http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

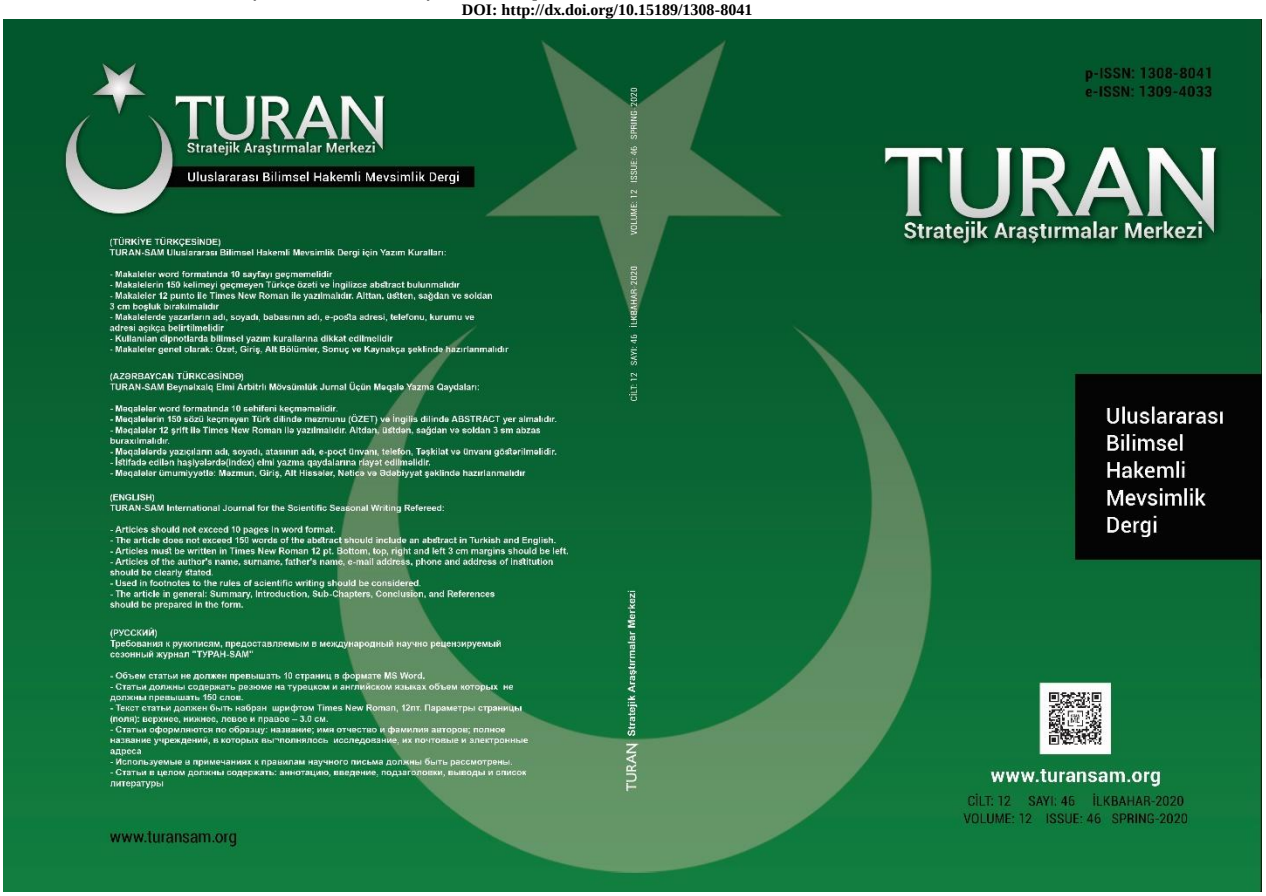

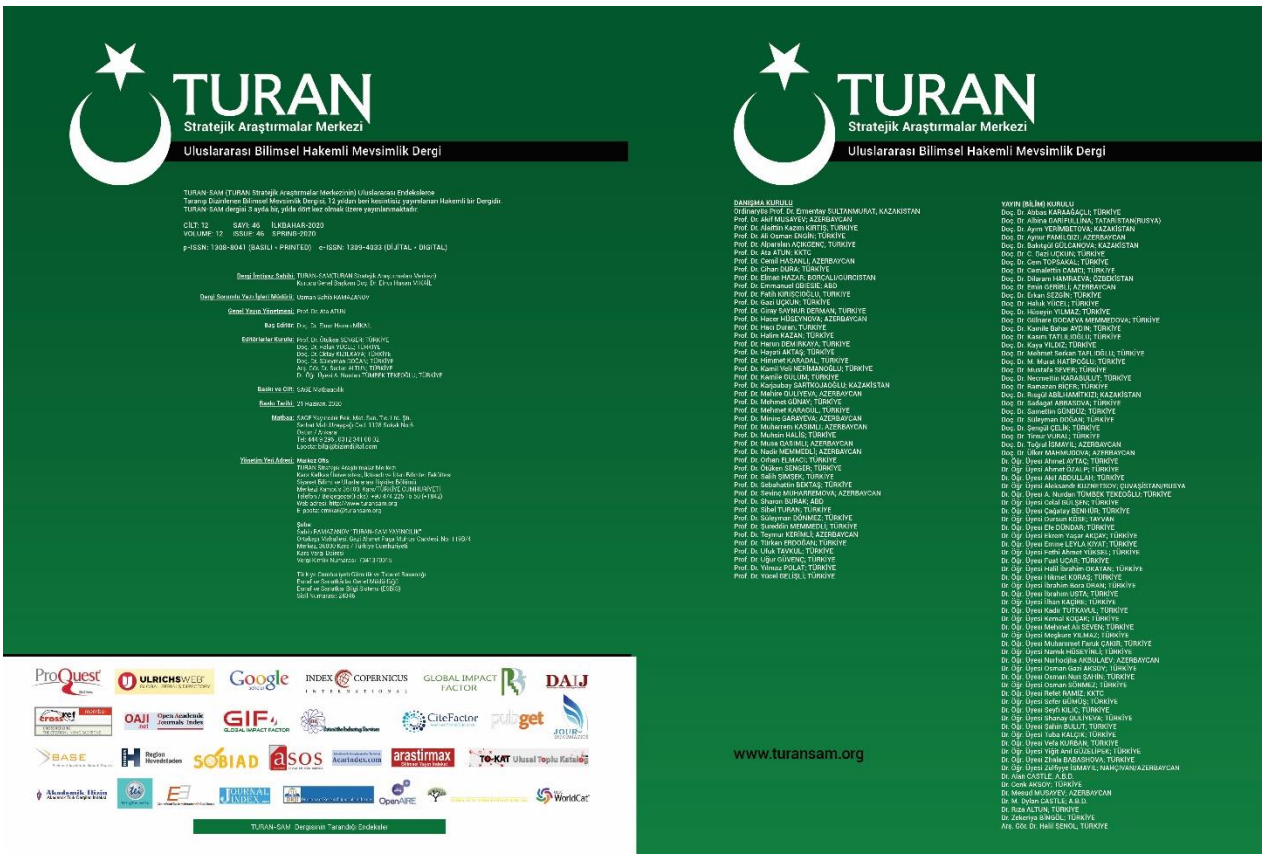

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İÇİNDEKİLER

(1)
Dr. Öğr. Üyesi Abdül TEKİN
GÖRSEL SANATLARIN SUNUMUNDA MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜ
TRANSFORMATION OF SPACE IN THE PRESENTATION OF VISUAL ARTS
SAYFA 11

(2)
Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ; Prof. Dr. Hacı Yunus TAŞ
Z KUŞAĞININ E-TİCARET ALGISI ve E-TİCARETİ KULLANMA SIKLIĞI
E-COMMERCE PERCEPTION OF Z GENERATION and FREQUENCY OF USING E-COMMERCE
SAYFA 26

(3)
Zekeriya EFE
ez-ZEMAHŞERÎ'NİN BAZI RİVAYETLERE TEPKİSİ
RESPONSE OF ez-ZEMAHŞERÎ TO SOME STORIES
SAYFA 33

(4)
Dr. Kadri AĞGÜN
DEVLET SİSTEMİNİ GÜÇLENDİRMEDE EĞİTİMİN ROLÜ: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ
THE ROLE OF EDUCATION IN STRENGTHENING THE STATE SYSTEM: EXAMPLE OF KYRGYZSTAN
SAYFA 42

(5)
Sibel MARAŞ; Refik Mert ÇAYIR
EKMEKLİK BUĞDAYLARDA HASAT DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN YAĞIŞLARIN KALİTE PARAMETLERİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF PRECIPITATION IN HARVEST PERIOD ON QUALITY PARAMETERS OF MILLING WHEAT
SAYFA 48

(6)
Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ
İDARENİN TAKDİR YETKİSİ
ADMNISTRATIVE DISCRETION
SAYFA 56

(7)
Hasan Basri YELEK
TÜRKİYE'NİN DIŞ YARDIM POLİTİKASINDA TİKA'NIN VE STK'LARIN ETKİSİ: SUDAN ÖRNEĞİ
EFFECT OF TIKA AND NGO'S IN TURKEY'S FOREIGN AID POLICY: THE CASE OF SUDAN

SAYFA 60

(8)
Rifat NERGİZ
KIRGIZİSTAN'IN BATKEN BÖLGESİNİN AĞITLARI ve AĞITÇILARI
MOURNINGS and MOURNERS OF THE BATKEN REGION OF KYRGYZSTAN
SAYFA 71

(9)
Çağrı KANDEMİR
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ AÇISINDAN 1964 – 1974 ARASI KIBRIS SORUNU
THE CYPRUS PROBLEM OF 1964 - 1974 IN TERMS OF TURKISH-AMERICAN RELATIONS
SAYFA 76

(10)
Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY
TÜRKİYE'DE YASA DIŞI/DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN İDARİ GÖZETİM ALTINDA TUTULMASI: AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ TEMEL HÜKÜMLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME
THE ADMINISTRATIVE OVERSIGHT OF ILLEGAL/ IRREGULAR IMMIGRANTS IN TURKEY: AN ASSESSMENT OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT
SAYFA 85

(11)
Doç. Dr. Seher UÇKUN; Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN
OMNİPOTAN LİDERLİĞE BAKIŞ
OVERVIEW OF OMNIPOTAN LEADERSHIP
SAYFA 90

(12)
Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN; Bekir TOSUN
CORONA VİRÜS SALGINI ve ETKİLERİ
EPIDEMIC and EFFECTS OF THE CORONA VIRUS
SAYFA 94

(13)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN
COVİD-19 KRİZİNİN DÜNYADA İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
IMPACTS ON UNEMPLOYMENT WORLDWIDE OF COVID-19 CRISIS
SAYFA 100

(14)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN
KÜRESELLEŞEN COVİD-19 CORONAVİRÜS KRİZİNDEN KAYBEDENLER ve KAZANANLAR
LOSERS and WINNERS IN THE PROCESS OF GLOBALIZING CORONAVIRUS CRISIS
SAYFA 105

(15)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

DÜNYADA SAĞLIK KURUMLARINDAN MEMNUNİYET ve TÜRKİYE'DE COVİD-19 KRİZ SÜRECİ
SATISFACTION OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN THE WORLD and COVID-19 CRISIS PROCESS IN TURKEY
SAYFA 113

(16)
Dr. Öğr. Üyesi Derya GEÇİLİ
ŞİRKET-İ HAYRİYE VE DENİZ TİCARET ŞİRKETLERİNDE MÜLAZIM KAPTANLIK
EMPLOYMENT OF NAVAL MULAZIM MECHANICAL ENGINEERS IN MARITIME COMMERCE COMPANIES IN THE OTTOMAN STATE
SAYFA 121

(17)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ADIGÜZEL
HAMZA-NĀME'NİN 72. CİLDİ'NDE İŞLENEN DEYİMLER ve DİĞER HALK DEYİŞLERİ
THE IDIOMS and THE OTHER FOLK TALES IN THE HAMZA NAME'S 72 VOLUME
SAYFA 127

(18)
Dr. Öğr. Üyesi Arif ATALAY
BEYU'L-ÎNE ve YAKIN KAVRAMLAR
ÎNE CONTRACT and CLOSE TERMS
SAYFA 134

(19)
Abdulkerim AYHAN; Fatih KİRAZ
GASTRONOMİK BİR DEĞER OLAN YOZGAT DESTİ KEBABI KALİTE STANDARTLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA
A QUALITATIVE STUDY ON THE QUALITY STANDARDS OF A GASTRONOMIC VALUE, YOZGAT-DESTI KEBAB
SAYFA 142

(20)
Doç. Dr. Muzaffer ERTÜRK
TÜRKİYE'NİN ENERJİ STRATEJİSİ
ENERGY STRATEGY OF TURKEY
SAYFA 150

(21)
Dr. Öğr. Üyesi Gülnara GOCA MEMMEDLİ
AHISKA'NIN TÜRKÇE BÖLGE GAZETELERİNDE EĞİTİM MESELELERİ (1930–1944 yılları)
EDUCATIONAL MATTERS IN AHISKA'S TURKISH REGIONAL NEWSPAPERS (the years 1930–1944)
SAYFA 160

(22)
Betül DEMİREL; Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR
VAROLUŞÇULUK ve BEN-BAŞKASI İLİŞKİSİ

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

EXISTENTIALISM and THE RELATIONSHIP OF SELF and OTHER
SAYFA 167

(23)
Doç. Dr. Haluk YÜCEL; Öğr. Gör. Hande TAŞÇEŞME
ZEKÂİ DEDE'NİN DİLKEŞ-HÂVERÂN MAKAMINDA AĞIR SEMAİ VE YÜRÜK SEMAİ FORMUNDA BESTELEDİĞİ 2 ESERİN MAKAMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ
A THEMATIC ANALYSIS OF TWO WORKS COMPOSED BY ZEKÂI DEDE IN THE FORMS OF AGIR SEMAI AND YURUK SEMAI IN THE THEME OF DILKESH-HÂVERÂN
SAYFA 177

(24)
Halil İbrahim KELEŞ
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİREYSEL DEĞERLERİ İLE AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE INDIVIDUAL VALUES OF UNIVERSITY STUDENTS and ACADEMIC SUCCESSE
SAYFA 185

(25)
Dr. Mukadder GÜNERİ
ARDANUÇ AĞZINDA EKLERE ÖRNEKLER
EXAMPLES TO ANNEXES IN ARDANUCH MOUTH
SAYFA 195

(26)
Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ
SORUŞTURMANIN MAKUL ÖZEN ve SÜREDE YÜRÜTÜLMESİ
CONDUCTING AN INVESTIGATION IN DUE DILIGENCE and TIME
SAYFA 203

Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ
VERGİNİN TARİHİ ve TÜRLERİ
ASSESSMENT and TYPES OF TAX
SAYFA 210

(28)
Adem AYENGİN
ÇEVRİMSEL YÜKLER ETKİSİNDEKİ YÜKSEK DAYANIMLI BETONARME KİRİŞLERİN HASAR SINIRLARI ÜZERİNE DENEYSEL BİR İNCELEME
AN EXPERIMENTAL STUDY ON THE DAMAGE LIMITS OF HIGH STRENGTH REINFORCED CONCRETE BEAMS UNDER THE INFLUENCE OF CYCLIC LOADS
SAYFA 218

(29)
Doç. Dr. Haluk YÜCEL; Öğr. Gör. Berat Talat KARAKOÇ
KONULARI, İÇERİKLERİ, SÖZEL MOTİFLERİ ve SEMBOLLERİ İLE ORDU TÜRKÜLERİ
ORDU FOLK SONG WITH THEIR THEMES, CONTENTS, VERBAL MOTIFS and SYMBOLS
SAYFA 225

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(30)
Dr. Öğr. Üyesi Emrah AYKORA; Prof. Dr. Ali TEKİN
MACERA DAVRANIŞI ARAMA ÖLÇEĞININ TÜRK KÜLTÜRÜNE UYARLANMASI
ADAPTATION OF THE ADVENTURE BEHAVIOR SEEKING SCALE TO TURKISH CULTURE
SAYFA 233

(31)
Dr. Abdullah MANAZ
ARAP AKDENİZ ENERJİ KORİDORU ve SOMALİ
ARAB MEDITERRANEAN ENERGY CORRIDOR and SOMALI
SAYFA 241

(32)
Ömer Faruk ABİDE; Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ
CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMLARINDA TÜRKİYE'NİN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME ve GELİŞTİRME POLİTİKALARI
TURKEY'S TEACHER TRAINING and DEVELOPMENT POLICY PROGRAM ANNUAL PRESIDENTIAL
SAYFA 250

(33)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN; Ali İhsan CAN
PİERRE CORNEİLLE'İN "LE CİD" ADLI TİYATROSUNDAKİ GERÇEKÇİLİK ve İNANDIRICILIK
REALISM and COGENCY IN PIERRE CORNEILLE'S THEATRE PLAY "LE CİD"
SAYFA 259

(34)
Ceren ALBAYRAK; Prof. Dr. Damla BULUT
GÜZEL SANATLAR LİSESİ VİYOLONSEL ÖĞRENCİLERİNİN ÇALGI PERFORMANSI ÖZ YETERLİK İNANÇLARINA YÖNELİK BİR İNCELEME
A REVIEW ON MUSICAL INSTRUMENT SELF-EFFICACY BELIEFS OF FINE ARTS HIGH SCHOOL CELLO STUDENTS
SAYFA 266

(35)
Dr. Hüseyn AHMADOV
HAŞİM BEY VEZİROV'UN AZERBAYCAN BASININDAKİ YERİ
HASHIM BEY VAZIROV in AZERBAIJANI PRESS
SAYFA 270

(36)
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul BAYER; Öğr. Gör. Mehmet CENGİZ
SAĞLIK SEKTÖRÜNDEKİ YÖNETİM KAOSUNA BÜYÜK VERİ ÇÖZÜM SUNABİLİR Mİ?
CAN BIG DATA PROVIDE A SOLUTION TO THE MANAGEMENT CHAOS IN HEALTH SECTOR?
SAYFA 275

(37)

Öğr. Gör. Dr. Hande ÖZOLGUN AKKURT
KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN AVANTAJLARI ve DEZAVANTAJLARI
ADVANTAGES and DISADVANTAGES OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES
SAYFA 286

(38)
Öğr. Gör. Dr. Hande ÖZOLGUN AKKURT
KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN NİCEL ÖLÇÜTLERİ
QUANTITY CRITERIA OF SMALL and MEDIUM-SIZED ENTERPRISES
SAYFA 290

(39)
Öğr. Gör. Derya ATALAY; Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK
EBEVEYN TUTUMLARI İLE ERGENLERİN ARKADAŞLIK İLİŞKİLERİ ve AKRAN SAPMASI ARASINDAKİ İLİŞKİ
THE INVESTIGATION BETWEEN THE PARENT ATTITUDES WITH FRIENDSHIP RELATIONS and PEER DIVERSION
SAYFA 294

(40)
Hatice BAYGUTALP
İŞ SAĞLIĞI ve GÜVENLİĞİ AÇISINDAN MESLEK HASTALIKLARININ ÖNEMİ
THE IMPORTANCE OF OCCUPATIONAL DISEASES FOR OCCUPATIONAL HEALTH and SAFETY
SAYFA 303

(41)
Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZEN ERATALAY; Pınar AKKUŞ
AHLAT (BİTLİS) AĞZINDA HAYVAN ADLARIYLA OLUŞTURULMUŞ BİTKİ ADLARI
PLANTS NAMES CREATED BY ANIMAL NAMES IN AHLAT (BİTLİS) MOUTH
SAYFA 308

(42)
Prof. Dr. Hasan LATİF
COVID 19: EVDEN ÇALIŞMANIN POTANSİYEL SORUNLARI ÜZERİNE BIR ÖN ARAŞTIRMA
COVID 19: A PILOT STUDY ON THE POTENTIAL PROBLEMS OF WORKING FROM HOME
SAYFA 316

(43)
Öğr. Gör. Ali YÖRÜR
ON DOKUZUNCU YÜZYILDA KARADENİZ EREĞLİLİ BİR ŞAİR: HÜZNÎ ve DÎVÂN'I
A NINETEENTH CENTURY POET OF EREGLI (BLACK SEA): HÜZNÎ and HIS DIVAN
SAYFA 319

(44)
Dr. M. Koray ERENTÜRK
BULAŞICI HASTALIK YÖNETİMİNDE TESİS YÖNETİMİNİN KATKILARI

CONTRIBUTIONS OF FACILITY MANAGEMENT IN INFECTIOUS DISEASE MANAGEMENT
SAYFA 324

(45)
Dr. Öğr. Üyesi Tülay DEMİRALAY
TÜRK DÜNYASINDA KADIN İŞGÜCÜNÜN EKONOMİDEKİ YERİ
THE PLACE OF WOMEN LABOR IN THE ECONOMY IN THE TURKISH WORLD
SAYFA 329

(46)
Neman ARAZLI
PUTİN DÖNEMİ RUSYA-UKRAYNA İLİŞKİLERİ
RUSSIAN-UKRAINE RELATIONS IN THE PUTIN PERIOD
SAYFA 335

(47)
Emine AY YİĞİT; Yusuf YİĞİT
PROBİYOTİK BESİNLERİN SAĞLIK ÜZERİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF PROBIOTIC NUTRITIONS ON HEALTHS
SAYFA 339

(48)
Yusuf YİĞİT; Emine AY YİĞİT
SEBZELERİN SAĞLIKLI BESLENMEYE ETKİSİ
THE EFFECT OF VEGETABLES ON HEALTHY NUTRITION
SAYFA 346

(49)
Prof. Dr. Sharan BURAK
STRATEGIC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT WITH RESOURCES-BASED APPROACH
KAYNAK BAZLI YAKLAŞIMLA STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ
SAYFA 351

(50)
Dr. Ali Nazmi ÇORA
A CONTEMPORARY STUDY ON REALITY OF ARMENIAN GENOCIDE and THE COUNTER MEASURES ORGANIZATION WITH MANAGEMENT TO THE ARMENIAN REBELLION
ERMENİ SOYKIRIMI GERÇEĞİ ve ERMENİ İSYANINA KARŞI KARŞI TEDBİRLERİN ORGANİZASYONU İLE YÖNETİMİ ÜZERİNE GÜNCEL BİR ÇALIŞMA
SAYFA 356

(51)
Dr. Hakan ÇORA
CONTEMPORARY CONFLICT MANAGEMENT and INTERVENTION STRATEGIES FOR BUSINESSES UNDER COVID-19 CRISIS
COVID-19 KRİZİ KAPSAMINDA İŞLETMELER İÇİN ÇAĞDAŞ ÇATIŞMA YÖNETİMİ ve MÜDAHALE STRATEJİLERİ
SAYFA 363

(52)
Prof. Dr. Kasom BADAK
TÜRKİYE'DE SAĞLIK SEKTÖRÜ İÇİN İNSAN KAYNAKLARI: MEVCUT DURUM, ZORLUKLAR ve ÇÖZÜMLER
HUMAN RESOURCES FOR MEDICAL SECTOR IN TURKEY: CONTEMPORARY SITUATION and RESOLUTIONS
SAYFA 371

(53)
Dr. Uğur ORAL
TÜRK SİYASİ TARİHİNDE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ARDINDAN BAŞLAYAN ÇOK PARTİLİ HAYATIN İLK MUHALEFET PARTİSİ: "MİLLİ KALKINMA PARTİSİ"
THE FIRST OPPOSITION PARTY OF MULTIPARTY LIFE IN TURKISH POLITICAL HISTORY THAT STARTED AFTER THE SECOND WORLD WAR: "NATIONAL DEVELOPMENT PARTY"
SAYFA 388

(54)
Arş. Gör. Ceyhun SERÇEMELİ
COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNE ÇALIŞMA HAYATI ve İŞ HUKUKU AÇISINDAN KISA BİR BAKIŞ
A BRIEF OVERVIEW TO THE COVID-19 PANDEMIC IN TERMS OF WORKING LIFE and LABOR LAW
SAYFA 395

(55)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ; Öznur ŞİMŞEK
SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ERZURUM'DAKİ SURİYELİ SIĞINMACILAR
SYRIAN REFUGEES IN ERZURUM FROM THE POINT OF SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS
SAYFA 406

(56)
Natia CHITADZE(GENÇ)
ULUSLARARASI HUKUK İLKELERİ BAĞLAMINDA RUSYA – GÜRCİSTAN SAVAŞININ İNCELENMESİ
ANALYSIS OF THE RUSSIAN-GEORGIAN WAR IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW PRINCIPLES
SAYFA 417

(57)
Dr. Öğr. Üyesi Sevilay YILDIZ
SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİMİ PLANLAMA YETERLİK ALGILARI İLE ZAMAN YÖNETİMİ BECERİLERİ
EDUCATIONAL PLANNING PROFICIENCY PERCEPTIONS and TIME MANAGEMENT SKILLS OF CLASSROOM TEACHERS
SAYFA 430

(58)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Dr. Öğr. Üyesi Saadet Ela PELENK
ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN DEMOKRASİ ve MUHALEFET ÜZERİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF ORGANIZATION CULTURE ON DEMOCRACY and DISSENT
SAYFA 443

(59)
İbrahim BARAN
MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEMEL UNSURLARI
KEY ELEMENTS OF CONSERVATISM
SAYFA 453

(60)
Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK; Öğr. Gör. Derya ATALAY
COVİT-19 PANDEMİSİNDE YETİŞKİNLERDE YAŞAMIN ANLAMI VE ÖLÜM KAYGISI İLE İYİLİK HALİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
PANDEMIC INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEATH ANXIETY and MEANING OF LIFE WİTH WELL-BEING OF ADULTS IN COVIT-19 PANDEMIC
SAYFA 458

GENEL BİLGİLER ve DERGİ YAZIM KURALLARI
SAYFA 473

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(1)

Dr. Öğr. Üyesi Abdül TEKİN*

GÖRSEL SANATLARIN SUNUMUNDA MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜ†

TRANSFORMATION OF SPACE IN THE PRESENTATION OF VISUAL ARTS

ÖZ

Görsel sanatlar yapılageldiği en eski çağlardan günümüze mekân ile ilişki kurmuştur. Eserin sunulduğu mekân, eserin anlam kazanmasında ve algılanmasında son derece önemlidir. Hatta bazen bir eserin değerinin mekânın etkileri hesaba katılmadan yeterince anlaşılamayacağı dahi iddia edilebilir. Bu algının yarattığı etkilerin ifadesi mimari ve sosyolojik alanlar dışında eserin anlamını da dönüşüme uğrattığı düşünülebilir. Özellikle sanatın geçirdiği kavramsal dönüşümler bu durumda pay sahibidir. Günümüz teknoloji araçlarının sağladığı imkanlar sayesinde, en uzak mesafelerde yer alan eserleri görmek için uzun bir yolculuk yapmanız artık gerekmiyor. Bir cep telefonu ya da bilgisayar size ulaşılması zor sanat eserlerinin görüntüsünü anında sunabilir. Sadece eserin sunumunda değil bilgisinin paylaşımında dahi bu etkiler yadsınamaz. Bu hususun mekânın esere yapacağı algılama ve anlamlandırmanın yönelimini de değiştirmesi muhtemeldir. Bu çalışmada özellikle 1960 sonrası sanatta mekânın etkileri düşünüldüğünde ortaya çıkan yenilik arayışlarının sonuçları değerlendirilmiştir. Sanat eserinin sunumuna yönelik güncel sanat organizasyonlarının ele alma biçimleri de bu çerçevede incelenmiştir. Alternatif mekân tecrübelerinin sanat eserinin algılanmasına yönelik geçirdiği değişim ve dönüşümü belirlemek önemlidir. Özellikle mekânın sunuma yönelik alternatif olanakların güncel örnekleri incelendiğinde, yenilikçi fikirlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu doğrultuda; günümüzde yaşanan, mekânın sanat eserinin algılanmasına yönelik, geçirdiği dönüşümün örneklerinin yakın geleceğe olası etkileri önemsenmelidir. Mekân eseri algılamada önemli bir etkendir ancak günümüzde mekânın sanatla algılanmasında deneyim önem kazanmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsel Sanatlar, Yenilikçi Mekân Kullanımı, Mekân Kullanımının Dönüşümü ve Mekân ile Sanat Eseri Etkileşimi.

ABSTRACT

Visual arts from the oldest ages to the present day has established relations with the artspace. The artspace where the artwork is presented is extremely important in meaning and understanding the artwork. In fact, sometimes the value of an artwork can be claimed to be not sufficiently understood without considering the effects of artspace. In explaining the effects of this perception, apart from its architectural and sociological effects, it can be considered that the meaning of the artwork has an effect. Especially in this case, the transformations and progress of art has a share. Considering the possibilities of today's technology tools, you don't need to travel for hours to see any artwork at the farthest distances. This situation is also likely to change the detection and meaning of the artspace to artwork. Especially not only in the presentation of the artwork, but also in the sharing of information cannot be denied these effects. In this study, it is aimed to examine the impact of the search for innovation in artspace after 1960 on the important art organizations that are seen today in the context of the subject. In addition, the contribution of today's technologies to this perception has been discussed within this framework. The contribution of alternative artspace experiences to the development of art has been discussed also in this context. In addition, how this situation affects the production and presentation of artworks in today's conditions will affect the near future. In this context, the artspace has an important impact on perception of the artwork.

***Keywords**: Visual Arts, Artspace and Innovative Artspace Using.*

* **Iğdır Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır/TÜRKİYE; E-posta: abdultekin@gmail.com**

† **İzmir Erasmus Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırmalar Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Görsel sanatların sunumunda mekân ile zorunlu bir temas oluşur. Bu temas ister sergileme salonu ister galeri, isterse bir müze olsun yapıtın algılanmasına yaptığı etki açısından önemlidir. Ancak bu durum değişmez değildir. Çünkü özellikle yakın geçmişe kadar yapıtın algılanmasında mekânın yarattığı etkinin sanatçılar tarafından estetik unsurlar dışında pek düşünülmediği görülür. Ancak bugün önemli addedilen birçok çalışma bu kapsam sınırları içinde işler ortaya koymaktadır. İnsanlığın ilk görsel sanat unsurları doğa ile temasın canlı kanıtları olarak değer görürken, ilk mekân deneyimi yaşamla bütün oluşturması ile mağara duvarını estetik kapsama almaktadır. Ancak son zamanlarda meydana gelen bazı gelişmeler mekân ve izleyici arasında bildik birtakım öngörülerin değişmesine yol açmıştır. ilk gelişme, Las Vegas'ta açılan ve dekorasyonu İngiliz çağdaş sanatçı Damien Hirst tarafından yapılan otel odasının iki gecelik 200.000 Amerikan Doları karşılığında kiralanmasıdır. Bir diğer gelişme ise Beyeler Vakfı'nın yürüttüğü "Picasso ile Bir Gece" projesidir. Projede vakfın koleksiyonlarında yer alan Picasso'ya ait bir resmin bir günlüğüne ödünç olarak izleyiciye verileceği duyurulmuştur. Bu iki olayda da bildik mekân algısının sınırları dışında sanat eseri ve izleyici deneyimini dönüştüren yenilikler oluşacağı muhakkaktır. Görsel sanatların anlamlandırılmasında mekânın etkileri düşünüldüğünde sadece bu tür yeniliklerin klasik sergileme bağlamında zararsız görülmesi olasıdır. Ancak Sürrealist mekân tasarımlarından başlayarak 1960'ların başlarında ortaya çıkan mekâna yönelik eleştirilerin savları düşünüldüğünde olay farklı bir boyut kazanmaktadır. Bu kapsamda geçmişten günümüze mekânın sanat eseri üzerindeki etkileri değerlendirilmiş, yakın zamanda gerçekleşen bu iki olayın da olası sonuçları düşünülerek mekân kullanımının dönüşümüne yönelik çıkarımlar yapılmalıdır.

1. Görsel Sanatların Mekânla Etkileşiminde Öncüler

Görsel sanatların ilkel örnekleri ve eski çağ mekânının sunduğu olanaklar dikkate alındığında, mekânla bütünleşmenin bir zorunluluk olduğu görülür. Bu zorunluluk mekânın estetik algılamasından çok yaşam çevresinin sınırları ile ilgilidir.

Resim 1. Chauvet Mağarası Güney Fransa M.Ö. 35.000 – 33.000 yıl

Örneğin Chauvet Mağarasında yer alan resimlere dekor unsuru olarak bakmak doğru olmayacaktır. Bu tür örnekler günümüze ulaşan en eski insana ait mekanla ilişkilenen örneklerdir. Bu örneklerin birçoğu yazının icadı öncesine tarihlenir. Bu resimlerin yapılış amaçları hakkında tartışmalar halen sürse de bulunduğu mekânın fiziki yapısı ile etkileşim içinde oldukları ortadadır. Sanatın insanların yaşam alanlarına zaruri olarak dahil olması, mekân ve insan algısı açısından önemlidir. Resimlerin mağara duvarına yapılıyor oluşu ise yalnızca mimari ya da sosyal bağlam dışında, mekânın etkilerini eserle bütünleştirme ve estetik değerler açsından da ayrı bir önem taşır. Mağara hem estetik değerlerin korunduğu alanı içeren bir barınma alanı, hem

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

de sanatı saran ritüelin sunulduğu bir mekân olur. Mekânın araçsal işlevi sanata dolaysız biçimde müdahil olmaktadır (Ertuğrul, 2015). Yaşam alanı ile sanat eseri arasındaki bu yakınlaşma o zamanın zorunlulukları arasında görülse de sanatın işlevselliği bakımından günümüz bazı örneklerinden daha ileride oldukları açıktır.

Mağara duvarları başlangıçta sanatın uygulandığı yüzey olsalar da yaşam şartlarının değişimi ile mekân ve sanat ilişkisi zamanla dönüşüme uğramıştır. Doğadan bağımsız barınakların yapılmaya başlaması ile sanatta da mekân bağlamında değişim görülür. Duvar resimleri yerlerini fresk tekniğine bırakmıştır. Fresk ile birlikte duvarlar sanat eseri için doğal bir unsur değil inşa edilmiş bir eleman olarak değer kazanır. Fresk ismi kelime anlamı olarak "Fresko" yani "taze" anlamına gelmektedir. Duvara yeni sürülmüş sıvanın içinde karışan boyanın zamanla kalıcı hale gelmesiyle teknik uygulanmıştır. Eserin kalıcılığı bir avantaj olsa da duvara sürülen sıvanın hızlı donması çalışma süresini kısaltır. Bu nedenle detayların yeterince işlenemediği bilinmektedir (Yılmaz, 2012, s. 96). Fresk tekniği mekânın dokusunu sanatla bütünleştirdiği için kalıcı bir mekân dokusu üretimine katkı sağlamıştır. Zamanla yerini tuval resmine bırakmıştır.

Resim 2. Roma Dönemi Villa De Farnesina Roma Fresko Tekniği ile yapılmış Oda M.Ö. 1. Y.y.

Tuval resmi ile sanatın mekânı kendi içinde ele almayı öneren yapısı da değişmiştir. Bu gelişme sanatı kısmen mekândan bağımsız kılmış ve meta olarak değer kazanmasına yol açmıştır. Sanat eserlerinin zamanla mekândan bağımsızlaşması sanat ve mekân ilişkisini farklı bir boyuta taşırken, tasnif ve saklama koşulları açısından da dönüşümüne neden olmuştur. Mekânın dönüşümü yalnızca sunum imkanlarında değil özünde de sanata adanmış mekanların doğmasına da neden olmuştur. Sanat ve mekân ilişkisi bağlamında müze ve galerileri sistemi böylelikle doğmuştur. Başlangıçta kamuyu dışarda tutan ve daha öznel alanlarda ortaya çıkan sanat için mekân düşüncesi, nadire kabineleri ile önem kazanmıştır.

2. Modernizm ve Mekân

Doğa tarihi, bilim ve sanat müzelerinin atası sayılabilecek nadire kabileleri, bilginin sahibi olmanın sunduğu hazzı tuhaf nesnelerin koleksiyonlarında beklenmedik, nadir bulunan, tuhaf şeylerin korunması ve sergilenmesini amacıyla ortaya çıkmıştır. Doldurulmuş veya kurutulmuş doğal nesneler, egzotik bitkiler ve hayvanlar, iskeletler, mumyalanmış insan bedenleri, değişik deniz ve kaplumbağa kabukları, madalyonların, sanat eserleri veya antikalarla birlikte, yan yana yer alması ile mekân ile sanat ilişkisinin ilerlemesinde önemli bir yere sahiptir (Yardımcı, 2015, s. 111). Kişisel koleksiyonların saklanması ve teşhiri devamında halka açık müzeleri doğurmuş, Louvre gibi kamuya açık koleksiyonla tasniflenerek sergilemiştir. Ali Artun Napoléon'un sürdürdüğü işgalleri sırasında ele geçen nadir bulunan değerli eserlerin korunmasına yönelik girişiminin sonuçlarını açıklar. Akıl hocaları -tarihin ilk küratörleri- tarafından yönlendirilen Napoléon eserleri yağmalar ve tasnifler, topladığı eserleri ülkesine taşır. Ele geçen savaş ganimeti Louvre'da halka sergilenir. Bu sergileme sanat eserlerinin halka sunumuna yönelik ilk önemli adımı oluşturur (Artun A. , Çağdaş Sanat ve

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Kültüralizm, 2012). Mekâna özgü eserlerden, esere özgü mekân düşüncesi bu olayla rasyonalite kazanır. Bu gelişme modern müzeciliğin temelleri için dayanak oluşturur.

Zamanla gelişen teknoloji ve makineleşme ile sanayi devrimini gerçeklemiştir. Sanayileşme hareketi ile artan malların toplumsal yaşantıyı etkilemesinden sanat ve mekân dönüşümü de etkilenmiştir. Ticari bir faaliyet olarak görülen sanat pazarı, sanayileşme hareketi ile özel galericilik düşüncesini doğurmuştur. Alternatif mekân tasavvuru olarak galeriler sanata ve sanatçıya kısmen bir özgürlük alanı sunmuştur. Bu kapsamda "Reddedilenler Salonu" olarak bilinen ve 19. Yy. Fransa'da Akademi'nin öğretilerini kabul etmeyen sanatçıların açtıkları sergi, alternatif mekân düşüncesinin en eski örneğini oluşturur. Akademinin açtığı sergiye başvuran beş bin eserden yalnızca iki bini kabul edilince, eserleri kabul edilmeyen sanatçılar tarafından açılmıştır. Fransa İmparatoru'na Reddedilenler Salonu'nun (Salon des Refusés) durumu iletilmiş ancak İmparator sanatçıların başarılarının değerlendirilmesinin halka bırakılmasını söyleyerek açılmasına göz yummuştur. Edouard Manet ise "Kırda Öğle Yemeği" isimli tablosu ile en çok tepkiyi alan sanatçı olmuştur. Manet dışında Camille Pissarro, Paul Cézanne, James Abbott McNeill Whistler gibi sanatçılar eserlerini bu mekânda sergilemişlerdir (Dünyanınilkleri, 2011)

Resim 3. Edouard Manet, Kırda Öğle Yemeği 1862-1863

Galeri sanatsal algılamada izleyici ile alternatif bir mecra yaratması bakımından önem kazanırken; aynı zamanda yeniliğe destek veren, seçenekler sunması bakımından da sanat piyasası adına, yeni isimlerin kabulüne imkân sağlamıştır.

3. Sürrealistlerin Mekân Tasarımı ve Görsel Sanatlara etkileri

Sanayi devriminin hammadde arayışı, kaynakların ele geçirilmesini ve paylaşımına yönelik çekişmeyi doğurdu. Modernleşen ve değişen toplumsal yapı ve tüketim eğilimleri, yaşam alışkanlıklarını da etkiledi. Özellikle hammadde arayışının artması ile kızışan pazar şartları, dünya savaşlarını doğurmuştur. Savaşların yıkıcı etkileri ile sanatta geleneksel estetik ilginin terk edilerek, estetik karşıtı hareketlerin oluşmasına neden olmuştur. Dada ve sonrasında Sürrealistlerin ortaya koydukları eserlerde estetik karşıtı bir dilin ve yenilikçi mekân düşüncelerinin doğmasına neden olmuştur.

Dada sanatçısı Kurt Schwitters'in Merzbau adını verdiği eserleri galeri ve sergi mekânı kavramlarını tartışmaya açar. Sanatla mekânı bütünleştiren düzenlemeleri, estetik uzamın seyri açısından önemlidir. 1919 ve 1923 arasında yapımına başladığı sanatsal yapılarına Almanya'nın Hanover kentinde başlamıştır. Sanatçı mekânı ele alan enstelasyonlarına "buluntu ve ganimet" adını vermiştir. Sanatsal mekâna eklenen duvar ve tavan bölümlerinin sürekli geliştikleri görülmüştür. Tamamlanmış bir yapıttan ziyade, deneyimin önemsendiği sanatsal üretimlerinin süreklilik gösteren bir yapısı vardır. (Whitham & Pooke, 2013, s. 170). Merzbau'ya hem bir eser hem de uç uca eklenen fikirler olarak önemlidir. Esere sürekli gelişen yönüyle, mekânı ve izleyiciyi saran bir deneyim olarak bakmak gerekir. Bu bakımdan Merzbau mekânın, eser ve sanatsal üretim olanaklarını

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

içren önemli bir yapısal dönüşüm örneğidir. Schwitters'in ortaya koyduğu gelişen mekân kurgusu, gelecekte gerçekleşecek sanat mekânı tanımının önemli bir öncülüdür.

"Merzbau'ya tanık olanlar, Merzbau'nun İçine girmenin nasıl bir şey olduğunu anlatmazlar. Onu nasıl deneyimlediklerinden söz edemezler, çünkü ona aslında yalnızca bakmışlardır. Mezbau'nun yapıldığı dönemde enstalasyon sanatına daha kırk yıl vardır, mekân deneyimlemek fikri henüz ortaya çıkmamıştır. Herkes mekânın işgal edildiğinin ve Werner Schmalenbach'ın yazdığı gibi, yapıtın yaratıcısının "giderek mülksüzleştirdiğinin" elbette ki farkına varmıştır" (O'Doherty, Göz ve İzleyici, 2013, s. 62).

Merzbau'nun bir mekân için üretilmiş eserden ziyade, mekânının üretimi sürecini ve sonrasını da içermesiyle dikkat çekicidir. Estetik deneyime odaklanan sanatçının "mekânın sahiplenilememesi" fikri üzerinden sanatını kurgulandığı görülmektedir. Merzbau mekânın sanatla estetik duyular düşünüldüğünde elbette ilk deneyimi değildir. Ancak onu özel kılan mekânı bütüncül olarak dönüştüren ve süreklilik içinde süregiden yapısıdır. Yapıt sanatçısı elinde sürekli yeni deneyimleri öneren zamansız bir mekâna dönüşür. Eser aynı zamanda izleyiciyi kendi var oluşu içinde mekânı yeniden düşünmeye sevk eder. Merzbau mekânın geçirdiği dönüşümü eserle yaşayan bir sergi mekânı olarak düşünmeyi önerir.

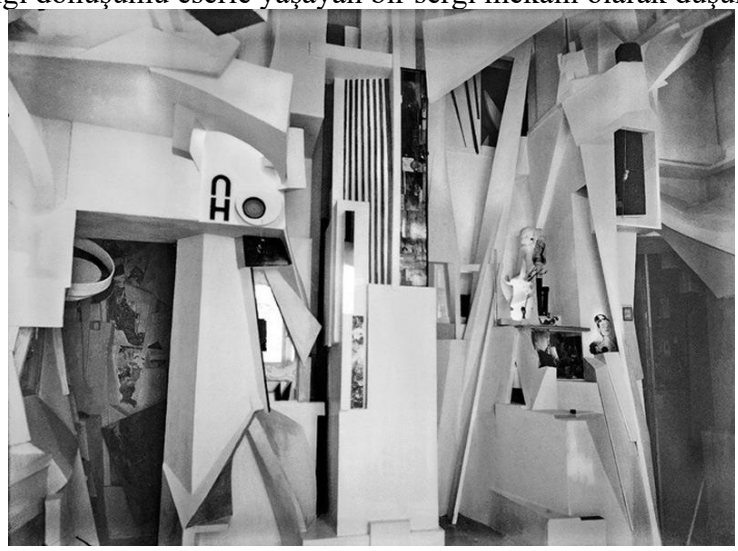

Resim 4. Kurt Scwitters "Merzbau,1933

Mekân sadece eserin sunulduğu bir boşluk olmaktan çıkarak, eserin oluşumuna katkı sağlayan bir estetik görsel unsur olarak önem kazanır. Ali Artun Sürrealistlerle birlikte geleneksel bireysel sergileme uygulamalarına karşı, kolektif sergi üretim faaliyetinin önem kazandığına dikkat çeker. İlahi bir ibadethaneyi çağrıştıran mekânların yerini, gündelik yaşam içinde anlam bulan mekânlara bıraktığını iletir. Sergi ziyareti Sürrealistler ile birlikte dramatik bir deneyim halini almaktadır. (Artun N. A., 2014, s. 37). Mekân ile sanat nesnesi arasında gündelik yaşam gerçekleri ile anlam bulan çok yönlü bir etkileşimin doğduğu gözlenir. Yaşamsal deneyim sanatsal mekân üretiminde önem kazanır.

1938 yılında Sürrealistlerin açtıkları sergi de tam bu duruma örnek teşkil eder. Kolektif bir düş mekânı olarak sergi gerçekleştiği zaman aralığı bakımından son derece önemlidir. Sürrealistlerin bu sergisinde mekân en can alıcı noktadır. Sergiye katılan Paris'in seçkin isimleri tavandan kömür tozları dökülürken, ortadaki belli belirsiz ışığa rağmen, sergiyi ellerindeki fenerler ile gezmişlerdir. Mekân sanatta yalnızca sanatın dışını saran bir kabuk olmaktan çıkıp, gerçeğin aşıldığı kurmaca bir dünyanın kapısını aralayan bir uzama dönüşmektedir. Mekânda iç ve dış kavramları sanatla dönüşerek eserin bağlamına katılmıştır (Artun N. A., 2014, s. 40).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Resim 5. Sürrealist 1938 Sergisi, Güzel Sanatlar Galerisi, Paris.

4. 1960 ve Sonrası Eleştirel Mekân Örnekleri

İlkinin açtığı yaralar tam anlamıyla sarılmadan patlak veren ikinci dünya savaşı mekân ve sanat eseri arasındaki ilişkilerini irdeleyen sanatçıların kaygılarını haklı çıkarmıştır. Savaş sonrası yaşanan yıkım sanatsal mekân dönüşümü açısından da önemli karşılıklar bulmuştur. Mekâna sanatsal bakımdan savaşın hiçleştirici yorumunu aktaran Yves Klein'in "Boşluk" sergisi, uzamı felsefi boyutta ele alınır. Bu sergide sanatçı bir eser olarak galeri mekânının kapladığı boşluğu ve boşluğun yansıttığı hacimsel ağırlığı gösteren bir pencereden bakar. İçinde yer bulunduğu sanatsal akım olan "Yeni Gerçekçi" akımı, sanatçıların güncel malzemeleri yeni bir sanatsal gerçekliğe, üretim fetişlerine, çeviren ifadeye dönüşümünü ele almaktadır. Mekânı sanatsal biçimi yutan bir eleman olarak düşünür ve boşluğu kullanmasının etkisi son derece güçlüdür. Eser ve mekân dönüşümünde estetik unsur olarak eseri düşünmenin dışında bu akımı diğer akımlardan ayıran en önemli unsur, fiziksel bir yapının gerçekliğine karşı kurmaca bir mekânın var olmasıdır (Boyraz & Cantürk, 2013, s. 130).

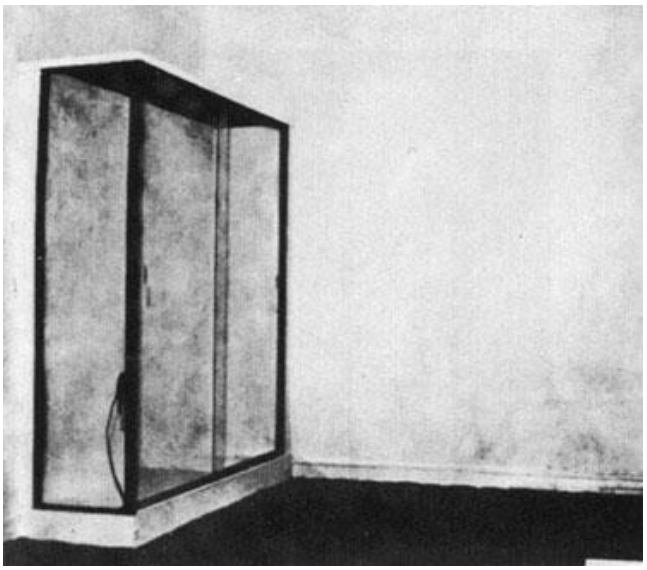

Resim 6. Yves Klein, Paris, Iris Clert Galerisi "Boşluk" Sergisi 1958.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Fernandez Arman ise Y. Klein'in sergisine kendince cevap vererek mekândaki boşluğu gündelik atıklarla doldurarak üretmiştir. Bu karşılığın mekânın minör hacimler üretmedeki yapısına yönelik bir dönüşüm etkisi yarattığı görülür. 1960 Iris Clert Gallery'de düzenlediği "Full-Up /Doluluk" çalışması tıka basa dolu bir uzamın deneyimsizliğini sunar. Bu çalışma ile Arman, Yves Klein'in hiçbir şeyine cevap verir. Daha önce tamamen boşaltılmış olan Iris Clert Gallery, sanatçının mekânı işgaline tanık olmuştur (Boyraz & Cantürk, 2013, s. 132). Mekân sanatla demir ve camın çevrelediği adeta bir akvaryuma dönüşmüştür.

Resim 7. Fernandez Arman İris Cert "Doluluk" Sergisi 1960.

Sanatçıların savaş sonrası dönemde eleştirel dili en etkili biçimde kullanarak nesne temelli gelişen tüketim alışkanlıklarını sorguladıkları gözlenir. Bu yolla giderek önceleri garipsenen ve anlamsız görülen durmaksızın süren yenilik ve sansasyon arayışı bu dönemin en etkin eleştirel dili olarak görülür.

Brian O'Doherty1970'lerde ortaya koyduğu eleştirel metni "Beyaz Küp"te sanatta mekân ilişkisi bağlamında, galerinin dönüşümünü sorgulayan fikirler ortaya koymuştur. İngiliz heykeltıraş O'Doherty'e göre müze ve galeri gibi sanatsal mekânların amaçsızlığına karşı önerdiği mekânların dönüşümüne yönelik fikirleri sanatçılar tarafından özümsenmiştir. O'Doherty'nin düşünceleri, sanatçıların mekân yapısının dönüşen halini irdeleyen savlarına ve mekânın eserin algılanmasındaki önemine yönelik eleştirilerinin düşünsel kaynağı olmuştur. Ayrıca sanatta müzelerin konumunun eserleri saklayan bir barınak olmaktan çıkarak, yeniden ele alındığı estetik bir laboratuvara dönüştükleri gözlenir. (Antmen, 2013, s. 17). Müzedeki sanat arşivlerine akademik bir amaçla yaklaşan uzmanların yerini, sanatçıya başarıya giden yolu anlatan "küratör"ün aldığı görülür. Sanatçıyı denetleyip değerlendiren ve organizasyonların kuramsal altyapısını şekillendiren aktörler, eleştirinin önem kazanmasıyla sanatçı ve hamisi arasında bir aracıya dönüşür. Aslında sanatta mekânın dönüşümü ile değişen yalnızca galerinin eserle ilişkisi değil aynı zamanda da oluşturduğu kapsamın da ağırlığıdır.

"Gerçekten de 1960'ların sonundan itibaren ve 1970'ler boyunca üretilen sanatın konusu genel olarak budur: Sanatçı başka bir izleyici kitlesine nasıl ulaşabilir? Azınlığı temsil eden görüşlerini, sistemle iş birliğine girmeden nasıl ifade edebilir? Bu soruya getirilen yanıtların-mekâna özgürlük, geçicilik, satın alınamazlık, müzeye muhalefet, sanat dışındaki izleyiciye yönelim, nesneden bedene ya da fikre yönelim-hiçbiri, galerinin kolay sindirebilen iştahından kaçamamıştır. Onun yerine, algı ve değer sistemleri üzerine, liberal, maceraperest, bazen kaba, her zaman kurum karşıtı ve sınırların zorlanmasından kaynaklanan o kibirden müzdarip uluslararası bir diyaolog başlamıştır" (O'Doherty, İçerik Olarak Bağlam, 2013, s. 118).

Bu tanımlamalarda sıklıkla yer bulan bir ifade olarak mekânın temsil ettiği kurumsal otorite ile bildik sergileme yönelimlerindeki çeşitlenme eleştirinin sonucudur. Mekânın dönüşümü de yeniden kurgulandığın için sanatta yeni yönelimlerin gücü daha da hissedilir olmuştur. Yine mekânın dönüşümü ile izleyici arasındaki

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

etkileşimin mekân üzerinden bildik müze ve galeri yapılarının terkedilmesine de neden olmuştur. Çevre sorunları ile doğaya saygı temalı konuların da katkısıyla alternatif dış mekân örnekleri bu eleştirilerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Merkezden kopmalar ve mekân dışını düşünen açılımlar sanatçılara ifade biçimlerinde çeşitlenme, genişleme ve rahatlama sağlamıştır. İzleyici ve mekân ilişkisinde bildik beklentilerin dışında yeni deneyimler önemsenmiştir. Mekân ile etkileşim bakımından sanatçılara alternatif anlatı unsurları kazandıran Land Art (Çevre Sanatı) akımı ortaya çıkar. Bu akım ile mekân yalnızca sunumun yapıldığı bir boşluk olmaktan çıkıp, amaçları ile içeriğe katılan bir elemana olarak görülür. Böylelikle uzunca bir zamandan beri süregelen mekânın soyut etkisi somut bir biçimde eserin içeriğine alınmaya başlar. Resmin asıldığı düzlem olmaktan çıkan duvar ve mekân, algının kapsayıcılığı ile genişlemiştir. Uzam postmodernizm ile birlikte resim düzlemi dışında bir göstergeye dönüşmüştür (O'Doherty, Göz ve İzleyici, 2013, s. 57).

Galeri ile etkileşime giren çalışmaların yanında galeri mekânı ile hiç ilişki kurmayan Land Art (Arazi Sanatı), artan çevre konusundaki toplumsal hassasiyeti vurgulayan sorunları gündeme almayı amaçlamıştır. Özellikle sanatta farklı bir uçta yaklaşık aynı zaman diliminde ortaya çıkan soyut eğilimlerin nesne dışı haline karşı önemlidir. Robert Smithson (1938-1973) ve Michael Heizer (D. 1944) gibi Amerikalı sanatçıların yanı sıra 1960'larda kavramsal pratiğin yuvası olan Londra'daki St. Martins Sanat Okulu'ndan mezun İngiliz çağdaşları Richard Long (d. 1945), Arazi Sanatının sanat pratiklerinin uygulama sınırlarını belirleyen isimler olmuşlardır (Whitham & Pooke, 2013, s. 190). Bu çalışmaların sıklıkla vurguladıkları üzere mekân insan eli değmemişçesine saf doğa olarak sanatta var olmaktadır.

Resim 8. Robert Smithson "Spiral Jetty" (Sarmal Dalgakıran) Arazi Sanatı 1970,Utah, ABD

Çevre düzenlemeleri ile mekânın ele alınışı değişirken izleyiciye yalnızca estetik beklentilerinin karşılanmasını amaçlamıyor, bunun yanında insanın doğadaki konumuna da dikkat çekiyordu. İzleyiciyi yeni bir mekân deneyimi ile de karşı karşıya bırakılıyordu. Robert Smithson'ın Spiral Jetty (Sarmal Dalgakıran) adlı çalışması arazi sanatının en ikonik örneklerindendir. Çamur, kaya ve tuz kristallerinden oluşan ve 450 metreden uzun sarmal bir yapı olan çalışma Utah'ın Great Salt Lake adı verilen gölündeki Rozel Point'te dört hektarlık bir alanda uygulanmıştır (Whitham & Pooke, 2013, s. 191). Bu tür büyük boyutlu işlerin mekân ve sanat arasındaki ilişkiyi farklı bir yöne taşıdığı ortadadır. Büyük boyutlu çalışmalar ile izleyici mekânı her ziyaret edişinde farklı iklim ve çevresel faktöre maruz kalmaktadır.

5. Günümüz Görsel Sanatların Sunumu ve Mekân Deneyimi

1960 ve 1970 arası üretilen sanatsal içeriklerin alternatif mekân tecrübeleri açısından yenliklere yol açar. Postmodern döneme geçişte çağdaş sanatın aykırı çıkışları mekân ve sanat ilişkisini farklı sosyal düşünsel alanlara kaydırmıştır. Yeni dönemi Hito Steyerl, çağdaş sanatın soğuk savaş sonrası yeni dünya düzenine geçişi üzerinden etkin bir biçimde aracılık ettiğini aktarmaktadır. Mekânın dönüşümünü küresel sermayenin genişleme hevesine bağlayan sanatçı, "Herhangi bir cep telefonu firmasının bayrağını dikti her

yerde, çağdaş sanat, dengesiz gelişen semiyo-kapitalizmin başrol oyuncularından biri konumunda. Çift çekirdekli İşlemcileri hammadde sağlamak için madenciliğe bulaşıyor. Çevreyi kirletiyor; mutenalaştırıyor; gasp ediyor. Önce baştan sona çıkarıp kullanıyor, sonra arkasında kırık kalpler bırakarak ansızın kayıplara karışıyor. Çağdaş sanat, moleküllerinden Moğol çöllerinden, yüksek Peru ovalarına kadar her yerde" diyerek yaşanan genişlemeyi vurgular (Steyerl, 2013, s. 84,85). Kültürel anlamda uluslar arasındaki yarışın galibi olarak küreselleşmenin buyruğundaki postmodern sanatın, gittikçe daha çok bütçe ile birbiri ardına ses getiren organizasyonlar üretmesi ile mekân deneyimleri adına yeni algılama potansiyellerinin önünü açmıştır. Gittikçe farklılaşan çağdaş sanatın anlatı olanakları ile değişen yalnızca mekân ve izleyici etkileşimi olmuyor, konu ve ifade araçları açısından uzunca zamandır başlayan çeşitliğin de giderek arttığı gözleniyor. Bu durum özellikle sanatsal organizasyonların daha etkili olmaya başladığı mekânların ve projelerin dev boyutlu yapılarını doğuruyordu.

Octavian Esanu'nun, ise "Proje" kelimesine vurgu yaparak özellikle 1990'larda gündem oluşturan STK ve benzeri kurumlardan deste alan her sanatçı, seyahat edebilmek, sergi açmak, katalog bastırmak veya herhangi bir başka faaliyet için finasal destek aradığında "Proje" üretmek zorunda olduğunu vurgulamıştır. Gerçekleştirmek istediği preojenin ya da sanatsal faaliyetin, amaçlarını ve hedeflerini, zaman dilimini ve bütçeyi, fikrini ve onu nasıl gerçekleştireceğini belirten bir çerçeve hazırladıktan sonra çalışmasını tasarlamak zorunda olduğunu belirtmiştir (Esanu, 2013, s. 115). Burada da açıkça belirtildiği üzere mekânın yalnızca estetik bir katman olarak değil, sosyal buluşmanın gerçekleştiği bir alan olarak mevcut projelerin sosyallikleri ile önem kazanmasına dikkat çekmektedir. Projelerin uygulanmasına yönelik artan hareketliliğin karşısında sosyo kültürel aracılığın katmanlar olarak sanata nüfuz ettiğini ve gittikçe artan kültürel çeşitlenme ve eleştirel dilin keskinleşmesini bu dönemin çalışmalarında görmek olasıdır.

Sanat dünyasına yön veren organizasyon ve güçlerin maddi kaynaklarını bu tür girişimlerin düzenlenmesine yönelik yönlendirmeleri ile birlikte sanattaki kolektif üretim fikrinin de son dönemde önem kazandığı gözlenmektedir. Carol Yinghua Le ise sanat pazarındaki proje tabanlı artışın sanatçılar tarafından da benimsendiğine dikkat çeker. Le Projelerin sanatçıların hırslarını körükleyen, özgüvenlerini yükselten ve olabildiğince büyük ve güçlü gibi ifadeleri öne çıkaran bir düşüncenin egemen olduğunu aktarır. Le "Artık 1000 metrekarelik galerileri açmak, pahalı etkinlikler düzenlemek, geniş çaplı sergilere kalkışmak, dev kataloglar bastırmak ve gösterişli açılış partilerine ev sahipliği yapmak için bol bol kaynak" ayrıldığını belirtir (Lu, 2013, s. 135). Son dönemde artan bu kaynaklar ile yapılması garipsenecek sanatsal dev projeler bir bir üretilmeye başlanmıştır. Mekân sanatçıların izleyiciye ulaşmadaki aracı konumundan uzaklaşarak sosyal bir deney alanı olarak farklı bilimlerin kapsamına alınır olmuştur. Sanatçıların piyasa koşullarından azade projeler ile fonlanması karşılaştıkları maddi kaygıların azalmasına ve ürünün başarısından ziyade eserin ilgi çekiciliğini öne çıkarmıştır. Geniş katılımlı ve belirli sıklıklarla düzenlenen sosyal çeşitliliğin ve farklılıkların üzerine gidilen organizasyonların da önem kazanması bunun sonucudur.

İstanbul Bienali için de bu özellikle son dönemde ciddi sponsorların da eklenmesi ile benzer yorumları yapmak olasıdır. Bienal için ortaya konan mekânın farlı kullanımı ile dikkat çeken çalışmalardan biri Liam Gillick'in çalışmasıdır. İstanbul Boğazı üzerinde bir sergi için alışılmadık biçimde esere denizden ulaşmayı önerdiği çalışmasında "Burneolli'nin Akışkan Denklemi" ile izleyiciyi yeni bir mekân deneyimi örneğine sevk etmektedir. (İstanbulBienali, 2015)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

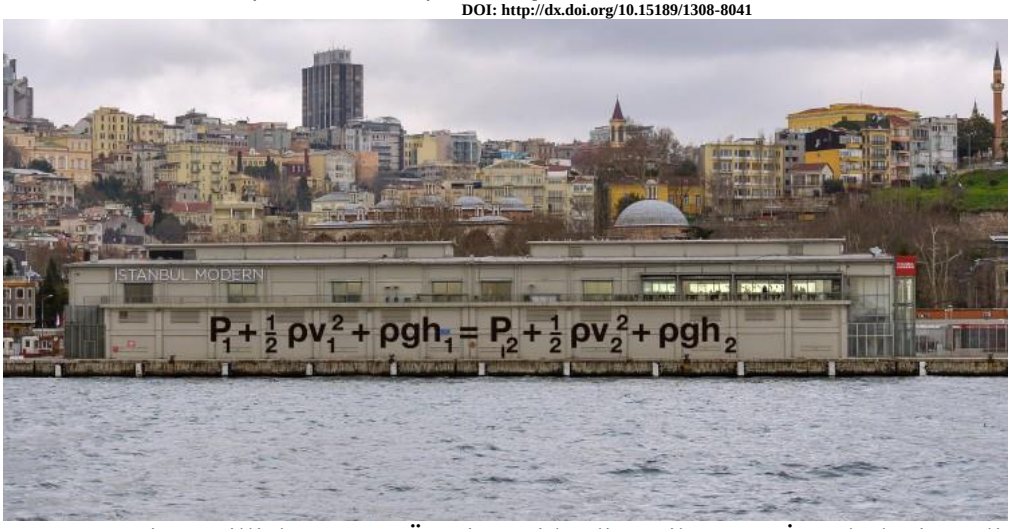

Resim 9. Liam Gillick "Duvar Üzerine Hidrodinamika", 14. İstanbul Bieanali

Gillick mekânın sınırlarını çizerken esere ulaşmada denizi önerirken, eserin anlamını çözebilmeyi de bilimsel bir denkleme bağlamaktadır. Bilgiyi sanatı anlamada sosyal bir statü aracı olarak gören bu eski yorum, bilmeyi sanatın ön koşulu olarak görmektedir. Mekân ile eser izleyici ilişkisi, alternatif rotalar ile kara ve deniz gibi mekânın coğrafi potansiyellerini de keşfetmeye yönelmektedir.

Sanat ve mekân ilişkisi bakımından etkileşimin gerçekleştiği bir yapı olarak mekânın dönüşümü son zamanlarda meydana gelen farklı önermeler ile sanat gündemdeki yerini almıştır. Bazı örneklere bakıldığında mekân kendi başına bağımsız bir deneyim sahası olarak izleyicisini seçememektedir. Yani gerçekleşen sanatsal organizasyonların ziyaretçileri artarak, çeşitlenmektedir. Burada asıl dikkat çeken nokta ise zamanında alıcılara galeri sahipleri tarafından sunulan ayrıcalık göstergesi bir metaya sahip olma tezinin yerini bu tür bir "hayırseverliğe" bırakmış olmasıdır. Mekânın dönüşümünde sanat hamileri olarak sanatın en klasik amaçları içinde yer bulan tanımlamalarındaki seçkinci yapısının da bütüncül bir değişime uğramış olduğu görülüyor. Yakın dönem örneklerin de bu konuyla benzer sorunları ele aldıkları düşünülürse, sanatın mekân deneyimi açısından yalnızca içerik olarak çeşitlenmediği, ayrıca kendi yapısını da dahil birçok kapsamla birleşerek genişlediği görülmektedir. Bu ilgi üzerine "Dil sembolleşirken, sanat dileniyor. Ve hakikatin, bir retorik tarzına dönüştüğü, Mito manik bir bilgi rejiminde saklı değil, sanat tercüme oluyor" tezinin de belirttiği üzere estetik ilgi sanatın genişleyen kapsamını ve kavramlarını karıştırarak farklı kanallardan iletilmesini amacı olarak sunmaktadır (Artun A. , Çağdaş Sanat ve Kültüralizm, 2015, s. 14). Sanatın kavramlarla ve sosyal alanlar üzerinden etkileşimi hızlandırırken yeni tekniklerin de ortaya çıkmasıyla mekâna yönelik beklentileri de muğlaklaştırmıştır.

Bienal gibi büyük bütçeli kapsamlı organizasyonların sunduğu olanakların arka planını oluşturan beklentilerin reklam alanında ne kadar önemli olduğunun fark edilmesi "1990'lar boyunca bienaller ve diğer sanat etkinliklerinin özellikle tüm dünyada popüler oluşu ve kentlerde artan çağdaş sanat organizasyonlarının artmasına ve genişlemesine neden olmuştu. Bu etkinlikler, tıpkı şirketlerin kâr zarar eksenli çalışma yönelimleri gibi modeller üreterek giderek daha önemli oldular. Geniş sermaye organizasyonları gibi iş dünyası ile çıkar ortaklıkları kurulmuştur. Sanat ve mekân dönüşümü bağlamında üretilen içeriğin ürünlerini ticari kültüre uygun pazarda başarı kazanan denenmiş örneklere benzetildiği görülmektedir (Stallabrass, 2013, s. 22,23).

Kurumsal reklam ve yaygınlaştırma beklentilerinin karşılanmasında bu tür organizasyonların deneyim sahası olarak sanatı kullanmaları meta kültür boyutunda da kendi amaçları düşünüldüğünde başarılı oldukları görülür. Bu amacın yüklendiği kültürel beklentilerin sunduğu değerin katkısı ile son dönemde gündeme gelmektedir. Sanatın yeni tip sergileme ve dolayısıyla mekân üretimi olarak ele alındığında kendi başına bir değer denklemi ürettiği görülür. Stallabrass'ın da belirttiği üzere "sanat, metaların en soyut olan parayla aynı koşullara sahip olur-nitekim zenginler tarafından gerçekten de para gibi, yarı likit spekülatif sermaye gibi kullanılır; bunun sonucunda da mübadele değerinin içselleştiği pek çok sanat nesnesi, herkesin gözlerinden ırak, sırf bu amaçla yapılmış depolarda kilit altında" tutulduğuna dikkat çeker (Stallabrass, 2013, s. 85).

Sanatın sunmuş olduğu bu meta ötesi amaçların önerdiği deneyim sahasını eser sahiplerinin beklentilerinden uzak tutmak, yaşanan dönüşümün yönünü anlayamamaktan ileri gelmektedir.

Ancak günümüz kolaylıkları da hesaba katıldığında bir esere sahip olmanın büyüsünü bozan internetin de hayatımıza girmesi sonucunda esere ulaşmanın ayrıcalığını, bir galeri veya koleksiyonda yer alan herhangi bir esere ulaşabilme ayrıcalığında olduğu gibi statü dışına alır.

Yine kendi başına bir tür olarak anonim bir üretimin hikayesini düşündüğümüzde sıradan yaşam alanlarını seçen sokak sanatının da sık sık gündeme geldiği günümüzde mekânın büyüsünü esere ulaşma çabaları dışında görmemek gerekmektedir. Whitman ve Pooke, Graffitiyi genç alt kültür ile olan yakınlığını önemserken ürettiği kültürü alt sınıf beğenisi ile ilişkilendirir. Sokak kültürü adına isimsiz bir popüler figür olarak "Banksy'nin çalışması sokak sanatı olarak çok popülerleşen yeni bir formun sembolüdür" demektedir. 1980'lerde sokaklarda başlayan New York Hip Hop kültürünün içinde gördükleri bu dili yeni bir fon olarak mekânın dönüşümüne alırlar (Whitham & Pooke, 2013, s. 186). Mekânın sanatsal dönüşümü adına kayda geçen örneklerin yol göstericiliğinde yenilik ve sansasyon düşüncesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de ifade biçimlerine etki edecektir.

6. Görsel Sanatların Algılanmasında Yeni Açılımlar

Günümüzde çeşitlenen farklı ifade imkanları sayesinde sanatın deneyimlenmesinde mekânın potansiyelleri üzerine düşünceler üretilmeye devam edilmektedir. Ancak yeniliklerin yakın gelecekte geçmiş kurumların topyekûn ortadan kaldıracağını beklenmesi de yanlıştır. Ancak yine de bazı geleneksel yöntemlerinin değişimi eleştiriler hesaba katıldığında yenilik çabası olarak ele alınmaktadır. Linda Nochlin, müze denilince akla gelen kurumsallığın karşısına yeni bir soyut mekân düşüncenin konulmasının son derece zor olduğunu belirtir. Müzelerin halkın o güne kadar sanata ulaşmadaki mesafesine rağmen ilk başvurulan kurumlar olduklarını belirtir (Nochlin, 2006, s. 33). Mekân ve sanat etkileşiminin dönüşümünde müzeler hala genişleyen sosyal alanların ve deneyim sahalarının ve ilerleyen koşulların karşısına konan gerçeklik olarak anlam kazanmaktadır. Sanatta alışıldık mekânın karşıladığı fiziksel boşluğun realitesi düşünüldüğünde, halen varlığını sürdüren gerçekle temas kurma noktası müzelerdir. Müzelerin yapılarını ve sunum yöntemlerini değiştirmeye ve sanatı hapseden birer sığınak olmaktan çıkaracak söylevler günümüzde işte tam da bu nedenle popüler olmuştur.

Galeri mekânının kendi başına bir düşünceyi temsil etmede yaptığı fiziksel etkinin anlaşılması son derece önemlidir. Mevcut duruma yönelim bakımından yapılan bazı değerlendirmelerin de önemine yönelik eleştirel söylevler konuya farklı bakış açıları sunmaktadır. Özellikle müzenin bir sunum olanağı silsilesi ile bir yazılı ritüelinin oluşu, içeriğin her haline rağmen görünmez bir nötrleme aracı olarak kendi varlığını bize hissettirir (Grunenberg, 2006, s. 91,92). Sanatın kapsamında yer alan eleştirel hicvin mevcut bir öğretinin al aşağı edilmesi ile sonuçlanmasını ve böylelikle dönüşmesini beklemek de şu an mümkün görünmemektedir.

Müze ve galeri gibi bildik kurumların sanatın günümüz şekline yönelik etkileri düşünüldüğünde 2019 ortalarında yaşanan iki örnek dikkat çekicidir. İlk olay, bir vakfın desteklediği galerinin koleksiyonunda yer alan Picasso tablosunu bir geceliğine şanslı bir sanatsevere verilmesi olayıdır. Beyeler Vakfı ve Swisscom şirketinin ortak girişimiyle "My Private Picasso" adı verilen etkinlik ile Picasso resmi bir geceyi izleyicisi ile baş başa geçirecektir (NTV, 2019).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Resim 10. Beyeler Vakfı ve Swisscom "Picasso Resmi İle Bir Gece"

Beyeler Vakfı örneğinde, eserle bir gece geçirmek etkinliğe sponsor olan şirketin kaynakları sayesinde mükün iken izleyicinin şansı seçilme kriteri olarak belirlenmiştir. Las Vegas örneğinde ise izleyici olmak tamamen maddi imkanlara bağlıdır. Sanat Atak'ın haberinde "Las Vegas'taki Palms Casino adlı otel ve kumarhane kompleksinde tamamen Damien Hirst tarafından tasarlanmış aşırı lüks bir süitte kalmanın maliyeti 200 bin dolardan başlıyor ve en az iki gece konaklama şartı arandığı belirtilmektedir (Sanatatak, 2019).

Resim 11. Damien Hirst tarafından Tasarlanan Otel Odası, Palm Casino Hotel, Las Vegas, ABD

Yakın tarihlerde gerçekleşen bu iki olayda da uzunca zamandan beri tartışıla gelen sanatın mekânla etkileşimi salt meta temelli bir eksende, tamamen sermayenin gücünün gölgesinde gerçekleşmektedir. Sanatçıları, eseri ve son olarak mekânı önemsizleştiren dönüşümün bu son iki örneğine bakarak, mekânın imkanları yine sermayenin beklentileri ile yoğrulmaktadır. İzleyici için şanslı ya da zengin olmayı düşleyerek, sanat eserine ulaşmada "farklı bir deneyim" sloganı ile sanatın pazarlandığı sonucu çıkarılabilir.

SONUÇ

Sanat yapılageldiği en eski örneklerinden günümüze kadar mekâna ve onun etkilerine maruz kalmıştır. Sanatın mekânla teması hususunda ilkel örneklerinin aracısız ve katılımcı bir yapıda olduğu gözlenmektedir. Sanatın özellikle yalnızca odanın duvarında duran bir oda süsü olmadığı ve mekânın kalıcı bir unsuru olduğu ilk örneklerinde daha kolektif bir algılamanın ortak ürünü olduğu açıktır. Özellikle doğal koşulların ve

yaşamsal zorunlulukların çerçevesinde deneyimin sanata direk etki ettiği gözlenir. Zamanla gerek uygulamada ve gerek ise mekânda başlayan dönüşümlerin sanatın sunumuna yönelik bir çeşitlenmeyi sağladığı da gerçektir.

Sanatçıların zamanla mekânın karakterine uygun eser üretmeleri neticesinde, mekânın sanatla ilk temasının kurulduğu kayda geçer. Bu gelişme insan yapısı mekânlarda giderek yaşamla ayrışan sanatın korumaya ve el değiştirmeye başlamasını sağlamıştır. Geçmişin kültürel ürünlerinin aktarımında ve mekânın anlamlandırılmasında görsel sanatların önemli etkilere yol açtığı görülür. Mekân sanatın hem saklandığı hem de sanatın içinde anlam kazandığı bir yapıya dönüşmüştür. Zamanla kişisel birikimlerin nadire kabineleri ile yerini alan kamusal teşhir salonları ve müzelerin sanatın sanatseverle buluşmasında aracılık etmesi ise kurumsal bir otorite olmasına yönelik önemli bir gelişmedir.

Galerilerin zamanla sanatın mekândan bağımsızlaşmasında ve kendi başına ticari anlamda bir değer kazanmasında, sanatta mekânın başarısı olarak görülür. Sanayi devrimi ile farklı merkezlerde eş zamanlı benzer kurumsal mekânların örgütlendiği görülür. Bu gelişmeler sanatın kurumsallaşması ve görsel sanatların sunumunda mekânın etkilerini belirgin kılar. Sürrealistler ile yenilikçi anti estetik mekân kurgulamaları önem kazanır. 1960 ve sonrasında gelişen mekânın dönüşümü ve mevcut eleştiriler deneyimi ön plana çıkarır.

Günümüzde mekânın ve görsel sanatların sunumunda yeni fikir ve eleştirilerin her geçen gün farklı çeşitleri ile karşılaşmak mümkündür. Geniş bütçeli organizasyonlardan büyük bütçeli sanatsal çalışmalara kadar, sanat kendi iç çelişkileriyle en çok gündemde olan konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle mekânın görsel sanatların algılanmasına ve ilerleyişine yapmış olduğu etki dikkate alındığında, bugünkü tarih yazımında farklı yönelimlerin eski ile kesin anlamda ayrıştığı muhakkaktır. Bu doğrultuda günümüzde önerilen sanat ve mekân dönüşümünde ilişki kuran fikirlerin güdümünde ilerlemesi ve çeşitliliği içermesi beklenmektedir. Ancak yakın zamandalarda meydana gelen ve sanat gündeminde ses getiren "Picasso ile Bir Gece" ve Las Vegas'ta bir otel odasında "Hirst'ün tasarladığı Odada konaklama" çok ilgi çekici sayılabilir. Ancak bu iki olayın da temsil ettiği ilerleme piyasa unsuru olarak ticari bir kazanç beklentisi ile ilişkilendirilmesi sorunludur. Deneyimin karşısında meta temelli bir sanatsal değerlemenin varlığına yönelik bunca eleştiri varken, maddi imkanları ve şansı yenilikçi bir deneyim fırsatı olarak sunmak çelişkilidir. Ayrıca maddi kaygılardan azade popüler isimlerin bu etkinliklerdeki konumu da oldukça sığ algılanmaktadır. Geçmiş içeriğin gerçekliği ve yaşanan onca deneyime rağmen mekâna yönelik böylesi fikirlerin varlığı güncel sanatın sözüm ona temel verileri ile çelişmektedir.

Görsel sanatlar ile mekân deneyimi kültürel sosyal sahaları yeniden üretme uygulamaları olarak farklı girişimleri ortaya koymaktadır. Mağara resimlerinin sunduğu aracısız katılım ön koşulu zamanla değişmiştir. Bu örnekler dikkate alındığında ilk insanların sanatla daha içten bir karşılaşma ile sanata müdahil oldukları gözlenmektedir. Artan teknolojik imkanların sanat eserine ulaşmaya ve dahası sanatsal etkinliklerden haberdar olmada sağladığı kolaylıklar hesaba katılırsa, sanat ile fiziki bir etkileşimi şans veya maddi imkanlar dahilinde ele almak ne derece doğrudur? Sanatın başlangıçtaki mekân ile etkileşimi artan imkanlara rağmen, kâr potansiyeli dahilinde ele alındığı gözlenmektedir. 1960 sonrası özellikle alternatif mekân deneyimleri ve arazi sanatı gibi çıkışların bu karşılaşılan örnekler ile nasıl açıklanacağı merak konusudur.

Bu bağlamda görsel sanatların mekân ile etkileşimi izleyici deneyimi ile belirlenmesi beklenirken, seçilmiş izleyiciler ve yeni izleyici profillerinin elverişliliği ve kısıtlamaları içinde nasıl gelişeceği de merak konusu olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

1. Antmen, A. (2013). Beyaz Küp ve Ötesi:Postmodern Dönemde Galeri Mekanının Dönüşümü. B. O'Doherty içinde, Beyaz Küpün İçinde (A. Antmen, Çev., s. 9-22). İstanbul: Sel Yayıncılık.
2. Artun, A. (2012, Ekim 1). Çağdaş Sanat ve Kültüralizm. Nisan 14, 2019 tarihinde E-Skop Skop Dergi Web Sitesi: http://www.e-skop.com/skopdergi/cagdas-sanat-ve-kulturalizm/910 adresinden alındı
3. Artun, A. (2015). Çağdaş Sanat ve Kültüralizm. A. Artun içinde, Çağdaş Sanat ve Kültüralizm (s. 17-52). İstanbul: İletişim Yayınları.

4. Artun, N. A. (2014). Sunuş/Mimarlığı Baştan Çıkarmak. N. A. Artun içinde, Sürrealizm/Mimarlık (s. 11-58). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

5. Boyraz, B., & Cantürk, A. (2013). Yeni Gerçekçilik Bağlamında Yves Klein ve Fernandez Arman'ın Boşluk ve Doluluk Sergileri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 2(3), s. 125-135.

6. Dünyanınilkleri. (2011, Ekim 4). Dünyanın İlk Sanat Sergisi. Nisan 14, 2019 tarihinde Dünyanın İlkleri: http://www.dunyaninilkleri.com/ilkler/dunyadaki-ilk-sanat-sergisi.html adresinden alındı

7. Ertuğrul, E. (2015, Şubat 15). Tarih Öncesi Dönemde 11 Mağara Sanatı. Nisan 14, 2019 tarihinde Arkeofili: http://arkeofili.com/tarih-oncesi-donemden-11-magara-sanati/ adresinden alındı

8. Esanu, O. (2013). Çağdaş Sanat Aslında Neydi? Neoliberal Dönemde Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi ve Soros Çağdaş Sanat Merkezleri. A. Artun, & N. Özge içinde, Çağdaş Sanat Nedir? (Ö. Çelik, E. Gen, S. Kılıç, K. İz, A. H. Köksal, Z. Baransel, & N. Özge, Çev., s. 95-126). İstanbul: İletişim Yayınları.

9. Grunenberg, C. (2006). Müze ve Radikaller: Bir Olağanüstü Durumlar Tarihi. A. Artun, & A. Artun (Dü.) içinde, Müze ve Eleştirel Düşünce (R. Akman, E. Soğancılar, T. Bora, E. Gen, U. Kılıç, & K. Atakay, Çev., s. 87-109). İstanbul: İletişim Yayınları.

10. İstanbulBienali. (2015). Liam Gillick Uygulamalı Hidrodinamika. Nisan 14, 2019 tarihinde İstanbul Kültür Sanat Vakfı: http://14b.iksv.org/works.asp?id=33 adresinden alındı

11. Lu, C. Y. (2013). Çağdaşa Dönüş: Tek Çağdaş Sevdası Birçok Dünya. A. Ali içinde, Çağdaş Sanat Nedir? (Ö. Çelik, E. Gen, S. Kılıç, K. İz, A. H. Köksal, Z. Baransel, & N. Özge, Çev., s. 127-145). İstanbul: İletişim Yayınları.

12. Nochlin, L. (2006). Müze ve Radikaller: Bir Olağanüstü Durumlar Tarihi. A. Artun, & A. Artun (Dü.) içinde, Müze ve Eleştirel Düşünce (R. Akman, E. Soğancılar, T. Bora, E. Gen, U. Kılıç, & K. Atakay, Çev., s. 11-48). İstanbul: İletişim Yayınları.

13. NTV. (2019, Mart 2019). Bir Günü Picasso Tablosu İle Geçirme Fırsatı. Nisan 14, 2019 tarihinde NTV Haber Sitesi: NTV Haber Sitesi adresinden alındı

14. O'Doherty, B. (2013). Göz ve İzleyici. B. B. O'Doherty içinde, Beyaz Küpün İçinde (A. Antmen, Çev., s. 53-84). İstanbul: Sel Yayıncılık.

15. O'Doherty, B. (2013). İçerik Olarak Bağlam. B. O'Doherty içinde, Beyaz Küpün İçinde (A. Antmen, Çev., s. 85-136). İstanbul: Sel Yayıncılık.

16. Sanatatak. (2019, Mart 20). Damien Hirst Tasarımı Suitin Gecesi 200 Bin Dolar. Nisan 14, 2019 tarihinde Sanatatak Haber Sitesi: http://www.sanatatak.com/view/damien-hirst-tasarimi-suitin-gecesi-200-bin-dolar adresinden alındı

17. Stallabrass, J. (2013). Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller. İstanbul: İletişim Yayınları.

18. Steyerl, H. (2013). Çağdaş Sanat Aslında Neydi. A. Artun, & N. Özge içinde, Çağdaş Sanat Nedir? (Ö. Çelik, E. Gen, S. Kılıç, K. İz, A. H. Köksal, Z. Baransel, & N. Özge, Çev., s. 83-94). İstanbul: İletişim Yayınları.

19. Whitham, G., & Pooke, G. (2013). Çağdaş Sanatı Anlamak. (T. Göbekçin, Çev.) İstanbul: Optimist Yayınları.

20. Yardımcı, S. (2015). Canavar: Kültüralizm Ne Zamandı? A. Artun, & A. Artun (Dü.) içinde, Çağdaş Sanat ve Kültüralizm (T. Birkan, N. Örge, & E. Gen, Çev., s. 103-170). İstanbul: İletişim Yayınları.

21. Yılmaz, F. (2012). Antik Dönem Fresk Yapım Teknikleri. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2(4), 95-105.

Resimler Listesi:

Resim 1..... https://www.archaeology.org/issues/221-1607/trenches/4551-trenches-france-chauvet-dating Adresinden Alınmıştır.

Resim 2..... http://etc.ancient.eu/photos/10-greek-roman-frescoes/ Adresinden Alınmıştır

Resim 3..... https://tr.wikipedia.org/wiki/Reddedilenler_SalonuAdresinden Alınmıştır

Resim 4..... https://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/08/kurt-schwitters-reconstructions-of-the-merzbau Adresinden Alınmıştır

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Resim 5..... http://www.e-skop.com/skopdergi/exposition-internationale-du-surr%C3%A9alisme-paris-1938/1941 Adresinden Alınmıştır.

Resim 6..... http://www.izinsizgosteri.net/asalsayi157/marcus_157.html Adresinden Alınmıştır.

Resim 7..... https://www.pinterest.co.kr/pin/548102217125005505/ Adresinden Alınmıştır.

Resim 8..... https://kavrakoglu.com/cagdas-sanata-varis-186-arazi-sanati-toprak-sanati-ekolojik-sana Adresinden Alınmıştır.

Resim 9..... http://izlekler.com/tuzlusuda-sanat-sizintisi-evrim-sekmen Adresinden Alınmıştır.

Resim 10..... https://www.ntv.com.tr/sanat/birgunu-picasso-tablosuyla-gecirme-firsati,4T3Qpk5rq0KHl4htlk0S5Q Adresinden Alınmıştır.

Resim 11..... http://www.sanatatak.com/view/damien-hirst-tasarimi-suitin-gecesi-200-bin-dolar Adresinden Alınmıştır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(2)

Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ‡; Prof. Dr. Hacı Yunus TAŞ§

Z KUŞAĞININ E-TİCARET ALGISI ve E-TİCARETİ KULLANMA SIKLIĞI**

E-COMMERCE PERCEPTION OF Z GENERATION and FREQUENCY OF USING E-COMMERCE

ÖZ

Kuşakları meydana getiren bireylerin içerisinde bulundukları sosyo- ekonomik çevre, sosyal olaylar, kültür, zaman, mekân, imkânlar gibi nedenlerden dolayı farklılık gösterse bile, yaşam tarzları, alışkanlıkları, ihtiyaçları birbirlerinin devamı niteliğindedir. Ancak her birey kendi zamanının ihtiyaçlarına ve imkânlarına uygun bir şekilde hayatına devam ederek, kendi kişilik özelliklerine göre tercihlerini yapmaktadır Z kuşağı gençlerin yaşadıkları mekan ve kültürel çevreleri farklı olsa bile, bilgisayar ve yeni teknolojilere olan ilgi ve davranış şekilleri yaklaşık olarak aynı ya da benzer olmaktadır.

Bu çalışmamızda Z Neslinin genel olarak bilişim teknolojilerinin kullanımı ve bu teknolojiyi hayatın merkezine nasıl taşıyabilecekleri ortaya konulacaktır. Bu anlamda içimizde ve çevremizde her gün iç içe olduğumuz 21. Yüzyılın nesli olarak bildiğimiz teknoloji ve özelikle de internette sörf yapan günün büyük bir kısmında online olarak internette olan bu neslin, önceki nesil olan X ve Y nesillerine göre e- ticarette ne kadar ileri gidebileceklerinin küçük bir analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, E-Ticaret, Elektronik ticaret, E-Ticaret Algısı.

ABSTRACT

Even if the individuals who make up the generations differ due to the socio-economic environment, social events, culture, time, place, and opportunities they are in, their lifestyle, habits, needs are the continuation of each other. However, each individual continues his life in accordance with the needs and possibilities of his own time and makes his choices according to his own personality traits. Even if the space and cultural environment of the young people are different, their interest and behavior towards computers and new technologies are approximately the same or similar.

In this study, the usage of information technologies of Generation Z in general and how they can bring this technology to the center of life will be revealed. In this sense, the technology we know as the generation of the 21st century, which is intertwined within us and around us every day, and especially how much this generation, which is online on most of the day surfing the internet, can go in e-commerce compared to the previous generation X and Y generations. an analysis will be made.

Keywords: *Generation Z, E-Commerce, Electronic commerce, E-Commerce Perception.*

‡ **Harran Üniversitesi, ŞanlıUrfa/TÜRKİYE; E-posta: mdemirdogmez@gmail.com**
§ **Yalova Üniversitesi, Yalova/TÜRKİYE; E-posta: tasyunus@hotmail.com**
** **"Bu Makale 4-7 Ekim 2018 Tarihlerinde Şanlıurfa'da Düzenlenen 2. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan Bildiri Esas Alınarak hazırlanmıştır"**

GİRİŞ

İnsanlar yaşadığı sosyal ve kültürel etkisinden farklı davranamazlar, yani dünyada yaşayan her insan ve insan nesli yaşadığı yılların kültürün özelliklerini mutlaka hareket ve davranışlarına yansıtırlar. Günümüzde dünyada sosyal ve kültürel hayatta aktif yaşayan kuşaklar olarak belirtilen X,Y,Z kuşakları bulunmaktadır. Bu kuşaklardan önce de mutlaka farklı kuşaklar vardı ancak bu çalışmada daha çok X,Y ve Z kuşaklarının özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız. Z kuşağı da, kendinden önceki kuşaklara göre farklı özellikler taşımaktadır. Z kuşağındaki bireyler, ileri teknolojilerle büyüdükleri için teknoloji odaklı bir yaşam tarzına sahiptirler. Önceki kuşaklar gibi teknolojiyi sonradan kavrayan veya benimseyen değil, teknolojinin ortasına doğan bireylerdir. Özellikle son dönemlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler, insanoğlunun hayatında birçok ilke imza atmaktadır. İşte bu ilklerden bir tanesi "Elektronik Ticarettir (E-Ticaret)".

Son yirmi yılda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte hayatımıza giren e-ticaret, dünya üzerinde bulunan her ülkeden benzer ihtiyaçlara ve özelliklere sahip bir neslin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bilişim çağında doğan ve Z kuşağı adı verilen bu kuşak, e-ticaret araçlarının kullanımında önemli bir yere sahiptir. Yakın bir zamanda tüketici pazarında daha aktif tüketiciler olarak işletmeler için bu yeni nesil, elektronik ticaret açısından büyük önem arz etmektedir.

KUŞAKLAR

Tarihsel süreç içerisinde kuşaklar ya da nesiller şu şekildedir. Sessiz kuşak (The Silent Generation, 1922-1945), Bebek patlaması kuşağı (The Baby Boomers,1946-1964), X kuşağı (Generation X, 1965-1980) Y kuşağı (Echo Moomer/Millenials,1981-2000) ve Z kuşağı(Generation Z, 2001-2020)(Altuntuğ, 2012, s. 212). Biz çalışmamızda son üç kuşak özellikle de Z kuşağı üzerinde duracağız.

X Kuşağı

1965-1980 yılları arasında doğan nesildir. Bu kuşak kurallara uyan, güçlü aidiyet duygusuna sahip, otoriteye saygılı, çalışkanlığa ve çalışmaya önem veren,daha çok yaşamak için çalışan bir nesildir. İş hayatlarında çalışma saatlerine azami derecede uyan, yüksek iş motivasyona sahip, belli bir çalışma süresinden sonra kademe atlayabileceklerine inanan sabırlı bir nesildir. Bu kuşak çalışkan, kanaatkâr ve gerçekçi bir nesildir ve eğitim onlar için çok önemlidir. Bu nesil ekonomik krizlerden ve sosyal olaylardan etkilenen kayıp kuşak diye de ifade edilen bir nesildir.Bu kuşak, dünyaya gözlerini merdaneli çamaşır makinesi, transistörlü radyo, kasetçalar ve pikap gibi buluş ve icatlarla açmışlardır. X kuşağı teknoloji ile sonradan tanışmışlar, geçmiş ile gelecek arasında teknolojik bağlamda bir köprü kurmuşlardır.Bilgisayarlı sistemler ve buna bağlı olarak değişen faaliyetlere adapte olmaya çalışmışlardır. En önemli kamusal alanları sinema olmuştur.Bu kuşak için İnternet eski köye yeni adet.

Y Kuşağı(Millenials)

1981-2000 tarihleri arasında dünyaya gelmişlerdir. Kuşaklar arası en çok farklılık hissedilen nesil özelliğine sahiptirler. Belirli saatler arasına sıkıştırılmış çalışmadan hoşlanmıyorlar çünkü bağımsızlığı ve özgürlüğü seviyorlar. İş saatinden çok, işe odaklanırlar. Y kuşağının örgütsel bağlılıkları azdır ve çok fazla iş değiştirirler. Çalışmayı yalnızca hayatlarını sürdürebilmek için değil, daha rahat para harcamak için isterler. Y kuşağının, uyumsuz, farklı düşünceleri acımasızca eleştirmek, aşırı bireycilik, kural ve otorite tanımaz vb. gibi çok farklı kişisel özellikleri vardır(Kanoğlu ve Ünüsan, 2014).Bu grup genç, akıllı ve en önemlisi de teknolojiye aşırı düşkün. Her biri teknoloji bağımlısı. Günlerinin büyük bir kısmını medya ve iletişim teknolojileri ile etkileşim halinde geçiren bir grup.

Z Kuşağı

İndigo, kristal gibi isimlerle adlandırılan ve 2001-2020 yılları arasında doğan veya doğacak olan nesildir. Çok uzun süre teknoloji kullanan bu kuşak hayatın birçok güzelliğinden mahrum kalıyor. İletişimin tam ortasına doğan bu nesil, teknolojiye çabuk adapte olabilme veher ihtiyaçlarını dijital ortamdan temin edebilme becerilerine sahipler. Teknolojisiz bir dünyayla hiç karşılaşmayan bu kuşak için teknoloji ile iç içe

olmak yaşantılarının temelini oluşturuyor. Hatta bu kuşaktaki bazı çocuklar oyunlarını bile arkadaşlarıyla bir arada oynamak yerine "tablet" ve "akıllı telefonlar" üzerinden oynamayı tercih ediyorlar.

X, Y, Z KUŞAKLARI BENZER ve FARKLI YÖNLERİ

Kuşaklar dünya genelinde ekonomik ve sosyal hareketlerle oluşmuştur. Müzik akımları, yeni buluşlar, farklı ilgi alanları ve teknolojinin gelişmesi kuşakların dönemlerini ve karakteristiğini belirlemektedir. Dünyaya geldiğimiz zaman dilimini bize ayrı bir karakter, farklı çalışma biçimleri ve ilginç hayatlar sunuyor. Gelişmeler ve değişimler zamanı, zamanda ait olduğu kuşağı etkiliyor.

Z kuşağıgenellikle diğer nesillere göre markalara daha az sadık olarak tanımlanır. CivicScience(civicscience.com)araştırmasına göre, Z kuşağının % 22'si favori markalarına sadık değil, X kuşağı % 15, Y kuşağının % 23'ü markaya sadık değildir. Kalite onlar için en önemli olmasına rağmen, Z kuşağı, diğer nesillere kıyasla kolaylık ve hizmete daha fazla önem vermektedir.

Y kuşağı gibi teknolojiye olan ilgi ve bağlılığı tartışılmaz olan Z kuşağı, birkaç yöndenfarklılık gösteriyor. Y kuşağı dijital yerliler dense de, gerçekte bunlar Z kuşağıdır.Çünkü internetin veyaakıllı telefonların olmadığı bir dünyada hiç yaşamadılar. Diğer yandan dünya genelinde farklı coğrafya ve kültürlerden gelen ya da farklı yapıda ailelere sahip olan bu kuşak, şimdiye kadar varolmuş kültürel açıdan en çeşitli kuşak olarak kabul ediliyor. Bu durum, onların davranış ver tercihleri üzerinde de kaçınılmaz olarak etkili oluyor. Z kuşağının sosyal farkındalıkları son derece yüksektir. Bunun sonucunda hem içinde bulundukları sosyal topluluklara bağlı olup fikirlerine değer veriyorlar hem de sosyal fayda, toplumsal değişim ve girişimcilik gibi konuları önemsiyorlar.

Perakende danışmanlığı firması FITCH'in(assets.kpmg.com) araştırmasına göre Z kuşağı, Y kuşağından farklı olarak e-ticareti kullansa da geleneksel mağaza alışverişine de halen ilgi duyuyor. Alışveriş konusunda sosyal medyadan faydalanıyor, satın alma kararını vermeden önce ilgilendikleri ürün/hizmetleri de sosyal ağlarından paylaşarak ailelerinin ya da arkadaşlarının fikrini alıyorlar. Y kuşağından farklılaştıkları bir nokta da kredi kartı kullanımına şüpheyle yaklaşıyor olmaları, tasarrufa önem vermeleri ve "mükemmel ürün/hizmet" yerine kendilerinin de katkıları ve geribildirimleriyle sürekli gelişen ürün/hizmetleri tercih etmeleri. Y kuşağı. standart olanı değil, kendine özgü olanı tercih ediyorlar. Bireysel yaklaşım ağırlıklı karar mekanizmasına sahipler, özgüven duyguları yüksek ancak sabırsızlar. Bireysel hedeflerini şirket hedeflerinden önde tutuyorlar. Sosyal medyayı her mecradan takip etmek istiyorlar. Çalışırken de teknolojiye hâkim ve mobil olmak istiyorlar. Dergiyi ve gazeteyi dijitalden okuyor. Alışverişi online yapmayı seviyor. Birçoğu internet üzerinden kendi işini kuruyor ve para kazanıyor.

Y ve Z kuşağı adaptasyon sorunu yaşamazken, X kuşağında bu sorun mevcut. Mobil uygulamalarla her şeyi görebilme soru sorma rapor alma raporu anlayıp anında karar alma gibi bir dünyanın içindeler. X kuşağı dengeli Y kuşağı hevesli. X okumaya odaklı ama Y kuşağı da meraklı. Biraz daha işbirlikçi ve meydan okumayı seviyor. Z kuşağı çok meraklı,bambaşka ve hızlı bir kuşak. Eğitimimkânınaen fazla sahip olanbir kuşak. Y kuşağı gibi biraz sabırsızlar. Görsel algı yeteneğine sahipler ve ezberlemek yerine görmek ve işitmek istiyorlar. Cep telefonu olmayan bir dünyayı hiç yaşamadılar. X kuşağı tamamen süreç odaklı, Y ise kısmen süreç odaklı. Z iş hayatına girdiğinde tamamen sonuç odaklı olacak. Rapor almak ve okumak önemli değil ama önemli olan bunun sonucunda hemen eylem kararı çıkarabilmek.

Z kuşağı, kendi kredi kartına sahip olan şanslı bir azınlığın dışında, henüz tüketim eylemini tek başına gerçekleştiremese de, ailelerinin tüketim kararlarında çok etkili oldukları için, pazarlamacıların özel önem verdiği bir kuşaktır. Z'ler, her konuda kişiselleşmiş, kendine özgü ve imaja dayanan bir tüketime yönelerek, adeta pür tüketici olarak nitelenebilecek bir profil çizmektedirler (Yelkikalan vd., 2010, s. 500). Eğitim ve ekonomik açıdan diğer kuşaklara göre daha donanımlı olan Z'ler, istedikleri her ürünü hemen almak, hemen istemektedirler. Bu olgu, Baudrillard'in, yeni ürünlerin zenginlerin doyumundan sonra süzülerek alt sınıflara erişeceği tespitini (Baudrillard, 2008, s. 70) geçersiz kılacak yeni bir tüketici kuşağının geldiğini göstermektedir. X kuşağında marka tercihivardır. Ancak Y kuşağında markaya sadakat yoktur, referanslarla satın alma işlemini gerçekleştirir. Z kuşağında ise marka takıntısı vardır. X kuşağı çok çabuk iş değiştirmiyor ve güvenliğe önem veriyor. Y nesliiçin beşsene aynı işletmede çalışmak kötü sayıyor ve çalıştığı şirketin

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

marka itibarına bakıyor. X kuşağında çok az bir ücret farkıyla bile iş değiştirmek mümkündü ama Y kuşağı için çalıştığı markanın itibarı her şeyden önemli sayılıyor.

X kuşağı çok krizler yaşadığı için kriz yönetimini öğrendiler. Z kuşağı ise şey hazır olacak veya olmalı şeklinde yaşıyorlar. Yani dijital oyunlar gibi her şeyi değiştirebileceklerini zannediyorlar. X kuşağı anne ve babaların gözleriyle emir verebildiği, onların kaşlarından ne olduğunu anlayan bir kuşaktı. Y kuşağı neden fikirlerinin hayata geçirilemeyeceğini öğrenmek anlamak istiyorlar

Gençler İnternette Neler Yapıyor?

Gemius 15-24 yaş arası genç kullanıcıların dijital içerik ve reklam tüketim alışkanlıklarını incelemeye yönelik raporunu yayınladı. Kendilerinden önce gelen kuşaklardan farklı olarak internet ve akıllı cihazlara doğdukları andan itibaren erişimleri olan bu kuşak, farklılaşan tüketim alışkanlıklarından dolayı hem içerik üreten medya şirketlerinin, hem de onlara ulaşmaya çalışan markaların stratejik takibindeler(blog.sempeak.com)

15-24 yaş grubu her ne kadar mobil dünyanın içinde büyümüş olsalar da masaüstü bilgisayarlardan internete erişen kişiler arasında en büyük kullanıcı kitlesini oluşturmaları ile dikkat çekiyor. Mart ayındaki aylık erişimleri incelendiğinde, masaüstü bilgisayarlardan internete erişen kullanıcı sayısı 8,2 milyonken akıllı telefonlarından internete erişen genç internet kullanıcı sayısının 10,2 milyon olduğunu belirtiliyor.

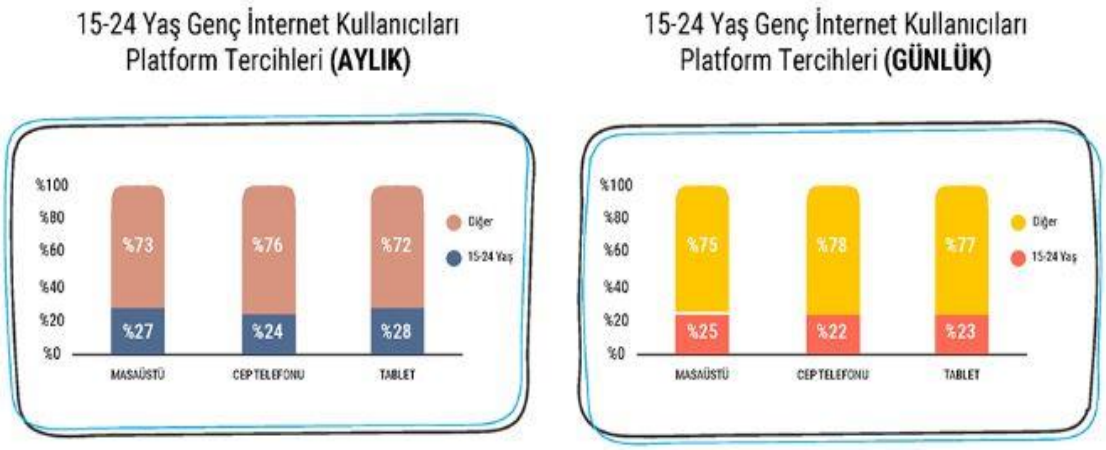

Kaynak: IAB Türkiye Internet Ölçümleme Araştırması, Mart 2018

Yaş gruplarına göre internet kullanıcıları incelendiğinde 15-24 yaş aralığındaki genç internet kullanıcıları tüm platformlarda en yoğun grup olarak öne çıkıyor. Genç internet kullanıcılarının en fazla tükettikleri içerik kategorileri ise arama motorları, video/TV, sosyal ağlar, haber ve kamusal içerikli sayfalar olarak dikkat çekiyor. Öte yandan söz konusu internet kullanıcılarının en fazla vakit geçirdiği içerik kategorilerinde ise sıralama değişiyor. Kısa formatlı videoları izlemeyi tercih etmeleri sosyal ağlar kategorisinde geçirilen sürenin daha uzun çıkmasına neden olurken, gençlerin haber içerikli siteleri de ziyaret ettikleri ancak bu sitelerde daha az vakit geçirdikleri göze çarpıyor.

Gençlerin hem en fazla ziyaret ettikleri, hem de uzun süre vakit geçirdikleri kategorilerden birisi olan Video/TV kategorisinde masaüstü platformlardan internete erişen genç kullanıcıların ilk tercihi YouTube. Bu platformda vakit geçiren gençler ağırlıklı olarak müzik kanallarını ziyaret ediyorlar.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Video / TV Kategorisi	Gerçek Kullanıcı (000)
youtube.com	7.090
puhutv.com	1.683
atv.com.tr	1.595
startv.com.tr	1.448
showtv.com.tr	1.113

Kaynak: IAB Türkiye Internet Ölçümleme Araştırması, Mart 2018, Toplam Platform (YouTube yalnızca PC), 15-24 Yaş

15-24 Yaş Internet Kullanıcıların En Yoğun Bulunduğu YouTube Kanalı	Gerçek Kullanıcı (000)	15-24 Yaş Affinity Index
Tonguc Akademi	975	7.090
Onur Can Özcan	804	1.683
No.1	970	1.595
Gazapizm35	1.976	1.448
Kral Müzik	1.006	1.113

Kaynak: IAB Türkiye Internet Ölçümleme Araştırması, Content Reak Raporu, Mart 2018, PC Platformu

Gençler bir taraftan öğrenim hayatlarının getirdiği yükümlülükleri yerine getirirken, bir yandan da gelecek planları yapabilmek üzere kariyer ağırlıklı içeriklere ilgi duyuyorlar. Bu nedenle kariyer sitelerinde en yaygın bulunan yaş grubunu 15-24 arası gençler oluşturuyor.

Video / TV Kategorisi	15-24 Yaş Payı	Gerçek Kullanıcı (000)
meb.gov.tr	%33	1.610
osym.gov.tr	%34	1.012
kariyer.net	%28	569
iskur.gov.tr	%29	275

Kaynak: IAB Türkiye Internet Ölçümleme Araştırması, Mart 2018, PC Platformu, 15-24 Yaş

Araştırma sonucuna göre, Türkiye'deki genç internet kullanıcı profili dijital müzik içerikleri tüketmeyi seven, en fazla sosyal ağlarda vakit geçiren, haber sitelerini de sıklıkla ziyaret eden, öte yandan kariyer planları da yapmayı ihmal etmeyen ve kariyer içerikli siteleri takip eden bir sosyo-demografik grup olarak dikkat çekiyor.(connectedvivaki.com)

Z KUŞAĞI TÜKETİCİLERİ

Z kuşağının %75'i hobilerini tam zamanlı işe dönüştürmek istiyor. Amerika'daki Lise öğrencilerinin %72'si ileride bir gün iş kurmayı planlıyor. Bu genç kuşağın %61'i, üniversiteyi bitirdikten sonra işveren olmaktansa girişimci olmayı tercih ediyor. Z kuşağı telefonlarında ayda 3 bin üzerinde mesaj alıyor.Z kuşağı, Snapchat ve Instagram'ı tercih ederken Facebook ve Twitter'a daha az önem veriyor.Mobilde 2 kat fazla video seyrediyor.Z neslinin %70'i günde 2 saat YouTube videosu izliyor(marketingtr.net).

Bu kuşak diğer kuşaklara göre kendinden emin, teknolojiye daha yatkın ve harcamalarında ise daha temkinli davranıyorlar. Farklı olmakbu kuşağın öncelikleri arasında yer alıyor.Z kuşağı reel deneyimlere, gerçekçi hikâyelere önem veriyor.Örneğin, Z kuşağının %63'ü reklamlarda sıradan/doğal kişileri görmek istiyor. Bu kuşağın %70'i gerçeğe uygun bir hikâyeyi kurgulanmış bir hikâyeye tercih ediyor.Sosyal medya araçları içerisinde Facebook, Z kuşağı için en çok kullanılan sosyal ağlardan biri. Facebook'un, hem markaları hem tanıdıkları/arkadaşları bir araya getirebilen pratik bir ağ olması hem de sürekli kendini yenileyen bir yapıya sahip olması bu iletişim aracını popüler kılıyor. Z kuşağının %48'i Facebook'a gün içinde defalarca bağlanıyor.

Teknolojiye yatkınlıkları onları daha öz güvenli yapıyor.Z kuşağının %66'sı teknolojinin hedeflerine ulaşmasını mümkün hâle getirdiğini, %66'sı teknolojinin "her şeyin mümkün olduğu" hissini verdiğini belirtiyor. %70'i fotoğraf, kısa mesaj ve elektronik posta göndermek için akıllı telefonunu kullanıyor.

Z kuşağı, tercihlerinde daha seçici bir kuşak. Bu yaş grubu, kıyafet/aksesuar satın alırken en çok estetiğe dikkat ediyor. Modaya uygun tasarım %67'si ise bir öncelik. Gıda ürünlerinde tercih söz konusu olduğunda, %73'ü fiyatlara ve promosyonlara önem verdiğini belirtiyor. %67'si ise besin içeriğine dikkat ediyor.

Z KUŞAĞI ve E-TİCARET

Z kuşağının gelecek 10 yılda e-ticaret sektörüne 15 milyon yeni müşteri kazandırması bekleniyor.(epnext.com)

Doğar doğmaz dijital dünya ile tanışan, okuma yazma öğrenmeden bilgisayar, tablet ve akıllı telefon kullanmaya başlayan Z kuşağı, birkaç yıldan beri çalışan nüfus içinde yerini almaya başladı. İnternetsiz bir yaşam düşünemeyen Z kuşağı alışverişlerini de ağırlıklı olarak online yapıyorlar.Türkiye'de Z kuşağına mensup kişi sayısı yaklaşık 20 milyon. Bunların şu anda 18-21 yaş arasındaki 3-4 milyonluk kısmı kendi başına yasal online alışveriş yapma hakkına sahip. Gelecek 10 yılda 15 milyon yeni Z kuşağı mensubu e-ticaret müşterisi olacak.

Onlara göre teknoloji, her yerde, kesintisiz ve hızlı olmalı. Alışveriş yapacakları web sitesi, mobil uygulama, sunulan alışveriş deneyimi de bu nedenle tıpkı hayatın kendisi gibi akıcı olmalı.Z kuşağındakiler için internette satışta olan her şey satın alınabilir. Tüm ihtiyaçları için e-ticareti kullandıklarından dolayı alışveriş sepetlerinin büyüklüğü normalin birkaç katına ulaşabiliyor.Z kuşağının neredeyse tamamı aktif sosyal medya kullanıcısı. Z kuşağındakilerin yüzde 43'ü, alışveriş kararlarında e-ticaret sitelerinin sosyal medyadaki reklamlarının etkili olduğunu ifade ediyor.Her ne kadar savruk gözükseler de, yüzde 57'si harcama yapmaktansa para biriktirmeyi tercih ediyor. Yarısından fazlası kendilerini "indirim mühendisi" ya da "indirim avcısı" olarak tanımlıyor. Kampanyaları yakından takip ediyorlar, fırsat sitelerinin en aktif kullanıcıları durumundalar.

Z kuşağının en belirgin özelliklerinden biri de araştırmacı olmaları. Yüzde 80'i alışveriş yapmadan önce araştırıyor, fiyat karşılaştırması yapıyor. Bu sebeple, eksiksiz ürün bilgilerinin yanında, satın alma rehberleri, tanıtım videoları gibi içeriklerle zenginleşmiş e-ticaret sitelerinin Z Kuşağı'na ulaşma şansı daha yüksek oluyor.Z Kuşağı, kime ne iyi geliyorsa, işlerine ne yarıyorsa onu istiyor. Markadan çok kullanılabilir olmasını, kaliteyi önemsiyor.

SONUÇ

Yukarıda açıkladığımız veriler ve araştırmalar ışığında Z kuşağının e-ticaret algısı ve e-ticaret işletmelerinin yakın bir gelecekte müşterilerinin yaklaşık %40'ını oluşturacak bu kuşağı düşünerek yapmaları gerenleri şöyle sıralamak mümkündür.

Akıllı içerikler ile bu kuşağı hedeflemek ve Z kuşağını hedeflerken bu kuşağa bilgisayar ve cep telefonu gibi mobil cihazlardan ulaşmak gerekmektedir.YouTube, Instagram, Snapchat ve Facebook bu kuşağın en çok kullandığı sosyal medya araçları arasındadır. YouTube starlarına geleneksel ünlülere kıyasla daha fazla yakınlık duyduklarını; Instagram'ın yaratıcılıklarını desteklediğini düşündüklerini bilmek işetmelerinyararına olacaktır.Bu kuşağın özelliği, reklam görmeye ve izlemeye daha hevesli olması. Yapılan araştırmalarda bu kuşaktakilerin büyük bir kısmı reklam eğer eğlenceli ise izleyeceğini, reklama güzel müzik ekenmişse ilgisini daha çok çekeceğini, ilham verici bir reklamın gözündeki değerinin artacağını vurguluyor. Öyleyse, Z kuşağının ilgisini eğlenceli ve ilham verici reklamlarla çekmek gerekmektedir. Z kuşağının özelliği hem faydayı hem de kaliteyi eş zamanlı arıyor olmasıdır. İhtiyaçlarına kalite ve fayda ile cevap verilmelidir.

Influencer ya da fenomen pazarlaması, özellikle sosyal medya araçlarında büyük bir takipçi kitlesine sahip "fenomen" ile ürün/hizmetlerinizin tanıtımı için yaptığınız iş birliğini ifade ediyor. Z kuşağına özellikle Youtube Instagram, Facebook, Snapchat vb kanallar kullanılarak ulaşabilir.

Z kuşağı diğer kuşaklara kıyasla paraya daha çok değer verir ve parasını daha dikkatli harcar. Bu kuşağa sunduğunuz ürünlerin fiyat-kalite dengesini en iyi şekilde gözetiyor olması gereklidir. Bununla beraber

başkabir husus, müşteri yorumlarına son derece dikkat etmeli, onlara ürün/hizmet seçimlerinin son derece kaliteli olduğuna yönelik güven verilmelidir.İşletmeler e-ticaret yapmak istediği Z kuşağını iyi tanımalı ve karakteristik özelliklerini iyi bilmelidir. Çünkü onlar büyük hayallerin peşindeki bireyler, iş bitirici ve aktivistler.

Z kuşağı pazarlama faaliyetlerine başlamadan önce pazar araştırmalarını baz alarak hedef kitleniz için hangi sosyal medya kanalını kullanacağınızı tanımlamak gereklidir.

KAYNAKÇA

1. Altuntuğ, N. (2012). "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili", Organizasyon ve Yonetim Bilimleri Dergisi. 4/1, s. 203-212.
2. Altuntuğ, N. (2012). "Tüketimin İşlevselliği: Pazarlamada Devrim ya da Devrimlerin Pazarlanması",11.Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiri Kitabı, Konya, s. 866-868.
3. Baudrillard, J. (2001). Baştan CıkarmaUzerine, Ayşegül Sönmezay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
4. Ünüsan,Ç.,Kanoğlu,Ü. (2014), Tüketici Davranışları,Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Mba Programı, .
5. Yelkikalan, N., A. Akatay ve E. Altın. (2010). "Yeni Girişimcilik Modeli ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği ve Y, M, Z Kuşağı Girişimci", Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 14/20, s.498-519.
6. Yelkikalan, N. Ve E. Altın. (2010). "Farklı Kuşakların Yönetimi", Yönetim Bilimleri Dergisi,8/2, s. 13-17.
7. https://civicscience.com/banking-gen-z-millennials-look-old-school/
8. https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/04/sosyal-ticaret-egilimleri-arastirmasi.pdf
9. https://tr.sputniknews.com/yeni-seyler-rehberi/201807091034239484-x-y-z-kusagi-didem-tinarlioglu/
10. http://www.gemius.com.tr/
11. http://www.connectedvivaki.com/gencler-internette-ne-tuketiyor/
12. https://blog.sempeak.com/turkiyede-genclik-internette-ne-yapiyor
13. http://www.marketingtr.net/tr/blog/detay/Z-Jenerasyonu-Pazarlamasi-Nasil-Yapilir/6/85/0
14. https://epnext.com/e-ticareti-z-kusagi-ucuracak/

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(3)

Zekeriya EFE[††]

ez-ZEMAHŞERÎ'NİN BAZI RİVAYETLERE TEPKİSİ

RESPONSE OF ez-ZEMAHŞERÎ TO SOME STORIES

ÖZ

Rivayetlerin analiz edilmesinin daha ilk yıllarda fark edilmesi, ilim adamlarını metotsal çalışmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda cerh ve tadil ilmi ravileri; metin kritiğinde de ana metni incelemek için bir sistem olarak geliştirilmiştir. Zira bazı rivayetlerin ravilerin de yani senedinde, bazılarının da metninde sorunlar vardı. Bu sorunlar, İslam'ın temel ilkelerine kadar uzanmıştı. Bu gibi rivayetler, bir kısım âlimler tarafından kabul görürken bir kısmı tarafından da kimi zaman eleştirilmiş, kimi zaman da sert bir tepkiyle yaklaşılmıştır.

Bu rivayetlerin içerisinde dikkat çeken; Kur'an sayfalarının bir kısmını, evcil hayvanlardan birinin yemesi, Hz. Davut (as)'ın komutanının karısına âşık olması ve bu yüzden komutanını ölüme göndermesi, Hz. Süleyman (as)'ın yüzük meselesi ve Hz. Peygamberin Zeynep'e aşık(!) olması gibi rivayetler yer almaktadır.

İşte Zemahşerî'nin de bu gibi bazı rivayetlere ilginç tepkisel yaklaşımlarını ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mevzu, Rivayet, Peygamber, Âşık Olmak, Din.

ABSTRACT

As a result of the analysis of the narrations in the first years, he sent scientists to methodological study. In this context, the narratives of the scientists and amendments; text criticism has also been developed as a system for analyzing main text. Because some narrations also include narrators, some also had problems with the text. These problems extended to the basic principles of Islam. While such narrations were accepted by some scholars, they were sometimes criticized by others, and sometimes they showed their approach with a violent reaction.

Remarkable in these narrations; Eating some of the pages of the Quran by one of the pets, Hz. Davut (pbuh) fell in love with his wife's wife and therefore sent his commander to death, Hz. Suleiman's (as) ring issue and Hz. There are rumors about the Prophet falling in love with Zeynep.

Here we will try to consider the interesting reactive approaches of Zemahşerî to some such narrations.

***Keywords**: Hadith, subject, narration, prophet, falling in love, religion.*

[††] **Ayşe Ilıcak Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni; E-posta: zekeriyaefe@hotmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

İslam dininin temel metinleri sözlü bir dil olarak kültürlerini sözlü bir dil ile hafızalarında tutan bir toplum tarafından rivayet edilegelmiştir. Bu rivayetlerin, hadisçiler ve tefsirciler tarafında gerek bir eleştirme çerçevesinde gerekse bir kaynak çerçevesinde nakledilmiş oldukları bir gerçektir. Bu bağlamda bazı müfessir veya muhaddisler İslam'ın dinamiklerini zedeleyen bazı rivayetleri yorum ve te'vil çerçevesinde olumlu anlamda yaklaşımı sergileyerek yorumlamışlar, bazıları da te'vile ihtiyaç duymadan bu rivayetleri ret yoluna gitmişlerdir.

Bir rasyonalist olan ez-Zemahşerî ise bu gibi rivayetlere tefsirinde farklı bir tavır takınmıştır. Bu tutumu aşağıda ele alınmıştır.

1. ez-ZEMAHŞERÎ'NİN İSLAM'IN TEMEL KAYNAKLARINI YARALAYAN RİVAYETLERE YAKLAŞIMI

ez-Zemahşerî rivayetleri önemser. Peygamberden gelen rivayetleri ise peygambere itaat gibi algılayarak değerlendirir.[1]

Buna rağmen bazı rivayetlere sert tepki gösterir. Genelde bu rivayetler, İslam'ın temel kaynaklarını yaralayıcı niteliktedir. ez-Zemahşerî ancak İslam'ın temel ilkelerini ve ana kaynaklarını da bir tutmamaktadır. Özellikle İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'a bir eksiklik, bir leke ve bir ta'n oluşturabilecek rivayet gördüğünde o rivayeti diline dahi almadan atıfta bulunarak sert bir üslupla reddetmektedir.

1.1. KUR'AN'DA ŞÜPHE OLUŞTURAN/YARALAYICI RİVAYETLERE YAKLAŞIMI

ez-Zemahşerî, nesihle ilgili rivayetleri bir eksiklik olarak görmez. Zira Kur'an'da neshin varlığını kabul etmekte ve bunu Kur'an'ın eksikliği ve eleştirisi olarak kabul etmemektedir. Bununla ilgili Ahzâb Sûresi'nin tefsirinde ayet sayısı çerçevesinde bir takım rivayetler vermektedir. Bu rivayetler, nesh konusuyla ilişkili olarak değerlendirilir. Zirr İbni Hubeyş adlı tabiînin Übey b. Ka'b'dan anlattığı rivayet örneğinde olduğu gibi: "Zirr'den: Übey b. Ka'b bana dedi ki: "Ahzâb Sûresi'ni kaç ayet sayıyorsunuz?" "yetmiş üç ayet" dedim. O da: "Übey b. Ka'b'ın yemin ettiğine Andolsun ki, Bakara Sûresi'ne denk veya daha uzundu. Öyle ki, biz bu surede "ihtiyar kadın erkek zina ettiğinde kesinlikle onları aziz ve hâkim olan Allah'tan bir ceza olarak recmedin!"şeklindeki recim ayetlerini de okurduk." dedi"[7] bu rivayetin sıhhatı konusunda Şeyh Arnavutî "إسناده ضعيف."[8] İsnadı zayıf; el-Hakîm ve Zehebî'ye göre de "حَدِيثٌ صَحِيحُ"[9] sahih olan bu rivayettir. ez-Zemahşerî bu rivayeti Kur'an için bir yaralayıcı bir durum görmemektedir. Nesih kabilinden değerlendirmekte ve şöyle demektedir: "Übey (ra), bunun Kur'an'da nesih cümlesinden olduğunu kastetmektedir."[10] Böylece bu rivayetin yanlış anlaşılma ve oluşumların önüne yumuşak bir şekilde geçmektedir. Ancak Hz. Aişe 'den rivayet edilen bir rivayete karşı ise ez-Zemahşerî, aynı yumuşaklığı göstermediği görülmektedir. Recm rivayeti şöyledir: "İbni Mace' ye Ebu Seleme, ona Abdula'la, Muhammed b. İshak, ona da Abdullah b. Ebubekir, o da, Emre'den, o da Aişe'den rivayet etti ki Aişe: "recim Ayeti ve on kez emen büyük çocuğun durumunu bildiren ayet inmişti, yatağımın altında sahifelere yazılmış bir şekilde duruyordu, Rasûlullah vefat edince biz onun vefatıyla meşgul olurken bir evcil hayvan içeri girip o sahifeyi yedi" dedi."[11] Bu sözleri ve ifadeleri ez-Zemahşerî, nesih çerçevesinde değerlendirmemiş, hatta neshinde bu rivayeti kurtarabileceğini de mümkün görmemiştir. Bu rivayetin sihhati hakkında el-Elbanî' [حسن] hasen,

---

[1] "Tefsir hususunda rivayetlerin Hz. Peygambere (sav) ait olanına çok değer vermektedir. Bu değeri bazen " وما أنزل عليكم من الكتاب والحكمة" (2/Bakara, 231; Ali İmran, 3/164; Cuma, 62/4.) gibi ayetlerin tefsirinde "الكتاب والحكمة من القرآن والسنة" (ez-Zemahşerî, I, s. 274/277; I, s. 426/436; IV, s. 517/530.) hikmet kelimesini sünnet olarak açıklayarak yapmaktadır. Bazen de "… ويتبع غير سبيل المؤمنين …" "…Müminlerin yolundan başka bir yola uyan kimse…"(4/Nisa, 115.) Ayetinin tefsirinde "كما لا تجوز مخالفة الكتاب والسنة،" "Kitaba ve sünnete muhalefet etmek caiz olmadığı gibi…"(ez-Zemahşerî, I, s. 554/565.) ifadesiyle sünnet vurgusu yaparak veya benzeri ayetlerde (16/Nahl, 89.) "حيث أمر فيه باتباع رسول الله صلى الله عليه وسلم وطاعته." "Hz. Peygamberin (sav) sünnetine itaatin gerekliliğini" (ez-Zemahşerî, II, s. 603/628.) ifade ederek rivayetlere verdiği değeri göstermektedir." Efe, Zekeriya, ez-Zemahşeri Tefsirinin Rivayet Boyutu, A.Ü. İlahiyat Faki Basılmamış Doktora Tezi, 2020, s. 119, 120.

[7] Abdurrezzak, III, s. 365; İbni Hanbel, XXXV, s. 134; Nesaî, VI, s. 408; es-Semerkandi, III, s. 77; el-Hakîm, IV, s. 400.

[8] Abdulcebbar, Suheyb, el-Camiü's Sahih li's Sünen ve'l Mesanid, basılı değil, yayın tarihi 15.8.2014, VI, s. 181.

[9] el-Hakim, II, s. 450.

[10] ez-Zemahşerî, III, s. 503/518.

[11] İbn Maca, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, es-Sünen, Daru Rsaleti'l-Alemiyye, 2009, III, s. 125; el-Bezzar, XVIII, s. 257; Ebu Ye'lâ, VIII, s. 63.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Arnavutî' de [إسناده ضعيف] isnadının zayıf olduğunu kabul etmişlerdir.[12] Ancak ez-Zemahşerî, bu rivayetin sıhhatine bakmadan rivayete karşı çıkmış ve çok sert bir üslupla tepkisini şu şekilde dile getirmiştir: "Sahifelerde yazılmış bir şekilde Aişe'nin evinde fazlalık olarak kalan ayetleri evcil hayvanların yemesi meselesinin hikâye edilmesi, mülhitlerin ve Rafızilerin yayınlarındandır."[13] Görüldüğü gibi ez-Zemahşerî, rivayetin adını dahi söylemeden rivayetin bir uydurma olduğunu ifade etmiştir. Zira bu rivayeti neshin kurtarması da mümkün değildir. Böyle olunca bu rivayet, korunmuş olan Kur'an'a bir şüphe uyandıracak ve Kur'an'a bir leke vuracaktır. Oysa Kur'an bütün şüphelerden uzaktır.

1.2. PEYGAMBERLERİ YARALAYAN RİVAYETLERE YAKLAŞIMI

ez-Zemahşerî, rivayet kaynaklarına güvense de İslam'ın temel ilkelerine ters düşen rivayetlere bakış açısı farklıdır. Bu rivayetlerin yorumla düzeltilmesi durumunda önce buna başvurur. Aksi takdirde Allah korusun diyerek yumuşakta olsa tepkisini gösterir. Fakat rivayetlerin yorumlarla düzeltilmesi mümkün olmayan ve yukarda da bahsettiğimiz gibi temel ilkeleri yaralayan bir durum söz konusu ise tepkisini en sert bir şekilde göstermekten de çekinmez. Ancak aynı tepkiyi peygamberler için de göstermesi beklenirken durum böyle olmaz. Şöyle ki daha önce de peygamberlerin masum olduklarını vurgulayan ez-Zemahşerî, Hz. Davut, Hz. Süleyman ve Hz. Muhammed (as) hakkında söylenen, bu peygamberlerin şahsiyetlerini inciten bazı rivayetlere karşı aynı sert tepkiyi göstermez. Ama az da olsa eleştirel yaklaşır.

1.2.1. Hz. Davud'un Komutanı Ûriyya'nın Karısına Âşık Olma Meselesi

Davut (as) hakkında bir peygamberin şahsiyetine yakışmayan ve onurunu inciten rivayetlerin olduğunu tefsirlerde bulmak mümkündür. ez-Zemahşerî de bu rivayetlerden bir kısmını tefsirine almıştır. Genelde bu rivayetlere şu ayetlerin tefsiri çerçevesinde rastlamaktayız. "(Ey Muhammed!) Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp, Davud'un yanına girmişlerdi de Davud onlardan korkmuştu. «Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster» dediler."[14] Bu ayetlerin yorumunda kullanılan rivayetler birbirini pek desteklemeyen, fakat üçü de "Ûriyya" adındaki bir komutanının karısı etrafında dönen rivayetlerdir.

Bunlardan birisi şudur: "Davud (as) zamanında insanlar hoşlandıkları birbirlerinin hanımlarını kendisinin evlenmesi için boşamasını isterlerdi. Bu onların paylaşım adetlerindendi ki, onlar bunu adet edinmişlerdi.[15] Bu durum şuna benzetilmektedir: "Ensar'ın bazı eşlerini (boşamak isteyerek) muhacirlerle evlendirmek istemeleri gibidir."[16] Oysa durum buna net olarak benzememektedir. Zira burada her şeyini Allah için terk etmiş gelmiş bir Müslüman kardeşine yardımcı olmak varken orda bir gelenek söz konusudur. "İttifak şudur ki, Davud'un gözü "Ûriyya" adındaki adamın birinin karısına düştü. Onu sevdi. Onunla evlenmek için Adamdan boşamasını istedi. Adam onun isteğini geri çevirmekten çekindiği için onu boşadı. Davud'un evlendiği bu kadın Süleyman'ın annesi oldu.[17] Ona "konumun büyüklüğü, mertebenin yüksekliği, durumunun yüceliği ve kadınlarının çokluğuna rağmen elinde bir tek hanım olan bu adamdan eşini evlenmek için boşamasını istemen gerekmezdi. Bilakis arzuna galip, nefsini kahr ve imtihanına ise sabretmeliydin." denildi."[18] Bu rivayete dair olumlu veya olumsuz herhangi bir tepki göstermeyen ez-Zemahşerî, bir diğer rivayete geçmektedir. "Bir başka görüşe göre, "O hanıma önce Ûriyya, talip oldu sonrada Davud (as). (Davud'un konumu dolayısıyla) kadının ailesi Davud'u tercih etti. İşte Davud'un günahı, hanımları çok olmasına rağmen Mü'min kardeşinin istemesinin üzerine kız istemede bulunmasıdır."[19]

Bu rivayette de bir sakınca görmediğinden dolayı olsa gerek herhangi bir yaklaşımda bulunmadan sorunlu olarak gördüğü bir başka rivayete geçmektedir: "Davut'un(as) ataları İbrahim, İshak ve Yakup gibi

---

[12] Abdulcebbar, VI, s. 182.
[13] ez-Zemahşerî, III, s. 503/518.
[14] 38/Sâd, 21-21.
[15] "وَرُوِيَ عَنِ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ ذَلِكَ ذَنْبَ دَاوُدَ أَنَّهُ الْتَمَسَ مِنَ الرَّجُلِ أَنْ يَنْزِلَ لَهُ عَنِ امْرَأَتِهِ." es-Sema'nî, IV, s. 433; el-Beğavî, IV, s. 59.
[16] " حَدَّثَنا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: لَمَّا قَدِمْنَا المَدِينَةَ آخَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنِي وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ، فَقَالَ سَعْدُ بْنُ الرَّبِيعِ: إِنِّي أَكْثَرُ الأَنْصَارِ مَالًا، فَأَقْسِمُ لَكَ نِصْفَ مَالِي، وَانْظُرْ أَيَّ زَوْجَتَيَّ هَوِيتَ نَزَلْتُ لَكَ عَنْهَا، فَإِذَا حَلَّتْ، تَزَوَّجْتَهَا، قَالَ: فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: لاَ حَاجَةَ لِي فِي ذَلِكَ هَلْ مِنْ سُوقٍ فِيهِ تِجَارَةٌ؟"
et-Tahavî, Şerhü Müşkilil Âsâr, XV, s. 276; et-Taberânî, VI, s. 27.
[17] Mukatil, V, s. 227; es-Semerkandî, III, s. 164.
[18] ez-Zemahşerî, IV, s. 77/80.
[19] ez-Zemahşerî, IV, s. 78/81.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

bir konumunun olmasını temenni etmesi sadedinde söylenenlere gelince... Davud: Ya Rabbi! Atalarımın hepsi hayırla gittiler. Dediğinde ona "onlar belalarla sınandılar ve sabrettiler: İbrahim Nemrutla ve çocuğunu kurban etmekle, İshak kesilmekle ve gözlerinin kör olmasıyla, Yakup Yusuf'a üzülmekle denendiler" diye vahyedildi. O da sınanmak isteyince Allah ona "şu şu günde deneneceksin, bekle!" diye bildirdi. Davut, o gün gelip çattığında mabede girerek kapıyı kilitledi. Başladı namaz kılmaya, Zebur okumaya. Altından bir güvercin olarak şeytan onun yanına geldiğinde küçük çocuğuna vermesi için onu almak isteyerek elini uzattığında uçtu. Ona uzandı ve o uçup bir deliğe/gediğe girdi, o da peşinden gitti. O gedikten bir güzeller güzeli kadın gördü ki dağılmış saçları bedenini örtüyordu.[20] O kadın, balkan savaşlarına giden Ûriyya'nın (veya Uriya) hanımıydı. Balkan araştırma Komutanı Soriya/Sorya oğlu Eyyub'a bir mektup yazarak onu tabutun başına getirerek (savaşa) göndermesini istedi. Bu tabutun başına geçenin (savaşa gittiğinde) ya fethederek dönecek veya şehit olmasından başka bir durum helal değildi.[21] Allah onun eliyle orayı fethederek güvenli kıldı. Cevabına karşılık bir kez daha emretti. Üçüncü defa gittiğinde şehit oldu. Şehit haberi gelince şehitlere üzüldüğü gibi üzülmedi. Sonra da eşiyle evlendi."[22]

Görüldüğü gibi bu rivayet bir Peygamberi kadın düşkünü, evli kadın demeden beğendiği kadını almak için elindeki imkânları kullanarak entrikalar peşinde koşan olarak göstermektedir. Bu rivayete ez-Zemahşerî' kayıtsız kalmamış, çok yerinde bir açıklamalı tepki göstermiştir: "Bu ve buna benzer rivayetler Müslümanların doğruluk olarak karakterize olmuş bazıları için bile söylenmesi çirkin olan şeylerdendir. Nerede kaldı ki gözde peygamberler için söylensin!"[23] ez-Zemahşerî bu tür nahoş olan rivayetlerin nahoşluğunu ifade etmekle kalmaz, birde Hz. Ali'nin bu gibi rivayetleri dillendirenlere yaptığı tehdidini de aktarmayı ihmal etmez: "Said b. Museyyeb ve Hars el-E'aver den: Ali b. Ebi Talip (ra) buyurdu ki: "her kim hikâyecilerin anlattığı tarzda Davud'un (as) kıssasını anlatırsa ona yüz altmış değnek vururum. Bu, peygamberler hakkında iftira edenlerin hadd cezasıdır."[24]

1.2.2. Hz. Süleyman'ın Yüzük Meselesine Yaklaşımı

ez-Zemahşerî Sâd Sûresi'ndeki, "Andolsun, biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra tövbe edip bize yöneldi."[25] ayetin tefsirinde bazı rivayetler verir. Bunlardan bir tanesi şöyledir: "peygamberden rivayet edilmektedir: "Hz. Süleyman, "bu gece yetmiş karımla birlikte olacağım, her biri Allah yolunda cihat eden bir binici doğuracak" dedi, fakat "inşallah" demedi. O gece yetmiş kadınla birlikte oldu biri hariç hiçbir kadın hamile kalmadı. O hamile kalan da yarım adam doğurdu. Canım elinde olana Andolsun ki eğer "inşallah" demiş olsaydı, Allah yolunda hepsi cihat eden biniciler olarak doğacaklardı." İşte bu, "biz Süleyman'ı imtihan ettik"[26] ayetinin anlamıdır."[27] ez-Zemahşerî, el-Elbanî tarafından "[صحيح]"[28] sahih kabul edilen bu rivayet için "Bu ve buna benzer rivayetlerde bir sıkıntı yoktur." ifadesini kullanarak bir tepki gösterme gereği duymamıştır. Ancak tepki gösterilmesi gereken rivayeti ise belirtmeden önce tepkisini yumuşak olarak göstermiş: "Yüzük, şeytanlar ve Süleyman'ın evinde puta tapma olaylarının rivayetine gelince Allah bu olayların doğruluğunu daha iyi bilmektedir." demektedir. Sonra da rivayeti vermiştir:[29] "Hikâye edilmektedir ki; Süleyman'a bazı adalardan biri olan Saydun şehir adası haberi ulaştı. Denizde sağlam kalesi olduğu için yenilmeyen büyük bir kral burada yaşamaktadır. Hz. Süleyman'ı rüzgâr taşıyarak adaya çıkardı ve o da insanlar ve cinlerden oluşan askerleriyle adada karargâhını kurup yerleşti. Savaşıp kıralı öldürdü. Onun payına kralın insanların en güzel yüzlü kızı Cerrade ganimet olarak düştü. Onu kendisi için seçti ve kız (güya) Müslüman oldu ve o kızı çok sevdi. Babasına aşırı üzüntüsünden gözünden yaş gelmedi. Kız, Şeytanlara babasının bir heykelini yapmaları için emir verdi. O heykeli babası gibi giyindirdi. Sabah akşam onun yanına

---

[20] et-Taberî, XXI, s. 182; es-Sa'lebî, VIII, s. 185.
[21] es-Sema'nî, IV, s. 433; el-Beğavî, IV, s. 59.
[22] Mukatil, V,s. 227-228; et-Taberî, XXI, s. 182-186; es-Sa'lebî, VIII, s. 186 el-Beğavî, IV, s. 59; el-Hâkim, II, s. 641; ez-Zemahşerî, IV, s. 78/81.
[23] ez-Zemahşerî, IV, s. 90/94.
[24] es-Sa'lebî, VIII, s. 190; Ebu'l-Kasım Burhanuddin Mahmud b. Hamza b. Nasr el-Kirmanî, Garaibu't-Tefsir ve Acaibu't-Te'vil, Müessesetü Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, t.siz., II, s. 998; ez-Zemahşerî, IV, s. 78/81; Efe, a.g.e. s, 242-246.
[25] 38/Sâd, 34.
[26] Mukatil, III, s. 645; es-Semerkandî, II, s. 343; es-Sa'lebî, VIII, s. 207; el-Beğavî, IV, s. 72; İbn Hanbel, XIII, s. 142; el-Bezzâr, XV, s. 325; el-Beyhakî, el-Esma ve's-Sıfat, I, s. 434.
[27] ez-Zemahşerî, IV, s. 90/93.
[28] Nesaî, VII, 25.
[29] ez-Zemahşerî, IV, s. 90/93.

küçük kız çocuklarıyla birlikte uğrar ve babasının saltanatı sırasındaki dini gelenekleri gibi ona secde ederlerdi. Âsaf adlı cinlerin komutanı bu durumu Süleyman'a (as) bildirdi. Hz. Süleyman heykeli kırdırdı, kadını da cezalandırdı. Sonra tek başına çöle çıktı ve üzerine kumları saçarak Allah'a tövbe edip yalvarıyordu. Onun Emine adlı bir ümmi veledi vardı. Temizlik veya eşleriyle buluşmak için gittiğinde saltanatının sembolü yüzüğünü ona verirdi. Bir gün yine ona yüzüğünü verdiğinde Hz. Süleyman'ın Beytü'l-Makdis'in yapımında kullanılmak üzere elmas çıkarması için görevlendirdiği Sahr adındaki denizlerin komutanı olan şeytan, Süleyman'ın suretinde gelerek "Ey Emine yüzüğümü ver!" dedi, yüzüğü parmağına takarak Süleyman'ın tahtında oturdu. Süleyman sanan kuşlar, cinler ve insanlar ona saygı göstererek itaat ettiler. Süleyman ise kendisini/kılığını değiştirerek Emine'ye gelerek yüzüğünü isteyince onu tanımadı ve kovdu. Büyük hata ettiğini anladı. Evler arasında dolaşıp dilenmeye başladı. Ben Süleyman'ım dediğinde üzerine toprak saçıp sövüyorlardı. Çareyi balıkçıların yanına gitmede buldu. Balıkçıların balıklarını taşıyordu ve onlarda ona günde iki balık veriyorlardı. Bu durum evinde puta tapılan sayıya denk gelecek 40 sabah sürdü. Âsaf ve İsrailoğullarının büyükleri (Süleyman'ın yerine geçen) şeytanın hükmünü tanımadı. Âsaf Süleyman'ın hanımlarına (bir anormalliğin olup-olmadığını) sorduğunda onlar; hayız esnasında yatağımıza geliyor ve cenabetten de temizlenmiyor, dediler."[30] Hikâye böylece yarım kalmaktadır. Bu hikâyeyi "قيل" ile şu şekilde tamamlamıştır: "Denildi ki, hanımları dışında aynen Süleyman'ın hükmünü uyguluyordu. Sonra şeytan aceleyle kaçtı, yüzüğü denize attı. Onu balık yuttu ve o balık Süleyman'ın eline geçti. Balığın karnını yarınca birde ne görsün kendi yüzüğüdür. Yüzüğü taktı ve şükür secdesine vardı. Böylelikle saltanatı yeniden kendisine geçti. Koca bir kayanın içini oydurup Sahr'ı içine koydu, etrafını (tunçla) kaplatıp etrafına başka bir engel daha koydu. Sonrada her ikisini de demir ve kurşunla güçlendirip denize attı."[31]

Hz. Süleyman vahiy alan ve yüce Allah'ın nimetinin üzerinde olduğu dolayısıyla cinlere, kuşlara, hayvanlara boyun eğdiren bir peygamberdir. Bu cümleler işte böyle bir peygamber için söylenmektedir. ez-Zemahşerî ise böylece yumuşak bir tepki göstererek yaklaşımını beyan etmektedir. Rivayet bu olunca tepkinin daha sert olması beklenirdi. Ancak ılımlı tepki göstermesinin belki bir haklı yanı olduğu düşünülebilirdi. İbni Kesîr'in İfadesiyle güçlü bir senetle İbni Abbas'tan[32] gelince tepkisel yaklaşımı da ılıman olmuş olabilirdi. Ancak bu sert tepkiyi ez-Zemahşerî de göremedik. Yine de beklenen tepki İbni Kesir'den gelmiştir. İbni Kesir, Birçok rivayeti verdikten sonra: "Bütün bunların hepsi İsrailiyyattır. En çirkin rivayet ise İbni Ebi Hatîm'in anlattığıdır."[33] demek suretiyle sert tepkisini göstermiştir. Bu tepkinin aynısını en azından ez-Zemahşerî de gösterebilirdi. Ancak bu olayın ayrıntılı bir şekilde tepkiye ihtiyacı olduğu anlaşıldığından O, ulemanın göstermiş olduğu sert ve ayrıntılı tepkiyi vermekle yetinmiştir:[34] "şu bir gerçektir ki, muttaki olan âlimler bunu kabul etmeyi ret etmişler ve şöyle demişler: bu (gibi hikâyeler)Yahudilerin batıl inançlarındandır. Şeytanlar ise asla bunun gibi etkin bir şekilde etkili entrikalar yapamazlar. Ayrıca Allah'ın kanunlarını değiştirmeleri tuzağına düşmeleri için Allah'ın bunları kullarına musallat etmesi ve peygamberin hanımlarıyla günah işlemeleri gibi durumlar ise çok iğrenç şeylerdir. Ancak heykel yapmaları/edinmeleri onların kanunları/şeriatları farklı olduğundan caiz olabilir. Görmüyor musun yüce Allah'ın şu sözünü: "Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davud ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır."[35] Heykele secde konusuna gelince Allah'ın peygamberinin böyle bir izin vermesi düşünülemez. Eğer onun bilgisi dışında gerçekleşmişse (ki, öyle görünüyor)o zaman da O, sorumlu değildir."[36] Bu ifadeler ez-Zemahşerî'nin bu rivayeti kısmen de olsa kabul ettiğini göstermektedir.

---

[30] et- Taberî, XXI, 198; es-Sa'lebî, VIII, s. 203; es-Sema'nî, IV, s. 442; el-Beğavî, IV, s. 70; ez-Zemahşerî, IV, s. 90/94.

[31] et-Taberî, II, s. 414; İbni Ebi Hatim, X, s. 3241; es-Sa'lebî, VIII, s. 204; el-Mekki, X, s. 6248; en-Nesaî, X, s. 12; el-el-Beğavî, IV, s. 70; ez-Zemahşerî, IV, s. 90/94.

[32] "Bu rivayetin İbni Abbas'a isnadı güçlüdür. Fakat (eğer bu isnad doğruysa) İbni Abbas'ın bu hikâyeyi ehli kitaptan aldığı açıktır. Bu durum onların içerisinde Hz. Süleyman'ın peygamberliğine inanmayan bir gurubun olduğunu göstermektedir. Açıktır ki, onlar Süleyman hakkında yalan söylemektedirler. Bu nedenle bu hikâyenin akışında çok çirkinlikler vardır. Bunun en kötüsü ise kadınları işin içine katmalarıdır. Meşhur olan şudur ki, cinninin Hz. Süleyman'ın hanımlarına ilişememesidir. Zira yüce Allah peygamberinin ismetini/namusunu korumuştur. Böylece peygamberine ikramda bulunmuş ve onu şereflendirmiştir. Bu kıssa uzun bir şekilde Said b. Müseyyeb, Zeyd b. Eslem ve diğer guruplar gibi bir grup selefin naklettiği bir kıssadır ki, bu gurup ehli kitabın kıssalarının tamamını almışlardır." İbni Kesir, VII, s. 68.

[33] İbni Kesir, VII, s. 68.

[34] Efe, a.g.e. s. 235-241.

[35] 34/Sebe', 13.

[36] ez-Zemahşerî, IV, s. 91/94.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1.2.3. Hz. Muhammed'in Zeynep'e Aşkı Rivayetine Yaklaşım

Müsteşriklerin öncüsü olan ehli kitap güruhu yukarda da görüldüğü gibi hem Hz. Süleyman (as) ve hem de Hz. Davud (as) hakkında çirkin efsaneler uydurarak bu iki güzide hükümdar peygamberin hem şahsiyetlerini ve hem de peygamberliklerini rencide etmektedirler. Bu çirkin efsanelerin bir benzeri de Müslümanlar tarafından gerçekmiş gibi anlatılması ise başlı başına bir fecaattir. En az müsteşrikler ve ataları kadar bu iğrençliklere ortaklıktır. Şimdi Müslümanların Hz. Peygamber için böyle çirkin bir rivayet uydurmuş olmaları nasıl karşılanabilir? Öyle anlaşılıyor ki bu insanların bir kısmı art niyetli, bir kısmı da belki Müslüman cahildir, belki de Müslüman görünümlü kişilerdir diye düşünülebilmesi doğaldır. Bunlar peygambere salyalarını akıtan ehli kitabın torunları müsteşriklere malzeme taşımışlardır. Peygamberin şehvet düşkünü biri olduğunu iddia ederek İslam davasını yıkmaya bir fırsat kollayanlara destek mahiyetindeki bu ve benzeri rivayetlere ez-Zemahşerî'nin yukarda ifade ettiğimiz iki olaya gösterdiği sert eleştirisini yapmaması ise çok ilginç bir durumdur.

ez-Zemahşerî Ahzâb Sûresi'ndeki: "Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda Mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir."[37] ayetin açıklaması çerçevesinde şu rivayete yer vermektedir: "Bunun durumu şöyle ki, Rasûlullah Zeynep'i Zeyd'e nikâhladıktan sonra Zeynep'i gördü ve ona âşık oldu/aklına düştü ve "kalpleri çeviren rabbim ne yücedir" dedi. Şöyle ki, onun nefsi bundan önce ona karşı ilgisizdi. Eğer istekli olsaydı onu kendisine evlilik için isterdi. Zeynep peygamberin tesbihini işitip onu Zeyd'e söyledi. Zeyd (peygamberin Zeynep'e ilgisini) anladı. Allah ta Zeyd'in gönlüne Zeynep'le evli kalmayı çirkin gösterdi ve Rasûlullah için onu (nikâhında tutmayı) istememeyi içine attı. Bunun akabinde Rasûlullah'a eşinden ayrılmak istediğini söyledi. Peygamber: "Ne oldu sana! Ondan bir şeye şüphe mi ediyorsun." dedi. Bunun üzerine Zeyd: "hayır vallahi! Ondan hayırdan başka bir şey görmedim. Fakat şerefli oluşuyla bana büyüklük taslıyor ve (asaletiyle) beni eziyor." diye cevap verdi. Peygamber: "Allah'tan kork eşini yanında tut." diye buyurdu. Sonra da eşini boşadı. (peygamberin eşini boşama sözü dolayısıyla) haddi aşınca Rasûlullah: "senden bana Zeynep'i isteyecek daha güvenli kimseyi bulamıyorum" dedi. Zeyd diyor ki: "Zeynep'in yanına geldiğimde hamur yapıyordu. Peygamberin evlilik haberini söylediğim zaman onu gördüğümde göğsüm daraldı, ona bakamaz oldum. Ona sırtımı dönerek "Ey Zeynep! Müjde! Peygamber seninle evlenmek istiyor." dedim. Sevinerek Rabbimin emri gelinceye kadar yapacak bir şeyim yok dedi. Mescidi nebiye gitti ve bu ayet nazil oldu. Peygamber onunla evlenerek ona düğün yaptı. Hiçbir hanımına onun düğününde verdiği yemeği vermedi. Gün boyu insanlara koyun keserek (yumuşak) et ve ekmekli et yedirdi."[38]

Bu rivayet İslam'ın temel kaynaklarından biri olan peygamberi rencide etmesine rağmen ez-Zemahşerî yukarda verdiği tepkiyi burada ifade etmemiş olması ilginçtir. ez-Zemahşerî'nin burada atfedilen zedeleyici durumu, masumiyeti zedeleyici kabilinden görmediği düşüncesi akla gelmektedir. ez-Zemahşerî, Hz. Peygamberin bir beşer oluşu, bu gibi durumlarda insanların etkilenmesi kaçınılmaz olduğu gibi onun da etkilendiği mümkün olabilmesini kabul etmiş ve böyle inanmış olabilir mi diye düşündüğümüzde aynı inancı neden Davut (as) için de göstermediğini sormamız gerekir. Öyleyse nedeni bu olmaması gerekir. Müsteşriklerin bu gibi rivayetleri ele alıp peygamberi şehvetperest[39] olarak göstermelerine malzeme olacak bu duruma ez-Zemahşerî gibi akılcı bir müfessirin bu rivayete sert bir cevap vermesini beklerken sessiz kaldığını anlamak mümkün değildir. Bu rivayete verilecek tepkiyi ez-Zemahşerî'den beklemek konumu ve düşüncesi itibariyle çok doğal bir durum olarak görülür. Ancak bu rivayete verilmesi gereken tepkinin İmam Kurtûbî'den geldiğini görmekteyiz. İmam Kurtûbî şöyle demektedir: "Hz. Peygamberin Zeyd'in eşi Zeynep'e (âşık olup) tutuldu rivayetine gelince ki, çoğu zaman bazı arsızlar âşık oldu kelimesini kullanır, bu gibi sözler

---

[37] 33/Ahzâb, 37.

[38] Mukatil, III, s. 494; el-Ferrâ, II, s. 343; et-Taberî, XX, s. 373; es-Sa'lebî, VIII, s. 47; el-Mekkî, IX, s. 5840; el-Beğavî, III, s. 641; İbn İshak, Muhammet b. Ahmet b. Yesar, Kitabu's-Siyer ve'l-Magazî, Daru'l-Fikir, Beyrut, t.siz, s. 262.

[39] "Alexandre du Pont, Leon Caetani, Regis Blachere, Savary, Emile Dermenghem gibi yazarlar Hz. Peygamber'in şehvetperest ve kadın düşkünü olduğunu bu gibi rivayetleri delil göstererek yazılarını yazmışlardır." H. Musa Bağcı, Bir Rivayetin İstismarı, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:8, Sayı:18, 2004, s. 89-106.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

peygamberin ismetinden cahil olan kimselerden çıkan sözlerdir. Veya (peygamberin) saygınlığını hafife almaktır."[40]

Bu rivayete bir anlamlı tepkisel yaklaşım ve nazik ifadelerle eleştiri Ömer Nasuhi Bilmen'de görülmektedir. Şöyle der: "Resul-i Ekrem'in Zeynep hazretlerine kalben bir temayülde bulunmuş olduğu iddia edilemez. Resul-i Ekrem'in ahlakı, ulvi fetreti buna manidir. Öyle bir temayül bulunsaydı, onu daha evvel tahtı nikâhına alabilirdi. Ancak o mübarek validemiz, vaktiyle Resul-i Ekrem'in emrine itaat etmiş, sonra boşanarak müteessir kalmış ve hazreti peygamberin halası kızı olması dolayısıyla Peygamberi Zişan efendimiz onu onure etmek için, ona iltifat ve tesellide bulunmak için mübarek zevceleri arasına katmıştır."[41]

Bakire bir kızken ona istek göstermeyen peygamberin evli olduğu zaman ona istek duyması, âşık olması, aklına düşürmesi ve tutulması gibi hususlar peygamberin misyonuna, davasına, ahlakına, şahsiyetine ve mesajına aykırı ve nahoş görülmesi gereken bir durumdur. Ancak bundan daha çirkini/kötüsü ise (İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) Davut (as) hakkındaki rivayeti konusunda söylediği gibi) Mukatil (ö. 150/764) ve ibn Ebi Hatîm'in(ö. 327/938) şu yorumudur: "Nasıl ki Davut (as) bir kadını görüp ona âşık olmuş ve onunla evlenmişti. İşte böylece Muhammed'in (as) de âşık olması dolayısıyla Allah (cc), Hz. Muhammed için (yeni bir hüküm çıkarır gibi) hükmetti. O da Zeynep'le evlendi. Nasıl ki, Allah'ın kanunu (sünnetullah) Davud'u o kadınla evlendirdiği gibi öylede Allah'ın emri Zeynep işi içinde bir kader olarak tecelli etti."[42] Haşa! Bu yorum, Allah'ın gaybı bilmemesini ve peygamberlerinin gönülleriyle ve nefisleriyle meşgul olmasını çağrıştırmaktadır. (Yani peygamberleri evli kadınların peşlerine düşecek, âşık oldukları kadınlarla evlenmeleri için ise yüce Allah onlara ortam oluşturarak bu evliliğin gerçekleşmesi için hüküm koyacak noktasına olayı getirmektedir.)

Bu ayet bağlamında anlatılan Zeynep hikâyesi uydurma bir hikâyedir. Gerçek kabul edilip böyle yorumlar yapan, batılı oryantalistlerin etkili bir şekilde peygambere, oradan da İslam'a saldırmalarına sebep olan, Müslüman dünyasında var olan bu gibi zaafları içinde barındıran çok sayıda tefsirlerimiz vardır.[43] Bu nahoş yorumun akabinde rivayeti tetkik eden Musa Bağcı bu rivayet hakkında şu yorumu yapmaktadır: "Tetkik ettiğimiz bu isnatların hemen hepsinde zayıf, sıka olmayan, meçhul ve kendileriyle ihticâc edilmeyecek raviler olduğu görülmektedir. Bu isnatların tamamı hadis tekniği bakımından zayıf kabul edilmek durumundadır. Dolayısıyla bu rivayet, zayıf bir niteliğe sahip olduğu için delil olarak kullanılması mümkün değildir. Netice itibariyle bir takım Hristiyan yazarların dedi kodu olma aracı yapmak istedikleri bu hikâye, hadis ilmi bakımından gerçekten olmuş bir olay değildir. Rivayet açısından da sahih hadis kitaplarında, sahih bir senetle rivayet edilmemiştir."[44]

SONUÇ

Bazı rivayetler vardır ki, bu rivayetler neden ve nasıl ortaya çıkmıştır insanın anlaması çok zordur. Hak ve hakikatin ortaya çıkması için anlamaya çalışan bilginler, bir takım metotlar geliştirmişlerdir. Her bilgin olaylara yaklaşırken bilgi birikimini, mezhebini ve meşrebini ortaya koyarak yorumlamaya çalışmışlardır. Bu bakımdan rivayetlerin kabulü ve reddi gerçekleşmiştir. İlkelere ters düşen bazı rivayetleri ez-Zemahşerî yumuşaklıkla karşılarken bazılarına da sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Kur'an konusunda şüphe arz eden rivayetlere sert tepki gösterirken peygamberler açısından söylenen olumsuz rivayetlere ise bazen ulemanın tepkisini aktararak yetinirken bazen de sessiz kaldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Abdulcebbar, Suheyb, el-Camiü's Sahih li's Sünen ve'l Mesanid, Bas.değil, Yay.T. 15.8.2014.

---

[40] " فَأَمَّا مَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَوِيَ زَيْنَبَ امْرَأَةَ زَيْدٍ وَرُبَّمَا أَطْلَقَ بَعْضُ الْمُجَّانِ لَفْظَ عَشِقَ فَهَذَا إِنَّمَا يَصْدُرُ عَنْ جَاهِلٍ بِعِصْمَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ مِثْلِ هَذَا، أَوْ مُسْتَخِفٍّ بِحُرْمَتِهِ" Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, Tefsirü'l-Kurdubî, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1964, XIV, s. 191; Efe, a.g.e. 246.

[41] Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri, Eko Ofset, İstanbul, 1996, VI, 2811.

[42] " كما هوى داود النبي عليه السلام المرأة التي نظر إليها فهويها فتزوجها، فكذلك قضى الله لمحمد صلى الله عليه وسلم فتزوج زينب، كما كان سنة الله في داود أن يزوجه تلك المرأة وَكَانَ أَمْرُ الله قدرا مقدورا في أمر زينب" Mukatil, III, s. 496; İbn Ebi Hatim, IX, 3137; es-Sa'lebî, VIII, s. 47; el-Beğavi, III, 644; İbn Hanbel, XX, s. 326.

[43] Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2005, VI, 550.

[44] Yazır, VI, 550; Bağcı, s. 89-106; Efe, a.g.e. 251.

2. Abdurrezzak, Ebu Bekr. b. Hammam b. Nafi, Tefsir-i Abdurrezzak, Daru'l Kutubi'l İlliyye, Beyrut, 1419.

3. Bağcı, Musa, Bir Rivayetin İstismarı, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:8, Sayı:18, 2004.

4. el-Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, Mualimu't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân (Tefsiri Beğavi), Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1420.

5. el-Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. El-Hüseyin b. Ali b. Musa, es- Sünenü'l-Kübra, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

_____, eş-Şuabu'l-İman, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003.

6. el-Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Amr, el-Bahru'z-Zihar, Mektebetü'l-Ulumi ve'l-Hikme, Medine, 2009.

7. Efe, Zekeriya, ez-Zemahşeri Tefsirinin Rivayet Boyutu, A.Ü. İlahiyat Faki Basılmamış Doktora Tezi, 2020.

8. el-Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah, Meani'l-Kur'ân, Daru'l-Mısriyye, Mısır, t.siz.

9. el-Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, el-Müstedrek Ale's-Sahihayn, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

10. el-Kirmanî, Ebu'l-Kasım Burhanuddin Mahmud b. Hamza b. Nasr, Garaibu't-Tefsir ve Acaibu't-Te'vil, Müessesetü Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, t.siz

11. el-Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, Tefsirü'l-Kurdubî, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1964

12. el-Mekkî, Ebu Muhammed b. Ebi Talip el-Hemeviş, el-Hidaye ila Buluği'n-Nihaye fi İlmiMeani'l-Kur'ân ve Tefsiruh(Tefsiru Mekkî b. Ebi Talip), Mecmuatu Buhusu'l-Kitab ve's-Sünne, 2008.

13. Mukatil, Ebu Hasan Mukatil(150/767) b. Süleyman b. Beşir, Tefsir'i Mukatil(150/767), Daru İhyai't- Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1423.

14. Nesai, Ebu Abdullah Ahmed b. Şuayb, es-Sünenü'l-Kübra Li Nesaî, Mektebü'l-Mektubatu'l-İslamiyye, Haleb, 1986.

15. Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri, Eko Ofset, İstanbul, 1996

16. es-Sa'lebi, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, el-Keşf ve'l Beyan An Tefsiri'l-Kur'an (Tefsir'i-Sa'lebi), Daru İhyai't- Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2002.

17. es-Sem'ânî, Ebu Muzaffer Mansur b Muhammed b. Abdulcebbar b. Ahmed, Tefsiru'l-Kur'ân (Tesu2s-Sem'ânî), Daru'l-Vatan, Riyad, Suudi Arabistan, 1997.

18. es-Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, Külliyyetü Dâri'l-ulûm, Kahire, 1997.

19. et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b.Cerir, Tefsiru't-Taberî Camiu'l-Beyan An Te'vîl'i Âyi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-Risale, 2000.

20. et-Taberani, Süleyman b. Ahmet b. Eyyub, el-Mucemü'l-Kebîr, Mektemet'ü İbn Teymiye, Kahire, 1994.

21. et-Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selamet, Ahkamü'l-Kur'âni'l-Kerim, Daru Kutubi'l- İlmîye, Beyrut, 2012.

_____, Şerhü Müşkili'l-Âsar, Müessesetü'r-Risale, 1494.

22. İbni Ebi Hatim, Ebu Muhammed, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, Tefsiru'l-Kur'ân'il-Azim (Tefsiru İbni Ebi Hatim), Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, Suudi Arabistan, 1419.

23. İbn Hanbel, Ebu Abdullah, Ahmet b. Muhammed b. Hanbel, Müsned-i el-İmam Ahmed, Darul-Hadis, Kahire,1995.

24. İbni Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir'i Kureyşi, el-Bidaye ve'n-Nihaye, Daru Hicr, Mısır, 1997.

25. İbn Maca, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, es-Sünen, Daru Rsaleti'l-Alemiyye, 2009.

26. İbn İshak, Muhammet b. Ahmet b. Yesar, Kitabu's-Siyer ve'l-Magazî, Daru'l-Fikir, Beyrut, t.siz.

27. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Huzur Yay, İstanbul, 2005.

28. ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbni Ömer İbni Muhammed, Tefsîru'l-Keşşâf an Hakâiki ğavamidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't-Te'vîl, Daru'l- Kitabi'l-Arabiyye, Lübnan/Beyrut, 2015.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(4)

Dr. Kadri AĞGÜN[45]

DEVLET SİSTEMİNİ GÜÇLENDİRMEDE EĞİTİMİN ROLÜ: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

THE ROLE OF EDUCATION IN STRENGTHENING THE STATE SYSTEM: EXAMPLE OF KYRGYZSTAN

ÖZ

Kırgızistan'ın demografik yapısı, Kırgız ağırlıklı olmakla birlikte farklı etnisiteden oluşmaktadır. Bağımsızlığına kadar bütün bu farklılıkları bir arada tutan payda, Sovyet iktidarının katı ideolojik politikaları olmuştur. Bağımsızlık sonrası, Sovyetlerin ideolojik baskısı kitlesel göçleri tetiklediği gibi sosyal gerginliği de neden olmuştur. Bu ortamda yaşamış insanların ortak kimliği ve medeniyeti inşa etme ihtiyacına rağmen, Kırgızistan ortak bir kültür ve millet kimliği geliştirememiştir. Kırgız toplumunda bütün etnik kimliklerin ortak dili Rusçadır ve ikinci resmi dil olma işlevini halen sürdürmektedir. Özellikle yükseköğrenim başta olmak üzere bilim, sanat ve hukukta aktif bir şekilde kullanılmaktadır.

Bu da ortak kültür ve kimlik belirlemede sorun teşkil etmektedir. Kırgızistan'ın ortak kültür ve kimliğinin oluşmasında etkin bir milli eğitim politikası bulunmamaktadır. Belirlenen ortak eğitim programları siyasal ve ekonomik etkenlerden dolayı her bölgede aynı düzeyde olmadığı da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Eğitim, Devlet Sistemi, Ortak Kültür.

JEL Kodları: A20, H75.

ABSTRACT

The demographic structure of Kyrgyzstan is predominantly Kyrgyz, but consists of different ethnicities. The denominator, which holds all these differences together until its independence, has been the strict ideological policies of the Soviet. After the independence, the ideological pressure of the Soviets triggered mass migration and caused social tension. Despite the need to build the common identity and civilization of people who lived in this environment, Kyrgyzstan could not develop a common culture and nation identity. In the Kyrgyz society, the common language of the ethnicities is Russian, and it still functions as the second official language. It is actively used in science, art and law, especially in higher education.

This poses a problem in determining common culture and identity. There is no effective national education policy in the formation of the common culture and identity of Kyrgyzstan. The common education programs are not at the same level in every region due to political and economic factors.

Keywords: *Kyrgyzstan, Education, State System, Common Culture.*

JEL Codes: *A20, H75.*

[45] **Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, ORCİD: 0000-0003-1432-7656; Bikek/KIRGIZİSTAN; E-posta: aggunkadir@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

XX. yüzyılda dünyada ortaya çıkan önemli değişimlerin sonucunda Sovyetler Birliği yıkılmış, Kırgızistan bağımsızlığını kazandığında küresel dünya sisteminin siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamına hazırlıksız yakalanmıştır. Rüşvet ve mafya ilişkileri, aile-kabile rejimlerinin ortaya çıkması modern anlamda ulus-devletin oluşumuna ve kurumsal devlet yapısının tesisine engel olurken ülkenin milli zenginliklerinin talan edilmesine neden olmuştur. 2009 yılında Kırgız Cumhuriyeti BDT ülkeleri arasında en fakir olarak belirlenmiş ve toplumun devlete olan güven düzeyi minimumdan daha aşağı konuma düşmüştür (stat.kg, 2019).

Devletin kurumsallaşmasıyla ilgili politikalar, Kırgızistan'ın stratejik gelişimine engel teşkil etmektedir. Merkezi ve yerel idari organlar arasındaki iletişim kopukluğu, kurumlar arasındaki koordinasyonu ve yöneticilerin yetkilerini olumsuz etkilemektedir.

Devletin kurumsal yapısını ve toplumsal bütünlüğünü sağlamlaştıracak, gençlerin siyasi iradeye katılımını artıracak, vatandaşlık bilincinin yükselmesine de fayda sağlayacaktır. Devlet yapısını güçlendirme konusunda reel adımların atılması için kişisel sorumluluğu arttırmak ve gündelik faaliyetleri Kırgızistan'ın milli çıkarları doğrultusunda yapmak gerekmektedir. Bu bağlamda toplumun etkin rol üstlenebilmesi için sivil toplum kuruluşlarının gelişimi sağlanmalıdır. Ülkede sivil toplum kuruluşları aracılığıyla entelektüel sınıfın ülkenin milli menfaatleri doğrultusunda politikalar üretmesinin önünün açılmasına devletin öncülük etmesi gerekmektedir.

2. DEĞİŞMEKTE OLAN TOPLUMLARDA EĞİTİMİN GÖREVLERİ

Toplum, öğeleri ya da kurumları arasında işlevsel bağ bulunan bir sitemdir. Gerek iç gerekse dış etmenlerden kaynaklansın, sistemde başlayan bir değişme süreklilik arz etmektedir. Çünkü toplumu oluşturan öğelerin her biri kendi özgül nitelikleri doğrultusunda dinamik koşullardan sürekli olarak etkilenmekte ve toplumsal düzeyde değişime yol açabilecek birikimi sağlamaktadır (Dinçer, 2003, s. 104-105) Kırgızistan'da üniversite mezunu vatandaşlar arasında yapılan araştırmalarda kayıt dışı ekonomi alanlarında çalışanların sayısının çalışmayanlara göre daha fazla olduğu görülmektedir (Nureev, 2001).

Eğitim mevzuatında sosyo-ekonomik sistemin yeniden reform edilmesinde gerekli olan toplumsal değerlerin güçlendirilmesine yardımcı olacak kanıların ve fikirlerin oluşturulması maalesef önemli bir amaç olarak anılmamıştır. Kuşkusuz, sadece bunlar yeterli olmamaktadır. Sistem problemleri sistematik şekilde çözülmelidir. Bu sadece eğitim sistemini için değil, her şeyden önce herhangi bir bireyin çok boyutlu gelişmesini öngören eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilgili olmalıdır (Arrow, 1999; Cox & Smolinski, 1994; Saymon, 2001).

Ancak, her zamanki gibi bugün de eğitimi inceleyen araştırmacılar eğitim sürecinin düzenlenmesinde birbirine zıt olan iki eğilimi: uzmanlaşmayı ve ansiklopediciliği[46] göstermektedirler. İkisi de eğitimde ciddi risk taşımaktadır. Yüzyılın başında bilgilerin yüzeysel benimsetilmesi, eğitimin pratik olmamasını getiren aşırı ansiklopedicilik için eğitim (özellikle yüksek eğitim) sistemine eleştiriler yapılmış, XX. yüzyılda daha çok aşırı uzmanlaşma için eleştiriler yapılmaktadır. Burada, göründüğü gibi objektif faktör de kendini göstermektedir. Bilgi patlaması sadece bilginin genel kapasitesini çoğaltmakla kalmayıp, insanın alabileceği ve anlayabileceği bilginin payını da azaltmıştır. Sonuçta eğitimin ürünü olarak öncekine göre her şeyden daha çok haberli, ama daha az bilen ve anlayan insan profili ortaya çıkmaktadır.

Uzmanlaşma ve ansiklopedicilik arasında diyalektik çelişkinin çözümü olarak eğitimin sistemli yöntemi gelmektedir. Sistemli yöntemin ana talepleri aşağıdaki ilkelere göre formüle edilebilir:

1) Öğrencinin olgular hakkında bilgileri ve kavramları yerel olsa da (ayrı bir ders çerçevesinde) sistem düzeyinde şekillenmelidir; bilgiler ve kavramlar sisteminin gelişimi bir düzeyden başka düzeye asılsız geçişleri – "kuantum sıçramalarını" kullanmadan helezoni olarak kolaydan zora doğru gerçekleşmelidir;

[46] Ansiklopediciler diye bilinen Fransız bilgin ve düşünürlerinin öğretilerine ve etkilerine verilen isimdir. Diderot ve d'Alembert editörlüğünde 1751-1780 tarihleri arasında 35 cilt olarak yayımlanan Ansiklopedi, yeni felsefi ve bilimsel düşünce ve bilgileri Avrupa'ya yayma amacı taşımaktadır. Bilimcilik, akılcılık, deneycilik gibi akımlar ansiklopedistlerin temel çalışma araçları olmuştur: Ansiklopediciler, yeni felsefi ve bilimsel düşünceleri ve bilgileri Avrupa ölçeğinde yayma amacı güden etkili bir eğitim aracı olma iddiasındadır. Aydınlanma düşüncelerinin bir temsilcisi olarak bilgi bilimsel açıdan deneyimci ve duyumcu temelleri korurken deneyim ve duyumu aşan konularda kuşkucu bir yönelim gösterirken daha sonraları Diderot, materyalizme kaymış, toplumsal ve dini konularda ise tam bir kilise düşmanı olarak belirginleşmiştir. Ansiklopedi'ye katkı verenler içinde Voltaire, Holbach, Helvetius, Montesquieu de bulunmaktadır.

2) Öğrenci tipik ve standart olmayan durumlarda mesleki görevleri çözme becerilerine ve yeteneklerine sahip olmalıdır;

3) Eğitim aşağıdaki karşılıklı şartlandırılmış alt süreçleri içeren bireyin sosyalleşme süreci olmalıdır:

a. Dersi diğer derslerle olan ilişki ve bağlantılar sisteminde görebilmeyi, düşünmenin sistematik, tahmin edici tipini

b. Yardımlaşma, toplumun değerlerini kapsayan sosyal ve mesleki faaliyetler, bilgi edinme alanlarında insanın ilgilerini artırma, dünya görüşünü oluşturma aracılığıyla insanda birey bilinci geliştirme.

Bu ilkelerde L. Vygotski'nin öğrenci geliştirme alanları, A. Maslow'un bireyin eğitiminde meta motivasyonların çözümleyici rolü hakkında düşüncelerinin yansıtıldığını görebiliriz. A. Maslow eğitim kavramına çok uygun bir şekilde insanın sağlığını da eklemiştir (Maslou, 1999).

Psikolojik faktörlerin etkisinin güçlenmesi eğitim ve kurumsal gelişme kuramlarının gelişmesinin modern safhasının bir özelliğidir. Rasyonelliği belirlemede psikolog ve ekonomistlerin yaklaşımlarında fark bulunmaktadır O da ekonomistlerin rasyonelliği sonucun yararlığını değerlendirmede, psikologların ise ekonomik faaliyet ve çözüm bulma sürecinde görmesinde kendini göstermektedir. Eğitim kalitesini değerlendirmede vurgunun psikolojiye doğru kayması, böylece değerlendirme objesi eğitim sürecinin sonucundan değil, sürecin kendisi, daha doğrusu süreçlerin bütünü olmasından ibaret olduğu görülmektedir. Kalinina ve B.K.Tebiyev'in araştırmalarında kendini destekleyen ilerici gelişim ana fikrinin (sosyo-ekonomik genetiğin) gerçekleşmesinin örnekleri bulunmaktadır. Araştırmacılar, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında toplumsal hareketlerin sonucu olarak ortaya çıkan ücretli yüksekokulların "Rusya'da akademik özerklik ilkesi gerçekleştirilen ilk ve tek eğitim kurumları" olduklarını özellikle vurgulamaktadırlar (Kalinina & Tebiev, 1999: 120-128). Daha modern örnekleri uluslararası lisans eğitim sisteminin uygulamalarında bulmak mümkündür (Davidov, 1996).

Bilgi felsefik bir kavram olarak insan aklının erişebildiği olgular, gerçeklikler ve ilkelerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Bilgi kavramının veri, enformasyon ve akıl kavramlarıyla yakından ilişkili, fakat birbirlerinden tamamen farklı kavramlar olduğu söylenebilir. Veri, bir nesne veya olayda veya bunlara ilişkin raporlarda ortaya çıkan mesaj ile ilgili olup, bu açıdan ele alındığında, sadece kaynağın bir fonksiyonu olma özelliği taşımaktadır. Bilgi ise verinin bir bağlamda anlamlandırılmasıdır. Enformasyon, veriye bir alıcı tarafından kazandırılan anlam ile ilgilidir. (Dinçer, 2003) Akıl ise, farklı alanlarda oluşturulan bilgilerin bir araya getirilmesi ve birbirleriyle ilişkilendirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Akıl kişinin bir alandaki tecrübeleri sonucu elde ettiği bilgiyi başka bir alana uygulaması, o alanda başarı sağlaması durumunu belirtir. Tüm bu tanımlar sonucunda bilgi alınan enformasyonlar arasında kurulan ilişkilerle temsil edilir. Hatırlamak, unutmak, ezberlemek, öğrenmek gibi süreçlerle bu ilişkiler zayıflar veya kuvvetlenir. Bilgi her insanın hayatı boyunca öğrendiklerinin farklı olmasından dolayı kişisel bir kavramdır. (Alan, 2018)

İdrak edilen (embrained) bilim, bireyin düşünme ve öğrenme becerisinden doğmaktadır. Rasyonellik ve tümdengelim doğasına sahip biçimsel, soyut veya kuramsal şekildedir, homojen ve normatiftir (apriori). Biçimsel bir öğretimin "inceleyerek öğrenimin" sonucunda ortaya çıkmaktadır, onu standartlaştırmak ve mantıki tutarlıkta uygulamak mümkündür. İdrak edilen kitabi bilim Avrupa kültüründe geleneksel olarak ayrıcalıklı statüye sahiptir, Avrupa'da bilim adamının durumu mühendise göre daha saygılı konumdadır. Mühendisler İngiliz-Amerikan toplumun gözünde daha yüksek konumu kazanmak için kendi araştırma faaliyetlerinin kuramsal boyutlarının önemini özellikle altını çizmeye çalışması rastlantısal bir durum olmamaktadır.

Şekillendirilmiş (embodied) beceriler eylemlere yönelik (action oriented) bilgiler; know-how veya teknik bilgiler; bunlar "çalışarak öğrenimin" sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiler değişkendir. Bireyin faaliyetin içinde bulunmasını gerektirir.

Şifrelendirilmiş (encoded) bilgi bunu "enformasyon" terimi ile belirlemek anlamlıdır. Enformasyon basılı metinler, yönergeler, veri tabanları ve saire şekillerde gösterilmiş ve kayıt edilmiştir. Enformasyon "bilgili özne" olmadığında da algılanabilir, böylece birey ve kurumlar işbu özneye olan bağımlılığı azaltılmaktadır. Bilginin tam bu türüne "bilimsel yönetim" dayanmaktadır. Ancak şifrelendirilmiş bilgi mecburen basitleştirilmiş, seçicidir ve standart olmayan durumlarda çözüm bulamazdır.

Sosyal koşullandırılmış (embedded) bilgi örgüt üyelerinin çoğunluğu tarafından paylaşılan norm ve kurallarda, örgütsel rutinde kendini koruyan açık olmayan bilginin kolektif biçimidir. Bilginin bu türü çoğunluk için genel olan anlamlarda, güven ve anlayışın belli derecesinde temellenmiştir. Örgüt üyelerinin

ortak işbirliğinde belli tecrübeyi talep eden "durumsal bilgidir". Biçimsel kuralların olmadığında bile işbirliğinin her türlü ayrıntılarını ayakta tutabilen bilginin acil türüdür. Ancak o "seçilen yola bağlıdır" ve "yapışkandır" (sticky and path dependent) onun üretimi ve gelişimi örgütsel ilkeler ve sosyal kalıplar ile sınırlandırılabilir.

Bilgi işlem teknolojileri sosyal bilgi alanında doğar ve kullanılır. Bilgiyi şifrelendirmede genellikle biçimsel mantık kullanılır. Bununla birlikte simgeleri ve işaretleri yaratmada imgesel düşünce tarzı kullanıldığını akılda tutmak gerektir. Genellikle Avrupa ve Anglosakson ülkelerde şifrelendirilmiş bilginin üstün olması bir rastlantı değildir. Çünkü hiyerogliflerle yazılan bilgiyi "şifrelendirilmiş" olduğunu söylemek zordur. İmgeler şeklinde sunulmuştur.

Böylece bilgi işlem teknolojileri ile öğretim arasındaki sınır, imgelerin, düşüncelerin, örgütün ve toplumun norm ve kurallarının birbiri arasına yayılmasının sonucunda oldukça semboliktir. Önce söylendiği gibi örgütün rolü onun açık ve gizli bilgilerin etkileşiminin sonucunda medya gelen çalışma sürecinde ürünün, hizmetin, yeni bilginin yeni özelliklerinde ifade edilen yeniliği ortaya çıkarmaktadır.

Yani yeni bilgiyi üretme dâhil sosyal hedeflere ulaşma amacıyla bilginin yeni türlerinin etkileşme koşullarını sağlayan sosyal koordinasyon sistemi örgüt olarak adlandırılabilir.

3. EĞİTİMİN SOSYALLEŞME ÜZERİNE ETKİLERİ

Toplumun kurumsal yapısını iki yöntemle güdümlü olarak geliştirmek mümkün olduğu bellidir:

1) Başarılı ekonominin biçimsel yapısını kopyalama (uygun kurumların yasallaştırma ve ithalat yapma aracılığıyla);

2) Biçimsel olmayan mevcut yapının konturlarına yön tayin ederek kendisinin biçimsel yapısını inşa etme (sosyo-ekonomik genetik) (Kuzminov, 1999; Oleynik, 2000; Pvastolov, 1998).

İlk örnekte çalışmaların sonucu olarak uyumsuz sistem ortaya çıkmaktadır, bunun unsurları arasında bünyenin yapısal bağları vardır (klasik makine), bu durumda parçaların temel özellikleri yapının bütünüyle değil, onun içyapısı ile belirlenmektedir.

Parçaların bağımsızca var olmaya gücü olur, sistem bağlarının değişmesi niteliksel değişmeleri beraberinde getirmez. Bunun gibi gelişimlerin tipik örneği olarak az gelişmiş ülkelerin reformları gerçekleştirirken ekonomilerinde aksaklıkların ortaya çıkmasını görmek mümkündür (Latin Amerika, Güney-Doğu Asya, Rusya). Reformları gerçekleştiren ekonomiye başarılı ekonominin özelliğini vermek için onun biçimsel olmayan yapısını da yeniden düzenlemek gerektir.

Böylece ilkokul, ortaokul ve liseler disiplinci-uzmanlarının bilgisini, becerilerini, kabiliyetlerini değerlendirerek onları hazırlamaya başlamıştır. Bilgi ve becerilerin kalitesinin kriteri olarak genellikle öznel şekilde seçilen bir örneğe uygun olması sıkça belirlenmektedir. Sonuçta Kırgız eğitim kurumları, eğitim esaslı değil öğretim sistemine dönüşmüştür. Öğretimi eğitimden ayıran temel ilkeler Tablo 2'de sıralanmıştır.

Disiplinci-uzmanın zihniyeti genel sorunları değil, ders problemlerini çözmeye yöneliktir. Bu model problemin doğmasını önceden görmeye ve problemi önlemeye yönelik olmamıştır. Model öğretim esnasında enformasyonu almış, belli becerileri özümsemiş, ama genel olarak insanın kendisi, onun kültür ve doğayla ilişkisi ne olduğu anlayışları derslerin çoğunun dışında kalmıştır. "Anlam" kavramı Rusya Devlet standartlarında olmamıştır, sadece "bilgi, beceriler ve kabiliyetler" yer almıştır. Rus eğitim sisteminde bilgi enformasyon şekline getirilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 1: Eğitim ve öğretimin arasında genel farklar

Öğretim	**Eğitim**
«Öğretim ve onun araçları – eğitim amaçlarına itaat altına yerleştirilmiş alettir, onun tek taraflı gelişmesi zararlı bile olabilir" (J.H. Pestalozzi)	Eğitim-insanın ahlaki, zihinsel ve fiziksel güçlerini eğitme ve yetiştirme sürecinde uyumlu ve dengeli gelişmedir. Eğitim süreci yaratıcıdır, insanın yaşamı boyunca devam eder. "Kişilik" oluşur.
Öğretim = bilgi gönderme	Eğitim = sosyalleşme süreci
Öğretim – hayatı, kültür kurallarını, bilgiyi "disiplin" şeklinde benimsemektir	Eğitim-bireysel bağımsız zihin faaliyetidir ve sübjektif yaratıcılıktır
Öğretim insanı kendi döneminin sorun ve taleplerini anlayan ve kabul eden bağımsız, bütün, yaratıcı, ruhi, ahlaki birey olarak hazırlamaz	Eğitim sadece aydınlığı ve kültürü anlatamaz. O kendi üstünde çalışmaya hazır olmayı, kendi stereotipleri değiştirebilmeyi de bildirir.
Öğretim – faaliyetin yapısının ve onun konusunun bilincine varmaktır	Eğitim-insanın kendisini faaliyetin nesnesi olduğunun, faaliyet alanlarını ve çevredeki dünyanın bilincine varmaktır
Öğretim görmüş, bilimli, becerili ve yetenekli kişi kural olarak geleneksel davranır ve rasyonel olmayan yolla çalışamaz. «Disiplin bilgisi ile optimal çözüm bulmak mümkün değildir» (A.Rapoport)	Eğitimli insanın değerlere dayanarak, rasyonelce eyleme geçmeye gücü vardır. Eğitim almak yaşam kültürü önündeki sorumluluğunu anlamak demektir

Kaynak: Spitsnadel, 2000

Gelişimin doğal ve toplumsal kanunlarını maddesel ilişkilerin sisteminde kendi yerini anladıktan sonra gelecek yaratıcılığına olan beceri gelişmeye başlar. Ancak "bilgi" kavramının kendisi durumların çoğunda enformasyonu algılama kavramına kadar düşürüldüğünden dolayı öğrenciler okudukları disiplinler hakkında sadece bilgi almış olurlar, ama becerileri bazı mesleki eylemleri yapma ile sınırlı kalmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırgız devlet sistemi iki bin yılı aşkın süregelen devlet olma tarihinin en dramatik sürecini yaşamaktadır. XX. yüzyılın önemli değişimleri sonucunda Kırgızistan halkı bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak bağımsızlığının yirmi yılı kazanılmış olanakların kaybedilmesi ve devlet otoritesinin zayıflamasıyla kendini göstermiştir. Devlet otoritesinin zayıflaması son on yılda iki devrime sebep olmuş ve genç Kırgızistan Cumhuriyeti demokratik ilerleyişinde yara almıştır. Modern dünya sistemine uyum sağlama sürecine hazırlıksız yakalanan ülkenin aile ve klan temelli devlet yönetimi kurumların zarar görmesine ve ülkenin zenginliklerinin talan edilmesine sebep olmuştur. Bu durum toplumun devlete olan güveninde azalmaya ve ülkede bir milli birlik politikası geliştirilmesine engel teşkil etmiştir.

Bu bağlamda milli birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla, yeni kadroların yetiştirilmesi, ülkenin gençlerini ve siyasi teşkilatları devlet yönetimine katkıda bulundurmaya hazırlamak, mensubiyet şuuru ve vatandaşların hukuki kültürünü yükseltmek için kararlı reformlar yapmak gerekmektedir. Kurumsal devlet modeli oluşturma ve milli politikalar üretme, kişisel sorumluluklara devlet mantığıyla hareket kabiliyeti kazandırma asli sorumluluk olmalıdır. Bu durum bir milli eğitim sorunudur ve sosyal devlet olma yolunda da bu eğitim sorununun aşılması en önemli adımdır.

Gelişmekte olan ülkeler, eğitim sisteminde reformlar yaparak ve dünya standartlarını yakalamak amacıyla çalışmalar başlatmıştır. Bu yenilikler; sistem reformlarını, kurumlarda modernleşme çabasını, eğitim-öğretim sırasında kullanılan araç ve gereçlerin teknolojik gelişmelere paralel düzeyde olmasını, öğretmenlerin mesleki bilgi ve beceri düzeylerinin yükseltilmesini, okul yönetiminde yapılacak değişiklikler yoluyla öğretme ve öğrenme sürecinin geliştirilmesini kapsamaktadır. Tüm bunların yanı sıra herkesin temel

eğitim imkânlarından faydalanabilmesi de eğitim politikalarının ve uygulanan stratejilerin temelini oluşturmaktan geçmektedir.

Yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen, eğitimle ilgili ihtiyaçların karşılanması konusunda yaşanan güçlükler ortaya çıkmıştır. Eğitim sisteminin geliştirilmesi; yeterli okul altyapısına ve donanımına sahip olunması; öğretmen ve öğrenci oranlarının dengelenmesi; yeterli sayıda kitap, araç gereç vb. malzemelere sahip olunması, kalkınmakta olan ülkelerin öncelikli ihtiyaçları arasında görülmesine rağmen doğru politikalar uygulanmadığı için geçici uygulamalarla soruna çözüm aranmakta, bu da uzun vadede yeni problemlere yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerle standart eğitim düzeyinin yakalanması ancak işbirliğine dayalı kalkınma yardımları ile mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Alan, H. (2018). Bilginin Epistemolojik ve Ontoljik Boyutları: Örtülü Bilginin Örgütler İçin Rolü ve Önemi. Araştırmalar Işığında Yönetimde Güncel Konular. içinde Ankara: Nobel Kitap.
2. Ansiklopedistler. (2020). Ansiklopedistler (Ansiklopedizm, Ansiklopedism) Nedir, Ne Demektir?: https://www.felsefe.gen.tr/ansiklopedistler-ansiklopedizm-ansiklopedism-nedir-ne-demektir/ E. Tarihi: 14 Nisan 2020.
3. Arrow, K. J. (1999). Economic welfare and the allocation of resources of invention. New Jersey: // National Bureau of Economic Research (ed.). The Rate and Direction Princeton University Press, 1962. P. 609-625.
4. Cox, T., & Smolinski, C. (1994). Managing Diversity and Glass Ceiling Initiatives as National Economic Imperatives. Michigan: The University of Michigan.
5. Davidov, V. V. (1996). Teoria Razvivayuşego Abucenia. Moskow: Intor.
6. Dinçer, M. (2003). Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü. Ege Eğitim Dergisi, 102-112.
7. Kalinina, N. N., & Tebiev, B. K. (1999). Oçerki istorii podgotovki predprinimatelskih kadrov v Rossii XVIII — naçala XX veka. MPA.
8. Kuzminov, Y. (1999). Kurs leksiy po institusionalnoy ékonomike. GU-VŞE.
9. Maslou, A. (1999). Novıe rubeji çeloveçeskoy prirodı. Smısl.
10. Nureev, P. (2001). Ékonomika razvitiya: modeli stanovleniya rınoçnoy ékonomiki: Uçebnoe posobie dlya vuzov. İNFRA-M,.
11. Oleynik, A. N. (2000). İnstitusionalnaya ékonomika. M.: Voprosı ékonomiki. İNFRA-M.
12. Pvastolov, S. M. (1998). K probleme osenki kaçestva obrazovaniya. Ékonomika v şkole(2), 46-50.
13. Saymon, G. (2001). Rasionalnoe prinyatie reşeniy v biznes-organizasiyah. Psihologiçeskiy Jurnal(1).
14. Spisnadel, V. İ. (2000). Osnovı sistemnogo analiza. Biznes-press.
15. stat.kg. (2019). Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi. http://stat.kg/kg/statistics/ E. Tarihi: 15 Ağustos 2019.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(5)

Sibel MARAŞ[47]; Refik Mert ÇAYIR[48]

EKMEKLİK BUĞDAYLARDA HASAT DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN YAĞIŞLARIN KALİTE PARAMETLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF PRECIPITATION IN HARVEST PERIOD ON QUALITY PARAMETERS OF MILLING WHEAT

ÖZ

2018 yılı Haziran - Temmuz aylarında gerçekleşen aşırı yağışlar sebebiyle, Trakya yöresinde hasat olgunluğuna gelen buğdaylarda başakta çimlenme başlamıştır. Bu çalışmada başakta çimlenme meydana gelmesinin kalite parametrelerine etkisinin ortaya konulması ve parametrelerin birbirleri ile ilişkilerinin bulunması amacıyla; Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne'den 31 adet ekmeklik buğday numunesinde çimlenmiş tane, düşme sayısı, hektolitre, protein, yaş-kuru gluten ve gluten indeks, Zeleny sedimentasyon ve alveograf analizleri yapılmıştır.

Yaş gluten ve kuru gluten ile protein arasında pozitif yönde- önemli (r=0,814 ve r=0,788), yaş gluten ve kuru gluten ile Zeleny sedimentasyon arasında pozitif yönde- önemli (r= 0,608 ve r= 0,589), proteinle Zeleny sedimentasyon arasında pozitif yönde- önemli (r= 0,788), proteinle hektolitre arasında ise negatif yönde ve önemli (r= -0,553) korelasyon bulunmuştur. Buğdayın proteini yüksek olmakla birlikte tane cılız kaldığından yeterli endosperm oluşturamadığı için hektolitresi düşük kalmıştır. Düşme sayısı ile çimlenmiş tane arasında ise negatif yönde ve önemli bir korelasyon (r= - 0,531) bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Trakya, Buğday, Yağış, Tanede Çimlenme, α- amilaz Aktivitesi.

ABSTRACT

Due to excessive precipitation in June - July 2018, germination began in spike of the wheat which reached harvesting maturity in the Thrace region. In this study, in order to reveal the effect of spike germination on quality parameters and to find the relationship of parameters with each other; germinated grain determination, falling number, hectolitre determination, crude protein determination, wet gluten-dry gluten and gluten index determination, Zeleny sedimentation test, alveograph analysis were performed in 31 milling wheat samples from Kırklareli, Tekirdağ and Edirne.

A positive and significant correlation was found between wet gluten - dry gluten and protein (r = 0.814 and r = 0.788), wet gluten - dry gluten and Zeleny sedimentation (r = 0.608 and r = 0.589), protein and Zeleny sedimentation (r = 0.788), a negative and significant (r = -0.553) correlation was found between protein and hectolitre value. Although the protein of the wheat is high, the hectoliter remained low since it did not form sufficient endosperm because the grain remained shrivelled. A significant negative correlation (r = - 0.531) was found between the falling number and germinated grain.

Keywords: *Trakya region, Wheat, Precipitation, Germination of grain, α-amylase Activity.*

[47] **Toprak Mahsulleri Ofisi, Ürün Teknolojisi ve Laboratuvar Şube Müdürlüğü, Ankara, Türkiye; https://orcid.org/0000-0003-3631-3693; Corresponding author e-mail (Sorumlu yazar e-posta): sibel.maras@tmo.gov.tr**
[48] **Toprak Mahsulleri Ofisi, Ticaret Dairesi Başkanlığı, Ankara, Türkiye; https://orcid.org/0000-0003-4385-106X**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Ilıman kuşak ile subtropikal kuşak arasında yer alan Türkiye'de iklim tipleri; Karasal iklim, Akdeniz iklimi, Marmara ve Karadeniz iklimi olmak üzere dörde ayrılır (Atalay, İ., 1997).

Marmara Bölgesinde görülen Marmara ikliminde, yıllık ortalama toplam yağış 595,2 mm olup, yağışların çoğu kış mevsiminde görülmektedir. Yaz yağışlarının yıllık toplam yağış içindeki payı %11,7 dir (Şensoy S. ve ark., 2019). Ancak iklim değişikliğine bağlı olarak son yıllarda yağışların mevsimlere göre dağılımı değişkenlik göstermeye ve yaz aylarında bölgeye düşen toplam yağış miktarı artmaya başlamıştır.

Artan yağış miktarı, mevsim itibariyle hasat olgunluğuna erişen buğdayların hasat zamanının gecikmesine neden olmuştur. Bu süre zarfında başakta yer alan tanelerde çimlenme başlamıştır.

Buğday tanesi, hasat zamanında bitki üzerinde çimlenmeye başladığı zaman buna "tane çimlenmesi" adı verilir. Çimlenmenin başlaması için illa ki tohum kabuğunda çatlamanın görülmesine ihtiyaç yoktur. Yılmaz (2006)'a göre; çimlenmenin gerçekleşmesi için 3 aşama söz konusudur: (1) şişme, (2) metabolizma faaliyetlerinin başlaması ,(3) gözle görünür büyüme-kök uzaması-çimlenme. Yani gözle görülür bir çimlenme başlangıcı son aşamada gerçekleşmektedir. Her ne aşamada olursa olsun tanede meydana gelen çimlenme başlangıcı buğdayın kalite özelliklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kalite, bir ürünün belli standartlar dahilinde olmasının yanı sıra o ürünün sahip olduğu özelliklerin, ürünün kullanım amacına uygunluğunun ifadesidir. Buğdayda kalitenin meydana gelmesinde en önemli rolü olan unsur; protein miktarı ve kalitesidir (Sade, 1997).

Proteinin kalitesinin belirlenmesinde kullanılan en yaygın yöntemlerden biri sedimantasyon endeksi tayinidir (Zeleny, 1947). Sedimantasyon değeri, gluten miktarı ve kalitesini de ortaya koymaktadır.

Un'da gluten miktarı (%); >27 ise yüksek; 20-22 arasında ise orta; 20< ise düşük olarak değerlendirilmiştir (Uluöz,1965). Gluten indeksi ise; 0-50 zayıf gluten; 50- 90 normal gluten; 90-100 kuvvetli gluten (Boyacıoğlu, 1994) olarak sınıflandırılmıştır.

Buğdayların ekmekçilik kalitesini etkileyen faktörlerden biri buğdayda bulunan amilaz enzimleri aktivitesidir. Amilazlar buğday ununda β ve α şeklinde bulunur. Genellikle β-amilaz buğday unlarında yeterli miktarda bulunur. α- amilaz aktivitesi ise değişkendir. Ekmek yapımında hamurun mayalanması ve pişme sırasında kabarmasını sağlayan madde karbondioksit gazıdır. Bu gaz fermantasyon esnasında meydana gelen basit şekerlerden, maya hücreleri tarafından oluşturulmaktadır. (Fooddelphi, 2019).

Çimlenme zararının belirlenmesi için kullanılacak testlerin basit, hızlı, hassas tekrarlanabilir, objektif ve buğday, un veya irmiğin değerlendirilmesinde kullanılabilir olması gerekmektedir (Meredith ve POMERANZ, 1985). α- amilaz enzim aktivitesinin ölçümü, laboratuvar koşullarında "Düşme Sayısı (s) (falling number)" analizi ile yapılmaktadır.

Amilaz aktivitesi normal düzeyde olan unlardan hazırlanan hamurlarda CO_2 gazı oluşumu yeterli miktarda olduğu için ekmek hacmi artmakta, ekmek içi gözenek yapısı ve ekmeğin kabuk rengi istenen düzeyde olmaktadır. Enzim aktivitesi yüksek olan buğday unlarından yapılan hamurlar ise cıvık olduğundan, bu hamurdan üretilen ekmek içi yapışkan, küçük gözenekli ve yetersiz hacimde olmaktadır (Göçmen, 1991).

Hektolitre ağırlığı da kaliteyi belirlemede önemli bir unsurdur. Kaliteli olarak değerlendirilen bir buğdayda hektolitre ağırlığının 80 kg/hl'nin üzerinde olması üstün kaliteye, 72 kg/hl'den aşağı olması ise düşük kaliteye işaret eder (Yağdı, 2000; Yürür, 1994).

Buğday ununda reolojik özellikleri belirlemek için değişik metotlar geliştirilmiştir (Bloksma ve Bushuk, 1988). Alveograf tayini ülkemizdeki en çok kullanılan metotlardan birisidir. Alveograf değerinin yorumlanmasında, piyasada yaygın olan bilgi; enerjisi 200-300 Joule arasında olan buğdayların ekmeklik kalitesinin iyi olduğu yönündedir. Bunun dışında olan değerlerde, istenilen kalitede ürün temini için paçal yapılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, hasada yakın dönemde gerçekleşen yağışların, buğday kalite parametlerine etkisinin ölçülmesi ile kalite parametreleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

MATERYAL ve METOT

Materyal

Bu çalışma, 2018 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü'nün TS EN ISO 17025: 2017 (Deney ve kalibrasyon laboratuvarlarının yeterliliği için genel şartlar) standardında akredite, "Hububat, Bakliyat ve Yağlı Tohumlar" ürünlerinde Referans Yetkili Sınıflandırıcı konumundaki Ürün Teknolojisi ve Laboratuvar Şube Müdürlüğü'nde yürütülmüştür. Çalışmada Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne' de Temmuz

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ayının ilk yarısında hasat edilen ve rastgele surveylerle seçilen 31 adet ekmeklik buğday numunesi kullanılmıştır. Araştırmanın yapıldığı bölgeye ait iklim verileri Şekil 1 ve Çizelge 2'de verilmiştir (DMİ, 2019).

Şekil 1. Marmara Bölgesi 2000-2018 arası yıllık ortalama yağışlar

Figure 1. Average annual precipitation between 2000 and 2018 in Marmara Region

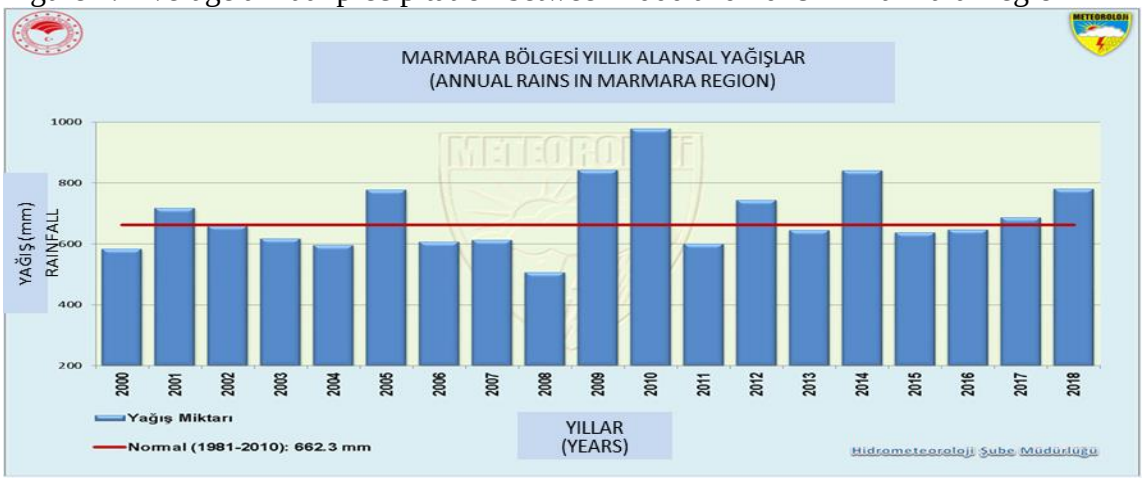

Marmara Bölgesinde 2018 yılında normalin üzerinde yağışlar gerçekleşmiştir. Marmara bölgesinin başlıca üretim ili olan Tekirdağ 2018 yılında, buğday hasadının başladığı Haziran ayında normalin % 200, Temmuzda ise normalin % 300 üzerinde yağış almıştır (DMİ, 2019).

Çizelge 2. Tekirdağ ili Haziran ve Temmuz ayları yağış miktarları (2018)

Table 2. June and July precipitations in Tekirdağ province (2018)

Aylar (Months)	Gerçekleşen yağış miktarı (mm) (Actual precipitation/mm)	Normali (Normally)	Normaline oranı (%) (Ratio to normal/ %)
Haziran (June)	115,0	38,3	200
Temmuz (July)	96,9	23,7	309

Metot

Buğday numunelerinin öğütülmesi

Düşme sayısı ve alveograf analizleri için numuneler Chopin CD-1 Un değirmeninde, sedimentasyon numunesi Brabender Sedimat Değirmeninde, gluten numunesi Brabender Quadrumat Junior değirmende, protein numunesi Falling Number LM-3100 Kırma Değirmeninde, rutubet numunesi MIAG Braunschweig Kırma Değirmeninde öğütülmüştür.

Laboratuvar analizlerinden elde edilen veriler IBM SPSS Statistics programı ile hesaplamalara tabi tutulmuştur. İlk aşamada tanımlayıcı (temel) istatistikler incelenmiştir. İkinci aşamada verilerin ayrıntılı incelemesinde ne tür parametrik ya da nonparametrik yöntemlerin kullanılacağının saptanması amacıyla P-P Plot grafikleri görsel olarak incelenmiş (Şekil 2), ardından Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk test sonuçlarına göre normal dağılıma uygun olup olmadıkları test edilmiştir. Son aşamada hem parametrik (Pearson korelasyon testi) hem de nonparametrik yöntemler (Kendall's Tau B korelasyon testi ve Spearman's Rho korelasyon testi) ile değişkenler arasındaki korelasyon değerleri anlamlılık, yön ve kuvvet bakımından incelenmiştir.

Analiz Yöntemleri

Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne illerinden temin edilen 31 adet ekmeklik buğday numunesinde; protein tayini (AOAC 2001.11), sedimentasyon endeksi tayini (ISO 5529), yaş gluten-kuru gluten (ISO 21415-2) ve gluten indeks tayini (ISO 21415-4), çimlenmiş tane analizi (TS 2974), düşme sayısı analizi (ISO 3093, ICC 107/1), hektolitre tayini (ISO 7971-3) ile alveograf (ISO 27971) analizleri yapılmıştır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların ortalama ve standart sapma değerleri Çizelge 3'te verilmiştir. Çizelgedeki standart sapma değerleri incelendiğinde, analiz edilen numunelerin kalite değerlerinin birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir.

Hasat olgunluğuna ulaştığı dönemde yağış alarak çimlenen buğday numunelerinin % 94'ünde protein değeri % 12,0'nin üzerinde, Zeleny sedimentasyon değeri ise numunelerin tamamında 40 ml ve üzerinde bulunmuştur. Numuneleri yalnızca protein miktarlarına göre değerlendirmek, bizi doğru sonuca götürmeyecektir. Numunelerde çimlenmiş tane miktarı ortalama % 14,12 olup, numunelerin % 94'ünde çimlenmiş tane % 4,00'ün üzerindedir. Düşme Sayısı değeri numunelerin % 97'sinde 220 s'nin altındadır. Görüldüğü üzere çimlenmiş tanenin artmasıyla birlikte tanede; α- amilaz enzim aktivitesi yükselmiş, dolayısıyla düşme sayısı (s) değeri de düşmüştür. Bilindiği üzere α- amilaz enzim aktivitesinin yükselmesi buğdayların ekmeklik kalitesi olumsuz yönde etkilemektedir.

Hektolitre değeri numunelerin % 48'inde 73 kg/HL'nin üzerinde iken geriye kalan 16 numunede (%52'si) 73 kg/HL'nin altında olup bu buğdayların düşük vasıflı ekmeklik buğday grubuna dahil olduklarını göstermektedir. Buğdayın proteini yüksek olmakla birlikte tane cılız geliştiğinden hektolitresi düşük kalmıştır. Bu durum ekmeklik buğdaylarda un randımanını düşürmekte, kepek oranını artırmaktadır. Dolayısıyla bu tür buğdaylar sanayici tarafından tercih edilmemektedir.

Çizelge 3. Deneme numunelerinin ortalama ve standart sapma değerleri
Table 3. Average and standard deviation values of trial samples

Tanımlayıcı İstatistikler (Statistics)						
	Örnekle m Büyüklüğü (Sample Size)	Minimum Değer (Minimum)	Maksimum Değer (Maximum)	Ortalama (Average)	Standart Sapma (Standard deviation)	Varyans (Variance)
Çimlenmiş Tane (ÇT) (Germinated Grain)	31	2,00	36,90	14,12	8,14	66,33
Hektolitre (HL) (Hectoliter)	31	67,70	76,50	72,90	2,26	5,10
Protein (PR) (Protein)	26	11,74	15,71	13,47	0,94	0,88
Rutubet (RT) (Moisture)	26	9,02	12,62	10,64	0,82	0,67
Yaş Gluten (YG) (Wet Gluten)	31	20,40	33,70	27,41	3,22	10,39
Kuru Gluten (KG) (Dry Gluten)	31	6,90	11,25	9,08	1,09	1,19
Gluten İndeks (Gİ) (Gluten Index)	31	66,00	100,00	96,23	6,04	36,45
Sedimentasyon (S) (Sedimentation)	26	40,00	72,00	61,23	10,67	113,94
Düşme Sayısı (DS) (Falling Number)	31	62,00	230,00	116,71	50,14	2514,35
Alveograf (A) (Alveograph)	28	80,00	321,00	197,29	61,86	3.826,73

Normal dağılıma uygunlukların P-P Plot grafikleri ile incelenmesi Şekil 2'de yer almaktadır.
Şekil 2. P-Plot grafikleri
Figure 2. P-Plot graphics

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

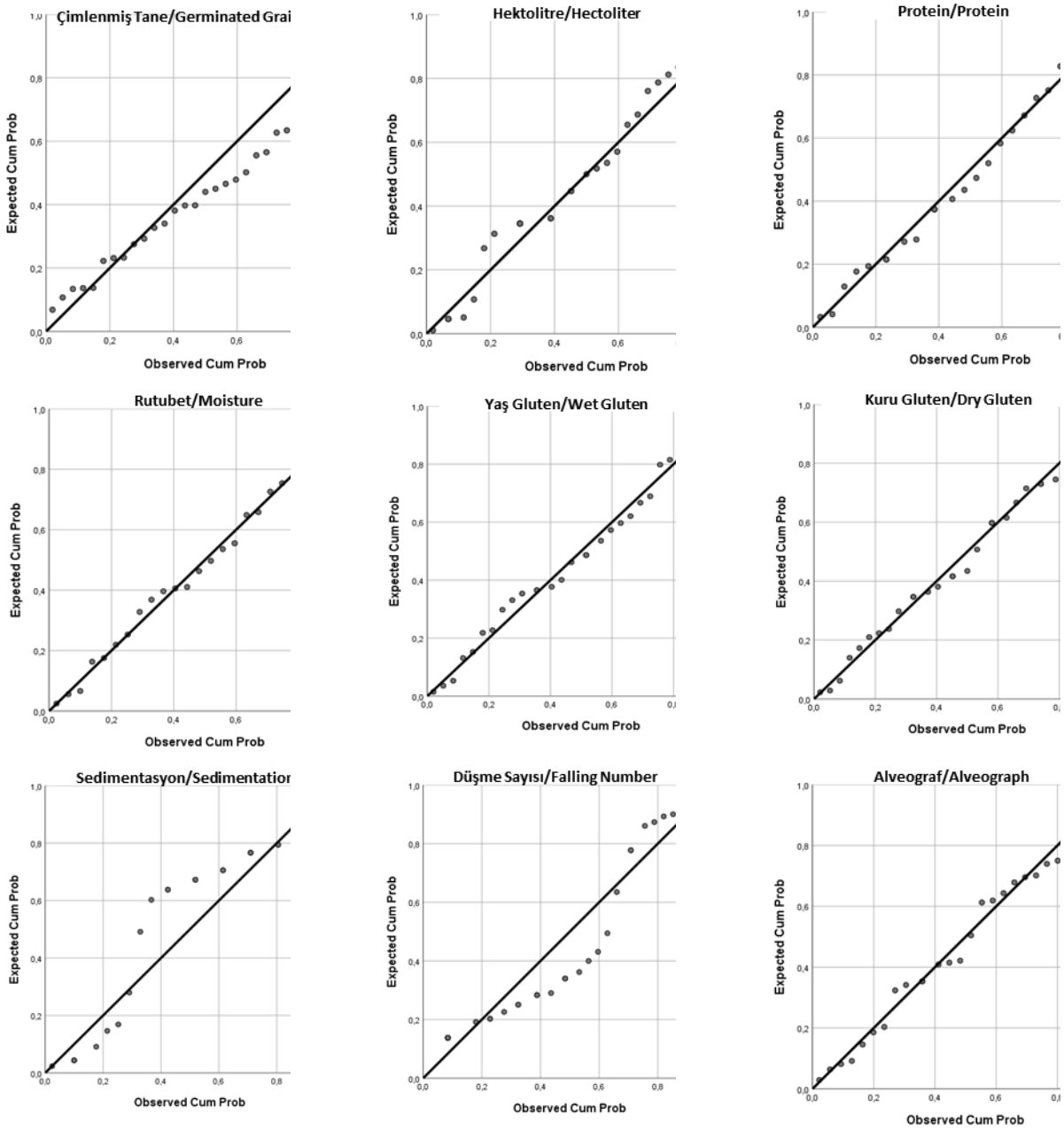

Elde edilen sonuçlar arasında korelasyon değerleri hesaplanmış ve Çizelge 4'te verilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Çizelge 4. Kalite kriterleri arasındaki korelasyon değerleri (Pearson korelasyon tablosu)
Table 4. Correlation values between quality criterias

Korelasyon Tablosu (Correlation table)										
	ÇT	HL	PR	RT	YG	KG	Gİ	S	DS	A
Çimlenmiş Tane (ÇT) (Germinated Grain)	1	-0,459**	0,118	-0,322	-0,037	-0,131	-0,477**	0,043	-0,531**	-0,410*
Hektolitre (HL) (Hectoliter)	-0,459**	1	-0,553**	0,286	-0,245	-0,153	0,048	-0,231	0,490**	0,077
Protein (PR) (Protein)	0,118	-0,553**	1	-0,065	0,814**	0,788**	0,247	0,740**	-0,422*	0,455*
Rutubet (RT) (Moisture)	-0,322	0,286	-0,065	1	0,001	0,033	0,075	-0,201	0,099	0,032
Yaş Gluten (YG) (Wet Gluten)	-0,037	-0,245	0,814**	0,001	1	0,980**	0,021	0,608**	-0,334	0,646**
Kuru Gluten (KG) (Dry Gluten)	-0,131	-0,153	0,788**	0,033	0,980**	1	0,165	0,589**	-0,256	0,711**
Gluten İndeks (Gİ) (Gluten Index)	-0,477**	0,048	0,247	0,075	0,021	0,165	1	0,040	0,278	0,504**
Sedimentasyon (S) (Sedimentation)	0,043	-0,231	0,740**	-0,201	0,608**	0,589**	0,040	1	-0,164	0,343
Düşme Sayısı (DS) (Falling Number)	-0,531**	0,490**	-0,422*	0,099	-0,334	-0,256	0,278	-0,164	1	0,272
Alveograf (A) (Alveograph)	-0,410*	0,077	0,455*	0,032	0,646**	0,711**	0,504**	0,343	0,272	1

Çizelgede görüldüğü üzere yaş gluten ve kuru gluten miktarları ile protein değeri arasında pozitif ve önemli (r=0,814** ve r=0,788**) bir ilişki bulunmuştur. Curic ve ark. (2001) da, protein miktarı ile yaş gluten arasında önemli pozitif ilişki bulmuşlardır (r= 0,698**).

Yaş gluten miktarı ile protein miktarı arasında önemli ve pozitif bir ilişki olduğu yapılan çoğu çalışma ile ispatlanmıştır (Chung ve Ohm, 1996; Grausgruber ve ark., 2000).

Yaş gluten ve kuru gluten ile önemli ilişki bulunan diğer bir parametre de Zeleny sedimentasyon değeridir (r= 0,608** ve r= 0,589**). Yani yüksek kalite ve miktardaki gluten daha fazla şişip, daha yavaş çökerek daha yüksek sedimentasyon değeri vermektedir.

Protein ile Zeleny sedimentasyon miktarı arasında pozitif ve önemli (r= 0,788) bir ilişki bulunmuştur. Protein miktarı ile alveograf arasında pozitif ve önemli (r=0,455*) bir ilişki bulunmuştur.

Protein ile hektolitre değeri arasında ise negatif yönde ve önemli (r= -0,553) bir ilişki bulunmuştur. Tane cılız kaldığından yeterli endosperm oluşturamadığı için hektolitre düşük kalmıştır.

Düşme sayısı ve çimlenmiş tane arasında negatif korelasyon (r= - 0,531) vardır. Çimlenmiş tane oranının artması, tanede amilaz enzim aktivitesini de artıracağından düşme sayısı değerini düşürmektedir. Dolayısıyla ekmeklik kalitesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Çimlenmiş tane ile alveograf değeri arasında da yine negatif ve önemli (r=0,410) bir ilişki bulunmuştur.

Çizelge 4'e göre aralarında anlamlı ilişki olan grupların parametrik ve nonparametrik korelasyonları Çizelge 5'teki şekilde özetlenmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Çizelge 5. Aralarında anlamlı ilişki olan grupların parametrik ve nonparametrik korelasyon tablosu
Table 5. Parametric and nonparametric correlation table of groups with significant relationship

Değişkenler (Variables)		Parametrik (Parametric)	Nonparametrik (Nonparametric)	
		Pearson	Kendall's Tau B	Spearman's Rho
ÇT	DS	-0,531	-0,490	-0,656
ÇT	Gİ	-0,477	-	-
ÇT	H	-0,459	-0,490	-0,663
H	DS	0,490	0,405	0,579
H	P	-0,553	-0,323	-0,459
KG	S	0,589	0,487	0,564
P	KG	0,788	0,643	0,763
P	YG	0,814	0,641	0,769
P	S	0,740	0,605	0,719
P	DS	-0,422	-0,328	-0,498
YG	KG	0,980	0,881	0,964
YG	S	0,608	0,499	0,600
A	ÇT	-0,410	-0,283	-0,413
A	P	0,455	0,347	0,472

Karşılaştırmalı tabloda korelasyon değerleri çok büyük ölçüde tutarlıdır. Değerlerin pozitif veya negatif olması koşulları ve değerlerin sayısal olarak birbirine yakınlığı üç testte de birbirine çok yakın sonuçlar elde ettiğimizin bir göstergesidir.

SONUÇ

Ekmeklik buğdaylarda hasat zamanında yağış gerçekleştiği durumlarda hasat olgunluğuna gelen buğdaylar, başakta çimlenmeye başlamaktadır. Yapılan pek çok çalışmada, ekmeklik buğdaylarda tanede çimlenmenin ciddi sorunlar yarattığı bildirilmektedir (Dick ve ark., 1974, Donely, 1980). Buğday tanesinin çimlenmesinin, α- amilaz enzim aktivitesinin artışına, toplam kuru madde kaybına, toplam protein miktarında artışa, amino asit kompozisyonlarında değişmeye, nişasta miktarında azalmaya, bazı vitamin ve minerallerin miktarında yükselmeye neden olduğu çeşitli çalışmalarla aktarılmaktadır (Lemar ve Swanson, 1976).

Tohum kabuğu tam olarak çatlamasa bile tanede enzimatik faaliyetler başladığı için, buğdayın ekmeklik kalitesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Ekmeklik buğdaylarda kalite; fiziksel, kimyasal, fizikokimyasal ve reolojik analizler yapılarak belirlenmektedir. Yapılan bu çalışma sırasında bazı numunelerde fiziksel analizle belirlenen çimlenmiş tane oranı % 4 ile standart içerisinde kalsa da, bu numunelerde düşme sayısı değerinin çok düşük olması gözle görülemeyen çimlenme başlangıcının tanede geliştiğini göstermektedir. Bu tip buğdayların ekmek yapımında kullanılması, ekmek hacminin azalmasına ve ekmek içinin yapışkan olmasına neden olmaktadır. Kalite kriterlerinin belirlenmesinde fiziksel, kimyasal, fizikokimyasal ve reolojik analizlerden herhangi birisinin tek başına kullanılmasının uygun olmayacağı, analizlerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği yapılan çalışma ile ortaya konmuştur.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Ürün Teknolojisi ve Laboratuvar Şube Müdürlüğünde yürütülmüştür. Analizlerin yapılmasında emeği geçen yetkili analistlere, Numune Kabul Birimi personeline ve değerli fikirleri ile yardımlarını esirgemeyen Şube Müdürü Sayın Hidayet FODUL'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1. Atalay, İ., 1997, Türkiye Coğrafyası, Ege Üniversitesi yayınları.
2. Bloksma, A.H. ve Bushuk, W., 1988. Rheology and Chemistry of Dough (3rd ed., In Y. Pomeranz (Ed.). Wheat Chem. and Tech. (vol. II, pp.131-217). St. Paul, Minnesota, USA:American Association of Cereal Chemists.
3. Boyacıoğlu, H. 1994. Değirmencilik Eğitim Seminer Notları, İ.T.Ü. Kimya-Metalurji Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü, Kemal Kantar İthalat Pazarlama, ABP Ölçü Kontrol Sistemleri Ltd. Şti., İstanbul, 41 s.
4. Chung, O. K. ve Ohm, J. B. 1996. Effect of genotype and environment on gluten characteristics and their relationships with baking characteristics of hard winter wheats. Cereal Foods World Abstr., 41, 579- 580.
5. Curic, D., Karloviç, D., Tusak, D., Petrovic, B. Ve Dugum, J. 2001. Gluten as standard of wheat flour quality. Food Technology, 39 (4), 353-361.
6. Dick, J.W., Walsh, D.E., Gilles, K.A. 1974. The Effects of Sprouting on Quality of Durum Wheat. Cereal chem.51: 180-188
7. DMİ, 2019. www.dmi.gov.tr
8. Fooddelphi, (2019). https://www.foodelphi.com/tag/%CE%B1-amilaz-enzimi-aktivitesi/
9. Göçmen D., 1991. Marmara Bölgesinde Üretilen Bazı Buğday Çeşitlerin Ekmeklik Kalitesi Üzerine Araştırmalar. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, BURSA. Sayfa 73.
10. Grausgruber, H., Oberfoster, M., Werteker, M., Ruckenbauer, P. Ve Vollman, J. 2000. Stability of quality traits in Austrian-grown winter wheats. Field Crobs Research, 66, 257-267.
11. Lemar L. E., ve B. G. Swanson, 1976. Nutritive Value of sprouted Wheat Flour. Jour.Food Sci.41:719
12. Meredith, P. ve Y. Pomeranz, 1985. Sprouted grain papes 239-240., Advances in Cereal Science and Technology, Ed.Y.Pomeranz. AACC. St.Paul.Mn.USA
13. Sade, B., 1997. Tahıl Islahı. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:31, Konya.
14. Şensoy S., Demircan M., Ulupınar Y., Balta 1, Türkiye İklimi, 2019, DMİ web sitesi
15. TMO Hububat Sektör Raporu,s 26. http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/hububatsektorraporu2018.pdf
16. Uluöz, M. 1965. Buğday, Un ve Ekmek Analiz Metotları. E. Ü. Ziraat Fak. Yayınları No. 29, İzmir, 91 s.
17. Yağdı, K., 2000. Marmara Bölgesi Koşullarında Kimi Ümitvar Ekmeklik Buğday (Triticum aestivum L.) Hatlarının Performansları. Turk. J. Agric. For., 24:157-163.
18. Yılmaz, M. (2006) Çimlenme Engelinin Giderilmesinde Nem Denetimli Çıplak Katlanma Yöntemi, İstanbul Orman Fakültesi dergisi, Cilt 56, Sayı 2.
19. Yürür, N. 1994. Serin İklim Tahılları (Tahılları-I). Uludağ Üniversitesi Yayınları, Yayın No:7-030-0256, 250 s
20. Zeleny, L. 1947. A simple sedimentation test for estimating the bread-baking and gluten qualities of wheat flour. Cereal Chem., 24, 465-475

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(6)

Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ[49]

İDARENİN TAKDİR YETKİSİ

ADMNISTRATIVE DISCRETION

ÖZ

Kamu hukuku alanlarında idarenin tek yanlı olarak işlem yapması, yaptığı işlemlerde, bireylere nazaran üstün durumda olması sistematiği söz konusudur. Bir kamu hukuku dalı olan idare hukukunun konusu genel olarak; idari faaliyetler ve birey ile idare arasındaki ilişkilerdir. Kamu hizmetlerinin geniş kitlelere sunulması ve sayısal çokluğu itibariyle, kamusal işlemlerin pratikliği ve hızlı sunulması açısından, idareye belli şartlar dahilinde takdir yetkisi verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, İdarenin, zaman zaman, kanunun koyduğu belirli sınırlar içinde serbestçe hareket ettiğini yani ‘’takdir yetkisi’’ sini kullandığını görmekteyiz. Ancak bu yetki kullanılırken bireyin çıkarı ile toplumsal gereklilik arasındaki denge iyi bir şekilde sağlanmalıdır.

Bu çalışmada; İdareye verilen takdir yetkisinin kavramsal içeriği, idari işlem unsurları bakımından sınırları, takdir yetkisinin kullanımında yapılacak değerlendirme esasları, mevzuatta takdir yetkisinin ne şekilde yer bulduğu, , yargı dışı ve yargı içi denetim yolları, yetki kullanırken hangi norm ve ilkelere göre hareket edilmesi gerektiği incelenmiştir. Devamında; Uygulamadaki somut örnekler ışığında, yargı organlarının uyuşmazlıklarda, takdir yetkisini hangi sınırlar dahilinde denetleyeceği belirtilmiş ve son olarak takdir yetkisinin gerekliliği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İdare hukuku, Kamu hizmeti, Takdir yetkisi, Mevzuat, Takdir yetkisinin sınırları.
JEL Kodu: K23.

ABSTRACT

In areas of public law, there is a systematicity which leads the administration to conduct unilateral transactions, and being predominated over the individuals while doing these transactions. In general terms, the subjects of administrative law which is a part of public law are administrative activities and relationships between indivual and administration. In order to enable public services to wide range of people and being practical in numerous public transactions, it is necessary to confer discretion to the administration under certain circumstances. However, when using this discretion, the balance between the benefits of individual and social necessity should be sustained.

In this study, the conceptual content of discretion which was given to the administration, its boundaries from the part of the elements of administrative process, the essential elements of assessment for the use of discretion, the role of discretion in the legislations, ways of control within the judiciary and out of jurisdiction and, what norms and principles should be used when using this discretion are examined.

In addition to this, in the light of concrete examples in practice, within which limits judiciary would control the discretion it is stated, and finally it is conluded that there is a necessity in discretion.

Key words: *Administrative law, Public service, Discretion, Legislation, Discretion bounds.*
JEL Code: *K23.*

[49] **Öğr. Gör. Çağlasın Yaldız, Aydın Üniversitesi Hukuk Bilim Dalı Kamu Hukuku Bölümü Y1912. 225002 Tezli yüksek lisans öğrencisi info@aydin.edu.tr**
Çağlasın Yaldız, Vize Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi, avcaglasinacar@hotmail.com

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Bilindiği gibi kamu hukuku dallarında esas olan devletin bireye nazaran üstün durumda olması, tek taraflı irade gücünü kullanması ve kanunların tartışmasız uygulanmasıdır. Bu hukuk dallarından biri olan, idare hukukunun konusu genel olarak; idari faaliyetler ve birey ile idare arasındaki ilişkilerdir.

Bu ilişkileri yakından incelediğimizde, bazı konularda idarenin bağlı yetkisi olduğu yani serbestçe karar alma hakkına sahip olmadan ilgili kanunu doğrudan uygulaması gerektiğini görmekteyiz. Bazı durumlarda ise belirli sınırlar içinde kanun, idareye serbestçe hareket etme özgürlüğü yani takdir hakkı vermektedir.(Tetik, 2017: 249 - 276).

1-İdarenin Takdir Yetkisi Tanımı, Kapsamı:

İdare takdir yetkisini kimi zaman kanunun kendisine verdiği seçenekler içinden kimi zamansa serbestçe kullanabilmektedir. Örneğin "Valiler, lüzumunda tayinlerindeki usule göre kadro aylığı ile merkez emrine alınarak İçişleri Bakanının tensip edeceği işlerde görevlendirilebilirler" hükmü bulunmaktadır. Bu itibarla Danıştay, maddede yer alan "lüzum" un hukuken geçerli olan bir sebep olması gerektiği için idarenin takdir yetkisinin kamu hizmeti gerekleri doğrultusunda kullanması gerektiğinin ve bunun sınırlarını belirlemektedir (Seçkin & Üstün, 2015: 514-515).

Takdir hakkını, idarenin bu hakkı kullanacağı konunun düzenlediği kanun maddesinin anlatım şeklinden anlamaktayız, zira maddenin anlatım şeklinde –bilir ibaresi yer alıyorsa bu ifade bize idarenin o konuda takdir yetkisini kullanabileceği sonucunu vermektedir. Ancak her durumda Kanunun idareye açıkça takdir hakkı vermesi gerekmektedir. (Alniak, 2017:1-2).

Örneğin 657 sayılı yasanın disipline ilişkin hükümlerinde soruşturmacı tayin edilen disiplin soruşturmalarında disiplin kurulunun soruşturmacının tayin ettiği cezayı aynen verebileceği gibi bir alt ya da bir üst ceza da verebileceği belirtilerek idarenin takdir yetkisine vurgu yapılmaktadır.

Bununla beraber İdareye verilen takdir yetkisi kişilere değil pozisyonlara tanınmış bir haktır. Ayrıca idari işlem unsurlarından yetki, şekil, usul ve amaç konusunda takdir hakkı bulunmadığı açıktır. Çünkü ilgili idari işlem konusunda kimin yetkili pozisyon olduğu zaten kanunlarca önceden net bir şekilde bellidir. Aynı şekilde şekil ve usul esasları da önceden belli ve yazılıdır. Ancak yazılı olarak belirlenmediği hallerde ise idareye takdir hakkı tanınabilir. (Seçkin & Üstün, 2015: 514-515).

Konu unsuru konusunda idare takdir yetkisine sahip olabilir. Örneğin memurlara yapılacak akacak, yiyecek vb. yardımlardan hangisinin yapılacağı idarenin takdirine bırakılmış olabilir, bu durumda idare konuyu kendi belirleyecektir. Sebep unsuru açısından da idareye takdir yetkisi verilmiş olabilir. Örneklendirecek olursak; İdareye gerekli durumlar dahilinde kullanılmak için yardım fonu ayrılmış, ancak bu fondan hangi sebeplerle yardım yapılacağı idarenin takdirine bırakılmış olabilir. Bu durumda yardım yapılacak sebepleri idare belirleyecektir (Seçkin & Üstün, 2015: 514-515).

Amaç unsuruna gelince idari işlemin amacı öncelikli olarak kamu yararı olmalıdır idarenin bu amacı değiştirecek şekilde bir işlem tesis etmesi mümkün değildir. (Korkmaz, 2009: 1-2).Savaş, doğal afet veya terör gibi çeşitli nedenlerden dolayı cumhurbaşkanı tarafından ilan edilebilen olağanüstü hallerde idareye verilen takdir yetkisinin artığını görmekteyiz. Ancak hangi koşulda olursa olsun İdare takdir yetkisini kullanırken sübjektif değerlendirme yapmamalı, objektif ölçülerden ayrılmamalıdır.

2-Mevzuatta Takdir Yetkisi:

İdarenin uygulamada takdir yetkisi kullanma hakkının kaynağını İdari Yargılama Usulü Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Sosyal Güvenlik Kanunu gibi birçok kanunda görmekteyiz. İdarenin serbest alanı yoksa buna "bağlı yetki", kanuna aykırı olmamak şartı ile serbestçe hareket etme imkanı varsa bu noktada ''takdir yetkisi'' başlar. Yasal dayanak bakımından inceleyecek olursak; Anayasanın madde 125 ve İdari Yargılama Usulü Kanununun 2. maddesinde yer alan "idarenin takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı verilemeyeceği" ifadeleri ile idari işlemlerin yargısal denetiminin söz konusu işlemlerin hukuka uygunluklarının belirlenmesi ile sınırlı olacağı belirtilerek idarenin serbest karar alabilme yetisi korunmuştur. (Seçkin & Üstün, 2015: 514-518).

Takdir yetkisi bazı yazarlara göre sadece yürütme değil yargı ve yasama alanlarında da bulunmaktadır. Yasama alanında kanun koyucu Anayasaya aykırı olmamak şartı ile kanunları yaparken takdir hakkını kullanmakta, yargı alanında mahkemeler yine kanunların kendilerine verdiği yetkiler çerçevesinde takdir haklarını kullanarak somut uyuşmazlıklarda kararlar vermekte, yürütme alanında da idare, kavram kısmında

açıkladığımız üzere, her konunun mevzuatta detaylı düzenlenmesinin mümkün olmaması, işleyişin daha hızlı ve verimli olması açısından belli sınırlar dahilinde kalmak üzere takdir yetkisini kullanmaktadır. (Gözler, 2000:621-647)

3-Takdir Yetkisinin İdare ve Yargı Organı Bakımından Sınırları:

Yasal çerçevede baktığımızda idarenin takdir yetkisi sınırsız değildir. Hukuka uygun ve yerinde olarak kullanılmalıdır. Ayrıca idare kendi organizasyonu içinde de takdir yetkisini denetlemelidir ast-üst denetimi, idari vesayet gibi. Örneğin;''2 442 no.lu Köy Kanunu'nun 40'ıncı maddesine göre, kaymakam, köy muhtarının köylü faydasına olmayan kararlarını gerekli görürse bozabilir.'' Örnekte, idari vesayet makamı olan kaymakamın bozma kararı alırken takdir yetkisini kullandığını görmekteyiz.

''Hiyerarşi'' ve ''idari vesayet'' kavramları, takdir yetkisi ve bu yetkinin denetimiyle ilgili farklı özellikler barındırmaktadırlar. Şöyle ki; Hiyerarşik denetimde, üstün, ast üzerinde sahip olduğu, iş ve işlemlerin yerindeliğini denetim yetkisi, vesayet makamının yerinden yönetim kuruluşlarının iş ve işlemleri üzerinde sahip olduğu denetime göre daha geniştir. (Hacıibrahimoğlu, 2012:122-142)

Üstün asta emir ve talimat verme yetkisi varken, vesayet makamının ise bu yetkisi yoktur. Hiyerarşi yetkisinde, üst astın işlemleri üzerinde yerindelik ve hukukilik denetimini bir arada yapabiliyorken, idari vesayette, sadece hukukilik denetimi yapılabilmektedir. (Hacıibrahimoğlu, 2012:122-142).

Takdir yetkisi yargının hukuka uygunluk ve idari işlemlerin unsurları bakımından denetimine tabidir. Ancak, mahkemeler idarenin takdir yetkisine yön veremez. Bunun kaynağını yasal zemin olarak takdir yetkisinin yürütme erkinin bir parçası olan idarenin hakkı ve yasama yürütme yargı erklerinin birbirlerinin görev alanlarına karışamayacağını açıklayan kuvvetler ayrılığı prensibine dayandırabiliriz. .(Tetik, 2017: 249 - 276).

Mahkemeler görev alanlarıyla ilgili idari uyuşmazlıklarda yerindelik denetimi yapamazlar, ilgili işlemin taraflardan her hangi birinin çıkarına, kişisel özeliklerin yani sübjektif kriterlere göre değerlendirme yaparak karar veremezler, buna karşılık idare de takdir yetkisini sonsuz bir şekilde kullanamaz yani her iki tarafta hukuki sınırlar dahilinde hareket ederler. İdare takdir yetkisini mutlak ve sınırsız kullanırsa yapılan işlemler kamu yararına ve hizmet gereklerine aykırı olacaktır. Görüldüğü gibi bu yetkinin kullanılmasında idareye de yargı organlarına da belirli sorumluluklar yüklenmiştir.

Danıştay'ın kararlarında "idari yargı yerlerinin, idari işlemler üzerindeki yargısal denetimi, bu işlemlerin sadece hukuka uygunluklarının saptanması" yönündedir. Bu denetim, idarelerce yapılan eylem ve işlemler bakımından takdir yetkisine sahip oldukları durumlarda, ilgili yetkinin kamu yararına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi şeklindedir.

Uygulama boyutundaki bir diğer önemli nokta da idarenin takdir yetkisinin sınırlarını nasıl uygulayacağı ve genel ahlak, kamu yararı gibi sınırları belirli olmayan kavramların içini nasıl dolduracağıdır. Çünkü bu durum idarenin bu kavramları yorumlayarak kullandığı takdir yetkisinde karşı tarafa da itiraz hakkı verecektir.(Seçkin & Üstün, 2015: 514-515).

İdare bağlı yetkiye sahipse yargının yapacağı denetim sadece hukuka uygunluk denetimi iken, takdir yetkisine sahipse yargı hukuka uygunluk denetiminin yanı sıra idarenin takdir yetkisini gerekli ve kamu yararını esas alarak kullanıp kullanmadığına da bakacaktır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, bağlı yetki durumunda yargının idareyi denetleyebileceği alan takdir yetkisine nazaran çok daha fazladır.

SONUÇ

Yukarıda detaylı açıklandığı üzere, temelde bireyin gereksinimleri ve kamu yararı amaçları olan idarenin iş ve işlemlerinin, bir kısmında takdir yetkisini kullanması bir gerekliliktir. Çünkü değişen şartlar ve toplumun ihtiyaçları düşünüldüğünde, idarenin hızlı ve bu ihtiyaçları pratik bir şekilde çözümlemesi önem arz etmektedir. Bürokraside yavaşlığının aşılması, çözümlerin hızlı bir şekilde üretilmesi için bu şarttır (Alniak, 2017:1-2).

İdare takdir yetkisini idari faaliyetlere en uygun usullerle kullanmalıdır. Bu yetki, idari işlemlerin yerindeliği açısından da önemlidir. Çünkü İdare, idari işlemle ilgili olarak takdir yetkisini kullanırken, aynı zaman da, ilgili işlemin yerindeliğini de belirlemektedir. Bu husus aynı zamanda , idareye yüklenmiş bir sorumluluktur. Fakat yerindelik soyut bir kavram olduğu için, idarenin yerindelik tespitine saygı gösterilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde idare, işlem tesis ederken, denetim korkusuyla, çekingen bir tutum sergileyebilir. (Tetik, 2017: 249 - 276).

Anayasanın 125/4 ve İYUK' nun 2/2. maddelerinde açıkça öngörüldüğü biçimde, ''idarenin takdir yetkisinin bulunduğu durumlarda, hukuka uygunluk dışında yargı denetiminin yapılamayacağı'' belirlenmekle beraber, takdir yetkisine dayalı olan işlemin ''yetki, şekil, sebep, konu ,amaç '' unsurlarında sakatlık olup olmadığı yargı denetimine tabidir. (Korkmaz, 2009: 1-2).

İdareye takdir yetkisi belli bir amaç için verilmekte ve idarenin takdir yetkisinin kamu yararına gereklilikler ölçüsünde ve makul bir şekilde kullanması ayrıca, idari işlem kendisini ilgilendiren kişileri dinlemesi gibi yollar izlemesi gerektiği görüşü doktrinde hakimdir (Alniak, 2017,1-2).

Bu anlamda yargıya düşen görev adalet ilkesinden şaşmayarak, somut olaya en uygun ve en ölçülü değerlendirmeyi yapmaktır. Aksi takdirde hukuk kurallarına aykırı davranmış ve kötü niyetli hareket etmiş olur. Bu yüzden takdir yetkisinin idarece kötü kullanılması halinde tesis ettiği işlemlerdeki keyfiliği önlemek ve işleme maruz kalan kişileri korumak için bir denetim mekanizması mevcuttur (Alniak, 2017).

İdarenin takdir yetkisi gerek yargı dışı (idari vesayet, hiyerarşi) gerekse yargı içi (mahkemeler) yolu ile denetlenir Ancak yargı dışı yapılan denetim hukuka uygunluk ve yerindeliği kapsamakta iken yargının yapacağı denetim ise sadece hukuka uygunluk ile sınırlıdır.

İdare takdir yetkisine dayalı olarak birçok faaliyette bulunabilir. Ama takdir yetkisini bazen kasıtlı veya hataya düşerek hukuka aykırı olarak da kullanabilir. Bu halde ortaya hizmet kusuru çıkmaktadır ve idare gerek kusur gerekse kusursuz olsun bunu telafi etmekle mükelleftir (Hacıibrahimoğlu, 2012:122-142).

Yukarıdaki açıklamalarda da belirtildiği üzere idari anlamda her konunun mevzuatta net bir şekilde ortaya konulması, gerek konuların çokluğu gerek idari personel idari işlem sayısının çeşitliliği bakımından mümkün değildir. Bu nedenle kamu hizmetlerinin çokluğu itibariyle hepsinin teknik açıdan kanunlarla düzenlenmesinin mümkün olmaması, kamu hizmetlerinde istikrarın sağlanması, işlerin daha hızlı ilerleme kaydetmesi, az ya da çok ama idareye idari işlem ve eylemlerde takdir etkisi kullanma hakkı verilmesi gerekmektedir. Tabi ki verilen bu yetki keyfilik olarak yorumlanmamalı kanuni sınırlar, kamu yararı,-bireyin hak ve özgürlüğü dengesi ve gereklilik çerçevesinde, gerekçe belirtilerek eşitlik ilkesi göz önünde bulundurularak kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

1- www.alniakhukuk.com Erişim tarihi:20.02.2020

2- AZRAK,A.İdari Yargı Denetiminin Sınırı olarak İdarenin Takdir Yetkisi. İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi. İstanbul,1985

3- Danıştay 17. Daire, 12.07.2015 Tarih, 2015/5672 K.Sayılı Kararı

4- Danıştay 5. Daire, 10.10.1985 Tarih, 1985/2312 K.Sayılı Kararı

5- Danıştay 5. Daire, 28.01.2016 Tarih, 2016/320 K.Sayılı Kararı

6- Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 18.11.2015 Tarih, 2015/4203 K.Sayılı Kararı

7- Danıştay İdari Dava Kurulu, 10.01.2009 Tarih, 2009/1754 K.Sayılı Kararı

8- HACIİBRAHİMOĞLU, N. ; Yargı Kararları Işığında Takdir Yetkisi ve Yerindelik denetimi 2010 Değişikliğinin Muhtemel Etkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012

9- Danıştay 8. Daire, 03.07.2017 tarih, 2016/13053 K.Sayılı Kararı

10-KORKMAZ, K.; Takdir Yetkisinin Disiplin Hukukunda Kullanımı ve Yargısal Denetimi. Ankara Hacı Bektaş Vakıf Üniversitesi Hukuk F. Dergisi, 2019

11-SEÇKİN, S. ÜSTÜN, G.; İdari İşlemlerde Takdir Yetkisi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2009.

12- TETİK, A.; Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Takdir Yetkisi. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(7)

Hasan Basri YELEK[50]

TÜRKİYE'NİN DIŞ YARDIM POLİTİKASINDA TİKA'NIN VE STK'LARIN ETKİSİ: SUDAN ÖRNEĞİ[51]

EFFECT OF TIKA AND NGO'S IN TURKEY'S FOREIGN AID POLICY: THE CASE OF SUDAN

ÖZ

Dış yardımlar çoğu zaman bir ülke, uluslararası kurumlar ya da Sivil toplum Kuruluşları (STK) tarafından diğer bir ülkeye yapılan ekonomik kalkınmaya teşvik, demokrasinin iyileştirilmesi ya da acil durumlar için gerekli olan bağışlar, krediler vb. ödemelerdir. Dış yardım bir ülkeye kimi zaman stratejik bir amaç gözetilerek yapılırken, kimi zaman da insani boyutlar gözetilerek yapılır. Türkiye denildiği zaman akla gelen ilk intibalardan bir tanesi de kuşkusuz, Türkiye'nin devlet ve milletçe yardımsever oluşudur. Dış yardım konusu da Türkiye'nin üzerinde çokça durduğu hususlardan bir tanesidir.

Bu makalede Türkiye'nin Sudan'a yaptığı yardımlar, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Yeryüzü Doktorları (YDD), İHH İnsani Yardım Vakfı (İHH) ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) özelinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dış Yardım, Türkiye, Sudan, STK.

ABSTRACT

Foreign aid refers to loan or donation given by a country, international organization or non-governmental organization (NGO) to others in order to support development efforts, to strengthen democracy or to provide humanitarian relief during times of crisis. Foreign aid might be provided either for strategic goals or for just humanitarian reasons. Furthermore, the first impression about Turkey in terms of politically and humanly is that Turkey government and Turkish nation are undoubtedly helpful. Thus, foreign aid is one of the vital issues for Turkey.

In this study, foreign aid's to Sudan provided by Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA), Doctors Worldwide (YYD), Humanitarian Relief Foundation (IHH) and Turkey Diyanet Foundation (TDV) will be discussed.

Keywords*: Foreign Aid, Turkey, Sudan, NGO.*

50 İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, hasanyelek@gmail.com.

[51] Bu çalışma, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler programı için hazırlanan "Türkiye'nin Dış Yardım Politikası: Sudan Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Yardım kelimesi Türk Dil Kurumu'na göre birkaç anlamda tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan birincisi; ''Kendi gücünü ve imkanlarını başka birinin iyiliği için kullanma'', ikincisi ise ''Bir ülkeye bağış veya ödünç olarak verilen para ve ihtiyaç maddeleri'' şeklindedir. (TDK, 2020). Dış yardımın tanımını ise Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee –DAC) şu şekilde açıklamaktadır: ''Devletler, yerel hükümetler ve diğer resmî kurumlar gibi yetkili kuruluşlar tarafından ekonomik kalkınmayı yükseltmek ve gelişmekte olan devletlerde refah seviyelerini attırmak gayesi ile başka bir devlete, sivil toplum kuruluşlarına ve uluslararası kurumlara en az yüzde yirmi beşi hibe olarak verilen resmi kalkınma yardımlarıdır'' (Üçkuş ve Kendirci, 2013: 61). Daha geniş bir ifadeyle bir dış yardım, merkezinde devlet olan bir yapının veya uluslararası kurum ya da kuruluşların bir diğer ülkeye sağladığı kaynaklardır. Bu kaynakların aktarımında yardım alan devletin yükümlülüğü olabilir veya olmayabilir ve bunun yanısıra yardımın çeşitliği ise yardımın amacı doğrultusunda değişiklik gösterebilir (Tabak, 2016: 36)

Dış yardımları genel olarak değerlendirdiğimiz zaman yalnızca maddi olarak yapılan yardımları kapsamamaktadır. Finansal yardımlar, program ve proje kredileri, sosyal hizmetler, sağlık, teknik yardımlar, insani müdahaleler, askeri ve acil durum yardımları vb. pek çok farklı yardım türleri de dış yardım kapsamında değerlendirilen yardımlardır (Öztürk ve Öztürk, 2012: 15). Dış yardımlar çoğu zaman refah seviyesini yükseltecek üç ana amaçtan biri veya bunlardan bazılarını karşılamak için planlanır. Bu amaçlar; (Radalet, 2006: 8).

- Teknoloji ile birlikte altyapıyı geliştirerek, tarım gibi temel üretim sektörlerini desteklemek ve ekonomik gelişimi sağlamak;
- Sosyal politikaları iyileştirerek, eğitim, sağlık ve çevre gibi konularda iyileştirmeler yapmak;
- Doğa olaylarının yaşanması ve savaş gibi kriz anlarında, gıda temini ve diğer yaşamsal ürünlerin ulaşılabilirliğini sağlamak;

David Sogge'ye göre ise dış yardımlar günümüzde aşağıdaki 3 ana başlık için yapılmaktadır. Bu başlıklar; (Sogge, 2003: 17)

- Tedarik zincirinin güçlendirilerek, kamunun altyapısal olarak güçlendirilmesi ve ekonomik büyüme ile maddi zenginliğin sağlanması,
- Demokratik, adil ve dürüst hükümetlerin sorumluluğunda ekonomi, hukuk ve yasal düzenin sağlanarak özgürlüklerin sağlanması ve siyasi hakların düzenlenmesi,
- Çevresel konularda devletleri daha bilinçli duruma getirerek, sürdürülebilirliğin sağlanması.

Genel olarak yardımları doğrudan gerçekleştiren ülkeler, kendi gücünün ve politikasının yansımasını uygulamaya dökmektedirler. İster teknik yardım ister kredi, isterse kalkınma yardımları olsun yapılan yardımlarda muhakkak yardımı gerçekleştiren ülkenin dış politikadaki yönü ve amaçları fark edilmektedir. Bu yardımları genel olarak güvenlik maksatlı yardımlar ve nispeten de insani yardımlar olarak değerlendirilmektedir (Akçay, 2012: 18)

Dış yardımın başlangıcı, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kendisi için bir risk unsuru olarak tanımladığı Sovyetler Birliğine yönelik olarak uygulamaya aldığı programdır. Avrupa'nın farklı devletlerinin ekonomik ve askeri olarak ABD'den yardım almasında ilk olarak Truman'ın kararı daha sonra Marshall'ın tavsiyeleri etkili olmuştur. 1950 senesinde başlayan bu yardım ile Avrupa'nın batı ülkeleri ekonomilerini güçlendirmiş bir yandan da az gelişmiş ülkelere yönelik yardım yapabilecek seviyeye ulaşmışlardır (Doğan, 2006: 125).

Dış Yardımlar konusunda uluslararası alandaki kurumsallaşma ve normatif yapının gelişiminin 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra hız kazandığı görülmektedir. 13 Ocak 1960 tarihinde kurulan Kalkınma Yardımları Grubu (DAG), gelişmekte olan ülkeler ile yardım gerçekleştirecek olan donör ülkeler arasında istişare görevini yürütmek amacıyla kurulmuştur. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) çalışmaya başlamasıyla birlikte Kalkınma Yardımları Komitesiyle (DAC) DAG birleşmiştir. Önemli bir normatif standart olarak 1970 senesinde BM Genel Kurulu'nun kabul ettiği kararla gelişmiş ülkelerin Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) programı altında az gelişmiş ülkelere yönelik transfer etmesi gereken fon hedefi, söz konusu ülkelerin Gayrisafi Milli Hasılarının (GSMH) %0,7'si olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmalar sürmektedir (Aslan, 2016: 75-100).

Dış yardımların dünyada etkili olarak uygulanmasındaki önemli gelişmelerden biri Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun 2000 senesinde belirlediği Binyıl Kalkınma Hedefleridir. Dünyada kalkınmayı

sağlamak için belirlenen bu hedefler aşağıda yer almaktadır;

- Açlık ve gıda sorunun giderilmesi ve aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması,
- Temel eğitim konusunda eksikliklerin giderilmesi,
- Kadının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması,
- Çocuk ölümlerinin önüne geçilmesi,
- Annelerin toplumda hak ettiği değeri bulması ve anne sağlığının iyileştirilmesi,
- HV/AIDS, sıtma ve toplumda çokça görülen hastalıklarla mücadele edilmesi,
- Doğal kaynakların yok edilmesinin önüne geçilmesi ve çevre konularında sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Kalkınmanın sağlanabilmesi için küresel iş birliğinin devamlılığı (Aslan, 2016: 77-78)

BM'nin belirlediği bu kararlar, hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarından büyük destek görmüş, bundan sonraki yardım sürecinde ve uygulamasında gelişmiş ülkeler için bir rol model niteliği taşımıştır. 2000 senesinden sonra, BM nezdinde alınan kararların uygulamaya dökülmesi için çeşitli organizasyonlar düzenlenmiş ve bu organizasyonlar raporlarla desteklenmiştir. 2005,2008,2010 ve 2013 senelerinde alınan kararların pratikte uygulamasında ne gibi zorluklar yaşandığı ve bu kararların yoksul devletlerde daha iyi nasıl uygulanabileceğine dair çeşitli zirveler gerçekleştirilmiştir. Zirvelerde, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuş ve gelişmiş ülkeler üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmedeki kararlılığı vurgulamışlardır (Kaşıkçı: 2016; 472).

1. Türkiye'nin Dış yardım Politikası

Türkiye, siyasi ve ekonomik anlamda uzun seneler ilişkiler içerisinde bulunamadığı ülkeler ve Türki Cumhuriyetler ile Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ilişkileri geliştirme gayreti içerisinde bulunmuştur. Bu ülkelere ilk senelerde gösterilmiş olan ilgi ekonomik ve siyasi anlamda çok fazla belirgin olmasa da söylem düzeyinde ilişkilerin ilerlediği gözlemlenmiştir. Türkiye'nin 1990'lı yıllarda terörle mücadele kapsamında ekonomik anlamda zorluklar yaşaması, daha sonra 2000'li yıllardan itibaren ekonomik anlamda güçlenmesi kalkınma yardımlarının ve kültürel ilişkilerin de gelişimini sağlamıştır. Bilhassa 2004 yılı ve sonrasındaki süreçte Türkiye'nin kalkınma yardımları alanında bağışçı ülkeler arasında yer alması Türkiye'nin küresel manada bilinirliğini de arttırmıştır (Doğan, 2016: 378)

Dış yardım anlamında Türkiye'nin uygulamalarını ve gelişimi 3 ana bölümünden oluşturmak gereklidir. İlk olarak 1970'li yılların sonuna kadar orta sınıf bir ülke konumunda olup, yardım alan bir ülke olarak konumlanmış bir Türkiye; daha sonra 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başlangıcında ekonomik anlamda zorluk çeken ve bir yandan da uluslararası kuruluş ve gelişmiş ülkelerden yardımlar alan Türkiye vardır.

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer nokta ise tüm bunların yanında Türkiye, bir taraftan da Türki cumhuriyetlerin bir kısmına da yardımlar gerçekleştirmektedir. Üçüncü bölüm ise 2000'li yıllarla birlikte başlamış ve bu dönemde refah seviyesinin yükselmesi ve ekonomik göstergelerin de düzelmesi birçok ülkeye yardımların yapılmasını sağlamıştır. Kültürel ve tarihi bağların gerekliliği olarak Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası Türki Cumhuriyetler ile ilişkiler tekrardan ivme kazanmış; Türkiye gerekli gördüğü ülkelere maddi yardımlarda bulunmuştur (Öztürk ve Öztürk, 2012: 9-10).

Türkiye son yıllarda yaptığı uluslararası insani ve kalkınma yardımları ile öncü ülke olarak görülmektedir. Küresel İnsani Yardım Raporu'na göre 2013, 2014, 2015 yıllarında üç yıl üst üste, en çok insani yardım yapan üçüncü; 2016 senesinde ise ikinci ülke olmuştur. 2017 raporunda ise, dünyada yardıma muhtaç insanlara destek vermeye yönelik kararlılığını gösteren Türkiye, gayri safi milli hâsıla gelirinin %0,75'ine denk gelen insani yardımlar ile bir kez daha dünyadaki 'En Cömert Ülke' konumuna gelmiştir (TİKA, 2017: 10).

Yardımlar konusunda hassas bir ülke konumunda olan Türkiye; nispeten dış yardım konusunda yeni ülke konumundadır. Yakın bir döneme kadar yardımlar yalnızca Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından gerçekleştirilmiştir. Tabi günümüzde Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın yardımlar konusundaki etkisi ve gerek insani yardımlar gerekse de acil yardımlar konusunda çok önemli bir boşluğu doldurdukları da gözlerden kaçmamalıdır (Öztürk ve Öztürk, 2012: 10).

Dış yardımlar konusunda aktif bir ülke konumunda bulunan Türkiye'nin yardımlarını şekillendiren bazı anlaşmalar ve projelerden bazıları şunladır (Kulaklıkaya, 2018: 15-16):

- OECD ve TİKA'nın iş birliği bünyesinde "Ankara Çok Taraflı Vergi Merkezi" kapsamında çeşitli eğitim çalışmaları gerçekleştirilmiştir,
- TİKA ile Birleşmiş Milletler Sınaî Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) iş birliği kapsamında farklı sektörlerde eğitim çalışmaları ve kurslar organize edilmiştir. (Pamuk Kalitesi ve Standartları Çalıştayı, UNISWORK Gıda Güvenliği Seminerleri).
- İslam Kalkınma Bankası (ISDB) ile halihazırda devam eden iş birliği çerçevesinde ise banka tarafından istenen alanlarda uzman desteği sağlanmakta, uzmanlar için Türkiye'de araştırma programları gerçekleştirilmekte veya desteklenen bazı faaliyetlere katkı sunulmaktadır,
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EIT) ile "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İş Forumu" çalıştayı gerçekleştirilmiştir.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile TİKA tarafından sürdürülen ''Güney-Güney İşbirliği" projesi kapsamında Türkiye'nin Uluslararası Kalkınma İşbirliğine Katılımının Güçlendirilmesi Projesi'nin gerçekleştirilmesi için çalışmalar başlamıştır.

2. Türkiye Sudan İlişkileri

Nil Havzası gibi dünya tarihinde ilk medeniyetlerin doğduğu ve geliştiği bir bölge olan Sudan her zaman Afro-Arap bir sentez olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedeni Sudan'ın günümüzde 40 milyondan fazla nüfusuyla Afrika ve Ortadoğu'nun kavuşma noktasında bulunmasıdır. Ülkede Arap dili ve İslam inancı yaygın olarak gözükmekte olsa da farklı kültürden insanların bir arada yaşaması Sudan'ı farklı kılan bir özelliktir. Etiyopya üzerinden gelen Mavi Nil ile birlikte Güney Sudan tarafından gelen Beyaz Nil Sudan'ın başkenti Hartum'da buluşarak buradan Mısır'a kadar devam etmektedir. Daha çok Nil'in etrafından sağlanan geçim kaynakları, hayvancılık, tarım ve madencilikten oluşmaktadır (Orakçı, 2018).

Stratejik konumu ile çok değerli bir ülke konumunda olan Sudan; Cebelitarık, Malta, Mısır, Kıbrıs, Somali ve Güney Afrika ile birlikte uzun seneler doğu ticaret yolu için önemli bir konumda bulunmuştur ve halen de jeopolitik olarak önemli bir konumdadır (Soy, 2004: 4) Bir yandan Kızıldeniz'in en uzun sahiline sahip olması bir yandan da Afrika'ya kıyısı bulunmayan devletler için kıta dışına çıkmalarında Sudan köprü görevi görmektedir (Eldeen, 2019)

Sudan'ı ülke olarak tanıyan devletler arasında Türkiye ilk sıralarda yer almış; 1 Ocak 1957 senesinde Hartum Büyükelçiliğimiz, 14 Eylül 2009 tarihinde ise Sudan'ın Ankara büyükelçiliği açılarak iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerletilmesi amaçlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin 2002 senesinde gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinde tek başına iktidarı kazanması Türk siyasi tarihi ve Türk dış politikası açısından da değişimlerin başlangıcı olmuştur. AKP'nin benimsediği politik tavır; içe kapanık bir Türkiye'den dışa açılan aktif dış politika ve merkez ülke konumunda bulunan bir Türkiye'nin dünyada yer edinmesi olmuştur. 2002'den sonra dış politikada daha çok işbirliği ve kazan-kazan ilişkisinin olduğu bir tutum benimsenmiş, bu tutum sayesinde yeni açılımlarda bulunmuştur. Bu açılımlar arasında Afrika kıtası ve Sudan hiç şüphe yok ki Türkiye açısından en başarılı olanlardandır (Eldeen: 2019: 131-132).

2005 senesinin Afrika yılı ilan edilmesiyle birlikte Türkiye-Sudan ilişkileri de hız kazanmış; 2006 senesinde Arap Birliği Zirvesi sebebiyle Sudan'ı ziyaret eden ilk Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye ve Sudan arasında olması gereken işbirliğinin ortaya çıkmasına fayda sağlamıştır (Sabah, 2020). Bu ziyaret vesilesiyle Türkiye'de, Darfur için yardım seferberliği başlatılmıştır. Kızılay, bir sahra hastanesi kurarak Türkiye'den gönüllü sağlık personellerini dönüşümlü olarak Darfur'a götürmüş, sivil toplum kuruluşları da bölgeye yönelik etkin bir şekilde çalışmalar başlatmıştır. Kısa bir zaman içinde Türkiyeli kuruluşlar, milyonlarca insanın göçmen haline geldiği Darfur'da ücretsiz hasta muayeneleri, ameliyatlar, ilaç dağıtımları, su kuyusu çalışmaları, sıcak yemek ve acil gıda dağıtımlarını kapsayan birtakım projeler ile aktif olarak Sudan'da etkili olmaya başlamışlardır (Orakçı, 2018: 170-171).

Türkiye, kazan-kazan ilişkisi kapsamında uluslararası iş birliklerini serbest piyasa ekonomisinden uzak kalmadan ikili ilişkilerde bulunduğu devletlerin de çıkarlarını gözeten bir politika güderek devam ettirmiştir. Ekonomik anlamda iki tarafında kazandığı bir yapının iki devlet arasındaki siyasi ilişkilere de katkı sağlayacağını düşünen Türkiye özellikle 2005 yılı sonrası Afrika ülkeleriyle ilişkilerini ilerletmek istemiştir. Bu minvalde Sudan ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye'ye İslam Konferansı Örgütü'ndeki iş birliklerinin katkısı oldukça fazla olmuştur (Cem, 2001: 34-35)

Ekonomik anlamda Türkiye ile Sudan arasındaki ilişkilerin önemli bir kısmı müteahhitlik ve müşavirlik çalışmaları ile Türk firmalarının inşaat sektöründe yapmış olduğu yatırımlar oluşturmaktadır. Sudan'da 300 milyonu doğrudan ve 300 milyonu da müteahhitlik çalışmaları kapsamında toplamda 600 milyon ABD doları Türk yatırımı bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi ise 2018 senesinde 352.365 ABD doları olarak gerçeklemiş, bu rakamın 289.527 ABD dolarını Türkiye'nin ihracatı oluşturmaktadır (Orakçı, 2018: 170-171).

Sudan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişim alanları da oldukça fazladır. Sudan'ın Afrika ülkesi olmasının yanında Büyük Arap Ticaret Bölgesinin 'de bir parçası olması sebebiyle yapılan yatırımların beş yüz milyonu aşkın nüfusa hitap eden bu pazarlara erişme olanağı bulunmaktadır (Cem, 2002: 189). Özellikle El-Ceyl ve Port Sudan serbest bölgeleri özellikle ihracat amacıyla değerlendirilmesi gereken alanladır. Bir yandan da İslam Kalkınma Bankası'ndan yatırım amaçlı kaynağın bulunarak, serbest bölgelerde lojistik alanında depo çalışmaları sağlanmalıdır. Sürekli olarak mal bulundurmak teslimatın daha hızlı bir şekilde yapılmasını sağlayabilir, böylelikle Arap ve Afrika ülkeleriyle de ticaretin gelişimine imkan yaratılabilir (Zengin, 2013: 112).

3. TİKA'nın Sudan Faaliyetleri

1991 senesinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile dünyada çok önemli değişimler yaşanmış, çok sayıda yeni ulus devletler özgürlüklerini ilan etmiştir. Tarihi ilişkiler ve kültürel değerler anlamında yakın ilişkilere sahip olduğumuz bu ulus devletler Türkiye'den büyük beklenti içine girmişlerdir. Serbest pazar ekonomisinden uzakta sistemleri bünyesinde barındıran bu ülkeler ilk başlarda bağışçı ülkelerin ve Dünya Bankası'nın yer aldığı kalkınma iş birliği uygulamalarından yararlanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda TİKA, başta Türki Cumhuriyetler olmak üzere kültürel ve tarihi ilişkilerimizin güçlü olduğu ülkelere yardımlar ulaştırmak için 1992 senesinde kurulmuştur. Kurulduğu tarihten bu yana aralıksız olan çalışmalarına devam eden TİKA, 2018 yılı itibariyle 61 Program Koordinasyon ofisi ile 150 ülkede çalışmalarını sürdürmektedir (TİKA, 2020).

Türkiye'nin Afrika'da en kapsamlı ilişki ve iş birliğine sahip olduğu ülkelerin başında gelen Sudan, TİKA Hartum Proje Koordinasyon Ofisi (PKO), İşbirliği Protokolü'nün 28 Mart 2006 tarihinde imzalanmasıyla birlikte Sudan'da resmen faaliyetlerine başlamış olup Etiyopya ve Senegal ile birlikte TİKA'nın Afrika'da açtığı ilk ofislerden biri olma özelliğini taşımaktadır (TİKA, 2017: 9).

Hartum PKO, Sudan'ın geneline yönelik olan çalışmaları ile Türkiye'nin ve TİKA'nın tanıtımına önemli faydalarda bulunmakta ve çalışmalarını her geçen gün arttırarak devam etmektedir. Sudan'ın kalkınma önceliklerini gözeterek çalışan Hartum PKO'nun gerçekleştirdiği projelerin büyük kısmının sağlık, restorasyon, su ve sanitasyon, tarım ve hayvancılık ve mesleki eğitim alanlarında olduğu görülmektedir. Kültürel, sosyal ve ekonomik anlamda yapılmış olan tüm projelerin amacı, iki ülke arasındaki daimi barışın, iki taraflı kalkınmanın ve kültürel etkileşimin sağlanmasıdır(TİKA, 2017: 9).

Sağlık alanında TİKA'nın faaliyetleri incelediğinde; Sudan'ın Güney Darfur Eyaleti'nin Başkenti Nyala'da 2014 yılında TİKA tarafından inşa edilen Sudan – Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde 2017 yılında 100.000 hastanın tedavisinin yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. 1000'e yakın ameliyat gerçekleştirilip, 3000 bin hastaya yatarak tedavi uygulanmış ve binin üzerinde sünnet gerçekleştirilmiştir. Geniş bir alana kurulu 11 bin m2 kapalı alan ve 150 yataktan oluşan hastane, 2 doğumhane, 3 ameliyathane, 46 yoğun bakım odası ve tam teşekküllü 1 radyoloji ünitesi ile, Darfur'un en modern ve donanımlı hastane olma özelliğini taşımaktadır (TİKA, 2017: 14).

TİKA'nın bölgede etkili olduğu bir diğer alan ise kültürel faaliyetlerdir. Aralık ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, gerçekleştirdiği Sudan ziyareti ile Sevakin Adası'nın restore edilmesi talebinde bulunmuş ve TİKA çalışmalarına başlamıştır. Etüd çalışmalarının başlandığı Sevakin adasında 30 uzman şehir planlama, zemin sondajı, jeoloji ve jeofizik etüdü gibi farklı alanlarda çalışmalarına başlamıştır. Çalışmaların tamamlanması ile Sevakin adasının tarihi ve kültürel dokusunu tekrardan ortaya çıkararak kültür ve turizm merkezi haline getirilmesi amaçlanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2020).

TİKA tarafından Sudan'da sağlanan imkanlardan bir tanesi de eğitim faaliyetleridir. Pek çok eğitim faaliyeti sayesinde Sudanlıların gelişimine katkı sağlanarak, birikimlerini ülkelerinde kullanır hale getirilmişlerdir. 2017 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi ile TİKA arasında bir iş birliği protokolü imzalanmış, Sudanlı 10 ebeden oluşan ilk grup ülkelerinde Yunus Emre Enstitüsü'nde aldıkları Türkçe eğitiminin ardından Samsun'a gelerek 3 aylık eğitim programına katılmışladır. Yine 8 Sudanlı uzman doktor,

TİKA ve T.C. Sağlık Bakanlığı işbirliğinde gerçekleştirilen 6 aylık eğitim programına katılarak Sudan'ın çeşitli bölgelerinde görev yapan çocuk, anestezi, beyin cerrahisi, yoğun bakım ve göğüs hastalıkları uzmanlarından oluşan Sudanlı doktorlar Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hematoloji Onkoloji Eğitim ve Araştırma Hastanesi (EAH), Türkiye Yüksek İhtisas EAH, Ankara Numune EAH, Ankara Gülhane EAH ve Ankara EAH'de pediatrik ve yetişkin yoğun bakımı, beyin damarı ve sinir cerrahisi, kalp ve göğüs cerrahisi anestezisi ve acil tıp konularında gözlemci statüsünde teorik ve pratik eğitim almışlardır. Doktorlar Sudan'a döndüklerinde yaklaşık 6 ay TİKA tarafından inşa edilen ve T.C. Sağlık Bakanlığı ile Sudan Sağlık Bakanlığı tarafından işletilen Nyala Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde görevlerini ifa etmişlerdir (Tika, 2017: 27-28).

TİKA tarafından sağlanan bir diğer imkân da hiç şüphesiz su kuyuları olmuştur. Fakat TİKA, artık su kuyuları açmak yerine daha çeşitli projelere yönelmektedir. 2017 yılının İslam Kültür Başkenti seçilen Sinnar Eyaletinin El İncifav Köyünde uygulanan proje ile 9.000 kişinin temiz suya ulaşması sağlanmıştır. Su kuyusunun açılmasının yerine Sudan'ın güneyinden kuzeyine geçtiği bölge için çok önemli olan Nil Nehri'nin suyu, TİKA projesi ile El İncifav Köyü ve çevresinin kullanımına sunulmuştur. Nil Nehri ana isale su boru hatlarından saplama yapılarak 3 km uzunluğundaki boru hattı ile getirilen arıtılmış su, 40 tonluk su deposu ve çeşmeler aracılığı ile kullanıma sunulup, proje ile El İncifav köyü ve çevresinde kontamine olmuş suyun kullanılması sonucu meydana gelen böbrek hastalıkları başta olmak üzere diğer sağlık sorunlarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Tika, 2017: 38).

4. Yeryüzü Doktorları (YYD) Sudan Faaliyetleri

Yeryüzü Doktorları hem Türkiye'de hem de dünyada faaliyet gösteren ve sağlık alanında çalışmalar ve yardımlar yapmaya odaklanmış uluslararası bir yardım kurumudur. (YYD, 2017: 10). Yüzbinlerce bağışçısı, on binlerce yardım gönüllüsünün destekleriyle kuruluşundan bugüne, Sudan'dan Afganistan'a, Yemen'den Filistin'e, yaklaşık olarak 50'ye yakın ülkede yüzün üzerinde proje ve yardım gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen bu yardımları incelediğimiz zaman tedavi maksatlı düzenlenen kısa zamanlı sağlık kampları ile çalışmalarına başlayan YYD, bugün sağlık eğitiminden fiziksel kapasite geliştirmeye kadar birçok alanda faaliyetlerini sürdürmektedir. İnsanlığın en temel gereksinimi olan sağlık hizmetlerine erişim imkanından eksik kalan insanlara ulaşarak, onların yaşam mücadelesine destek olan YYD'yi, bu anlamda öncü ve alanından uzman bir STK olarak konumlandırabiliriz (YYD, 2017:210).

Günümüzde 3,5 milyar insanın sağlık hizmetlerine erişim noktasında zorluklar yaşadığını belirten Dünya Sağlık Örgütü (WHO), en büyük eksikliklerin sağlık tesisleri ve sağlık personeli noktasında

olduğunu belirtmiştir. Özellikle Afrika kıtasında 10 bin kişiye yalnızca 2 doktorun ve 3 hemşirenin düşmesi durumun aciliyetini göstermektedir. (YYD, 2017: 24). YYD; yerel olanaklar ile tedavi edilmesi mümkün olmayan hastalar için kardiyoloji, plastik cerrahi, travmatoloji, üroloji, kulak burun boğaz, dahiliye, plastik cerrahi, oftalmoloji, jinekoloji, pediatri, ortopedi, odyoloji vb. pek çok sağlık bölümünde gönüllü sağlık çalışanları vasıtasıyla tedavileri gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda, Sudan'da 2017 senesinde 105 ameliyat 105 muayene, 534 katarakt ameliyatı, 2.065 göz muayenesi ve 850 gözlük dağıtımı ile Sudanlı insanlara, YYD'nin gönüllüleri tarafından insani yardım gerçekleşmiştir (YYD, 2017: 24-26).

2018 senesinde de yardım çalışmalarına ve faaliyetlerini sürdüren YYD, Sudan'da fistül hastalarının tedavisi için 15-25 Aralık tarihlerinde, 2014 senesinde Sudanlıların eğitim ve sağlık hizmetlerini sağlamak amacıyla kurulan Nyala Sudan Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesinde 10 gün boyunca 51 Ameliyat gerçekleştirmiştir. (YYD, 2018).

5. İHH İnsani Yardım Vakfı Sudan Faaliyetleri

1992 senesinde Bosna Savaşı sonrası yardımsever gönüllülerin başlatmış olduğu çalışmalar sonrasında 1995 senesinde vakıf olarak kurulan İHH İnsani Yardım Vakfı, daha çok doğal afet sonrası ihtiyacı bulunan ülkelere yardım desteği, Ramazan ve Kurban yardımları gibi yardım çalışmalarında bulunmaktadır. Su kuyuları açılması, sünnet organizasyonlarının düzenlemesi, eğitim ve konut inşaası gibi projeler bunlardan bazılardır. Türkiye halkının yardımlarıyla yoksul ve yardıma muhtaç ülkelerde çalışmalarını devam ettiren İHH, Türkiye'nin yardım anlamında öncü STK'larından biridir (İHH, 2020).

Sudan'da faaliyet gösteren en etkili STK'lardan biri olan İHH, pek çok insani yardımda bulunmak suretiyle Sudanlı insanların temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Sadece gıda yardımı gerçekleştirmeyen İHH gönüllüleri, Darfur'da açtığı 30 su kuyusu ile 20 bin Sudanlının su ihtiyacını karşılamış (Anadolu Ajansı,

2020), Tadamun ve Darfur bölgesinde 1000 Katarakt ameliyatı gerçekleştirerek insanların tedavi etmiş (İHH, 2020), aralarında yetim ve mültecilerin bulunduğu 100'e yakın çocuğu sünnet ettirerek (İHH, 2020), daha sağlıklı bir yaşam sürmelerini sağlamıştır.

Sağlık çalışmaları kapsamında Sudan'da çok fazla kişide görülen Katarakt hastalığına yönelik çalışmalarını sürdüren İHH, 46.000 kişiyi göz taramasından geçirerek 12.000 ameliyat gerçekleştirmiştir. Tedavi imkânı olmayan Sudanlılara hastanelerde ve mobil hastane merkezlerinde gerçekleştirilen bu ameliyatlar ile binlerce Sudanlıya tekrardan görme duygusu kazandırılmaktadır (İHH, 2020).

Yalnızca insani yardım ve sağlık alanında faaliyetler düzenlemeyen İHH, kalkınma projeleri kapsamında da Sudanlı çiftçilere destek vermektedir. 2013 senesinde başlatılan proje ile, 10 Sudanlı aile, İHH tarafından kiralanan arazide bamya üretimine başlamışlardır (İHH, 2020).

Sudanlı birçok yetim çocuğa yönelik yardım ve projeler de gerçekleştiren İHH, 2016 senesinde Kuran-ı Kerim dağıtımı ve gıda desteğinde bulunarak, birçok yetim ve yetim ailesinin ihtiyaçlarını gidermiştir. Çeşitli hediyeler ve 400 kumanya dağıtımı gerçekleştiren İHH gönüllüleri, aynı zamanda adak ve akika kesimleri gerçekleştirerek 250 aileye dağıtımlarda bulunmuşlardır (İHH,2020).

Doğal afetler sonrası yardımlarını hızlıca ihtiyaç bölgesindeki coğrafyalara ulaştıran İHH, 2019 senesinde Sudan'da yaşanan sel felaketi sonrası Beyaz Nil bölgesindeki 580 aileye hızlıca ulaşarak, gıda ve barınmalarına yönelik yardımlar gerçekleştirmiştir. Yaklaşık olarak 3.500 Sudanlının yararlandığı bu yardımda İHH gönüllüleri un, şeker, pirinç gibi gıda malzemeleri ile çadır desteğinde bulunmuştur (İHH,2020).

Sudan'da gerçekleştirdiği bir diğer proje ve çalışması da cami inşaası olan İHH, 2019 senesinde çeşitli vilayetlerde açtığı 5 cami ile toplamda 16 caminin inşaasını tamamlamıştır. Tamamlanan bu camilerin ibadete açılması ile bölgedeki Müslümanların ibadetlerini gerçekleştirme noktasında yaşanan önemli bir eksiklik de giderilmiştir (İHH, 2020)

Sudan'daki çalışmalarının bir kısmını yetim çalışmaları kapsamında gerçekleştiren İHH, her yıl yetimlere yönelik Yetim Dayanışma Günleri düzenlemektedir. Kurban kesimi gerçekleştirerek yetimlerin ihtiyacını karşılayan İHH gönüllüleri, bir yandan da piknik organizasyonları ve yetimlere dağıtılan hediyelerle Sudanlı çocuklara umut ışığı olmuşlardır. Yaklaşık olarak 5.000 yetimin sponsorluğunu gerçekleştiren İHH, Sudan'da bulunan 50.000 yetime ulaşabilmek adına çalışmalarını sürdürmektedir (İHH, 2020).

6. Türk Kızılayı Sudan Çalışmaları

Türk Kızılayı Osmanlı'dan günümüze çalışmalarını sürdürmüş ve yıllarca pek çok farklı ad ile çalışmalarını devam ettirmiş (Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti**,** Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti, Türkiye Kızılay Cemiyeti**)** son olarak ise 1947 senesinde ''Türkiye Kızılay Derneği'' adını alarak çalışmalarına devam etmiştir (Kızılay, 2020). 2010 senesinden bu yana 78 ülkede insani ve doğal kaynaklı afetlere yönelik yardımlar gerçekleştirmiş olan Türk Kızılayı, kuruluşundan bugüne 137 ülkede çalışmalarını sürdürmektedir. Milyonlarca insana ulaşarak insani yardım alanında gerçekleştirdiği yardımlarla her geçen gün küresel lider bir kurum haline gelen Kızılay, Pakistan, Sudan, Kırgızistan, Kosova, Filistin gibi devletlerde insani yardım çalışmalarının yanı sıra birçok kalıcı projelerde gerçekleştirmektedir. Kamu tesislerinin inşaası, okul, ibadethane, toplum merkezi, tarım ve sulama, sağlık, eğitim gibi çok alanda yoğunlaşarak hem Türkiye'de hem de dünyada yardım bekleyen coğrafyalara ulaşmaya devam etmektedir (Kızılay, 2020).

Afrika'nın pek çok bölgesinde olduğu gibi Sudan'da da çalışmalarına devam eden Kızılay, düzenlediği yardım çalışmaları ve organizasyonları ile sık sık adından söz ettirmektedir. Birleşmiş Milletlerden daha fazla insani yardım çalışması gerçekleştirerek Sudanlılara pek çok imkân sağlayan Kızılay, beş binden fazla Sudanlıya insani yardım, 100 bin göçmene de sağlık alanında yardımlar gerçekleştirmiştir (Timetürk, 2020).

İnsani yardım çalışmalarının yanı sıra sağlık alanında da faaliyetlerini sürdüren Kızılay, her yıl güneş ışınlarına maruz kalmanın etkisiyle ortaya çıkan Katarakt hastalığı için tedavi çalışmalarını sürdürmektedir. Sudan Sağlık Bakanlığı ile koordineli olarak yürüttüğü çalışmalarının ilk aşamasında 400, ikinci aşamasında 200 Sudanlıya katarakt ameliyatı gerçekleştirerek, 600 Sudanlı 'nın sağlık sorunu çözüme kavuşmuştur (Kızılay, 2020).

2019 senesinde yaşanan ve yaklaşık olarak 85 kişinin öldüğü Sudan'daki sel felaketi için de çalışmalarda bulunan Kızılay, Sudan Kızılayı ile koordineli çalışarak; gıda desteği, battaniye yardımı, hijyen seti gibi eksikliklerin giderilmesi için yardımlar gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda sel felaketinden çokça etkilenen Sudanlılar için Türk köylerinin inşaası Kızılay tarafından başlatılmıştır (Kızılay, 2020).

7. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Sudan Çalışmaları

Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarına destek olmak, din hizmetlerinin yaygınlaştırmak ve daha çok insana ulaştırmak amacıyla 13 Mart 1973 senesinde kurulmuştur. Kuruluşundan bugüne, 149 ülkede 1.000 aşkın şubesiyle çalışmalarını sürdüren TDV; dini eğitimler, kültür çalışmaları, sosyal hizmetler gibi pek çok alanda yardım ve projeler gerçekleştirmektedir (TDV, 2020).

Sudan'daki çalışmalarını daha çok su kuyularının açılması, cami inşaası ve restorasyonu, yetimlere yönelik projeler ile sürdüren TDV, bu kapsamda bağıcılarının desteği ile yardımlarını gerçekleştirmektedir.

2019 senesinde Sudan'ın Güney Kurdufan bölgesinde kullanılamaz durumda olan camiyi restore ederek ibadete açan TDV, caminin klima, halı, pencere gibi ihtiyaçlarını da gidererek Sudanlıların ibadetlerini gerçekleştirmelerinde önemli bir eksikliği gidermiştir.

TDV Sudan yetkilisi Mustafa Dadaş caminin açılışı ile ilgili ''Berlin Din Hizmetleri Ataşeliği ve ataşemize takdirlerimizi sunuyoruz. Kur'an kursu öğrencileri için TDV'nin gönderdiği adak kurbanları keseceğiz. Yetimlere Türkiye'den bağışçılarımızın gönderdiği emanetleri takdim edeceğiz. Türkiye Diyanet Vakfı olarak Sudan'ın tüm eyaletlerinde var olmaya çalışıyoruz. Türkiye'den buradaki kardeşlerine yardım elini uzatan yardımsever halkımızın emanetlerini en sağlıklı şekilde ulaştırmaya gayret ediyoruz'' ifadelerini kullanmıştır (TDV, 2020).

Sudan'daki yoksul ailelere yönelik adak dağıtımı çalışmalarında da bulunan TDV, Türkiye'den bağışçılarının bağışladığı 14 büyükbaş hayvanın kesimini gerçekleştirerek, Sudan'daki ihtiyaç sahibi ailelere ve öğrencilere dağıtımı gerçekleştirmiştir. TDV'nin Sudan'da gerçekleştirdiği yardımla ilgili Mustafa Dadaş ''TDV'nin dünyanın dört bir tarafında insani yardım hizmetleri var. Bunların büyük yoğunluğu Afrika ülkeleri için geçerli. Afrika ülkelerinin içerisinde bulunduğu mahrumiyet ve sıkıntı, Türkiye'deki Müslüman kardeşlerini üzüyor. Bu sebeple TDV başta olmak üzere farklı sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine yardımlar ulaştırılıyor. Sudan, yetimlerin en çok bulunduğu ülkelerden. Gerek iç savaştan gerekse farklı sebeplerden yetim kalmış çok sayıda çocuk var.'' ifadelerinde bulunmuştur (Diyanet Haber, 2020).

Eğitim çalışmaları ve su kuyusu açma faaliyetlerinde de bulunan TDV, 2020 yılında Sudan'ın Damazin şehrinde okul inşa etmiş aynı zamanda 200 öğrencinin kıyafet ve kırtasiye ihtiyacını gidererek eğitim anlamında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Çalışmalarının bir kısmını da su kuyusu açarak devam ettiren TDV, 4 yeni su kuyusunu Sudanlıların kullanımına açmıştır (TDV, 2020).

SONUÇ

Çalışmanın giriş bölümünde de belirtildiği gibiTürkiye, özellikle geçmişinden gelen güçlü bağları sebebiyle yardım konusunda dünyada akla gelen ilk ülkelerden bir tanesidir. Gerek resmi kuruluşları ile yaptığı yardımlarıyla, gerekse STK'larıyla yaptığı yardımlar ile milyonlarca insana ulaşan Türkiye, yumuşak gücünün etkisini yardımlar ile göstermektedir. Türkiye için yalnızca yardım yapılması gereken bir Afrika ülkesi olmayan Sudan, Osmanlı döneminden itibaren tarihsel yakınlık nedeniyle her zaman ikili ilişkilerin yüksek seviyede olduğu bir ülke olmuştur. Kalkınma yardımları ve insani yardımlar ile gelişme göstermesine katkı sağlanan Sudan, Türkiye için aynı zaman da uzun planda bir ihracat pazarı olma özelliği de taşımaktadır.

TİKA tarafından pek çok kalkınma yardımı yapılsa da çalışmanın özgünlüğü sebebiyle belirli konular üzerinde durulmuştur. Bu yardımlar, eğitim, sağlık, kültürel vb. diğer alanlarda Sudanlılar ve Sudan için bir gelişim fırsatına dönmüştür. Sadece yardım sağlayıp görevini tamamlama anlayışı olmayan TİKA, insanlara eğitimler vererek yardımların sürdürülebilirliğini de sağlamaktadır. Bu yardımlar ve eğitimlerin sonucunda Sudanlıların gelişimini amaçlayan TİKA, bir yandan da Sudan ekonomisinin kalkınmasına da katkı sağlamaktadır.

TDV, YYD ve İHH tarafından insani yardım alanında daha çok Sudanlılara yardım yapıldığı anlaşılmış ve bu doğrultuda organizasyonların devam ettiği gözlemlenmiştir. Özellikle, sağlık ve gıda alanındaki yardımlara yoğunlaşılan Sudan'da pek çok STK etkin olarak faaliyette bulunmakta ve Sudanlı insanlara Türk halkının desteklerini ulaştırmaktadır. Bu yardımlar da Sudan'da Türkiye'ye ve Türk insanına duyulan sempatiyi artırmaktadır.

Gerçekleştirilen yardımlarda anlaşılan bir diğer durum ise STK'ların farklı farklı alanlarda uzmanlaşarak daha çok hâkim oldukları konular için yardımlar sağladığıdır. Örneğin YYD daha çok sağlık kapsamında ameliyatlar gerçekleştirmekte iken, Kızılay daha çok acil yardımlar kapsamında yardımlarını

gerçekleştirmektedir. TDV ve İHH'nın ise çoğunlukla cami açılışı, yetimlere yönelik burs çalışmaları ve kuyu açılışı üzerine çalışmalarının olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'nin dış yardımlarında dikkat ettiği hususlar incelendiğinde; ilk olarak TİKA vasıtasıyla birçok ülkede bilgi ve tecrübe aktarımı yapılmakta bu ülkelerin kalkınmaları önceliklendirilmektedir. Kalkınmanın devamlılığından yana bir politika benimseyen TİKA bulunduğu coğrafyalar için eğitim çalışmalarıyla da bu kalkınmayı desteklemektedir. STK'ların Türkiye'nin dış yardım politikalarına olan etkileri incelendiğinde; 1990'lı yıllardan günümüze kadar daha çok acil yardım ve insani yardım anlamında çalışmaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise bu politikanın devam ettiği fakat bir yandan da eğitim çalışmalarına da öncelik verildiği gözlemlenmekte, birçok STK'nın Sudan'da okul açılışı gerçekleştirmesi de aslında bu tutumun göstergesidir.

KAYNAKÇA

1. Akçay, E, ''Bir Dış Politika Enstrümanı olarak Türk Dış Yardımları'' Ankara, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012.
2. Aslan,H,K, ''Dış Yardımların Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisi'' Erman Akıllı (ed). Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar, Ankara, Nobel Yayınları, 2016.
3. Cem, İ, '' Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem'in Konuşması'' Türkiye-Sudan Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Konferansı, İstanbul, İAV Yayınları, 2001.
4. Doğan, A, '' Dış yardımın ekonomik büyümeye etkisi: Alt-Sahra Afrika örneği.''İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,2006.
5. Doğan, S, ''Türkiye'nin Geniş Orta Asya Coğrafyasına Yönelik İnsani Diplomasi ve Dış Yardım Faaliyetleri: Afganistan Örneği'' Erman Akıllı (ed). Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar, Ankara, Nobel Yayınları, 2016.
6. Eldeen, M,K, ''Ak Parti Dönemi Türkiye- Afrika İlişkileri: Sudan-Örneği (2002-2015)'' Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2019.
7. Erdar, A ve Kerem, P, '' What is Foreign Aid? Why is it Executed ?'' Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, C.15, S.34, 2015.
8. Kaşıkçı, T ''Birleşmiş Milletler Kalkınma Sistemi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'' Erman Akıllı (ed). Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar, Ankara, Nobel Yayınları, 2016.
9. Orakçı, S, ''Türkiye Afrika İlişkileri'' İstanbul, İnsamer., 2018.
10. Orakçı, S, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, www.insamer.com.tr, Çevrimiçi:16.11.2018
11. http://insamer.com/tr/sudan-raporu-parcalanmadan-toparlanmaya_1544.html
12. Öztürk, H ve Öztürk, S, '' Türkiye'nin Dış Yardım Stratejisi: Sorunlar ve Öneriler'' Bilgesam, 2012.
13. Radelet, S, ''A Primer On Foreign Aid ''Center for Global Development, 2006.
14. Çevrimiçi :16.11.2018
15. https://www.cgdev.org/files/8846_file_WP92.pdf
16. Sogge, D, '' Kaşık ve Kepçe'' Çitlembik, 2003.
17. Soy, H.Bayram, ''Almanya'nın Osmanlı Devleti ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)'' Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.
18. Tabak, H, ''Normlar ve Dış Yardımlar'' Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar, Ankara, Nobel Yayınları, 2016.
19. Üçkuş, Ö ve Kendirci, B, '‹Teoriden uygulamaya dış yardım'', Sayıştay Dergisi, C.86, 2013.
20. Zengin, İ, ''Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri'' Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

İnternet Siteleri

21. Anadolu Ajansı, ''İHH Sudan'da 30 Su Kuyusu Açtı'', www.aa.com.tr, Çevrimiçi: 15.03.2020
22. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ihh-sudanda-30-su-kuyusu-acti/1120201
23. Anadolu Ajansı, ''Türkiye'nin Yardımları Sudan'a Ulaştı'' www.aa.com.tr Çevrimiçi: 17.03.2020 https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-yardimlari-sudana-ulasti-/1587714
24. Anadolu Ajansı, ''Tika Sevakin Adasında Çalışmalara Başladı'', www.aa.com.tr, Çevrimiçi: 15.03.2020

25. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-sevakin-adasinda-calismalara-basladi/1040595
26. AFAM, ‘‘Sudan Neden Önemli’’, https://www.afam.org.tr/sudan-neden-onemli/, Çevrimiçi: 15.03.2020
27. Habertürk, ‘‘Türkiye Diyanet Vakfı Sudan’da Okul ve Su Kuyusu Açtı’’, www.haberturk.com.tr, Çevrimiçi: 20.03.2020
28. https://www.haberturk.com/turkiye-diyanet-vakfi-sudanda-okul-ve-su-kuyusu-acti-2600207
29. İHH İnsani Yardım Vakfı, ‘‘Dardur’da Yetimlere Yönelik Çeşitli Projeler’’ www.ihh.org.tr, Çevrimiçi: 16.03.2020
30. https://www.ihh.org.tr/haber/darfurda-yetimlere-yonelik-cesitli-projeler-3251
31. İHH İnsani Yardım Vakfı, ‘‘Sudan’da 1000 Katarakt Ameliyatı’’, www.ihh.org.tr, Çevrimiçi: 16.03.2020
32. https://www.ihh.org.tr/haber/sudanda-1000-katarakt-ameliyati-3178
33. İHH İnsani Yardım Vakfı, ‘’Sudanlı Çocuklar Sünnet Ettirildi’’, www.ihh.org.tr, Çevrimiçi:16.03.2020
34. https://www.ihh.org.tr/haber/sudanli-cocuklar-sunnet-ettirildi
35. İHH İnsani Yardım Vakfı ‘‘Sudan-Darfur’daki Tarım Projesi Umut Oluyor’’ www.ihh.org.tr, Çevrimiçi: 15.03.2020
36. https://www.ihh.org.tr/haber/sudan-darfurdaki-tarim-projesi-umut-oluyor-1638
37. İHH İnsani Yardım Vakfı ‘‘Sudan’da Işığa Yolculuk Devam Ediyor’’ www.ihh.org.tr, Çevrimimi: 16.03.2020
38. İHH İnsani Yardım Vakfı ‘‘Sudanlı Sel Mağdurlarına Yardım’’ www.ihh.org.tr, Çevrimiçi: 16.03.2020 https://www.ihh.org.tr/haber/sudanli-sel-magdurlarina-yardim,
39. İHH İnsani Yardım Vakfı ‘‘Türkiye’den Sudan’a 5 Yeni Cami’’ www.ihh.org.tr, Çevrimiçi: 16.03.2020 https://www.ihh.org.tr/haber/turkiyeden-sudana-5-yeni-cami,
40. İHH İnsani Yardım Vakfı, ‘‘Tarihçe’’ www.ihh.org.tr, Çevrimiçi: 16.03.2020
41. https://www.ihh.org.tr/tarihce
42. İHH İnsani Yardım Vakfı, ‘‘Sudan’da Yetim Dayanışma Günleri Düzenlendi’’ www.ihh.org.tr, Çevrimiçi: 16.03.2020 https://www.ihh.org.tr/haber/sudanda-yetim-dayanisma-gunleri-duzenlendi
43. Kızılay, ‘‘Kızılay’dan Sudan’da Katarakt Ameliyatı Projesi’’ Çevrimiçi: 17.03.2020 https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberArsiviDetay/4397
44. Kızılay, ‘‘Tarihçemiz’’ www.kizilay.org.tr, Çevrimiçi: 17.03.2020 https://www.kizilay.org.tr/Kurumsal/tarihcemiz
45. Kızılay, ‘‘Uluslararası Yardımlar’’ www.kizilay.org.tr, Çevrimiçi: 17.03.2020 https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/uluslararasi-yardimlar
46. Milliyet, ‘‘Türkiye Diyanet Vakfından Sudan'a 30 Bin Kur'an-ı Kerim’’ www.milliyet.com.tr, Çevrimiçi: 20.03.2020
47. https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/turkiye-diyanet-vakfindan-sudana-30-bin-kuran-i-kerim-11975392
48. Sabah, ‘’Erdoğan Sudan’a Gitti’’, www.sabah.com.tr, Çevrimiçi: 14.03.2020
49. http://arsiv.sabah.com.tr/2006/03/27/siy97.html
50. TİKA, Sudan 2017 Raporu, s.9. www.tika.gov.tr, Çevrimiçi : 15.03.2020
51. http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Tan%C4%B1t%C4%B1m%20Bro%C5%9F%C3%BCrleri/Sudan.pdf
52. TİKA, Tarihçe, www.tika.gov.tr, Çevrimiçi: 15.03.2020
53. https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222
54. Timetürk, ‘‘Sudan’a En Fazla İnsai Yardımı Kızılay Yaptı’’ www.timeturk.com Çevrimiçi: 16.03.2020 https://www.timeturk.com/sudan-a-en-fazla-insani-yardimi-turk-kizilayi-yapti/haber-770834
55. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Başkanlığı, Türkiye-Afrika İlişkileri, www.mfa.gov.tr, Çevrimiçi: 13.03.2020
56. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa
57. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Başkanlığı, Türkiye-Sudan İlişkileri, www.mfa.gov.tr, Çevrimiçi: 15.03.2020
58. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa

59. Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr Çevrimiçi : 10.03.2020
60. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bb9db9b331e14.33158106
61. Türkiye Diyanet Vakfı, ‘‘Hakkımızda’’ www.tdv.org.tr Çevrimiçi: 17.03.2020 https://tdv.org/tr-TR/kurumsal/
62. Türkiye Diyanet Vakfı, ‘‘TDV’nin Sudan’da Yeniden İnşa Ettirdiği Cami İbadete Açıldı’’ www.tdv.org.tr Çevrimiçi: 17.03.2020 https://tdv.org/tr-TR/tdvnin-sudanda-yeniden-insa-ettirdigi-cami-ibadete-acildi/
63. Türkiye Diyanet Vakfı, ‘‘Türkiye Diyanet Vakfından Sudan’da Okul ve Su Kuyusu’’ www.tdv.org.tr Çevrimiçi: 17.03.2020 https://tdv.org/tr-TR/turkiye-diyanet-vakfindan-sudana-okul-ve-su-kuyusu/

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(8)

Rifat NERGİZ[52]

KIRGIZİSTAN'IN BATKEN BÖLGESİNİN AĞITLARI ve AĞITÇILARI

MOURNINGS and MOURNERS OF THE BATKEN REGION OF KYRGYZSTAN

ÖZ

Hiç kuşkusuz insanoğlu dünyada var olduğu andan itibaren ürkütücü bir gerçeklik olan ölümü anlamaya çalışmıştır. Bizden önceki insanların kendilerine ait anıları, şuurları vardı biz de tıpkı bizden önceki insanlar gibi bilinç kazanıp çevremizi ve kendimizi tanımaya başladıktan sonra yaşama ve ölüme dair sorular sormaya ve onu anlamaya çalıştık ancak yaşamı kısmen anlayabilen insanoğlu ölüme bir anlam veremediği için ona başkaldırmış ve bu başkaldırı neticesinden de ortaya feryatlar çıkmıştır.

Kırgız Türkleri bu feryada Türkçede ağıt anlamına gelen "koşok" adını vermiştir. Bu çalışmamızda tarafımızca Batken bölgesinden derlenmiş ve Türkiye Türkçesine aktarılmış olan ağıtlara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Koşok, ağıt, ölüm.

ABSTRACT

Undoubtedly, human beings since their existence in the World have tried to understand death, which is a frightening reality. Our predecessors had their own memories, consciousness, and just like people before us, we tried to ask and understand questions about life and death after we started to get to know our environment and ourselves, but the human being who could only partially understand life could not give meaning to death, he rebelled against it and bellow came out as a result of this rebellion.

The Kyrgyz Turks have called this lamentation as "Koshok". In this study, the laments compiled by us from the Batken region and translated to Turkey Turkish will be mentioned.

Keywords: *Koshok, lament, death.*

[52] **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi; Türkoloji Anabilim Dalı , Doktora Öğrencisi; Bişkek/KIRGIZİSTAN; E-posta: rifat.nergiz@manas.edu.kg**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Kırgızcadaki koşok sözü "koş" ve "ok" kelimelerinden gelmektedir. "Koş" sözü bir çok anlama sahiptir. Bunlardan biri de birisine katılma, iştirak etme anlamındadır. "Ok" sözü ise, tüfek, tabanca gibi silahların mermisi anlamına gelmektedir. Hatta "ok " sözü bir Kırgız atasözünde şu şekilde geçmektedir: Söylenmiş söz, atılmış bir ok gibidir. Bunun anlamı ise söylenmiş söz ağızdan bir kere çıktığı zaman tıpkı mermi gibi geri alınamamaktadır (Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdüğü, F. Mektep 1984:556). Dini bir bakış açısıyla bu sözün "koş+ak" kelimelerinin birleşiminden meydana geldiği yönündedir. Merhumun defin işlemleri sırasında Allaha "ak" gitmek, arınıp gitmek, ak kefeniyle defnedilmek anlamı vardır. "Elveda ak (temiz) kişi, sen aksın, bu dünyaya ak, tertemiz geldin, öteki dünyaya da tertemiz git." anlamındadır. (Aydarkulov vd., 2014:17). Abdıldacan Akmataliyev'e göre ise "koşok" sözlü edebiyat ürünleri içinde en eski türdür ve "Manas Destanı" da bir koşok sonucu ortaya çıkmıştır (Akmataliev, 1998:5).

Türkiye Türkçesi'nde de ise "koşok" kelimesinin karşılığı ağıttır. Ağıt İslam Ansiklopedisi'nde şu şekilde verilmiştir: Ağıtın kelime anlamı "ağlama"dır; bu anlamından dolayı yas törenine katılanları ağlatmak amacıyla ölünün arkasından ağlanarak söylenen sözlere ve bu sözleri söyleme eylemine ağıt denmektedir (Uludağ 1988:470).

Orta Asya'da yaşayan Türk toplulukları Hazarların ve Oğuzların nehirlerde ve göllerde cenaze törenlerinden bahsedilmektedir. Ancak J. P. Roux'a göre bu durum yıkama işleminden ziyade, gömme işidir (Roux 1999:243). Çin yıllıklarına bakıldığında ise ölünün ardından yapılan yakınmalarla cenaze esnasında yapılan suni yakınmaların birbirinden farklıdır (Roux 199:244). Radloff Sibirya'dan adlı eserinde Kırgızların ve Kazakların halen yüzlerini tırnakla çizmesinden ve saçlarını yolmasından bahsetmektedir (Roux 199:245) Ancak halihazırda cenaze evinde toplananlar eskiden olduğu gibi hep bir ağızdan ağlamamakta dinin tesiriyle bu durum yerini sessizliğe ve duaya bırakmaktadır.

Dıykanbayeva'ya göre günümüzde Kırgız Türklerinde bir kişi öldüğünde hemen imam çağırılmaktadır ve imam ölünün baş ucuna oturarak dualar okumaktadır. Bu duruma Kırgız Türkleri "ıyman aytuu" demektedirler. Kırgız Türklerine göre "ıyman"ı okunmayan insana kafir denmektedir. Savaş gibi bazı istisnalar bu durumun dışında sayılmaktadır (Dıykanbayeva 2009:89).

Kırgız Türklerinin yas türküleri yüzyıllar boyunca yenilenmektedir. Devrin koşullarına göre değişiklikler göstermiş ve hatta "arkizm" ve "neologizm" kavramlarına bile maruz kalmıştır. Yas törenlerine ait bazı kelimeler artık ya nadiren kullanılır olmuş ya da hiç kullanılmaz hale gelmiştir. Ancak bu durum yas tutmanın anlamını yitirdiğini göstermez. Aksine, insani gelişme sürecinde sürekli yenilenen dil, "modern" yas oluşturmuş ve geliştirmiştir. Bununla birlikte beş on yılda birçok şeyin değiştiği dünyamızda "koşok aytuu" yani ağıt söyleme geleneği de yeni nesillerle birlikte yavaş yavaş ortadan kaybolduğu gerçeğini kabul etmemiz gerekmektedir.

Sanatsal anlatılan olan yas şarkıları, iç dünyamızı yansıtmada ayna görevindedir. Yas tutmanın asıl amacı, ölen kişinin yaşamda yaptığı iyi işleri, statüsünü ve kişisel niteliklerini anlatmaktır. Yukarıda da belirtiğimiz gibi yas teması da zamanla değişmektedir. Kendine özgü bir karakteri olan "koşok" söylenildiği coğrafyadaki halkın ahlakını, hayata bakışını ve felsefesini yansıtmaktadır. Son yıllarda, Kırgız halk edebiyatı mahsullerindeki ciddi düşüşe karşın malzeme toplamaya gayret ettik. Bunun için, yas şarkılarını derlemeye ve yorumlamaya çalıştık. Bugün Kırgız köylerinde yaşlı kadınların az da olsa ağıt yaktığını görüyoruz. Batken Bölgesi'nin İsfana şehrinin Sülüktü köyünde Mitavar Adamkulova'nın söylemiş olduğu ağıt şu şekildedir:

Алмалуу бакка кирип ал	Elma bahçesine girip al
Алмасын коюп өзүн ал	Elmayı kendime al
Кудайым берген балдарың	Rabbimin verdiği çocuklarına
Кайтып келип өзүң бак.	Geri gelip kendin bak.
Жан эгем берген балдарың	Rabbimin verdiği çocuklarına
Кайтып бир келип өзүң бак	Geri gelip kendin bak
Карчыга болуп үчүп өт	Şahin olup uçup git
Капшырчыма конуп өт	Yanıma konup öyle git
Үйүндө ыйлап отурган	Evlendiğimde oturup ağlayan
Какшаган үнүм угуп өт	Perişan sesimi duyup git

Allah anlamına gelen Kudayım kelimesiyle başlayan üçüncü mısrada ağıt sahibinin birden çok çocuğu olduğu anlaşılmakta olup dördüncü mısraya geçtiğinde ölen kişiye karşı bir sitem söz konusudur. Burada dön ve çocuklarına kendin bak diyerek ölen kişini tekrar gelebileceği inancı söz konusudur. Bu durum son iki mısrada tekrarlanarak pekiştirilmek istenmiştir. İkici kıtanın başlangıcında ise yırtıcı bir kuş türü olan "karçıga" kelimesiyle başlamaktadır. Bilindiği üzere Türk kültüründe ölen kişinin ruhu kuşa benzetilir ve kuş misali uçtu denir. İlk kıtadaki geri çağırma bu kıtada da devam etmektedir. Az da olsa kişinin öldüğüne ikna olan ve kuş misali uçtuğunu söyleyen ağıtçı eşine: "Geri gel ve evimin köşesine kon, kon ve ağlamaktan perişan olmuş sesimi duy. " diye sitemini tekrarlamaktadır.

Bu ağıt ise Batken Bölgesi'nin İsfana şehrinin Sülüktü köyünde yaşayan Sono Nasiriddinova'nın karaciğer yetmezliği nedeniyle vefat etmiş olan babası için yakmış olduğu ağıttır:

Дарактын башы кыбырайт	Ağacın başı sallanıyor
Бул өлүмүң курусун	Ölümün batsın
Өткөндөрүм ойлосом	Geçmişimi hatırladığımda
Жамгырдай жашым тыбырайт.	Yağmur gibi gözlerimde yaş boşandı
Тоолоруң кооз адырлуу	Dağların eşsiz tepeleri
Бул өлүмү курусун	Ölümün batsın
Ачыштырып жүрөктү	Yürekler çok ağrıdığında
Мынча болот кайгылуу.	Ancak bu kadar olur acısı
Жерлери бейиш ой-кырлуу	Toprakları cennet gibi
Бул өлүмүң курусун	Ölümün batsın
Мөмөлүү дарак ийилет	Meyve veren ağaç eğilir
Маанайыңды пас кылып	Moralini bozup
Муңду салып башыңа	Başına kederi sokup
Жер каратып бастырат.	Başını öne eğdirir

Bu ağıt tabiatın bir parçası olan ağaç kelimesiyle başlar ve onun baş kısmının rüzgarın etkisiyle sallandığını belirterek devam eder. İkinci mısrada ise ölüme karşı bir sitem hatta bir kargış vardır. Ölümün kurusun, ölümün batsın sözüyle karşı tarafa ciddi bir sitemde bulunulmaktadır. Ağıtçı kadın geçmişini hatırladığında ise "Gözlerimden yağmur gibi yaş boşanır. " derken geçmişe olan hasretini dile getirmektedir. Tekrarlanan kargış örneği ise ölüme sitemi bir kez daha güçlü bir biçimde bizlere göstermektedir. İkinci kıta da yine tabiat unsurlarıyla başlar ve yine aynı kargışla devam eder ancak bu kıtada ayrılık acısı iyice arttığından ayrılık acısının ancak bir kalp ağrısıyla mukayese edilebileceğini ifade eder. Son kıtada ise yaşadığı yeri cennete benzeten ağıtçı, yakarışa devam eder ve ölümün başlarını eğdiğini, yüzlerini kara toprağa yönelttiğinden bahsederek ağıdını tamamlar.

Son ağıt da Batken Bölgesi'nin İsfana şehrinin Sülüktü köyünden olup Kursanay Şeraliyeva'ya aittir. 10 Ekim 1952'de Sülüktü'de doğmuş olan ağıtçı, yirmi altı yıl boyunca oğlunu omuzlarında taşıdığını söylüyor. Sırt ve diz ağrısı çekmiş oğlu, otuz sekiz yaşında erken yaşta vefat ettiğinden oğlu için bir ağıt yakmıştır:

Ай аттанып чир кетти	Ata biner gibi zaman geçti
Акиретке сен кеттиң	Ahirete sen gittin
Ак боз аттуу кулунум	Boz atlı yavrum tayım
Аркаңда калып муң эттим.	Arkanda kalıp sıkıntı oldum
Өйдө бассам өбөгүм	Yokuş çıkarken ki dayanağım
Ылдый бассам жөлөгүм	Aşağı inerken ki dayanağım
Айланайын сал акыл	Kurban olayım bana bir akıl ver
Балдарыңды бөлөгүн.	Çocuklarını beşiğe yatır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Энекеңди ыйлатып	Anneni ağlatıp
Карылык жакка сен кеттиң	Yaşlıların gideceği yere sen gittin
Безгенектей безилдетип	Ateş böceği gibi öttürdün
Кашкалдактай какшаттың	Kurt gibi uluttun
Кагылайын кулунум	Kurban olayım yavrum
Энеңди неге ыйлаттың.	Anneni niye ağlattım
Жүрө албадың жанымда	Yanımda yürüyemedin
Табалбадым дабаңды	Devanı bulamadım
Көтөрбөдүм балаңды	Yavrunu kucağıma alamadım
Айланайын кубатым	Kurban olduğum desteğim
Бурулушка отурдуң	Köşeye oturdun
Жүрөктү муңга толтурдуң.	Yüreğimi kederle doldurdun
Намаз окуп беш убак	Namaz kılıp beş vakit
Отурганың айтайын	Oturduğunu söyleyeyim
Орозо тутуп отуз күн	Oruç tutup otuz gün
Аллага кылдың ибадат	Allaha ibadet ettin
Кабыл кылсын кудайым.	Kabul etsin Allah'ım.

Ичиңде күйгөн жалын бар İçinde yanan bir ateş var

Жүрөктө калган тагың бар	Kalbimde kalmış yara var
Кайрылып келер күн болсо	Geri geleceğin gün varsa
Кагылайын кубатым	Kurban olayım yavrum
Кайгыдан чыгар жагың бар.	Kederden kurtulmanın bir yolu var
Аргымак атың бар беле	Yavru atın var mı ki
Айланайын кубатым	Kurban olduğum desteğim
Кубулчак атың бар эле	Eşsiz bir atın vardı
Томугунан жал беле	Topukların kadar uzanan yelesi vardı

Кагылайын кубатым. Kurban olayım yavrum.

Zamanın hızla geçişini ata binmeye benzetmeyle başlayan ağıtta, erken yaşta ölen bir Kırgız gencinden bahsedilmektedir. Annesi oğlunun kendisinden evvel ölmesini bir sıkıntı olarak nitelemekte olup bunu da yaşlıların gitmesi gereken yere yani öbür dünyaya sen gittin diyerek pekiştirmektedir. Gencin ölümü anneyi o kadar etkilemiştir ki onun ölümünden sonra anneni feryatlarını kurt gibi ulumaya, ateş böceği gibi ötmeye benzetmiştir. Bu ağıtta gencin itikat sahibi olduğunu görmekteyiz, genç hayatı boyunca beş vakit namaz kılmış olup Ramazan aylarında otuz gün boyunca oruç tutmuştur. Ayrıca anne evladının geri geleceğini umut ederek içinin yandığını ve kalbinde derin yaralar oluştuğunu vurgulamaktadır. Yine son mısrada diğer ağıtlarda olduğu gibi at motifiyle karşılaşmaktayız. Burada atı betimleyen anne, oğlunun eşsiz güzellikte bir atının olduğunu az da olsa abartarak söylemektedir.

SONUÇ

Kırgızların manevî hayatında ağıtlar çok önemli bir yere sahiptir. Ağıtlar zamanla gelişerek destansı eserlere de dönüşmüşlerdir. Buna en büyük örnek dünyanın en uzun destanı olan Manas Destanı'dır. Hatta Manas Destanı dışında Kırgız Türklerinin en önemli destanlarının da ağıtlar sonucu ortaya çıktığı yönünde yaygın bir kanaat hakimdir. Ağıtlar Kırgızistan'da biri öldüğünde yahut gelin uğurlarken söylenmektedir. Kırgızlar ölümle ilgili ağıtlar için "koşok" terimini kullandıkları gibi "coktoo", "kereez", "arman-küyüt" terimlerini de kullanırlar. Gelin uğurlarken söyledikleri ağıtlara ise "kız uzatuu" demektedirler.

Her ne kadar yerleşik yaşama geçmiş olsalar da Kırgız Türklerinin yaşamında halihazırda dahi göçmen hayat tarzının izlerini görmekteyiz. Bunu Kırgız Türklerinin ağıtlarında kullandıkları tabiat unsurlarından ve hayvanların türlerinden de anlayabiliriz. Hayvan türleri içinde en çok adı geçenler at ve

yırtıcı kuşlardır. Bir Kırgız atasözünde at için adamın kanadı benzetmesi yapılmıştır ki burada hem atın önemini görürüz hem de kişinin atıyla birlikte uçtuğu yani harekete geçtiği anlamını çıkarırız.

Her ne kadar İslâm Dinine inansalar da Kırgız Türklerine ait ağıtlarda İslâmiyet öncesi inanışların izlerini de görebiliriz. Eski inanışlarında Kırgız Türkleri yaygın olarak "Tanrı" karşılığında "Ege" kelimesini de kullanmışlardır. "Ege" kelimesi "iye", "sahip" , "yaradan" ve "Tanrı" anlamlarını taşımaktadır.

Kırgız Türklerine ait ağıtlarda her ne kadar eski inanışlara ait unsurlar ve ölüme karşı bir sitem söz konusu olsa da İslâm Dininin de etkisiyle ağıtların belli yerlerinde kılınan namazdan, tutulan oruçtan, yaratanın gücünden bahsedilmektedir ve ölüme karşı bir baş eğme de söz konusudur. İslâm Dininin ve globalleşmenin etkisiyle günden güne söyleyeni azalan ağıt türü az da olsa Kırgızistan'ın taşralarında yaşlı kadınlar tarafından cenazelerde ve gelin uğurlamalarında söylenmektedir.

KAYNAKÇA

1. AYDARKULOV, K., vd. (2014). Koşok- İnsanduu Eskerüü Canırı, Calal-Abad Memlekettik Üniversiteti, Calal-Abad, s. 17.
2. ABDILDACAN, A. (1998). Koşok, El Adabiyatı, s. 5.
3. Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdüğü. (1984). Furunze, s. 556
4. DIYKANBAYEVA, M. (2009). Kırgız Türklerinde Ölüm, Millî Folklor, sayı 82, s. 89.
5. ROUX, J.P. (1999). Altay Türklerinde Ölüm, Kabalcı Yayınevi, İstanbul. ss. 234-245.
6. ULUDAĞ, S. (1988). "Ağıt" mad. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.I, İstanbul, s. 470.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(9)

Çağrı KANDEMİR

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ AÇISINDAN 1964 – 1974 ARASI KIBRIS SORUNU

THE CYPRUS PROBLEM OF 1964 - 1974 IN TERMS OF TURKISH-AMERICAN RELATIONS

ÖZ

Amerika Birleşik Devletleri Açısından Kıbrıs sorunu 1958 yıllı itibariyle gündeme gelmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinin 1945 yılından itibaren sağlam bir zeminde devam ediyor olmasına karşın, Kıbrıs konusu ile birlikte ilişkilerde ilk çatırdamalar belirmeye başlamış ve zaman içerisinde Türk-Amerikan ilişkileri açısından Kıbrıs Meselesi çözümsüz kalan en önemli sorun durumuna gelmiştir. Kıbrıs meselesi, Türk-Amerikan ilişkilerine 1964 ve 1974'de iki ciddi kırılma yaşatmıştır.

Bu doğrultuda, kısa bir süreliğine de olsa, Türkiye'nin yönünü batıya alternatif ittifaklara çevirmesini sağlayan unsurlardan birinin de gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Bu çalışmanın amacı; Türk dış politika tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Kıbrıs meselesinin, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkileri üzerinde ne tür etkilerinin olduğunu tespit edebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, ABD, Türk- Amerikan İlişkileri, Soğuk Savaş.

ABSTRACT

The Cyprus Issue had been an agenda for the United States of America since the year 1958. Despite the Turkish-American relationships were proceeding on a solid ground since 1945, with the Cyprus topic the first cracks started to appear on relationships . Cyprus Issue, for Turkish-American relationships, became the most important unsolved problem.

Cyprus Issue caused two serious breakages to Turkish-American relationships in 1964 and 1974. In this direction, even if it was for a short amount of time, it has became one of the many factors that provided the direction of Turkey to turn toward the west -to alternative alliances.

Keywords*: Cyprus, USA, Turkish-American relationships, Cold War.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkilerinin temeli, Amerikan politikalarının Ortadoğu eksenli şekillenmesi zeminine dayanmakta ve Türkiye'nin batı bloğunun bir parçası olma gayretini kapsamaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, hâkim kültürü ve batılılaşma isteği NATO'nun Ortadoğu çıkarlarına hizmet edebilecek güçlü yönleriydi. Bu özellikler Türkiye'yi batı bloğu için vazgeçilmez kılan en önemli unsurların başında gelmektedir. Soğuk Savaş dönemi ile kurulmuş olan dünya dengesinin gerek jeopolitik gerekse siyasal olarak ortasında bulunan Türkiye, dönemin şartları ve tarihsel arka planının da göz önünde bulundurulmasıyla batı bloğunu kendisi için daha kabul edilebilir buluyordu. Bu durum Amerika'nın ulusal çıkarlarıyla ters düşülmediği müddetçe herhangi bir risk içermemiş hatta alınan yardımlar ve büyük devletlerin gölgelerinden istifade edilmesiyle de kısmen faydalı bir ortam oluşturmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk inişli çıkışlı grafiği 1964-1974 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemle bağlantılı olarak gerçekleşecek olan haşhaş krizi, Küba bunalımı, krom sorunu ve ambargo, Türk-Amerikan ilişkilerini kopma noktasına kadar taşımıştır. Türk kamuoyu bu gelişmelere şahit oldukça Amerika'nın müttefiklik durumunu sorgulamış ve iç politikada ciddi itirazlar görülmeye başlamıştır. Bu durum ilk olarak Türkiye'nin Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere müdahale etme konusunda Amerika engeline takılmasıyla somutluk kazanmıştır. Bu dönemde, Türkiye Kıbrıs meselesi ile yaşanan gelişmeler ışığında, Amerika yörüngesine girmiş bir dış politikanın riskleriyle yüzleşmiştir. Türkiye açısından gündeme gelmeye başladığı dönemden itibaren sınırların dışında kalmış Türklere yardım götürmenin çok daha fazlası bir anlam taşıyan Kıbrıs, Türk kamuoyu için zaman içerisinde milli bir dava olma özelliği kazanmıştır.

1960-1964 Arası Türk-Amerikan İlişkileri Ve Kıbrıs Meselesi

1960 yılında Adnan Menderes hükümetine karşı gerçekleştirilen darbe Amerika açısından kaygı verici bir durum ortaya koymamıştır. Nitekim darbeyi gerçekleştirmiş olan Milli Birlik Komitesi 27 Mayısta, darbeyi gerçekleştirir gerçekleştirmez, sabah saat 04.00'te NATO ve CENTO'ya bağlılığını bildirmiştir. Aynı bildiri, ABD Büyükelçiliği'nin kapısına bırakılmıştır. ABD bu yaklaşıma müspet yaklaşmış ve kendi gazetelerinde yeni yönetimin NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağını ilan ettiğini duyurmuştur. (Uslu, 2016: 175). Milli Birlik Komitesi devraldığı ekonomik mirasın hiç de iç açıcı olmadığının farkında olduğu için, batı ülkeleriyle ve özelde de ABD ile iyi ilişkiler kurmanın gerekliliğini hissetmiştir (Cumhuriyet, 30.06.1960: 5). Komite, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik dar boğazdan çıkabilmesinin ancak ABD yardımlarının arttırılması veya başka dış yardımların bulunmasıyla mümkün olacağı düşünmüştür. Bu doğrultuda askeri rejim, önceki dönemin aksine ayrıca Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin de iyileştirilmesi gerektiği mesajlarını da açıkça ifade etmiştir (Çelik, 2019a: 329).

Sovyetler Birliği 1963 yılında, ihraç ettiği krom fiyatlarını düşürmüştür. Bu dönemde Amerikalıların krom ithalatı konusunda önceleri Türkiye'yi tercih ediyor olmalarına rağmen krom dampingi sonrasında Sovyetlere yönelmeleri Türkiye için önemli bir sorun oluşturmuştur. Türkiye bu soruna çare bulunması amacıyla Amerika Dış İşleri Bakanı Dean Rusk ile görüşmeler yürütmüş olsa da iki tarafın da razı olduğu bir çare bulunamamıştır. (Sander, 1979: 208).

Türkiye 1960'lara gelindiğinde dış politikasını iki önemli konu üzerine şekillendirmiştir. Bunlardan birisi Kıbrıs Meselesi diğeri ise Amerika ile olan ilişkilerdir. Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak batı bloğunda yer aldığı soğuk savaş dönemi, hem Türk-Amerikan ilişkileri açısından hem de Türkiye'nin Kıbrıs politikası açısından, taşların yerlerine oturmaya başladığı bir dönem olma özelliği göstermektedir.

1960 Sonrası yaşanan gelişmeler ile Türkiye artık Kıbrıs konusuna doğrudan muhatap olma ve Kıbrıs'ın dış politikasında güçlü bir etmen olma durumuna gelmiştir. Bu durum Türk-Yunan ilişkilerini Kıbrıs Meselesi üzerinde sabitlemiştir. Bir yandan Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmuş olan gergin havadan kurtularak, bir birleriyle dostane ilişkiler kurmaya çabalayan bu iki ülke diğer yandan Kıbrıs konusunda bir birlerine karşı inatçı bir tutum sergilemekten de geri durmamışlardır. Ancak bütün bu gerekçelerin yanında Türk-Yunan ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini şekillendirenin de ABD olduğu açık bir şekilde ifade edilebilir.

Bu dönemde ABD, Sovyet yayılmacılığına karşı Akdeniz'de bir tür koridor oluşturma ve böylelikle Sovyetlerin Ortadoğu bağlantısını engellemek amacıyla Türkiye ve Yunanistan'ın batı bloğu içerisinde yer almasını ciddi bir şekilde önemsemiştir. Nitekim Truman ve Marshall yardımlarıyla somutlaşan bu niyet, iki ülkenin NATO üyelikleriyle daha da somut bir hal almıştır (Derman ve Kurban, 2016: 459). ABD'nin bu iki NATO müttefikini kaybetmek istememesi, ister istemez kendisini Kıbrıs meselesinin içerisine çekmiştir. 1960

sonrasında Kıbrıs'ta cumhuriyet kurulmuş ve garantörlük antlaşmaları neticesinde adanın resmi üç muhatabı; İngiltere, Türkiye ve Yunanistan olmuştur. Ancak İngiltere'nin sorunun çözümü konusunda düşmüş olduğu acziyet ve ABD'nin NATO'nun Güney şeridini tehlikeye düşürmeme isteği, ABD'yi Kıbrıs konusuna müdahil olmak zorunda bırakmıştır.

Türkiye, 1960 ila 1974 arasındaki dönemi daha çok ABD ve İngiltere'yi rahatsız etmeden süreci yürütme politikası üzerine kurgulamıştır. Bunun en temel sebebi, dönem itibariyle Amerikan yardımlarından daha fazla istifade edebilmek ve Sovyet tehdidinden korunmanın en geçerli yol olduğu düşünülen batı bloğunda yer alma anlayışının benimsenmesi olmuştur. Türkiye tarafından bu anlayış çerçevesinde ele alınan Kıbrıs konusu 1930'lardan itibaren başlayan sorunlara kısmen kayıtsız kalınmasıyla kendisine karşılık bulabilmiştir. Türk dış politikası açısından, 1950'lerden sonra Kıbrıs ile ilgili hızla büyüyen sorunlar, 1960'lar itibariyle, sürece ABD'nin de katılmasıyla, çok daha karmaşık bir hal almıştır. Türkiye mevcut uluslararası ilişkilerinin daha sağlıklı ilerleyebilmesi gerekçesiyle, özellikle 1964'ten 1974 yılına kadarki dönemde neredeyse Kıbrıs konusunu tamamen gündeminden düşürmüştür (Derman ve Kurban, 2016: 460). Nitekim özellikle 1953 yılı sonrasında ABD'nin Ortadoğu politikasını yeniden yapılandırması ile Türkiye, dış politikasını ABD eksenli bir çizgide tutmuştur. Amerikan yardımlarından daha fazla istifade etme gayesi güden Türkiye, NATO güvenliği için Ortadoğu'da "Kuzey Kuşağı" projesinde aktif bir rol oynamıştır (Çelik, 2018: 494).

1964 yılına gelindiğinde artık Kıbrıs konusunda üçlü garantör ülkelerin yanında ABD de Kıbrıs sorunu konusunda aktör ülke olarak söz sahibi olmuş ve Johnson mektubu ile de NATO'nun güney hattı güvenliğini Türk-Yunan çekişmesine göz yumarak tehlikeye atamayacağını açıkça ifade etmiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından ortaya çıkmaya başlayan sorunlar Aralık 1963 tarihine gelindiğinde daha da netleşmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye stratejik konumu ve ittifak yanlısı olan tutumu sebebiyle kendisini ABD'ye daha yakın hissetmiştir. (Sander, 1979: 227). Her ne kadar Küba Krizi sebebiyle bazı endişeleri üzerinde hissetmeye başladıysa da Türk-Amerikan ilişkileri bakımından somut bir sorun hala ortaya çıkmamıştır. Ancak ABD'nin Kıbrıs'ta yaşanan problemlere yaklaşımı hiçbir zaman Türkiye ile benzer amaçlar taşımamıştır. ABD'nin Kıbrıs'ta yaşanmakta olan sorunlara yaklaşımını anlamak için Rauf Denktaş'a ABD Dış İşleri Bakanlığının söylediği şu sözler yeterli olacaktır:

" Bana bakınız, dünyanın dört bir yanında hükümet olduğunu iddia eden liderler kendi insanlarından on binlercesini, hatta yüz binlercesini kesip yok etmektedir. Bunlara kimse bir şey diyemez. Dememektedir de! Kıbrıs'ta iki NATO ülkesinin savaşma tehlikesi olmasaydı biz de ilgilenmezdik. Tümünüzü yok etseler birkaç protestodan başka bir şey yapılmazdı. Dolayısıyla bizim ilgimiz meselenin iki NATO ülkesi arasında bir savaşa dönüşmesini önlemekten ibarettir. Biz Makarios Türkleri öldürmesin diye aranıza girecek değiliz." (Denktaş, 2000: 187-188).

Öte yandan, ada da kurulmuş yeni devletin başına getirilmiş olan Makarios, Türklerin özerkliğini kısıtlayan bir anayasa değişikliği gerçekleştirmek istemiş ve bu antlaşma tanımaz tutumu ile ABD'nin dahi tepkisini çekebilmeyi başarabilmiştir. Uluslararası siyaset açısından büyük krizlere yol açabilecek davranışları, ABD'li yetkilileri çileden çıkartmış ve sonunda Türkiye'nin Kıbrıs'a olası bir işgali durumunda müdahale edilmeyeceğini bildirmelerini sağlamıştır (Kişman, 2014: 132). Öte yandan ABD; İngiltere, ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte işbirliği içerisinde yürütmesi gerektiğini, iki NATO müttefikinin hiçbir şekilde karşı karşıya gelmemesinin önemini vurgulayarak, süreci bir yandan kontrolü altında tutmaya çalışırken diğer yandan sorumluluğu tam olarak da üzerine almayan, dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır. Rauf Denktaş'a da belirtildiği gibi ABD için asıl önemli nokta, Sovyetleri çevreleme politikası gereğince Yunanistan ve Türkiye'nin bir biriyle çatışmaması olmuştur. Öte yandan ABD'nin bir diğer çekincesi ise taraflardan birinin, bir şekilde Sovyet kanadına kayma ihtimali olmuştur. Nitekim Başkan Johnson'un Papandreu'ya 20 Şubat 1964'te göndermiş olduğu mektupta, yukarıda sıralanan kaygılar doğrultusunda bir dizi temenni ve dilek sıralanmış, İnönü ve Papandreu'nun barışçıl davranışlarından övgüyle söz edilmiştir (F.R.U.S., 28.09.2019, www.history.state.gov).

21 Aralık 1964'te Kıbrıs'ta artan olaylar neticesinde Türkiye, çözüm bulunması için ABD'ye başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru direk Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından ABD Başkanı Johnson'a mektupla yapılmış ve elindeki tüm olanaklarla müdahale etmesi doğrudan istenmiştir. 25 Aralık'ta gönderilen mektuba 26 Aralık'ta gelen cevapta ABD, özetle müdahalenin garantör devletler tarafından yapılması durumunda kendilerinin destek vereceğini söylenmesiyle, direk olarak taraf olmaktan kaçınan bir politika

yürütüleceğini işaret etmiştir. Diğer yandan ABD, İngiltere'nin çözüm noktasında yardım istemesine dahi önceki tutumunun aksine isteksizce yaklaşmıştır (Sander, 1979: 228).

Türk hükümetinin Kıbrıs'taki Makarios katliamlarını durdurabilmek için diplomasi açısından gerekli bütün adımları atmasına rağmen ortaya herhangi bir sonuç çıkartamamıştır. Türkiye, nihayetinde Makarios'a 13 Mart 1964 tarihinde bir nota göndermiş ve 16 Mart 1964'te Parlamento'dan İnönü'ye, Garanti Antlaşması uyarınca tanınmış olan müdahale hakkını kullanma konusunda tam yetki verilmiştir. İnönü 20 Mart'ta verdiği bir demeçte Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmek zorunda kalabileceğini açıkça belirtmiştir (Milliyet, 20.03.1964: 1). . Bu gelişmeler yaşanırken ABD, Türkiye ve Yunanistan'ı yardımların kesilmesi ve Trakya'da gözü olan Bulgaristan'ın olası bir çatışmadan yararlanarak harekete geçebileceği uyarısını yaparak tehdit etmekle önlem almaya çalışmıştır. Türkiye ve Yunanistan'a olası sonuçları anlatmak üzere ABD yetkilisi Fulbright Atina ve Ankara'ya gönderilmiş ancak görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkartamamıştır. Haziran ayına gelindiğinde şartlar Türkiye'nin aleyhine gelişmeye başlamış ve Türkiye de bir an önce müdahale kararı almıştır. 5 Haziran 1964'te Kıbrıs'a müdahale kararı alan Türkiye, karşısında ilk olarak ABD engelini bulmuştur. Türkiye'nin müdahale kararı başkan Johnson'ın süratle tehdit mektubu kaleme almasına neden olmuş ve bu mektup da Türk-Amerikan ilişkileri bakımından bir çeşit dönüm noktası haline gelmiştir (Sander, 1979: 228). Johnson'un İnönü'ye doğrudan yollamış olduğu mektup, harekâtı aniden durdurmuştur. Türkiye'nin mektup sonrasında Kıbrıs'a çıkartma yapamaması sorununun altında birçok neden yatıyor olabilirdi. Bunların başında ABD ve NATO müttefiklerini kaybetme korkusu, yardımlarla alınan askeri mühimmatların sadece belirlenmiş amaçlarla kullanma hakkının olması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden beri Batı ittifakıyla ters düşmemek konusunda aşırı ısrarcı olması sayılabilir.

Johnson Mektubu

Türkiye Başbakanı İnönü'nün çıkartma kararından hemen önce Amerikan Büyük Elçisi Raymond Hare, İnönü'den çıkartma kararını bir gün ertelemesini istemiştir. Hare, kazandığı bu süre zarfında, Amerikan 6. Filosunu Kıbrıs ve Türkiye'nin arasına konuşlandırma fırsatı bulabilmiştir (Uslu, 2000: 177). Çünkü normal şartlar altında Türkiye'yi almış olduğu karardan vazgeçirebilmek pek mümkün olmamıştır. ABD, verdiği mesajı destekleyici bir takım unsurlara ihtiyaç duymuştur.

Bu sıralarda ABD Dış İşleri Bakanı Dean Rusk, Bakan Johnson adına; İnönü'yü aldığı karardan vazgeçirebilmek için bir mektup hazırlamıştır. ABD'li yetkililer, mektubun dilini, Türkiye'nin kararlılığını dikkate alarak hazırlamaktan çekinmemişlerdir. Mektubun sertlik düzeyi Türk hükümetini tamamen küstürmemeli ve aynı zamanda da harekâttan vazgeçmek gibi kamuoyunda ciddi sıkıntılarını yaşayacakları bir acı lokmayı yemekten geri durdurmamalıydı. Öte yandan bu riskli mektubu hazırladıkları sırada dahi, Türk hükümetinin vereceği tepkilerden endişe duymuşlardır (Keskintaş, 2005: 87).

Nihayet mektup hazırlandıktan sonra Başkan Johnson tarafından imzalanmış ve Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilmiştir. Gönderilen mektup Türk kamuoyuna hemen açılmamış ancak gönderildikten iki yıl sonra yayınlanabilmiştir. Kıbrıs'a yapılacak müdahalenin hazırlıkları bu mektup sonrasında aniden durdurulmuştur. Metin Toker bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "…Benim bildiğim kadarı, biz Kıbrıs'a ciddi olarak ilk defa çıkartma yapmaya İsmet Paşa'nın başkanlığında, 1964 yazında azmettik. O teşebbüsümüz de Johnson'un ünlü mektubuyla durdurulmuştur…"(Toker, 1992: 195). Türk basını çıkartmanın yapılmamasını ve içeriği belli olmayan mektubu, olduğundan çok farklı bir şekilde manşetlerine taşımıştır. Mektubun geldiği ve çıkartmanın ertelendiğinden birkaç gün sonra haberlere çıkabilen Cumhuriyet Gazetesi; "Johnson İnönü'yü Washington'a davet etti" şeklinde bir başlık atmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 5.06.1964: 1). Diğer yandan Milliyet Gazetesi başlığında; "Çıkartma Geri Kaldı, (Johnson, Dün İnönü'ye Özel Bir Mesaj Göndererek İstişare Ricasında Bulundu), İnönü ABD'ye Davet Olundu" ifadelerine yer verilmiştir (Milliyet Gazetesi, 6.06.1964: 1). Muhtevası ve taşıdığı diplomatik dil bakımından Türk dış politikasında önemli bir yer tutan Başkan Johnson'ın mektubu, uzun ve geniş kapsamlı denilebilecek bir muhtevaya sahiptir. Mektubun Türk-Amerikan ilişkilerini etkilemesi bakımından önemli denilebilecek kısımlarına mercek tutarak sıralamak daha faydalı olacaktır. Buna göre mektubun en önemli görülen bölümleri şöyleydi:

1) Garanti Antlaşması'nın işletilme süreci tamamlanmadan Türkiye'nin Ada'ya harekât kararı alması yanlıştır.

2) Kıbrıs'a yapacağı olası bir müdahale Sovyetler Birliği ile büyük bir çatışmaya girilmesine sebep olabilir. Türkiye'nin olası bir Sovyet çatışması sırasında yalnız kalması çok normal olacaktır. Çünkü şu anda girişmiş olduğu bu harekâtı NATO ile ortak karar olarak başlatmamıştır.

3) c) Amerika Birleşik Devletlerinden aldığı yardımlarla ilgi 12 Mart 1947'de yaptığı antlaşmanın 4. Maddesi gereğince askeri yardımların NATO hedefleri haricinde bir amaçla kullanılması mümkün değildir. Çünkü bu silahlar savunma amacıyla verilmiştir.

4) ç) Başkan Johnson İnönü'nün Washington'a gelmesinden memnuniyet duyacağını belirtmiştir.

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü Mektubu okuduğunda yanında ABD Büyükelçisi Hare de bulunuyordu. Mektup konusunda Başkan Johnson ile bazı noktalarda uyuşmazlıklarının olduğunu belirten İnönü, daha sonrasında General Lemnitzerle de görüşmüştür. Hare, bu durumu Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta detaylıca belirtmiştir (F.R.U.S., 30.09.2019, www.history.state.gov). ABD Başkanı Johnson'un bir başka önemli görüşmesi Yunanistan'ın Washington Büyük Elçisi Alexander Matsas ile gerçekleşen görüşme olmuştur. Bu görüşmede Başkan, özetle; Türkiye'nin şimdilik durdurulabildiğini; ancak bu durumun uzun sürmeyeceğini Yunanistan'ın bu doğrultuda bir an önce girişimlerde bulunması gerektiğini söylemiştir. Buna karşılık Büyükelçi'nin Makarios'u bahane ederek sorunun Türklerle müzakereye girmekten kaynaklandığını söylemesi üzerine Johnson araya girerek sorunun Yunanistan'ın Ada'daki Rumları silahlandırmasından kaynaklanıyor olabileceğini de vurgulamıştır. Türklerle müzakere etmenin, etmemekten daha az soruna yol açacağını da belirterek bu sorunun diğer ülkeler tarafından değil bizzat bu ülkeler tarafından çözülebileceğini hatırlatmıştır (Kişman, 2014: 45).

Başbakan İnönü Johnson'ın mektubuna ancak 13 Haziran 1964 tarihinde cevap verebilmiştir. İnönü de Johnson gibi mektubunu Dış İşleri yetkilileri ile birlikte hazırlamıştır. Mektubun içeriği özetle şu şekildeydi:

1) Mektubun yazılış şekli ve içeriği ABD'yi müttefiki olarak gören Türkiye için hayal kırıklığı olmuştur.

2) Türkiye başından beri ABD ile istişaresini kesmemiştir. Ancak 1963'ten beri gelişen süreçler Türkiye'yi müdahaleye zorunlu bırakmıştır.

3) Kıbrıs Rumları açıkça silahlanarak kurulmuş olan Cumhuriyet'in anayasasını ihlal etmiş ve Türklere karşı büyük zulümler işlenmiştir. Türkiye ABD'yi bu noktada uyarmasına rağmen ABD hiçbir girişimde bulunmamıştır.

4) Mektup Türk-Amerikan ilişkileri bakımından olumsuzdur.

5) Eğer NATO'nun işleyişi mektupta anlatıldığı gibi ise bu sorunlu durum onarılmaya muhtaç demektir.

6) Washington davetinizi kabul ediyorum (Şahin, 2002: 79).

Johnson'ın mektubunun ardından Yunanistan ve Türkiye ayrı ayrı Washington'u ziyaret ederek gerekli görüşmeleri yapmışlardır. ABD, eski bakanlarından biri olan Dean Acheson'a Kıbrıs konusunda görev vermiş ve çalışmaları doğrudan başlatmıştır. Bu süreç Kıbrıs meselesine her zaman İngiltere'nin gerisinden yaklaşan ABD'yi Kıbrıs ile dolaysız olarak ilgilenmeye zorunlu bırakmıştır (Kişman, 2014: 150). Bu doğrultuda başlatılan görüşmeler yine Dean Acheson'un arabuluculuğunda, Cenevre'de yürütülmüştür. 10 Temmuz 1964 tarihinde başlatılan görüşmeler 1 Eylül'e kadar devam etmesine karşın, Cenevre görüşmeleri sırasında Rumlar Kıbrıs'ta katliamlarına devam etmiştir. Birleşmiş Milletler bu durum karşısında kayıtsız kalınca, katliamlar ancak Türk Hava Kuvvetlerinin 8-9 Ağustos günlerinde Rum mevzilerini bombalamasıyla durdurulabilmiştir. Türkiye'nin bu müdahalesi, Kıbrıs Rumlarının lideri Makarios'un Sovyetler, Suriye ve Mısır'dan yardım istemesine yol açmıştır. Sovyet lider Kruşçev 9 Ağustos'ta İnönü'ye gönderdiği mesajda yumuşak bir dille; Türkiye'nin saldırıda bulunarak sorumluluklar almış olacağını hatırlatmıştır. Buna karşılık olarak İnönü, Sovyetlerin bu girişimlerin amacını anlayabileceği ve Kıbrıs'ta yaşanan katliamlar konusunda nüfusunu doğru istikamette kullanacağını düşündüğünü belirtmiştir (Armağanoğlu, 2017: 396).

Sonuç olarak Kıbrıs sorunu ve ABD'yi daha önce hiç olmadığı kadar birbirine yaklaştıran Johnson Mektubu meselesi, aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkilerini de ilk defa bu kadar sorunlu bir hale getirmeyi başarabilmiştir. Mektubun içerdiği tehditler ve hizaya getirme üslubu, Türk milleti ve hükümeti açısından kabul edilebilir bir durum olmamıştır. Muhtemeldir ki mektubun kamuoyuna duyurulması da bu sebeple bir buçuk-iki yıl kadar geciktirilmiştir (İlhan, 2015: 267). Böylelikle, Atatürk sonrası dönemde hızla yükselişe

geçmiş olan Türk-Amerikan ilişkilerindeki olumlu hava, ilk sektesine uğramıştır. Türk hükümeti, her ne kadar ABD'ye rağmen Kıbrıs'a girmeyi göze alacak cesareti kendisinde bulamamışsa da bu süreç kamuoyunun ABD'nin bu tutumunu öğrenmesi ile birlikte, 1974 Harekâtı için gerekli bilincin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'nin NATO üyesi olduğundan beri ilk somut savaş girişiminde böyle bir karşılık bulması, kamuoyu açısından tam bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Artık bu dönemden sonra, Türk kamuoyunda açıkça ABD Müttefikliği ve NATO üyeliğinin sorgulanması söz konusu olabilmiştir. (Armağanoğlu, 2017: 398).

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na Giden Süreç ve ABD

Amerika Birleşik Devletleri uzun süre Kıbrıs sorununa mesafeli yaklaşmaya çalışmıştır. Ancak tamamen kopuk bir diplomasi yürütmek yerine NATO çıkarları doğrultusunda bir takım müdahalelerde bulunmaktan da çekinmemiştir. Sovyet yayılmacılığı karşısında Türk-Yunan uzlaşısını sağlamak gibi bir denge gözetmeye çabalamıştır. Bu dengenin ancak Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasıyla gerçekleşebileceğini düşünen ABD, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde aktif rol oynamıştır (Uslu, 2016: 291).

Yeni devletin Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Makarios, ilk etapta bu durumu olumlu bir gelişme olarak görmüştür. 1960-1963 yılları arasında yaptığı konuşmalarda Enosis fikrinin hala canlı olduğunu önemle vurgulamış ayrıca Akritas Planı çerçevesinde 1963 Kanlı Noel olaylarını gerçekleştirilerek Enosis'i hızlandırmaya çalışmıştır. Türkiye'nin bütün uyarılarına ve müdahale tehditlerine rağmen adadaki olaylar azalmamıştır. (Polat, 2007: 10-12). Olayların önünün alınamaması ve Türkiye'nin garantör devlet olarak müdahale etme talebi sebebiyle Londra'da başlatılan görüşmeler sonuçsuz kalarak 31 Ocak 1964 yılında dağılmıştır. ABD yardımları kapsamında bir süredir iyi ilişkiler içerisinde olan Türkiye ve Yunanistan hükümetleri doğrudan bir birlerini hedef almasa da bu süreçte, ilişkilerine yeni bir boyut kazandırma girişimlerine başlamışlardır. Kıbrıs'ta Rumlar tarafından gerçekleştirilen eylemler neticesinde İnönü Ada'ya müdahale konusunda adım atma durumuna gelmesine rağmen ABD Başkanı Johnson İnönü'yü ABD'ye davet eden meşhur mektubuyla bu girişimi tamamen durdurmuştur (Milliyet, 6 Haziran 1964, s.1).

1963-1964 bunalımının en önemli meselesi hiç şüphesiz Johnson'ın mektubu olmuştur. Çünkü diğer yaşananların yanı sıra mektubun muhtevası, Türkiye'nin ABD'ye karşı güveninin kırılmasına ve Sovyetler ile olan münasebetlerinin yumuşamasına sebep olmuştur. Nitekim Türk Dış İşleri Bakanı Feridun Cemal Erkin 30 Ekim 1964 tarihinde Sovyetleri ziyaret etmiş ve görüşmelerin sonucunda açıklanan bildiride, Sovyetlerin, Türklerin görüşlerine olumlu baktıklarını belirterek bu yumuşamayı özellikle belli etmiştir (Söylemezoğlu, 2016: 251). Bu tarihlerden itibaren artık Türk-Amerikan ilişkileri aşağı, Türk-Sovyet ilişkileri yukarı doğru bir grafik çizmiştir. Öyle ki 16 Nisan 1964 tarihinde İsmet İnönü'nün Amerikan dergisi Times'a verdiği demeçte " Müttefikler tutumlarını değiştirmedikleri takdirde Batı ittifakları yıkılacaktır" şeklinde konuşmuş ve batı bloğundan uzaklaşma politikasının sinyallerini vermiştir (Cumhuriyet, 17 Nisan 1964, s.1).

Türkiye, bu dönemde yaşanan tüm gelişmeler neticesinde, olası bir durumda ABD tarafından yalnız bırakılabileceğini açıkça görmüştür. Bu durum Türk hükümetine, Türk dış politikasının alternatifli bir çizgide devam etmesi gerekliliğini hissettirmiştir. Türkiye, Sovyetlerin yanı sıra, 1964 sonrasında bağlantısızlar hareketi ile ilişkilerini iyileştirme gereği de hissetmiştir (Çelik, 2019b: 652). Diğer yandan 1965 yılında yapılmış olan BM Genel Kurulu gündeminde Kıbrıs Meselesi gündeme alınmış ve alınan karada Türkiye'nin tezi lehine sadece dört ülke oy kullanmıştır. Bağlantısızların bir NATO üyesi olan Türkiye'yi batı bloğu ülkesi olarak görmeleri, oylamada Türkiye aleyhine oy kullanmalarıyla sonuçlanmıştır. Buna rağmen bağlantısızları ittifak arayışı açısından bir alternatif olarak gören Türkiye, daha sonraları, Ortadoğu politikasını büyük ölçüde bölge ülkelerle olumlu ilişkiler yürütmek üzerine kurgulamıştır (Çelik, 2019a: 331).

Kasım 1967'de Kıbrıs'ta ortaya çıkan kriz, 1964'te Johnson Mektubu'yla birlikte oluşan algıdan çok uzak bir tarihte gerçekleşmemiştir. TBMM'de yapılan gizli oturumda, Kıbrıs'ta yaşanan son gelişmeler de dikkate alınarak hükümete direk Müdahalede buluma yetkisi verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi: 1967: 4-5). Buna rağmen 1964 sürecinin de etkisiyle, Türkiye'nin herhangi bir müdahalede bulunması noktasında ABD'nin engel olacağı korkusu hala güncelliğini korumuştur. Bu dönemde Türkiye'deki sol görüşlü gruplar, üniversite öğrencileri ve entelektüel çevreler tarafından ABD karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Gazetelerde ve meclis konuşmalarında farklı kişiler tarafından böyle bir durumun kabul edilemez olduğu çok defa tekrar edilerek hükümete yoğun bir baskı uygulanmıştır (Çeçen, 2000: 219-20).

Bu süreçte Makarios'un Enosis hakkındaki düşüncelerinde bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Enosis'in hemen gerçekleşmeyeceği ve biraz zamana ihtiyacı olduğunu savunmaya başlayan Makarios, bu tezleriyle Rum milliyetçiler ve Yunanistan'la ters düşmüştür. Bu dönemde Makarios'a karşı bir suikast girişimi gerçekleştirilmiş ve Makarios yanlısı Rum polisleri ile yeni kurulmuş olan EOKA-B Örgütü birbirinden ayrılmıştır. Makarios'un gittikçe üçüncü dünyacı bir politikaya yönelmesi, NATO'nun adadaki ağırlığının arttırılması meselesi ve Makarios'un Sovyet yakınlaşması, ABD ve Makarios'un arasını iyice açmıştır (Söylemezoğlu, 2016: 271). Öte yandan Makarios, ABD ve İngiltere'ye casusluk ve haberleşme uçuşları için adanın kullanılması konusunda hiçbir sorun çıkarmayacağının teminatını vermeyi de ihmal etmemiştir. Makarios Aynı dönemde olası bir darbe girişimine karşı kendisini savunmak üzere Çekoslovakya'dan silah da getirtmeye başlamıştır. Yunanistan'ın dışında bir dış politika izlemeye başlayan Makarios, sonraları, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması ve doğrudan NATO güdümüne girmesine olumlu bakmamaya başlamıştır (Kişman, 2014: 167).

BM'de Kıbrıs sorunu ile ilgili toplumlar arası görüşmeler 1968'de başlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U. Thant'ın aracılık ettiği görüşmelerin ilki, Kıbrıs Türk Toplum Meclisi Başkanı Rauf Denktaş ile Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides arasında 2 Haziran 1968 yılında Lefkoşe'de yapılmıştır. 24 Haziran'da da ikincisi gerçekleştirilmiş olan görüşmelerin herhangi bir kamuoyu baskısına maruz kalmaması için basına kapalı yapılması uygun görülmüştür. Bu dönemde Yunanistan'ın Ada'ya gönderdiği Albay Grivas, ENOSİS-B ile Makarios yönetimini kontrol altına almaya çalışmıştır. Makarios bu konuda Grivas ile ittifak sağlamaya çalışmış ancak bu girişim başarılı olmamıştır. Grivas EOKA-B Örgütünü kurarak, Makariosçulara karşı eylemler başlatmıştır. EOKA Örgütünü alarak yeniden aktifleştiren Grivas 1974'te ölünce yerine Karusos geçmiştir. EOKA-B Örgütünün Yunanistan'daki cunta yönetimi tarafından destekleniyor olması ve cunta yönetiminin de ABD güdümünde bir yönetim olması durumları, Makarios'u Sovyetler Birliği alternatifini kullanmak durumunda bırakmıştır. Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi Kıbrıs'ın yeni bir Küba, Makarios'un ise yeni bir Fidel Castro olması anlamına geliyordu (Çay, 1979: 92-93).

1968-1974 arası dönemde ABD, adadaki sorunların ancak Yunanistan ve Türkiye arasında oluşacak diyalog ortamında çözülebileceğini kanaatine varmıştır. Batı Avrupa'da dışlanmış ve tek başına bırakılmış Yunan cunta yönetimi ABD açısından daha ikna edilebilir bir müttefik gibi görünürken giderek daha çok Sovyetlere ve bağlantısızlara yakınlaşan Makarios ile bir çözüm bulmak mümkün değil gibi görünmüştür (Söylemezoğlu, 2016: 275). Kıbrıs barış harekâtına doğru ilerleyen bu dönemde Türkiye ve ABD arasındaki krizler döneminin ikinci perdesi gerçeklemiştir. Türkiye ve ABD arasında 1964 yılı itibariyle başlayan kriz, soğuk savaş ortamının rekabetçiliğinden ziyade Kıbrıs meselesi çerçevesinde şekillenmiştir.

Öte yandan Yunan yönetimi Makarios'un bir an önce devrilmesini hedeflemiştir. Makarios Rum askeri kanadındaki cunta yanlısı askerlerin tasfiyesi ve Milli Muhafız örgütünde bulunan 650 Yunan subayının geri çekilmesini isteyince Cunta Milli Muhafız örgütüne yönetimi ele geçirmek ve Makarios'u öldürme talimatını vermiştir. Bu talimat açıkça Kıbrıs Rum yönetimi için darbe anlamına gelmiştir. Darbe girişimi, bir süredir azalmış olan tedhiş hareketlerinin yani Türklere karşı gerçekleştirilecek olan eylemlerin artarak yeniden başlatılacağı anlamına geliyordu. Bu açıdan bakıldığında Makarios'a yapılacak olan darbe, ENOSİS için de önüne geçilemeyecek bir kapıyı beraberinde aralamış olacaktır (Mütercimler, 1990: 132).

Türk Hükümetinin Kıbrıs'ta darbe yapılması durumunu kabul edemeyeceği için Yunanistan ile diplomasi yöntemiyle sorunu çözmeye gayret etmiştir. Ancak Yunan cunta yönetimi müzakere süreçlerinin Yunanistan'ın hedefleri açısından herhangi bir olumlu netice vereceğine inanmadığı için, diplomasi çözümünden uzaklaşmaya karar vermişti.

Kıbrıs meselesinin gelinen noktadaki çözümüne dair görüşmelerin ortaya somut neticeler çıkartmamış olması konusunda Rauf Denktaş Rum lideri Makarios'u sorumlu tutmaktadır:

"…Benim hedefim kurucu ortaklık statümüzü ve Türk garantisini korumak suretiyle 1960'taki eşitliğe dayalı ortaklığın toprağa yansımasını sağlayarak halka elle tutulur bir güven sistemi getirmekti. Bunu elde edebilmek için gereken tavizleri vermeye hazırdım. Öyle de yaptım. Yıllar süren müzakereler sonunda, Klerides ve Yunanistan, Makarios'a vardığımız sonucu kabul etmesi yönünde öneride bulundurlar. Ancak Makarios Enosis'i yasaklayan yeni bir antlaşma imzalamayacağını bildirdi. Ben ise Enosis'in yasaklanmasında ısrarlıydım. Garanti Antlaşması'nın devamını istiyordum. Sonuçta Makarios, Azınlık haklarını kabul etmediğim ve Garanti Antlaşması'nda ısrar ettiğim için 1968'den 1973'e kadar devam eden görüşmeleri 'Hayır' diyerek noktalamış oldu." (Denktaş, 2004: 46-47).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte çok daha yakınlaşan Türk-Amerikan ilişkileri Kıbrıs meselesi ile ciddi bir kriz sürecine girmiştir. Kıbrıs meselesi süreci diğer diplomatik problemlerde olmadığı kadar ciddi sorunlar doğurmuş ve Türk kamuoyunu ve devlet adamlarını ilişkileri sorgulama noktasına çekmiştir. ABD'nin bilhassa Kıbrıs konusunda Türk çıkarlarını hiçe saydığı algısı toplumun büyük kesimine yerleşmişti. Kıbrıs meselesi Türk dış politikasının ana hatlarında bir kırılma meydana getirmiş ve Türk-Amerikan ilişkilerinin genel gidişatında güven kaybına neden olmuştur.

Türk Amerikan ilişkilerinin ilk günlerinden itibaren süregelen olumlu atmosfer bazı çatlaklar la bozulmaya başlamıştır. Küba krizi, krom alımı problemi, haşhaş krizi gibi meseleler son olarak, ilişkilerin Kıbrıs Barış Harekâtı süreci ile son bulma noktasına kadar getirmiştir. Bu süreçte kendisine alternatif arayan Türk hükümeti bağlantısız devletler ile ilişkileri de istediği şekilde geliştirememiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk keskin durağı 1960'lara gelindiğinde yaşanmıştır. Soğuk savaşın henüz güncelliğini yitirmediği 1960'lar hala blok lideri devletlerin üye devletler üzerinde sert tutumlar sergileme hakkına sahip olabildikleri bir zaman dilimi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri İle Türkiye arasındaki, etkisi en fazla sürecek olan problem 1964 yılına gelindiğinde yaşanmıştır. Kıbrıs adasında uzun süredir süregelen iç problemler Türkiye'yi Kıbrıs'a Müdahale etmeye zorlamış, Amerika'nın bu müdahaleye sert bir şekilde karşı çıkmasıyla da Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk keskin kırılma yaşanmıştır.

Amerika ve Türkiye'nin 1980 yılına gelinceye kadar birçok konuda fikir ayrılıklarına düştükleri görülmesine rağmen, ilişkileri en derinden etkileyen konu Kıbrıs meselesi olmuştur. Öte yandan; haşhaş krizinin süreci beslemesi, Kıbrıs meselesinin Makarios'un eylemleri vesilesiyle güncelliğini koruması, Türkiye'de sol fraksiyonların Anti-Amerikan tutumlarının da etkisi göz önünde bulundurulduğunda 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına giden sürecin bir olgunlaşma evresinden geçtiği rahatlıkla görülebilir.

Türkiye Cumhuriyetinin, diğer örneklerde gözlemlenenin aksine, Amerika'nın Kıbrıs'a müdahale konusundaki olumsuz tavrına karşı gelişini etkileyen birçok faktör olmuştur. Bu faktörler; Amerika'nın dönem itibariyle iç politik gelişmelerle başının dertte olması, Amerikan Sovyet yakınlaşmasının dönem için söz konusu olması, adaya müdahale için gerekli hukuki zeminin oluşması ve haşhaş krizi, Küba bunalımı, krom sorunu, Jhonson mektubu gibi gelişmelerdir. Öte yandan dönem itibariyle Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin genel siyasi bakış açısı ve kararlı tutumu da harekâtın Amerika'ya rağmen gerçekleşebilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sonuç olarak Kıbrıs Meselesi, Türk-Amerikan ilişkilerinin başladığı tarihten günümüze kadar yaşanan gelişmeler arasında derinliği ve güncelliği bakımından en önemlisidir. Bu süreçte, Türk kamuoyu tarafından milli bir dava olarak kabul edilen Kıbrıs'ın bağımsızlığı konusu, Türk dış politikası ve Türkiye'nin Amerika ile olan ilişkileri açısından müstesna bir ehemmiyete sahiptir.

KAYNAKÇA

1. ARMAĞANOĞLU F., 2017. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul, 491s.
2. Cumhuriyet Gazetesi, 1964. "Johnson İnönü'yü Washington'a davet etti" 5 Haziran, s. 1.
3. Cumhuriyet Gazetesi, 1964. "İnönü'nün Demeci Amerika'da Büyük Akisler Yarattı" 17 Nisan, s. 1.
4. Cumhuriyet Gazetesi, 1960. "Cemal, Eisenhower'e cevabi mesaj yolladı" 30 Haziran, s. 5.
5. ÇAY A., 1979. Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963, Sevinç Matbaası, Ankara, 222s.
6. ÇEÇEN A., 2000. Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 405s.
7. ÇELİK, M. E., 2019a., "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1965-1970)", Tarihin İzinde Bir Ömür, Ed.: Necdet Hayta, Bahattin Demirtaş, Mustafa Can, Ankara, ss. 327-346.
8. ÇELİK, M. E., 2018. "İkinci Dünya Savaşı Bitiminden Bağdat Paktı'na Geçen Süreçte Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, TAED-64, ss. 475-497.
9. ÇELİK, M. E., 2019b., "Türkiye-Bağlantısızlar İlişkilerinde Uyuşmazlıkların Nedenleri", İlkçağdan Modern Döneme Tarihten İzler, Ed.: Osman Köse, Ankara, ss. 639- 661.
10. DENKTAŞ R. R., 2004. Kıbrıs Girit Olmasın, Remzi Kitabevi, 2 . Baskı, İstanbul, 238s.
11. DENKTAŞ R. R., 2000. Hatıralar, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 475s.
12. DERMAN G. S., Ve KURBAN V., 2016. "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB İle İlişkiler" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVI/33, ss. 455-484.

13. F.R.U.S., Volume XVI, 1964 "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State", http://history.state.gov, Erişim (30.09.2019).
14. F.R.U.S., Volume XVI, 1964. Message From President Johnson to Prime Minister Papandreou", http://history.state.gov, Erişim (28.09.2019).
15. KESKİNTAŞ F. G., 2005. "Kıbrıs Sorunu'nun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması: Johonson Mektubu(1960-1965)", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
16. KİŞMAN Z. A., 2014. "Türk – Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1945-1980)", Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
17. Milliyet Gazetesi, 1964. "Çıkartma Geri Kaldı, (Johnson, Dün İnönü'ye Özel Bir Mesaj Göndererek İstişare Ricasında Bulundu), İnönü ABD'ye Davet Olundu" 6 Haziran, s. 1.
18. Milliyet Gazetesi, 1964. "U Thant'ı İkaz Ettik" 20 Mart, s. 1.
19. MÜTERCİMLER, E., 1990. 21. Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri, Yaprak Yayınları, İstanbul, 415s.
20. POLAT Y.,2007. Barış İçin Oradaydılar Parola: Kıbrıs, Ulus Dağı Yayınları, Ankara, 196s.
21. SANDER, O., 1979. Türk Amerikan ilişkileri 1947-1964, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara. 260s.
22. SONYEL R. S., 2014. Gizli Belgelerle Kıbrıs Sorunu Kaygılı Yıllar (1974-1975), ATAM, Ankara, 479s.
23. SÖYLEMEZOĞLU F., 2016. Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991, Der Yayınları, İstanbul, 583 s.
24. ŞAHİN H., 2002. Johnson Mektubu, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 176s.
25. TBMM Tutanak Dergisi: 1967, toplantı:7 cilt:7/1, sf.4-5. "Başbakanlık Tezkeresi"
26. TOKER M., 1992. İnönü'nün Son Başkanlığı 1961-1965, Bilgi Yay., Ankara, 248s.
27. USLU N., 2016. Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri, Nobel Yayıncılık, Ankara, 586s.
28. USLU N., 2000. Türk Amerikan İlişkileri, Nobel Yayınları, Ankara, 408s.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(10)

Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY[53]

TÜRKİYE'DE YASA DIŞI/DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN İDARİ GÖZETİM ALTINDA TUTULMASI: AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ TEMEL HÜKÜMLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

THE ADMINISTRATIVE OVERSIGHT OF ILLEGAL/ IRREGULAR IMMIGRANTS IN TURKEY: AN ASSESSMENT OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT

ÖZ

Hedef ülkeler açısından, gerekli izin ya da belgelere sahip olmaksızın bir ülkeye giriş yaparak bir ülkede kalmak ya da çalışmak anlamına gelen yasa dışı göç, her geçen gün ülkeleri sosyoekonomik, siyasal ve hukuki açıdan daha da zorlamaktadır. Bu zorlama karşısında her ülke kendi ulusal mevzuatını, uluslararası evrensel kural ve standartlara uygun biçimde düzenlemektedir. Türkiye de göç alanındaki politikaları düzenlemek ve göçü daha etkin yönetmek için 2013 yılında 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu (YUKK) kabul etmiştir. Bu kanunun verdiği yetkiyle İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kurumun görevlerinden birisi de düzensiz göçle ilgili gelişmeleri izlemek bu gelişmeler çerçevesinde gerekli tedbirleri almak ve uygulamaktır.

Türkiye'de yasa dışı göçle ilgili tedbir ve uygulamalarla ilgili olarak öne çıkan hususlardan biri de idari gözetimdir. Çalışmada, yasa dışı göçmenlerin idari gözetim altında tutulması, karşılaşılan temel sorunlar, kişi hürriyeti ve güvenliği, geri vermeme yükümlüğü konuları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve ulusal mevzuat bağlamında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yasa dışı göç, idari gözetim, kişi özgürlüğü, kişi güvenliği, geri gönderme merkezleri.

JEL Kodları: K37, K38, K40, K49.

ABSTRACT

In terms of target countries, illegal immigration, which means staying in a country or working in a country without having the necessary permits or documents, is making countries more difficult in terms of socioeconomics, politics and law. In the face of this coercion, each country regulates its national legislation in accordance with international universal rules and standards. To edit policies in Turkey in the field of migration and manage migration more effectively in the years 2013 6458 No. Foreigners and International Protection Law was accepted. With the authorization granted by this law, the General Directorate of Migration Management was established within the Ministry of Interior. One of the duties of the institution is to monitor the developments related to irregular migration and take necessary measures within the framework of these developments.

One of the outstanding issues related to illegal immigration and related measures are also administrative oversight in Turkey. In the study, the administrative immigration of illegal immigrants, the main problems encountered, the freedom and security of persons, the obligation of non-refoulement are evaluated within the context of the European Convention on Human Rights Law and national legislation.

Keywords: *Illegal immigration, administrative oversight, freedom of person, person security, removal centers.*

JEL Codes: K37, K38, K40, K49.

[53] **Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY Balıkesir Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sanbarli10@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Yabancıların sınır dışı edilmeleri, geri gönderilmeleri ve geri verilmesi noktasında, uluslararası ve bölgesel insan hakları hukuku, uluslararası ceza hukuku, göç hukuku ve mülteci hukuku öne çıkmaktadır.

Uygulanması aşamasında farklı ilke ve kriterler bulunmakla birlikte idari gözetim, uygulaması kabul edilen bir alıkonulma biçimidir. Bu alıkonulma türü, nedenleri ve uygulanması sırasında başvurulan kıstaslar noktasında diğer alıkonulma biçimlerinden ve ceza hukukundaki alıkonulma uygulamalarından farklıdır. İdari gözetim, kararın alınması ve alıkonulmanın gerçekleştirildiği merkezler açısından somut bazı özellikler arz etmektedir. Türkiye'de idari gözetim konusu son on yılda gerek doktrinde gerek kurumlar nezdinde çok tartışılmaktadır (Aktaş, 2019:61).

Çalışmada, idari gözetim konusu, yasa dışı (düzensiz) göçün temel aktörleri olan yasa dışı göçmenlerin tabi olduğu ulusal mevzuat hükümleri bağlamında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku karşılaştırmasıyla değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede, öncelikle düzensiz göç tanımından hareketle, Türkiye'de düzensiz göçle mücadele konusu ele alınmakta, ulusal mevzuatın Sözleşme hukuku ile olan bağlantı noktaları incelenmektedir.

1.YASA DIŞI/ DÜZENSİZ GÖÇ TANIMI

Farklı birçok nedenin harekete geçirdiği, nüfusun bir yerden başka bir yere gitmesi eylemi olarak göç, uzun ya da kısa vadede gerçekleşen insan hareketliliğidir. Göçün, toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreç olduğu açıktır (Castles ve Miller 2008: 30). Göç; süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu doğuran nüfus hareketleridir (Çiçekli 2013:39). Göç terimleri sözlüğünde düzensiz göç, gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen hareketlilikleri olarak tanımlanmaktadır. Düzensiz göç konusunda açık ve genel kabul gören bir tanım olmamakla birlikte, hedef ülkeler açısından, göç düzenlemeleri uyarınca gerekli izin ya da belgelere sahip olmaksızın bir ülkeye giriş yapmak ya da bir ülkede kalmak ya da çalışmak anlamına geldiği dikkati çekmektedir (IOM, ty:26)

İnsan ve göçmen kaçakçılığını da kapsayan düzensiz göç, insanların birey olarak ya da aileleriyle birlikte göç etmelerini ya da menşei ülke dışına kitleler halinde ani olarak hareket etmeleridir. (Ergül, 2012b:222). Kalm'a göre bugün gelinen noktada uluslararası göç konusundaki küresel söylemde yeni olan, göç eden belirli toplumların artık "ulus aşırı istilacı" olarak algılandığıdır (Kalm, 2010: 20).

2. TÜRKİYE'DE YASA DIŞI/DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELE

Türkiye'nin göç alanındaki politikalarını düzenlemek ve göçü daha etkin yönetmek için 2013 yılında 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun verdiği yetkiyle İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kurumun görevlerinden birisi de düzensiz göçle ilgili gelişmeleri izlemek bu gelişmeler çerçevesinde gerekli tedbirleri almak ve uygulamaktır.

YUKK ile kurulan; göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak ve bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamakla görevli olan İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün idari kapasitesinin artırılarak Anlaşmanın uygulanabilmesi için bazı tedbirlerin alınması uygun görülmüştür. Bu tedbirler arasında, düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilinceye kadar barındırılacağı geri gönderme merkezlerinin kurulması ve mevcutların kapasitelerinin artırılması, anlaşma kapsamındaki üçüncü ülke vatandaşlarının Türkiye'ye kabul edilmelerinden sınır dışı edilmelerine kadar geçecek sürede yürütülecek iş ve işlemlerin süratle yerine getirilmesi, düzensiz göçle mücadelenin daha etkin yürütülebilmesi için mevcut tedbirlerin gözden geçirilmesi ve gerekli kanuni, hukuki, mali, idari ve teknik her türlü tedbirin alınması bulunmaktadır.

Düzensiz göçle mücadele noktasında ülkemizin bulunduğu coğrafyada önemli sorunlardan hareketle en önemli araçlardan birisi olarak "geri kabul anlaşmaları" görülmektedir. 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın temel hedefi karşılıklılık çerçevesinde, her bir tarafın diğer tarafın topraklarına giriş, topraklarında bulunma ya da ikamet etme şartlarını yerine getirmeyen kişilerin hızlı ve sistemli bir şekilde geri kabulüne ilişkin usulleri belirlemektir (https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ TEMEL HÜKÜMLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE YASA DIŞI GÖÇMENLERİN İDARİ GÖZETİM ALTINDA TUTULMASI

Türkiye'de ülkeye düzensiz girme, ülkede kalma, ülkeden çıkma girişimi sırasında yakalanan kişiler, gözaltına alınmaları sonrasında Türkiye'den ayrılmalarına ya da sınır edilmelerine kadar geçen sürede İçişleri Bakanlığı'nın idari kararı doğrultusunda geri gönderme merkezlerinde tutulur. Bu süreçte en önemli sorunlar, yasa dışı göçmen sayısının ani artışlar göstermesiyle uyruk, kimlik tespiti ve gerekli belgelerin temini noktasında ülkelerin işbirliği yoluna gitmemeleri nedenleriyle işlemlerin uzamasıdır (Başak, 2011:60).

Yasadığı göçmenlerle ilgili bir diğer konu da "geri göndermeme" sorunudur. Burma, Somali, Filistin gibi ülkesindeki iç çatışma ve savaş devam eden yasa dışı göçmenlerin, doğrudan uçuş olmaması, güvenli olmaması gibi konulardan dolayı sorunlar yaşanabilmektedir. Kaynak ülkelerin konsolosluk hizmetlerini yerine getiren görevlilerle doğrudan temas yolunun sağlanması, işlemlerin daha hızlı gerçekleştirilmesini sağlayacaktır (UTSAM, 2012:39). AİHS 5(1) f bendi, ülkeye izinsiz girmek isteyen bir kimsenin girişinin önlenmesi ya da hakkında sınır dışı etme veya geri verme kararı alınan kişinin sınır dışı edilmesi veya geri verilmesi için hukuka uygun olarak gözaltına alınması veya tutulmasına imkân tanımaktadır (Doğru, Nalbant, 2012:392). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşmiş içtihatları devletin kendi gözetimi altında bulunan kişilerin sağlık ve esenliğinin korunmasından sorumlu olduğunu belirtmektedir (Boyar, 2013:146).

1982 Anayasasının "kişi hürriyetleri ve güvenliği" başlığı altında madde 19'da herkesin kişi hürriyeti ve güvenliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması noktasında maddede belirtilen haller dışında kimsenin hürriyetinden yoksun bırakılamayacağı hükme bağlanmıştır. Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir. Bunun şartlarını ise kanun gösterir.

AİHS'nin Özgürlük ve Güvenlik Hakkı başlıklı 5. maddenin 1. Fıkrasında, herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı olduğu belirtilmektedir. Maddede belirtilen haller ve yasada belirtilen yollar dışında hiç kimsenin özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı kaydedilmektedir. Buna göre; "Bir kişinin usulüne aykırı surette ülkeye girmekten alıkonması veya kendisi hakkında sınır dışı etme ya da geri verme işleminin yürütülmekte olması nedeniyle usulüne uygun olarak yakalanması veya tutulması", özgürlükten yoksun bırakma olarak değerlendirilemeyecektir. Kuşçu'nun da belirttiği üzere, kanunun çizdiği sınırlarda kalınarak ve gerekli itina gösterilerek uygulanan idari gözetim tedbiri yasal ve meşru kabul edilmelidir (Kuşcu, 2017:248). Ancak elbette idari gözetim altına alma işlemiyle ilgili hukuka aykırılık iddialarını gözden geçirecek etkili bir denetim mekanizmasına da ihtiyaç vardır. Bu tedbir alınmadığı takdirde, AİHS'nin m.5/4'ün ihlaline devam edileceği mutlaktır (Başak, 2011: 62).

AİHS'nin Özgürlük ve Güvenlik Hakkı başlıklı 5 maddenin. 4. Fıkrasına göre; "Yakalama veya tutulma nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, özgürlük kısıtlamasının yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar vermesi ve yasaya aykırı görülmesi halinde, kendisini serbest bırakılması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir". Ayrıca aynı maddenin 5. Fıkrasında bu madde hükümlerine aykırı biçimde bir yakalama ya da tutma işleminden mağdur olan herkesin tazminat istemeye hakkı olduğu düzenlenmektedir. AİHS EK 4 Nolu Protokolde, hareket özgürlüğüne getirilecek uygun önlemler; ulusal güvenlik ve kamu güvenliği, kamu düzeninin idamesi, suçların önlenmesi, sağlık ve ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için alınan ve yasaya uygun önlemlerdir. Harris, Boyle vd'ne göre gözaltı ve tutma, EK 4 Nolu Protokolde belirtilen hareket özgürlüğünün kısıtlanmış aşırı biçimi (Harris, Boyle vd, 2009:125) olarak değerlendirilmektedir.

Devletler uluslararası hukuk çerçevesinde sınır dışı etme ve geri gönderme konularında takdir hakkını kullanırken ya da geri verme yükümlülüğü ile ilgili bir işlem yerine getirirken uluslararası teamül kurallarına, insan haklarının genel ilkelerine, evrensel ve bölgesel sözleşmelere uymak durumundadır. Evrensel ve bölgesel sözleşmelerin önemi, temel hakları ihlal edilen tüm yabancılara koruma sağlamasıdır. Vatansızlar, mülteci ve göçmenler de kendilerine özgü uluslararası sözleşme hükümleri doğrultusunda korumadan faydalanabilmektedirler. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi 33. Maddesi, sığınmacı ve mültecilerin ırkı, dini, vatandaşlığı, bir gruba aidiyeti ya da siyasi düşünceleri nedeniyle yaşam hakkı veya özgürlüğünü tehlikeye düşürecek bir ülkeye sınır dışı edilmesini ve geri gönderilmesini yasaklamaktadır. Bu yasağın, bir uluslararası

teamül kuralı haline geldiği söylenebilir. Bu önemli hüküm; **geri göndermeme ilkesi** olarak bilinmektedir. "İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi", tüm yabancılara yönelik sınır dışı etme, geri gönderme ve geri verme durumunda, gönderilecek ülkede işkence tehlikesini gözeterek koruma öngörmektedir. AİHS ve zorunlu yargı yetkisi ile ayrıcalıklı bir konumda olan AİHM, bu alanda en etkili mekanizmayı sağlamaktadır. AİHM'nin kararlarının, sözleşmeye taraf olmayan devletlerin şartlarını, mevzuat ve uygulamalarını değerlendirme imkânı verdiği söylenebilir (Ergül, 2012a:2-3).

YUKK, madde 4'te "Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez" hükmü yer almaktadır. YUKK madde 55 uyarınca da sınır dışı etme kararı alınmayacaklar arasında; sınır dışı edileceği ülkede ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacağı konusunda ciddi emare bulunanlar, ciddi sağlık sorunları, yaş ve hamilelik durumu nedeniyle seyahat etmesi riskli görülenler, hayati tehlike arz eden hastalıkları için tedavisi devam etmekte iken sınır dışı edileceği ülkede tedavi imkânı bulunmayanlar, mağdur destek sürecinden yararlanmakta olan insan ticareti mağdurları, tedavileri tamamlanıncaya kadar, psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet mağdurları sayılmaktır. YUKK'da Cenevre Sözleşmesi 33. Madde hükümleri ile aynı doğrultuda bir düzenleme yapıldığı dikkat çekmektedir.

AİHS, sınır dışı etme, geri gönderme ve geri vermeye dair açık –doğrudan bir koruma getirmemekle birlikte, AİHS organlarının, ülkeden uzaklaştırmaya işlemlerine karşı sağladığı "dolaylı koruma"dan söz edilebilecektir. Günümüzde AİHM'nin, göç ve sığınma konularında bir temyiz mahkemesi ve sığınmacıların dolaylı koruyucusu olarak algılanmasına rağmen, Mahkemenin görevi aleyhine başvuru yapılan devletin sığınmaya ilişkin iç hukuk düzenlemelerini incelemek ya da sözleşmeci devletin Cenevre Sözleşmesinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme biçimlerini denetlemek değildir. Sözleşmeci devletler, Sözleşme ve uluslararası hukuk uyarınca vatandaş olmayanların ülkeye giriş, ikamet ve uzaklaştırılmalarını düzenleme yetkisine sahiptirler. Ancak bir taraf devlet tarafından sınır dışı etme, geri gönderme ve geri verme ilgilinin Sözleşmede belirtilen haklarını ihlal ettiğinde, taraf devletlerin Sözleşme bakımından taraf devletin sorumluluğuna yol açacağı konusu açıktır. Bu da Sözleşme ve Mahkemenin "dolaylı koruması"na işaret etmektedir.(Ergül, 2012a:3-5).

SONUÇ

Düzensiz göçmenlerle ilgili temel sorun alanı, yasa dışı göçmenlerin gözaltında tutulmalarına ilişkindir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşmiş içtihatları, devletin kendi gözetimi altında bulunanların sağlık ve esenliğinin korunması noktasında sorumlu olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte en önemli sorun, bu merkezlerde bulundurulma sürelerinin uzamasıdır.

İdari gözetim altında bulundurulmaya ilişkin olarak 1982 Anayasası'nın "kişi hürriyetleri ve güvenliği" başlığı altında madde:19'da herkesin kişi hürriyeti ve güvenliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Sözleşme'nin 5. maddesinin birinci ve dördüncü fıkralarında herkesin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahip olduğu belirtilerek bu özgürlüğün kısıtlanması halinde kısıtlamanın hukuka uygunluğunu değerlendirecek ve hukuki değil ise salıverilmesine hükmedebilecek bir mahkemeye başvurma hakkına sahip olduğu düzenlemelerine yer verilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Karar Rıda Boudraa Başvurusu, 2015)

AİHS'nin Özgürlük ve Güvenlik Hakkı başlıklı 5 maddenin 1. Fıkrasında, herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı olduğu belirtilmektedir. Buna göre; "Bir kişinin usulüne aykırı surette ülkeye girmekten alıkonması veya kendisi hakkında sınır dışı etme ya da geri verme işleminin yürütülmekte olması nedeniyle usulüne uygun olarak yakalanması veya tutulması", özgürlükten yoksun bırakma olarak değerlendirilemeyecektir.

Düzensiz göçmenlerin ülke dışına çıkarılması, bir ülkedeki düzensiz göçmen sayısını azaltma seçeneği olarak, yasa dışı girişe karşı bir ceza ya da caydırıcılık olabilir. Bununla birlikte, etkili biçimde ülkelerine geri gönderilenlerin sayısı, toplam düzensiz göçmenlerin sayısı ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Avrupa ülkeleri geri gönderme oranını artırmak için "gözaltı" seçeneğinden yararlanmaktadır. Ancak bir son çare aracı olarak gözaltı seçeneğine başvurma sınırlıdır. Bu nedenle de düzensiz göçmenler nezdinde bir etkili bir caydırıcılık sağlamamaktadır (Bermejo, 2018:304).

KAYNAKÇA

1. Aktaş, Mehmet (2019) **"**Geri Gönderme Merkezlerinde Uygulanan İdari Gözetimin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Özgürlük Ve Güvenlik Hakkı" Başlıklı 5 İnci Madde Perspektifinden Değerlendirilmesi", Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu · Sayı: 2 · Temmuz, ss.61-78.
2. Başak, Cengiz (2011) Mülteciler Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenler, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No:686, Sonsöz Gazetecilik Matbaacılık Reklamcılık LTD.ŞTİ, Ankara.
3. Bermejo, Rut (2018) "From Irregular Stay Removal Through Detention:The Case of Spain As a Member State of the European Union", Migration Letters, Vol.15, No:3, ss.303-314.
4. Boyar, Oya (2013) "İşkence ve Kötü Muamele Yasağı", Sibel İnceoğlu (ed.), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara, ss.137-157.
5. Castles, Stephen ve Miller, Mark J. (2008) Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, Çev: Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, çev. B. Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul.
6. Çiçekli, Bülent (2013) Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü.
7. Doğru, Osman, Atilla Nalbant (2012), İnsan Hakları Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara.
8. Ergül, Ergin (2012a) Sınır Dışı Etme Geri Gönderme ve Geri Verme, Yargı Yay., Ankara.
9. Ergül, Ergin (2012b) "Uluslararası Hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri", Türk İdare Dergisi, S.475,Aralık, ss.213-227.
10. Harris D.J, Boyle M.O, Bates E.P., Buckley C.M. (2009), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, Avrupa Konseyi, Çev.ed. Hülya Dinçer, Şen Matbaa, Ankara.
11. IOM (ty) Göç Terimleri Sözlügü Uluslararası Göç Hukuku, Ed.Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath – Cross.
12. Kalm, Sara (2010) "Liberalizing Movements? The Political Rationality of Global Migration Management", Editors: Zig Layton-Henry, Danièle Joly, Professor, Macmillon,England, ss 21-44.
13. Kuşcu, Döndü (2017) "Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Sınır Dışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancıların İdari Gözetim Altına Alınmaları", DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 37, ss. 241-284.
14. UTSAM (2012) Küresel Göç ve Fırsatçıları Türkiye'de Yasadışı Göçmenler ve Göçmen Kaçakçıları", UTSAM Raporlar Serisi:18, Ankara.
15. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Karar Rıda Boudraa Başvurusu, 2015 (Başvuru Numarası: 2013/9673) Karar Tarihi: 21/1/2015 R.G. Tarih- Sayı: 16/6/2015-29388.
16. (https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(11)

Doç. Dr. Seher UÇKUN[54]; Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN[55]

OMNİPOTAN LİDERLİĞE BAKIŞ

OVERVIEW OF OMNIPOTAN LEADERSHIP

ÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski olan lider, liderlik ve yöneticilik kavramları ve yaklaşımları her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Liderlikle ilgili literatür incelendiğinde pozitif liderlik yaklaşımlarının var olduğu ve daha çok ilgi çektiği görülmektedir. Son yıllarda olumsuz liderlik yaklaşımları ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Ancak literatür taramalarında omnipotan liderlikle ilgili çalışmaların az olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı; liderlik kavramı ve liderlik yaklaşımdan birisi olan omnipotan liderlikle ilgili bakış açısı ortaya koymaktır. Ayrıca tarih de ve günümüzde ortaya çıkan omnipotan liderlerin özelliklerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Lider, Liderlik, Omnipotan.

ABSTRACT

The concepts of leadership, leadership and management as old as human history and approaches have always attracted the attention of researchers. When the literature on leadership is examined, it is seen that positive leadership approaches exist and attract more attention. In recent years, researches on negative leadership approaches have been conducted. However, literature studies have shown that studies on omnipotan leadership are scarce.

The purpose of this study; Omnipotan, which is one of the leadership concept and leadership approach, is to present a perspective about leadership. It is also to examine the characteristics of omnipotan leaders emerging in history and today.

Keywords: *Leader, Leadership, Omnipotan.*

[54] **Kocaeli Üniversitesi, Ulaştırma Yüksekokulu, seher.uckun@gmail.com,Kocaeli/Türkiye**
[55] **Kocaeli Üniversitesi, Ö.İ.Uzunyol MYO, guckun@gmail.com,Kocaeli /Türkiye**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Örgütlerin amaçlarına ulaşmasında liderler ve yöneticiler çok önemli role sahiptir. Yöneticiler görevlerini yerine getirirken yönetim işlevlerinden planlama başta olmak üzere yöneltme, koordinasyon gibi işlevleri en iyi şekilde yerine getirerek işletmenin hedeflerine ulaşmasında rol oynarlar. Yöneticilerin örgütlerinde kendisinden beklenen başarıyı sağlamak için aynı zamanda liderlik özelliğinin de olması önem arz etmektedir. Liderlik özelliği olan yöneticilerin özellikle olumlu yetenek ve beceriye sahip olması durumunda işletmeye katkısı daha da artarak devam edecektir. Özellikle üst düzey yöneticilerin aynı zamanda lider özelliğinin olması işletmenin rekabet şansını artırarak büyüme ve varlığını sürdürmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada liderlik kavramı ve liderlik yaklaşımların genel çerçevesi çizilerek farklı ve birazda az bilinen bir liderlik olan omnipotan liderlik örneklerle açıklanmıştır.

LİDERLİK ve LİDERLİK SÜRECİ

Liderlik, insanlık tarihi kadar eski zamanlara dayanmaktadır. M.S. 300 ile 400 yılları arasında liderlikle ilgili Plato ve Aristo'nun görüşlerine rastlanılmaktadır (Aslan,2013:23). Liderlik ilk önce askeri, politik ve dini alanlarda yer almış, sanayi devriminden sonra işletme yönetiminde önem kazanmaya kazanmıştır. Liderlik kavramı ancak 19.yüyıl başlarında ilk olarak İngiliz parlamentosunun kontrolünü ve politik etkisini konu alan yazılarda kullanılmıştır(Akbaba ve Erenler, 2008:22).

Lider ve liderlik kavramı tanımının sürekli değişmesinde önemli faktör daha önce ön planda olan kriterlerin günümüzde değişmesi nedeniyle "katılımcı yönetim, iletişim becerileri" gibi liderlerde bulunması gerekli faktörlerin ön plana çıkmasıdır.

Yapılan araştırmaların sonuçları göstermektedir ki, liderlik tanımları sürekli değişim göstermektedir (Baltaş, 2010:76). Lider ve liderlik kavramı çok eskilere dayandığı için kavramla ilgili çok fazla çalışma ve tanımlama söz konusudur. Hemphill ve Coons (1957), Bass (1960), Stofdill (1974), Katz ve Kahn (1978), Burns (1978), Bennis ve Nanus (1985), Yukl (1989), Bass (1990), Robbins (1996), Arıkan (2001), Zel (2001), Yukl (2002), Tabak ve diğerleri (2007) gibi kişiler ön plana çıkan liderlikle tanımlar yapmışlardır (Erkutlu, 2004:3) Yapılan liderlikle ilgili tanımlar incelendiğinde ortak öğeleri; lider, izleyiciler ve ortam olarak belirtilebilir (Saylı ve Baytok,2004:12-13; Erkutlu,2014:4; Aslan,2013:24):

Lider: Liderlik süreci içerisinde liderlik rolünü oynayan kişidir.

İzleyiciler: Liderden etkilenen ve liderin hedeflenen amaçlarına ulaşmasına katkı sağlayan bireylerdir.

Ortam/Koşullar: Liderin faaliyette bulunduğu iç ve dış çevresidir.

LİDERLİK YAKLAŞIMLARI

Liderlik çalışmalarının bu kavramı farklı açılardan incelendiği görülmekle beraber, bu çalışmada tarihsel gelişim sürecine bağlı kalarak sınıflandırma yapılmıştır. Genel olarak klasik ve çağdaş yaklaşımlar olarak ikiye ayrılmıştır (Saylı&Baytok,2014;Erkutlu,2014, Üzüm&Uçkun,2019).

Klasik liderlik yaklaşımları; özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşımlar ve durumsallık yaklaşımı olarak üç başlık altın incelenmektedir.

Modern liderlik yaklaşımları; dönüştürücü liderlik, etkileşimci liderlik, karizmatik liderlik, vizyoner liderlik demokratik liderlik, kendi kendine liderlik, dağıtımcı liderlik, hizmetkar liderlik, stratejik liderlik, e-liderlik, otantik liderlik, alçakgönüllü/mütavazi liderlik, kuantum liderlik, ruhsal liderlik, etik liderlik, girişimci liderlik, estetik liderlik, yıkıcı liderlik olarak belirtmek mümkündür.

OMNİPOTAN KAVRAMI ve OMNİPOTAN LİDERLİK

İngilizce **omnipotent** kelimesinden ortaya çıkan omnipotan kavramı; her şeye gücü yeten, her şeye kadir anlamına gelmektedir (www.collinsdictionary.com). Omnipotan düşünce; İnsan yaşamında bebeklikten başlayarak ergenlik döneminde devam eden düşünce tarzıdır. Bu düşünce tarzı zamanla yönetici ve liderlerde yönetim tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani yöneticilerin, liderlerin sınırsız güç veya otoriteye sahip olması ve kendilerinin çok güçlü olduklarını düşünmesidir. Bu düşünceye sahip olma sürecinde liderin veya yöneticinin çevresinde yer alan kişilerinde etkisinin olduğu bir gerçektir. En iyisini siz bilirsiniz, siz ne derseniz o olur, en büyük lider bizim lider gibi söylemler lideri (yöneticiyi) sınırsız güce ve otoriteye götüren yolun temel taşlarıdır.

Özellikle büyük güç sahibi olan bazı insanlar (ailesel güç, parasal güç, yasal güç, fiziksel güç ,hitabet gücü gibi), kendilerini her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten kişiler olarak gören ve diğerlerine sadece ölümlü olarak davranan bir kişilik özelliğine sahiptir. Omnipotan kişilik özelliği sadece yönetici ve lider konumunda olan kişilerde değil, değişik meslek gruplarında (poltikacılar, doktorlar, bürokratlar ve ünlüler) 'da görülmektedir (https://thehutchreport.com).

Omnipotan liderin özelliklerini kısaca aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür(Einarsen,2007:208; Baltaş,2010:62; Aslan,2013:23; Akman,2016:634;Uymaz, vd.,2016:44):

- Çabuk kızar, sinirlenir ve olaylar karşısında nasıl tepki vereceği kestirilemez.
- Kararlarında tutarsızdır ve çoğu zaman da kararsız kalır.
- Riske girmez, risk almaktan çekinir. Başarısızlıkların sorumluluğunu çevresine yükler.
- Aşırı kuşkucudur, hiç kimseye güvenmez ancak kendisine sonsuz güven duyulmasını bekler ve sürekli kendisine düşmanca davranılacağına inanır, hatta yaşamına kast edileceğini düşünür.
- Gücünü ve olanaklarını düşünmeden sürekli vaatte bulunur, bol keseden umut dağıtır ve söz verir ancak bu sözleri yerine getirmez ve sözlerini unutur.
- Her şeyin en iyisini kendisinin düşündüğüne ve bildiğine inanır.
- Aşırı kontrolcüdür, herkesi ve her durumu kontrol etmeye çalışır.
- İnsanlarla iletişimi tek taraflıdır. İletişim emir vermekten ibarettir, aşağıdan gelen görüş ve önerileri önemsemez, dikkate almaz.
- Danışmadan ve istişare yapmadan ani kararlar verir, söylemlerde bulunur ve bu yüzden çevresini zor duruma sokar.
- Yapmacık tavırlar sergiler, çevresine şirin görünerek istediklerini yaptıracağını ve herkesi istediği şekilde yönlendireceğini düşünür.
- Kendisinde diğer insanlardan farklı üstünlükler (sezgisel, tanrısal, fiziksel vs.) olduğunu düşünür ve dolayısıyla herkesten daha fazla her şeye hakkı olduğuna inanır. Peygamberler gibi seçilmiş kişi olduğu düşüncesi bilinçaltında yaşar
- Meydan okumayı sever ama bunda da tutarsızdır.
- Dostluğu ve düşmanlığı her an değişebilir.
- İnsanların yaşamını ve geleceğini tehlikeye atmaktan çekinmez.
- Amacına ulaşmak için her yolu mübah görür.
- Açgözlüdür ve sahip oldukları güçten daha fazlasını isterler, hırslarının sınırı yoktur.
- Bütün dünyayı, örgütü, işletmeyi tehlikeye atmaktan çekinmezler.

Omnipotan liderlik örneklerini tarihten ve günümüzden vermek mümkündür. Literatürde yıkıcı lider, kötü lider, yetersiz lider, bağnaz lider, taşkın lider, canavar lider, ahlaksız lider, duygusuz lider gibi örneklerle çeşitlendirilmiş liderlik tipleri olmakla birlikte bütün sayılanların aslında bu örneklerin tek tek taşıdığı özelliklerin hepsini aynı anda barındıran omnipotan liderlikten bahsetmek mümkündür.

Geçmişte yer alan liderlerden Hitler, Stalin, Saddam Hüseyin, Esad, Mussolini, Franko, Pinochet, Pol Pot, El Beşir, Mugabe, R. Karadziç, R.Miladiç ve Maduro sayılabilir(Baltaş,2010:61).Bu liderlik tiplerini tek bir kişilik olarak düşünmemek gerekir. Omnipotan lider liderliği ele geçirdikten sonra çevresindekilerin büyük çoğunluğu sessiz kalmakta ve sadece seyretmekle yetinmektedir. Çünkü korku iklimi hakim olmaya başlamıştır. Bir kesim bu yönetim anlayışından çıkar sağlamayı uman ve sağlayan çıkarcı-yardakçılardır. Bir diğeri de omnipotan liderin isteklerini yerine getiren, emirleri uygulayan ve lidere inanmış, tam bağlılık gösteren uygulayıcılardır. Bunlar daha çok ezilmiş, itilmiş ve bulundukları toplumda dışlanmış kötü ruhlu ve kötülük yapmaktan zevk alan narsist kişilerdir.

İnsanlık tarihinin sayfaları omnipotan liderlerin yaptığı kötülüklerin, işkencelerin ve ölümlerin örnekleriyle doludur.

Günümüzde de omnipotan liderlik sergileyen ve bunu çoğunlukla demokrasi kılıfı içine saklanarak gerçekleştiren liderler de mevcuttur. Özellikle dünyanın COVID-19 (koronavirüs) salgını yaşadığı dönemde çevresini, bilimi, üniversiteleri, mevkidaşlarını, bilimsel araştırma merkezlerini dikkate almadan sadece inandığı biçimde hareket eden ve bulunduğu toplumu, ülkeyi hatta dünyayı büyük tehlikelerin içine atmaktan çekinmeyen liderler görülmektedir. Buna örnek; D.Trump (ABD), Kim Yong (Kuzey Kore), Boris Johnson(İngiltere), Bolsonaro (Brezilya) gösterilebilir.

D.Trump'ın salgına karşı aldığı tutum ve insanların sağlığını hiçe sayarak sadece kendi kararlarını uygulaması, diğer alt kademe ve orta kademe yönetimlerin (senato, valiler, doktorlar) görüş ve önerilerini hiçe

sayması ve bilime aykırı çözümler üretmesi (dezenfektan maddelerin içilmesi veya damara enjekte edilmesi gibi), söylemlerinde " Dünyanın en güçlü ülkesi biziz, en çok para bizde, en zengin biziz, en doğrusunu ben bilirim, en akıllı benim" gibi düşünceleri açıkça beyan etmesi omnipotan liderlik tarzına açık örnektir. Aynı biçimde yukarıda sayılan diğer günmüz lider tiplerinin bu salgın karşısında izledikleri politikalar ve söylemlerde omnipotan özellikler taşımaktadır.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Liderler tarih boyunca çok etkili olmuştur. Hatta dünya tarihini değiştirmişlerdir. Devletlerin ve örgütlerin başarısı büyük ölçüde sahip olduğu liderlik türüne bağlıdır. Bundan dolayı liderin olumlu ya da olumsuz özellikleri, bulunduğu zamanı ve olaylar karşısındaki tutumu, gidilecek yolun neresi olduğunu ve nasıl gidileceğini belirler. Omnipotan liderler bulundukları dönemlerde ve yaşadıkları toplumlarda anlık başarılar sağlıyor gibi görünseler de zaman içinde önemli yanlışlar yaptıkları ve zarar verdikleri görülmüştür.

Toplumların sosyo -ekonomik düzeyleri gelişirken, eğitim seviyeleri yükselirken ve özgürlük alanları genişlerken omnipotan liderlerin ortaya çıkması bir çelişki gibi görülebilir mi?

KAYNAKÇA

1. Aslan, Ş.(20013). Geçmişten günümüze liderlik kuramları. Konya: Eğitim Yayınevi.
2. Akbaba, A. ve Erenler, E. (2008). Otel işletmelerinde yöneticilerin liderlik yönelimleri ve işletme performansı ilişkisi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 19(1):21-36.
3. Akman, Y.(2016).Yıkıcı liderlik ile mesleki tükenmişlik arasındaki ilişki: Öğretmenler üzerine bir araştırma. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 12(3):627-653.
4. Baltaş, A.(2010). Türk Kültüründe Yönetmek. İstanbul: Remzi Kitabevi.
5. Einarsen,S.,Aasland,M.S. ve Skogstad, A.(2007). Destructive leadership behaviour: a definition and conceptual model. The leadership Quarterly,18:207-216.
6. Erkutlu, H.V. (2014). Liderlik, kuramlar ve yeni bakış açıları. Ankara: Efil yayınevi.
7. Saylı, H. ve Baytok, A.(2013).Örgütlerde liderlik teori uygulama ve yeni perspektifler, Ankara: Nobel Yayıncılık.
8. Uymaz,A.O., Karagözoğlu, C.,Turegün, E. Ve Baba, A.(2016). Destructive Leadership in Sports: Developing the Sports Coaching. Advances in Social Sciences Research Journal, 3(4):44-50.
9. Üzüm, B.& Uçkun, S.(2019). Liderlik –Yeni Yaklaşımlar. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
10. https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/omnipotent(erişim tarihi:24.04.2020).
11. https://thehutchreport.com/the-omnipotent-leader/ (erişim tarihi: 23.04.2020).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(12)

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN[56]; Bekir TOSUN[57]

CORONA VİRÜS SALGINI ve ETKİLERİ

EPIDEMIC and EFFECTS OF THE CORONA VIRUS

ÖZ

2020 yılının insanlık tarihinde felaketler yılı olarak anılacağı düşünülmektedir . Aralık 2019 da Çin'de ortaya çıkan Corona Virüsü (COVID-19), Avrupa'ya İtalya, İspanya, Almanya, Fransa ve komşumuz İran'a yayılmıştır. 11 Mart'da da beklendiği gibi ülkemize de gelmiştir. Gelmesini ve bulaşmasını engellememiz imkânsızdı, ancak zaman kazanabilmek amacıyla bazı önlemlerin alınması için gerekenler yapıldı. Tüm dünyanın yaptığı gibi sınırlarımızı kapatıp izole olmamız gerekiyordu. Bunun için önce yurt dışı uçuşlar azaltıldı ve daha sonra tamamen iptal edildi ve aynı uygulama yurt içi uçuşlar içinde yapıldı. Daha sonra yurt içi karayolu ulaşımı da kısıtlanarak önlemler arttırıldı.

Bu çalışmada; tüm dünyayı olduğu gibi ülkemizi de etkisi altına alan bu virüsün ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve nasıl yayıldığını ortaya koyup, neler yapılması gerektiği konusunda tespitler yaparak paylaşmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Virüs, Korona.

ABSTRACT

It is thought that 2020 will be known as the year of disasters in human history. Corona Virus (COVID-19), which appeared in China in December 2019, spread to Europe, Italy, Spain, Germany, France and our neighbor Iran. He/she came to our country as expected on 11 March. It was impossible for us to prevent coming and contaminating, but some measures were taken to take some precautions to save time. As the whole world did, we had to close our borders and be isolated. For this, international flights were reduced first and then completely canceled, and the same application was made for domestic flights. Later, domestic road transportation was also restricted and measures were increased.

In this study; It is aimed to reveal what this virus is, how it emerged and how it spread, and to determine what should be done by affecting our country as well as the world.

Keywords: *Outbreak, Virus, Corona.*

[56] **Kocaeli Üniversitesi, Ö.İ.Uzunyol MYO, guckun@gmail.com,Kocaeli /Türkiye**
[57] **Bilim Uzmanı, bekirtosun42@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1.Corona Virüsü Nedir?

Corona virüs'ler, insanları ve çok çeşitli hayvan türlerini enfekte edebilen RNA virüsleridir. İnsanlarda soğuk algınlığından pnömoni (zatüre)'ye kadar değişen çok çeşitli solunum yolu enfeksiyonlarına neden olurlar. Her yıl sonbahar ve kış aylarında Corona virüs'ler, %35 oranında boğaz ağrısı, kuru öksürük, burun akıntısı, halsizlik ve yorgunluk ile seyreden soğuk algınlığına yol açarlar. Enkübasyon süresi 3-5 gün olup, bu tür Corono virüs enfeksiyonlarında hastalık 4-6 gün içerisinde kendi kendini sınırlar ve hastalar hızla iyileşirler. Olguların çok az bir kısmında ve özellikle risk grubunda ise pnömoni gelişebilir (www.yeditepehastanesi.com.tr).

Dünyayı etkisi altına alan corona virüsü, insan eliyle yapılmış sentetik bir virüs mü dür ? Yoksa doğa da bulunan ve mutasyona uğrayarak hayvanlardan insana bulaşmış doğal bir virüs mü dür ? Bu konu virüsün ortaya çıktığı Aralık 2019 dan beri tartışılmakta, bu sorulara cevap arandığı görülmektedir**.**

Şu andaki bilgiler çerçevesinde bu virüs, ilk kez Çin'in Wuhan kentinde Aralık 2019 tarihinde görülmüştür. Bu olayla ilgili olarak Çin, Çin'de yapılan askeri spor yarışmaları esnasında ABD'li subaylar tarafından Çin'inin Wuhan Bölgesine getirildiği yönünde şüpheler olduğunu açıklamıştır. Ayrıca bu virüsün, ilk kez Çin' de görülmesinin, virüsün Çin kaynaklı olduğu anlamına gelmeyeceği iddia edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında virüsün " Çin Virüsü " adını alması gerekirken COVİD -19 olarak adlandırılması da bu açıdan çok ilginçtir.

2.Corona Virüs İçin Neden Çin Seçilmiştir?

Corona virüs konusuyla ilgili olarak, Nature Medicine Dergisinde "A SARS-Like luster of circulating bat corınaviruses show potantial for human emergence" başlığıyla Aralık 2015 te yayımlanan makale ile dünya kamuoyuna duyurulduğu çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmiş, bu virüsün küresel sermayenin bir oyunu ve planlı bir saldırı olduğu iddiasında bulunulmuştur. (Dizdar, https://www.youtube.com/watch?v=fMp3Ssj3cQw).

2017 yılında Bill GATES yapmış olduğu bir konuşmada " Önümüzdeki yıllarda 10 milyon insanın ölümüne sebep olacak bir felaket, savaş değil, hızla yayılan virüsler olacaktır." sözleriyle bu virüsü haber vermiştir. Bu öngörüsüne açıklama olarak da; hep savaş ve silahlanmaya yatırım yapıldı. Silahsızlanma ve sağlık virüsün yayılmasını engelleyebilecek alanlar ihmal edildi demiştir (Alptekin,www.youtube.com).

Virüsün yayılması için neden Çin seçildi konusundaki görüşler şöyle sıralanabilir;

Bu soruya kolaylıkla cevap vermek zordur. Bu konuda birkaç tez ortaya atılmıştır. Son birkaç yılda Çin ile ABD arasında yaşanılan ekonomik savaşın yükselerek büyüdüğü bilinmektedir. Gümrük vergileri, kota sınırlamaları ile doruğa çıkan ekonomik savaş, göz önüne alındığı zaman; bu virüsün ABD tarafından Çin'e bulaştırıldığı ve biyolojik bir savaş olduğu izleniminin verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

a.Çin Devletinin Otoriter Yönetim Şekli : Çin halkının gelenekleri gereği uysal ve sakin olmaları, Çin yönetiminin çok güçlü olması ve olası öngörülmeyen bir şey olursa çekinmeden askeri tedbirlere başvurup, olayları kolayca kontrol altına alabileceğinin düşünülmesidir.

Virüs Wuhan'da ortaya çıkıp yayılmaya başladığı zaman Çin hükümeti, tam da bu tez de öngörüldüğü gibi davranış sergiledi. Şehirleri, limanları, havaalanlarını kapattı. 10 gün içinde dev hastaneneler inşa etti. Sokağa çıkanları gerektiğinde silah kullanarak durdurdu. Çin hükümeti bu önlemler ile tez sahiplerini, haklı çıkarmıştır**.**

b.Teknolojik Gelişmeler ve Salgın Hastalık İlişkisi :

Dünya da yaşanan büyük salgınların hep yeni geliştirilen teknolojik hamlelerin hemen arkasından meydana çıktığı iddia edilerek şu örnekler verilmektedir.

1917 yılında radyo dalgaları bulundu. Transistörlü radyolar yayına başladı ve hemen arkasından **İspanyol Gribi** baş gösterdi. İspanyol gribi ya da İspanyol nezlesi, 1918 - 1920 yılları arasında H1N1 virüsünün ölümcül bir alt türünün yol açtığı grip salgınıdır. İspanyol Gribi, 18 ay içinde 50 ile 100 milyon arası insanın ölümüne sebep olmuştur (www.wikipedia.org).

1950 li yılların sonunda radar teknolojisi gelişiyor ve tüm ordularda yaygın olarak kullanılmaya başlıyor. Hemen arkasından 1957-1958'deki Asya gribi başlamıştır. Asya gribini "A "sınıfı virüsü meydana getirir. 1957 yılında Çin'den başlayarak, Uzakdoğu□ya daha sonra da Avustralya, Amerika ve Avrupa□ya

yayılmış olmasından ötürü bu adla anılmaktadır. Bu büyük salgında, ABD'de 40 milyon insanın Asya gribine yakalandığı ve 8000 kişinin öldüğü bilinmektedir(www.onedio.com).

1960 yılında kolera salgını 450 bin kişi, 1968-1969'daki Hong Kong virüsü ise dünya çapında yaklaşık bir milyon insanı öldüren 2. kategoriye ait grip salgınıdır. Hastalık ilk kez Hong Kong'ta ortaya çıktığı için Hong Kong gribi olarak adlandırılmıştır (www.tr.wikipedia.org.).

c. 5G Sisteminin Etkisi:

5G teknolojisi, akıllı telefonlarda ve diğer mobil cihazlarda, daha önce hiç olmadığı kadar hızlı ve güvenilir bağlantı imkânı sağlayan yeni nesil mobil internet bağlantısı olarak tanımlanmaktadır (www.intell4.com).

4G sisteminde veriler doğrusal bir dalgalanma ile iletilmektedir. Doğrusal yapıdan dolayı yansıtıcı ve baz istasyonların arası uzak ve bu nedenle veri akımı yavaştır. Örneğin 2,5 saatlik bir filmi 4G sisteminde 6/7 dakikada indirilebilirken, 5 G ile bu süre 35 saniyeye inmektedir. 5G teknolojisi, 1gbps ile 10 gbps'lik indirme hızına imkân tanımaktadır. Kısaca daha ileri bir teknolojidir (Uğurlu,chip online).

5G sisteminde veriler doğrusal değil zikzaklı bir salınımla iletilmektedir. Bundan dolayı baz istasyonları ve yansıtıcılar, kısa mesafede sık aralıklarla olmak zorundadır. İdeal mesafe aralığı 150 metre olarak belirlenmiştir. İşte bu baz istasyonlarının ve kullanılan çok sayıdaki cep telefonlarının virüsü tetiklemiş olabileceği ileri sürülmektedir.

5G, avantajları yanında yaydığı radyasyon ve baz istasyonları, vb. nedenler ile özellikle deri hastalıkları ile göz hastalıklarına neden olabileceği, kanseri tetikleyebileceği ve bağışıklık sistemini zayıflattığı konusunda ciddi bulgulara rastlanmıştır (Youtube Biliyormusun Tv). 5G baz istasyonlarından yayılan radyasyonların, çocuklar ve hamile kadınları nasıl etkilediğinin bilinmemesini gerekçe gösteren Belçika Çevre Bakanlığı, 5G anlaşmalarını iptal ettiğini açıklamıştır(www.youtube.com).

İsveç, Telekom firması, Ericson liderliğinde başlayan 5G çalışmalarında Güney Kore ve Çin ilk uygulayıcı ülkeler olarak ön plana çıkmıştır. Çin bu konuda İngiliz Vodofon ile işbirliği yapmaktadır. Vodafone ve Huawei, IP mikrodalga hattında 5 G internet bağlantısını test ederek, 19.02.2018 tarihinde 2Gbps veri bağlantısı elde etmişlerdir(www.chip.com.tr). Test sahası,11 milyon nüfuslu Wuhan olup bu bölge aynı zamanda Huawei'nin merkezidir. Dünyada en çok 5G baz istasyonu Wuhan da yer almaktadır.

3. Corona Virüsü, Çin Dışına Nasıl Yayıldı?

a. Ortaya Çıkması:

SARS corona virüs tarafından oluşturulan viral solunum sistemi hastalığıdır. Hastalık insandan insana yakın temas ile geçmektedir. Kontamine eller, virüs bulaşmış eşyalar, araç gereç, küçük partiküllü aerosollerin bulaşta rol oynadıkları kabul edilmektedir. Yüksek ateş, kas ağrısı, kuru öksürük, solunum güçlüğü ya da nefes darlığı hastalığın belirtilerindendir. SARS salgınında 01 Kasım 2002 ile 07 Ağustos 2003 arasında toplam 8.422 vaka 916 ölüm meydana gelmiştir(Özdemir,2015:37-45).

Çin, daha önce atlatmış olduğu SARS virüsünden edindiği tecrübeler ile hareket ederek corona virüs ile mücadelede etkin önlemler alabilmiştir. 10 gün gibi kısa bir sürede 1000 yataklı hastaneneler yapmıştır. Anında limanları, havaalanlarını karayollarını kapatıp, zorla da olsa insanları izole etmeyi ve virüs yayılımını durdurmada başarılı olabilmiştir. Buna rağmen, ekonomisi çok sarsılmış, binlerce şirket Çin'deki üretimlerini durdurup fabrikalarını kapatma yoluna gitmiştir. Çin ekonomisi tehlikeli bir krize doğru gitmenin sinyallerini vermeye başlamıştır.

Resmi rakamlara göre 20 Mart 2020 tarihinde Çin deki korona virüs vakası: 40 bin ölü sayısı 3.405 olarak açıklanmıştır.

Son 10 gün içinde (20 Nisan 2020 tarihinden itibaren) Çin virüsü kontrol altına aldığını duyurmuş ve artık Çin'de yeni vaka ve Corona dan kaynaklı ölümlerin yaşanmadığı görülmüştür. Çin krizi fırsata çevirip ABD dahil bir çok Avrupa ülkesine bu salgın sonunda elde ettiği deneyimler sonucu üretilen test kiti, salgınla mücadelede kullanılan makine ve teçhizatı ihraç etmeye başlamış ve 10 milyar dolara yakın gelir elde etmiştir.

b.Yayılması:

Ucuz iş gücünden yararlanmak amacı ile üretimlerini Çin'e kaydırmış olan firma çalışanlarının kendi ülkelerine yapmış oldukları seyahatler, Çin'e komşu ülkeler, Çin ile ekonomik ve ticari ilişkide bulunan kişi

ve kuruluşlar, virüsün yayılmasında etkili olmuştur. Yine Çin dışında çalışan Çinli işçiler, tatillerde Çin'e gidip gelmek suretiyle veya Çinli turistlerin, turizm amaçlı gezilerinde bu virüsün yayılmasında payları olduğu bilinmektedir.

Ayrıca Güney Kore örneğinde olduğu bilinçsiz davranışlar virüsün hızla yayılmasını sağlamıştır. Güney Kore'de tespit edilen 4 bin corona virüs vakasının yüzde 60'ı Shincheonji Kilisesi'nde çıktığı tespit edilmiş ve tarikatın lideri Lee Man-hee, dizlerinin üstüne çökerek özür dilemiştir(www.ntv.com). Bu örnek, göz önüne alınarak, virüsün yayılmasını engellemek amacıyla birçok ülke cami, kilise ve sinagogları ibadete kapatmıştır. Bilindiği gibi İslam tarihinde ilk defa Kâbe'de ibadete kapatılmıştır.

27 Nisan 2020 tarihi itibari ile Dünyada corona virüs vaka sayısı üç milyonu geçmiştir. Ülkemizde 889.742 test yapılmış, 110.130 vakaya rastlanmış ve 2805 can kaybı meydana gelmiştir. Toplam iyileşen hasta sayısı da 29.140 olmuştur. Türk kamuoyunun yakından tanıdığı isimlerden de hayatını kaybedenler olmuştur. Yurt dışından ülkemize giriş yapanların (Avrupa, İran ve Ortadoğu Ülkeleri) virüsü getirdiği ve yaydığı da bir gerçektir(Özyiğit, sabah gazetesi 27 Mart 2020).

4. Corona Virüsü Konu Alan Roman Ve Filmler

Bu virüsün planlı bir saldırı ve doğal olmayan sentetik bir yapıda olduğu, virüse yakalanıp tedavi olanların anlatımlarından virüse karşı vücudun verdiği tepkilerden de anlaşılmaktadır. Ayrıca yıllar önce çekilen birçok film ve yayımlanan birçok romanda işlendiği görülmektedir. Aşağıda örnekler verilmiştir.

a.Romanlar: Ünlü roman yazarı Dean Koontz'un tam 39 yıl önce 1981 yılın da kaleme aldığı gerilim romanı "Karanlığın Gözleri (The Eyes of the Darkness)" isimli romanda korona virüs olayına benzer bir hikayeyi konu almıştır. Buna göre Çin de bir hayvan pazarından yayılan ve ismi Wuhan-400 olan virüs dünyayı kasıp kavurduğu görülmektedir.

b.Sinema Filmleri : Yılları verilen sinema filmlerinde benzer konular işlenerek sanki dünya kamuoyu bu güne hazırlanmış gibidir.

12 Maymun – 1995 / Tehdit – 1995 / 28 Gün Sonra – 2002 / Karantina – 2008 / Veba – 2009 / Salgın 2011 /

c.Çizgi Filmler: Simpsonlar, Simpsonlar yada **The Simpsons**, MattGroening tarafından Fox Broadcasting Company için çekilen durum komedisidir. Amerikan kültürünü, toplumunu, televizyonunu ve farklı insanlık hâllerini hicvetmektedir.

Bu dizinin çizgi film versiyonu 1987 yılında çekilmeye ve tüm dünya televizyonlarında gösterilmeye başlanmıştır. Çizgi filmin 4 .sezon 21. Bölümünde Japon kurye görevlisi enfekte olmuş bir hasta çalışandır. Baba Simpson'a gelen bir pakete hapşırması ile virüsü, baba Simpson'a bulaştırır ve hızla yayılarak tüm kent, virüse kapılarak hasta olur. Her ne kadar, sarı ırktan (Japon) biri tarafından bu virüs bulaştırılıp yayılmış olsa da bu çizgi filmde ölümcül bir vaka görülmez. Fakat 1990'lı yılların başında böyle bir durum yaşanabileceği akıl edilip filme taşınması önemlidir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Aralık 2019 tarihinde Çin'nin Wuhan Bölgesinde ortaya çıkan Corona isimli virüsün tüm algı operasyonlarının aksine yarasa, yılan ve sıçan gibi hayvanlardan insana bulaşmadığı değerlendirilmektedir. Her ne kadar 2003 yılında çıkan SARS Virüsü familyasından da olsa, ilk vaka Çin de çıkmış ta bulunsa; isimlendirilmesi (COVID-19) Çin'e gelmesi kadar ilginç olmuştur. Üst ve alt solunum yollarında etkili olan bu virüs için, 2003 yılında Fransa ve Belçika, 2018 yılında İngiltere menşeli firmaların patent aldıkları bilinmektedir.

11 Eylül 2001'de ikiz kuleler vuruldu. Bu saldırının hemen arkasından 17 Eylül 2001'de ABD, Çin'nin Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) kabulünü onaylamıştır (www.arşiv.ntv.com.tr). Oysa Çin buraya üye olabilmek için 1978 yılında başvuru yapmıştır. Ancak bekletilmiş ve tıpkı Türkiye'nin 1965 yılında o zamanki adı AET, daha sonra AB olan Avrupa Birliğine üye olma çabalarımızın bir benzerini yaşamıştır.

Fakat Çin, Dünya Ticaret Örgütüne üye olunca, 1,5 milyarlık tüketici pazar, tüm dünyaya açıldı. Ucuz işçilik, fason üretim ve vergi muafiyetleri, Çin'i kısa sürede dünyanın üretim merkezi haline getirdi. ABD.

Çin ile yaptığı ticarette hep eksiye düşmüş, ABD, Çin'e karşı ticaret savaşlarını kaybetti denildiği anda bu corona virüsü patlak vermiştir.

Bu salgına karşı ne yapılabilir? Bu konuda Çin, iyi bir örnektir. Çin, evvela ciddi bir izolasyon ile virüsün yayılmasını engellemiş ve kontrol altına almıştır. Sonra tedavi işine el atmıştır. En önemlisi, virüs ve ekonomik kriz dolayısıyla piyasa değeri düşen şirketleri satın alarak kamulaştırma yoluna gitmiştir. Bu tür salgınlarda çok önemli olan üç T (Tespit-Teşhis-Tedavi) kuralını eksiksiz yerine getirmişlerdir.

Geçmiş yıllarda ülkemizde yaşanan kuş gribi vakalarında, tavuk, hindi, ördek türü kanatlı kümes hayvanlarının itilaf edildiği, değeri düşen şirketlerin fırsatçıların eline geçtiğini hatırlamak gereklidir. Benzer durumların tekrar yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması fırsatçılık yaparak zorda kalan işletmeleri ele geçirmek isteyenlere engel olacaktır.

Bu virüs kim ya da kimler tarafından çıkarılmış ve yayılmış olursa olsun, bunun biyolojik bir savaş türü olarak da kullanılabileceğini ve özellikle terör örgütlerince bir silah olarak değerlendirilebileceğinin bilinmesi gereklidir.

Tehdidin kim den ya da kimlerden geleceğine bakılmaksızın yakın geçmişte kapatılmış olan; Askeri Hastaneler, Refik Saydam Hıfzı Sıhha Enstitüsü ve NBC okulu'nun tekrar ivedilikle açılması gereklidir.

Sağlık Bakanlığı personeline destek amacıyla bazı kamu görevlilerine kısa süreli kurslar verilmeli ve yardımcı sağlık personeli yetkinliği kazandırılarak sağlık sistemi güçlendirilmelidir.

Kriz ortamında ulusal şirketlerimizin piyasa değerlerini korumak zorunludur. Bunun için BİST / Borsa İstanbul' da gerekli önlemler alınmalı, geçmişte olduğu gibi şirketlerimizin yabancıların eline geçmesinin önü kesilmelidir.

Ülkelerin silahlı kuvvetlerinin önemi kadar medikal kuvvetlerinin de önemli olduğu ve milli unsurların çok değerli olduğu ortaya çıkmıştır.

Tarım ve hayvancılık sektörünün , yerli-milli çiftçinin desteklenmesinin önemi salgınla anlaşılmış ve her şeyin her zaman ithal edilemeyeceği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Ekilmeyen ve atıl olarak bekleyen arazilerin tarıma kazandırılmasının önemi anlaşılmıştır.

Uluslararası birliklerin (AB,NATO vb.) kriz dönemlerinde fonksiyonlarını yitirdiği ve yapılan yardımlaşma anlaşmalarının işlemediği ortaya çıkmıştır.

Silahlanmaya ayrılan bütçelerin bundan sonra sağlık ve insanlığın refahı için harcanması gerçeği ortaya çıkmıştır.

Salgın özellikle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın değerinin anlaşılmasında önemli katkı sağlamış, T.C. Devleti dünyanın neresinde olursa olsun hiçbir vatandaşını yalnız ve çaresiz bırakmadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

1. Alptekin, A.(2020).“ Bill Gates, Corona Virüsünü Önceden Öngörmüş”, youtube kanalı, 27 Mart 2020, https://www.youtube.com/watch?v=JdnPLohQNyg
2. Dizdar,Y. Corona Virüs konusunda güncelleme , bu planlanmuş bir senaryodur. https://www.youtube.com/watch?v=fMp3Ssj3cQw
3. Uğurlu, E.(2018).5G nedir? Yeni Nesil Mobil İnternet Bağlantısı Hayatımıza Ne Katacak? CHİP online, (erişim tarihi:25 Şubat 2018).
4. Özdemir, L.(2015). “Şiddetli Akut Solunum Sendromu-SARS” Halk Sağlığı AD, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Sivas Turkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics.
5. Özyiğit, E.(2020).” Corona Virüs Dijital Devrime Hazır Olun” sabah gazetesi, (erişim tarihi:27.Mart 2020). https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/03/27/corona-virusu-salginin
6. 5G Teknolojisi nedir ? https://www.intell4.com/5g-teknolojisi-nedir-galeri-183518, (erişim tarihi:28 Mart 2020).
7. 5G Nedir ? Ne Kadar Tehlikelidir ? Youtube Biliyormusun Tv. 5G Nedir? Ne Kadar Tehlikeli? (erişim tarihi:11 Ağu 2019).
8. 5G Teknolojisi, Fırsatlar ve Tehditler. Youtube : http://www.youtube.com/c/Kıyam5G Teknolojisi - Fırsatlar ve Tehditler, (erişim tarihi:30 Ağustos 2019.)
9. Corona Virüs nedir ? http://www.yeditepehastanesi.com.tr/corona-virusu-nedir

10. Cumhuriyet Arşiv Daire Başkanlığı, ”Çin’e bir milyon santimetre kolera aşısı Gönderilmesi “ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Genel No:191 Özel No. 14715
11. Çin, DTÖ üyeliğine kabul edildi. http://arsiv.ntv.com.tr/news/118243.asp
12. İspanyol Gribi. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0spanyol_gribi
13. Tarihte Görülmüş ve Günümüzde Görülmeye Devam Eden Yedi Ölümcül Virüs https://onedio.com/haber/tarihte-ve-gunumuzde-gorulmus-hala-gorulmekte-olan-7-olumcul-grip-cesidi-605393
14. HA - ntv.com.tr - Reuters - Anadolu Ajansı (erişim tarihi: 03.03.2020).
15. https://www.chip.com.tr/haber/5g-nedir-bilmeniz-gereken-her-seyi-acikladik_74536.html+

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(13)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN[58]

COVID-19 KRİZİNİN DÜNYADA İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

IMPACTS ON UNEMPLOYMENT WORLDWIDE OF COVID-19 CRISIS

ÖZ

Dünyada 2020 yılının ilk günlerinden itibaren başladığı bilinen ve önce Çin'de başlayarak kısa süre içinde küreselleşen Coronavirüs krizinin etkileri kapsamında öncelikle insani kayıplar daha önce yaşanmış olan hiçbir krizle mukayese edilmemesi gerektiği kadar farklıdır. Savaşılan düşman COVID-19 olarak tanımlanan yeni bir tür virüs olunca, ülkelerin tedavisi bilinmeyen, ilacı, aşısı bulunmayan ve sağlık sistemlerini çökme noktasına getirecek kadar fazla sayıda insan yaşamını tehdit eden bir tür salgınla mücadele etmekte zorlandığı bir ortam hüküm sürmektedir. Kısa dönemde acil ekonomik tedbirlerin alınmasına yönelik destek paketleri ile henüz belirsiz olan ekonomik etkilerin azaltılması çabaları ile birlikte kriz süreci devam etmektedir.

Bu çalışmada, küresel Coronavirüs krizinin yarattığı en önemli sorun olarak devam eden kaybedilen insan hayatı olmakla birlikte, diğer en önemli etkiler olarak insanların iş yaşamında karşılaşılan iş kaybı sorunlarının boyutu incelenmektedir. İşsizlik konusunda COVID-19 pandemisi belirsizlik endeksi kapsamında, küreselleşme süreci bir de bu açıdan irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: COVID-19, Küresel Salgın, Coronavirüs, Corona Krizi.

JEL Kodları: F5, J4.

ABSTRACT

Human losses experienced within the scope of the impacts of Coronavirus crisis which is known to have started in the first days of 2020 in the World and globalizing in a short time by starting primarily in China, are so different that should not be compared with any other crisis experienced previously. Once the enemy people fight against is a novel type of virus that is defined as COVID-19, an environment where countries have difficulties in fighting against such a pandemic which threatens the human life as many as it will take the health systems to such a collapse point where its treatment is not known, drug and vaccination are not found, is prevailing. The crisis process is continuing along with the efforts of minimization of unclear economic impacts through the support packages pertaining to taking urgent economic precautions in a short time.

In this study, while the most important problem caused by the global Coronavirus crisis is the human life lost, the dimension of job loss problems encountered in the business life of people as the other most important impacts. The globalization process is discussed from the point of "uncertainty index of COVID-19 pandemic in regard to unemployment".

Key words: *COVID-19, Global Pandemic, Coronavirus, Corona Crisis.*

JEL Codes: *F5, J4.*

[58] ORAN, İbrahim Bora, Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Bölümü, ibrahimoran@esenyurt.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-0274-0921

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Dünyada 2020 yılının ilk günlerinden beri önce Çin'de başladığı görülen yeni Coronavirüs (COVID-19) salgını, kısa süre içinde önce Avrupa ülkelerine sonra da ABD'ye yayılmakla dikkati çekmiştir. İlk günlerde sadece Çin'de mücadele edilen öldürücü bir salgın hastalık gibi izlenen virüs, tüm dünya ülkelerini tehdit eden bir küresel salgına dönüşerek artık bütün ülkelerdeki etkilerinin izlendiği bir hale gelmiştir.

2020 yılının ilk çeyreğinin sonunda, küresel Coronavirüs krizi nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısının, günümüze kadar dünyada yaşanan hiçbir krizde görülmeyen bir boyuta ulaşmıştır. Halen devam etmektedir ve sona ereceği zaman hakkında hiçbir öngörü bulunmamakla birlikte henüz tedavi imkanı da olmadığı için hem toplumların hayatını riske atmak hem de bireylerin ve ülkelerin ekonomik olarak olumsuz etkilenmelerinin önlenmesi için hızlı önlemler alınması gerektiği görülmektedir.

Küreselleşen Coronavirüs etkilerinin insani boyutunun gösterdiği sonuçlar aslında daha önce yaşanmış olan hiçbir krizle mukayese edilmemesi gerektiği kadar farklıdır. Savaşılan, görünmeyen bir düşman olarak adı COVID-19 olan bir virüs olunca, diğer krizlerle karşılaştırılması ancak ekonomi boyutunda yaşanan etkilerin değerlendirilmesi ile sınırlı olacaktır.

Bu çalışma kapsamında, günümüzde devam eden sürecin insan hayatı üzerindeki etkilerinden sonra en önemli etkilerin insanların iş yaşamı ile ilgili olması nedeniyle, karşılaşılan işsizlik sorunları incelenmektedir.

Öncelikle, Coronavirüs nedeniyle ortaya çıkan küresel pandemi belirsizlik endeksinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Sonra, COVID-19 öncesindeki ve salgın sürecindeki işsizlik sorunlarının değerlendirilmesi yapılarak, küresel Coronavirüs krizinin işsizlik konusunda yarattığı ve gelecekte yaratacağı maliyetin belirlenmesine çalışılmaktadır. Bu konuda yapılabilecek analizlerle, ülkelerin ekonomik gücü ve salgının etkilerine göre her ülke için değişen sonuçlar elde edileceği düşünülürse, bu çalışmada sadece dünya ortalamasındaki eğilimler incelenmekte, ayrıca küreselleşme sürecinin yarattığı değişimlerden kaynaklanan avantaj ve dezavantajlarla küreselleşme bir de bu açıdan irdelenmektedir.

1- DÜNYADA PANDEMİ BELİRSİZLİK ENDEKSİ

Çin'de salgının ilk günlerinde, küresel ekonomide beklenen etkilere dair analizler yapılmakta iken, günümüzde çok fazla sayıda ülke ekonomisin etkilemekle, küresel ekonomide belirsizlik durumuna ulaşmıştır. Coronavirüs krizi küresel ekonomiyi en ağır biçimde etkilerken, küresel pandemi belirsizlik endeksinin, tüm zamanların en yüksek düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Dünyada karşılaşılan bütün salgınlar arasında en olumsuz etkilerin yaratıldığı bilinen, 2002-2003 yıllarında yaşanan SARS salgınının endeksi 4,4 ve 2014 – 2016 yıllarında yaşanan Ebola salgınının endeksi 0,4 iken, 2020 yılının birinci çeyreğinde Coronavirüs salgınının endeksi 13,6 olarak açıklanmıştır. Bu değerler Coronavirüs nedeniyle ortaya çıkan küresel pandemi belirsizlik endeksinin diğer salgınların çok üzerinde olduğunu açıkça göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi COVID-19, belirsizlik seviyesini 1996'dan itibaren hiç görülmeyen bir yüksekliğe taşımıştır.

Şekil 1. Dünya Pandemi Belirsizlik Endeksi 1996- 2020

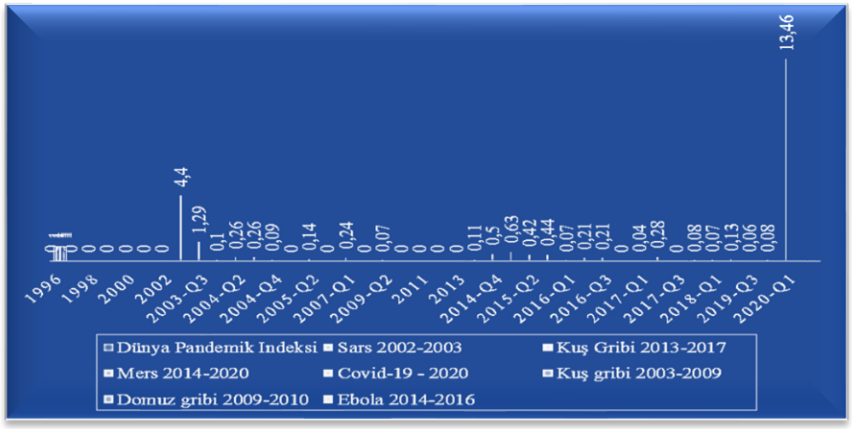

Kaynak: IMF, 2020, Dünya Pandemi Endeksi.

Belirsizlik endeksini bu seviyeye yükselten etkiler arasında; Coronavirüs krizinin yayılması ve halen devam etmesi, tedavi için henüz bir aşı ve ilaç bulunmaması, karantina ve sosyal mesafe tedbirlerinin ne

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

zamana kadar süreceğini söylemenin mümkün olmaması, çok fazla sayıda insan kaybının devam etmesi gibi etkiler gösterilmektedir.

Alınan tedbirler sonucu bazı sektörlerde ekonomik faaliyetin durma düzeyine gelmesi, artan işsizlik oranları ve sürecin ne zaman sona ereceğinin öngörülememesi nedeniyle ulusal ve küresel ekonomi etkileri hakkındaki tahminleri son derece kötüleştirmektedir.

Pandemi belirsizlik endeksini yükselten etkilerin alt bileşenleri arasında dünyada dikkati çeken konular arasında; dünyada yaş ayrımcılığı ve bazı meslek gruplarında görülen daha fazla risk almak zorunda kalmak gibi özel durumlar bulunmaktadır. Yaş ayrımcılığı konusunda dünyada farklı uygulamalarla karşılaşıldığı bilinmektedir. Örneğin, bazı yaşlı bakım evlerinde kalan insanların ihmal edilmesi, vaka sayılarının yüksek olduğu ve gerekli sağlık malzemesinin yetersiz olduğu bölgelerde tedavi tercihinde yaşlı olanların göz ardı edilmesi gibi ayrımcılıklar yapıldığından söz edilmektedir. Ayrıca, ülkelerde birçok alanlarda çalışanların faaliyetleri durdurulmakla birlikte, örneğin başta sağlık personeli olmak üzere, polis ve asker gibi güvenlik görevlileri, şehir içi ulaşım ve kargo taşımacılığında görevli olanlar, halkın temel ihtiyaçları olan ürünlerin sunulduğu alışveriş alanlarında hizmet verenler gibi büyük risk alarak çalışanların durumuna dikkat çekilmektedir. Nitekim açıklanan vaka sayılarında önemli sayıda insanın bu alanlarda çalışanlar olması sonucu içinde bulunulan bulaşıcı ve öldürücü salgın ortamında öncü mücadele gurubunda yer almak zorunda olmaları nedeniyle, toplumsal takdir görmektedirler.

Bu konuda ayrımcılık kapsamında, kasiyerleri değil doktorları alkışlıyoruz gibi eleştirel yaklaşımlar bulunmaktadır. Salgının henüz belirsiz olan sonuçları ortaya çıkmaya başladıkça, hangi ülkede hangi alanlarda daha fazla olumsuz etkilerle karşılaşıldığı daha iyi anlaşılacaktır. Türkiye'de olduğu gibi, kaliteli eğitimi olan, tecrübeli, işini sorumlulukla yapan, vatandaşı için riski göze alan her doktor ve her kademedeki sağlık personeli büyük bir teşekkürü hak eder. Ancak sağlık kadar gıda, güvenlik ve ulaşım gibi sektörlerde çalışan ve evden çalışamayan herkes bu sürecin ön cephesindeki alkışlanmayı hak eden hatta yer almaktadır. Sosyal tartışmalar platformunda yoğun biçimde açıklamalar yapılmasından sonra, asıl önemli olan performansın ülkelerin sağlık sistemleri tarafından gösterilen başarılar olacağı izlenmektedir.

2- KÜRESEL BELİRSİZLİK – İŞSİZLİK ORANLARI

Coronavirüs krizinin küresel işsizliği yüksek oranda artırabileceği konusunda uyarıda bulunan ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), olası etkilerden korunmak ve azaltmak amacıyla en hızlı biçimde önlemler alınmasını vurgulamaktadır.

Dünyada salgından korunmak amacıyla yapılan karantina uygulamaları nedeniyle, faaliyetleri durdurulan işletmelerin çalışanları ile küçük girişimciler tarafından tekrar işe dönüş sürecinin başlatılmasının halen mümkün olamadığı ülkelerde işsizlik oranlarının yükseleceği açıklanmaktadır. Türkiye'de açıklanan en kötü senaryo aşağıdaki gibidir. Coronavirüs salgını sürecinde uygulanan destek paketleri, salgının etki boyutu ve devam etme süreci ile bağlantılı olarak, özellikle olumsuz etkilenen sektörlerde görülecek sonuçlar belirsizdir.

Şekil 2. Covid – 19 Öncesi ve Sonrası İşsizlik (Nisan 2020)

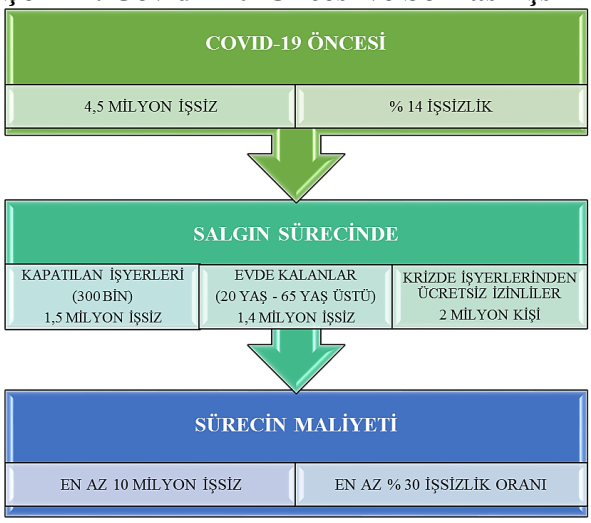

Kaynak: TMMOB, 2020

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Dünyada işgücü kaybının en fazla Avrupa ülkeleri ve Amerika'da yaşanacağı görüşleri çoğunluktadır. ABD'de 2020'nin ilk çeyreğinde işsizlik ödeneği başvurusunda bulunan insan sayısının on milyonu geçtiği ifade edilmektedir. ILO'nun açıkladığı son analizlere göre, küresel boyutta yaklaşık 2 milyar çalışanın sokağa çıkma yasağı gibi kısıtlama kurallarından olumsuz etkilendiği ve bunun küresel iş gücünün yüzde 80'ini oluşturduğu vurgulanmaktadır. Coronavirüs krizi nedeniyle iş kaybının en fazla yaşandığı sektörlerde beklenen iş kaybı nedeniyle geçim sıkıntısı artacak insanların aynı zamanda sosyal güvence ve sağlık hizmetlerine erişimden de yoksun kalacağı tahmin edilmektedir (ILO, 2020).

Küresel Coronavirüs krizi nedeniyle iş kaybının risk altında olduğu sektörlerin bölgelere göre dağılımında, en fazla etkilenen coğrafi bölgenin yüzde işgücünün 43,2'sinin risk altında olduğu Amerika olduğu, onu yüzde 42,1 oranla Avrupa ve Orta Asya'nın takip edeceği tahmin edilmektedir.

Karantina önlemlerinin salgının belirlenmesinden sonra başlamış olması nedeniyle, özellikle önceden virüsün bulaştığı çalışanlar, hastalığın seyrine, tedavi sürecinin uzunluğuna ve iyileşme sonrasında olası yan etkilere bağlı olarak belli bir süre çalışma ayını kaybetme ve dolayısıyla gelir kaybı yaşama durumunda kalmaktadır. Buna bağlı olarak özellikle vaka sayısının çok yüksek olduğu ülkelerde ve sektörlerde çalışan yoksulluğunun artacağı beklenmektedir.

Dünyada çalışanların gelirinde beklenen azalma ve çalışan yoksulluğunda artış aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi tahmin edilmektedir. Bu analiz, yüksek gelirli ülkelerde çalışan yoksulluğu üzerindeki etkileri içermemektedir. Tabloda görülen çalışan yoksulluğu tahminleri, 138 düşük ve orta gelirli ülke için mutlak yoksulluk eşiğine (günde <3,20 $) aittir (ILO, 2020).

Tablo 1. Çalışanların Geliri ve Çalışan Yoksulluğu - 2020

Gelir Grubu	Düşük	Orta	Yüksek
Çalışan Geliri (milyon $)	-860	-1.720	-3.440
Aşırı ve orta düzeyde çalışan yoksulluğu (milyon)			
Dünya	8,8	20,1	35,0
Düşük gelirli	1,2	2,9	5,0
Alt-orta Gelirli	3,7	8,5	14,8
Üst-orta Gelirli	3,6	8,3	14,5

Kaynak: ILO, 2020.

Yukarıdaki tabloda tahmin edilen verilere göre, çalışanların gelirlerinin 860 milyon dolar ile 3.440 milyon dolar arasında azalacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan COVID-19 virüsünün etkileri konusunda en iyimser senaryoya göre, dünya genelinde 8,8 milyon insanın daha çalışan yoksulluğuna düşeceği öngörülmektedir ve bu anlamda COVID-19 öncesinde tahmin edilen 14 milyon çalışan yoksulluğunda azalış yerine, 5,2 milyon azalış beklenmektedir. Orta risk senaryolarında 20,1 milyon insan ve yüksek risk senaryolarında ise 35 milyon insanın daha çalışan yoksulluğuna düşeceği beklendiği ifade edilmektedir.

Küresel Coronavirüs krizinde salgının insani boyutu konusunda çok fazla olumsuz etkilerin yaşandığı izlenen ABD, İspanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi güçlü ekonomilerde, önlem ve destek paketleri ile ekonomi boyutundaki etkilerin azaltılmasına çalışılmaktadır.

Bugün itibarıyla 148 ülkede 3.043.401 insana bulaşan, 210.204 ölüme neden olan COVID-19 salgınının, dünya nüfusunun büyük bir kısmına ulaşma riski taşıdığı görülmektedir. Bu konuda açıklanan tahminlere göre, dünya nüfusunun % 40 ila % 70'ine bulaşabileceği öngörülmektedir. Kovid-19 yüzünden bugüne kadar en fazla insan kaybı ABD'de görülmektedir. Bu ülkeyi İtalya, İspanya, Fransa, İngiltere, Belçika, Almanya, İran ve Çin takip etmektedir.

İlk günlerde Çin'de başlayan üretim aksamaları artık tüm dünyada yayılmış durumdadır. Özellikle havayolları, turizm ve ağırlama hizmetleri gibi sektörlerdekiler başta olmak üzere, tüm işletmeler gelirlerinde düşüşler ve iş kayıpları gibi sorunlarla karşı karşıyadır. İşletme faaliyetlerini sürdürmek, özellikle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ'ler) için zor olacaktır. Seyahat yasakları, sınır kapatma ve karantina önlemleri gibi salgınla mücadele uygulamalarının ardından, birçok çalışanların işyerlerine gidemez oldukları bilinmektedir. Belirsizlik ortamında, istihdam miktarına dair beklentiler de olumsuzdur ve devamlı güncellenen tahminler değişse de en azından 2020 yılının ilk yarısında, önemli düzeyde olumsuz etkilerin gelişeceğini işaret etmektedir. Eksik istihdamın da büyük oranda artması beklenmektedir. İşgücü talebinin düşmesi sonucu, çalışma süresi ve ücretlerde de düşüş olması muhtemeldir. Bu nedenle, krizlerde genellikle sadece kayıt dışı istihdam artmaktadır. Ancak, insanların ve ürünlerin dolaşımına konulan sınırlamalar nedeniyle küresel ve bölgesel tedarik zincirleri aksadığı için hizmet sektörü, turizm, seyahat ve perakende sektörlerinde 2020'de azalma tahmin edilmektedir.

SONUÇ

Küresel Coronavirüs krizi nedeniyle iş kaybının risk altında olduğu sektörlerin bölgelere göre dağılımında, en fazla etkilenen coğrafi bölgenin yüzde işgücünün 43,2'sinin risk altında olduğu Amerika olduğu, onu yüzde 42,1 oranla Avrupa ve Orta Asya'nın olduğu görülmüştür. Belirsizlik ortamında, istihdam miktarına dair beklentiler de olumsuzdur ve devamlı güncellenen tahminler değişse de en azından 2020 yılının ilk yarısında, önemli düzeyde olumsuz etkilerin gelişeceğini işaret etmektedir. Eksik istihdamın da büyük oranda artması beklenmektedir. İşgücü talebinin düşmesi sonucu, çalışma süresi ve ücretlerde de düşüş olması muhtemeldir. Bu nedenle, krizlerde genellikle sadece kayıt dışı istihdam artmaktadır. Ancak, insanların ve ürünlerin dolaşımına konulan sınırlamalar nedeniyle küresel ve bölgesel tedarik zincirleri aksadığı için hizmet sektörü, turizm, seyahat ve perakende sektörlerinde 2020'de azalma olacağı görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. ILO, 2020, COVID-19 Gözlem Raporu, "Corona İş Kaybı" https://www.ilogov/a/ilo-covid-gozlem-rapor-uluslararasi-calisma-orgutu-corona-korona-is-kaybi/5365891.html, (29.04.2020)
2. ILO, 2020, http://www.ilo.gov (27.04. 2020)
3. UNCTAD, 2020, COVID-19 Report, http://unctad.gov.tr/ , (27.04.2020)
4. WHO, 2020, COVID-19 Statistics, http://who.gov.tr/, (27.04.2020)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(14)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN[59]

KÜRESELLEŞEN COVID-19 CORONAVİRÜS KRİZİNDEN KAYBEDENLER ve KAZANANLAR

LOSERS and WINNERS IN THE PROCESS OF GLOBALIZING CORONAVIRUS CRISIS

ÖZ

Dünyada 2019 yılının son günlerinde önce Çin'de ortaya çıkan ve kısa sürede hızla artarak çok fazla sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle süren Corona virüs (COVID-19) salgınının etkileri, başlangıçta Çin halkının yeme alışkanlıklarından kaynaklandığına dair bilgiler basında açıklanmaya başlamıştır. İlk haftalarda uluslararası örgütler tarafından daha ziyade Çin'le ticaret bağlantıları olan sektörlerde beklenen ekonomik etkilerle ilgili tahmini analizlerle ve önlem senaryoları ile uyarıcı bilgiler paylaşılmıştır. Ancak kısa süre içinde salgının Avrupa ülkelerinde ve sonra ABD'de yaygınlaşmasıyla küreselleşen Coronavirüs krizi dünyada şok etkisi yaratmış ve ardından ülkelerde Çin'deki etkileri aşan boyutlarda kayıplar ifade edilmeye başlamıştır. Sonuç olarak dünya, henüz tedavisi bilinmeyen ve hızla artan Coronavirüs krizi ile mücadele ortamında insani kayıplar ve ekonomik kayıplarla karşı karşıya kalmıştır.

Süreci idare etmek konusunda dünya çapında kullanılan dijital olanaklardan sağlanan yararlar kadar, iletişim alanında aslında Coronavirüs krizinin ne zaman başladığı, nasıl yayılacağı ve küresel etkileri hakkında doğru bilgiler edinilmesinin mümkün olamaması nedeniyle karşılaşılan zararlar görülmektedir. Bu çalışmada, küresel Coronavirüs krizi nedeniyle karşılaşılan etkiler çerçevesinde kaybedenler ve kazananlar konusunda dünya perspektifi incelenmekte, ayrıca yaşanacak sonuçlar hakkında ülkelerin sağlık sistemleri ve kriz yönetimindeki performansları sorgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Salgın, Sağlık krizi, Coronavirüs etkileri, COVID-19.
JEL Kodları: I1, F1.

ABSTRACT

Impacts of Coronavirus (COVID-19) pandemic which principally broke out in China in the last days of 2019 in the world and has continued with the loss of numerous people by increasing in a short time and information regarding that this pandemic has been primarily originated from the eating habits of Chinese people were started to be announced in the press. Cautionary information was shared with the estimated analyses and precaution scenario related with the expected economic impacts in the sectors having trade connections with China rather than by the internal organizations in the early weeks. However, the globalizing Coronavirus crisis produced a shock impact all over the World with the spreading of the pandemic in European countries and then USA in a short time and it was started to announce losses in the countries at amounts exceeding the impacts experienced in China. Consequentially, the World faced with human losses and economic losses in an environment of struggling with Coronavirus crisis which is rapidly increasing and whose treatment has not been known yet. Besides the benefits provided from the digital facilities used all over the World for handling the process, there are the losses encountered due to the fact that it is not possible to reach exact information about when Coronavirus crisis started, how it will spread and what the global impacts are in the communication domain. In this study, the World perspective is examined in regard to the losses and winners within the framework of the impacts encountered due to the global Coronavirus crisis, also, the health systems of countries and their performances in the crisis management are investigated about the outcomes to be experienced.

Keywords: *Pandemic, Health crisis, Globalizing virus, Coronavirus impacts, COVID-19.*
JEL Codes: *I1, F1.*

[59] **İbrahim Bora ORAN, Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Bölümü, ibrahimoran@esenyurt.edu.tr , Orcid no: 0000-0002-0274-0921**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Dünyada 2020 yılının ilk günlerinde görülen ve önce Çin'de başlayan, daha sonra tüm Avrupa Ülkeleri'ne yayılarak başta insan hayatını tehdit eden bir virüs salgınının kısa süre içinde ABD'de de görülmesiyle birlikte bir ay içinde küresel bir salgın halini aldığı görülmüştür. Küreselleşen salgın nedeniyle dünyadaki bütün ülkeler tarafından her gün açıklanan vaka sayıları ve hayatını kaybeden insan sayısının halen artış göstermeye devam ettiği bilinmektedir. Artık ne kadar toplumsal etkileri olacağı hakkında yapılan tahminler gerçek sonuçları ifade etmekten uzaktır ve tedavi konusunda çaresiz kalınması nedeniyle sadece insanların bağışıklık sisteminin gücüne ve önlenmesi konusunda da sadece karantina zorunluluğu duyulmasına bağlı olan bir mücadele kaosu nedeniyle geleceğe yönelik beklentiler, salgının en kısa sürede sona erdirilmesine bağlı temennilerden ibaret olmaktadır. Coronavirüs krizinin başlaması ve kısa sürede küreselleşmesi sürecinde yaşanmaya başlayan etkiler, genelde yaşanan kayıplar ve ülkelerin salgınla mücadele konusunda gösterdiği performanslar açısından değerlendirilmektedir.

Coronavirün krizi sürecinde, ülkelerde tedavide kullanılacak ilaç ve aşı olmaması, yeterli sağlık personeli ve sağlık malzemeleri temin edilememesi, hastalarda kullanılması gereken solunum cihazı ihtiyacının karşılanamaması, mevcut sağlık kurumlarının hasta sayısının fazlalığı karşısında yeterli olmaması gibi çok güç koşullarda mücadele etmek zorunda kalınması nedenleriyle krizin insani boyutunda küresel çaresizlik oluşmuştur. Diğer taraftan ekonomik boyutunda ise, öncelikle en kısa sürede olumsuz etkilerin azaltılmasına yönelik tedbirler uygulanmaya başlamıştır. Karantina koşullarında kapanması gerekli görülen iş kollarında çalışanların işsiz kalması nedeniyle karşılaşılan ekonomik sıkıntıların azaltılması, orta ve küçük ölçekli işletmelerin iflas etmesinin önlenmesi, ülke ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturan sektörler açısından etkilerin azaltılması ve ülke ekonomisinin en az zararla krizi atlatmasının sağlanmasına yönelik destek paketleri açıklanmıştır.

Ülkelerin ekonomik gücü ile orantılı biçimde hazırlanan destek programları sonucunda, halen devam eden sürecin etkileri izlenmektedir.

Bu çalışmada, dünya perspektifinde izlenen genellikle olumsuz koşullar arasında, coronavirüs krizinin ortaya çıkış nedenleri, krizle mücadelede ülkelerin gösterdiği performans, kriz sürecinde kazananlar ve kaybedenler belirlenirken, aslında küreselleşme süreci bir de küreselleşen coronavirüs krizi açısından irdelenmektedir.

1- KÜRESEL COVID-19 CORONAVİRÜS KRİZİNİN YARATTIĞI KAYIPLAR

Dünyada 2020 yılının ilk günlerinde önce Çin'de başlayan ve daha sonra tüm dünyaya yayılan Coronavirüs krizi nedeniyle yaşanan süreçte belirlenen etkiler öncelikle insani boyutta incelenmektedir. Daha sonra ekonomik boyutta farklı alanlarda ve kategorilerde belirlenen etkilerle açıklanmaktadır.

İnsani Kayıplar

Bir taraftan çok fazla sayıda vaka ile karşılaşılmasından dolayı sağlık kurumlarının, sağlık personeli ve sağlık malzemelerinin sağlanamamasına, diğer taraftan karantina koşullarında okulların ve işletmelerin faaliyetlerini durdurması nedeniyle toplumsal yaşam koşullarının kısıtlanmasına bağlı olarak olumsuz etkileri yaşanmaya başlamıştır. Aşağıdaki haritada Dünya Sağlık Örgütü tarafından Corona virüsünün yaygınlaştığı bölgeler 11.04.2020 tarihi itibariyle gösterilmektedir. Özellikle ABD ve Avrupa ülkelerindeki yaygınlığına dikkat çekilmektedir. Gelecek aylarda dünyanın diğer bölgelerinde artış gösterebileceği veya gelişmiş ülkelerde ise Çin'de olduğu gibi çözümleme sürecine girilebileceği beklenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından açıklanan ve ülkelerin resmi makamlarınca bildirilen verilere göre düzenlenen raporla, dünyada Coronavirüs testi pozitif çıkan insan sayısı 1.760.978 ve hayatını kaybedenlerin sayısı ise 107.775 olarak açıklanmıştır. Küreselleşen salgının dünyadaki insan bedeli artmaya devam etmektedir (WHO, 2020).

Şekil 1. Dünya Coronavirüs Haritası (Nisan, 2020)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Ülkemizde başlayan etkiler, her geçen gün artan rakamlarla açıklanmaya devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerin sağlık sektörü hakkında, vaka sayısının aşırı fazla olmasına rağmen, yaşanan krize hazırlıklı olunmadığı eleştirileri artmaktadır. Türkiye'de ise bu konuda aynı sorunların yaşanmadığı gibi yeterli sağlık işletmesine, sağlık personeline ve gerekli sağlık malzemelerine sahip olunduğu görülmüştür.

Dünyada Çalışan Yoksulluğu

Coronavirüs krizinin küreselleşmesi sonucunda WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından açıklanan insan kayıplarının yanı sıra, başta DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), IMF (Uluslararası Para Fonu), WB (Dünya Bankası) ve Unctad olmak üzere diğer önemli uluslararası örgütler tarafından sık aralıklarla düzenlenen analizlerle, alınan ekonomik önlemler ve geleceğe dair tahminler açıklanmıştır. Dünyada coronavirüs salgınının devam edeceği sürece bağlı olarak işsizliğin de büyük ölçüde artması beklenmektedir. Daha önce yaşanan krizlerde olduğu gibi, işgücü talebinde düşük ücretler ve çalışma saatlerinde azaltma gibi düzeltmeler muhtemel görülmektedir. Bu noktada, enfekte olmuş işçilerin zaten belirli çalışma sürecini kaybettiğini ve diğer işçilerin korunması için bu sürecin uzaması sonucunda önemli bir gelir kaybı yaşanacağı düşünülmektedir. Buna göre dünyada beklenen işgücü gelirindeki toplam kayıpların 860 ile 3.440 milyar $ arasında olması beklentileri açıklanmaktadır. Buna bağlı olarak çalışma yoksulluğunun da önemli ölçüde artacağı öngörülmektedir. Örneğin dünyada işgücü gelirinde tahmini düşüş ile ilgili bir tahmin İLO tarafından açıklanmıştır (ILO, 31.03.2020).

Tablo 1. İşgücü Gelirinde Düşüş & Çalışma Yoksulluğunda Artış – 2020

Gelir Grupları	Düşük Gelir	Orta Gelir	Yüksek Gelir
İşgücü Geliri (Milyar $)	-860	-1,720	-3,440
Çalışma Yoksulluğu			
Dünya	8.8	29.1	35.0
Düşük Gelirli	1.2	2.9	5.0
Düşük Orta Gelirli	3.7	8.5	14.8
Yüksek Orta Gelirli	3.6	8.3	14.5

Yukarıdaki işsizlik tahminleri için kullanılan virüsün büyüme üzerindeki etkileri, dünya genelinde çalışma yoksulluğunun başlangıçta tahmin edilenden 8,8 milyon daha fazla olduğunu göstermektedir. Dünyada 2020 yılında coronavirüs krizi nedeniyle çalışan yoksullukta 35milyon daha fazla insan olacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'de Ekonomik Güven Endeksi

Coronavirüs krizinin başlaması henüz çok yeni olmasına rağmen ekonomik güven endeksinde değişimleri hissedilmektedir. Türkiye'de ekonomik güven endeksi Şubat ayında 97,5 iken, Mart ayında %5,9 oranında azalarak 91,8 değerine düşmüştür ve ekonomik güven endeksindeki düşüşün, imalat sanayi, hizmet

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ve perakende ticaret sektöründeki güven endekslerindeki düşüşlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aşağıdaki tabloda ekonomik güven endeksi, 2020 yılının şubat ve mart aylarında, sektörel bazda değişim oranları ile gösterilmektedir (TÜİK, 2020).

Tablo 2. Güven Endeksi, Sektörel Endeksler ve Değişim Oranları, Mart 2020

	Endeks		Bir Önceki Aya Göre Değişim Oranı %	
	Şubat 2020	Mart 2020	Şubat 2020	Mart 2020
Ekonomik Güven Endeksi	97,5	91,8	0,5	-5,9
Tüketici Güven Endeksi	57,3	58,2	-2,7	1,7
Reel Kesim Güven Endeksi	106,7	98,6	0,3	-7,6
Hizmet Sektörü Güven Endeksi	98,5	92,5	3,4	-6,0
Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi	102,9	101,7	-2,0	-1,2
İnşaat Sektörü Güven Endeksi	74,5	77,2	-5,7	3,7

Türkiye'de şubat ayında 97,5 olan ekonomik güven endeksi coronavirüs salgınının başladığı mart ayında %5,9 oranında azalarak 91,8 olmuştur. Bu düşüşün reel kesim (imalat sanayi), hizmet ve perakende ticaret sektörlerindeki düşüşlerden kaynaklandığı görülmektedir. Reel kesim güven endeksi mart ayında bir önceki aya göre %7,6 oranında, hizmet sektörü güven endeksi %6,0 oranında, perakende ticaret sektörü güven endeksi de %1,2 oranında azalmıştır. Ekonomik güven endeksinin 100'den küçük olması genel ekonomik durumdaki sorunlu eğilimi göstermektedir.

Coronavirüs Krizinin Zarar Verdiği Sektörler

Coronavirüs krizinin ekonomik olarak zarar verdiği sektörler arasında havayolu şirketleri ilk sırada bulunmaktadır. Bu konuda geleceğe dair tahminleri belirleyen Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği IATA tarafından 2020 yılında havacılık sektörünün en az 63 milyar $ en fazla 113 milyar $ zarar edebileceği açıklanmaktadır. Bu tahmin havayolu taşımacılığının % 19 oranında küçülmesi anlamına gelmektedir.

Coronavirüs krizi nedeniyle alınan karantina önlemleri kapsamında, öncelikle yurt içi ve yurt dışı seyahatlerinin kısıtlanması sonucu dünya çapında turistik bölgeler boş kalmış, seyahat acenteleri, oteller, restoranlar ve turizm çalışanları açısından önemli kayıplar yaşanmıştır. Turizm sektörü küresel ticaretin önemli bir kısmını oluşturduğuna göre, Kovid-19 virüsünün neden olduğu toplumsal sağlığın tehdit edilmesi yanı sıra dünya ekonomisini ve tüm ülkelerin ekonomik ve sosyal anlamda özel bir süreç yaşadığı görülmektedir. Ancak şu anda önceliğin turizm sektöründe faaliyet gösteren, başta çalışanlar, turistler ve tedarikçiler olmak üzere tüm paydaşların sağlığını ve can güvenliğini korumak olduğu vurgulanmaktadır.

Coronavirüsten korunmak için hijyenin çok önemli olduğu günümüzde restoranlar ve catering firmaları tarafından önemli oranlarda gerileme yaşandığı, ayrıca insanların toplu alanlarda bulunmaması gerektiği için konser, tiyatro ve sinema salonları gibi eğlence yerlerinin boş kalması nedeniyle eğlence sektörünün olumsuz etkilendiği belirtilmektedir.

Coronavirüs nedeniyle bütün fuarların iptal edilmesiyle birlikte sadece çok fazla sayıda çalışan açısından değil aynı zamanda fuarlar aracılığıyla satışlarının artmasını sağlayan işletmeler için de olumsuz etkiler yaşanmaktadır. Fuarcılık sektörünün en fazla sektörlerden olacağı beklenmektedir.

Coronavirüs krizinden etkilenen alanlardan biri de spor etkinlikleri olmuştur. Dünyadaki tüm spor karşılaşmaları ertelenmiştir.

Coronavirüsü krizinin en fazla etkilediği sektörlerden biri de bankacılık sektörü olmuştur. Örneğin kredi borcu olan kişilerin büyük bir kısmı kredilerini ödeyememesi nedeniyle bankaların zor duruma düşmesi söz konusu olmuştur. Bu sebeple dünyanın en büyük bankalarından biri olan Deutschen Bank'ın hisselerinin değer kaybına uğradığı görülmüştür.

Coronavirüs krizinin yaygınlaşmasıyla birlikte en büyük yansımalarından biri olarak dünyada ham petrol fiyatlarının hızla değer kaybetmesi sonucu petrol şirketleri olumsuz etkilenmiştir.

Bütün sektörlerde küresel ticaret faaliyetleri ve uluslararası dağıtım ağı olan çok uluslu şirketlerin Coronavirüs krizi etkisiyle zor günler yaşadığı ve geleceğin korunması adına hazırlık revizyonlarını açıkladığı görülmektedir. Bu revizyonlarda 2020 yılı için hedeflenen gelir düzeylerinin düşeceği beklentileri ve yeni yatırım planlarına yönelik yatırım miktarlarının azaltıldığı görülmektedir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2- KÜRESEL COVID-19 CORONAVİRÜS KRİZİNİN KAZANANLARI

Dünyada coronavirüs salgınının yaygınlaşmasıyla birlikte, ülkeler tarafından korunma amacıyla alınan önlemler kapsamında öncelikle karantina gerekliliğinin önem kazanması nedeniyle, faaliyeti durdurulan işletmeler açısından yaşanması muhtemel zararların belirlendiği analizler açıklanmaya başlamıştır.

Çin'de başlayan salgının etkileri başlangıçta Çin'le ticari bağlantıları olan şirketler açısından değerlendirilmiş olmakla birlikte, kısa süre içinde Avrupa ülkelerinde ve ABD'de yaygınlaşmasından sonra, ortaya çıkması beklenen etkilerin küresel düzeyde görüleceği belli olmuştur.

Coronavirüs Etkisiyle Kazanan Sektörler

Ancak Coronavirüs salgını koşullarında, bir taraftan alınan bütün önlemlere ve ekonomik desteğe rağmen kriz nedeniyle kayıplar yaşanması kesinlik kazanmış olan bazı sektörler bulunmaktadır ki bu sektörler üzerindeki etkiler kaçınılmaz olarak başlamıştır. Aynı nedenlerle, salgın koşullarının gerektirdiği ihtiyaçları karşılama özelliğini ihtiva eden bazı sektörler bulunmaktadır. Bu sektörlerin kazançlarının artışı doğal olarak başlamıştır.

Şekil 2. COVID-19 Etkisiyle Kazanan & Kaybeden Sektörler

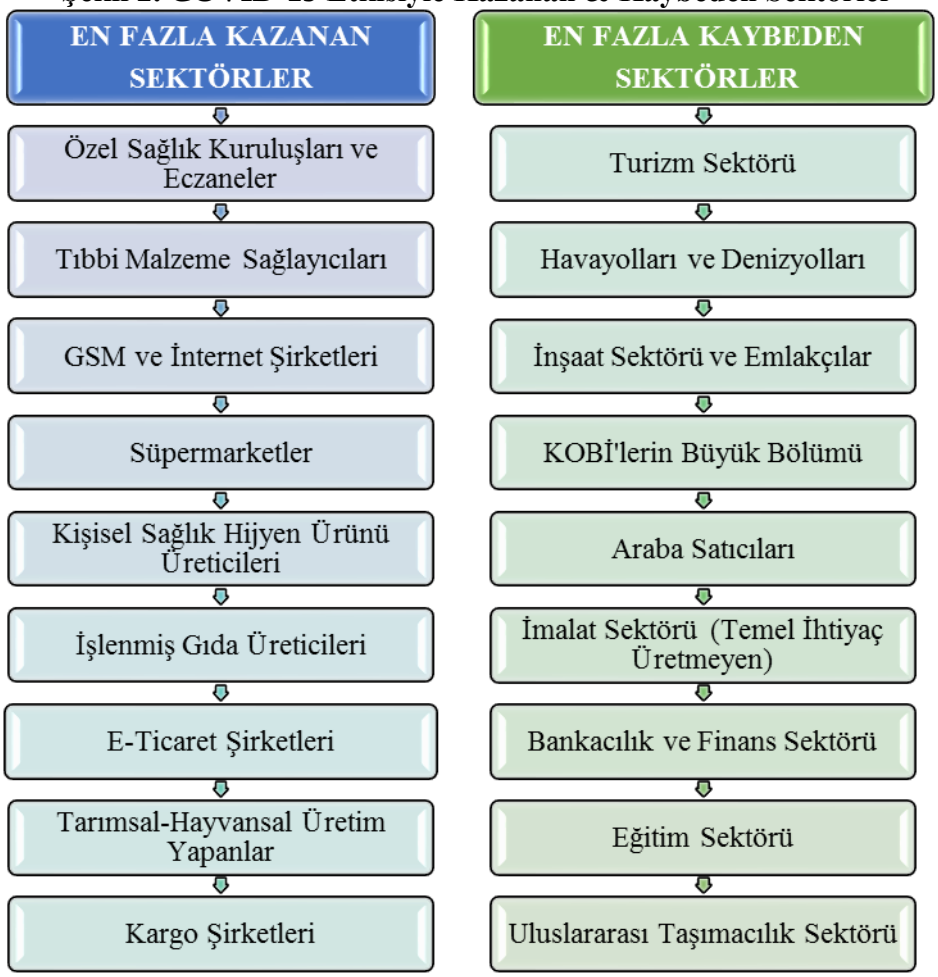

Dünyada Coronavirüs krizinin başlaması ve kısa sürede yayıldığı ülkelerde etkileri yaşanması ile birlikte en yaygın önlemler olarak dezenfektan ürünlerin kullanılması gerektiği bilinmektedir. Bu açıdan en fazla ürün ihtiyacını sağlayan sektörler olarak, dezenfektan ve hijyen ürünleri üreticileri olan şirketler siparişleri karşılamakta zorlanmaya başlamıştır. Sağlık sektöründe Coronavirüsü ile doğrudan temasta olan sağlık görevlilerinin korunmasında kullanılan tulumlar, elbiseler ve halkın kullanması gereken maskeler ve eldivenler gibi ürünlere ihtiyaç artmıştır. Bu açıdan dünyada koruyucu tulum ve elbiseler gibi ürünleri üreten şirketlerin borsadaki hisselerinin aşırı değer kazandığı görülmüştür.

Dünyadaki birçok ülkeyi etkileyen Coronavirüse çare olacak ilacın bulunması için ilaç şirketleri yoğun biçimde çalışmaktadır. Örneğin korunmak için kullanılacak aşıyı üretecek olan şirket bu salgına karşı olan katkısı sonucu yüksek gelir elde edebilecektir. Eczaneler ise virüsten korunmak ve bağışıklık sistemini güçlü tutmak amacıyla yoğun çalışmaktadır. Bu açıdan eczaneler ve ilaç şirketleri kazananlar arasında yer almıştır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Coronavirüs sürecinde dünya genelinde yaşanan panik ortamında karantina koşullarında kıtlık yaşanacağı endişesiyle stok yapmak için alışveriş artışı nedeniyle stokların tükendiği görülmektedir. Bu nedenle gıda üreticileri olan firmalar üretim kapasitelerini artırmak ve artan talebi karşılamak üzere daha fazla üretim yapmak zorunda kalmışlardır. Dünya çapında eğlence mekanlarının faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldığı ve bir çok ülkede milyonluk şehirler karantina altına alındığı için, evde kalan halka internet üzerinden video hizmeti sunan şirketlere olan talep artmıştır. Dolayısıyla örneğin Netflix gibi şirketlerin hisse senetleri de borsada değer kazanmaya devam etmektedir. Coronavirüs krizinin yarattığı güven eksikliği sonucu dünyada borsalarda genellikle değer kayıpları yaşanmasına karşılık, yatırımcıların altın gibi güvenli alanlara yönelmesi sonucu, kuyumcular ve borsadaki aracı kurumlar yararına eğilimler artmaktadır. Mart 2020 itibariyle geçen yılın aynı ayında yapılan satışlara oranla, dikkati çeken artış yüzdeleri görülen kategoriler belirlenmiştir.

Tablo 3. Coronavirüs Krizinden Etkilenen Kategoriler (Nisan 2020)

Kazananlar %		Kaybedenler %	
Kategori	**% artışı**	**Kategori**	**% artışı**
Tek kullanımlık eldiven	670	Bagaj-bavul	-77
Ekmek makinesi	652	İş çantası	-77
Soğuk algınlığı ilaçları	535	Kameralar	-64
Çorbalar	397	Erkek mayosu	-64
Kuru gıdalar & pirinç	386	Gelinlik	-63
Paketlenmiş gıdalar	377	Erkek resmi kıyafet (damatlık)	-62
Kutu meyve suyu	326	Kadın mayo	-59
Ağırlık çalışması ekipmanları	307	Güneş koruyucuları	-59
Süt & krema ürünleri	279	Erkek çocuk spor ayakkabı	-59
Bulaşık yıkama malzemeleri	275	Spor çantası	-57
Kağıt havlu	264	Sırt çantaları	-56
El sabunu ve dezenfektanı	262	Dalış ekipmanları	-56
Makarna	249	Kız çocuk mayosu	-55
Sebzeler	238	Beyzbol ekipmanları	-55
Un	238	Özel gün partisi malzemeleri	-55
Yüz bakım ürünleri	235	Motorsiklet koruyucu malzemeleri	-55
Allerji ilaçları	232	Kamera kılıf ve çantaları	-54
Kadın sağlık ürünleri	215	Kadın elbiseleri	-53
Hububat	214	Kadın ayakkabısı	-51
Güç jeneratörleri	210	Kadın sandalet	-50
Çamaşırhane malzemeleri	200	Erkek çocuk kıyafet	-50
Bebek yemekleri	150	Otomotiv paspasları	-50

Coronavirüs salgınının başladığından beri insanlar karantina nedeniyle evlerinde çıkamamak zorunda kaldı. Öğrencilere evlerinden uzaktan eğitim veriliyor. Çalışanların önemli bir kısmı işlerini uzaktan bağlanarak yapabiliyor. Yönetim grupları toplantılarını yine evlerinden tele konferans bağlantısı ile yapıyor. Hatta televizyon kanallarında düzenlenen tartışma programları yine on-line bağlantısı ile yapılabiliyor. İnsanlar alışverişlerini internet üzerinden yapıyor.

Dünyadaki bütün toplumların yaşamı dijital bir hayat biçimine dönüştü.

Sonuç olarak, Coronavirüs krizi sayesinde aslında en fazla kazanacak olanlar, kullanılan yeni teknolojilerin kurucuları ve sistemlerin sahipleri olacak gibi görünüyor.

Coronavirüs etkisinin ülkelerde yarattığı sonuçlar oldukça farklılık göstermektedir. Günümüzdeki duruma göre; vaka sayısı ve hayatını kaybeden insan sayısı itibariyle en fazla kayıpları olan ülkeler aşağıdaki grafikte görüleceği gibi dünyanın en gelişmiş olan ülkeleri olmuştur.

Grafik 1. Dünyada Bölgesel Coronavirüs Etkileri (16.04.2020)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

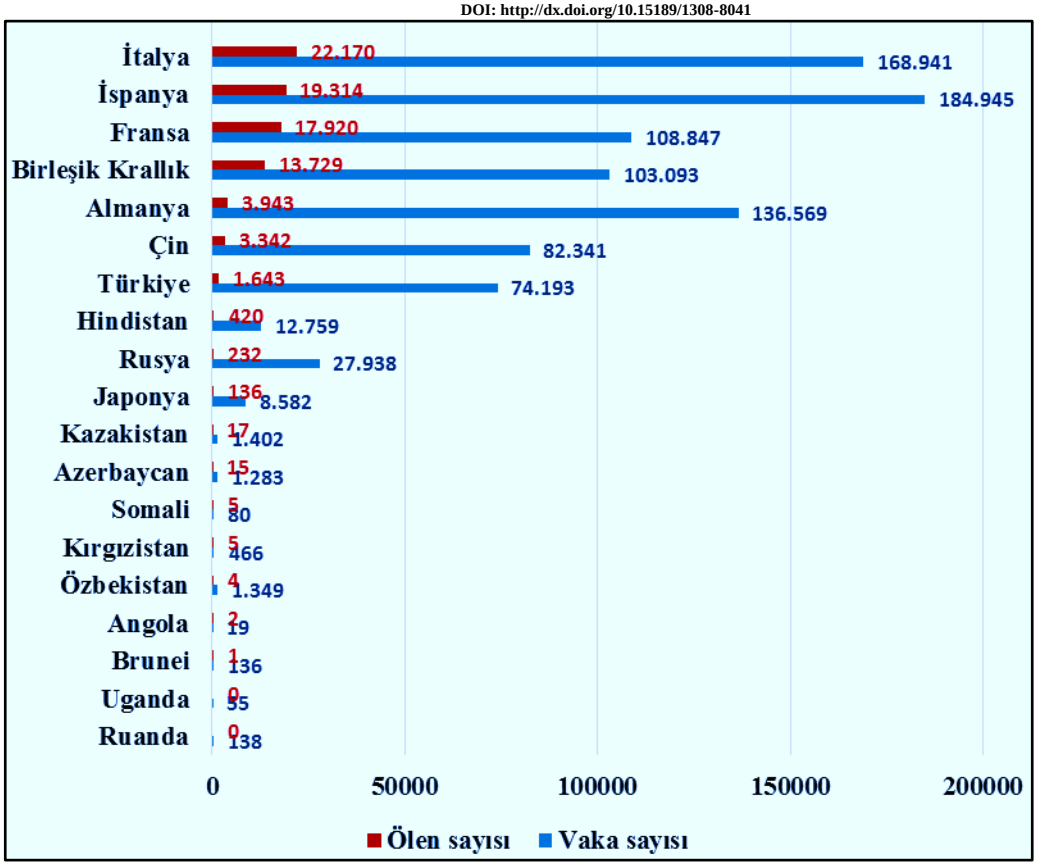

Türk Cumhuriyetlerinde vaka sayısı ve hayatını kaybeden insan sayısı dünyadaki diğer ülkelere kıyasla en düşük düzeylerde yer almaktadır. Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan'da Coronavirüs salgınının etkisi yok denecek kadar azdır. Asya ülkelerinde dünyanın en büyük ekonomileri olan ülkelere kıyasla çok daha iyimser sonuçlar bulunmaktadır. Dünyadaki en az gelişme gösteren ülkelerde henüz en düşük kayıpların yaşandığı gösterilmektedir. Coronavirüs salgınının insani boyutunda en fazla kayıpların daha ziyade gelişmiş ülkelerde yaşanmasının nedenleri ve etkileri, kriz sürecinin sonuna kadar izlenmek suretiyle belirlenecektir. Küreselleşen Coronavirüs krizinin yarattığı insani ve ekonomik etkilerin azaltılmasına ve daha olumsuz sonuçlar alınmamasına yönelik olarak, dünya sağlığının korunması için bölgesel ve küresel olarak Coronavirüs işbirliği yapılmasının önemi ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, dünya perspektifinde izlenen genellikle olumsuz koşullar arasında, coronavirüs krizinin ortaya çıkış nedenleri, krizle mücadelede ülkelerin gösterdiği performans, kriz sürecinde kazananlar ve kaybedenler belirlenirken, aslında küreselleşme süreci bir de küreselleşen coronavirüs krizi açısından irdelenmiştir. Dünyada 2020 yılının ilk günlerinde görülen ve önce Çin'de başlayan, daha sonra tüm Avrupa Ülkeleri'ne yayılarak başta insan hayatını tehdit eden bir virüs salgınının kısa süre içinde ABD'de de görülmesiyle birlikte kısa sürede küresel bir salgın halini aldığı görülmüştür. Küreselleşen salgın nedeniyle dünyadaki bütün ülkeler tarafından her gün açıklanan vaka sayıları ve hayatını kaybeden insan sayısının halen artış göstermeye devam ettiği bilinmektedir. Coronavirüs krizinin başlaması ve kısa sürede küreselleşmesi sürecindeki etkiler, yaşanan insani ve ekonomik kayıplar açısından değerlendirilmiştir. Coronavirün krizi sürecinde kısa sürede hızla artan vaka sayıları ve hayatını kaybeden insan sayılarının çok yüksek olması nedeniyle, dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile yeterli sağlık personeli ve sağlık malzemeleri temin edilememesi, mevcut sağlık kurumlarının yetersiz kalması gibi olağanüstü koşullarda krizin insani boyutunda küresel çaresizlik yaşanmıştır. Coronavirüs etkisinin ülkelerde yarattığı sonuçlar oldukça farklılık göstermektedir. Günümüzdeki duruma göre; vaka sayısı ve hayatını kaybeden insan sayısı itibariyle en fazla kayıpları olan ülkeler dünyanın en gelişmiş olan ülkeleri olmuştur. Özellikle küreselleşme faaliyetlerine katılımlarının az olması nedeniyle uluslararası ticaret faaliyetleri düşük olan ülkelerde daha az kayıplar yaşandığı düşünülmektedir. Diğer taraftan ekonomik boyutunda ise, öncelikle olumsuz etkilerin azaltılmasına yönelik tedbirler uygulanmaya başlamıştır. Ülkelerin ekonomik gücü ile orantılı biçimde hazırlanan destek programları ile krizin ekonomik etkileri azaltılmaya başlamıştır. Salgına karşı alınan karantina önlemleri

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

kapsamında faaliyetleri durmak zorunda bırakılan sektörlerde büyük kayıplar bulunduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda salgın krizi nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması konusunda üretimleri ve hizmetleri bulunan sektörler ise faaliyetlerini arttırmıştır. Küreselleşen Coronavirüs krizinin yarattığı insani ve ekonomik etkilerin azaltılmasına ve daha olumsuz sonuçlar alınmamasına yönelik olarak, dünya sağlığının korunması için bölgesel ve küresel olarak Coronavirüs işbirliği yapılmasının önemi ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. WHO, 2020, World Health Organization, 2020, "Winners and Losers from the COVID-19 Crisis", "Winning Sectors from the COVID-19 Crisis" https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/, (16.04.2020).
2. UNCTAD, 2020, "COVID-19 Coronavirus Salgınının Ülkeler Üzerindeki Etkileri", https://unctad.org/en/Pages/statistics.aspx, (17.04.2020).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(15)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN[60]

DÜNYADA SAĞLIK KURUMLARINDAN MEMNUNİYET ve TÜRKİYE'DE COVID-19 KRİZ SÜRECİ

SATISFACTION OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN THE WORLD and COVID-19 CRISIS PROCESS IN TURKEY

ÖZ

Temel amacı sağlığın korunması ve iyileştirilmesi olan bütün sağlık hizmeti faaliyetleri sağlık sisteminin bir parçasıdır. Kaliteli sağlık sistemlerinin öncelikli amacı insanların hastalanmamasını sağlamaktır. Gösterilen bütün çabalara rağmen hastalanmaları durumunda ikinci amaç olarak insanların teşhis ve tedavilerinin yapılması ön plana çıkmaktadır. En son amaç ise, eğer insanlar diğer insanlar tarafından bakılmaya muhtaç hale gelirse, yaşamlarını muhtaç olmaksızın sürdürebilmesi için rehabilite olanaklarının sağlanmasıdır. Sağlık hizmetleri, işbirliği gerektiren profesyonel bir ekip işi olmaktadır ve hata kabul edilemez. Sağlık hizmetlerinin yeterli olmaması büyük toplumsal sorunlara yol açabilmektedir. Sağlık işletmeleri, sağlık hizmetleri talebini doktorların belirlediği, her an her türlü hizmete hazır nitelikli personel gerektiren, yaşanan hastalıkların özelliklerine göre hizmet verilen işletmelerdir. Sağlık sisteminin en önemli sorumluluklarından birisi de insanları hastalıkların yaratacağı mali kayıplardan korumaktır.

Bu konularda en iyi performansın gösterilmesi sağlık sistemlerinde toplam kalite yönetiminin başarısına bağlıdır. Bu noktada hasta memnuniyetinin önemi ortaya çıkmaktadır. Son aylarda dünyada yaşanan Coronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle ülkelerde gösterilen mücadele sağlık sisteminin yapısı hakkında görüşlerin belirlenmesine yol açmıştır. Hızla yayılarak küreselleşen salgın krizinin değerlendirildiği bu çalışma kapsamında genel analizler yapılmakta, örnek ülke olarak Türkiye'de izlenen sağlık stratejileri irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Salgın Krizi, Sağlık Sistemi, Sağlık Kurumları, Hastaneler, Sağlıkta Kalite.
JEL Kodları: I1, F6.

ABSTRACT

All healthcare service activities whose primary aim is to protect and improve the health are a part of the healthcare system. The primary objective of the quality healthcare systems is to provide people not to get sick. Performing the diagnosis and treatments of people comes to the forefront as the second objective in case they get sick despite all efforts showed. The last objective is to provide the rehabilitation facilities for enabling people to maintain their life without looking to somebody if they become in need of nursing of other people. The healthcare services become a Professional team work entailing cooperation and any fault is not accepted. Inadequate healthcare services may lead to big social problems. The healthcare businesses are businesses in which healthcare service demand is determined by physicians, which require qualified personnel who is ready for any kind of service at any time and where service is provided by the characteristics of diseases experienced. One of the most important responsibilities of the healthcare system is to protect the people from financial losses to be caused by diseases. Showing the best performance in such matters depends on the achievement of total quality management in the healthcare systems. At this point, the importance of patient satisfaction comes out. The struggle shown in the countries due to Coronavirus (COVID-19) pandemic experienced all over the World in recent months lead the opinions about the structure of the healthcare system to be established. General analyses are performed within the scope of this study where the globalizing pandemic crisis by rapidly spreading and the healthcare strategies pursued in Turkey are discussed as an example country.

***Keywords**: Pandemic Crisis, Healthcare System, Healthcare Institutions, Hospitals, Quality in Health.*
***JEL Codes**: I1, F6.*

[60] ORAN, İbrahim Bora, Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Bölümü, ibrahimoran@esenyurt.edu.tr , ORCID NO: https://orcid.org/0000-0002-0274-0921.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Dünyada 2020 yılının ilk günlerinde ortaya çıktığı düşünülen ve önce Çin'de başlayan yeni Coronavirüs (COVID-19) salgını, çok kısa sürede vaka sayısının ve hayatını kaybeden insanların sayısının artış göstermesiyle dikkat çekmiştir. Küresel ticaretin önemli bir kısmını gerçekleştiren Çin'de yaşanan kriz nedeniyle, ilk günlerde özellikle Çin'le ticari bağlantısı bulunan ülkeler ve çok uluslu şirketler üzerinde yaratılması muhtemel etkiler değerlendirilmeye başlamıştır. Krizin yaratacağı ekonomik etkilerin analizleri ile salgının seyri incelenirken, önce Avrupa ülkelerinde ve sonra ABD gibi gelişmiş ekonomilerde yayılarak kısa sürede küreselleşen kriz her geçen gün daha fazla panik yaratmıştır.

Küreselleşen Coronavirüs Krizi hakkında, Dünya Sağlık Örgütü ve Unctad gibi büyük uluslararası örgütler tarafından krizin insani ve ekonomik boyuttaki etkileri ile ilgili olarak, 2. Dünya Savaşı'ndan beri dünyada ilk defa bu kadar büyük kayıpların yaşandığı bir kriz olacağına dair görüşler açıklanmıştır.

Küreselleşen krizle mücadele kapsamında ülkelerdeki hastanelerin ve sağlık personelinin yeterli olamayacağı sayıda vaka olması, salgından koruyucu bazı malzemelere duyulan ihtiyacın karantina koşullarındaki insan sayısının fazlalığı nedeniyle karşılanmakta güçlük yaşanması, teşhiste kullanılacak test kitlerine sahip olunmaması, tedavi amaçlı ilaç ve cihazların bulunmaması gibi sorunlarla karşılaşılmıştır.

Yaşanan olağanüstü bir sağlık krizi koşullarında, özellikle sağlık sistemlerinde kalitenin öneminin değerlendirildiği bu çalışmanın ilk bölümünde öncelikle örnek ülke olarak incelenen Türkiye'de hastane, doktor ve yoğun bakım kapasitesi hakkında bilgi verilmektedir. En büyük ihtiyaç olarak ortaya çıkan yoğun bakım yatak sayıları hakkında dünyadaki diğer ülkelerle karşılaştırma yapılmaktadır. Yaşanan etkiler üzerinde değişim yaratması ihtimali olabileceği düşüncesiyle Türkiye'de ve diğer ülkelerdeki cari sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payının uluslararası karşılaştırılması yapılmaktadır. İkinci bölümde, sağlık sisteminden duyulan memnuniyet oranlarının belirlendiği analizle, kişi başına sağlık harcamaları düzeyleri ile hasta memnuniyeti bağlantısı araştırılmaktadır. Sonuç olarak bir ülkedeki sağlık sisteminden duyulacak memnuniyet üzerinde sistemin hangi stratejilerindeki başarının daha etkili olacağı konusunda en doğru görüşlerin elde edilmesine çalışılmaktadır.

1- SAĞLIK SİSTEMİNDE KALİTENİN ÖNEMİ

Dünyada sağlık sistemleri artık küresel dünya ekonomisindeki en büyük sektörlerden biridir ve bu sektör için yapılan toplam harcamalar, dünya brüt milli hasılasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Günümüzde modern sağlık sistemlerinin oluşturulması, hem yaşanan hastalıkların ekonomik yükü konusunda yapılan bazı stratejileri içermektedir hem de sağlık işletmeleri ve hizmetleri konusunda uzmanlaşmayı kapsamaktadır. Bu açıdan sağlık sistemleri tarafından kullanılan harcamaların artışı, hastalık veya ölüm nedeniyle karşılaşılması muhtemel ekonomik zararların önlenmesiyle telafi edilmektedir. Temel amacı sağlığın iyileştirilmesi olan bütün faaliyetler sağlık sisteminin bir parçası olarak kabul edilmektedir (WHO, 2020). Sağlık sistemleri, insanların sağlığını koruma ve yükseltme sorumluluğu ile birlikte aynı zamanda insanları hastalıkların yaratacağı mali kayıplardan korumak sorumluluğuna sahiptirler. Bu konuda önemli amaçları bulunmaktadır (Kaya, 2005);

- Öncelikli amaç, insanların hastalığa yakalanmamalarını sağlamak için hastalıklardan sakındırılmalarıdır.
- İnsanlar bütün sakınma çabalarına rağmen hastalanırlarsa ise, ikinci amaç olarak hastalıkların tanı ve tedavilerinin yapılması ön plana çıkmaktadır.
- Üçüncü amaç olarak, eğer gerekli hale gelirse insanların diğer insanlar tarafından bakılmaya muhtaç olmaksızın yaşamlarını sürdürebilmesi için, rehabilite etmek söz konusudur.

Sağlık sistemlerinin beklenen hedeflere ulaşıp ulaşmadığını değerlendirme konusunda, dünyada önemli bir kavram olarak öne çıkan performans değerlendirme yapılabilmesi için, performans ölçümü gereği ortaya çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından önerilen sağlık sisteminin performansının değerlendirilmesi stratejisi, 'Sağlık sistemleri ne içindir?' sorusunun cevabı olmaktadır. Bu sorunun cevabında yer alan bütün ihtiyaçların tam olarak karşılanmasında, yeterlilik kavramının önemi ortaya çıkmaktadır.

Yeterlilik konusunda bazı kriterler bulunmaktadır (Silva and Valentine, 2000, s:21);

- Saygınlık (haklarının korunması),
- Özerklik (hastanın kendi sağlığı hakkında kararlara katılımının sağlanması),
- Mahremiyet (kişisel sağlık bilgilerinin gizliliğinin korunması),

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

- Acil ilgi (hastaların sağlık bakım birimlerine hızlı ulaşımı ile teşhis ve tedavi sürecinin doğru kullanılarak hasta refahının sağlanması),
- Temel sağlık malzemeleri, araç ve gereçlerin kalitesi (gerekli olan sağlık malzemelerinin, uygunluğunun ve kalitesinin temin edilmesi)
- Sosyal destek koşullarının sağlanması (hastanın bakımı ve tedavisi sırasında aile ve arkadaşlar gibi sosyal desteğe erişimine sahip olmasının mümkün olması)
- Hizmet sunucu seçimi (hastanın sağlık bakım birimleri arasında tercih yapabilmesini kapsar).

Sağlık hizmetleri, işbirliği gerektiren profesyonel bir ekip işi olmaktadır ve hata kabul edilemez. Sağlık hizmetlerinin yeterli olmaması büyük toplumsal sorunlara yol açabilmektedir. Sağlık işletmeleri, sağlık hizmetleri talebini doktorların belirlediği, her an her türlü hizmete hazır nitelikli personel gerektiren, yaşanan hastalıkların özelliklerine göre hizmet verilen işletmelerdir (Keçe, 2015). Bu bölümde örnek ülke olarak Türkiye'de sağlık sisteminin yapısı analiz edilmektedir. Türkiye'de 2018 yılı itibariyle toplam hastane sayısı 1.534 olarak açıklanmıştır. 2020 yılında 10 şehir hastanesi vardır ve 2021 yılında 8 şehir hastanesinin daha faaliyete geçirileceği planlanmıştır.

Şekil 1. Türkiye'de Hastane Sayıları – 2018

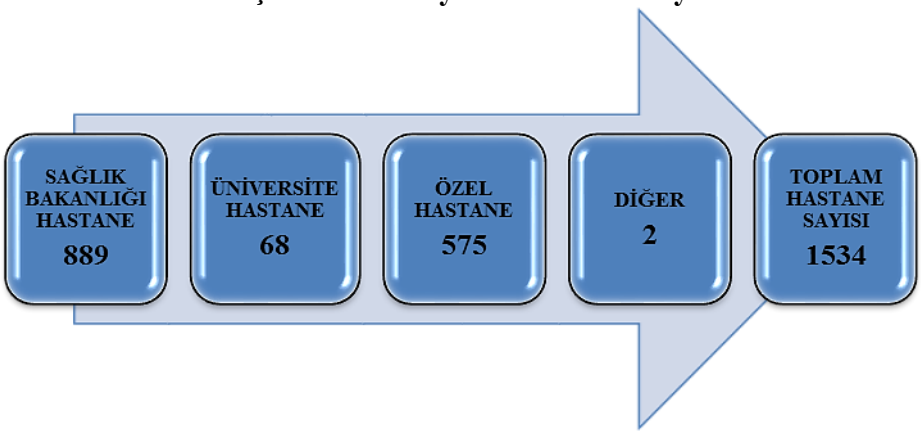

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020.

Son aylarda dünyada yaşanan yeni Coronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle, İstanbul'da yapımı devam eden hastanelerin tamamlanması hızlandırılarak faaliyet göstermeye başlatılması gerekli görülmüştür.

Bu konuda, önce İstanbul Okmeydanı Şehir Hastanesinin ilk etabı mart ayı sonunda yeniden hizmete açılmıştır. Önceden Kartal Şehir Hastanesi daha önce hizmete açılmıştı. Mayıs ayında İkitelli, eylül ayında ise Göztepe Şehir Hastanelerinin açılması planlanmıştır. İstanbul'daki Başakşehir Şehir Hastanesi'nin ilk etabının açılışı 20 Nisan'da yapılmıştır ve tümüyle 15 Mayıs'ta hizmete başlanacağı söylenmiştir. Hastanenin coronavirüsü pandemisiyle mücadele için özel olarak izole edilen ve akıllı ventilatörlerle (solunum cihazı) donatılan blokları hizmete başlatılmıştır. Hastanenin 2682 yatak kapasitesine sahip olduğu ve yeni şehir hastaneleriyle İstanbul'da yatak kapasitesinin toplamda 5.452 artacağı belirtilmektedir. Kısa süre içinde eski Yeşilköy Atatürk Havalimanı'nın ve Sancaktepe Havalimanı'nın olduğu alanlarda bin odalık ve biner yataklı iki salgın hastanesi hızla bitirilmeye çalışılmaktadır. İstanbul'un iki yakasında yapılan ve sahra hastanesi özelliğinde olan bu hastaneler, genellikle afet veya savaş dönemlerinde artan sağlık ihtiyacını gidermek için kurulan hastanelerdendir.

Türkiye'de Coronavirüs salgınının başlamasından itibaren gerekli önlemlerin alınması, salgınla mücadelede planlı çalışmayla sağlık hizmetlerinde sıkıntının önlenmesi, ihtiyaç duyulan sağlık malzemelerinin temin edilmesi konularında sağlık sistemi başarılı performansını devam ettirmektedir. Sağlık personeli yeterliliğinin çok önemli olduğu küresel salgın sürecinde, güç koşullarda çalışmak zorunda kalan sağlık ordusunda 1 Ocak 2020 tarihi itibarıyla toplam doktor sayısı 164.594 ve toplam hemşire sayısı 198.465 olarak açıklanmıştır. Doktorların % 61,4'ünün Sağlık Bakanlığı'nda, % 20,4'ünün üniversite hastanelerinde ve % 18,2'sinin ise özel sektörde çalıştığı belirtilmiştir.

Şekil 1. Türkiye'nin Sağlık Kapasitesi (01.2020)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

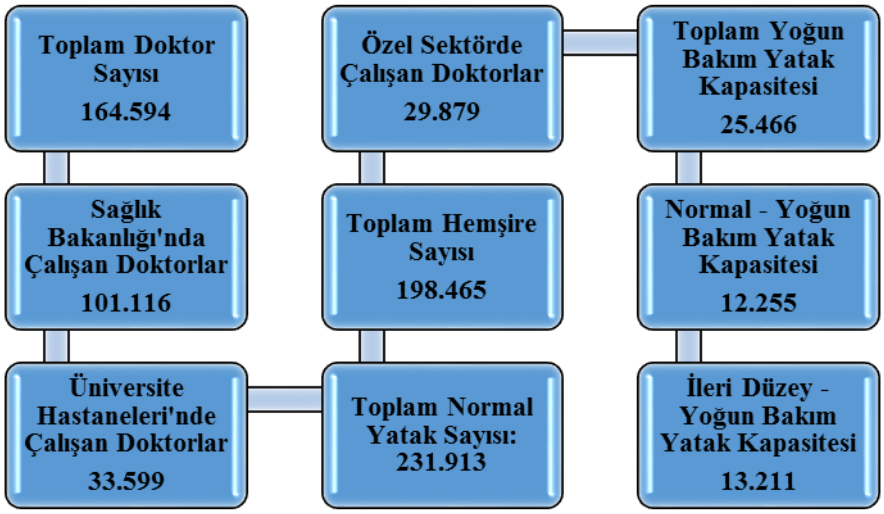

Kaynak: Türkiye Verisi: Sağlık Bakanı Tarafından T.B.M.M'de Yapılan Açıklama; Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (Toplam Normal Yatak Sayısı verileri 2018 Sağlık Bakanlığı verileridir)

Yukarıdaki şekilde gösterildiği gibi Türkiye'de toplam yoğun bakım yatak sayısı 25.466 olarak açıklanmıştır. Coronavirüs salgını sürecinde, hastalananların bir kısmının yoğun bakım koşullarında bakılması gerektiği için bu şartların sağlanması çok önem kazanmıştır. Dünyada halen devam eden küresel salgın sürecinde diğer ülkelerdeki yoğun bakım kapasitesi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir. 2020'de en yüksek sayı Türkiye'dedir.

Şekil 2. Yüz bin Kişi Başına Yoğun Bakım Yatak Sayısı - 2020

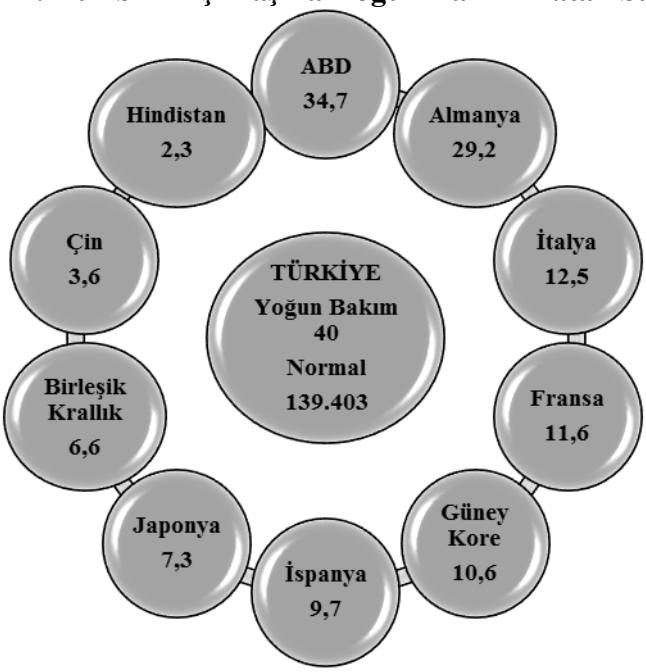

Kaynak: Sağlık Bakanı'nın T.B.M.M'de Yaptığı Açıklama; Diğer Ülkeler: Statista.

Dünyada ülkelerin kamu ve özel olmak üzere toplam cari sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payının uluslararası karşılaştırmasının yapıldığı analizlerde en yüksek orana sahip olan ülkenin % 17,1 oranıyla ABD olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri ortalamasında bu oran % 8,8 olarak gerçekleştirilmektedir.

Ülkelerin harcamaları genellikle nüfus, GSYİH ve ekonomik gücü ile paralel düzeyde gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, son günlerde yaşanan küresel Coronavirüs krizi nedeniyle yürütülen salgınla mücadele kapsamında, ülkelerin sağlık hizmetlerinin birinci amacı olan insan hayatının korunması konusunda en

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

olumsuz sonuçların daha ziyade gelişmiş ülkelerde görüldüğü izlenmektedir. Bu nedenle, ülkelerdeki hastane, sağlık personeli sayıları ve sağlık harcamalarının düzeyi dışında, en önemli gücün sağlık sistemi alt yapısının sağlamlığı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3. Cari Sağlık Harcamasının GSYİH İçindeki Payının Uluslararası Karşılaştırılması - %

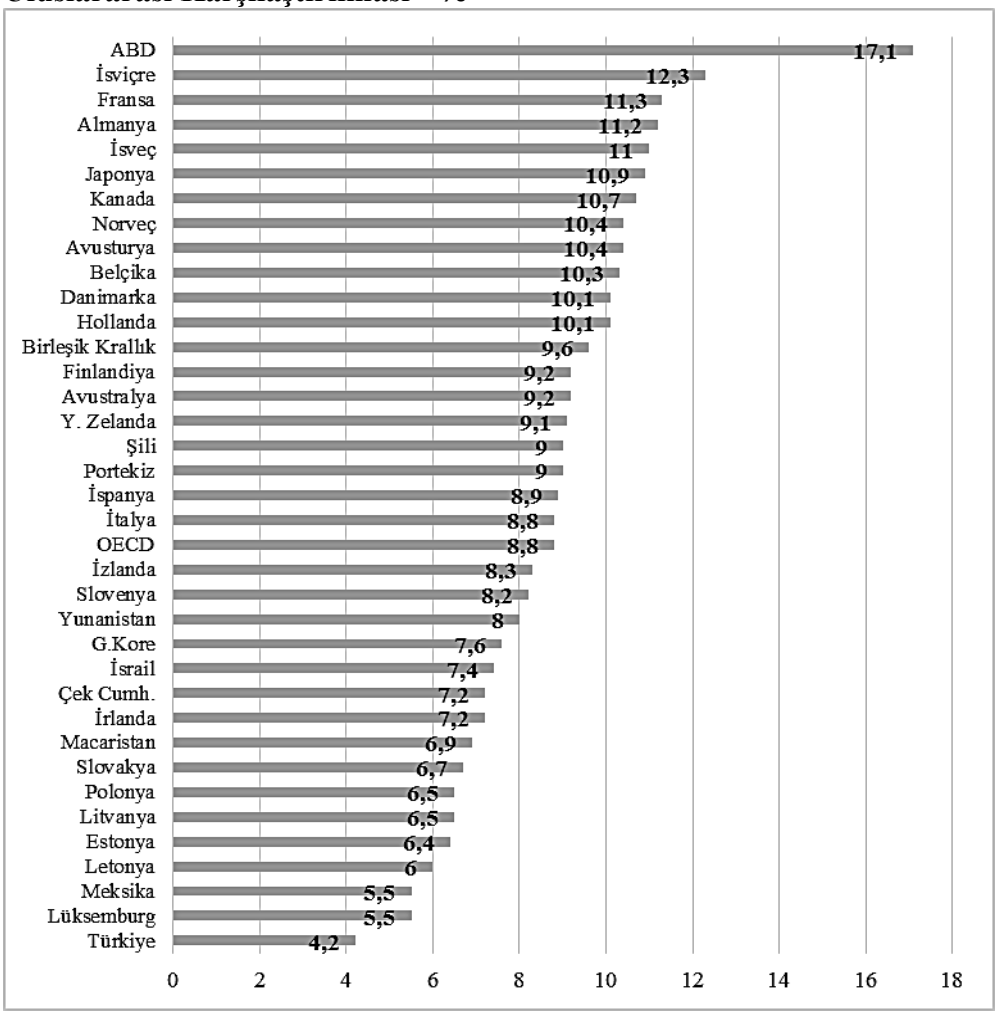

Kaynak: TÜİK, OECD Health Data 2019, (Türkiye verisi 2018 yılına aittir. Ülke verileri 2017 yılına veya en yakın yıla aittir)

Sağlık sisteminde kalite konusunda, tüm ülkeleri etkileyen büyük bir krizde, sürecin yönetiminde asıl önemli olanın kriz yönetim planlamasının doğru yönetilmesi olduğu Türkiye örneğinde görülmektedir.

2- SAĞLIK SİSTEMİNDE MEMNUNİYET ORANI

Sağlık sistemlerinde beklenen hizmetler genellikle aynı yapıya sahip olmakla birlikte ülkelerde uygulanan sağlık politikaları, ülkenin yapısına, coğrafi koşullara, ekonomik gücüne göre farklı biçimlerde düzenlenmektedir. Ülkenin sağlık hizmetlerinin belirlenmesinde, ayrıca bireylerin ekonomik durumu, ülkede görülen hastalık çeşitleri ve yaygınlığı, bölgesel gelir dağılımı gibi faktörler de etkilidir. Ülkelerin sağlık sisteminde kalite yönetiminde belirlenen kriterler aslında çok fazla sayıda olmakla birlikte, bu çalışma kapsamında kısaca hasta memnuniyeti beklentilerine yer verilecektir.

Sağlık kurumlarında hasta memnuniyetinin değerlendirilmesi konusunda, hastaların hizmetten beklentilerini öğrenmek, kalitenin sürekli iyileştirilmesini sağlamak ve insanların sosyal yapısı veya yerleşim konumundaki farklılıklarına göre uygulanan tedavi sürecindeki değişkenlerin hasta memnuniyeti üzerindeki etkisini bilmek gerekmektedir. Hasta memnuniyetinin belirlenmesi, aynı zamanda sağlık kurumlarının yönetimlerine uyguladıkları sağlık bakım hizmetlerinin yeterliliği veya sonuçları hakkında önemli bilgiler vermeyi de sağlamaktadır. Çünkü hastaların kaliteli hizmet alma beklentilerinde önemli olan konular ortaya

çıkmaktadır ve bunlar arasında örneğin, hastanın hizmete ulaşabilirliği, bekleme süreleri, sağlık kurumunda çalışanların davranışları, hizmetin doğru ve tam olarak yerine getirilmesi önemli olmaktadır. Ancak, alınan sağlık hizmetlerinde en önemli faktör doktorlar olmaktadır. Doktorların en mükemmel donanıma sahip olması beklenen insan gücü olduğu ve doktorun olmadığı yerde sağlık hizmetinden söz edilemeyeceği bilinmektedir (Sargutan, 2005, s.100).

Yapılan hasta memnuniyeti araştırmalarında, hastaların doktorlardan, hastanelerden ve hemşirelerden genel bazı beklentileri bulunmaktadır (Ekici, 2020);

Hastaların doktordan beklentileri;

- Doğru tanı, teşhis işlemleri
- Doğru tedavi
- Bilgili, nitelikli ve becerikli sağlık profesyonelleri

Hastaların hemşirelerden beklentileri;

- İlgili davranılması
- Becerikli ve nitelikli olmaları
- Kendileriyle iletişimin kolay ve zamanında olması
- Bakım işlemlerinde sterilizasyon sağlanması
- Bakım işlemlerinde bulunulan ortamın sessiz olması gibi kriterler
- Hasta bakım süreçlerinin planlı yapılması

Hastaların hastanelerden beklentileri;

- Özenli hizmet verilmesi
- Saygı kurallarına uyulması
- Güler yüzlü hizmet
- Zamanında hizmet
- Temiz ortam
- Uygun fiyat.

Sağlık hizmetlerinde kalitenin birinci koşulu insan yaşamının önemine verilen değer olmaktadır. İnsan yaşamında yanlış yapılmasının telafisi mümkün olmayacağına göre, hastaya müdahaleyi yapan kişilerin en mükemmel düzeyde donanımlı ve dikkatli olması şarttır (Kovancı, 2001, s.13). Ancak çok iyi eğitimli yetenekli doktorlardan hizmet alan ve saygı gören hastalar güven duyabilecek ve sağlık hizmetinden memnun kalacaklardır (Peker, 1993, s.197). Sağlık kurumlarında hastaların memnuniyetini belirleyen iki etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerden birincisi, hastaların beklentilerinin belirlenmesidir. Çünkü bu beklentiler, hastaların yaşlarına, cinsiyetlerine, eğitim düzeylerine, sosyal ve kültürel özelliklerine göre değişebilmektedir (Kavuncubaşı, 2000, s.292). İkinci etmen ise hastaların aldıkları sağlık hizmetleri hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Bu görüşler de hastaların özelliklerine göre değişiklik göstermektedir (Kısa ve Tokgöz, 2007, s.277). İnsanlar sağlık hizmeti aldıkları kurumda karşılaştıkları durumları değerlendirirken memnuniyet düzeylerini belirterek kurumun kalite standardı hususunda karar vermektedirler (Timur, 2002, s.131). İnsanların memnuniyet düzeyi ise, sağlık hizmetlerinden beklediği kalite ile aldıkları hizmetin kalitesinin karşılaştırılmasıyla belli olmaktadır (Yanık, 2000, s.8).

Hastaların tedavi ihtiyacında acil durumların olması, kurumsal güvenceye zorunlu olunması ve kişilerin maddi olanakları gibi etkenlerle gidilen sağlık kurumundan duyulacak memnuniyet, insanların sağlık kurumundaki sağlık personellerinin davranışlarına göre değerlendirilir. Aynı zamanda bu değerlendirmeler insanlar tarafından önce yakınlarıyla, daha sonra çevrelerindeki diğer insanlarla da paylaşılmakta olduğu için sağlık kurumları hizmet kalitelerini ve müşteri memnuniyetini yükseltmek için birçok girişimde bulunmaktadırlar (Timur, s.131).

Bir ülkenin sağlık sisteminde yeterli sağlık personeline sahip olmaya duyulan ihtiyaç sağlık hizmetlerinde en ön planda gelmektedir. Sağlık hizmetini karşılamakta nitelikli insan gücünün eksik olması durumunda, hastaların ihtiyaç duydukları hizmeti alması mümkün olamayacaktır (Çetintürk, 2016, s. 203-215).

Sağlık sisteminde sağlık hizmetlerinin standartları belirlenerek kalite sürekliliği hedeflenmektedir. Bu kapsamda sağlık işletmelerinde toplam kalite yöntemi (TKY) ile daha hızlı, kolay ulaşılabilir ve kaliteli hizmet sunulması neticesinde hasta memnuniyetinin artırılacağı kabul edilmektedir (Tengilimoğlu, 2009, s.33).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Nitekim son aylarda dünyada yaşanan Coronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle başlayan kriz sürecinde, artan vaka sayıları karşısında gereken sağlık bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında Türkiye'de diğer ülkelere kıyasla çaresizlik oluşmamasının arka planında sağlıkta kalite stratejilerinin bulunduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri dünyanın karşılaştığı en büyük insani kayıpların söz konusu olduğu Coronavirüs krizinde, gelişmiş ülkelerde yaşanan çaresizliğin sorumluluğu konusunda, toplumların ve sağlık kurumlarının kriz yönetiminde hızlı hareket edebilme yeteneğinin eksikliği olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan önceki yıllarda ülkelerdeki kişi başına sağlık harcamalarından bağımsız olarak değişen sağlık hizmeti memnuniyet oranlarının gösterildiği aşağıdaki grafikle, aslında yaşadığımız krizden sonra bu oranların gerçekliği sorgulanmaktadır. Grafikte görüleceği gibi, dünyada en yüksek kişi başına sağlık harcaması yapılan ABD'de sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı % 76'dır. Buna karşılık, ABD'dekinin yarısı kadar kişi başına sağlık harcaması yapılan İngiltere'de bu oran % 78 olmaktadır. Daha düşük miktarda harcamaların yapıldığı Türkiye'de ise sağlık hizmetlerinden memnuniyet % 70 oranında gösterilmektedir. Bu sonuçlar aslında memnuniyet konusunda başka kriterlerin önemsendiğini göstermektedir.

Şekil 4. Ülkelerde Memnuniyet Oranı & Kişi Başına Sağlık Harcamaları $ - 2018

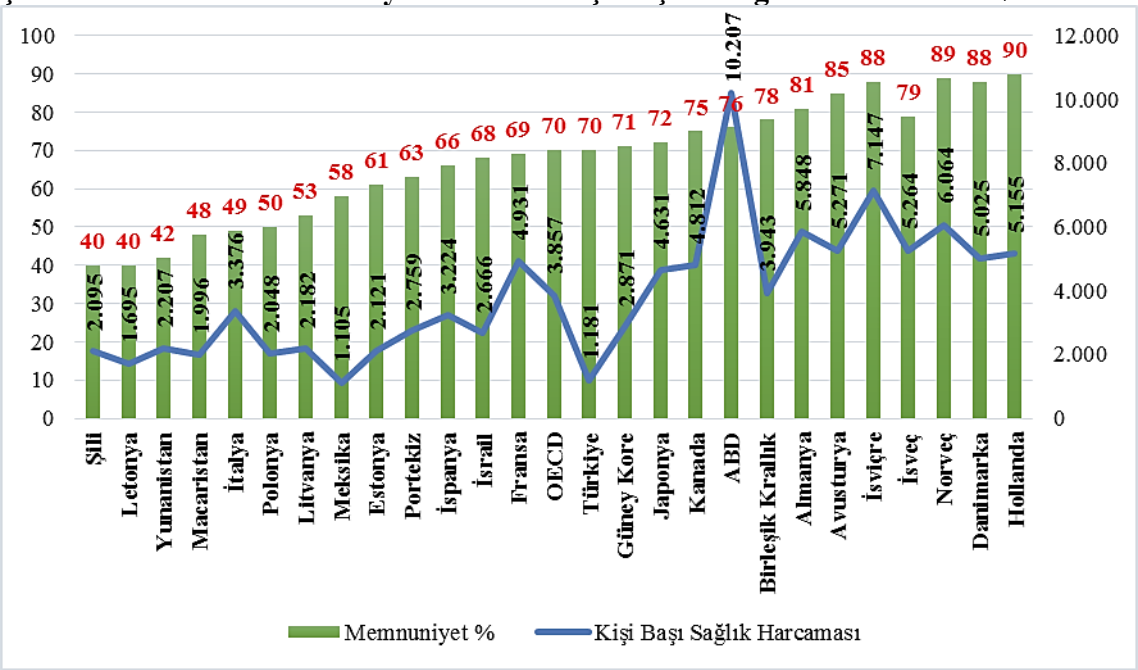

Kaynak: TÜİK, OECD Health Data 2019

Bu sonuçlar üzerinde, sağlık sektöründe ülkelerin sahip oldukları hekimlerin bilgi düzeyleri, sağlık personelinin özverili hizmetleri, risk ortamında gösterilen toplumsal işbirliği ve kriz yönetimi stratejilerinin doğruluğu gibi farklılıklar, Coronavirüs krizinde olduğu gibi ülkelerde yaşanan insan kayıplarını azaltmadaki etkiyi ortaya koymaktadır. 2020 yılında açıklanması beklenen memnuniyet oranlarının belirlenmesinde, ülkelerin sağlık sistemleri için belirlenen öngörülerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği görülmektedir.

SONUÇ

Dünyada yaşanan olağanüstü bir sağlık krizi koşullarında, özellikle sağlık sistemlerinde kalitenin öneminin değerlendirildiği bu çalışmada öncelikle örnek ülke olarak incelenen Türkiye'de hastane, doktor ve yoğun bakım kapasitesi hakkında açıklanan verilerden, ülkede son yıllarda hastane, doktor, hemşire ve diğer sağlık personeli sayılarında oldukça önemli iyileştirmeler bulunduğu görülmüştür. Ancak küresel salgın krizinde yeni faaliyete geçirilen hastaneler, mücadele edilen hastalığın gerektirdiği tıbbi cihazların hızla temin edilebilmesi ve sağlık personelinin gösterdiği özverili hizmetin, sağlıkta kalite çalışmalarının olumlu sonuçları üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Küresel sağlık krizi sürecinde, sağlık sisteminden duyulan memnuniyet oranlarının belirlendiği analizler sonucunda da, ülkelerin ekonomik gücü ile bağlantılı olarak artan sağlık harcamalarının ve memnuniyet yüzdelerinin karşılaştırıldığı sıralamada asıl önemli olan kriterin sağlık personelinin donanımı olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Çetintürk, İbrahim. Hasta Memnuniyeti, Hasta Sadakati ve Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi International Journal of Social Science 2016 50 (2) 203-215
2. Ekici, Dilek. " Hasta Memnuniyeti", http://www.dilekekici.com/bilgi/hasta-memnuniyeti/
3. Kavuncubaşı, Şahin. Hastane ve Sağlık Kurumlan Yönetimi, Ankara, 2000, s.292
4. Kaya, S., Sağlık Hizmetlerinde Sürekli Kalite İyileştirme, Ankara: Pelikan Yayınları, 2005
5. Keçe, F. Sağlık Hizmetleri, www. eskisehir.saglik.gov.tr/ egitim/ sunum/ saglik_ hizmetleri.ppt, (09.05.2015).
6. Kısa, Adnan ve Nuray. Tokgöz, Sağlık Kurumlan Yönetimi, Eskişehir, 2007, s.277
7. Kovancı, Ahmet. "Toplam Kalite Yönetimi Fakat Nasıl?", İstanbul, 2001, s. 13.
8. OECD Health Data 2019
9. Peker, Ömer. "Toplam Kalite Yönetimi", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:1, Sayı:26, Mart, 1993, s. 197.
10. S.H.G.M, 2020, "Sağlık Bakanı Tarafından T.B.M.M'de Yapılan Açıklama", Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (Toplam Normal Yatak Sayısı verileri 2018 Sağlık Bakanlığı verileridir)
11. Sağlık Bakanı Tarafından T.B.M.M'de Yapılan Açıklama; Diğer Ülkeler: Statista.
12. Sargutan, Erdal. " Sağlık Sektörü ve Sağlık, Sistemlerinin Yapısı", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 8 (3) 2005, s. 100
13. Silva A. and Valentine N. (2000) **Measuring Responsiveness: Results of A Key Informants Survey in 35 Countries**. GPE Discussion Paper Series: No. 21, Geneva, WHO.
14. Silva A. and Valentine N. (2000) **Measuring Responsiveness: Results of A Key Informants Survey in 35 Countries**. GPE Discussion Paper Series: No. 21, Geneva, WHO.
15. T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı – 2018, Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2019.
16. Tengilimoğlu, Dilaver vd., Sağlık İşletmeleri Yönetimi, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara. 2009, s.33.
17. Timur, Nejdet. Sağlık Hizmetleri Pazarlaması, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir, 2002, s.131
18. TÜİK, 2020, http://www.tüik.gov.tr
19. WHO (2000) **World Health Report 2000: Health Systems-Improving Performance**. Geneva, Switzerland.
20. Yanık, Aygül. Sağlık Bakım Hizmetlerinde Hasta Bakım Tatmini ve Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Hasta Tatmini Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetim ve Organizasyonu Anabilim Dalı, İstanbul, 2000, s.8-9.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(16)

Dr. Öğr. Üyesi Derya GEÇİLİ

ŞİRKET-İ HAYRİYE VE DENİZ TİCARET ŞİRKETLERİNDE MÜLAZIM KAPTANLIK

EMPLOYMENT OF NAVAL MULAZIM MECHANICAL ENGINEERS IN MARITIME COMMERCE COMPANIES IN THE OTTOMAN STATE

ÖZ

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde donanma kadar deniz ticaret şirketlerinde de yeniliklere ve değişikliklere başlanmıştır. Ticaret gemileriyle vapurların güvenli bir şekilde seyir edebilmeleri içinde kaptanlara ihtiyaç duyulmuştur. Kaptanların görevleri, iş şartları ve sorumlulukları açısından oldukça zordur. Ayrıca, kaptanlık gibi önemli bir görevin, kalifiye eleman alınarak açığın kapatılması da mümkün değildir. Başta, kaptan açığına yabancılarla çözüm getirilmeye çalışılmıştır.

Ancak, yabancıların hem fazla ücret alması hem de ticaret gemileriyle vapurlar için yeterli gelmemelerinde dolayı yerli kaptanların istihdamı yoluna gidilmiştir. Yerli kaptanların istihdam edilmesi şirketlerin, hem güvenlik hem de ekonomik olarak rahatlamasını sağlamıştır. Aşağıda, Osmanlı Seyr-i Sefain şirketlerinde mülazım kaptanların istihdam edilmeleri süreci anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaptan, Mülazım, Şirket, İstihdam.

ABSTRACT

As of 19th Century, innovations and changes were made in the maritime commerce in the Ottoman State as well as in the Naval Forces. Engineers (Naval Mechanical Engineers) were needed in order for commercial ships and boats to travel in a careful manner. The duty of the naval engineers is in fact difficulty in terms of working conditions and responsibilities. In addition, it is not possible to fill the gap in employment of such an important profession like naval engineering by employing qualified employees. At first, the gap in the employment in this field was filled with foreign specialists and engineers.

However, foreigners demanded more wages and were not adequate for commercial ships and boats, and therefore, native engineers were employed. Employing native engineers made the companies feel comfortable both in terms of security and economics. The employment process of naval engineers in the Ottoman maritime commerce companies have been investigated below.

Keywords: *Naval Mechanical Engineer, Company, Employment.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde usta çırak yöntemiyle denizciler yetiştirildiği için yenilikler ve değişimler takip edilemiyordu. Özellikle ticaret gemilerinde şehâdetnâmesiz (diploma) kaptanlardan dolayı arka arkaya kazalar yaşanması, denizcilerin yetersiz ve eğitimsiz olduklarını büsbütün ortaya koymuştu. Donanmada gemilerin hareketleri ile ilgili yaşanan sorunların sebeplerinin ne olduğuyla ilgili eğitimli eleman yetersizliği vardı. Avrupa'da denizcilik üzerine yapılan teknolojik gelişmelerin takip edilebilmesi, eğitim ve öğretime bağlıydı. Başta gemilerde kaptan açığının yabancı kaptanlarla kapatılması yoluna gidilmişti. Ancak, fazla ücret almalarından dolayı yabancı kaptanlarla bazı sorunlar yaşanabiliyordu. Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketlerine başlanması ile Sanayi-i nefise ve ticaret mektepleri hızlı bir şekilde açılsa da kaptan mektepleri uzun süre açılamamıştı. Özellikle savaş ortamından dolayı ihtiyaç duyulan kaptanları yetiştirecek bir mektebin bulunmaması büyük bir eksikliği teşkil ediyordu. Böylece kaptan yetersizliği fark edilerek gemileri doğrudan kullanacak kaptanların yetiştirilebilmesi için okullar açıldı.[61] Kaptan yetersizliğinin fark edilmesi üzerine açılan en önemli okul Üsküdar'da Milli Tüccar Kaptan ve Çarkçı Mektebidir. Bu okul 1910 yılında Azapkapısı'nda Hamid Naci Bey tarafından açılmıştı. Mektep, 1913 yılında Üsküdar, Kulekapısı'nda Çıpalı Han'da bir yalıya taşınmış ve ilk mezunlarını vermişti. Birkaç yıl zarfında mektepte beş yüze yakın kaptan ve çarkçı yetiştirilerek yabancı iş gücüne olan ihtiyaç tamamen azalmıştır. Bu açığın sona ermesi üzerine hem yüksek maaş almaları, hem de kaptanların açıkta kalmamaları için gayr-ı müslim kaptanların görevlerine son verilmiştir. Kaptanlar, bir süre sonra Şirket-i Hayriye vapurlarında istihdam edilmeleriyle ilgili Ticaret Nezareti ile görüşmeler yapmışlardır. Ticaret gemilerinde görev yapacak başarılı kaptanlar yetiştirilebilmesi için özellikle Şirket-i Hayriye İdaresindeki vapurların sayısına dikkat edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla Mülazım kaptanların gemilerde istihdam edilmeleri hakkında talimatname hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.[62] Kaptanların Şirket-i Hayriye ve deniz ticaret şirketlerinde görevlendirilebilmeleri için nizamnameye uygun olarak Bahriye Meclisi tarafından sınava tabi tutulmalarına karar verilmiştir. Sınavda başarılı olan kaptanlar, mülazım (atanmak için sıra bekleyen) olarak şirketlerde istihdam edilmeye başlamışlardır.[63] Mülazımlar, şirketlerde dört yıl kadar doğrudan bir eğitim aldıktan sonra sınava tabi tutulup kaptan olarak göreve başlayabilmişlerdir.

Yabancı Yerine Türk Kaptan İstihdam Edilmesinin Nedenleri

Osmanlı deniz ticaret şirketlerinin açılması ile gemi ve vapurların sayısı günden güne artmıştı. Yelken döneminde ticaret gemilerinde görev yapanların çoğu Rum asıllı denizcilerdi. Bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Yunanistan'a göç ettikleri için Rumların sayısı da oldukça azalmıştı. Kaptanların sayısı özellikle savaşlardan dolayı ihtiyacı karşılamıyordu. Osmanlı Devleti'nde başlayan teknik ilerlemeler konusundaki yetersizlikler nedeniyle gemilerle vapurlarda kontratlı yabancı kaptanlar istihdam edilmeye başlanmıştı. Osmanlı Devleti, ticaret gemi sahiplerinin eğitim seviyelerine dikkat etmeden yabancı kaptan istihdam etmelerinin bazı nedenlerden dolayı devletin menfaatleri için doğru olmadığını düşünüyordu. Bunun en önemli sebebi, savaş durumunda yabancı kaptanlar tâbi oldukları milletlerin menfaatlerini gözeterek hareket edebilirlerdi. Savaş sırasında Osmanlı sancağını taşıyan gemiler, yabancı kaptanlara emanet edilirse gemiler düşmana teslim edilebilirdi.[64] Ya da Osmanlı Devleti'nin tarafsız olduğu bir savaşta Osmanlı sancağını taşıyan gemiyle müdahalede bulunup tarafsızlığı ihlal ederek savaşa girilebilirdi. Askeri sevkiyat sırasında yabancı kaptanların, düşman askerlerine harekât hakkında malumat vermesi de mümkündü. Ayrıca, deniz savaşları sırasında gayr-ı müslim kaptanlar iş yapmadıklarından Osmanlı kruvazörleri ve diğer savaş gemilerinde yaşanan sorunlar halledilemiyordu. Savaş durumları dışında yabancı kaptan istihdamının başka olumsuz noktaları da bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin bir limandan ticari eşya ve yolcu aldığını haber alan yabancı kaptan kendi milletini gözetebilirdi. Kendi devletinin sancağına bağlı başka bir geminin bu fırsattan istifade edip ticari eşya yüklü gemiyi yağma etmesi için ona bilgi sızdırabilirdi. Yabancı kaptanlarla dil farklılığı ve oldukça fazla ücret almaları nedeniyle de sorunlar yaşanmış, Osmanlı kaptanları, yabancı kaptanlar nedeniyle iş bulamayarak açıkta kalmışlardı.[65] Bu durum doğal olarak Osmanlı Devleti'nin halkın menfaatlerini gözetmemesi anlamına geliyordu. Bütün bu nedenlerden dolayı ticaret gemisi sahiplerinin kurallara riayet

[61] Deniz Müzesi Arşivi (DMA), Envanteri (Env), No: 1902/6.
[62] DMA, Mülga Bahriye (MB), 810/201.
[63] DMA, MB, 20/169, 16 Rebî'ül-âhir 1324 (9 Haziran 1906).
[64] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Şura-yı Devlet (ŞD), 4194/314542, 7 Şaban 1329 (3 Ağustos 1911).
[65] DMA, MB, 749/10, 19 Muharrem 1330 (9 Ocak 1912).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

etmeksizin yaptıkları kaptan istihdamlarının Osmanlı Devleti'nin menfaatleri için tehlikeli olabileceği düşünülmüştü. Osmanlı Devleti'nin güvenliği açısından yaşanılan bu savaş ortamında bazı konulara dikkat edilmesine karar verilerek yabancı yerine Türk kaptanların istihdamına başlanmıştır.[66]

Mülazım Kaptanların Gemilere Yerleştirilmeleri

Kaptan mektebi mezunlarının gemilerde dört senelik deniz hizmetleri mülâzımlık olarak kabul edilmişti. Savaş gemilerinde görevlendirilecek kaptanlar için nizamname ve talimatnameler bulunuyordu. Ancak, mülâzım kaptanların ticaret gemilerine yerleştirilmeleri, yer değiştirilmeleri ve bunlara ait konularla ilgili de ayrı bir nizamnameye daha ihtiyaç duyuldu. Böylece, vapurlarda ve ticaret gemilerinde görevlendirilecek kaptanlar hakkında Bahriye Meclisi tarafından yirmi beş maddelik bir talimatname hazırlanarak uygulanmaya başlamıştı. Mülazım kaptanlara usulüne göre rütbelerinin verilebilmesi için sınav veya muayene komisyonları oluşturuldu. Mülazımlığa uygun olanlar, şehâdetnâmelerini İstanbul Liman Dairesi Sicil Heyetine kayıt ettiriyorlardı. Muayene Komisyonu tarafından mülazımların yeterliliklerinin belirlenerek terfi edebilmeleri için sağlık kontrollerine tabi tutulurlardı.[67] Sağlık kontrollerinde yeterli olduğuna karar verilenler, Eylül ayının başında komisyon tarafından sınava alınırlardı. Bu sınavlarda başarılı olanlar, mülazım olarak kabul ediliyorlardı.[68] Ardından, gemilerin tonilatosuna[69] dikkat edilmeden toplam sayılarına göre sicil cüzdanları ile birlikte gemi sahipleri veya kumandanların yanlarına dağıtımları yapılıyordu.[70] Gemi sahibi veya şirketler istedikleri takdirde gemiler için gönderilen mülazımlardan daha fazlasını istihdam edebilirlerdi. Mülâzım kaptanlar, dört senelik deniz hizmetinin bir senesini liman mıntıkasında (üç ay Haliç'te, dört ay seyr-i sefâin idaresinin köprü vapurlarında, dört ay ise Şirket-i Hayriye'de) iki senesini yakın yol, bir senesini de ise uzak yol da görev alırlardı. Uzak yol için gemiler yeterli olmazlarsa, üç yüz milden aşağı olmamak üzere yakın yol mıntıkasına seyir eden gemilerde görevlendirilebilirlerdi. Mülâzımlık süresi olan dört sene, gemiye ilk geldiği tarihten itibaren gemi içinde geçecek olan sürelerin toplamı demekti. Bir aydan fazla geminin tamirde kalması sırasında geçen süreler, dört senelik mülâzımlığa kabul edilmezdi. Geminin iki aydan fazla tamirde kalmasına karar verildiğinde mülâzımlar boş da kalırlar ise derhal gemiden alınırlar, açıkta olan yerlere verilirlerdi.[71]

Mülazım kaptanların okulda öğrendiklerini tam olarak anlayabilmeleri için gemi veya vapurlarda uygulamalı eğitim veriliyordu. Bir vapurun yola çıkması, ardından geri dönüşü süresince mülazım kaptanlara verilen görevler kaptanın kontrolü altında yapılırdı. Geminin bütün özellikleri hakkında eğitim alarak maharet kazanmalarına çalışılırdı. Mülazım kaptanların eğitimleri sırasında görevleri ile ilgili kitapları okumalarına ve kendilerini geliştirmelerine de dikkat edilirdi. Gemilerle ilgili her geçen gün yenilikler yapıldığı için kaptanların meydana gelen bu değişimleri doğrudan takip etmeleri gerekiyordu. Gemilerdeki mülazım kaptanlar, izinlerini kaptan ve ser-çarkçıdan alacak, gidecekleri yeri hatta evi tam olarak bildireceklerdi. Mülazım kaptan, karada bulunduğunda ve gemiye her döndüğünde haysiyetli ve saygılı tavrını muhafaza etmek zorundaydı.

Mülazım kaptanların nöbet saatlerine dikkat edebilmeleri için yanlarında bir saat bulundurmaları gerekiyordu. Ayrıca, gemide yapılması gereken önemli görevler olduğu için sigara içmemeye çalışacaklardı. Mülazımlar, gemilerdeki görevleri sırasında meydana gelen olaylar ve tecrübeleri dikkatli bir şekilde özel not defterlerine yazıyor ve sene sonunda bu defterleri gemi kaptanları ve ser-çarkçılara tasdik ettiriyorlardı. Mülazımın hatası sonucunda seyir sırasında bir sorun meydana gelirse geminin en yakın limana yanaşması gerekirdi. Mülazım kaptanın görevinde yeterli olup olmadığı konusunda hemen inceleme başlatılırdı. Olayın kimin nöbeti sırasında meydana geldiğini ortaya çıkarabilmek için vardiyaları değişen kaptanların görevi aldıkları zaman, saat ve dakikalarıyla jurnal defterine yazılırdı. Gemide bulundukları süre boyunca kendilerinden beklenen liyakati gösteremeyenler kendi arzuları ve kumandanın teklifiyle iki sene daha gemide kalabilirlerdi. Ancak, kaptanlık eğitimi için yeterli olmadıkları anlaşılırsa hemen görevlerine son verilirdi.[72]

---

[66] BOA, Meclis-i Vükela (MV), 18/21, 3 Ramazan 1285 (18 Aralık 1868).
[67] BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.HU), 23/10, s. 22 Muharrem 1339 (6 Ekim 1920).
[68] DMA, MB, 94/191, 19 Kanûnievvel 1330 (1 Ocak 1915).
[69] Geminin hacim ve ağırlık ölçülerini gösteren belgedir. Ölçme belgesi olarak da adlandırılır.
[70] Mülazım Kapûdan ve Çârhçıların Sefaine Sevk ve İdareleriyle Hususat-ı Saireleri Hakkında Kanunun Dokuzuncu Maddesi Mucibince Dersaadet Liman Dairesince Tanzim Olunan Talimatnamedir, Bahriye Matbaası, 1330 (1910).
[71] DMA, MB, 810/201.
[72] Fünûn-ı Bahriye, "Ticaret-i Bahriye", Cemâziy'el âhir 1311, Kanûn-i evvel 1309 (Aralık 1893), s. 393.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefâin'de Kaptan İstihdamı

Sultan Abdüllaziz'in emriyle 1854 senesinde kurulan Şirket-i Hayriye, Osmanlı Devletinin denizcilikle ilgili ilk anonim şirketidir. Şirket-i Hayriye'nin kuruluşundaki amaç; Boğaziçi'ni İstanbul'a bağlamak, gemicilik ile deniz ticaretine halkı özendirerek yeni ticaret şirketlerinin kurulmasını sağlamaktı. Şirket-i Hayriye önceleri yandan çarklılar, 1903'den itibaren de pervaneli gemilerle şehir ulaşımda büyük hizmetlerde bulunmuştu.[73] 9 Eylül 1910 tarihinde ise Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi kurulmuştu. Seyr-i Sefain İdaresinin görevi, sorumlulukları ile ilgili bir de nizamname hazırlanmıştı. Bu nizamnameye göre; Seyr-i Sefain İdaresinin amacı bütün Osmanlı sahilleriyle yabancı limanlar arasındaki her çeşit deniz nakliyatını kontrol etmek, deniz ticaret şirketlerinin sorunlarını incelemek, varsa bu sorunları çözümüne ulaştırmak ve resmi makamlar nezdinde teşebbüslerde bulunmaktı. İdarenin merkezi İstanbul'da olup Osmanlı Devleti sahillerinde ve yabancı limanlarında uygun yerlerde acenteler açılmıştı. Bahriye Nezaretinin onaylaması ile Seyr-i sefain İdaresi için bir meclis oluşturulmuştu. Bu meclis haftada en az bir defa toplantı yaparak görüşmelerde bulunuyordu.[74] Boğaz içinde vapurları işletmek için imtiyaz sahibi olan Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain şirketlerine hükümet ile imzaladıkları mukavele ve şartname gereğince bazı yükümlülükler getirilmişti. Seyr-i sefâin idaresiyle Osmanlı sancağını taşıyan diğer deniz ticaret şirketi sahipleri de mülâzım mukavelenamesinin on birinci maddesine uygun olarak vapurlarda mülâzım kaptan istihdam etmişlerdi. Görevini başarıyla yapabilecek kaptanlar yetiştirilebilmesi için şirketler böyle bir uygulamaya tabi tutulmuştu.[75] (10 Aralık 1912)

Mülâzım kaptanların[76], Osmanlı sancağını taşıyan Seyr-i Sefain Şirketi vapurlarıyla gemilerine dört senelik görev sürelerini tamamlamak, uygulamalı ve yazılı eğitim görmek üzere gönderileceklerdi. Mülâzım kaptanlar, gemi mürettebatından üst derecede olup istirahatlerinin temini, düzenli bir şekilde yaşayışlarıyla istihdamlarının sağlanması Seyr-i Sefain Şirketi kaptan ve ser-çarkçılarının sorumluluğu altında olacaktı. İmtiyazlı şirket vapurlarına dağıtılacak olan mülâzımların sayısının belirlenmesinden Bahriye Nezareti sorumluydu. Şirketler tarafından bir daha kullanılmamak üzere çürüğe çıkarılmış olan gemiler bu hesaba dâhil edilmiyorlardı. Mülâzım kaptanların gemilerin adedi veya tonilatosuna göre nasıl dağıtılacakları aşağıda gösterilmiştir. (2 Mart 1914)

Tablo 1: Geminin Ağırlığına Göre Dağıtılan Mülâzım Kaptanların Sayısı[77]

Saf'i Rüsûm[78] Tonilatosu[79]	Gemi	Kaptan
5'den 50'ye kadar	Beher 10 adedine	1
50'den 100'e kadar	Beher 5 adedine	1
100'den 500'e Kadar	Beher 2 adedine	1
500'den 1000'e kadar	Beher 1 adedine	1
1000'den 2500'e kadar	Beher 1 adedine	2
2500'den 4000'e kadar	Beher 1 adedine	3
4000'den yukarıya kadar	Beher 1 adedine	4

[73] Eser Tutel, Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.
[74] BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), 59/28, 31 Aralık 1921.
[75] BOA, ŞD.HU, 20/24, 19 Rebiülevvel 1333 (4 Şubat 1915).
[76] DMA, Mektubi (MKT), 22/114, 6 Cemâziyelâhir 1313 (24 Kasım 1895).
[77] BOA, İrade Meclis-i Umumi (İ.MLU), 8/18, 28 Ramazan 1332 (20 Ağustos 1914).
[78] Rüsûm; vergi
[79] Tonilato: bir geminin hacmini ve taşıma gücünü gösteren ve teknik ölçme yöntemlerine göre bulunan rakam, kısacası; gemilerin alabileceği yükü belirtmekte kullanılan, bir tona eşit birimdir.

Şirketler, vapurlarında en az iki mülazım kaptan istihdam ederek 217 kuruş yiyecek ve erzak, 24 kuruşta elbise ile 300 kuruş kadar da maaş verirlerdi.[80] Ayrıca, görev ve eğitimleri sırasında zaruri masrafları da gemi sahipleri ile şirketler[81] tarafından karşılanırdı. Şirketler, vapurlarında göreve başlayan mülâzım kaptanların maaşlarından emekli aylığı adı altında kesinti yapamazlardı.[82]

Osmanlı Devleti'nde şirketlerle imzalanan mukavele ve şartnamelere göre her ne kadar boğaz içinde işleyecek vapurlarda ve gemilerde mülâzım kaptan istihdamı zorunlu olsa da şirketler bu karara bir süre sonra karşı çıkmışlardı. 1913 yılında bazı gemilerde mülazım kaptanlar, gemi mürettebatı dışında tutularak hakları sınırlandırılmıştı. Ayrıca, ticaret gemileri mülazım kaptan istihdamını kabul etmiyorlardı. Sadece üç tane mülazım kaptan ticaret gemilerinde istihdam edilebilmişti. Bunun üzerine deniz ticaret şirketlerine talimatnameye uygun olarak İstanbul liman dairesinden gönderilecek kaptanları kabul etmeleri hakkında tebligat gönderilmiştir.[83] 1914 yılında da mülazım kaptanların gemilerde görevlendirilmelerinde yine bazı sorunlar yaşanmıştı. Özellikle, Şirket-i Hayriye'de kaptan sayısının yeterli olması üzerine mülâzım kaptan istihdamı, şirket tarafından kabul edilmemişti. Şirketin bu talebine karşılık Maliye ve Nafia Nezaretlerinden Sami Bey yapılan sözleşme gereğince şirketin bundan sorumlu olduğu belirterek reddetmişti. Böylece, Şirket-i Hayriye İdaresi, mülazım kaptanlar hakkında hazırlanan kanunun on birinci maddesine uygun olarak vapurlarda mülazım kaptanlar istihdam etmiştir. İstanbul Liman Dairesi tarafından kanunlara uygun olarak gönderilen mülazımların gemi sahiplerinin ihtiyaçlarına bağlı olarak mı ya da sıraya göre mi istihdam edilmeleri konusunda bazı itirazlar olmuştur. Ancak, şirketlere bağlı kalınmasının doğru olmadığına karar verilerek bu talep de kabul edilmemiştir.[84]

Mektepten Mezun Olmayanlara da Mülâzımlık Verilmesi

Bahriye Mekteplerinden mezun olmayan kaptanlara, mensup oldukları şubede görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmeleri halinde mülâzımlığa eş rütbeler verilebiliyordu. Mektep mezunu olmayanların mülâzımlık için talepte bulunabilmesi için Osmanlı tebaasından, yaşı on beş ile otuz beş yaş arasında ve hüsn-i hâl sahibi olması gibi şartlar getirilmişti. Ayrıca, Sıhhiye-i Bahriyede sağlık kontrolüne tabi tutuluyorlardı. Bahriye Nezareti tarafından deniz ticaret mekteplerinden mezun olup imtihana tabi tutulduktan sonra yeterliliklerini ispat edebilenler, bu kanundan faydalanabiliyorlardı. Mektepten mezun olmadan görev yapan bütün mülâzım kaptanlar da işlerini iyi yapıp yapamadıklarına dair kontrole tabi tutulmuşlardır. 1913 senesinde Bahriye Ticaret Salnamesine göre; Şirket-i Hayriye'de kaptanların toplam sayısı yüz on beş idi. Bu kaptanlar fabrikada doğrudan yetiştirilmiş, aralarından sadece birinin gayri müslim olduğu anlaşılmaktadır. Kaptan Mekteplerinde eğitim almayanların istihdam edilmesi, 1913 senesinde kaptan yetersizliğinin devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle mektepten mezun olmayanlara mülâzım kaptan unvanı verilerek açık kapatılmaya çalışılmıştır.[85]

SONUÇ

19 yüzyıldan sonra deniz ticaret şirketlerine bağlı olarak vapurların sayısı günden güne arttığı için daha fazla personele ihtiyaç duyulmuştur. Kaptan ihtiyacı ya gemilerde yetiştirilen yetersiz elemanlarla kapatılmaya çalışılmış ya da oldukça yüksek maaşla Avrupa'dan personel getirilmiştir. Deniz ticaret şirketleri, oldukça fazla ücret almaları ve yaşanan bazı kazalardan dolayı teknik eleman konusunda yabancı çalıştırmak istememişlerdir. Böylece kaptan mektepleri açılarak ihtiyaç karşılanmaya başlanmıştır. Mekteplerin sayısının artmasına bağlı olarak kaptanlar, donanmada olduğu kadar deniz ticaret şirketlerinde dört yıl Mülazım olarak görevlendirilmişlerdir. Kaptanların mülazım olarak görevlendirilmelerinin temel amacı, görevlerini iyi bir şekilde yaparak, ihtiyaçları en iyi karşılayabilecek şekilde yetiştirilmelerini sağlamaktır. Böylece, hem savaş gemilerinde hem de ticaret gemileriyle vapurlarda nitelikli kaptan ihtiyaç karşılanmaya başlamıştır.

---

[80] BOA, İrade Meclis-i Umumi (İ.MLU), 8/18, 28 Ramazân 1332 (20 Ağustos 1914).
[81] BOA, DH.EUM.MTK, 76/60, 1330 (1912).
[82] DMA, MB, 810/201.
[83] DMA, Bahriye Nezareti (BN), 94/1876, 2 Kanunievvel 1330 (15 Aralık 1914).
[84] BOA, ŞD, 20/24.
[85] BOA, Asaf-ı Divanı Mektume Kalemi (A.DVN.MKL), 53/16, 27 Cemâziyelâhir 1330 (13 Haziran 1912).

KAYNAKÇA

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); Dahiliye Emniyeti Umumiye Mektubi (DH.EUM.MTK), 76/60, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), 59/28, İrade Meclis-i Umumi (İ.MLU), 8/18, Meclis-i Vükela (MV), 18/21, Sadaret Mektubi Kalemi (A.DVN.MKL), 53/16, Şura-yı Devlet (ŞD), 4194/314542, 20/24.

2. Deniz Müzesi Arşivi (DMA); Envanteri (Env), 1902/6, Mülga Bahriye (MB), 749/10, 810/201, 20/169, 16 Rebiülahir 1324 (9 Haziran 1906), 94/191, Mektubi (MKT), 22/114.

3. Eser Tutel, Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(17)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ADIGÜZEL[86]

HAMZA-NĀME'NİN 72. CİLDİ'NDE İŞLENEN DEYİMLER ve DİĞER HALK DEYİŞLERİ

THE IDIOMS and THE OTHER FOLK TALES IN THE HAMZA NAME'S 72 VOLUME

ÖZ

Hamzavî tarafından yarı efsane yarı gerçek olarak kaleme alınan Hamza-nāme adlı kahramanlık hikâyesi, İslam tarihi ilk dönem devresi bir halk destanı olarak biçimlenmektedir. Hamza-nāme klasik dönemde kaleme alınmasına rağmen halk deyişleri, halk ve sözlü edebiyat unsurlarını barındırmaktadır. Eserde ayrıca halk ve sözlü edebiyat yansımaları sadece motif, tema ve dil konularından ibaret değildir. Halk anlatılarının biçimsel unsurları da eserin belirleyici özelliklerindendir. Deyimler, iki veya daha çok sözcükten meydana gelen, içerikleri ve müzikaliteleriyle ifadeyi ve anlatımı daha güçlü, etkili, çekici ve zengin kılan gerçek çoğu zaman da mecazlı olarak kullanılan deyişlerdir. Deyimler; Türk milli kültürünün değerlerini ve özelliklerini geçmişten bugüne taşımaktadır. Deyimlerin biçimsel farklılığı ve anlamsal çeşitliliği bir dili farklı kılan önemli temel ifadelerden biridir. Onlar kristalize olmuş, standartlaşmış ve kalıplaşmış dil yapılardır. Hamzavî, bir terkipten ibaret olan Osmanlıca ile eserini kaleme alırken Türk Halk edebiyatı ve sözlü edebiyat ifade ve deyişlerinden de yaralanmaktadır.

Eserde adeta yazı dili ile konuşma dili, harmanlanmış bir biçimde bütünleşmiştir. Uygarlıklar birikintisi olan İslam tarihi ve edebiyatı, Arap, Fars, Türk ve diğer kültürlerin kaynaştığı münbit ve zengin ortak bir edebiyat ve dilden ibarettir. Bu karşılaşma ve kaynaşma sonucu İslam uygarlığında zengin ve çok daha üstün edebiyat, destan, mitoloji, efsane, folklor ve terkip bir dil meydana gelmiştir. Eserde tespit edilen deyimeler ve halk deyişleri, içerisinde kullanıldıkları cümleyle birlikte alınıp biçim ve anlam bakımından değerlendirildi. Türk dilinin söz varlığını oluşturan deyimlerin Hamza-nāme'nin 72. Cildi'nde ne kadar işlevsel ve yoğun kullanıldıkları gözlemlendi.

Anahtar Kelimeler: Ĥamza-nāme'nin 72. cildi, Hamzavî, deyimeler, halk deyişleri, Türk dili.

ABSTRACT

Hamza Name heroic story is half legendary and realistic, was writen by Hamzavi was shaped in the first half of Islam history as a folk epic. Altough Hamza Name was writen in classical period, it has folk and oral literature genres. Not only folk and oral literature motifes, but olso there are folk narrates genres in the work. Folk narrates genres are work's feature, to. Idioms are phrases which are made up one or two words , makes narration and telling more strong, effective, interesting, rich with their musicality and are usd figurative heaps of time. Idioms brings national Turkish culture and values from past to present. Variety of idiom's form and meanings make a language different. The are crystallized, standardized, stereotyped language forms.

Because of the fact that idioms protect their shapes, having messages, meaning values since their occuring times to present, they help to diffuze to understand the age and it's features. When Hamzavi wrote his compound work with Ottoman Turkish, he benefited from folk literature ,narrations and tales. Writing language and oral language concrete as ıf they are blended. Islam history and literature is o collection of civilization which has a common and rich literature is blended with Arabic, Persian,Turkish and the other cultures. The meeting and blending make up more rich and quality literature,epic,mitology,legend,folk and a compound language in islamic civilization. The ıdioms and folk tales in this work has been evaluated acording to shape and meaning in work' s sentences It was observed how much the functional and intensive use of the idioms that make up the vocabulary of the Turkish language in the 72. volume of Hamza name.

Keywords: *72. volume of Hamza name, idioms, folktales, Turkish language.*

[86] Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı IĞDIR. orcid.0000-0002-8438-5598 aadiguzel@hotmail.com

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Hamza-nāme'nin 72. Cildi'nde İşlenen Deyimler ve Diğer Halk Deyişleri

Eserde yer alan sözvarlığı içinde atasözü, deyim, kalıplaşmış söz ve kalıp söz gibi birden fazla göstergeden oluşan yapılar bir arada bulunmaktadır. Anlaşılır, akıcı ve etkileyici bir nesir diline sahip olan eserde, halk edebiyatının önemli dil unsurlarından olan deyimler ve diğer halk ifadeleri işlevsel olarak kullanılmaktadır. Eser, Arap kaynaklı, Fars dili ve kültürüne maruz kalmış ve Türklerin henüz tam olarak standart bir yazı dilini oluşturamadığı 14. Yüzyılda kaleme alınmış olması ve ayrıca eserin 19. Yüzyılın başlarında istinsah edilmiş olması Hamza-nāme'nin 72. Cildine farklı ve değerli bir özellik kazandırmış oluyor. Çünkü bu durum aynı zamanda esere, Tarihi Türk dilinin gelişim seyrinin müşahede edildiği bir mahiyeti kazandırıyor. Türkçenin Tarihî gelişim evrelerinde deyimler daima önemini korumuştur. Deyimler, kısa oluşları, anlam yüklü olmaları, bazen gerçek çoğu zaman mecaz/kinâye anlam taşımaları ve genellikle ahenk özelliklerinden dolayı tercih nedenidir.

Kısa bir ifade ile çok anlam ifade eden deyimlerin ayrıca zengin genellikle mecaz anlamlı olmaları onların her zaman kullanılmasının geçerli nedenidir. Yaşayan dillerde, sözvarlığı ve kelime yapıları hayatın akışı içinde toplumun zamanla duyduğu ihtiyacına göre yeni deyimlerin örülmesi, bazılarının kullanılma yoğunluğunun seyrekleşmesi, azalması hatta birkaçının yok olması gibi durumlarla her zaman karşılaşılabilir. Hamza-nāme'nin 72. Cildi'nde Türk dilinin gelişim seyrinin yaklaşık olarak beş yüz yıllık tarihinin canlı bir tanığıdır. Eser Hamzavî tarafından 14. yüzyılda kaleme alınmış olup elimizdeki istinsah nüshası ise 19. Yüzyılın başında müstensih tarafından kaleme alındığı:

[Derkenar:] Sene bin iki yüz yirmi yidi senesi Rebîülevvel'in on üçüncü gece Salı gecesi saat dokuz buçukda şevketlü efendimiz dünyāya bir erkek evlâdı dünyāya teşrif eyledi. Hak teala tūl-i ömür ile mu'ammer eyleye āmĮn. Metinden geçen bu ifade ile kesinlik kazanıyor.

Deyimlerin ilk oluşum döneminden beri kazandığı anlam ve biçem, taşıdığı mesaj, anlamsal değerini ve kültürel yapısını süregeldiğinden, dönemin özelliklerini ince manalar ve derinlemesine bir yaklaşımla kavrayarak dönemi anlamaya ve devrin kültür yapısına nüfuz edilmesine önemli bir katkı sunar.

Türkçede deyimler sözlüğü olarak hazırlanmış eserlerin çoğunun günümüz ya da yakın döneme ait deyimleri ihtiva etmelerine rağmen daha önceki dönemlerde kullanılmış ancak günümüzde kullanılmayan deyimlere yer vermemelerinin geçmişe ait metinlerin anlamlandırılmasında kimi sıkıntılara yol açtığını belirten Demirkazık, bunların o güne ait anlamlarının tespit edilmesinin şart olduğunu vurgulamıştır (2013:618).

Derkenar: [1a/1] (1) bu Ĥamza-nāme yetmiş ikinci cildi (2) tekmilen Aķśaray'da Ĥafiż Muśtafa Aġanıñ (3) ķonaġında ķırāǿat olunub, aĥbāb (4) bā-śafā ġayetü'l-ġaye sürūr kesb idüb,

Halk Deyişleri

Atasözleri ve diğer halk deyişlerinin bazıları, eski zamandan beri canlılıklarını dinamiklerini koruyabildikleri için bugüne dek süregeldiler. Bunlar, şu anda ya da yakın dönemlerde konuşma dilinde hem biçim hem de anlam olarak işlevsel olarak konuşurlar tarafından kullanılmaktalar. Bunlar, ya pek bir değişime uğramamışlar ya da anlamlarını koruyarak biçim, kalıp olarak çok az bir değişime uğramışlardır. Bu değişimin en önemli nedeni ise dilin tarihi gelişimi ve ses uyumu kaynaklı olmasındandır.

Hamza-nāme'nin 72. Cildi'nde halk deyişi olarak tanımlanabilecek zengin bir sözvarlığı yelpazesi bulunmaktadır. Genelde halk deyişleri olarak tanımlanan bu yapılar bünyelerinde atasözü, kalıplaşmış ifadeler, mecaz ve kinaye anlamında kullanılan ifadeler barındırmaktadır. Sözlü edebiyatı önemli bir parçasını oluşturan ve pek çoğu günümüzde kullanılan bu söz kalıpları Tarihî Türk dilinin gelişimi içinde değerli bir kaynaktır.

Mevlā öldürmedigini kimse öldürmez 3a7 "serçeden (3) ķorķan darı ekmez" 10a3
hay nā-bekār-ı KūhĮ (9) sen tabur tepe mi olduñ ki böyle daǾvā idersin. 10a9
ġāfil (2) olma nice virdük ise öyle al 11a2
Yā Kerb var bugün **[13/a]** (1) saña ĥürmet olsun yarın gine buluşalım didi. 12b15
müteǾayyin erdür ġayrete (5) gelüb var ķuvvetin bāzūya getürüb, 13a4
çünki söz ŧutub müslümān olmaduñ 13b6
Erc'i ŧayāyub kelle bir kelle (12) tā ki ikindi olınca ceng itdiler. 14b11
ben, saña (5) göstereyüm żarb kötek nice urulur 15a4
bir kötek şöyle urdıgum 15a7
Bre dĮvāne (6) gitme seni de döger 16a5

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

śaḳın Server bu yāvuz dĮvānedür 16a12
bu er meydāndur, Ǿarż nāmūs ġayrıdur 17b5
erlik daǾvāsın idene (5) ḳorḳu düşmez 19a4
beni ḳorḳutmaḳ mı istersin ben naǾreden filandan alur degülim. 20a1
Nice idelim (11) didükde 21a10
Ḳol gelsün dirken ḳarşudan (14) žāhir olub bir naǾre urub eytdi. 22b14
at binenüñ ḳılıç ḳuşananuñ 24b10
öpdi, berħūdār ol gözüm nūrı bugün güzel ceng (2) itdük. 26a1
cengin ḳapusı (5) nĮze ile açılur; kemer ile ḳapanur" 27b4
Erc tekrar destin būs idüb, devletlü Śāĥib (15) ḳırān maǾźūr olsun küstaħlıḳ[87] itdüm. Bilürsiñüz ġayreti **[29/b]** (1) aḳrān vardır. Ol ecelden bu ḳabāĥatı itdüm, Ǿafv buyurun 29a14
Bre yoġa (4) żiyāfet lāzım degüldür. 31b4
Bir ŧāşın almaġa ḳādir degülsin didi. 33a10
İy nā-bekār sen ne kelbsin ki (2) ben saña ĥamle idem 34a1
iki cānibe ḳol śalub yürek (8) diyü icāzet virdi. 34b7
Ĥamza gelsin şöyle idelim, böyle idelim diyüb, kesüb biçerlerdi. 38b2
İmdi anlar benüm oḳlanmış şikārumdur. 40a11
Śāĥib-ḳırān (10) baş götürüb bu şāhlara vāfir naśĮĥat eyledi. 51a9
ecel yaśdığına baş ḳoyub 52a7
kimi def çalar kimi dünbelek dürlü dürlü (13) mesħareliḳler ile gelüb geçdiler. 57b12
nǿola günāhuñ boynına dedem 60b15
el śapana urınca (2) cān ǾazĮz Ǿār nāmūsu terk idüb, donuñ daħı (3) bıraḳdı 72b1
İy bĮ-dĮn ben sizi bir ehli inśāf ḳıyās ider (9) idüm, lākin gördüm sizüñ biriñüzde inśāf (10) yoḳ bir kimse saña ġalebe eylese sen aña ḳol (11) olmaḳ gereksin 74b8
Ĥayf şol laǾĮn (8) ħınzırı ele götürüb helāk idemedüm 75a8
nǿola yürü (9) mevlā ḳolay getüre 77a8
ölmekden dirilik (4) yegdür 89b3
öyle çoḳ belālardan arta ḳalmışdur 90b2
mekānını (15) gelüb göz ḳulaḳ ŧutar idi 91a14
öñinde baş ḳoyub (12) Įmāna geldiler. 91b11
Ǿaskeri çoḳdur ḳo śabır eyle görelim. 102b6
Śaçın śaḳalın traş idüb (4) burnuñ, ḳulaġın kesüb bir teźkire yazub yanına (5) bıraḳdı. 108a3
yezdān-perestlerde her kim elime girer ise amān ve zamān virmeyüb (4) ḳatl iderüm. 116a3
ecel yitüb **[120/b]** (1) dāne dükendükden śoñra erlik dilāverlerüñ aḳçe itmez. 120a15
erlik dilāverlerüñ aḳçe itmez. 120b1
İy begler biz ħoşca göz işte görür 120b7
hele bizleri cevāb vir de śoñra irāde boylasın 128b2
Nitekim cānum (14) tendedür, bu ayaḳlar[88] ḳalsa mı diyüb bir ḳanı bir mālı ola ki ecirlü idelüm **[131/a]** (1) der. 130b13
"Ǿaskerinde size kim dirler" 8b7
"bu Ǿaskerde ne nām ile yād olursun" didi 12a2
"Bre dĮvāne (6) gitme seni de döger" 16a6
ol civānı tĮġuñ āteşine (10) yandırmayasın diyü elem çekme gözüm nūrı yüzüñ aġ (11) olsun. 19b9

Deyimler

Deyimlerin bazıları, eski zamandan günümüze canlılıklarını ve dinamikliklerini sürdürmektedirler. Bunlar, günümüzde ya da yakın devirlerde kullanılan deyimleri hem biçim hem de anlam olarak aynen ihtiva etmekte veya anlamını koruyarak biçim, kalıp olarak çok az bir değişime uğramışlardır. Bu değişimin en önemli nedeni ise dilin tarihi gelişimi ve ses uyumu kaynaklıdır.

Hamza-nāme'nin 72. Cildi'nde halk deyişlerine çok yer verilmiş. Eser her ne kadar Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış olup bir Divan edebiyatı nesri ile yazılmış olsa da konusu ve üslubu gereği yarı destan

[87] küstahlık biçiminde imla hatası yapılmış.
[88] ayaklar biçiminde hatalı yazılmış

yarı efsane bir halk hikâyesidir. Bu özelliklerinden dolayı metin halk edebiyatı, sözlü edebiyat unsurlarıyla örülmüş bir zengin söz varlığına sahiptir.

elin ayaġın öpüb (2) baş ḳodı. 4b2

Günlerde bir gün sebze-i bahāra gelüb müşteri (13) şāha ħaber oldı. 3b12

Velākin gözüm śaḳın ha sözüm dinle 7a2

gözlerin dört yirden açdı. 11a1

“senüñ baña itdigin kim kime itmişdür” 11b11 “Esed-i dĮvāna dirler gözüñ aç” 12a4

“bilmezlikden gelüb ne söyler bu kimdür” 16a10

“ǾAceb degül, adam adama beñzer hele ĥamle (3) görelim” 17a2

BaǾdehu kelleler kerem olduḳda (7) BedĮǾü’z-zamān duǾā idüb 20a6

her ne dirseñ baş üzre 21a1 sözüm ŧut berħūdār olasın 20b10

“Hele bize öyle teklĮf yoḳdur. (15) Ola žāhir biz şenlik oġlayonuz gine ĥidmet baş üzre **[31/b]** (1) her biriñizüñ żiyāfetinde şenlik iderüm” 31a14

Nice olur (15) ise olsun bize dermān idesin 32b14

çoḳlıḳ erligi bozar 34b15 ya taĥt ola ya baħt didiler. 40b6

Cüneyd’i duǾā ile ele getüreyüm 48b6 Yaĥyā’nuñ cān başına śıçradı. 48b10

Nice olur bu ǾArab didigi ider didükde Cüneyd (12) eytdi: “Şāhum elem çekme ben ol ǾArab’uñ ĥaḳḳından gelürüm” 48b11

bizlere (7) muḳābil ola diyüb lāf urdılar. 53a6

bir yirde üç kerre adı añılsa (5) ol anda ĥāżır olur. Siz ise anı belki ḳırḳ kerre (6) añdıñuz. 55b4

“Şimden (10) śoñra tek uśanma diyārına ḳadem baśdı. Ol seni (11) çoḳ ziyāret ider” 55b9

dürlü dürlü (13) mesħareliḳler ile gelüb geçdiler. 57b12

“Sulŧānum ol ŧutılur ḳuş degüldür uçub gitdi” 59a6

adam öldürmek buña ŧavuḳ (5) boġazlamaḳ ile mesāvĮdür. 61a4

İşte bu oġlanların (9) derdinden göz göre bıraġub gidersem 61a8

İslām ayaġ altında pāymāl olur.61a11

“ĀferĮn dilāver merd (9) gözin imişsin” 63b8

söz kār itmez 69b6

ŞĮrźād Ǿaleyke alub (13) egri egri baḳmaġa başladı. 70a12

Bugün (14) gine ne ḳanlar dökicekdür diyüb ŧururken 77a13

Ĥamza ḳulumuñ çocuḳların (6) ḳızıl śuların aḳıdırsın 81b5

bĮ-iźn-i Ħudā tekrar bütün olur velākin ol (9) śudan içseler helāk olurlardı. (10) Lākin insān içse ḳıyāmete dek ĥayātda (11) olur. 85b8

Bu ŧarafdan meger Zehrāb-ı laǾĮn āb-ı (14) ĥayāta varub ḳulunı bütün idüb mekānını (15) gelüb göz ḳulaḳ ŧutar idi 91a13

Şehrüñ **[92/a]** (1) öte cānibi žulemātdur bir ḳaranlıḳdur ki göz gözi (2) görmez 91b15

göz gözi görmez 96b12

bildiginden ḳalma 104a5

Ǿilāc idüb Ǿaḳlın başına (5) getürdiler. 108b4

Gün bugündür 108b11

biriñüzde Ǿaskeri görüb gözedüñ 109b10

ayaġına düşüb Ǿöźrin diledi 112b12

feryādı fiġān āsumāna çıḳdı. 121a4

ecelden çöḳmiş gözleri (5) nüñ feri bile ḳalmamışdı 124b4

Ol laǾĮn tā ki ayrı āb-ı-rū idmeyin. 124b13

“Şimdi ne yüz ile Ĥamza'ya (3) varalım 126a2

İki ŧarafdan ol gice gözlerine uyḳu getürmeyüb śabāĥa muntažır oldılar. 129b10

iki ŧarafdan meydān açılub gelüb śaf baġlayub ŧurdılar. 129b11

Deyimlerin bazıları ise, günümüzde ya da yakın devirlerde anlam, biçim ve kalıp olarak ya tamamen değişime uğramışlardır veya canlılıklarını tamamen yitirip artık sadece kullanıldıkları devrin eserlerinde yer almaktadırlar:

Gözüñ açub ayaġına düşmek diledi.3a10

Server olasın da İsfendiyār’a (6) cevāb viremeyesin, bu çoḳça erlik” didiler. 5a5

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

hemān kemer ŧutuşmaḳ maĥaline varamaduñ ayırd olasın. 7a4
"Yā İsfendiyār niçün böyle itdüñ benüm evlādıma (8) ĥayf degül midür öyle bir nevcivāna" didi. 12b7
"Yā Erc hele ol teklİfi arḳam yire getürdükden śoñra **[14/a]** (1) eyle" didi. 13ba15
begleri ḳarşu gelüb taĥta getürdiler 15b3
umdıġumdan ziyāde olmışsın 15b8
"şol yāvuz erin yumrucasın ezeyüm nice bir (5) begleri döger" 16a4
arḳanız (11) yire gelmiş kimselersiñüz 17b11
el gürze **[18/a]** (1) urub üçerde gürz uruşdılar. 17b15
zİrā kişinüñ (4) evlādı her ne śūrete girerse anası babası anı (5) bilür ḳan durmaz ĥareket ider. 18b3
"bugün zaħmına tİmār eyle de yarın cengin benümle (14) olsun" 19b13
süvār olub śaf yaḳalayub ŧurdılar. 27a4
"ḲāØideyi ḳadim budur ayırd güni evvel meydāna ben girerüm" 27a14
ayaḳları altında zemİn sürülmiş tarlaya döndi. 28a4
kendi bile gelüb boġazı ele virür. 32a2
el ayaḳ (4) dülger yonġası gibi meydāna śaçıldı. 35a3
yüregi ḳarış ḳarış yāġ baġladı. 36b11
Bu insān işi degüldür. 38b14
"Yoḳ yā BedİØ tā ki arḳam yire gelmedükce olmaz" 47b3
Yaĥyā'ya ḳaçar yāħūd ele (3) girer, ammā biz nice idelim ḳorḳarum boġazı ele (4) virürüz. 49a2
Çoḳ Øaskeri var mı ve hem ol ḳaçan laØİnler anda mı (7) gör didi. ØÖmer'de ŧabān götürüb Zerdūn ābāda (8) gelüb gördi. 53b6
fırśat gözedip bir vezİri tenhālayüb boġazını (12) śıḳub bir yirde nihān idüb 54a11
bir dime ile nice yaḳılur, ŧob ile yaḳılmaz bu Øaḳla mülāyim (4) degüldür didi. 55a3
"Yā žāhir yidi iḳlİmi (13) bunlar ile fetĥ eyledi. Cümle bahādırlar ḳanda varsa (14) kendüye yār olurlar" 57a12
Śāĥib-ḳırān olub yidi iḳlİm dört gūşe-i żarb-ı (11) şimşİr ile fetĥ iden Ĥamza budur" didi. 57b10
Lākin Mührāyūn (7) žulemātı gücile baş ḳurtarurdı. 60a7
Velākin (6) gürz gürze doḳunduḳda ŧaraḳḳalar ḳapub āteşler (7) śaçıldı. 64a5
bir alay ħūrde (6) adamlar bunların beline çıḳmaz böyle işler iderler. 67a5
pehlevānların ḳurub dökitmege iltizām mı (15) itdiñüz" didi 67b14
ḳızarıp ḳudurmış kelbe döndi 69a1
"Murādum anuñla eş itmekdür" 70b1
Yabana (6) söyleme erlik on ŧoḳuzı ĥİledür sende ḳādir (7) olursuñ eyle imdi. 71a6
Yā saña atlu olmaḳ lāyıḳ mıdur 71a15
"Di imdi, nicesin (4) şimdi seni meydānda oynatmaḳ nicedür senüñ ne ki (5) gerek idi71b3
çāre yoḳ ölmeden dirlik yegdür 72a10
ölmekden dirilik (4) yegdür. 80b3
Var gine sen Øāleminde ol el ħāŧırı (8) içün kendin helāke bıraḳma didi. 101a7
senüñ dünyāda, āħiretde yüzüñ ḳara olur 104a7
cümlenizi (4) dendān-ı tİġden geçürem 104a3
açlıḳdan zebūn düşüb ḳaçmaġa yüz ŧutdılar. 104b5
ØÖmer de nøola diyüb (11) ŧaban götürüb gitdi. 107a10
Bunları ele getürsek 107b3
senüñ ĥużūrında tācların zemİne urub, feryād itdiler 113a4
Hemān ŧurma ĥamle eyle kürkse alur śatarsın didükde laØİn (8) ḳaḳıyub ĥamle idüb cenge başladılar. 124a7
Devletlü Śāĥib-ḳırān (11) bir yol ben de var, ya taĥt ola ya taĥt didi. 127a10
Nøola ØAyyār ħayr ola hemān duØāda unutma (10) minārenüñ çoḳ Øalemine geldük didi. 127b9
Liḳā zamānından ḳalma birḳaç pehlevānlar var idi. 128a10
Ḳāsım muḳābil (11) olub el köse ḳoyub selām virdi. 128b10
yaḳasından yapuşub birḳaç ŧabanca urub (7) yidi yirden başına zaĥm urdı. 133b6
cenk itdi ki dönüb **[134/b]** (1) Śāĥib-ḳırān ki naØlları düşer miydi çünki ol gün naØldüşdi (2) bildi ki kendünüñ şehİd olacağını. 134a15

SONUÇ

Sonuç olarak, Deyimlerin temel özelliği, yapıyı meydana getiren söz unsurlarının anlamları toplamından farklı yeni bir anlamın örülmesidir. Bu özellik, deyimlerin birçok kelimeden yapılmış tek bir birim olarak düşünülmesini sağlıyor. Deyim yapılarında, tüm söz unsurlarının tek bir birim niteliği sağlayacak bir örüntü kazanacak kadar bir diğer unsura bağımlı durumda olması, kalıplaşma ile açıklanabilir. Bundan dolayı da deyimlere kalıplaşmış ifadeler de denilmektedir. Ancak, deyim yapılarındaki söz konusu kalıplaşma, deyim anlamının varlığından dolayı farklı bir özelik gösterir.

Hamza-nâme'de tespit edilen bazı deyimlerin, geçmişten günümüze dek canlılıklarını, dinamikliklerini yitirmeden varlıklarının sürdürdükleri gözlemlendi. Bunlar, günümüzde ya da yakın devirlerde kullanılan deyimleri hem biçim hem de anlam olarak aynen ihtiva etmekte veya anlamını koruyarak biçim ve kalıp olarak çok az bir değişime uğramışlardır:

elin ayaġın öpüb (2) baş ḳodı. 4b2,
her ne dirseñ baş üzre 21a1
sözüm ŧut berħūdār olasın 20b10,
söz kār itmez 69b6

Metinde tespit edilen deyimlerin bazıları ise, günümüzde ya da yakın devirlerde anlam, biçim ve kalıp olarak ya tamamen anlamsal ve biçimsel değişime uğramışlardır veya canlılıklarını tamamen yitirip artık sadece kullanıldıkları devrin eserlerinde yer almaktadırlar. Bununda en önemli nedeni toplumun yaşadığı sosyo-kültürel yenilik, gelişim ve değişimlerdir:

Gözüñ açub ayaġına düşmek diledi.3a10
hemān kemer ŧutuşmaḳ maĥaline varamaduñ ayırd olasın. 7a4

Toplumun yaşadığı sosyo-kültürel yenilik, gelişim ve değişimlerin etkisi ve izleri sadece deyimlerde gözlenmemektedir, aynı durum söz varlığının tamamında görülmekle birlikte diğer halk deyişlerinde de tespit edildi: erlik dilāverlerüñ aḳçe itmez. 120b1

KAYNAKÇA

1. ADIGÜZEL, A. (2017) IV. Uluslararası Ağrı Dağı Efsanesi ve Nuh'un Gemisi Sempozyum Ağrı Dağı Efsanesinde Kullanılan Deyimler 18-20 Ekim 2017, Iğdır

2. AKSAN, D. (2000),. Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.,: 439, Ankara,.

3. AKSOY, Ö. A. (1965). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, c.1-2, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları,1965.

4. _____ (1976), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, c.1-2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

5. _____(1989), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, c.1-2, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

6. ARAT, R. R. (1979).Kutadgu Bilig III İndeks, Haz.: K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul 1979.

7. ÇOTUKSÖKEN, Y. (1992). Deyimlerimiz, İstanbul: Özgül Yayınları Eğitim ve Öğretimde Kaynak Kitaplar Dizisi:2, 2.baskı.

8. DEMİRKAZIK, H. (2013). "'El Arkası Yerde' Deyimi Ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı/ The Idiom of 'El Arkası Yerde' and The Use of This Idiom in Ottoman Poetry", TURKISH STUDIES-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN 1308-2140, Volume 8/4 Spring 2013, p. 617-633, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org//on.7827//Turkish Studies.936,

9. DEVELLİOĞLU, F. Türk Argosu İnceleme-Sözlük, 7 Baskı, Aydın Kitabevi yay.- Ankara–1990. EYÜBOĞLU, E. K. (1973-1975). Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, c.1-2, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası,

10. EYÜBOĞLU, E. K. 13. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, 2 cilt, İSAM.

11. KOCA, S. K. (2004).Türk Kültüründe Ongunlar ve Semboller, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Sakarya-Haziran-.

12. PARLATIR, İ. (2008). Atasözü ve Deyimler Sözlüğü II, Ankara: Yargı Yayınevi.

13. PÜSKÜLLÜOĞLU, A. (1995). Türkçe Deyimler Sözlüğü, Ankara: Arkadaş Yayınları.
14. ÖZDEMİR, E. (2000). Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü, Genişletilmiş Sekizinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
15. ÖZÖN, M. N. (1959). Türkçe Tabirler Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
16. SİNAN, A. T. (2008). Deyimlerin Yapısı Değişir mi?, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009, s.2008.
17. ŞAHİN, H. Kaşgarlı'dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009, s. 2022.
18. TOPÇU, N. "Fransızca ve Türkçe Renk İsimleri İçeren Deyimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi" , H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi no: 20,, Ankara-2001.
19. Türk Kültüründe Argo, Editör: E. Gürsoy Naskali-G. Sağol, Kutlay Yağmur-Hendrik Boeschoten "Dilbilim Yöntemleri Işığında Argonun İncelenmesi", Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, Sota 1. Baskı 2002.
20. Türkçe Sözlük, (2005). TDK Yay., 10. Baskı, Ankara.
21. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, (1993). Ankara Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay., 2. Baskı, 1993.
22. YÜCEOL-ÖZEZEN, M. (2001), "Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz", Türk Dili, S.600, s.868-879 Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(18)

Dr. Öğr. Üyesi Arif ATALAY[89]

BEYU'L-ÎNE ve YAKIN KAVRAMLAR
ÎNE CONTRACT and CLOSE TERMS

ÖZ

Karşılıklı yapılan bu tarz akitleşmelerin temelini bey' akdi oluşturmaktadır. Bu durumda tarafların icab ve kabulleri, bunları söylerken kullandıkları lafızlar, şartlar, davranışlarındaki helal ve haramlar akdin yapısı gereğidir. Aynı işlem farklı lafızlarla kullanıldığında kimi zaman caiz olurken kimi zaman da caiz olmamaktadır. İşte bu durumda alışveriş vasıtaları önem arz etmektedir. Bizzat kendisi haram olmamakla birlikte insanları harama götüren birtakım vasıtalar bulunmaktadır. Bununla birlikte bu vasıtaların bir kısmı da harama götürmeyecek olan vasıtalara karışmış olan vasıtalardır. Harama götüren vasıtalar bazen de iki uçludur, her iki tarafa da ihtimali bulunmaktadır.

Bu tarz iki tür îne alışverişi karşılaştırdığımızda şayet üçüncü kişi karışmaksızın sadece bâyi' ile müşteri arasında yapılıyorsa riba olacağından böyle bir akid caiz değildir. Ancak alınan mal üçüncü kişiye satılıyorsa caizdir. Bu son şekil alışveriş bâyi'nin zorda kalması sebebiyle yapılmışsa mekruh olur. Bizim de kanaatimiz bu yöndedir. Beyu'l-îne'nin farklı bir uygulaması da "Mubâhalı" Satıştır. Mubâhalı satış taraflardan biri üçüncü şahıs ile bir malı ona satma, üçüncü şahısın da malı satın aldıktan sonra o malı taraflardan faizciye satma, bu malı satın alan faizcinin de o malı taraflardan diğerine yani malın ilk sahibine satması konusunda üçüncü şahısla anlaşmalarıyla gerçekleşir. Îne satışına benzer bir diğer uygulama da "Müdde Acve" satışıdır. Müdde Acve satışı; bir kimsenin ribevî mallardan birini kendi cinsiyle sattığında aynı cinsten olan her iki malın yanında ya da bunlardan birinin yanında o malın cinsinden olmayan başka bir cinsten olan mal ile birlikte satmasıdır. Bu uygulamadan maksat faizli alışverişten kaçınmış olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Îne, bey', müdde acve, Teverrük, mabâhaa.

ABSTRACT

The sales contract forms the basis of such mutual contracts. In this case, the necessity and acceptance of the parties, the words they use while saying these, the conditions, the halal and haram in their behavior are by the nature of the contract. When the same process is used with different words, it is sometimes valid and sometimes it is not. In this case, shopping tools are important. Although it is not haram, there are some vehicles that take people to haram. However, some of these vehicles are vehicles that are involved in vehicles that will not lead to haram. Vehicles leading to haram sometimes have two ends, there is a possibility for both sides. For example, on the one hand, while it looks like a sale contract, on the other hand, even though the wording used is different, interest shopping can be made considering its application. Some of the contracts in Islamic law are controversial due to their damages, losses, interest, safqateyn and similar suspicions. Although there is a controversial issue in the contract called contract, it is one of the contracts that are frequently applied both in the classical period and in the economy world today. When dealing with a subject, it is important to reveal the relevant concepts in terms of understanding the subject. When evaluated in general, the îne contract arises due to the needs of people for gold and silver. Someone who needs money buys goods and sells it for the amount they need. In fact, nobody needs property, only money.

If the sales contract is; that someone sells to someone else as a term / tax and then purchases it in advance at a cheaper price than it sells to the customer. The opposite of this; The transaction of "selling a good in cash and purchasing the same good at a high price in the future" is also called a îne contract. When we compare these two types of sales exchanges, such a contract is not permissible, since it will be riba if only the third person is done between the client and the customer. However, it is permissible if the purchased goods are sold to the third party. It is makruh if this last figure was made due to the difficulties of the shopper. Our opinion is in this direction.

Keywords: *Îne, bey', müdde acve, Teverrük, mabâhaa.*

[89] **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanı**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan hayatta tek başına yaşayamaz. Sağlıklı bir hayat sürdürebilmek için etkileşimde bulunabileceği, yaşamını kolaylaştıracak diğer insanlara ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlar toplumsal alanda çeşitlilik arz eder, ancak diğer bütün ihtiyaçların etrafında dönüp dolaştığı alan karşılıklı akitleşmelerdir. Karşılıklı yapılan bu akitleşmelerin temelini de bey' akdi oluşturmaktadır. Bu durumda da tarafların icab ve kabulleri, bunları söylerken kullandıkları lafızlar, şartlar, davranışlarındaki helal ve haramlar akdin doğasının gereğidir. Aynı işlem farklı lafızlarla kullanıldığında kimi zaman caiz olurken kimi zaman da caiz olmamaktadır. Kullanılan lafızlar görünüşte akdin şeklini değiştirmektedir, fakat sonuç itibariyle aynı hükümleri doğurmaktadır. Konu hakkında İbn Rüşd'ün vermiş olduğu örnek güzel bir örnektir. Buna göre; bir kimsenin bir başkasına; "şu kadar miktarda parayı bir ay sonra ödemesini yapacağın diğer para birimlerine mukabil satıyorum," demesi caiz değildir. Ancak bu kimsenin aynı işlemi; "sen bana bir aylığına şu kadar miktar para selem olarak ver," demesiyle yapmış olduğu bu akdin caiz olacağı konusunda icma bulunmaktadır. Bu iki akit arasındaki fark lafızlardan ibarettir. Birinde borç lafzı kullanılırken diğerinde alışveriş lafzı kullanılmıştır. Ancak kullanılan her iki lafzın anlamı da farklıdır.[90] Bu ve buna benzer toplumda yapılan birtakım uygulamalardan bir kısmı şekil itibariyle mubah gibi görünen, fakat uygulamada kendisiyle haram olan davranışa ulaştıran alışverişlerdir. Ancak bilinmelidir ki harama ulaştıran, harama yol açan her şey haramdır.[91] İnsanların harama düşüren vasıtaların bir kısmı insanı doğrudan, kesin olarak harama götürmektedir. Bu tür vasıtaların haramlığına dair naslarda deliller bulunmaktadır ve bu sebeple de tespiti sabittir.[92]Bizzat kendisi haram olmamakla birlikte insanları harama götüren birtakım vasıtalar bulunmaktadır. Bu vasıtaların bir kısmı da harama götürmeyecek olan vasıtalara karışmış olan vasıtalardır. Harama götüren vasıtalar bazen de iki uçludur, her iki tarafa da ihtimali bulunmaktadır. Mesela bir taraftan bey' akdi gibi görünürken diğer taraftan kullanılan lafızlar farklı olsa da uygulanışı dikkate alındığında faizli alışveriş olabilmektedir.

Veresiye alışverişler bu tarz akitler için müsait bir yapıya sahiptir. Zira faiz işleriyle meşgul olan kimseler veresiye alışveriş işlemlerine sıkça başvurmaktadırlar. İşte "müdde acve"[93], "muhâba'lı borç verme,"[94] "Teverruk"[95] ve "Beyu'l-î'ne de" bu türden akitlerdir. Biz burada bu türlerden "Beyu'l-î'ne'yi" konu edineceğiz.Bu tür uygulamaları genel itibariyle faizle uğraşan kimseler bu çeşit alışverişi haram olan faiz yemek için araç olarak kullanmaktadırlar. Bunların amacı alışveriş yapmak değildir. Bu kimseler bazı Mürsel hadislerde rivayet edildiği gibi faizi alışveriş adıyla helal sayanlardır. Burada amaç; belli bir miktar parayı belli bir zamana kadar önceden vermek sonra o parayı zamanı geldiğinde verilen miktardan daha fazlasıyla geri almaktır. Alışverişe konu olan mal ise haramı helal şekilde göstermek için bir hile aracıdır. Bu türden olan alışverişin haram kılınması gerekir, çünkü bu alışveriş şekil olarak alışveriştir, amaç olarak ise faizdir.[96]

Bütün bunlarla birlikte vasıtaları kabul etmeme konularında aşırı gitmek de doğru değildir. Çünkü vasıtaları kabul etmeme konusunda aşırı giden kimse hata yapma korkusuyla; mubah, mendub veya vacib olan şeylerden de çekinebilirler.[97] Burada asıl dikkat edilmesi gereken alışverişlerdeki bu vasıtaların konumudur. Zira bu vasıtaları üç ana başlık altında değerlendirebiliriz:

1) Harama götüreceği kesin olan vasıtadır. Bu vasıtaların haramlığında ihtilaf yoktur. Çünkü bu kısımdaki vasıtaların tespiti sabittir ve haramlığına dair delil de bulunmaktadır.

---

[90] İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubî, Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesıd, (thk. Abdülmecid Tu'me Halebî), Beyrut 1997, II, 107.
[91] İbn Rüşd, el-Mukaddimatü'l-mümehhedat, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1988, s. 524.
[92] Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, İrşadü'l-fuhul ila tahkiki'l-hak min ilmi'l-usul, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ty, s. 247.
[93] Bir kimsenin ribevî mallardan birini kendi cinsiyle sattığında aynı cinsten olan her iki malın yanında ya da bunlardan birinin yanında o malın cinsinden olmayan başka bir cinsten olan mal ile birlikte satmasıdır. Bu uygulamadan maksat faizli alışverişten kaçınmış olmaktır.
[94] Taraflardan birinin 10 TL değerindeki bir malı 200 TL'ye satın alma veya kirası 30 TL olan evi 5 TL'ye kiralama şartıyla 1000 TL borç verme konusunda anlaşmaları şeklinde yapılan hileli akittir.
[95] Bir kimsenin ihtiyacı sebebiyle, peşin para elde edebilmek için, bir malı satın alıp daha sonra satın aldığı bayi'den bir başkasına satmasıdır. bkz. İbn Teymiyye, Mecmuatü'l-fetavâ, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1997, XXIX, 26-30.
[96] Yusuf el-Karadâvî, Beyu'l-murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâi kemâ tücrîhi fi'l-mesârifi'l-İslâm, Mısır: Mektebetü Vehbe, 1987, 45.
[97] Ebû Zehra, Usulü'l-fıkıh, Dâru'l-fikri'l-Ârâbî, Kâhire, s. 233.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2) Harama götürmeyeceği kesin olan, ancak harama götürecek olan vasıtalarla karışmış olanlardır. İhtiyatlı davranıp kapıyı kapatmak, nadiren de olsa harama götürmeyecek olanları harama götürmesi kesin olanlara dâhil etmek gerekir. Bu durum seddi zerâî' konusunda aşırı gitmektir.

3) Her iki tarafa da ihtimali olan vasıtalar.[98] Bu vasıtalardan seddi zeraî prensibi gereğince kaçınmak gerekir.

I- BEYU'L-Î'NE

İslam hukukunda akitlerden bazıları garar, zarar, faiz, safkateyn ve benzeri şüpler barındırmaları itibariyle ihtilaflı akidlerdir. İşte beyu'l-î'ne ismi verilen akitte fukaha arasında ihtilaflı bir konu olmakla birlikte gerek klasik dönemde ve gerekse günümüz ekonomi dünyasında sıkça uygulanan akitlerden biridir. Bir konuyu ele alırken konuyla ilgili kavramların ortaya konulması konunun anlaşılması bakımından önemlidir. Bu sebeple beyu'l-î'ne konusunu incelerken önce kelime anlamını ve terim anlamlarını açıklamak gerekir. Daha sonra yapılan bu tanımları dikkate alarak bey'ul-î'nenin hükmünü ortaya koymak gerekir.

A- Beyu'l-Î'ne'nin Tanımı

Cürcânî beyu'l-î'ne'nin insanların nakit altın ve gümüşe olan ihtiyaçları sebebiyle ortaya çıktığı görüşündedir. Paraya ihtiyaç duyan bir kimse mal satın alıp, o malı ihtiyaç duyduğu miktardaki paraya satmaktadır. Aslında o kimsenin mala ihtiyacı yoktur, sadece paraya ihtiyacı vardır.[99] İbn Rüşd ise bu tür alışverişi teamül haline getirmiş insanları "ehli î'ne" olarak isimlendirerek bu kimseleri, faizi alım satım şeklinde gösterip hile yapan faizciler olarak nitelendirmiştir. Ona göre bu kimseler gerçekte ne satıcıdırlar ne de müşteridirler.[100]

İlk îne uygulaması, Rasulullah (s.a.v)'in vefâtı sonrasında görülmektedir. Bu işi ilk yapan kimsenin de Amr b. Osman b. Affan olduğu rivayet edilmektedir. Îne akdinin müctehid imamlar döneminde de yaygınlık kazandığı ifade edilmektedir.[101]

Bey'(**بيع**) sözlükte "değiştirmek, mübadele etmek, satmak, satın almak" manalarına gelmektedir.[102] Terim olarak ise; "bir malı başka bir mal ile mübadele etmek" anlamında kullanılır.[103] Î'ne; **العَيْنُ** kelimesinden gelmektedir. "Ayn" ise nakit anlamında kullanılmaktadır.[104]

Beyu'l-î'ne; bir kimsenin başkasına birine bir malı vadeli/veresiye olarak satması ve sonra da o malı müşteriye sattığı fiyattan daha ucuza ondan peşin olarak satın almasıdır.[105] Bunun tam tersi olarak; "bir malı peşin olarak satıp aynı malı yüksek fiyattan vadeli olarak satın alması" işlemine de beyu'lî'ne denir.[106]

Bu alışveriş anlaşmalı olarak gerçekleşirse bu anlaşma her iki alışverişi geçersiz kılar. Çünkü yapılan bu alışveriş hiledir. İmam Ahmed ve Ebû Dâvud sahih iki isnad ile Abdullah b. Ömer'den Peygamber (s.a.v)'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Sizler î'ne ile alışveriş yaparsanız, ineklerin kuyruğundan tutarsanız ve cihadı terk ederseniz; Allah, dininize dönene kadar çekip almayacağı bir rezilliği sizlere musallat eder."[107] Şayet akdin taraflarından ikisi daha önce anlaşmamış olurlarsa, (faize) aracın önüne geçmek için ikinci alışveriş geçersiz kabul edilir. Şayet bu alışveriş anlaşma yapılmadan î'ne alışverişten farklı bir şey olması halinde, yapılan bu alışverişin sahih olup olmaması konusunda İmam Ahmet'ten iki rivayet bulunmaktadır. Şöyle ki; taraflardan biri diğerine bir malı peşin olarak satıp sonra sattığı kimseden veresiye olarak daha pahalıya satın almasıyla gerçekleşir. Ancak bu durum anlaşmayla gerçekleşecek olursa hileli bir faizdir. Şöyle

---

[98] Şevkânî, İrşâdü'l-fuhûl, s. 247.
[99] İbn Kayyim, Tehzibü's-Sünen, V, 108.
[100] İbn Rüşd, el-Mukaddimât, s. 526, 537.
[101] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Fatih Serenli, İslam Hukukunda Bey'ul İne İşlemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 13-14.
[102] Ravvas/Kal'acî, s. 113.
[103] Mecelle, md. 105.
[104] İbn Manzûr, el-Ifrikî, Lisânu'l-A'rab, Beyrut 1990, "a'-y-n" md; Muhammed Ravvas Kala'cî, Hâmid Sâdık Kuneybî, Mu'cemü'l-lugati'l-fukahâ. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1985, s. 114.
[105] Şirbînî, Şemsüddin b. Ahmed, Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifati meâni'l-Minhâc (Beyrut: Dâru'l-marife, 1997), II, 54; Bkz. Aynî, el-Binâye şerhu'l-Hidâye, Beyrut: Dâru'l-kutubü'l-ılmiye, 2000, VIII, 142, 461, 462; Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuku İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul: Bilmen Basımevi, 1970, VI, 13.
[106] Servet Bayındır, "Şâfii Fukâhasının Beyu'l-'i'ne Hakkında Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansımaları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 28, Ekim 2013, s. 121.
[107] Ebû Davud, Sünen, Hadis no: 3462; Ahmed b. Hanbel, Müsned, Hadis no: 4825.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ki; bir kimsenin başka bir kimseye; "sen bana bu malı peşinen 10 ₺'ye satın al ben onu senden veresiye 12 ₺'ye satın alacağım", demesidir. Dede İbn Rüşd bu alım satım haramdır, helal değildir ve caiz değildir; çünkü satın alan kimse, kendisinin peşin verdiği parada artıran kimse sayılır demiştir.[108]

İne alışverişinin diğer bir uygulanışı da; İne aktinde araya bir üçüncü kişinin sokularak yapılmasıdır. Mehmet Ahmet'ten borç ister. Ahmet, Mehmet'in yanında üçüncü bir şahıs olan Ömer'den belli bir fiyata bir mal satın alır ve kabzeder. Daha sonra bu malı daha yüksek bir fiyata Mehmet'e veresiye olarak satar. Mehmet de aynı malı tekrar ilk sahibi olan Ömer'e daha ucuz fiyatla satmasıyla gerçekleşir.[109]

Vadeli satın alınan bir malın peşin parayla başka bir şahsa satımı niteliğindeki bu tür işlemler terminolojide ve genellikle Hanbeli literatüründe "teverruk" olarak isimlendirilmiş olup bazı Hanbeli fakihler hariç tutulursa İslam hukukçularının çoğu tarafında caiz kabul edilmektedir.[110] Bu akitleşme neticesinde her iki tarafta maksatlarını elde etmişlerdir. Hem vadeli satın alıp satın aldığından daha düşük bir fiyata peşin satan kimse ihtiyacı olan parayı elde etmiş ve hem de satın peşin fiyatına satın alan kimse piyasadan daha ucuza mal alarak kâr elde etmiş olmaktadır.

Bu tarz iki îne alışverişi karşılaştırdığımızda şayet üçüncü kişi karışmaksızın sadece bâyi' ile müşteri arasında yapılıyorsa riba olacağından böyle bir akid caiz değildir. Ancak alınan mal üçüncü kişiye satılıyorsa caizdir. Bu son şekil alışveriş bâyi'nin zorda kalması sebebiyle yapılmışsa mekruh olur.[111] Bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

Zira bu tür alışverişten maksat bir kimsenin kredi sağlamak amacıyla, vadeli olarak yüksek fiyatla aldığı bir malı, aynı kişiye peşin paraya daha ucuz fiyatla satması söz konusudur. Veresiye alan kimse kimi zaman malı üçüncü bir şahsa satar, bu kimsede aynı malı ilk satıcıya devreder.[112]

Derdir, bey'ul-î'ne'nin caiz olduğunu, ancak bir kimsenin; "sen bu malı peşin olarak 10 ₺'ye satın al, ben onu senden veresiye 12 ₺'ye satın alacağım", demesinin yasak olduğunu söylemektedir. Çünkü bu peşinatta karşılıksız fayda getirme şüphesi vardır, zira satın alan kimse malın fiyatı olan 10 ₺'yi bir müddet sonra 12 ₺'ye almak için önceden vermiş olur.[113] Derdir'in burada caiz olarak kabul ettiği bey'ul-înenin de teverrukten ibaret olduğunu anlamaktayız.

Teverruk akdini az da olsa safkateyn olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.[114] Bize göre teverruk'un her çeşidinin safkateyn kapsamında değerlendirilmesi isabetli görünmemektedir. Nitekim muasır İslam hukukçularının teverruku safkateyn yasağı kapsamında değerlendirmeleri klasik fıkıhta îne satışını bu çerçevede gören yaklaşıma dayanmaktadır. Halbuki îne vb. işlemler bireysel birkaçc görüş dışında başta dört mezhep olmak üzere fukahanın çoğu tarafından safkateyn kapsamında görülmemiştir.[115]

II- Beyu'l-Îne'nin Farklı Uygulamaları

A- Mubâhalı Satım

Hileli satışlardan biri de mubâhalı satıştır. Mubâhalı satış taraflardan biri üçüncü şahıs ile bir malı ona satma, üçüncü şahısın da malı satın aldıktan sonra o malı taraflardan faizciye satma, bu malı satın alan faizcinin de o malı taraflardan diğerine yani malın ilk sahibine satması konusunda üçüncü şahısla anlaşmalarıyla gerçekleşir.[116]

Mesela mal sahibi gözlüğünü 3. Şahsa 100 TL'ye satma ve 3. Şahısta aynı malı faizciye (tefeciye) aynı fiyattan yani 100 TL'den satma ve tefeci de aynı malı ilk sahibine 300 TL'ye satma, üzerinde anlaştıkları bir müddet sonra veresiye olarak satma konusunda anlaşmakla gerçekleşmektedir. Burada asıl olan tefecinin

---

[108] İbnü'l-Hümam, Kemaleddin, Fethu'l-kadîr, Beyrut: Dârü'l-fikr, VII, 212; İbn Rüşd, Mukaddimât, s. 538.
[109] İbn Esir, Ebü's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed, en-Nihaye fî garibi'l-hadis ve'l-eser, Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963, III, 334; İbn Abidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz, Haşiyetü Reddi'l-muhtar alâ'd- Dürri'l-muhtâr, İstanbul 1984, VI, 273.
[110] Apaydın, H. Yunus, "Îne", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, XXII, 283.
[111] Çeker, Orhan, İslam Hukukunda Akitler, İstanbul: Ahi Yayıncılık, 2006, s.181.
[112] Döndüren, Hamdi, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993, s. 228.
[113] Derdir, Ebü'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevi, Şerhu's-sağîr, Dâru'l-meârif, Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1974, III, 129.
[114] Bayındır, Servet, "Modeirn Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkhî Tahlili", Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri, Usul İslam Araştırmaları Dergisi, sy.3, İstanbul 2005, s. 796.
[115] Samar, Mahmut, İslami Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi, İstanbul 2019, s. 319-320.
[116] Karadâvî, s. 48.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(faizcinin) peşin olarak ilk mal sahibine verdiği 100 TL'yi veresiye 300 TL'ye satması söz konusudur. Aradaki 200 TL aslında faizdir.[117]

Bu uygulama, üçlü olarak gerçekleşen bir hiledir veya bir alışveriş ya da kiraya verme gibi konularda taraflardan birinin diğerine muhaba'lı borç vermesi şeklindedir. Şöyle ki; taraflardan birinin 10 ₺ değerindeki bir malı 200 ₺'ye satın alma veya kirası 30 ₺ olan evi 5 ₺'ye kiralama şartıyla 1000 ₺ borç verme konusunda anlaşmaları şeklinde gerçekleşmektedir.[118]

Bu gibi uygulamalarla Allah Teâlâ'nın faizi haram kılmasına sebep olan bozuklukların devamı muhtemel olmaktadır.

B- Müdde Acve Satışı

Bir kimsenin ribevî mallardan birini kendi cinsiyle sattığında aynı cinsten olan her iki malın yanında ya da bunlardan birinin yanında o malın cinsinden olmayan başka bir cinsten olan mal ile birlikte satmasıdır. Bu uygulamadan maksat faizli alışverişten kaçınmış olmaktır.

Mesela; takı sahibi -bu takı gözlük olsun- aslında 100 gr altını 200 gr altınla değiştirmek istiyor, ancak böyle bir değişimde ribel fadl'ın yani faizin gerçekleşmesi söz konusudur. Bu sebeple akdin tarafları ribe'l-fadl'ın gerçekleşmemesi için takı olan gözlüğü bir araç olarak kullanıyor. Taraflardan biri önce gözlüğü 100 gr altın karşılığında satıyor, sonra da o gözlüğü 200 gr altına satın alıyor, böylece hileli satışla faizin gerçekleşmemesi hedeflenmiş oluyor.

"Müdde acve" satışının beyu'l-î'ne şeklinde başka bir uygulamasını da aşağıdaki şekliyle görmemiz mümkündür.

Bu söylenenlere –İbn Kayyım'ın zikrettiği gibi- sahabeden gelen rivayette destek vermektedir. Aynı şekilde örf ve niyetlerin delaletleri, taraftarların durumu da bu görüşü desteklemektedir. Sahabeden gelen rivayetler (r.ahm) şunlardır: İbn Abbas'a bir kimseye belli bir zamana kadar 100 ₺ ipek satan, sonra o ipeği sattığı kimseden 50 ₺ satın alan kimsenin durumu sorulduğunda, İbn Abbas; "dirhemler arasına ipek girmek suretiyle dirhemle dirhem artırılarak değiştirilmiştir,"[119] demiştir. İbn Abbas'ın; "bu î'ne satışından sakınınız, sizler dirhemler arasına ipek sokarak dirhemleri dirhemlerle satmayınız," dediği de rivayet edilmiştir. İbn Abbas ve Enes (r.a)'ya beyu'l-î'ne veya ipek satışı hakkında sorulduğunda her ikisi "Allah aldanmayacaktır, bunlar Allah ve Resulünün haram kıldığı şeylerdendir," demişlerdir.[120]

Yukarıda zikredilen işlemin günümüze yansıması; 10 altın borç verip, 11 altın almak konusunda anlaşılınca, 10 altın borç olarak verilir; 1 altına karşılık olarak ise borç alacak kişiye istikraz edenin kalem, defter gibi bir nesneyi satmayı caizdir. Osmanlının son zamanlarındaki bankalarda muamele işlemi, banka memurunun bankadan 100 altın borç isteyen kimseye bir kalemi, bir saati yahut bir kitabı (çoğunlukla bir kitabı) on altına veresiye olarak satar, sonra da borç istenilen miktar olan 100 altını borç verirdi. Netice olarak, bu kişi bankaya 110 altın borçlanmış olur.[121]

III- Beyu'l-Î'ne'nin Hükmü

Ebû Hanife'ye göre î'ne alışverişi üçüncü bir şahıs araya girmeksizin yapılırsa fasit olur. Şâfiî ve Zahirilere göre ise kerahetle birlikte sahihtir.[122] Ancak Mâlikî ve Hanbelîlere göre kötülüğe giden yolu kapama/Seddi'z-zerâî' prensibine göre batıldır.[123]

İmam Muhammed; bu çeşit satım akdinin kalbime ağır geldiğini, faiz ehlinin kullandığı kötü bir örf olduğunu ifade etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in de bu çeşit akit yapanları yermesini delil göstererek îne ile yapılan satım akdini mekruh olarak kabul etmektedir. İmam Muhammed'in caiz olarak

---

[117] Karadâvî, s. 48.
[118] Karadâvî, s. 48.
[119] Dirhemler arasına ipekler sokularak dolaylı bir sarf işlemi yapılmıştır.
[120] Karadâvî Yusuf, Bey'u'l-murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâ kemâ tücrîhi'l-mesârifi'l-İslâmiyye, Trc. Muhammed Çuçak, Arif Atalay, Kahire 1987, s. 54, 55.
[121] Ekinci, Ekrem Buğra, İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2005, s.134.
[122] Karadâvî, s. 49.
[123] Köse, Saffet, İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile: Hile-i Şer'iyye, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996, s. 172.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

görmediği îne tipi, hadis-i şerifte yasaklanan; "veresiye olarak satılmış olan malın yine aynı mecliste müşteriden daha ucuza peşinen alınmak suretiyle yapılan" îne aktidir[124] ve bu mekruhluktan maksat da tahrimen mekruhtur.[125] Ebu Yusuf; birçok sahabenin beyu'l-îne yaptıkları, bunu övdükleri ve faiz olarak saymadıkları için bu tür akdi mekruh olarak görmemektedir.[126]

Bize göre burada konuya bir de tersinden bakmak gerekir. İmam-ı Muhammed îne ile alışverişi faiz ehlinin muamelesi olarak kabul etmesi genel itibariyle doğrudur; ancak günümüzde borcunu ödeyemediği için ya da çeşitli zor durumlarda kalması sebebiyle beyu'l-îne yapanlar da mevcuttur. Bunların amaçları faizli işlemler gerçekleştirip para kazanmak değildir. İçinde bulundukları bir çıkmaza çıkar yol bulma gayretleridir. Ancak bunun böyle olması yapılan akdin faizli bir akde kılıf bulma olmasına da engel değildir. Bu durumda bulunan kimseler borç alacak imkanları da yoksa belki "teverruk akdi" yapabilirler. Böylece hem yeni bir icab ve kabulde bulunulmuş olur, hem de akdin tarafları tamamen farklı kişilerden meydana gelir. Akde konu olan mahallin el değiştirmesiyle de mahal değişmiş olur.

İbn Rüşd bu tür alışverişi görünüşü sahih olan ancak kendisiyle faizin mubahlığına ulaşılabilen alışveriş olarak değerlendirmektedir.[127] Ancak ona göre bu uygulamanın hükmü için iki farklı durum söz konusudur. Şayet taraflar ya da taraflardan biri ehlü'l-î'neden olursa bu alışveriş hiçbir şekilde caiz olmazken, taraflar ehlü'l-î'neden olmazsa bu alışveriş bazı durumlarda caizdir.[128]

Beyu'l-î'ne'nin haram olduğu konusunda önemli delillerden biri de Âliye'nin[129] Hz. Aişe'den rivayet ettiği hadistir. Âliye'nin Hz. Aişeden işittiğine göre o şöyle söylemiştir:

Hz. Aişe'ye Zeyd b. Erkam'ın ümmü veledi olan bir kadın; "ey mü'minlerin annesi ben Zeyd b. Erkam'a 800 dirhem karşılığında veresiye bir köle sattım; daha sonra Zeyd b. Erkam'ın bu paraya ihtiyacı oldu, ben bu köleyi Zeyd'den (kölenin semenini ödeme) zamanı gelmeden önce (peşin) 600 dirheme satın aldım demiştir. Hz. Aişe de; "yaptığın alışveriş ne kötü bir alışveriştir……. demiştir. Kadın da; "eğer ben fazlasını bırakıp 600 dirhemi alsam, diğer bir rivayete göre anaparayı alsam ne dersiniz," demiştir. Hz. Aişe; "bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse artık önceden aldığı onun olur, durumu da Allah'a kalmıştır,"[130] ayetini okuyarak cevap vermiştir.[131] Hz. Aişe'den nakledin bu haber teknik olarak îne'nin ilk tanımdaki îne satışının yasaklığının dayanağını oluşturmaktadır.[132]

İmam Şafii ve İbn Hazm Âliye bint Enfa'ın meçhul olduğu gerekçesiyle hadisin senedini zayıf olarak kabul etmişlerdir.[133] Diğer taraftan Darakutnî de rivayet eden bu kadının meçhul olduğunu ileri sürerek bu hadisle delil getirilmeyeceğini söylemiştir.[134]

İmam-ı Şâfiî şöyle demektedir: Hz. Aişe –bu sözün Hz. Aişeden sabit olduğunu var sayarsak- o kadının yaptığı alışverişi eleştirmiş olması, bir şeyi peşin alıp veresiye sattığına değil veresiyenin zamanın belli olmamasından dolayıdır. Zamanın belli olmaması Hz. Aişe'nin caiz görmediği şeylerdendir.[135] Ayrıca İmam-ı Şafii'ye göre; bir sahabenin görüşü diğeri için hüccet değildir. Ona göre; bir konuda iki sahabe ihtilafa düştükleri zaman kıyasla desteklenen sahabenin görüşü kabul edilir.[136]

Bütün bunlarla birlikte Ebu's-Suûd Efendi beyu'l-îne'yi caiz görmektedir. Zira o fetvasında şöyle demektedir:

"Zeyd kendi malından üçyüz akçeyi dört aylığına üçyüz onbeş akçeye Amr ile muamele-i şer'iyye ile muamele eylese dört ay tamam olıcak Zeyd Amr'dan mezbur akçeyi onbeş akçe ribhi ile almağa kadir olur

---

[124] Ekinci, s.131.
[125] Bayındır,Servet, "Şâfii Fukâhasının Beyu'l-'i'ne Hakkında Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansımaları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 28, Ekim 2013, s.122.
[126] İbnü'l-Hümâm, VII, 212.
[127] İbn Rüşd, s. 524
[128] İbn Rüşd, s. 526, 537.
[129] İbn İshak'ın hanımı Âliye bint Enfa'.
[130] Bakara, 2/278.
[131] San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk, el-Musannef, Beyrut : Meclisü'l-İlm, 1983 VIII, 184-15; Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin, V, 330-331; Zeylaî, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, Nasbü'r-raye li-ehâdîsi'l-Hidaye, y.y.: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1973, IV, 15, 16.
[132] Apaydın, s. 283.
[133] Şafiî', el-Ümm, Kahire: Şa'b Matbaası,1961, III, 33.
[134] Dârekutnî, Sünen-i Dârekutnî, Kahire: Dâru'l-mehâsin, 1966, III, 52.
[135] Şâfiî', Ümm, III, 68.
[136] Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şâfiî', el-Ümm, III, 68, 69.

mu? Beyan buyurulub müsab oluna. el-Cevab: -Allahu a'lem muamele-i sahiha ettiler ise olur. Yılda on bir buçuk hesabıncadır."

"Zeyd onun onbir hesabı üzre muamele-i şer'iyye etmek isterse şer'an ne vechile olur, beyan buyurula. el-Cevab: Zeyd Amr'a bin akçe karz verüb alsa bu akçenin Amr'da durması mulahaza olunmadın Zeyd Amr'a yüz elli akçeye yıl veresiye bir meta satub Amr dahi kabul ve kabz ettikden sonra metaı elli akçeye Bekir'e bey' edüb Bekir dahi kabulden sonra elli akçeye tutan meta'ı Zeyd'e verse Zeyd'in Amr üzerine meta behasından yüz akçesi kalur, yıl başında alur."[137]

Yine aynı konu hakkında bir diğer fetvasında: "Sıhhat üzerine muamele-i şer'iyye ne vechile olur? el-Cevab: Mütevelli bir metaı şer'le Amr'a bin yüz akçeye bey' eyleyiğ, Amr'a teslim ettikten sonra, Amr dahi ba'de'l-kabz metaı Bekir'e bin akçeye bey' edip, akçesin Zeyd'e verip, Bekir dahi aldıktan sonra bine tuta, metaı mütevelliye verse, caiz görülmüştür.[138]

Ebu's-Suûd Efendi bir diğer fetvasında ise:

"Zeyd: "Mülk akçenin muamele-i şer'iyye ile alınan ribhi haramdır!" dise, şer'an nesne lazım olur mu? el-Cevab: Muamele sahih olucak haram dimemek gerekdir. Ketebehu Ebussuûd el-Hakir.[139]

Şeyhü'l-İslam İbn Kemal de beyu'l-îneyi caiz görenlerdendir. Bu konu hakkında onun genel bakışını temsilen bir fetvası şöyledir:

Mes'ele: Zeyd, Amr'a bin akçeye bir kaftan bey' eylese kalbe nakdi'ssemen Amr, o kaftanı yine Zeyd'e bin yüz akçeye bey' eylese, bu sûretteşer'an bey'-i sâni sahih midir? Elcevap: Câizdir.[140]

SONUÇ

Beyu'l-î'ne yapan taraflara dışardan bakan üçüncü bir kimse, akdin taraflarının niyetinin mal almak değil sadece 100 ₺'yi 120 ₺'ye satmak olduğunu anlıyor; onların sadece Allah ve Resulünün haram kıldığı şeyi helale dönüştürmek için malı aracı yaptıklarını anlıyorlarsa. Aslında beyu'l-î'ne alışverişinin taraftarları yaptıkları bu uygulamanın haram olduğunu bilerek ve amaçları da mala sahip olma değil de böyle bir niyetleri de yoksa sadece 100 ₺'yi 120 ₺'ye satmak niyetinde olurlarsa böyle bir durumda bu mübadelede faiz olduğu ortadadır. Bu şekilde yapılan bir îne akdi elbetteki faiz içermektedir ve caiz değildir. Çünkü bu durumda onların mal satın almak gibi bir amaçları olduğundan söz edemeyiz.

Îne satımına baktığımızda şekil bakımından diğer akidlerden bir farkı yoktur. Ancak tarafların içinde gizli bir niyet var da bu gizli niyetlerini de alım satımdan önce şart olarak ortaya koyarlarsa içlerindeki gizli niyeti de ortaya koymuş olacakları için yapılan akid meşru çizginin dışına çıkar. Mubâhalı akid ve müdde acve akdi için de aynı şeyleri söylememiz mümkündür. Kanaatimize göre içerideki niyet alım satımdan önce ortaya çıkmadıkça faiz şüphesi bulundurması bakımından mekruh olarak kabul edilmelidir.

Kanaatimize göre; Îne akdinin teverruk şeklinde olanı hem toplumun böyle uygulamalara zaman zaman ihtiyaç duyması sebebiyle ve hem de Ebu'suûd Efendiyle İbn Kemal'in fetvaları da dikkate alınarak şekil bakımından da sahih olan diğer akitlerden farklı olmaması sebebiyle kıyasa göre hiçbir sakınca görülmemektedir. Ayrıca teverruk yapıldığında her ne kadar bir zarar söz konusu olsa da faiz ihtimali de ortadan kalkmaktadır.

KAYNAKÇA

1. **Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, el-Müsned, Kahire: Dârü'l-Hadis, 1995.
2. **Apaydın,** H. Yunus, "Îne", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
3. **Aynî,** Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Hanefi, el-Binâye şerhu'l-Hidâye, Beyrut: Dâru'l-kutubü'l-ılmiye, 2000.
4. **Bayındır,** Servet, "Modeirn Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkhî Tahlili", Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri, Usul İslam Araştırmaları Dergisi, sy.3, İstanbul 2005.

[137] Düzenli, Pehlül, Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012, s. 131.
[138] Düzenli, s. 417.
[139] Demirtaş, H. Necati, Açıklamalı Osmanlı Fetvaları II, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2012, s.392.
[140] Kaya, Süleyman, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin: Muhammed b. Hamza el-Aydınî'nin Bey'u'l-'Îne Risalesi", Dîvân Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, C.14, Sayı.26, 2009.

5. **_____,**"Şâfii Fukâhasının Beyu'l-'i'ne Hakkında Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansımaları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 28, Ekim 2013.
6. **Beyhaki**, Ahmed b. Hüseyin, es-Sünenü'l-kübra, Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, 1352.
7. **Bilmen,** Ömer Nasuhi, Hukuku İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul: Bilmen Basımevi, 1970.
8. **Çeker,** Orhan, İslam Hukukunda Akitler, İstanbul: Ahi Yayıncılık, 2006.
9. **Dârekutnî,** Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, Sünenü'd-Dârekutni, Kahire: Dâru'l-mehâsin, 1966.
10. **Demirtaş,** H. Necati, Açıklamalı Osmanlı Fetvaları II, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2012.
11. **Derdir,** Ebü'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevi (v. 1201/1786), Şerhu's-sağîr, Dâru'l-meârif, Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1974.
12. **Döndüren**, Hamdi, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
13. **Düzenli,** Pehlül, Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012.
14. **Ebû Davud,** Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi (v. 275/889), Sünenu Ebû Davud, Cidde: Darü'l-Kıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998
15. **Ebû Zehra,** Muhammed, Usulü'l-fıkıh, Dâru'l-fikri'l-Ârâbî, Kâhire yy.
16. **Ekinci,** Ekrem Buğra, İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2005.
17. **İbn Abidin,** Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz (v.1252/ 1836), Haşiyetü Reddi'l-muhtar alâ'd-Dürri'l-muhtâr, İstanbul 1984.
18. **İbn Esir**, Ebü's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed (v. 606), en-Nihaye fî garibi'l-hadis ve'l-eser, Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.
19. **İbn Manzûr,** el-Ifrikî, Lisânu'l-A'rab, Beyrut 1990.
20. **İbn Rüşd,** Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubî (v. 595/1198), Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesıd, (thk. Abdülmecid Tu'me Halebî), Beyrut 1997.
21. **_____**el-Mukaddimatü'l-mümehhedat, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1988
22. **İbn Teymiyye**, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (728/1328), Mecmuatü'l-fetava, Riyad : Mektebetü'l-Ubeykan, 1997.
23. **İbnü'l-Hümam**, Kemaleddin, Fethu'l-kadîr, Beyrut: Dârü'l-fikr, ty.
24. **Kala'cî**, **Muhammed Ravvas/**Hâmid Sâdık Kuneybî, Mu'cemü'l-lugati'l-fukahâ, Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1985.
25. **Karadâvî,** Yusuf, Beyu'l-murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâi kemâ tücrîhi fi'l-mesârifi'l-İslâm, Mısır: Mektebetü Vehbe, 1987.
26. **_____,** İslam Bankalarında Uygulandığı Gibi Murâbaha Alım Satım, Trc. Muhammed Çuçak, Arif Atalay, İstanbul: Nida Yayıncılık 2020.
27. **Kaya,** Süleyman, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin: Muhammed b. Hamza el-Aydınî'nin Bey'u'l-'Îne Risalesi", Dîvân Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, C.14, Sayı.26, 2009.
28. **Köse,** Saffet, İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile: Hile-i Şer'iyye, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
29. **Samar**, Mahmut, İslami Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi, İstanbul 2019.
30. **San'ânî,** Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk (v. 211/827), el-Musannef. Beyrut : Meclisü'l-İlmi, 1983.
31. **Serenli,** Mehmet Fatih, İslam Hukukunda Bey'ul İne İşlemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
32. **Şafiî'**, Muhammed b. İdris (v. 204/819), el-Ümm, Kahire: Şa'b Matbaası, 1961.
33. **Şevkânî,** Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, (1250/1834), İrşadü'l-fuhul ila tahkiki'l-hak min ilmi'l-usul, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ty.
34. **Şirbînî,** Şemsüddin b. Ahmed, Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifati meâni'l-Minhâc, Beyrut: Dâru'l-marife, 1997.
35. **Zeylaî,** Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, (v. 762/1360), Nasbü'r-raye li-ehâdîsi'l-Hidaye, y.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1973.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(19)

Abdulkerim AYHAN[141]; Fatih KİRAZ[142]

GASTRONOMİK BİR DEĞER OLAN YOZGAT DESTİ KEBABI KALİTE STANDARTLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

A QUALITATIVE STUDY ON THE QUALITY STANDARDS OF A GASTRONOMIC VALUE, YOZGAT-DESTI KEBAB

ÖZ

Yozgat, Milattan öncesine dayanan tarihi ile pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Farklı medeniyetlerin bölgede kurulması Yozgat'ta hali hazırda hakim olan mutfak kültürüne zenginlik katmıştır. Bu zengin yemek kültürünün içinde farklı pek çok yemek sayılabilmesine rağmen "desti kebabı" en çok tanınan ürün olmuştur. Bu nedenle desti kebabı üzerine bir çalışma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın amacı; bilinirliği her geçen gün artan desti kebabının üretiminde kullanılan alet, ekipman, pişirme tekniği ve malzeme içeriği konusunda hala üretim yapan kişilerle görüşerek yeni kaynak oluşturmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmaya katılan kaynak kişilerden desti kebabının tarihçesi, üretimi, pişirme yöntemi ve zaman içerisinde desti kebabının yapımında ortaya çıkan farklılıklar gibi temel konularda bilgi toplanmıştır. Toplanan bilgilerin çözümlemesi yapılarak çalışmanın bulgular kısmı oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda desti kebabında kullanılan et, sebze, içerik ve pişirme yöntemi gibi özellikler tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Geçmişten günümüze desti kebabı üretiminde yaşanan değişimler ve bu değişimler ışığında desti kebabının kalite kriterleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Desti Kebabı, Gastronomi, Yozgat, Kültürel Değer, Kültür.
JEL Kodu: L83.

ABSTRACT

Yozgat has hosted many civilizations through its history dating back to Christ. These civilizations in the region have enriched the current culinary culture in Yozgat. Although many different tastes can be counted in this rich culinary culture, "Desti Kebab" has become the most recognized product. For this reason, it has become a necessity to conduct a study on desti kebab.

The aim of the study is to create a new resource on the tools, cooking technique, and content used in the production of desti kebab by discussing with the people still producing. Qualitative research methods were used in the study. Information on the basic issues such as the history of the kebab, its production, the method of cooking, and the differences in the production was gathered in the study. The findings part of the study was created by analyzing this collected information. As a result of the study, the features such as meat, vegetable, content, and cooking method used in the kebab were determined and recorded. In light of these changes, the quality criteria of the kebab are determined.

Keywords: *Desti Kebab, Gastronomy, Yozgat, Cultural Value, Culture.*
JEL Code: *L83.*

[141] **Karatay Konya Anadolu İmam Hatip Lisesi, abdulkerimayhan@hotmail.com, Karatay/KONYA**
[142] **Aksaray İl Milli Eğitim Müdürlüğü Ar-Ge Birimi, fatihkiraz@live.com, Merkez/KONYA**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Yemek kültürünün oluşmasında, insanların yemeği sadece fizyolojik bir tokluk hissini sağlamaktan ziyade, psikolojik doyumu sağlama isteklerinin de olduğu bir gerçektir (Güllü, Güripek ve Kendir, 2017:39). Bu durum günümüzde her geçen gün etkisini artıran gastronominin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu sebeple gastronominin pek çok tanımı bulunmaktadır. Faat ve Zainal (2013:391), çalışmalarında gastronomiyi; tarihi, kültürel, sosyal, teknolojik bileşenleri içeren yiyecek merkezli çok disiplinli bir kavram olarak tanımlamaktadır. Deveci, Türkmen ve Avcıkurt, (2013)'a göre gastronomi, "Yiyecek ve içeceklerin tarihsel gelişme sürecinden başlayarak tüm özelliklerinin ayrıntılı bir biçimde anlaşılması, uygulanması ve geliştirilerek günümüz şartlarına uyarlanması çalışmalarını kapsayan aynı zamanda bilimsel ve sanatsal unsurlarla katkı sağlayan bir bilim dalıdır". Zaman içinde ortaya çıkan yemek kültürünün, bir turizm türü olarak gastronomi turizminin ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkı verdiği bilinmektedir. Esen ve Seçim, (2020:1) yapmış olduğu çalışmada, gastronomi turizmini, destinasyonu ziyaret esnasında kişilerin çeşitli yiyecek- içecekleri tatma, farklı lezzetlerin üretim aşamalarını gözlemleme, farklı mutfak kültürlerini inceleyebilme gibi istekleri kapsamında ortaya çıkan, seyahat ve konaklama kavramlarını da içinde barındıran ilişkiler bütünü olarak ifade etmiştir.

Tarımın ilk merkezi olması ve eski kıtalar arasında yer alması nedeniyle Anadolu coğrafyası, tarih boyunca farklı medeniyetlerin ve kültürlerin birbirlerini etkiledikleri bir kesişme noktası olmuştur. Tarih boyunca bu topraklarda hâkimiyet kuran medeniyetlerin mutfakları, kültürlerarası etkileşimin olduğu bir ortamda gelişmiş, önceki medeniyetler, komşu toplumlar ve Anadolu'ya göç eden topluluklar bu gelişimde önemli bir rol üstlenmiştir. Kültürlerarası etkileşimle şekillenen tüm gelişmiş mutfaklarda olduğu gibi, Türk mutfağı da zengin bir mirasa sahiptir (Işın, 2019:8). Günümüz Türk mutfağında her bölge kendine özgü mutfak kültürü oluşturmuştur. Zamanla oluşan bölgesel farklılıklar Türk mutfağının yemek çeşitliliğini hayli artırmıştır. Örneğin bir yerde et ile yapılan bir yemek bir başka bölgede baklagil ile ya da bölgeye uygun farklı otlar kullanılarak üretilebilmektedir. Bu durum Türk mutfağının zenginliğini gözler önüne sermektedir (Seçim, 2018:123).

Türk mutfağı, kendisinden önceki uygarlık ve devletlerin etkisiyle sahip olduğu gastronomik mirası yaşatmaya ve zenginleştirmeye devam etmektedir. Yozgat ilinin de bu miras dâhilinde ev sahipliği yaptığı yöresel lezzetlerle Anadolu gastronomi güzergâhları arasında önemli bir durak halini aldığı söylenebilir. Tarihi ve kültürel zenginlikleriyle Yozgat, Anadolu coğrafyasının en eski yaşam merkezlerinden biridir (Mavili, 2012). Yozgat'ın tarihi M.Ö.3. bin yılına kadar dayanmaktadır. Geçmişte Anadolu'da egemen olan Hititlerin başkenti Hattuşa'ya yakın olması; Yozgat ve yöresinin o yıllarda çok önemli bir bölge olduğunu göstermektedir. Bölge topraklarında Hititlerden sonra, sırasıyla Frigler, Medler, Persler, Makedonya Krallığı, Roma ve Bizans hüküm sürmüştür (Yozgat Kent Tarihi, 2008:7). Yozgat mutfağı kurulup yıkılan bu devletlerin etkisi ile iyi bir gelişim göstermiştir. Tüm bu tarihi birikiminin yanı sıra, sert ve yarı kurak iklimin de etkisiyle büyük ölçüde tahıl ürünlerinin yer aldığı beslenme öğelerine dayandığı bilinmektedir (Yozgat Yatırım Rehberi, 2017:10).

Yozgat'la özdeşleşmiş pek çok yöresel lezzet bulunmaktadır. Bunların başında desti kebabı, Tandır kebabı, Arabaşı gelirken, diğer tanınan yöresel lezzetler; Madımak Yemeği, Çörek, Bazlama, Katmer, Erişte, Çapçup Mantı, Helle çorbası, Düğürcük Çorbası, Bulama Çorbası, Sakala Sarkan Çorba ve Parmak Çörektir ("Tarihi ve Kültürel Değerleriyle Yozgat", t.y.). Ancak, bu lezzetler arasında desti kebabının ön plana çıktığı bilinmektedir. Genç ve Türkay (2018)' ın çalışmasında desti kebabının Yozgat iline ait mutfak çekicilikleri arasında %20,00 ile ilk sırada, Doğal, tarihi, kültürel, sanatsal ve mutfak çekiciliklerin dâhil edildiği tüm çekicilikler arasında ise %7,91 ile saat kulesinin ardından ikinci sırada yer aldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, 2004 yılında marka tescili de yapılan desti kebabının, Yozgat ili yöresel mutfak kültürünün en önemli ve bilindik lezzeti olduğu görülmektedir.

YÖNTEM

Çalışmada, Yozgat ilinde desti kebabında kullanılan et, sebze, içeriğinde kullanılan diğer malzemeler ile fırın özellikleri tespit edilerek tarihi süreçte desti kebabı yapımında yaşanan değişimler ve bu değişimler ışığında desti kebabının kalite standartlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın nitel sorularının oluşturulmasında Seçim, (2019) tarafından yapılan "Yöresel Bir Ürün Olan Konya Etliekmeği ve Genel Özellikleri Hakkında Nitel Bir Çalışma" isimli makale dikkate alınmıştır. Bahsi geçen bu değişimi ve kalite standartlarına ilişkin kaynak oluşturacak verilerin toplanabilmesi için, Yozgat ilinde hizmet veren, desti

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

kebabı satışı yapan işletmelerde çalışan gönüllü 11 desti kebabı ustası ile görüşme yapılmış ve araştırma verileri desti kebabı ustalarının görüşleri doğrultusunda elde edilmiştir. Katılımcıların araştırma konusuna ilişkin görüşlerinin nicel araştırma yöntemleri kullanılarak elde edilmesinin zorluğu, araştırmada yer alan kişi sayısının sınırlı olması; öte yandan katılımcıların tecrübelerini daha iyi aktarabilmeleri adına; mevcut çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve betimleyici araştırma modelinin kullanımı tercih edilmiştir. Çalışmada yer alan katılımcıların algı ve tecrübelerinin ortaya konması nitel araştırmanın en önemli amaçlarından birisidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008:45). Ayrıca, nitel araştırmanın bir özelliği olarak araştırma konusu ayrıntılarıyla incelenmiştir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016). Bu bağlamda, çalışmada yer alacak katılımcıların desti kebabı yapımına ilişkin sahip oldukları tecrübeler ve katılımcılarla yapılacak görüşmelerde elde edilen bulgular kullanılarak konunun detaylı şekilde ele alınması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın evrenini Yozgat ilinde bulunan desti kebabı ustaları oluşturmaktadır. Yozgat genelinde yaklaşık 28 adet desti kebabı servis eden işletme bulunduğu; ancak Yozgat iline bağlı 14 ilçede hizmet veren işletmelerde desti kebabı servisinin pek yaygın olmadığı görülmüştür. Bu yüzden, araştırmaya katılan 11 ustanın büyük çoğunluğu il merkezinde hizmet veren işletmelerde görev yapmaktadır. Çalışmada yer alan kişilerle, telefon aracılığıyla ön görüşme yapılmış; çalışmaya ilişkin ön bilgi verilerek görüşmenin gerçekleştirileceği tarih belirlenmiştir. Yaşanan COVID-19 Pandemisi nedeniyle, araştırmaya dâhil edilen kişilerle yüz yüze görüşme mümkün olmadığı için belirledikleri gün ve saatte; whatsapp uygulaması kullanılarak kendileriyle iletişime geçilmiş ve görüşme tamamlanmıştır. Çalışma Mayıs 2020'de Yozgat ilinde gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılan görüşmeler, her katılımcı için 20 dakika ila 45 dakika arasında sürmüştür.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmaya Yozgat ilinde yaşayan gönüllü 11 desti kebabı ustası katılmıştır. Çalışmada yer alan bireyler 1957 -1986 yılları arasında dünyaya gelmişlerdir. Böylece geçmişte ve günümüzde desti kebabı yapımında değişim olup olmadığının görülmesi amaçlanmıştır. Tablo 1'de çalışmada yer alan katılımcılara ilişkin doğum tarihi ve yeri ile meslek bilgilerine yer verilmiştir. Makale içerisinde kaynak kişi bilgisi "kk" olarak verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri

Kaynak Kişi Numarası	Kaynak Kişi İsim / Soyisim	Kaynak Kişi Doğum Tarihi	Kaynak Kişinin Mesleği	Memleketi
1	Ahmet KOÇAK	1976	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
2	Nofel KOÇAK	1965	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
3	Bekir ALTUNTAŞ	1957	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
4	Hasan OKÇU	1977	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
5	Yakup ASLAN	1972	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
6	M. Emin EKİCİ	1977	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
7	Bekir ARSLAN	1987	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
8	Muammer BAYSAL	1976	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
9	Ömer ARSLAN	1978	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
10	Mehmet KOÇAK	1980	Desti Kebabı Ustası	Yozgat
11	Mahmut KOÇAK	1986	Desti Kebabı Ustası	Yozgat

Desti Kebabının tarihçesi hakkında bilgi verebilir misiniz sorusuna yönelik olarak; Kk 5, 6 ve 7; bilgilerinin olmadığını, kk 8 ise bu konuda çeşitli rivayetler olduğunu belirtmiştir. Kk 1, 2, 3, 4 ve 11; desti kebabının tarihinin oldukça eskilere dayandığını ifade etmiştir. Kk1, desti kebabının tarihinin iki asır öncesine dayanmakta olduğunu ve yemeğin aslının Yörük olan büyük dedelerine dayandığını bildirmiştir. Kara Osman diye bir Yörük vardır. Bu Kara Osman bizim dedemiz oluyor, çünkü bu kişi dedemin dedesinin babasıdır. Kara Osman Bey Zile'de hocalar köyünde kuraklık olması nedeni ile Yozgat'ın Sorgun ilçesinin Ağacın köyüne göç etmiştir. Göç esnasında yemek pişirecek kaplarını unutmuşlardır. Yolda kuzuyu kesiyorlar ve yanlarında bulunan su destisi ile yapmaya karar veriyorlar. Kuzu eti, sarımsak, kuru soğan, domates ve sivri biberi destinin içine dolduruyorlar. Ateşin içinde pişiriyorlar. Yemeği yiyince çok hoşlarına gidiyor ve bundan sonra yapmaya devam ediyorlar. Kara Osman misafirlerine desti 'den yemekler yapmaya başlıyor. Kara

Osman'ın oğulları Molla Ömer ve Mehmet Bey bu geleneği devam ettiriyorlar. Kara Osman'ın torunlarının torunları olan Hacı Osman KOÇAK, Nofel KOÇAK ilk kez Sorgunda Anıl Zümrüt lokantasında desti kebabı servisine başlıyor. Özellikle geçmişte çok özel bir yemekti. Bulunması zordu. Pahalı ve üst klas bir yemekti. Günümüzde daha geniş bulunabiliyor. Hazırlanışı, sunumu ve pişirmesi çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Kk 4, desti kebabının Yozgat'ın ileri gelenlerinden Çapanoğullarının özel misafirlerine ikram ettiği başlıca yemek olduğunu ifade etmiştir.

Desti kebabının ilk olarak ne zaman ortaya çıktığına ilişkin farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, Desti Kebabı, Bozok Sancak Beyi tarafından hazırlatılarak özel misafirlerine sunulan bir yemek olarak bilinmektedir (Buyruk, İlhan ve Özen, 2017). Diğer bir rivayet ise kebabın bir çoban yemeği olduğu ifade edilmektedir. Dağda hayvanlarını otlatan çobanın, kuzulardan birinin ölmek üzere olduğunu fark etmesi üzerine dini inanış gereği; hayvanın mundar olmaması için; cebindeki bıçakla kuzuyu kesmesi ve kuzunun etini nasıl pişireceğini düşünürken yanında getirdiği su destisinin içinde pişirmesi hikâyesine dayanmaktadır. Çoban, destideki suyu boşaltıp pişirme kabı olarak kullanmaya karar verir. Beraberinde azık olarak getirdiği domates ve biberle birlikte küçük küçük doğradığı etleri destiye doldurur. Daha sonra yaktığı ateşe destiyi oturtarak pişirir. Pişen etleri destiden normal şekilde çıkaramayacağını fark edince destiyi çok fazla dağıtmadan kırar ve yemeği yer. Çoban yemeği o kadar çok beğenir ki, köye döndüğünde neler olduğu köylüye anlatır. Bu olay köyün ağasının kulağına gider ve çobanı yanına çağırtır. Çoban, yemeği aynı şekilde ağa için de pişirir. Yemeği çok beğenen ağa, içerisine sevdiği çeşitli baharatları ve tereyağı da ilave ederek desti kebabının bilinen ilk halini almasını sağlar (Genç, 2017).

Kaynak kişilerin büyük kısmının desti kebabının tarihçesine hâkim olmadığı, bilgi sahibi olan kaynak kişilerin ise bu bilgileri, önceki nesillerden aktarıldığı şekliyle sözlü aktarım yoluyla edindiği görülmüştür. Bu bağlamda Genç (2017)'in çalışmasında ifade ettiği çoban rivayeti ile Buyruk ve diğerleri (2017)' nin çalışmalarında aktardığı Bozok Bey'i tarafından ikram edilen bir yemek olduğu rivayetlerine kısmen benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Desti kebabının hazırlanmasında tarihi süreçte bir değişiklik ortaya çıktı mı sorusuna yönelik; Kk 2, 4, 6, 7, 10 ve 11; herhangi bir değişiklik olmadığını ilk gün hazırlandığı tarifini koruduğunu bildirmiştir. Öte yandan; kk 1, desti kebabı yapımına kısmen de olsa değişiklik yaşandığını belirtmiştir. Deforme çok olmadı. Az da olsa değişiklik oldu. İnsanlar değiştikçe damak tadı da değişiyor. Kuzu etiyle yapılan bu yemek gençlerin kokuyor demesi yüzünden kuzu etinden vazgeçip dana etiyle yapılmaya çalışıldı. Fakat dana eti destide pişmez çünkü dibi tutar. Dibinin tutmaması için su konması lazım, fakat desti kebabında su olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kk 3, desti kebabında eskiden baharat kullanılmadığını ancak, günümüzde kullanıldığını ifade etmiştir. Kk 5, önceden desti bir gün suda bekletilirdi, şu anda yemeği pişirmeden önce yıkandığını bildirmiştir. Kk 8, önceki tariflere ek olarak patlıcan ve patates de kullanılabildiğini aktarmıştır. Kk 9, tarihi süreçte değişiklik oldu maalesef. Yetişen kuzular eski doğal beslenmesinden uzak olduğu için et olarak eski tatlarını bulamıyoruz ve bu yüzden onun dışında ister istemez doğal ortamdan uzaklaştıkça sebze olarak et olarak lezzette eksilme oluyor.

Desti kebabı yapımında tarihi süreçte belli değişimler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, yemeklerin tarihi süreçte yaşadığı değişimlerin bilinmesi ve böylece yapım teknikleri hakkında bilgi edinmek önem arz etmektedir. Literatür taramasında koyun ve kuzu gibi küçükbaş hayvan etinin kullanıldığı görülmüştür. Ancak, kullanılan etin türüne yönelik müşterilerin damak tatlarının ve et tercihlerinin; desti kebabı yapımında kısmen de olsa etkili olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, desti kebabı yapımında yenibahar, kekik ve defneyaprağı gibi çeşitli baharatların kullanımında ustalar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Özellikle görüşmede elde edilen bulgular doğrultusunda; desti kebabında farklı sebzelerin kullanılmasının orijinal tarif ve lezzetinden sapmaya neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, eskiden testilerin pişirme işleminden bir gün önce suda bekletilirken, günümüzde pişirmeden hemen önce içinin yıkandığı anlaşılmaktadır. Ancak, suda bekletme işleminin lezzete katkı sunmak amacıyla mı yoksa hijyene yönelik bir uygulama mı olduğu anlaşılamamıştır. Desti kebabı hazırlanmasında hangi et türünün ve içeriğin nasıl kullanılacağının bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Desti Kebabı için kullanılan destinin özellikleri neler olmalıdır sorusuna yönelik olarak; tüm kaynak kişiler, desti kebabı için kullanılacak destinin yapılırken çamurunun az pişirilmesi gerektiğini böylece içine kebap konulduktan sonra pişirilirken çatlamayacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca, kk 2, desti yapımında

kullanılan çamurun özel yağlı bir toprak olduğunu; önceden Yozgat'ta imalatı yapılırken günümüzde Avanos'tan geldiğini belirtmiştir. Kk 3, destinin çatlamaması için yumuşak kıvamda olması gerektiğini; Kk 4, destinin daha ince ve çamurunun daha az pişirilerek yapıldığını, böylece tandırda kendi buharında ve közünde ayrı tat kattığını bildirmişlerdir. Kk 9, desti için özel olarak yapılmalı ki kolay kırılmamalı, dağılmamalı ve yemek içinde pişerken çatlamamalı. Kk 11, desti kebabında kullanılan destinin iç kısmı yağlı ve desti az pişirilmelidir.

Desti kebabında kullanılan destinin, kırılmaması ve yemeğin sunumu açısından da önem arz eden ve destinin tek parça halinde servis edilmesine mani olacak yapısal özelliklerinin oldukça önem arz ettiğini bildirmiştir. Ayrıca, Yozgat yöresine ait bir gastronomik değer olan desti kebabı yapımında Nevşehir'den gelen destilere ihtiyaç söz konusu olduğu; bu ihtiyaç neticesinde Nevşehir'de olası bir desti üretimi sorunu nedeniyle, desti kebabı üretiminin de tehlikeye girebileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı, yöresel bir lezzet olan desti kebabı için kullanılan destinin de; yeniden Yozgat'ta üretilmesinin; hem desti kebabının yöresel değerini arttıracağı hem de yeni istihdam alanı oluşturacağına inanılmaktadır.

Desti kebabı hazırlanırken içerik nasıl olmalıdır ve hangi malzemeler kullanılmalıdır sorusuna; Kk 1, taze kuzu eti, domates, sivri biber, kuru soğan, sarımsak ve tereyağıdır. Baharat tuz ve karabiber yeterlidir. Tereyağı orijinal olması önemlidir. Kuzunun but ve kaburgadaki kaba bölümleri olmalıdır. Kk 2, desti kebabının eti "taze kuzu" olmalıdır. İçerisinde domates, biber, kuru soğan, sarımsak, tuz, karabiber, defneyaprağı ve tereyağı bulunur. Kesinlikle su katılmamalıdır. Kk 3, geniş bir tepsi olmalı ve tüm malzemeler orada karıştırılmalıdır. Kuzu eti, tereyağı, sivribiber, kuru soğan ve sarımsak olmalıdır. Taze kuzu eti ve taze sebze şarttır. Kk 4, özellikle kuzu eti kullanıyoruz. İçerik (Sebze) olarak; domates, sivri biber, sarımsak, soğan kullanıyoruz. Baharat olarak ise kimyon, tuz, karabiber, pul biber ve tereyağı kullanıyoruz. Kk 5, kesinlikle kuzu eti olmalıdır. Domates, biber, sarımsak, karabiber, tereyağı, kekik, defneyaprağı olmalıdır. Bunlar olmazsa olmaz malzemelerdir. Kk 6, kuzu eti, domates, sarımsak, sivri biber, kuru soğan, karabiber, tuz ve defneyaprağı. Kk 7, taze kuzu eti, domates, sivribiber, sarımsak, karabiber, kuru soğan ve Tuz. Kk 8, Kuzu eti, sivri biber, sarımsak, tuz, karabiber, yenibahar ve domatestir. Kk 9, doğal beslenmiş kuzu eti olmalıdır, ayrıca taze sebzeler ve kaliteli baharat kullanılmalıdır. Kk 10, kuzu eti, domates, sivri biber, karabiber, tereyağı ve tuz. Kk 11, Desti kebabının malzemeleri şunlardır; orta yağlı kuzu eti, domates, biber, sarımsak, karabiber, tuz, defneyaprağı ve kuru soğan harman edilir. Daha sonra destiye doldurulur (üst kısmına tereyağı konmalıdır) şeklinde bilgi vermişlerdir.

Soruda elde edilen en önemli bulgu, desti kebabında kullanılan et türü olarak taze kuzu etinin kullanılmasıdır. Literatür taramasında elde edilen verilerle benzerlik göstermektedir. Öte yandan, istenen lezzetin sağlanması adına, domates, sarımsak, yeşilbiber ve kullanımı noktasında bir mutabakat olduğu; bunların dışında özellikle defneyaprağı, karabiber, yenibahar ve kekik gibi baharatların ve tereyağı da kullanıldığı görülmüştür. Ancak, Coğrafi işaret olarak tescil edilen desti kebabının 15 Aralık 2005 tarihinde yayımlanan Resmi Gazetede yer alan tarifname ile Güllü ve diğerleri (2017)'nin çalışmasında; destinin dibinde ilk olarak koyundan elde edilen kuyruk yağının konulduğu belirtilmektedir; görüşmeye katılan kişilerin ise kuyruk yağı kullanmadıkları; bunun yerine tereyağı kullandıkları görülmektedir.

Desti Kebabının içine katılan sebzelerin çeşitlenmesi kaliteyi düşürür mü sorusuna; tüm kaynak kişiler mevcut tarif içinde yer aldığı görülen; domates, sivri biber, kuru soğan, sarımsak dışında kalan sebzelerin desti kebabının kalitesini düşüreceğini ve tadını değiştireceğini vurgulamaktadır. Kk 5, desti kebabına patlıcan katılması durumunda ortaya çıkacak yemeğin, desti kebabı değil güveç olacağının bildirmiştir. Kk 11, desti kebabının varsayılan malzemeler haricinde yapılamayacağı; malzemelerde herhangi bir ekleme veya eksiltme yapılması durumunda desti kebabının lezzetine varılamayacağını ifade etmiştir.

Bu soru literatür taramasında desti kebabında yapımında kullanıldığı görülen malzemelere ilişkin mevcut durumu tespit amaçlı sorulmuştur. Literatür taramasında elde edilen veriler ile görüşmeye katılan kişilerden elde edilen bulgular, desti kebabının lezzetini ve tadını kaybetmemesi için kullanılan malzemelerde değişiklik yapılmamasın faydalı olacağını göstermektedir. Ayrıca Seçim (2019: 2004) tarafından yöresel bir ürün üzerine yapılan çalışmada, benzer soruya katılımcıların bir kısmı özünü kaybedeceği için değişmemesi gerektiğini söylerken bir kısmı içerik değiştirilmesi halinde tanınırlığının ve farklı çevrelerin damak tadına uydurularak daha fazla reklamının yapılabileceğini bildirmiştir.

Kaliteli bir Desti Kebabının pişirilme yöntemi nedir soruna yönelik olarak; Kk 1, orijinal tadı için desti kebabı fırında yapılmaz. Geniş bir ortamda odunlar yakılır. Desti közün ortasına konularak 1 saatin üstünde çok yavaş pişirilmelidir. Pişirme süresi yaklaşık 1 saat 15 dakikadır. Kk 2, desti kebabının özel bir fırını yoktur. Açık meydanda yerde bol ateş yakılıp közün ortası açılarak yavaş yavaş köz kontrolünde pişirilir. Kk 3, en az 1 metre genişliğinde açık bir alanda ağzı hamur ya da alüminyum folyo ile kapalı özel desti olmalıdır. 2,5-3 saat arası yavaş yavaş pişmelidir. Fırın ise yine aynı genişlik olmalıdır. Kk 4, Fırın yerine, tandır kullanılması daha iyi olur. Kk 5 ve 6, desti kebabının 2 x 1,5 olması ebatlarında bir fırında pişirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kk 7, fırından ziyade meşe odunuyla açık havada geniş alanda daha iyi olur. Kk 8, fırın değil tandır olmalıdır. Kk 9, meşe kömüründe veya odun fırını olmalıdır. Fazla hararetli bir fırın kaliteyi düşürür. Kk 10, odun ateşinde olmalı. Kk 11, desti kebabı normal bir fırında yapılabilir En güzel tat açık alanda destinin kenarlarına ateş yakarak kor halinde yavaş yavaş pişirmektir.

Desti kebabının pişirilmesinde, açık alanda ve meşe odunundan elde edilen közün en yaygın kullanılan yöntem olduğu görülmüştür. Açık alanda yapılamaması durumunda fırından ziyade tandırda pişirildiği anlaşılmaktadır. Genç ve Seçim (2019) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de farklı kültürler nedeniyle pek çok farklı pişirme tekniği oluştuğu ve bu tekniklerden birinin ise fırında pişirme olduğunu bildirmişlerdir. Bu sonuca göre fırında pişirme tekniği sadece Yozgat ilinin bulunduğu iç Anadolu bölgesinde değil Türkiye'nin tamamında kullanılan en eski yemek pişirme teknikleri arasındadır.

Kaliteli bir Desti Kebabı için gerekli olan koşullar nelerdir sorusunda yönelik; Kk 2, 3, 4, 7, 10 ve 11; gerekli koşullar içinde kuzu etini saymıştır. Bunlardan, Kk 3 ve 4; kuzu etinin taze olması gerektiğini; kk 5, kuzu etinin 12 saat öncesinden doğrama işlemi yapılarak dinlenmeye bırakıldığını bildirmiştir. Kk 11, ise desti kebabının en kalitelisinin 7 ayı geçmemiş köyde yetişmiş kuzunun eti ile yapıldığını ifade etmiştir. Öte yandan tüm kaynak kişiler, desti kebabında kullanılacak sebzelerin taze olması gerektiğini bildirmiştir. Kk 2, 3, 9, 11; desti kebabının kısık ateşte yavaş yavaş pişirildiğini vurgulamıştır. Ayrıca, kk 2 ve 11; kullanılan tereyağının kalitesinin iyi olması gerektiğini belirtmişlerdir. Kullanılacak ateşe ilişkin olaraksa; kk 3, 9 ve 10; desti kebabının meşe odunu közünde pişirilmesinin desti kebabının kalitesini arttıracağını ifade etmişlerdir.

Desti kebabının pişirilmesinde kullanılan közün harlı olmaması; böylece kısık ateşte yavaş yavaş pişirilmesi gerektiği görülmüştür. Elde edilen bulgular ışığında pişirme için kullanılacak közün, meşe odunundan elde edilmesinin desti kebabının lezzetini olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

Desti kebabının ağız kapamasında kullanılan yöntemlerin farklılığı lezzette bir değişikliğe yol açar mı sorusuna yönelik olarak; Kk 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10 ve 11; destinin ağzının tuzlu hamurla kapatılması gerektiğini ifade ederken; kk 8, alüminyum folyo da kullanılabileceğini bildirmiştir. Kk 2, 3 ve 11; destinin ağzının kapatılmasında kullanılan tuzlu hamurda delikler açılması gerektiğini, kk 1 ve 4, ise hamurun ağzının delinmeden pişirilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Destinin ağzının kapanması hususunda farklı uygulamalar olduğu görülmektedir. Genel kanaat destinin ağzının kapatılırken tuzlu hamur kullanılması yönündedir. Ancak, hamur olmaması durumumda; alüminyum folyo ve hatta bezle de kapatılabildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, kapatma işleminden sonra destinin buharının koyuverilmesi işleminde de farklı uygulamalar vardır, lakin her iki uygulama arasındaki farkın desti kebabının lezzetini nasıl etkilediği anlaşılamamıştır.

SONUÇ

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin katkısıyla zengin bir gastronomik mirasa sahip olan Yozgat'ın, Anadolu gastronomi haritasında kendisine önemli bir yer edindiği düşünülmektedir. Bu yeri edinmesinde etkili olan lezzetlerden birisi desti kebabıdır. Desti kebabının tam olarak nasıl ortaya çıktığı ve ne zaman yapılmaya başlandığı belli olmasa da, görüşme yapılan kişilerin dönütleri ve literatür taramasında elde edilen veriler ışığında farklı rivayetler olduğu anlaşılmıştır. Desti kebabının gastronomik değerinin yanı sıra; Hacı Osman KOÇAK ve Nofel KOÇAK'ın Sorgunda açtıkları Hacı Anıl Zümrüt Lokantasında servis edilmesiyle birlikte ekonomik bir değer halini aldığı görülmektedir. Desti kebabı yapımında önem arz eden sorulardan birisi; kullanılan malzemelerin lezzet üzerinde ne kadar etkili olduğunun anlaşılmasıdır. Görüşme yapılan kişilerin tamamı desti kebabında kuzu eti kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak, müşteri portföyünün değişmesine paralel; desti kebabında dana eti gibi farklı tür etlerin de kullanılmaya başlandığı

görülmektedir. Her ne kadar, coğrafi işaret tescilinde kuzu eti dışındaki diğer et türlerinin de kullanılabileceği ifade edilse de, görüşmeye katılan kişilerden alınan dönütler ve literatür taramasında elde edilen veriler ışığında; desti kebabının orijinalliğini koruyabilmesi adına kuzu eti ile yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, lezzetin korunması adına, belirli sebze ve baharatların kullanılmasının elzem olduğu; bunların dışında kullanılacak sebze ve baharatların desti kebabının lezzetini yok edeceği anlaşılmaktadır. Yöresel bir lezzet olan, desti kebabı için kullanılan destilerin, Nevşehir'den tedarik edildiği bilinmektedir. Ancak, desti üretimine ilişkin yaşanabilecek bir sorunun doğrudan desti kebabı yapımını da etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, daha önceleri Yozgat'ta gerçekleştirilen desti üretiminin tekrar hayata geçirilmesi; desti kebabı bağlamında destekleyici bir istihdam alanın ortaya çıkmasını sağlayabilir. Nevşehir ve Burdur gibi çeşitli şehirlerde de desti kebabı yapıldığı bilinmektedir. Yozgat desti kebabının tanıtımı noktasında bölgede yer alan turizm alanlarında yapılacak uluslararası ve ulusal çalışmaların, Yozgat'a gastronomi turizminde ve diğer alternatif turizm faaliyetlerinin gelişmesinde önemli katkılar sunması kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

1. Buyruk, L., İlhan İ. ve Özen A. İ. (2017, Mayıs). Gastronomi Turizmi Ögesi Olarak Yozgat Desti Kebabı Ve Kapadokya Turizm Bölgesindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinde Desti Kebabı Uygulamalarına Dair Eleştirel Bir Yaklaşım. Özköse K., Akın G., Ünal Çakır E., İlhan N. ve Gödek G. (Yay. haz.), II. Uluslararası Bozok Sempozyumu Yozgat'ın Turizm Potansiyelleri ve Sorunları Bildiri Kitabı 3. Cilt içinde (s. 148-160). Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları.
2. Deveci, B., Türkmen, S. ve Avcıkurt, C. (2013). Kırsal Turizm ile Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç Örneği. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 3 (2), 29-34.
3. Esen, F. ve Seçim, Y. (2020). Yöresel Mutfağın Turizm Ürünü Olarak Kullanımının Yerel Halk Tarafından Değerlendirilmesi; Konya İli Örneği. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2020, 8 (1), 158-174.
4. Faat, F. ve Zainal, A. (2013). Molecular gastronomy movement and application in food. Sumarjan N., Zahari M., Radzi S., Mohi Z.i Hanafiah M., Bakhtiar M. ve Zainal A. (Yay. haz.), Hospitality and Tourism: Synergizing creativity and innovation in research içinde (s. 391-394). Craydon: CRC Press/Balkema.
5. Genç, H. (2017). Yozgat Desti Kebabı ile İlgili Söyleşi – Zafer Türk Mutfağı Restaurant.
6. Genç K. ve Türkay O. (2018). Destinasyon Tercihine Etkileri Bakımından Tanıtıcı Televizyon Programlarının Analizi: Yozgat Örneği. Özköse K., Akın G., Ünal Çakır E., İlhan N. ve Gödek G. (Yay. haz.), II. Uluslararası Bozok Sempozyumu Yozgat'ın Turizm Potansiyelleri ve Sorunları Bildiri Kitabı 3. Cilt içinde (s. 235-246). Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları.
7. Genç, N. Ve Seçim, Y. (2019). Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (44), 302-319. DOI: 10.17498/kdeniz.647742
8. Güllü, M., Güripek E., ve Kendir H. (2017). Gastronomi Turizmi Kapsamında Yozgat Desti Kebabının İncelenmesi. Özköse K., Akın G., Ünal Çakır E., İlhan N. ve Gödek G. (Yay. haz.), II. Uluslararası Bozok Sempozyumu Yozgat'ın Turizm Potansiyelleri ve Sorunları Bildiri Kitabı 3. Cilt içinde (s. 38-44). Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları.
9. Işın, P.M. (2019). Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
10. İslamoğlu, A.H. ve Alnıaçık Ü. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. 3. Baskı. İstanbul: Beta yayınevi.
11. Mavili, V. (2012). Yozgat Yöresi Müzik Kültürünün İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Folklor ve Müzikoloji Ana Bilim Dalı, Sakarya.
12. Seçim, Y. (2018a). Selçuklu ve Osmanlı mutfağının gastronomi açısından değerlendirilmesi. Journal of Tourism Theory and Research, 4(2), 122-132. DOI: 10.24288/jttr. 452330.
13. Seçim, Y. (2019b). Yöresel Bir Ürün Olan Konya Etliekmeği ve Genel Özellikleri Hakkında Nitel Bir Çalışma (A Qualitative Study About Konya Cultivation and General Characteristics of a Regional Product). Journal of Tourism and Gastronomy Studies. 6. 197-209. 10.21325/jotags.2018.304.
14. Tarihi ve Kültürel Değerleriyle Yozgat. (t.y.). Erişim adresi: https://docplayer.biz.tr/ 7292425-Tarihi-ve-kulturel-degerleriyle-yozgat.html. Erişim Tarihi: 20.04.2020.

15. Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
16. Yozgat Kent Tarihi. (2008). Yozgat: Yozgat Valiliği.
17. Yozgat Yatırım Rehberi. (2017). Erişim Adresi: http://oran.org.tr/images/dosyalar/20170915090910_0.pdf. Erişim Tarihi:16.05.2020.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(20)

Doç. Dr. Muzaffer ERTÜRK[143]

TÜRKİYE'NİN ENERJİ STRATEJİSİ
ENERGY STRATEGY OF TURKEY

ÖZ

Dünyada ihtiyaç duyulan enerjinin çok büyük bir kısmı fosil kaynaklardan karşılanmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji kaynakları olan hidrolik, rüzgâr, jeotermal, güneş, biokütle, dalga, hidrojen vb. enerji kaynaklarından başta elektrik üretimi olmak üzere çeşitli yollarla yararlanılmaktadır. Türkiye, petrol ve doğalgazda büyük ölçüde dışarıya bağımlıdır. Fosil enerji kaynakları Türkiye enerji potansiyeli içinde büyük yer tutmamaktadır. Dünya'nın en önemli enerji kaynağı güneştir. Doğal enerji kaynaklarının pek çoğunun kökeni olan güneş enerjisinden ısıtma ve elektrik elde etme gibi amaçlarda yararlanılmaktadır. Türkiye bor madenini tam rafine işlenmiş olarak değil, ham veya yarı rafine halde satmasından dolayı çok önemli döviz kazandıracak fırsatları kaçırmaktadır. Türkiye, özellikle yüksek enerji faturalarıyla ekonomik kalkınmada istediği atılımı gerçekleştirememiştir.

Bu anlamda Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumu iyi değerlendirmesi ve özellikle doğalgazı ucuz ve güvenli yollardan temin edebilme yollarını iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Türkiye bulunduğu coğrafi, siyasi, jeopolitik konumunu iyi bir şekilde değerlendirir ve bunu iyi bir şekilde kullanabilirse ileride bu sahip olduğumuz fırsatlar ve avantajlar ülkemize çok önemli faydalar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Enerji, Petrol, Doğal Gaz, Strateji.
JEL Kodları: L71, Q41, Q42.

ABSTRACT

The biggest part of the energy needed in the World is ensured thru fossil sources. Particularly developed countries with renewable sources exploit hydraulics, wind, geothermal, sun, biomass, wave, hydrogen etc. in many forms predominantly to produce electricity. Turkey is highly dependent on export for oil and gas. Fossil energy sources have little space in Turkey's energy potential. The sun is the most important energy source of the world. As a root of energy sources of the world, the sun is used for many purposes from generating electricity to heating. Turkey has no capacity to refine boron perfectly. For that reason, Turkey throws away a good opportunity to have great currency income by selling unrefined or semi-refined boron.

Turkey couldn't take off in targeted economic development in lieu of great burden of energy bills. In this respect, Turkey should reassess her strategic environment and find the ways to access the gas reserves in cheap and secure ways. If the Turkey better assesses and uses her geographical, political, and geopolitical position, opportunities and advantages provided by her position will ensure great benefits to her.

Keywords: *Turkey, Energy, Oil, Natural Gas, Strategy.*
JEL Codes: *L71, Q41, Q42.*

[143] **Nişantaşı Üniversitesi, muzaffererturk@nisantasi.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Dünyada ihtiyaç duyulan enerjinin çok büyük bir kısmı fosil kaynaklardan (kömür, petrol ve doğal gaz) karşılanmaktadır. Özellikle son iki yüzyıldır fosil yakıtlar hem ucuz olmaları hem de üretim teknolojisindeki gelişmeler nedeniyle yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Endüstri devrimi sonrasında kömüre dayalı olan enerji arzına daha sonraki yıllarda petrol ve doğal gaz eklenmiştir. Ancak, 1973 Petrol Krizi sonrasında bu enerji kaynaklarına karşı bir güven sorunu ortaya çıkmıştır. Bu kriz sonrasında dünya ülkeleri yeni enerji kaynaklarına yönelmişlerdir. Aynı zamanda fosil kaynakların yoğun bir şekilde çevre kirliliği yaratması da bu arayışı hızlandırmıştır. Bu süreç içerisinde aslında çok uzun yıllardan beri bilinen ve kullanılan, ancak fosil yakıtlarla rekabet edemediği için ikinci planda olan yenilenebilir enerji kaynakları tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji kaynakları olan hidrolik, rüzgâr, jeotermal, güneş, biokütle, dalga, hidrojen vb. enerji kaynaklarından başta elektrik üretimi olmak üzere çeşitli yollarla yararlanılmaktadır. Tüm bu gelişmelere rağmen fosil enerji kaynaklarının dünya birincil enerji kaynakları tüketimindeki tartışmasız üstünlüğü bir şekilde devam etmektedir ve kısa vadede bu üstünlüğünü korumaya devam edecektir.

Dünyada tüketilen elektrik enerjisinin %82'si fosil esaslı ve nükleer kaynaklardan, geri kalan %18'i hidrolik ve yenilenebilir enerji kaynaklarından, yani rüzgar, güneş, jeotermal kaynaklardan temin edilir. Elektrik enerjisi ihtiyacının giderilmesinde genel olarak kömür, petrol, doğalgaz gibi yakıtlar kullanılmaktadır. Dünyada enerji tüketimi, önemli bölgesel değişikliklere karşın, ekonomik büyüme, teknolojik gelişme ve nüfus artışına paralel olarak sürekli bir artış eğilimi içindedir (Akova, 2008; Bahar, 2005; Yüksel and Kaygusuz, 2011). Önümüzdeki yıllarda da enerji tüketimindeki bu artış devam edecektir. Yapılan projeksiyonlara göre dünyada 2010-2040 yılları arasında birincil enerji tüketimi %56 oranında artacaktır. Ancak, enerji talebindeki bu artış her ülkede aynı seviyede beklenmemektedir (IEA, 2013). 1990'lı yıllardan sonra özellikle gelişmiş ülkelerin enerji talebinde bir yavaşlama gözlemlenirken, gelişmekte olan ülkelerin talepleri her geçen gün büyümeye devam etmiştir. Bu nedenle, önümüzdeki 30 yıllık süreçte OECD ülkelerinin enerji talebi % 17 oranında artarken, OECD dışı ülkelerde ise bu artışın % 90 civarında olması beklenmektedir. Bu grupta, Çin ve Hindistan gibi çok fazla nüfuslu, hızlı bir şekilde ekonomik büyüme gerçekleştiren ülkelerin bulunması, Asya kıtasında enerji kaynaklarına olan talebin yükselmesine neden olacaktır.

Türkiye'de artan nüfusu, ekonomik gelişme ve gelişen yaşam standartlarına paralel olarak enerjiye olan talep her geçen gün artmaktadır. Mevcut enerji yapısı % 72 oranında dışa bağımlı olan Türkiye, bu oranı azaltabilmek için bir yandan sınırları içinde fosil enerji kaynakları hammaddesi arama çalışmaları yürütürken, diğer yandan da yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyelinin belirlenmesi ve kullanımı konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu şekilde ithal enerji kaynaklarına olan bağımlılık azalırken, enerji kaynakları da çeşitlendirilecektir. Bu makalede, önce Türkiye'nin mevcut enerji potansiyeli ortaya konmuş ve bu potansiyelin önümüzdeki yıllarda yeterli olup olmayacağı tartışılmıştır. Daha sonra Türkiye'nin nasıl bir enerji stratejisine sahip olmalı sorusuna cevap aranmıştır.

TÜRKİYE'NİN ENERJİ POTANSİYELİ..

Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı

Dünya Enerji Konseyi'nin Türkiye'yle ilgili verilerine göre; enerji talebi artan ülkelerden olan Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılık oranı yüzde 72'dir ve toplam ithalatı içinde enerji kalemi yüzde yaklaşık 25'lik paya sahiptir. Bu yüksek enerji ithalatı, artan cari açığın en büyük nedenidir. Hem gelişmekte olan hem de nüfusu artan bir ülke olarak bu durum, Türkiye açısından sürdürülebilir değildir. Türkiye, petrol ve doğalgazda büyük ölçüde dışarıya bağımlıdır. Ülke bazında ele alındığında, en çok enerji ithal ettiği iki ülke Rusya ve İran'dır. Türkiye, yıldan yıla oranlar küçük ölçüde değişse de kabaca, kullandığı doğalgazın yüzde 60'ını Rusya'dan ithal etmektedir. Rusya, Türkiye'deki doğalgaz dağıtımında da ortaklıklarla hisse sahibidir. İç piyasada da enerji sektöründe etkili olmakta, yatırımlar yapmakta, ortaklıklar kurarak, Türk şirketlerini satın alarak gücünü pekiştirmektedir. Mersin AK Kuyu'da yapımına başlanan Türkiye'nin ilk nükleer santralinin yapımından işletmesine, yakıt tedarikinden yönetimine kadar yüzde yüz Rusya tarafından üstlenilmesi de Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını artıracak bir diğer unsurdur.

Türkiye'nin giderek artan doğalgaz talepleri dolayısıyla 1990'dan bu yana dışarıya bağımlılığın hızla arttığı görülür. Günümüzde ise doğalgazımızın %99 dışarıdan alıyoruz. Gittikçe artan doğalgaz ihtiyacımız nedeni ile dış ticaret açığı artıyor. Türkiye'de tüketilen doğalgazın yaklaşık yarısı elektrik üretiminde

kullanılmaktadır. İlk sıradaki elektrik üretimini birbirine yakın oranlarla (yaklaşık yüzde 25'er) sanayi ve konutlardaki tüketim takip etmektedir. Doğalgazda Türkiye'nin yerli üretiminin tüketimi karşılama oranı yüzde 1,5'tir. Bu oran, doğalgazda dışa bağımlılığın süreceğini de gösterir. 2013'te Türkiye'nin toplam enerji ithalatı 55,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, ithalatının yüzde 22,2'sini oluşturmuştur. Bu fatura aynı zamanda toplam dış ticaret açığının da yüzde 56'sını oluşturmaktadır. Sanayi üretiminden konutlardaki aydınlanmaya, hane halkının ısınmak için tükettiği yakıttan artan cari açığa dek her alana yansımaktadır.

Türkiye, doğal gaz için al ya da öde ilkesine göre yaptığı anlaşmalar ve garantili alım nedeniyle de dünya ortalamasına göre daha yüksek bir doğalgaz faturası ödemektedir. Bu durum, aynı zamanda sanayinin rekabet gücünü olumsuz etkilemekte ve konutlarında doğalgaz kullanan yurttaşların bütçesini sarsmaktadır. Zaman zaman enerji temininde yaşanan sıkıntılar, petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki dalgalanmalar ve bu ürünlerin ithalatındaki artışlar, yaşamın her alanında etkisini göstermektedir. Doğalgazın çok büyük bir kısmının sadece iki ülkeden sağlanması enerji güvenliği açısından son derece riskli bir durumdur. Bu riski azaltmak öncelikle yerli kaynaklara ağırlık verilerek elektrik enerjisi üretiminde kaynak çeşitliliğinin arttırılması ve doğal gazın payının azaltılması gerekmektedir. Doğalgaz temininde kaynak ülke çeşitliliğinin artırılması ikinci önemli önlemdir. Orta ve uzun vadede nükleer enerji yatırımlarına ağırlık verilmesi diğer bir önlemdir. Enerji arz güvenliği için, enerjide dış kaynaklara bağımlılığın mümkün olduğunca azaltılması ve herhangi bir kaynaktan ileri gelebilecek bir azalma, tükenme, kesilme, devre dışı kalma gibi aksaklıkların gerçekleşmesine karşı önlemlerin alınması ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Enerji Potansiyeli

Enerji bir ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasının en önemli girdilerinden biridir. Nüfus artışı, sanayileşme, şehirleşme ile birlikte küreselleşme sonucu artan ticaret ve üretim olanaklarına bağlı olarak doğal kaynaklara ve enerjiye olan talep her geçen gün artmaktadır. Türkiye'de enerji kaynaklarına olan talebin yoğun olarak yaşandığı ülkelerdendir. Nitekim 2000 yılında 78,8 Mtep olan birincil enerji kaynakları tüketimi 2011 yılında 114,4 Mtep değerine ulaşmıştır (EÜAŞ, 2012). Aynı dönemde birincil enerji kaynakları üretimi ise 32,2 Mtep olmuştur. Türkiye'de 1990-2008 yılları arasında birincil enerji kaynaklarına olan talep dünya ortalamasının 3 katı olmuştur. Yine Türkiye OECD ülkeleri içinde geçtiğimiz 10 yıllık süreçte enerji talep artışının en hızlı olduğu ülkedir. Aynı şekilde Türkiye elektrik talebinde 2000 yılından günümüze büyük ekonomiler içinde Çin (%174,8) ve Hindistan'dan (%56,8) sonra % %55,3'lük artış oranı ile üçüncü sırada gelmektedir (TMMOB, 2012). Bu verilere göre önümüzdeki yıllarda enerji arzının ekonomik büyümeye paralel bir şekilde artarak devam edeceği beklenmektedir. Buna karşın yerli enerji kaynakları üretimi bu hızda artmayacak ve dışa olan bağımlılığımız da artacaktır.

Türkiye'de birincil enerji kaynakları tüketiminde en büyük pay %32,2'lik oranı ile doğal gaza (36.909 bin tep) aittir. Onu %31,3 oranı ile kömür (35.841 bin tep), % 26,6 ile petrol (30.499 bin tep), %3,9 ile hidrolik (4.501 bin tep), %3 ile biyokütle (3.573 bin tep), %1,5 ile (1.712 bin tep) diğer yenilenebilir kaynaklar ve %1,3 ile jeotermal ısı (1.463 bin tep) izlemektedir. Bu tablo içinde fosil kaynakların payı % 90,2, yenilenebilir enerji kaynaklarının payı %9,8 seviyesindedir. Türkiye'nin toplam birincil enerji kaynakları üretiminde ise %55,5 oranı ile kömür ilk sırada (17.870 bin tep) gelmektedir. Bu üretim değeri içinde Türkiye'de diğer fosil kaynaklara göre zengin sayılabilecek rezerv miktarı ile linyit kömürü önemli bir yer tutar. Daha sonra sırasıyla %14 ile hidrolik (4.501 bin tep), %11 ile biyokütle (3.555 bin tep), %7,9 ile petrol (2.555 bin tep), %%5,1 ile diğer yenilenebilir kaynaklar (1.633 bin tep), %4,5 ile jeotermal ısı (1.463 bin tep) gelir. Türkiye birincil enerji kaynakları üretimi içinde doğal gaz %2 oranı (625 bin tep) ile en son sırada yer alır. Türkiye'nin birincil enerji kaynakları üretiminde fosil enerji kaynaklarının payı %65,4, yenilenebilir enerji kaynaklarının payı ise %34,6'dır.

Türkiye'de birincil enerji kaynakları üretimi 1970 (14,5 Mtep) ile 2011 yılları (32,2 Mtep) arasında geçen 41 yıllık dönemde % 122 oranında artmıştır. Aynı dönemde birincil enerji kaynakları tüketimi ise % 508 oranında artmıştır. Bu süreçte toplam enerji tüketimindeki yerli oranı, 1970 yılında %77 iken hızla artan enerji talebine bağlı olarak 2011 yılında %28,1'e kadar gerilemiştir. Birincil enerji kaynakları tüketimindeki artışın yerel üretimden fazla olması Türkiye'nin enerji kaynaklarındaki dışa bağımlılığını her geçen yıl artırmaktadır. Enerji kaynaklarındaki dışa bağımlılığın bu kadar yüksek olması ve fosil kaynakların fiyatlarının her geçen gün artması enerji kaynakları ithalatına ödenen döviz miktarını da artırmaktadır.

1990 yılında 4,6 milyar dolar olan enerji ithalatı, 2012 yılında 59,8 milyar dolara yükselmiştir. Bu toplam 236 milyar dolarlık toplam ithalat içinde %25,3 gibi büyük bir pay oluşturmuştur (ĐGM, 2013).

Türkiye'de birincil enerji kaynakları tüketimi içinde 1970 yılında en büyük pay % 42,2 ile petrole (7,9 Mtep) aittir. Ancak daha sonraki yıllarda petrol fiyatlarındaki yükselme sonucu tüketim miktarı artışı diğer enerji kaynaklarına göre daha az olmuştur. Bunun sonucu olarak 2011 yılında petrolün gelen tüketim içindeki payı %26,6'ya gerilemiştir. 1970-2011 yılları arasında enerji tüketimi içinde oransal payı gerileyen bir diğer kaynak biyokütle enerjisidir. Bu enerji kaynağı 1985 yılına kadar enerji arzı içinde petrolden sonra ikinci sırada gelmektedir. Ancak bu yıldan itibaren tüketim içindeki payı her geçen yıl azalmıştır. Şekil 4 incelendiğinde dikkati çeken bir diğer durum ise doğal gazın enerji arzı içindeki hızlı yükselişidir. 1987 yılında doğal gaz ithalatının başlamasıyla birlikte Türkiye birincil enerji tüketimi içindeki payı her geçen yıl yükselmiştir (Yılmaz, 2012: 33-54).

Türkiye'nin enerji potansiyelini fosil ve yenilenebilir enerji kaynakları olmak üzere iki bölüm halinde inceleyebiliriz. Maden kömürü, linyit, asfaltit, bitümler, petrol ve doğal gaz ülkede bulunan fosil enerji kaynaklarıdır. Ancak Türkiye linyit dışında bu kaynak türleri açısından zengin bir ülke değildir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından ise hidrolik, rüzgâr, güneş, jeotermal ve biyokütle enerjisi açısından önemli potansiyeli bulunmaktadır.

Fosil enerji kaynakları

Fosil enerji kaynakları Türkiye enerji potansiyeli içinde büyük yer tutmamaktadır. Ortadoğu ve Kafkasya'da zengin petrol ve doğal gaz yatakları olmasına rağmen jeolojik özellikleri gereği Türkiye'de bu enerji kaynaklarına pek rastlanmamaktadır. Aynı durum maden kömürü için de geçerlidir. Türkiye'nin fosil enerji kaynaklarından sadece linyit rezervleri yönüyle kendi ihtiyacını karşılayabilmesi söz konusudur.

Kömür

Türkiye'de mevcut fosil enerji kaynakları içinde en önemli pay kömüre aittir. Üretilen kömürler genellikle termik santraller, çimento sektörü, demir-çelik endüstrisi ve konutların ısıtılması amacıyla kullanılmaktadır. Ülkedeki yerli kömür üretimi 17,8 Mtep (2011 yılı) olup, bu üretim değeri 32,2 Mtep olan toplam birincil enerji kaynakları üretiminin % 55,5'lik bölümünü karşılamaktadır. Dünya Enerji Konseyi (WEC) istatistiklerine göre dünya kömür rezervleri 861 milyar tondur (WEC, 2010). Türkiye 15,2 milyar tonluk rezervi ile dünyadaki kömürün yaklaşık %1,7'ine sahiptir. Türkiye'deki kömürlerin 1,3 milyar tonunu maden kömürü, 13,9 milyar tonunu ise linyit kömürü oluşturmaktadır ve mevcut üretim şartlarına göre 167 yıl kullanılabilecek bir kömür rezervi bulunmaktadır. Türkiye'nin en önemli maden kömürü rezervleri Zonguldak kömür havzasındadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri işletilmekte olan bu havzada Armutçuk, Üzülmez, Kozluk, Karadon ve Amasra sahalarında üretim yapılmaktadır (Doğanay, 1998; Karabulut, 2000).

Kömür madeninin bulunduğu günlerden günümüze kömür çıkarımı yapılan sahalarda, 1975'te 4,8 milyon ton ile en yüksek yıllık üretim değerine ulaşılmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda maden kömürü üretimi azalarak 2,5 milyon ton civarına gerilemiştir (TKİ, 2013). Maden kömürü havzasının karmaşık jeolojik yapısı, kapalı işletme yöntemi uygulanan bölgede çıkarım koşullarının zorlaşması ve maden ocaklarında derinlere inildikçe üretim maliyetlerinin yükselmesi bu üretim düşüşünün en önemli nedenleridir. Yerli üretimin ihtiyaca cevap verememesi nedeniyle özellikle son yıllarda artan bir şekilde maden kömürü ithalatı, yapılmaya başlanmıştır. 1973 yılında 16 bin ton ile başlayan maden kömürü ithalatı 2012 yılında 30 milyon tona ulaşmıştır. İthalat yapılan ülkelerin başında Rusya Federasyonu, Kolombiya, ABD, Avustralya ve Güney Afrika Cumhuriyeti gelmektedir.

Türkiye'deki linyitlerin ısı değeri oldukça düşüktür. Toplam rezervlerin %56'sı 1000-1500 kcal/kg arasında ısı değerine, tüm rezervlerin %90'ı ise 3000 kcal/kg'ın altında bir ısı değerine sahiptir (Balat, 2010). Bu yüzden linyitler büyük oranda termik santrallerde yakıt olarak kullanılmaktadır. Isı değeri yüksek olan linyitler ise daha çok konutların ısıtılması ve sanayi için değerlendirilmektedir. Türkiye'nin en büyük linyit rezervleri Afşin-Elbistan havzasında bulunur. Yaklaşık 4,8 milyar ton rezervi ile bu saha aynı zamanda en büyük linyite dayalı termik santrallere (2.795 MW) sahiptir.

Ayrıca Konya-Karapınar (1,8 milyar ton), Afyon-Dinar (941 milyon ton), Eskişehir-Alpu (902 milyon ton), Manisa-Soma (720 milyon ton), Ankara-Çayırhan (366 milyon ton) önemli linyit rezervlerine sahip bölgelerdir. Türkiye'deki linyit üretimi dalgalı bir seyir göstermektedir. 1990'lı yıllarda 50-65 milyon ton arasında olan yıllık üretim, 1998 yılından sonra düşmeye başlamıştır ve 2004 yılında 43,7 milyon ton ile en düşük seviyesine inmiştir. Bu yıldan sonra tekrar yükselen üretim 70 milyon tonun üzerine çıkmıştır. 2012

yılı itibariyle ise yıllık linyit üretimi değeri 70 milyon ton olmuştur. Üretim miktarı termik santrallere bağlı olarak gelişmektedir. Üretimin yaklaşık %90'lık kısmı TKİ ve EÜAŞ tarafından yapılmaktadır. Özel sektörün payı ise oldukça düşüktür.

Asfaltit, petrol kökenli katı bir yakıt olup yüksek yumuşama noktasına sahip doğal asfalt benzeri bir maddedir. Türkiye'de 82 milyon ton olan asfaltit rezervleri genellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Şırnak ve Silopi çevresindedir. Organik kayaçlar içinde önemli bir yeri olan bitümler ısıtıldığında petrol ve gaz üretilebilen kayaçlardır. Türkiye'de 1,6 milyar ton olan rezervler genellikle Ankara-Beypazarı, Kütahya-Seyitömer, Hatıldağ-Bolu ve Dodurga-Çorum'da dağılış göstermektedir.

Petrol

Türkiye'de petrol üretimine 1946 yılında 544 ton ile başlanmıştır. Daha sonra artan bu üretim değeri 1991 yılında 4,4 milyon ton ile en üst seviyesine ulaşmıştır. Bu yıldan itibaren petrol üretimi gerilemeye başlamış ve 2012 yılında 2,3 milyon tona kadar düşmüştür. Üretilen petrolün %70'ini (1,7 milyon ton) Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) büyük bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sahalardan karşılanmaktadır. 1954 yılında yürürlüğe giren Petrol Yasası ile Türkiye 18 ayrı petrol bölgesine bölünerek yerli ve yabancı özel şirketlerin petrol arama ve üretim yapmasına izin verilmiştir. Bugün başta TPAO olmak üzere pek çok şirket bu faaliyetlerde bulunmaktadır. Dünya birincil enerji tüketiminde ilk sırada olan petrol, Türkiye'de 42 milyon ton rezerve sahiptir. Ülkenin 2012 yılı petrol tüketimi yaklaşık 29 milyon ton civarındadır. Bunun %7,9'luk kısmı yerli üretim olup geri kalan kısmı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. İthalatı büyük oranda İran (%51), Irak (%17), Rusya (%12), Suudi Arabistan (%11), Kazakistan (%7) gibi ülkelerden yapılmaktadır.

Doğal gaz

Diğer fosil kaynaklara göre hava kirliliği yönünden daha çevreci olan doğal gaz 21. yüzyılın en önemli enerji kaynaklarından biridir. Bu enerji kaynağı Türkiye enerji pazarı içinde çok hızlı bir biçimde gelişmiştir. Ülkede ilk doğal gaz üretimi 1976 yılında Trakya'da gerçekleşmiş ve üretilen gaz Hamitabat ve çevresindeki sanayi kuruluşlarına verilmiştir. Ancak üretim değerleri yüksek olmadığı için pek yaygınlaşmamıştır. Rusya'dan 1987 yılında başlanan ithalatla birlikte Türkiye'deki doğal gaz tüketimi hızlı bir şekilde artmıştır. Aradan geçen 25 yıllık süre sonunda tüketilen doğal gaz 2012 yılında 45.886 milyon m3 'e ulaşmıştır. Bu miktarın sadece 686 milyon m3'ü yerli kaynaklara aittir (TPAO, 2013). Doğal gaz ihtiyacının % 1,5'unu yerli kaynaklardan sağlayan Türkiye geri kalan bölümünü ithal etmektedir. Neredeyse tamamen dışa bağımlı bir enerji kaynağı olmasına rağmen doğal gaz Türkiye birincil enerji kaynakları tüketimi içinde %32,2 oranı ile ilk sırada gelmektedir. Ülkedeki toplam doğal gaz rezervleri 7 milyar m3 'tür. Bu rezerv değeri Türkiye'nin üç aylık toplam tüketiminden daha azdır.

Yenilenebilir (Alternatif) enerji kaynakları

Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli yönünden fosil kaynaklara göre daha avantajlı durumdadır. Özellikle; hidrolik, rüzgâr, güneş, biyokütle ve jeotermal enerjilerin potansiyeli oldukça yüksektir. Günümüzde Türkiye'de yenilenebilir enerji bakımından elde edilen enerji miktarı (ısı ve elektrik) toplam birincil enerji arzının %9,8'ini oluşturmaktadır. Ülkede kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları içinde hidrolik ve biyokütle % 72 gibi büyük bir orana sahiptir. Bu enerji kaynaklarının potansiyelini belirleme ve üretim değerlerini yükseltmek için son yıllarda yoğun bir çalışma yapılmaktadır. Çünkü dünyada yenilenebilir enerjiler ülkelerin enerji politikaları içinde her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır (Yılmaz, 2012: 33-54).

Hidrolik enerji

Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde en önemli potansiyellerden biri hidrolik enerjidir. Ülkenin brüt hidroelektrik potansiyeli 433 milyar kWh/yıl, teknik potansiyeli 216 milyar kWh/yıl, ekonomik potansiyeli ise 164 milyar kWh/yıl seviyesindedir (DSİ, 2013). Bu değerler ile Türkiye dünya teknik hidroelektrik potansiyelinin %1'ine, Avrupa ekonomik potansiyelinin %16'sına sahiptir ve Norveç'ten sonra Avrupa'da ikinci sırada gelmektedir. Ülkedeki ekonomik hidroelektrik potansiyel 47.497 MW/yıl bir kurulu güce karşılık gelmektedir ve günümüzde bu gücün 19.619 MW/yıl bölümü (%41,3) işletme halindedir. Ülkedeki hidroelektrik potansiyelin büyük bir kısmı hala kullanılamamaktadır. İnşaatı devam eden 256 HES

8.343 MW/yıl kapasiteye sahiptir. Bu santraller tamamlandığında potansiyelin kullanım oranı ancak %58,9'a ulaşacaktır. Türkiye'deki hidroelektrik santraller 26 ana akarsu havzasına dağılmış durumdadır. Bu havzalar içinde Fırat ve Dicle oldukça önemli bir yer tutmaktadır ve bu bölgede uygulanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Türkiye'nin en büyük elektrik üretim, sulama ve bölgesel kalkınma çalışmasıdır. GAP tamamlandığında 22 baraj, 19 HES'de toplam 7476 MW bir kurulu güçte 27 milyar kWh/yıl bir elektrik üretimi gerçekleştirilecektir. Ayrıca 1,82 milyon hektar tarım arazisi de sulama olanaklarına kavuşacaktır.

Rüzgâr enerjisi

Dünyada yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde rüzgâr enerjisi en gelişmiş olan ve ticari anlamda en elverişli enerji türüdür. Bu gelişmeye paralel olarak rüzgâr enerjisine bağlı olan kurulu güç çok kısa sürede 2012 yılı sonunda 282.577 MW'a ulaşmıştır. Rüzgâr gücünden elektrik enerjisi üretiminde Çin son yıllarda göstermiş olduğu gelişme ile ilk sırada yer alırken onu ABD, Almanya ve İspanya takip etmektedir. Türkiye 784.347 km2 yüzölçümü ile geniş alanı olan bir ülkedir ve sahip olduğu iklim özelikleri nedeniyle önemli bir rüzgâr potansiyeli barındırmaktadır (Erdoğdu, 2009). Türkiye'deki rüzgâr enerjisi potansiyeli; rüzgâr hızına ve rüzgârın sürekliliğine bağlı olarak bölgeler ölçeğinde farklılık göstermektedir. Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİE) tarafından Türkiye'nin rüzgâr potansiyelini belirlemek amacıyla bir çalışma yapılmış ve bunun sonucu 2006 yılında Türkiye Rüzgâr Potansiyeli Atlası (REPA) hazırlanmıştır. Bu atlas Türkiye'de orta ölçekli sayısal hava tahmin modeli ve mikro ölçekli rüzgâr akış modeli kullanılarak üretilen rüzgâr kaynak bilgileri verilmektedir. Bu çalışmalar ışığında Türkiye'de elektrik üretilebilecek rüzgâr enerjisi potansiyeli rüzgâr hızı 7,0 m/sn üzeri değerlere göre hesaplandığında 10.463 MW deniz, 37.386 MW kara olmak üzere toplam 47.849 MW olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin ticari anlamdaki ilk rüzgâr santrali 1998 yılında İzmir Çeşme'de (8,7 MW) işletmeye açılmıştır. Dünyada özellikle 2000 yılından itibaren rüzgâr enerjisine bağlı kapasite çok hızlı bir gelişme seyri izlerken Türkiye'de 2006 yılına kadar rüzgâr enerjisi ile ilgili pek bir gelişme olmamıştır. Ülkede rüzgâr enerjisinin gelişmeye başlaması bu yıldan sonra gerçekleşmiştir. Bu gelişmede 2005 yılında 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kanunu'nun yasalaşması etkili olmuştur. Bu kanunla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talep büyük oranda artmıştır. Enerji Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (EPDK) rüzgâr enerji santrali kurabilmek için 2004, 2006 ve 2007 yıllarında toplam 86.029 MW'lık bir başvuru yapılmıştır. Bu Türkiye'nin mevcut ekonomik kapasitesinin oldukça üzerinde bir değerdir. Ancak EPDK çeşitli nedenlerden dolayı bu başvuruları sonuçlandırmadığı için santrallerin işletmeye geçmesi gecikmektedir.

Jeotermal enerji

İlkçağlardan beri insanlığın yıllardır sağlık ve temizlik amaçlarına göre kullandığı jeotermal kaynakların günümüzde ısıtma, elektrik üretimi ve sanayide de kullanması, yenilenebilir olan bu kaynağın önem kazanmasına neden olmuştur. Jeotermal enerji kısaca yerkürenin doğal ısısı olup, yerkabuğunun derinliklerinde birikmiş olan basınç altındaki sıcak akışkan (su, buharı, gaz) ve sıcak kuru kayaların içerdiği termal enerji olarak tanımlanır. Alp-Himalaya sistemi içinde bulunan Türkiye aktif faylar bakımından oldukça zengindir. Bu fay hatları boyunca ülkede oldukça fazla doğal sıcak su akışı mevcuttur. Yer kabuğunun farklı derinliklerinde uygun jeolojik şartlarda doğal olarak oluşan ve yeryüzüne kendiliğinden çıkan bu sular mineral, tuz ve çeşitli element özellikleri açısından farklılıklar göstermektedir. Bu kaynaklar sıcaklık ve kimyasal özelliklerine göre farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Buna göre dünya uygulamalarında jeotermal kaynakların kullanımı doğrudan ve dolaylı şekilde olmaktadır. Doğrudan kullanım alanları genellikle düşük (20-70 oC) ve orta sıcaklıklı sahalardaki (70-150 oC) kaynaklarını kullanılması şeklide olmaktadır. Bu kaynaklar bölgesel ısıtma, soğutma, tarımsal ürün kurutma, mineral tuz eldesi, termal turizm ve endüstriyel sahalarda kullanılmaktadır Yüksek sıcaklıklı (150°C) sahalardan ise elektrik elde etmek için faydalanılmaktadır.

Türkiye'de yaklaşık 1.000 kadar doğal çıkan sıcak su kaynağı bulunmaktadır. Ayrıca MTA yapmış olduğu çalışmalarda 198 adet jeotermal alan tespit etmiştir. Bu çalışmalar sonunda Türkiye'nin jeotermal ısı potansiyeli 31.500 MW olarak hesaplanmıştır. Araştırmalardan elde edilen bilgilere göre Türkiye'deki en büyük jeotermal potansiyele Batı Anadolu (%79) sahiptir. Onu İç Anadolu (% 8,5), Marmara (% 7,5), Doğu Anadolu (% 4,5) ve diğer bölgeler (% 0,5) takip eder. Türkiye'deki jeotermal kaynakların % 94'ü düşük ve orta sıcaklıklı olup, doğrudan uygulamalar (ısıtma, termal turizm, mineral elde etmek vb.) için, % 6'sı ise

dolaylı uygulamalar (elektrik enerjisi üretimi) için uygundur. Elektrik üretimi için 20 uygun alan bulunmaktadır ve bunların tamamı Batı Anadolu'da yer alır. Ülkedeki toplam jeotermal elektrik üretim potansiyeli 640 MW' tır ve bu potansiyelin 162,2 MW'ı (2012 yılı) işletme halindedir. Türkiye dünyada jeotermal enerjiden elektrik enerjisi üretimi açısından 12. sırada gelmektedir. Bu sıralama içinde ilk ABD yer alır. Onu Filipinler, Endonezya ve Meksika takip eder

Genellikle konutların ısıtılması ve termal turizm amaçlı kullanım şekli yaygın olan jeotermal enerjinin doğrudan kullanım kapasitesi dünyada 50.583 MW olmuştur. Doğrudan kullanım açısından Türkiye'de de yaygın olarak konut, termal tesis ve seraların ısıtılmasında yararlanılmaktadır. Bu şekilde kullanım kapasitesi yönünden dünyada ABD ilk sıradadır (12.611 MW). Daha sonra Çin (8.898 MW), İsveç (4.460 MW), Norveç (33.00 MW), Almanya (2.485 MW), Japonya (2.099 MW) gelmektedir (GEA, 2013). Türkiye 2.084 MW kullanım değeri ile dünyada yedincidir. Türkiye'nin 31.500 MW doğrudan kullanım kapasitesi göz önüne alındığında potansiyelinin ancak %6,6'sını kullanabildiği görülür. Kapasitenin tamamı kullanıldığında 5 milyon konut eşdeğeri bir ısıtma elde edilmiş olacaktır. Bu konut ısıtmak için büyük oranda doğal gaza bağlı bir politika izleyen Türkiye için çok büyük bir değerdir. Türkiye'de ısıtma yapmaya uygun 120 saha tespit edilmiş olup bunlardan 18'inden ısıtma amaçlı yararlanılmaktadır.

Güneş enerjisi

Dünya'nın en önemli enerji kaynağı güneştir. Doğal enerji kaynaklarının pek çoğunun kökeni olan güneş enerjisinden ısıtma ve elektrik elde etme gibi amaçlarda yararlanılmaktadır. Güneş enerjisi çevreci, temiz bir enerji kaynağı olduğu için fosil enerji kaynaklarına alternatif olacak bir enerji olarak görülmektedir. Türkiye bulunduğu matematik konum gereği güneş enerjisi potansiyeli bakımından oldukça iyi durumdadır. Ülkede yıllık ortalama güneşlenme süresi 2640 saat, (günlük 7,2 saat) yıllık ortalama güneş radyasyon değeri 1311 kWh/m2 (günlük 3,6 kWh/m2) dir. Aylık ortalama güneşlenme süreleri bakımından Temmuz (365 saat), ağustos (343 saat) ve haziran ayları (325 saat) potansiyellerinin yüksek olduğu görülür (Şekil 8). Aylık ortalama radyasyon değerleri açısından da benzer durum söz konusudur.

Türkiye'de yaklaşık 56.000 MW termik santral kapasitesine eşdeğer güneş enerjisi potansiyelinin bulunduğu ve bu potansiyelden yararlanılması durumunda yıllık ortalama 380 milyar kWh elektrik enerjisi üretilebileceği hesaplanmıştır. Ancak Türkiye'de bu potansiyelden ticari anlamda yararlanma yok denecek kadar azdır. Hâlihazırda güneş pili (PV) kapasitesi 1000 kW civarındadır. Güneş enerjisinin oldukça önemli bir potansiyelinin bulunmasına rağmen güneş enerjisinden elektrik elde etme maliyetlerinin oldukça yüksek olması yenilenebilir olan bu enerji kaynağının ticari şekilde kullanmasını kısıtlayan en önemli nedenlerden biridir. Ancak, her geçen gün maliyetlerdeki düşmeye ve özellikle AB ve ABD gibi gelişmiş ülkelerin uyguladığı teşvikler nedeniyle dünyada güneş enerjisinden elektrik elde etme çalışmaları hızlı bir şekilde artmaktadır. Türkiye'de güneş enerjisinden daha çok sıcak su temini amacıyla yararlanılmakta olup bu amaçla ülkedeki toplam kurulan kolektörler 17 milyon m2 alana ulaşmıştır. Buna her yıl yaklaşık olarak 1 milyon m2 ilave yapılmaktadır.

Nükleer enerji

Türkiye'de bilinen tüm enerji kaynaklarından yararlanılması gerçekleştirilse dahi, gelecek yıllarda önemli bir elektrik enerjisi açığımız olacağı hesaplanmaktadır. Bu açığın kapanması için ise şimdiden geleceğe dönük enerji politikamızın ve özellikle elektrik enerjisi üretim planının sağlıklı bir biçimde saptanarak, nükleer enerjiye gereken yerin, bu plan içinde belirlenmesinin gereği açıktır. Nükleer enerji ve ona bağlı teknolojinin ülkemizde benimsetilmesi, dünya kamuoyunda bu enerji türüne karşı yoğunlaşan ve ülkemize de yansıyan tepkilerin karşılanabilmesi, nükleer enerji santrallerinin planlanması ve kurulmasına bir an önce başlanılması, uygulama ile ilgili gerekli güvenlik önlemlerinin saptanarak yasal dayanaklarının çıkarılması konuları acilen ele alınması gereken en önemli hususlardır. Bu alanda eşgüdüm, en üst düzeyde olduğu kadar, kuruluşların uzman kadrolarında da yoğun bir biçimde gerçekleştirilmelidir (Çolak, Bayındır, Demirtaş, 2008: 2008, 35-44).

Bor madeni ve Türkiye için önemi

Bor ve borlu yakıtlar, 1950'li yılların başında geleceğin yakıtı olarak adlandırılmış ve nükleer silahlanma dışında ikinci önemli stratejik malzeme olarak nitelendirilmiştir. 1958 - 1961 yıllan arasında ABD ve NATO tarafından bor, stratejik bir maden olarak ilan edilmiş, pazarlaması kontrol altına alınmıştır. Yakın

bir gelecekte şu anda motorlu araçlarda kullanılan petrolün (benzin, mazot) alternatifi "bor" madeni olacağı kesindir. Türkiye, petrol kadar önemli ve hatta petrolden bile daha önemli olacağı varsayılan bor madeninin dünyadaki en büyük rezervine sahip ülkesidir. Böyle bir servete sahip ülkemizin stratejik açıdan önemi ortadadır (Pamukoğlu, 2019). Dünyadaki en yüksek bor rezervine sahip olan Türkiye'yi Rusya, Güney Amerika ve Amerika Birleşik Devletleri takip etmektedir.

Dünyada ham madde kaynaklarının hızla tükenmesi ve sanayinin birçok dalında kullanması sebebiyle borun, her geçen gün önemi artmaktadır. Dünyada 2017 yılında 5.7 milyon ton civarında üretim kapasitesi olduğu bilinmektedir. Dünya bor ürünleri tüketimi ise 2000 yılında 3.1 milyon ton iken, bu değer 2014 yılında 4.3 milyon ton, 2015 yılında 3.8 milyon ton, 2016 yılında 3.77 milyon ton, 2017 yılında 3.87 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Dünyada sektörel bazda bor ürünlerinin tüketimi: yüzde 47 cam sektörü, yüzde 16 tarım-gübre, yüzde 15 seramik sektörü, yüzde 2 temizlik ve deterjan sektörleri ve yüzde 20 diğer sektörlerdir.

Dünya bor rezervlerinin yüzde 73'üne sahip olan Türkiye'de bilinen bor yatakları; Eskişehir - Kırka, Kütahya - Emet, Balıkesir Bigadiç, Bursa - Kestelek'te bulunmaktadır. Türkiye'de rezerv açısından en çok bulunan bor mineralleri Tinkal ve Kolemanit'tir. Türkiye'de Tinkal yatakları Eskişehir - Kırka'da, kolemanit yatakları ise Kütahya - Emet, Balıkesir - Bigadiç ve Bursa - Kestelek'te bulunmaktadır. Ayrıca, Balıkesir - Bigadiç'te üleksit rezervi mevcut olup Bursa - Kestelek'te zaman zaman Üleksit yan ürün olarak elde edilmektedir. 2840 sayılı Kanun ile birlikte Türkiye'de bor ve bor ürünlerinin üretilmesi, işletilmesi ve pazarlanması faaliyetlerini gerçekleştirme görevi Eti Maden tarafından yürütülmektedir.

Türkiye bor madenini tam rafine işlenmiş olarak değil, ham veya yarı rafine halde satmasından dolayı çok önemli döviz kazandıracak fırsatları kaçırmaktadır. Örneğin, ortalama FOB Bandırma 200 dolar/ton'dan satılan tenörlü kolemanit cevherini -Türkiye bu cevherde dünyanın tek üreticisi ve ihracatçısı konumundadır- alan ABD'li bir firma söz konusu ürünü öğüttükten sonra 600-650 ABD doları/ton fiyatla nihai kullanıcıya satmaktadır. Katma değer ABD tarafından kazanılmaktadır.

TÜRKİYE İÇİN NASIL BİR ENERJİ STRATEJİSİ SEÇİLMELİDİR?

Türkiye ile Rusya arasındaki enerji tabanlı asimetrinin iki aktör arasında hiyerarşik bir ilişkiye işaret ettiği ve uzun vadede rekabet dinamiklerini besleyen bir unsur olduğudur. Tek bir kaynaktan ya da bir kaynağın diğerlerine oranla daha yüksek oranda kullanılması ile sağlanacak enerjinin de bir tür bağımlılık yaratacağı dikkate alınmalıdır. Kaynak seçimi konusunda dikkat edilecek noktalardan birisi de tek bir kaynağa olduğu gibi tek bir ülkeye bağımlılık yaratmayacak kaynakların seçimine ağırlık verilmesidir. Yalnız seçilecek kaynaklarda değil, yapılacak enerji yatırımlarında da dışa ve tek bir ülkeye bağımlı olunmaması da önem taşımaktadır. Enerji arz güvenliği için, enerjide dış kaynaklara bağımlılığın mümkün olduğunca azaltılması ve herhangi bir kaynaktan ileri gelebilecek bir azalma, tükenme, kesilme, devre dışı kalma gibi aksaklıkların gerçekleşmesine karşı önlemlerin alınması ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Tek bir kaynaktan ya da bir kaynağın diğerlerine oranla daha yüksek oranda kullanılması ile sağlanacak enerjinin de bir tür bağımlılık yaratacağı dikkate alınmalıdır. Kaynak seçimi konusunda dikkat edilecek noktalardan birisi de tek bir kaynağa olduğu gibi tek bir ülkeye bağımlılık yaratmayacak kaynakların seçimine ağırlık verilmesidir. Yalnız seçilecek kaynaklarda değil, yapılacak enerji yatırımlarında da dışa ve tek bir ülkeye bağımlı olunmaması da önem taşımaktadır (Uğurlu, 2007: 83). Türkiye'nin enerji arz güvenliği için; mevcut enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve üretimlerinin arttırılması gerekmektedir. Kaynakların çeşitlendirilmesi tek bir kaynağa olan bağımlılığın yarattığı risklerin azaltılması için gereklidir. Örneğin; elektrik arzında doğalgaza olan bağımlılığın azaltılabilmesi için yerli kaynakların payının artırılması yanında nükleer enerji üretimine geçilmesi de gerekmektedir. Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarından fazla yararlanmak için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve bu alanda üretim yapacak müteşebbisler teşviklerle desteklenmelidir. Türkiye'de potansiyel tüm enerji kaynakları kullanıma sokulduğunda bile elektrik talebinin tamamının karşılanması mümkün olmamakla birlikte; yerli kaynakların payının artırılması enerji arz güvenliği ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması bakımından büyük önem taşımaktadır

Enerji ihtiyacının büyük bölümünü ithal eden Türkiye, bu alanda dışa bağımlılığını azaltmak adına son yıllarda önemli adımlar atmaktadır. Bu bağlamda hem enerji kaynaklarının çeşitlendirilerek doğalgaz ve petrole olan bağımlılığın azaltılması, hem de bölgedeki potansiyel ülkelerle enerji temeline dayanan ikili ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'ye son yıllarda enerji konusunda bölgesel bir aktör olma kimliği kazandırmıştır. Enerji kaynaklarına sahip ülkelere yakın olmasıyla elde ettiği jeostratejik konumunu uzun yıllar iyi değerlendiremeyen Türkiye, TANAP ile birlikte bölgesel enerji denkleminde önemli bir rol

oynamaya başlamıştır (Karagöl & Kaya, 2014). Son yıllarda ekonomik göstergelerdeki istikrarlı duruşu ile Türkiye, enerji alanında da bu durumu avantaja çevirmiş ve Türk Akımı gibi projelerle küresel enerji denkleminde önemli bir pozisyonda yer almaya başlamıştır.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in son Türkiye ziyaretinde Güney Akım'ın iptali ile birlikte projenin Bulgaristan yerine, oluşturulacak yeni hatla Türkiye bağlantılı Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınacağını duyurması Türkiye'nin enerji denklemindeki konumuna yeni bir boyut kazandırmıştır. Türk Akımı'nın Ruslara ait olması ve ikili görüşmelerin hala devam etmesi, projenin Rusya'nın alacağı kararlar doğrultusunda şekilleneceğini göstermektedir. Bu bağlamda Türk Akımı'nın tamamının Ruslara ait olmasının getirebileceği olumsuzlukların önlenmesi için Türkiye'nin diğer enerji projelerinde olduğu gibi Türk Akımı'nda paydaş olarak yer alması stratejik derecede önemlidir (Karagöl, 2015).

Enerji arz güvenliği bağlamında sağlanan alternatif güzergâhlar yoluyla bu ve benzeri projelerin Türkiye-AB ilişkilerine de yeni bir boyut kazandırması beklenmektedir. Türk Akımı dış politikadaki stratejik değerinin yanı sıra Türkiye'nin artan enerji talebine karşılık verecek olması yönüyle de önem arz etmektedir.

Çok yönlü bir dış politika geliştiren ve coğrafi konumunun farkında olan Türkiye'nin enerji alanındaki önceliklerine bakıldığında ilk olarak, enerjinin güvenli ve uygun bir fiyat seviyesinden temin edilmesi gelmektedir. İkinci olarak ise, enerji merkezi olma yolunda atılan adımlara ek olarak enerji transferinde ticari hub olabilmek önem taşımaktadır. Konumu gereği piyasasında toplanacak olan enerji kaynaklarının başka pazarlara ulaştırılmasında güvenli bir liman olabilmek Türkiye'nin enerji politikasının öncelikleri arasında gelmektedir. Bu önceliklerin göz önüne alınmasıyla atılacak adımlar ileride Türkiye'ye önemli kazanımlar sağlayacaktır. Bu tanımlamayla birlikte "Türk Akımı kapsamında Avrupa'ya taşınacak doğalgazda Türkiye'ye verilecek olan 15 milyar metreküp doğalgaz, son yıllarda artan enerji talebinin karşılanması adına önemli bir adım olacaktır.

Türkiye'nin 2014 yılındaki doğalgaz tüketim miktarının 48,6 milyar metreküp olduğu (BP, 2015) göz önüne alındığında projenin Türkiye'nin doğalgaz kullanımına yapacağı katkı daha net görülmektedir. Son dönemde küresel ölçekli önemli enerji projelerinde yer alan Türkiye, enerji merkezi olma konusunda Türk Akımı projesiyle birlikte önemli bir aşama kaydetmiştir. Bununla birlikte yaşanan AB-Rusya geriliminde hem Türk Akımı hem de Güney Gaz Koridoru (GGK) kapsamında TANAP ve TAP projeleriyle Türkiye, enerjinin dağıtımı konusunda aracı bir rol üstlenerek küresel enerji haritasında önemli bir noktaya ulaşacaktır. Enerjinin küresel piyasalardaki önemi düşünüldüğünde enerji merkezi olma yönünde atılan bu adımlar, Türkiye'nin bölgesel bir aktörden küresel bir aktöre dönüşmesi konusunda kilit bir rol oynayacaktır (Yıldız, 2015). Batı ile Rusya arasında yaşanan gerilimli ortamın devam edip etmeyeceği bilinmese de uzun vadede yaşanan bu çatışmalarda kazananın Türkiye olacağı ortadadır.

Avrasya bölgesindeki doğal gaz rezervleri, dünyanın toplam doğal gaz rezervinin %40'ını oluşturmaktadır. Avrasya bölgesinin doğal gaz rezervi 54310 milyar metreküp olup, Orta Asya bölgesinde Türkmenistan'ın 2700, Özbekistan'ın 1800 ve Kazakistan'ın 1700 milyar metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Bu Orta Asya cumhuriyetlerinin doğal gaz üretimi ise; Türkmenistan'da 100, Özbekistan'da 45 ve Kazakistan'da 10 milyar metreküp civarındadır. Bundan başka Avrasya bölgesindeki petrol rezervi dünya petrol rezervinin%8'ini oluşturmaktadır (Karagöl & Kızılkaya, 2015).

Orta Asya bölgesinde Kazakistan'ın 720 ve Türkmenistan'ın 160 milyon ton petrol rezervi bulunmaktadır. Bu cumhuriyetlerdeki petrol üretimi ise Kazakistan'da 27 ve Türkmenistan'da 5 milyon tondur. Avrasya bölgesinde özellikle de Orta Asya bölgesindeki doğal gaz ve petrol rezervi düzeylerini ve Türkiye'nin Orta Asya petrolünün Batı pazarlarına kendi üzerinden taşınması için gerekli boru hattı projesini gerçekleştirmesiyle ilgili ekonomik yetersizliğini dikkate aldığımızda petrol ve doğal gaz boru hatlarının Türkiye'deki bölümünün yapımı için ABD yönetimini ekonomik ve siyasal destek verme konusunda teşvik etmek, Orta Asya'nın petrole doğal gaz zenginliğinden yararlanmada en pratik çözüm olarak gözükmektedir.

Türkmen gazının boru hatlarıyla Hazar Denizi altından Azerbaycan yoluyla Türkiye'ye ve Azerbaycan petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattıyla Türkiye üzerinden Batı pazarlarına taşınmasına ABD'nin verdiği desteği ve İran'ın Türkmen doğal gazı ve Azerbaycan petrolünü kendi üzerinden taşıması girişimine yine ABD'nin kararlılıkla karşı oluşu dikkate alarak Türk hükümeti Orta Asya bölgesiyle ilgili petrol politikasını gerçekleştirebilmek için ABD ile birlikte hareket etmelidir.

Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine yönelik hareketleri son yıllarda hız kazanmıştır. Günümüz ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda enerji atılımları normal karşılanmalıdır. TANAP projesi Orta Asya, Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri için en önemli enerji projelerinden birisidir. İran, İsrail, Irak, Rusya,

Türkmenistan doğalgaz ihraç etmek için bu projeye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum Türkiye'yi doğalgaz üreticisi ülkeler üzerinde politik ve ekonomik olarak etkili kılmaktadır (Arıkan, 2014: 113-118). Türkiye, TANAP ile konumunu güçlendirmiştir. Doğal kaynaklar açısından zengin olmayan Türkiye, enerji de dışa bağımlılığı azaltmak için TANAP projesine dahil olmuş ve pozisyonunu güçlendirmiştir. TANAP projesi özellikle Rusya'nın Türkiye üzerindeki baskınlığını azaltacaktır. TANAP projesinin Türkiye'ye sağlamış olduğu en önemli iki unsur güvenlik ve güvenilirliktir. Dünyanın en büyük doğalgaz potansiyeline sahip olan Azerbaycan'ın yalnızca Türkiye'nin sahip olduğu şartları göz önünde bulundurarak böyle bir teklifte bulunması Türkiye'nin ticari alanda ne denli güvenilir olduğunu gözler önüne sermektedir.

Ancak, Türkiye'nin TANAP projesi ile yaşamış olduğu tüm olumlu sonuçlar çeşitli açılardan kötü hale gelebilir. Öncelikle Türkiye, TANAP ile birlikte bölgede güçlü bir aktör haline gelmiştir. Enerji koridoru olarak önem kazanmış olsa da Rusya ve İran gibi ülkeler için tehdit olarak görülebilmektedir. Bunun temel sebebi Avrupa'nın Rusya ve İran'a olan enerji bağımlılığının azalmasına neden olmasıdır. Bütün olumsuzluklar geride bırakıldığında Türkiye, büyük bir bağımlılığa sahip olduğu enerji kaynakları üzerinde büyük bir avantaj elde etmiştir. TANAP projesi ile birlikte enerji stratejisi oluşturma konusunda tecrübe kazanmıştır ve bulunduğu konuma yönelik seçenekler kendisine sunulmaya başlamıştır (Erdoğan, 2017: 19, 21, 22). Uzun vadede düşük fiyatlı gaz girişi sağlanarak enerji merkezi olma hedefine katkı sağlamıştır.

Orta Doğu için 21. yüzyılın en önemli meselesi, enerji kaynakları üzerindeki oynanan oyundur. Dünyada enerji kadar belirsizliklerle dolu çok az konu vardır. Enerjinin geleceği hakkında konuşurken, riskin yüksek olduğu göz önünde tutularak hareket edilmelidir. Türkiye ve dünyadaki enerji sistemleri özellikle Orta Doğu önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Dünya enerji talebinde artış ve düzensizlikten dolayı örnek olarak fosil yakıt rezervlerinin sınırlı olması, iklim değişikliklerinin neden olduğu sorunları azaltmak için sera gazlarının azaltma çabaları, petrol ve doğalgaz fiyatında sıklıkla değişmekte olan ve üretici ülkelerin en kısa zaman da doğru tespitler bulmak gerekmektedir. Hızlı bir şekilde değişen dünya politikasında enerjinin yerinin ne olacağını bilemesek bile Orta Doğudaki bu yer altı zenginliği dünya üzerinde en azından şu an ki tahminlerimiz ve geleceği yön tutarsak en iyi enerjiye sahip olacaktır. Ekonomik çıkarlar için Orta Doğu bölgesinde jeopolitik önlemler gerekmektedir.

SONUÇ

Enerji kaynaklarından yoksun olan ve uzun yıllardır enerjide dışa bağımlı olan Türkiye, özellikle yüksek enerji faturalarıyla ekonomik kalkınmada istediği atılımı gerçekleştirememiştir. Bu anlamda Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumu iyi değerlendirmesi ve özellikle doğalgazı ucuz ve güvenli yollardan temin edebilme yollarını iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Hedefleri doğrultusunda önemli atılımlar gerçekleştiren Türkiye'nin öngörülebilir politikalarla yoluna devam edebilmesinde Türk Akımı gibi projelerde elde ettiği söz hakkını ve avantajları ileride de devam ettirmesi, Türkiye için çok kıymetlidir. Bir ülkenin enerji politikası o ülkenin gerçeklerine dayanan, politik ve ekonomik tercihleriyle uyumlaştırılmış bir açık görüş ortaya koymak durumundadır. Bu bağlamda, her ülkenin kendine özgü bazı özel imkân ve zenginlikleri kadar yine kendine özgü kısıtları da enerji politikasının şekillenmesinde rol oynar. Türkiye, son yıllardaki enerji politikasında, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması ve bu kaynakların elektrik üretiminde etkin bir biçimde kullanılmasını öngörmüştür.

Türkiye halihazırda bölgesel güç pozisyonunda olmasına rağmen bunu pekiştirmek için yukarıda başlıklar halinde bahsettiğimiz unsurların iyi bir şekilde gerçekleştirilmesi ve fırsatların iyi değerlendirilmesi önemlidir. Türkiye bulunduğu coğrafi konum itibarı ile enerji kaynakları açısından çok zengin bir ülkedir. Önemli olan bu kaynakların iyi bir şekilde kullanılmasıdır. Sahip olduğumuz doğalgaz boru hatları ve bunların her türlü güvenliğinin sağlanması Türkiye'nin siyasi, ticari, askeri açıdan güvenilirliği arttıracak ve bunun yanında ülkemizin ekonomisine büyük bir fayda sağlayacaktır. Bu şekilde ülkenin refah düzeyi artacaktır. Nüfusunu gençleştirmeyi hedefleyen Türkiye büyük bir avantaja sahiptir. Dünyanın birçok ülkesi şuan genç nüfusu, yaşlı nüfusun üzerine çıkartmaya çalışırken Türkiye'de bu nüfus politikası uzun bir süredir var ve çok fazla genç nüfusa sahibiz. Genç nüfus bir ülke için çok önemlidir. Ülkenin geleceği, gelişmesi, büyümesi genç nüfusa bağlıdır. Türkiye bulunduğu coğrafi, siyasi, jeopolitik konumunu iyi bir şekilde değerlendirir ve bunu iyi bir şekilde kullanabilirse ileride bu sahip olduğumuz fırsatlar ve avantajlar ülkemize çok önemli faydalar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akova, İ. 2008. Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Nobel Yayınları, No:1229, Ankara.
2. Arıkan, S. Türkiye Azerbaycan Enerji Birlikteliğinde TANAP Örneği (İstanbul, 2014), p.113, 116, 117, 118.
3. Bahar, O. 2005. Türkiye'de Enerji Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, (14): 35-59.
4. Balat, M. 2010. Present situation and potential role of renewable energy in Turkey, Renewable Energy, (46): 1-13.
5. BP Statistical Review of World Energy, (Haziran 2015).
6. Çolak, İ. & Bayındır R., & Demirtaş, M. Türkiye'nin enerji geleceği, TÜBAV Bilim Dergisi, 2008, 35-44.
7. Doğanay, H. 1998. Ekonomik Coğrafya II, Enerji Kaynakları, Şafak Yayınevi, Erzurum.
8. DSİ. 2013. Türkiye'nin Hidrolik Potansiyeli, www.dsi.gov.tr. (Erişim: 10.03.2020).
9. Erdoğan, N., TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi, dergipark.org.tr, (Temmuz 2017), p.19, 21, 22.
10. Erdoğdu, E. 2009. On the wind energy in Turkey, Renewable and Sustainable Energy Reviews, (13):1361-1371.
11. EÜAŞ. 2012. Elektrik Üretimi Sektör Raporu 2012, (Erişim tarihi: 12.09.2013) www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_EUAS_2012.pdf
12. GEA. 2013. Geothermal Power: Internatıonal Market Overview 2013, http://geo-energy.org/events/2013%20 International %20 Report %20Final.pdf (Erişim tarihi: 02.09.2020)
13. IEA. 2013. Key World Energy Statistics 2012, www.iea.org/publications/.../kwes.pdf (Erişim tarihi: 19.03.2020)
14. Karabulut, Y. 2000. Türkiye Enerji Kaynakları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
15. Karagöl E.T., Kaya, S. Enerji Arz Güvenliği Ve Güney Gaz Koridoru, SETA Analiz, No: 108, (Eylül 2014).
16. Karagöl E.T., Türk Akımı'na Doğru, Yeni Şafak, 11 Mayıs 2015.
17. Karagöl E.T., Kızılkaya M., Rusya-AB-Türkiye üçgeninde Türk Akımı, SETA Perspektif, Sayı 105, Temmuz 2015, s.6.
18. Pamukoğlu, M. Türkiye'nin bekasında bor madenlerinin önemi, Aydınlık Gazetesi, 17 Mart 2019.
19. TKİ 2013. Kömür Sektör Raporu (Linyit) (Erişim tarihi: 08.03.2020), www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_TKI_2012.pdf
20. TMMOB 2012.Türkiye'nin Enerji Görünümü, MMO Raporu, Yay No:588, Ankara.
21. TPAO 2013. Hampetrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu-2012, (Erişim: 19.03.2020) http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/2012-sektor-rapor-mayis-tr.pdf
22. Uğurlu, Ö. (2009). Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları. İstanbul. Örgün Yayınevi.
23. Yıldız, T. Türk Akımı ve TANAP Rakip Değil, BloombergHT, 13 Mart 2015
24. Yılmaz M., Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi, Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi 4(2), 33-54 (2012).
25. World Energy Council, **WEC's Survey of Energy Resources, (**2010).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(21)

Dr. Öğr. Üyesi Gülnara GOCA MEMMEDLİ*

AHISKA'NIN TÜRKÇE BÖLGE GAZETELERİNDE EĞİTİM MESELELERİ (1930–1944 yılları)

EDUCATIONAL MATTERS IN AHISKA'S TURKISH REGIONAL NEWSPAPERS (the years 1930–1944)

ÖZ

Zengin kültürüyle kendine özgü bir halk olan Ahıskalı Türklerin modern tipli okullarının önemli tarihsel geçmişi vardır. Bahse konu Türklerin Gürcistan'da eğitim hayatının tüm manzarasının gözler önüne serilmesi önemli araştırma konusudur. Bu makale bu yönde ilk deneyimlerden, ilk adımlardan biri olarak nitelendirilebilir.

Ardahan Üniversitesinde gerçekleştirilmiş bilimsel araştırma projesi çerçevesinde hazırlanan bu makalede Gürcistan'ın güney-batısındaki Meshet-Cavahet bölgesinden Ahıskalı Türklerin 1944 yılı sürgünü öncesi okullarının faaliyet yönleri ışıklandırılmaktadır. İlkin kaynak olarak 1930–1944 yıllarında bölgede yayınlanmış Türkçe gazetelerin materyalleri ele alınmıştır. Bu gazeteleri Gürcistan Parlamentosu Milli Kütüphanesinin F ve P arşiv fonlarında bizzat gözden geçirmiş bulunuyoruz. Araştırma sürecinde tarihsel-pedagoji analiz yöntemi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska (Ahalsihe) bölgesi, Ahıska Türkleri, Ahıska'da basın-yayın, Ahıska'da eğitim tarihi.

ABSTRACT

Modern type schools of Ahiska Turks, which are a unique people with their rich culture, have an important historical background. It is an important research subject to reveal the entire landscape of the education life of the Turks in Georgia. This article can be described as one of the first experiences, first steps in this direction.

In this article, prepared within the framework of the scientific research project carried out at Ardahan University, the activity aspects of the schools of Ahiska Turks before the exile of 1944 are illuminated in the Meskhet-Cavakheti region in the south-west of Georgia. Firstly, the materials of Turkish newspapers published in the region between 1930 and 1944 were considered. We have personally reviewed these newspapers in the F and P archive funds of the National Library of the Georgian Parliament. In the research process, historical-pedagogy analysis method was applied.

***Keywords**: Ahiska (Akhaltsihe) region, Ahiska Turks, press and broadcasting in Ahiska, education history in Ahiska.*

*** Ardahan Üniversitesi, İBEF, Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulnara59@gmail.com.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Ahıska'nın coğrafi-tarihsel konumu özelinde tarihçi Mehmet Fahrettin Kırzıoğlu şunları anlatır:

"482 yılından kalma bir kaynakta adı Ak-Eska ve Dede Korkut kitabında Ak-Sıka biçiminde anılan Ahıska, çok eski bir Türklük bölgesidir. Burası, Kars'ın Göle ilçesinden doğan Kür ırmağının solunda ve Yukarı kesiminde bulunup, Kars ilimizin kuzeyine düşer. Milattan önce 665 yıllarında Kür-Aras boylarına yerleşen Saka / İskit Türklerinin Gogarlar boyunun yurdu içinde olduğundan, Strabon'dan başlayarak Klasik yazarların andığı Gogar-en ve Kukark / Gogarlar eyaletinden sayılmıştır. Kıpçak / Kumanların 1177'de Gürcistan'da ordunun başına geçmelerine kadar burası Gogarların Sam-Şvilde / üç ok oymağından Orbelliler adlı Ordu Başbuğları hanedanının ilbeyiliği elinde kalmıştır" (Kırzıoğlu 1970, s 35) ("Bizim Ahıska" 2013 # 30, s 15).

İkram Çınar'ın değerlendirmesini biz de paylaşıyoruz: "Ahıska, Ahıska kültür bölgesinin kültür üretim ve yayım merkezi idi. Ahıska kültürünün kodları Ahıska'da daha yoğun ve güçlüydü. Dolayısıyla, Ahıska'yı ve Ahıskalıları çıkardığınız zaman Atabek Yurdu'ndaki Ahıska kültür bölgesi yok olmasa bile çoraklaşmıştır… Ahıska kültürü bilinci yeniden canlanmıştır. Ahıska kültürü, üzerinde yer aldığı coğrafyadan ötürü farklı kültürlerle iç içe ve temas hâlinde olmuştur. Diğer kültürlerle kültürel etkileşimde bulunmuş, paylaşımlar yapmış ve dinamik bir kültürdür" ("Bizim Ahıska" 2014 # 36, s 15).

1. AHISKA'NIN TÜRKÇE GAZETELERİ

Ahıska eskilerden beri bilim, kültür, eğitim merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Burada modern tipli okulların tarihi de dikkate şayandır.

Ahıska'da eğitim tarihinin öğrenilmesinde ilkin ve güvenli kaynak olarak bölgenin Türkçe basın organları önem arz etmektedir.

1930–1944 yılları zarfında Ahıska bölgesinin ilçelerinde Türkçe yayınlanmış gazeteler şunlardır:

"Qommunist" Kommunist = Komünist, Ahaltsihe, 1930–1938,

"Qьzьl Rənçpər" Kızıl Rençper = Kırmızı Çiftçi, Adıgün, 1933–1936,

"Baǫban" Bağban = Bahçıvan, Aspinza, 1933–1938,

"Adьgγn Qolxozcusu" Adıgün Kolhozcusu = Adıgün Tarımcısı, Adıgün, 1934–1944,

"Гызыл Байрар" / "Gızıl Bayrag" Kızıl Bayrak = Kırmızı Bayrak, Ahaltsihe, 1938–1944,

"Sosializm Kəndi" Sosyalizm Kendi = Sosyalizm Köyü, Aspinza, 1940–1944.

Yerel gazeteler 1940'a kadar Latin harfleriyle, 1940 yılının ortalarından Kiril-Rus harfleriyle basılmış, 1941 yılından Türkçe yanında Gürcüce de yazılar sunmuştur. Bu gazetelerin editörleri Adil Babaev, Ahmet Zoduev, Ali Mursakulov, Asker İbrahimov, Hümmet Nevruzov, Memmed Memmedov, Mürteza Karaliev, Rıza Şahveled, Şamil Hüryanov, Vasıf Beyazıtlı, Yusuf Hacıev ve başkaları, muhabirleri Abdullah Gülalioğlu, Afak Hasanzade, Binali Güneşov, Cemil Kuluev, Feyzullah Hogiev, Hacı Hurşudov, Hüsniye Hacızade, İslam Veliev, İsmail İsaoğlu, Kara Nezerli, Kasım Hüseyinov, Kerem Kenanov, Köşeli Selimov, Latif Kahramanov, Memmed Hüseyin Bahtiyarlı, Memmed Kuluev, Memmed Şafak, Mürsel Necipzade, Müshed Musaev, Müslim Tahirov, Nadir Hakverdiev, Namaz Nezerli, Niyaz Hacızade, Nurhanım, Salih Sayidov, Seyfullah Alizade, Şemdin Hiyalov, Talat Hüseyinov, Temel Alişanov, Temel Hurşudov, Temraz Sülüev, Temur Babaev, Şamil Hasanov ve başkaları olmuşlar (Memmedli 2015, s 407–419).

Söz konusu gazetelerin materyalleri ışığında Ahıskalı Türklerin okullaşma süreci, Ahıska Türk okullarında eğitim-öğretimin özellikleri ve diğer konulara aydınlık getirebiliriz. Bu konuda birkaç makale ve bildiride, internet sayfalarında bazı notlar yer alsa da (Gocaeva 2018) (Memmedli 2015) (http://www.ahiska.org.tr) (http://www.ahiskalilar.org) ilk kez bu makalede özet şeklinde bilgiler sunulmaktadır.

2. AHISKALI TÜRKLERİN OKULLAŞMA SÜRECİ

Bu konuda gazete materyallerini aşağıda sıralamaktayız:

"Ahaltsihe kasabasında Hemşireler okulu açılmıştır. Rus ve Azerbaycan bölümleri teşkil edilmiştir" ("Kommunist", 1937, 19 Eylül, # 37, s 2).

"Entel mektebinde ders keyfiyeti unutulmuştur. Entel tam olmayan orta mektebinde dersler aşağı keyfiyette geçilir. Her sınıfta günde 2 saat ders geçilir. Mektep direktörü Anşa ve muallim Abdülhamid öz vazifelerine mesuliyetsiz bakırlar. Mektepte ders keyfiyetinin aşağı olması ve şuurlu intizam bozulması

neticesinde Büyük Smada kendinden Entel mektebine gelen talebeler dersten boyun kaçırırlar. Onlar Büyük Smada mektebinde 4'üncü sınıfta otururlar. Lakin Entel mektebinde 5'inci sınıfta okumaya gitmiyorlar. Entel mektebinde ders geçilmiyor, köy sovetliği uşakların mektebe gelmesine fikir vermiyor. Maarif şubesi tez zamanda bu mektebi nizama salmalıdır. Muhabir" ("Adıgün Kolhozcusu", 1938, 15 Nisan, # 15, s 3).

"Ahaltsihe ilçesinde 11.600 öğrencisi, 450'den fazla öğretmeni olan 10 orta, 28 tam olmayan orta ve 57 iptidai okul, pedagoji okul, ziraat teknikumu, kolhoz okulu, hemşireler okulu ve otomobil-traktör okulu faaliyet göstermiştir" ("Kızıl Bayrak", 1940, 25 Şubat, # 10, s 2).

"İlçede ortaokulların sayısı 9, natamam ortaokulların sayısı 36, iptidai okulların sayısı 43 olmuş, öğrencilerin sayısı 12.119'a, öğretmenlerin sayısı 523'e ulaşmıştır" ("Kızıl Bayrak", 1941, 3 Şubat, # 8, s 4).

"Sakunet, Mugaret, Çvinte, Minadze okullarında ciddi noksanlar vardır" ("Kızıl Bayrak", 1943, 10 Ocak, # 4, s 3).

3. AHISKA TÜRK OKULLARINDA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN ÖZELLİKLERİ

Ahıska Türkçe gazetelerinden konuya ilişkin yazılardan bazıları:

3.1. Okul tipleri

"Aspinza tam orta mektebinde III. rüpte üstün başarılılar 38, iyi puan alanlar 74, orta puan alanlar 65 ve başarısız puan alanlar 74 öğrenci olmuştur. Mutlak benimseme yüzde 79 olmuştur. Mektep IV. rübe iyi hazırlanarak, yıllık ders planını ödemeyi, mutlak benimsemeni yüzde 93'e çattırmağı ve iki yıl bir sınıfta kalma ile kesin mücadele için Ahaltsihe Azerbaycan orta mektebi ile yarışa girmiştir. Zoduev" ("Sosyalizm Kendi", 1940, 1 Mayıs, # 19, s 2).

"Niyala köy okulunda III. rüpte (çeyrekte) şakirtlerin umum ders benimsemeleri yüzde 84,46 olmuştur. Mektepte toplam 258 şakirt vardır, bunlardan 64'ü üstün başarılı, 67'si başarılı, 86'sı orta puanlar kazanmıştır. Üstün başarılı öğrencilerden P. Sultanov, M. İsmailov, M. Hebibov, K. Ahmedova, Ş. İbrahimova, N. Hebibova, G. Askerova ve başkalarının isimlerini zikredebiliriz. Ş. Osmanov" ("Sosyalizm Kendi", 1941, 10 Şubat, # 6, s 4).

"Niyala tam orta mektebinin işleri hayli iyileşmiştir. Mektepte 271 şakirtten 68'i üstün başarılıdır. Üçüncü rüpte mektebin ders benimseme başarısı yüzde 85 olmuştur. Karalov" ("Sosyalizm Kendi", 1942, 30 Nisan, # 11, s 2).

3.2. Alfabe değişimi

"Kısatip beldesinde yeni Azerbaycan alfabesinin öğrenilmesi için 7 kurs teşkil olunmuştur. Bu kurslara 122 erkek ve 85 kadın devam ediyor. Kolhozcular yeni Azerbaycan alfabesini öğrenmeye hevesle gelirler. Kurs katılımcıları Hası Lütfi kızı, Mecidiye Yifen kızı ve başkaları yeni Azerbaycan alfabesini oldukça iyi öğrenmişler. M. Kerimov" ("Kızıl Bayrak", 1940, 27 Haziran, # 31, s 4).

"Kızıl Bayrak", "Adıgün Kolhozcusu" gazetelerinde alfabe değişimi esnasında "Yeni Elifbayı Öğrenenlere Kömek", "Yeni Azerbaycan Elifbasını Öğrenenlere Kömek" başlıklarıyla dersler niteliğinde yazılar sunulmuştur ("Kızıl Bayrak" 1940 # 31, s 4; 1940 # 33, s 4) ("Adıgün Kolhozcusu" 1940 # 33, s 2; 1940 # 34, s 2; 1940 # 37, s 2; 1940 # 38, s 2; 1940 # 40, s 2; 1940 # 41, s 3; 1940 # 42, s 4).

3.3. Öğretim donanımları

"Agara kend sovetliğinde olan mekteplerin hiç biri halen de odunla temin olunmamıştır. Azgur ormancılık idaresi ormanın kapalı olduğu bahanesini ileri sürerek, mekteplerin vaktinde odunla temin olunması işini geri salmaktadır" ("Kommunist", 1937, 19 Eylül, # 37, s 2).

"Ahaltsihe pedagoji okulunun öğretim yılına hazırlığı hakkında. Esaslı onarım Temmuz'un 20'sinden başlanmış, Ağustos 18'inde kurtarmıştır. Mektebin onarım işleri keyfiyetçe çok iyidir. Bu pedagoji okulda kabine cihazları için 3 bin manat, donatımlar için 6 bin manat ayrılmıştır" ("Kommunist", 1937, 19 Eylül, # 37, s 2).

"Adıgün yatılı pedagoji okuluna öğrenci kabulü hususunda ilan: Mektebe kabul olunanlar yatacak yeri, yatacak vesaiti, elbise, yemek ve saire ile teçhiz olacaktırlar" ("Adıgün Kolhozcusu", 1938, 3 Mayıs, # 17, s 4).

"Pğero köyünde tam olmayan orta mektep vardır. Mektebin özüne mahsus binası olmadığından 1937–1938 tedris yılında 8 sınıf karşılığında 7 sınıf açılmıştır. Mektep için hususi binanın olmaması ehemmiyetli derecede ders keyfiyetine mani olur. Hususi kişilerden kira ile tutulmuş otaklar-sınıflar küçük olduklarından 18–20'den artık talebe yerleşemiyor" ("Adıgün Kolhozcusu", 1938, 5 Haziran, # 27, s 3).

"Adıgün tam orta mektebinde mektep yaşlı 70 uşağın listesi tutulmuştur ki, onlar gelen yıl mektebe celp edilecekler. Gelecek tedris yılı mektepte fizik, kimya, coğrafya ve sair kabineler teşkil edilecektir. Lakin mektep binasının ihtiyacı temin etmeye imkânı yoktur. Reyonun alakadar teşkilatları bu hususta şimdiden ciddi tedbir görmelidirler. Musa İgidov" ("Adıgün Kolhozcusu", 1938, 11 Haziran, # 28, s 3).

"Hona köyünde mektebin envanterlerine yahşi bakılmadığından onlar dağılır. Birçok envanterler geçmiş müdür Ziyaeddin Bakradze'nin ve bir hissesi muallim Abuladze'nin evindedir" ("Adıgün Kolhozcusu", 1938, 25 Ağustos, # 39, s 3).

"Bolacur köy okulu için 4 sınıf odası lazım olduğu halde, yalnız 2'si vardır. Mektepte lazımlı kadar parta-sıra, dolap, sandalye ve diğer envanter da yoktur" ("Adıgün Kolhozcusu", 1938, 5 Eylül, # 40, s 4).

"Mlaşe mektep binası talebi ve ihtiyacı ödemiyor. Sınıflar oldukça küçük ve uygunsuzdur, sınıf odaları dar olmalarının yanı sıra rutubetli olduğundan 5–6 saat talebeleri orada saklayıp ders geçmek sıhhiye noktayı nazarından tamamıyla zararlıdır" ("Adıgün Kolhozcusu", 1938, 30 Eylül, # 43, s 3).

"Aşağı Oşora mektebinin 12 bin manatlık fizik-kimya kabinesi olduğu halde bu kabinelerden istifade olunmuyor. Mektebin direktörü Esad İskenderov mektebi halen de tahvil almamıştır. Ona göre de mektep eşyalarını herkes nereye isterse götürebilir" ("Bağban", 1938, 30 Kasım, # 60, s 4).

"Toloş, Aspinza, Tamala, Hizabavra orta mektepleri ve Niyala, Van, Zveli natamam orta mekteplerinde, mektep işlerinin planlaması kurtarmıştır. Genç pedagoglara yakından yardım etmek için reyon maarif şubesi mekteplere yardımcı edebiyat yazdırmış ve mekteplerin yanında metot birleşmelerin teşkiline başlamıştır. Rayon pedagoji kabinesi tarafından mekteplere metodik yardım işi geçen yıla nispeten iyi teşkil edilmiştir" ("Sosyalizm Kendi", 1940, 20 Ekim, # 41, s 2).

"Aspinza reyonunda 1940–1941 ders yılında hazırlık işlerine vaktinde başlandığından mekteplerin tadilatı vaktinde kurtarmıştır" ("Sosyalizm Kendi", 1940, 28 Kasım, # 60, s 4).

"Zanav natamam orta mektebinin tamiri için rayon maarif şubesi tarafından 2.630 manat pul bırakılmıştır. Nedense bu mektebin tamiri şimdiye kadar başlanılmamıştır" ("Adıgün Kolhozcusu", 1942, 2 Ağustos, # 29, s 4).

"Adıgün rayonumuzda Mohe, Gortuban, Çeçla, Pğero, Hona natamam orta mektepleri tamir işlerini Temmuz ayının 5'ine kadar kurtardılar. Mlaşe ve Adıgün orta mektepleri de tamir işini kurtarmak üzeredir" ("Adıgün Kolhozcusu", 1943, 15 Temmuz, # 22, s 2).

SONUÇ

Sosyal bir kurum olarak eğitim hayatı, toplumun sosyal-siyasal gelişimi düzeyine bağlıdır.

Gürcistan'ın Ahıska (Ahalsihe) bölgesinde Türkçe yayınlanmış yerel gazetelerin materyallerinden görüldüğü üzere, 1944 sürgününe kadar Gürcistan'ın Ahaltsihe kazasının Türklerin topluca meskûn oldukları kalabalık köylerinde – Adıgün ilçesinin Adıgün, Çeçle, Kenaret, Lelovan, Mlaşe, Ude, Varhan, Zanav; Ahaltsihe ilçesinin Azgur, Boğa, Cağısman, Çala, Cnis, Gurgel, Hevot, Kılde, Sivir, Tkemlala, Uravel, Vale, Zigile; Aspinza ilçesinin Aspinza, Aşağı Oşora, Lebiz, Niyala, Panaket, Şaloşet, Toloş, Van, Yukarı Oşora vd köylerinde okullar faaliyet göstermişti.

Gürcistan'ın Sovyetleşmesiyle Ahıska Türk köylerinde de okullar Sovyet eğitim ilkelerine uygun düzenlenmişti. Zira Sovyet eğitim düzeninin esasını eğitim-öğretimin çocukların iş, çalışma faaliyetiyle sıkı ilişkide yürütülmesinin sağlanması teşkil etmişti.

1930'lu yıllar boyunca, özellikle 1932–1933 öğretim yılında uygulanan tam zorunlu ilköğretim programı çerçevesinde bölgenin yaklaşık tüm Türk köylerinde okullar açılmıştı.

KAYNAKÇA

1. "Adıgün Kolhozcusu", 1934–1944. İlçe gazetesi, Türkçe-Gürcüce. Adıgün (Gürcistan Milli Kütüphanesinin Arşiv Fonu, # 59, K580, F210, P20/1942, P66/1941, P90/1938, P115/1940)
2. "Bağban" 1933–1938. İlçe gazetesi, Türkçe. Aspinza (Gürcistan Milli Kütüphanesi Arşiv Fonu)

3. “Kızıl Bayrak” 1938–1944. İlçe gazetesi, Türkçe-Gürcüce. Ahaltsihe (Gürcistan Milli Kütüphanesi Arşiv Fonu, # 34, # 121, F338, K583, P32/1944, P34/1942, P53/1943)
4. “Kommunist” 1930–1938. İlçe gazetesi, Türkçe. Ahaltsihe (Gürcistan Milli Kütüphanesi Arşiv Fonu, # 89)
5. “Sosyalizm Kendi” 1940–1944. İlçe gazetesi, Türkçe-Gürcüce. Aspinza (Gürcistan Milli Kütüphanesi Arşiv Fonu, F1933, K405)
6. Çınar, İkram 2019. Etnopedagoji: Atabek Yurdu. Pegem Akademi yay, İstanbul
7. Gocaeva, Gülnara 2018. Gürcistan'da Ahıska Türklerinin Sürgün Öncesi Okullaşma Faaliyetleri. 4. Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu (17–19 Mayıs) Bildirileri, s 215–224. Güneş Vakfı yay, Erzurum
8. Kırzıoğlu, M. Fahrettin 1970. Ahıska bölgesi ve Türklük. Türk Kültürü, dergi. Ankara, # 87, s 35–38
9. Memmedli, Şureddin & Zeyrek, Yunus 2015. Sürgün Öncesi Ahıska'da Basın. Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu (Giresun Üniversitesi, 14–15 Nisan 2014) Bildiri Metinleri, s 407–419. Ankara
10. http://www.ahiska.org.tr (02.02.2020)
11. http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=koylerimiz (02.02.2020)

Məktəb jeni dərs ilini hazırlıqla qarşılamışdır

Van tam olmajan orta məktəbi 1939-40-çı dərs ilini hazırlıqlı qarşılamışdır.

Məktəbin dərs çədvəli, daxili intizam qajdaları və myəllimlərin işci proqrammaları avqustun 31-də hazır olmaqla myəllimlər sentjabrın 1-dən qonsbeqtlə dərsə başlamışlar. Hazırda tələbələrin 96 prosentindən artıq məktəbə davam edir.

ə.

Məktəblərdə dərs kejfijjəti jyksəlmişdir

Rajonumuzun Aspinza tam orta məktəbində III-rybdə ə'lacılar 38 nəfər, jaxşı qijmət alanlar 74 nəfər, orta qijmət alanlar 65 nəfər və pis qijmət alanlar 47 nəfər olmuşdur. Mytləq mənimsəmə 79 faiz olmuşdur.

Məktəb IV-ryb'ə jaxşı hazırlaşaraq, kəsirsiz olaraq illik dərs planını ödəməji, mytləq mənimsəməni 93 faiza catdırmaqı və 2 il bir sinifdə qalma ilə qəti mybarizə etmək yeyn Axalsixe azərbajcan orta məktəbi ilə sos-jarışa girmişdir.

Məktəb, gyrçystan ilə Ermənistan xalq maarif qomissariatları arasında olan jarışın maddələrini 100 faiz ödəməji əhtəsinə getyrmyşdyr. burada ə'lacı və ictimai işlərdə calışan şagirdlərin sajı artır.

Məktəb IV-rybdə ə'lacıların sajının artırılmasına daha artıq fikir verərək, dərs kejfijjətinidə jaxşılaşdırmaq uqrunda ciddi mybarizə etməkdədir.

Zodijev.

Gyrçystan məktəblərində tədris ilinin qurtarması vaqtı

Respubliqanın ibtidai, tam olmajan orta və orta məktəblərinin bytyn siniflərində məşqələlər majın 17-də qurtaraçaqdır. Majın 20-dən IV—X siniflərdə joxlama imtahanları keciriləçəkdir. (azərbajcanlı, erməni osetin və Abxazija məktəblərində IV—X siniflərdə məşqələlər majın 15-də qurtaraçaq və imtahanlar isə majın 17-də başlanaçaqdır).

Majın 20-də I—II və III siniflərdə tədris ilinin jekunları keciriləçək, IV sinif şagirdləri buraxılış vərəqəsi və kecirilmə vəsiqələrini ijunun 1-nə kimi alaçaqlar.

V—IX sinif şagirdləri isə ijunun 10-na qədər vəsiqələrini alaçaqlar.

Bytyn orta məktəblərin X sinif mə'zunları imtahanlarını ijunun 17-də qurtaraçaqlar, mə'zunlar ijunun 20-nə attestatlarını alaçaqlar. Myəllimlərin mə'zunijjətləri isə ijunun 22-dən veriləçəkdir. Avqustun 20-dən 27-nə qədər məktəblərdə tikrar joxlamalar keciriləçəkdir. Şagirdlərin məktəblərə qəbul edilməsi haqqında ərizələr ijunun 1-dən avqustun 1-nə qədər keciriləçəkdir.

Jeni tədris ili yeyn məşqələlər məktəblərdə sentjabrın 1-də başlanaçaqdır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ADЫGYN MƏKTƏBINDƏ

Adыgyn məktəbi, myəllimlərin və şagirdlərin bytyn dərs ili ərzində inadla calыşmasы və jyksək dərs kejfijəti uqrunda sosialist jarыşынын genişləndirilməsi nəticəsində ən jaxşы göstəriçilərə nail olmuşdur.

Gyrçystan XMQ jeni instruqsijasына əsasən bilet sistemasыnda kecirilən imtahanlar kecən illərə nisbətən, mytəşəkkil və səmərəli olmuşdur. Məktəbdə oxujan 246 şagirddən 66 nəfəri bytyn dərslərdən ə'la imtahan vermişdir, qalan 95 nəfəri jaxşы, 70 nəfəri mijana və 15 nəfəri pis qijmətlə imtahan vermişlər.

Dərs ili qurtarandan sonra, Adыgyn məktəbi jeni dərs ilinə hazырlыx işlərinə başlamыşdыr. Kənddə olan 70 nəfər məktəb jaşlы uşaxlarын sijahысы tutulmuşdur ki, onlar sentjabrын 1-dən məktəbə qəbul olunaçaqlar.

Məktəbin VIII sinifindən IX sinifinə 11 şagird kecmişdir.

MUSA IJIDOV

Jeni əlifbanы öjrənənlərə kömək

13-ЧҮ ДӨРС

колхоз	карта	консултация
комсомол	комиссариат	экспедиция
коммуна	коллектив	энциклопедия
коммунист	корректор	секция
карандаш	командир	цикл
кадр	комбайн	концерт
кампания	касса	экскурсия
об'ект	электрик	кино

Бу ил Самур-Давачи каналы чакилмишдир. Каналы колхозчулар чакирлар. Каналын чакилмасында минларлә колхозчулар ишләмишлар. Самур-Давачи каналы васитәсилә бир чох истифадә олунмаян әкин ерләри суварылыб әкилләр вә чохлу мәһсул верир.

14-ҮҮ ДӨРС

Гг

газ	герб	галстук
гуш	гигант	гараж
гузу	география	гарнизон
гөкөн	геология	гастрол
гыз	геометрия	гавалерия
гызыл	гигиена	глобус
гырмызы	гимнастика	Ленинград
гурулуш	гитара	грамматика
гәрадш	агитация	Гоголь
байраг	биология	галиб
ушаг	интеллигенция	Гулам
вагт	коллегийа	гәрб
дәраг	лагер	гәзет

Бизда чохлу гигант заводлар вә совхозлар вардыр. Яйда пионерлар лагердә олурлар. Гулам китаба чалыр, ушаглар ойнайырлар. Гәзанфәр пионердир. Онун ойнунда гырмызы галстук вардыр

15-ЧИ ДӨРС

Үү

үч	түк	сүрү
үз	йүк	сүмүк
үгү	күчә	түлкү
үзүм	бүкүк	көтүк
үрәк	көмүр	бөлүк
үсүл	бүлбүл	дөнүш
үзүк	көрпү	сүнбүл
үзмәк	күрү	күләк
үзә	өкүз	күрк

Колхозун бейүк сүрүсү вар. Сүрү отлагда отлайыр. Шүкүр чалдә гөкөн сурусунә бахыр. Сүрү көрпудән кечди. Сүрудәки һейванлар чох көкдүр.

16-чы ДӨРС

Кк

күл	зәнк	кündüz
көз	туфәнк	күнәшг
килас	күзкү	кәвәлы
көзәл	көл	күлшән
кейим	көнүл	күмүш
кениш	көркәм	курулту
калиш	күллә	куша
күлүш	күллү	күнәбахан

Күлләр өчүнмишдир. Күлләр әсир ийи верир. Күрәзләрә Ләләзар күллүкдә кәзирләр. Оклар бир чох әтирли күл дәрдилар. Күлләри әә-кәтириб столун үстүнә дүзүдүләр.

17-чи ДӨРС

Чч

чәм	чәмийәт	уча
чән	чәркә	бачы
чәнлы	чәрәян	бачарыг
чәлаг	чәсәрәт	бечәрмәк
чәваб	чиникилти	овуч
чәвән	чошгун	диич
чейран	чүмлә	кечә
чәбһә	чүр'әтли	күчлү

Чамал яхшы атычыдыр. О ачмада бир чейран вурду. Бачын Чәмилә дә яхшы атычыдыр. О, атычылыгда бириничилик газанмышдыр. Чамил чох чүр'әтлидир.

18-чи ДӨРС

Ғғ

баг	бағча	догрулур
яг	бағбан	ягыш
сағ	богаз	яглы
даг	бугда	йығынчаг
ағач	чағырыш	йорган
ағыз	далға	кағыз
ағыллы	догру	огул

Дага чохлу гар ағмышдыр. Ағачларын башы гарла өртүлмүшдүр. Ағ капәнәкләр кими гарлар уча-уча ерә düшүр, яғ алтында хырылдайыр. Ушаглар гардан даг дүзәлдиб санкада сүрүшүр, күлүб ойнайырлар.

Adыgyn orta məktəbi 1938|39-çu dərs ili ycyn tələbələr qəbuluna başlamыşdыr.

Məktəbin 1-çi sinifindən 9-çu sinifinə kimi bytyn siniflərə tələbə qəbul olunur.

Məktəbə daxil olmaq istəjənlər təhsillərinə dajir nəticələrini (1-çi siniflərdən başqa) ərizələrilə birlikdə hər gyn məktəb binasында direqsijaja verə bilərlər.

Q E J D: ibtidai məktəbi bitirənlər 5-çi sinifə, tam olmajan orta məktəbi və buna myvafiq sinifi bitirənlər 8-nçi sinifə imtahansыz qəbul olunurlar. Qalanlarы əsas dərslərdən joxlanыlaçaqlar.

Imtahanlar avqustun 25-ndən 29-na kimidir.

Tələbələr təqajidlə (stipendija) və jataxxana ilə təmin olunurlar.

Jaşlылar ycyn axşam məktəbidə vardыr.

DIREQSIJA

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(22)

Betül DEMİREL[144]; Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR[145]

VAROLUŞÇULUK ve BEN-BAŞKASI İLİŞKİSİ[146]

EXISTENTIALISM and THE RELATIONSHIP OF SELF and OTHER

ÖZ

Bir 20. Yüzyıl akımı olan Varoluşçuluk, insanı herhangi bir varlık olmaktan çıkarıp, birey olarak kabul eder. Her bireye seçimde bulunma hakkı tanır. Bu seçim ile düşünürler bazı temel düşünceler ortaya koymuştur. Bu çalışmada dönemin en çok ses getiren filozoflarından olan Jean Paul Sartre (1905-1980) ve Albert Camus'un (1913-1960) ben ve başkası bağlamındaki görüşleri, eserlerinden hareketle irdelenecektir. Makalenin temel problemi ben ve başkası sorunudur. Camus ve Sartre, özneyi kendi yalnızlığına hapsederek yabancılaştırmıştır. Ancak insanın salt çıkar peşinde koşan egoist bir varlık olmaktan çok daha ötesi olduğu ve öteki ile tamamlanıp anlamını bulduğu unutulmamalıdır.

Varoluşçuluk, 20. Yüzyılın bir akımı gibi görünse de kökleri Sokrates'e (M.Ö. 469-399) kadar giden ve oradan Augustinus (M.S. 354-430), Pascal (1623-1662), Kierkegaard (1815-1855) ve Edmund Husserl (1859-1938) gibi filozoflarda karşılaştığımız bazı temalar dolayısıyla felsefe tarihinde bir arka planı vardır. Ben ve başkası sorunu önemli bir etik tartışma alanını oluşturur. Her iki filozofun, hayatın anlamına ilişkin perspektifleri birer inceleme konusudur. Hayatın anlamına verdikleri cevabın temelinde, hayatın saçma oluşu mevcuttur. Saçma; Camus ve Sartre için farklı manaya gelmektedir. Saçmanın içinde yer alan ben ve başkası, insanı anlamaya çalışmanın diğer ifadesidir. Sartre, bakış fiili nedeniyle başkası sorununu ele alırken; Camus, başkaldırma ile ulaşılan dayanışma problemini irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçuluk, Sartre, Camus, Ben-Başkası, Yalnızlık, Dayanışma.

ABSTRACT

Existentialism, which is a 20th century movement, takes person from being any entity and accepts him/her as individual. It gives the right to choose to every individual. With this choice, the thinkers put forward some basic thoughts. In this study, the views in the context of self and other of Jean Paul Sartre (1905- 1980) and Albert Camus (1913-1960) who are the most influential philosophers of their period, will be examined based on his works. The main problem of this article is self and other. Camus and Sartre have alienated the individual by imprisoning him on his own loneliness. However, it should not be forgotten that man is much more than just an egoistic entity who pursues interest, and that it is completed by the other and finds its meaning.

Although existentialism seems to be a trend of the 20th century, its roots go to Socrates (469-399 BC) and from there to philosophers such as Augustinus (354-430 AD), Pascal (1623-1662), Kierkegaard (1815-1855) and Edmund Husserl (1859-1938) and so it has a background in the history of philosophy due to some of the themes we encounter. The question of self and other constitutes an important theme of ethical debate. Perspectives of both philosophers about the meaning of life are subject of review. There is the absurdity of life based on their answer to the meaning of life. Absurd; it means different for Camus and Sartre. Self and other in the nonsense is another expression of trying to understand of person. Sartre, while dealing with the problem of otherness due to the act of gaze; Camus examines the problem of solidarity achieved by rebellion.

Keywords: *Existentialism, Sartre, Camus, self and other, loneliness, solidarity.*

[144] AYBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi; Ankara/TÜRKİYE, http://orcid.org/0000-0003-3831-2934; betuldemirel138@gmail.com
[145] AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü; Ankara/TÜRKİYE, http://orcid.org/0000-0001-5496-6896; lebayraktar@gmail.com
[146] Bu makale yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Varoluşçuluk; 20. Yüzyıl akımı olarak açığa çıkmaktadır. İnsanların yaşamış oldukları siyasi, sosyal, ekonomik buhranlar; yalnızlık, yabancılaşma, korku, umutsuzluk, hayat karşısında bir mana arayışına sevk eder. Bu sevk ediş; derin bir şekilde insanın kendisini ve kendisinden sonraki yüzyılları sorgulamasına sebep olmuştur. Düşünürlerin felsefî anlayışları, ‘‘insan’’ üzerine kurulmuştur. Öyleyse varoluş, temelde bir insan meselesini dile getirir. Bu makalede ben ve başkası meselesi Sartre ve Camus üzerinden ele alınacaktır.

Sartre, insan tasnifinde ‘’bırakılmışlık’’ duygusundan hareket ederek başka bilinçleri ele alan yöntemini açıklar. Sartre’da dünyaya bırakılmış olan insan, kendisi dışında bir ben ile karşılaştığında, kendisi dışındakinin bakışı ile nesneleştiğini düşünür. Ancak Sartre başkasının bakışını nesne varlığı olarak bırakmaz. Çünkü bakış; hem ben’in varlığının hem de ben’in kendisini bilmesini sağlar. Kendini bilmek; hem kendi hem başkası bağlamında bir özgürlük halidir. Özgürlük; seçimi, seçim ise sorumluluğu doğurur. Bu durumda ben ve başkası birbirine karşı sorumlu hale gelir.

Camus’un felsefe anlayışında ise; edebi yönü daha kuvvetli olduğundan eserlerinden hareket edilerek ben-başkası problemi irdelenmiştir. Camus, Yabancı adlı eserinde, Yunan mitolojisinde oluşturduğu Sisifos karakteriyle hem dünyaya hem de kendisine yabancı oluşu açıklar. Bu yabancılık; hayatın aynılığından, monotonluğundan, ölümlü ve zaman içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Yani insan, bu yabancı hal ile saçma ile karşı karşıya gelir.

Camus’nun Veba romanında hastalık ile boğuşan Dr. Rieux ise saçmanın karşısında savaşan bir karakterdir. Camus için, insanın içinde yaşadığı buhrandan çıkması, hayatın saçmalığını kabul etmekten geçer. Bu kabul ediş, bir başkaldırıyı gerektirir. Başkaldırı; hem benin hem de başkasının sorumluluğunu taşıyan, adeta saçmadan çıkış yolu olan nitelikli bir ahlaka kapı aralar. Ancak Sartre’da insanın dünyaya bırakılmışlığı, kendisinde yaşadığı bulantı hali saçmaya götürmüştür. Saçmadan kurtulmak, hem varlığa hem de yok oluşa yani hiçliğe götürebilir. Bu durum Camus için saçma karşısındaki yenilgi olarak adlandırılırken, Sartre için; kendini var etmenin başka bir halidir. Bu makalede amaçlanan, Sartre’da ‘bakış’, Camus’de ise ‘başkaldırı’ kavramlarıyla çağına projeksiyon tutan iki filozofun varoluş meselesini irdelemektir.

1. Varoluşçuluğun Serencamı

Varoluşçuluk, 20. Yüzyılın Kıta Avrupa’sındaki en etkili akımlardan biridir. Almanya’da Heidegger, Fransa’da Sartre tarafından en üst seviyede temsil edilmiştir. Hatta Sartre varoluşçuluğun popüler hale gelmesinde de oldukça etkilidir. Bunun nedeni, Varlık ve Hiçlik adlı felsefi eserinin dışında genellikle roman, hikâye, tiyatro eserleri yazmış olmasından kaynaklanır.

Varoluşçuluğun 20. Yüzyılda etkili olmasının nedenlerini, bu zaman diliminde yaşanan olaylarda aramak hiç de yanlış olmaz. İki büyük dünya savaşı, 1917 Sovyet Komünist Devrimi, 1929 Dünya Ekonomik Krizi, teknolojinin gelişmesi, Fransa’nın sömürgeleriyle yaşadığı olaylar, başlıca akla gelen ve dünyayı da etkileyen kriz nedeni olan olaylardır. Bu olaylar insanın varoluşunun, hayatın anlamı arayışına girişmesinin de nedeni olmuşlardır. Yalnızlık, yabancılaşma, ölüm, açlık, esir kampları, sürgünler, bağımsızlık savaşları gibi sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri durumlar karşısında bu dönem düşünür ve filozofları bir tavır almak durumunda kalmışlardır. Bu tavrı manalı kılan, insanı bütünsel bir manada ele alıştır. Burada öne çıkan en önemli sorunlar olarak da, birey olarak insanın hayatının anlamı, yabancılaşma ve yalnızlığa karşı başkalarıyla olan ilişkilerin nasıl kurulacağı konuları olmuştur.

Varoluşçuluk, 20. Yüzyılın bir akımı gibi görünse de, felsefe tarihinde onun bir arka planı vardır. EmmanuelMounier (1905-1950), Varoluş Felsefelerine Giriş adlı eserinde, bu akımın bir ağacını çıkarır. Bu Varoluşçular Ağacı’na[147] göre; köklerde Sokrates, Stoalılar, St. Augustinus, St. Bernard (1090-1153), gövdede; Pascal, Maine de Biran (1766-1824) ve SörenKierkegaard (1813-1855), dallara ayrıldığı yerde fenomenoloji bulunur. Bu noktadan itibaren varoluşçuların teist ve ateist olmak üzere ikiye ayrıldığı görülür. Ateist kimliği ile bilinen Nietzsche(1844-1900); varoluşçuların yürüdüğü yola işaret taşı bırakır. Bu işaret taşları; inanç, Tanrı, güç, ahlak, üstün insan kavramları ile ilgilidir. Bu sınıflandırmaya göre Heidegger(1889-1976) ve Sartre (1905-1980)ateist varoluşçular arasında yer alır. Ancak bu kısma Simone de Beauvoir (1908-1986) ve Camus gibi filozof-düşünürleri de katmak gerekir.

Teist kanatta ise Sören Kierkegaard(1813-1855), Karl Jaspers(1883-1969), Gabriel Marcel (1889-1973) gibi isimlerin felsefî görüşlerine baktığımızda, varoluşçuluk akımına doğrudan veya dolaylı yollardan

[147] Emmanuel Mounier, Varoluş Felsefelerine Giriş, çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu, Say Yayınları, İstanbul , 2007, s. 45.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

katkılar sunmuşlardır. Bu bağlamda düşünürlerin felsefî tutumları, ben-başkası problemini, teist varoluşçuluğa göre şekillendirdikleri de düşünülebilir.

Varoluşçuluğun iki kanadına bakıldığında teist varoluşçuluğun, ateist varoluşçuluğa göre çok daha fazla filozof tarafından temsil edildiğini görüyoruz. Bunun nedeni, varoluşçuluğun Hristiyanlık ile ilgili bir akım olduğunu söyleyen Verneaux yanında, bu akımın kurucusu olarak kabul edilen Kierkegaard'ın da bu durumda etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü Kierkegaard, tam anlamıyla bir Hristiyan mistiği olarak görülebilir. Danimarkalı Sokrates olarak bilinen Kierkegaard, Sokrates'in ironi kavramını, kendi felsefesiyle uyumlu bir hale getirerek, ben'in yaşamının dışına çıkıp, başkalarının da yaşamını görmeye davet eder. Ben kavramı; bitmişlik,sonsuzluk, özgürlük ve ruh karşısında yaratıcı huzurunda birleşmek anlamına gelir. Ben'in varlığından hareketle, Tanrı'nın varlığı ve bu doğrultuda yaşanılan hayat anlamlıdır. Öyleyse bu durum; hem ben'i, hem de başka'sını nitelikli kılar.Varoluşçuluk ile Hristiyanlık arasındaki ilişkileri Verneaux şöyle ifade eder:

Egzistansiyalizm diye anılan felsefenin, hiçten doğmuş, tamamen 1940'lı yıllarda olmuş, ortaya çıkmış bir neslin ürünü olduğuna inanmak çocukça olacaktır. Hatta egzistansiyalizm, insanlığın orijinine (köküne) kadar geri gider. Aslında günümüzdeki diğer birçok şeyler gibi laikleştirilmiş dini bir düşünce hareketidir. Chesterton'un ifadesine göre, kısacası, dünyası dolmuş ve ölmüş olan 'deli haline gelmiş Hristiyan düşüncelerinden' biridir.[148]

Verneaux, varoluşçuluğun uzak kaynağının, hatta Sartre'ın ateizminin bile uzak kaynağının Hristiyanlık, kutsal kitap olduğunu söyler. Kutsal kitaptaki iman adamları, Musa ve diğer peygamberler, İncil'deki Aziz Jean ve Aziz Paul de ona göre gerçek manada varoluşçulardır. Peki bu isimler filozof olmadıkları halde varoluşçu olarak neden anılırlar? Onlar, felsefenin temel konuları olan varlık, bilgi, kategoriler gibi konular hakkında soyut fikirler öne sürmüyorlardır. Öyleyse onlar ne yapıyorlar? Gördükleri şeyi belirtiyorlar. Tanrı ile ilişkilerinde meşguliyetlerinin merkezine insanı yerleştiriyorlar. Bir 'egzistans (varoluş) doktirini', yani insanın alın yazısı (destinée) ve şimdiki durumunun menşei hakkında somut ve tarihi hakikatler bütünü getiriyorlar.[149]

Verneaux'ya göre bu bir hayat mesajıdır. Bu mesajda önemli olan insanın kurtuluşudur ancak "İsa'ya katılarak" mümkün olabilecektir. Burada Hristiyan kaynağı ile bağlantılı olarak bu akıma en büyük desteklerden birisi Augustinus'tan gelmektedir. Kendinden önceki Hristiyan mirasını felsefi bir biçimde dile getirmek bakımından önemli bir filozoftur. Verneaux, Augustinus'ta üç önemli varoluşçu çizgi görür: "Kendimi bileyim, Seni bilirim. Ve daha başka ne var? Daha başka hiçbir şey yok."[150] Onun İtiraflar adlı eseri, bu ifadelerin bir yorumu gibidir. O, bir insanın, ruhunun Tanrı'ya doğru takip ettiği yolla, paganizmden imana ve mistik murakabeye, sefahatten azizliğe doğru takip edeceği yolla, yaşamış olduğu tecrübelerini anlatır.[151] Öyleyse Tanrı'ya inanmak, bizdeki bütün endişeleri yok edecektir. "İnsanın bedbahtlık ve iç sıkılması hali, Allah olmazsa çaresizdir.''[152] İşte bu çaresizlik, iç sıkılması çağdaş varoluşçuluğun habercisidir. Bu haber en iyi şekilde Kierkegaard tarafından duyulmuştur.

Kierkegaard, hem ateist hem de teist varoluşçuların hareket ettiği bir filozoftur. Varoluşçu filozofların dikkatini çeken birçok kavrama neredeyse Kierkegaard'da rastlamak mümkündür. Onun ayrıca geleneksel felsefeye ve özellikle Hegel'in rasyonalizmine getirdiği eleştiri oldukça önemlidir. Varoluşçuluk, bir bakıma Hegel'e ve rasyonalizme karşı bir itirazın çığlığı gibidir. Kierkegaard, Hegel'e itirazında şunları dile getirir:

İstediğiniz her şeyi boşuna söyleyeceksiniz, ben, sizin sisteminizin bir mantıki safhası değilim. Ben varım, ben hürüm. Ben benim, bir bireyim ve bir kavram değilim, Hiçbir soyut fikir benim şahsiyetimi ifade edemez; geçmişimi, halimi (şu anki durumumu) bilhassa geleceğimi belirleyemez, bil-kuvve mevcudiyetimi tüketemez. Hiçbir akıl yürütme beni, hayatımı, yapmış olduğum seçimleri, doğumumu, ölümümü açıklayamaz. O halde felsefe için yapılacak en iyi bir şey var, o da, evreni aklileştirmekten vazgeçmektir. Önemli olan tek şey budur, kalanı boştur.[153]

Hatırlanacağı üzere Hegel rasyonalizmi doruğa çıkarmıştı. ''Akli olan gerçek ve gerçek olan da akli'' idi. Gerçeğe ulaşmada akıl, tek araçtı. Kierkegaard'ın bu ifadelerinde ise soyutlama yoluyla kavramdan

---

[148] Roger Verneaux, Egzistansiyalizm Üzerine Dersler, çev. MurtazaKorlaelçi, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,1994, s.3.
[149] Roger Verneaux, Egzistansiyalizm Üzerine Dersler,s.3.
[150] age.s.4.
[151] age.s.4.
[152] age.s.4.
[153] age.s.2.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

kavrama geçerek; akıl yürütmelerle insan hayatının, varoluşunun anlaşılmasının imkânsızlığından sıyrılıp somut, bireysel varoluş hallerine odaklanılması istenmektedir. İşte burada fenomenolojiye ihtiyaç vardır. Tam da bu doğrultuda çağdaş varoluşçu filozofların hemen hemen hepsi bir metot olarak fenomenolojiden faydalanmıştır. Edmund Husserl'e göre (1859-1938)"bütün felsefi cevaplar, fenomenleri şuurda görüldüğü gibi tam olarak tasvir etmekten ibarettir. Hiçbir dedüksiyon, hatta hiçbir yorum hâkim değildir. Felsefe, söylendiği gibi, şimdinin sınırı dışına çıkmamalıdır."[154]

Bütün varoluşçular, fenomenolojiden faydalanarak bu tasvir işini edebiyat ile felsefe arasında kurdukları bağ dolayısıyla oldukça verimli bir biçimde yapmışlardır.Şimdi şunu sorabiliriz: Öyleyse varoluşçuluk nedir? Nasıl tanımlanabilir?Varoluşçuluğu Kenan Gürsoy şöyle tanımlıyor:

Ekzistans felsefesi, genel çizgileriyle, bir taraftan insanın ferdi varoluşunu hareket noktası kabul eden bir varlık felsefesi (ontoloji) iken, diğer taraftan da bu insanın dünya içindeki vaziyet alışını, başkaları ve toplum karşısındaki yerini ve değerini anlamaya çalışan, onun eylemlerinin temelindeki sorumluluğunu kuvvetle hisseden bir etik ve değer felsefesi görünümündedir.[155]

Gürsoy'un bu tanımlamasında ferdi olarak insan ve onun varoluşu ile birlikte takınılan tavırlar söz konusu edilmektedir. Her varoluşçu filozofta bu tavırlar farklı kavramları gündeme getirir. Saçmalık, umutsuzluk, kötümserlik, özgürlük, başkaldırı, sorumluluk, bulantı, hiçlik, kaygı gibi kavramlardır bunlar. Öyleyse bu akımın tanımına bakıldığında, burada ele alınan kavramların hemen hemen hepsi varoluşçulukla ilgili ve her varoluşçu filozofta karşılaştığımız benzer ya da farklı kavramlar olduğu düşünülebilir. Böylesine bir durumda elbette varoluşçuluğun tek bir tanımını yapmak oldukça zordur. Onu tanımlamaktan ziyade tasvir etmeye çalışanları takip etmek, belki varoluşçuluğu anlamak bakımından daha yerinde olacaktır. Hatta Heinemann, varoluşçuluğu kucaklayan tek bir öz olmadığı için onun tanımlanamaz olduğunu ileri sürer ve şöyle devam eder: "Bu sözcük (varoluşçuluk), aralarında derin ayrımlar bulunan çeşitli felsefeleri gösterir."[156]Bu felsefelerin ortak bir iklimi vardır. Bu iklim de şöyle tasvir edilebilir: "Bireyciliğe (ferdiyetçiliğe) aşırı yer vermek, kişioğlunun varoluş sorununa büyük ilgi göstermek ve herhangi bir düşünce okulundan olmamak, herhangi bir inançlar kümesini, özellikle sistemleri yetersiz görmektir.''[157]

Dolayısıyla varoluşçuluğun genel tanımlarına bakıldığında, bir insan meselesi olduğu öne çıkıyor. İnsanın yalnızlaşması, yabancılaşması ve hayatın anlamını araması, sorgulaması bir yandan öteki ile olan ilişkisini de etkiliyor.Öyleyse insan, bazı varoluşçu filozoflardaki düşünce gibi fırlatılıp atılmış, yalnız ve kimsesiz bir varlık mıdır? Ben ve başkası; ''bu dünyaya herhangi bir şey olmak için değil kendisi olmak için gelmiştir. Fakat insanoğlu ne olduğunda kendisi olmuş olacağını da bilememektedir. Bu süreç çok zor ve çetindir. Zira aramakla bulunmayacaktır lakin bulanlar arayanlar olacaktır.''[158] Bu bağlamda insanın ne olduğunu arayan Sartre' göre insan bu dünyaya bırakılmıştır. Başı boş, ''…fazladan varolup giden bir yığın''[159]misali eksiktir. Camus de ise insandan önce, hayatın saçma olduğu düşüncesinden bir başkaldırıya gidiş vardır. Bu nedenle insan, hem bireysel hem de toplumsal varlıktır. İki filozof da kendince seçimlerde bulunmuştur. Aslında seçim, sorumluluk sahibi bir ahlak varlığı olduğumuzu hatırlatır bize. Ahlak varlığı,''ben'in eylemlerinin yöneldiği hedef ile veya bireysel irade ile bu iradeye karşı koyan toplumsal iradenin karşılaşmasından doğan bir gerilim''[160] durumudur.

Ben'in öteki ile ilişkisi, bu gerilimle ahlaki bir mesuliyetten doğar ki ancak bu şekilde birlikte yaşamak mümkün olur. Aksi takdirde insan Camus ve Sartre'ın bireyinde olduğu gibi bunalım içine girecek ve saçma bir dünyada kendini kaybedecektir. Bu bakımdan Sartre ve Camus'de ben ve başka'sı problemi irdelenecektir.

2. Ben ve Başkası İlişkisi

Ben ve öteki arasındaki ilişkiyi incelemenin nedeni olarak insanın varoluşunda kendini gerçekleştirmesinin, kendini aramasının yanı sıra başkasıyla da bir etkileşim içerisinde olması gösterilebilir. Çalışmanın başında, varoluşçuluğun ortaya çıkışında 20. Yüzyıl olaylarının etkisinden bahsedilmişti. Bu olaylar insanın hayatının ve varoluşunun sorgulanmasını gerektirdi. Çünkü yalnız, yabancı ve makineye esir

[154] age. s.6.
[155] Kenan Gürsoy, Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler, Akçağ Yayınları, Ankara,1988, s.29-30.
[156] Sartre, Varoluşçuluk, çev. Asım Bezirci, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s.10-11.
[157] age. s.11.
[158] Levent Bayraktar, Felsefe İle, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2016, s.22.
[159] Jean Paul Sartre, Bulantı, çev. Selahattin Hilâv, Can Yayınları, İstanbul, 1981, s.159
[160] Ali Osman Gündoğan, Ahlaktan Siyasete, Mkm Yayıncılık, Bursa,2011, s.17

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

hale gelmiş olan insanlar, köklerinden kopmuş, değerler sistemine de güvenlerini yitirmiş bulunuyordu. Bu durum insanların mutsuz ve umutsuz olmalarını da beraberinde getirdi. Böyle bir durumda yalnızlık ve yabancılıktan kurtulmak, varoluşunu gerçekleştirmek isteyen insanın başkalarıyla nasıl bir ilişki kurması gerektiği önemli bir sorun olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı neredeyse bütün varoluşçularda bu sorunun ele alındığı görülür.

Ayrıca kendi varoluşunu gerçekleştirmek isteyen insan, kendisini tanımak zorundadır. Bu açıdan başkası, kendimizi tanımamız ve kendimizi bilmemizde nasıl bir etkiye sahiptir sorusunun da cevaplanmasını gerektirir. Bir bakıma insan, başka insanlarla birlikte bir dünyayı paylaşmak zorunda olduğu için, başkası zorunlu olarak benim gibi bir özne varlığı biçiminde mi yoksa bir nesne olarak mı görülecekti? İşte bu sorular varoluşçuluğun önünde hazır bulduğu sorulardır.

Filozofların görüşlerini irdelemeden önce ben ve öteki ilişkisinin modern dönemde Descartes ile birlikte şekillenmeye başladığı da eklenmelidir. Nitekim Descartes ile bilen özne ön plandadır ve özellikle modern dönem ile özne/nesne, ben/öteki, akıl/iman ve ruh/beden gibi ayrımlar ortaya çıkarak düalizm doruğa ulaşmıştır. Descartes; ‘’cogitoergosum’’ ifadesiyle varoluşçu filozoflara bir anlamda kapı aralamıştır. Filozof, cogito ilkesine nasıl eriştiğini söyle ifade eder:

Çocuklukta yani adam olmadan önce, henüz tüm usumuzu kullanmadığımız bu yaşta duyularımıza çarpan nesnelere ilişkin bazen iyi bazen kötü yargılarda bulunurduk. Bu nedenle, böyle aceleyle verilen birçok yargı gerçeğin bilgisine ulaşmamızın önüne taş koyuyor. Bu da bize şunu öğretiyor ki kendilerinde en küçük bir kuşku kırıntısı bulacağımız nesnelerden yaşamımızda bir kez bile kuşku duymadıkça, onlardan ayrılabileceğimizi gösteren hiçbir belirti yoktur.[161]

Yani cogito’ya ulaşmanın ilk basamağı şüphe ediyor olmaktır. Şüphe etmek, akıl aracılığıyla oluşan bir eylemdir. Akıl; kendi dışında kalan maddi dünyadan, hatta kendi bedeninden bile şüphe duyar. Çünkü duyular vasıtasıyla algılanan her şey, Descartes için bir hayalden ibarettir. Bu noktada şüphe edilemeyecek tek bir şey kalır ortada. O da ben ! Ancak bu ben; şüphe etmekten dolayı varolan bir ben’dir. Çünkü ‘’varolmasaydık kuşku duyamazdık.’’[162]Böyle bir ben tasarımı; en açık ve en doğru bilgi olup, epistemolojik bir zeminde incelemenin eseridir. Descartes, ben inşası ile varlığı yani ben’i somut bir varoluşta açıklamıştır. Ben yani bilen özne; sorgulayan, şüphe eden ve inkâr eden bilinçli bir varlık halindedir. İnsanın varoluşu düşünceyle kavranır, Descartes’ta ben bilinci ya da öz-bilinç; ‘‘bütünüyle ayrı bir varlık ya da kendilik olarak zihnin, kendi varlığı dışında her şeyden kuşku duyan, kendisini sadece geleneksel otoritelere değil, fakat maddi dünya ya da nesneye karşı da manipüle eden bir özne olarak modern benliğin insanına karşılık gelir.’’[163]

Dolayısıyla Descartes ile birlikte öznenin toplumdan soyutlandığı fark edilir. Üstelik onun Tanrı anlayışı da deizme kayar. Nitekim ona göre Tanrı insanı yaratmış ve ötesine karışmamaktadır.Ruh, bedenin ölümünden sonra, Tanrı’nın yardımı olmadan ve doğal olarak varlığını devam ettirecektir.[164]Ortaçağ’dan farklı olarak modern dönemde Tanrı’nın yerine, bilen özne konulmuştur. Emekli olmuş bir Tanrı anlayışı ve bireysel bir özne ile nasıl ahlaki bir şahsiyetten bahsedilebilir? Özne bu konumda rasyonel olana indirgenmiş ve insanın bir değer varlığı da olduğu hesaba katılmamıştır. Oysaki insan bir akıl varlığı olmasının yanı sıra, manevi bir varlıktır da. Bu durumda ben ve başka’sı kavramı, etik bir sorunu teşkil eder. Çünkü başkası olmadığı takdirde etik kavramı da açığa çıkmaz.Ancak burada şunu da hemen belirtmek gerekir ki, Sartre’da mesele daha çok ontolojik ve epistemolojik boyutuyla ortaya konulmakta ve buradan özgürlük, sorumluluk gibi kavramlara ulaşılmaktadır. Camus’de ise dayanışma yoluyla etik bir amaçtan bahsedildiği söylenebilir.

Öncelikle Sartre’a değinirsek, diğer varoluşçu filozoflarda ve özellikle de Heidegger’de olduğu gibi bırakılmışlık, terkedilmişlik kavramı ile insanın yalnızlığını ortaya koyar: Sartre “İnsan kendi başına bırakılmıştır. Ne içinde dayanacak bir destek vardır, ne de dışında tutunacak bir dal…’’[165] Çünkü Tanrı da yoktur. Burada başkası hangi konumdadır? Başkasının hangi konumda olduğunu anlamak için bilincin, kendisi için varlığın ne olduğunu anlamamız gerekir:

Kendisi için varlık ya da bilinç, dış dünyaya yönelerek kendi bilincinin farkına varır. Bu sayede bilinç, kendisini eksik bir varlık olarak görecektir. Bilinç, kendinde varlık’a yönelerek kendi eksikliğini tamamlamak

[161] Descartes, Felsefenin İlkeleri, çev. Mesut Akın, Say Yayınları, İstanbul, 2014 s.47.
[162] Descartes, Felsefenin İlkeleri, s.51.
[163] Ahmet Cevizci, Felsefenin Kısa Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s.285.
[164] Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s.507.
[165] Jean Paul Sartre, Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır, çev. Asım Bezirci, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s.68-69.

ister. Bundan dolayı bilinç, hiçbir zaman tek başına bir varlık olmamıştır. Bilinç, her zaman Öteki'ye yönelir. Bilinç, yönelmişlikle tanımlanır ve yönelmişlikle kendini aşarak birlik kazanır.[166]

Sartre, fenomenolojiden hareketle, "her bilinç bir şeyin bilincidir" önermesine sıkı sıkıya bağlıdır. Öteki olarak adlandırılan da aynı durumdadır. Bundan dolayı ben ile öteki, karşılıklı olarak varlıkları birbirlerine muhtaç durumdadır. Sartre'a göre, ''ben, bu dünyada, başka'larıyla ilişki içindedir. Başkası'yla ilişki; başkası'nın bakışıyla, başkası'nın bakışının bize verdiği 'utanma' duygusuyla kurulur.[167] Öyleyse burada bakış üzerinde durulmalıdır.

Başkası ile olan ilişkimizi Sartre, bakış üzerinden kurar.Varlık ve Hiçlik adlı eserinde bu kavramı değerlendirir."Bana doğru gelmekte olan şu kadın, sokaktan geçen şu adam, penceremde şarkı söylediğini işittiğim şu dilenci benim için nesnedirler."[168]Onların benim için nesne olmasının nedeni nedir? Bu, bakış'ın analiziyle ortaya çıkacak bir cevaptır. Bakış sayesinde ben de, başkası için varlık tarzına ait olurum. Yani ben de bana bakanın bakışı altında nesne varlığına dönüşürüm. Sartre'ın verdiği bir örnek vardır. Bu örnek hem nesne varlığa dönüşü hem de başkasını "kişi halinde mevcudiyet" olarak keşfetmeme imkân verir. Örnek şudur: ''Kıskançlık, çıkar ya da erdemsizlik nedeniyle kapıları dinlediğimi ya da anahtar deliğinden içeriyi gözetlediğimi farzedelim. Yalnızım ben(in) konuşlandırıcı olmayan bilincinin düzlemindeyim. Bunun anlamı öncelikle, bilincimde ikamet eden bir benin bulunmadığıdır."[169]

Ben bu haldeyken yani içeriyi dinler ya da gözetlerken duyulan ayak sesi ile kendime gelirim. Bu, başkası tarafından görülmenin başlangıcıdır ve kendime gelişimin de başlangıcıdır. Ben kendimi böyle bir durumda utancın ya da başka eylemler söz konusu olduğunda da gururun içinde keşfederim. Benim açımdan bu, kendimi biliştir ama gören açısından nesne varlık haline düşürülüş olduğu için de, kendi gözümde kendi değerimi yitirme tehlikesi ortaya çıkar. Sartre'ın ifadeleriyle söylemek gerekirse;"Başkasının bakışını ve bu bakışın ucundaki kendimi bana açık eden, bakılan durumunu bana bildiren değil de yaşatan şey utançtır ya da övünçtür. Oysa utanç, kendi'den utançtır, benim, düpedüz başkasının baktığı ve yargıladığı nesne olmanın tanınmasıdır."[170] Öyleyse bakış, başkası tarafından görülmenin ama kendimize de gelmenin koşuludur. Bundan dolayı başkasının bakışı, beninesneleştiren birfiildir. Başkası ile ilişkim, nesne-başkası halinde olan bir ilişkidir. Bundan dolayı Sartre, "başkaları cehennemdir" düşüncesine sahiptir.

Bulantı romanında kahraman, başkası karşısında kendisini bir nesne gibi hissettiğinde kendi gözünde kendi değeri düşer. Dolayısıyla Sartre'a göre öteki, ikinci plandadır ve ahlak anlayışında sorumluluk devre dışı bırakılmıştır. Şu halde özne, ötekine kayıtsız kalmış ve kendi acısıyla baş başadır. Öyleyse bireyin melankolikliği ve bencilliği öne çıkar. Çünkü özne, sadece kendi acısıyla ilgilenir ve başkasına karşı duyarsız kalmaktadır, salt kendi yarasını duymaktadır. Ancak Sartre, ilk anda böyle düşünecek gibi olsa da başkasının bakışını düşmanca görse de; kendimizi bilişimiz ve varoluşumuz açısından başkasının varlığını zorunlu kılacaktır. Zira bakış fenomeninde başkasının bakışına maruz kalmadığımda düşüncemin ben'e dönmesi pek mümkün görünmemektedir. ''Başkası her an bana bakar''[171]Bu, başkası için herhangi birvarlık konumuna düşmem anlamına gelir. Bu, olumsuz bir haldir. Ama bu bakış, aslında beni kendime de davet eder. Bu açıdanda düşünüldüğünde başkası, zorunludur. Burada şunu sormalıyız: İlk anda başkası, etik açıdan sorumluluğumun dışında gibi görünse de, gerçekte böyle midir?

Sartre, Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır adlı eserinde, çıkış noktası olarak Descartes'ıncogitosu'nu ifade eder. Çünkü cogito'da insan, hiçbir aracıya başvurmadan kendisini kavramaktadır. Şunu da ilave eder: "Dolaysızca kendini kavrayan insan, aynı zamanda başkalarını da bulmuş, kavramış oluyor; başkalarını kendi varoluşunun nedeni, koşulu olarak görüyor…Yani, kendisiyle ilgili bir gerçeğe varması için başkalarından geçmesi gerekiyor."[172] Böylece Sartre, "başkası hem varoluşum, hem de kendimi bilişim için gerekli"[173] sonucuna varıyor ve bu duruma da "özneler-arası" bir evren diyor. Öyleyse Sartre, özneler-arası evren fikriyle

[166] Vedat Çelebi ve Ahmet İnal, "J.G. Fichte, J.P. Sartre ve E. Levinas'da Ben ve Ben Olmayan/Öteki İlişkisi Bağlamında Diyalektik Süreç", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt:12, sayı:65, Ağustos 2019, s.604.
[167] age. s.608.
[168] Sartre, Varlık ve Hiçlik, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009, s.344.
[169] Sartre, Varlık ve Hiçlik, s. 351.
[170] Sartre, Varlık ve Hiçlik, s. 353.
[171] Sartre, Varlık ve Hiçlik, s.249.
[172] Sartre, Varoluşçuluk, çev. Asım Bezirci, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 82.
[173] age. s.82.

sübjektiviteyi aşıp nesnel bir dünyaya kapı aralar. Böyle bir durumda da etik açıdan başkası karşısında sorumluluk ortaya çıkar.

Sorumluluk, ilk olarak özgürlükle ilgili olarak ortaya çıkar. İnsan, Sartre'ın ifadesine göre özgür olmaya mahkumdur. Çünkü bırakılmış, dayanabileceği Tanrı dahil hiçbir şeyi olmayan insan, önce vardır ve sonra özünü gerçekleştirir. Meşhur ifadesiyle, "varoluş özden önce gelir." Ne yaparsa kendisi yapar ve kendi kendisini yaratır. Kendi kendisini de, kendi seçimleriyle yaratır. İnsan, kendisini seçerken aynı zamanda başkasını da seçer Sartre'a göre. Nasıl ki cogito'da sadece kendimi değil, başkalarını da buluyorsam, seçim söz konusu olduğundabaşkalarını da seçerim.

Sartre'da "kendini seçmesi bütün öbür insanları da seçmesi demektir aynı zamanda. Olmak istediğimiz kimseyi yaratırken, herkesin nasıl olması gerektiğini de tasarlarız."[174] Sartre'a göre bunun tersi de doğrudur: "Öte yandan, bütün insanları seçerken insanoğlu kendini de seçmiş olur."[175] Demek ki, ben başkasına bağlandığı gibi başkası da ben'e bağlanır ve karşılıklı bir ilişki, biz'i oluşturur. Burada belki şu soru sorulabilir: Böyle bir seçme hali niçin bütün insanları da bağlasın? "Çünkü hiçbir zaman kötüyü seçmeyiz. Hep iyiyi (iyi sandığımızı) seçeriz. Herkes için iyi olmayan şey, bizim için de iyi olamaz"[176] ifadesi, Sartre'ın cevabıdır. Seçme meselesi, sorumluluk meselesini de belirler. Çünkü insan aynı zamanda bütün insanlardan sorumludur. Mademki seçim, aynı zamanda bütün insanlığı seçmektir, bunun doğal sonucu sorumluluğumuzun da bütün insanlığa yayılmasıdır. Bunun yine bir başka nedeni de, bireysel fiillerin bütün insanlığı bağlamış olmasıdır. Sartre bu konuda evlenme örneğini verir:

Bu evlenme yalnızca benim durumumdan, tutkumdan (ihtirasımdan) ya da isteğimden doğsa bile, yine de ben bununla yalnızca kendimi bağlamış olmuyorum, bütün insanlığı da tekil-evlenme (monogamie) yoluna sokmaya, bağlamaya çalışmış oluyorum. Demek ki yalnızca kendimden değil, herkesten de sorumluyum. Kendime karşı sorumlu olunca herkese karşı da sorumlu oluyorum.[177]

Camus'un felsefe anlayışına gelecek olursak, ben ve başkası problemi saçma kavramında açığa çıkar. Saçma aşamasında yabancı, yalnız olan insan, başkaldırı ile yabancılık ve yalnızlıktan kurtulmaya çalışır. Bu kurtuluşa gelmeden önce ilk soru, hayatın anlamının ne olduğudur. Camus'a göre hayat; hem basit hem de karmaşıktır. İlk eseri olan Tersi ve Yüzü'ne böyle bir isim vermesi boşuna değildir. Dünya'nın bir tersi bir de yüzü vardır. Basitlik ile karmaşıklık, düzen ile düzensizlik, anlam ile anlamsızlık, mutluluk ile mutsuzluk, saçma ile başkaldırı gibi ikilemler aslında filozofun çağrısıdır. Bu çağrıyı anlamlı kılan, saçma ile yüzleşme halidir.

Camus'un Yabancı adlı eserinde ana kahraman Meursault, saçmanın içindedir. Eserin başlangıcında Meursault annesini kaybetmiştir. Fakat kişi, bu kayıp karşısında hiçbir üzüntü yaşamamaktadır. İşte saçma olan durum, tam da budur:

Annemin tabutu üzerine dökülen kızıl kan rengi toprak, ona karışan köklerin beyaz rengi, yine kalabalık, sesler, köy, bir kahvenin önündeki bekleyiş, motorun bitmek bilmeyen homurtusu ve benim otobüsün Cezayir'in ışıkları içine girdiği, yatıp on iki saat uyuyacağımı düşündüğüm zaman duyduğum sevinç.[178]

Aslında yazarın kurduğu cümlelerden hayata bakış açısı net bir şekilde görülür ve Meursault, hayatın saçmalığını bu şekilde dile getirir. Bununla birlikte hayatını belli bir düzene göre devam ettirmeyi de yersiz görür. Burada onun düzene başkaldırdığını ve toplumdan kopuk bir yaşamın hatta ben'in köreldiğini bile görmek mümkün olabilir. Çünkü Meursault, toplum kurallarına aykırıdır. Topluma ve kendisine kör, sağır ve dilsizdir. Belki de saçmaya bile yabancıdır. Başkası, Camus'a göre bir bakıma ''hiç'' konumundadır. Çünkü insan, sorgulamadan anı yaşamaktadır. Makineleşmiş bir dünyada; makineleşmiş insan her şeyi kabul eder. Yukarıda verilen örnekte de alışılmışlık ve kabulleniş duygusu vardır. İnsanın her şeye alışması; korkuyu, utanmayı, ürkmeyi de unutturur.

Camus'un Yunan mitolojisinden etkilenip kurguladığı Sisifos'u, Meursault gibi yaşamın içindeki ben'i kaybetmiş olup, başkaları yani Tanrılar tarafından bir kaya parçası ile cezalandırılmış bir kahramandır. Cezası ise; elindeki kayayı dağın tepesine çıkarmaktır. Sisifos, kayayı tam tepeye çıkarıyor, zirveye ulaşıyor, kaya aşağı yuvarlanıyor. Yuvarlanan kayayı yeniden zirveye çıkarıyor ve yine kaya aşağı yuvarlanıyor. Her

[174] age. s.63.
[175] age. s.63.
[176] age. s.63.
[177] age. s.64.
[178] Albert Camus, Yabancı, çev. Semiha Tiryakioğlu, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s.23

defasında aynı eyleme mahkum edilen zavallı Sisifos bu hareketini defalarca kez tekrarlamaktadır. Burada açığa çıkan Pindaros'un sözü olan;''ruhum, ölümsüz yaşamın ardından koşma, olanaklar alanını tüketmeye bak.''[179]ifadesi anlam bulmaktadır. Çünkü Sisifos bu eylemiyle; eylemlerinin sayısını arttırmaktan öteye gidemez. Bu silsile devam ederken Sisifos, hayatının sonuna kadar boyundan büyük kayaya hapsolduğunu fark eder. İşte bu noktada hayat ile Sisifos arasında bir kavram açığa çıkar: Uyumsuz! Ben; uyumsuzun içinde olduğunu nasıl hisseder? Uyumsuzluğun ilk açığa çıktığı yer hayatın monotonluğudur. Her gün, bir diğer günün tekrarı veya benzeridir. Bu benzerlik; ben'i ve başka'larının yerini sorgulatır. Ben ve başkası, ''…"yarın", "ilerde", "iyi bir işim olunca","yaşlandıkça anlarsın" ''[180] gibi ifadelerle zaman fenomeninde kendini oyalar. Çünkü insan geleceğe müdahale edemeyeceğinin bilincindedir. Yaşanılan''…dünyanın "yoğun" olduğunu fark etmek, bir taşın ne derece yabancı, bizce kavranılmaz olduğunu, doğanın, bir görünümün bizi ne büyük bir güçle yoksayabileceğini sezinlemek''[181]ben'i, başkasını ve içinde yaşanılan dünyayı yabancı kılar.

Uyumsuzluğun son aşaması; ben'in ölümlü bir varlık olmasıdır. Camus ölüm için,''ancak yaşanan, bilincine varılan şey denenmiş olabilir. Burada, olsa olsa başkalarının ölümüyle ilgili bir deneyden söz edilebilir.''[182]Peki bu durumda ''uyumsuz'' olan nasıl ortadan kalkacak? Camus'e göre; ben ve hayatın uzlaşması ile sağlanacaktır. Yani Sisifos, kayayı kabullenerek; hem başkalarının ona verdiği cezaya başkaldıracak hem de hayat içerisinde kendi varoluşu için direnecektir. Bunun adı saçmanın karşısında başkaldırmak, ölümün karşısında yer alıp yaşamaktır.

Camus Veba adlı eserinde bireyin yaşadığı dünyaya ölümle karşı karşıya kalındığında, nasıl yabancılaştığını gözler önüne seriyor. O, ruhunu özgür bırakmayan insanın, kimsesiz ve terk edilmiş olduğunu bir kez daha anlamaya çalışmıştır. Böylece herkes günü gününe ve gökyüzüne karşı yapayalnız yaşamayı kabul etmek zorunda kaldı. Bu genel terk edilmişlik duygusu uzun vadede kişilikleri sağlamlaştırabilecekkendeğersiz kılmaya başlamıştı:

Örneğin, yurttaşlarımızdan bazıları o sıralar kendilerini güneş ve yağmurun hizmetine sokan bir köleliğe kapılmışlardı. Onlara bakınca sanki ilk kez ve doğrudan olarak havanın etkisini duyuyorlarmış gibi geliyordu. Altın renkli bir ışığın şöyle bir kendini göstermesi yüzlerini güldürürken, yağmurlu günler yüzlerine ve düşüncelerine kalın bir sis perdesi örtüyordu. Birkaç hafta öncesinden bu zayıflık ve bu mantıksız kölelikten kaçıyorlardı; çünkü dış dünyanın karşısında yalnız değillerdi ve belli bir ölçüde, onlarla yaşamakta olan varlık, onların evreninin önüne yerleşiyordu.[183]

Eserin başlangıcında ''Bir hapsedilmişliği başka bir hapsedilmişlikle göstermek, gerçekte var olan herhangi bir şeyler göstermek kadar mantığa uygundur.''[184]ifadesini kullanan Daniel Defoe'nun sözleri ben ve başkasının yaşadığı felaketin habercisidir. Oran kentinde, farelerin ölümüyle başlayan roman; insanların bu ölümü önemsemeyişi üzerine, hastalık kente iyice yayılır. Ana kahraman Dr. Rieux, sevdiği kadının ölümünü öğrenmesine rağmen, yaşadığı kenti terk etmez. Çünkü o, hastalıkla boğuşan kentinin insanını bu durumda yalnız bırakmaz. Hem topluma hem de kendine karşı sorumludur. Bir bakıma hayatın saçma olduğunu kabullenmiş olup; umutsuzluk ve korkuyla savaşır. Bunun adı yaşama bilinci denilen şeydir. Bu bilinç ben'in başkaldırışıdır. Romanın devamında ''zira bu felaketten kaçmak isteyen gazeteci Rambert, mücadeleye karar verdiğinde, ''tek başına mutlu olmak utanılacak'' bir şeydir düşüncesine ulaşır.''[185] İşte bu noktada yaşama bilinci; Camus için, ben'in başkası ile birleşerek açığa çıkardığı dayanışmaya karşılık gelir. Bir çeşit başkaldırı olan dayanışma:

Kendi haklarının bilincine varmış bir kişinin tavrıdır ve bu nedenle de insanın adeta varlık şartıdır da… Başkaldırmada insan, sadece kendini onaylamakla kalmaz, aynı zamanda başkalarıyla dayanışma içine girerek, başkalarının varlığını da onaylar. İnsanı yalnızlıktan kurtaran başkaldırmada kişi, hem kendini hem başkalarını keşfeder.[186]

---

[179] Albert Camus, Sisyphos Söyleni, çev. Tahsin Yücel, Adam Yayınları, İstanbul, 1988, s.7.
[180] Albert Camus, Sisyphos Söyleni, s.27
[181] age.s.27-28.
[182] age.s.30.
[183] Albert Camus, Veba, çev.Nedret Tanyolaç Öztokat, Can Yayınları, İstanbul, 2013, s.143
[184] Albert Camus, Veba, s.9
[185] Ali Osman Gündoğan, Albert Camus Hayatı, Yapıtları,Felsefesi, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2011, s.52
[186] Levent Bayraktar, ''Yunus Emre ve Camus'de Absurd Kavramı'', Felsefe ve Tasavvuf, Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara, 2016, s.79

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Bu keşif esnasında insan, belki de erdeme ulaşmış olacaktır. Öyleyse hayatın saçmalığını kabullenen değil de saçmanın bilincine varan insan daha bilinçli konumdadır. Bu bilinç, ölmekten ziyade, yaşamanın daha cesur bir yolculuk olduğunu sunar. O halde ben ve başkası, dayanışma ile özgür ve sorumlu hale gelir. Özgürlük ve sorumluluk, saçmayı kabul etmektir. Bu, yalnızlıktan birlikte oluşa, saçmadan başkaldırıya doğru gidiştir.

Camus düşüncesinde ilk aşamada ahlak, değerler bütünüyle anlamsızdır. Ancak Camus, böyle yaşamanın imkânsızlığını görür ve başkaldırı ile değer yaratmaya yönelir. Bu, 'hayır' demekle başlayan bir başkaldırıdır. Başkaldırıda insan, sadece kendisini değil, başkalarını da bulur. Nitekim Başkaldıran İnsan eserinde, "başkaldırıyorum, öyleyse varız"[187] ifadesine yer verir. Bununla kastedilen ise, insan sadece kendisi için başkaldırmaz, başkalarının uğradığı adaletsizliğe de başkaldırır, düşüncesidir. Tek başına ve yalnız kalmak, mutlu olmak için demümkün değildir. Kaderi ortak olanlar, birlikte olmak zorundadır. Camus böylece, hümanist bir niteliksel ahlaka ulaşmaya çalışır.

SONUÇ

Varoluşçuluk, her ne kadar felsefe tarihinde bir arka planı, ele aldığı tema ve kavramları besleyen fikirler ve filozofları içine alsa da, 20. Yüzyılın bir akımıdır. Bu, 20. Yüzyılın bir bunalım yüzyılı olmasıyla yakından ilgili bir durumdur. Zira felsefe, içinde bulunduğu toplumun, çağın, medeniyetin koşullandırdığı ve bu durumlara karşı da bir tavır alışın izlerini taşır. Çünkü felsefe, varolana bakma, varolanlar arasındaki ilişkileri ve sorunları görme işidir. Varoluşçu filozoflar da, böyle bir bakış ve görüş ile kendi çağlarının yoğun sorunları karşısında tavır almış, bu sorunları tasvir etmiş kişilerdir.

20.yüzyılın en önemli sorunlarının başında; yaşanan ekonomik, askeri, siyasi ve toplumsal sorunlar gelir. Bu sorunların ortaya çıkardığı bunalım da doğrudan insan ve onun varoluşunun anlamına yöneliktir. Burada yalnızlık, yabancılaşma, umutsuzluk, ölüm, sıkıntı, korku, saçmalık, bulantı gibi hususlar insana ilişkin bunalımın da dışavurumlarıdır. Bu dışa vurumlar içerisinde insanın anlamına ilişkin olarak ortaya çıkan en önemlilerinin başında da yalnızlık ve yalnızlıktan kurtulmanın sağlanabileceği yol olan ben ve başkası ilişkisi gelir. Sartre ve Camus eserlerinde ele aldığı karakterlerle insana ontolojik manada bir mesaj vermektedir. Bu manada her iki filozof da çağının tanıklığını yaptığından etik bir değer taşır.

Sartre ve Camus; hayatın yaşanmaya değer olup olmadığını ben ve başkası bağlamında ele alırken felsefelerinde ortak olan ''saçma'' kavramından hareket ederler. Camus için saçma; ben ile dünya arasındaki uyumsuzluktur. Eserlerindeki ana kahramanlar bu uyumsuzlukla karşılaşır ve hayatın saçma olduğunu kabul eder. Çünkü saçmanın varlığını onaylamak, onunla birlikte ama ona teslim olmadan, onunla kavga ederek, mücadele ederek yaşamaktır. Öyleyse saçmanın gerçekliği, hem kabul ediş hem de reddediş içerir. Böylece uyumsuzluk ortadan kalkar. Sartre için saçma; varlığın kendisinin özünden kaynaklı bir bulantı halidir. Bu bulantı halinin oluşması; ben'in saçma ile karşılaşmasını ifade eder. Çünkü varlık kategorisinde bilincin açığa çıktığı kendisi için varlıkta ben, hayata bırakılmış olduğundan, kendisini 'fazladan' bir varlık olarak hissetmesine sebep olur. Öyleyse saçma, 'fazladan' olmaklık ile bağlantılıdır. Varlığın diğer kategorisi kendisi için varlıkta; ben, bilinç ile kendini tanır. Başka ben'lere açılarak başkalarıyla da tanışma imkanı bulur. Ben ve başkalarının anlaşılması; hem varlığı hem de hiçliği ifade etmektedir. Bir varoluş sorgusunda varlığın hiçe gidişi varsa, o varlık dünya içerisindeki varlığına son verme imkanı oluşturmaz mı ? Sartre böyle bir imkanı, var olma halinin başka bir olanağı olarak düşünür. Saçmayı ortadan kaldırmak için, ben'in varlığını da ben'in isteğiyle ortadan kaldırabilme olanağına olumlu bakar. Camus de ise, ben'in dünyada, kendi ben'ine son verme imkanını, saçmaya yenilmek olarak ele alır. Çünkü yaşamak, ölmekten daha çok cesaret ister. Hayatın içinde saçmayı diri halde tutmak, kendi varlığını, yani ben'i de canlı tutmak demektir. Sartre, özellikle bakış fenomeni çerçevesinde kendisi-için varlık ile başkası-için varlık ilişkisini değerlendirir ve bakış'ın, başkasını nesneleştirici ve kendinde varlık seviyesine düşürücü olmasına rağmen, ancak bakış sayesinde kendisi-için varlık'ın kendi varoluşu ve kendisini bilişi için gerekli olduğunu düşünür. Bir bakıma başkası, ne onunla ne de onsuz olunabilecek bir varlık karakterine sahiptir. Ancak başkası, sadece kendisinde kendi varoluşumu ve bilişimi değil, başkalarının da varoluşunu ve bilinmesini bulduğum varlıktır. Bundan dolayı da her ne kadar başkası cehennem olsa da, varolmak için gereklidir.

Camus, saçma ve başkaldırı felsefesi çerçevesinde başkasına ilişkin Sartre'a göre daha iyimser ve tutarlı görünmektedir. Çünkü başkası, kaderi kendi gibi olanlardır ve ortak kader, ortak eylemeyi

[187] Albert Camus, Başkaldıran İnsan, çev. Tahsin Yücel, V Yayınları, Ankara, 1990, s.19.

gerektirmektedir. Bunun adı da dayanışmadır. Öyleyse başkaldırı, sadece kendim için ve kendi adıma olan değil, eylemimde kendisini de bulduğum herkes içindir. Bu durumda başkaldırı, bir değeri ifade eder. Hem ben'i hem de başkasını değerli kılar. Özellikle "başkaldırıyorum, öyleyse varız" ifadesi, böyle yorumlanabilir. Buradan da evrensel bir ahlak anlayışı doğması mümkün olabilir.

Sartre ve Camus; ortak bir şekilde ateist varoluşun kanadında yer alsalar bile, ben ve başkası meselesi, çözüme kavuşmuş görünmemektedir. Bugün hala aynı sorun olma halini sürdürmektedir. Çünkü insanın anlamı ve hayatına ilişkin bunalımı bitmiş değildir. Belki de ben ve başkasının eksikliğini gideren, insanın doğası gereği tamamlanma ihtiyacıdır. Bu tamamlanma, hayatın anlamıyla bir ve bütün kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

1. Bayraktar, Levent. (2016). *Felsefe İle*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
2. Bayraktar, Levent. (2016). ''Albert Camus ve Yunus Emre'de Absürd Kavramı''. *Felsefe ve Tasavvuf*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
3. Camus, Albert. (1988). *SisyphosSöyleni*(Çev.Tahsin Yücel). İstanbul: Adam Yayınları.
4. Camus, Albert. (1990). *Başkaldıran İnsan*(Çev.Tahsin Yücel). Ankara: V Yayınları.
5. Camus, Albert. (2013). *Veba*(Çev.Nedret Tanyolaç Öztokat). İstanbul: Can Yayınları.
6. Camus, Albert. (2015). *Yabancı*(Çev. Semiha Tiryakioğlu). İstanbul: Can Yayınları.
7. Cevizci, Ahmet. (2014). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
8. Cevizci, Ahmet. (2019). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
9. Çelebi, Vedat ve İnal, Ahmet (2019). "J.G. Fichte, J.P. Sartre ve E. Levinas'da Ben ve Ben Olmayan/Öteki İlişkisi Bağlamında Diyalektik Süreç", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt:12, sayı:65.
10. Descartes, Rene. (2014). *Felsefenin İlkeleri*(Çev. Mesut Akın). İstanbul: Say Yayınları.
11. Gündoğan, Ali Osman. (2011). *Ahlaktan Siyasete*. Bursa: Mkm Yayıncılık.
12. Gündoğan, Ali Osman. (2011). *Albert Camus Hayatı, Yapıtları, Felsefesi*. Bursa: Mkm Yayıncılık.
13. Gürsoy, Kenan. (1988). *Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*. Ankara:Akçağ Yayınları.
14. Mounier, Emmanuel. (2007). *Varoluş Felsefelerine Giriş*(Çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu). İstanbul: Say Yayınları.
15. Sartre, J.P. (1981). *Bulantı*(Çev. Selahattin Hilâv). İstanbul: Can Yayınları.
16. Sartre, J.P. (1981). *Varoluşçuluk*(Çev. Asım Bezirci). İstanbul: Yazko Yayınları.
17. Sartre, J.P. (1981). *Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır*(Çev. Asım Bezirci). İstanbul: Yazko Yayınları.
18. Sartre, J.P. (2009). *Varlık ve Hiçlik*(Çev. Turhan Ilgaz- Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları.
19. Verneaux, Roger. (1994). *Egzistansiyalizm Üzerine Dersler*(Çev. Murtaza Korlaelçi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(23)

Doç. Dr. Haluk YÜCEL[188]; Öğr. Gör. Hande TAŞÇEŞME[189]

ZEKÂİ DEDE'NİN DİLKEŞ-HÂVERÂN MAKAMINDA AĞIR SEMAİ VE YÜRÜK SEMAİ FORMUNDA BESTELEDİĞİ 2 ESERİN MAKAMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ

A THEMATIC ANALYSIS OF TWO WORKS COMPOSED BY ZEKÂI DEDE IN THE FORMS OF AGIR SEMAI AND YURUK SEMAI IN THE THEME OF DILKESH-HÂVERÂN

ÖZ

Türk müziğinde Klasik dönemin son temsilcisi olarak kabul edilen Zekai Dede'nin Dilkeşhaveran makamında bestelediği iki eseri bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Günümüzde az kullanılan Dilkeş-Hâverân makamı ve kadim Türk müziği türlerinden olan ve günümüzde bestekârlar tarafından eskisi kadar rağbet görmeyen Ağır Semai ve Yürük Semai de bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınarak araştırmacıların bilgilerine sunulmuştur.

Bu makalede bir bestekâr olarak Zekai Dede'nin yaşamı, Klâsik Türk musikisindeki konumu ve bestelediği iki farklı türden eseri ile besteciliği tanıtılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda 15. yüzyıldan günümüze ulaşan çeşitli kuramcıların edvârlardaki tanımlamalarıyla Dilkeş-Hâverân makamı açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zekai Dede, Ağır Semai, Yürük Semai, Türk müziği türleri.

ABSTRACT

The main subject of this study is the two musical works composed by Zekai Dede, considered to be the last representative of the Classical Era in the Turkish Music, in the theme of Dilkeş-Hâverân. A detailed analysis has been carried out in this study on the theme of Dilkeş-Hâverân, which is rarely used nowadays, and on the forms of Ağır Semai and Yürük Semai, which are the old types of Turkish Music and which are not currently sought after by composers, in order to provide useful information to researchers.

This article intents to introduce the life of Zekai Dede as a composer, his position in the Classical Turkish Music and, his composition focusing on the two different types of works he has composed. Moreover, the theme of Dilkeş-Hâverân has been explained using the descriptions of various theorists in the music books called "edvar" from the 15th century.

Keywords: *Zekai Dede, Ağır Semai, Yürük Semai, Types of Turkish Music.*

[188] Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümü Öğretim Üyesi, hy.musik@gmail.com
[189] Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümü Öğretim Görevlisi, handetascesme@duzce.edu.tr

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Geleneksel Türk müziği eğitimi "meşk" adı verilen sistemle varlığını koruyarak günümüze ulaşmıştır. Meşk sisteminde eğitim, usta-çırak bağlamında gerek nazari gerekse uygulama şeklinde olurken tavır ve taklite bağlı üslup çalışmaları bu eğitimin beraberinde gelişmektedir.

(Yücel, 2017: 1413). Meşk kavramı nota kullanımının olmadığı dönemlerde Klâsik Türk musikisinin eğitiminin karakteristik yapısını oluşturmakla beraber bu sistem halen günümüzde de devam etmektedir. Gerek musiki hocalığı gerekse hem dini hem de dindışı müzik türlerinde yapmış olduğu besteleriyle musikimize büyük katkısı olan Zekâi Dede, bizzat Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'den meşk ederek öğrendiği eserleri öğrencilerine aktarmıştır. Çalışma**,** Zekâi Dede'nin kısa bibliyografik anlatımın ardından bestekâra ait Dilkeşhaveran Makamındaki Ağır Semai "Nice Duyunca Görem" ve aynı makamdaki Yürük Semai "Düştükçe Sefa Eyleyelim" eserlerinin makamsal analizi üzerine kurulu bu çalışma olup, ilk olarak bahsi geçen Türk müziği türlerinin açıklanmasının ardından 15. yüzyıldan günümüze kadar yazılan edvarlar incelenerek tarihsel süreçte Dilkeş-Hâverân Makâmı hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında eserler geçki, asma kalış ve seyirleri incelenerek makamsal özellikleri belli bir düzen dâhilinde analiz edilmiştir. Zekai Dede'nin dini ve dindışı formlarda çok sayıda farklı makam ve usullerde bestelerinin olmasının yanı sıra bu çalışmada sadece Dilkeş-Hâverân Makamında Ağır Semai ve Yürük Semai Formunda bestelediği 2 eseri incelenmiştir.

Zekâi Dede'nin Hayatı ve Besteciliği

Klâsik Türk musikisinin büyük bestekârlarından olan Zekâi Dede, 1824 yılında İstanbul'un Eyüp semtinde dünyaya geldi. Babası, Cedid Ali Paşa mescidinin imamı Süleyman Hikmet Efendi, annesi Ziyneti Hanım'dır (Özcan 2003: 195). "Zekâî Dede, Dede Efendi'nin seçkin öğrencilerinden olan Eyyûbî Mehmet Bey'den mûsıkî öğrenmeye başladı. Bir taraftan da ünlü bestekâr, hanende, neyzen ve hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye devam ederek sülüs ve nesih türde yazıları öğrendi. Mûsıkî'de gösterdiği başarılar ve yapmış olduğu eserler hocaları tarafından takdirle karşılanan Zekâî Dede'nin ünü, bu yıllarda yayılmaya başladı" (Gargun, Karaman, 2012: 361). Dinî müziğin en önemli bestekârlarında olan Zekâi Dede'nin ilahi ve şuğul türünde eserlerinin yanı sıra dini musikisinin en ihtişamlı türlerinden olan âyin eserleri bulunmaktadır. Bu beste türlerinin dışında çok sayıda durak, tevşîh, mersiye, tesbih, eserleri çoktur. Dindışı besteciliği alanında da hiç şüphesiz çok önemli bir şahsiyet olan Zekai Dede'nin farklı türlerde eserleri vardır. Din dışı türlerinde 131 eserinin büyük çoğunluğu kâr-ı nâtık, beste ve semâiler olup sadece yirmi yedi tanesi şarkıdır. "Eserlerinde klasik üslûbun ifade özelliklerinin kuvvetle hissedildiği Zekâi Dede Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'den sonra XIX. yüzyılın en büyük bestekârı kabul edilir. İsmâil Dede Efendi'ye aynı zamanlarda talebelik yapmalarına rağmen Hacı Ârif Bey'in yeni bestekârlık anlayışından tamamen farklı bir üslûp benimseyen Zekâi Dede klasik anlayışa İsmâil Dede'den bile daha bağlı bir tavır ortaya koymuştur"(Özcan 2003: 195).

Bayatî-bûselik makamını terkip eden Zekâi Dede'nin, klasik anlayışın kurallarına bağlı bir bestekâr olmasının yanı sıra hocalık vasfıyla da Klâsik Türk musikisine büyük hizmetleri olmuştur. Dârüşşafaka'da öğrencileri ile geçtiği meşkler sayesinde klasik tavırla bestelenmiş eserler unutmayıp günümüze aktarılmıştır. "Dinî ve mistik özelliklerin ön planda tutulduğu eserlerinin toplam 500 civarında olduğu söylenirse de bunlardan ancak 300'e yakın eseri günümüze ulanabilmiştir. İsmail Dede'nin isteğiyle bestelediği, "Dil hasret-i valsın ile nâlân gel efendim" mısralarıyla başlayan sûzidil ağır semâisi onun bestekârlıkta ilk eseri, "Şehinşâh-ı cihân-bân-ı risâlet şâh-ı zî unvan" mısraıyla başlayan uşşak ilâhisi de son bestesidir"(Özcan 2003: 195). Zekâi Dede Efendi, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde ayin okumuş, Bahariye Mevlevihane'sinde kudümzenbaşı olmuş ve "Dede"lik ünvanını almıştır. 24 Kasım 1897 tarihinde vefat etmiş ve Eyüp'de gömülmüştür.

Türk Musikisinde Ağır Semai

"Klasik fasılda yer alan sözlü, din dışı eserlerin büyüklerindendir. Çoğunlukla ağır aksak semâi ve aksak semâi, nadiren de ağır sengin semâi usulleriyle bestelenir"(Tanrıkorur, 1998: 468-). "Ağır Semâi'lerde güfte olarak dört mısralı murabba şiirler seçilmiş olup, Murabba ve Nakış olmak üzere iki ana biçimde farklılık taşıyan yapılar arz etmektedir. Murabba biçiminde olan Ağır Semâi'lerde kayda değer farklılıklara rastlanmaz" (Yavaşça, 2002: 502).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

"Murabba Ağır Semâi Gûfteleri dört mısradan oluşmaktadır ve Aksak Semâi usulünün 10/4'lük ve 10/8'lik mertebeleriyle bestelenirler. Bu formdaki eserlerde terennüm bölümleri mevcuttur. Murabba Ağır Semâiler her bakımdan, murabba bestelere benzer. Murabba Ağır Semâi'lerin icrâsında; Birinci mısra ve terennüm okunur ve eserin tekrar başına geri dönülür. Aynı melodiler eşliğinde beyitin ikinci mısrâsı ve terennümü okunduktan sonra meyân kısmına geçilir. Meyân bölümünde güftenin üçüncü mısrâsı icrâ edilir ve tekrar eserin başına dönülür. Dördüncü mısrâ ve terennüm icrâ edilerek eser tamamlanmış olur" (Yücel, 2016: 46).

Murabba Ağır Semâi'nin Biçim Şeması aşağıdaki gibidir:
Birinci mısrâ + Terennüm A + B
İkinci mısrâ + Terennüm A + B
Üçüncü mısrâ + Terennüm C + B (Meyân)
Dördüncü mısrâ + Terennüm A + B

Türk Musikisinde Yürük Semai

"Klasik faslın son sözlü eseri Yürük Semâi'dir. Yine her bakımdan Beste ve Ağır Semâi'ye benzer. Tek farkı, Yürük Semâi usulü ile ölçülme zaruriyetidir. Anlaşıldığı gibi burada usul ismi, aynı zamanda bir forma isim olmuştur. Melodi ve söz yapısı da tamamen Beste formu gibidir" (Özkan, 1994: 87).

"Klasik fasılda saz Semâisinden önce icra edilir. Büyük söz eserlerinin en hareketlisidir ve ikiye ayrılır: Yürük Semâi (6/4, 6/8) ile Ağır (Sengin) Semâi'lerde ölçülmüştür. Türk Mûsikîsinin hareketli ve çok kullanılan formlarından biridir " (Yücel, 2016: 46). "Yürük Semâi eserler kimi zaman güfte şiirlerden iki beyit alınarak bestelenir. Bu durumda eser iki bölmeli olup, her beyitten, yani her iki dizeden sonra terennüm gelir. Böyle bir yürük semâi'de terennümler iki kez seslendirileceğinden daha uzun ve bezekli seslendirilir. Bu tür bestelenmiş yürük semâiye, nakış yürük semâi denilir ki, ayrı bir tür değildir. Her iki durumda da 1., 2. ve 4. dizeler aynı ezgiyle bestelenir, 3. dize ise meyan olacak şekilde ezgilenir" (Akdoğu, 2003: 281).

Dört haneli Yürük Semai'nin şeması şöyledir:
Birinci mısrâ + Terennüm A + B
İkinci mısrâ + Terennüm A + B
Üçüncü mısrâ + Terennüm C + B (Meyân)
Dördüncü mısrâ + Terennüm A + B

Edvârlarda Dilkeş-Hâverân Makâmı

XV. yüzyıllara kadar yazılan edvârlarda bulunmayan makâm, XV. yüzyıldan itibaren pek çok kuramcının eserinde kendine yer bulmuştur. Bazı kaynaklarda Zirkeşhâverân, Zilkeşhâverân olarak kaydedilmiştir. Kimi Edvârlarda Dilkeş-Hâverân Makâmı şöyledir:

Kırşehirli Yusuf Kitâbü'l Edvâr'da,"Hüseynî âgâze ide, ine Acem evinde karâr ide." (Demir, 1985: 58)

Kitâb-ı Edvârda Zîrkeşhâverân adıyla şöyle açıklanmıştır: "Zîrkeşhâverân oldur ki Hüseynî âğâz ide ine Irâk evinde karâr ide." (Cevher, 2004a, 12, 47)

Bedri Dilşâd Muradnâme'sinde şu dörtlükle açıklanmıştır:
"Hüseynî'den âgâz-ı idüben Irâk
Karâr eyler olursa yokdur nifâk
Adı Zil-keş-i Hâverân'dur anun
İşitmekligi kût-ı cândur anun" (Ceyhan, 1997: 731)

Hızır Bin Abdullah'tda Zîrkeşhâverân adıyla geçen makamın tanımı şöyle yapılmıştır: "Hüseyni âgâze ede, ine, ırak evinde karar ede." (Çelik, 2001: 52)

Abdülbâkî Nâsır Dede, Tedkîk ü Tahkîk'de makamı şöyle açıklamaktadır. Hüseyni agaze idüb, ırak karar ider. (Aksu, 1988: 191)

Hızır Ağa, Tehîmü'l-Makamat fi Tevhidi'n-Nagamât eserinde Zirkeşhâverân makamını şöyle betimlemektedir: hüseynî edib ve inip kararı ırak perdesinde aşikâr eder.(Hızır, 25a)

Ruhperver'de Dilkeş-Hâverân Makamı: "Dilkeş-Hâverân oldur ki hüseyni âgâz eyleye ırak karar ide" (Agayeva ve Uslu, 2008: 91).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Ahmedoğlu Şükrullah Edvâr-ı Mûsikî eserinde Zilkeşiheverân olarak adı geçen makâm ellidokuz terkîb arasında altıncı olarak verilmiş ve şöyle açıklanmıştır: "Zilkeşi heverân oldur ki Hüseyinî başlana Irâk karâr ide." (Kamiloğlu, 2007: 168)

Hüseyin Sâdeddin Arel'e Göre Dilkeşhâverân makamı:"Dilkeşhâverân makamının seyri: Hüseyni dizisinde gezinildikten sonra ortak sesler vasıtasıyla ırak dizisine geçilerek ırak perdesinde karar verilir. Bu çerçeve içinde başka geçici geçkilerin yapılmasına mani yoktur." (Akdoğu 1991: 191)

Şeref Çakar'a Dilkeşhâverân makamını şöyle anlatmaktadır: "Makamın dizisi dügâh perdesindeki hüseyni makamı dizisine ırak perdesindeki se-gâh dörtlüsünün eklenmesi ile oluşmuştur. Üzerinde uşşak dörtlüsü ile yarım karar verilen birinci derecede güçlü hüseyni dizisinin güçlüsü olan hüseyni perdesidir. İkinci derecede güçlü hüseyni dizisinin durağı ve ırak perdesindeki segâh dizisinin güçlüsü olan dügâh perdesidir" (Çakar, 2004: 141).

M. Ekrem Karadeniz'de ise Dilkeşhâverân makamı: "Bu makam hüseyni ve arak makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir. Neva ne hüseyni perdesinden terennüme başlar, hüseyni makamını icra ettikten sonra rast perdesine inip buradan arak makamına geçer ve kısaca bu makamın da seyri-ni icra edip ırak perdesinde karar verir" **(**Karadeniz 1982: 125).

İsmail Hakkı Özkan, Dilkeşhâverân makamını şöyle anlatır: "Mutlaka yerindeki hüseyni dizisi ile aynen hüseyni makamında olduğu gibi güçlü civarından seyre başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinildikten son-ra, güçlü hüseyni perdesinde uşşak çeşnisiyle yarım karar yapılır. Bu arada gereken yerlerde gerekli asma kararlar da gösterilir. Nihayet yine karışık gezildikten sonra ırak perdesindeki segâh dörtlüsüne geçilir ve ırak perdesinde çeşnisiyle yedenli tam karar yapılır" (Özkan 1998: 467).

Dilkeşhaveran Makamındaki Ağır Semai "Nice Duyunca Görem" Eserin Makamsal Analizi

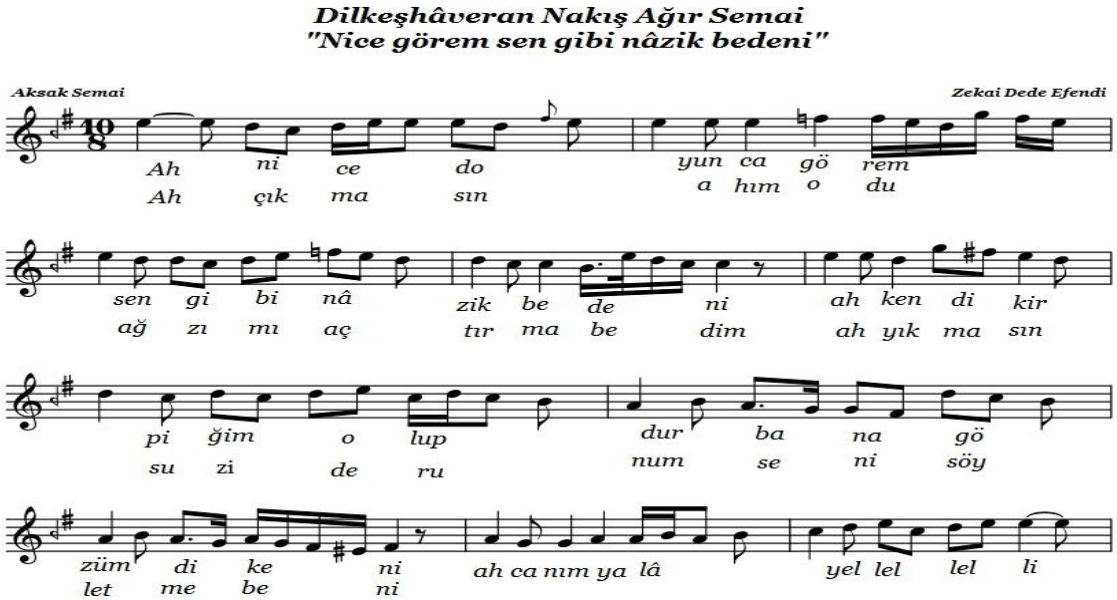

Eserin zeminhânesine makamın birinci derece güçlüsü olan hüseyni perdesiyle giriş yapılmıştır. Acem perdesi vurgusu yapılarak çargâh perdesinde ilk cümle tamamlanmıştır. Esere makamın ikinci derece güçlüsü olan dügâh perdesi civarında uşşaklı motifler gösterilerek devam edilmiştir. Irak perdesinde segâh sesleri ile yarım karar gösterilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: züm di ke ni let me be ni ah ca nım ya lâ yel lel lel li ömrüm te re le lel le lel lel li Ah Ah Ah bi ve fâ kâr sın Ah Ah

Eserin terennüm bölümüne uşşak dizisi sesleri ile giriş yapılmıştır. Terennümün ikinci cümle motifinde yine makamın birinci derece güçlüsü olan hüseyni perdesinde kalış yapılmıştır. Terennüm bölümünün devamında Hüseyni makamı sesleri kullanılırken çargâh perdesine de vurgular yapılmıştır. Segâh perdesinde kısa bir asma kalış yapıldıktan sonra, küçük cümle motifleriyle önce nikriz sonra da nişabur çeşnisi gösterilmiştir. Karar seyrine geçmeden evvel, Hüseyni makamının iniş cazibesi kullanılanarak, eviç perdesinden hareketle nevâ perdesinde kalış yapılmıştır.

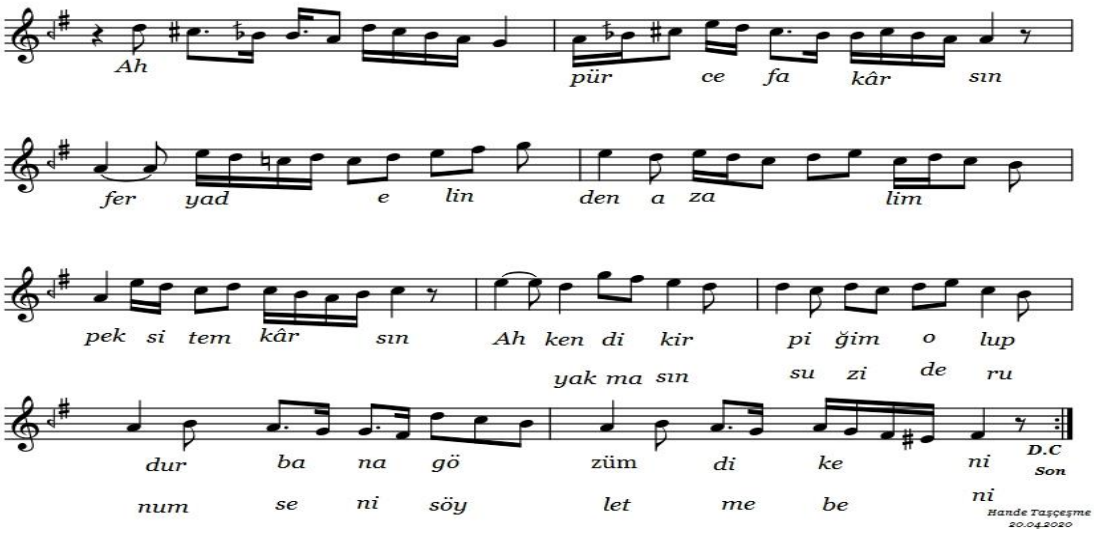

Rast perdesinde gösterilen nikriz çeşnisi ve hemen ardından gelen dügâh perdesindeki hicaz çeşnisinden sonra, eserde tam karar seyrine geçilmiştir. Dügâh perdesinden hareketle Hüseyni makamı sesleri ve motifleriyle çargâh perdesinde kısa bir asma kalış yapılmıştır. Hemen ardından yine Hüseyni makamı sesleri ile devam edilmiştir. Eserde acemaşiran perdesi de gösterilerek, ırak perdesinde yedenli tam karar verilmiştir.

Dilkeşhaveran Makamındaki Yürük Semai "Düştükçe Sefa Eyleyelim" Eserin Makamsal Analizi

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

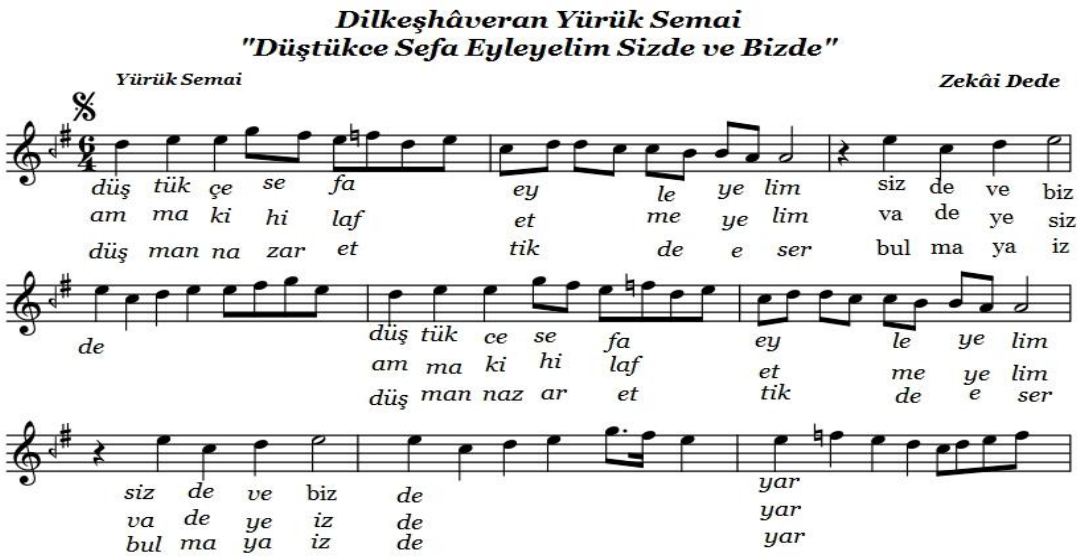

Eserin zeminhânesinde önce nevâ perdesi gösterilip hüseyni perdesi civarından seyre başlanmıştır. Uşşak dizisi sesleri ile makanın ikinci derece güçlüsü olan dügâh perdesinde kalış yapılmıştır, ardından da makamın birinci derece güçlüsü hüseyni perdesinde kalış yapılmıştır. Yine aynı motif ve kalışlarla terennüm bölümüne geçilmiştir. Acem perdesi etkisi bu eserde de görülmektedir.

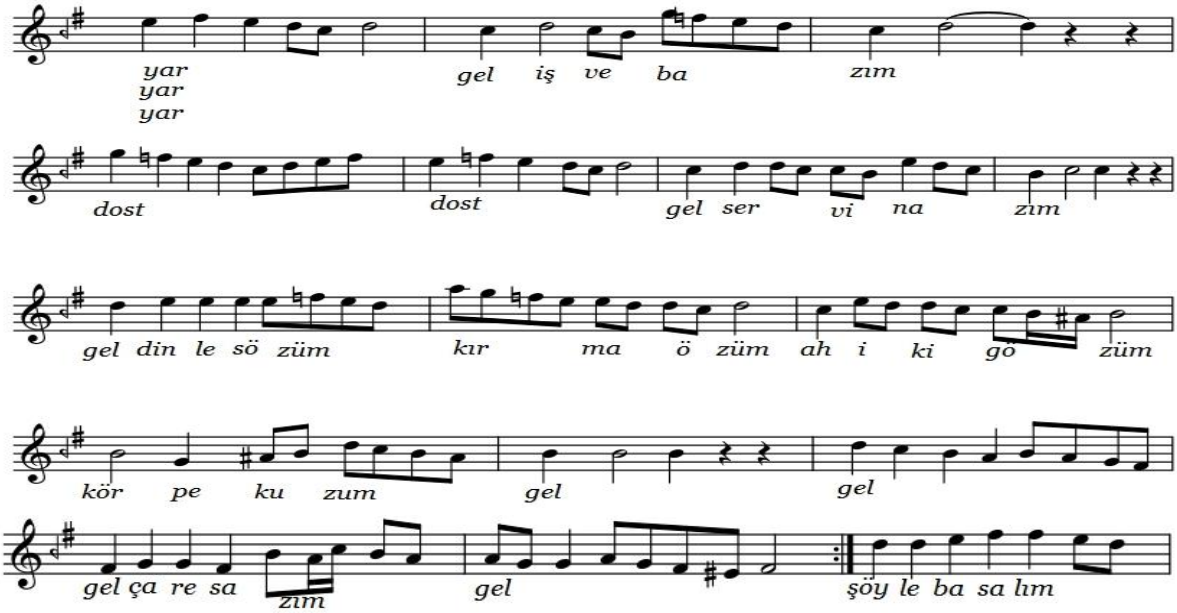

Eserin terennüm bölümüne hüseyni perdesi civarından başlanmıştır. Nevâ perdesinde ve çargâh perdesinde asma kalışlar yapılmıştır. Eser hüseyni perdesi sesleri ile devam ederken, nevâ perdesinde buselik çeşnisi gösterildikten sonra segâh perdesinde segâhlı asma kalış yapılmıştır. Nevâ perdesinden hareketle rast çeşnisi gösterildikten sonra ırak perdesinde segâhlı asma kalış yapılmıştır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

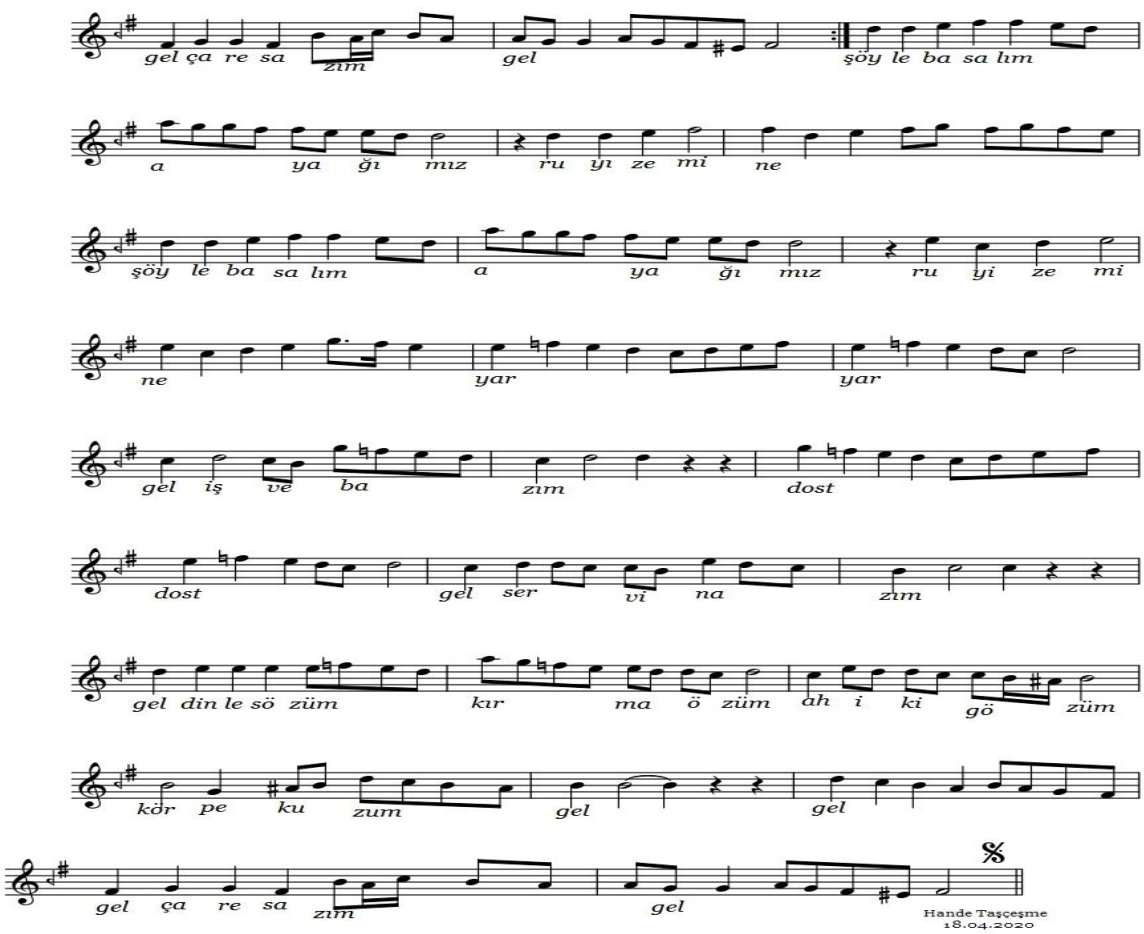

Eserin bu bölümünde nevâ perdesinde rast çeşnisi gösterildikten sonra merkez perde olan hüseyni perdesi sesleri ile seyre devam edilmiştir. Çargâh ve nevâ perdelerindeki asma kalışlar eserin bu bölümünde de gözlenmektedir. Yine eserin bu bölümünde de aynı motif ve ezgilerden oluşan, nevâ perdesinde buselik, segâh perdesinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. Eserde tam karar seyrine gelindiğinde, ırak perdesinde acemaşiran perdesi de gösterilerek, yedenli olarak tam karar verilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Zekâi Dede'nin Dilkeş-Hâverân makamında, Ağır Semai ve Yürük Semai formunda bestelediği eserler incelenmiştir. Eserler öncelikle formlarının tanıtımı bakımından ele alınmıştır daha sonra da makamsal olarak analiz edilmiştir.

Bu araştırmanın makamsal olarak incelenmesi sonucunda; Dilkeş-Hâverân makamı içerisinde yapılan tüm asma kalış ve geçkiler hemen hemen Hüseyni makamında yapılan asma kalış ve geçkilerle aynıdır diyebilmek mümkün olmuştur. Hüseyni perdesinin birinci merkez perde, dügâh perdesinin ikinci merkez perde olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Asma kalışlar ise daha çok çargâh ve nevâ perdelerinde yapılmıştır. İlk eserde Hüseyni makamı seyri daha yoğun kullanılırken diğer eserde segâhlı kalışlar daha fazla işlenmiştir. Her iki eserde de acemaşiran yeden perdesi gösterilerek karar verilmiştir.

Klasik Türk mûsıkîsi alanında makamsal açıdan analiz çalışmalarının maalesef ki yeterli oranda olmadığı gözlenmiştir. Bu ve bu gibi çalışmaların arttırılmasıyla Türk mûsıkîsi alanına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Agayeva, S. ve Uslu, R. (2008). Ruhperver: Bir XVII. Yüzyıl Müzik Teorisi Kitabı. Ankara: Ürün Yayınları
2. Akdoğu, O. (2003). "Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler", Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir, s.281.
3. Akdoğu, O., (1993). Hüseyin Sâdedin Arel Türk Mûsıkîsi Nazariyatı Dersleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

4. Aksu, F.A., (1988). Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tedkîk ü Tahkîk, Doktora Tezi, Marmara
5. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
6. Cevher, M. H.(2004). Kitâb-ı Edvâr, İnceleme- Günümüz Türkçesi- Çeviriyazım ve Esas Metin, Can Basımevi, İzmir.
7. Ceyhan, Â. (1997). Bedr-i Dilşad'ın Murâd-Nâmesi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
8. Çakar, Ş.Ş., (2004). Türk Müziği Teorisi Ve Makamlar, 4. Akşam Sanat Okulu Matbaa-Sı, İstanbul.
9. Çelik; B.B. (2001). Hızır bin Abdullah'ın Kitâb-ı Edvârı ve Makamların İncelenmesi, Marmara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).
10. Demir, S. (1985). "Kırşehirli Edvârı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz
11. Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir.
12. Gargun, A., Karaman. S., (2012). Dede Efendi, Zekâî Dede ve Dellâlzâde'nin Beste Formunda, Zencîr Usûlündeki Eserlerinin Usûl-Arûz Vezni İlişkisi Yönünden İncelenmesi Yönünden İncelenmesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 32, sf. 351-383
13. Hızır Ağa, Tehîmü'l-Makamat Fi Tevhidi'n-Nagamât; Topkapı Saray Küt.Hazîne No. 1793
14. Kamiloğlu, Ramazan. "Ahmedoğlu Şükrullah ve Edvâr-ı Mûsikî Adlı Eseri",
15. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
16. Ankara, 2007.
17. Karadeniz, M.E., 1982, Türk Musikisinin Nazariye Ve Esasları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
18. Özcan, N. (2003). Zekâi Dede, DV İslâm Ansiklopedisi, 44. cild, ,sf. 195-196.
19. Özkan, İ.H.(1998). Türk Musikisi Nazariyat ve Usulleri, Özener Matbaası, İstanbul.
20. Özkan, İ. H. (1994) "Türk Mûsıkîsi Nazariyatı ve Usûlleri" (4. Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994 s. 87.
21. Tanrıkorur, C. (1998)."İslâm Ansiklopedisi", "Ağır Semai" maddesi, cilt: 1, s. 468-469.
22. Yavaşça, A., "Türk Musikisin 'de Kompozisyon ve Beste Biçimleri", Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 2002, s. 502.
23. Yücel, H. (2016). Türk Sanat Müziği Türler Bibliyografyası, Eğitim Yayınları, Konya
24. Yücel, H. (2017). Türk Müziğinde Ud Eğitimi ve Ud Metotları Üzerine Bir İnceleme. İdil Sanat ve Dil Dergisi Cilt 6, Sayı:32, S:1413-1425.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(24)

Halil İbrahim KELEŞ[190]

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİREYSEL DEĞERLERİ İLE AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE INDIVIDUAL VALUES OF UNIVERSITY STUDENTS and ACADEMIC SUCCESSE

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin sahip olduğu bireysel değerler akademik başarıları arasında bir ilişkisinin olup olmadığının araştırılmasıdır.

Bu amaçla beşli Likert ölçeği ile hazırlanmış olan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin sosyal oluşlarının akademik başarıyla ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bu verilerle beraber bireysel değer ve yargılarında akademik başarı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bireysel değerler, başarı ve akademik başarı.

ABSTRACT

The main purpose of this research is to investigate whether there is a relationship between academic achievement and individual values of university students.

For this purpose, the survey method prepared by Quintet Likert scale was used. As a result of the research, it was observed that students ' social status was related to academic success. With these data, it was seen to have an effect on academic achievement in individual values and judgments.

Keywords: individual values, success and academic success.

[190] **DÜZCE ÜNİVERSİTESİ- DOKTORA ÖĞRENCİSİ- E- mail: keles_halilibrahim56@hotmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Akademik başarı, her öğrenci için gelecek hayatını etkileyen önemli araçlardan biridir. Sınav sisteminin öğrencinin üzerindeki yoğun baskısından sonra üniversiteye adım atan bireylerin sorumlulukları daha da artmaktadır. Üniversite de öğrenci olmak, kaygı ve stres ortamının yoğun olduğu yerlerdendir. Kendine ait gelişimsel sorunları olan üniversite öğrencisi; üniversite yaşamında kendi benliğini keşfetmenin peşindedir (Dzulkifli ve Alias, 2012). Ayrıca, kendi yerel toplumsal değerlerini, yeni tanıştığı kişilerin toplumsal değerleri ile kaynaştırıp, bu değerlere ayak uydurmaya çalışmakla birlikte akademik başarıyı da yakalamak zorundadır.

Başarı kelimesine birçok tanım yapmak mümkündür. Başarı kelimesinin anlamı; arzulanan sonuca ulaşma gereksinimini ifade eder. Başarı kavramının anlamı çok geniş olmasına rağmen akademik başarı denilince genellikle; eğitim kurumlarında okutulan derslerde geliştirilen ve öğretmenlerce uygun görülüp takdir edilen notlarla, test puanlarıyla ya da her ikisi ile belirlenen beceriler veya kazanılan bilgilerin ifadesi olarak tanımlanmaktadır (Carter ve Good,1973, akt. Keskin ve Sezgin, 2009). Başka bir deyişle; öğrencilerin öğrenme hayatları boyunca ders puanlarının göstermiş olduğu pozitif trenddir(Oconnor ve Paunonen,2007).

Akademik başarı, ergen bir bireyin hayatını etkileyen önemli kavramlardan biridir. Bireyin akademik olarak başarı yakalaması veya başarısız olması, kendi özgüveni, ailesi ve içinde yaşadığı sosyal toplum için oldukça önem taşımaktadır. Bir toplumun daha ileriye gidebilmesinde akademik olarak başarılı olan bireylerin temel güç olduğu varsayılmaktadır (Keskin ve Sezgin,2009:5).

Üniversite öğrencisi olan bireyin öğrenme ve düşünme tarzları, bireysel yetenekleri, akademik ilgileri ve motivasyon düzeyleri farklılıklar göstermektedir. Akademik başarı ile üniversite öğrencisinin öğrenme seviyesi çok sayıda nedenle ilişkilendirilebilir. Akademik başarının, bireyin zekası ile ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım,2000). Yapılan bazı araştırmalarda zekanın yanı sıra, yetenek, kişisel özellikler, bireysel algılar, bireysel değerler, aile geliri ve buna benzer bir çok nedenin akademik başarı üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür (Naderi ve diğerleri, 2008).

Akademik başarı üzerinde, üniversite öğrencisinin bireysel değerleri de önemli bir rol oynamaktadır. Bireysel değerler, bireylerin sahip olduğu ve kendisi için önemli olarak gördüğü fikir ve düşünceleri gerçekleştirmek için yaptığı seçimler topluluğudur (Başol ve diğerleri, 2012). Soyut bir terim olması nedeniyle, birçok bilim adamı tarafından farklı biçimlerde açıklanmış ve sınıflandırılmıştır.

Bireysel değer ve akademik başarı ile ilgili literatürde çok sayıda araştırmaya rastlanmasına karşın Türkiye'de yapılan araştırmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin bir sonraki hayatı için önemli olan akademik başarının bireysel değerlerle ilişkisi olduğunun düşünülmesi bu araştırmanın temel sorununu oluşturmuş ve bundan yola çıkılarak bireysel değerlerin akademik başarı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

YÖNTEM

Evren Ve Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini 2012- 2013 öğretim yılında Düzce Üniversitende eğitim ve öğretim sürecinde yer alan 13374(http://www.ogrenciisleri.duzce.edu.tr/dosya/ogrsayi_01.03.13.pdf) öğrenci içinden seçilmiş olan 500 öğrenci oluşturmaktadır. Gerek zaman çok zaman almasından, maddi olarak imkanların yetersizliği yüzünden anket Düzce Üniversitesi öğrencilerinin tamamına uygulanamamıştır. Olasılığa dayalı olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle 500 öğrenciye anket uygulanmıştır.

- Ana kütledeki tüketici sayısı biliniyorsa örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde formül şöyledir(Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004) :
- $n = \frac{N.t^2.\ p.q}{d^2.\ (N-1)}$

N: Hedef Kitledeki Birey Sayısı
n: Örneklem Hacmi
p: İncelenen Olayın Oluş Sıklığı
q: İncelenen olayın olmayış sıklığı
t: Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosunda bulunan teorik değer
d: Olayın oluş sıklığına göre kabul edilen +/- örnekleme hatası

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Düzce üniversitesinde ki öğrenci sayısı 13374'tür. %95 güven aralığında örneklem hatası 0,05 ve t değeri 1,96'dır. Araştırılan olayın gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmeme olasılığı p ve q değerlerine eşit olup bu 0,50'dir. Buradan örneklem sayımız;

- $n = \frac{13374.\ (1{,}96)^2.0{,}50.\ 0{,}50}{(0{,}05)^2.\ (13374-1)} = 384$

384 öğrenci bizim örneklem sayımız olduğu hesaplanmıştır. Anketin kalitesini ve güvenirliliğini artırmak için 500 kişiye uygulanmıştır. 70 anketin geri dönüşü olmadığından dolayı 430 anket veri olarak kabul edilmiş ve analiz edilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin bireysel değerleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Öncelikle bireysel değerleri oluşturan unsurlar doğrulayıcı faktör analizi ile incelenecektir. Sonra herbir değer boyutu ile akademik başarı arasında ilişki aranacaktır. Ayrıca demografik özelliklere bağlı olarak bireysel değerler ve akademik başarının farklılık gösterip göstermediği de test edilecektir.

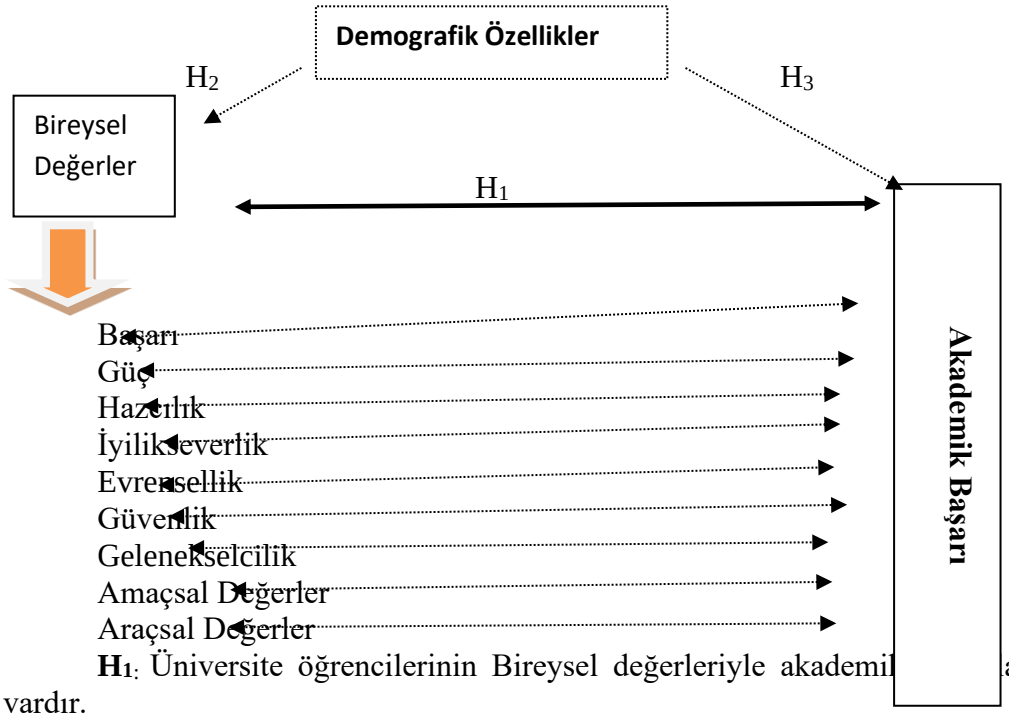

H1: Üniversite öğrencilerinin Bireysel değerleriyle akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Demografik özelliklerle bireysel değerler arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Demografik özellikler ile akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Veri Toplama Aracı ve analizi

Araştırma da birincil veri toplam aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmında ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri sorulmuştur. Akademik başarının ölçülmesi için, araştırmanın yapıldığı dönemden önceki akademik olarak alınan dönem sonu ağırlıklı kredi ortalamalarının ankette yer alan çoktan seçmeli şıklardan birini tercih edilmesi ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Anketin ikinci bölümde ise Schwarz ve Rokeach tarafından ayrı ayrı oluşturulan ve bireysel değerleri ölçen, Schwarz Değer Kuramı ve Rokeach Değer araştırmasından yararlanmıştır. Schwarz tarafından geliştirilen (1992,1994) ölçek bireysel değerleri ortaya koymaya yönelik sorular içermektedir. Söz konusu ölçeğin Türkçeye uyarlanmış hali Karalar ve Kiracı (2010) tarafından "Bireysel Değerlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye yönelik Öğretmenler üzerinde bir çalışma'' isimli çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmanın ölçeği oluşturulurken Karalar ve Kiracı (2010)'dan ve Rokeach değer araştırma ölçeği(1973)'den faydalanılmıştır. Bu iki ölçek birleştirilerek arada ki benzerlikler ve farklılıklar göz önüne alınarak yeni bir ölçek oluşturulmuştur. Bireysel değerleri ölçmek içinde 5'li likert (1= Hiç önemi

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

yok, 2= Önemsiz, 3= Emin değilim, 4= Önemli, 5= Çok önemli) kullanılmıştır. 5 dereceli ölçek en çok kullanılan ölçek şeklidir.

Bulgular

Cinsiyet ve faktör analizi sonuçları

Düzce üniversitesinde yapılmış olan bu araştırmada, katılanların %50,7 erkek, %49,3 bayandır. Ankete katılanların yüzdelik dilimi oldukça birbirine yakındır. Tabloya bakıldığında KMO sonucunun 0.876 olduğu görülmektedir. Ölçünün minimum yüzdesi olan %60'tan büyük olması nedeniyle, faktör analizi yapılabileceği görülmektedir. Barlett testinin ise 0,000 gibi yüksek anlamlılık düzeyinde geçerli olduğu görülmektedir. Bu da değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Cinsiyet		
	Frekans	**%**
Erkek	218	50,7
Kadın	212	49,3
Toplam	430	100,0

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçüsü		**,876**
Bartlett Testi	Tahmini hata	**7368,081**
	Serbestlik derecesi	**903**
	p.(anlamlılık)	**,000**

Tablo 1: Faktör analizi sonuçları

Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	**Cronbach's Alpha Based on Standardized Items**	**N of Items**
,909	,917	43

Tablo Soruların Faktörlere Göre Dağılımı ve Faktör Yükleri (Dönüştürülmüş Faktör Matrisi)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

	FAKTÖR						
	1	2	3	4	5	6	7
FAKTÖR 1	,845	,062	,105	,152	,198	,036	-,005
	,813	,087	,066	,088	,118	-,010	,071
	,813	-,011	,132	,208	,052	,035	-,037
	,632	,162	,039	,046	,265	-,003	,084
FAKTÖR 2	,063	,752	,109	,089	,017	,092	,087
	,110	,705	,166	-,053	,035	,158	-,126
	,118	,637	-,007	,138	,057	-,019	,168
	,058	,629	,176	,063	,141	,237	,114
	-,030	,558	,110	,066	-,019	,222	,270
FAKTÖR 3	,110	,051	,771	,043	,074	,179	,098
	,129	,120	,767	,138	-,010	,203	,042
	,123	,136	,755	,141	,000	,141	,098
	-,030	,183	,659	,311	,182	,069	-,027
FAKTÖR 4	,137	,111	,090	,746	,171	-,093	,046
	,157	,095	,250	,671	,032	,041	-,009
	,292	-,057	,039	,617	,132	,250	,004
	,060	,118	,142	,600	,349	-,095	,094
	-,027	,131	,135	,593	-,033	,456	-,011
FAKTÖR 5	,232	,061	-,003	,106	,830	,122	,087
	,212	,112	,048	,196	,779	-,029	,136
	,172	-,014	,133	,166	,735	,199	,080
FAKTÖR 6	-,019	,152	,201	,051	,092	,752	,193
	,084	,202	,232	-,030	,045	,691	,078
	-,017	,350	,171	,153	,198	,599	,093
FAKTÖR 7	,151	,079	-,021	,113	,039	,215	,740
	,100	,019	,129	-,061	,213	,006	,717
	-,087	,176	,135	-,033	,085	,050	,630
	-,073	,464	-,130	,164	-,089	,092	,550

Analiz sonucuna göre, 7 tane faktör oluştuğu görülmektedir. Bunlar; hazcılık, iyilikseverlik, evrenselcilik, araçsal değerler, güç, gelenekselcilik ve başarıdır.

Hipotez Testleri

Araştırma modeli 3 hipotezden oluşmaktadır. Bu hipotezleri test etmek için, ANOVA, korelasyon analizlerinden faydalanılmıştır.

Varyans Analizi Sonuçları

Tablo-17: Faktörler ve Demografik Özellikleri Arasındaki Varyans Analizi

FAKTÖRLER	SORULAR	ANOVA	
		F değeri	p. değeri
HAZCILIK	**Cinsiyet**	**6,496**	**,011**
	Sınıf	2,050	,071
	Yaş	1,132	,336
	Bölüm	**2,314**	**,006**

	Gelir	,315	,0868
	Ortalama	**3,360**	**,005**
İYİLİSEVERLİK	**Cinsiyet**	,672	,413
	Sınıf	1,299	,263
	Yaş	,830	,600
	Bölüm	**1,951**	**,023**
	Gelir	,660	,620
	Ortalama	,303	,911
EVRENSELCİLİK	**Cinsiyet**	,223	,637
	Sınıf	,714	,613
	Yaş	1,188	,297
	Bölüm	,576	,873
	Gelir	1,890	,111
	Ortalama	**2,525**	**,029**
ARAÇSAL DEĞERLER	**Cinsiyet**	2,170	,141
	Sınıf	1,090	,365
	Yaş	,748	,679
	Bölüm	**3,141**	**,000**
	Gelir	**3,344**	**,010**
	Ortalama	,695	,627
GÜÇ	**Cinsiyet**	3,715	,055
	Sınıf	,997	,419
	Yaş	1,657	,088
	Bölüm	**2,169**	**,010**
	Gelir	,270	,897
	Ortalama	,397	,851
GELENEKSELCİLİK	**Cinsiyet**	3,216	,074
	Sınıf	1,967	,082
	Yaş	**2,135**	**,021**
	Bölüm	1,391	,160
	Gelir	,113	,978
	Ortalama	1,104	,357
BAŞARI	**Cinsiyet**	,341	,560
	Sınıf	1,998	,078

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

	Yaş	1,730	,072
	Bölüm	**2,387**	**,004**
	Gelir	2,225	,066
	Ortalama	,990	,423

Tablo da faktörler ve cevaplayıcıların demografik özelliklerine göre oluşturulan varyans analiz tablosu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre; hazcılık faktörü ile demografik özelliklerden, cinsiyet, bölüm ve ortalama arasında; iyilikseverlik faktörü ile bölüm arasında, evrenselcilik ile ortalama arasında, araçsal değerlerle bölüm ve gelir arasında , gelenekselcilikle yaş arasında, başarı ile bölüm arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlara göre; "H_2: Demografik özelliklerle bireysel değerler arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır" hipotezini incelersek; hazcılık faktörü ile cinsiyet, bölüm ve ortalama arsında anlamlı bir fark vardır, yani hazcılık faktörü, cinsiyet, bölüm ve gelir durumuna göre değişmektedir.

H_1: Hipotezinin Test edilmesi

Akademik başarı ile bireysel değerler arasında regresyon analizi uygulandığında, aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bağımlı değişken olarak akademik başarı (ortalama); bağımsız değişken olarak, hazcılık, iyilikseverlik, evrenselcilik, araçsal değerler, güç, gelenekselcilik ve başarı alınmıştır.

Model		^{2}	Düzeltilmiş R^2	Standart Hata	Durbin-Watson
1	222[a]	049	,034	,96256	1,553

R^2 olması, değerinin 0,049 bireysel değerlerin akademik başarıyı %049 oranında açıkladığını göstermektedir. Durbin-Watson değeri ise 1,553 olarak ölçülmüştür. Bu değerin 1,5 ile 2,5 arasında olması, modelde oto korelasyonun olmadığını göstermektedir.

ANOVA Değerleri

Model		Kareler Toplamı	s. d.	Ortalama kareler	F	p.
	Regresyon	20,313	7	2,902	3,132	,003[a]
	Kalıntı	390,992	422	,927		
	Toplam	411,305	429			

P değeri 0,003<0,05 olduğundan modelimiz anlamlıdır diyebiliriz.

Katsayılar ve t değerleri

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Model	Düzeltilmemiş Katsayılar		Düzeltilmiş Katsayılar		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
Sabit terim	**3,737**	,046		80,511	**,000**
Hazcılık	**-,153**	,046	-,156	-3,295	**,001**
İyilikseverlik	,012	,046	,012	,253	,801
Evrenselcilik	**-,148**	,046	-,151	-3,185	**,002**
Araçsal Değerler	,027	,046	,028	,590	,556
Güç	,024	,046	,025	,527	,598
Gelenekselcilik	-,007	,046	-,007	-,142	,887
Başarı	,021	,046	,022	,461	,645

t değerlerine baktığımızda; sabit terim, hazcılık ve ve evrenselcilik değişkenlerinin akademik başarıyı açıklamada anlamlı oldukları görülmektedir ($p<0,05$)

Y = Akademik başarı

E = Evrenselcilik

H = Hazcılık

Analiz sonuçlarına göre, modelimiz **Y=3,737-0,153H-0,148E** olarak kurulmuştur. Bu durumda hazcılık ve evrenselcilik ile akademik başarı arasında – yönlü bir ilişki olduğu ölçülmüştür. İyilikseverlik, araçsal değerler, güç, gelenekselcilik ve başarı değişkenleri akademik başarıyı etkilememektedir.

SONUÇ

Düzce üniversitesinde 2012-2013 yılında öğretim gören öğrenciler üzerinde yapılmış olan bu araştırmada, öğrencilerin akademik başarılarıyla bireysel değerleri arasındaki ilişki ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışma da Schwarz bireysel kuramından yer alan hazcılık faktörü (hayatın tadını çıkarmak, heyecanlı bir yaşantı, zevk ve isteklere düşkünlük), demografik özelliklerden, cinsiyet, bölüm ve ortalama arasında anlamlı bir farklılık ölçülmüştür. Öğrencilerin sosyalliklerinin akademik başarılarını etkilediğini, her bölümde farklılık gösterdiğini, ayrıca cinsiyete göre şekillendiği görülmüştür. Bir diğer faktör olan iyilikseverlik faktörü (alçak gönüllü olma, açık fikirli olmak, ılımlı olmak, dürüst olma) üniversite öğrencilerinin bölümüne göre farklılık göstermiştir. Öğrencilerin evrensel olmalarıyla ortalamaları arasında ilişki ölçülmüştür. Öğrencilerin çevresine olan ilgileri akademik başarılarını etkiyebilmektedir.

Rokeach değer sistemlerinden olan araçsal değerleri (hırs, cesaret, dürüstlük) ile öğrencilerin bölümlerine göre farklılık göstermiştir. Ayrıca öğrencilerin aile gelirleri ile araçsal değerler arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. Schwarz'ın değer kuramında yer alan gelenekselcilik faktörü (manevi bir hayat, dindarlık, yaşamın verdiklerini kabullenme, geleneklere saygı) ile öğrencilerin demografik özelliklerinden olan yaş arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yine Scwarz'ın değer kuramı olan başarı faktörü (zeki olmak, becerikli olmak, sorumluluk sahibi olmak) ile bölümler arasında ilişki olduğu ölçülmüştür. Başarı faktörü bölümden bölüme değişiklik göstermiştir.

Bu çalışmada gerek zaman olarak gerekse ekonomik yetersizliklerden dolayı bütün öğrencilere uygulanamamıştır. Ayrıca birincil elden toplanan anketler, gerekse öğrencilerin isteksizliği bu çalışmada yaşanılan olumsuzluklardır. Bu çalışma da bilgi birikimine katkı yapılmaya çalışılmıştır. Farklı değerlere sahip olan üniversite öğrencilerinin, akademik başarılarında farklı bireysel değişkenler etkili olmaktadır.

Bundan sonraki çalışmalarda öğrencilerin sahip olduğu kültür, öğrencilere verilen destek, öğrencilerin içinde bulunduğu çevresel faktörler ve bulunduğu ortam bir arada değerlendirilerek ele alınmalı ve bu değişkenlerin öğrencinin akademik başarıları arasındaki etkileşim incelenmelidir.

KAYNAKÇA

1. ALAY S. VE KOÇAK S.(2003), 'Üniversite öğrencilerinin zaman Yönetimleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki', Eğitim Yönetimi, sayı:35, s 326-335
2. ALTINKURT Y. (2008). Öğrenci devamsızlıklarının nedenleri ve devamsızlığın akademik başarıya olan etkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:20,s 129–142
3. BAHAR, H.H. VE SÜLÜN, A.(2011), ' Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stilleri, Cinsiyet Öğrenme Stili İlişkisi Ve Öğrenme Stiline Göre Akademik Başarı', Kastamonu Eğitim Dergisi, cilt:19, no:2,s 379 -386
4. BAŞOL O, BİLGE E, KUZGUN Ş.(2012), 'Öğrencilerin Kariyer değerlerini etkileyen unsurların tespitine yönelik bir araştırma: bireysel değerler', Electronic Journal Of Vocational Colleges, Aralık–2012, s 57–68
5. DZULKIFLI, M.A VE ALİAS, I.A.(2012), 'Students of Low Academic Achievement- Their Personality, Mental Abilities and Academic Performance: How counsellor Can help?', International Journal Of Humanities and Social Science, vol.2, no.23,s 220–225
6. DÜLGEROĞLU İ.(2008), 'Tüketici Değerlerinin Pazarlamadaki Yeri ve Genç Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma', Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, cilt 27, Sayı:2, s: 71-92
7. ERDOĞDU, Y.M. (2006). Yaratıcılık ile öğretmen davranışları ve akademik başarı Arasındaki ilişkiler, Sosyal Bilimler Dergisi, 5(17) : 95–106.
8. ERGÜL, H.(2006), 'Çevrimiçi Eğitimde Akademik Başarıyı Etkileyen Güdülenme Yapıları', The Turkısh Online Journal Of Educational Tecnology, vol. 5, no: 13, s 124- 128
9. HÜSEYNİKOĞLU, B.(2010), 'Bireysel Değerler ve Örgütsel Bağlılık Düzeyi İlişkisi: Asker Hastanesi Çalışanları Üzerinde Bir İnceleme', Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Adana.
10. KARALAR, R. VE KİRACI, H.(2010), 'Bireysel Değerlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki
11. Etkisini Belirlemeye Yönelik Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma', İşletme Araştırma Dergisi,2/2,s 79- 106
12. KESKİN, G. VE SEZGİN, B. (2009); Bir Grup Ergende Akademik Başarı Durumuna Etki Eden Etmenlerin Belirlenmesi, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt 4, sayı: 10, s.1–18
13. KOCA, A.İ.(2009), 'Üniversite öğrencilerinin değerleri ve bireysel özellikleri ile kariyer tercihleri arasındaki ilişki: Çukurova Üniversitesinde bir araştırma', Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Adana.
14. KOÇ M, AVŞAROĞLU S., SEZER A. (2004). 'Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarıları ile Problem Alanları Arasındaki İlişki' ,Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, 483–497
15. NADERİ H. ,ROHANİ A. , TENGKU A.H. , SHARIR J.(2008), 'Intelligence and Gender as Predictors Of Academic Achievement Among Undergraduate Students', European Journal Of Social Sciences, Vol. 7, n.2, s 199–207
16. O'CONNOR M.C. VE PAUNONEN S.V.(2007), 'Big Five Personality predictors of post-secondary academic performence', the universty of Western Ontario, Social Science Centre, department of Psychology, Ontario, Canada
17. ÖZKUL, A.S.(2007), 'Yaşam ve Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler SDÜ Öğrencileri üzerine bir araştırma', Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, işletme Ana Bilim Dalı, Isparta.
18. SCHWARTZ, S.H.,(1992), ' Universial in the contect and structure of values: Theoretical advances and emprical tests in 20 countries', Advences İn Experimental Social Psychology,c.25,s 1-65
19. SİLAH, M.(2003). 'Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Çeşitli Nedenler Arasından Süreksiz Durumluk Kaygısının Yeri ve Önemi". Eğitim Araştırmaları Dergisi. 10: 102–115.

20. UYGUÇ N.(2003), 'Cinsiyet, Bireysel Değerler Ve Meslek Seçimi',D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi,cilt:18, sayı:1, ss: 93-103

21. YAZICIOGLU, Y. Ve ERDOĞAN S.(2004), Bilimsel Arastırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara

22. YILDIRIM, İ. (2000). Akademik Başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, sınav kaygısı ve sosyal destek, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18,s 167-176

23. YILDIZ, S. VE KAPU, H.(2012), 'Üniversite Öğrencilerinin Bireysel Değerleri ile Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki İlişki: Kafkas Üniversitesinde Bir Araştırma, KAÜ-İİBF Dergisi,c:3, sayı:3,s 39-66

24. YILMAZ, S.(2007), 'Duygusal Zeka ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki', Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Erzurum

25. YİĞİTTİR S.(2012), 'İlköğretim 5.sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Rokeach ve Schwartz Değer Sınıflandırmasına Göre Değerlendirilmesi',D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı:19, ss:1–15

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(25)

Dr. Mukadder GÜNERİ[191]

ARDANUÇ AĞZINDA EKLERE ÖRNEKLER

EXAMPLES TO ANNEXES IN ARDANUCH MOUTH

ÖZ

Ardanuç, Doğu Karadeniz Bölgesinde, Artvin ilinin ilçelerinden biridir. Ülkemiz sınırlarına bakıldığında, en uç yerleşim birimlerinden biri olup Traskafkasya yolunun üzerindedir. Aşağı yukarı deniz seviyesinden 670 metre yükseklikte, Çoruh ırmağına akan Aydın, Bulanık ve Horhot derelerinin oluşturduğu havzada yer alır. İlçe arazisi engebeli bir yapıya sahiptir. Geçmişte ve bugün ülkemiz genelinde en fazla göç veren ilçelerden biridir. Ardanuç İlçesi ve köylerinde, Candan Torun ile yapmış olduğumuz alan çalışmasının bir bölümüdür. Söz konusu alan çalışması esnasında, daha çok ilçe ve köylerden hiç ayrılmamış 40 ve üzeri insanlar seçilmiştir Ses kayıt cihazı kullanılmış ve genelde soru cevap şeklinde bir derleme yapılmıştır. Derlemiş olduğumuz yöresel ağızla ilgili sözcükler, alfabetik sırayla verilmiş ve Türkçenin söz varlığı açısından genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmada, Ardanuç ilçe ağzıyla ilgili derlenmiş ve genel değerlendirmesi yapılmış olan söz varlığı ekler açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ardanuç, Artvin, Doğu Karadeniz, Türk Dili.

ABSTRACT

This work, is part of a field survey of oral research, we have done with Candan Torun (in the center and in 48 villages) in Ardanuç and The Eastern Black Sea Region is one of the district of Artvin. When we look at the borders of our country, it is the most extreme settlement area and it is on Taranskafasia road. It is about 670 meters above sea level. The district is located in a basin formed by Aydın, Bulanık and Horhor of stream and the surrounding Kürdevan, Yalnızçam and Horasan mountains that flow to the Çoruh River. The town has a rugged structure. It is one of the most migrant districts in our country in the past and today. This is a part of the field study we did with Candan Torun in Ardanuç District and its villages. During the mentioned field study, more than 40 people who were never left the districts and villages were selected. The voice recorder was used and a compilation was made in the form of question and answer. The words related to the local dialects we compiled were given in alphabetical order and a general evaluation of Turkish was made in terms of vocabulary.

In this study, the vocabulary that has been compiled about Ardanuç district dialect and its general evaluation has been evaluated in terms of suffixes.

Keywords: *Ardanuç, Artvin, Doğu Karadeniz, Turkish Language.*

[191] **mukadderguneri@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

1.1.

ARDANUÇ

Bilindiği üzere Ardanuç, Doğu Karadeniz Bölgesinde, Artvin ilinin ilçelerinden biridir. Ülkemiz sınırlarına bakıldığında, en uç yerleşim birimlerinden biri olup Transkafkasya yolu üzerindedir. Hemen hemen deniz seviyesinden 670 metre yükseklikteydir. Çoruh Irmağı'na akan Aydın, Bulanık ve Horhot derelerinin oluşturduğu ve Kürdevan, Yalnızçam, Horasan Dağlarıyla çevrili olan havzada yer alır. İlçe arazisi engebeli bir yapıya sahiptir. Ardanuç ilçesinin kuzeyinde Şavşat ilçesi, doğusunda Ardahan ili ve Göle ilçesi, güneyinde Erzurum ili ve Yusufeli ilçesi, batısında Artvin merkezi ilçesi bulunur. Geçmişte ve bugün göç açısından ülkemiz geneline bakıldığında, en fazla göç veren ilçelerden biri olduğu görülür.

1.2.

Ardanuç ilçesi, Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde kalmasına rağmen, iklim özellikleri komşu Erzurum-Kars bölümünden etkilenmektedir. Bölgenin Karadeniz'e paralel uzanan sıradağlar nedeniyle, deniz etkisine kapalı olması ve ülkemizin en yüksek ve aynı zamanda en soğuk platolarından biri olan Ardahan platosuna oldukça yakın olması, bu durumun en önemli sebeplerindendir.

1.3.

Anadolu'nun en eski yerleşim birimlerinden biri olan Ardanuç, Doğu Karadeniz Bölgesinin Transkafkasya'ya açılan kapısıdır. Tarih boyunca önemli yerleşim yerlerinden biri olmuş, pek çok kavime ev sahipliği yapmıştır. Hurriler, Urartular, Kimmerler, Sakalar/İskitler, Taoklar, Arsaklılar, Sabirler, Persler, Bizanslılar, Araplar, Bagratlılar, Selçuklular, Kıpçak-Bagratlı İttifakı, Saltuklular, Selçuklular, Harzemşahlar, Moğollar, İlhanlılar, Atabekler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Osmanlılar. 1551 tarihinde Osmanlı egemenliğine giren Ardanuç, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından 1921 Moskova Antlaşmasına kadar egemenlik açısından karmaşa yaşar. "Askeri Şahane"nin konuçlandığı tarihi ilçe Artvin'e bağlanır. 1945 tarihinde de ilçe(4769 sayılı kanunla) olur.

1.4.

Ardanuç insanının genel yaşamına baktığımızda, ilçe genelinde eğitim ve öğretim oranının yüksek olduğu görülür. Genellikle tarım ve hayvancılıkla ve ormancılıkla uğraşırlar. Yalnız tarım ve hayvancılık faaliyetleri kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan öteye gitmez. Geçmişe nazaran nüfusu azalmış olan ilçenin iki yerleşkeli yaşam tarzı hala köylerde sürdürülmektedir. Yani yazın geçici olarak çıkılan yaylalar, sonbaharda dönülen kışlık evler. Genel ifadeyle iki yerleşkeli yaşam. Son yıllarda ise yazın ilçeye gelen ilçe sakinlerinin bir çoğu Eylül ayı ve sonrası ikinci evlerinin bulunduğu Ankara, İstanbul, Bursa başta olmak üzere diğer illere gitmektedirler. En belirgin özellikleri gelenekçi yaşamlarını hala sürdürmekte olmalarıdır. Yalnız gelenekçi olmalarının yanı sıra yeniliğe açıktırlar ve eğitim ve öğretim onların olmazsa olmazlarıdır. "Ceketimi satar, yine çocuğumu okuturum, yeter ki okusun." İfadesi Ardanuç insanına aittir. Genelde cinsiyet ayırımı yapılmaksızın eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğinden yararlanmayı hedeflerler. Meslek edinme onlar için çok önemlidir.

2.TÜRK DİL

2.1.

Bilindiği üzere Türk dili, dünyanın en çok konuşulan beş dili arasında olduğu görüşü kabul görmektedir. Türkçe, dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmış ve milyonlarca kişi konuşmaktadır. Bu coğrafi yaygınlığı, tarihi eskiliği, tarihi geçmişinde geçirdiği çeşitli kültürel süreçler sonucu, zengin söz varlığına sahiptir. Ses yapısındaki ünlüler ile ünlüler, ünsüzler ile ünsüzler arasında benzeşme kuralları ise dilimizin güzelliğini ortaya koyar. Ayrıca dışarıdan dile girmiş yabancı sözcükleri de uyarlama gücüyle kendi yapısı içinde uyumlu hale getirir. Her dilde olduğu gibi Türkçede yaşam bulduğu coğrafyanın çeşitli yerlerinde anlatım ve yazım açısından farklılıklar gösterir.

2.2.

Bilindiği üzere bugün günümüz Türkçesinde köklerde olsun, köklerle ekler arasında olsun, bir kelimedeki sesler arasında genelde düzlük, yuvarlaklık bakımından belirgin uygunluk söz konusudur. Yalnız

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

bu uyum Türkçenin her dev rinde ve konuşulduğu her sahada ve özellikle Türk Dünyası coğrafyasında, kelime bünyesinde kuvvetle hakim olan bir uyum değildir. Eski Anadolu Türkçesinde de bu uyum yoktur.

3.
AĞIZ ÇALIŞMALARI
3.1.

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaları 19. yüzyılın ortalarında başlanır. Bu alana bakıldığında, ağız araştırmaları konusunun uzun yıllar yabancı araştırmacıların ilgi odağı olduğu görülür. Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili yapılan ilk çalışma Maksimov'un "(1867) Opıt izsledovanij tjurdkih dialektov v Hudavendigare i Karamanii"(St. Petersburg) adlı eseridir. Bir diğer çalışma İgnas Kunos'un "(1896) Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifidir." Bu alandaki ünlü araştırmacılardan biri de Nemeth(1946)'dir. Yerli araştırmacılar 1940 yılından sonra bu alana ilgi duymaya başlarlar. Caferoğlu(1946, 1959), Kokmaz(1992), Hayashi(1984), Ercilasun(1985), Diğer; Gemalmaz(Erzurum 1978), Günay(Rize 1978), Ercilasun(Kars 1983), Gülensoy(Kütahya 1998), Sağır(Erzincan 1995), Gülseren(Malatya 2000), Günşen(Kırşehir 2000), Buran(Keban-Baskil-Ağın 1986), Demir(Ordu 2001), Gülsevin(Uşak 2002), Buran-Oğuz(Elazığ 2003). Bugün ise bu alanda pek çok çalışma yapılmaktadır.

4.
ARDANUÇ AĞZI
4.1.

Ardanuç ağzı, günümüz Türkçesine Kalınlık- incelik[Büyük ünlü uyumu: Sözcüğün birinci hecesinde kalın bir ünlü(a, ı, o, u) bulunuyorsa, sonraki ünlülerde kalın; ince bir ünlü (e, i, ö, ü) bulunuyorsa, sonraki ünlüleri de ince olur. **Ayak, beşik, üzengi**.], düzlük- yuvarlaklık[Küçük ünlü uyumu: Sözcüğün birinci hecesinde düz bir ünlü(a, e, ı, i) varsa, sonraki hecelerde de düz ünlüler bulunur. **Bilek, ısırmak, seslenmek** gibi. Ayrıca sözcüğün birinci hecesinde yuvarlak bir ünlü varsa(o, ö, u, ü.), sonraki hecelerde dar yuvarlak (u, ü) ya da düz geniş (a, e) ünlüler bulunur. **Odun, sürmek, yoklamak** gibi.] bakımından yani, ses yapısındaki ünlüler ile ünlüler, ünsüzler ile ünsüzler arasındaki benzeşme kurallarına uyum göstermesinin yanı sıra bazen da uyum dışı kalır. Ardanuç ağzının en yaygın özelliği ünsüz değişmelerdir[192].

5.
EKLER AÇISINDAN ARDANUÇ AĞZI SÖZ VARLIĞI
5.1.
YAPIM EKLERİ

-an

Bil**e**n > bil**a**n. Gel**e**n > gel**a**n. Gid**e**n > gid**a**n. Yit**e**n > yit**a**n

-ar

Gid**e**r > ged**a**r. Üç**e**r > üç**a**r. İç**er** > iç**a**r.

-ci, çi, cu- çi

Araba**cı** > araba**çi**. Odun**cu** > odun**çi**. Yol**cu** > yol**çi**.

-duği

Al**dığı** >ald**uği**. Yaz**dığı** > yazd**uği**. Ver**diği** > ver**duği**.

-dur

Bil**dir** > bil**dur**. Gez**dir** > gez**dur**. Ye**dir** > ye**dur**.

-gi- gı

Büz**gü** > büz**gi**. Örgü > ör**gi**. Sur**gü** > sür**gi**.

-gil

Anam > anam**gil**. Amca > amcam**gil**. Babam > babam**gil**. Hoca > hoca**gil**.

-gun- ğun, gün

Az**gın**> az**gun**(az**ğun**). Durgun > dur**ğun**. Sürgün > sür**gun**. Geç**gin** > geç**gün**

-hun

[192] (22-26 Mayıs 2017-Ankara) 8.Uluslararası Türk Dili Kurultayında "Artvin Ardanuç Ağzı Söz Varlığı ve Özellikleri" başlıklı bildiride sunulmuştur.

Bas**kın** > bas**hun**. Dal**gın** > dal**hun**(dal**hğun**). Geç**gin** > geç**hun**(geç**hğun**)

-i

Çat**ı** > çat**i**. Dol**u** > tol**i**. Sor **u**> sor**i**. Ört**ü** > ört**i**.

-ici

Satı**cı** > sati**ci**. Görü**cü** > göri**ci**. Alı**cı** > al**ici**

- il

Açı**l** > aç**il**. Katı**l** > kat**il**. Saçı**l** > saç**il**

-la

Düz**le** > düz**la**. Giz**le** > giz**la**. Köz**le** >köz**la**. Temiz**le** > temiz**la**.

-li

Borç**lu** > borç**li**. Boy**lu** > boy**li**. Çamur**lu** > çamur**li**. Köy**lü** > köy**li**.

-luh

Ağaç**lık** > ağaç**luh**. Sebze**lik** > sebze**luh**. Kaşık**lık** > kaşık**luh**

-ma

Böl**me** > bol**ma**. Görüş**me** > görüş**ma**. Gel**me** > gel**ma**

-mah

Bilm**ek** > bil**mah**. Besle**me** > besle**mah**. Verm**ek** > ver**mah**.

-suz

Akıl**sız** > akıl**suz**. Cansız > can**suz**. İş**siz** > iş**suz**.

-ti

Bulun**tu** > bulun**ti**. Sıkın**tı** > sıkın**ti**. Yaz**dı** > yaz**ti**

-suz

Can**sız** > can**suz**. İşsiz > iş**suz**. Para**sız** > para**suz**.

-şar

Beşer > beşar. Ellşer > ellişar. Yedişer > yedişar.

-yuci- unci, ünci

Oku**yucu**> oku**yuci**. Onuncu > on**unci**. Üçüncü > üç**ünci**.

5.2.
ÇEKİM EKLERİ

5.2.1.
Ad Durum Ekleri

-yi

Baca**yı** > baca**yi**. Öküz**ü** > öküz**i**(okuzi). Suyu > su**yi**

-za

Öküz**e** > oku**za**. Cevi**ze** > Cevu**za**.

-da

Evde > ev**da**. Bahçe**de** > bahçe**da**. Ceviz**de** > ceviz**da**

-dan

Ev**den** > ev**dan**. Ceviz**den** > cevizd**an**. Bahçeden > bahçe**dan**

5.2.2.
Ayrılma Durumu Eki

-dan, tan

Ağaç**tan**> ağaç**dan**. Ev**den**> ev**dan**. Ceviz**den**> cevuz**dan**.

5.2.3.
Belirtme Durum Eki

-i

Ağa**cı** > ağa**ci**. Öküz**ü** > öküz**i**. Yayla**y ı**> yayla**yi**.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

5.2.4.
Bulunma Durum Eki
-da-ta
Ev**de** > ev**da**. Baş**da** > baş**ta**. Bahçe**de** > bahçe**da**
-a
Öküz**e** > okuz**a**. Cevi**ze** > cevu**za**.
-da
Ev**de** > ev**da.**
-dan
Evd**en**> ev**dan**. Ceviz**den**> ceviz**dan**.
-i
Baca**yı** > baca**yi**. Öküz**ü** > öküz**i**(0kuzi). Suy**u** > suy**i**.

5.3.
İyelik Ekleri
5.3.1.
Tekil Ekler
1.3.1.1.Tekil Birinci
-m, im, ım, üm, um
Ev**im** > ev**um**. Köy**üm** > koy**um**. Suy**um** > suy**um**.
5.3.1.2.
Tekil İkinci
-n, in, ın, ün, un
Defter**in** > defter**un**. Ev**in** > ev**un**. Kitab**ın** > kitab**un**.
5.3.1.3.
Tekil Üçüncü
-i, si
Abla**sı** > abla**si**. Ayla**sı** > ayla**si**. Saç**ı** > saç**i**
5.3.2.1.
Çoğul Birinci
-muz, ımuz, umuz
Baş**ımı z**> baş**umuz**. El**imiz** > el**imuz**. Ayağ**ımız** > ayağ**ımuz**
5.3.2.2.
Çoğul İkinci
-ıvuz, iz, ız, uvuz, uz, üz, vuz
Baş**ınız**> baş**uvuz**. El**iniz**> eli**vuz**. Kap**ınız** > kap**ıvuz**.
5.3.2.3.
Çoğul Üçüncü
-lari
Ana**ları**> ana**lari**. Ev**leri** > ev**lari**. Bacı**ları** > bacı**lari**

5.4.
Kişi Ekleri
5.4.1.1.
Tekil Birinci
-dim, dım, düm, dum, tim, tım, tüm, tum
Ek**tim** > ek**dim**. Biç**tim >** biç**dim.** Yap**tım** > yap**dım**
-mişim, mışım
Okuma**mışım** > ohuma**mişim**. Oturmamışım > oturma**mişim**
-um
Alır**ım** > alur**um**. Yer**im** > ye**rum**. İçer**im** > içer**um**
-yerim

Başlı**yorum** > başlı**yerim**. Oku**yurum** > ohi**yerim**. Gidi**yorum** > gidi**yerim**

-acam, ecam

Eke**ceğim** > ek**ecam**. Okuya**cağım** > oku**yecam**. Gide**ceğim** > ged**ecam**

5.4.1.2

Tekil İkinci

-din, dın, dün, dun, tin, tın, tün, tun

Dökt**ün** > dok**tun**. Ek**tin** > ek**tın**. Biç**tin** > biç**tu.**

-mişin, mişın

Oku**muşun** > oku**mişin**. Yaz**mışın** > yaz**mişin**. Yemi**şin** > yemi**şın**.

-yersin, yersın

Biçi**yorsun** > biçi**yersin**. Eki**yorsun** > Eki**yersin.** Yapı**yorsun >** yapı**yorsin**

-acahsın, ecahsın

Biç**eceksin** > biç**acahsın**. Ek**eceksi n**> Ek**ecahsın**. Yapa**caksın** > yapa**cahsın**

5.4.1.3.

Tekil Üçüncü

-di,ti

Başla**dı** > başla**di**. Oku**du** > oku**di(ohidi)**. Dök**tü** > tök**ti**

-miş

Başla**mış** > başla**miş**. Oku**muş** > oku**miş(ohimiş)**. Sor**muş** > sor**miş**.

-ar, ür, ur

Alı**r** > al**ur**. Ek**er** > ek**ar**. Biç**er** > biç**ar**

-yer, iyer

Başlı**yor** > başl**iyer**. Sor**uyor** > sor**iyer**. Konuş**uyor** > konuş**iyer**

-cah, ceh

Başlıya**cak** > başlıya**cah**. Yiyecek > yiye**cah**. İçe**cek** > içe**cah**

5.4.2.1.

Çoğul Birinci

-duh, tuh

Başla**dık** > başla**duh**. Sor**duk** > sor**duh**. Ye**di k**> **yeduh.**

-mişuh

Başlam**ışız** > başlam**işuh**. Ek**mişiz** > ek**mişuh**. Sor**muşuz** > sor**muşuh**.

- ruh

Başla**rız** > başla**ruh**. Eke**riz** > eke**ruh**. Sora**rız** > sora**ruh**.

-yoruh

Başlı**yoruz** > başlı**yoruh**. Eki**yoruz** > eki**yoruh**. Soru**yoruz** > soru**yoruh**.

-ecahsız, acahsınız,

Ek**eceksiniz** > ek**ecahsınız**. Sor**acaksınız** > sor**acahsınız**. Yaz**acaksınız** > yaz**acahsınız**.

5.4.2.2.

Çoğul İkinci

- dınız, duz

Başla**dınız** > başla**duz**. Ek**tiniz** > ek**düz**(ek**duz**). Sor**dunuz** > sor**duz**.

-mişiz, mışız

Başla**dık** > başla**mışız**. Ek**tik** > ek**mişiz**. Sor**duk** > sor**muşuz**.

-sız, suz

Başlar**ız** > başlar**suz**. Ekers**iniz** > ekers**ız**(ekers**uz**). Sorar**sınız** > sorar**suz**.

-yersiz, iyersiz

Başlı**yorsunuz** > başl**iyersiz**. Eki**yorsunuz** > ek**iyersi**z. Soru**yorsunuz** > sor**iyersiz**.

-yacahsız, ecahsız

Başlı**yacaksınız** > başlı**yacahsız**. Eke**ceksiniz** > ek**ecahsınız**. Sor**acaksınız** > sor**acahsınız**.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

5.4.2.3.
Çoğul Üçüncü
-dilar, tilar
Başla**dılar** > başla**dilar**. Sor**acaklar** > sor**acahlar**. Götür**düler** > götür**tiler.**
-mişlar
Başla**mışlar** > başla**mişar**. Okumuşlar > oku**mişlar**. Sor**muşlar** > sor**mişlar**.
-lar
Eker**ler** > eker**lar**. İçer**ler** > içer**lar**. Yer**ler** > yer**lar**..
-yerlar
Baş**larlar** > baş**liyerlar**. Eki**yorlar** > eki**yerlar**. Soru**yorlar** > sori**yerlar**.
-acahlar, ecahlar
Başlıy**acaklar** > başliy**acahlar**. Ek**ecekler** > ek**ecahlar**. Sor**acaklar** > sor**acahlar**.

5.6.
Dilek İstek Ekleri
5.6.1.
Dilek
-sah
Başla**sak** > başla**sah**. Eksek > ek**sah**. Oku**sak** > ohu**sah**.
-saz
Ek**seniz** > ek**saz**. Başla**sanız** > başla**saz**. Oku**sanız** > ohu**saz**.
-salar
Ek**seler** >ek**salar**. Gel**seler** > gel**salar**. Git**seler** > Get**salar**
5.6.2.
İstek
-yem, em
Başlıya**yım** > başli**yem**. Eke**yim** > ek**em**. Gide**yim** > ged**em**.
-ah, **yah**
Ek**em** > ek**ah**. Başlı**yem** > başli**yah**. Okuya > ohi**yah**.

5.7.
Gereklilik, Emir
5.7.1. Gereklilik
-maliyim
Başla**malıyım >** başla**maliyim**. Yazmalıyım > yaz**maliyim.** Oku**malıyım >** oku**maliyim.**
-malisin
Başla**malısın**> başla**malisin.** Yaz**malısın**> yaz**malisin**. Oku**malısın** > oku**malisin**.
-mali
Başla**malı** > başla**mali**. Başla**mali.** Yaz**malı**> yaz**mali**. > Başla**malı**> başla**mali**.
-maliyuh
Başla**malıyız**> başla**maluyuh**.> Yaz**malıyız**> yaz**malıyuh**. Okum**alıyız** > Oku**malıyuh**.
-malisiniz
Başla**malısınız** > başla**malisiniz**. Yazm**alısınız**> yaz**malisiniz**. Oku**malısınız** > oku**malisiniz**..

5.7.2. Emir
başla, ek, oku,
-sin, sın, sun, sün
Ek**sin** > ek**sın**. Git**sin** > git**sın**. Gel**sin** > gel**sın**.
-yın, yin, un, ün
Başla**yın** > başla**yin**. Oku**yun >** oku**yün. Yaşayın >**yaşa**yin.**
- sınlar, sinlar, sünler, sunlar
Başla**sınlar** > başla**sinlar**. Gül**sünler** > gül**sunlar**.

SONUÇ

Sonuç olarak, görüleceği üzere, Ardanuç ağzında dar ünlü ile biten ekler genel olarak ünlü uyumlarına uymaz. Yalnız genelde bu durumun sözlü anlatımda daha çok geçerlidir. Yazılı anlatımda pek çoğu kullanılmamaktadır. Ülkemiz sınırları dikkate alındığında, Doğu Karadeniz Bölgesinin en uç noktasında yer alan Ardanuç ilçe merkezi ve 49 yerleşim biriminde, sade, duru, akıcı bir Türkçe konuşulmasının yanı sıra, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini içinde barındırdığı görülür.

KAYNAKÇA

1. . http://tdkterim.gov.tr/bts/
2. . (1983) Türkçe Sözlük, Genişletilmiş 7. Baskı. C. 1-2. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
3. . (1991) Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri SözlüğüI,II. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
4. . Ercilasun, Ahmet. B (2004)Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
5. .Güneri, Mukadder, (2009) "Atasözü Ve Deyimlerin Eğitici Ve Öğretici Yönü"Adlı Bildir. Uluslar arası Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebiyat Ve Dil Öğretimi Kongresi(Gazi Üniversitesi-Ankara)
6. . Güneri, Mukadder, (2010) "Türkçenin Söz Varlığı" Adlı Bildiri. III. Uluslar arası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu(Dokuz Eylül Üniversitesi-İzmir). Basıldı.
7. . Korkmaz, Zeynep, (1989) "Tarihi Devirlerdeki Gelişmelere Göre Eski Türkçenin Yaşı", TDAY- Belleten 1989(1994), S. 353-370.
8. . Karahan, Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
9. .Pehlivan, Sevgi, (1993) Artvin- Ardanuç Ağzından Derlemeler(İnceleme, Derleme,
10. (Şenol) sözlük), Ön-Mat A. Ş. Yayını. Bursa.
11. .Toparlı, Recep, (2003) Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek
12. Hanifi Vural Kurumu Yayınları, Ankara.
13. Recep Karaatlı,
14. .Yaman, Ertuğrul, (1998) Özbek Türkçesi- Türkiye Türkçesi Ve Türkiye Türkçesi- Özbek
15. Nizamiddin M. Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
16. Yudahin, K.K, (1998) çev. Abdullah Taymas, Kırgız Sözlüğü, C. I-II, Atatürk Kültür
17. Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(26)

Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ[193]

SORUŞTURMANIN MAKUL ÖZEN ve SÜREDE YÜRÜTÜLMESİ

CONDUCTING AN INVESTIGATION IN DUE DILIGENCE and TIME

ÖZ

Olay-karar örgüsü olan yargılama faaliyetinin ilk bölümünü oluşturan, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre Soruşturma; Kanun tarafından görevlendirilen mercilerce, kişi veya kişiler hakkında, suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar ki dönemi ifade etmektedir. Soruşturma aşamasının en yetkili kişisi Cumhuriyet Savcısıdır. Bir suç işlendiği şüphesini, ihbar, şikâyet veya resen öğrenen Cumhuriyet Savcısı, maddi gerçeğe ulaşma amacı ile derhal durumu araştırmaya geçer, şüphelinin lehine veya aleyhine tüm delilleri toplar, başta şüpheliyi olmak üzere, tanıkları dinler, neticede kamu davası açılıp açılmasına gerek olup olmadığı kanaatiyle ya iddiname düzenler ya da takipsizlik kararı verir.

İnsan Haklarının gereği olarak soruşturma süreci mümkün olan en sağlıklı biçimde ve en kısa sürede sonlanmalı, şüpheli hakkında ya kamu davası açılmalı ve yargılanmasına başlanmalı, ya da hakkında kovuşturma açılmasına yer olmadığına dair karar verilerek şüpheli ve suç isnadı altında olma külfetinden kurtulmalıdır. Çalışmamda soruşturmanın makul özen ve sürede bitirilmesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etkin Soruşturma, Cumhuriyet Savcısı, Kovuşturma, Makul Süre, Makul Özen.
JEL Kodu: K23.

ABSTRACT

Pursuant to the Criminal Procedure Law No. 5271, investigation; which constitutes the initial phase of the criminal judicial procedure, which is an event-decision structure, refers to the period between being informed of the suspicion of commitment of a crime by a person or persons, to the acceptance of the indictment. The person the most in charge of the investigation phase is the public prosecutor. The public prosecutor, who is informed of the suspicion of a crime, ex officio or by means of denunciation or complaint, launches an investigation immediately about the allegation in order to reach the concrete fact, collects all kinds of evidence in favor or against the suspect. The prosecutor listens to the witnesses, especially the suspect, either draft an indictment or decides not to prosecute according to the conviction he/she reached as to whether a public case should be opened or not.

As a requirement of the Human Rights, the investigation process should end in the healthiest and fastest way possible, either a public case should be filed against the suspect, and his/her trial should be initiated, or he/she should be freed from the burden of suspicion and criminal charges by means of a decision of non-prosecution.

Keywords: *Effective Investigation, Public Prosecutor, Prosecution, Due Time, Due Diligence.*
JEL Code: *K23.*

[193] **Öğretim Görevlisi Çağlasın Yaldız, Vize Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi, avcaglasinacar@hotmail.com.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Mevzuatımızda soruşturma, suç şüphesinin öğrenilmesinden, kamu davasının açılmasına kadar ki süreci kapsamaktadır. Bu sürecin asli görevlisi Cumhuriyet Savcısıdır. Cumhuriyet Savcısının soruşturmayı ilerletme, delil toplama, gerekliliğe göre kamu davası açma görevleri bulunmaktadır. Cumhuriyet Savcısı, soruşturmayı, bu ilerleyiş içerisinde uluslararası yükümlülüklere, Anayasa ve kanunlara uygun şekilde ilerletmekle yükümlüdür.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına göre ise; Soruşturma, son karar verilinceye kadar olan sürece kadar görülüp, incelemelerde, bu aşamanın tümünün etkinliği, makul özen ve sürede bitirilmesine dikkat edilmektedir.

1. Soruşturmanın Başlaması:

Cumhuriyet Savcısının suçu bir başkasının bildirimine gerek kalmaksızın kendiliğinden öğrenmesine resen öğrenme denmektedir[194]. Bu öğrenme hayatın olağan akışında mümkün olabileceği gibi yazılı görsel veya sosyal medya araçları ile de olabilir. Cumhuriyet Savcısı bir suç işlendiği şüphesini öğrendikten sonra derhal takibata başlar. İkinci yol ihbar yolu ile öğrenmedir.

Ceza Muhakemesi Kanununun 148. Maddesine göre İhbar; suç işlendiğini düşünen kişi veya kişilerin durumu kanunda belirtilen yetkili makamlar olan kolluk birimleri veya doğrudan Cumhuriyet Savcılıklarına bildirmeleridir. Kanuna göre, vatandaşların ihbarda bulunmalarını kolaylaştırmak adına, ihbarda bulunulabilecek kurumlar arasında, emniyet teşkilatı ve Cumhuriyet Savcılıklarının yanı sıra, Valilik, Kaymakamlık, Konsolosluk makamları da yapılan ihbarları kabul etmektedir. Bu makamlar aldıkları ihbarları derhal Cumhuriyet Savcılıklarına bildirirler.

Üçüncü öğrenme yolu olan şikayet yolunda, diğerlerinden farklı olarak, suçtan zarar gören kimsenin bizzat, 6 aylık hak düşürücü süreyi geçirmeden, yetkili birimlere başvurması söz konusudur. Şikayete tabi suçlarda şikayet hakkı kullanılmadan kamu davası açılamaz. Sadece delil toplanabilir[195]. Kişinin haklılığını somut deliller ile ispatlamak sureti ile elinde olmayan nedenlerle bu hakkını kullanamaması durumunda, 'eski hale getirme' kanun yolundan söz edilebilir.

2. Soruşturma İşlemleri:

Soruşturma işlemlerinden İfade alma; Ceza Muhakemesi Kanununda(md 2) ve yakalama, gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliğinde (md 4) belirtilen; Bir suçun tespit ve aydınlatılmasına yönelik, kolluk görevlileri veya Cumhuriyet Savcısı tarafından dinlenme işlemidir. Bilgi toplama ifadeden farklıdır. Her hangi bir kurala tabi değildir. Kolluk görevlileri veya Cumhuriyet Savcısı tarafından toplanabilir. Ancak ifade işlemi olarak değerlendirilemez çünkü Ceza Muhakemesi Kanununun 147. Maddesi ifade ve sorgunun usullerini ve yasak usulleri belirlemiştir. Bu usullerin belirlenmesindeki temel amaç ifadesi alınacak kişinin adil yargılanma hakkını korumaktır[196].

Makul süre ilkesi gereğince, ifade alma işleminin mümkün olduğunca seri bir şekilde yapılması, yazışmalar, Savcıdan talimat bekleme, savcıya ulaşamama gibi gerekçelerle uzamaması, şüphelinin bekletilmemesi gerekmektedir. Örneğin şüpheli kolluk kuvvetlerince Cumhuriyet Savcısından alınan talimattan sonra, serbest bırakılacaksa, Savcıya bir saat sonra ulaşılması, şüphelinin bir saat özgürlüğünden, kanuni dayanak olmadan yoksun kalacağı anlamına gelmektedir.

Sorgu, şüphelinin savunmasının Sulh Ceza Hakimliğince alınması işlemidir. Ceza Muhakemesi Kanununun 2.maddesi gereğince şüpheli, soruşturma aşamasında hakim tarafından kendisine isnad edilen suçla ilgili dinlenir. Şüpheli, Cumhuriyet savcısı tarafından adli kontrol ya da tutuklama talebi ile veya CMK 162.madde gereğince Cumhuriyet Savcısına ulaşılamaması veya iş yoğunluğu nedeni ile soruşturma işlemleri yapılmak üzere, Sulh Ceza Hakimliğine gönderilir[197].

CMK'nun 162. maddesinin amacı, çalışmamızın konusu olan, soruşturma işlemlerinde makul süreyi aşmamak, dolayısı ile soruşturmayı geciktirerek, şüphelinin haklarına zarar vermemektir. Bu madde olmasaydı, Cumhuriyet Savcısına ulaşılamasa da şüpheli bekletilecekti ya da Cumhuriyet Savcısı iş yoğunluğu

---

[194] Kadri Çeker, "Soruşturma Aşamasının Sona Ermesi" On Dokuz Mayız Üniversitesi dergisi, 2014, s.11.
[195] Kadri Çeker, "Soruşturma Aşamasının Sona Ermesi" On Dokuz Mayız Üniversitesi dergisi, 2014, s.13-14.
[196] Uğur Ziya Akbulut, "Soruşturma evresinde Şüpheli Hakları", Maltepe Üniversitesi, 2018, s. 148.
[197] A.g.e. s. 148.

nedeni ile şüphelinin soruşturma dosyasına bakamayacak, şüpheli suç şüphesi altında belki de tutuklu vaziyette soruşturmasını neticelendirilmesini bekleyip, adil ve makul sürede yargılanma ilkesi çiğnenmiş olacaktı.

CMK'nun 147. Maddesi ifade ve sorgu usulünü düzenlemektedir. Buna göre kimlik tespiti yapıldıktan sonra, şüpheliye kendisine yüklenen suç eksiksiz anlatılır. "Müdafi seçme hakkının bulunduğu ve onun hukukî yardımından yararlanabileceği bildirilir. Müdafi seçecek durumda olmadığı ve bir müdafi yardımından faydalanmak istediği takdirde, kendisine baro tarafından bir müdafi görevlendirilir", susma hakkı, lehine olan delilleri toplama hakkı hatırlatılır. Devamında ifade veya sorgu bir tutanağa bağlanır.

Aynı kanunun 148.maddesi ifade alma ve sorguda yasak usulleri düzenlemektedir. Buna göre; Şüphelinin özgür iradesine dayanmayan, şüpheliye zorla veya etki altında verdirilen, müdafi huzurunda alınmayan ve mahkemede doğrulanmayan ifadeler geçerli sayılmaz.

3. Soruşturmada Süre ve İlkeler:

Makul Özen ve süre ilkesi; suç isnadı altında olan kişinin temel insan haklarının ve özgürlüğünün korunması, toplumun adli mercilere güveni, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin konuya bakış açısı açılarından önem taşımaktadır.

Bu ilkenin başlıca amacı; Yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasını engellemek, yargılama faaliyetlerinin özenli bir şekilde yapılarak, bir an önce sonuca ulaşılmasını sağlamak, tarafların davaya dair adil yargılandıklarını yönünde güvenlerini sağlamaktır[198].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre; Sözleşmeye taraf devletler, makul sürede yargılamaların bitmesini sağlamak üzere, yeterli sayıda mahkeme kurma, hakim görevlendirme gibi, üzerlerine düşen önlemleri almakla yükümlüdürler.

Davanın makul sürede sonuçlandırılması demek, ifadelerin, delillerin çok çabuk bir şekilde alınıp, davanın derhal sonuçlandırılması anlamına gelmemektedir. Kuşkusuz her davadaki taraf sayısı, dava konusunun karmaşıklığı, delillerin niteliği ve toplanmasındaki zorluk farklıdır[199].Soruşturma ve kovuşturmalarda öncelikle makul özen sağlanmalıdır. Makul özen çerçevesinde, iş ve işlemler geciktirilmeden, tarafların yargıya güvenleri düşünülerek yapılmalıdır. Bu uygulanırsa zaten dava makul sürede bitirilmiş olacaktır.

Anayasa Mahkemesinin makul süre ile ilgili içtihatlarında bakıldığında, makul süreyi her davanın kendi özelliklerine göre değerlendirdiğini görmekteyiz. Bu değerlendirme, her davada niteliğin, konunun, şüpheli, tanıkların dinlenme, delillerin toplanması gibi sürelerin farklı olduğu düşünüldüğünde çok yerinde bir değerlendirmedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bakış açısına göre makul süre ilkesi çiğnenmiş olsa da bunun o davaya özgü nedenleri olabileceği unutulmamalıdır. Esas olan soruşturulan kişinin sürenin uzamasından dolayı her hangi bir hak kaybına uğrayıp uğramayacağıdır.

Makul süre, soruşturulan veya mahkemesi devam eden şüpheli veya sanığın kendi hatası yüzünden aşıldıysa, mahkemenin sorumluluğundan söz edilemez. Davanın uzaması için kasten susma hakkının kullanılması, avukatların kötü niyetli olarak devamlı mazeret dilekçesi vermeleri, tutanakların tamamının okunmasını istemeleri, davanın uzaması için sürekli tutukluluğa itiraz yapılmasını örnek olarak gösterebiliriz[200].

Deprem, yangın, sel, ülke güvenliğini tehdit eden ciddi bir durum, salgın hastalık gibi mücbir nedenlerle makul süre kusursuz olarak aşılabilir. Bu tip durumlar öngörülmediği için, davaların uzamasına, yeterli sayıda mahkeme oluşumu, yargıç temin edilememesine neden olabilmektedir. Makul süre ilkesi ilk soruşturma işlemlerinden itibaren geçerli olan bir ilkedir[201]. Uygulamada Adalet Bakanlığınca belirlenen, her suç tipine göre, hedef süreler bulunmaktadır. Örneğin ceza davaları için 10 ila 13 aylık hedef süreler söz konusudur.

---

[198] Serhat Kaşıkara, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 6. maddesi çerçevesinde makul sürede yargılanma hakkı". TBB dergi, sayı 84, ss. 243-245.

[199] Serhat Kaşıkara, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 6. maddesi çerçevesinde makul sürede yargılanma hakkı". TBB dergi, sayı 84, ss. 246.

[200] İsmail Şahin, "Anayasa Mahkemesinin kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkının ihlali" YBHD, Sayı 2019/1, ss.223-255.

[201] İsmail Şahin, "Anayasa Mahkemesinin kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkının ihlali" YBHD, Sayı 2019/1, ss.245.

Ceza Mahkemelerinin maddi gerçeğe ulaşmaları ve nihai karar vermeleri için delil değerlendirmesi çok önemlidir. Delilleri makul sürede ve usulüne uygun, bütün birimlerin koordineli bir şekilde çalışarak toplanması gerekmektedir. Aksi takdirde soruşturmanın veya yargılamanın güvenliği tehlikeye düşer. Bu yüzden, delil toplarken usulüne uygun hareket edilmesi, özenli ve ivedi olunması büyük önem taşımaktadır[202].Uygulamada ise soruşturma ve kovuşturma aşamalarında gerek Cumhuriyet Savcıları ve Mahkemelerin gerekse bilgi veya belge istenen yargı dışı kurumların gecikmesi nedeni ile delillerin toplanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Ne yazık ki yargılamadaki en önemli unsur olan ve şüphelinin özgürlüğünden alıkonulması veya serbest bırakılmasına neden olacak delillerin gecikmesi yüzünden yargılama faaliyeti uzayabilmektedir.

4. Yakalama, Gözaltı, Arama, El Koyma İşlemlerinde Süre:

CMK'nun 90.maddesine göre yakalama, "suç şüphesi altındaki kişinin kolluk görevlilerince ya da koşullarının gerçekleşmesi halinde herkes tarafından, özgürlüğünden geçici olarak alıkonulması demektir." Yakalama geçici bir koruma tedbiridir. Yakalanan kişi olayın içeriğine göre Cumhuriyet Savcısının talimatı ile gözaltına alınır ya da serbest bırakılır. Yakalamanın temelinde kuşkusuz kamu güvenliğini sağlamak yatmaktadır[203].Yakalama işleminden sonra, şüpheli hakkında makul sürede karar verilmelidir. Gözaltı işlemi yapılacaksa süre, yakalanma anından itibaren başlar. Yakalama işleminden sonra en yakın mahkeme veya savcılığa gitmesi için yol süresi 12 saati aşamaz. Şüphelinin yakalandıktan sonra haklı gerekçe olmadan bekletilmesi, adli işlemlere başlanmaması, yakınlarına haber verilmemesi makul süre ilkesine aykırılık teşkil edecektir.

Yakalama işleminde amaç, suç işlenmesini veya kaçmayı önlemedir. Bu nedenler dışında, örneğin sırf bilgi alma amacı ile yakalama yapılamaz, aksi takdirde kanuni yetki kötüye kullanılmış, kişi özgürlüğünden kısa sürede olsa kanuna aykırı bir şekilde alıkonulmuş olur[204].Gözaltı işlemi yakalamanın bir sonraki aşamasıdır. Yakalanan kişinin görevli mahkeme önüne çıkarılıncaya kadar geçirdiği süredir. Cumhuriyet Savcısının kararı ile olur. Kişinin suçu işlediğine dair kuvvetli emareler varsa bu geçici tedbire başvurulur. Kanunda belirtilen azami süreleri aşmamak şartı ile kişi özgürlüğünden alıkonulur. Aksi makul süre ilkesine aykırılık teşkil eder[205]. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre yakalanan ve gözaltına alınan kişi, somut olayın özellikleri ve kanuni süreler ışığında, en kısa sürede hakim önüne çıkarılmalıdır Sözleşmenin bu konudaki sınırları çok nettir.

Ceza Muhakemesi Kanununda gözaltı süreleri bireysel suçlarda 24 saati toplu işlenen suçlarda 48 saati geçemez. Ek gözaltı kararı varsa bireysel suçlarda 48 saat, toplu suçlarda 4 gün içinde hakim önüne çıkarılma zorunluluğu vardır. Gözaltı süresinin dolmasından sonra kişinin ya serbest bırakılması ya da derhal hakim önüne çıkarılması gerekmektedir. Ek gözaltı kararı verilecekse bu kararın, somut gerekçeler ışığında ve gerçekten gereklilik halinde verilmesi gerekmektedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre el koyma; "Suçun veya tehlikelerin önlenmesi amacıyla veya suçun delili olabileceği veya müsadereye tâbi olduğu için, bir eşya üzerinde, rızası olmamasına rağmen, zilyedin tasarruf yetkisinin kaldırılması işlemidir."[206] Geçici bir tedbirdir. Mahkeme kararı ile uygulanır, ancak, "gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısının, Cumhuriyet savcısına ulaşılamadığı hallerde, kolluk amirinin yazılı emri ile kolluk görevlileri, el koyma işlemini gerçekleştirebilir." 48 saat içinde mahkeme tarafından onaylanmayan el koyma işlemi kendiliğinden yürürlükten kalkar, bu maddenin temeli işlemlerin seri bir şekilde, sürüncemede kalmadan, makul sürede tamamlanmasına, eşyasına el konulan vatandaşın mağdur olmamasına dayanmaktadır[207].

5. Tutuklulukta Süre:

Tutuklama süreleri CMK'nun 102. Maddesi ve devamında düzenlenmektedir. Konuya dair son yapılan değişiklikle;

---

[202] Batuhan Hoşgül "Etkin Soruşturma Yükümlülüğü", Gazi Üniversitesi, 2019, ss.39-49.
[203] Uğur Ziya Akbulut, "Soruşturma evresinde Şüpheli Hakları", Maltepe Üniversitesi, 2018, ss. 201-202.
[204] A.g.e ss.201-202.
[205] A.g.e ss.201-202.
[206] https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/elkoyma-karari-nedir-cmk.html.
[207] https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/elkoyma-karari-nedir-cmk.html.

"Ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok bir yıldır. Ancak bu süre, zorunlu hallerde gerekçeleri gösterilerek altı ay daha uzatılabilir." hükmü ile "Ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde, tutukluluk süresi en çok iki yıldır. Bu süre, zorunlu hallerde, gerekçesi gösterilerek uzatılabilir; uzatma süresi toplam üç yılı, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlarda beş yılı geçemez."

Bununla beraber "Soruşturma evresinde tutukluluk süresi, ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işler bakımından altı ayı, ağır ceza mahkemesinin görevine giren işler bakımından ise bir yılı geçemez. Ancak, Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar, Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından bu süre en çok bir yıl altı ay olup, gerekçesi gösterilerek altı ay daha uzatılabilir." Soruşturma sürecindeki tutuklamalarda, Cumhuriyet Savcısı, şüphelinin adlî kontrol tedbiri ile serbest bırakılmasını Sulh Ceza hâkiminden isteme yetkisine sahiptir. Tutuklanan şüphelinin de bu hakkı soruşturmanın devamı boyunca bulunmaktadır. Bununla beraber Cumhuriyet Savcısı CMK' nun 103/2 maddesine göre; Adlî kontrol veya tutuklamanın gereksiz olacağı kanısında olursa, şüpheliyi resen de serbest bırakabilir.

Tutuklama tedbirinin makul ölçüyü aşması "Kişi hürriyeti ve Güvenliği" ilkesine açıkça aykırılık teşkil edecektir. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi ve AİHM, vermiş olduğu kararlarda, yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle uzun tutukluluk süresinin bir hak ihlali olduğu hükmünü vermektedir[208].Tutukluluk süresinin ölçülü olması AİHM kararlarına göre, kişinin serbest kalıncaya kadar veya hakkında kesin hüküm verilinceye kadar olan süreyi kapsamaktadır. Ancak hüküm verildikten sonra üst mahkemeye başvurulmasında geçirilen sürede de tutuklu kalan kişi için 'adil yargılanma hakkı' nın ihlalinin oluşup oluşmadığı konusu tartışmalıdır. CMK'nun ilgili hükümlerine göre, şüpheli/sanığın davaya konu olan suç adetine bakılmaksızın tutukluluk süreleri üst sınırları değerlendirmesi yapılır. [209]

Uygulamada, bir suçun faili hakkında, Ağır ceza mahkemesinin görev alanına girmeyen bir suç için, soruşturma aşamasında, en üst sınır olan 6 ay uygulanıp tutuklunun salıverilmesi daha sonra suçun vasıf ve mahiyetinin değişerek şüpheli hakkında ağır ceza mahkemesinde dava açılması halinde tutukluluk süresine ilişkin sorun ortaya çıkmaktadır. Bu tip sorunlar şüpheli veya sanığın tutuklulukta makul sürenin aşılması gerekçesi ile AİHM ne başvurarak olumlu yanıt almasına neden olabilmektedir. Bu nedenle mahkemelerin suçun vasıf ve mahiyeti, tutukluluğun gerekliliği, hükme muhtemel etkileri konusunda doğru değerlendirme yapmaları önem taşımaktadır.

6. Adil Yargılanma Hakkı

Kaynağı Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi olan bu hakka göre; "Herkes, gerek medenî hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizâlar, gerek cezaî alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde**,** hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir."

Anayasa'nın 19. Maddesine göre; "Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma ve kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır**"** [210]**.** Anayasanın 36. Maddesine göre; "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir." Ayrıca Anayasanın 141. Maddesine göre; "Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir." Denilerek, adil yargılama hakkı ve makul sürede yargılanma ilkeleri mevzuatımıza girmiştir[211].

Görüldüğü gibi Makul süre ilkesi, Adil Yargılanma Hakkının bir parçasıdır. Sözleşmeye göre Bu hak kapsamında bunun dışında şüpheli, savunmasını hazırlamak için gerekli süre ve vasıtalara sahip olmak, avukat yardımından yararlanmak, imkanı yoksa da devlet tarafından bu haktan yararlandırılmak, tanık dinletmek gibi

---

[208] M. Serhat Kaşıkara, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 6. maddesi çerçevesinde makul sürede yargılanma hakkı". TBB dergi, sayı 84, 2009,ss.240-243.
[209] A.g.m. ss. 240-243.
[210] Ayşe Özkan Duvan, "Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, cilt 1, sayı 68, 2019, ss. 305-307.
[211] İsmail Şahin, "Anayasa Mahkemesinin kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkının ihlali" YBHD, sayı 1, 2019, ss.223-255.

haklara da sahiptir[212]. Ceza davasının tarafları, Soruşturma veya kovuşturma makamlarının makul sürede yargılama yükümlülüğüne aykırı hareket ettiklerinden bahisle, iç hukukta bireysel başvuru hakkını tükettikten sonra, uluslararası hukukta da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunabilirler. Ancak AİHM'ne göre, başvurucunun iç hukukta bu hakla ilgili olarak başvuracağı bir mercii yoksa doğrudan mahkemeye de başvurabilir. Aksi makul süre ilkesinin daha da gecikmesine yol açarak tarafı daha da mağdur edecektir.

Bu hak devletler açısından görev, kişiler için haktır. Devletler bu görevlerini yeterince yerine getiremezlerse, hukuka olan güvenin azalmasının yanı sıra, insanlar yargı dışı yollarla uyuşmazlıklarını çözmeye çalışır ki bu da toplumda kargaşaya neden olabilmektedir.

SONUÇ

Adil yargılanma hakkının bir parçası olan soruşturmanın ve kovuşturmanın makul sürede bitirilmesi ilkesi, toplumun yargıya güveni, adaletin gecikmemesi ve bireylerin insan hakları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ilkenin ilk aşaması soruşturma işlemleridir. Soruşturmaya dair tüm işlemlerde ve koruma tedbirlerinde bu ilke unutulmamalıdır. Aksi takdirde soruşturma ilkeleri ihlal edilmiş olur. Makul sürenin aşılması diğer bir deyişle soruşturma ya da kovuşturma işlemlerinin uzaması halinde, davanın taraflarının olayı hatırlama oranlarını azaltacak, bazı tanıkların bulunamaması sonucunu doğuracaktır[213].

Adalete ulaşılması ilkesiyle makul yargılanma ilkesi arasındaki denge gözetilmelidir. İşlemlerin yeterince araştırılmadan hızlı bir şekilde bitirilmesi ne kadar sakıncalıysa, tarafların hakları gözetilmeden sürüncemede kalması da o kadar sakıncalıdır. Soruşturmada ve kovuşturmada esas amaç kuşkusuz adaletin sağlanmasıdır. Ancak bu amaca yönelik tüm yargılama faaliyetleri özenli ve makul sürede bitirilmelidir.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğinin tespiti için, davanın ne şekilde sonuçlandığının bir önemi bulunmamaktadır. Ayrıca bu hakkın ihlali sebebi ile Anayasa Mahkemesine yapılan başvurularda diğer başvuru nedenlerinden farklı olarak, soruşturma ya da kovuşturma yapılan zamanın uzamasından dolayı uğranan hak kaybı ile ilgili olduğu için, yargılamaya dair işlemler devam ederken her zaman, doğrudan mahkemeye başvurulabilir.

Yargılamada makul sürenin sağlanabilmesi için, soruşturmanın ya da kovuşturmanın bitebileceği zaman suç tipine göre önceden öngörülerek, hedef süreye uyulmalı, yargılama makamları süre yönünden denetlenmeli, yargılama organlarının iş yüklerine göre analiz yapılmalıdır.

Makul sürenin ihlali, buna maruz kalan davanın tarafında manevi zarara neden olmaktadır. Bunun neticesinde Anayasa Mahkemesi devleti manevi tazminata hükmedebilmektedir. Devletlerin, dava makul sürede bitseydi de karar da değişiklik olmayacağı yönündeki savunmalarına itibar edilmemektedir. Tazminatın belirlenmesinde, davanın nitelik ve içeriğine dair özellikler, süre, uzayan süreden dolayı başvuran tarafın etkilenme oranı gibi değerlendirmeler yer almaktadır[214].

Uygulamada makul süre ile ilgili en sık yaşanan sorunlar; Hakimlerin mesleki tutum ve yeterlilikleri, iş yoğunluğu, görev değişikliği nedeni ile dosyalara hakim olamama, mevzuatın çok sık değişmesinden dolayı güncel gelişmeleri yakalayamama, uzaktan yargılama sistemindeki teknik aksaklıklar, yetki uyuşmazlıkları, mahkemelerce istenen belge ve bilgilerin diğer kurumlarca geç gönderilmesidir[215].

Tüm bu sorunlar adalet sisteminin aksamasına, dolayısı ile insan hakları ihlalleri ile toplumun genelinin Adalet sistemine yönelik güven problemine neden olmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine en çok yapılan başvurulardan birinin makul özen ve sürede yargılanma ilkesidir.

Ülkemizde her geçen yıl mahkemelerdeki iş yükünü azaltmak adına istinaf mahkemelerinin kurulması, yargıç sayısının arttırılması, uzlaştırma arabuluculuk gibi yargıya yardımcı çözüm yollarının getirilmesi gibi olumlu gelişmeler olsa da, çalışmamıza konu bu ilkenin, yargı mercilerince her baktıkları davada ve her aşamada özenle dikkate alınması gerekmektedir.

---

[212] Serhat Kaşıkara, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 6. maddesi çerçevesinde makul sürede yargılanma hakkı". TBB dergi, sayı 84, ss. 246.

[213] Ayşe Özkan Duvan, "Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, cilt 1, sayı 68, 2019, ss. 309.

[214] İsmail Şahin, "Anayasa Mahkemesinin kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkının ihlali" YBHD, Sayı 1, 2019, ss. 243-244.

[215] Ayşe Özkan Duvan, "Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, cilt 1,sayı 68, 2019, ss. 327.

KAYNAKÇA

1. Akbulut, U. Z., (2018). Soruşturma Evresinde Şüpheli Hakları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
2. Çeker, K., (2014). Soruşturma Aşamasının Sona Ermesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
3. Doğan, B., El koyma kararı nedir. https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/elkoyma - karari-nedir-cmk.html (Erişim Tarihi: 02.04.2020).
4. Duvan, A. Ö., (2019). BireyselBaşvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı. Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 1(68), 305-307.
5. Hoşgül, B., (2019). Etkin Soruşturma Yükümlülüğü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
6. Kaşıkara, M., (2009). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 6. maddesi çerçevesinde makul sürede yargılanma hakkı. TBB dergi, 84, 240-243.
7. Anayasa Mahkemesi, (2018). Erdal Tercan Başvurusu. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Basvurular/tr/pdf/2016-15637.pdf (Erişim Tarihi:01.04.2020).
8. Anayasa Mahkemesi, Resul Tüsü Başvurusu. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Basvurular/tr/pdf/2018-27290.pdf (Erişim Tarihi:02.04.2020).
9. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, www.danistay.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
10. Şahin, İ., Anayasa Mahkemesinin Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali." YBHD, 1, 223-255.
11. Taşkın, C., http://cankattaskin.av.tr/?p=11 (Erişim Tarihi: 04.04.2020).
12. Anayasa, (1982). www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
13. Ceza Muhakemesi Kanunu, (2004,). www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 04.04.2020).
14. 5982 Sayılı Anayasanın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, www.tbmm.gov.tr (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(27)

Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ[216]

VERGİNİN TARHI ve TÜRLERİ

ASSESSMENT and TYPES OF TAX

ÖZ

Vergi hukukunda vergilendirmenin sağlıklı olması açısından, mükelleflerin vergi verme konusunda dürüstçe hareket etmeleri esas olandır. Ancak toplumun bu yöndeki genel algısı, bireysel çıkarların ön plana çıkması ve vergi kaçırma eğilimi bunu engellemektedir. Bu nedenle vergi idaresince denetim yolları söz konusu olmaktadır. Verginin Tarhı; Ödenecek verginin vergi dairesi tarafından hesaplanarak, bu alacağı miktar itibariyle tespit eden idari işlemlerdir. Türk Vergi Sistemi'nde; verginin tarhında esas olarak beyana dayalı tarhiyat yöntemi benimsenmiş olmakla birlikte, beyan esasını tamamlayıcı olarak ikmalen ve re'sen tarhiyat yöntemleri de yaygın olarak uygulanmaktadır. Diğer tarhiyat yöntemleri (götürü matrahlar üzerinden tarh, idarece tarh, düzeltme yoluyla tarh ve tahrire dayalı tarh) ise, bu yöntemlere nazaran daha az uygulanmaktadır.

Çalışmada Tarhiyat Kavramı ve hukuki içeriği, vergi tarhındaki işlemler, tarh şekilleri, unsurları, diğer vergisel işlemlerle karşılaştırılması, muhatabı ve gecikme zammı, gecikme faizi uygulaması, zamanaşımı konuları ilgili Danıştay kararları ışığında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Tarhı, Vergi Türleri, Türk Vergi Sistemi.

ABSTRACT

For taxation to be healthy in tax law, it is essential for taxpayers to act honestly in tax paying. However, the general perception of the society in this way, individual interests coming before the public interests and the tendency to evade taxes prevent this honesty. As such, the ways of inspection by the tax administration comes to fore. Tax assessment: These are the pile administrative procedures that calculate the tax payable and determine the amount to be calculated by the tax office. Although the declaration-based assessment method has been adopted in the Turkish Tax System, in terms of the tax assessment procedure, complementary and ex officio assessment methods are also used extensively as supplementary methods. Other methods of assessment (Assessment over lump sum, by administration, based on correction and on records) are applied less when compared to these methods.

In this study, the concept of assessment and its legal content, transactions in tax assessment, types of assessment, components, comparison with other tax procedures, addressee and delay hike, application of delay interest, timeout issues will be examined in the light of relevant Council of State decisions.

Keywords: *Tax Assessment, Types of Tax, Turkish Tax System.*

[216] **Öğr. Görevlisi Çağlasın Yaldız, Vize Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi, avcaglasinacar@hotmail.com.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

1. Tarhiyat Kavramı ve Hukuki İçeriği

Vergini tarhiyatı üç ön hazırlayıcı bölümden oluşmaktadır. Bunlar;

1.1. Yoklama

Yoklama ile ilgili hükümler V.U.K.'un 127. ve 133. maddeleri arasında yer almaktadır. 127. maddeye göre yoklama; "vergi idaresinin yükümlüleri ve yükümlülükle ilgili maddi olayları, kayıtları ve konuları saptamasına yönelik bir araştırma işlemidir." Örneğin gelir vergisinde bir serbest meslek kişisinin işe başladığının araştırılması gibi. Yoklama her zaman yapılabilir[217].

1.2. Arama

İhbar veya incelemeler sonucunda, bir yükümlünün vergi kaçırdığına dair kuvvetli şüpheler varsa yükümlü ya da kaçakçılıkla ilgisi görülen diğer kişilerle ilgili olarak arama yapılabilir. Arama ile ilgili hükümler, V.U.K.'un 142. ve 147. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Arama mahkeme kararı ile gerçekleşip, sonuçlar tutanağa bağlanmaktadır[218].

1.3. Bilgi Toplama

Bilgi toplama ile ilgili hükümler V.U.K.'un 148 ve 152. maddeleri arasında yer almaktadır. "Kamu kurum ve kuruluşları ile yükümlüler ve yükümlülerle işlemde bulunan diğer gerçek ve tüzel kişiler, Maliye Bakanlığının veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların isteyecekleri bilgileri vermek zorundadırlar. Aksi halde özel usulsüzlük cezası kesilmektedir[219]."

2. Tarh Şekilleri

2.1. Beyana Dayanan Tarh

Beyana dayalı tarhta, yükümlü ya da sorumlunun, vergi idaresine beyanname ile yazılı olarak bildirdiği verginin matrahı ve vergilendirmeye olanak veren diğer bilgiler esas alınarak, vergi kanunlarıyla belirlenmiş olan oranda vergi tarh edilir. Gelir, kurumlar, veraset ve intikal, katma değer vergilerinde beyan usulüne göre tarhiyat yapılmaktadır. Vergi hatası dışında, beyanda bulunan kişinin bu tarha karşı dava açma hakkı bulunmamaktadır. Beyana dayalı tarhta genel ilke olarak vergi, tarhla beraber tahakkuk eder. Beyannamenin alınmasından hemen sonra tahakkuk fişi düzenlenir. Bu nedenle, beyana dayanan tarhta vergilendirme sürecinin ayrı aşamaları olan tarh, tebliğ ve tahakkuk aşamalarının hepsi aynı anda olur. Vergi hukuku açısından oldukça sağlıklı ve verimli bir yöntemdir[220].

2.2. Re'sen Vergi Tarhı

Vergi Usul Kanunu "resen vergi tarhı" kavramını düzenlemiştir. Kanunun 30'uncu maddesinde "resen vergi tarhı, vergi matrahının tamamen veya kısmen defter, kayıt ve belgelere veya kanuni ölçülere dayanılarak tespitine imkân bulunmayan hallerde takdir komisyonları tarafından takdir edilen veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlarca düzenlenmiş vergi inceleme raporlarında belirtilen matrah veya matrah kısmı üzerinden vergi tarh olunmasıdır." şeklinde tanımlanmıştır. Tarhiyatın dayanağı, takdir komisyonlarınca takdir edilen veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlarca düzenlenmiş vergi inceleme raporlarında belirtilen matrah veya farkı şeklindedir. Resen takdir yetkisi, takdir komisyonlarına ait öznel ve sübjektif bir yetkidir[221].Vergi Usul Kanunu yukarıda verilen tanımın dışında 30. Maddesinde hangi durumlarda bu tarh tipinin yapılacağını saymıştır.

Resen tarh nedenleri;

[217] Levent Küçük, Türk Vergi Sisteminde Vergi Tarh Yöntemleri. Anadolu Üniversitesi, 1997, ss. 50-60.
[218] Onur Özcan, "Vergilendirme Sürecinin İdari İşlem Bağlamında İncelenmesi", ÜHFM Dergisi, , s.1, 2017, ss. 159-190.
[219] Levent Küçük, Türk Vergi Sisteminde Vergi Tarh Yöntemleri. Anadolu Üniversitesi, 1997, ss.50-60.
[220] Mustafa Gündoğdu, "Danıştay Kararları Işığında Resen Vergi Tarhı", Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2008, ss. 46-47.
[221] Hakkı Dura, "Resen Takdir- Takdir Ettim Oldu mu?", Vergi Sorunları Dergisi, 2016, ss. 1-5.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. Vergi Beyannamesinin Kanuni Süresinde Verilmemiş Olması
2. Beyannamede Vergi Matrahına İlişkin Bilgilerin Gösterilmemiş Olması
3. Defter Tutma, Tasdik Ettirme ve İbraz Ödevlerine Aykırı Davranış
4. Defter Kayıtları ve Belgelerin Sağlıklı Olmaması
5. Tutulması Zorunlu Olan Defterlerin veya Beyannamelerin Gerçek Durumu Yansıtmadığına Dair Delil Bulunması
7. Yetki Almış Meslek Mensuplarına İmzalattırma ve İbraz Mecburiyetine aykırılıktır.

2.3. İkmalen Vergi Tarhı

Vergi idaresinin, yükümlünün eksik beyanda bulunması sebebiyle matrah farkının doğduğunu tespit ettiğinde, başvuracağı yöntemlerden birisi, ek ya da tamamlayıcı vergi tarhı da diyebileceğimiz ikmalen vergi tarhıdır. V.U.K.'un 29. maddesinin tanımına göre ikmalen vergi tarhı "Her ne şekilde olursa olsun bir vergi tarh edildikten sonra bu vergiye ilişkin olarak ortaya çıkan ve defter, kayıt ve belgelere veya kanuni ölçülere dayanılarak miktarı tespit olunan bir matrah veya matrah farkı üzerinden alınacak verginin tarh edilmesidir."[222].

Bu tanıma göre, idarenin ikmalen vergi tarhı yoluna gidebilmesi için, önceden vergi tarh edilmiş olmasının yanı sıra, matrah ya da farkının defter, kayıt ve kanuni ölçülere göre tespit edilmiş olması gerekmektedir. Vergi Usul Kanununun 29'ncu maddesinde açıkça hükme bağlandığı gibi, ikmalen tarhiyat yapılabilmesi için daha önce yapılan bir tarhiyatın olması gerekmektedir. Daha önce yapılan bir tarhiyat yoksa, tespit edilen matrah farkının defter kayıt ve belgelere veya kanuni ölçülere göre tespit edilmiş olsa bile ikmalen tarhiyatı yapılamaz[223]. İkmalen tarhiyat nedenleri olarak; Çifte defter tutmak, diğer kanunlara göre defter tutmak (doktor protokol defteri gibi ..), Kaydi Envanter Sonucu Tespit Edilen Matrah Farkları, emsal bedelin yanlış hesaplanmasından dolayı ortaya çıkan matrah farkları gösterilebilir.

İkmalen yapılan tarhiyat V.U.K.'un 34. maddesine göre ihbarname ile yükümlüye bildirilir. Yükümlü dava açmaz ya da açtığı dava reddedilirse tarh işlemi kesinleşerek vergi tahakkuk eder. İkmalen tarhiyatta, matrahı vergi idaresi tespit ettiği için, beyana dayalı tarhtan farklı olarak verginin tahakkuku işlemi, tarh işleminden daha sonra ortaya çıkmaktadır[224].

2.4. İdarece Tarh

V.U.K.'un mükerrer 30. maddesinde yer alan tanıma göre, "Verginin idarece tarhı, ikmalen veya re'sen vergi tarhları dışında kalan hallerde, yükümlülerin verginin tarhı için vergi kanunları ile belirli zamanlarda müracaat etmemeleri veya aynı kanunlarla kendilerine yüklenen mecburiyetleri yerine getirmemeleri sebebiyle zamanında tarh edilmeyen verginin kanunen belirli matrahlar üzerinden idarece tarh edilmesidir."[225].

İdare tarafından vergi tarhının nadir bir türü, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 30. maddesinde düzenlenmiş olan idarece vergi tarhıdır. Vergi idaresi ancak ikmalen ve resen vergi tarhını gerektiren yasal koşullar mevcut olmadığında, bu tarh türünü kullanarak vergi tarh edebilir. İdarece vergi tarhı genellikle emlak vergisinde ve gelir vergisinde diğer ücretlerin vergilendirilmesinde ve kısmen de damga vergisi ve harçlarda kullanılmaktadır[226].

İdarece tarh, yükümlülerin vergi kanunlarınca öngörülen vergi borcuna ilişkin görevlerini zamanında yerine getirmemeleri dolayısı ile vergi tarhının zamanında yapılamadığı durumlarda başvurulan bir yöntemdir. İdarece tarh işlemi beyan esasının uygulanmadığı durumlarda söz konusudur. Bu yönüyle idarece yapılan diğer matrah saptama yöntemlerinden ayrılır. Mükerrer 30. Maddenin ifadesine göre ayrıca, verginin idarece tarh edilebilmesi için re'sen ya da ikmalen tarhiyatın da yapılması olanağının bulunmaması gerekir[227].

Mükelleflerin vergi tarhı için, vergi kanunları ile belli edilmiş olan zamanlarda ilgili vergi dairesine müracaat etmemiş olmaları ya da vergi kanunları ile kendilerine yüklenen görevleri zamanında yerine

[222] Uğur Tülü, "Türk Vergi Hukukunda Resen Tarh" , İstanbul Üniversitesi,2006, ss.11.
[223] Metin Duran, "Resen Tarhiyat", Marmara Üniversitesi, 2000, ss.130-135.
[224] Duran, ss. 11-12.
[225] Uğur Tülü, "Türk Vergi Hukukunda Resen Tarh" , İstanbul Üniversitesi,2006,ss.12-13.
[226] İdris Hakan Furtun, "Türk Vergi Hukukunda Nadiren Başvurulan bir Tarh Yöntemi: İdarece Vergi Tarhı", Vergi Sorunları Dergisi, 2017, ss.1-7.
[227] Furtun, s. 6

getirmemiş olmaları da gerekir. Bu şartların bir arada bulunması halinde, zamanında tarh edilmemiş olan vergi, düzenlenen yoklama fişine dayalı olarak idarece tarh edilir. Verginin idarece tarhı, ihbarname esasına göre yapılır[228].

İdarece tarh edilen vergilerin tebliğ şekli diğer tarhiyat türlerinden farklıdır. Vergi Usul Kanunun mükerrer 30'uncu maddesine göre "idarece tarh olunan vergi ve kesilen cezalara ilişkin ihbarnameler bir yandan mükellefin bilinen adresine posta ile yollanır diğer yandan mükellefin adını, soyadını, hesap numarasını, adresini, tarh edilen verginin ve kesilen cezanın miktar ve cinsini gösterir bir ilan vergi dairesinin ilan koymaya mahsus yerine asılır. İlanın asılması bir tutanakla tespit edilir[229]."

İdarece vergi tarhının kullanılması özellikle gelir vergisinde götürü usul açısından söz konusudur. İdarece vergi tarhı esas itibarı ile gelir vergisinde götürü usulün uygulanması bakımından ortaya çıkan hukuki sorunların giderilmesi için getirilmiştir. İdarece vergi tarhının uygulanabildiği diğer bir vergi ise damga vergisidir. 488 sayılı yasa ile birlikte vergi adı altında düzenlenen bu mali yükümlülük açısından söz konusu ödevler yerine getirilmediğinde de bazı koşullarda idarece vergi tarh edilmesi mümkündür[230].

e. Düzeltme Yoluyla Tarh

Vergiye ilişkin hesaplarda ya da vergilendirmede yapılan hatalar nedeniyle haksız yere fazla ya da eksik vergi istenmiş ya da alınmış olabilir. Bu durumları Vergi Usul Kanunu vergi hatası olarak nitelendirmekte ve idarece yapılacak yeniden tarhiyat üzerine eksik kısmın alınmasına, fazla kısmın da çıkarılmasına olanak vermektedir. Bu yolla yapılan tarhiyatı ara düzeltme yoluyla tarh adı verilmektedir[231].

Vergi hukukunda vergi işlemlerinde hata ve düzeltme, vergi alacağının ortadan kalkması nedenlerinden biridir. Başka bir yönü ile de vergi uyuşmazlıklarının çözüm yollarından biri niteliğindedir. Vergilendirme işlemlerinin idari denetim ile düzeltilmesini sağladığı ölçüde hataların giderilmesi, idari aşamada uyuşmazlıkların çözülmesini sağlamakta ve uyuşmazlığın idari aşamadan yargı alanına geçmesinde bir köprü oluşturmaktadır[232].V.U.K.'da ikmalen, re'sen ve idarece tarhiyat usullerinden söz edilmiş, düzeltme yoluyla tarhiyat usulüne yer verilmemiştir. Düzeltme yoluyla tarhiyat Vergi Daireleri işlem Yönergesinin tarhiyat usulleri bölümünde yer almaktadır[233].

3. Tarhiyatın Unsurları

3.1. Yetki

Yetki, kamu gücünü kullanarak, tek yanlı olarak irade beyanı ile idari işlem yapabilme gücüdür. İdari işlem yapma yetkisi esas itibariyle idari makamlara aittir. Bu işlemlerden , vergi koyma, salma ve toplama yetkisi devletin egemenlik hakkına dayanan ancak kanunla konulabilen bir yetki özelliğindedir[234].

Yetki, geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu anlamda yetki "yer yönünden yetki", "zaman yönünden yetki", "kişi yönünden yetki" ve "konu yönünden yetki" kavramlarını içermektedir. Tarh işleminde yetki vergilendirmeye konu işlemin olduğu yerdeki vergi dairelerine aittir. Yetki unsuruna aykırı davranılması yani işlemin yetkisiz bir mercii tarafından yapılması o işlemin yok hükmünde sayılmasına neden olacaktır.[235]

3.2. Şekil

Şekil unsuru, idari işlemlerin unsurlarından biridir. Hemen hemen bütün idari işlemler şekil kurallarına uyularak gerçekleştirilmek zorundadır. Bu husus idari işlemin bir parçası olmakla beraber, aykırı davranılmasına iptal nedeni olarak da karşımıza çıkar[236].

---

[228] Furtun, s. 7
[229] Metin Duran, "Resen Tarhiyat", Marmara Üniversitesi, 2000, ss. 144.
[230] İdris Hakan Furtun, "Türk Vergi Hukukunda Nadiren Başvurulan bir Tarh Yöntemi: İdarece Vergi Tarhı", Vergi Sorunları Dergisi, 2017, ss. 1-7.
[231] https://barandogan.av.tr/
[232] Levent Küçük," Türk Vergi Sisteminde Vergi Tarh Yöntemleri", https://tez.yok.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 15.04.2020) ss. 55-56.
[233] A.g.e. ss. 55-56.
[234] Osman Sarıaslan "Takdire Dayanan Tarhiyatlarda Sistem Eleştirisi ve Reform İhtiyacı", Taad Dergisi, Yıl:7, Sayı:29, ss. 50-60.
[235] Metin Duran, "Resen Tarhiyat", Marmara Üniversitesi, 2000, ss.11-12.

[236] Duran, ss:13-14.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tarh işleminin kurulmasından önce, yetkili vergi idaresince izlenmesi gereken usul kuralları Vergi Usul Kanununda gösterilmiştir. Vergi dairesi, tarh işlemi yapma yetkisini kullanmadan önce bu usul kurallarına uymak zorundadır. Örneğin; Vergi incelemesinde bulunmak, matrah takdir etmek, vergi mükellefinden açıklama istemek zorundadır. Şekil kurallarının önceden saptanmasında iki yarar bulunmaktadır. Bunlar, vergi idaresince yapacağı işlemlerde uyacağı kuralların önceden bilinmesi diğeri de vergi mükelleflerinin güveninin ve mükellefler arası eşitliğin sağlanmasıdır[237].

Şekil kuralları bazen asli derecede önemli bazen sehven hata yapılabilen, ikincil derecede önemli olabilir. İlkinde işlem kati surette iptal edilirken, ikincisinde idareye hatasını düzeltme şansı verilmektedir. Şekil kurallarının öneminin derecesi uyuşmazlıklarda mahkemeler tarafından belirlenmektedir.

Tarhiyat işlemindeki şekil kurallarına bakacak olursak; Vergi Dairesince yapılan tarh, tahakkuk, tahsil işlemlerinin kanunlarda yazılı şekle aykırı olarak tesis edilmeleri durumunda hukuk düzeninde hiç doğmamış yani yok hükmünde sayılacakları kabul edilmektedir. Örneğin beyana dayanan tarhiyatta tahakkuk fişi verilmesi asli bir şekil unsurudur[238].

3.3. Sebep

İdari işlemler, kendilerinden önce var olan ve hukuk kurallarına göre belirlenmiş bulunan bir sebebe dayanmak zorundadır. Bu anlamda, bir idari işlemin sebebi, o idari işlemden önce gelen, idareyi o işlemi yapmaya sevk eden ve hukuk kurallarınca önceden belirlenmiş olan etkenlerdir[239].

Tarh işleminin hukuki sebebi; ilgili vergi kanununda yer alan, vergi koyan kurallardır; maddi sebebi ise; vergiyi doğuran olaydır. Vergi dairesi tarh işlemini yaparken, dayandığı sebep ya da sebepleri göstermek; Gösterdiği sebep ya da sebeplerin gerçek ve hukuka uygun olduğunu kanıtlamakla yükümlüdür. Vergi dairesi bahsettiğimiz dayandığı sebep veya sebeplerin gerekliliğini, usulüne uygun olarak düzenleyeceği yoklama fişi veya inceleme tutanağı ya da kanunlarca geçerli olan her hangi bir belge ile de kanıtlayabilir. Tarh işleminin dayandığı sebebin gerçek olmaması veya hukuka aykırı olması onu sebep unsuru bakımından sakatlayacak ve bu işlemin iptalini gerektirecektir[240].

3.4. Konu

Bir işlemin konusu, o işlemin hukuk düzeninde ortaya getireceği değişikliktir. İdari işlemlerin doğuracağı sonuçlar, başka bir deyişle işlemin konusu yasalarla önceden saptanmıştır[241].Tarh işleminin konusu, Vergi Usul Kanununun 20'nci maddesinde belirtildiği gibi "vergi alacağının miktar itibariyle tespitidir." Buna göre işlemin konusu, doğrudan vergi alacağı değildir. Vergi alacağı, vergi kanunlarında verginin bağlandığı olayın oluşması veya hukuki durumun tespiti ile esas itibariyle doğmuştur; yani doğabilmesi için tarh işleminin tesis edilmiş olmasına gerek yoktur. Ancak tarh işleminin yapılabilmesi için ortada bir vergi alacağının bulunması gereklidir[242].

Tarh işleminin konu unsurundaki sakatlıklar vergi miktarının hesaplanması esnasındaki hatalardan olabilir. Vergi oran ve miktarının yanlış uygulanması, mahsupların ve indirimlerin yapılmaması veya yanlış yapılması gibi. Bu sakatlıkların tümü işlemin iptalini gerektirmektedir[243].

3.5. Amaç

Amaç; kanun koyucunun idari işlem ile ulaşmak istediği, o işlemden beklediği sonuçtur. İdari işlemlerin kamu yararı ya da kanunun belirttiği amaç dışında, başka bir amaç için kullanılması bu işlemin iptal nedenidir[244].

---

[237] Duran, s:14.
[238] Serkan Ağar, "İdarî Islem Kuramı Perspektifinden Verginin Tarhı", www.idare.gen.tr/tarh.htm (Erişim Tarihi: 27.04.2020).
[239] Metin Duran, "Resen Tarhiyat", Marmara Üniversitesi, 2000, ss.14-16.
[240] Duran, s:16.
[241] Metin Duran, "Resen Tarhiyat", Marmara Üniversitesi, 2000, s.17.
[242] Duran, s.18.
[243] Mustafa Gündoğdu, "Danıştay Kararları Işığında Resen Vergi Tarhı", Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2000, ss. 46-56.
[244] Metin Duran, "Resen Tarhiyat", Marmara Üniversitesi, 2000, ss.18-19.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İdari işlemlerle varılmak istenen amaç, bazen kanunlarla açıkça belirlenir. Bu gibi durumlarda "özel" amaçtan söz edilir, kanunlarla özel amacın belirtilmediği durumlarda ise, genel amaç; yani kamu yararı söz konusu olur[245].

Tarh işleminin amacı kanunda belirtilmiştir. Bu amaç; vergi alacağının miktarının tespitinin sağlanmasıdır. Tarh işlemi ancak bu amaçla kurulabilir. Aksi halde amaç unsuru bakımından hukuka aykırılık söz konusu olur[246].

4. Vergi Tarh İşleminin, Tebliğ, Tahakkuk ve Tahsil İşlemleri İle İlişkisi

4.1. Tarh ve Tebliğ İlişkisi

Vergi hukuku alanında ise tebliğ, yükümlü, sorumlu ya da ilgili hakkında hukuksal sonuç doğuracak vergilendirme ile ilgili belge ve yazıların bu kimselere usulüne uygun olarak iletilmesidir. VUK, tebliği, "vergilendirmeyi ilgilendiren ve hüküm ifade eden hususların yetkili makamlar tarafından mükellefe veya ceza sorumlusuna yazı ile bildirilmesi" (VUK, md.21) seklinde tanımlamıştır. Tebliğ safhasına gelinceye kadar yapılan işlemler, ancak tebliğ ile dış dünyada anlam ifade eder.[247].

Yükümlü ya da sorumluya tebligat yapılması çeşitli açılardan önemlidir. Bunlardan birincisi tarh edilen vergiden yükümlü ya da sorumluluğun haberdar olmasıdır. Vergi ödevlisinin tarh edilen vergiden haberdar olmasının amacı, yükümlü ya da sorumlunun tarh aşamasında hata yapılıp yapılmadığı konusunda soru işaretlerinin giderilmesi ve vergi borcunun sona erdirilmesi ikincisi ise tarh edilen vergi miktarının yükümlü ya da sorumlu tarafından öğrenilerek onayının alınmasıdır[248].

Tarh işlemi idari bir işlem olduğu için başlı başına bir hüküm ifade etmez. Yukarıda da belirtildiği gibi Tarhiyatın mükellef bakımından hüküm ifade edebilmesi için mükellefe veya vergi ödeyicisine duyurulması gerekmektedir. Hukuki bakımdan bir iç idari işlem olan vergi tarhı, ancak mükellefe yapılacak tebliğ ile anlam kazanır. Tebliğin hüküm ifade edebilmesi için ise yazılı olması gerekir. Vergi hukukunda sözlü tebliğ geçersizdir [249].

4.2. Tarh ve Tahakkuk İlişkisi

Vergi borcunun ödenecek duruma gelmesi anlamına gelen tahakkuk aşaması, başka hiçbir idari işlem ya da tasarrufa gerek kalmaksızın vergi borcunun kendiliğinden geldiği aşamayı ifade eden bir husus olup, tarh işlemini onaylayıcı bir işlemdir. Bu aşama ya belli dava süresinin geçirilmesi ile kendiliğinden ya da yargı organının açılan davayı red kararı üzerine gerçekleşir. Kendiliğinden gerçekleşme özelliği, tahakkuku, birer idari işlem olarak tarh ve tahsil işlemlerinden ayıran en önemli husustur. Tahakkuk aşaması, tebliğ edilen hususlara yönelik itirazların yapılmasını ya da dava yoluna gidilmesini içeren süreyi de içinde barındırmaktadır[250].

Yükümlü/sorumlu tarafından beyanname ile bildirilen matrah üzerinden tarh edilen vergi, vergi dairesince tahakkuk fişinin düzenlenmesi ile tahakkuk etmektedir. Beyana dayanan tarhta, tahakkuk fişinin düzenlenmesi ile tarh işlemi ve tahakkuk aşaması birleşmektedir. Beyannamesini ilgili vergi dairesine veren kimsenin kendisine verilen tahakkuk fişini almaması, beyannamede yazılı matrah üzerinden tarh edilen verginin tahakkukuna engel olmamaktadır. Bu durumda tahakkuk fişi yükümlü/sorumluya posta yolu ile veya elektronik ortamda iletilir (VUK, md.27-28). Bu aynı zamanda verginin kesinleşmesi anlamına da gelmektedir. Çünkü kural olarak mükellefin kendi beyanı üzerine hesaplanan vergilere karsı itiraz hakkı bulunmamaktadır[251].

Vergi, idare tarafından tek taraflı olarak tarh edilirse (re'sen, ikmalen ya da idarece tarh), tarh ve tahakkuk aşamaları birbirinden net şekilde ayrılmakta ve kesinleşme de daha geç olmaktadır. Bu durumda vergi dairesinin ikmalen ya da re'sen vergi tarh ederek ihbarname ile ilgiliye tebliğ etmesi gerekir. Tebligatı alan mükellefin ise vergiyi ödeme ya da yargı yoluna başvurma seçenekleri bulunmaktadır. Bu seçenekler için

[245] Duran, ss:19
[246] Kaneti Selim, Vergi Hukuku. İstanbul, Filiz Kitapevi, 1989, s:123.
[247] Onur Özcan, "Vergilendirme Sürecinin İdari İşlem Bağlamında İncelenmesi", ÜHFM Dergisi, , 2017, ss. 177-180.
[248] Onur Özcan, "Vergilendirme Sürecinin İdari İşlem Bağlamında İncelenmesi", ÜHFM Dergisi, 2017, ss. 177-180.
[249] Mustafa Gündoğdu, "Danıştay Kararları Işığında Resen Vergi Tarhı", Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2008, ss. 28-38.
[250] Onur Özcan, "Vergilendirme Sürecinin İdari İşlem Bağlamında İncelenmesi", ÜHFM Dergisi, 2017, ss. 179-182.
[251] Onur Özcan, "Vergilendirme Sürecinin İdari İşlem Bağlamında İncelenmesi", ÜHFM Dergisi, , 2017, ss. 179-182.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

mükelleflere otuz günlük sure tanınmaktadır. Mükellef, otuz günlük sure içinde mahkemeye itiraz etmezse, surenin dolmasıyla hesaplanan vergi ve kesilen ceza tahakkuk eder[252].

Bu yönleri ile Tahakkuk, tarhı da içine alan daha geniş bir kavramdır. Vergilendirmenin tarhtan sonraki aşamasını oluşturur. Vergilendirmede her hangi bir sorun ya da itiraz olmazsa, beyana dayalı tarhta tahakkuk işlemi derhal gerçekleşir. Resen ve İkmalen tarhta ise böyle olmaz. Bu tarh tiplerinde Tahakkuk işlemi sürece yayılmaktadır.

4.3. Tarh ve Tahsil ilişkisi

Tahsil işlemi, vergilendirme surecinin son aşaması olup sureci sona erdirmektedir. Vergiyi doğuran olay ile ortaya çıkan ve sübjektif bir vergilendirme işleminde somutlaşan vergi ödevi ilişkisi, verginin tahsili ile sona ermektedir. Bu aşamada ya mükellef kendi rızası ile borcunu ödeyecek ya da idare cebri yollara başvurarak alacağını tahsil edecektir. Görüldüğü üzere tahsilat kavramı, ödeme kavramından daha geniş bir anlam ifade etmekte ve cebren tahsilat işlemlerini de içinde barındırmaktadır[253].Vergilendirme surecinin son kısmını oluşturan tahsil işlemi, kamu alacağının veya vergi borcunun ortadan kalkması sonucunu doğurduğu için ayrı bir idari işlem niteliğindedir[254].

SONUÇ

Türk Vergi Hukukunda Tarh; Kanunda yazılı hallerde, mükellefçe ödenecek verginin vergi dairesince hesaplanmak suretiyle, vergi alacağını tespit eden "öznel", "yükümlendirici", "belirleyici" ve sübjektif bir idari bir işlemdir. Vergi Sistemimizde; Verginin tarh usulünde asıl olan beyana dayalı tarh yöntemidir fakat beyan usulünü tamamlayıcı nitelikte olan, ikmalen ve re'sen tarhiyat yöntemleri de çoğunlukla uygulanmaktadır. Tarhiyatta diğer yöntemler ise, (götürü matrahlar üzerinden tarh, idarece tarh, düzeltme yoluyla tarh ve tahrire dayalı tarh) ise, bu yöntemlere göre oldukça az uygulanmaktadır.

Tarhiyat yapılmadan önce, tarhı hazırlayıcı işlemler arama, yoklama ve bilgi toplamadır. Tarh şekillerinden beyana dayalı tarhta; yükümlü veya sorumlunun, vergi dairesine beyanname verme yolu ile yazılı bir şekilde beyan ettiği verginin matrah ve diğer bilgiler ışığında verginin tarhı söz konusudur. Resen Tarh; vergi matrahının tamamının ya da bir kısmının kayıt ve belgelerle tespit edilememesi halinde takdir komisyonunca veya vergi inceleme elemanlarınca belirlenen matrah üzerinden yapılan tarhiyattır. İkmalen Tarh ise; Bir verginin tarhiyat işlemi yapıldıktan sonra, sonradan ortaya çıkan matrah farkının tarh edilmesidir. Bu üç tarh yöntemi dışında nadir bir yöntem olarak kullanılan, idarece vergi tarhında, Vergi idaresinin diğer tarh tiplerinin uygulanmadığı durumda, verginin tarhını yapmaları durumudur. Düzeltme yolu ile tarhta; Vergiye ilişkin hesaplamalarda yapılan hata nedeni ile, fazla ya da eksik alınan verginin yeniden tarh edilmesi söz konusudur.

Tarh işleminin unsurları; Yetki, vergilendirmeye konu olan işlemin olduğu yerdeki vergi dairesine aittir. Tarh işleminin şekli, önceden oluşturulan kurallar çerçevesinde belirlenmiştir. Şekle aykırılık basit hatalar dışında işlemin yok hükmünde olması nedenidir. İdareyi tarh işlemi yapmaya sevk eden neden, hukuki olarak vergi kanunları maddi olarak da vergiyi doğuran olaydır. Tarh işleminin konusu vergi alacağının tespit edilmesidir. Bu tespitteki hatalar işlemin iptaline neden olmaktadır. Son olarak tarh işleminin genel amacı kamu yararının sağlanması, özel amacı vergi alacağının tespit edilmesidir.

Verginin tarhı işleminin diğer vergisel işlemlerle ilişkisini incelediğimizde tarh işleminin, mükellef açısından anlam ve hüküm ifade edebilmesi, mükellefin durumdan haberdar olarak ona göre itirazını yapabilmesi için, işlemin kanunda yazılı şekle uygun olarak tebliği gerekmektedir. Tebliğden sonra verginin tahakkuk etmesi aşaması gelecek, tahakkuk ile vergi ödenecek aşamaya gelecek ve tarh işlemi tamamlanacaktır. Yukarıda açıkladığımız üzere her tarh tipinde ve dava açılıp açılmamasına göre tahakkuk aşaması farklı olmaktadır. Tahakkuk kendiliğinden gerçekleşir. Bu anlamda tarh işleminin oluş şeklinden ayrılmaktadır. Vergilendirmenin son aşaması olan tahsil işlemi ile ilişkisine baktığımızda, tarh edilen ve diğer aşamaları da tamamlanan verginin mükellefin kendi isteği ya da cebren idarece tahsil edildiğini bu şekilde vergilendirme aşamalarının sona erdiğinin görmekteyiz.

---

[252] Özcan, s. 182.
[253] Özcan, s.182.
[254] Özcan, s:182.

Tarh işlemine ilişkin temel sorunlar, tarh türlerinin kategorilerinin azaltılması gereği, beyana dayalı tarhiyatta beyandaki yanlış veya eksik bilgiler, resen tarhiyatta vergi inceleme elemanlarının yetkileri ve uyuşmazlıklarda Danıştay'ın çelişen kararlarıdır. Bu nedenle vergi mevzuatı mümkün olduğunca sadeleştirilmeli, tarh işlemi idare organlarınca uygulanırken, özenli ve titiz davranılmalı, kurumlar arası iletişim sağlanmalı, vergi hukuku ilkeleri, mükellef hakları, ,mükellef-vergi dairesi arasındaki güven ve işbirliği sağlanmalı, bu işlemin idari yargının denetimine tabi bir işlem olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

1. Ağar, S., İdarî Islem Kuramı Perspektifinden Verginin Tarhı. www.idare.gen.tr/tarh.html (Erişim Tarihi: 29.04.2020).
2. Gelir İdaresi Başkanlığı, İkmalen ve Resen Tarhiyatta mükellefin hak ve Ödevleri. www.gib.gov.tr . (Erişim Tarihi: 15.04.2020).
3. Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Dairesince Yapılan Tarhiyatlarda Mükelleflerin İdari Başvuru Yolları. https://www.gib.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 10.04.2020).
4. Danıştay, Tarh Zamanaşımına İlişkin Danıştayın Yeni İçtihatı. https://www.hukukihaber.net/ (Erişim Tarihi: 09.04.2020).
5. Doğan, B., Vergi Hataları Düzeltme Yolları. https://barandogan.av.tr/ (Erişim Tarihi: 08.04.2020).
6. Doğruöz, B., İkmalen Tarhiyat. www.dünya.com (Erişim Tarihi: 09.04.2020).
7. Dura, H., (2016). Resen Takdir- Takdir Ettim Oldu mu?, Vergi Sorunları Dergisi, 1-5.
8. Duran, M., (2000). Resen Tarhiyat. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
9. Furtun, İ. H., (2017). Türk Vergi Hukukunda Nadiren Başvurulan Bir Tarh Yöntemi: İdarece Vergi Tarhı. Vergi Sorunları Dergisi, 1-7.
10. Gündoğdu, M., (2008). Danıştay Kararları Işığında Resen Vergi Tarhı. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat
11. Kanun, A. A., Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun. http://www.alomaliye.com/ (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
12. Vergi Usul Kanunu, www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.04.2020).
13. Küçük, L., (1997). Türk Vergi Sisteminde Vergi Tarh Yöntemleri. (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
14. Mahrecler.com. VUK'na Göre Tarh Çeşitleri. https://www.mahrecler.com/ (Erişim Tarihi: 01.05.2020).
15. Özcan, O., (2017). Vergilendirme Sürecinin İdari İşlem Bağlamında İncelenmesi. ÜHFM dergisi, 159-190.
16. Sarıaslan, O., (2017). Takdire Dayalı Tarhiyatlarda Sistem Eleştirisi ve Reform İhtiyacı. Taad Dergisi, 200-210.
17. Selim, K., (1987). Vergi Hukuku, İstanbul: Filiz Kitapevi.
18. Türkiye Barolar Birliği, Emlak Vergisi Uygulaması. https://www.barobirlik.org.tr/ (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
19. Tülü, U., (2006). Vergi Hukukunda Resen Tarh. (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(28)

Adem AYENGİN[255]

ÇEVRİMSEL YÜKLER ETKİSİNDEKİ YÜKSEK DAYANIMLI BETONARME KİRİŞLERİN HASAR SINIRLARI ÜZERİNE DENEYSEL BİR İNCELEME

AN EXPERIMENTAL STUDY ON THE DAMAGE LIMITS OF HIGH STRENGTH REINFORCED CONCRETE BEAMS UNDER THE INFLUENCE OF CYCLIC LOADS

ÖZ

Bu çalışmada, yüksek dayanımlı beton ile üretilen betonarme kirişlerin artan genlikli çevrimsel yükler altındaki davranışları deneysel olarak incelenmiştir. Kesme açıklığı/kiriş etkili derinliği oranı 3.6 olan deney numuneleri deprem etkisi, yer değiştirme kontrollü çevrimsel yüklere benzeştirilerek test edilmiştir. Yüksek dayanımlı beton ile üretilen konsol kirişin deneysel hasar gözlemleri ve şekil değiştirme talepleri, normal dayanımlı beton ile üretilmiş özdeş donatı düzenine sahip konsol kiriş numunesi deneysel sonuçları ile karşılaştırılmıştır.

Düşey yük etkisinin ihmal edildiği yükleme geçmişinin uygulandığı deneysel çalışmada elde edilen sonuçlar, Türk Deprem Yönetmeliği Hasar Sınır kabulleri doğrultusunda hesaplanan analitik sonuçlarla da mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasar durumları, Deneysel yük-yerdeğiştirme ilişkisi, Şekil değiştirme kapasitesi, Yüksek dayanımlı beton.

ABSTRACT

In this study, the behavior of reinforced concrete beams produced with high strength concrete under increasing amplitude cyclic loads has been investigated experimentally. Test samples with shear span/beam effective depth ratio of 3.6 were tested by simulating earthquake effects, cyclic loads with displacement control. The experimental damage observations and deformation demands of the cantilever beam produced with high strength concrete were compared with the experimental results of the cantilever beam sample with the same reinforcement arrangement produced with normal strength concrete.

The results obtained in the experimental study, in which the loading history and the vertical load effect were disregarded, were compared with the analytical results calculated in line with the Turkish Earthquake Regulation Damage Limit assumptions.

Keywords: *Damage states, Experimental load-displacement relationship, Strain capacity, High strength concrete.*

[255]İstanbul Aydin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Öğrencisi.
İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSTON A.Ş. Yapı ve Malzeme Laboratuvarı, İnşaat Mühendisi,
E-mail: aayengin69@gmail.com İstanbul / TÜRKİYE

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Yüksek dayanımlı beton, basınç dayanımı -genellikle- 50~100 MPa aralığında olan betondur. Dayanımı bu aralık alt sınırından düşük betonlar ise normal dayanımlı beton olarak isimlendirilmektedir. Beton basınç dayanımındaki artış, betonda elastisite modülü, çekme dayanımı ve zararlı çevre koşullarına dayanıklılığı artmakta; zamana bağlı şekil değiştirmeleri ise azalmaktadır. Yüksek dayanımlı betonların normal dayanımlı betonlara göre hem dayanım hem de dayanıklılık (durabilite) bağlamında avantajları, bu malzemenin son yıllarda yaygın olarak kullanılmasının başlıca nedenleri arasında sıralanabilir. (Campione vd. 2014).

Bilindiği üzere TS500 (2000) standardı normal dayanımlı betonla yapılan betonarme yapıları kapsamaktadır. Nüfus artışı ile birlikte yapılarda daha fazla kullanım alanına ihtiyaç duyulması, yüksek katlı yapıların yaygınlaşması, yapılan araştırmalar ile durabilitenin yapılar üzerindeki olumsuz etkilerinin daha bilinir hale gelmesi vb. nedenler yüksek dayanımlı betonlar üzerine de çalışılmasını gerektirmiştir. Ersoy (2016) tarafından yapılan çalışmada, basit ya da bileşik eğilme etkisindeki betonarme kesitlerin taşıma gücü hesabında üç ayrı yönetmelikten (Eurocode 2 (2005), TS-500 (2000) ve ACI-318 (2014)) elde edilen sonuçlar daha gerçekçi malzeme modellerine dayanan moment-eğrilik analizinden elde edilen veriler ile ve deneysel veriler karşılaştırılmıştır. Çalışmada yüksek dayanımlı betonlarda taşıma gücünün ezilme birim kısalmasındaki değişkenlikten çok etkilenmediğini saptanmıştır. Ayrıca Ersoy, normal dayanımlı beton için TS500 (2000)'de beton basınç dağılımını tanımlayan k_3 parametresi ve beton ezilme birim kısalmasının yüksek dayanımlı beton içinde kullanılabileceği, TS500 (2000)'de beton basınç dağılımını tanımlayan k_1 parametresinin ise bir alt sınır (0.64) ile sınırlandırılmasını önerilerinde bulunmuştur.

Bu çalışmada, yüksek dayanımlı beton ile imal edilmiş betonarme kirişlerin deprem yükleri altındaki davranışları, tersinir çevrimsel deneysel yükleme benzeşimiyle incelenmiştir. Çalışmada, yüksek dayanımlı beton ile imal edilen betonarme kiriş numunesinin deneysel yük-yerdeğiştirme ilişkileri, normal dayanımlı beton ile üretilmiş özdeş donatı düzeni ve boyutlara sahip betonarme kiriş numunesinin deneysel sonuçlarıyla mukayese edilmiştir. Numunelerde kesme açıklığı/etkili derinlik oranı 3.6 olarak seçilmiştir. Ayrıca Deneysel sonuçlar, Türk Deprem Yönetmeliği Hasar Sınırı Yaklaşımı kabulleri yardımıyla elde edilen analitik sonuçlarla da karşılaştırılmıştır.

DENEY PROGRAMI

Deney Numunelerinin Detayları ve Test Düzeni

İstanbul Aydın Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Laboratuvarında üretilerek test edilen kiriş deney numunelerinin geometrisi ve donatı detayları Şekil 1'de gösterilmiş, genel özellikleri ise Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çalışma boyunca uygulanan deney düzeni Şekil 2'de şematik olarak gösterilmiştir. Deney düzenindeki yatay yükün uygulandığı konsol kiriş numunesinin uç noktası gerçek yapıda moment sıfır noktasını, konsol kirişin mesnedi ise gerçek yapıda rijit bir kolonu simgelemektedir.

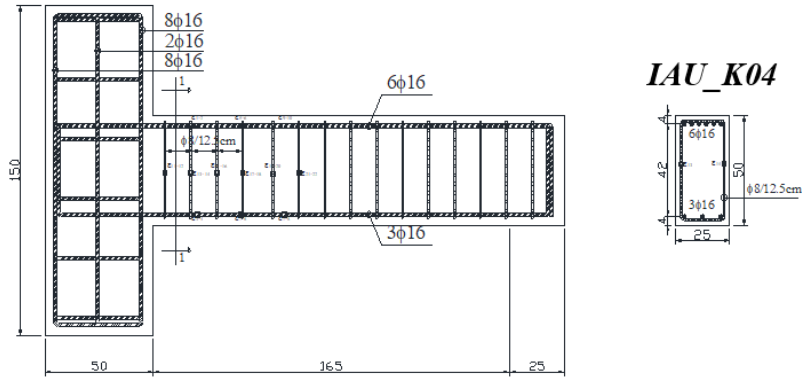

Şekil 1. Kiriş deney numunelerinin geometrisi ve donatı detayları

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Çizelge 1. Deney numunelerinin özellikleri

Parametre	**Numune**
	IAU_K04
b/h/d (cm/cm/cm)	25/50/46
(a/d) (cm/cm)	165/46=3.6
f_c (MPa)	64.4
$f_y/f_{su}/f_{yw}$ (MPa)	498/602/597
$\varepsilon_{sh}/\varepsilon_{su}$	0.009/0.14
Mesnet Kesiti Üst Donatıları (Oranı)	6ϕ16 (0.0105)
Mesnet Kesiti Alt Donatıları (Oranı)	3ϕ16 (0.0052)
Enine Donatı (Oranı)	ϕ8/12.5 (0.0032)

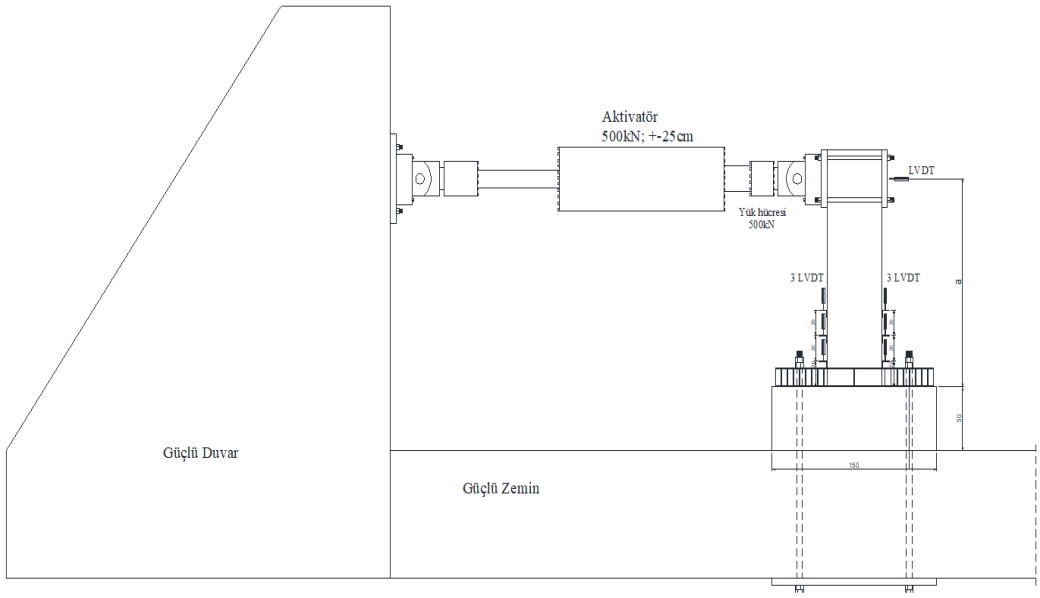

Şekil 2. Deney düzeni

Yükleme Geçmişi

Deney numunelerine uygulanan yerdeğiştirme kontrollü yükleme geçmişi Şekil 3'de gösterilmiştir. Yükleme geçmişinde, numunelerin analitik akma yer değiştirmeleri yardımıyla belirlenen nominal yerdeğiştirme sünekliği oranları (□/□$_{y,analitik}$) hedeflenmektedir. Nominal süneklik oranının 0.5 ve üzerindeki değerleri için yüklemenin her değeri 3 tekrarlı olarak uygulanmıştır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

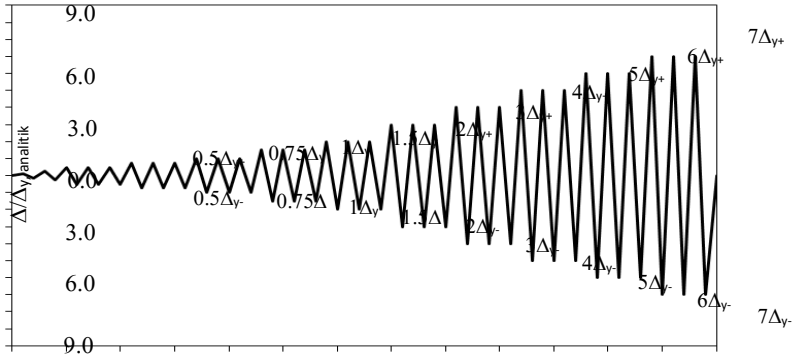

Şekil 3. Yerdeğiştirme sünekliği kontrollü yükleme geçmişi

DENEYSEL SONUÇLAR ve KARŞILAŞTIRMALAR

Kırılma Biçimleri

Numunelere uygulanan deneysel eğilme momenti ve kesme kuvvetinin, ACI-318 (2014)'e göre hesaplanan karakteristik eğilme momenti ve kesme kuvveti taşıma güçleriyle (M_n, V_n) karşılaştırılması ve kırılma biçimleri Çizelge 2'de özetlenmiştir. Karakteristik taşıma güçlerinin hesabında dayanım azaltma katsayısı (ϕ) 1.0 alınarak, deneysel malzeme dayanımları kullanılmıştır. Deneysel yüklemenin numunelerde yön değiştiren plastik mafsal davranış meydana getirmesi nedeniyle, karakteristik kesme dayanımına betonun katkısı ihmal edilmiştir (ACI-318, 2014).

Çizelge 2. Deney numunesinin eğilme ve kesme kapasitesi

Deney Numunesi	**a/d**	ρ	ρ′/ρ	**M_{maks}[a] / M_n[b]**	**V_{maks}[c] /V_n[d]**	**Kırılma biçimi[e]**
IAU _K04	.6	0.0105	0.5	1.03	0.75	E/Ç
		0.0053	2.0	1.04	0.38	

[a] Deneysel yüklemede ölçülen eğilme momentinin en büyük değeri (M_{maks}).
[b] Deneysel malzeme dayanımlarına göre hesaplanan karakteristik moment kapasitesi (ACI-318, 2014) (M_n).
[c] Deneysel yüklemede ölçülen kesme kuvvetinin en büyük değeri (V_{maks}).
[d] Deneysel malzeme dayanımlarına göre hesaplanan karakteristik kesme kuvveti taşıma gücü (ACI-318, 2014) ($V_c=0 \Rightarrow V_n=V_w$).
[e] E: Eğilme, Ç: çekme.

Şekil 4'de kiriş numunelerinin deney sonundaki hasar durumları, şematik çizimle gösterilmiştir. Tersinir çevrimsel yatay yükle zorlanan kiriş numunelerinde ilk hasar göstergesi kiriş eksenine dik yönde oluşan eğilme çatlakları olarak gözlenmiştir. Yükleme süresince bu eğilme çatlaklarının tersinir çevrimsel yükleme etkisiyle numunenin her iki yönünde de oluştuğu, yüklemenin artan yerdeğiştirme talebiyle de mesnet bölgesinden konsol ucuna doğru oluşan yeni çatlaklar ile çatlak sayısının arttığı tespit edilmiştir. Deneyler esnasında; numunelerin eğilme dayanımında belirgin değişime neden olan hasar gözlemi, boyuna çekme donatısındaki akma durumu olduğu söylenebilir. Deney numunelerinin tamamında boyuna çekme donatılarında akma sonrası basınç bölgesinde betonda ezilme gözlemi meydana gelmiştir. Boyuna donatı düzenleri bakımından simetrik olmayan deney numunelerinde, itme doğrultusundaki çevrimlerde gözlenen diğer hasar göstergeleri: kabuk betonda belirgin dökülme ve boyuna donatıda burkulma olarak sıralanabilir. Çekme doğrultusundaki çevrimlerde gözlenen diğer hasar göstergeleri ise çekme donatısında kopma hasar durumudur.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

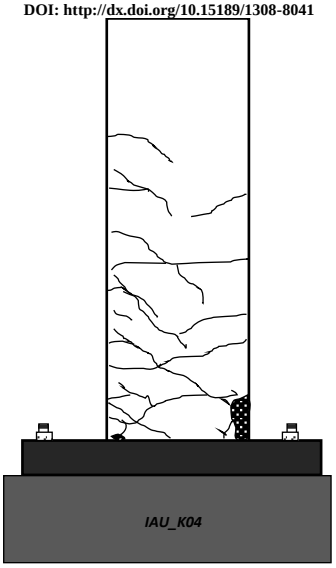

Şekil 4. Deney numunesinin göçme hasar durumlarının şematik gösterimi

Yük-Yerdeğiştirme İlişkileri

Deney numunelerinin çevrimsel yükler altındaki yük-yerdeğiştirme ilişkileri (sol) ve normal dayanımlı beton ile üretilen özdeş numune (Aydemir ve Eser, 2017) ile davranışlarının karşılaştırılması (sağ) Şekil 5'de diyagramlar halinde verilmiştir.

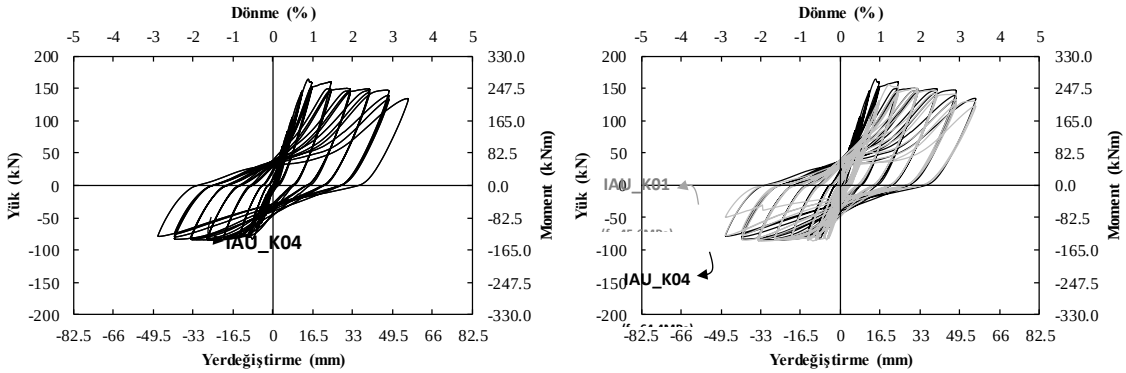

Şekil 5. IAU_K04 numunesinde (a) Yük yerdeğiştirme ilişkisi (b) Normal dayanımlı özdeş numune ile (IAU_K01) davranışının karşılaştırılması

Yapılan bu deneysel çalışmada; deney numunesinin taşıma gücünde kayda değer azalma boyuna donatı oranı az kiriş yüzündeki donatılarda meydana gelen burkulmayla gerçekleşmiştir. Yanal donatı aralığı azaldıkça tekrarlı yüklemede görünen ani dayanım azalması daha belirgin olduğu da deneysel gözlemler arasında yer bulmuştur. Bu durum boyuna donatı düzeni farklı kirişin eğilme momenti kapasitesinin yöne göre değişkenlik göstermesi ve dolayısıyla donatı oranı düşük kiriş yüzündeki donatılara yüksek basınç kuvveti iletilip, donatıların elastik ötesi zorlanmasıyla açıklanabilir. Deney numunelerinde yanal donatı aralığının boyuna donatı çapına oranının (s/ϕ_{boyuna}), ileri plastik davranış bölgesinde kirişin yük taşıma kapasitelerindeki azalmaya karşı güçlü bir ilişki sergilediği söylenebilir. Şekil 5'de verilen yüksek ve normal mukavemetli beton ile imal edilmiş özdeş numunelerin karşılaştırılmasından da görüleceği üzere, beton dayanımı yüksek olan numunelerin eğilme rijitliğinin beton dayanımı normal olan özdeş numunelere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Deneysel ve Analitik Hasar Sınırlarının Karşılaştırılması

Plastik şekil değiştirme sınırı bir başka ifadeyle hasar sınırı, performansa dayalı tasarıma yönelik dokümanlarda tanımlanan hasar seviyelerinin nicel ifadesi olarak kullanılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde yüksek mukavemetli beton ile imal edilmiş deney numunelerinin çeşitli tasarım yönetmeliklerinde tanımlanan analitik göçme hasar sınırı yer değiştirmeleri, deneysel sonuçlar ile karşılaştırılacaktır. Karşılaştırmalarda TBDY (2018), Eurocode-8 (2003) ve FEMA-356 (2000) ve NZS-3101 (2006) yönetmeliklerinde tanımlanan

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

analitik hasar sınırları kullanılmıştır. Analitik hasar sınırı yaklaşımlarının deneysel sonuçlar ile karşılaştırılması Şekil 8'de verilmiştir.

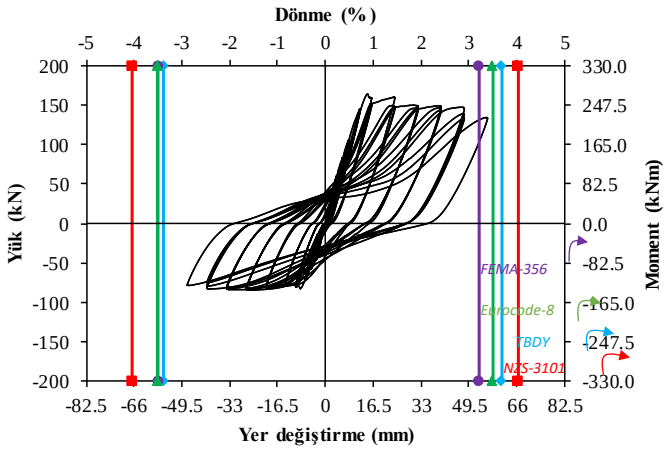

Şekil 6. IAU_K04 numunesinde analitik göçme hasar sınırlarının deneysel sonuçlar ile karşılaştırılması

Karşılaştırmalardan da görüleceği üzere, FEMA-356 (2000)'da verilen ve yüksek dayanımlı beton için hesap farklılığı olan analitik hasar sınırı yaklaşımının deneysel sonuçlara yakın sonuçlar verdiği söylenebilir. Yeni Zelanda Betonarme Yapı Standardının (NZS-3101 2006) analitik göçme sınırı tahminleri –elemanın süneklik düzeyine bağlı olması nedeniyle- genelde başarılı sonuçlar vermektedir. Türkiye Bina Deprem Yönetmeliğinde (TBDY) malzeme birim şekil değiştirme sınırlarına göre belirlenen analitik hasar sınır tahminleri, deneysel hasar sınırının bir miktar üzerinde olduğu söylenebilir. Benzer durum Eurocode-8 (2003)'de verilen analitik hasar sınırı tahminleri için de geçerlidir.

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, deprem yüklerinin yerdeğiştirme kontrollü çevrimsel yükler ile benzeştirilerek uygulandığı yüksek mukavemetli beton ile imal edilmiş betonarme kiriş numunelerinin; deneysel hasar gözlemleri, normal dayanımlı beton ile imal edilmiş özdeş kiriş numuneleriyle davranış farklılıkları ve çeşitli yönetmeliklerce önerilen analitik hasar sınırı yaklaşımlarının deneysel sonuçlara yakınlığı karşılaştırılmalı olarak irdelenmiştir. Çalışmada sınırlı sayıda deneysel sonuç esas alınarak yapılan karşılaştırmalardan elde edilen temel sonuçlar aşağıda maddeler halinde sunulmuştur.

- Deney programında, yanal donatı aralığının boyuna donatı çapına oranı (s/ϕ_{boyuna}) 8 olan numune incelenmiştir. Yüksek mukavemetli beton ile imal edilen bu kiriş numunesinde simetrik olmayan boyuna donatı düzeni söz konusudur. Donatı oranı yüksek kesit yüzünde meydan gelebilecek yüksek çekme kuvveti, kuvvet dengesi gereği, donatı oranı düşük kiriş yüzü basınç donatıları üzerinde elastik ötesi zorlanma yaratması bu bölgedeki donatıların burkulma potansiyelini arttırmaktadır. Basınç bölgesinde yüksek dayanımlı beton olması bu eğilim üzerinde etkili olmamaktadır.

- Yüksek mukavemetli beton ile imal edilen bu kiriş numunelerinin eğilme rijitliği, normal dayanımlı beton ile imal edilen eşdeğer numunelerin eğilme rijitliğinin üzerindedir.

- Türkiye Bina Deprem Yönetmeliğinde verilen hasar sınırı yaklaşımıyla belirlenen göçme öncesi hasar sınırı, deneysel göçme sınırının genelde üzerindedir. Betonarme bir kirişte, kuvvet dengesi gereği, beton dayanımındaki artış, tarafsız eksen üzerinde azalma ve çekme donatısı birim uzamasında artış meydana getirmesi beklenen bir durumdur. Bu bilgi gereği yüksek mukavemetli beton ile imal edilen bir kirişte normal dayanımlı kirişe nispeten çekme donatısı birim uzama sınırına ulaşmasının daha olası olacağı açıktır. Deney numunelerin analitik hasar sınırlarında ağırlıklı olarak TBDY'de tanımlanan çekme donatısı birim uzama sınırı etkin olmaktadır. Bu bağlamda ilgili çekme donatısı hasar sınırının yüksek dayanımlı betonla imal edilen taşıyıcı elemanlarda azaltılmasında yarar olduğu değerlendirilmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma İstanbul Aydın Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nce BAP2015-01'nolu proje kapsamında desteklenmiştir. Proje çalışmasında değerli emekleri olan proje yürütücüsü Prof. Dr. Metin GER'e (KHU), ayrıca deneylerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan Prof. Dr. Güray ARSLAN (YTU) ve projede özverili emekleri olan Prof. Dr. Müberra Eser AYDEMİR (İAU)'e ve özellikle tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Cem AYDEMİR (İAU)'e ve son olarak İstanbul Aydın Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Laboratuvarı teknik ekibi ve UTEST'e teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

1. ACI Committee 318, Building Code Requirements for Structural Concrete (ACI318-14) and Commentary, American Concrete Institute, Framington Hills, MI.
2. Aydemir C., ve Aydemir M.E. (2017), Betonarme Kirişlerin Hasar Sınırlarının Deneysel Gözlemlerle İrdelenmesi, İMO Teknik Dergi, 28(4), 8023-49.
3. Campione G., Monaco A., ve Minafò G., (2014), Shear strength of high-strength concrete beams: Modeling and design recommendations, Engineering Structures, Volume 69(15), 116-122.
4. Ersoy U.,2016, Yönetmeliklerdeki Taşıma Gücü Yöntemleri, Teknik Dergi, 27(2): 7467-7453.
5. Eurocode 2, 2004: Design of Concrete Structures. Part 1-1: General Rules and Rulesfor Building (EN 1992-1-1)
6. Eurocode 8, 2005: Design of structures for earthquake resistance – Part 1: General rules, seismic actions and rules for buildings. European Committee for Standardization (CEN).
7. FEMA-356, 2000: Prestandard and commentary for the seismic rehabilitation of buildings, Federal Emergency Management Agency, Washington (DC).
8. NZS 3101-1, 2006: Concrete structures standard - Standards Association, Wellington, NZ.
9. TS-500 (2000), Betonarme Yapıların Hesap ve Yapım Kuralları, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara.
10. Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği, 2018, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
11. TS 802 (2016), "Beton Karışım Tasarımı Hesap Esasları" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara
12. TS 708 (2016), "Çelik-Betonarme İçin-Donatı Çeliği" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara
13. TS EN ISO 15630-1 (2019), "Çelik - Betonarme ve ön gerilmeli beton için - Deney metotları - Bölüm 1: Donatı çubukları, halatı ve teli" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara
14. TS EN ISO 6892-1 (2020), "Metalik Malzemeler-Çekme Deneyi-Bölüm 1-Ortam Sıcaklığında Deney Metodu" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara
15. TS EN 12390-3 (2019), "Beton - Sertleşmiş beton deneyleri - Bölüm 3: Deney numunelerinde basınç dayanımının tayini" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara
16. TS EN 12350-1 (2019), " Beton - Taze beton deneyleri - Bölüm 1: Numune alma ve yaygın kullanılan aygıtlar" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara
17. TS EN 12390-1 (2013), "Beton - Sertleşmiş beton deneyleri - Bölüm 1: Deney numunesi ve kalıplarının şekil, boyut ve diğer özellikleri" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara
18. TS EN 12390-2 (2019), "Beton - Sertleşmiş beton deneyleri - Bölüm 2: Dayanım deneylerinde kullanılacak deney numunelerinin hazırlanması ve küre tabi tutulması" Türk Standartları Enstitüsü, Ankara

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(29)

Doç. Dr. Haluk YÜCEL[256]; Öğr. Gör. Berat Talat KARAKOÇ[257]

KONULARI, İÇERİKLERİ, SÖZEL MOTİFLERİ ve SEMBOLLERİ İLE ORDU TÜRKÜLERİ

ORDU FOLK SONG WITH THEIR THEMES, CONTENTS, VERBAL MOTIFS and SYMBOLS

ÖZ

Türküler konular bakımından insanımızın duygularını en yalın biçimde ifade eden, kültürün müzikle olduğu kadar edebiyatla da olan yapı taşlarıdır. Asırlar öncesine dayanan türkü yazma veyahut türkü yakma geleneği kopuz ve bağlama gibi kadim saz eşliğinde söylenerek, geçmişi Orta Asya müzik kültürüne kadar uzanmaktadır.

Türkü üzerinde betimsel bir araştırmaya dayalı gerçekleşen bu makale, Ordu ili ve çevresine ait 67 türküyü ihtiva etmektedir. Bu türküler ağırlıklı olarak TRT halk müziği repertuarında mevcut olan eserlerden seçilmekle birlikte, çeşitli zaman diliminde kayıtları alınmış türkü albümlerin ve halk arasında söylene gelmiş Ordu türkülerinden seçilmiştir. Çalışmamızın bulgular kısmında izlenen yol, Ordu türkülerinin konularının sınıflandırılması, içeriklerinin belirlenmesi, türkülerde geçen sembol ve motiflerin oluşturulan tabloların yorumlanması şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Ordu Türküleri, Ordu, Ordu Kültürü, Türkü.

ABSTRACT

In terms of the themesand verbal elements folk songs are the building block that Express Turkish people's feelings in the simplest way with culture as well as literature. The tradition of composing folk songs, in other words singing Turkish folk songs are based on Central Asian music culture, accompanied with ancient instruments such as "Kopuz" and "Bağlama", still used at the present time as well.

This article which is based on a descriptive research on Folk music covers 67 songs that belongs to Ordu province and its districts. While mentioned folk songs were predominantly chosen from the pre-existing musical pieces in TRT Turkish Folk Music repertoire, they were also selected from the folk albums recorded in various time periods and Ordu folk songs that have been sung among the public. Briefly the path followed in the findings section of our research is; classification of the subjects of the Ordu folk songs, determination of their contents, tabulation of symbols and motifs and interpretation of these tables.

Keywords: *Ordu Folk Songs, Ordu, Culture of Ordu, Turkish Folk Songs.*

[256] **Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümü Öğretim Üyesi, hy.musik@gmail.com**
[257] **Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümü Öğretim Görevlisi.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

"Türküler, Türk insanının coşku, sevinç, üzüntü, sitem ve daha birçok duygusunu dile getiren, içinde yaşadığı yörenin fiziki ve beşeri özelliklerini anlatan ezgilerin tümüdür. Türküler konuları bakımıyla Türk toplumunun milli kimlik özelliklerinin, müziksel açıdan bir aynasıdır. Bir toplumun yaşayan hafızası olmasından dolayı türküler, meydana geldiği yörenin en önemli tarihi ve sosyokültürel zenginliklerindendir.

Türküler müzik bilimi içerisinde ses aralıkları, melodik yapıları, kullanılan sazlar ve o yöre sazlarının teknik bilgileri eserlerin ritmik yapıları gibi alanlarda incelemeye müsait olabildiği gibi konuları, içerikleri açısından da önemli bir araştırma alanıdır" (Yücel, 2016: 410).

Karadeniz Bölgesinde konumlanan Ordu ili, coğrafi yapısı itibariyle gerek Orta Karadeniz gerekse Doğu Karadeniz'de toprakları olan bir genişliğe sahiptir. Batısında Samsun, doğusunda Giresun ile komşudur. Sahilden uzaklaşıp iç kesimlere doğru uzandığında ise Sivas ve Tokat ile yakın mesafede olduğu görülmektedir. Deniz ve dağlar ile kuşatılmış olmasının yağışlı havalara sebebiyet vermesinin yanı sıra iç bölgelerdeki karasal iklimin de etkisini yaşayan Ordu ili pek çok açıdan zengin bir tabiata ve çeşitli iklim hareketliliğini de yaşamaktadır. Bu çeşitliliğin yarattığı durum insan psikolojisi üzerinde olduğu kadar kültürün en önemli taşıyıcısı olan insanın sanatsal üretim kabiliyetini de beraberinde getirmektedir. Türküler, bir yörenin içinde bulunduğu şartlardan beslenmektedir. Bundan dolayı coğrafi özellikler, ilkim değişiklikleri, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri doğrudan o yörenin türkülerine, sanat yaşamına yansır.

Türkülerin oluşumunda pek çok faktör bulunmaktadır. Yöre insanının inanç sistemi ve bağlılığı, coğrafi özellikler, iklim ve sosyokültürel etkenler türkülerde gizlenmiş toplumun yaşayış kodlarını göstermektedir.

Genel olarak makalenin evrenini türküler; örneklemini ise çeşitli kaynaklardan ulaştığımız 67 Ordu türküsü oluşturmaktadır. Türkülerde bahsi geçen motifler ve semboller belirlenirken, bir türküde birden fazla adı geçen motif ve sembol, bir kez sayılmıştır. Ordu türkülerinde sık kullanılan kelimeler, dış mekân adları ve coğrafi şekillerin isimleri ve bu türkülerdeki çalgı ve müziğe ait unsurlar, türkülerdeki köy, ilçe ve il gibi yerleşim merkezlerinin isimleri, dini içerikli kelimeler ve giyim kuşam aksesuarları da makalede yer alan türkülerde taranmıştır. Mümkün olabildiğince çok sayıda türküler incelenmiş ve türkülerdeki mani karakterli ezgiler çalışmaya eklenerek örneklem kısmı zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Türküye Dair

Türk insanı için türkü, sanatsal bir ifade şeklinden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Duygularımızın izahını yaptığı gibi sosyolojik bir ifade gücü olan türküler hakkında yapılan kimi tanımlar şöyledir:

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde türkü; "Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume" (Türkçe Sözlük, 1998: 1504).

Özbek'e göre; "Türkü; Türklere ait olan anonim sözlü halk ezgilerinin ortak adıdır. Türkü sözcüğü bir taraftan, bütün halk müziği ezgilerini kapsayacak şekilde ifade edilirken, diğer yandan türkü, halk edebiyatı nazım şeklidir. Türkü, koşma, varsağı, vb. isimler alan diğer nazım şekilleriyle birlik te sıralanabilir" (Özbek, 1994: 40).

Çobanoğlu'na göre türkü; "Türk halk şiirinin en eski ve türlerinden biri olan 'türkü', aynı zamanda Türk müziğinde kendi içinde sistematik bir bütünlüğe sahip ezgiler topluluğunun da müzikal bir form olarak adıdır. Türkü, Divanü Lugati't Türk'te 'ır' ve 'yır' şeklinde yer alır. Azerbaycan Türkçesinde 'mahnı', Başkurt Türkçesinde 'halk yırı', Kazak Türkçesinde 'Türki' (türik halık anı), Kırgız Türkçesinde 'eldik ır', Tatar Türkçesinde 'halık cır', Özbek Türkçesinde 'Türki' veya 'halk koşigi', Uygur Türkçesinde 'nahşa' veya 'koça nahşisi', Türkiye Türkçesinde 'halk aydımı' türkü karşığılı terimleri olarak adlandırılır" (Çobanoğlu, 2010: 46).

Ataman'a göre türkü; "Türk Halk Müziği, halkın yurt ve insan sevgisini, kahramanlığını, sağlam ve güzel karakterini, ince ve derin bir duygu ile ifade edebilen en değerli folklor unsurudur. Türk Folklorunun değerli ürünü türküler, Türk halkının yaşantısındaki etkin olayların, duygu ve düşüncelerin, kendi kültür ve sanat anlayışının müzik yoluyla anlatımıdır" (Ataman, 2009: 59).

Boratav'a göre türkü, "Türkiye'nin sözlü geleneğinde, bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için (âşık şiirleri için dahi) en çok türkü" adının kullanıldığını söyler ve şu şekilde tanımlar: "Düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırpılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiyle koşulmuş olarak söylenen şiirlerdir" (Boratav, 1992: 150).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Karadeniz, türkü hususunda şunları ifade etmektedir: "Türküler sözlerinde bireysel duygu ve fikirlerin paylaşılmasına karşın, toplumun oluşturduğu en güzel sentezi sergilemektedir" (Karadeniz, 1999: 13).

Büyükyıldız'a göre; "Türk halkının ulusal müziği olan halk müziğimiz, yörelere göre halkın genel yaşam tarzı yanında, tarihi, coğrafya, dil bilimsel ve sosyal unsurları bünyesinde bulunduran, ulusal kültürümüzün yapı taşlarından biridir" (Büyükyıldız, 2009, 13).

Türküler aşk, ayrılık, düğün, mutluluk, gurbet, ölüm, doğal felaketler belli bir olay için yakılırlar. Yaşanılan duyguların yakılan türküler üzerinde derin etkisi vardır ve bu etki o türkünün oluşumuna zemin hazırlar. "Her milletin kendine özgü değer sistemleri bütünü sayılan bir kimliği vardır. Bu kimliğin kuşaktan kuşağa geçişini sağlayan sistem ise gelenek yoluyla olur. Yani kısaca gelenekler kültür kimliğimizin taşıyıcı unsurlarındandır. Müzik, Türk toplumunda eğlenceden yas duygularını dile getirmeye kadar çok geniş bir alanda varlığını hissettiren sosyal bir gerçektir. Tarifi zor acılarından evlenme törenlerine kadar yaşamın her alanında duygular müzik aracılığıyla dile gelebilmektedir" (Yücel, 2018: 372).

Türkü çeşitlerini şöyle sıralamak mümkündür:

"1. Lirik türküler; aşk türküleri, gurbet türküleri, askerlik türküleri, ağıtlar, ninniler türünde olan türkü çeşitlerindendir.

2. Taşlama türküleri; yergi maksatlı ve kimi zaman da güldürmek amacını güden türkülerdir.

3. İş türküleri; halkın içinde yaratılmış olan ve günün çalışma koşulları ile harekete geçen emekçi konularını işleyen türkülerdir.

4. Anlatı Türküleri; olayları anlatı şekliyle tasvirlerle ve hikâye şeklinde anlatan türkülerdir.

5. Tören türküleri; düğün, dini bayramlar ve mezheplik türkülerine göre şekil alan formlardır.

6. Oyun ve dans türküleri ise gerek bölge gerekse yöreye ait dans figürlerini, koreografisini müzik eşliğinde sunan türkülerdir." (Yücel, 2007: 21-22)

Coğrafi özellikler ve iklimin ürünler üzerinde yarattığı etkiler göz önünde tutulduğunda Ordu ve çevre illerde fındık oldukça önemli ekonomik bir üründür. Bu durum türkülerde de kendine yer bulmuştur. Aşağıda Ordu ve çevresinde sevilerek okunan "Dalda Fındık Kalmasın" isimli türkü örneğine yer vermekteyiz.

Dalda fındık kalmasın,
Başakçılar almasın,
İyi toplayın kızlar,
Mal sahibi saymasın.
(Aman aman aman fındığım,
Çıtır çıtır çıtır kırdığım)

Dalda fındık tekleme,
Derdime dert ekleme,
Ben buradan gidersem,
Yar sen beni bekleme.
(Aman aman aman fındığım.
Çıtır çıtır çıtır kırdığım)

Bir fındığın içini,
Yar senden ayrı yemem.
Bugün gördüm yârimi,
Öldüğüme gam yemem.
(Aman aman aman fındığım
Çıtır çıtır çıtır kırdığım)

Türküler yapı bakımından iki grupta incelenmektedir.

a-Uzun Hava

b-Kırık Hava

"Ölçü ve ritim bakımından serbest olduğu halde, dizisi bilinen ve dizi içindeki seyri, belli kalıplara bağlı bulunan ezgilere uzun hava" (Sarısözen, 1962: 4) denilmektedir. Bu tür eserler doğaçlama gibi yani

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

serbest, konuşur gibi icra edilirler. Bozlak, maya, ağıt gibi türler buna örnektir. "Ölçü ve ritm bakımından serbest olduğu halde, dizisi bilinen ve dizi içerisindeki seyri belli kalıplara bağlı bulunan, konuşur gibi bir yöntemle söylenen ezgilerdir" (Şenel, 1992: 287).

Uzun havaların dışında kalan ve ölçü içinde, usulle okunan ezgilerine kırık hava denir. "Uzun havalardan farkı ritmik bir denge içerisinde okunuyor olmasıdır. Serbest formda konuşuyor gibi okunan uzun havaların yerine daha düzenli bir şarkı formunu şekillendirir. Kendine özgü bir ritmik dengeye sahiptir. Uzun Havalar gibi doğaçtan değildir" (Yücel, 2007: 22).

Bulgular ve Yorum

Müzik, insan yaşamında doğumdan ölüme her alanda kendisini gösterir. Türk halkının dili, hüznü, sevinci, sosyal yaşamlarından, dinsel ayinlerine, eğlencelerinden, askeri alandaki faaliyetlerine ve tedavi amacıyla icra edilen müziğe kadar türkülerine yansımıştır. Bu durum Ordu türküleri için de böyledir. Ordu türküleri, Anadolu insanının hislerini yalın ve samimice dile getirmesi açısından önemlidir.

Tablo 1: Ordu Türkülerinin Konuları

Türkülerin Konuları	Sayı
Aşk ve Sevda	35
Gurbet, Ayrılık ve Hasret	6
Ölüm Türküleri (Ağıtlar)	7
İş	4
Şahsiyet, Önemli şahıslar Hakkında	7
Keder, Dert Ve Hastalık	2
Dini ve Tasavvufi	1
Bitki ve Çiçeklerle İlgili	1
Hayvanlar Üzerine	1
Kahramanlık İçerikli	1
Beddua İçerikli	1
İnsan Güzellemeleri	1

Tablo 1'de Ordu Türkülerine ait konu dağılımları gösterilmiştir. 2019 yılında Nurten Lale tarafından yapılan yüksek lisans tezinde İncelediğimiz Ordu türkülerinin konu dağılımında aşk ve sevda üzerine yakılan türkülerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Sayısal olarak da 35 türkünün konusunun aşk ve sevda üzerine olduğu tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2: Ordu Türkülerinde sözlere eklenen tamamlayıcı kelimeler

Haydi	15
Anam	22
Hey	19
Oy	49
Ah	9
Da-De	128
A	6
Aman	21
Yar	25

Ordu türkülerinde sözlere ek olarak tek başına anlamlı kullanılan kelimelerin yanı sıra tek heceli kendi başına bir anlam ifade etmeyen kelimelerinde kullanıldığı görülmektedir. Tablo 2'yi incelediğimizde "de-da" hecesinin ordu türkülerinin çoğunda sözcüklere ek olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca hece ve kelimelerin ikili olarak kullanılan "Haydi de, haydi yavru, Aman aman, vs" gibi çeşitlemelerde mevcuttur. Anlamlı tek veya çift kullanılan kelimelerin yanı sıra "şinanay şinanay nay, hop dini nam dina nina nina nam, yar nina nam nina nina nina nam" gibi ardı sıra gelen anlamsız kelimelerde kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3: Ordu Türkülerinde geçen il ilçe köy/mahalle adları

Ordu	15	Ünye	3	Kaçkar	1

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Boztepe	10	Düz Mahalle	3	Tekkiraz	1
Çambaşı	5	Giresun	2	Amasya	1
Tabya	4	Çukur Yaylası	2	Bozkaya	1
Fatsa	4	Şiraz	2	Maraş	1

Ordu Türkülerinde en fazla kullanılan yer adı ilin kendi ismi olan Ordu'dur. Tablo 3'e bakıldığında ikinci sırada şehrin merkezinde bulunan 530 rakımlı Boztepe yer almaktadır. Üçüncü sıra ise Ordu'nun yaylası olan Çambaşı gelmektedir.

Tablo 4: Ordu Türkülerinde geçen insan adları

Emine	12	Mustafa	6	Selimi	1
Fadime	11	Mehmed	3	Nazile	1
Gülizar	8	Kerime	3	Anşa	1

Karadeniz türkülerinin birçoğunda Emine ismine çokça rastlamak mümkündür. Tablo 4'e bakıldığında Ordu türkülerinde de en çok Emine isminin kullanıldığı görülmektedir. Ardından gene Karadeniz'de çokça kullanılan Fadime isminin 11 kere kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bölgede Ayşe isminin Anşa olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 5: Ordu Türkülerinde inançsal ifadeler

Ölüm	7	Dinsiz	2
Allah	4	Helal	2
Mevlam	4	Kabir	1
Gurban	4	Tanrı	1
Selam	3	İtikat	1
İnşallah	3	Maşallah	1
Vallahi	2	Minare	1
Hak	2	Hacı	1
Kul	2	Nur	1
Ahret	2	Kıyamet	1
Dinli	2	Vallah	1

Tablo 5'e bakıldığında Ordu türkülerinde inançsal ifadelerin çokça kullanıldığı en fazla kullanılan kelimenin 7 kere kullanılmasıyla ölüm olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Ordu Türkülerinde insan vücuduna ait kelimeler

Parmak	2	Sine	1
Ayak	2	Ağız	1
Saç	6	Gerdan	1
Omuz	4	Yüz	3
Göz	12	Göğüs	1
El	12	Kaş	6
Bel	4	Baş	3
Kol	5	Bağırsak	2
Dil	3	Kemik	1
Boyun	5	Böğür	1

Ordu türkülerinde vücudumuzla ilgili birçok kelime kullanılmaktadır bunların başında 12 defa kullanılmasıyla göz ve elin geldiğini görüyoruz. Ardından saç ve kaş kelimelerinin 6 defa kullanıldığını oluşturulan tablo 6'da görmekteyiz.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 7: Ordu Türkülerinde kıyafet unsurları

Ferace	1
Fistan	2
Şalvar	1
Pabuç	1
Entari	1

Yöresel kıyafetler folklor biliminde önemli bir yere sahiptir. Yörelere göre kıyafet unsurları ve görsel çizgileri değişmektedir. Ordu türkülerinde de yöresel kıyafetlerden bahsedilmiştir. Türkülerde fistan 2 defa kullanılırken şalvar, entari gibi kıyafetlerin 1 kere kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 8: Ordu Türkülerinde adı geçen ağaç, çiçek ve tarım ürünleri

Fındık	14	Tütün	2
Gül	12	Ceviz	2
Armut	3	Şeftali	2
Üzüm	3	Limon	2
Portakal	3	Nane	1
İncir	3	Zerdali	1
Erik	2	Karanfil	1
Ceviz	2	Maydanoz	1
Meşe	2	Darı (Mısır)	1
Çınar	2		

Türküler ait olduğu yörenin ekonomik sosyal ve kültürel yapılarını içinde barındırır. Ve ait olduğu yer hakkında bilgi sağlamaktadır. Ordu Türkülerinde tabloda görüldüğü üzere ağaç, çiçek ve tarım ürünleri arasında en fazla kullanılan kelime fındıktır. Fındık bölgenin ve Ordu ilinin tarım ürünü olarak önemli bir geçim kaynağıdır.

Tablo 9: Ordu Türkülerinde adı geçen tarım aletleri

Bel	1
Kazma	1
Girebi	1
Orak	1

Ordu ili fındık üretimi ile bilinen bir şehirdir. Ordu türkülerine bakıldığında herkes tarafından bilinen yöresel ifadelerinde kullanıldığı tarım aletlerini görmek mümkündür. Bel, kazma, girebi ve orak gibi aletler türkülerde geçmektedir.

Tablo 10: Ordu Türkülerinde adı geçen renkler

Kırmızı-Al	9	Ela	2
Kara	5	Yeşil	2
Sarı	4	Mavi	1
Mor	4	Pembe	1
Beyaz (Gır)	3		

Tablo 10'da görüldüğü üzere Ordu türkülerinde en fazla kırmızı renginin kullanıldığı görülmektedir. Bunun en temel sebebi Türk halk müziği repertuarında bulunan 744 numaralı "Kırmızılım Kırmızlım"

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

türküsünde kırmızı renginin 6 defa kullanılarak çok sayıda geçmesidir. Eş anlamlı olarak "Al" rengi yöresel kıyafetler unsurlarından yazma ve beşiğin rengini ifade etmek üzere 2 defa kullanılmıştır.

Tablo 11: Ordu Türkülerinde adı geçen yiyecek ve içecekler

Ekmek	2	Rakı	1
Arpa	2	Şeker	1
Kahve	1	Turşu	1

Ordu Türkülerinde adı geçen yiyecek ve içeceklere bakıldığında tablo 11'de görüldüğü üzere ekmek ve arpanın 2 defa kullanıldığı görülmektedir. Türkülerde kullanılması ve bölgede yüzyılı aşkın kullanılan su değirmenlerinin olması da bölge halkı için ekmeğin önemini destekler niteliktedir.

Tablo 12: Ordu türkülerinde geçen hayvan adları

Kaz	1	Keçi	2
Koyun	5	Keklik	2
İnek	2	Kuş	6
Kuzu	3	Yılan	1
At	3	Güvercin	3
Aslan	4	Bülbül	2
Koç	3	Şahin	2
Suna	1	Karga	1
Ferik	1	Kanaryam	3
Turna	8		

Tablo 12'de Ordu türkülerinde geçen hayvan adları verilmiştir. Türkülerde hayvan türleri sıkça kullanılmıştır. Tabloya göre en fazla 8 defa kullanımıyla turna kelimesi kullanılmıştır. Yörede "durna" olarak da kullanılmaktadır.

Tablo 13: Ordu Türkülerinde adı geçen coğrafi unsurlar

Deniz	1	Burun	1	Orman	1
Dağ	7	Dere	9	Çay	1
Yayla	20	Pınar	7	Tepe	1

Ordu'da yaylacılık geçmişten gelen bir yaşam biçimidir. İnsanlar kışın şehir merkezine yakın köylerinde yaşarken bahar aylarından itibaren hayvanlarını alarak yaylalara göç etmektedir. Yüzyıllardır süre gelen bu yaşam biçimi türkülere çok kere konu olmuştur. Ordu türkülerinde yapılan incelemede coğrafi unsurlar içerisinde en fazla yayla kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 14: Ordu Türkülerinde adı geçen çalgılar

Saz	3
Keman	1
Kemençe	10
Bağlama	2

Karadeniz Bölgesinde çalgı çeşitliliğinin fazla olduğu iller arasında Ordu'nun zengin bir çalgı çeşitliliğine sahip olduğu söylenilebilir. Ancak Ordu türkülerine bakıldığında çalgıların kelime olarak çok fazla kullanılmadığı görülmektedir. Kullanılan kelimeler saz, kemençe, keman ve bağlama ile sınırlı kalmıştır. Bu çalgıların içerisinde ise en fazla kemençe çalgısı türkü sözlerinde yer almaktadır.

SONUÇ

Türküler, içinde yaşadığı toplumun nağmelerinde aşk, ayrılık, sevgi, vb. temaları ile, varlığını gösterdiği coğrafyanın sosyo-kültürel farklılık ve zenginlikleri, tarihsel süreci, yöresel güzellikleri, en doğal Türkçeyle dile getirmektedirler. Ordu türkülerinde kullanılan dil, Anadolu topraklarında yazılan her türküde

olduğu gibi yöre insanının duygu ve düşüncelerini en yalın şekliyle ifade edebilmesi açısından son derece önemlidir.

Ordu türküleri, Ordu halkının iç kimliğinin bir simgesidir. Türkülerin konu dağılımı yapıldığında aşk, sevda ve sevgi üzerine yazılan türküler ilk sırada yer alırken, beddua içerikli türkü en az işlenen konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelemiş olduğumuz 67 adet Ordu türkülerindeki kimi motiflerin, öğelerin ve isimlerin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bunlar arasında fındık, gül, dağ, dere adları sayılabilir. Ordu halkının ana geçim kaynağı tarım, balıkçılık ve hayvancılık olduğu düşünüldüğünde yöresel zenginliklerin türkülere nakşetmesi olağan bir durumdur. Buna ek olarak yayla, dere, pınar gibi coğrafi özellikler de türkülerde kendine yer bulmuştur.

Yöreden yöreye farklılıklar gösteren mahalli kelimeleri Anadolu'nun hemen hemen pek çok yerleşim yerinde görmek mümkündür. Bu durum Ordu türküleri için de geçerlidir. Öyle ki tek heceli ve kendi başına herhangi bir anlam ifade etmeyen de-da kelimelerin sıklıkla türkülerde kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimeler Ordu'ya yakın Samsun ve Giresun için de geçerlidir.

Ölüm yaşamın doğumla birlikte değişmez bir gerçeği olarak hem dünya hayatını hem de ahiret düşüncesindeki yeni başlangıcın bir simgesidir. Ordu türkülerinde de ölüm, inançsal kelimeler arasında ilk sırada yer almaktadır.

KAYNAKÇA

1. Ataman, A. (2009). Bu Toprağın Sesi – Halk Musikimiz, Yayına Hazırlayan: Süleyman Şenel, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
2. Boratav, P. N. (1992). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek.
3. Büyükyıldız, Z.,(2009). Türk Halk Müziği. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
4. Çobanoğlu, Ö. (2010). Türkü Olgusu Bağlamında "Türkü" ve "Şarkı", Türk Yurdu
5. Dergisi, 269, 46-49.
6. Karadeniz, B.,(1999), Kömür Gözlüm Türküler, İstanbul: Özgür Yayınları.
7. Özbek, M., (1994). Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul: Ötüken Yayınları.
8. Sarısözen ,M., (1962).Türk Halk Musikisi Usülleri. Ankara: Milli Posta Matbaası.
9. Şenel, S.(1992). Türk Halk Musikisinde „Uzun Hava" Tanımları ve Bu Tanımlar Etrafında Ortaya Çıkan Problemler, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiriler C. 3 içinde (287-309). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları
10. Türkçe Sözlük (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu.
11. Yücel, H. (2018). Amasya Türkülerinin Söz ve Müzik Unsurları Bakımından İncelenmesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 5, Sayı: 22, Nisan 2018, S. 372-386
12. Yücel, H. (2007). Türkiye'de Din ve Dindışı Müziklerinin Karşılıklı Araştırması. İstanbul: Yöntem Yayıncılık.
13. Yücel, H. (2016). Merzifon'un Kültürel Mirası: Merzifon Türküleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 42

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(30)

Dr. Öğr. Üyesi Emrah AYKORA[258]; Prof. Dr. Ali TEKİN[259]

MACERA DAVRANIŞI ARAMA ÖLÇEĞİNIN TÜRK KÜLTÜRÜNE UYARLANMASI

ADAPTATION OF THE ADVENTURE BEHAVIOR SEEKING SCALE TO TURKISH CULTURE

ÖZ

Bu araştırmada Próchniak (2017) tarafından geliştirilen Macera Davranışı Arama Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması amaçlanmıştır. Araştırma grubunu 2019-2020 akademik yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde farklı fakültelerde öğrenim hayatlarına devam eden ve doğa sporları ile uğraşan 268 üniversite öğrencisi–oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak bireylerin doğal ortamlardaki yüksek uyarıcı davranışlarını değerlendirmek amacıyla, daha önce söz edilen, orijinali Lehçe olan ve hâlihazırda İngilizce uyarlaması yapılmış olan ölçek kullanılmıştır. Ölçek, 3 boyut ve 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliliği analizlerinde açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. AFA sonuçlarına göre ölçeğin KMO değeri .83, Bartlett's Küresellik Testi değeri 779.192 (p=0.00) olarak hesaplanırken açıklanan toplam varyansın %43.60 olduğu tespit edilmiştir.

Scree pilot analiz sonuçlarına göre ölçeğin tek boyutlu olmasına karar verilmiş, DFA sonuçlarının kuramsal yapıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir. MDAÖ'nün doğa sporlarıyla uğraşan bireylerin macera davranışlarını arama durumlarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Anahtar: Kelimeler: davranış, uç, doğa sporları, üniversite öğrencisi.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to adapt the Adventure Behavior Seeking Scale developed by Próchniak (2017) into Turkish culture. The research group consisted of 268 university students at Çanakkale Onsekiz Mart University who continue their education in different faculties and deal with outdoor sports in the 2019-2020 academic year. In order to assess individuals' highly stimulating behaviors in natural environments, the aforesaid scale, originally in Polish and previously adapted into English, was used as data collection tool. The scale consists of 3 dimensions and 8 items. Exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) were used in the construct validity analysis of the scale. According to the EFA results, the KMO value of the scale was calculated as .83, and Bartlett's Sphericity Test as 779.192 (p = 0.00), while the explained total variance was 43.60%.

With respect to the results of Scree pilot analysis, the scale was decided to be one-dimensional, and it was figured out that the CFA results were compatible with the theoretical structure. It can be said that MDAÖ is a valid and reliable measurement tool in exposing the adventure seeking behaviors of individuals interested in nature sports.

Keywords: *behavior, extreme, outdoor sports, undergrads.*

[258] **Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi**
[259] **Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Macera olgusu, keşifler, araştırmalar ve heyecan yaşam ile ilişkilidir. Heyecan ihtiyacı bireyden bireye farklılık gösterebilir. Hansen ve Breivik (2001); macera ve heyecan arama ihtiyacının suç işleme, hırsızlık ve madde kullanımı gibi olumsuz, dağcılık ve rafting gibi sporları yaparak olumlu olarak ifade edilebileceğini işaret etmiştir. Heyecan arama düzeyi yüksek olan bireyler, daha önce hiç yapmadıkları bir deneyimi yaşamak istediğinde gerçek riskin düzeyini yeterince algılayamazlar (Zuckerman ve Kuhlman, 2000). İnsanlar bilinmeyeni araştırıp keşfetmek ve daha önce yaşamadığı hazzı almak için macera aktivitelerine katılırlar. Bu aktiviteler, doğal ortamlarda gerçekleşen ve doğal riskleri barındıran açık alan serbest zaman aktiviteleridir (Ewert ve Vernon, 2013; Lee ve ark, 2015). Çeşitli riskler bu sporların doğasında vardır ve aslında aranan özellikleridir. Son yıllarda dağcılık, dağ kayağı, ultra-maraton koşuları ve yamaç paraşütü etkinliklerine daha fazla insan katılmaktadır. Yapılan çalışmalarda etkinliklere katılan insanların risk olasılıklarını deneyimleme arayışı eğilimde olduğunu göstermektedir. Demirhan (2005), açık alan sporları yapanların olası riskleri hafife aldıklarını ifade etmiştir. Yine de bireylerin bu sporlara katılmalarının temel nedeni sıradanlığın dışına çıkma ve macera yaşama istekleridir. Macera davranışının pek çok olumlu sonucu olabilir. Etkinliği yapan bireyler risk yönetimi ile daha rahat sorumluluk alabilir, yeni beceriler öğrenerek kendini geliştirebilir, daha mutlu ve rahat hissederek psikolojik yönden birçok insana göre daha olumlu yaşayabilirler. Doğada macera, heyecan düzeyinin olumsuza gitmesini göze alabilecek derecede hareketliliği seçen bireyler için bir tedavi aracı olarak da kullanılmıştır. Doğal yaşam terapisi içeriğinde sunulan bu etkinlikler; zihinsel sağlık, davranışsal ve/veya madde bağımlılığı bozukluğu olan ergenlerde klinik bir tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır (Becker, 2010; Bettmann ve Jasperson, 2007; Russell, 2003). Araştırmacılar tarafından açık alan davranış-sağlık hizmeti olarak da isimlendirilen (Russell, 2003) bu yöntemler oldukça popülerdir (Russell, 2001). Macera aktivitelerinin olumlu yanlarını hedef alarak farklı ihtiyaçlara göre planlama yapılmasının bireylere katkı sağlayacağı, macera davranışı arama düzeyleri ve macera arama yollarının bilinmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması için geçerlilik ve güvenilirlik gibi bilimsel aşamalar takip edilerek çalışma hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma grubu

Araştırma grubunu 2019-2020 eğitim ve öğretim yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde farklı fakültelerde öğrenimlerine devam eden ve doğa sporları ile uğraşan 268 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma grubunun % 32,8'ini (n=88) kadın öğrenciler 67,2'sini de (n=180) erkek öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmalarda örneklem sayısının madde sayısının 5 ile 10 katı arasında olması yeterli olacağı görüşü ile ölçek geliştirme için gerekli koşulların sağlandığı ifade edilebilir (Bryman & Cramer, 2001; MacCallum vd., 2001; Tavşancıl, 2006).

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler				
t	Cinsiye	Kadın	8	2,8
		Erkek	80	7,2
	Eğitim Görülen Bölüm	Spor Bilimleri	71	3,8
		Sağlık Bilimleri	0	1,2
		Eğitim Bilimleri	5	,3
		Uygulamalı Bilimler	1	,8
		Mühendislik Bilimleri	1	,1

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

		Siyasal Bilimler	0	,7
Spor Yapma Durumu	Lisanslı	Evet	4	7,6
		Hayır	94	2,4
an Türü	Uğraşılan Aktivite	Alpinizm-Dağcılık	5	,6
		Dağ Bisikleti	1	,1
		Doğa Yürüyüşü (gece konaklamalı)	5	3,1
		Doğa Yürüyüşü (günü birlik)	12	1,8
		Kampçılık	8	7,9
		Kar Kaykayı (Snowboard)		,6
		Kaya Tırmanışı		,6
		Kayak-Dağ Kayağı	1	,1
		Oryantiring	4	,2
		Yamaç Paraşütü		,0
Spor Yapma Sıklığı		Haftada 1-2 gün	0	9,9
		Ayda 1-2 gün	16	3,3
		Yılda 1-2 gün	2	6,9
Spor Geçmişi		Bu yıl başladım	1	2,8
		2 yıl	7	5,0
		3 yıl	4	6,4
		4 yıl	7	,3
		5 yıl	2	,5
		5 yıl üzeri	7	5,0

Veri Toplama Aracı

Ölçek, bireylerin doğal ortamlardaki yüksek uyarıcı davranışlarını değerlendirmek amacıyla Próchniak (2017) tarafından Lehçe dilinde geliştirilmiştir. Literatürde İngilizce kullanımı bulunmaktadır. Ölçek 3 boyut ve 8 maddeden oluşmaktadır. Su tehdidi içeren macera davranışı boyutu 3 madde, yükseklik tehdidi içeren macera davranışı boyutu 2 madde ve hava-iklim tehdidi içeren macera davranışı boyutu 3 maddeden

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

oluşmuştur. Ölçek formu 4'lü likertte olup "Beni hiç tanımlamıyor (1)", "Beni tanımlamıyor (2)", "Beni tanımlıyor (3)", "Beni çok iyi tanımlıyor (4)" şeklinde maddelerle puanlanmıştır.

Ölçeğin Türkçe Formunun Oluşturulması

Ölçeğin uygulanması için 18.11.2019 tarihinde sorumlu yazardan e-posta yolu ile izin alınmıştır. Macera davranışı arama ölçeği bağımsız üç çevirmen tarafından önce Türkçeye daha sonra İngilizceye geri çeviri (back-translation method) yöntemi ile tekrar çevirisi yapılmıştır. Türkçe form iki dil uzmanı tarafından değerlendirilerek son hali elde edilmiştir. Ölçek, dilsel eşdeğerliği yapıldıktan sonra anlamsal olarak uygunluğunu test etmek için doğa sporları ile uğraşan 40 sporcuya uygulanmış ve dönütlere göre 4'lü likert yerine 5'li likert yapılmasına karar verilmiştir. Likert sayısı 3 ve 4 olduğunda psikometrik yapının zayıfladığı (Preston ve Colman, 2000) bu nedenle 5'li likertin daha avantajlı olduğu literatürde belirtilmiştir (Krosnick ve Fabrigar, 1997). Ara değer olarak "Beni ne tanımlıyor ne de tanımlamıyor (3)" ifadesi eklenerek uygulanmasına karar verilmiştir.

Verilerin Analizi

Macera davranışı arama ölçeğinin yapı geçerliliğinin test edilmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. AFA'da Kasier-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testleri ile faktör analiz uygunluğu kontrol edilmiştir. Modelin sınanması için $\chi 2$/sd, GFI, CFI, AGFI, NFI, IFI ve RMSEA değerlerine bakılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için t-testi, cronbach alpha değerine bakılmıştır.

BULGULAR

Macera davranışı ölçeği uygulandıktan sonra DFA işlemi yapılmıştır. DFA sonuçlarına göre [$\chi 2$/sd (5.828), GFI (.824), CFI (.893), AGFI (.863), NFI (.825), RMSEA (.102)] yapının iyi uyum değerlerini taşımadığı tespit edilmiştir. Ölçeğin yapısını test etmek için AFA yapılmasına karar verilmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi

Yapılan açımlayıcı faktör analiz sonuçlarına göre Macera davranışı ölçeğinin KMO değeri .83 bulunurken Bartlett's Küresellik Testi sonucu ise 779.192 (p=0.00) olarak bulunmuştur. Açıklanan toplam varyansın %43.60 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin scree pilot analizine sonuçlarına göre ölçeğin tek boyutlu olmasına karar verilmiştir.

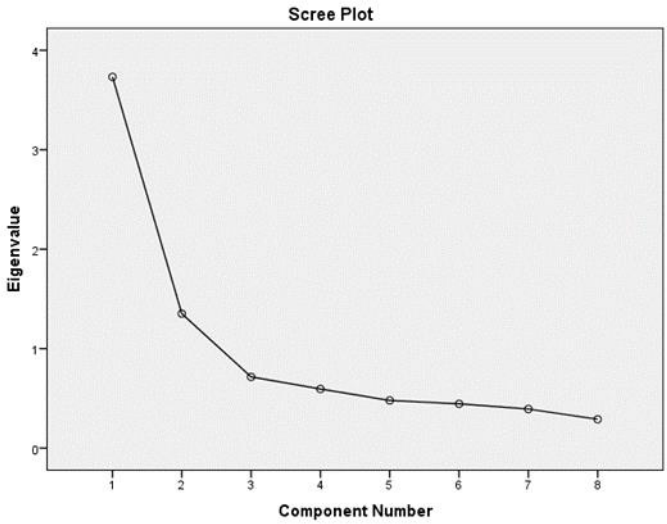

Şekil 1. MDAÖ'nün Yamaç Eğim (Scree Plot) Grafiği

Şekil 1 incelendiğinde "Macera Davranışı Arama Ölçeğinin" kırılma noktalarının 1. ve 2. noktalar olduğu 2 noktadan itibaren yamaç grafiğinin yatay bir şekilde olması ve literatürde yatay eğilimin faktör sayısını belirlemede kullanılabileceği ifade edilmektedir (De Vellis, 2003). Temel bileşenler analizi sonuçlarına göre 1. faktörden sonraki özdeğerin 1'den az olması sebebi ile tek faktörlü bir ölçek olmasına karar verilmiştir. Ölçek madde faktör yükü 0.3'ten küçük olan 1 maddenin bulunduğu tespit edilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Büyüköztürk (2016) madde faktör yükü 0,3'ten küçük maddelerin ölçek formundan çıkartılması gerektiğini belirtmiştir. Yedi madde ile yapılan AFA işlemi sonucu ölçeğin açıkladığı varyans oranının % 51.630 ve özdeğerinin 3.614 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Faktör Analizine İlişkin Özdeğer ve Varyans Sonuçları

Faktör	Özdeğer (Eigenvalue)	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
1	3.614	51.630	51.630

Faktör yüklerinin .70 ile .90 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Düzeltilmiş faktör yüklerinin ise .388 ile .797 arasında olduğu görülmüştür. Ölçeğin cronbach alpha değeri .84 olarak hesaplanmıştır. Güvenilirlik katsayıları (.80 ile 1.00) yüksek derecede güvenilirliği göstermektedir (Kalaycı, 2010).

Tablo 3. MDAÖ'nin ortalama, standart sapma, faktör yük ve madde toplam korelasyonları

Maddeler		x	ss	Madde faktör yükü	Madde-Toplam Korelasyonları
M1	Kıyıdan çok uzaklaşarak yüzerim.	2,5933	1,44132	,788	,65
M2	Çok soğuk veya kuvvetli rüzgarı olan hava da bile açık hava etkinlikleri yaparım.	2,9440	1,39845	,701	,78
M3	Suya dalarak nefesimi ne kadar tutacağımı kontrol ederim.	3,4813	1,35871	,697	,72
M4	Yüksek ağaçlara tırmanırım.	3,3955	1,37946	,738	,20
M5	Dik yamaçlardan suya atlarım	2,5522	1,41457	,832	,23
M7	Çamur, toz ve kirlenme düşüncesi beni doğa yürüyüşü yapmaktan mahrum bırakmaz.	4,2127	1,07208	,382	,87
M8	Hiç zorlanmadan soğuk suya atlarım.	3,1418	1,29333	,797	,89

7 maddeden oluşan ölçeğin yapısı AMOS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçeğin normal analizi için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Elde edilen değerler (+1.5 ve -1.5 arası), verilerin normal dağıldığını göstermiştir (Tabachnick & Fidell, 2007). Bunun sonrasında maksimum olabilirlik (maximum likehood) ile doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Tablo 4. Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Min	Max	□	Ss	Çarpıklık	Basıklık
1.00	5.00	3,1887	,95829	,085	-,639

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

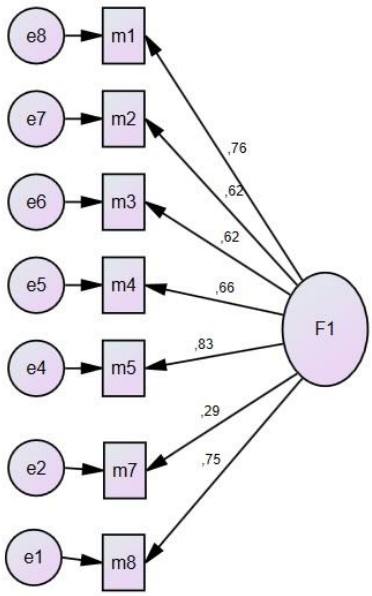

Şekil 2. MDAÖ DFA Yol Analizi Sonuçları

Tablo 5. DFA Uyum İyiliği Değerleri

Kabul Edilebilir İndex Değerleri	Değerler
$\chi 2/sd<5$	3.499
GFI>0.90	.952
CFI>0.90	.948
AGFI>0.90	.904
NFI>0.95	.929
IFI>0.90	.948
RMSEA<0.08	.077

Tablo 4 incelendiğinde DFA analiz sonuçlarının [$\chi 2$/sd (3.499), CFI (.948), GFI (.952), AGFI (.904), IFI (.948), NFI .90), RMSEA (.077)] kuramsal yapıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2016). Madde faktör yüklerinin 29 ile 83 arasında değişmiştir. MDAÖ ölçeğinin güvenilirliği için 50 kişi üzerinde 4 hafta arayla ölçekler uygulanmıştır. Test tekrar korelasyon katsayısının için .82 olduğu ve cronbach alpha değerinin .824 olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada bireylerin macera arama durumlarını belirleyen bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ölçekten elde edilen puanlar arttıkça macera davranışı arama isteği de artmaktadır. Ölçekte macera sporları yapan kişilerden elde edilen sonuçlar, insanların doğal ortamlarla temas kurma heyecanı ve macera ihtiyaçlarına göre farklılaştığını göstermektedir. Ölçek Türk kültürüne uygun hale getirilmesi açısından yabancı dil uzmanlarına gönderilerek farklı çeviri sonuçları alınmış sonrasında Türkçe dil yapısına uygunluğu değerlendirilmiştir. Son şeklini alan ölçek pilot uygulama için kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliği için yapılan AFA sonucunda 1 madde ölçek formundan çıkartılmıştır. Ölçeğin cronbach alpha değeri .824 olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre MDAÖ'nin bireylerde macera davranışları arama durumlarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalarda yaş ve cinsiyet değişkenlerinin en etkili macera arama değişkenleri olduğu ifade edilmiştir. Roth ve arkadaşlarının (2007) yanı sıra Guszkowska ve Boldak (2010) heyecan aramanın, kadınlardan ziyade erkeklerde daha baskın olduğunu, dokuz ve on dört yaş aralığında yükselmeye başladığını, yirmili yaşlar gibi geç ergenlik döneminde de en üst seviyeye ulaştığını söyleyerek bu durumun yaşla doğru orantılı bir şekilde azaldığı ifade etmişlerdir. Buna göre belirtilen yaşlarda geliştirilmiş olan ölçekle ön araştırmalar yapılabilir ve uygun macera etkinlikleri tasarlanabilir. Macera sporları dışında kalan sporlar için de benzer bir çalışma yapılabilir.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

KAYNAKÇA

1. Becker, S. P. (2010). Wilderness therapy: Ethical considerations for mental health professionals. Child & Youth Care Forum, 39, 47–61.

2. Bettmann, J. E., & Jasperson, R. A. (2007). Adults in wilderness treatment: A unique application of attachment theory and research. Clinical Social Work Journal, 36, 51–61.

3. Bryman, A., & Cramer, D. (2001). Quantitative Data Analysis with SPSS Release 10 for Windows: A Guide for Social Scientists Taylor & Francis. Hove, England, 295.

4. Büyüköztürk, Ş. (2016). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (22. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

5. De Vellis, R. F. (2003). Scale development: Theory and applications (2nd ed., Vol. 26). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

6. Demirhan, G. (2005). Mountaineers' risk perception in outdoor-adventure sports: A study of sex and sports experience. Percept. Mot. Skills, 100, 1155–1160.

7. Ewert, A., & Vernon, F. (2013). Outdoor and adventure recreation. In Introduction to Recreation and Leisure, 2nd ed.; Human Kinetics: Champaign, IL, USA.

8. Guszkowska, M., & Boldak, A. (2010). Sensation Seeking in Males Involved in Recreational High Risk Sports. Biology of Sport, 27, 157- 162.

9. Hansen, E. B., & Breivik, G. (2001). Sensation seeking as a predictor of positive and negative risk behaviour among adolescents. Personality and Individual Differences, 30(4), 627-640.

10. Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structural Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. Structural Equation Modeling, 6, 1-55.

11. Kalaycı, Ş. (2010). Faktör analizi, SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (5. Bs.). Ankara: Asil Yayın.

12. Kline, R. B.(2016). Principles and practice of structural equation modeling. The Guilford Press, New York: NY.

13. Krosnick, J. A., & Fabrigar, L. R. (1997). Designing rating scales for effective measurement in surveys. In L. Lyberg, P. Biemer, M. Collins, L. Decker, E. DeLeeuw, C. Dippo, N. Schwarz, and D. Trewin (Eds.), Survey Measurement and Process Quality. New York: Wiley-Interscience.

14. Lee, T.H., Tseng, C.H., & Jan, F.H. (2015). Risk-Taking Attitude and Behavior of Adventure Recreationists: A Review. Tour. Hosp., 4, 1–3.

15. MacCallum, R.C., Browne, M.W., & Sugawara, H. M. (1996). Power Analysis and Determination of Sample Size for Covariance Structure Modeling, Psychological Methods, 1 (2), 130-49.

16. Preston, C. C., & Colman, A. M. (2000). Optimal number of response categories in rating scales: Reliability, validity, discriminating power, and respondent preferences. Acta Psychologica, 104: 1-15

17. Próchniak, P. (2017). Adventure Behavior Seeking Scale, Behav. Sci., 7(35); doi:10.3390/bs7020035

18. Roth, M., Hammelstein, P., & Braühler, E. (2007). Beyond a youthful behavior style – Age and sex differences in sensation seeking based on need theory", Personality and Individual Differences, (43) 1839–1850.

19. Russell, K. C. (2001). What is wilderness therapy? The Journal of Experiential Education, 24, 70–79.

20. Russell, K. C. (2003). An assessment of outcomes in outdoor behavioral healthcare treatment. Child & Youth Care Forum, 32, 355–381.

21. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics (5th Ed.). Boston: Allyn And Bacon.

22. Tavşancıl, E. (2006). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayın.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Macera Davranışı Arama Ölçeği

	Beni hiç	Beni	Beni ne	Beni	Beni çok iyi
Kıyıdan çok uzaklaşarak yüzerim.					
Çok soğuk veya kuvvetli rüzgarı olan hava da bile açık hava etkinlikleri yaparım.					
Suya dalarak nefesimi ne kadar tutacağımı kontrol ederim.					
Yüksek ağaçlara tırmanırım.					
Dik yamaçlardan suya atlarım.					
Çamur, toz ve kirlenme düşüncesi beni doğa yürüyüşü yapmaktan mahrum bırakmaz.					
Hiç zorlanmadan soğuk suya atlarım.					

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(31)

Dr. Abdullah MANAZ[260]

ARAP AKDENİZ ENERJİ KORİDORU ve SOMALİ

ARAB MEDITERRANEAN ENERGY CORRIDOR and SOMALI

ÖZ

Ortadoğu haritasına daha geriden bakıldığında, Afganistan, Suriye, İran, Libya ve Yemen'de süregelen çatışma ve kaosun en temel unsurunun Enerji Hakimiyeti olduğu açıktır. Somali bu Enerji Hakimiyeti savaşının en stratejik noktalarından birisi olan Afrika Boynuzu'ndadır. Basra Körfezi - Kızıldeniz - Süveyş üzerinden geçen Ortadoğu Enerji Koridoru, Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı süreçlerinde güvensiz bir hale gelmiştir. Bu durum tesadüf değildir ve Dünya Enerji Hakimiyeti için mücadele eden ülkelerin bir kısmı bu yolları güvenli kılma mücadelesi verirken diğer bir kısmı da buradaki istikrarsızlıktan siyasi ve ekonomik çıkarlar sağlamayı hedeflemiştir.

Basra Körfezi, Yemen, Somali, Mısır gibi ülkelerde süren çatışma ve gerginlik Rusya'nın enerji pazarını ve gelirlerini artırırken, ABD ve Arap ittifakı bölge petrolünü karasal boru hatları yoluyla Akdeniz'e ulaştıracak planlar yapmışlardır. Bu süreçte, Akdeniz çıkışında bulunan İsrail de hem güzergahta yer almak hem de siyasi bazı hedeflerini gerçekleştirmek için uygun bir zemin bulmuştur. Somali'nin federal bir yapıya sürüklenmesi, Güneyin el-Şebab, el-Kaide ve son olarak Daiş terör örgütlerinin hedefi haline gelmesi, Aramco Koalisyonunun Somaliland ve Pundland'a yatırım ve destekleri, ABD ve Batı'nın terörle mücadele bahanesiyle bu koalisyona gözcülük etmesi birbirine paralel çalışmalardır.

Anahtar Kelimeler: Somali, Ortadoğu, Somaliland, terörizm, petrol.

ABSTRACT

Looking back at the map of the Middle East from a distance, it is clear that the most fundamental element of the ongoing conflict and chaos in Afghanistan, Syria, Iran, Libya and Yemen is Energy Domination. Somalia is in the Horn of Africa, one of the most strategic points of this Energy Domination war. The Middle East Energy Corridor passing through the Persian Gulf - Red Sea - Suez became insecure during the Great Middle East Project and the Arab Spring processes. This is not a coincidence, and some of the countries struggling for World Energy Domination are struggling to secure these roads, while others seek to gain political and economic interests from the instability there.

Conflicts and tensions in countries such as the Persian Gulf, Yemen, Somalia and Egypt have increased Russia's energy market and revenues, while the US and Arab alliance have been making plans to transport regional oil to the Mediterranean via terrestrial pipelines. In this process, Israel, which is at the exit of the Mediterranean Sea, has found a suitable ground for both taking part in the route and achieving some political goals. Somalia which is sliding into a federal structure, becoming the target of al-Shabab, al-Qaeda, and finally Daesh terrorist organizations in the South. While Somaliland and Pundland are improving with the investment and support of the ARAMCO Coalition in the north, The West Coalition and the US is helping to this coalition under the pretext of combating terrorism.

Keywords: *Somalia, the Middle East, Somaliland, oil, terrorism.*

[260] Dr., Strateji Uzmanı, TRT'den Emekli, manaz.net; https://orcid.org/0000-0002-0001-1979; E-posta: abdullahmanaz@gmail.com

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Afrika'dan Asya'ya uzanan ve içinde bulunduğumuz Büyük Ortadoğu kuşağı, yaklaşık bir buçuk asırdan bu yana derin bir kaos içerisindedir. Bu gerginlik ve çatışma ortamının siyasi, ekonomik ve sosyolojik pek çok sebepleri olabilir. Bununla birlikte bir ana sebebin, diğer bir çok etkenleri de peşinden sürüklediği bir gerçektir. Bir insanın yaşaması için gıdaya ihtiyaç duyması nasıl onu fiziksel, psikolojik ve ekonomik bir mücadeleye sürüklüyorsa, devletlerin yaşaması için ihtiyaç duyduğu ham maddeyi karşılama ihtiyacı da ülkeleri siyasi, ekonomik ve gerektiğinde askeri bir mücadeleye sürüklemektedir. Bu çerçeveden baktığımızda, insanı ayakta tutan temel su ihtiyacı gibi, günümüz devletlerini ayakta tutan can suyu da petrol ve enerjidir.

Tarihsel Süreç

Özellikle Uluslar arası siyasi ve sosyal sorunlar bir tarihsel sürecin devamı niteliğindedir. Bu yüzden enerji kaynakları ile güzergahları ve taşıma yöntemlerinin tarihsel gelişimine ve birbirleri ile etkileşimlerine kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

Sanayi Devriminde Enerji ve Taşımacılık Faktörü

Yüzyıllar boyunca hayvanların taşıdığı arabalarla karadan ve rüzgar gücüyle denizden yapılan üretim, ticaret ve taşımacılık Birinci Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir döneme girdi. Arnold Toynbee'nin Demir ve Buharın keşfine dayandırdığı Sanayi Devrimi gerçek sıçramasını 1788'de katı yakıtla çalışan ilk buhar motorunun bulunmasıyla gösterdi. Bunu demir üretiminin on kat artışı izledi. (Tonybee, s. 64)

Hızlanan makineleşme, yakıtla çalışan buhar motoru taşıma araçlarında yeni buluşlara yol açtı. Aynı yıllarda Kuzey Amerika'da Mississippi nehrinde denemeleri yapılan ilk buharlı gemiyi, 1800'lerin başında hızı artırılan vapurlar takip etti. Başlıca yükleri insan, pamuk ve şekerdi. (Britannica, 2019)

Buhar motoru teknolojisi, madenlerde atlar tarafından çekilen ilk demiryolu vagonlarının, buharlı lokomotiflerce çekilmesi fikrini doğurdu ve 1803'te Richard Trevitchik ile başlayan lokomotif çalışmaları, 1825 yılında George Stephenson'un Newcastle'da 40 km uzunluğundaki ilk demiryolunu ve "Locomotion" adındaki ilk lokomotifi hizmete sokmasıyla sonuçlandı. (Sinclair, 1897, ss. 22-28).

Nitekim 1860'lı yıllarda başladığı kabul edilen İkinci Sanayi Devrimi'nin taşıyıcı gücü tren ve demiryolları olmuştu. 1841'den sonra kullanılmaya başlayan Elektrikli trenler daha çok şehir içi ve yeraltı taşımacılığında kullanılırken, yine bu yıllarda keşfedilecek olan petrol ise 1892'den itibaren dizel motorların keşfine yol açacaktı.

Petrolün ve Petrol Bölgelerinin Keşfi

Kafkas Petrolleri, Ortadoğu'da keşfedilen ilk kaynaklardı. Ateş suyu olarak tanımlanan Petrol, bundan 2600 yıl önce Farslar tarafından biliniyordu. M.Ö. 331'deki İran kuşatmasında Büyük İskender'in çadırı onunla aydınlatılmıştı. Arapların "Rum Ateşi" adını verdikleri yangın bombası petrolden yapılan bir karışımdı ve Yunanlılar düşman gemilerini yakmak, şehirleri ve kaleleri zapt etmek amacıyla bunu bir silah olarak kullanmışlardı. (Aliyev, 1994, s.22)

İlk güvenilir kaynaklara göre, VII ve VIII. Yüzyıllarda Bakü'de doğal olarak petrol çıkarılıyordu. Arap seyyahı Marudi de X. Yüzyılda hem beyaz hem de siyah olarak bu bölgede petrolün varlığından bahsetmişti. 35 metre derinlikten Kuyu açarak petrol çıkarma faaliyeti 1594 yılında Mehmet Nuroğlu tarafından Bakü yakınlarındaki Balakhan'da gerçekleştirildi. Dünyada gerçek anlamda ilk petrol kuyusu 1847'de Rus mühendis Semenoy tarafından Bakü'deki Bibi-Eybat bölgesinde açıldı.

Yıldan yıla artan petrol üretiminin dünya pazarlarına taşınması için birçok yöntem ortaya çıktı. Nobel Kardeşler, tanker ve gemilerle petrol taşıma çalışmaları yaparken, 1880'den itibaren Bakü ile Tiflis Demiryolu inşasına başlandı. Diğer yandan Bakü'den Batum'a 200 mm çapında 16 pompa istasyonu bulunan 883 kilometrelik bir petrol boru hattı döşendi ve hat o dönemde dünyadaki en uzun petrol boru hattıydı. (Aliyev, 1994, s.23)

Amerikan Petrolleri, Amerika'nın keşfinden çok önce Kızılderililer tarafından aydınlatma amacıyla kullanılıyordu. Derelere karışan, su kuyularına sızan veya kaya yarıklarından akan siyah petrol toplanıp meşalelerde kullanılıyor veya küçük şişelerde ilaç olarak satılıyordu. 1846'da Kanadalı Jeolog Abraham Gesner'in ham petrolü rafine ederek gaz yağı elde etmesi ham petrolün modern dünya için ne kadar önemli olduğunu ortaya koydu. 1850'lerden sonra birbiri ardına petrol arama şirketleri kuruldu ve Amerika'nın

değişik bölgelerinde petrol aramaları başladı. Drake'nin 27 Ağustos 1859'da sondaj borusundan petrol çıkarmayı başarması, 1849 yılındaki meşhur "Altına Hücum" fırtınasının ardından Petrole Hücum'a dönüştü. (Pees, 2019) 1863'te Rockefeller, ilk petrol şirketi olan Standart Oil'i kurdu.

Ortadoğu Petrolleri, Osmanlı topraklarında Neft olarak çok eskiden beri biliniyordu. Hz. Nuh'un gemisinin neft ile kaplandığı inancı yanında, Sümer hükümdarının İstanbul müzesinde bulunan heykelinin göz çukurlarının neftle doldurulması, Babil'in çeşitli yapı taşlarının birleşiminde asfalt kullanılması bunun en eski örnekleriydi. Türk petrollerinin ana merkezi olan Kerkük ise neft zenginliğiyle meşhur olmuştu. Kerkük yakınlarındaki bir tepede yüzyıllardan beri yanıp duran petrol sızıntıları ve gazlar, buranın Baba Gürgür olarak anılmasına yol açmıştı. Bu bölgedeki Neft Deresinde birkaç metre derinlikten ham petrol çıkardı. Buradan neft çıkarma imtiyazı 1628 tarihinde IV. Murat tarafından Kerkük'ün tanınmış Netçi Zade ailesine verilmişti. 1871'de Alman uzmanlar Musul bölgesindeki zengin petrol yatakları konusunda Osmanlı yönetimine bilgi verince 1775 yılında çıkarılan bir fermanla da Kerkük petrol bölgesinin sınırları belirtilip, NetçiZade ailesinin imtiyazı yenilenirken yabancıların buraya girmesi bile yasaklanmıştı. (Demirci, 2002).

1881'de İngiliz araştırmacı William D'Arcy'nin Kerkük bölgesindeki neft zenginliğini İngiltere ve dünyaya duyurmasıyla Osmanlı topraklarına Batının ilgisi daha da arttı. Avusturyalı bir madenci olan D'Arcy'nin, Irak Musul petrollerinin imtiyaz haklarını elde etme çabası II. Abdülhamid tarafından reddedildi. II. Abdülhamid, petrol alanlarının Batılı şirketlerce yağma edilmesini önlemek için birbiri ardına önlemler aldı. İskenderun'daki petrol alanlarının imtiyazını 1887 yılında Sadrazam Kamil Paşa'ya, Trakya'daki alanların imtiyazını 1897 yılında Halil Rifat Paşa'ya verdi. En önemli bölgeler Kerkük ve Musul'u 1898 ve 1899 yılındaki fermanlarla "Özel Mülkü" ilan etti. Berlin – Bağdat Demiryolu da Ortadoğu'ya erişme çabasının bir parçasıydı. (Manaz, 2009) Ortadoğu petrollerinin keşfi Raif Karadağ'ın ifadesiyle bölgede bir Petrol Fırtınası başlattı. Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya kadar olan Büyük Ortadoğu ve Erişim Yolları Emperyalist ülkelerce birer birer işgal edildi.

Ortadoğu ve İslam Dünyasının İşgali

Bölgeye ilk göz diken Fransa idi ve 1798-1801'deki Mısır işgali kısa sürmüştü. Mısır Valisi I. Abbas Hilmi Paşa (1848-1854) İskenderiye – Kahire Demiryolu imtiyazını İngilizlere verdi. Bunun hemen ardından (1854-1856) Süveyş Kanalı açılması imtiyazını Fransızlar aldı. 1882'de Kanal ve Mısır İngilizlerce işgal edildi. Bu arada Ruslar 1854'te Kazak topraklarını ve 1885'te Türkmen ve Tacik bölgesini ele geçirdiler. İtalya 1911-12'da sadece Libya'yı alabildi. Fransa 1907'de Fas'ı işgal ederken, İran ve Azeri toprakları Rus ve İngiliz çıkar bölgelerine ayrıldı. Osmanlı generallerini dinlemeyen Almanya hem kendine hem de Türklere bölgeyi kaybettirdi. İşgalde karlı olan İngilizlerdi. 1914'te Basra'dan işgale başlayan İngilizler 1917'de Bağdat ve Kudüs'ü ele geçirdiler. 1918 yılında Lawrence Şam'ı teslim aldı. 1920'de İstanbul işgal edildi. 1922'de Irak'ta İngiliz Manda Yönetimi başladı.

Ortadoğu – Akdeniz Enerji Güzergahı

İngiliz ekolünün Selefi Arap Şeyhleri ile bugün de süren güçlü işbirliğinin temelleri I. Dünya Savaşı öncesinde atılmıştı. Bu yıllardan itibaren İngiliz bankerlerin en önemli hedefi Ortadoğu petrolleriydi. Bu yüzden 1850'li yıllardan itibaren Siyonizm fikrinin güçlenmesi, 1897'den başlayarak Siyonist Kongrelerin finanse edilmesi ve Osmanlı, Almanya veya Uganda'ya yönelen Yahudilerin tekrar Vadedilmiş Topraklara yönlendirilerek Balfour Deklarasyonu ile Akdeniz kıyısında bir Yahudi varlığı oluşturulması aynı amaca yönelikti.

Manda yönetimi ile birlikte Irak petrol endüstrisini işleten İngilizler, 1935 yılında Musul Kerkük'ten başlayıp Ürdün üzerinden Hayfa'ya ulaşan petrol boru hattını inşa ettiler. Ham petrolün 942 km uzunluğundaki boru hattından dolaşımı 10 gün sürüyordu. Petrol Hayfa rafinerilerinde damıtılıp tanklarda depolanıyor ve ardından Avrupa'ya gönderilmek üzere tankerlere yükleniyordu. Bu petrol İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve Amerikan kuvvetlerinin yakıt ihtiyacının çoğunu karşıladı. Bu yüzden, Rusya ve Almanya gibi karşı ittifaklar için de kilit bir hedef haline geldi. Boru hattı özellikle Şeyh İzzeddin Kassam liderliğindeki 1936-1940 Arap isyanlarının ve Filistinli Kudüs Müftüsü'nün protestolarına hedef oldu. Kassam İngilizler tarafından yakalanıp idam edildi. Müftü ise Naziler ve onun kuklası Wichy Hükumeti ile ittifak kurdu. III. Rich'ın Abwehr casuslarının yönetiminde Boru hattı sürekli saldırılara uğradı ve işlevsiz kaldı. Bunu takiben Suudi Arabistan'dan Suriye'ye uzanan Trans-Arab Boru Hattı "TabLine" planlanmaya başladı. 1949'da CIA desteğindeki Suriye GenelKurmay Başkanı Hüsnü el-Zaim'in plana karşı çıkan muhalifleri

tutuklaması, uluslararası bazı petrol şirketleriyle anlaşmalar yapması da bu planın gerçekleşmesini sağlayamadı. (Busch, 2019)

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Batı ülkelerinin mandası altına giren Ortadoğu Arap ülkeleri, İkinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte ve sonrasında birer birer bağımsızlıklarını kazandılar.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere'nin Ortadoğu'daki ana oyuncu rolünü zaman içerisinde Amerika Birleşik Devletleri üstlendi. NATO ve VARŞOVA paktlarının dünyayı soğuk savaşa sürüklediği bu süreçte, Ortadoğu ülkelerinin önemli bir kısmı Komünizm tehlikesine karşı ABD safında yer aldılar. Konunun detaylarına girmeden ifade etmek gerekirse 1945- 1970 Nasır döneminde Mısır, 1963'de Baas dönemi ile birlikte Suriye ve Irak, 1969'da Kaddafi dönemi ile birlikte Libya, 1979'da Humeyni dönemi ile birlikte İran ABD karşıtı bir çizgiye taşındılar.

1979 İran İslam Devrimi ve 1989 Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben Büyük Ortadoğu projeleri devreye girdi. Özellikle Siyonist Haganah Terör Örgütü liderlerinden İzak Şamir'in Dışişleri Bakanlığı döneminde başlayan İsrail & ABD Güvenlik ve Askeri İşbirliği çalışmaları çerçevesinde yeni tehditler belirlendi. Soğuk savaş döneminde Komünizme karşı birlikte mücadele edilen İslamcı örgütler tehdit olarak kabul edilirken, yukarıda saydığımız Libya, Mısır, Suriye ve Irak gibi ülkelerde daha sadık yönetimlerin işbaşına getirilmesi amaçlandı. CIA desteğinde Irak'ta iş başına gelen Saddam Hüseyin'in 1980'de İran'a karşı savaş başlatması, 1981'de öldürülen Enver Sedat'ın yerine Hüsnü Mübarek'in gelmesi, 1982'de Lübnan'ın İsrail tarafından işgal edilmesi bu süreçteki önemli olaylardı.

Burada Arap - Amerikan Üniversitesi Mezunları Derneği tarafından gündeme getirilmiş olan bazı belgelerden hareketle, İkinci Dünya Savaşı ve 1980 sonrası Ortadoğu olaylarının bugünkü durumuna ışık tutmak yararlı olacaktır. İsrail'in ilk Dışişleri Bakanı ve takiben Başbakanı olarak görev yapan Moşe Şarett'in (1948-1955) 2400 sayfa tutan günlüklerinden şu sonuçlar çıkmaktadır:

"İsrail'in kuruluşunun hemen ardından BM tarafından sınırların ötesinde genişleme çabaları; Sina, Batı Şeria ve Suriye sınırındaki bölgelerin işgal edilmesi; Lübnan'da Hristiyan Maronit bir devlet kurdurulması; Ürdün topraklarının ve Gazze şeridinin işgal edilmesi; Batı ile Mısır yönetimi arasındaki güvenin sarsılarak ekonomik ve askeri yardım yapılmasının önlenmesi; Herhangi bir Güvenlik Paktı içerisine girilmemesi." Ayrıca aynı günlüklerde, ABD'nin Nasır'ı devirmekle ilgilendiği ancak İran'da Musaddık' konusunda kullandığı yöntemleri kullanmaktan çekindiği için bunu İsrail'in yapmasını istediği de belirtiliyor.(Rokach, 1986)

Bir başka belge olan ve Siyonist Kivunim gazetesinde gazeteci Oded Yinon tarafından İbranice olarak kaleme alınmış 1980'lerde İsrail İçin Bir Strateji başlıklı yazıda geleceğe dönük şu önerilerde bulunulmaktaydı:

- Ürdün'ün Filistinlilere verilerek Filistin sorunundan kurtulunması; Kuzey Ürdün'de devletçikler kurulması, mevcut yönetimin devrilmesi ve Filistinlerin iktidara taşınması.
- Mısır'ın farklı coğrafi bölgelere bölünmesi ve Sina yarımadasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının ele geçirilmesi.
- Lübnan'ın 5 vilayete ayrılması.
- Suriye'de sahilde Şii Alevi Devleti, Halep bölgesi Sünni Devlet ve güneyde Dürzi Devleti kurulması.
- Irak'ın 3 ana şehir çevresinde Basra merkezli Şii, Bağdat merkezli Sünni ve Musul merkezli Kürt bölgelerine bölünmesi. (Shakak & Chossudovsky, 2019)

Doğrudan Somali ile ilgili olmasa bile bunları burada zikretmemizin nedeni, ABD ile yakın işbirliği içerisindeki bir ülkenin bölge ülkelerine yönelik ne tür stratejiler geliştirdiğini göstermektir. Bu yazıda zikredilen olayların günümüzde aynen gerçekleşmekte olduğu düşünülürse, Somali'nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal problemlerin dış etkenleri üzerinde de yine siyasi ve sosyal gelişmeler ve belgeler ışığında değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

Büyük Ortadoğu ve Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu ve Somali

Büyük Ortadoğu ve Arap Baharı sürecinde, Suriye sorunu üzerinde ayrışan politikalar sebebiyle günümüzde aktif olarak sahada netleşen ittifakları iki gruba ayırabiliriz:

1. ABD, Fransa, İsrail, Suudi Arabistan, Emirlikler ve Mısır işbirliği. Ürdün bu grup içinde olmakla birlikte etken değil edilgen durumdadır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2. Türkiye, Rusya, İran arasında Suriye sorunu üzerinden yürüyen işbirliği: Irak ve Katar gibi ülkeler de bu gruba yakın olmakla birlikte siyasi etkinlikleri yoktur. Türkiye'nin Rusya ve İran ile işbirliği Suriye ile sınırlıdır. Rusya Libya'da, İran ise Irak'ta Türkiye karşıtı politikalar yürütmektedir. Bu yüzden Somali, Yemen, Libya gibi diğer çatışma bölgelerinde Türkiye'nin bağımsız bir politika yürüttüğünü söylemek daha doğrudur.

Aramco İttifakı

Petrol çıkarları temelinde bir işbirliği olan birinci grubu Aramco İttifakı olarak tanımlayabiliriz. Nitekim Aramco, Rockefeller tarafından California'da kurulan Standart Oil ve Suudi Arabistan arasında imzalanan bir anlaşma ile 1933 yılında kurulmuştu. 1938'de ticari üretime başlayan şirket, 1940'larda zirve yapan petrol üretimi ile 1949'da günlük 500 bin varile ulaştı. 1950'de dünyanın en uzun 1212 kilometrelik Tabline Trans-Arabian boru hattı ile Kızıldeniz'e ulaşıldı ve Avrupa'ya petrol ihraç etme zamanı ve maliyetini azalttı. Suudiler, 1951'de dünyanın en büyük açık deniz petrol sahası olan Safaniya bölgesini keşfettiler. 1973'de Suudi Hükumeti Aramco'daki payını % 25'ten %60'a artırdı. 1980'de payını % 100'e çıkararak Suudi Aramco'yu resmen kurdu. 2017'de Amerika Teksas'taki Port Arthur'da ABD'nin en büyük tek saha ham petrol rafinerisinin tek sahibi oldu. (Saudi Aramco, 2019)

Suudi Aramco, ABD ile petrol temelinde başlayan ilişkisini 1979 İran İslam Devrimi sonrası bölgesel işbirliğine dönüştürdü. 1980'li yıllarda Afganistan savaşında Suudi Arabistan kırmızı pasaportuna sahip Usame bin Laden (Mektebetu'l Hidematu'l Mucahidin) kanalıyla Afgan cihadının lojistik ve finansmanını üstlendi. 1990'lı yıllarda Büyük Ortadoğu projesi çerçevesinde özellikle Irak'taki siyasi dönüşüm ve Arap Koalisyonu kurulmasında ABD'nin yanında yer aldı. 2000'li yıllarda Arap dünyasında desteklediği selefi akımların ve el-Kaide felsefesinin kendi ülkesini etkilemesini engellemeye çalıştı. 2010'lu yıllarda ise Arab Baharı ile birlikte Libya, Tunus, Mısır, Ürdün, Irak, Suriye, Lübnan, Sudan, Yemen ve Somali'de ABD yanlısı yönetimler kurulması projesinin ana finansörü oldu. ABD ile birlikte Arap dünyası için idealize ettikleri Demokrasi ve Özgürlük, sadece Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan ile en yakın destekçisi Birleşik Arap Emirlikleri'ne uğramadı!

Son olarak Aramco ittifakının Suriye'de Fırat Nehri'nin doğusunda ABD ve PKK Terör Örgütü ortaklığında kurulacak Kürt devletine de destek verdiği görülmektedir. Nitekim Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Paris Barış Platformu'nda yaptığı konuşmada açıkça şunları söylemiştir: "ABD Suriye'nin doğusundaki petrol yataklarını kontrol etmek için bu bölgeyi koparmak ve orada Basra Körfezi'ndeki ülkelerin katılımıyla bir sözde devlet kurmak istemektedir." (Sputnik, 12 Kasım 2019)

Petrol Geçişi Güvenliği ve Somali

Basra Körfezi ve Ortadoğu, günümüzde Dünyanın en önemli petrol bölgesidir. Asya, Afrika ve Güney Amerika ihtiyacından fazla üretim yaptığı için, bölge enerji kaynakları, ürettiğinden fazla tüketen Avrupa ve UzakDoğu sanayisi için stratejik ve hayati bir öneme sahiptir.

Dünya enerji güvenliği konusunda Basra Körfezi birincil öneme sahiptir. Körfez'den tankerlerle çıkan ham petrol Hürmüz boğazından geçtikten sonra UzakDoğu ve Avrupa şeklinde iki rotadan taşınmaktadır. Avrupa güzergahının en önemli noktası ise Somali ve Yemen'i ayıran Babul Mendeb ile Kuzıldeniz ve Akdeniz'i birleştiren Süveyş kanalıdır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

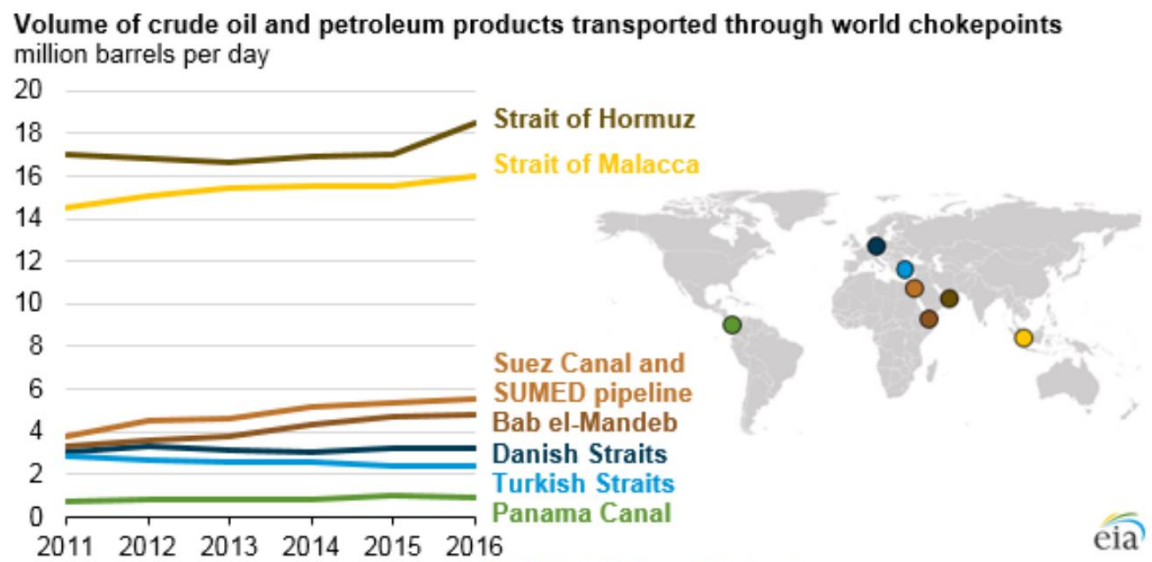

Source: U.S. Energy Information Administration, *2017 World Oil Transit Chokepoints*
Note: Includes crude oil and petroleum liquids.

Hürmüz Boğazı'ndan günlük olarak 19 Milyon varil ham petrol çıkışı yapılmaktadır. Basra Körfezi – Avrupa güzergahında Süveyş Kanalı neredeyse 2 asırdır Batının işgal ve kontrolü altında olduğu için güncel sorun Babu'l Mendeb'te kilitlenmektedir.

Enerji Hakimiyeti Savaşında Terör ve Terör Örgütleri

Büyük Ortadoğu sürecindeki bölgesel çatışmalara tepeden bakılırsa, savaş ve terörün petrol bölgeleri, güzergahları ve geçiş noktalarında olduğu açıkça görülecektir.

Küreselleşen ve nüfusu büyüyen dünyamızda, Birleşmiş Milletler'in 51. Maddesi, "saldırıya uğrayan bir ülkeye savunma ve müdahale hakkı" vermekle birlikte, özellikle sınır ötesi çıkar bölgelerine müdahale zor olmaktadır. Doğrudan işgal ve müdahale hem iç hem de uluslararası kamuoyunun baskısı altındadır. Bu yüzden ülkeler kendi sınırlarından uzaktaki çıkarlarını korumak için açık veya gizli ittifaklar kurmaktadır. Günümüzde bir çok ülke, uluslararası meşruiyeti olan ülke ve güvenlik paktları dışında, terör örgütleri ile de dolaylı işbirliği kurmakta ve amaçlarını bu şekilde gerçekleştirmektedir.

El Kaide Terör Örgütü

Bilindiği gibi Amerika Birleşik Devletleri, II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği'ne ve Komünizme karşı İslam dünyası ile işbirliği kurmuş ve bu süreçte bir çok İslamcı grubun gelişmesine ve güçlenmesine yardımcı olmuştur: Son olarak Afganistan'daki Rus işgalini sona erdirmek için Cemaati İslami ve Hizbu İslami ile ittifak kuran ABD, işgalden sonra bu gruplarla ters düşünce bu kez de Taliban'ı örgütlemiştir. Zalmay Halilzad'ın Afganistan – Pakistan üzerinden güney denizlere inecek petrol boru hatları teklifi reddedilince de Taliban ile mücadeleye başlamıştır. Yine bu süreçte, Afgan cihadının lojistik sorumlusu Usame bin Laden liderliğinde el-Kaide Terör Örgütü ortaya çıkmıştır. El-Kaide'nin gelişmesine ve güçlenmesine göz yuman ABD, El-Kaide eylemlerini gerekçe göstererek 11 Eylül sonrasında Ortadoğu ve Asya'nın en önemli iki Enerji alanının merkezindeki Afganistan ve Irak'ı doğrudan işgal etmiştir.

Irak işgali sürecinde Ürdünlü Zarkavi liderliğindeki Kaide militanlarının önemli bir bölümü, Rus Dış İstihbaratı SVR tarafından devşirilince 2006 Haziran'ında Zarkavi ortadan kaldırılmıştır. Irak ElKaide'sinin sert direnişi ABD'ye askeri, siyasi ve ekonomik olarak büyük zararlar vermiştir. Ruslar bir süre sonra El Kaide üzerinde dünya genelinde bir etkinlik kurunca da 2011 Mayıs ayında Usame bin Laden şüpheli bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. (Manaz, 2008)

Daiş Terör Örgütü

Daiş Terör Örgütü, El Kaide benzeri bir işlev yürütmek üzere, ABD tarafından tutuklanıp hapishanelere tıkılan Irak El Kaide militanlarının varlığı üzerine inşa edilmiştir. Kıyafetlerinden marşlarına ve eylem biçimleri ile hedeflerine kadar bir Stüdyo Projesi olarak kurulan Daiş Terör Örgütü, öncelikle Irak ve Suriye'nin enerji ve su kaynaklarını işgal etmiştir. Zaman içerisinde bu alanlar, kimi zaman çatışmasız bir

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

şekilde bir başka terör örgütü PKK'ya devredilmiştir. Daiş Terör Örgütü'nün oluşumunda Rusya'nın da çıkarları olmuş, Örgütün Kafkasya'daki radikallerin bölgeye taşınıp tasfiye edilmesine, Essed rejiminin meşrulaştırılmasına ve muhaliflerin zayıflatılmasına önemli katkıları olmuştur. İşlevini tamamlayan ve (İslam toplumlarınca sempati duyulmayan Daiş Terör Örgütü 2019 yılıyla birlikte çöküşe geçmiş, El Kaide gibi) militanlarının bir bölümü Rus Gizli Servisi SVR tarafından devşirilmiş ve 2019 Ekim ayında Bağdadi de Laden gibi şüpheli bir şekilde sahneden çekilmiştir. (Manaz, 2019)

Daiş Terör Örgütü, İslamcı örgütlerin geleneksel özelliklerinden tamamen uzaktır. Genellikle yüzlerini kapatan örgüt üyelerinin, Aramco paralı askerleri ve Arab özel kuvvetleri mensubu olması kuvvetle muhtemeldir. Örgütün arka planına ilişkin Batılı bir araştırmacının şu analizi önemlidir:

İslam Devleti veya İsis hiçbir yerden çıkmadı. Tamamen Orta Doğu'da yirmi yıllık ABD müdahalesinin yaratmasıydı. Ve ben ABD yetkililerinin Suudi müttefiklerini doğrudan Isis'i finanse etmeleri ve silahlandırması konusunda desteklediğine dair kanıt dağlarına bile değinmiyorum - tıpkı Washington'daki seleflerinin, Sovyetleri bölgeden kovma coşkusuyla, El- Kaide olarak devam eden cihatçılara yardım ettikleri gibi. (Cook, J. 2019)

Somali Politik Zemini ve Şebab Terör Örgütü

Uzun yıllar Somali İslami hayatını etkileyen Salihiye Tarikatı, Suudi kaynaklı olmakla birlikte Seyyid Muhammed öncülüğünde İngiliz ve İtalyan sömürgeciliğine karşı mücadele vermiş Milli bir hareketti. Soğuk Savaş döneminde Somali, ABD ve Sovyetler Birliği arasında sert bir rekabete maruz kaldı. 1967'de başlayan siyasi olayları takiben 1970'de iktidara gelerek sosyalist bir çizgi benimseyen, 1980 sonrasında ise Rusya'yı bırakıp ABD ile on yıllık askeri işbirliği anlaşması imzalayan Siyad Berri önemli bir örnektir.

Bu yüzden, Somali'de radikal grupların ortaya çıkışını 1979 İran İslam Devrimi ve 1979-1989 arasındaki Afganistan işgal ve cihad süreciyle başlatmak gerekir. 1981 yılında kurulan İttihad-ı İslam hareketi içerisine zaman içerisinde İran ve Afganistan süreçlerinden etkilenen veya buralarda bulunmuş militanların katıldığı görülmüştür.

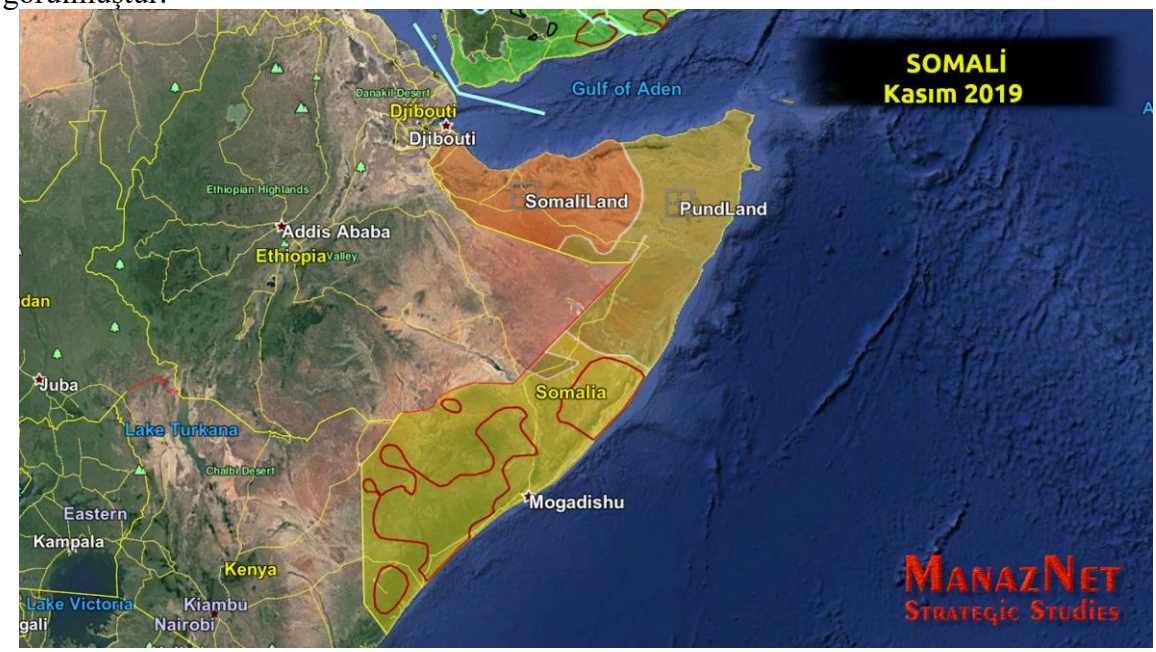

1991 Körfez Savaşı bütün dünyada olduğu gibi Somali'de de, bir Din Savaşı olarak algılanmış ve kitleleri etkilemiştir. Bu zeminden hareketle, özellikle ABD ve İsrail, Komünizm'den sonra yeni tehdit olarak belirledikleri İslamcı gruplarla bir yandan mücadele etmiş, bir yandan da kontrollü bir şekilde destekte bulunmuşlardır. Biz bu stratejiye Tehditle Varolma Stratejisi adını veriyoruz. Somali'deki tehdidin oluşumunda Suudi Arabistan'ın geçmişe dayanan Wehhabi Selefi fikir zemininin de önemli bir payı vardır.

Kuruluş yıllarında, ABD'nin yerleşmek istediği stratejik bölgelerde eylemlere başlayan El Kaide ilk eylemini 1992'de Yemen Aden'de bulunan ABD askerlerine karşı gerçekleştirmiş, 1993 yılında da Somali'de ABD helikopterleri hedef alınmıştır. Bu yıllarda artan terör, kaos, geçici ABD ve BM Askeri varlığına yol açmış, sonunda ülke 2003'de federatif yapıya geçmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Arab Baharı Süreci ve Terörün Tırmanışı

Somali 2006 yılından itibaren İslam Mahkemeleri Birliği ve onun gençlik teşkilatı olan Şebab örgütünün eylemlere başlamasıyla yeni bir döneme girmiştir. Şebab Terör eylemleri Arap Baharı süreciyle birlikte büyük bir artış göstermiştir.

Bu yükselişten 5 yıl sonra Amerika Birleşik Devletleri örgütle mücadele amacıyla yeniden bölgeye yerleşmesine karşın çözümü sağlayacak bir etkide bulunmamıştır. Aksine ABD tarafından yapılan saldırıların etkisi konusunda geniş şüpheler bulunmakta ve Uluslararası Af Örgütü ölen sivillere ilişkin raporlar açıklamaktadır.

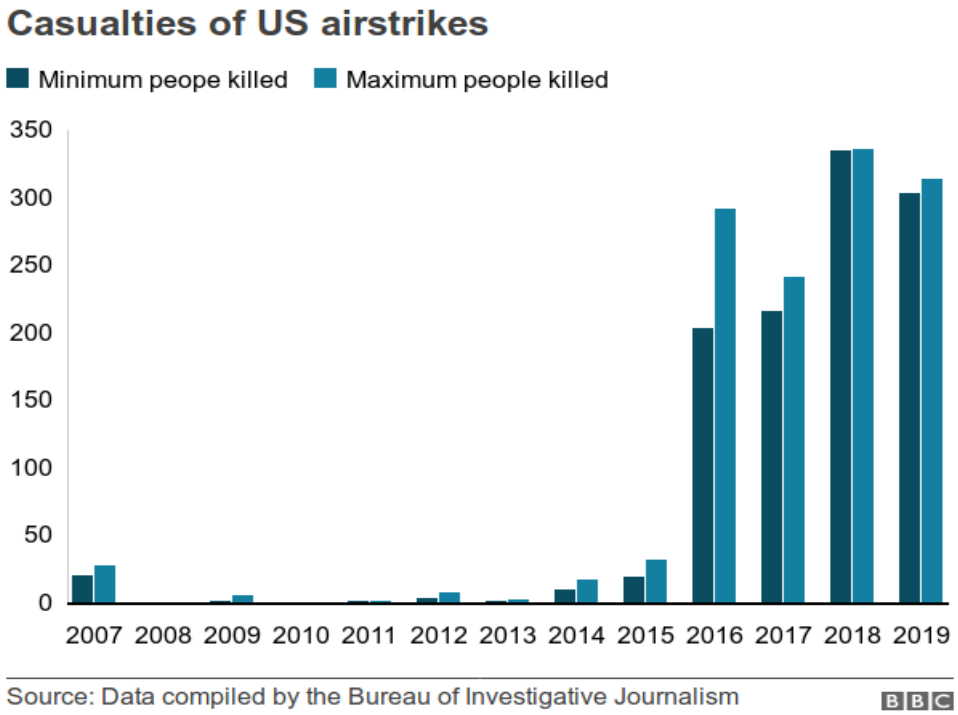

Kanaatimize göre ABD'nin Makdişu merkezli bölgede kesin bir istikrarın sağlanması yönünde bir amacı yoktur. Burada çatışma, saldırı ve kaosun sürmesi Somaliland ve Pundland gibi bölgelerin gelişmesine imkan tanımaktadır. Şebab Terör Örgütü'nün Güneydeki eylemlere ağırlık vermesi, Somaliland ve Pundland gibi Petrol geçiş güvenliği için önemli olan bölgelerde daha az etkili olması dikkat çekicidir. Nitekim, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Aramco ittifakı finansörü olan ülkelerin kuzey bölgelerine yatırım yaparak buradaki siyasi etkinliklerini artırması tesadüf değildir.

Şebab'ın eylemlerinin tümüyle ABD çıkarlarına hizmet ettiği düşüncesine de kapılmamak gerekir. ABD ve İsrail çıkarlarına göre kurgulanıp çalışan Daiş Terör Örgütü'nün burada diriltilmeye çalışılması, Bağdadi'nin liderliğinin sona ermesini takiben Sina şubesi ile birlikte Somali şubesinin de yeni lidere bağlılığını ilan etmesi, Şebab'ın bazı unsurlarının Rus Gizli Servisi SVR ile irtibatlı olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Nitekim, Somali'deki kaos ve çatışma zemini Rusya'nın çıkarlarına da son derece uygundur. Kendisi de bir petrol üreticisi olan Rusya, petrol fiyatlarının artışından birinci derecede fayda sağlayan bir ülkedir. ABD'nin petrol fiyatlarını belirli bir dengede tutması ve artışına engel olacak siyasi ve askeri politikalar yürütmesi, Rusya ve İran gibi karşı ülkelerin ekonomik gücünü zayıflatmak ve dolayısıyla siyasi ve askeri gücünü sınırlamak amacını da taşımaktadır. ABD'nin Ortadoğu'daki Suriye, Yemen veya Basra petrolüne doğrudan ihtiyacı yoktur ancak yüksek petrol fiyatları ABD çıkarlarına kesinlikle aykırıdır.

Somali'deki durum, Libya'daki durumla oldukça benzerlik göstermektedir. Libya'da Türkiye yanlısı Trablus ve Misrata merkezli Milli Hükumete karşı Hafter güçlerini destekleyen Aramco ittifakı, Somali'de Türkiye'nin destek verdiği Makdişu merkezli hükumetin karşısında görülmektedir.

SONUÇ

Somali'de yaklaşık iki asırdır süren tarihi gelişmeler, uluslararası egemenlik mücadelesi ve uluslararası ticaret ve enerji hakimiyeti çatışması ile doğrudan orantılıdır. Bu çerçevede Somali bir yandan Rusya'nın diğer yandan ABD ve Arap müttefiklerinin hedef alanında olmuştur. 2000'li yıllarla birlikte artan ve yerel dinamiklerinden kaynaklandığı düşünülen terör örgütleri ve onların yol açtığı şiddet olayları ve kaos da bununla ilişkilidir. Suriye ve Irak'taki kaos ve savaş ne zaman biterse bölge petrolü de o zaman Akdeniz'e akacağı gibi, Doğu – Batı mücadelesi ve Avrupa'nın petrole olan ihtiyacı ne zaman azalırsa Somali'ye de gerçek huzur o zaman gelecektir.

KAYNAKÇA

1. Aliyev, N. (1994). The History of Oil. Azerbaijan International, Summer (2.2).
2. Busch, G.K. (May 16, 2019). Syria's oil, gas and water – the Immiscible Solution to the War in Syria. Lima Charlie World. Erişim adresi: https://limacharlienews.com/mena/syria-oil-gas-war-in-syria/ Erişim tarihi: 11 Kasım 2019.
3. (Cook, J. (2019). Tulsi Gabbard Is Right, and Nancy Pelosi Wrong. It Was US Democrats Who Helped Cultivate the Barbarism of Isis. Erişim adresi: https://www.unz.com/jcook/tulsi-gabbard-is-right-and-nancy-pelosi-wrong-it-was-us-democrats-who-helped-cultivate-the-barbarism-of-isis/
4. Demirci, N. (2002). Kerkük Petrol Tarihi. Orkun Dergisi, Kasım sayısı. s. 9-10.
5. Encyclopædia Britannica, (2019). Steamboat. Erişim adresi: https://www.britannica.com/technology/steamboat Erişim tarihi: 10 Kasım 2019
6. Manaz, A. (2008). Siyasal İslamcılık: Dünyada Siyasal İslamcılık. C. 1, Afganistan ve ElKaide Bölümü. Google Kitaplar. Erişim adresi: https://play.google.com/store/books/details/Dr_Abdullah_Manaz_D%C3%BCnya_da_Siyasal_%C4%B0slamc%C4%B1l%C4%B1k?id=r9V9CAAAQBAJ
7. Manaz, A. (2009). Oil And The Middle East Policy. Mersin: Cag University Journal of Social Sciences, 6)2), ss. 70-82.
8. Manaz, A. (2019). Daiş (Deaş-Daeş-Işid) Projesi. Google Kitaplar. Erişim adresi: https://play.google.com/store/books/details/Dr_Abdullah_MANAZ_Dai%C5%9F_Dea%C5%9F_Dae%C5%9F_I%C5%9Fid_Projesi?id=BcyVDwAAQBAJ
9. Pees, S.T. (2019) Oil History. Erişim Adresi: www.petroleumhistory.org. Erişim tarihi: Ekim 2008).
10. Rokach, L. (1986). Israel's Sacred Terrorism. A study based on Moshe Sharett's Personal Diary. Third Edition, Belmont, Massachusetts: 1986.
11. Saudi Aramco, (2019). Our History. Erişim adresi: https://www.saudiaramco.com/en/who-we-are/overview/our-history Erişim tarihi: 12 Kasım 2019.
12. Shahak, I. and Chossudovsky, M. (October 19, 2019). "Greater Israel": The Zionist Plan for the Middle East. The Infamous "Oded Yinon Plan". Global Research. Erişim adresi: https://www.globalresearch.ca/greater-israel-the-zionist-plan-for-the-middle-east/5324815 Erişim tarihi: 11 Kasım 2019.
13. Sinclair, A. (1907). Development of the Locomotive Engine. New York: Angus Sinclair Publishing Company.
14. Sputnik, (12 Kasım, 2019). Lavrov: ABD, Suriye'nin doğusundaki petrolü kontrol etmek için bu bölgeyi koparmak ve sözde devlet kurmak istiyor. Erişim adresi: https://tr.sputniknews.com/rusya/201911121040607843-lavrov-abd-suriyenin-dogusundaki-petrolu-kontrol-etmek-icin-bu-bolgeyi-koparmak-ve-sozde-devlet/ Erişim tarihi: 12 Kasım 2019.
15. Toynbee, A. (1884). The Industrial Revolution. Boston: The Beacon Press.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(32)

Ömer Faruk ABİDE[261]; Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ[262]

CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMLARINDA TÜRKİYE'NİN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME ve GELİŞTİRME POLİTİKALARI[263]

TURKEY'S TEACHER TRAINING and DEVELOPMENT POLICY PROGRAM ANNUAL PRESIDENTIAL

ÖZ

Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında öğretmenlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik politikaların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle nitel araştırma yaklaşımlarından olan durum çalışmasından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Araştırmanın veri kaynağı 2019 ve 2020 yıllarında sunulan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre 2019 ve 2020 yıllarında sunulan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarının ikisinde de öğretmenlerin niteliklerini arttırmaya ve öğretmen istihdamlarına yönelik bir takım politika ve tedbirlerin sunulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde yıllık programlarda öğretmenlerin meslekteyken geliştirilmesine yönelik politikaların çoğunlukta olduğu, henüz mesleğe girmeden hizmet öncesi döneme ilişkin sunulan politikaların sayıca daha az olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Bilimleri, Politika, Cumhurbaşkanlığı, Yıllık Program.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine which policies are for the training and development of teachers in the Presidential Annual Programs. Therefore, the research was prepared based on case study which is a qualitative method. The data source of the research is Presidential programs for 2019 and 2020. In the data analysis, content analysis method was utilized. According to the results obtained from research findings, both Presidential Annual Programs introduced in 2019 and 2020 concluded that a number of policies and measures were presented to improve the qualifications of teachers and for teacher employment.

When the findings are analyzed, it can be said that in annual programs, policies for the development of teachers in the profession are in the majority.

Keywords: *Educational Science, Policy, Presidential, Annual Program.*

[261] Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye. e-posta: omerfaruk_abide@hotmail.com
[262] Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye. e-posta: gelisli@gazi.edu.tr
[263] Bu çalışma, Ömer Faruk ABİDE'nin Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ danışmanlığında yürütülen doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

İnsanlık tarihine bakıldığında, avcılık ve toplayıcılık ile başlayan ve günümüzde bilgi toplumu olma yolunda hızla ilerleyen bu sürecin, baş döndürücü bir değişim ve dönüşümü de beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Toplumların bu değişim ve dönüşüm süreci incelendiğinde ise gösterilen gelişimin en önemli öznesinin şüphesiz insanoğlu olduğu görülmektedir. Nitekim küresel dünyada rekabet edebilme imkânına sahip olmak isteyen ülkelerin en çok insana yatırım yaptığı ve bu şekilde kalkınmayı hedeflediği bilinmektedir.

İnsana yapılan yatırım ise eğitim yoluyla gerçekleştirilir. Eğitim genellikle toplumsal gelişimin her aşamasında bir ön koşul olarak düşünülmektedir. Çünkü toplumsal gelişmenin ve kalkınmanın gerçekleşmesinde bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar ve para gibi ekonomik unsurların kullanılması o ülkenin insanının becerisine bağlıdır ve bu beceriyi insana eğitim kazandıracaktır (Kaya, 1984, s. 11).

Ülkelerin beşeri kaynaklarına yaptıkları bu eğitim yatırımlarının istenilen niteliklere ulaşmasında şüphesiz birçok etken vardır. Ancak öğretmen faktörünün tüm bu etkenler içerisinde en önemli role sahip olduğu kolayca kabul edilebilir (Duman, 1991, s. 2). Bu bağlamda yirmi birinci yüzyılda bilgi toplumu olma yolunda mesafe kat eden ve hızla ilerleyen ülkelerde öğretmen yetiştirme ve geliştirme hususuna büyük önem verildiği görülmektedir.

Öğretmen yetiştirme çalışmalarına bu denli önem verilmesinin sebebi öğretmenlik mesleğinin kendine özgü yöntem ve teknikleri olmasındandır. Bu yöntem ve teknikler uzun bir süreç içinde, uygulama ve daha sonraları da bilimsel araştırmalar ile geliştirilmiştir (Gelişli, 2018, s. 142).

Bu noktadan hareketle öğretmen eğitiminin ve öğretmenlik mesleğinin uzun yıllar, üzerinde önemle çalışılan bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizin de küresel anlamda meydana gelen bu değişim ve dönüşümü yakalayabilmesi ve Cumhuriyetimizin temel ilkelerinden olan muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma mefkûresine erişebilmesi şüphesiz ki öğretmen yetiştirme sistemimiz ile doğrudan ilgilidir.

Bu bağlamda ülkemizde de öğretmen yetiştirme ve geliştirme çalışmalarına kaynaklık etmek ve yön vermek maksadıyla birçok politika üretilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Tarihsel süreç incelendiğinde özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte öğretmen yetiştirme sistemimizin yeniden yapılandırılması çalışmalarına ağırlık verildiği ve Ulusal Politika Belgeleri kapsamda milletin tayin ettiği yöneticiler tarafından toplumun her alanda kalkınmasına yönelik birçok politika sunulduğu belirlenmiştir.

Tablo 1

Ulusal Politika Belgeleri

Hükümet Programları / Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları
Orta Vali Programlar
Orta Vadeli Mali Planlar
Kalkınma Planları

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (t.y.). Temel politika belgeleri. http://www.sp.gov.tr/tr/temel-belge sayfasından erişilmiştir.

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere Ulusal Politika Belgeleri kapsamında Hükümet Programları, Orta Vadeli Programlar, Orta Vadeli Mali Planlar ve Kalkınma Planlarının yer aldığı görülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da Hükümet programları ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarının aynı satırda yer almasıdır. Nitekim Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan parlamenter sistemin uygulamalarından olan Hükümet Programları, yerini 09.07.2018 tarihi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesi kapsamında Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarına bırakmıştır.

Bu noktadan hareketle Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarının, toplumun temel sorunlarına ilişkin çözümler üretmek maksadıyla politikalar sunan ve diğer ulusal politika belgelerine de kaynaklık eden önemli bir belge olduğu görülmektedir. Ülkenin kalkınması yönünde büyük ehemmiyete sahip bu belge kapsamında eğitim meselesine ilişkin özellikle eğitim hususunda alınan kararların uygulayıcısı olan öğretmenlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik sunulan politikalar büyük önem arz etmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın genel amacını; Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında, genel eğitim politikaları, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik sunulan politikaların neler olduğunun belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında hedeflenen genel eğitim politikaları nelerdir?

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında öğretmenlerin niteliklerinin arttırılmasına ilişkin hedeflenen politikalar nelerdir?

3. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında öğretmenlerin istihdamlarına yönelik hedeflenen politikalar nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımları kapsamında yer alan, durum çalışmasından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Durum çalışmaları nicel veya nitel yaklaşımlarla yapılabilir ancak her iki yaklaşımda da amaç belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 73). Veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi bir organizasyon veya kişiler tarafından farklı amaçlar için yazılan, fotoğraflanan ya da kayıt altına alınan verilerin analiz edilmesi anlamına gelmektedir (Kutluca, 2014, s. 212).

2.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri kaynağını 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle Hükümet Programlarının yerini alan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları oluşturmaktadır.

Tablo 2

Araştırmanın Veri Kaynağı
2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı
2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

Bu kapsamda Tablo 2'de görüldüğü üzere 2019 ve 2020 yıllarında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları veri kaynağı olarak incelenmiştir.

2.2. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, araştırma kapsamında toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 242). Bu noktadan hareketle 2019 ve 2020 yıllarında sunulan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları ayrıntılı olarak incelenmiş, ilgili belgelerde ilk olarak eğitim hususuna ilişkin sunulan içeriklere ulaşılmış, bu içerikler kapsamında Türkiye'de öğretmen yetiştirme ve geliştirme alanında sunulan politikalar belirlenmiştir. Elde edilen bulgular tablo ve şekillerle ifade edilmiştir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğinin sağlanması amacıyla verilerin geçici analizi esnasında uzman görüşü alınmıştır. Geçici analiz aşamasında araştırmacılar, araştırma konularının daha derinden kavranmasını sağlamak ve veri toplamanın her turuna rehberlik etmek için çalışmalarda bulunur. Bu durum nitel araştırmayı güçlü kılan yönlerdendir (Akdağ, 2014, s. 517). Yapılan bu çalışmalar ile elde edilen bulgular ışığında araştırma konusu ve veriler arasında ilişkiler belirlenmiş ve nihayetinde diyagramlar, tablolar, şekiller ve grafikler oluşturulmuştur. Bu noktada araştırmacı ve uzman görüşleri arasında görüş birliğinin sağlanmasına dikkat edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde alt problemlere ilişkin içerik analizi sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiş, tablo ve şekiller halinde sunularak yorumlanmıştır.

3.1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında yer alan genel eğitim politikaların tespit edilmesi amacıyla, ilki 2019 yılında yayınlanan ve peşinden ikincisi 2020 yılında hazırlanan yıllık programlar ayrıntılı olarak incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

3.1.1. 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

2019 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu politika belgesinde eğitime ilişkin oluşturulan politika başlıklarına ilişkin temalar Şekil 1'de verilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

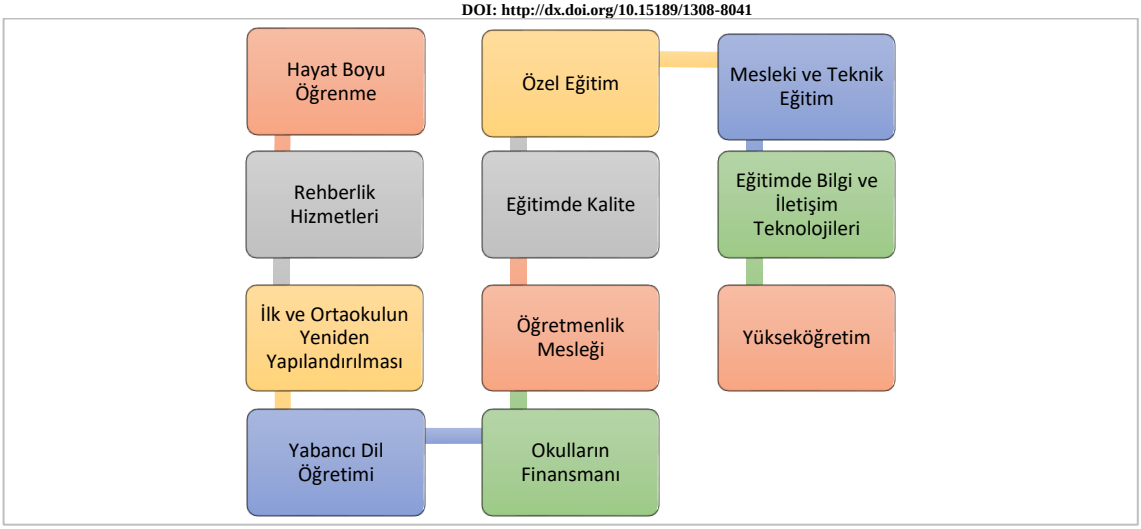

Şekil 1. 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında eğitim konusuna ilişkin sunulan temalar

Şekil 1'den hareketle 2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında hedeflenen eğitim politikaları incelenip gruplanmış ve bu alana ilişkin politikaların on bir tema altında oluşturulduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu temalar incelendiğinde eğitim konusuna ilişkin geniş bir yelpazede politikalar sunulduğu, eğitimin her kademesine ilişkin çalışmaların yapıldığı, eğitimin ekonomi boyutundan teknoloji boyutuna kadar geniş bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. Öte yandan eğitimde kalite arayışlarının da devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmanın konusunu oluşturan öğretmenlik mesleğine ilişkin politikalar bir tema altında oluşmuştur.

3.2.2. 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

2020 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu politika belgesinde eğitime ilişkin oluşturulan politika başlıklarına ilişkin temalar Şekil 2'de verilmiştir.

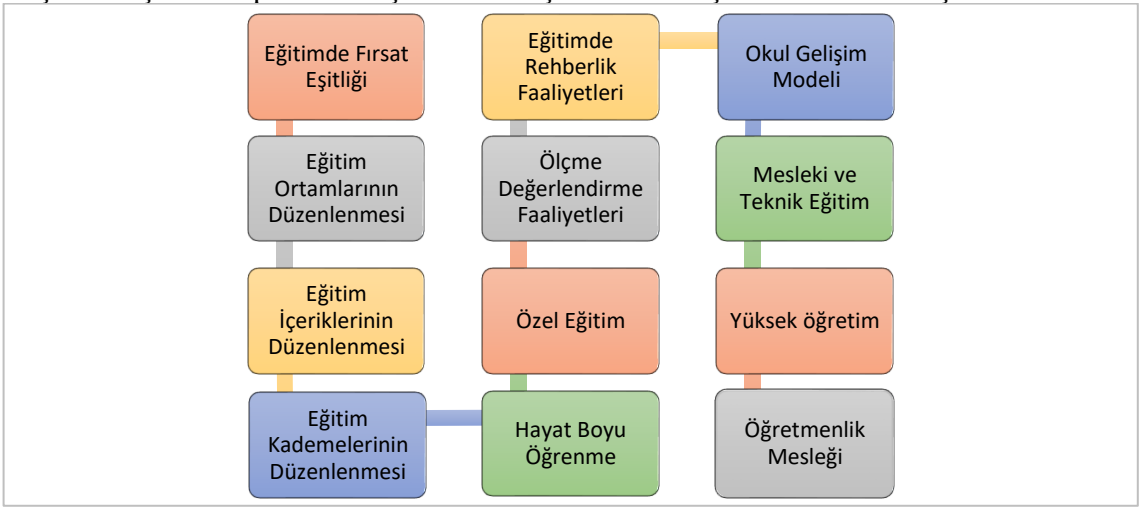

Şekil 2. 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında eğitim konusuna ilişkin sunulan başlıklar

2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları ayrıntılı olarak incelenmiş, eğitim konusu kapsamında oluşturulan politikaların Şekil 2'den de anlaşılacağı üzere on iki tema altında oluşturulduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu temalar incelendiğinde eğitimin tüm kademelerine yönelik tedbirlerin sunulduğu, eğitime erişim hususunda politikalar üretildiği, eğitim sürecinin değerlendirilmesi amacıyla ölçme değerlendirme faaliyetlerine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Öte yandan özel eğitim, hayat boyu öğrenme, mesleki ve teknik eğitim, yükseköğretim gibi eğitimin diğer önemli konularında da tedbirler uygulandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca öğretmenlik mesleğine ilişkin de politikalar üretildiği ve bu bağlamda yıllık programa dâhil edildiği tespit edilmiştir. Tüm bu özellikleri bakımından 2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının da eğitim konusunu geniş bir yelpazede ele aldığı ve bu yönde politikalar ortaya koyduğu görülmektedir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Amacına İlişkin Bulgular

Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında öğretmenlerin niteliklerini arttırmaya yönelik politikaların tespit edilmesi amacıyla, 2019 ve 2020 yılında hazırlanan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları ayrıntılı olarak incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

3.2.1. 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmenlik mesleğine ilişkin hedeflenen politikalar teması ayrıntılı olarak incelendiğinde öğretmenlerin niteliklerini arttırmaya yönelik aşağıdaki tabloda sunulan bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 3

2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında Öğretmen Niteliğinin Arttırılmasına İlişkin hedeflenen Politikalar

2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı	Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin mesleki gelişimleri yeniden yapılandırılacak ve insan kaynağının verimli kullanılması sağlanacaktır.
	Öğretmenlerin mesleki gelişimi lisansüstü düzeyde desteklenecektir. Sertifikaya dayalı pedagojik formasyon yerine lisansüstü düzeyde "Öğretmenlik Mesleği Uzmanlık Programı" açılacaktır.
	Sınıf öğretmenlerine bilgisayarsız ortamda algoritmik düşünce öğretimine yönelik yüz yüze hizmet içi eğitimler düzenlenecektir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere 2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmen niteliklerinin arttırılmasına ilişkin üç ayrı politika oluşturulduğu ve bu kapsamda tedbirler alındığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Öğretmenlerin niteliklerinin arttırılmasına ilişkin politikalara bakıldığında gerek hizmet öncesi dönemi gerekse de hizmet içi dönemi kapsayacak şekilde politikaların oluşturulduğu öte yandan sınıf öğretmenliği branşına ilişkin öğretmen niteliklerinin arttırılmasına yönelik özel tedbirlerin de sunulduğu görülmektedir. 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmen niteliklerinin artırılması kapsamında öğretmenlerin mesleki gelişiminin sağlanmasına yönelik oluşturulan politikaların ağırlıkta olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

3.2.2. 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları

2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmenlik mesleğine ilişkin hedeflenen politikalar teması ayrıntılı olarak incelendiğinde öğretmenlerin niteliklerini arttırmaya yönelik aşağıdaki tabloda sunulan bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 4

2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında Öğretmen Niteliğinin Arttırılmasına İlişkin hedeflenen Politikalar

2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı	Ehliyet ve liyakat temelli kariyer sistemi hayata geçirilecektir
	Sınıf öğretmenlerinin yan alan ve mesleki rehberlik becerileri geliştirilecektir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

	Yabancı dil öğretmenlerinin niteliklerini artırmaya yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenecektir.
	Hizmet içi eğitimlerin içerikleri öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin güncel ihtiyaçları çerçevesinde yenilenecek, mesleki ve teknik eğitimde hizmet içi eğitimler iş ortamlarında gerçekleştirilecektir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere 2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmen niteliklerinin arttırılmasına ilişkin dört ayrı politika oluşturulduğu ve bu kapsamda tedbirler alındığı anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin niteliklerinin artırılmasına ilişkin politikalar incelendiğinde ehliyet ve liyakat üzerinde durulduğu, hizmet içi eğitim programlarının öğretmenlerin ihtiyacına göre yeniden düzenleneceği sonucuna ulaşılmaktadır. Öte yandan sınıf öğretmenleri ve yabancı dil öğretmenlerinin niteliklerinin geliştirilmesine yönelik politikaların da uygulanmak üzere yıllık programa dâhil edildiği görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre 2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının daha çok görevdeki öğretmenlerin niteliklerini arttırmaya ve gelişimini sağlamaya yönelik politikalar ürettiği söylenebilir.

3.3. Araştırmanın Üçüncü Alt Amacına İlişkin Bulgular

Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında öğretmenlerin istihdamlarına yönelik politikaların tespit edilmesi amacıyla, 2019 ve 2020 yılında sunulan yıllık programlar ayrıntılı olarak incelendiğinde öğretmenlerin istihdamlarına ilişkin politikalarla ilgili aşağıdaki tabloda bulgulara ulaşılmıştır.

3.3.1. 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları

2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı ayrıntılı olarak incelenmiş ve öğretmenlerin istihdamlarına yönelik oluşturulan politikalar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında Öğretmen İstihdamına İlişkin hedeflenen Politikalar

2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı	Okul yöneticiliği yüksek lisans düzeyinde mesleki uzmanlık becerisine dayalı profesyonel bir kariyer alanı olarak yapılandırılacaktır.
	Ücretli öğretmenlerimizin ücretleri iyileştirilecektir.
	Sözleşmeli öğretmenlerin görev sürelerine ilişkin düzenleme yapılacaktır.
	Okul yöneticiliğine atamada yeterliliklere dayalı yazılı sınav uygulaması ve belirlenecek diğer nesnel ölçütler kullanılacaktır.

Tablo 5'te görüldüğü üzere 2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmenlerin istihdamlarına yönelik olarak dört farklı politika sunulmuştur. Hedeflenen bu politikalar ayrıntılı olarak incelendiğinde ücretli öğretmen ve sözleşmeli öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik tedbirler olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan okul yöneticiliğine yönelik ayrı bir kariyer planlaması düşünüldüğü bu bağlamda okul yöneticiliğine atamalarda mevcut usullerden farklı bir yol izlenmesine yönelik politikalar ortaya konulduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.3.2. 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları

2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı ayrıntılı olarak incelenmiş ve öğretmenlerin istihdamlarına yönelik oluşturulan politikalar Tablo 6'da sunulmuştur.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 6

2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında Öğretmen Niteliğinin Arttırılmasına İlişkin hedeflenen Politikalar

2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı	Konut imkânlarının kısıtlı olduğu bölgelerde öğretmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayacak konut yatırımlarına devam edilecektir.
	Ehliyet ve liyakat temelli kariyer sistemi hayata geçirilecektir.
	Yatay ve dikey kariyer basamaklarına yönelik lisansüstü düzeyde mesleki uzmanlık ve gelişim programları açılacaktır.
	Öğretmenlik Meslek Kanunu çıkarılacaktır.
	Öğretmene yönelik fiziksel ve duygusal şiddet önlenecektir

Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere 2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmenlerin istihdamlarına yönelik beş farklı politika oluşturulduğu görülmektedir. Oluşturulan bu politikalar ayrıntılı olarak incelendiğinde; ehliyet ve liyakat temelli bir kariyer sisteminin hedeflendiği, lisansüstü düzeyde mesleki uzmanlık ve gelişim programlarının planlandığı, öğretmenlik meslek kanunu ile bir takım yasal düzenlemelere gidileceği anlaşılmaktadır. Öte yandan gereksinim duyulan bölgelerde öğretmenlerin barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik tedbirler alınacağı, okul içinde ve dışında öğretmeni hedef alan fiziksel ve duygusal şiddetin önlemesine yönelik politikalar üretileceği bulgusuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle parlamenter sistem uygulaması olan hükümet programlarının yerini alan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarının öğretmen yetiştirme uygulamalarına yönelik sunduğu politikalar açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Yapılan çalışma ile Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarının öğretmen niteliklerini arttırmaya ve öğretmenlerin istihdamlarına yönelik politika ve tedbirlerin olup olmadığı araştırılmış, varsa bu politikaların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, 2019 ve 2020 yıllarında hedeflenen Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarının ikisinde de öğretmenlerin niteliklerini arttırmaya ve öğretmen istihdamlarına yönelik politikaların oluşturulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular incelendiğinde öğretmenlerin meslekteyken geliştirilmesine yönelik politikaların çoğunlukta olduğu, henüz mesleğe girmeden hizmet öncesi döneme ilişkin sunulan politikaların sayıca daha az olduğu söylenebilir.

Araştırmanın alt amaçlarına ilişkin sonuçlara bakıldığında 2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında öğretmen niteliklerine ilişkin insan kaynaklarının verimli kullanılması kapsamında öğretmen ve okul yöneticilerinin niteliklerinin iyileştirilmesine yönelik politikalar hedeflendiği görülmektedir. Nitekim amacı insan kaynaklarını doğru yönetmek olan eğitim faaliyetleri; en karlı yatırım olmasının yanında, sonucu geç alınan, iyi yönetilmezse zararı büyük olan, en pahalı yatırım olarak kabul edilmektedir (Kaya, 1984, s. 13). Bu bağlamda insan kaynaklarının verimli kullanılmasına ilişkin politikaların son derece yerinde alınmış kararlar olduğu söylenebilir.

2019 yılı programında öğretmen niteliklerinin arttırılmasına ilişkin bir diğer politikanın da formasyon eğitimine yönelik olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Sertifikaya dayalı pedagojik formasyon yerine lisansüstü düzeyde Öğretmenlik Mesleği Uzmanlık Programı'nın uygulanacağı belirtilmektedir. Nitekim sertifikaya dayalı formasyon eğitimine ilişkin Eğitim Fakültelerinde pedagojik formasyon eğitiminde görevli akademisyenlerle yapılan bir çalışma sonucuna göre bu programda görevli akademisyenlerin sertifikaya dayalı formasyon eğitimini olumlu bulmadıkları, bu yolla eğitim fakültesi dışındaki öğrencilere öğretmenlik yolunun açılmasının niteliği düşürdüğü yönünde fikir bildirdikleri belirlenmiştir. Öte yandan yine bahsi geçen araştırmada pedagojik formasyon eğitimlerinin; süre kısalığı, öğrencilerin bu eğitim için ücret ödemelerinden

dolayı sertifikayı bir hak olarak görmeleri ve eğitimi önemsememeleri, bu eğitim sırasında öğrenci devamının problem olması gibi birtakım sınırlayıcı sebeplerden dolayı öğretmenlik yeterliliği kazandırmadığı düşünülmektedir (Köse, 2017). Bu bağlamda formasyon uygulamasının değiştirilmesi yönünde alınan tedbirlerin olumlu sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.

2019 yılı programında öğretmen istihdamına yönelik hazırlanan politikalar incelendiğinde; ücretli öğretmenlerin maaş problemlerinin çözülmesine yönelik politikalar hedeflendiği görülmektedir. Nitekim gerçekleştirilen bir araştırmada Türkiye'nin 81 ilinde 80 bin 583 ücretli öğretmenin görev yaptığı belirlenmiştir (Memurlar.net, 2020). Bu öğretmenlerin ayda ortalama iki bin Türk Lirası maaş aldıkları ve geçim sıkıntısı yaşadıkları bilinmektedir. Bu duruma ilişkin ücretli öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik politikalar üretilmesi olumlu bir adım olarak görülmektedir. Sözleşmeli öğretmenlerin zorunlu görev süresinin kısaltılmasına yönelik sunulan politika neticesinde öğretmenlerin ilk atamalarından sonra zorunlu görev süreleri kısaltılmış ve öğretmenlerin toplamda 6 yıl olan zorunlu görev süresinin 4 yıla indirilmesi planlanmıştır. Böylece özelikle ilkokullarda görevli öğretmenin tayini çıkması durumunda öğrencilerin eğitiminin bölünmesinin önüne geçildiği söylenebilir.

2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık programında öğretmen niteliklerin arttırılmasına ilişkin politikalar incelendiğinde ise; ehliyet ve liyakat temelli bir kariyer sisteminin inşa edileceğine yönelik politikaların hedeflendiği görülmektedir.

Nitekim istihdam kararları alınırken ehliyet ve liyakat son derece önem arz etmektedir. İşe uygunsuz kişilerin alınmasının işin kalitesine olumsuz etki yapma, öngörülemeyen zararlar ortaya çıkarma ve nitelikli iş gücü kaybı gibi pek çok soruna sebebiyet verdiği bilinmektedir. Özellikle ülkenin nesillerini milli ülkülerimiz doğrultusunda yetiştirecek olan öğretmenlerin seçiminde ehliyet ve liyakata dayalı bir politika ortaya konulması son derece elzem bulunmaktadır. Ayrıca sınıf öğretmeni ve yabancı dil öğretmeni gibi branşların niteliklerin arttırılmasına yönelik hizmet içi faaliyetlerinin planlanması önem arz eden bir diğer noktadır. Çünkü özellikle sınıf öğretmenlerinin, bireyin yaşamında akademik temellerin atılmasında, kişiliğinin şekillenmesinde derin etkileri olmaktadır. Bu bağlamda ilköğretim kademesine yönelik sınıf öğretmeni yetiştirme ve geliştirmeye yönelik yapılan çalışmaların dikkatle planlanması ve uygulanması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda 2020 yılı programında öğretmenlerin niteliklerinin arttırılmasına yönelik hedeflenen politikalarda bu hususlara dikkat edilmesinin son derece olumlu olduğu söylenebilir.

2020 yılı programında öğretmen istihdamına yönelik politikalar incelendiğinde öğretmenlerin ihtiyaç duyulan bölgelerde barınma problemlerinin giderilmesine ilişkin politikalar ortaya konulduğu görülmektedir. Nitekim kırsal kesimlerde görev yapan öğretmenlerin sorunlarını araştıran çalışmalarda, öğretmenlerin zorlandığı konuların başında barınma probleminin geldiği tespit edilmiştir (Bulut, H. & Coşkun, H., 2017; Özdemir, M. & Civelek, Ş., 2015; Özpınar, M., 2008). Bu bağlamda öğretmenlerin kırsal kesimlerde ve ihtiyaç duyulan bölgelerde bu tarz sorunlarına karşı tedbirler içeren politikalar üretilmesi önemli görülmektedir. Ayrıca 2020 yılı programında öğretmenlerin okul içi ve okul dışında fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalmalarını önlemek maksadıyla çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir. Bu yönde kadın öğretmenler üzerinde yapılan bir çalışma sonuçlarına göre kadın öğretmenlerin yaklaşık yarısının (%47,9) çalışma hayatlarında bir şekilde yıldırmaya maruz kaldıklarını göstermektedir (Eğitimciler Birliği Sendikası Stratejik Araştırma Merkezi [EBSAM], 2015). Bu açıdan bakıldığında programda bu sorunların çözümüne yönelik yer alan politikaların öğretmenlerin özlük hakları bağlamında çözümler üretmeye yönelik olumlu adımlar olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak; ülkenin her alanda kalkınması maksadıyla politikalar üreten ve ulusal politika belgelerini hazırlayan ilgili kurum ve kuruluşların öğretmenlerin sorunlarına yönelik çözüm üretmek maksadıyla politikalar ortaya koyduğu ve bu yönde tedbirler aldığı görülmektedir. Ancak uygulanan politika ve alınan tedbirlerin hizmet içi dönemi olduğu kadar hizmet öncesi dönemi de daha kapsamlı ele alacak şekilde planlanması önerilmektedir. Öğretmen yetiştirme ve geliştirme bir bütün olarak düşünülebilir fakat öğretmenlerimizin mesleğe kabulünden önce öğretmen yetiştirme aşamasında niteliklerinin artırılmasına yönelik uygulanacak politikaların kapsamının genişletilmesinin, hizmet içi dönemde yapılacak faaliyetlerin yükünü ve maliyetini önemli ölçüde azaltacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akdağ, H. (2014). Nitel ve karma araştırmada veri analizi. S. B. Demir (Ed.), Eğitim araştırmaları (Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar) içinde (s. 515 – 547). Ankara: Eğiten Kitap.
2. Bulut, K. & Coşkun, Ş. (2016). Kırsal kesime atanan türkçe ve sınıf öğretmenlerinin mesleğe uyum süreci. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 159-185. https://dx.doi.org/ 10.23863/kalem.2018.99
3. Duman, T. (1991). Türkiye'de ortaöğretime öğretmen yetiştirme (Tarihi Gelişimi). İstanbul: Milli Eğitim.
4. Eğitimciler Birliği Sendikası (2015). Kadın öğretmenlerin mobbing algısı araştırmasını açıkladık. https://www.ebs.org.tr/manset/3026/Memur-Sen'den%20'Ter%C3%B6r%C3%BCn%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Hayat%C4%B1na%20Etkileri'%20raporu sayfasından erişilmiştir.
5. Gelişli, Y. (2018). Öğretmen yetiştirme sistemimizde etik. M.Ergün, B. Oral, T. Yazar (Ed.), Öğretmen yetiştirme sistemimiz (Dün, Bugün, Yarın) içinde (s. 131 – 163). Ankara: Pegem Akademi.
6. Kaya, Y.K. (1984). İnsan yetiştirme düzenimiz (Politika – Eğitim – Kalkınma). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Döner Sermaye İşletmesi Tesisleri.
7. Köse, A. (2017). Pedagojik formasyon eğitiminde görevli akademisyenlere göre pedagojik formasyon uygulaması: sorunlar, çözüm önerileri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2), 709-732. http://kefad.ahievran.edu.tr/InstitutionArchiveFiles/f44778c7-ad4a-e711-80ef-00224d68272d/d1a3a581-af4a-e711-80ef-00224d68272d/Cilt18Sayi2/6895c41f-c104-4e30-aaea-133ce4442aae_20171205027.pdf sayfasından erişilmiştir.
8. Kutluca, T. (2014). Veri toplama yöntemleri. S. B. Demir (Ed.), Eğitim araştırmaları (Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar) içinde (s. 193 – 214). Ankara: Eğiten Kitap.
9. Memurlar.net (2020). 81 ilde 80 bin 583 ücretli öğretmen görev yapıyor. Erişim adresi https://www.memurlar.net/haber/877959/81-ilde-80-bin-583-ucretli-ogretmen-gorev-yapiyor.html
10. Özdemir, M. & Civelek, Ş. (2015). Öğretmenlerin eğitimsel çevresel ve sosyal sorunları (Şırnak ili örneği). Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(2015), 163 – 181. https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/47934/606374 sayfasından erişilmiştir.
11. Özpınar, M. (2008). Köyde görev yapan sınıf öğretmenlerin sorunları (Aydın ili örneği). (Yüksek lisans tezi). http://adudspace.adu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11607/1186/murat_ozpinar_tez.pdf.pdf?sequence=3&isAllowed=y sayfasından erişilmiştir.
12. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (t.y.). Temel politika belgeleri. http://www.sp.gov.tr/tr/temel-belge sayfasından erişilmiştir.
13. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(33)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN[264]; Ali İhsan CAN[265]

PİERRE CORNEİLLE'İN "LE CİD" ADLI TİYATROSUNDAKİ GERÇEKÇİLİK ve İNANDIRICILIK

REALISM and COGENCY IN PIERRE CORNEILLE'S THEATRE PLAY "LE CİD"

ÖZ

Rönesans dönemi klasik akımı, asıl gücünü Antik Yunan Edebiyatından almaktadır. Klasik akımda kurallar vardır ve bu kurallara harfiyen uyulması beklenir. Klasik akımda uyulması gereken kurallardan birisi, eserlerin gerçekçi ve inandırıcı olmasıdır.

Bu konuda Aristotales'in Poetika adlı eserindeki içeriğe bağlı kalınmıştır. Gerçekçilik ve inandırıcılıkta temele alınacak unsurlar: akıl/sağduyu, ahlak ve üç birlik kuralıdır. Akıl/sağduyu, mantık ve gerçeğe uygun olarak olayları ele almak; ahlak, toplumsal kurallara uygun olarak hareket etmek; üç birlik kuralı ise yer (tüm olayların baştan sona kadar aynı yerde geçmesi), zaman (olayların yirmi dört saatlik bir zaman dilimini kapsaması) ve olay (tek bir olayın anlatılması) birlikteliğine uymaktır. Bu makalede, Fransız trajedisinin kurucularından biri olan Corneille'in, Le Cid adlı tiyatro eseri, klasik akımın gerçekçilik ve inandırıcılığa yüklediği bağlam üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Akım, Tragedya, Corneille, Le Cid, Gerçekçilik ve İnandırıcılık.
JEL Kodu: Y30.

ABSTRACT

Renaissance period classical movement gets main strength from Ancient Greek Literature. There are rules in the classical movement and following these rules strictly is expected. One of the rules which are supposed to be followed is that the creations be realistic and convincing.

On this point, it is stuck to the content of Poetics by Aristotle. Main factors grounding on realism and persuasiveness are: mind/common sense, ethics and threee unities. Mind/common sense is reviewing incidents in accordance with logic and reality; ethics is acting proper to common courtesy; three unities is abiding to the association of location (all incidents taking place at the same location from the beginning to the end), time (incidents including within a period of twenty-four hours) and event (narrating only one incident). In this article, drama piece named Le Cid by Corneille, who is one of the founders of French tragedy, is discussed over classical movement laying context on realism and persuasiveness.

Keywords: *Classical Movement, Tragedy, Corneille, Le Cid, Realism and Persuasiveness.*
JEL Code: *Y30.*

[264] **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Ağrı/TÜRKİYE e-mail: mefo3@hotmail.com**
[265] **MEB Ağrı/Patnos Kuşkaya Ortaokulu Türkçe Öğretmeni, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Patnos/AĞRI e-mail:ali.ihsan.can29@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Fransız trajedisinin kurucularından Pierre Corneille, 17. yy. tiyatrosunun önemli sembollerinden birisidir. Yazmış olduğu Le Cid adlı eseri ile hem büyük bir beğeni kazanmış hem de tragedya anlayışının temel ilkelerini ihlal ettiği düşüncesi ile tepkilerin de odak noktasında olmuştur. Özellikle kahramanlardan birinin katili ile evlenmesi Fransa'da büyük tartışmalara neden olmuştur.

Tartışmanın büyümesi ile yeni kurulan Fransız Akademisi, Chapelain'in başkanlığında bilim adamlarını toplayarak bu konuda araştırma yaptı. Bu araştırma sonucu Cid Adlı Tragi- Komedya Üzerinde Fransız Akademisi'nin Düşüncesi (1618) adlı inceleme ortaya çıktı. Ama bu inceleme, bunu yayımlayan kurumun adına yakışmıyordu. İncelemede önemsiz noktalar üzerinde durularak bunlar yerilmiş ve yapıt ahlak yönünden çürütülmeye çalışılmıştır (Nutku, 1970).

Klasik anlayışın hâkim olduğu bir edebiyat ortamı ve devirde önemli yapıtlar verilmiştir. Yazılan eserlerde klasik akımın kurallarına harfiyen uyulması amaçlanmıştır. Bu kurallara uyulduğu takdirde eserlerin gerçekçi ve inandırıcı olduğu düşünülmektedir.

Klasik Akım ve Klasik Akımın Gerçeklik ve İnandırıcılığa Yüklediği Anlam

Klasisizm, hümanist felsefe ve Rönesans hareketlerinin yaşandığı sosyal ve siyasi ortamda doğmuştur. Klasisizm, hümanizmin -bir takım farklılıklarla birlikte- daha şuurlu ve daha kurallı bir devamı olmuştur (Çetişli, 2012, s.46). Akıl ve sağduyuya önem veren ve doğayı aklın gözüyle inceleyen klasik akım; Aristo ve Descartes'ten gücünü almaktadır. Aristo ve ona verilen "mantığın babası" kavramı da klasisizmin dayandığı temeller ile örtüşmektedir. Descartes ise akıl ve mantıkla ihtiras ve güçsüzlük kavramlarının her zaman yenilebileceğini dile getirmiştir.

İnsanoğlu aklı ile bu evrensel düzeni anlayabilir. Akıl ve sağduyuya bağlı kalan yazar, eserinde bu evrensel düzenin gerçeğini yansıtabilir; aynı uyumu, aynı ölçümü gerçekleştirebilir. Burada duyumlarla algılanan yüzeysel gerçeklik ya da sezgiyle kavranan saklı gerçeklik değil, doğru düşünceyle ulaşılacak olan temel gerçeklik söz konusudur (Şener, 2012, s.106).

Klasisizmde olağanüstüye, mükemmelliğe, şaşırtıcıya, hayale yer verilmez. Diğer bir nokta ise; toplumun gelenek, görenek ve törelerine uymak, onlara saygı duymak gerektiğidir. Eğer bir durum gerçekleşmişse, bu durum onun doğruluğunu, gerçekliğini, insan tabiatına uygunluğunu ortaya koyar (Çetişli, 2012, s.46).

Klasik akımın genel özelliklerini Çetişli (2012, s.45-55) ve Gökberk (1974, s.336-337) şu şekilde dile getirmiştir:

a. Klasisizmin temelleri şunlardır: akıl/sağduyu, doğa, gerçeklik.
b. Klasisizme göre, edebiyat insan tabiatının taklididir. Klasik edebiyat dış dünya ile pek ilgilenmez.
c. Konu ve olaylar gerçeğe uygun olmalıdır.
ç. Klasik sanatçılar, duygu ve düşüncelerinde aklı rehber almak zorundadırlar.
d. Sanatçı, eserlerinde kendinden bahsedemez.
e. Klasik akımda her türün kendi kural ve sınırlılıkları vardır. Örneğin bir tiyatro türü olan trajedide "üç birlik kuralı" mevcuttur.
f. Klasik akımda, okuyucunun/izleyicinin ahlaksal ve eğitsel yönden gelişimi önemlidir.
g. Açık, anlaşılır, sade ve yalın bir dil kullanılmıştır.

Klasisizme bağlı olarak önemli tiyatro eserleri ortaya konmuştur. Bu akıma bağlı olarak ortaya çıkan tragedya; kendi içinde özel kuralları olan, genel yapı olarak klasik akımın özelliklerini içinde barındıran bir tiyatro türüdür. Corneille'in Le Cid adlı eseri de bu türün bir örneğidir. Bu akım ve tragedya kuralları çerçevesinde gerçekçilik ve inandırıcılıkta temele alınan üç unsur vardır: akıl/sağduyu, ahlak ve üç birlik kuralı.

Tragedya; ahlak olarak ağır başlı, belli bir başı ve sonu olan, belli bir uzunluğu mevcut olan bir fiilin taklididir; sanat çerçevesine ele alınıp güzelleştirilen bir dile sahiptir. Her kısmın kendine has bir aracı vardır; eylemde bulunan bireyler tarafından temsil edilir. Tragedyanın görevi ruhu tutkulardan temizlemektir (Aristotales, 1983, s.11).

Tragedyalarda fiil öne çıkar ve fiile dayanmayan tragedya olmaz. Oyunun kahramanı soylu bir nitelik taşır. Doğruluk, ahlak, cesaret gibi üstün özellikleri vardır. İnandıkları uğruna savaşır, hatasından dolayı cezalandırılır, ancak vicdan azabı çekmez. Bu vesile ile izleyicide de arınma gerçekleşir (Kaplan, 2014, s.92).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tragedyalarda ahlaki ilkeler çok önemlidir. Özellikle toplum kurallarına uymak ahlaki değerlerin başında gelir. Şener'e (2012) göre; sanat, ahlaklı olmakla hakikate uymuş ve güzel olanı bulmuş olacaktır. Bir tiyatronun ahlaki olarak eğitici olması için toplumun değer yargılarını savunması gerekir. Bu üç yolla gerçekleştirilir: İyiyi ödüllendirip kötüyü cezalandırmakla, erdemi sevdirip kötülükten nefret ettirmekle, tutkuları dizginlemek ve kötüye pişmanlık duyurmakla (Şener, 2012, s.108).

Ahlaki açıdan bakılacak diğer unsur ise aşk ve irade ilişkisidir. Tragedyada önemli olan kahramanın görev ve sorumluluklarıdır. Bu görev ve sorumluluk uğruna kahraman her şeyi göze alır. Vardar'a (1998) göre Corneille, aslında Le Cid'de coşkunluk anlarında iradenin duygular üzerindeki zaferiyle kendini gösteren üstün insanın ahlaki gücünü sergileyerek izleyicinin hayranlığını kazanmayı hedefler. Bunun için kendinde iradenin hâkim olduğu olağanüstü bir kahraman olan Rodrigue'yi seçmiştir ve görev ve sorumluluğu bu kahraman üzerinden ele almıştır. Corneille, iradeyi; aşk, tutku, coşkunluk üzerine hâkim olabilmesi için şan ve şeref gibi daha güçlü bir tutkunun hizmetine verir. Bu onur duygusu, aşktan daha kuvvetlidir. Corneille, üst insan ülküsünü yapıtında gerçekleştirerek insanları olması gerektiği şekilde göstermiştir.

Boyacıoğlu'da (2004, s.211) aynı şekilde iradenin aşktan güçlü olmasını ödev duygusu olarak dile getirmiştir: "Kahraman bu iradenin tutku üzerine zaferini bir ödev gibi kabul eder. Böylece Corneille'de ödev duygusu, tutkuya galip gelir."

Tragedyalarda biçim kuralları önemli bir yer tutar. Bu kurallar eserin gerçekçilik ve inandırıcılığını etkileyen unsurlardır. Üç birlik kuralı dediğimiz bu biçim kurallar şunlardır:

a. Zaman Birliği: Eserdeki tüm olayların yirmi dört saat içinde gerçekleşmesi gerektiği esasına dayanır.

b. Olay Birliği: Tek bir olayın, zincirleme bir olay örgüsü içerisinde anlatılmasıdır.

c. Yer Birliği: Olayın baştan sona kadar aynı yerde geçmesidir.

Şener (2012, s.99) yer birliği ile ilgili şöyle demektedir: Bir tek yerin bir şehir, hatta bir ev olarak yorumlanması, her sahnenin şehrin çeşitli yerlerinde ya da evin başka kısımlarında geçirilmesi bile hatalı görülür. Oyunun geçtiği yer, bireyin durup baktığında görüş açısı içinde bulunan alan olmalıdır. Klasik oyunlarda sarayın önü, pazar önü, tapınak kapısı gibi yerler, oyun kişilerinin yer birliğini bozmadan birbirleri ile karşılaştığı ortak alanlardır.

Yer birliği ve zaman birliği kuralına uymamak, gerçeğe, tabiata ve olasılığa karşıdır (Hedelin, 1684, s.238)

Jean Chapelain ve Rene Rapin ise şöyle demektedir:

Jean Chapelain, gerçeklik ve inandırıcılık sağlanması için biçim kurallarını gerekli görür. Jean Chapelain de yer ve zaman birliğinin zorlamadan inandırıcı olarak uygulanmasından yanadır; Corneille'in Le Cid'ini bu açıdan eleştirir. Chimene'nin, babasının öldüğü gün evlenmeye razı olmasını zorlama olarak niteler (Chapelain, 1912, s.89-91).

Rene Rapin, biçim kurallarını gerçeğe benzerlik sağlamak için zorunlu sayar. Yer, zaman ve olay birliği dikkate alınmazsa gerçeğe benzerlik sağlanamayacağını, ancak bu kurallara uyularak her şeyin ölçülü, orantılı, haklı ve doğal gösterilebileceğini, çünkü kuralların akla ve sağlam düşünceye dayandığını belirtir (Rapin, 1674, s.264).

Le Cid'de Gerçekçilik ve İnandırıcılık İlişkisi

Fransız klasik trajedisinde gerçekçilik ve inandırıcılık belli başlı unsurların birleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu unsurların birleşimi ve birbiriyle uyumu sonucu, klasik trajedide gerçekçilik ve inandırıcılıktan söz edilebilir. Sözü edilen bu unsurlar: akıl/sağduyu, ahlak ve üç birlik kuralıdır.

Gerçekçilik ve inandırıcılık hususunda eserin içerisinde arayacağımız ilk başlık olan akıl ve sağduyu, olayların mantıksal çerçeve içerisinde gerçeğe uygun ve tutarlı olarak sunulmasıdır.

Eser, konusunu gerçek bir hayattan almıştır. Le Cid'in başkahramanı olan Rodrigue aslında gerçekte de var olan, 11. yy'da yaşamış ve aldığı zaferlerle İspanyolların ulusal kahramanı olan bir kişidir. Rodrigue, o dönemde özellikle Mağriplilerle yaptığı savaşlarla ün salmıştır. Uzun süre unutulan Rodrigue, 17. yy'da Corneille'in bu eserinde tekrar ele alınmıştır. Le Cid'de olayların ve oyunun yeri ve zamanın olası olması, seyircide bir yerde ve bir zamanda böyle şeylerin olmuş olabileceği kanısını uyandırmaktadır. Corneille olayı anlatırken, eserde akıl ve sağduyuya önem vererek olayı seyircinin gözünde canlandırmıştır. Bu gerçek olayın eserde tutarlı bir şekilde işlenmesi, eseri akla uygun ve tutarlı yapmıştır.

Eserde gerçekçilik ve inandırıcılığın oluşmasındaki diğer bir etken, ahlak ve erdemdir. Ahlak ve erdem, Le Cid'de kendini gösteren önemli bir unsurdur. Bir tragedya eseri ahlaksal açıdan

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

değerlendirildiğinde önemli olan şudur: Eserin toplumun ahlaki kurallarına uygunluğu ve seyircinin ahlaki yapıya inandırılmasıdır. Klasiklere göre bu da eserin inandırıcılığını artırmaktadır. Klasiklere göre ahlaki gerçekliğin bir gereği de iyiliğin ödüllendirilmesi, kötülüğün ise cezalandırılmasıdır.

Corneill'in Le Cid eserinde ahlak açısından dikkat edilecek unsur, ahlak ve erdemin kullanılış biçimidir.

Chimene'nin, babasının katili yani Rodrigue ile evlenmesi ahlaki açıdan eleştirilebilecek bir noktadır. Klasik tragedya anlayışına göre kötülükler cezalandırılmalıdır. Ancak bu olayda kötülüğün cezalandırılması gerekirken kötülük bir nevi ödüllendirilmiştir. Bu da klasik akımın ahlak anlayışı ile çelişmektedir. Ayrıca Corneille burada kendisi ile de çelişiyor. Onuru ve iradesi aşkından üstün gelen Rodrigue, Chimene'nin babasını öldürerek onurunu kazanmıştır. Ancak Chimene için aynı durum geçerli değildir. Chimene ne kadar da onurunu kurtarmak için içsel bir gayret gösterse de bu dışa yansımamıştır ve aşkı, onurundan üstün gelmiştir. Bu şekilde bakacak olursak Corneille, Le Cid adlı eserinde iki çelişkili durumu bir arada vermiştir. Bu da hem tutarsızlığa neden olmuş hem de eserin inandırıcılığını ve gerçekçiliğini azaltan bir unsur olmuştur.

Bu durum, aynı şekilde kralın kızının, Rodrigue'ye duyduğu aşkta da kendini gösteriyor. Kralın kızı Dona Urraque, Rodrigue'yi çok sevmektedir. Ancak, onun halktan biri olması aşkına engel olmaktadır. Çünkü kralların kızının hükümdarın oğlu ile evlenmesi anlayışı hâkimdir. Burada dönemin ahlaki yapısına uygun bir gerçeklik söz konusudur. Bu durumu kralın kızı şu şekilde dile getiriyor:

Duyguların baskısı cesaretimi kıramaz asla.
Bir kral kızı olarak, sürekli tekrarlıyorum kafamda
Bir hükümdardan başkası yaraşmaz yanıma. (Le Cid; 17)

Burada iradenin aşktan üstün olduğunu görüyoruz. Kralın kızı bunu erdem olarak görüyor ve şöyle diyor:

Öğren erdemimin nasıl bir baskıya meydan okuduğunu. (Le Cid; 16)

Ahlak ve erdem olarak kişilerin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir. Bu, toplum tarafından onlara verilen bir ödevdir. Bu ödev gerçekleşirse onurlu, gerçekleşmezse büyük bir hakarete uğramış sayılıyor.

Le Cid girdiği savaşlarda büyük başarılar elde etmiştir. Ancak burada kahramanlık ikinci plana atılmıştır. Le Cid'de olayları başlatan asıl unsur olan Chimene'nin babası olan Don Gomes'in, Rodrigue'nin babası Diegue'ye tokat atmasıdır. Bu dönem İspanya'sında özellikle soylu kişilerin yenilgileri ve aldıkları darbeler büyük hakaret sayılıyordu. İşte soylu bir kişi olan Diegue'nin yediği bu tokat beraberinde onur mücadelesini getirmiştir.

Rodrigue, İspanya toplumunun onura yüklediği anlamı şu şekilde dil getiriyor:

"Bir adam, evinin onurunu kurtaramayan"
İşte böyle hatırlayacak tüm İspanya beni (Le Cid; 27)

Rodrigue'nin Gomes'i öldürmesinden sonra Chimene'nin evine giderek, Chimene'den babasının intikamını almasını ister. Chimene aşkına engel olamadığını ve nefret edemediğini söylemesi üzerine Rodrigue'nin söylediği şu sözler de İspanya toplumunu daha açık şekilde ifade etmektedir:

Kınanmaktan hiç mi çekinmiyorsun?
Peki ya sinsi söylentilerden?
Cinayet meydana çıktığında,
Aşkının hala sürdüğü duyulursa,
Neler söylenir hakkında?
Sustur dedikoducuları
Ve artık konuşma.
Öldür düşmanını,
Kurtar adını. (Le Cid; 57)

Bu olayla beraber bir onur savaşı başlar. Rodrigue ya sevdiği kız için onurundan vazgeçecek ya da babasının onurunu kurtarmak için Chimene'nin babasını öldürerek sevdiğinden vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Rodrigue:

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Ne zor çarpışma içimdeki!
Aşkım onuruma karşı!
Bir babanın öcünü almak gerek ve kaybetmek bir sevgiliyi.
Biri kalbimi canlandırıyor, kolumu tutuyor diğeri.
Boyun eğmek bu üzücü seçime:
Ya ihanet etmek aşkına
Ya da yaşamak alnımda lekeyle. (Le Cid; 26)
…
Koşalım, intikam gecikti
Acı çekmeyelim bir an yitirdik diye dengemizi
Babama hakaret edildi
Ve bunu yapan da Chimene'nin babası mademki... (Le Cid; 27)

Rodrigue burada onurunu aşkından üstün tutarak Diegue'yi öldürmüştür. İşte Le Cid'de kahramanlığın yerine onur olarak nitelendirilen görev ve sorumluluklar almaktadır. Bu görev ve sorumluluk aslında o dönemin İspanyol toplumu ve soylu kişileri tarafından bireye yüklenmiştir. Corneille'in de eserinde kişilerin ağzından ödev ve sorumluluğu ustalıkla işlediğini Diegue'nin şu sözlerinden görebiliriz.

Diegue:
Acımasız bir hakaretten, bir silleden:
Onurumuza ölümcül bir darbe indiren.
Küstah, kaybetmeliydi hayatını
Ama yaşım, bu gözü pek isteğimi yanılttı.
Ve artık kolumun tutamadığı bu kılıcı
Sana teslim ediyorum, al intikamı, ver cezasını.
Cesaret nedir öğret o küstaha.
Ancak kanlar yıkanır böyle bir hakaretin lekesi.
Ya öldür ya öl bu yolda. (Le Cid; 24)

Don Diegue'nin, Rodrigue'ye üstlendiği misyonda burada önemlidir. Don Diegue, onurun her zaman aşktan üstün olduğunu dile getiriyor:

Don Diegue:
Biliyorum aşkını, tekrarlama boşuna.
Ama lekeli yaşayan, yaraşmaz güneşe.
Hakaret eden ne kadar değerliyse
O kadar büyüktür hakaret de.
Şimdi biliyorsun onur yarasını, al hıncımı
Göster, benim gibi bir babaya yaraşır oğul olduğunu
Büküyor belimi, o mutsuzluk ki, kaderin beni ortasına koyduğu.
Git, koş, uç ve al intikamımızı… (Le Cid; 25)

Le Cid'de intikam almak, ödev duygusunu oluşturmuştur. Eğer intikam alınırsa ödev duygusu yapılmış kabul edilecektir. Mesela Chimene'nin babasının intikamını almak istemesinde de bunu görebiliriz:

Aynı ödev bekliyor beni şimdi
Almak babamın öcünü ve ayakta tutmak şerefimi (Le Cid; 55)

Diegue'nin şu sözlerinden de ödevin ödemini anlayabiliriz:

Aşk bir heves sonuçta
Şerefse, ödevdir insanoğluna. (Le Cid; 62)

Le Cid'de irade ve aşkın mücadelesi vardır. Corneille, bu iradenin tutkudan üzerinde yer alması için sağlam bir ana olay ve bunu meydana getiren sağlam kahramanlar oluşturmuştur. Corneille olaylar arasında bağlantı kurarak seyircide, eserdeki iradenin aşktan üstün olduğunu kullandığı biçem ile beraber inandırıyor. Bu durum da seyriciye gerçek bir durum izlenimi veriyor.

Son olarak biçimde üç birlik kuralına uymak, eserin gerçekçi ve inandırıcı olması açısından önemlidir. Klasik akıma göre eserde; olay, zaman ve yer birliği sağlanmalıdır.

Olay birliğinde temel olarak ele alınacak noktalar şunlardır: Eserin tek bir olay çevresinde ve olayların zincirleme bir şekilde gerçekleşmesi, olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulmasıdır.

Le Cid'de olay, Rodrigue'nin babasının, Chimene'nin babasından Chimene'yi istemesiyle başlar. Daha sonra anlaşmazlık sonrası Chimene'nin babasının, Rodrigue'nin babasına tokat atmasıyla devam eder. Rodrigue de babasının intikamını almak için Chimene'nin babasını öldürür. Bu şekilde olaylar birbirini takip ederek devam eder. Görüldüğü gibi olaylar sebep-sonuç bağlamında tutarlı bir şekilde anlatılmıştır. Bu da eserde olay birliğine uyulduğunu gösterir. Olay birliğine uyulması da eserin inandırıcılık özelliğine katkı sağlar.

Zaman birliği kuralı, eserin yirmi dört saat içinde yani bir günde geçecek şekilde düzenlenmesini gerekli görür. Yirmi dört saati geçen bir durumun olması inandırıcılığı azaltmaktadır.

Le Cid'de olaylar yirmi dört saatin üzerine geçecek şekilde tasarlanmıştır. Çünkü Don Diegue ile Don Gomes'in tartışmaları ve Gomes'in Diegue'ye tokat atması, Rodrigue ile Don Gomes karşılaşması ve Rodrigue'nin onu uzun süren bir mücadele sonrası öldürmesi, Kral (Ferdinand) ile Chimene, Gomes, Sache ve Arias'ın görüşmeleri, Rodirgue'nin Don Sache ile dövüşmesi, Rodrigue'nin Mağriplilere karşı savaşması gibi durumlar, olayların yirmi dört saati geçecek şekilde ele alındığını gösterir. Yani bu kadar olayın yirmi dört saatte yapılması imkansızdır. Aynı şekilde Rodrigue'nin yirmi dört saat hiç uyumadan, dinlenmeden hareket etmesi inandırıcı olmaz. Burada zaman birliğine uyulmaması gerçekliği ve inandırıcılığı azaltmaktadır.

Le Cid'de yer olarak saray, Chimene'nin evi, Rodrigue'nin savaştığı savaş alanı yer almaktadır. Bu da bize yer birliğine uyulmadığını gösterir. Aynı şekilde Rodrigue'nin saray, savaş alanı, Chimene'nin evi gibi birden fazla yerde olduğu da görülmektedir. Bu da imkânsızdır ve inandırıcılığı azaltır.

Eserde olay birliği sağlanmış olup zaman ve yer birliği sağlanmamıştır. Olay birliğine uyup diğer ikisine uymamak çelişki yaratmıştır. Bu da beraberinde tutarsızlığı ve akla uygun olmamayı getirir. Bundan dolayı üç birlik kuralının tam olarak sağlanamaması eserin inandırıcılığını olumsuz yönde etkilemiştir.

SONUÇ

Klasik akım, gerçekçilik ve inandırıcılığı temelde akıl/sağduyu, ahlak ve üç birlik kuralına dayandırmıştır. Akım çerçevesinde yazılan eserlerde ise bu kurallara uyulması beklenir. Corneille'nin Le Cid adlı tragedyasında gerçekçilik ve inandırıcılık kısmen sağlanmış olup kısmen sağlanamamıştır.

Eserin tarihsel bir olaydan hareketle yazılması, anlatılan olaylar ve bu olaylar arasında kurulan mantıksal ilişki, eserin akıl/sağduyu çerçevesinde yazıldığını göstermektedir. Ayrıca eserde toplumsal kurallar ve toplum yapısı gerçekçi ve inandırıcı bir şekilde ele alınmıştır. Bu iki durumda eserin gerçekçi ve inandırıcı olmasına katkı sağlamıştır.

Dönemin ahlak ve erdem anlayışını yansıtmada gerçekçilik varken ahlakın kullanımında çelişkiler vardır. Aşk ve irade konusunda ise dönemin koşulları göz önüne alınmış ve toplumun bakış açısı gerçekçi bir şekilde yansıtılmıştır. Ancak Chimene'nin babasının katili ile evlenmesi tragedyanın ahlak anlayışına göre uygun bir davranış değildir.

Eserde olayların birbirini zincirleme takip etmesi ve neden-sonuç ilişkisine bağlı kalınarak anlatılması ile olay birliği sağlanmıştır.

Eserde olayın birden fazla yerde geçmesi ve anlatılan olayların yirmi dört saatten fazla bir süreyi kapsayacak genişlikte olması ile yer ve zaman birliğinde meydana gelen tutarsızlıklar, eseri gerçekçilikten uzaklaştırmıştır. Çünkü tragedyalarda olayların aynı yerde ve yirmi dört saat içinde gerçekleşmesi beklenir.

Eserde gerçekçilik ve inandırıcılık kuralına; akıl/sağduyu, olay birliği açısından harfiyen uyulmuş olup ahlaki çelişkilerden dolayı ahlak kuralına, yer ve zaman birliğine uyulmamıştır. Tragedyanın, gerçekçilik ve inandırıcılığa yüklediği değişmez kurallar bağlamından bakılacak olursa eser, gerçekçilik ve inandırıcılık özelliğini yitirmiştir.

Corneille'in yazmış olduğu bu eser, dönemin kuralcı yapısından dolayı çok eleştiri almıştır. Aslında yeni bir bakış açısı ile değiştirilmesi gerektiğini düşündüğü kuralları yıkmak için bir çaba sarf ettiği düşünülebilir. Ama hem siyasi otorite hem de Fransız Akademisi tarafından yapılan baskı neticesinde eserini değiştirmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

1. Aristotales (1983). Poetika. (Çev. İsmail Tunalı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
2. Boyacıoğlu, F. (2004). Geleneksel tiyatro ve uyumsuzluk tiyatrosu. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, 205-219.
3. Chapelain, J. (1912). Les Sentiments de I'Academie Française sur La Tragi-comedie du Cid. European Theorie of The Drama, s. 89-91
https://archive.org/details/lessentimensdela00chapuoft/page/n5/mode/2up
4. Corneille, P. (2009). Le Cid. (G.O. Ural, Çev.). İstanbul: Mitos-Boyut Yayınlar.
5. Çetişli, İ. (2012). Batı Edebiyatında Edebi Akımlar. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
6. Gökberk, M. (1974). Felsefe Tarihi. Ankara: Bilgi Yayınevi
7. Hedelin, F. (1684). "The Whole Art of The Stage". Dramatic Theory and Criticism,
8. Kaplan, Z. B. (2014). Türk tiyatrosunda trajedi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
9. Nutku, Ö. (1970). Dünya Tiyatrosu Tarihi (Başlangıçtan XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
10. Rapin, R. (1674). Reflections on Aristotle's Treatise on Poesie. Dramatic Theory and Criticism, Bernard F. Dukore.
11. Şener, S. (2012). Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
12. Vardar, B. (1998). Fransız Edebiyatı. İstanbul: Multilingual Yayınları.
13. Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2016). Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık,

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(34)

Ceren ALBAYRAK[1]; Prof. Dr. Damla BULUT[2]

GÜZEL SANATLAR LİSESİ VİYOLONSEL ÖĞRENCİLERİNİN ÇALGI PERFORMANSI ÖZ YETERLİK İNANÇLARINA YÖNELİK BİR İNCELEME[266]

A REVIEW ON MUSICAL INSTRUMENT SELF-EFFICACY BELIEFS OF FINE ARTS HIGH SCHOOL CELLO STUDENTS

ÖZ

Bu araştırmada Güzel Sanatlar Lisesi viyolonsel öğrencilerinin çalgı performansı öz yeterlik inançları incelenmiştir. Araştırmada betimsel nitelikte genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin yedi bölgesinde bulunan çeşitli illerdeki 14 Güzel Sanatlar Liselerinin müzik bölümü 1., 2., 3. ve 4. Sınıf düzeyinde eğitim alan 128 viyolonsel öğrencisi oluşturmaktadır.

Öğrencilerin çalgı performansı öz-yeterlik düzeylerini tespit etmek üzere Girgin'in (2015) geliştirdiği "Çalgı Performansı Öz Yeterlik İnancı Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Güzel Sanatlar Lisesi viyolonsel öğrencilerinin çalgı performansı öz yeterlik inançlarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar Lisesi, Çalgı, Viyolonsel, Çalgı Performansı Öz Yeterlik İnancı.

ABSTRACT

In this research, musical instrument performance self-efficacy beliefs of Fine Arts High School çello students were examined. In the research, descriptive general survey model was used. The sampling of the research comprised 128 cello students studying at 1st, 2nd, 3rd and 4th grades of music departments of 14 Fine Arts High School located in various provinces of seven regions in Turkey.

"Musical Instrument Performance Self-Efficacy Belief Scale" developed by Girgin (2015) was used to determine musical instrument performance self-efficacy levels of the students. As a result of the research, it was determined that the musical instrument performance self-efficacy beliefs of Fine Arts High School cello students were middle level.

Keywords: *Fine Arts High School, Instrument, Cello, Musical Instrument Performance Self-Efficacy Belief.*

[1]Ceren ALBAYRAK, Milli Eğitim Bakanlığı, Kardelen Ortaokulu, cerenyet@gmail.com, Ankara/TÜRKİYE.
[2]Prof. Dr. Damla BULUT, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, damla.bulut@omu.edu.tr, Samsun/TÜRKİYE.
[266]Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlanan yüksek lisans tezinin bir bölümünden hareketle üretilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Sanat ve sanat eğitimi bilinçli, kaliteli ve her bakımdan iyi bir toplum oluşturulurken kişilerin gelişimini olumlu yönde etkiler. Müzik eğitimi de bu yolda önemli bir araçtır. Bu yönüyle müzik eğitimi, birçok farklı boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar içerisinde çalgı eğitimi birçok açıdan mesleki müzik eğitiminin temelini oluşturur.

Çalgı eğitimi, bir çalgıyı çalabilmek amacıyla bir takım kurallı davranışların öğrenilmesi ve uygulanma sürecidir. Bu süreçte öğrencinin çalgı başarısı çalgı performansıyla belirlenir. "Çalgı performansındaki ilk ve en önemli adım, alınan eğitimdir. Türkiye ve dünyada çalgı eğitimine bakıldığında, genellikle küçük yaşlarda başlandığı görülmektedir. Eğitimin amacı, çalınan çalgının istenen düzeyde çalınmasını sağlayarak, çalma becerisinin yanı sıra kişide teknik ve müzikal becerilerin kazanılmasını sağlamaktır." (Atasoy Karaduman, 2015 s.2).

Çalgı eğitiminin müziksel işitme eğitimiyle aynı anda yürütülmesi, çalgı tekniğinin gelişmesi için düzenli gam ve teknik çalışmaların yapılması gerekir. Öğrenci bu boyutların beraber yürütülmesi sonucu dinlemeyi öğrenir, entonasyon ve ton duygusu gelişir. Bunun yanında öğrencinin konsere çıkma sıklığı ve konser performansı da öz yeterliği etkiler. Öğrencinin verimli ve olumlu dönütler elde ettiği alışkanlıkları başarıyı getirir. Bu bağlamda çalgı performansı çalgı eğitiminin temelini oluşturur denilebilir. Çünkü çalgı eğitiminde performans, öğrencinin kendini ve çaldığı eseri ifade etme şeklidir. Öğrencinin ortaya koyduğu çalgı performansı sonucu öğrenmenin ne kadar gerçekleştiği belirlenir.

Öz yeterlik kavramı Bandura'nın sosyal öğrenme kuramının temel kavramıdır ve kısaca kişinin kendisinin farkında olmasıdır. Bandura (1977) öz yeterliliği, "bireyin ileride karşılaşabileceği olayların üstesinden gelebilmek için ihtiyaç duyacağı eylemleri düzenleme ve gerçeğe dönüştürme konusunda kendine olan inancı" olarak ifade eder. Düşük öz yeterlik inancına sahip kişiler eğitim süreçlerine kendilerini bütünüyle vermezler, öğrenme çabaları düşüktür, zorluklarla mücadele etmekten kaçınırlar ve zorlukları aşmak için efor sarf etmezler (Bandura, 1993). Bundan yola çıkarak öz yeterlik inancı yüksek olan bireylerde ise başarıya giden yolda daha uzun süre çalışıp daha çok çaba göstermektedirler. Çalgı eğitimi için de öğrencilerin çalgı çalma becerilerine ilişkin öz yeterlik inançları onların derse olan tutumunu ve çalgı performanslarını etkilemektedir.

Güzel Sanatlar Liseleri (GSL) mesleki müzik eğitimi veren kurumların en önemli öğrenci kaynağını oluşturur. Her mesleki müzik eğitimi veren kurumda olduğu gibi GSL'nde de çalgı eğitimi müzik eğitiminin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin bireysel çalışma alışkanlıkları çalgı performansını, çalgı performansı öğrencinin konsere çıkma sıklığını ve konserde gösterilecek çalgı performansı ise çalgıya ilişkin öz yeterliği ile birebir ilişkilidir. Öğrencinin bu ilişkiyi doğru yönetebilmesi, verimli ve olumlu dönütler elde etmesi onu başarıya ulaştıracağı öngörülmektedir. Bu durumdan yola çıkarak GSL viyolonsel öğrencilerinin çalgı performansı öz yeterlik inancına etkisinin incelenmesi, yapılacak tespitler ve ortaya çıkacak sonuçlar doğrultusunda GSL viyolonsel öğrencilerine olumlu yönde rehber olması açısından bir gerekliliktir. Belirtilen gereklilik doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "GSL viyolonsel öğrencilerinin çalgı performansı öz yeterlik inancına etkisi nasıldır?" olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amacı GSL viyolonsel öğrencilerinin çalgı performansı öz yeterlik inancına etkisinin belirlenmesidir. Araştırma, GSL viyolonsel öğrencilerinin çalgı performansı öz yeterlik inancı düzeylerinin tespiti ve alana katkı sağlaması açısından önemlidir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, temelde betimsel nitelikte, genel tarama modelli bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye'de bulunan GSL viyolonsel öğrencilerinin tümü, örneklemini ise, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, Türkiye'nin yedi bölgesinden rastgele seçilmiş olan; Samsun İlkadım, Penbe-İzzet Şahin, Niğde, Konya Çimento, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, Mersin Nevit Kodallı, T.C. Ziraat Bankası, Akçansa, Elazığ Kaya Karakaya, Erzurum Yakutiye, Kazancı Bedih, Batman TOBB, Buca Işılay Saygın ve Muğla GSL'nin 1, 2, 3, ve 4. sınıflarında öğrenim gören 128 viyolonsel öğrencisi oluşturmaktadır. Bu araştırmada veri toplama aracı olarak, Girgin (2015) tarafından geliştirilen Çalgı Performansı Öz Yeterlik İnancı Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, 5'li likert tipinde 20 maddeden oluşan, üç boyutlu bir yapıda, toplam varysansın %47,0'sini açıklayan, ilk boyutu için güvenirlik katsayısı (α) 0,86; ikinci alt boyutu için 0,76 ve üçüncü alt boyutu için 0,61 olarak bulunan bir ölçektir. Araştırma için toplanan verilerin tümü SPSS 24.0 for Windows programına aktarılmış ve istatistiksel analizleri yapılmıştır. Normallik dağılımına ilişkin yapılan Shapiro-Wilk (S-W) testi sonrası, araştırmanın amacına bağlı olarak öğrencilerin, çalgı performansı öz

yeterlik inanç düzeylerini belirlemek üzere, Çalgı Performansı Öz Yeterlik İnancı Ölçeğinin geneli ve alt boyutlarına ilişkin puanlarının ortalaması ($\overline{X}$) ve standart sapma (ss) değerleri hesaplanmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde, GSL viyolonsel öğrencilerinin, çalgı performansı öz yeterlik inancına etkisinin incelenmesine yönelik olarak yapılan istatistiksel analizlerle elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin çalgı performansı öz yeterlik inanç düzeylerine/puanlarına ilişkin betimsel istatistikler (N=128)

Boyut/Ölçek	$\overline{X}$	ss	Düzey
Kendini yeterli görme	3,02	1,04	Orta
Kendini yetersiz görme	2,44	1,02	Düşük
Psikolojik göstergeler	3,02	0,94	Orta
Çalgı Performansı Öz Yeterlik İnancı Ölçeği	3,14	0,86	Orta

Viyolonsel öğrencilerinin, çalgı performansı öz yeterlik inanç düzeyleri, üç alt boyut bazında ve genel olarak Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin kendini yeterli görme düzeyleri (3,02±1,04) 'Orta' düzeydeyken, kendilerini yetersiz görme düzeyleri 'Düşük' (2,44±1,02) ve Psikolojik göstergeler düzeyleri 'Orta' (3,02±0,94) bulunmuştur. Öğrencilerin genel çalgı performansı öz yeterlik düzeyleri de 3,14±0,86 ile 'Orta' düzeyde bulunmuştur. Özetlemek gerekirse; çalışmaya katılan viyolonsel öğrencilerinin, bireysel çalgılarına yönelik çalgı performansı öz yeterlik algılarının olumsuz olmasa da 'Orta' düzeyde olduğu söylenebilir. Kendilerini düşük düzeyde yetersiz görseler de psikolojik göstergeler düzeyine bakarak öğrencilerin çalgı performanslarına yönelik orta düzeyde kaygı duydukları görülmektedir. Öğrencilerinin çalgı performansı öz yeterlik inançlarının orta seviyede olmasında, yaşlarının ve seviyelerinin çalgılarında kendilerini yeni yeni göstermeye başlamalarının etkili olduğu ve bu durumun performans tecrübelerinin fazla olmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın ilgili problem cümlesini cevaplandırmaya yönelik, araştırmacı tarafından uygun görülen yöntem doğrultusunda ölçme işlemi uygulanmıştır. Araştırmayla ilgili temel bir kanıya varmak amacıyla yapılan ölçme işlemi uygulanıp elde edilen veriler analiz edildikten sonra;

Araştırmaya katılan viyolonsel öğrencilerinin öz yeterlik inanç düzeyleri orta düzeyde bulunmuştur. Öz yeterlik inançlarını boyutlara göre incelediğimizde kendini yeterli görme düzeyleri orta, kendini yetersiz görme düzeyleri düşük, psikolojik göstergeler ise orta düzeyde bulunmuştur. Öğrencilerinin, bireysel çalgılarına yönelik çalgı performansı öz yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu ve kendilerini düşük düzeyde yetersiz görseler de psikolojik göstergeler düzeyine bakarak öğrencilerin çalgı performanslarına yönelik orta düzeyde kaygı duydukları görülmüştür.

Araştırma sonuçları doğrultusunda geliştirilen öneriler şu şekildedir:

1. Öğrencilerle kişisel olarak ayrı ayrı görüşmeler yapılıp çalgı performansı öz yeterlik inançlarının en başta ne seviyede olduğunu belirleyip psikolojik ve duygu durumlarına da dikkat edilerek çalgı performansı öz yeterlik inançlarını yükseltme çalışmaları yapılabilir.
2. Öğrencilerin çalgı performansı öz yeterlik inanç düzeylerini artırmak için seviyelerine uygun çalışmalar verilip, solo konserlere çıkma sıklığı artırılabilir.
3. Bu araştırmayı daha genel sonuçlar ve değişik bulgular almak adına daha geniş bir örneklem grubuyla yapılabilir.
4. Araştırma Güzel Sanatlar Liseleri dışında diğer müzik eğitimi veren kurumlardaki viyolonsel öğrencileriyle yapılabilir.
5. Araştırma viyolonsel öğrencileri dışında başka çalgı eğitimi alan öğrencilerle yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. Atasoy Karaduman, G.D. (2015). Çalgı performansına yönelik zihinsel ve bedensel egzersiz rutinleri ve ısınma yöntemleri (Yüksek Lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Erişim No. 394769).
2. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. Psychologiacal Review, 84, s. 191-215. doi: 10.1037/0033-295X.84.2.191
3. Bandura, A. (1993). Percieved self-efficacy in cognivite development and functioning. Educational Psychologist, 28, 117-148. Erişim: http://www.uky.edu/UKHome/
4. Girgin, D. (2015). Çalgı Performansı Özyeterlik İnancı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Analizi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38, 107-114. Erişim adresi: http://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(35)

Dr. Huseyn AHMADOV[267]

HAŞİM BEY VEZİROV'UN AZERBAYCAN BASININDAKİ YERİ

HASHIM BEY VAZIROV in AZERBAIJANI PRESS

ÖZ

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da Rus işgaline karşı başlayan millî mücadele kendini edebiyat, kültür ve basına da yansıtmıştır. Dönemin aydınlarından Hüseyinzâde Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu, Celil Memmetkuluzâde, Üzeyir Hacıbeyli gibi önemli simalar bu yıllarda Azerbaycan Türklerinin aydınlanması için önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu yıllarda, çar hükümetinin uyguladığı yeni politikadan yararlanan Azerbaycan aydınları art arda anadilinde yayın organları yayınlamaya başlamışlardır. Azerbaycan edebiyat ve basın tarihinde önemli yeri olan Haşim Bey Vezirov da bu yıllarda basında aktif şekilde faaliyet gösteren aydınlardan biridir.

Profesyonel gazeteciliğe İrşat gazetesinde başlayan Vezirov, bir müddet burada çalıştıktan sonra kendi yayın organlarını kurmaya başlamıştır. Yazar, 1907 yılında Taze Hayat adlı gazeteyi Azerbaycan basınına kazandırmıştır. Gazete hükümet tarafından kapandıktan sonra yazar, 1907-1916 yılları arasında İttifak, Seda, Seda-yı Hak, Seda-yı Vatan, Kavkazits, Mezeli adlı yayın organlarını kurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çar dönemi, Azerbaycan, sıkı denetim, basın, Haşim Bey Vezirov.

ABSTRACT

The national struggle, which started against Russian invasion at the beginning of the XX. century, showed up in literature, culture and press. Some intellectual writers like Ali Bey Huseyinzadeh, Ahmad Agaoglu, Jalil Mahmadguluzadeh, Uzeyir Hadjibeyov, worked so much for the enlightenment of Azerbaijan. Azerbaijani intellectual writers who benefited from the new political implementations of the tsarist regime started to found new press organs in their own language. Hasim Bey Vezirov, whose very important place in the history of Azerbaijani literature and press was one of the sophisticated men, who contributed to press actively.

Vezirov, who started the prefessional journalism in the newspaper company "Irshad", found his own press organs afterwards. He presented the newspaper "Fresh Life" to Azerbaijani press. After the newspaper was shut down by the government, he found "Alliance", "Voice", "The Voice of Justice", "The Voice of Homeland", "Kavkazits", "Mezeli" between 1907-1916.

Keywords: *Tsarist era, Azerbaijan, censorship, press, Hasim Bey Vezirov.*

[267] **Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Mezunu. ORCID: 0000-0002-2676-9964 E-Posta: h-ahmedov1989@yandex.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

1905 manifestosunun ardından bütün Çar müstemlekelerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da siyasî ve kültürel açıdan hareketlilik başlamıştır. Dönemin aydınları bu yıllarda aktif şekilde faaliyet göstermişlerdir. Hüseyinzâde Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu, Celil Memmetkuluzâde, Memmet Tağı Şahtahtinski, Abdurrahim Bey Hakverdiyev, Neriman Nerimanov, Sultan Mecit Ganizâde, Haşim Bey Vezirov gibi dönemin önemli şahsiyetleri halkın aydınlanması için çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu hizmetlerin başında ise basın çalışmaları önemli bir yer teşkil etmektedir. Temeli 1875 yılında Hasan Bey Zardabi'nin yayınladığı Ekinci gazetesiyle atılan Azerbaycan millî basını, XX. yüzyılın başlarında ciddî sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. 1905 manifestosuna kadar Azerbaycan'da sadece Şark-i Rus gazetesi anadilde faaliyet göstermiştir (Yıldırım, 2013: 148). Manifestonun ardından Çar rejiminin uyguladığı kısmi ılımlı politikadan yararlanan aydın kesim, birbirinin ardınca yeni yayın organları oluşturmaya başlamışlardır. Bu yıllarda Bakü, Tiflis, Gence ve Nahcivan'da yeni basımevleri kurulmuştur. Bu basımevlerinde İrşat, Tekâmül, Molla Nasrettin, Füyuzat, Debistan, Rehber, Hayat gibi gazete ve dergiler yayına başlamıştır (Erol, 2007: 28). Dönemin aydınları, bu yayın organlarını kurmakla halkın dış dünyada yaşananlardan haberdar olmasını amaçlamışlardır. Basın sayesinde halk millî kimliğini korumak için müstemleke siyasetine karşı tavrını ortaya koymaya başlamıştır (Koraş, 2019: 206).

2. HAYATI VE FAALİYETLERİ

Azerbaycan basın tarihinin öncü isimlerinden biri olan Haşim Bey Vezirov 1868 yılında Şuşa'da doğmuş ve ilk eğitimini burada almıştır (Abdullayev vd. 2009: 10). Daha sonraysa eğitimine Erivan'da devam etmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra birkaç yıl İrevan, Berde, Şeki ve Şuşa'da müfettişlik ve öğretmenlik yapmıştır. Vezirov, Şuşa Belediyesinde çalışırken Ermeni milletinden olanlara belediyenin daha çok maddî imkânlar sağladığını sık sık dile getirmiştir. Özellikle bu konuyla ilgili Bakü'de çıkan Kaspi gazetesinde kaleme aldığı eleştirel yazılar devlet dairelerinin dikkatini çekmiştir. Ayrıca Ermeni kökenli memurların art arda şikâyetlerinden sonra Haşim Bey Vezirov hapsedilerek Bakü'ye getirilmiştir. Daha sonraysa Çar rejimi tarafından Stavropol'a beş yıllığına sürgüne gönderilmiştir (Ferecov, 2013: 15). 1905 yılında sürgünden döndükten sonra Bakü'ye yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Yazar, 1916 yılında vefat etmiştir.

Edebî faaliyetlerine daha öğrenciyken başlayan Vezirov, "Mekteb Terbiyesi", "Döyme Gapımı Döyerler Gapını", "Evlenmek Su İçmek Deyil", "Uprava Halanın Gızı Tramvay Hanımın Toyu", "Han-Han" gibi tiyatro eserlerini kaleme almıştır (Memmedova, 2007: 154). Yazar, edebî faaliyetlerinin yanı sıra gazeteciliğe de erken yaşlarında başlamıştır. Onun gazeteciliğe başlamasında öğretmeni Feridun Bey Köçerli'nin büyük rolü olmuştur. Nitekim Köçerli, öğrencilerine sadece İslam tarihini, Türk dili ve edebiyatını tedris etmekle yetinmemiştir. O, aynı zamanda da başta Vezirov olmakla birlikte öğrencilerinin basın faaliyetlerine yönelmesine de yardımcı olmuştur. Vezirov'un "Cefer, Ehmed ve Karapet" ve "İnildeme, Ezizim" adlı piyesi bizzat Köçerli'nin desteğiyle Keşkül gazetesinde yayınlanmıştır (Guliyeva, 2012: 190).

Keşkül gazetesinin yanı sıra Vezirov'un ilk yazıları, XIX. yüzyılın 90'lı yıllarında Kaspi, Novoye Obozreniye, Sbronik Materialov Dlya Opisaniya Plemyon i Mestnostey Kavkaza gibi yayın organlarında basılmıştır (Sultanlı vd. 1960: 414). Bunun yanı sıra yazar, dünya edebiyatından birçok eseri Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir. Bunlar arasında 1901 yılında Azerbaycan Türkçesine çevirdiği Shakespeare'in "Otello" eseri örnek gösterilebilir (Süleymanlı, 2008: 261).

Yaklaşık otuz yıllık edebî faaliyeti olan Vezirov'un edebî eserlerinde ve makalelerinde hem romantizmin hem de realizmin izleri görülmektedir. Yazar, eserlerinde Hüseyinzâde Ali Bey'in Türkçülük ve İslamcılık mefkûresini esas almakla birlikte satirik üslupta da eserler kaleme almıştır. "Kefim Gelende" başlıklı silsile yazılarında dönemin sosyal sorunlarını dile getirerek eleştirmiştir. Ayrıca yazarın faaliyetlerinde din konusu da önemli yer tutmuştur.

3. YAYIN ORGANLARI

Profesyonel gazetecilik faaliyetine 1906 yılında Ahmet Ağaoğlu'nun İrşat gazetesinde başlayan Vezirov, burada edindiği tecrübe sayesinde kendi yayın organlarını kurmaya başlamıştır. Yazarın faaliyete başlayan ilk yayın organı Taze Hayat gazetesidir. Bu gazete, Hacı Zeynalabidin Tağıyev'in maddî destekleri sayesinde 1907 yılında yayın hayatına başlamıştır (Rzalı, 2010: 5). Gazete daha çok Hüseyinzâde Ali Bey'in

yayınladığı Hayat gazetesinin devamı niteliğini taşımıştır. Hayat gazetesinde olduğu gibi bu gazetede de Türkçülük ve İslamcılık mefkûresi ön plana çıkmıştır.

1907-1908 yılları arasında faaliyet gösteren gazetenin toplam 439 sayısı yayınlanmıştır. Gazetenin yayın politikası Çar rejimine ters geldiği için Bakü valisinin emriyle "zararlı yönlerinden dolayı" 1908 yılının Eylül ayında yayınına son verilmiştir. Gazeteyle ilgili Tiflis'teki Çar sıkı denetimi komitesine şöyle bilgi verilmiştir:

"Bakıda neft senayeçisi, milyonçu H. Z. Tağıyev terefinden neşr edilen ve Haşım Bey Vezirovun redaktor olduğu gündelik ictimai-siyasî 'Taze Heyat' gezeti 1908-ci ilin ikinci yarısınadek sabit sağ istigametde dayanmış, 'İrşad', 'Tereggi' gezetlerine zidd olarag müselman ruhaniliyinin müdafieçisine çevrilmiştir" (Tahirgızı, 2014: 11).

Haşim Bey Vezirov'un yayın hayatına kazandırdığı ilk basın organı olan Taze Hayat'ta Mehmet Hadi, Mirza Alekber Sabir, Memmet Sait Ordubadi, Ahund Ziya Talıbzâde, İbrahim Kasımov, Mirza Şerif Efendizâde, Bayramali Abbaszâde, Celal Yusufzâde gibi dönemin önemli simaları eserler kaleme almıştır (Rzalı, 2010: 5).

Taze Hayat gazetesi kapatıldıktan sonra Haşim Bey Vezirov yeni gazete yayınlamak için Bakü Valiliği'ne izin için başvurmuş ve İttifak adlı gazeteyi yayın hayatına kazandırmayı başarmıştır. Gazetenin ilk sayısı 1 Aralık 1908 yılında çıkmıştır. Toplam 251 sayısı çıkan gazetede siyasî, sosyal ve edebî yazılara yer verilmiştir (Pehlivan, 2019: 965). Gazetenin yazar kadrosunda Mehmet Hadi ve Ali Abbas Müznib gibi Azerbaycan edebiyatının önemli şahısları aktif şekilde faaliyet göstermişlerdir. Ayrıca gazetede, Haşim Bey Vezirov kendisi "Keyfim Gelende" başlığı altında yazılar kaleme almıştır. Edebî yazıların yanı sıra gazetede siyasî yazılara da yer verilmiştir. Bu yazılar arasında özellikle Güney Azerbaycan'daki demokratik hareketle ilgili yazılara sık sık yer verilmesi dikkat çekmektedir.

Yaklaşık bir yıl faaliyet gösteren gazetede çıkan birçok yazı Çar sıkı denetiminin dikkatini çekmiştir. Özellikle İslam dininden yararlanarak dinî cehaleti tebliğ edenler sert bir şekilde eleştirildiği için gazete hükümet daireleri tarafından 1909 yılında kapatılmıştır (Ferecov, 2017: 13).

Çar rejiminin bütün baskılarına rağmen gazetecilik faaliyetine aktif şekilde devam eden Haşim Bey Vezirov, Seda adlı gazetesini Azerbaycan basınına kazandırmayı başarmıştır. Gazetenin ilk resmî sayısı 12 Ekim 1910 yılında yayınlanmıştır (Mehemmedzade, 2004: 54). Haşim Bey Vezirov, daha önceki yayın organlarında olduğu gibi burada demokratik değerlerine sadık kalarak Rus müstemlekesine karşı açık şekilde mücadele vermiştir. Türkçülük ve İslamcılık düşünceleri burada kaleme alınan yazılarda da görülmektedir. Yazarın bütün bu faaliyetleri Çar istibadının dikkatini çekmiştir. Seda gazetesinde hükümet aleyhine yazıların çıkması gerekçesiyle Vezirov ve gazetenin aktif yazarlarından Ali Abbas Müznib bir aylık hapsedilmiştir. Yazar hapisten çıktıktan kısa süre sonra toplam 493 sayısı çıkan gazete, 1911 yılında kapatılmıştır (Ferecov, 2017: 13).

Seda gazetesi kapatıldıktan sonra Nida adlı gazeteyi çıkaramaya çalışsa da Çar sıkı denetimi buna izin vermemiştir. Durum böyle olunca yazar, Rusça gazete yayınlamaya karar vererek Kavkazets gazetesini kurmuştur. Fakat gazete yayın hayatına başladıktan kısa süre sonra kapatılmıştır. Yazar, bu dönemde Seda-yı Vatan adlı gazeteyi de yayınlamaya başarmıştır. 1 Aralık 1911 yılında yayına başlayan gazetenin 66 sayısı çıktıktan sonra 1912 yılının Mart ayında kapatılmıştır (Mehemmedzade, 2004: 54).

Çar sıkı denetiminin çıkardığı zorluklara rağmen çalışmalarına devam eden Vezirov, 1912 yılında Seda-yı Hakk adlı gazeteyi yayınlamaya başlamıştır. "Edebî, fennî, siyasî, ikstisadî ve ictimai" yazıların yer aldığı gazete, Vezirov'un en uzun ömürlü yayın organıdır. İlk sayıda, gazetenin yayın hayatına başlama nedeniyle ilgili "İhtisar" başlıklı yazıda şöyle bilgi verilmiştir:

"'Sede-yı Veten' gazetesinin müdür-i mesulu Azad Hesenof nahoş olduğuna göre Baküden gitdi, heman gazetenin evezine bu günden başlamış 'Seda-yı Hagg' çıkır: 'Seda-yı Veten'in şeraitinden ve muhasebesinden hiçbiri deyişilmeyib heman aynı suretde 'Seda-yı Hagg'a nagil olunur" (Seda-yı Hakk, 1912: 1).

Gazete yayında olduğu dönem I. Dünya Savaşı'na denk geldiği için burada çıkan yazılar daha çok savaşla ilgili olmuştur. Osmanlı Devleti'yle savaşan Çar Rusya'sı bu yıllarda işgal altında tuttuğu Türklere karşı sert politikalar uygulamaya başlamıştır. Bunun nedeniyse Çar rejiminde yaşayan Türklerin Osmanlı'yı açık veya gizli şekilde desteklemesidir. Savaş yıllarında Azerbaycan'da çıkan basın organlarında da sık sık Osmanlı lehine yazılar kaleme alınmıştır. Bu tip yazıları kaleme alan aydın kısmıysa sürekli siyasî baskılara maruz kalmıştır. Seda-yı Hakk gazetesinin kapanma nedenlerinden biri de burada 18 Aralık 1914 yılında

"Sarıkamış" başlıklı makalenin basılması olmuştur. Bu makale yayınlandıktan sonra Haşim Bey Vezirov'a karşı siyasî baskılar artmış ve gazete 1915 yılında kapatılmıştır. Haşim Bey Vezirov ise hapis edilmiştir (Aşırlı, 2009: 71).

Haşim Bey Vezirov, Seda-yı Hakk gazetesi yayındayken Mezeli adlı satirik dergiyi de yayınlamayı başarmıştır. Yazarın basına kazandırdığı tek satirik dergi olan Mezeli, 1914 yılında faaliyete başlamıştır. Bu dergiye kadar Azerbaycan basınında Molla Nasrettin'den esinlenen Behul (1907), Zenbur (1909-1910), Mirat (1910), Kelniyyet (1912-1913) gibi satirik dergiler mevcut olmuştur (Uğur, 2014: 11). Haşim Bey Vezirov her ne kadar Molla Nasrettin dergisi yazarlarıyla fikir ayrılığı yaşasa da Mezeli dergisini kurarken Molla Nasrettin ekolünden esinlenmiştir. Bu derginin yazar kadrosunda yer alan bazı yazarlarsa aynı zamanda Molla Nasrettin dergisinde yazılar kaleme almışlardır. Bunlar arasında Cafer Cabbarlı, Alikulu Kemküsar, Ali Mehzun, Ali Nazmi gibi yazarlar örnek gösterilebilir.

Toplumsal ve siyasî satirik dergi olan Mezeli, 1914-1915 yılları arasında haftada bir kere yayınlanmıştır. Derginin 25. sayısına kadar editörlük yapan Haşim Bey Vezirov, bir müddet editörlüğü H. Kasımov'a bırakmıştır. Derginin yayın politikasıyla ilgili ilk sayıdaki "Yolumuz" başlıklı makalede şöyle bilgi verilmiştir:

"Bu köhne bir gaydadır, hanisyat, jurnal, her ne ki çıhdı gabagca yazıb öz yolun melum eyler ki hansı yol ile gedecek, fikri nedir ne istiyor. İndi sonra öz sözünde gayim olub, o dediyi yolda duracağı durmayacağı orasıyla, işim yohdur, ancag iş böyledir ki gabagca jurnal gerek öz yolun bilsin, ona göre biz de diyerik ki bizim velimiz, heman Müselman intiligentlerinin yolu olacag.(Mezeli, 1914: 3).

Yüzden fazla karikatürün yer aldığı dergide, savaş, toplumsal adaletsizlik, kadın hakları gibi sorunlar dile getirilmiştir. Ayrıca, dergide basın, edebiyat, tiyatro, eğitim ve dille ilgili konulara da sık sık yer verilmiştir (Anar: 2008: 191).

SONUÇ

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan aydınlarının halkı aydınlatmak için başladıkları mücadelede basın önemli rol oynamıştır. Bu yıllarda Hüseyinzâde Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu, Celil Memmetkulzâde, Orucov kardeşleri gibi aydınlar birbirinin ardından basına kazandırdığı gazete ve dergiler aracılığıyla sosyal sorunlar, millî mefkûre, din ve dil meselesi gibi önemli konuları ele almışlardır.

Bu yıllarda, Azerbaycan basınında aktif şekilde faaliyet gösteren aydınlardan biri de Haşim Bey Vezirov'dur. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli basın organlarında yazıları çıkan Vezirov, pedagog, çevirmen ve tiyatro yazarı olmuştur. 1905 devriminden sonra kendi yayın organlarını kurmayı başaran yazar, Çar sıkı denetiminin bütün baskılarına rağmen art arda Taze Hayat, İttifak, Seda, Nida, Kavkazets, Seda-yı Vatan, Seda-yı Hakk adlı gazeteleri ve Mezeli adlı dergiyi Azerbaycan basın tarihine kazandırmıştır.

Yazarın Taze Hayat, İttifak, Seda, Nida, Kavkazets, Seda-yı Vatan, Seda-yı Hakk adlı gazetelerinde Hüseyinzâde Ali Bey'in Türkçülük ve İslamcılık fikirleri ön plana çıkmıştır. Bu yayın organlarında çıkan yazılarda Rus emperyalizmi eleştirilmiş, bütün Müslümanların birleşmesi ön görülmüştür.

Vezirov'un yayına başlattığı tek satirik basın organı olan Mezeli dergisindeyse toplumda yaşanan sorunlar ve I. Dünya Savaşı'nın insanlar üzerindeki olumsuz etkileri mizah yoluyla eleştirilmiştir.

Yazarın yayınladığı basın organlarında açık şekilde Rusların müstemleke politikasına karşı çıkması ve Türkçülük ve İslamcılık mefkûresini desteklemesi hem gazetelerinin kapanmasına neden olmuştur. Bütün sıkıntılara rağmen yılmayan Vezirov, ömrünün sonuna kadar gazetecilik faaliyetlerine devam etmiş ve Azerbaycan basın tarihinde önemli iz bırakmıştır.

KAYNAKÇA

1. Abdullayev, N., Mustafayev, C., Nesirov, G., Abbasov, Z., Esgerova, S., Sadayev, S (Ed) (2009). Şuşa Gadim Azerbaycan Diyarı, Bakı.
2. Aşırlı, A. (2009). Azerbaycan Metbuat Tarihi (1875-1920). Bakı: Elm ve Tehsil Neşriyyatı.
3. Erol, Ali. (2007). Azerbaycan Şiirinde Romantizm (1905-1917). İzmir: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları (No: 53).
4. Anar, (Ed). (2008). Celil Memmedguluzade Ensiklopediyası, Bakı, Şerg-Gerb Neşriyyatı.
5. Memmedova, Dilare. (2007). Azerbaycan Dramaturgiyası Antologiyası, Dörd Cildde I. Cild, Bakı: Şerg Gerb Neşriyyatı.

6. İhtisar, (21 Mart, 1912), Seda-yı Hagg, S.1, s.1.
7. Koraş, H. (2019), Romantizmle Realizm Arasında Bir Geçiş Dönemi Şairi: Abbas Sehhet, VI. Beynelhalg Türk Dünyası Araştırmaları Simpoziumu, 13-15 İyun, Bakı. ss.205-212.
8. Mehemmedzade, M. (2004). Azerbaycan Türk Metbuatı, Bakı: Bakı Universiteti.
9. Guliyeva, D. (2012), Haşim Bey Vezirovun Jurnalistikaya Gelişi, Bakı Universitetinin Heberleri, S.2, ss.189-194.
10. Rzalı, R. (22 İyul, 2010). Mübarizelerde Keçen Ömür, Azerbaycan, s.5.
11. Ferecov, S. (17 Noyabr, 2017). Vetensever Ziyalı, Mübariz Naşir, Medeniyyet, s.13.
12. Ferecov, S. (9 Oktyabr, 2013). Halga Ziya Behş Eden Ömür, Medeniyyet, s.15.
13. Sultanlı, E., Mirehmedov, E., Talıbzade, K., (1960). Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi, C 2. Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı.
14. Süleymanlı, Ş. (2008). Azerbaycan Edebiyyatı Ensiklopediyası (En Gadim Dövürden 1920-ci İledek), I. Cild, Bakı: Nağıl Evi Neşriyyatı.
15. Uğur. (23 Sentyabr, 2014). Azerbaycanın Satira Jurnalları: Dünenden Bu Güne, Halg Cebhesi, s.11.
16. Tahirgızı, Ü. (16 Avgust, 2014), Ah Müterci, Halg Cebhesi, s.11.
17. Yıldırım, M. İ, (2013). Azerbaycan'da Matbuat Hareketlerinin Başlangıcı. Uluslarası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı: 2/2 ss. 147-160.
18. Yolumuz (27 Dekabr, 1914), Mezeli Jurnalı, S.1, s.3.
19. Pehlivan, Z. (2019). Hasan Bey Zerdabi ve Azerbaycan'da Matbuat, Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araşatırma Dergisi. Vol.6. ss. 958-970.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(36)

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul BAYER[268]; Öğr. Gör. Mehmet CENGİZ[269]

SAĞLIK SEKTÖRÜNDEKİ YÖNETİM KAOSUNA BÜYÜK VERİ ÇÖZÜM SUNABİLİR Mİ?

CAN BIG DATA PROVIDE A SOLUTION TO THE MANAGEMENT CHAOS IN HEALTH SECTOR?

ÖZ

Büyük veri ve kaos ifadeleri insan zihninde öncelikle bir problem şeklinde canlanmaktadır. Kaos bütün sektörlerde yönetimsel bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Büyük veri, son yıllarda yönetimsel birçok sorunun çözümünde ve geleceğe yönelik yönetimsel planlamalarda bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada sağlık sektöründe yaşanan yönetimsel kaosun etkilerinin azaltılmasında büyük veri uygulamalarından nasıl ve hangi konularda faydalanılabileceği geniş bir literatür taraması ile belirlenmiştir. Bu amaçla öncelikle kaos ve örgütsel kaos ile büyük veri ve kapsamı açıklanmış; sağlık yönetiminde kaosun olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için veri madenciliği ve büyük verinin kullanılabileceği uygulama alanları ifade edilmiştir.

Yöneticilerin kaos ortamından kaçınmak yerine kaos ortamında işletmesini ve çalışanlarını yaratıcı örgütsel girişimler açısından desteklemesinin daha doğru olacağı belirlenmiştir. Sağlık kuruluşları diğer sektörlerden daha karmaşık ve daha yoğun ilişkilerin olduğu sistem ve alt sistemlerden oluşan örgütsel bir yapıya sahiptir. Sağlık sistemi ve sağlık kuruluşları yönetimindeki kaotik durumun ortaya çıkmasının temel nedenleri yeni tedavi ve tanı yöntemlerinin takibinin zorluğu, pazarlama, etik, hasta güvenliği ve malpraktis, ARGE faaliyetleri ve finans yönetimi gibi alanlardaki hızlı değişim ve yenilikler olarak tespit edilmiştir. Sağlık kurumlarında büyük veri ile kaos sürecinin doğru yönetilebilmesi için dikkate alınması gereken kritik faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler; bilgi ve veri tabanlarının güçlendirilmesi, alt yapı program ve donanımların güçlendirilmesi, tecrübeli çalışanların varlığı, yönetimde şeffaflık, iletişim ve hızlı bilgi paylaşımı, sistematik düşünce ve güçlü analiz yeteneğine sahip yöneticilerin varlığı ile evrensellik olarak sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Sektörü, Sağlık Kuruluşları, Büyük Veri, Kaos, Veri Madenciliği.
JEL Kodları: I1, I19.

ABSTRACT

Big data and chaos expressions come to life in the human mind primarily as a problem. Chaos is considered as an administrative problem in all sectors. In recent years, big data has been used as a tool for solving many administrative problems and for future administrative planning. In this study, how and in what areas big data applications can be used to reduce the effects of administrative chaos in health sector has been determined with a wide literature review. For this purpose, firstly chaos and organizational chaos and big data and scope were explained; data mining and application areas where big data can be used were stated so as to reduce the negative effects of chaos in health management.

Instead of avoiding chaos, it is determined that it is more appropriate for managers to operate in chaos and support their employees in terms of creative organizational initiatives. Health institutions have an organizational structure consisting of systems and sub-systems with more complex and more intensive relations than other sectors. The main reasons for the emergence of the chaotic situation in the management of the health care system and health care facilities have been identified as the difficulty in following new treatment and diagnostic methods, rapid changes and innovations in areas such as marketing, ethics, patient safety and malpractice, R & D activities and financial management. There are critical factors that need to be considered in order to manage the chaos process with big data in health institutions. These faculties can be listed as strengthening knowledge and databases, strengthening infrastructure programs and equipment, the presence of experienced employees, transparency in management, communication and rapid information sharing, and the presence of executives with systematic thinking and strong analysis skills.

Keywords: *Health Sector, Health İnstitutions, Big Data, Chaos, Data Mining.*
JEL Codes: *I1, I19.*

[268] **Dr. Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Eğirdir MYO, ertugrulbayer@isparta.edu.tr**
[269] **Öğr. Gör. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sütçüler MYO, mehmetcengiz@isparta.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Büyük veri ve kaos; ifadeleri insan zihninde öncelikle bir problem şeklinde canlanmaktadır. Kaos bütün sektörlerde yönetimsel bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Büyük veride, son yıllarda yönetimsel birçok sorunun çözüm ve geleceğe yönelik planlamalarda bir araç olarak kullanılabilmektedir. Bu bölümde sağlık sektöründe yaşanan yönetimsel kaosun etkilerinin azaltılmasında büyük veri çalışmalarından nasıl ve hangi konularda faydalanılabileceği açıklanacaktır. Bu amaçla öncelikle kaos ve örgütsel kaos ile büyük veri ve kapsamı açıklanmış; sonrasında sağlık yönetiminde kaosun etkilerinin tartışılabilmesi için veri madenciliği ve büyük verinin kullanılabileceği konular ifade edilmeye çalışılmıştır. TDK na göre kaos; evrenin düzen girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durum yada kargaşa olarak tanımlanmaktadır. Kaos'un anlam ve kapsam olarak düzen ve düzensizliği içerdiği ifade edilebilir. Bazı bilim adamları kaosun olmadığı yerde hayatın bitmiş olacağını iddia ederlerken. Bazıları ise kaosun bir belirsizlik ve düzensizlik hali olduğunu ve muhakkak düzeltilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. TDK' na göre veri; bilgi, ana ilke, araştırma sonucu gibi anlamlarla ifade edilmektedir. Veriyi elde etmek onu kullanmak, saklamak ve bunu faydalı hale getirmek insanlık tarihinin başından beri büyük bir zorluk olmuştur. Çünkü veriler büyüdükçe ve anlık olarak arttıkça onları kullanmak, saklamak ve istenildiği an faydalı bir şekilde tekrar faydalanabilmek problemin daha ciddi bir hal almasına sebep olmuştur. Ancak günümüzde veriyi kullanmak, saklamak ve faydalı hale getirmek gelişen bilgi işlem teknolojileri sayesinde daha kolay bir hal almıştır.

Kaos Kavramı ve Örgütsel Kaos

Kaos sözcüğü eski Yunanca Khaos kelimesinden gelmekte olup "büyük boşluk, uçurum, yeryüzü yaratılmadan önce var olan boşluk" anlamını içermektedir (Khaos, 2019). Antik dönem yazarlarından Hesiodos'da "Theogonia" adlı eserinde "Khaos'tu hepsinden önce var olan" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Eserinde Hesiodos kaosun devamında oluşan dünya düzeninden bahsetmektedir. Bu ifadeden hareketle anladığımız üzere kaos sonrasında olumlu sonuçların elde edilebileceği söylenebilir. Yani kaos içinde bulunduğumuz süreçte elbette bazı sorunların yaşanmasına neden olacak ancak sonrasında sürecin iyi yönetilmesiyle birlikte yapısal düzen sağlanabilecektir.

Kaos yaklaşımı ilk olarak meteoroloji, matematik ve doğa bilimlerinde ortaya çıkmış bilimsel bir yaklaşımdır. Kaos yaklaşımı, sistem ile çatışmadan ikisinin de uyum içinde olabileceğini söyleyen bilimsel bir paradigmaya verilen isimdir (Hughes, 1989:117). Kaos yaklaşımı determinizm yaklaşımının aksine küçük etkilerin büyük bir durum oluşturma kabiliyetine sahip anlayışı üzerine kurulmuştur (Yakut, 2018:167). Bu durum matematikçi ve meteorolog Lorenz'in "kelebek etkisi" teorisiyle açıklanabilir. Lorenz amazon ormanlarında kanat çırpan bir kelebeğin Amerika'da fırtına kopmasına neden olabileceğini ifade edilmiştir. Kaos yaklaşımına göre; determinizmden farklı olarak neden sonuç ilişkilerinden ziyade küçük parçalar birleşerek büyük sonuçlar oluşturabilmekte yada küçük tek bir etken sonuçları tahmin edilemez hale getirebilmektedir. Bu özelliklerinden dolayı örgütlerde kaos yönetebilme ve kontrol altında tutabilmek örgütün yaşam sürecinde önemli bir hal almaktadır.

Kaos süreci başlangıç koşullarına hassas derecede bağımlıdır. Ancak başlangıç koşulları da tam olarak bilinmediği için kaotik sistemlerin ve sonuçlarının tahmin edilmesi oldukça güçtür (Boccaletti vd., 2000:106). Bir örgüt kaos içine girmişse nerede olduğunu ve nereye varabileceğini tahmin etmesi ve buna uygun önlemler yönetimsel açıdan alması oldukça güç olabilir. Kaos teorisi, örgütün gelecekteki durumu hakkında sayısal tahminlere ulaşmak yerine, uzun vadeli planlı bir davranışın genel karakteristiğini sorgulayan bir sistemi kapsamaktadır (Kellert, 1993:4). Kaosun oluşumundaki başlangıç koşullarının ne olduğunu bilmek kaosun ileriki aşamalarını tahmin etmekte faydalı olabilir. Ancak başlangıç koşullarını bilmekteki güçlüğün yaşanılan kaosun en büyük özelliği olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Kaos teorisi ve iç içe geçmiş olan karmaşıklık teorisi, örgütlerde istenmeyen ve beklenmeyen durumların ortaya çıkmasında birbirinden farklı nedenlerin etkili olduğu vurgulanmaktadır (Tetenbaum, 1998:2). Bazı kaynaklarda kaos ve karmaşıklık kavramları benzer olarak kullanılsa da kaos ya da kaotik sistemler düzenin olmadığı ve neden sonuç ilişkilerinin tam olarak bilinemediği durumlar için kullanılabilir. Karmaşıklık ise yoğun ilişki ağlarında bulunan ancak düzenin hakim olduğu yapılar için kullanılmaktadır (Tarcan, 2019:204). Kaos ve karmaşıklık ifadeleri önceleri eş anlamlı olarak kullanılırken, son yıllarda yapılan araştırmalar ve elde edilen sonuçların etkisiyle birbirinden farklı anlamlarda kullanılır hale gelmiştir. Karmaşıklık ifadesi bir miktar düzenin hakim olduğu ancak yoğun, çoklu ve biriyle çok ilişkili yapılar için kullanılmaktadır. Kaos ise bundan farklı olarak geleceği tahmin etmenin, uzun vadeli planlar yapmanın ve

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

basit düşünmenin güç olduğu yapılar için kullanılmaktadır. Kaos durumunun oluşmasına etki eden faktörler birbirleriyle çok ilişkili ya da ilişkisiz olabilmektedir. Bu nedenle sürece yönelik öngörüde bulunmak ve basit çözümler üreterek kaosa çözüm sunmak oldukça güçtür. Kaos ve karmaşıklık ortamlar ve kapsamları karşılaştırmalı bir şekilde Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1:Kaos ve Karmaşıklık

Kaos	**Karmaşıklık**
Basit sistemlerden karmaşık yapılar ortaya çıkar,	Karmaşık yapılardan basit sistemler ortaya çıkar,
Basit doğrusal olmayan sistemler son derece karmaşık davranışlara yol açar,	Basit olayların sıklıkla tekrarlanması üst düzey modelleri oluşturur,
Kaos sisteminde anlamlı tahmin ve tanımlamalar zordur,	Karmaşık sistemlere bütünsel gözle bakıldığında ilginç yapılar görülür,
Kaos fenomenleri basite indirgeyerek daha önce tanımlı ilişkilerle açıklar.	Fenomenler indirgemeci analiz kullanılarak temel ve orta seviye elementleri kaynaktan bağımsız ve makro düzeyde açıklar.

Kaynak: Goldberg ve Markoczy, 2000:74.

Kaos ve karmaşıklık arasındaki farklar Tablo1'de açıklanmıştır. Bu tabloda gösterdiği üzere kaos ve karmaşıklık bir birinin aynısı kavramlar değildir. Bu nedenle yönetimsel açıdan kaos ve karmaşıklık durumlarına yaklaşımda bir birinde farklı olmalıdır.

Kaos teorisinin prensipleri şu şekilde sıralanabilir;

-Doğrusal olmama durumu; eğer bir sistem doğrusal hareket ediyorsa kaotik değildir,

-Determinizim; sistemin gelecekteki her durumunda uyması gereken kuralların altında daha belirleyici kurallar vardır,

-İlk koşullara hassas derecede duyarlılık; ilk durumdaki küçük değişiklikler, son haldeki radikal biçimde farklı davranışlara yol açabilir. Bu durum "kelebek etkisi" olarak açıklanmaktadır ve kanatlarını çırpan bir kelebeğin hafif çarpıklığı bile güneşli veya bulutlu gökyüzünün günler sonra dahi baskın olup olmayacağını büyük ölçüde etkileyebilir,

-Sistem davranışlarındaki düzensizlikler: fraktallarda olduğu gibi küçük parçaların oluşturduğu düzensiz birleşimlerin oluşturduğu yapılar,

-Uzun vadeli tahminler: kaosun başlangıç koşullarına hassas derecede bağlılığı sistemin tam olarak tahmin edilmesinin önüne geçer (Ditto ve Munakata, 1995:96-97).

Bu prensipler doğrultusunda kaosu tanımlamak ve müdahale etmek çok daha akılcı bir yaklaşım olacaktır. Örgüt içerisindeki en küçük değişimler bile izlenmeli, benzer başlangıçların farklı sonuçlar doğurabileceği ön görülmeli, çeşitliliğin örgüt açısından faydalı olacağı unutulmamalıdır, sistem tahminlerin ötesinde bir karmaşıklık içerebilir, dolayısıyla örgütün geleceğini ön görmek kolay olmayabilir.

Kaos sadece teori değil aynı zamanda bir yöntem, bir inanç kriteri değil, aynı zamanda bilim yapmanın bir yolu olmuştur. Kaos etkileşimlere ve esnekliğe müsaade eden bir yöntemdir (Gleick, 2008:38). Kaos yaklaşımı ile akademik çalışmalar kökten değişmeye başlamış ve esneklik, disiplinler arası çalışma ile sisteme farklı bakış açıları geliştirilebilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda geleneksel gerçekçiliğin temel prensipleri ile kaos teorisinin temel prensiplerinin karşılaştırılması; Tablo 2'de verilmiştir:

Tablo 2:Geleneksel Gerçekçiliğin ve Kaos Teorisinin Temel Prensipleri

Geleneksel gerçekçiliğin temel prensipleri	**Kaos prensipleri**
Materyalizm: tek gerçeklik beş duyu organıyla ya da araçlarıyla algılanandır,	Akılcılık: evrenin merkez noktasını oluşturur,
İndirmecilik: küçük parçaları inceler,	Bağlantı: evrene bütüncül bir bakış açısıyla bakar,
Determinizm: her olayda neden-sonuç ilişkisi arar,	Belirsizlik: gelecek sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanamaz,

Mekaniklik: evren bir saat gibi işlemeye devam eder,

İstikrar: evrenin büyümesi ve ilerlemesi istikrar ve düzen haline bağlıdır.

Ansızın ortaya çıkma hali: evrenin itiş gücü değişim ve karmaşıklıktır,

Yayılım: evren geçmiş tarafından yönetilmeyen her zaman dağılan sonra yeni bir formda ortaya çıkan parçalardan oluşur.

Kaynak: Fitzgerald ve Eijnatten 2002:342.

Kaos ve geleneksel gerçekçilik ile ilgili varsayımlar birbirinden taban tabana farklılık gösterir. Geleneksel gerçekçilik yaklaşımının varsayımları kaos yaklaşımıyla anlamını kaybetmeye başlamıştır.

Kaos teorisinin iki önemli iç görüsü bulunmaktadır. Bunlardan ilki kaotik görünen bir şeyin düzenli yada bunun tam zıttı olarak düzensiz olabilmesi, diğerinde ise büyük değişimlerin, başarı yada başarısızlık olabilecek şekilde küçük değişimlerden kaynaklanabilmesidir (Doll ve Trueit, 2010:844).

Kaos ve bu kapsamda, bilhassa bilinç, bağlılık ve belirsizlik gibi kavramlar dahil, bireyin örgütsel tasarım sürecine yaklaşımına dayanan temel perspektiflerine yönelik bakış açılarında ortaya çıkabilir. Bu süreçte örgütsel yapının işleyişiyle birlikte bireysel ilişkilere de önem verilmelidir. Hem bireyin hem de örgütsel aklın içeriğine katılım eleştirilmediği sürece; sistem genelinde ilişkileri optimize etmek ve aynı zamanda, sonuçların önceden bilinebileceği fikrinden vazgeçmek, ne kadar geniş kapsamlı olursa olsun, kurumsal tasarıma yönelik herhangi bir yaklaşımın muhtemel bir işletme oluşturmak isteyenler tarafından kabul edilmesi pek olası değildir (Hoogerwerf ve Poorthuis, 2002: 390). Kaosun temelini oluşturan belirsizliğin çözülebilmesi için örgütün kurumsal tasarımı yeniden şekillendirilmelidir. Kurumun içinde bulunduğu çevresel şartlar göz önüne alınmalı ve yeni bir davranış tarzı geliştirilmelidir.

Yöneticilerin ve uygulayıcıların olumsuz görüşe rağmen yönetimsel kaos yaratıcılık, yenilikçilik ve dönüşüm için bir fırsat kapısı aralamaktadır (Fitzgerald ve Eijnatten, 2002: 413). Yöneticilerin kaos ortamından çekinmek yerine kaos ortamında işletmesini yaratıcı örgütsel girişimler açısından desteklemesi daha doğru olacaktır

Kaos yönetimi, mekaniksel bir neden sonuç ilişkisini, değişmez iş tanımlarını ve kurallarını ve uzun dönemli tahminleri reddetmektedir. Bu durum daha çok kaos yönetimini kaderci bir yaklaşım taşıyormuş gibi gösterse de aslında kaos iç ve dış paydaşlara duyarlı olmayı, yenilikçiliği, esnekliği, personel güçlendirmeyi ve geçmiş deneyimlerden ders çıkarmayı gerektiren bir yönetim anlayışıdır. Bu yönleriyle kaos yönetimi, kadercilikten ayrılan özelliklere sahiptir (Mutlu ve Sakınç, 2006:10). Bu açıdan çalışanların entelektüel kapasitelerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Kaos yöneticilere her gün yeni bir kapı aralamaktadır. Etkin bir yönetim davranışı için farklı bakış açıları geliştirmek önemlidir. Yeni yönetsel tarz geliştirebilmek, yeni veriler toplamayı, geçmiş tecrübelerden faydalanmayı beraberinde getirmektedir. Her ne kadar veri toplamak, farklı bakış açıları geliştirmek ve tecrübelerden faydalanarak hareket etmek geleceğin ön görülmesinde ve yol haritasının belirlenmesinde kesin sonuç elde etmeye yeterli olmaz. Ancak bizi doğruya bir adım daha yaklaştırabilir (Ertürk, 2012:859).

Kaos ve karmaşıklık hali ile yaşanılan süreç durumsallık yaklaşımı ile ele alındığında, en uygun yönetim biçimini oluşturulabilir. Kaos halinde durumsallık yaklaşımı iyi bir destekçi olabilmektedir (Çavuş vd., 2016:220). Çünkü durumsallık yaklaşımı içinde bulunulan ortama göre farklı bir yönetim davranış tarzı esnekliği sağlayabilmektedir. Kaotik ortamların genelinde uygulanabilecek standart bir yönetim tarzı bulunmamaktadır.

Kaos ortamında yönetimsel olarak yaşanabilecek sorunlar şu şekilde sıralanabilir (Öge, 2005:291);

-Analiz yapmadaki önceliklerin belirlenememesi,
-Sonuç ile neden arasındaki ilişki sürecinin ortaya konulamaması,
-Uzun vadeli planların işlevini kaybetmesi,
-Vizyon ve misyon tanımlanamaması,
-Kurumsal kültürün yok olmaya başlaması.

Büyük Veri Kavramı ve Kapsamı

Doğan ve Arslantekin (2016) veri kavramını, "araştırmalardan, gözlemlerden, internetten, sosyal medyadan, sensörlerden vb. çok farklı ortamlardan elde edilen genel bir terim" olarak tanımlamıştır (Doğan ve Arslantekin, 2016:16). Veri; gerçekleri, gözlemleri ve ham bilgileri içeren bilgilerdir (Monino ve Sedkaoui, 2016:xii). Veri ölçülebilen ve kaydedilebilen olaylardan soyutlanabilen ham materyaldir (Krishnan, 2013:2).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

"Büyük Veri" terimi, çeşitli unsurlardan oluşan çok büyük veri kümelerinin evrenini tanımlamak için kullanılır. Büyük veri ise; yazılım programlarıyla analiz edilmesinin zor ve düzenlenemeyecek kadar büyük olan veri yapıları olarak ifade edilebilir(Kılıç vd., 2019:295). Bu durum, özel malzemeler ve yazılımlar kullanarak büyük veri setlerini analiz etmek ve değer elde etmek için gereken yüksek işlem hızlarını gerektiren tasarlanmış yeni bir bilgi teknolojisini gerekli kılmaktadır. Büyük Veri olgusu, yalnızca her türlü platformda bilgi depolama ve yayma kapasitelerinin geliştirilmesini mümkün kılan, üretilen veri hacmindeki artışa değinmekle kalmaz, aynı zamanda büyük veri, yeni temel içeren ikinci bir olguyu olarak veri işleme yeteneklerini de ifade eder (Monino ve Sedkaoui, 2016:3). Günümüzde bilgisayar mühendisleri, bilgi teknolojileri uzmanları, pazarlamacılar, işletme yöneticileri, akademisyenler ve hatta devletler büyük veriyi açıklamak ve anlamlandırmak için yoğun çaba sarf etmektedir. Büyük veri üzerine çalışan farklı disiplinler yeni ifadelerinde, yeni teorileri ve yeni metotları ilave ederek büyük veri literatürünün gelişmesine ve büyük veriden faydalanmak isteyenlere her gün yeni kapılar aralıyorlar.

Büyük veri kapsamındaki veriler;
-Nitel ve nicel veriler,
-Yapılandırmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veriler,
-Elde edilmiş, çıkarılmış, geçici ve türetilmiş veriler,
-İlk, ikincil ve üçüncül veriler,
-Dizinsel, niteliksel ve kılavuz veriler olarak gruplandırılabilir (Kitchin:2014:4-8).

Bilgisayar teknolojisinin ilk ortaya çıktığı yıllarda veri uzmanları çok küçük veriler üzerinde büyük bilgisayarlar ve ekipmanlar ile çalışırlardı. Ancak günümüzde veriler çok büyük veriler ortaya çıkmıştır. Ancak geçmişten farklı olarak günümüzde küçük bilgisayar ve ekipmanlar kütüphaneler dolusu veriyi işleme kapasitesine sahiptir.

Bilgisayarların toplumun kullanıma girmesiyle birlikte toplumsal yaşamın her alanında, veriler yeni ve özel bir durumun gerçekleştiği noktaya gelmeye ve kullanılmaya başlamıştır. Bilgi anlık olarak dünyaya yayılmış ve paylaşılan bilginin miktarı sürekli artmaya başlamıştır (Schönberger ve Cukier, 2013:6). Cox ve Ellsworth (1997) yaptıkları bir çalışmada büyük veriyi diskler üzerinde çok fazla yer kaplayan bir sorun olarak ifade etmişleridir (Cox ve Ellsworth, 1997:242). Tablo 3'de büyük verinin tarihsel evrimi görülebilir:

Tablo 3: Büyük Veri Kavramı ve Kapsamının Tarihsel Evrimi

Terimler	Zaman aralığı	Kendine Özgü Anlamı
Karar destek	1970-1985	Veri analizi kullanarak karar desteği sağlamak.
Yönetim desteği	1980-1990	Veri analizine odaklanarak karar veren üst yönetim.
Çevrimiçi analitik işlem	1990-2000	Çok boyutlu verileri analiz etmek için kullanılan yazılımlar.
İş zekası	1985-2005	Veri odaklı kararları desteklemeye yönelik araçlar ve raporlama.
Analitik düşünme	2005-2010	Karar vermek için istatistiksel ve matematiksel analizlere odaklanma.
Büyük veri	2010-Günümüz	Çok büyük, yapılandırılmamış, hızlı hareket eden verilere odaklanma.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Kaynak: Davenport, 2014:10.

Geçmişten günümüze doğru bakıldığında büyük verinin kullanımında yönetimsel anlamda oluşan yaklaşımlar farklılaşmıştır. İlk yıllarda yapılandırılmış büyük veri yönetimsel kararlara destek olurken, günümüzde ise yapılandırılmamış verilerden anlamlı sonuçlar elde ederek örgütün tamamını etkileyen yönetimsel kararlar üzerinde etki etmektedir.

Büyük veri, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde hızlı değişim ve dönüşümün sonucunda üretilen çok sayıda verinin saklanması, düzenlenmesi, analiz edilmesi ve anlamlı hale getirilmesi için kullanılan süreçler bütünü olarak ifade edilmektedir(Çınaroğlu, 2019:279). Veriden bilgiyi elde etmek kadar bilgiyi saklamak anlamlı hale gelmiştir. Teknolojik çevrede yaşanan gelişmeler sonucunda her mecradan yoğun veri akışı gerçekleşmekte olup; bu verilerin nasıl değerlendirileceği ve kullanılacağı önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyük veri etkileşime dayanan kültürel, teknolojik ve bilimsel bir fenomen olarak tanımlanabilir (Boyd ve Crawford, 2012:663). Bu fenomenler çerçevesinde büyük verinin ana temaları şu şekilde ifade edilebilir;

Teknoloji: Büyük veri setlerini toplamak, analiz etmek, ilişkilendirmek ve birbiriyle karşılaştırabilmek için hesaplama gücün ve algoritmik doğruluğu en üst düzeye çıkartılmış teknik alt yapı.

Analiz: ekonomik, sosyal, teknik ve yasal kullanımı kalıplarını belirlemek üzere büyük veri setlerinin analizinin yapılabilirliği.

Bilimsel ifade: Büyük veri setlerinin, gerçeklik, tarafsızlık ve doğruluk açısında iç görüler yaratabilen daha yüksek bir zekâ ve bilgi biçimi sunduğunun kanıtsal olarak ifade edilebilmesi (Boyd ve Crawford, 2012:663). Büyük veri büyük hacimli, heterojen, dağınık ve merkezi olmayan kaynaklarla veriler arasında geliştirilebilecek karmaşık ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu durum HACE (Heterogeneous (Hetorejen), Autonomous (Otonom), Complex (Karmaşık), Evolving (Yaygın)) teoremiyle açıklanabilir (Wu vd., 2014:98). HACE teoremi bir algoritma oluşturarak, veri madenciliği uygulamalarıyla çok hacimli, heterojen, merkezi olmayan ve karmaşık verilerin ve aralarındaki ilişkilerin açıklanmaya çalışılmasıdır.

Büyük veri, değere dönüştürülmesi için özel teknoloji ve analitik yöntemler gerektiren yüksek hacim, hız ve çeşitlilik ile tanımlanan veri ve bilgi analizini içermektedir. Büyük veri kavramı kapsamında bilgi açısından; hacim, hız, çeşitlilik, teknoloji, analiz metotları ve değer gibi nitelikler ön plana çıkmaktadır (De Mauro vd., 2015:103). Bazı bilim adamları bunlara ek olarak; değişkenlik, gerçeklik ve görselleştirme gibi kavramlar ilave etmiştir (Monino ve Sedkaoui, 2016:4).

Hacim: sürekli olarak üretilen veri miktarı ile tanımlanmaktadır. Örneğin, bir blog metni birkaç kilobayttır; sesli çağrılar veya video dosyaları birkaç megabayttır; sensor verileri, makine günlükleri ve tıklama akışı verileri gigabayt olabilir. Hız: bir nesnenin yada verinin hızı olarak açıklanabilir. Örneğin herhangi bir web sitesine tıklayan kullanıcılar tarafından üretilen hıza veri hızı denir. Çeşitlilik: büyük verinin, e-postalardan tweet'lere, sosyal medyaya ve sensor verisine kadar çeşitli biçimlerde geliyor olması olarak tanımlanmaktadır (Krishnan, 2013:17-25). Bilginin çok hacimli, hızlı çeşitli kaynaklardan akışını izlenmesi, değerlendirmesi, depolanması ve analiz edilmesi oldukça zor bir süreçtir ancak karar verme ve planlama konularında yönetime oldukça yüksek düzeyde kolaylık sağlamaktadır.

Büyük veri konusu hakkında daha derin bir bakış açısı geliştirebilmek için veri madenciliği konusunun da açıklanması gerekmektedir. Literatürdeki veri madenciliği tanımlamaları kapsamında; veri madenciliği büyük hacimli bir şekilde toplanmış verilerden, değerli ve kullanılabilir verilerin elde edilmesine yönelik bir analitik bir araştırma olarak isimlendirilebilir (Bigus, 1996:10). Veri madenciliği mevcut verilerdeki beklenmeyen ilişkileri ortaya koyma süreci olarak tanımlanabilir. Veri madenciliği ile yüksek hacimli ve çeşitli tiplerdeki verilerinden yapılandırılmış çeşitli anlamlar çıkartmayı ve bu verilerden önemli bilgiler elde etmeyi amaçlanmaktadır (Emre ve Erol, 2017:163). Günümüzdeki en önemli problemlerden biri yoğun ve anlamsız veriden faydalanabilmektir. Veri madenciliği yöntemleri istatistik ve bilgisayar programları aracılığıyla büyük veriden faydalanma sürecini hızlandırmaktadır. Büyük veri ile veri madenciliği arasındaki farklar Tablo 4'de görülebilir;

Tablo 4: Büyük Veri İle Veri Madenciliğinin Karşılaştırılması

Büyük Veri	Veri Madenciliği

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Büyük veri büyük veri kümesi için kullanılan bir terimdir,

Büyük veri değerli bir varlıktır,

Büyük veriyi yönetenlerin veriyi işleme ve analiz etme becerilerine göre değişir.

Veri madenciliği büyük veri setleri içerisinden ilgili kısmı ortaya çıkarma işidir,

Veri madenciliği yararlı sonuçları sağlayan bir eğiticidir,

Veri madenciliği karmaşık araştırma işlemlerini tanımlar.

Kaynak: Thakur ve Mann, 2014:471.

Veri madenciliği; ham, yapılandırılmamış ve çeşitli alanlardan gelen verileri toparlayarak bu verilerden anlamlı örüntüler oluşturmaya imkan sağlamaktadır. Böylelikle araştırmacılar tarafından çok büyük ve anlamsız olabilecek veri kümesinden anlamlı, yorumlanabilir ve analiz edilebilir bilgi elde edilmektedir. Veri madenciliği günümüzde pek çok farklı disiplin tarafından kullanılmaktadır. Kanser teşhisinden tüketici alışkanlıklarının tespitine, eğitimde öğrenci başarısının ölçümünden meteorolojik tahminlere kadar birçok alan veri madenciliğiyle içi içe geçmiş durumda bu disiplinler arası durum veri madenciliğinin her geçen gün ilerlemesine katkı sağlamaktadır.

Sağlık Yönetiminde Kaos ve Etkileri

Sağlık kuruluşları diğer sektörlerden daha karmaşık ve daha yoğun ilişkilerin olduğu sistem ve alt sistemlerden oluşan örgütsel bir yapıya sahiptir. Yoğun örgütsel ilişkiler ve alt sistemler arası karşılıklı bağımlılık sağlık sisteminin çıktı ve girdilerinin doğru orantılı olarak ölçülememesine neden olup; lineer olmayan ve dinamik bir sistem haline getirmektedir. Sağlık sistemi ve sağlık kurumları yönetimindeki kaotik durumun ortaya çıkmasının temel nedenleri; yeni tedavi ve tanı yöntemlerinin takibinin zorluğu, pazarlama, etik, hasta güvenliği ve malpraktis, Ar-Ge faaliyetleri ve finans yönetimi gibi alanlardaki hızlı değişim ve yenilikler olarak tespit edilmiştir. Bu durum sağlık sistemlerini sürekli bir değişim ve dönüşüme mecbur kılmaktadır. Bu nedenlerle sağlık kurumları geleneksel öğrenme yöntemlerinin ve yönetim teorilerinin dışında daha farklı yönetimsel modellere ihtiyaç duyabilmektedir. Günümüzde sağlık işletmeleri değişime daha hızlı adapte olabilen ve çevreye hızla uyum sağlayabilen esnek yapılar oluşturmuştur. Tabi bu durumda bilim ve teknolojideki gelişmelerin etkisi yadsınamaz (Tarcan, 2019:212). Sağlık hizmetlerinin karmaşık yapısı, yoğun örgütsel ilişkiler, aşırı uzmanlaşma sağlık kurumlarında birçok durumda kaos yaşanmasına neden olmaktadır.

Kaos, sağlık alanındaki çalışmalar için oldukça geniş bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Sağlık kurumlarının anlamaya çalışırken indirgemeci yaklaşım benimsemek ve karşılaşılan bir olayı değerlendirirken sadece olayla ilgili süreci incelemeye çalışmak yanlış veya eksik bir sonuca ulaşılmasına neden olur (Kernick, 2006:388). Sağlık yönetimi açısından kaos yaklaşımı değerlendirilirken çok dikkatli çalışmak ve geniş bir vizyona sahip olmak gerekmektedir. Sağlık kuruluşlarında ortaya çıkan bir olayı tetikleyen nedenin ne olduğunu bulmak için sistemin tümünün taranması gereklidir. Örneğin bir hastanın şikâyetleri alınırken bu şikayetin oluşmasına sebep olan nedenin ya da nedenlerin hastanenin tümünde taranması gerekebilir. Çünkü bu şikayet pek çok durumun bileşimi sonucu ortaya çıkmış olabilir. Sağlık hizmetlerini veren ve alanlar tamamen insanlar olduğu için ortam kaos durumuna oldukça yatkındır. Sağlık hizmeti içinde rol alan tüm çalışanlar bireysel olarak en iyi performansını sergilemek isteseler de istenilmeyen sorunların çıkması çok muhtemeldir.

Sağlık kurumları yöneticileri, çalışanlarının kişisel gelişimlerini sürekli destekleyerek sorun çözme yeteneklerinin güçlendirilmesini sağlamalıdır. Yöneticiler kaostan korkmak yerine kaos ortamının yaratıcılığı geliştirici özelliğinden faydalanma yoluna gitmelidir. Sistemin iyi tanınması vasıtasıyla kaos durumundan kaynaklanabilecek sorunlarla baş etme daha kolay hale gelebilir (Samur ve Seren, 2016:173). Sağlık kurumlarının yönetimsel sistemi üzerine yapılan bir araştırmada sonuçlarına göre liderliğe vurgu yapmıştır. Sağlık kuruluşlarında kaotik durumların çözümünde liderin büyük rolü olduğu ve organizasyon yapısının oluşturulmasına karmaşık yapısal ilişkilere dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Burns, 2001:481). Sağlık yönetimi sebep sonuç ilişkilerinden ziyade doğrusal olmayan çoklu etkileşimler üzerine durulmalıdır (Litaker vd., 2006:33). Sağlık kurumlarının kompleks yapısı ve yoğun örgütsel ilişkilerden dolayı kaosun eşiğinde devam eden bir yönetim süreci mevcuttur.

Sağlık yönetiminde beklenmedik durumların ortaya çıkmasını engelleyebilmek için geleceğe ilişkin daha gerçekçi bakış açıları oluşturmak, etkileşimlere önem vermek, inovasyon ve yeni konseptlerin

geliştirilmesini sağlamak gerekmektedir (Begun vd., 2003:38). Kaos ya da karmaşıklık teorileri yeni çözümlemeler üzerinde durmayı, ve indirgemeci yaklaşımlar yerine daha geniş perspektifli bakış açılarının geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Kaos ve karmaşıklık yönetiminde bir durum anlaşılmaya çalışılırken kolaya kaçmaktan uzak durmak gerekmektedir (Arndt ve Bigelow, 2000:36-37).

Sağlık Yönetiminde Kaosu Önleme Amaçlı Büyük Veriden Faydalanılabilecek Alanlar

Büyük verinin oluşturulabilmesi ve kullanılabilmesi amacıyla sağlık sektörünün yapısına uygun ve sağlık hizmetinin hizmetin sunulmasında kaliteyi olumlu yönde etkileyecek adımların atılması için öncelikle veri madenciliğinden faydalanılması doğru olacaktır. Bu noktada sağlık sektöründe veri madenciliği çalışmalarının sağlayacağı faydalar şu şekilde sıralanabilir (Koyuncugil ve Özgülbaş, 2009:29);

-Kronik hastalıkların takibinde veri madenciliğinden faydalanmak,
-Klinik karar destek sistemlerinin geliştirilmesi,
-Laboratuvar testleri için hata ve suiistimal tespiti,
-Hasta odaklı sağlık hizmetlerinin sunumu ve kalitenin artırılması,
-Hizmet sunumunun optimizasyonu,
-Suiistimal ve fatura yolsuzluklarının tespiti,
-Maliyetlere etki eden faktörlerin belirlenmesi ve maliyetlerin minimize edilmesi,
-Finansal performans ve risk uyarı sistemlerinin geliştirilmesi,
-Yönetsel karar destek sistemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi,
-Sağlık personelinin performansının izlenmesi,
-İlaç israfının önüne geçilmesi.

Büyük veri, kullanımı sağlık sektöründe diğer sektörlere göre oldukça önemlidir. Çünkü sağlık sektöründe büyük veri ile hastaların hayat kaliteleri yükseltilebilir, sağlık politikalarını değiştirilebilir, kaynakların daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sağlanabilir (Anderson vd., 2018:336). Ayrıca büyük veri kullanımıyla; maliyet kontrolü, sunulan sağlık hizmetinin kalitesinin yükseltilmesi, erken teşhis olanakların artması, hasta merkezli sağlık hizmetlerinin verilmesi ve karar mekanizmasının güçlendirilmesi gibi konularda fırsatlar ve kolaylıklar sağlanabilir (Kruse vd., 2016:7). Ancak büyük veriden faydalanabilmek veri madenciliğinin analiz yetenekleri göz ardı edilmemelidir. Sağlık sektörü yapısı nedeniyle her geçen gün çok daha fazla veri üretmekte olup üretilen bu veri içerisinden ihtiyaç duyulan bilgiyi elde etmek iyi bir veri madenciliği becerisini de zorunlu kılmaktadır. Veri madenciliği, sağlık sektörünün sahip olduğu veri tabanlarından kıymetli ve anlamlı bilgileri ortaya çıkartarak hem sağlık çalışmaları açısından hem de hizmet kalitesinin artırılması açısından büyük katkılar sağlamaktadır (Yıldırım vd., 2008:433).

Veri madenciliği ve büyük veri kullanımının sağlayacağı katkılar göz önüne alındığında, kaosun ve karmaşık yapının anlaşılmasına ve yol haritası oluşturma konusunda büyük veri çalışmalarının sağlık sektörü açısından yönetimsel anlamda katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Ancak tam veri akışı sağlanabilse de bu süreçte verilerle ve veri akışıyla ilgili bazı zorluklarında göz ardı edilememesi gerekmektedir. Uygulamada karşılaşılabilecek bu zorluklar şu şekilde sıralanabilir (Kruse vd., 2016:5);

-Veri yapısı,
-Gizlilik / güvenlik,
-Verinin standartları,
-Depolama ve transfer etme,
-Yönetimsel sorunlar,
-Yetenek eksiklikleri,
-Mevzuat problemleri,
-Gerçek zamanlı mantıksal analiz

Yaşanılan kaosun çözümünde bilgi ve bilgi akışı çok önemli bir yere sahiptir. Günümüzde çok farklı kanallardan; cep telefonları, internet, MHRS, e-nabız gibi uygulamalar ile hastanelerdeki hasta kayıt alt yapılarından, sağlık sektöründe için çok amaçlı kullanılabilecek oldukça yoğun veri akışı gerçekleşmektedir.. Bu verilerin işlenmesi, analiz edilmesi ve yorumlanması ile kaos ve karmaşıklık içerisinde bulunan sağlık yönetimi için bir yol çizilmesi mümkün olabilir.

Günümüzde çok farklı kanallardan; cep telefonları, internet, MHRS, e-nabız gibi uygulamalar ile hastanelerdeki hasta kayıt alt yapılarından sağlık sektöründe çok amaçlı kullanılabilecek veri akışı yaşanmaktadır. Bu verilerin işlenmesi, analiz edilmesi, yorumlanması ve ihtiyaç anına tekrar kullanılabilmesi için saklanması her an kaos ve karmaşıklık yaşanması muhtemel olan sağlık kuruluşları açısından yol haritası oluşturmada oldukça önemli olacaktır.

SONUÇ

Günümüzde tüm alanlarda veriye ulaşmak ve ulaşılan veriyi bilgiye dönüştürebilme çok önemlidir. Elde edilen veriyi kullanılabilir bilgiye dönüştürebilmek için yetenekli bilgi işlem personeli, programlar, donanımlar ve bilgiyi analiz edebilecek tecrübeli sağlık yöneticileri gerekmektedir.

Sağlık hizmeti alanında yıllık olarak üretilen büyük miktarlarda bilgi, sağlık kuruluşları arasında evrensel erişilebilirlik ve şeffaflığı sağlamak için organize edilmeli ve bölümlendirilmelidir (Kruse vd., 2016:9). Sağlık hizmeti üretenler için sistematik düşünce teşvik edilmeli ve üretilen bilgiye erişe bilirliği artıran araçlar geliştirilmelidir. Sağlık ekonomisi içerisinde yer alan bütün paydaşlar arasında etkin bir paylaşım sistemi oluşturulmalıdır (Kernick, 2006:390). Yönetimin yaşanılan bir kaos ortamında en önemli yardımcısı gerekli bilginin paylaşımı ve etkili iletişim süreçleridir. Bu nedenle bilginin paylaşıldığı ve sektörün paydaşlarının engellerle karşılaşmadan bilgiye ulaşabildiği teknik alt yapının oluşturulması temel zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağlık kurumlarında büyük veri ile kaos sürecinin doğru yönetilebilmesi için dikkate alınması gereken kritik faktörler şu şekilde sıralanabilir;

-Bilgi ve veri tabanlarının güçlendirilmesi,
-Altyapı, program ve donanımların güçlendirilmesi,
-Tecrübeli çalışanların varlığı,
-Yönetimde şeffaflık,
-İletişim ve hızlı bilgi paylaşımı,
-Sistematik düşünce ve güçlü analiz yeteneğine sahip yöneticiliğin varlığı,
-Evrensellik.

Sağlık sektöründeki karar alıcılar ve paydaşların sektörün içinde bulunduğu karmaşık ve kaotik ortamda yaşanabilecek belirsizlikleri tecrübe yolu ile öngörerek gerekli tedbirleri almaları ortaya çıkabilecek hayati riskleri önlemede etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Anderson, B., Davis, C. M., Hardin, J. M. (2016). An Introduction to Data and Text Mining in Healthcare A Focus on Building Alerting Systems for Decision Support. Healthcare Informatics. pp:333-352.Auerbach Publications.
2. Arndt, M., Bigelow, B. (2000). Commentary: The Potential of Chaos Theory and Complexity Theory for Health Services Management. Health Care Management Review, 25(1): 35-38.
3. Begun, J. W., Zimmerman, B., Dooley, K. (2003). Health Care Organizations as Complex Adaptive Systems. Advances in Health Care Organization Theory, pp: 253-288. Jossey-Bass.
4. Bigus, J. P. (1996). Data Mining with Neural Networks: Solving Business Problems from Application Development to Decision Support. McGraw-Hill, Inc..
5. Boccaletti, S., Grebogi, C., Lai, Y. C., Mancini, H., Maza, D. (2000). The Control of Chaos: Theory and Applications. Physics Reports, 329(3): 103-197.
6. Boyd, D., Crawford, K. (2012). Critical Questions for Big Data: Provocations for a Cultural, Technological, and Scholarly Phenomenon. Information, Communication & Society, 15(5): 662-679.
7. Burns, J. P. (2001). Complexity Science and Leadership in Healthcare. JONA: The Journal of Nursing Administration, 31(10): 474-482.
8. Cox, M., Ellsworth, D. (1997). Application-Controlled Demand Paging for Out-of-Core Visualization. In Proceedings. Visualization, 97:235-244. (Cat. No. 97CB36155).
9. Çavuş, F., Zuhal, İ. N., Yakut, E., Akbulut, M., Güloğlu, U., Kalkan, A. (2016). Kaos ve Durumsallık: Bir değerlendirme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2): 205-224.

10. Çınaroğlu, S. (2019). Sağlık Yönetiminde Büyük Veri, Sağlık Yönetiminde Örgüt Yapısı ve Güncel Yaklaşımlar İçinde: Erigüç G. (ed) ss.279-303.
11. Davenport, T. (2014). Big Data at Work: Dispelling the Myths, Uncovering the Opportunities. Harvard Business Review Press.
12. De, M. A., Greco, M., Grimaldi, M. (2015). What is Big Data? A Consensual Definition and a Review of Key Research Topics. American Institute of Physics, .AIP Conference Proceedings 1644(1): 97-104.
13. Ditto, W., Munakata, T. (1995). Principles and Applications of Chaotic Systems. Communications of the ACM, 38(11): 96-102.
14. Doğan, K., Arslantekin, S. (2016). Büyük Veri: Önemi, Yapısı ve Günümüzdeki Durum. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 56(1): 15-36.
15. Doll, W. E., Trueit, D. (2010). Complexity and the Health Care Professions. Journal of evaluation in Clinical Practice, 16(4): 841-848.
16. Emre, İ., Erol, Ç. (2017). Veri Analizinde İstatistik mi Veri Madenciliği mi?. Bilişim Teknolojileri Dergisi , 10(2): 161-167.
17. Ertürk, A. (2012). Kaos Kuramı: Yönetim ve Eğitimdeki Yansımaları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 20(3): 849-868.
18. Fitzgerald, L. A., Eijnatten, F. M. V. (2002). Chaos: Applications in Organizational Change, Chaos: The Lens Transcends that. https://ebookcentral.proquest.com
19. Gleick, J. (2008). Chaos: Making a New Science. Open Road Media. New York.
20. Goldberg, J., Markoczy, L. (2000). Complex Rhetoric and Simple Games. Emergence, 2(1):72–100. https://doi.org/10.1207/S15327000EM0201_06
21. Hoogerwerf, E. C., Poorthuis, A. M. (2002). The Network Multilogue: a Chaos Approach to Organizational Design. Journal of Organizational Change Management, 15(4): 382-390.
22. Hughes, L. (1989). Turbulence in the "Golden Stream": Chaos Theory and the Study of Periodicals. Victorian Periodicals Review, 22(3):117-125. http://www.jstor.org/stable/20082403
23. Kellert, S. H. (1993). In the Wake of Chaos : Unpredictable Order in Dynamical Systems. https://ebookcentral.proquest.com
24. Kernick, D. (2006). Wanted—new Methodologies for Health Service Research. Is Complexity Theory the Answer?. Family Practice, 23(3): 385-390.
25. Khaos (2018). Wiktionary. https://tr.wiktionary.org/wiki/Khaos erişim tarihi: 08.10.2019.
26. Kılıç, H. , Atalay, E., Yurtsever, A. (2019). Büyük Veri ve Müşteri İlişkileri Yönetimi İşbirliğinin Pazarlama İletişimi Stratejilerindeki Rolü: Büyük Ölçekli Özel Bir Banka Örneği. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(2): 289-310.
27. Kitchin, R. (2014). The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences. Sage Publications.
28. Koyuncugil, A., Özgülbaş, N. (2009). Veri madenciliği: Tıp ve Sağlık Hizmetlerinde Kullanımı ve Uygulamaları. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 2(2): 21-32.
29. Krishnan, K. (2013). Data Warehousing in the Age of Big Data. Elsevier Science & Technology. San Francisco.
30. Kruse, C. S., Goswamy, R., Raval, Y. J., Marawi, S. (2016). Challenges and Opportunities of Big Data in Health Care. JMIR Medical Informatics, 4(4): 1-38.
31. Litaker, D., Tomolo, A., Liberatore, V., Stange, K. C., Aron, D. (2006). Using Complexity Theory to Build Interventions that Improve Health Care Delivery in Primary Care. Journal of General Internal Medicine, 21(2): 30-34.
32. Monino, J., Sedkaoui, S. (2016). Big Data, Open Data and Data Development. https://ebookcentral.proquest.com
33. Mutlu, A., Sakınç, İ. (2006). Yönetimde Kaos. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 4(3):1-12.
34. Öge, S. (2005). Düzen mi? Düzensizlik (Kaos) mi? Örgütsel Varlığın Sürdürülebilirliği Açısından Bir Değerlendirme. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (13): 285-303.
35. Ratner, B. (2011). Statistical and Machine-Learning Data Mining: Techniques for Better Predictive Modeling and Analysis of Big Data. Pearson Education, New Jersey.
36. Samur, M., Seren İ. Ş. (2016). Kaos Teorisi ve Hemşirelikte Kullanım Örneği: Bypass Cerrahisi. Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi, 3(3): 169-173.

37. Schönberger, M. V., Cukier, K. (2013). Big Data: A Revolution that Will Transform How We Live, Work, and Think. Houghton Mifflin Harcourt.
38. Tarcan. Y. G. (2019). Sağlık Yönetiminde Kaos, Sağlık Yönetiminde Örgüt Yapısı Ve Güncel Yaklaşımlar İçinde: Erigüç G. (ed) ss.203-217.
39. Tetenbaum, T. J. (1998). Shifting Paradigms: From Newton to Chaos. Organizational Dynamics, 26(4): 21-32.
40. Thakur, B., Mann, M. (2014). Data Mining for Big Data: A Review. International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering, 4(5): 469-473
41. Wu, X., Zhu, X., Wu, G. Q., Ding, W. (2013). Data Mining With Big Data. IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering, 26(1): 97-107.
42. Yakut, H. (2018). Kaos Teorisi ve Yönetimde Yeni Arayışlar. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 9(22): 161-168.
43. Yıldırım, P., Uludağ, M., Görür, A. (2008). Hastane Bilgi Sistemlerinde Veri Madenciliği. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Akademik Bilişim. X. Akademik Bilişim Konferansı Bildiri Kitabı İçinde: Akgül M. (ed) ss. 429-434.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(37)

Öğr. Gör. Dr. Hande ÖZOLGUN AKKURT[270]

KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN AVANTAJLARI ve DEZAVANTAJLARI

ADVANTAGES and DISADVANTAGES OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

ÖZ

Artık günümüzde küçük işletmeler başarısız olduğu için büyümemiş, küçük ölçeklerde kalmaya mahkûm, ekonominin kamburu, sürekli yardıma muhtaç işletmeler olarak anlaşılmamalıdırlar. Tam tersine sahip oldukları esneklikleriyle dinamik, değişen koşullara süratle uyabilen, bürokratik olmayan yapılarıyla yaratıcı, yenilikçi, talep boşluklarını süratle yakalayıp fırsatları zamanında değerlendirebilen işletmeler olarak algılanmalıdırlar.

Ülkemizde mevcut ekonomik faaliyetlerin yaklaşık %98'lik kısmını oluşturan ve ekonomiye yön veren küçük ve orta ölçekli işletmeler Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sorunlar incelendiğinde en yaygın olanının finansman sorunları olduğu açıkça ortadadır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, finansman, kalkınma, avantaj, dezavantaj.

JEL Kodları: G21, M41.

ABSTRACT

Nowadays SME's do not mean of those which can not extend operations due to failure, continue to be small, lunch of economy and thus always need help. In contrast, they're flexible resulting dynamism, they can easily adapt themselves the changing conditions, their structure are non-bureaucratic thus they are more creative and they can easily recognize demand gaps and fulfill them.

The small and medium size enterprises which constitute about %98 of the current economic activities and direct economy are faced with various problems during the adaptation process to European Union. When looked more closely, it is obvious that the most prevalent ones are the financial problems.

Keywords: *SME, finance, development, advantage, disadvantage.*

JEL Codes: *G21, M41.*

[270] **Namık Kemal Üniversitesi Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu; Tekirdağ/Türkiye; hozolgun@nku.edu.tr, Hande Özolgun Akkurt'un yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır;**
Namık Kemal Üniversitesi; Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu; Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü; E-posta: hozolgun@nku.edu.tr

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Küçük ve orta ölçekli üretim işletmeleri (KOBİ'ler), büyük işletmelerin çekirdeğini oluşturarak pek çok ülke ekonomisi için hayati öneme sahip, ekonomiye dinamizm kazandıran ve o ekonominin ölçütü olan işletmelerdir (Aypek, 2001, s. 145). Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte, Türk işletmelerinin uluslararası pazarlara açılmasının artık adeta bir zorunluluk haline gelmesi ve dolayısıyla KOBİ sözcüğünün Türkiye'nin gündemine yerleşmesi söz konusu olmuştur. Avrupa Birliği tarafından KOBİ'lere verilecek kredilerin nasıl verileceği, kime verileceği tartışılırken, hangi işletmelerin KOBİ sayılacağı, hangilerinin ise sayılmayacağı tartışmaları başlamıştır (Özgen ve Doğan,1997, s. 13).

Küçük ve orta ölçekli işletmeleri belirlemek amacıyla kullanılan tanım ve ölçülerde; hem bilim adamları ve araştırmacılar arasında hem de aynı ülkedeki çeşitli kurumların, yasaların vb., tanımları hususunda, işletmelerin çalışmalarını yürüttükleri işkollarına ve kullandıkları üretim tekniklerine bağımlı olarak kültürden kültüre, ülkeden ülkeye, yöreden yöreye, bölgeden bölgeye ve işletmenin türüne göre değişiklik söz konusu olduğundan tam bir görüş birliği yoktur (Çetin, 1996, s. 34). Bununla beraber küçük işletmeler, genel bir yaklaşımla, "üretim yaptığı alanda tek başına pek fazla etkili olamayan, bağımsız bir şahıs tarafından kolayca kurulup işletilebilen ve göreli olarak küçük iktisadi birimler" olarak tanımlanabilir (D'Amboise ve Muldowney, 1988, s. 226).

1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Avantajları ve Dezavantajları

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemi gün geçtikçe daha çok anlaşılmakta, toplam içindeki sayıları süratle çoğalmakta, istihdam içindeki payları artmakta, çalışanların büyük kısmını istihdam etmekte ve doğal olarak kendilerine gösterilen ilgi de önemlerine ve sayılarına paralel olarak artmaktadır. Çünkü KOBİ'ler ekonominin kahramanı, büyümenin motoru olup refah ve iş oluşturmaktadırlar (Burck, 1993: 62).

Küçük ve orta ölçekli işletmeler başta istihdam olmak üzere, gelir dağılımının daha dengeli bir şekilde oluşması, sosyal barışın sağlanması, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi gibi birçok konuda yarar sağlamaktadırlar. Fakat bu işletmelerin kendi yapılarına ilişkin birtakım olumsuz yönlerinin de mevcut olduğu bir gerçektir. Kuşkusuz bu avantajlar ve dezavantajlar KOBİ'lerin strateji geliştirmelerinde ve geleceğe ilişkin tahminlerine şekil vermelerinde önemli faktörlerdir (Bedük, 1996: 10). Bu doğrultuda KOBİ'lerin avantaj ve dezavantajlarını aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

1.1. KOBİ'lerin AvantajlarıUlusal ekonominin önemli bir bölümüne KOBİ'lerin sahip olması, tarihsel bir rastlantı değildir. Bu durum, ne büyük firmalar tarafından oluşturulan yardımsever politikalar, ne de devletin KOBİ'lere yardım programlarının sonucu oluşmuş bir olgu değildir. KOBİ'ler, birçok durumda büyük firmalardan daha fazla avantajlara sahiptirler. Şimdiki büyük firmaların birçoğu, dinamik lider tipleriyle iyi yönetilmesi sonucunda, önceden birer KOBİ iken artık büyük bir firma haline gelmişlerdir (Szonyi, 1991: 17).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Küçük bir işletmeye sahip olmak, öncelikle büyük işletmelerle rekabet etmede girişimciye iki temel avantaj sağlayabilir. Bunlar, müşteri ve işletme personeli ile daha yakın ilişkiler içerisine girebilmek ve pazarlama, üretim ve hizmet konularında büyük işletmelere göre daha esnek olabilmektir. KOBİ girişimcileri, faaliyette bulundukları yerel pazarı daha iyi tanıyan, pazarın özelliklerini ve gereksinimlerini daha iyi görebilen, pazardaki alıcı ve satıcılarla daha yakın ilişkiler içerisinde olabilen kişilerdir. Özellikle, müşteriyle olan yakın ilişkileri, bu işletmelere büyük işletmelerin sahip olamayacakları bir üstünlük sağlamaktadır. Pazarı yakından takip edebilen, müşterilerin ihtiyaçlarını daha iyi bilen ve personeliyle daha yakın ilişki kurabilen KOBİ'ler, üretim, pazarlama ve hizmet konularında büyüklerden daha fazla bir esnekliğe sahiptirler. Bu esneklik, dış çevrede meydana gelebilecek değişikliklere yerinde ve zamanında uyum sağlayabilme olanağı tanıdığından, KOBİ'ler birçok olumsuzluğu daha az bir zararla geçiştirebilmektedirler. Tüm bunların yanı sıra, KOBİ'ler şu ortamlarda da birtakım avantajlar elde edebilmektedirler (Akgemci, 2001: 15):

• Büyük miktarda yatırıma girmeden önce, yeni bir fikir veya buluşa pazarın tepkisinin bilinmesinin zorunlu olmasında,
• Yönetimde çok yakın denetime ihtiyaç duyulmasında,
• Üretilen mal ve hizmetin pazarının sınırlı olmasında,
• El emeğinin mal ve hizmet üretilmesinde önemli bir faktör olarak yer almasında,
• Üretilen mal veya hizmete olan talebin sınırlı olmasında,
• Kolay bozulabilen malların pazarlanması veya üretilmesinde,
• Personel ile yakın ilişkilerin gerekli olmasında,
• Teknik gelişmelere kısa sürede ayak uydurabilme yeteneğine sahip olunmasında,
• Yatırım yapılırken daha çok kendi özsermayelerine ağırlık verilmesinde,
• Desteklenmelerinin aynı zamanda ülkedeki işsizliğin azalması anlamına gelmesinde,
• İşgörenlerin kendi bölgeleri veya yaşamak istedikleri bölgede kurulmasında,
• Ülke içindeki farklı bölgelerin kalkınmasında ve çevrenin korunması durumunda KOBİ'ler avantaj elde etmektedirler.

1.2. KOBİ'lerin Dezavantajları

KOBİ'lerin dezavantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akgemci, 2001: 16):

• Olumsuz rekabet,
• Genel yönetim yetersizliği,
• Özellikle stratejik kararların işletme sahip veya ortaklarınca alınıp orta ve alt düzey görevlilerin tam katılımlarının sağlanamaması,
• İşletme bünyesinde mali danışman veya uzman istihdam edememe,
• Uzman bir finansman ekibi veya departmanından yoksunluk,
• Sermaye yetersizliği,
• Finansal planlama yetersizliği,
• Banka ve diğer finansal kurumlardan yeterli desteği görememe,
• Sermaye piyasasından yeterince yararlanamama,
• Ürün geliştirme eksikliği,
• Modern pazarlama etkinlikleri sergileyememe,
• İşletmelerin küçük veya orta ölçekli olması sonucu ihale etkinlikleri vb. izleyememe,
• İşyerinin veya yerleşim alanının küçüklüğü,
• Bağımsızlığını kaybetme ve batma riski,
• Kalifiye eleman sağlayamamak,
• Mevzuat ve bürokrasi.

SONUÇ

Dünyada hemen hemen tüm ülkeler, küçük ve orta ölçekli işletmeleri farklı şekilde desteklemektedirler. Türkiye'de KOBİ'lere yönelik teşvikler düzensiz ve yetersizdir. Bu işletmelerin uzun dönemli finansal ve yönetsel gereksinimlerinin belli bir merkezce yönetilen teşviklerle desteklenmesi gerekmektedir.

KOBİ'ler Türkiye'de geniş istihdam olanakları sağlamakta; fakat üretim faaliyetlerinde gerektiği kadar yer alamamaktadırlar. Ülke ekonomisinde bu kadar önemli yer tutan KOBİ'ler çok fazla sorunla karşı karşıya

kalmaktadırlar. Başta finansman olmak üzere pazarlama, kalifiye işgücü, teknoloji, altyapı sorunları gibi büyük bir sorun yumağı ile uğraşmak zorunda kalmaktadırlar. Görünen o ki; bu sorunların çoğunun temelinde bilgi birikimi eksikliği yatmaktadır. Türkiye'de sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmaması da sorun yaratan önemli unsurlardan bir tanesidir.

KOBİ'lerin finansman sorunlarının oluşması, ülkenin genel ekonomik yapısındaki gelişmelerle doğrudan ilgilidir. Yaşanan krizler KOBİ'leri de doğrudan etkilemekte ve varlığını sürdüremez hale getirmektedir. KOBİ'lerin birlikler, dernekler aracılığı ile örgütlenmeleri desteklenmelidir. Bu sayede KOBİ'ler, finansman araçlarından da daha fazla yararlanma olanağına sahip olabileceklerdir.

KAYNAKÇA

1. Akgemci, T. (2001), KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler, Ankara: KOSGEB Yayınları.
2. Aypek, N. (2001), "KOBİ Finanslama Sürecinde Yeni Finansman Teknikleri", 1. Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi, Ankara: Tika Yayınları.
3. Bedük, A. (1996), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Konumu, Önemi ve Avrupa Birliği'ne Girerken Karşılaşılabilecek Sorunlar, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi, Konya.
4. Burck, C. (1993), "The Real Word of The Enterpreneaur", Fortune, Volume: 27, No: 7.
5. Özgen, H. ve Doğan S. (1998), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Açılmada Karşılaştıkları Temel Yönetim Sorunları, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 9.
6. Çetin, C. (1996), Yeniden Yapılanma, Girişimcilik, Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Bunların Özendirilmesi, İstanbul: Der Yayınları.
7. D'Amboise G. and Muldowney (1988), Management Theory For Small Business: Attempts and Requirements, Academy of Management Review, Vol. 13, No.2
8. Szonyi, A. (1991), Small Business Management Fundementals.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(38)

Öğr. Gör. Dr. Hande ÖZOLGUN AKKURT[271]

KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN NİCEL ÖLÇÜTLERİ

QUANTITY CRITERIA OF SMALL and MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

ÖZ

Artık günümüzde küçük işletmeler başarısız olduğu için büyümemiş, küçük ölçeklerde kalmaya mahkûm, ekonominin kamburu, sürekli yardıma muhtaç işletmeler olarak anlaşılmamalıdırlar. Tam tersine sahip oldukları esneklikleriyle dinamik, değişen koşullara süratle uyabilen, bürokratik olmayan yapılarıyla yaratıcı, yenilikçi, talep boşluklarını süratle yakalayıp fırsatları zamanında değerlendirebilen işletmeler olarak algılanmalıdırlar.

Ülkemizde mevcut ekonomik faaliyetlerin yaklaşık %98'lik kısmını oluşturan ve ekonomiye yön veren küçük ve orta ölçekli işletmeler Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sorunlar incelendiğinde en yaygın olanının finansman sorunları olduğu açıkça ortadadır.

Anahtar Sözcükler: KOBİ, finansman, kalkınma, istihdam, sermaye.

JEL Kodları: G21, M41.

ABSTRACT

Nowadays SME's do not mean of those which can not extend operations due to failure, continue to be small, lunch of economy and thus always need help. In contrast, they're flexible resulting dynamism, they can easily adapt themselves the changing conditions, their structure are non-bureaucratic thus they are more creative and they can easily recognize demand gaps and fulfill them.

The small and medium size enterprises which constitute about %98 of the current economic activities and direct economy are faced with various problems during the adaptation process to European Union. When looked more closely, it is obvious that the most prevalent ones are the financial problems.

Keywords: *SME, finance, development, employment, capital.*

JEL Codes: *G21, M41.*

[271] **Namık Kemal Üniversitesi Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu; Tekirdağ/Türkiye; hozolgun@nku.edu.tr, Hande Özolgun Akkurt'un yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır;**
Namık Kemal Üniversitesi; Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu; Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü; E-posta: hozolgun@nku.edu.tr

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Küçük ve orta ölçekli üretim işletmeleri (KOBİ'ler), büyük işletmelerin çekirdeğini oluşturarak pek çok ülke ekonomisi için hayati öneme sahip, ekonomiye dinamizm kazandıran ve o ekonominin ölçütü olan işletmelerdir (Aypek, 2001, s. 145). Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte, Türk işletmelerinin uluslararası pazarlara açılmasının artık adeta bir zorunluluk haline gelmesi ve dolayısıyla KOBİ sözcüğünün Türkiye'nin gündemine yerleşmesi söz konusu olmuştur. Avrupa Birliği tarafından KOBİ'lere verilecek kredilerin nasıl verileceği, kime verileceği tartışılırken, hangi işletmelerin KOBİ sayılacağı, hangilerinin ise sayılmayacağı tartışmaları başlamıştır (Özgen ve Doğan,1997, s. 13).

Küçük ve orta ölçekli işletmeleri belirlemek amacıyla kullanılan tanım ve ölçülerde; hem bilim adamları ve araştırmacılar arasında hem de aynı ülkedeki çeşitli kurumların, yasaların vb., tanımları hususunda, işletmelerin çalışmalarını yürüttükleri işkollarına ve kullandıkları üretim tekniklerine bağımlı olarak kültürden kültüre, ülkeden ülkeye, yöreden yöreye, bölgeden bölgeye ve işletmenin türüne göre değişiklik söz konusu olduğundan tam bir görüş birliği yoktur (Çetin, 1996, s. 34). Bununla beraber küçük işletmeler, genel bir yaklaşımla, "üretim yaptığı alanda tek başına pek fazla etkili olamayan, bağımsız bir şahıs tarafından kolayca kurulup işletilebilen ve göreli olarak küçük iktisadi birimler" olarak tanımlanabilir (D'Amboise ve Muldowney, 1988, s. 226). Dünya genelinde olduğu gibi, ülkemizde de küçük ve orta boy işletme tanımlaması ve sınırları konusunda henüz objektif bir tanım bulunmamaktadır. Kuşkusuz bu duruma, devlet kuruluşlarınca yapılan yayınlarda, her yerde geçerli olan bir tanımın mevcut olmaması neden olmaktadır (Çınar, 1996, s. 63).

2. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Nicel Ölçütleri

KOBİ'ler tanımlama ve sınıflandırılmalarının yapılmasında KOBİ'lerin sahip olduğu nicel özelliklerinin de dikkate alınması, özellikle devletle olan ilişkileri veya bağlı oldukları çeşitli kuruluşlarla olan ilişkileri ve sektörel karşılaştırmalar için son derece önemlidir. Ancak nicel ölçütler aşağıdaki şartları taşıması halinde, nitel özelliklere kıyasla KOBİ'leri karşılaştırma kolaylığı sağlayabilir (Müftüoğlu, 2002: 29):

- Ölçülebilirlik,
- Ölçmeye esas alınacak bilginin kolayca sağlanabilmesi,
- İşletmenin üretim potansiyelini temsil edebilmesi,
- Nicel ölçütün parasal birimlerle değil fiziki birimlerle ölçülmesi,
- Fiyat dalgalanmalarından etkilenmemesi.

İşletmelerin büyüklüklerini belirlemede kullanılan nicel ölçütler ise aşağıdaki gibidir (Yılmaz, 2000: 18):

- Çalışan kişi sayısı,
- Kullanılan makine, tezgâh sayısı ve gücü,
- Makine parkı değeri,
- Özsermaye,
- Çalışma sermayesi,
- Sabit sermaye,
- Belirli süre içinde ödenen ücretler,
- Belirli süre içinde kullanılan toplam çevirici güç miktarı,
- Belirli süre içinde yapılan satış değeri ve kâr,
- Belirli süre içinde kullanılan hammadde,
- Yönetimin bağımlı ya da bağımsız olması,
- Sermayenin tek veya birkaç kişiye ait olması,
- İşletmenin sahipliği ve yöneticilik sıfatlarının aynı kişi veya kişilerde olması,
- Kapasite,
- Kullanılan alan,
- Sipariş sayısı ve değeri,
- Kapasite kulanım oranı,

- Vardiya sayısı,
- Katma değer,
- Ödenen vergi miktarı,
- Net servet,
- Piyasa payı,
- İhracatın satış miktarındaki payı

Sermaye oldukça geniş bir anlamı ifade etmekte olduğundan, sanayi işletmelerinde makine parkı değeri ölçü olarak kullanılmak durumundadır. Turizm sektöründe, yatak sayısı; eğlence ve yiyecek sektöründe ise yer adedi önemli nicel ölçüler arasında yer alırken, ticari işletmelerde satış tutarı ölçü alınmaktadır. Ayrıca, işletmelerin karakterine damgasını vuran, girişimci niteliklerinin tanımlamalarda en önemli nitel ölçü olarak kullanılması gerektiğine inanılmaktadır (Yılmaz, 2000:18).

Bugün bir imalat atölyesi küçük işletme, bir tekstil fabrikası da büyük işletme şeklinde değerlendirilebilir. İkisi arasında kalan ve ne büyük ne de küçük işletme denilebilecek işletmeler de bulunmaktadır. Bu işletmelere de orta ölçekli işletme denilmektedir. Ancak, bu kavramların hangi büyüklükleri ifade ettiği, zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişmektedir (Ertürk, 1995: 45). Bu yüzden, KOBİ'lerin evrensel ve her yerde her zaman için geçerli bir tanımını yapmak oldukça zor, hatta imkansızdır. Çünkü, işletmeler, kapsam ve türleri itibariyle çok çeşitlilik göstermekte ve dünyanın değişik yerlerinde ve hatta bir ülkenin değişik sanayi kesimlerinde de farklı büyüklük ve ölçekte olabilmektedirler.

Bununla birlikte, tüm ülkeler için ortak bir KOBİ tanımı sınıflamasının yapılmasında, yukarıda üzerinde durulan nitelik ve nicelik özellikleri ayrımının yapıldığını ve KOBİ'lerin tanımlanmasında bu özelliklere başvurulduğu görülmektedir (Oktav vd.,1990: 1). Ancak, şu da hemen belirtilmelidir ki, bu özelliklerin hiçbiri tek başına yeterli olamamaktadır.

Literatürde en yaygın kullanılan nicel ölçütler şunlardır (Yörük ve Ban, 2003: 5):

• Personel Sayısı: En yaygın olarak kullanılan nicel ölçüttür. Gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin tanımında personel sayısının bu özelliği geçerlidir.

• Makine Sayısı: İşletmelerde bulunan makine ve tesisler, personel sayısı yanında kullanılan en önemli nicel özelliklerindendir. Özellikle işletmenin üretim kapasitesinin belirlenmesinde temel teşkil edebilir.

• Kullanılabilir Alan ve Hacim: Özellik arz eden işletmelerde kullanılabilen nicel bir ölçüttür. Örneğin; tarım işletmeleri için kullanılabilir alan ve hacim nicel ölçüt olarak önem arz etmektedir.

• İşletmenin Üretim Kapasitesi: İşletmenin üretim kapasitesi, ölçek büyüklüğünü yansıtmakla beraber, fiili olarak üretimi yansıtmayabilir. Ancak kullanılan nicel ölçütler arasında yer almaktadır.

• Sabit Varlıkların Değeri: Uygulamada kullanılan ölçütlerden biri olan sabit varlıkların değeri ölçütü, bazı durumlarda yanlış karşılaştırmalara sebebiyet verebilmektedir. Önemli olan işletmede fiili olarak kullanılan sabit varlıkların tespit edilebilmesidir. Çünkü işletmenin kullanmadığı, arsa ya da arazi gibi varlıkları olabilir.

• Makine Parkı Değeri: KOBİ'lerde sabit varlıkların önemli bir kısmını makineler oluşturmaktadır. Bu ölçüt, para ile ifade edilebilmesi ve aynı zamanda işletmenin kapasitesini daha iyi yansıttığı için kabul edilebilir bir ölçüttür.

• Satış Tutarı: Bu ölçüt sık sık kullanılmasına rağmen, bazı sakıncalar içermektedir. Bunlardan birincisi, üretim derinliğini dikkate almamasıdır. Yani işletmenin sadece pazarlama yönünü dikkate almasıdır. İkincisi, ölçütün parasal olarak ifade edilmesi sonucu, eğer varsa enflasyonun etkisinin bertaraf edilmesi gereğidir.

• Yaratılan Katma Değer

• Pazar Payı

SONUÇ

Dünyada hemen hemen tüm ülkeler, küçük ve orta ölçekli işletmeleri farklı şekilde desteklemektedirler. Türkiye'de KOBİ'lere yönelik teşvikler düzensiz ve yetersizdir. Bu işletmelerin uzun dönemli finansal ve yönetsel gereksinimlerinin belli bir merkezce yönetilen teşviklerle desteklenmesi gerekmektedir.

KOBİ'ler Türkiye'de geniş istihdam olanakları sağlamakta; fakat üretim faaliyetlerinde gerektiği kadar yer alamamaktadırlar. Ülke ekonomisinde bu kadar önemli yer tutan KOBİ'ler çok fazla sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Başta finansman olmak üzere pazarlama, kalifiye işgücü, teknoloji, altyapı sorunları gibi büyük bir sorun yumağı ile uğraşmak zorunda kalmaktadırlar. Görünen o ki; bu sorunların çoğunun temelinde bilgi birikimi eksikliği yatmaktadır. Türkiye'de sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmaması da sorun yaratan önemli unsurlardan bir tanesidir.

KOBİ'lerin finansman sorunlarının oluşması, ülkenin genel ekonomik yapısındaki gelişmelerle doğrudan ilgilidir. Yaşanan krizler KOBİ'leri de doğrudan etkilemekte ve varlığını sürdüremez hale getirmektedir. KOBİ'lerin birlikler, dernekler aracılığı ile örgütlenmeleri desteklenmelidir. Bu sayede KOBİ'ler, finansman araçlarından da daha fazla yararlanma olanağına sahip olabileceklerdir.

KAYNAKÇA

3. Aypek, N. (2001), "KOBİ Finanslama Sürecinde Yeni Finansman Teknikleri", 1. Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi, Ankara: Tika Yayınları.
4. Çetin, C. (1996), Yeniden Yapılanma, Girişimcilik, Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Bunların Özendirilmesi, İstanbul: Der Yayınları.
5. Çınar, A. (1996), Dünya'da ve Türkiye'de KOBİ'ler, İstanbul Üniversitesi Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
6. D'Amboise G. and Muldowney (1988), Management Theory For Small Business: Attempts and Requirements, Academy of Management Review, Vol. 13, No.2
7. Ertürk, M. (1995), İşletme Biliminin Temel İlkeleri, İstanbul: Beta Yayınları
8. Müftüoğlu, T. (2002), Türkiye'de Küçük ve Orta ölçekli İşletmeler, Ankara: Turhan Kitabevi.
9. Yılmaz, N. (2000), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Denetimi ve Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul
10. Oktav, M. ve diğerleri (1990), Orta ve Küçük İşletmelerde İhracata Yönelik Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara: TOBB Yayınları No:176.
11. Özgen, H. ve Doğan S. (1998), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Açılmada Karşılaştıkları Temel Yönetim Sorunları, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 9.
12. Yörük N. ve Ban Ü. (2003), KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Finansman SorunlarınKaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Uygulama, Ankara: Gazi Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(39)

Öğr. Gör. Derya ATALAY[*]; Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK[†]

EBEVEYN TUTUMLARI İLE ERGENLERİN ARKADAŞLIK İLİŞKİLERİ ve AKRAN SAPMASI ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE INVESTIGATION BETWEEN THE PARENT ATTITUDES WITH FRIENDSHIP RELATIONS and PEER DIVERSION

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ergenlerin ebeveyn tutum algıları ile arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışma grubunu ortaokul öğrencisi 500 ergen oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Anne-Baba Tutum Ölçeği, Arkadaş İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği kullanılmıştır. Veri analizinde Mann Whitney U, Kruskal Wallis H Testleri ve Spearman Brown korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda anne-baba tutumları ile ergenlerin cinsiyeti, anne yaşı ve baba öğrenim durumu arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

Ergenlerin anne-babalarını demokratik olarak algılama düzeyleri arttıkça arkadaş ilişkilerinde bağlanma, güven ve özdeşimleri azalmaktadır. Ergenlerin anne-babalarını koruyucu-istekçi olarak algılama düzeyleri arttıkça arkadaşlık ilişkilerinde bağlanma ve akran sapma düzeyleri artmakta, güven ve özdeşim kurma ile sadakat düzeyleri azalmaktadır. Ergenlerin anne-babalarını otoriter olarak algılama düzeyleri arttıkça, akran ilişkilerinde bağlanma ve sapma düzeylerinin artmakta, sadakatleri ise azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Arkadaşlık İlişkileri, Akran Sapması, Ebeveyn Tutumları.

JEL Kodu: J12.

ABSTRACT

The aim of this research is examination the relevance between perceptions of parent attitude with friendship relations of teenagers and peer diversion. Study group consisted of 500 teenagers who are secondary school students. "Mother-father Attitude Scale", "Friendship Relations Scale" and "Peer Diversion Scale" were used to collect data. Mann Whitney U, Kruskal Wallis H-Tests and Spearman Brown correlation analysis were used in the analysis of the data. As a result of research it has been determined that there is significant difference between mother-father attitudes with gender of teenagers, the age of mother and father's education status ($p<0.05$).

As the level of adolescents' perception of their parents as democratically increased, their attachment and trust and identitification increase in friendship relations. As the levels of adolescents' perception of their parents as protectively, adolescents' attachment and peer deviation levels in friendship relationships increase and their trust and identification and loyalty levels decrease. As the level of adolescents' perception of parents as authoritarian increases, their level of attachment and deviation increases in their peer relationships and their loyalty decreases.

Keywords: *Adolescence, Friendship Relations, Peer Diversion, Parent Attitudes.*

JEL Code: *J12.*

[*] **Iğdır Üniversitesi Tuzluca MYO Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı, derya.atalay@igdir.edu.tr**
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9043-0407

[†] **Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, a.ozyurek@karabuk.edu.tr**
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3083-7202

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Çocukluktan yetişkinliğe geçişte bir ara dönem olarak ergenlik dönemi, hızlı gelişimsel özelliklerin gözlendiği bir dönemdir. Bu dönem ergen için fiziksel, sosyal, cinsel vb. pek çok uyum sağlanması gereken değişim içermekle birlikte anne-babalar için de zorlukları olan bir dönem olabilir. Anne-baba için oldukça uyumlu çocukları yerine oldukça farklı, zaman zaman tanımakta güçlük çektikleri bir birey vardır. Ergen için arkadaşlar, aile çevresinden daha önemli hale gelmiştir. Olumlu arkadaş ilişkileri ergene pek çok konuda destek olurken olumsuz etkileşimler sapmalara neden olabilir. Bu aşamada anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının arkadaşlık ilişkileri üzerindeki olası etkileri akla gelebilir.

Aile içinde çocuğa yönelik tutumlar, onun nasıl bir birey olacağını belirlemede etkilidir. Anne-babanın aşırı baskı ve hoşgörüden uzak tutumuyla yetişen çocuklar, hata yapma korkusuyla çekingen ve hata yapmaktan korkan bireyler olabilirler. Sınırsız bir özgürlük tanınan ve her isteği yerine getirilen aşırı hoşgörülü bir tutumla yetişen çocukta bencillik, doyumsuzluk, saygısız davranışlar sergileme görülebilir. Tutarsız ve dengesiz anne-baba tutumuyla yetişen çocuklar neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilemeyen, tutarsız, tedirgin, kararsız ve güvensiz bir kişilik geliştirirler. Aşırı koruyucu bir tutumla gereğinden fazla özenle yetiştirilen çocuklarda ise bağımsızlık mücadelesi gecikerek kişiliği olumsuz etkilenir (Yavuzer, 2000). Kuralların birlikte belirlendiği, sorumlulukların olduğu, sevgi ve saygıya dayalı demokratik bir ortamda yetişen bireyler ise dengeli davranışlar sergiler, problemleriyle başa çıkabilir, kurallara uyar ve kendilerine güvenirler (Özgüven, 2001; Özyürek ve Tezel Şahin, 2005). Olumlu çocuk yetiştirme tutumları, çocukların gelişimini olumlu etkilerken olumsuz tutumlar istenmeyen davranışlara neden olabilir.

Özellikle ergenlik dönemi, ebeveynlerin çocuklarına karşı nasıl bir davranış sergilemeleri gerektiği konusunda kararsız kaldıkları bir dönem olabilir. Çünkü ergenlik dönemi, duygusal açıdan farklı özellikleri içermektedir. Ergen neşeliyken birdenbire duygusal durumu değişebilir, bir olaya farklı günlerde farklı tepkiler gösterebilir. Üzüntü, sevinç, öfke gibi duygularını ifade etmede yoğunluk yaşayabilir. Yaşadığı yoğun duygular, yetişkinlerle çatışmaların nedeni olabilir. Yetişkinlerin koyduğu kuralları gereksiz bulabilir, aile baskısına direnç gösterebilir (Çakmak ve Pektaş, 2018). Çeşitli nedenlerle çocuklarıyla yeterince ilgilenemeyen anne-babaların çocuklarıyla aralarında güvene dayalı bir ilişki gelişememektedir. Çocuğun ihmal edildiği durumlarda çocukta öfke ve şiddet davranışları, nefret duygusu, suça yönelme gibi davranışlar görülebilir (Dönmezer, 1999).. Gelişimin hızlı olduğu ve arkadaş ilişkilerine odaklanıldığı ergenlik döneminde, olumsuz anne-baba tutumları ergeni olumsuz davranışlar sergileyen bir arkadaş grubuna dahil olmaya yöneltebilir.

Ergenlik kimlik oluşumu, değer yargılarının belirlenmesi ve bu değerlere bağlı kalmak için özdenetim geliştirme, başkalarının düşüncelerini anlamaya çalışma, zihinsel beceriler ve akranlarla tatmin edici ilişkiler geliştirme gibi hedeflere ulaşılması beklenen bir dönemdir. Bu dönemde, ergenden sosyal dünyayı, psikolojik ilişkileri ve duyguları anlaması, anne-babasından sağlıklı bir şekilde bağımsızlığını kazanması, yaşamını yetişkin olarak sürdürme konusunda kendini güdüleyebilmesi de beklenir (Smetana ve Villalobos, 2009). Ergenlik, aileden çok akranların ön plana çıktığı bir dönem olarak da bilinmektedir. Arkadaş ilişkilerinin daha uzun ve destek sağlayıcı olduğu, kız-erkek cinsiyet ayrımının yoğun yaşandığı ve bununla ilişkili olarak akran gruplarının oluştuğu görülür (Aral ve Kadan, 2018). Aytaç ve Tan (2020), çalışmalarında arkadaşlık ilişkilerinin günümüzde farklılaştığını ortaya koymuşlardır. Arkadaşlık ilişkilerinin samimi veya güvene dayalı olması vb. özelliklerinin yerini yüzeysel, bencil ve riskli arkadaşlıkların aldığını vurgulamışlardır.

Olumsuz ebeveyn tutumları, ergenin olumsuz arkadaşlık ilişkilerine yönelmesi ve dolayısıyla akran sapmalarına neden olabilir (Repinski ve Zook, 2005). Dahil olunan sosyal gruplar toplumsal davranışlar, paylaşma vb. olumlu davranışları da geliştirebilir. Fakat uygun olmayan teknolojik ortamlar saldırganlık, davranış bozuklukları, iletişimde uygun olmayan davranışlar vb. ortaya çıkarabilir. Ergen çevresindeki yetişkinler, sanatçılar veya sporculardan etkilenebilir. Model alınan karakterlerin şiddete eğilimli veya saldırgan olması, ergenin asosyal kişilik geliştirmesine neden olabilir (Aral ve Kadan, 2018). Ergen açısından arkadaş grubuna kabul edilmek oldukça önemli olduğu için, ergen grubun kurallarına uymaya hazırdır. Akranlar birincil deneyimler sunar, güven verir, ne yapılıp ne yapılmayacağı konusunda yönlendirir, grup üyesine statü kazandırır, grup jargonu üyelerin de jargonu olur. Davranışlar doğrudan koşullanma, taklit ya da model alınarak edinilir. Grup üyesi akranlarda sapma davranışları öğrenilebilir. Hafif düzeydeki sapmalar

öğrenci veya ergen rolüne uygun olmayan devamsızlık, kopya, kural ihlali, kavga, yalan söyleme, sigara veya alkol kullanımı gibi davranışlardır. Ağır düzeyde sapmalar madde bağımlılığı, silah taşıma, suça karışma, depresyon ve intihara teşebbüse kadar varan davranışlardır (Ekşi, 2013). Bu derece ciddi sapmalarla sonuçlanabileceğinden ergenlik dönemi arkadaş ilişkilerinin üzerinde durulması gerekmektedir.

Alan yazında farklı yaş grubundan çocuğa sahip anne-baba tutumlarıyla kişisel değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan çok sayıda mevcuttur (Özyürek vd., 2020; Özyürek vd., 2019; Tozkoparan, 2014; Işık ve Gençöz, 2010; Dinçer, 2008; Özyürek ve Tezel Şahin, 2005). Anne-baba tutumları ve ergenlerin uyum düzeyi (Bostan, 1993), ergenlerin aile ve arkadaş ilişkileri (2005), ergenlikte ebeveyn kabulü ve duygusal denge (Mendo-Lázaro vd., 2019) konularına yönelik çalışmalara rastlanmıştır. Olumlu ebeveynlik tutumları güvenli arkadaşlık ilişkilerini desteklerken olumsuz ebeveyn tutumları akran sapması olarak nitelendirilen davranışlara yöneltebilir. Bu nedenle bu çalışmada, anne-baba tutumlarıyla ergenin arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Şu sorulara cevap aranmıştır:

- Anne-baba tutumları ile ergenlerin cinsiyeti, anne-baba yaşı ve öğrenimi arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- Anne-baba tutumlarıyla ergenlerin arkadaş ilişkileri ve akran sapması arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışma, bir olayı veya durumu mevcut şekliyle belirlemeyi hedefleyen betimsel tarama modelindedir (Sönmez ve Alacapınar, 2011).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle rastlantısal olarak belirlenen Karabük Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı, ikisi merkezden ve her bir ilçeden bir ortaokul olmak üzere yedi resmi ortaokulda, 7.ve 8.sınıf öğrencisi 500 ergenden (251 kız, 249 erkek) oluşmuştur. Katılımcıların gönüllüğü esas alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, Anne-Baba Tutum Ölçeği, Arkadaş İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği'nden yararlanılmıştır.

Anne–Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ), Kuzgun'un 1972 yılında geliştirdiği, 2005 yılında Kuzgun ve Eldeleklioğlu'nun düzenlemesini yaptığı bir ölçektir. Ölçek, 5'li likert türündedir. Toplam 40 maddelik ölçeğin Demokratik, Koruyucu-İstekçi ve Otoriter Anne-Baba Tutumu alt boyutları Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları sırasıyla 0,90, 0,82 ve 0,79; test-tekrar test katsayıları 0,92, 0,75, ve 0,79 olarak belirlenmiştir. Alt boyutlardan alınan yüksek puan, o tutumun daha baskın olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Arkadaş İlişkileri Ölçeği (AİÖ), Kaner (1998) tarafından geliştirilmiştir. Ankara'da 14-18 yaşında 1648 ergenle yapılan çalışmada 18 madde ve dört alt boyutlu (Bağlılık, Güven ve Özdeşim, Kendini Açma ve Sadakat) formu elde edilmiştir. Likert tipindeki ölçeğin tümü için Cronbach Alfa güvenirliği 0,86, iki yarı test güvenirliği 0,73, test-tekrar test güvenirliği ise katsayısı 0,93 bulunmuştur. Alınan puanın yüksek olması, arkadaşlık ilişkilerinin olumlu olduğu şeklinde yorumlanır.

Akran Sapması Ölçeği (ASÖ), Kaner (1998) tarafından geliştirilmiştir ve hem statü suçu hem de yargı sistemiyle karşı karşıya gelmeyi gerektiren suç unsuru davranışları içermektedir Beşli likert türündeki ölçek Hafif Sapma ve Ağır Sapma olmak üzere iki alt boyut ve 14 maddedir. Ölçeğin Cronbach Alpha, iki yarı test ve test-tekrar test güvenirliği ile incelenmiş, sonuçlar ölçeğin psikometrik özelliklerinin yeterli olduğunu göstermiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma öncesi, Karabük Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu 05.10.2016 tarih, 2.toplantı ve 13 no'lu kararla etik izin alınmıştır. Milli Eğitim Müdürlüğünden resmi izin alınmasının ardından, okul yönetimi ve rehber öğretmen işbirliğiyle ölçek formları sınıf ortamında öğrencilere uygulanmıştır. Verilerin normal dağılımları incelenmiş ve buna göre verilerin analizinde Mann Whitney-U ve Kruskal Wallis-H Testleri kullanılmıştır. Ölçek puanları arası ilişki Spearman Brown korelasyon analiziyle incelenmiştir (Büyüköztürk vd., 2016).

BULGULAR

Bu bölümde değişkenlere göre anne-baba tutumları ve ölçekler arası korelasyon analiz sonuçları verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 1. Cinsiyete Göre ABTÖ Puanları Mann Whitney U-Testi Sonuçları

ABTÖ		n	x̄	Ss.	Sıra Ort.	z	p
Demokratik Tutum	Kız	251	63,41	11,11	275,24	-3,849	**0,001***
	Erkek	249	60,20	11,19	225,56		
Koruyucu/İstekçi Tutum	Kız	251	39,92	10,09	222,64	-4,331	**0,001***
	Erkek	249	43,90	10,27	278,58		
Otoriter Tutum	Kız	251	18,80	6,68	216,56	-5,28	**0,001***
	Erkek	249	21,73	6,99	284,71		

*p<0,05

Tablo **1**1'de, Demokratik, Koruyucu/İstekçi ve Otoriter Anne-Baba Tutumu alt boyut puanlarının ergenlerin cinsiyetine göre manidar olduğu görülmektedir (p<0,05). Erkeklerin Demokratik Anne-Baba Tutum alt boyutu puanı (x̄=60,20) kızların puanına (x̄=63,41) göre daha düşüktür. Kızların Koruyucu/İstekçi Anne-Baba Tutumu alt boyut puanı (x̄=39,92) ve Otoriter Anne-Baba Tutumu alt boyut puanı (x̄=18,80) erkeklerin aynı puanına göre (x̄=43,90; x̄=21,73) daha düşüktür.

Tablo 2. Anne Yaşına Göre ABTÖ Puanları Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

ABTÖ		n	x̄	Ss.	Sıra Ort.	H	p
Demokratik Tutum	35 yaş ve altı	216	61,29	12,12	247,51	2,944	0,230
	36-40 yaş	183	62,81	10,73	263,39		
	41 yaş ve üstü	101	61,13	10,18	233,55		
Koruyucu/İstekçi Tutum	35 yaş ve altı	216	42,06	10,46	249,79	0,382	0,826
	36-40 yaş	183	41,51	10,22	247,15		
	41 yaş ve üstü	101	42,26	10,46	258,08		
Otoriter Tutum	35 yaş ve altı	216	21,13	7,28	269,26	7,140	**0,028***
	36-40 yaş	183	19,79	6,68	241,59		
	41 yaş ve üstü	101	19,23	6,72	226,52		

*p<0,05

Tablo 2'ye göre ABTÖ Otoriter Anne-Baba Tutumu alt boyut puanları ile ergenlerin annelerinin yaşları arasındaki fark manidardır (p<0,05). Annesi 35 yaş ve daha küçük olanların Otoriter Anne-Baba Tutumu alt boyut puanı (x̄=21,13) annesi daha büyük yaş grubunda olanların aynı puanına (x̄=19,79, x̄=19,23) göre anlamlı derecede yüksektir.

Tablo 3. Baba Yaşına Göre ABTÖ Puanları Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

ABTÖ		n	x̄	Ss.	Sıra Ort.	H	p
Demokratik Tutum	35 yaş ve altı	87	59,89	13,26	233,65	1,464	0,481
	36-40 yaş	211	62,03	11,09	252,89		
	41 yaş ve üstü	202	62,42	10,43	255,26		
Koruyucu/İstekçi Tutum	35 yaş ve altı	87	43,37	11,09	266,22	1,536	0,464
	36-40 yaş	211	41,39	10,29	243,46		
	41 yaş ve üstü	202	41,80	10,10	251,09		

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Otoriter Tutum	35 yaş ve altı	87	21,12	7,27	268,00	1,567	0,457
	36-40 yaş	211	20,09	6,94	247,75		
	41 yaş ve üstü	202	20,06	6,91	245,84		

Tablo 3'e göre ABTÖ puanları, baba yaşına göre manidar değildir (p>0,05).

Tablo 4. Anne Öğrenimine Göre ABTÖ Puanları Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

ABTÖ		n	x̄	Ss.	Sıra Ort.	H	p
Demokratik Tutum	İlkokul	247	61,13	10,77	237,74	4,337	0,227
	Ortaokul	131	61,89	12,13	256,64		
	Lise	94	62,84	12,07	270,24		
	Üniversite	28	64,07	7,87	268,02		
Koruyucu/İstekçi Tutum	İlkokul	247	42,07	9,98	252,64	1,527	0,677
	Ortaokul	131	40,91	10,15	238,07		
	Lise	94	42,77	11,16	260,53		
	Üniversite	28	42,70	11,95	256,14		
Otoriter Tutum	İlkokul	247	20,72	7,67	255,83	6,477	0,091
	Ortaokul	131	19,27	5,60	236,48		
	Lise	94	20,93	6,54	270,37		
	Üniversite	28	18,57	7,54	202,32		

Tablo 4'e göre ABTÖ puanları, ergenlerin annelerinin öğrenim durumuna göre manidar değildir (p>0,05).

Tablo 5. Baba Öğrenimine Göre ABTÖ Puanları Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

ABTÖ		n	x̄	Ss.	Sıra Ort.	H	p
Demokratik Tutum	İlkokul	102	6030	11,50	229,89	10,57	**0,018***
	Ortaokul	129	60,28	11,39	227,38		
	Lise	196	62,88	11,45	268,15		
	Üniversite	73	63,78	9,59	272,76		
Koruyucu/İstekçi Tutum	İlkokul	102	41,41	9,66	244,83	10,341	**0,016***
	Ortaokul	129	44,02	9,91	281,25		
	Lise	196	40,55	10,61	229,78		
	Üniversite	73	42,50	10,95	259,72		
Otoriter Tutum	İlkokul	102	20,30	6,56	254,15	3,025	0,388
	Ortaokul	129	21,11	7,36	267,11		
	Lise	196	20,00	7,10	243,02		
	Üniversite	73	19,38	6,55	236,14		

*p<0,05

Tablo 5'e göre, ABTÖ Demokratik ve Koruyucu/İstekçi Anne-Baba tutumu alt boyut puanlarıyla babalarının öğrenimi arasındaki fark manidardır (p<0,05). Babası ilkokul mezunu (x̄=60,30) ve babası ortaokul mezunu olanların Demokratik Anne-Baba Tutumu alt boyut puanı (x̄=60,28), babası lise ve üniversite mezunu olanların aynı puanına (x̄=62,88, x̄=63,78) göre anlamlı derecede düşüktür. Buna karşın babası lise mezunu olanların Koruyucu/İstekçi Anne-Baba tutumu alt boyut puanı (x̄=40,55), babası ortaokul mezunu olanların puanına (x̄=44,02) göre anlamlı derecede düşüktür.

Tablo 6. Ölçek Puanları Arasındaki Spearman Brown Korelasyon Analizi Sonuçları

AİÖ		ABTÖ		
		Demokratik T.	Koruyucu-İstekçi T.	Otoriter T.
Bağlılık	r	-0,332	0,134	0,243
	p	0,000**	0,003**	0,000**
Güven ve Özdeşim	r	-0,132	-0,097	0,087
	p	0,003**	0,029*	0,053

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Kendini Açma	r	-0,062	-0,028	-0,046
	p	0,164	0,539	0,301
Sadakat	r	0,079	-0,181	-0,168
	p	0,079	0,000**	0,000**
ASÖ				
Hafif Sapma	r	-0,176*	0,147	0,206
	p	0,000**	0,001**	0,000**
Ağır Sapma	r	-0,141	0,118	0,142
	p	0,002**	0,008**	0,001**

Tablo 6 incelendiğinde, ABTÖ Demokratik Tutum alt boyut puanlarıyla AİÖ Bağlılık (r=-0,332), Güven ve Özdeşim (r=-0,132), ASÖ Hafif Sapma (r=-0,176) ve Ağır Sapma (-0,141) alt boyut puanları arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir (p<0,05). ABTÖ Demokratik Tutum alt boyut puanları arttıkça AİÖ Bağlılık, Güven ve Özdeşim ile ASÖ Hafif ve Ağır Sapma Alt boyut puanları azalmaktadır. ABTÖ Koruyucu-İstekçi Tutum puanı ile AİÖ Bağlılık (r=0,134), ASÖ Hafif Sapma (r=0,147) ve Ağır Sapma (r=0,118) alt boyut puanları arasında pozitif yönlü, AİÖ Güven ve Özdeşim (r=-0,097) ile Sadakat (r=-0,181) puanları arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir (p<0,05). ABTÖ Koruyucu-İstekçi Tutum alt boyut puanları arttıkça AİÖ Bağlılık, ASÖ Hafif Sapma ve Ağır Sapma alt boyut puanları da artmakta, AİÖ Güven ve Özdeşim ile Sadakat alt boyut puanları azalmaktadır. ABTÖ Otoriter Tutum puanı ile AİÖ Bağlılık (r=0,243), ASÖ Hafif Sapma (r=0,206) ve Ağır Sapma (r=0,142) alt boyut puanları arasında pozitif yönlü, AİÖ Sadakat (r=-0,168) puanları arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir (p<0,05). ABTÖ Otoriter Tutum alt boyut puanları arttıkça AİÖ Bağlılık, ASÖ Hafif Sapma ve Ağır Sapma alt boyut puanları da artmakta, AİÖ Sadakat alt boyut puanları azalmaktadır.

TARTIŞMA

Çalışmada, ergenlerin cinsiyeti ile anne-baba tutum algısı arasındaki farkın manidar olduğu; kız ergenlerin anne-babalarını erkeklere oranla daha demokratik algıladıkları, erkek ergenlerin ise kızlara oranla anne-babalarını daha koruyucu ve otoriter tutumlu algıladıkları söylenebilir. Ebeveynlerin cinsiyetine göre çocuklarından beklentileri ve bu doğrultuda çocuklarına karşı davranışları farklılık gösterebilir. Çocuk cinsiyetinin anne-baba tutumları üzerine etkisine yönelik alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Bostan (1993) ergenlikte anne-baba tutum algısıyla ergenlerin uyumunu araştırdığı çalışmasında, anne-babaların kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla demokratik tutum sergilediklerini belirlemiştir. Özyürek ve Özkan (2015), ergenlerin algıladıkları anne-baba tutumlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaştığını ve kızların erkek ergenlere oranla babalarını daha demokratik olarak algıladıklarını belirlemişlerdir. Bu çalışmaların, elde edilen bulguları desteklediği söylenebilir. Ancak Tozkoparan (2014) ve Dinçer (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, anne-babaların kız çocuklarına daha çok otoriter ve erkek çocuklarına hoşgörülü davrandıkları saptanmıştır. Özyürek ve diğerleri (2020) ise çalışmalarında, çocuğun cinsiyetinin anne-baba tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşturmadığını belirlemişlerdir. Kültürel ve geleneksel toplum yapısı veya çocuk ve ebeveyne ilişin bireysel bazı nedenlerle, anne-babalar kız ve erkek çocuklarından farklı beklentiler içine girebilirler (Özbey, 2015). Cinsiyet rollerine dayalı bu beklentiler, anne-babaların kız ve erkek çocuklarına yönelik tutumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir.

Çalışmada annesi 35 yaşında ve daha küçük yaştaki ergenlerin, anne ve babalarının çocuk yetiştirme tutumlarını daha otoriter olarak algıladıkları belirlenmiştir. Baba öğrenim durumu lise ve üstü olan ergenler anne-babalarını daha demokratik, öğrenim durumu düşük babaya sahip olanlar anne-babalarını daha koruyucu algılamışlardır. Alan yazında ebeveyn yaşı ve öğrenimi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki farka ilişkin farklı bulgulara rastlamak mümkündür. Tozkoparan (2014) ve Dinçer (2008) yaptıkları çalışmalarda anne-babaların yaşlarıyla otoriter ve demokratik algılanmaları arasında anlamlı fark olmadığını belirlemişlerdir. Gazeloğlu (2000) araştırmasında, anne-babaların yaşları ilerledikçe, deneyimlerinin arttığını belirtmiştir. Özyürek, Özkan, Begde ve Yavuz (2019), çocuğu ilkokula giden ebeveynlerin yaşı ve çocuk yetiştirmeye

ilişkin görüşleri, babaların yaşıyla aşırı hoşgörülü tutumları arasındaki farkın anlamlı olduğunu belirlemişlerdir. Yaşı 26-30 yaş aralığındaki annelerin çocuk yetiştirmeye yönelik görüşleri daha olumsuz iken 31-35 yaşındaki babaların diğerlerine göre aşırı hoşgörülü tutuma sahip oldukları görülmüştür. Özyürek ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir çalışmada ise çocuğun yaşının anne-baba tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Alan yazındaki bilgiler değerlendirildiğinde, anne-baba yaşının çocuk yetiştirme tutumları üzerinde tek başına etkin bir faktör olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Dinçer (2008) çalışmasında anne öğrenim durumu ile çocuk yetiştirme tutumu arasında anlamlı fark olmadığını, baba öğrenim durumunun ise fark oluşturduğunu belirlemiştir. Tozkoparan (2014) da algılanan anne-baba tutumlarıyla anne-babalarının öğrenim durumu arasında anlamlı fark olmadığını belirlemiştir. Okul öncesi çocuğa sahip anne-babalarla yaptıkları çalışmada Özyürek ve Tezel Şahin (2005), öğrenim düzeyinin artışıyla birlikte annelerin çocuklarına karşı demokratik davranışlarının arttığını, katı/sert disiplin ve aşırı koruyuculuklarının azaldığını belirlemişlerdir. Işık ve Gençöz (2010) çalışmalarında, öğrenim düzeyi yüksek ebeveyne sahip üniversite öğrencilerinin öğrenim düzeyi daha düşük ebeveyne sahip olanlara göre daha fazla ebeveyn kabulü algıladıkları saptamışlardır. Özyürek ve arkadaşları (2019), anne-baba öğrenim durumunun çocuk yetiştirmeye yönelik görüşler ve tutumlar üzerinde etkili olduğunu belirlemişlerdir. Lisans mezunu anneler çocuk yetiştirmeye yönelik daha olumlu tutuma sahipken baskıcı-otoriter tutumlarının da düşük olduğu, buna karşın ilk ve ortaokul mezunu babaların aşırı hoşgörülü tutumlarının daha fazla olduğunu saptamışlardır.

Çalışmada anne-babaların demokratik olarak algılanma durumu arttıkça ergenlerin arkadaşlık ilişkilerinde bağlılık ile güven ve özdeşiminin azaldığı, akran sapma düzeylerinin azaldığı; anne-babaların koruyucu-istekçi olarak algılanmaları arttıkça ergenlerin arkadaşlık ilişkilerinde bağlılık ve akran sapma düzeylerinin de arttığı, arkadaşlarına güven ve özdeşim kurma ile sadakat düzeylerinin azaldığı; anne-babaların otoriter olarak algılanmaları arttıkça ergenlerin akran ilişkilerinde bağlılıklarının ve akran sapma düzeylerinin arttığı, sadakatlerinin ise azaldığı söylenebilir. Bir başka deyişle anne-babaların demokratik tutumları azalırsa ergenlerin arkadaşlarına bağlılık ve güveni ile sapma davranışları artacak, koruyucu ve otoriter tutumları azalırsa ergenlerin arkadaşlarına bağlılığı ve sapma davranışları azalabilecektir.

Ergen, yaşamında gereksinim duyduğu sosyal desteği ailesinden gördüğünde akranlarına bağlanma ve onlar için büyük oranda fedakarlıklar yapmaya gerek görmeyebilir, problemli arkadaşlarını savunmak için yalan söylemeye kadar varan davranışlarda bulunmayabilir Repinski ve Zook (2005) yaptıkları araştırmada, ergenlerin aile ilişkileri sağlıksız olduğunda arkadaş ilişkilerinin de sağlıksız olduğunu, aile içi sağlıklı ve olumlu ilişkilere sahip ergenlerin yardımlaşma, öznel düşünebilme, duygusal durumlarında ve arkadaşlık ilişkilerinde başarılı olduklarını vurgulamışlardır. Ergenlik döneminde, aile içi çatışmaların artması durumunda ergen kendini kabullendirme gereksinimini arkadaşlık çevresinde gerçekleştirmeye çalışacaktır. Akran ilişkilerinde güven ve yardımlaşma gibi değerler ön plana çıkarken ergen genellikle kendisine benzer özelliğe sahip akranlarıyla arkadaşlık kurmayı tercih etmektedir (Çevik ve Atıcı, 2008).

Mendo-Lázaro ve arkadaşları (2019), ergenlerin algıladıkları ebeveyn kabulü-reddi ile duygusal dengesizlik arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında 11-17 yaş grubu bireylerle çalışmışlardır. Çalışmada, anne-baba eleştirisi ve reddi ile duygusal dengesizlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu, erken ergenlikte anne eleştirisi ve reddi, orta ergenlikte baba eleştirici ve reddiyle ergenin duygusal istikrarsızlığı arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar, istendik davranışların kazanılmasında arkadaş gruplarının aileden daha etkili olabileceğini göstermektedir (Akt.: Demir, Baran ve Ulusoy, 2005). Bu aşamada hem istendik davranışlar hem de olumsuz davranışlar arkadaş çevresinin etkisiyle kazanılabilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada sonuç olarak anne-baba tutum algılarının ergenlerin cinsiyeti, anne yaşı ve baba öğrenim durumuna göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Anne-baba tutumlarıyla ergenlerin arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması arasındakinin ilişkinin anlamlı düzeyde olduğu, olumlu anne-baba tutumları akran sapmasına azaltırken olumsuz olarak belirtilen aşırı koruyucu ve otoriter tutumun akran sapmasını artırabileceği ortaya konmuştur. Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Ergenlik dönemi duygusal yönden yoğunluk yaşanan bir zaman dilimidir. Şefkat arayan ergen, henüz tamamlanmamış olan duygusal gereksinimlerini gidermeye çalışmaktadır. Bu dönemde ergenin gereksinim duyduğu sosyal destek ailesi tarafından sağlanmalıdır. Bunun yanında, arkadaşlık ilişkileri engellenmeyip yakından izlenebilir.
- Anne-babaların ergenlerle olan ilişkilerinde aşırı baskıcı ve otoriter tutum yerine daha demokratik ve yetkin tutum sergileyerek çocuklarının gelişimine uygun bir ortam sağlamaları önemlidir. Bu konuda ailenin kendini geliştirmesi, eğitim kurumlarında yapılacak rehberlik çalışmalarında ergenlik dönemi özellikleri ve anne-babalık tutumlarına yönelik eğitsel çalışmalar yürütülebilir.
- Çocukların sosyal gelişimlerinin desteklenmesi, küçük yaşlardan itibaren desteklenmelidir. Eğitim kurumlarında ergenlerin sosyal gereksinimlerini karşılamaya yönelik faaliyetlerin düzenlenmesi, ergenlerin ilgi ve yeteneklerinin destekleneceği programlara dahil edilmeleri sağlanabilir.
- Olumsuz arkadaşlık ilişkilerine bağlı madde kullanımı, şiddet ve saldırganlık gibi davranışlar ortaya çıkmadan önce risk oluşturabilecek durumlar belirlenerek okul ve aile işbirliğiyle önlemler alınabilir.
- Eğitim kurumları ve yerel yönetimlerce, ergenlerin arkadaş çevreleri ile ortak paylaşım alanları oluşturulabilir.
- Bu çalışmada, ergenlerin arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması yanında anne-babaların çocuk yetiştirmeye yönelik tutumları, ergenin algısına göre değerlendirilmiştir. Benzer bir çalışmada anne-baba veya öğretmenlerden veri toplanarak farklı bakış açılarından değerlendirme yapılabilir.

Ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkileri ön plana çıksa da birey için ilk ve en yakın çevre aile çevresidir. Aile içi uyum ve anne-babaların çocuklarına yönelik tutumları onların kişilik gelişimi başta olmak üzere sosyal, duygusal ve ahlaki değer yargılarının belirleyicisi olacaktır. Anne-babalık rolü yaşam boyu devam etmekte ve her dönemde farklı seviyelerde birey üzerinde etkili olabilmektedir. Bu görüşten hareketle anne-babaların çocuklarına yönelik tutum ve davranışlarını çocuklarının üzerinde nasıl bir etkisi olabileceğini düşünerek yönlendirmeleri önem taşımaktadır. Anne-babalar, olumsuz çevrelerden korumak üzere her an çocuklarının yanında olamayacaktır. Bu nedenle olumlu rol model olarak, çocuklarına değerli olduğunu hissettirerek, sorumluluk vererek, alınan kararlara katılımını sağlayarak, doğruları ve yanlışlarıyla yargılamadan çocuğunu kabul ederek benlik saygısı yüksek bireyler olarak yetiştirmeye özen göstermelidirler.

Teşekkür

Bu çalışma, Karabük Üniversitesi BAP birimi tarafından KBÜ-BAP-17-YL-03 no'lu proje ile desteklenmiştir. Desteğinden dolayı KBÜ BAP birimine teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1. Aral, N. ve Kadan, G. (2018). Sosyal gelişim, ss.236-262 (Ed.: N. Aral ve F. Temel) Çocuk Gelişimi. Ankara: Hedef CS.
2. Aytaç, Ö. ve Tan, M. (2020). Arkadaşlık ilişkilerinde yaşanan değişim: Mardin örneği. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10 (15), 125-151.
3. Bostan, S. (1993). 14-16 yaş ergenlerin uyum düzeylerinin ve anne-baba tutumlarının incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
4. Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
5. Çakmak, A. ve Pektaş, D. (2018). Duygusal gelişim, ss.264-290 (Ed.: N. Aral ve F. Temel) Çocuk Gelişimi. Ankara: Hedef CS.
6. Çevik, G. B. ve Atıcı, M. (2008). Lise 3. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2), 35-50.
7. Dönmezer, İ. (1999). Ailede İletişim ve Etkileşim. İstanbul: Sistem.
8. Dinçer, B. (2008). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeyde lise ikinci sınıfa devam eden ergenlerin anne-baba tutumlarını algılamaları ile arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

9. Davies, J. ve Brember, I. (1999). Boys outperforming girls: a 8 year cross-sectional study of attainment and self-esteem in year 6, Educational Psychology, 19, 5-17.
10. Demir, N., Baran, A. ve Ulusoy, D. (2005). Türkiye'de ergenlerin arkadaş akran grupları ile ilişkileri ve sapmış davranışlar: Ankara örneklemi, Bilig Dergisi, 32 83-108.
11. Ekşi, H. (2013). Değerler Eğitimi Öğretmen Kitabı, İstanbul: Dostluk.
12. Gazeloğlu, C. (2000). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin psiko-sosyal gelişimine anababa tutumunun etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
13. Işık, B. ve Gençöz, T. (2010). The examination of the roles of parental acceptance rejection /control, personality traits, and coping strategies on psychological distress. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: O.D.T.Ü.
14. Kaner, S. (1998). Akran İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği Geliştirme Çalışması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 33(1-2), 67-75.
15. Kuzgun, Y. ve Eldeleklioğlu, J. (2005). Ana baba tutumları ölçeği (ergenler ve yetişkinler için). Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları ve Programlar Dizisi: 1, Ankara: Nobel.
16. Mendo-Lázaro, S., León-del-Barco, B., Polo-del-Río, M. I., Yuste-Tosina, R. ve López-Ramos, V. M. (2019). The role of parental acceptance-rejection in emotional instability during adolescence. International Journal of Environmental Research and Public Health, 16 (1194), 2-14.
17. Özbey, S. (2015). Çocuklarda uyum ve davranış problemleri, ss.173-188. (Ed.: Y. Aydoğan ve G. Gültekin Akduman) Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Eğiten.
18. Özgüven, E. (2001). Ailede İletişim ve Yaşam. Ankara: PDREM.
19. Özyürek, A., Aydın, A., Şirin, Ş. Turan, R. ve İrken, R. (2020). Okul öncesi çocuğa sahip Türkiye'de ve yurtdışında yaşayan Türk ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması. TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergi. 12 (45), 215-223.
20. Özyürek, A., Özkan, İ., Begde Z., ve Yavuz, N.F. (2019). Çocuğu ilkokula devam eden ebeveynlerin çocuk yetiştirme görüş ve tutumları arasındaki ilişki. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39 (1), 323-340.
21. Özyürek, A. ve Özkan, İ. (2015). Ergenlerin algıladıkları anne-baba tutumları ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), Special Issue, 3, 73-88.
22. Özyürek, A. ve Tezel Şahin F. (2005). 5-6 yaş grubu çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 25 (2), 19-34.
23. Repinski, D. J. ve Zook, J. M. (2005). Three meausures of closeness in adolescents relationships with parents and friends: variations and developmental significance, Personal Relationships, 12, 79-102.
24. Smetana, J. G. ve Villalobos, M. (2009). Social cognitive development in adolescence. (Eds: R. M. Lerner ve L. Steinberg) Handbook of Adolescent Psychology, Volume 1: Individual Bases of Adolescent Development. 3th Edition. New Jersey: Wiley & Sons.
25. Sönmez, V. ve Alacapınar, F. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı.
26. Tozkoparan, S. (2014). Öğrenci algısına göre aileden alınan sosyal destek, anne-baba tutumu ve akran ilişkileri, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
27. Yavuzer, H. (2000). Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu. İstanbul: Remzi.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(40)

Hatice BAYGUTALP*

İŞ SAĞLIĞI ve GÜVENLİĞİ AÇISINDAN MESLEK HASTALIKLARININ ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF OCCUPATIONAL DISEASES FOR OCCUPATIONAL HEALTH and SAFETY

ÖZ

Günümüzde küreselleşme ile birlikte gerçekleşen sanayi ve teknolojideki gelişmeler sektörlerde farklı meslek hastalıklarını ortaya çıkarmaktadır. Çalışma koşullarının belirlenen düzeyde iyileştirilmemesi meslek hastalıklarındaki çeşitliliğin artmasına sebebiyet vermektedir. Bunu önlemek amacıyla, uzun yıllardan beri iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili çeşitli uygulamaların gerçekleştirildiği, bu uygulamaların ülkelere ve sektörlere göre farklılık gösterdiği belirtilmektedir.

İş sağlığı ve güvenliğinin toplum açısından insan sağlığına verdiği değerin bilinmemesi en büyük engel olmaktadır. Güvenlikli bir ortamda çalışanların ruhsal sağlığı iyi olacağı için verimliliği de artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, meslek hastalıkları.

ABSTRACT

Nowadays, the developments in industry and technology that occur with globalization reveal different occupational diseases in the sectors. Failure to improve working conditions at the specified level causes an increase in the variety of occupational diseases. In order to prevent this, it is stated that various practices related to occupational health and safety have been carried out for many years and these practices differ according to the countries and sectors.

Occupational health and safety in terms of society not knowing the value it gives to human health is the biggest obstacle. Since the mental health of the employees in a safe environment will be good, their productivity also increases.

Keywords: *Occupational health ve safety, occupational diseases.*

***İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye**
E-posta: haticebaygutalp@gmail.com

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Hızla ilerleyen dünyada teknolojinin gelişmesi ve endüstriyelleşmenin sonucunda iş sağlığı ve güvenliğinin önemi artmıştır. Günümüzde ise istatiksel sonuçlara bakıldığı zaman savaşlarda ölenlerin sayısından daha fazla iş kazası ve meslek hastalıkları sebebiyle ölümler gerçekleşmiştir. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik açıdan da değişikliklere sebep olmuştur. İnsan sağlığının bozulmasına neden olan ise çevresel faktörlerdir. Bu faktörleri incelediğimizde biyolojik, kimyasal, fiziksel, psikolojik, ergonomik ve sosyal riskler karşımıza çıkmaktadır. Çevresel faktörlerin neden olduğu sonuçlara bakıldığında iş sağlığı ve güvenliği (İSG) hem tıbbi hem de teknik alanları kapsamaktadır (Bilir, 2016). İş sağlığı ve güvenliği mavi yaka ve beyaz yaka çalışanlarının iş gücünü, ortamda ki verimliliklerini arttırmak ve ekonomiye de katkı sağlamaktadır.

Sanayi sektöründe ve tüm ekonomik sektörlerde çalışma koşullarının iş verenler ve çalışanlar olarak iki tarafı vardır. İş verenler yasal veriler doğrultusunda gerekli koşulları sağlamak ile sorumludur, çalışanlar ise zihinsel ya da fiziksel bir üretim gerçekleştirmektedir. Bu üretimlerin sonucunda oluşan ekonomik süreç her iki tarafı da etkilemektedir. Ve bu olayı sağlıklı bir şekilde yürütmek ise iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mevzuat ve standartlar ile gerçekleştirilir. Mevzuatlarda ise tüm görev ve sorumluluklar iş vereni göstermektedir. Çalışanlar ise sağlık ve güvenlikle ilgili düzenlemelere uymak ile yükümlüdür (Bilir, 2016).

İş sağlığı ve güvenliği şartlarına bakıldığında ülkeler, sosyal gruplar ve sanayi kuruluşları içinde farklılıklar bulunmaktadır (www.ibb.gov.tr, 2016). Bir ülkede eğer tarım, madencilik ve balıkçılık gibi tehlikeli işler ile uğraşanların sayısı fazla ise ölümler ve yaralanmalar çok görülmektedir. İş sağlığı ve güvenliğinin amacı çalışanlarına sağlıklı ve güvenli ortamlarda daha iyi koşullar oluşturmaktır (Bilir, 2016). İş sağlığı ve güvenliği oluşumu ile bu olayın sosyal açıdan en büyük destekçisi uluslararası çalışma örgütü ve Dünya sağlık örgütü olmuştur.

1. İŞ SAĞLIĞI ve GÜVENLİĞİNDE MESLEK HASTALIKLARI

Meslek hastalıkları yapılan işlerle ilişkili yani mesleğe özgü hastalıklardır. Meslek hastalıkları sürekli çalışma sonucu maruz kalınan sebeplerden dolayı başlayan kronik bir hastalık çeşididir. İşin farklılığına göre oluşan meslek hastalıkları denetimlerin ve uygulanan koşulların yetersizliği sebebiyle meydana gelmektedir (Tarım, 2017). Meslek hastağığı tanımı 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanununa göre ‘‘mesleki risklere maruziyet sonucu ortaya çıkan hastalığı’’, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunun 14. Maddesinde ise ‘‘sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir’’ olarak tanımlanmaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği ülkemizde son zamanlarda gelişmekte olduğunu bilmekteyiz, fakat geçmiş yıllara baktığımızda öncesine dayanan Osmanlı devleti zamanına kadar uzanan bir gelişmedir. İSG alanında ilk çalışma Dilaver Paşa Nizamnamesidir. Bu çalışma 1865 yılında Zonguldak Ereğli’deki zorlu maden çalışmaları ve çalışanlarda akciğer hastalığı görülme sebebi ile yapılmıştır (Elverdi, 2017). Cumhuriyet dönemine bakıldığında 1921 yılı ile başlayarak günümüze kadar değişimler ile bir iş sağlığı ve güvenliği politikası geliştirilmiştir. Cumhuriyet sonrası 1921 yılında çıkarılan 114 sayılı kanun ve 151 sayılı kanun ile Zonguldak bölgesinde maden ocaklarında çalışanların hakları hukuki açıdan savunulmaya başlanmıştır. Bu kanunla ile zorunlu yaş sınırı ve çalışma süresinin 8 saat olamsı kararları verilmiştir (Baloğlu, 2013).

Türkiye Cumhuriyeti zamanla iyileştirmeler yaparak ilk olarak iş kanunu çıkarıp daha sonra sosyal güvenlik bakanlığı kurup ve ileri tarihlerde çalışma bakanlığı ve sosyal güvenlik bakanlığını birleştirerek çalışmalarına devam etmiştir. Son olarak 2012 yılında 6331 sayılı kanun çıkarılarak çalışanlar için daha iyi çalışma koşulları hazırlanmıştır.

2. İŞ SAĞLIĞI AÇISINDAN MESLEK HASTALIĞININ ETKİLERİ

Çalışma hayatında hastalıklara sebep olan etkenler işin türüne göre sınıflandırılmaktadır. İnsan sağlığına en fazla zarar veren kimyasal etkenler olarak bilinmektedir. Ayrıca fiziksel etkenler, biyolojik etkenler ve tozlar da aynı etkiyi göstermektedir. Sınıflandırma içinde bulunan tozlar ise biyolojik yapılı ve kimyasal yapılı olarak ikiye ayrılmaktadır. Uzun süre maruz kalınınan etkenler sonucunda hem kronik hemde

geri dönüşü olmayan sonuçlar görülmektedir. Fakat meslek hastalıkları sadece iş ortamından kaynaklanan sorunlarla değil aynı zaman da birçok faktöründe etkisi ile ortaya çıkmaktadır (Öztan, 2020).

Meslek hastalığına sebep olan etkenler aşağıda olduğu gibi sıralanmaktadır (Ilıman, 2015);

Fiziksel Etkenler; aydınlatma, gürültü, radyasyon, sıcaklık, titreşim ve tozlar

Biyolojik Etkenler; bakteriler, parazitler, virüsler

Kimyasal Etkenlerde ise; ortamda bulunan çeşitli kimyasalların bulaşması ile hastalıklara sebep olmaktadır.

2.1. TÜRKİYEDE EN ÇOK GÖRÜLEN MESLEK HASTALIKLARI

Mesleksel hastalığın kesin çalışma koşullarından dolayı olduğunu saptamak için hastanın öyküsünü iyi araştırarak meslek hastalığının sebep olduğu kesinleştirilmelidir (Bilir, 2016). Türkiye'de en çok görülen hastalıklar ise aşağıda sıralanmıştır.

Sinir sistemi hastalıkları; bu hastalığı genellikle endüstri sanayide kullanılan kimyasallar tetikleyerek nörolojik hastalıkların oluşmasına sebep olmaktadır. Sinir sistemi hastalıklarının mesleki problemler sebebi ile oluştuğunu belgelemek için maruz kalınan süre ve etkinin bilinmesi gerekmektedir. Sektör olarak örnek verdiğimizde genellikle ilk olarak boya sanayi, pestisit ve petrokimya üretimi gibi çalışma alanları bilinmektedir.

Deri ve derialtı hastalıkları, bu hastalık sonucunda uzun süre etkenlerin sebebi olarak genellikle deri kanseri görülmektedir. Deri hastalıkları ülkemizde kayıtlı olarak çok az görülsede, hastalığın özelliği kaşıntı ve döküntü olarak görülmektedir. Mesleksel deri hastalıklarının başlamasına sebep olan riskleri sınıflandırmak gerekirse, fiziksel ve mekanik faktörler, kimyasal faktörler ve biyolojik faktörler olarak incelenmektedir. Mesleki deri hastalıklarında en sık görülen meslekler ise; kuaförler, deri sektörü, plastik sanayi, sağlık personeli gibi alanlarda çalışanlarda görülmektedir.

Mesleki solunum sistemi problemlerine bakıldığında en yüksek seviyede görülen ve akciğerde sorun oluşmasına sebep olan önemli meslek hastalıklarındandır. Meslek hastaliklarindan biri olan Pnömokonyoz, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından önlenebilir bir meslek hastalığı olarak tanımlanmaktadır. Akciğerlerde inorganik toz birikmesinden ve ilişkili doku reaksiyonlarından kaynaklanır. SGK verilerine bakıldığı zaman mesleki solunum hastalıklarında en yüksek risk oranı silisyum içeren tozlara bağlı olduğu bilinmektedir (SGK, 2017).

Kulak ve mastoid çıkıntı hastalıkları; bu hastalık çeşidi iç kulakta gürültünün etkisi ile oluşan bir çeşittir. Mesleki işitme kayıplarında üç farklı hastalık oluşmaktadır. Dış ve orta kulakta oluşan hastalıklar işitme kaybına sebep olurken, iç kulakta gelişen hastalıklar sinir ve beyinde oluşacak hastalıklara yol açmaktadır. Gürültülü ortamda çalışan insanların belirlenen yani 85 desibel üzerine çıktığı ses seviyesiyle çalışıyor ise koruyucu önlemler alması mecburidir.

2.2. HASTALIKLARIN TANI, TEDAVİ VE KORUNMA YÖNTEMLERİ

Meslek hastalıklarında tanı yöntemi (Tarım, 2017):

- Klinik değerlendirme
- Laboratuvar değerlendirmesi
- Meslek ile ilişkinin kurulması

Meslek hastalıklarında tedavi ise (Bilir, 2011, ve Tarım, 2017):

- Genel destekleyici tedavi
- Hastanın iş yerinden uzaklaştırılması
- Spesifik tedavi

Meslek hastalıklarından korunma ise (Tarım, 2017);

- Kaynakta kontrol
- Kişisel koruyucu
- Tıbbi yaklaşım

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3. MESLEK HASTALIĞI İLE İLGİLİ ULUSAL MEVZUAT

Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliği konusunda yasal düzenleme olarak çok geç kalınmıştır. İngiltere gibi endüstriyel sanayi açısından gelişmiş ülkeler 19. Yüzyıl başlarında iş güvenliği ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda meslek hastalıkları ile ilgilide araştırma ve düzenlemeler geliştirmişlerdir. Türkiye'de ise 1861 yılında ilk yasa çıkarılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ağırlık verilmiş ve sözleşmeler kabul edilmiştir. Son olarak 6331 sayılı kanun 2012'de yürürlüğe girmiştir.

6331 Sayılı Kanun ; İş sağlığı ve güvenliği kanunu 20 Haziran 2012 tarihinde kabul edilip resmi gazetede ise 30 Haziran 2012'de yayınlanmıştır. Bu kanunun amacı madde 1: ''işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir'' (Resmi gazete, No: 6331, 2012).

5510 Sayılı Kanun ; Sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu 31 Mayıs 2006 tarihinde kabul edilip 16 Haziran 2006'da yürürlüğe girmiştir. Madde 1'de bu kanunun amacı ise şu şekilde ifade edilmektedir. ''Sosyal sigortalar ile genel sağlık sigortası bakımından kişileri güvence altına almak; bu sigortalardan yararlanacak kişileri ve sağlanacak hakları, bu haklardan yararlanma şartları ile finansman ve karşılanma yöntemlerini belirlemek; sosyal sigortaların ve genel sağlık sigortasının işleyişi ile ilgili usûl ve esasları düzenlemektir'' (Resmi gazete, No:5510, 2006).

SONUÇ ve ÖNERİLER

İş sağlığı ve güvenliği gün geçtikçe önemini arttırsa da hala bazı ülkeler tarafından benimsenmemiştir. İş sağlığı ve güvenliğinin hem tıbbi hem de teknik önem arz etmektedir. Sadece çalışanlar için İSG önemli değil aynı zamanda işveren içinde önemlidir.

Meslek hastalıklarının iş sağlığı ve güvenliği açısından önemi ise işçi verimliliğini arttırmasına sebep olmaktadır. Meslek hastalıkları sürekli çalışma sonucu oluşan bir tür hastalıktır. Kanunlarda da meslek hastalıkları maddelerle ifade edilmektedir. Bu hastalıklar insanda bedensel ve ruhsal olarak engeller oluşturmaktadır.

Geçmişten günümüze meslek hastalıklarının farkında olunmasına rağmen çok iyi tedbirler alınmamıştır. Bu sebeple birçok meslek hastalığı etkisi görülmektedir. Hastalıklar fiziksel, kimyasal, biyolojik ve tozlar sebebiyle insan sağlığını etkilemektedir. Türkiye'de meslek hastalığı olarak SGK verilerine göre birçok hastalık görülmektedir. Bunların arasında en çok sinir sistemi, deri hastalıkları, solunum sistemi ve işitme kaybı ile ilgili sorunlar çıkmaktadır. Bu hastalıklardan kurtulmanın ilk aşaması tanı konulması ve çalışanın işyerinden uzaklaştırılmasıdır. Çalışanların korunması ise kişisel koruyucular ve çalışma düzeni ile gerçekleştirilmelidir.

İş sağlığı ve güvenliği konusunda ulusal mevzuat olarak 6331 sayıl kanun 2012 yılında kabul edilerek ilk İSG kanunu olmuştur. Bu doğrultuda kanunlar çerçevesinde hem işveren yükümlülüklerini yerine getirmeli hem de çalışanlar uyulması gereken kuralları gerçekleştirmelidir. İş ağlığı konusunda başarılı olmanın tek yolu düzenli denetim, periyodik muayeneler ve kişisel koruyucu donanım ile tedbir almaktır.

KAYNAKÇA

1. Bilir, N., 2011. Meslek Hastalıkları (Tanı, Tedavi ve Korunma İlkeleri), Hacettepe Tıp Dergisi.
2. Bilir, N., 2016. İş Sağlığı ve Güvenliği, Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.
3. Ilıman, E.Z., 2015. Türkiye'de Meslek Hastalıkları, Uluslararası Sağlık Yöntemi ve Stratejileri Araştırma Dergisi.
4. Öztan, G., İşveren, H., 2020. Meslek Hastalıklarıyla İlişkili Genetik Polimorfizimlerin Moleküler Mekanizmaları, İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi.Özyurda, F., 2018. Tıp Öğrencileri İçin Halk Sağlığı, Ankara: Palme Yayınevi.
5. Baloğlu, C., 2013. Avrupa Birliği ve Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği, İstanbul: Beta Yayımcılık.
6. Elverdi, A., 2017. Meslek Hastalıkları Tıbbi ve Hukuki Tanı Süreçlerinin İncelenmesi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

7. Tarım, M., 2017. Kimya Sektöründe İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi.
8. Sosyal Sigorta Sağlık İşlemleri Tüzüğü, 1972. No: 506, Resmi Gazete.
9. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006. No: 5510, Resmi Gazete.
10. www.sgk.gov.tr, 2017. Erişim tarihi: 20.03.2019
11. www.ibb.gov.tr, 2016. Erişim tarihi: 10.02.2020

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(41)

Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZEN ERATALAY*; Pınar AKKUŞ†

AHLAT (BİTLİS) AĞZINDA HAYVAN ADLARIYLA OLUŞTURULMUŞ BİTKİ ADLARI

PLANTS NAMES CREATED BY ANIMAL NAMES IN AHLAT (BITLIS) DIALECT

ÖZ

Her toplum yaşadığı coğrafyaya uygun olarak kimi hayvanlara sembolik anlamlar yükler. Bu durum Türk kültüründe daha çok at, kurt, kartal gibi bazı hayvanlarda görülmektedir. Bu hayvanlar bugün tıpkı eski Türk kültüründe olduğu gibi gücün, cesaretin ve hâkimiyetin sembolü olarak bilinmektedir. Ancak bazı durumlarda olumsuz, çirkin ya da istenmeyeni göstermek adına kullanılan hayvanlar da vardır. Bunun en tipik örneklerine Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmaktadır. Kimi hayvanlar kutsal ya da topluma faydalı olarak değer kazanırken kimileri de zararlı ya da çirkin olma durumlarına göre olumsuz anlam yüklenirler. Benzer durum hayvan adlarından üretilmiş bitki adlarında da kendini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında hayvan adlarından türetilmiş bitki adlarının, hayvanın herhangi belirleyici bir özelliğine göre adlandırıldığı görülmektedir.

Makalede, tarihî geçmişi oldukça eskiye dayanan Bitlis'in Ahlat ilçesi ağzında hayvan adlarından benzetme yoluyla oluşturulmuş bitki adlarına örnekler verilerek değinilmiştir. Bu çalışmanın Türkçenin sözvarlığına katkı sunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlat ağzı, Bitki adları, Hayvan adları, Yeni kelime, Türetme yolları.

ABSTRACT

Every society identifies with some animals. This situation is mostly seen in some animals such as horses, wolves and eagles in Turkish culture. These animals are known today as the symbol of power, courage and domination, just as in the old Turkish culture. However, in some cases, there are also animals used to show negative, ugly or undesirable. The best examples are Turkey Turkish dialects. While some animals are considered sacred or beneficial to the society in Turkish culture, some are worthless because they are considered harmful or ugly. This is the same for plant names produced from animal names.

Study; Plant names created by the analogy of animal names were mentioned at the dialect of Ahlat District of Bitlis, which has a very old history. The study is intended to contribute to the vocabulary of Turkish.

***Keywords**: Ahlat's Dialect, Plant names, Animal names, New word, Derivation ways*.

* **Dr. Öğr. Üyesi Sevda Özen Eratalay, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail:sevdaeratalay@hotmail.com**

† **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

İlk insanlar için hayvanların ve bitkilerin yeri günümüz insanına göre daha da önemlidir. İlk insanlar pek çok hayvanı yiyecek olarak tüketirken aynı zamanda yük taşıma ya da korunma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için de faydalanmışlardır. Bu durum, günümüzde de devam etmektedir. Ancak eski zamanlarda hayvanlardan daha fazla yararlanan ve hayvanlarla vakit geçiren insanoğlu, günümüzün aksine pek çok hayvanla farklı bir iletişim içindedir. Aynı şekilde insanoğlu yüzyıllar boyunca bitkileri, hem yiyecek hem de ilaç olarak kullanmıştır.

Toplumların kendi içlerinde yarattığı kültür; yaşadığı coğrafyaya, iklim özelliklerine, bitki örtüsüne, hayvan türlerinin çeşitliliğine, diğer toplumlarla kurduğu ilişkilere, inanç sistemlerine vb. göre değişiklikler gösterebilir. Bu değişiklikler sosyal yaşamlarına, dillerine ve geleneklerine de etki edebilmektedir. Konuşma, düşünme ve anlama becerisine sahip olan insanoğlu için en önemli iletişim aracı dildir. Bu sebeple insanoğlu içinde bulunduğu her varlığa, nesneye bir ad bulmak yükümlülüğündedir. Doğada bulunan nesneleri belli bir düzen içinde adlaştıran insanoğlunun hayal gücü kelimelere yansımaktadır. Bazı kelimeleri bu hayal gücüyle oluşturan insan, doğada duyduğu bazı sesleri de kelimeleştirmekte ve daha sonra bu kelimeleri sembollere aktararak kendine özgü bir dil sistemi oluşturmaktadır.

Dil beyinde gerçekleşen her imgenin sese ve sonra da kelimelere dönüşmesiyle oluşur. Avcı-toplayıcı olan ilk insanlar doğa ile iç içe yaşamış ve onun tüm nimetlerinden faydalanmıştır. Hatta pek çok nesne, bitki, hayvan türüne rastlamış ve bunlara da özel anlamlar yükleyerek o günün dil öğretileri çerçevesinde her birine özel adlar bulmuşlardır. Daha sonra tarımla tanışan insanoğlu; hayvanı evcilleştirmeyi öğrenmiş ve yerleşik hayatın temellerini yavaş yavaş atmaya başlamıştır. Doğal nesnelerin yanı sıra kişi eliyle yapılan nesneleri de tanımaya başlayan insanoğlu için yepyeni kelimeler hayata girmeye başlar. Bu bağlamda da her yeni nesne ya da keşfedilen her bir şeyin adını bulmak gerekmektedir. Adlar bazen bir nesnenin işlevine göre verilir bazen de doğada bulunan farklı bir şeye benzetildiği için yeni bir ad olur.

1. Türk Kültüründe Hayvana Bakış ve Bazı Hayvanların Kutsallığı

Eskiden beri hayvancılıkla uğraşan ve hayvanlar üzerine pek çok efsane ya da yaşanmışlığı olan Türkler için bazı hayvanlar kültürlerinin en önemli parçalarındandır. Bu hayvanlar o kadar kutsaldır ki kimi zaman bir devletin bayrağında özgürlük simgesidir. Göktürklerde kurt başı, Büyük Selçuklu Devleti'nde çift başlı kartal ya da bugün Türk Cumhuriyetlerinin bayrağında bulunan bazı hayvan figürleri (Kazakistan bayrağında kartal, Türkmenistan bayrağında at, Kırgızistan bayrağında kuş vb.) Türk kültüründe hayvanın yerinin ne denli önemli olduğunun göstergesidir (Kaplankıran: 2016,1162).

Kartal Türklerde milli bir sembol olup güç, iktidar ve cesareti bildirir. Kültigin yazıtında ve bugünkü Türk topluluklarında dahi görülen bu hayvan, yüksek yerlere yuva yapması ve avcı bir kuş türü olmasından ötürü Türkler ve daha sonraki toplumlar tarafından kutsal sayılmış olabilir (Kafesoğlu: 1998, 299).

Kurt, Türklerde en önemli hayvanlar arasındadır. Yol gösterici, özgürlük ve aydınlığın sembolü olarak bilinen kurt yine pek çok Türk topluluklarında karşımıza sıkça çıkan hayvanlardandır (Çatalbaş:2011, 50-51).

At; tüm toplumlarda yiyecek, içecek, giyim kaynağı hem de savaş aracı olarak kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut ünlü eserinde bu hayvanla ilgili Türk'ün kanadı yakıştırmasını yapar (Belek:2015,114). Bu sebeple at; Türk kültüründe, hem göçebe hem de yerleşik hayatta her zaman en önemli hayvanlar arasında olmuştur.

Boğa, öküz, inek ya da deve gibi hayvanlar da Türk kültürünün önemli parçalarındandır. Eski Türklerde gücün sembolü olarak gösterilen boğa ve öküz Alpliğin sembolüdür. Kuvvetin ve gücün sembolü olarak hükümdarlığı temsil etmek için kullanılır. Yine Türk mitolojisinde Alplik sembolü olarak karşımıza çıkan deve de tıpkı boğa gibi Dede Korkut öykülerinde karşımıza çıkan hayvanlardandır (Çatalbaş:2011, 52).

Tüm toplumlarda özel bir yeri olan hayvan adlarının bazı toplumlarda kişi adı olarak karşımıza çıktığı bilinmektedir. Hatta bu hayvanlar pek çok alanda yararlandıkları bitkilere bile ad olmuştur. Yani pek çok kültürde farklı anlamlara bürünen ve bu çerçevede sembolleştirilen hayvanlar; kavram, çağrışım ve kelime bağlamında bazen bir bitkiye bazen de insana ad olmuştur (Uçar:2013, 2).

Türklerin tarihleri boyunca hayvanları ne kadar önemsediğini ve kutsallaştırdığını Göktürk Yazıtlarında, Uygur metinlerinde, Divânü Lûgati't-Türk'te, Kutadgu Bilig'de ve Dede Korkut Hikâyeleri gibi

pek çok önemli eserde görmek mümkündür. Bu eserlerde pek çok hayvan farklı özellikleri göz önünde bulundurularak sahip çıkılmış, kutsallaştırılmış ya da yararlanılmıştır.

Kimi toplumlarda hayvanların her zaman olumlu yönleriyle yer etmediği de bilinmelidir. Örneğin Türk kültüründe eşek, aslında insana yararlı bir hayvan olarak bilinse de mitolojide iyi bir motif olarak görülmez, hatta atların gölgesinde kaldığı düşünülebilir (Ögel:2014, c. II, 684). Bu durum Anadolu'da kişi karakterlerini tasvir etmede karşımıza çıkar. Örneğin sinsi biri için "yılan gibi adam" ya da menfaat bağlamında kurnazlık gösteren birine "tilki gibi" benzetmeleri yaparız.

Tarihsel süreç içerisinde bir toplum pek çok değişikliğe uğrar. Bu değişikliği yaratan etkenlerden bazıları; göç, kültürel etkileşme, dinî vb. sebeplerdir. Toplumun sosyo-kültürel bağlamda geçirdiği bu değişimler elbette o toplumun dilinde, geleneklerinde ve sosyal yaşamında da değişikliklere sebep olacaktır. Örneğin Özkartal, bu değişikliklerden birinin de hayvanlar üzerinde olduğunu dikkat çeker. Oldukça eskiye dayanan Türk mitolojisinde; Anka, Garuda ve Ejder gibi fantastik hayvanlar karşımıza çıkarken Dede Korkut'ta bu hayvanların yerini daha çok avlanabilen ya da savaş gibi yarar sağlayabilecek hayvanlar bulunmaktadır. Bu durum muhtemelen İslamiyet'in etkisiyle ilgilidir. (2012:60). Türk kültüründe hayvanların ne denli önemli olduğunu anlatan en güzel örnek On İki Hayvanlı Türk Takvimi olsa gerek. Pek çok kültürde de yer alan ve ufak değişikliklerle kullanılan bu takvim Türk toplumunda oldukça önemsenmiş ve uzun yıllar kullanılmış bir zaman çizelgesidir.

2. Türk Kültüründe Bitkiler ve Bitkinin Önemi

Bitki ve hayvan çeşitliliğinin çok olduğu bölgelerde de dilin gelişmesi ve değişmesi kaçınılmazdır. Dil bu çeşitlilikten illa ki etkilenir. Örneğin mantarı bol olan bir köyde pek çok mantar ismi karşımıza çıkar. Üstelik bu isimler; mantarın yaşam koşulları, bulunduğu yer, mantarın şekli ya da mantarı yeme biçimi gibi pek çok farklı yöntemle özel olarak adlandırılır. Yani halk bulduğu mantar ismi ile dile çoktan yeni kelime kazandırmıştır bile.

Ağızlar yeni kelime oluşturmada oldukça başarılıdır. Ağızların farklı yöntemlerle yeni kelimeleri oluşturma başarısı, bu alanda çalışma yapan Türkologlar tarafından bilinen bir gerçektir. Yeni kelime oluşturma yöntemlerinden biri ve en bilineni benzetme yöntemidir.

Türkler tarihleri boyunca farklı dinlere inanmışlardır. Bu durum da kültür, gelenek ve yaşam biçimlerine çeşitlilik/zenginlik katmıştır. Uygurlar döneminde Budizm'in etkisi oldukça çoktur. Doğanın, suyun, toprağın, ağacın, hayvanın insan kadar önemli olduğu Budizm'de bitkilerin önemi de büyüktü. Tarım toplumu olan Uygurlarda hububat; bereket ve zenginlikti. Şamanizm inancında da doğanın ve doğadaki pek çok şeyin bir ruhu bir özü vardır. Bazı Türk toplumları, Budizm ve Şamanizm'de olduğu gibi doğaya ve doğada var olana saygı duymayı ve doğadan yararlanmayı bilmişlerdir. Yine Türk kültüründe, inanç noktasında, bazı bitkilerin önemi büyüktür. Örneğin gül, İslamiyet'te Hz. Muhammed'i simgeleyen ve bu açıdan kutsal sayılan bitkilerdendir. Bugün, insanların gül ya da ağaç dallarına bağladığı dilek çaputları da bu inancın tesirindendir.

Pek çok toplumda olduğu gibi Türk toplumlarında da doğada bulunan otlar, ekilen ekinler beslenme ihtiyacını ortadan kaldırmak içindi. Aynı zamanda bu bitkilerden ilaç olarak da yararlanıyorlardı. Bugün Türkiye'nin bazı köylerinde kocakarı (hekim) ilaçları denilen pek çok ilaç, değişik otlarla ve bazı bitkilerle yapılmakta ve tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Bu tedavi yöntemi eski dönemlerden kalma bir yöntemdir.

Dede Korkut hikâyelerinde Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı hikâyesinde Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un ağaçla halleştiği görülür. Yine Dede Korkut hikâyelerinin sonunda "gölgelice kaba ağacın kesilmesin" duasıyla bittiği bilinir. Dede Korkut'ta çokça karşımıza çıkan ağaç aslında Türk kültüründe ve inancında farklı bir yerdedir. İnsanlığın yaratılışı noktasında Türk kültürüne göre Tanrı dokuz dallı ağaç yaratmış olup bu dalların her birine de dokuz insan cinsini bu dalların gölgesine bırakmıştır. Yine bu dokuz dallı ağacın dallarını yerden yükselterek her bir dalın altına da bugünkü insanlığın ilk atalarından birini bırakmıştır (Özkan:2012, 6).

Anadolu'da dokunan kilimlerde ve işlemelerde bereket simgesi olarak karşımıza çıkan nar motifi doğum ve çoğalmanın sembolüdür. Aynı şekilde incir, ölümsüzlüğün sembolü olarak görülür ve Âdem ile Havva'yı hatırlatma bağlamında sıkça kullanılan motiflerdendir. Hurma, zeytin, dut ve pek çok meyve

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Türklerin hayatında önemli bir yer edinmiş olup farklı amaçlarla kullanılmış ve sosyal hayatlarına, kültürlerine, yaşam biçimlerine de yansımıştır (Gültekin: 2008, 12-13).

Burada uzun uzun sayamayacağımız pek çok bitki; Türklerin hayatında beslenme, ilaç yapma, sosyal hayatlarını kolaylaştırma, dinsel açıdan bağ kurma vb. noktalarında kolaylık sağlamış ve kullanılmıştır.

3. Hayvan ve Bitki Bağlamında Oluşturulan Adlar

Toplumda bireylerin rahat iletişim kurabilmeleri ve bu bağlamda kendilerine kolaylık sağlayabilmeleri için birlikte yaşadıkları tüm varlıkları ve nesneleri; belirli özelliklerine göre gruplandırmaları, kavramlaştırmaları ve adlandırmaları gerekmektedir (Ergene, 2014: 319-365; Erkman Akerson, 2007: 282). "Çekirdek kelime" terimi, insanoğlunun kendi çevresinde bulunan ve kendisiyle ilgili olan; organ, yiyecek/içecek, akrabalık, bitki ve hayvan varlığına yönelik adlarla; sayı adları ve kutsal kavramlara ilişkin kelimelerle birlikte daha sayamadığımız pek çok öğenin temel söz varlığı içerisinde değerlendirilmesiyle ilgilidir. (Ergene, 2014: 319-365; Aksan, 1996, 249). Buradan hareketle kısaca belirtmek gerekirse; birey özelliği bulunan her kişi için adlandırma yapılırken, dilde daha önce adlandırılmış doğal nesne, hayvan ve bitki adlarından da yararlanılmıştır. Örneğin hayvanların ve bitkilerin çeşitli özellikleri göz önünde bulundurularak oluşturulan kişi adlandırmaları, hemen her zaman karşımıza çıkan adlandırma yöntemlerinden biridir (Uçar, 2013: 1-19).

Ad verme geleneği pek çok toplumda farklılık gösteren geleneklerdendir. Bu gelenek toplumun geçmişi, kültürü, gelenekleri, yaşam biçimi, coğrafî durumu, dili vb. durumlara göre değişir. Eski Türklerde ad verme geleneği daha çok doğaya ya da doğada bulunana özgü olanın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu durum elbette göçebe yaşam tarzından kaynaklanmaktadır. Örneğin Türklerde hayvan ya da bitkilerin bazı özellikleri ve anlamları kişi adı koymada yardımcı olabilmektedir. Türk toplumlarında eskiden beri güçlü (Aslan, Kaplan, Kartal…) ya da güzel görünüşlü hayvanların (Turna, Ceylan, Ahu…) adını koymak geleneksel bir durumdur. Aynı şekilde Gül, Yasemin, Menekşe gibi hoş görünümlü ve güzel kokulu çiçekler de Türk kültüründe kişi adı olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır. Yine; Başak, Filiz, Burçak gibi yarar sağlanan bazı bitkilerin de kişi adı olarak sıkça kullanıldığı bilinmektedir (Uçar: 2013,2).

Hemen her toplumda belirli bir değere sahip olan hayvanlar Türk kültüründe, bitki, kişi adı/karakteri ya da yer adı olarak sıkça karşımıza çıkabilmektedir. Bugün, herhangi bir ot (kuzukulağı, eşekdikeni…), sebze (eşek hıyarı, at baklası...), meyve (kuş üzümü, ayı çileği…), çiçek (aslanağzı, horoz ibiği çiçeği…) vb. hayvan adlarının Anadolu'da pek çok bitki türüne ad olduğu bilinmektedir.

4. Ahlat Yöresi Ağzında Hayvan Adlarından Kurulmuş Bitki Adları

4.1. Biçimbilimsel Sınıflandırma

4.1.1. Hayvan ve Bitki Adı Birleşmesiyle Türetilmiş Bitki Adları

Bu tür bitki adları bir hayvan ve bir bitki adının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Ahlat'tan derlediğimiz bu örneklerden pek çoğunun Türkiye Türkçesi ağızlarında da sıkça aynı anlam ve biçimde karşımıza çıktığı bilinmektedir. Tespit edilen örneklerin belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulduğu görülmektedir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Arı çiçeği
At turpu
Deve dikeni
Deve lalesi
Eşek baklası
Eşek kabağı
Eşek sütleğeni[277]
Eşek yoncası
İt üzümü
Karga sarımsağı
Kazayağı otu
Keklik otu
Kızıl pisik[278]otu
Kuş üzümü
Kuş otu
Pire otu
Sinek otu
Teke dikeni
Yılan fiği[279]

4.1.2. Hayvan ve Organ Adı Birleşmesiyle Türetilmiş Bitki Adları

Bu tür bitki adları iki kelimeden oluşmaktadır. İlk kelime bir hayvan adıyken ikinci kelimenin organ adı olduğu görülmektedir ve bu örnekler de belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulmuştur.

Ayı eli
Atkuyruğu
Aslanpençesi
Aslanağzı
Balık ağzı
Devetabanı
Farekulağı
Horozibiği
Horoz taşağı
İnek alnı
İtburnu
Kuşburnu
Koçboynuzu
Koç Taşağı
Koyun kulağı
Köpek dişi
Pişik cınağı[280]
Sığırkuyruğu
Tavuk cınağı
Teke sakalı
Yılan bacağı
Yılan dili

4.1.3. Emir Kelimesi ve Bir Hayvan Adıyla Türetilmiş Bitki Adları

İlk kelimesi emir kipinde olup ikinci kelimesi hayvan adı olan bitki adına sadece bir örnekte rastlanılmıştır. İlk kelime 2. tekil şahıs emir kipiyle çekimlenmiştir.

Çatla kuş

4.1.4. İki Hayvan Adının Birleşmesiyle Türetilmiş Bitki Adları

İki hayvan adının birleştirilmesiyle kurulan bu bitki adına da tek örnekte rastlanmıştır. İki farklı hayvanın adı olan koç ve kuzu, birleştirilerek takısız isim tamlaması biçiminde bitkiye verilmiştir.

Koç kuzu

4.1.5. Hayvan Adı ve Yiyecek Adının Birleşmesiyle Türetilmiş Bitki Adları

Ahlat ağzında bu şekilde kurulmuş bitki adına sadece bir örnekte rastlanmış olup belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulmuştur.

Kuş ekmeği

4.1.6. Hayvan Adı ve Nesne Adıyla Türetilmiş Bitki Adları

Bu tür bitki adları bir hayvan adı ve bir nesne adının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur ve sadece bir örnekte tespit edilebilmiştir. Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulmuştur.

---

[277] Sütleğengillerden, yaprak sap ve köklerinde süt görünüşlü, kekre ve yakıcı bir öz su bulunan, verdiği öz su türlerine göre hekimlikte ve sanayide kullanılan, yedi yüz kadar türü bilinen, bir veya çok yıllık bir bitki, Japon kaktüsü (Türkçe Sözlük, 2011: 2191).
[278] Kedi (Derleme Sözlüğü, 2009:3462)
[279] Baklagillerden, hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitki (Türkçe Sözlük, 2011: 873)
[280] Cınak: Tırnak, pençe (Derleme Sözlüğü, 2009: 935)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Eşek iğneliği
Bubbi[281] tarağı
Domuz topu

4.1.7. Hayvan Terimi ve Organ Adıyla Türetilmiş Bitki Adları

Ahlat ve yöresinde, büyükbaş hayvan olarak telaffuz edilen "mal" kelimesinin organ adı olan "dil"le birleşerek bitkiye ad olduğu görülmektedir. Sadece bir örneği bulunan bu bitki adı yine belirtisiz isim tamlaması şeklinde yörede karşımıza çıkmaktadır.

Mal dili

4.1.8. Hayvan Adı ve Sıfat-fiil Grubu İle Türetilmiş Bitki Adları

Dana böğürden

Anlambilimsel Sınıflandırma

Yukarıda biçimbilimsel bağlamda verdiğimiz sınıflandırmanın dışında bitki adlarının anlamsal yani bitkiye bu adın neden verildiği üzerine farklı bir sınıflandırma daha yapılmış olup aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Anlambilimsel Sınıflandırma				
Hayvanın bir uzvuna benzetilerek oluşturulan	**Hayvanın davranışlarına ya da belirleyici özelliklerine benzetilerek kurulan**	**Hayvanın fiziksel büyüklüğüne benzetilerek kurulan**	**Hayvanı bir özelliğinden ötürü (Koku, görünüş, tat)kendine çekmesi ile kurulan**	**Hayvanın Olumsuz Özelliğini hatırlatarak kurulan**
Kazayağı otu	Deve dikeni	Arı çiçeği	Kızıl pisikotu	İt üzümü
Ayı eli	Deve lalesi	Kuş üzümü	Çatla kuş	Domuz topu
İtburnu, Kuşburnu	Eşek baklası	Kuş otu	At turpu	
Atkuyruğu	Eşek kabağı	Pire otu	Dana böğürden	
Aslanpençesi	Eşek sütleğeni	Yılan fiği	Sinek otu	
Koçboynuzu	Eşek yoncası			
Aslanağzı	Karga sarımsağı			
Koyun kulağı	Keklik otu			
Balık ağzı	Teke dikeni			
Köpek dişi	Kuş ekmeği			

[281] Türkiye'de Hüthüt ya da Çavuşkuşu olarak bilinen kuş, Ahlat'ta "bubbi" olarak telaffuz edilmektedir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Devetabanı	Eşek iğneliği			
Pişik cınağı				
Farekulağı				
Sığırkuyruğu				
Horozibiği				
Tavuk cınağı				
Horoz taşağı				
Yılan bacağı				
İnek alnı				
Yılan dili				
Mal dili				
Koçtaşağı				
Teke sakalı				
Bubbi tarağı				
Katır tırnağı				

SONUÇ

İnsanoğlunun yarattığı dil belli bir düzene sahiptir. Dilin aktarılmasında en önemli paya sahip olan kelimelerin oluşturulmasında da bazı yardımcı öğeler bulunmaktadır. Yeni bir kelime oluştururken yardımcı olan bu unsurlardan biri de şüphesiz hayvanlardır. İnsanoğlunun geçmişinden günümüze hayatının her evresinde oldukça önemli yere sahip olan hayvanlar; insanların yaşadığı çevredeki bitkilere, kullandığı aletlere, yediği yiyecek ya da yemeklere ad olmuştur.

Çalışmada Ahlat ağzından derlenen metinlerden hareketle; hayvan adlarından oluşan bitki adlarına değinilmiştir. Tespit edilen bu yeni kelimeler yapıları bakımından farklı sınıflara ayrılmıştır. Elde edilen örneklerin daha çok belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması şeklinde kurulduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca ilk kelimesi emir kipiyle çekimlenmiş ve ikinci kelimesi hayvan adı olan bir bitki adına da (çatla kuş) rastlanmıştır.

Anlambilimsel sınıflandırma açısından bakıldığında ise hayvan adlarından oluşturulan bitki adlarının bu hayvanların bir uzvuna, büyüklüğüne, iyi ve ya kötü belirleyici özelliklerine benzemesine göre verildiği tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloda da bu durum ayrıntılı olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

1. Aksan, D. (1996). **Türkçenin Sözvarlığı**. Ankara: Engin Yayınevi.
2. Alkayış, M. F. (2007). **Türkiye Türkçesinde Bitki Adları**.(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
3. Belek, K. (2015). "Eski Türklerde At ve At Kültürü (Dünden Bugüne Kırgız Kültürel Hayatı Örneği)". **Gazi Türkiyat,** 6, 111-128.
4. Çatalbaş, R. (2011). "Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi" **Turan-Sam**, 3(12), 49-60.
5. Ergene, O. (2014). "Türkiye Türkçesinin Söz Varlığında Hayvan Adlarının Organ Adlarıyla ya da Vücut Bölümlerine İlişkin Adlarla Oluşturduğu Deyim Aktarması Örnekleri". **Turkish Studies,** 9(6), 319-365.
6. Erkman Akerson, F. (2007). **Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış.** İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
7. Gülensoy, T. (1999). "Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi". **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, 565, 3-8.
8. Gültekin, R. E. (2008). "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi" **Electronic Turkish Studies**, 3(5).

9. Kafesoğlu, İ. (1998). **Türk Millî Kültürü** (14. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

10. Kaplankıran, D. (2016). "Kazak Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adlandırmaları Üzerine". **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi,** 5(3).

11. Ögel, B. (2014). **Türk Mitolojisi I-II**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

12. Özkan, Ş. (2012). **Anadolu Türk Folklorunda Bitki Adlarının Veriliş Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme** (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

13. Özkartal, M. (2012). "Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı'ndan Örnekler)". **Millî Folklor**, 24 (94), 58-71.

14. Şenel, M. & İlhan, N. (2008). "Av Hayvanlarının Kişi Adlarındaki Yansıması" **Av ve Avcılık Kitabı içinde.** İstanbul: Kitabevi Yayınları.

15. Türkçe Sözlük (2011). Ankara: TDK Yayınları.

16. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-II-III-IV-V-VI (2009). Ankara: TDK Yayınları.

17. Uçar, İ. (2013). "Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları". **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,** 2(1), 1-19.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(42)

Prof. Dr. Hasan LATİF[282]

COVID 19: EVDEN ÇALIŞMANIN POTANSİYEL SORUNLARI ÜZERİNE BIR ÖN ARAŞTIRMA

COVID 19: A PILOT STUDY ON THE POTENTIAL PROBLEMS OF WORKING FROM HOME

ÖZ

Bu makale Covid 19 ile başlayan evden çalışma konusunu ele almaktadır. Araştırmanın amacı; salgın hastalık nedeniyle yaygınlaşan ve normalleşme sürecinin ardından çalışma hayatında yer edineceği öngörülen evden çalışmanın, işyerinin eve taşınmasıyla ortaya çıkabilecek potansiyel sorunları ortaya koyma olanağını sağlayacak ön bilgilere erişmektir.

Sonuç, işgörenler açısından konunun çok boyutlu sorunlar içerebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID 19, Evde çalışma, Beyaz yakalı çalışanlar, Bilişim teknolojileri, Ön araştırma.

ABSTRACT

This article addresses the issue of working from home, starting with Covid 19. The aim of the research; to access preliminary information that will become possible due to the epidemic disease and that the work from home, which is predicted to take place in the working life after the normalization process, can pose potential problems that may arise when the workplace is moved home.

The result reveals that the issue may involve multi-dimensional problems for the employees.

Keywords: *COVID 19, Work from home, White-collar worker, Information an communication technologies, Pilot research.*

[282] **Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, hasan.latif@kocaeli.edu.tr**

GİRİŞ

Coronavirus salgın hastalığının (COVID-19 pandemic) ortaya çıkması ve kısa sürede yaygınlaşmasıyla birlikte zorunlu izolasyon başladı. İşletmelerin bu sürecin başında aldığı en dikkat çekici kararlardan biri, bazı çalışanlarını eve göndermek oldu. Süreç ilerledikçe evde çalışmanın çok boyutlu etkileri üzerinde tartışmalar başladı. Evde çalışmayla ilgili en temel sorun, evde çalışmanın başarılı olup olamayacağıydı.

Modern evden çalışma, Batı ülkelerinde bilişim devriminin başladığı yıllarda tasarlanmaya başlamıştı (McCarthy, 2020; "A brief history of the workhome", t.y.).

Rosnay'ın (1996) söylediği gibi, işletmede iş sözleşmesini belirleyen üç nokta; mekân, zaman ve iş iken, bilişim devrimiyle birlikte alt üst olmuştur. İşletme, iş ve çalışan, akışkan yollar üzerinde buluşmuş, elektronik bilgi yolları ve kişisel bilgisayarlar zamanı ve mekânı ortadan kaldırmıştı.

COVID 19'un yayılması tüm dünyada evden çalışanların sayısını artırmıştır. Örneğin İngiltere'de son yıllarda evden çalışmada genel bir artış olmuştur; bu artış en çok bilişim iş kolunda kendini göstermiştir ("Coronavirus and homeworking", t.y.). İngiltere'de Nisan 2020'de Covid 19 nedeniyle evden çalışanların sayısında %49.2 artış saptanmıştır ("Coronavirus, the UK Economy", t.y.). Almanya'da evden çalışma COVID-19 öncesine nazaran %12 artmıştır ("German Labor Minister", t.y.). Türkiye'de merkez ofis çalışanları arasında evden çalışma oranı %94.6'ya ulaşmıştır (PERYÖN, 2020).

Bu çalışma Covid 19 ile başlayan evden çalışma konusunu ele almaktadır. Araştırmanın amacı; salgın hastalık nedeniyle yaygınlaşan ve normalleşme sürecinin ardından çalışma hayatında yer edineceği öngörülen evden çalışmanın, işyerinin eve taşınmasıyla ortaya çıkabilecek potansiyel sorunları ortaya koyma olanağını sağlayacak ön bilgilere erişmektir.

Araştırma

Bu araştırma ön (pilot) araştırma niteliğindedir. Ön araştırma, daha büyük bir araştırmadan önce gelir ve onunla yakından ilişkilidir (Prescott & Soeken, 1989; Lancaster, 2015). Ön araştırma yapılabilirlik araştırmasını andırır ve geniş çaplı bir araştırmaya rehberlik eder (Thabane ve diğ., 2010). Ön araştırma bir araştırmanın başarısız olma riskini azaltmak için başvurulan bir stratejidir.

Ön araştırma için yakın çevreden evden çalışan dört beyaz yakalı işgören seçildi. Üç işgörenle yüzyüze, bir işgören ile telefon vasıtasıyla mülakat gerçekleştirildi. Eş dost kanalıyla erişilen işgörenlere araştırmanın konusu ve amacına dair açıklamalar yapıldıktan sonra mülakata geçildi. Mülakat esnasında notlar tutuldu.

Mülakat, evden çalışma yapan işgörenlerin evden çalışmaya dair algıladıkları sorunlar çerçevesinde, aşağıdaki soruları açığa çıkarmıştır.

- COVID 19 ve ardından gelen zorunlu evde kalma süreciyle birlikte bazı çalışanlar için işyeri eve taşındı. Evde çalışmanın başlaması, evde var olan düzenin değişmesi anlamına geliyordu. ..

1- Evde çalışmanız gerektiği gündeme geldiğinde, aile üyeleri bunu nasıl karşıladı? 2- Evde çalışma yerinin organizasyonu aile üyelerinde çatışmaya yol açtı mı? 3- Evde çalışma yeriniz neresi oldu? 4- Aile üyelerinden, çalışma odasının kapısının çalınmaması, yüksek sesle konuşmaların olmaması, vb. konularda ricacı oldunuz mu? 5- Aile üyelerinden hangi özel konularda talepleriniz oldu? 6- Evde çalışmaya başlamanızdan itibaren aile üyelerinin yeni düzene uyumlu ve daha dikkatli davranışlar içinde olduğunu söyleyebiliyor musunuz?

- İşyeri eve taşındıktan sonra, kısa sürede evin, fiziksel, ergonomik ve psiko-sosyal atmosfer açısından işyerindeki ofise benzemediği farkedildi. ..

1- Evde çalışırken evden, komşulardan veya sokaktan gelen ses veya gürültüden yakındığınız oluyor mu? 2- Bu durum işe yoğunlaşmanızı zorlaştırıyor mu? 3- Evde temizlik saatleri değişti mi? 4- Komşularınızda evden çalışan olup olmadığını araştırdınız mı? 5- Apartman yönetiminden komşulara "evlerde

çalışanlar olduğu, bundan dolayı daha duyarlı olmaları gerektiği" yönünde bir duyuru yapmasını talep ettiniz mi?

- Önceleri nispeten kısa veya uzun süren bir kahvaltı veya hazırlığın ardından evden çıkıp işe gidiyordunuz ve yolda geçen bir zaman söz konusuydu. Birçok insanı görmek ve hatta onların gülümseyerek günaydın demeleri bile insanı uyandırıyor, yolda geçen zaman insanın algısını açıyordu. ..

1- Bu durum sizin için de geçerli miydi? 2- Evde çalışma süreciyle birlikte sabah uyanıp kısa bir süre sonra bilgisayarın karşısına geçmek işe adaptasyonunuzu geciktiriyor mu veya zorluyor mu? 3- Önceki düzen mi size uygun, yoksa şimdiki yeni düzen mi daha uygun?

SONUÇ

Covid 19 ile birlikte yaygınlaşan evden çalışma, bir çok boyutuyla araştırmaya muhtaç bir konu olmaya devam ediyor. Konuyla ilgili yapılan ön araştırma, evde çalışmanın işgörenler açısından koşulsuz olarak arzu edilir olduğunu dile getirmenin zor olduğunu göstermektedir. Bir çok işgören açısından evden çalışma konusunun, evden çalışmanın yaygın olmadığı dönemlerde heyecan verici, arzu edilir olduğunu söylemek mümkündür. Evden çalışma sürecinin ilerlemesi ve ilk etkilerinin ortaya çıkmasıyla, yapılan ön araştırmanın neticelerine de baktığımızda, konunun işgörenler açısından psiko-sosyal içerikli bir çok sorunu barındırdığı anlaşılmaktadır. Evden çalışma konusunun, kısa ve uzun vadeli etkileriyle, farklı alanlardan araştırmacıların ilgi alanına gireceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

1. A brief history of the workhome (t.y.). Available at: http://www.theworkhome.com/history-workhome/ (accessed 8 June 2020).
2. Coronavirus and homeworking in the UK labour market - Office for National Statistics (t.y.). Available at: https://www.ons.gov.uk/employmentandlabourmarket/peopleinwork/employmentandemployeetypes/articles/coronavirusandhomeworkingintheuklabourmarket/2019 (accessed 8 June 2020).
3. Coronavirus, the UK economy and society, faster indicators - Office for National Statistics (t.y.). Available at: https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/conditionsanddiseases/bulletins/coronavirustheukeconomyandsocietyfasterindicators/23april2020 (accessed 8 June 2020).
4. DW (t.y.) German labor minister calls for right to work from home. Available at: https://www.dw.com/en/german-labor-minister-calls-for-right-to-work-from-home/a-53253366 (accessed 8 June 2020).
5. Lancaster GA (2015) Pilot and feasibility studies come of age! Pilot and Feasibility Studies 1(1): 1–4. DOI: 10.1186/2055-5784-1-1.
6. McCarthy H (2020) Working from home has a troubled history. Coronavirus is exposing its flaws again. The Guardian, 12 April. Available at: https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/apr/12/working-from-home-history-coronavirus-uk-lockdown (accessed 8 June 2020).
7. PERYÖN Popüler yönetim dergisi (2020) "COVID-19 Nisan 2020 Anketi" salgının etkilerini ortaya koydu. 86(Nisan Özel): 32–34. Available at: https://www.peryon.org.tr/uploads/2020/4/30/PY-SAYI-86.pdf.
8. Prescott PA and Soeken KL (1989) The Potential Uses of Pilot Work. Nursing Research 38(1): 60–62.
9. Rosnay J de (1996) Ce que va changer la révolution informationnelle. Available at: https://www.monde-diplomatique.fr/1996/08/DE_ROSNAY/5711 (accessed 8 June 2020).
10. Thabane L, Ma J, Chu R, et al. (2010) A tutorial on pilot studies: the what, why and how. BMC medical research methodology 10(1). DOI: 10.1186/1471-2288-10-1.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(43)

Öğr. Gör. Ali YÖRÜR*

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA KARADENİZ EREĞLİLİ BİR ŞAİR: HÜZNÎ ve DÎVÂN'I

A NINETEENTH CENTURY POET OF EREGLI (BLACK SEA): HÜZNÎ and HIS DIVAN

ÖZ

Karadeniz Ereğlili Hüznî hakkında kaynaklarda ve yapılan çalışmalarda genel bilgiler bulunmaktadır. Yaptığımız taramalar sonucunda Halk Bilgisi Haberleri Dergisi'nin 1937'de yayınlanan 73. sayısında folklor uzmanı Sadi Yaver Ataman tarafından Ereğli Şairleri başlıklı bir yazı kaleme alındığını tespit ettik. Bu yazıda Sadi Yaver Ataman, şairin tanıdıklarından dinleyerek Hüznî hakkında bilgiler vermiştir.

Hüznî, 1276/1859-60'da Karadeniz Ereğlisi'nde doğmuştur. Ereğli ve Akçakoca'da nüfus memurluğu görevinde bulunmuş ve 1926'da Ereğli'de vefat etmiştir. Hüznî, mahlası gibi çoğu zaman hüzünlü, kendi halinde yaşayan bir şairdir. Bununla birlikte sohbeti hoş, kimseyi incitmeyen bir insandır. Hüznî'nin tek eseri Dîvân'ıdır ve 1312/1894 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu çalışmada, Hüznî'nin hayatı hakkında yeni bilgiler ve Dîvân'dan örnek olarak seçilen manzumelerin metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Ereğli, Hüznî, Divan.

ABSTRACT

General information about Hüznî of Ereğli in the Black Sea can be found in various references and studies. Upon the literature review, we determined an article titled Ereğli Şairleri (Poets of Ereğli) that was written by Sadi Yaver Ataman, a folklorist, and published in issue 73 of Halk Bilgisi Haberleri Dergisi (The Journal of Folkloric News) in 1937. In this article, Sadi Yaver Ataman provided information about Hüznî by listening to those who personally knew the poet.

Hüznî was born in Ereğli in the Black Sea in 1859/60 (1276 AH). He worked as a registrar in Ereğli and Akçakoca and died in Ereğli in 1926. Much like his pseudonym, Hüznî was a poet who was melancholy most of the time and lived in his own world. Additionally, he was a person who was pleasant to talk to and had never offended anybody. His one and only literary work was Dîvân, which was published in Istanbul in 1894 (1312 AH). New information about Hüznî's life and selected example poems from Dîvân were present in this study.

Keywords: *Classical Turkish Literature, Ereğli, Hüznî, Divan.*

* **Kastamonu Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE; E-posta: aliyorur@kastamonu.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. HÜZNÎ

TEİS (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü)'e göre Türk edebiyatında Hüznî mahlasını kullanan beş şair bulunmaktadır. Bunlardan üçü Klasik Türk Edebiyatı, ikisi de Âşık edebiyatı alanındadır. Klasik Türk edebiyatı alanında Hüznî mahlasını kullanan şairler; 15 veya 16. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen ve hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Hüznî (Kaplan 2015), düşürdüğü tarihleri ve hicivleri ile devrinde oldukça meşhur olan 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başında yaşamış ilk mahlası Hüznî olan Sürûrî (Nizam 2014) ve çalışmamıza konu olan Karadeniz Ereğlili Hüznî'dir.

Hüznî hakkında kaynaklarda ve yapılan çalışmalarda bir takım genel bilgiler bulunmaktadır. Mehmet Arslan TEİS'te yazdığı maddede Hüznî'nin, Karadeniz Ereğlisi'nde doğduğunu, Dîvân'ının basım tarihi olan 1312/1894 senesinde hayatta olduğunu söylemekte ve Dîvân'da yer alan II. Abdülhamid ile ilgili bir manzume dolayısıyla bu padişah döneminde yaşadığını söylemektedir (Arslan 2014). Rıdvan Canım Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme adlı kitabında Hüznî hakkında, Azerbaycanlı olduğunu ve asıl adının Molla Mehmed olduğunu ifade eder. Yine şiirlerinden dindar bir şair olduğunu ve 1309/1891 yılında vefat ettiğini belirtir (Canım 1998: 88). Tunca Kortantamer de Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış isimli makalesinde Hüznî hakkında parantez içinde ölüm tarihini 1890 olarak verir (Kortantemer 2014: 196). Son olarak Bahir Selçuk ve Mesut Algül'ün Hüznî'nin Tasavvufi Sâkînâme'si isimli çalışmalarında Hüznî'nin aslen nereli olduğu hakkında kesin bir şey söylemenin zor olduğu, 1890'lı yılların başında vefat ettiği söylenilmektedir (Selçuk – Algül 2019: 211).

Hüznî'nin hayatı hakkında daha fazla bilgi bulabilmek için dönemin kaynaklarını taradık. Aradığımız bilgiye İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılan aylık Halk Bilgisi Haberleri Dergisi'nde ulaştık. Derginin 73, 75 ve 76. sayısında, Türkiye'nin önemli saha araştırmacısı, folklor uzmanı olan Sadi Yaver Ataman tarafından Ereğli Şairleri isimli yazı dizisi yayımlanmıştır. Hüznî hakkındaki bilgiler İkinci Teşrîn 1937'de yayınlanan derginin 73.sayısının 20-24 sayfalarında bulunmaktadır.

Bu yazıdaki bilgilere göre Hüznî, 1276/1859-60 yılında Ereğli'de doğmuştur. Kökü Karadeniz Ereğlisi'nin Yaraçlı köyünden olup asıl adı Hasan'dır. Kendi kendini yetiştirmiş olması Hüznî'yi zamanına hayli olgun göstermiştir. Muhitinde kendisini çok sevdiren Hüznî, Ereğli ve Akçakoca'da nüfus memurluğu yapmıştır. Hayatının son zamanlarını bir rivayete göre açıkta kalarak, başka bir rivayete göre emekli olarak geçirmiştir. 30 Teşrîn-i Sânî 1342/Kasım 1926'da Ereğli'de vefat etmiştir. Sadi Yaver Ataman'ın Hüznî'nin kardeş çocuğundan işittiğine göre Hüznî, mahlası ile müsemma olup neşeli zamanları az, hüzünle muzdarip kendi halinde yaşayan bir şairdir. Buna rağmen sohbeti hoş, kimseyi incitmeyen, temiz bir insandır. Yine Hüznî'nin "muhibb-i sâdık"'ı olan Râcî, Hüznî'nin maneviyata fazla düşkün olduğunu, sabahlara kadar ibadetle ve şiir yazmakla meşgul olduğunu söylemektedir.

Hüznî'nin bilinen tek eseri Dîvân'ıdır. Hüznî Dîvanı 1312/1894 yılında İstanbul'da basılmıştır.

2. HÜZNÎ DÎVÂNI

Hüznî'nin elimizde bulunan tek eseridir. Dîvân, 93 sayfadan oluşmakta ve ilk sayfasında "Maârif Nezâret-i Celîlesi'nin 580 numaralı ve fî 20 Rebîül'l-evvel sene 1312 ve fî 13 Eylül sene 1310 târîhli ruhsatıyla tab' olunmuştur" kaydı bulunmaktadır.

Dîvân'da bulunan manzumeleri detaylı olarak incelemek istersek Dîvân, Abdülhamîd redifli bir medhiye başlamaktadır. Bu medhiyeden sonra na'tlar ve Abdülkâdir Geylânî ve Şeyh Şabân-ı Velî için yazılmış için medhiyeler bulunmaktadır.

Hüznî Dîvânı'nda bu medhiyelerden sonra gazeller bölümü gelmektedir. Dîvân'da 135 gazel biçiminde kafiyeli manzume bulunmaktadır. Gazellerde hâkim olan tema genellikle tasavvufî boyutuyla aşktır.

Gazeller bölümünden sonra yedi tane şarkı manzumesi vardır. Şarkı manzumelerinden sonra mesnevi nazım biçimiyle yazılan 63 beyitlik Sâkînâme bulunmaktadır. Sâkînâme Bahir Selçuk ve Mesut Algül tarafından yayımlanmıştır. (Selçuk – Algül 2019: 210). Sâkînâme'den sonra 154 adet müfred yer almaktadır. Dîvân'ın sonunda "muhibb-i sâdıkım" dediği Râcî Efendi'nin manzumeleri ve Hüznî ile Râcî Efendi'nin müşterek söyledikleri bir gazel bulunmaktadır.

Hüznî Dîvânı'nda na't ve münacat gibi dinî şiirlerin yanında tasavvuf büyüklerine yazılan şiirler dikkat çekmektedir. Yine aynı şekilde gazellerde tasavvufî neşve göze çarpmaktadır. Hüznî Dîvânı'nda bulunan manzumelerden beş adet gazeli örnek olarak aşağıya yazıyoruz:

Gazel I[283]

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

1. Her ne gelse cânıma cânândan âsândır bana
Yeter cevri tâ cigerden geçse ihsândır bana

2. Vâizin men'iyle ben hâşâ ne dilber sevmedim
Dilbere meyl ü muhabbet dîn ü îmândır bana

3. Aşk çıkmaz çıksa da cânım derûn-ı siyehten
Aşk-ı cânân sîneden hiç çıkmayan cândır bana

4. Hiç şehîd-i tîg-i aşk olduğuma gam yermiyim
Şehr-i aşk içinde ol bir şöhret ü şândır bana

5. Aşk-ı cânân ile cânânın yolunda terk-i cân
Hüzniyâ bir muktezâ-yı ahd ü peymândır bana

Gazel II[284]

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

1. Eder uşşâka cânân ettigi nâz u edâdan hazz
Eder âşık ta aşk içinde çekdigi belâdan hazz

2. Eder dermân için derd-i devâya cânını bîmâr
Ne rütbe telh-i kâm etse yine eyler devâdan hazz

3. N'ola ben gözlerim ayıramazsam mehlikâlardan
O kim âşıktır etmez mi temâşâ-yı likâdan hazz

4. Tahattur etmeyip bî-tâbî-i uşşâkı ma'şûkan
Eder uşşâka tahmîl ettigi bâr-ı cefâdan hazz

5. Ne ta'n eyler sûfî bilmem muhabbet ehline **Hüznî**
Neden etmez aceb ol meşreb-i ehl-i vefâdan hazz

Gazel III[285]

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

1. Bir sehî-kadd serv-i bâlâdan da bâlâ sevdigim
Nice a'lâ dedim a'lâdan da a'lâ sevdigim

2. Olmasa gerdûn-ı hüsne gurre-i garrâ eger
Ebruvânile olur mu böyle zîbâ sevdigim

[283] Dîvân-ı Hüznî, 10.
[284] Dîvân-ı Hüznî, 24.
[285] Dîvân-ı Hüznî, 31.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3. Gül mü ruhsârın desem gülden de ahmer görünür
Şermden ya verd-i hamrâdan da hamrâ sevdigim

4. Lebleri şevkiyle cân verse n'ola âb-ı hayât
Âb-ı hayvândan da cân vermekte yektâ sevdigim

5. Pertev-i mihr-i ruhu tutmuş iken âlemleri
Ya niçin **Hüznî** nihândır halka hâlâ sevdigim

Gazel IV[286]
Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

1. Gün-be-gün âşûb-ı devrân olmaz isen işte ben
Âfet-i akl u dil ü cân olmaz isen işte ben

2. Gonce-i şüküftesin el-ân bugün yarın hemân
Gonce iken verd-i handân olmaz isen işte ben

3. Bî-muhâbâ-kâr-ı düşvâra yapıştın ey gönül
Tuttuğun kâra peşîmân olmaz isen işte ben

4. Ol perî-zâdın olup mecnûn-ı aşkı gitgide
Sen bu gidişle perîşân olmaz isen işte ben

5. Gamze-i cellâd-ı yâre çok sokulma **Hüzniyâ**
Bir iken ta sad-hezârân olmaz isen işte ben

Gazel V[287]
Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

1. N'eder hâhiş-ger-i dîdâr olan hûrî vü gılmânı
Bulur ancak likâda ehl-i vicdân zevk ü cânı

2. Muhibbân-ı Hudâ cân u cihâna i'tibâr etmez
Reh-i cânânda gitsem gam yemez olup ta bin cânı

3. Hemân pervâne-veş yak cism ü cânın âteş-i aşka
Cehennem nârı yakmaz âteş-i aşk ile yananı

4. Nesi var âlemin devr etmedik bilmez mi ol nâdân
Ko etsin sûfî ta'n ettikçe sûfiyyûn bu devrânı

5. Garîk-i bahr-ı rahmet ile **Hüznî** müznibi ya Rabb
Ki yoktur rahmetin bahrinin asla hadd ü pâyânı

SONUÇ

Hüznî, Ereğli'de doğmuş ve farklı yerlerde nüfus memurluklarında bulunmuş bir şairdir. Kendi halinde yaşayan sohbeti hoş, kimseyi incitmeyen temiz bir insandır. Tek eseri olan Dîvân'ı 1312/1894 yılında İstanbul'da basılmıştır.

[286] Dîvân-ı Hüznî, 39.
[287] Dîvân-ı Hüznî, 50.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Bu çalışmada, yaptığımız taramalar sonucunda 1937'de yayınlanan Halk Bilgisi Haberleri Dergisi'nde Sadi Yaver Ataman tarafından yazılan Ereğli Şairleri yazısı tespit edilip Hüznî hakkında yeni bilgiler ortaya konulmuştur. Dîvân'ından seçilen örnek gazellerin metni verilmiştir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Hüznî ve Dîvân'ı hakkındaki bu çalışmanın Türk edebiyatına ve bu konuda çalışacaklara fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

1. Arslan, Mehmet (2014). "Hüznî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/huzni-karadeniz-ereglisi
2. Ataman, Sadi Yaver (1937). "Ereğli Şairleri", Halk Bilgisi Haberleri, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, Yıl: 7, Sayı: 73, s. 20-24.
3. Canım, Rıdvan (1988). Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme, Ankara: Akçağ Yayınları.
4. Hüznî (1894). Dîvân
5. Kaplan, Yunus (2015). "Hüznî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/huzni
6. Kortantamer, Tunca (2004). "Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Ankara: KTBY, s. 190-202.
7. Nizam, Elif Ayan (2014). "Sürûrî/Hüznî/Hevâyî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sururi-huzni-hevayi-seyyid-osman
8. Selçuk, Bahir-Algül, Mesut (2019). "Hüznî'nin Tasavvufi Sâkînâme'si", Yazının Elinden Tutmak Prof. Dr. Tarık Özcan'a Armağan, İstanbul: Hiperlink Yayınları, s. 210-218.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(44)

Dr. M. Koray ERENTÜRK

BULAŞICI HASTALIK YÖNETİMİNDE TESİS YÖNETİMİNİN KATKILARI

CONTRIBUTIONS OF FACILITY MANAGEMENT IN INFECTIOUS DISEASE MANAGEMENT

ÖZ

Bulaşıcı hastalıklar ve bu süreçlerin yönetimi bireylerden başlayarak, başta ekonomik ve sosyolojik etkilerine dair önlemler alınması ve sürdürülebilir çözüm arayışında pek çok yöntem ileri sürülmektedir. Bu süreçte temel sorumluluğun kamu veya resmi makamlarca üstlenilmesi önerilmekte ve beklenmektedir. Ancak Covid 19 salgınında tecrübe edildiği üzere sivil girişimlerin de aynı derece hassasiyet göstermesi ve sorumluluk alması gerektiği anlaşılmıştır. Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede profesyonel yönetim düşüncesinin planlaması ve organize edilerek yasal bir temel üzerinde yaygınlaştırılması yeteri kadar oluşturulamadığından sivil düzeyde alınan önlemler maalesef yeterli gözükmemektedir.

Bu noktada disiplinler arası bir alan olan ve başlı başına bir yönetim disiplini olarak profesyonel tesis yönetimi, sivil girişimlerin hayata geçirilmesinde çözüm merkezi olabilecek bir durumdadır. Bu çalışmada bulaşıcı hastalık yönetiminde tesis yönetiminin olası katkılarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalık, Tesis Yönetimi.

ABSTRACT

Management of the infectious disease process many methods are put forward, starting with individuals, especially taking measures regarding their economic and sociological effects and seeking sustainable solutions. In this process, it is proposed and expected that the public or official authorities will assume the fundamental responsibility. However, as experienced in the COVID-19 outbreak, it was understood that civilian initiatives should be equally sensitive and take responsibility. Unfortunately, the measures taken at the municipal level are not sufficient because the idea of professional management in the struggle with infectious diseases cannot be established enough to spread on a legal basis by planning and organizing.

At this point, as an interdisciplinary field and as a management discipline in its own right, professional facility management is in a position to be a solution center for the implementation of civil initiatives. This study reveals possible contributions in infectious disease management.

Keywords: *Epidemic Disease, Facility Management.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler dünya nüfusunun 7 milyara eriştiğini ilan ettiği yüzyılımıza kadar insanlığı nüfus, ekonomi, sosyal alanlarda etkilemiş savaş, kıtlık gibi felaketlerin yanı sıra salgınlar da milyarlarca insanı etkilemiştir. Son 40 yıl içinde Hepatit virüsünden SARS' a kadar yaklaşık on adet salgın yaşanmış, İlk olarak İspanya'da görülmüş ve literatüre de İspanyol Gribi olarak geçmiş olan salgın 500 milyon insanı etkilemiş yaklaşık 50 milyon insanın ölümüne neden olmuştur. Ayrıca 25 milyon insanın ölümü ile sonuçlanan AIDS hastalığı da en önemli salgınların başında gelmiştir. Günümüzde ne yazık ki insanlık yeni bir hastalığa, COVID-19 salgınına tanıklık etmektedir. (BBC, 2020.) Ekonomik ve sosyolojik alanda pek çok tahribe yol açan hastalık bu makalenin kaleme alındığı günlerde dünya üzerinde 6 milyona yakın vaka ve 350 binin üzerinde ölü sayısı ile devam etmektedir.

2. TÜRKİYE'NİN SALGIN HASTALIKLA MÜCADELESİ ve BAŞARISI

İlk olarak Çin'de duyulan ve hızla dünyaya yayılan COVID-19 yeni bir küresel düzen ortaya çıkarabilecek kadar etkili olmuştur.

ABD ve Avrupa'da sağlık kuruluşları kapasitesi ve yeterli sayıda yoğun bakım ünitesi eksikliklerinden dolayı evlerinde kaderlerine terk edilen insanlardan, yeterli sayı ve özellikte koruyucu ekipmana sahip olamadıkları için kendi hayatlarını dahi korumakta zorlanan sağlık çalışanlarının bulunduğu bir dönemde Türkiye salgın ile mücadelede başarısı ile öne çıkan ülkelerden biri olmuştur.

Türkiye'de ilk vaka 11 Mart'ta açıklanmış, 17 Mart'ta ise koronavirüs nedeniyle ilk ölüm gerçekleşmiş, . günlük vaka/test/ölüm rakamları incelendiğinde vaka sayısının en üst noktaya 11 Nisan'da ulaşmış, 5 bin 138 yeni vaka kayıtlara geçmiştir.

Türkiye'nin üzerinde en çok durduğu konulardan biri olan günlük test sayısı ise kademeli olarak artmıştır. 1 Nisan'da 14 bin 396 olan test sayısı, 12 Nisan'da 35 binin üzerine çıkmış, 16-17-18 Nisan'da üst üste 40 bin testin üzerine çıkan Türkiye, süreçteki en yüksek günlük test sayısına 29 Nisan'da ulaşarak 43 bin 498 test yapılmıştır..

Bu dönemde hayatını kaybedenlerin sayısı 14 Nisan'da 3 haneli rakamlara ulaşmış ve o gün 107 vatandaşımız korona nedeniyle hayata gözlerini yummuştur. 19 Nisan'da ölüm oranı 127 ile en yüksek noktasına ulaşmıştır. Ancak alınan tedbirler ile beraber günlük vaka ve can kayıpları istikrarlı bir şekilde gerilemiştir.

Sürecin daha ilk başından itibaren Bilim Kurulu'nun kurulmuş olması, dünyadaki gelişmelerin günü gününe takip edilerek ülke genelinde gecikmeksizin alınan tedbirler sayesinde salgının Türkiye'de görülmesi geciktirilmiş ve bu sayede zaman kazanılarak gerekli hazırlıklar yapılabilmiştir.

Bu sayede salgının İtalya ve İspanya gibi AB'nin en önemli ülkelerinde insan duygularını derinden sarsacak görüntülerine sahne olurken, Türkiye COVID-19 ile mücadelesini başarı ile sürdürmüş, salgının ilk görüldüğü mart ayından nisan ayı sonuna kadar aktif vaka oranı yüzde 58.60, iyileşenlerin sayısı yüzde 37.44, yoğun bakım oranı yüzde 1.34 ve can kaybı ise yüzde 2.62 olarak gerçekleşmiştir. (Sağlık Bakanlığı 2020.)

Takip eden günlerde entübe hasta sayısında da düşüş gözlendiğini Cinel'e (2020) göre hastanelerde rahatlamanın başladığını, yoğun bakım kullanım oranının düştüğünü, sokağa çıkma kısıtlaması ve yeterli sağlık tesisinin bulunması salgın ile mücadelede en önemli avantaj olduğunu , ancak hem kamusal hem de sivil alanda ikinci bir dalga ile karşı karşıya kalmamak için kurallara uymanın gerekliliğini belirtmiştir.

Azap'a (2020) göre aynı şekilde kısıtlamalara ayak uydurulmasının önemini belirtmiştir. Görülmektedir ki her ne kadar Türkiye'de vaka ve ölüm oranları düşüş trendine geçtiyse de ikinci bir dalga ile karşılaşmamak için sadece resmi değil aynı zamanda sivil unsurların salgın yönetimindeki sorunların aşılmasında ve sivil katılımlı çözümler üretilmesi sorununu gündeme getirmiştir. (TRT Haber 2020.)

3. BULAŞICI HASTALIK YÖNETİMİNDE TESİS YÖNETİMİ

Tesis yönetimi, genel bir ifade ile tüm tesisleri kullanan ve yaşayanlar için stratejik bir ortaklık biçimdir. Barınma, üretim, askerin gibi kullanılan tüm tesislerde uygulanan temel iş dışında kalan bütün hizmetleri tek elde toplayan bir iş alanıdır. (Nutt, 2000:129).

Diğer bir tanıma göre ise tesis yönetimi, tesislerde istenilen hizmetleri kendi temel işi olarak görerek belirli standart ve kodlar çerçevesinde sunan, bunun için tüm girdileri en verimli şekilde kullanarak ulusal ve uluslararası kanun ve yönetmeliklere uygun olarak istenilen çıktılar haline getiren bir yönetim işidir. (Noor and Pitt,2009:213).

Tesis yönetimi, işletme ya da örgütlerin çalıştığı ortamı mimariden mühendisliğe kadar, işletme ve davranış bilimleri (Then ve McGregor, 2003) ile dizayn etmek, (Then, 2004:4) fiziki yapı ile fiziki yapıda yaşayan ve çalışanlar arasında bir entegrasyonun sağlanması olduğundan (Gustin, 2005) ve performansı doğrudan etkilediğinden tüm yönetim fonksiyonlarının ayrı uygulanması gerektirmektedir. (Kwok and Warren, 2005:2).

Tesis yönetimi , işletme ve örgütlerde temel iş dışında kalan faaliyetler olarak kabul edilebildiğinden, dış kaynak kullanımı bu hizmeti yeni nesil bir iş modeli haline getirmiştir. Bu iş modeli Türkiye'de 2000 li yılların başında toplu konut yapılarının artması ile birlikte endüstriyel tesisler, havaalanları, ofis binaları, AVM ve Eğlence merkezlerinden stadyumlardan, sağlık kurum ve kuruluşlarına kadar ortaya çıkan beklentilerin karşılanması amacı ile büyümeye başlamıştır. Türkiye' de büyüme hızı devam eden tesis yönetimi, özellikle istihdama katkısı ile önemli bir iş kolu olarak ilerlemekte aynı zamanda afet ve acil durum yönetiminde önemli bir rol üstlenmektedir (Schuler, 1992:86 ; Erentürk, 2016:35).

Profesyonel tesis yönetimi tekniklerini mali hizmetlerden tekniğe, idari hizmetlerden insan kaynaklarına, hukuktan temizlik ve güvenliğe kadar pek çok hizmet alanı içinde uygularlar. Bu da tesis yönetimini kendi başına uzmanlık gerektiren (Alexander, 1994:8-9) ve her disiplinle ayrı ilgilenen profesyoneller tarafından yürütülen bir iş modeli haline getirmektedir. Görüldüğü gibi tesis yönetimi bir yaşam alanı dizaynı ve işletilmesinden daha çok disiplinler arası bir alan olarak kendini göstermektedir.

Tesis yönetiminde verilen hizmetlerde ergonomiden, işletmeye, mimariden tekniğe kadar pek çok disiplinden faydalanıldığından hizmeti veren profesyonellerin de kendi alanlarında uzman kişiler olması kaçınılmazdır. Bu uzmanlık fiziki yapıyı kullanan ve yaşayanlar ile tesis yönetimini stratejik bir noktada birbirine bağlayan bir özelliktir.

Salgın, toplumda farklı koşullarda farklı kesimleri etkileyen karmaşık bir yapıya sahiptir. Salgın yönetimi sırasında resmi ve yetkilendirilmiş tüm sivil kurum ve kuruluşlar önceden hazırlanmış planlara uygun hareket etmelidir. İşte tam da bu noktada sağlık faaliyetlerinin etkinliğini de etkileyecek (Shohet and Lavy 2004) tesis yönetimi sosyal ve ekonomik uygulamaların birleştirici unsuru olarak (Nielsen and Galamba 2010) bulaşıcı hastalıkla mücadelede stratejik yönüyle devreye girmeli ve aktif rol oynamalıdır.

Tesis yönetimi firmaları ve bu firmalara bağlı tesis yöneticileri salgın öncesi dönemde hazırlık için tüm tesisleri kapsayacak şekilde gerekli tüm unsurlar için gerekli taleplerinin takibinin yapılması, özellikle toplu yaşam ve çalışma alanlarında her düzeyde risk grupları belirlenmeli ve belirli aralıklarla bilgileri güncelleme ve düzenlemeye yönelik performans çalışmaları süreçlerini gerçekleştirmelidir.

Ulusal Salgın Hazırlık Planı'na uygun olarak her tesise uygun yaşayan ve çalışanlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilecek ve uygulanabilecek salgın hazırlık ve faaliyet planları hazırlanmalıdır. Plan resmi ve yetkilendirilmiş sivil kurum ve kuruluşların katkısı ve iş birliği ile hazırlanmalı, kaynaklar doğru belirlenmeli ve planda belirtilen faaliyetle ve bilgilere göre kullanılmalıdır..

Sağlık Bakanlığı'nın belirlediği standartlarda her tesis için ayrı ayrı tanımlanmış, salgın öncesi hazırlanmış ve salgın sonrası da geçerli olacak şekilde tesislerde yaşayan ve çalışanlar için eğitimlerin düzenlenmesi ve personel ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

Yine tüm tesisler için ayrı ayrı Salgın Faaliyet Planına uygun her türlü makine, ekipman ve teçhizat temininde destek olunması, salgından korunma yolları ve uygulanacak tedaviler ile ilgili Sağlık Bakanlığı'nın önerileri doğrultusunda yaşayan ve çalışanları bilgilendirerek ilgili resmi kurumlara destek olunmasında köprü vazifesi görmelidir.

Gerektiğinde devlet tarafından istenilen tüm verilerin toplanması güncellenmesi ve güncel tutulması, kişisel koruyucu ekipman ihtiyaç ve dağıtım planlamasının yapılması, salgın sırasında enfeksiyondan korunma ve kontrol prosedürlerinin planlaması yapılarak devletin ilgili kurum ve kuruluşlarına raporlanması süreçlerine destek verilmelidir.

Tesis yönetimi hizmetinin yapısı gereği toplumun yaşayan ve çalışanları ile iç içe olması nedeni ile etkili bir iletişim ağına sahip olduğundan yola çıkarak devlet kurum ve kuruluşlarını rahatlatacak şekilde tesis içi, dışı iletişim planı hazırlanmalıdır. Tesis yöneticileri, toplu yaşam alanlarında yaşayan kişilerin iletişim bilgileri kayıt edilmeli ve belirli aralıklarla güncellenmeli ve güncel kalmasını sağlamalıdır.

Tesislerde yaşayan ve çalışan kişiler için hizmetin devamlılığı adına ilaç, koruyucu ekipman listesi hazırlanmalı ve stok çalışması yapılmalıdır. Bu ilaç ve malzemelerin satın alma süreci planlanmalı ve stoklar belirli aralıklarla kontrol edilmeli ve ihtiyaç miktarları güncellenmelidir.

Tesis genelinde alan yönetimi kullanılarak hastalığın belirtilerini gösteren kişiler için uygun izolasyan çalışması ile hazırlanmış takip edilebilecek alanların oluşturulması planlanmalıdır.

Faaliyet planı uygunluğunun resmi kurum ve kuruluşlar ile beraber tatbikatı yapılmalı, varsa eksikliklerin giderilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

SONUÇ

Profesyonel tesis yönetimi, salgın hastalıklar sürecinde gerek önlem gerek müdahale ayağında yararlanılabilecek bir süreç olarak kabul edilmelidir. Yukarıda tesis yönetimi ve yöneticileri adına belirtilen faaliyetlerin kapsamı Ulusal Pandemi Planında belirtilmiş ve detaylandırılmıştır. Ancak ülkemizde bu tür tehlikelere karşı alınması gereken önlemler genellikle kamu binalarında daha yaygın olmakla birlikte sivil/özel binalarda yasal zorunlulukları karşılamaktan ileri gidemeyen yüzeysel önlemlerin alındığı bir gerçektir. İşte tam da bu noktada bu önlemlerin alınması ve etkin bir biçimde uygulanması tesis yönetimi eliyle mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Ancak bu uygulanmaların belli bir disiplinle etkili bir şekilde yapılabilmesi takip edilmesi ve sürekliliği tesis yönetim firmalarının yasal düzenlemeler ile elde edeceği yetkilerine bağlıdır.

Profesyonel Tesis Yönetimi ile ilgili resmi kurumlar tarafından kanunlaştırılması ve ayrıca Ulusal Mesleki Yeterlilik Sistemi içerisinde tanımlanması gerekmektedir. Tesis yönetiminin standartlarının belirtildiği, hangi hizmet ve şartlarda faaliyet gösterebileceklerini ayrıntıları ile belirten asal bir kanun ile beraber lisans organizasyonun oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla, UMYK tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlarca belgelendirme amacı ile ölçme ve değerlendirme yapılmalı, bu belgelerin de hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geçerliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu sürecin bütün iş dünyasının katkısı ile şeffaf ve adil bir yöntemle oluşturulması Profesyonel Tesis Yönetimini sağlam temeller üzerinde daha etkili bir yapıya kavuşturulması adına hayati önemi vardır. (Erentürk ve Güven 2018)

Bu yasal düzenlemeler sonucunda tesis yönetiminin başta operasyonel ve finansal verimlilik beklentileri dışında toplum yaşamının sağlık güvenliğinin de sağlanması ve olası risklerin öngörülmesinden gerçekleşmesi halinde müdahale aşamasına kadar tüm süreçlerde tesis yönetimi hem en ideal araç hem de kuvvetli bir istihdam sahası olacaktır.

KAYNAKÇA

[1]. 5902 Sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.

[2]. ALEXANDER, K. (1994). A Strategy for Facilities Management, Facilities, 12(11:6-10.)

[3]. BBC(2020.)https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51719684, ET 01.06.2020)

[4]. ERENTÜRK, K. ve GÜVEN, Ö. (2018). Profesyonel Tesis Yönetimi Hizmetlerinin Statüsünün Belirlenmesi, Faaliyetlerinin Lisanslanması, Denetlenmesi ve Meslek Olarak Kabul Edilmesi, Turan-Sam, 39 (12;25-40)

[5]. GUSTIN, J. F. (2005). Bioterrorism: A Guide for Facility Managers, Lilburn, GA The Fairmont Press, Inc., 2005.

[6]. KWOK, A. and WARREN C. (2005). Optimisation Of Performance In Facilitıes Management, Pacific Rim Real Estate Society Conference – Melbourne 24-27 January.

[7]. NIELSEN, S.B. and GALAMBA, K.R. (2010), "Facilities management – when sustainable development is core business", EuroFM Research Symposium, Madrid, pp. 1-19.

[8]. NUTT, B. (2000), Four competing futures for facility management, Facilities, 18(3/4, 129)

[9]. NOOR and PITT (2009), A critical review on innovation in facilities management service delivery, Facilities 27(5/6,213)

[10]. SAĞLIK BAKANLIĞI (2019). Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Pandemik İnfluenza Ulıusal Hazırlık Planı Ankara 2019 ET 2020

[11]. SAĞLIK BAKANLIĞI, (2020). Sağlık Bakanlığı Günlük Vaka Sayısı https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/gunluk-vaka.html ET 2020

[12]. SCHULER, R. S. (2002). Strategic Human Resource Management: Linking the People with the Strategic Needs of the Business, Strategic Human Resource Management, Ed. Jeffrey A. Mello, South Western Thomson Learning, Ohio, pp. 86-97.

[13]. IGAL M. SHOHET and SAREL L. (2004). Healthcare facilities management: state of the art review, Facilities, 22(7/8:212)

[14]. THEN, D.(2004). The Future Of Professional Facility Management Education In The Asia-Pacific Region, Conference in Hong Kong on 3 June 2004 “New World Order in Facility Management” HKIFM-PSDAS.

[15]. THOMAS, A. and KOPCZAK, L. (2005). From Logistics To Supply Chain Management: The Path Forward in The Humanitarian Sector, San Francisco, http://www.fritzinstitute.org/pdfs/whitepaper/fromlogisticsto.pdf, E.T. 10.09.2016.

[16]. TRTHABER (2020). Türkiye’nin Koronivirüs Başarısı Tesadifi Değil https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/turkiyenin-koronavirus-basarisi-tesadufi degil-480594.html, ET 30.04.2020

[17]. United Nations, Department of Economic & Socail Affairs, P.D. (2002). World Population Prospects: The 2000 Revision.

[18]. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division PE and PS. (2010) World Population Prospects, the 2010 Revision: (http://esa.un.org/wpp) ET 01.12.2011

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(45)

Dr. Öğr. Üyesi Tülay DEMİRALAY[288]

TÜRK DÜNYASINDA KADIN İŞGÜCÜNÜN EKONOMİDEKİ YERİ

THE PLACE OF WOMEN LABOR IN THE ECONOMY IN THE TURKISH WORLD

ÖZ

Son 50 yılda küresel düzeyde ülkelerin kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi önem kazanmıştır. Kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi için ülkeler bir dizi reform yapmıştır. Ancak halen kadınların ekonomik hayata katılımı istenilen düzeyde değildir. Dünya Bankası, Uluslararası Çalışma Örgütü, Birleşmiş Milletler gibi kurum ve kuruluşlar bu konuda istatistiki veri ve dönemsel raporlar sunmaktadır.

Bu raporlardaki ortak görüş kadınların işgücü piyasasına erkeklerden daha az katılma olasılığı ve dünyanın birçok yerinde işsiz olma olasılığının daha yüksek olduğudur. Bu çalışmanın amacı; istatistiki verilere dayanarak Türk Dünyası Ülkelerinde kadının ekonomideki yerine ilişkin mevcut durumu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü, kadın işgücü, cinsiyet eşitsizliği.
JEL Kodu: J820.

ABSTRACT

Economic empowerment of women in the global level has gained importance in the last 50 years. Countries have made a number of reforms to empower women economically. However, women's participation in economic life is still not at the desired level. Institutions and organizations such as the World Bank, International Labor Organization, and the United Nations provide statistical data and periodic reports on this issue.

The common view in these reports is that women are less likely to participate in the labor market than men and are more likely to be unemployed in many parts of the world. The purpose of this study; Based on statistical data, it reveals the current situation regarding the place of women in the economy in Turkish World Countries.

Keywords: *Labor force, female labor force, gender inequality.*
JEL Code: *J820.*

[288] Dr.Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi, tulaydemiralay@trakya.edu.tr, 0.532.227 11 74, T.Ü. Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Keşan/EDİRNE, ORCID ID: 0000-0001-8284-6699

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Kadın nüfus neredeyse dünyanın tüm ülkelerinde cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmektedir. Bu mücadeleler sosyal, siyasi, yasal, ekonomik ve toplumsal haklar çerçevesinde sürdürülmektedir. Her ülkenin bulunduğu coğrafi bölge, yasal düzenlemeleri gibi iç dinamikleri ile inanç sistemi ve kültürel yapısı cinsiyet eşitsizliğinin oranını etkileyen unsurlar olarak belirmektedir.

Kadınlar açısından fırsat eşitliği, kadınların kendileri, aileleri ve içindeki yaşadıkları toplum için en iyi seçimleri yapmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte gelişmiş ekonomik sonuçlarla da ilişkilendirilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik reformlar ve politikalar kadınların ekonomik güçlendirilmesi ile ilişkilendirilmektedir. Kadınların özgürce hareket etme, sözleşme imzalama, ev dışında çalışma veya varlıkları yönetme yeteneklerini kısıtlayan engellerin kaldırılmasının kadın işgücü arzında bir artış yaratacağı görüşü savunulmaktadır. Yasal düzenlemeler beraberinde daha yüksek becerilerle donanmış bir kadın nüfus, daha yüksek ücret sunan veya yönetim kademelerinde yer alabileceği iş fırsatları, daha yüksek düzeyde girişimcilik, daha iyi finansman olanaklarını da beraberinde getireceği düşünülmektedir (https://openknowledge.worldbank.org).

1. Geçmişte Türk Devletlerinde Kadının Ekonomideki Yeri

lk tarihlerde Türkler göçebe hayat sürmelerine rağmen kadınlarla ilgili kültürel yapıları diğer devletlerden çok daha belirgin bir şekilde toplumsal hayata yansımıştır. Eski Türk Devletlerinde kadınların sosyal alanda pek çok hakka sahip olmasının yanında mal ve mülk sahibi olabildikleri de bilinmektedir. Aynı zamanda devlet yönetiminde de söz sahibi olan Türk kadını, ordunun başında bulunma ve savaşa katılma hakkına da sahip olmuştur. Anadolu topraklarında yerleşik düzene geçilmesi, toprak sistemi, devlet otoritelerinin zayıflaması kadının da arka planda kalmasına yol açmıştır. Osmanlı döneminde ise kadınlar tarım ile ilgili işlerde ailelerine yardımda bulunurken, dokumacılık gibi işlerle de ilgilenmişlerdir (Acar, 2019). Osmanlı İmparatorluğu döneminde halı, kilim, kumaş dokuma, altın ve gümüş işleme gibi dokumacılık sektörünün kollarında kadınların işgücüne katılım sağladıkları görülmektedir. Bununla birlikte ticari hayatın yoğun olduğu bölgelerde kadınlar kiralama, satış ve elde edilen parayı yatırım yapma yoluyla doğrudan ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sanayileşme ile birlikte ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç fabrikalarda kadın işçilerin tercih edilmesine yol açmıştır (Yakın ve Aydoğan, 2019). Sanayileşme ile birlikte kadınlar aile ve eşlerine tarım işlerinde yardım etmenin dışında üretim ve hizmet sektörlerinde de yer almışlardır. Ancak istihdamın artması çalışma şartlarında ayrımcılığı da beraberinde getirmiştir. Daha düşük ücret, uzun çalışma saatleri, emeklilik hakları gibi düzenlemeler açısından cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmışladır. I. Dünya Savaşı ve bölgesel savaşlar neticesinde erkeklerin cepheye gitmesi istihdam açığı oluşturmuş ve kadınların daha fazla istihdam edilmesinin yolunu açmıştır. Çok uluslu işletmelerin de ortaya çıkması ile birlikte kadın istihdamı önemli düzeyde artış göstermiştir. Kadın istihdamının artması dünya genelinde cinsiyet eşitsizliğine yönelik uygulamaların gölgesinde halen istenilen seviyeye ulaşamamıştır (Göcen, 2018).

2. Günümüzde Türk Devletlerinde Kadının Ekonomideki Yeri

Türk Devletlerinde ilk dönemlerde kadın ve erkeğin yaşamın her alanında eşit ve karar almada birlikte hareket ettiği toplumsal bir yapı olduğu bilinmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde hem yerleşik hayata geçilen coğrafya hem de dünya genelinde yaşanan değişimlere bağlı olarak inişli çıkışlı dönemler olduğu anlaşılmaktadır. Bilgi teknolojilerinin ilerlediği, farklı sektörler ve farklı çalışma koşullarının şekillendiği günümüz dünyasında kadın istihdamının ülke ekonomileri açısından önemi büyüktür. Kadın istihdamı ve kadın işgücünün fırsat eşitliği, istihdamda cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilmesi için uluslararası çalışmalar yürütülmekte ve ulusal temelde yasal düzenlemelerle bu konuda ilerleme sağlanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler bu konuda önemli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar kapsamında da çeşitli verileri raporlamaktadırlar.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2.1. İstihdama Katılım

Uluslararası Çalışma Örgütü İstatistikleri ve geçmiş yılların verilerine dayanarak modellenmiş 2020 yılı verileri kapsamında Türk Devletlerinde kadın işgücünün istihdama katılma oranları 15 yaş ve üzeri nüfusun işgücüne katılım oranları çerçevesinde Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. İşgücüne Katılım Oranları

Türk Devletleri	Erkek Nüfus(%)	Kadın Nüfus (%)	Toplam Nüfus (%)
Azerbaycan	69,3	63,1	66,1
Kazakistan	75,1	62,2	68,3
Kırgızistan	75,7	44,5	59,6
Özbekistan	78,1	52,3	65
Türkiye	72,4	33,9	52,7
Türkmenistan	78,2	51,2	64,4
Avrupa ve Orta Asya	66,4	50,5	58,1
Dünya	**74**	**47**	**60,5**
Düşük Gelir Grubu	78,2	62,8	70,3
Düşük-Orta Gelir Grubu	75,8	34,2	55,3
Üst-Orta Gelir Grubu	74,2	53,5	63,8
Yüksek Gelir Grubu	68,2	53	60,5

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü

Tablo 1'de yer alan verilere bakıldığında; Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın kadınların işgücüne katılımı açısından önemli oranda Dünya ortalamasının üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Kırgızistan'ın dünya ortalamasına yakın düzeyde olmasına rağmen Türkiye'nin dünya ortalamasının çok çok altında bir orana sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Azerbaycan ve Kazakistan'da kadın ve erkek nüfusun işgücüne katılımı arasındaki farkın da diğer ülkelere ve ülke gruplarına hatta dünya ortalamasına göre çok düşük seviyede olduğu açıktır. Türkiye ise hem toplam işgücüne katılım hem de kadın nüfusun işgücüne katılımı konusunda önemli derecede düşük bir orana sahiptir. Kadın nüfusun işgücüne katılımı % 33,9 ile diğer Türk Devletlerinden çok farklı bir çizgide olduğunu göstermektedir.

2.2. Sektörlere Göre Dağılımı Açısından İstihdam Oranları

Dünya genelinde istihdamda cinsiyet eşitsizliğinin en temel göstergeleri arasında kadın ve erkeklerin aynı işlerde istihdam edilememesidir. Bazı işlerin erkeklere özgü olarak tanımlanması bazı işlerin de kadınlara özgü tanımlanması cinsiyet eşitsizliğini artırmaktadır. Kadınların belli sektörlerde istihdamı, özellikle de yönetici düzeyinde istihdamı konusunda tüm ülkelerde yaşanan sıkıntılar yasal düzenlemelerle aşılmaya çalışılmaktadır. Türk Devletlerinde sektörlere göre dağılım Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Sektörlere Göre İstihdam Oranları

TÜRK DEVLETLERİ	TARIM (%)			ENDÜSTRİ (%)			HİZMET (%)		
	2016		2020	2016		2020	2016		2020
Azerbaycan	0,9	2,1	0,4	0,9	2,1	3,2	,1	7	1,9	6,3	2,9

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Kazakistan	8,6	6,2	6,8	3,9	8,8	1,5	8,9	1,2	2,6	2,3	4,2	4,9
Kırgızistan	6,1	7,8	1	9,3	9,1	1,4	0,8	4,7	4,8	0,8	8,1	6
Özbekistan	5,2	6,9	2,9	3,9	6,4	6,3	8,6	7,4	8,4	6,7	8,5	8,7
Türkiye	5,4	8,6	4,6	5,3	1,7	6	1,1	5,5	2,9	5,4	4,4	9,2
Türkmenistan	1,9	0,2	0	8,8	4,4	8	5,7	8,3	3,7	1,8	4,3	3
Dünya	**9,2**	**7,1**	**7,2**	**5,4**	**7,1**	**6,5**	**7,6**	**6**	**3,6**	**6,4**	**5,2**	**8,6**
Avrupa ve Orta Asya	,5	,8	,7	,9	4	3,3	3,8	3,1	6,5	8,9	7,5	0

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü, E: Erkek Nüfus, K: Kadın Nüfus

Cinsiyete göre işgücünün sektörel dağılımı incelendiğinde kadın işgücünün öncelikle hizmet sektöründe ikinci olarak da tarım sektöründe yoğunlaştığı, endüstride ise erkek işgücü oranının oldukça gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Dünya ortalamaları ile Türk Devletlerinin de dâhil edildiği Avrupa ve Orta Asya genel göstergeleri de kadın ve erkek işgücünün sektörel dağılımındaki bu eşitsizliği yansıtmaktadır. 2016 ve 2020 modellenmiş tahmini oranları arasında da çok fazla bir ilerleme olmadığı görülmektedir. Ancak Türkmenistan kadın ve erkek işgücünün sektörel dağılımında diğer ülkelere nazaran daha birbirine yakın oranlara sahiptir.

2.3. İşgücünün Mesleki Dağılımı

İşgücünün işveren, kendi hesabına çalışma, ailesine yardım ederek çalışma ve serbest meslek sahibi olma kapsamında dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır. Buna göre işveren olarak işgücüne katılma oranının dünya genelinde düşük olduğu dikkat çekmektedir. Kendi hesabına çalışarak işgücüne katılımda Türkiye ve Kırgızistan erkek ve kadın oranlarının farklılaştığı iki ülkedir. Eş veya ailesine yardım ederek işgücüne katılım sağlayan kadın oranlarının yüksek olduğu ülkeler Azerbaycan ve Türkiye'dir. Dünya genelinde de eş veya aileye yardım ederek işgücüne katılım kadınlarda daha yüksek orandadır. Serbest çalışma oranları açısından ise Azerbaycan, Özbekistan ve Türkiye'de kadın işgücünün oranının erkek işgücü oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu çerçevede yönetici konumunda çalışan kadın işgücü istatistikleri değerlendirildiğinde ise Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından Azerbaycan'da 2018 yılı göstergelerine göre % 38,1, Kazakistan'da % 37 (2017 yılı), Kırgızistan'da % 37,8 (2018 yılı), Türkiye'de % 16,2 (2019 yılı) oranında olduğu raporlanmaktadır. Özbekistan ve Türkmenistan'ın bu konuda verisine ulaşılamamıştır. Dünya genelinde yönetici konumunda olan kadın işgücü oranı 2019 yılı itibarıyla % 27,9 iken Avrupa ve Orta Asya bloğunda bu oran % 34,6'dır. Kadın işgücünün yönetici konumunda istihdama katılma oranının en düşük olduğu Türk Devleti Türkiye'dir. Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan Avrupa ve Orta Asya bloğu oranının da üstünde bir orana sahiptir.

Tablo 3. İşgücünün Cinsiyet Temelinde Mesleki Dağılımı (%)

TÜRK DEVLETLERİ	TOPLAM ÇALIŞAN		İŞVEREN		KENDİ ÇALIŞAN HESABINA		EŞ VEYA AİLESİNE YARDIM		SERBEST ÇALIŞAN	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K

Azerbaycan	36,8	27,3	15,5	10	23,2	20,2	24,5	42,5	63,2	72,7
Kazakistan	74,5	76,2	1,9	1	23,5	22,7	0,1	0,1	25,5	23,8
Kırgızistan	60,7	71,3	1,8	1,3	33,4	16,4	4,1	11	39,3	28,7
Özbekistan	58,1	55,2	1,8	0,9	34,5	31,9	5,6	12	41,9	44,8
Türkiye	69,8	67,8	5,9	1,3	20,5	10,1	3,8	20,9	30,2	32,2
Türkmenistan	72,2	74,3	2,4	1,1	22,7	19,2	2,6	5,3	27,8	25,7
Dünya	**52,6**	**53,2**	**3,4**	**1,4**	**37,6**	**27,7**	**6,4**	**17,7**	**47,4**	**46,8**
Avrupa ve Orta Asya	80,1	85,8	4,5	1,6	13,8	9	1,6	3,3	19,9	14,2

SONUÇ

Türk Devletlerinde kadın işgücünün ekonomideki mevcut durumunu istatistiki verilere dayanarak açıklamayı amaçlayan bu çalışma sadece basit bir karşılaştırmayı esas almıştır. İstatistiki verilerin karşılaştırılmasında Türk Devletlerinin dünya geneli ve mensup oldukları Avrupa ve Orta Asya bloğu oranlarına göre kadın istihdamı açısından önemli düzeyde olumlu bir durum sergilediği anlaşılmaktadır.

Türk Devletlerinde küresel olarak, kadın hakları konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Birleşmiş Milletler Kadın Çalışmalarına göre, evlilik veya 18 yaşından önce sendikada olan 20-24 yaş arası kadınların oranı Azerbaycan'da % 11, Kazakistan'da, % 7, Kırgızistan'da % 11,6, Özbekistan'da % 7,2'dir, Türkmenistan'da % 5,7 ve Türkiye'de % 14,7'dir. Bununla birlikte, cinsiyet eşitliğini sağlamak için bu ülkelerde hala çalışmalar yapılması gerekmektedir. Türk Devletlerinde işgücünün ekonomik yansımalarını toplumsal cinsiyet çerçevesinden izlemek için gereken göstergelerin çok azı mevcuttur. Cinsiyetlere göre ücret farkı, bilgi iletişim teknolojilerindeki beceriler, girişimcilik ve yerel yönetimlerdeki kadınlar gibi kilit işgücü piyasası göstergelerine ait önemli alanlarda boşluklar bulunmaktadır. Göstergelerin düzenli ve daha önemli oranda açıklanması karşılaştırmalı olarak bu konudaki ilerlemelerin ve düzenlemelerin ekonomiye olumlu yansımalarını beraberinde getirecektir.

Bu çalışmada Türk Devletlerinde kadın işgücünün ekonomideki yerinin mevcut durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmanın, ülkelerin yayınlanan göstergeleri kapsamında diğer ülkelerle karşılaştırmalı analizlerinin yapılarak genişletilmesi bu konudaki çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

1. ACAR, Hasan. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın. İnsan&İnsan, 6 (21), 395-411.
2. GÖCEN, Ece Ceren. (2018). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılmadaki Yeri ve Uluslararası İstihdam Çabaları. International Academic Journal, 2 (2): 313/333.
3. YAKIN, Burçak ve AYDOĞAN, Enver. (2019). Osmanlı'da Kadınların Ekonomik Hayata Katkısı: Beratlı Kadınlar. Türk Bilim Araştırma Vakfı Bilim Dergisi, 12(4), 26-44.
4. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32639/9781464815324.pdf?sequence=10, Erişim Tarihi: 04.06.2020
5. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_619119/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

6. https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer58/?lang=en&segment=indicator&id=EMP_2EMP_SEX_STE_NB_A (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(46)

Neman ARAZLI[289]

PUTİN DÖNEMİ RUSYA-UKRAYNA İLİŞKİLERİ

RUSSIAN-UKRAINE RELATIONS IN THE PUTIN PERIOD

ÖZ

Putin dönemi Rusya Ukrayna ilişkilerine baktığımızda Putin'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Rusya Ukrayna ilişkileri çıkmaza girmiştir. Bunun sebebi Rusya'nın Ukrayna ilişkilerine ilk başta silah gücüyle değil normal bir biçimde yapılandırmaya çalışmış ve sonrasında gelişen olaylarla birlikte silahlı çatışmaya kadar gitmiştir. Ukrayna'ya yapılan en büyük yaptırımlar doğal gaz konusunda olurken Ukrayna'nın Nato'ya katılma isteği de ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.

Olayları tırmandıran gelişmelerden biri de Ukrayna'nın Rus-Gürcü savaşında Gürcistan'a silah yardımında bulunmasıyla suçlaması olmuştur. Maidan olayları zamanı Rusya yanlısı olan Yanukoviç'in istifaya zorlandırılması da Rusya-Ukrayna ilişkilerine olumsuz etkileyen nedenlerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Putin, Rusya, Ukrayna.

ABSTRACT

When we look at the relations between Putin and Russia in Ukraine, with Putin's election as the president, Russia and Ukraine have become deadlocked. The reason for this was initially attempted to restructure Russia's relations with Ukraine in a normal way, not with the power of arms and then the armed clashes were made with the events that developed. The biggest sanctions on Ukraine have been on natural gas. Also Ukraine's desire to join Nato also caused tensions to become tense.

One of the developments that escalated the events was the accusation of Ukraine for providing weapons to Georgia in the Russian-Georgian war. Yanukovych, who was pro-Russian at the time of the Maidan events, was forced to resign, which is one of the reasons that negatively affect the Russia-Ukraine relations.

Keywords: *Putin, Russsia, Ukraine.*

[289] Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi; Neman Arazlı, Kocaeli University Master Student of International Relations Department

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Putin Dönemi Rusya ile Ukrayna Arasındaki Siyasi İlişkiler

Başkanlık sistemi tarafından yönetilen Rusya Federasyonu'ndaki bireysel liderlerin rolü hem iç hem de dış politikayı tanımlamada önemli faktörlerden biridir. Mart 2000 de Vladimir Putin %52,94 oy alarak 26. cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Rusya Federasyonu devlet başkanı seçildi. (https://www.prlib.ru/history/619121 Erişim tarihi:09.06.2020) 2000 yılında Putin'in ilk başkanlığı Rusya'nın Ukrayna stratejisinin yenilenmesine yol açtı. Rusya esas olarak ekonomik yöntemlerden kullanmak amacındaydı. Bu durumda, enerji, ticaret, kredi ve emek göç gibi konular bir araç haline geldiler. 2000'li yıllarda Ukrayna, o zamanki Başkan Viktor Yuşçenko'nun girişimleri (1999-2001) ile liberal reformlar ve yolsuzlukla mücadele başlatarak zayıf ekonomik durumu iyileştirmek için adımlar attı. Ukrayna siyasetinde devrimci bir darbe başlatmasına rağmen Yuşçenko oligarkları ve uzun süre iktidarda kalamadı ve yozlaşmış insanların egemen olduğu bir ortamda 2001 yılında Leonid Kuchma hükümetinden çıkarıldı. (Pisareva 2016. 75 p.). 2000 yılının sonbaharında ve 2001 yılının ilkbaharında Ukrayna'yı sallayan ve Başbakan Viktor Yuşçenko'nun istifasına yol açan siyasi kriz Ukrayna-Rusya ilişkilerini önemli ölçüde etkilemedi. Bu sonuç Ukrayna'nın Avrupa Birliği ile ilişkilerini ciddi şekilde zedeledi. (Olszaaski 2001. 60 p.). Putin'in ilk cumhurbaşkanlığı sırasında Ukrayna ile ilişkilerde kilit konulardan biri SSCB'nin çöküşünden sonra sınır çizgisinin sınırlanmasıydı. Bu konu Yeltsin yönetiminde değil de Putin yönetiminde çözüme kavuştu. Rusya Federasyonu ile Ekim 2003'te Ukrayna arasındaki deniz sınırının çizilmesi Krasnodar Rusya Federasyonu Azak Denizi Karadeniz bölgesel yönetimi Rusya kıyılarını Kerç Boğazı'nda bulunan Tuzla adasına bağlayan girişimler bir krize yol açmıştı. Rusya Federasyonu bunu çevresel nedenlere bağladı ve erozyona karşı olduğunu iddia etti. Buna karşılık, Ukrayna kendi toprak bütünlüğünün ve sınır güvenliğinin ihlali ve savaş tehdidi oluşturulduğunu bildirdi. (Guo 2007. 260p.) Bu kriz durumu ülkenin Başbakanları- Kasyanov ve Yanukoviç'in toplantısına neden oldu. İki tarafın bir araya gelmesinden sonra, Rusya Federasyonu inşaatı durdurdu ve Ukrayna tarafından adaya gönderilen sınır muhafızlarını geri çekme kararı alındı. 24 Aralık 2003'te Rusya Federasyonu ve Ukrayna Kerç Boğazı ve Azak Denizi kullanımı konusunda anlaşma imzaladı (http://www.ukrweekly.com/old/archive/2003/430301.shtml Erişim tarihi11.06.2020). Putin'in cumhurbaşkanlığı sırasında Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkilerde olan başka bir önemli bir olay da Ukrayna'daki Turuncu Devrim'di. Ukrayna da 31 Ekim 2004 cumhurbaşkanlığı seçimlerine Turuncu Devrim adı verilen bir çağın başlangıcıydı.

Moskova seçim öncesi kampanya sırasında, Ukrayna halkı tarafından seçilen herhangi bir adaya eşit yanaşacağını söylese de Rusya ile ilişkilerini tercih eden Yanukoviç'i destekledi. Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yuşçenko, 2005 yılında Putin ile görüşmesinde Rusya'nın Ukrayna'nın stratejik bir ortağı olduğunu söylese de Rusya ve Ukrayna arasındaki birçok farklı ilişkide belirli görüşler ayrılıklar kendilerini göstermeye başlamıştı. Bu esas olarak enerji alanındaydı. İki ülke arasındaki bir diğer tartışmalı konu Sivastopol üssün kirası ile ilgiliydi. (http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/14674?download=true) Erişim Tarihi 11.06.2020).

Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkiler 2008'de yeniden kötüleşti. Nedeni Ukrayna'nın NATO'ya katılma arzusuydu. Ağustos 2008'de Rus-Gürcü savaşının arefesinde Ukrayna ile gerginlikler devam etti. Bunun ana nedeni Ukrayna'nın gürcistana silah satışı yapmasıydı.(https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/09/04/that-timeukraine-tried-to-join-nato-and-nato-said-no/?utm_term=.c292528e4830:erişim 11.06.2020). Aralık 2013'te Maidan Meydanı 800.000 protestocu tarafından yapılan protestolar Ukrayna tarihindeki en büyük ayaklanma olarak tarihe geçti. Ülkenin birçok yerinde binlerce kişi tarafından protesto edilen Cumhurbaşkanı Yanukoviç istifaya zorlanmış ve istifa etmek zorunda kalmıştır. (Tapiola .2011.pp.3-4) Maidan hareketinin ardından gerçekleşen bu süreçler Rusyanın çıkarlarına ters düştü bölgedeki çıkarları tarafından tehdit edildiğini hissetti "Sert kuvvet" kullanarak Ukrayna'nın bir kısmını askeri olarak kontrol altına aldı. Bumumla da Krım krizi başladı.

Putin Yönetiminde Rusya ile Ukrayna Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Rusya Federasyonu'nun yeni Cumhurbaşkanı Putin yönetiminde Ukrayna arasındaki ekonomik ilişkilerin ikisi de ikili ilişkiler çerçevesinde BDT içinde gerçekleşti. Rusya ekonomideki ürünlere

baktığınızda, bu ürünlerin çoğu Ukrayna'dan ithal edildiği söylenebilir. Rusya'dan ithal edilenler; tahıl ürünleri, mineraller, yakıt ve enerji ürünleri, kimyasallar, kağıt ürünleri, tekstil, değerli taşlar ve madenler, madencilik ürünleri, makineler, ekipman ve hafif makineli tüfekler gibi ürünlerdir. Ukrayna'dan özellikle tahıl, kimya ürünleri, kağıt ürünleri ve madencilik ürünleri ithal edilmektedir. Ukrayna gerekli hammaddeler-gaz, petrol, madeni yağ, nükleer yakıt ve makineler mühendislik ürünleri Rusya'dan ithal edilmektedir. (http://docplayer.biz.tr/4824987-Rus-dispolitikasinda-ukrayna-faktoru.html s.87 Erişim tarihi 10.06.2020). 2006 yılında Rusya'nın başlattığı bir diğer ekonomik proje Gümrük Birliği projesi önerildi. (Dragneva 2016. Vol. 68. № 4.p.691).

2009 yılında yaşanan gaz krizinin ana mazereti doğal gazın fiyatıydı. Rusya, Ukrayna'nın doğal gaz için daha fazla ödeme yapmasını talep etti. 19 Ocak 2009 tarihinde, Avrupa Birliğinin ısrarı üzerine, Ukrayna ve Rusya müzakerelere başladı. Gazprom, 20 Ocak 2009 da vanaları açarak gaz tedarikini yeniden yapılandırdı. (Nichol. 2006.ss2-3). Rusya enerji gücünü 2014 yılında bir kez daha baskı aracı olarak kullandı. 16 Haziran 2014 tarihinde Ukrayna'ya doğal gaz nakli durdu. Bu adımın, verilen sürenin dolmasından dolayı atıldığı düşünülmektedir. Rusya ile Ukrayna arasındaki doğal gaz krizinin temelinde yatan neden ise bu süreçlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkan siyasi iktidar mücadelesidir. (Rusya Ukrayna'nın doğal gazını kesti. Milliyet. 2014. http://www.milliyet.com.tr/rusya-ukrayna-nin dogalgazini/dunya/detay/1898224/default.htm erişim 10.06.2020)

SONUÇ

Putin'in yönetimi sırasında Ukrayna ile hem siyasi hem de ekonomik alanlarda taraflar arasında çatışmalar oldu. Bu süreçte aralarındaki anlaşmazlıklar SSCB'nin çöküşünden sonra çizgi tanımı, Ukrayna'da Turuncu Devrim ve hükümet Batı yanlısı bir hükümetin gelişi Sivastopol üssünün kirası ile ilgili anlaşmazlıklardı. Ukrayna'nın NATO'ya katılma arzusu, Kırım olayları, Ukrayna'nın AB'ye katılma arzusu anlaşmazlıklarda baş gösterirken, bunların ana nedeni ise Kırım, enerji krizleri oldu. Putin'in yönetimi sırasında çoğu çatışmanın merkezinde Ukrayna'nın Batı'ya entegrasyonu sorunu durur. İlk yıllarda, Putin bunu "yumuşak güç" ile önlemeye çalıştı ancak son zamanlarda Kırım krizi sırasında Rusya'nın halihazırda "yumuşak gücü" ve "sert güce" çevirdi. Birleşmeden oluşan "akıllı güç" kullanarak Kırım ilhakına ulaşmak oldu. Bununla da Ukrayna'nın belirli bölgelerini kontrol etme fırsatı verdi.

KAYNAKÇA

1. https://www.prlib.ru/history/619121 (Erişim, 09.06.2020)
2. Pisareva D. Rusian – Ukrainian Crisis, National İdentity and Democratic Consolidation in Ukraine. University of Helsinki 2016
3. . OlszaÄski T.A. Ukraine and Russia:mutual relations and the conditions that determine them. CES studies. Warsaw. 2001. 60 p.
4. Guo R. Terrirorial Disputes and Resource Management: A Global Handbook. Nova Science Publishers. New York. 2007.
5. Woronowycz R. Russian-Ukrainian Dispute over Tuzla Escalates. Ukrainan Weekly. 2003. Vol. 71. № 43.(http://www.ukrweekly.com/old/archive/2003/430301.shtml Erişim tarihi11.06.2020)
6. Ukraine: Presidential Election OSCE Final Report. OSCE. 2005. (http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/14674?download=true:
Erişim tarihi 11.06.2020
7. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/09/04/that-timeukraine-tried-to-join-nato-and-nato-said-no/?utm_term=.c292528e4830: Erişim tarihi 11.06.2020
8. Yıldırım Y. Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü, Süleyman Demirel Üniversitesi. Isparta. 2010. http://docplayer.biz.tr/4824987-Rus-dispolitikasinda-ukrayna-faktoru.html Erişim tarih 10.06.2020)
9. (. Nichol J, Woehrel S, Gelb B. A. Russia's Cutoff of Natural Gas to Ukraine: Context and Implications. The Library of Congress. 2006.ss2-3)

10. Rusya Ukrayna'nın doğal gazını kesti. Milliyet. 2014. http://www.milliyet.com.tr/rusya-ukrayna-nin-dogalgazini/dunya/detay/1898224/default.htm Erişim tarihi 10.06.2020)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(47)

Emine AY YİĞİT[290]; Yusuf YİĞİT[291]

PROBİYOTİK BESİNLERİN SAĞLIK ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF PROBIOTIC NUTRITIONS ON HEALTH

ÖZ

Son yıllarda gıda kaynaklı sağlık sorunları artış göstermiştir.Bu gelişme ile beraber bağışıklık sistemi sağlığı ve bağışıklık sisteminin güçlenmesini sağlayan gıdalar önem kazanmıştır.Yaşamın devam ettirmesin temel koşulu olan gıdaların ,artan nüfüs artışı ile beraber dayanıklı uzun süre kullanılması gerekliliği, gıdaların sağlık risklerinide beraber getirmiştir.Bu riskleri azaltmanın yollarından biri sağlıklı gıdalar üretilmesi ve bunların tüketilmesidir. Probiyotik içeren gıdalar bunların başında gelmektedir.Bir çok araştırmada probiyotik bakterilerin ikinci beyin olarak kabul edilen bağırsakların sağlığını koruduğu , hayati öneme sahip metobolik faliyetlerin gerçekleşmesinde önemli role sahip olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca probiyotikler molekül üreterek bağırsaklarla doğrudan etkileşime girerek bağışıklık sistemini düzenler.Bu derleme çalışmasında probiyotik ürünlerin sağlıklı beslenme ve bağışıklık açısından önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Probiyotik besin,sağlık,etki.

ABSTRACT

Foodborne health problems have increased in recent years. With this development, immune system health and foods that strengthen the immune system gained importance. The necessity of using durable foods for a long time with increasing population growth, which is the basic condition for the continuation of life, brought health risks of foods together. One of the ways to reduce these risks is to produce healthy foods and to consume them. Foods containing probiotics are the primary ones. Many studies have revealed that probiotic bacteria protect the health of the intestines, considered the second brain, and have an important role in the realization of vital metabolic activities. In addition, probiotics produce molecules and directly interact with the intestines to regulate the immune system. This review will focus on the importance of probiotic products for healthy nutrition and immunity.

Keywords: *Probiotic food, health, effect.*

[290] **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Otel ve İkram Hizmetleri Bölümü, Muğla**
[291] **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Otel ve İkram Hizmetleri Bölümü, Muğla**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Probiyotik mikroorganizmalar ürettikleri çeşitli maddelerle gıdaları sindirmeye, vitamin üretimine ve zararlı mikroorganizmaların neden olduğu hastalıkların önlemeye yardımcı olarak doğal floranın dengesini korumaktadır (Holzapfel vd. 1998). Bununla beraber, son zamanlarda yapılan çalışmalarda prebiyotiklerin probiyotikler üzerine etkisinin olduğu söylenmektedir. Probiyotikler, bağırsak florasında bulunan bir tür veya sınırlı sayıdaki birkaç tür mikroorganizmanın çoğalmasını ve/veya aktivitesini seçici olarak etki ederek, konağın sağlığını olumlu yönde etkileyebilen sindirilemeyen besin bileşenleri olarak tanımlanmaktadır (Bengmark, 2001). Dünya üzerinde hatalı beslenme tarzı yüzünden insanların sağlıkları bozulmuş,İnsanlar sıradan gıdalardan farklı olarak insan vucudunda daha fazla etki gösteren besinlere ihtiyaç duymaktadırlar.Probiyotik içeren besinler bunların başında gelmektedir. Probiyotikler tarih boyunca uzun yıllardır kullanılmaktadır.

1.Tarihçe

Probiyotik kelimesi ilk defa 1965 yılında Lilley ve Stillwell tarafından bir mikroorganizmanın salgılaması ve bir diğerinin büyümesini teşvik eden maddelerin tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Sonrasında Sperti tarafından 1971'de mikrobiyal büyümeyi teşvik eden doku özütlerini tarifinde kullanılmıştır. 1992'de Fuller tarafından probiyotikler "konakçıyı bağırsak mikrobiyal dengesini olumlu yönde etkileyen canlı mikrobiyal besin takviyeleri" olarak tanımlamıştır. Modern probiyotikler tarihi, 1900'lerin başında, Paris'teki Pasteur Enstitüsünde çalışan Rus bilim adamı olan Nobel ödüllü Elie Metchnikoff'un çalışmalarıyla başlamıştır. Louis Pasteur, fermantasyon sürecinden etkili olan mikroorganizmaları tanımlamada, Metchnikoff ilk olarak bu mikropların insan sağlığı üzerinde etkilerini bulmaya çalışmıştır. (Gasbarrini ve ark, 2016). Yirminci yüzyılın başlarında Elie Metchnikoff, probiyotik olarak kullanılan LAB"leri üzerinde ilk çalışmaları gerçekleştirmiştir. Probiyotik bakterilerden Lactobacillus, Bifidobacterium ve Enterococcus, ayrıca bir maya olan Saccharomyces cerevisia gıdalara ilave edilen mikroorganizmalardır. Gıdalarda tüketilmelerini takiben normal floranın bir parçası olan bu mikroorganizmaların sayısı normal flora içerisinde hızla artmıştır. Bundan dolayı güvenli olarak kabul edilmişlerdir. Ayrıca probiyotiklerin sağlık üzerindeki olumlu etkileri birçok hayvan modelli çalışmada ve klinik çalışmalarda gösterilmiştir (Federico vd. 2010). "Eli Metchnikoff" tarafından, barsakta kolonize zararlı mikropların yararlı olanlar ile değiştirilebileceğini görüşü ileri sürülmüştür. "Metchnikoff bu yararlı bakteriye "Lactobacillus bulgaricus" adını vermiştir.Daha sonra "Henry Tissier" tarafından 20. yy. başlarında Bifidobacteri ilk defa anne sütünde bulunmuştur. Anne sütü ile beslenen bebeklerin bağırsak florasında bu bakteriye fazlaca rastlanılmış, bu bakterinin yeni doğanları ishalden koruduğunu tespit etmiştir. Sonraları bazı araştırmacılar probiyotiklerin çeşitli türlerini kullanarak farklı hastalıkları tedavi ve önlenme ile ilgili çalışmalar yapmıştır. "Lactobacillus acidophilus" 1935'de keşfedilmiş bir bakteridir. İnsan sindirim sistemine verildiğinde aktif rolü saptanmıştır (Kızıltaç U, 2017). (Ohashi Y, ve Ushida K 2009).Yeni yapılan çalışmalarda anne sütüyle beslenmeyen bebeklerin beslenenlere göre daha fazla hastalıklara yakalndıklarını ve hastalıkları ağır geçirdikleri ortaya çıkmıştır.

2.Probiyotik Mikroorganizmaların özellikleri

1. İnsan ve hayvanda yan etkisiz güvenilir olmalı.
2. Kanserojenik ve patojenik maddelere mikroorganizmalara karşı antagonistik etki göstermelidir.
3. Antimikrobiyal maddeler üretmelidir.
4. Konakçıda hastalıklara direnç oluşturmalıdır.
5. Antibiyotiklere karşı dirençli olmalıdır.
6, Bağırsaktaki antibiyotiklerden etkilenmemelidir.
7.Üretiminde kullanılması esnasında gıdanın üretim ve depolama süresi boyunca canlılığını ve aktivitesini koruyabilmelidir.
8. Probiyotik mikroorganizmalar patojenik olmamalı ve toksin üretmemelidir.
9. Çok suşlu preparatların hazırlanmasına uygun olmalıdır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

10.Probiyotik üretiminde kullanılan suşlar aktarılabilir antibiyotik direnç genleri içermemeli Stabil olmalıdır.

11. Düşük pH ve safra tuzları gibi olumsuz çevre koşullarından etkilenmeden bağırsakta metabolize olabilmelidir.

12. Bağırsak hücrelerine tutunabilmeli ve ince bağırsakta kolonize olabilmelidir (Başyiğit G. 2004 ve Ceyhan N, Alıç H. 2012).

Çizelge 1. Sık Kullanılan Probiyotik Mikroorganizmalar

BAKTERİLER	KÜF VE MAYALAR
Lactobacillus Bifidobacterium	Pediococcus Aspergillus
L. bulgaricus B. adolescentis	P. cerevisiae A. niger
L. rhamnosus B. bifidum	P. acidilactici A. oryzae
L. cellebiosus B. breve	P. pentosaceus Saccharomyces
L. delbrueckii B. İnfantis	Streptococcus S. cerevisiae
L. lactis B. longum	S. cremoris S.boulardii
L. acidophilus B. thermophilum	S. intermedius Candida
L. reuteri Propionibacterium	S. lactis C. torulopsis
L. brevis P. shermanii	S. diacetilactis Aspergillus
L. casei P. freudenreichii	Bacillus A. niger
L. curvatus Bacteriodes	B. subtilis A. oryzae
L. fermentum B. Capillus	B. pumilus
L. plantarum B. suis	B. lentus
L. johsonli B. Ruminicola	B. licheniformis
L. helveticus B. Amylophilus	B. coagulans
L. salivarius Leuconostoc	
L. gasse L. mesenteroides	
L. sporogenes Bifidobacterium	

Kaynak: (Zoral, 2013; Varsha vd., 2014).

3.Probiyotiklerin Faydaları

-Gıdalarla alınan toksik maddelerin vücuttan atılmasında,

-Kabızlık sorununun ve ağız kokusu sorununun giderilmesinde,

-Bağırsaklardaki zararlı bakterileri kontrol altına alıp, bağışıklık sistemini güçlendirerek direncinin artmasında,

-Antibiyotik kullanımı nedeniyle doğal florası bozulan bağırsakların dengesini düzeltmede,

-B grubu ve K vitamini üretimi ve emiliminde,

-Kalsiyumun bağırsaklardan emilimini artırıp; kemik erimesini (osteoporoz) önlemede,

-Zararlı bakterilerin neden olduğu enfeksiyonların yavaşlatılmasında,

-Vajinal florayı dengede tutarak, vajinal enfeksiyonlara sebep olan patojen mikroorganizmaların (Candida) gelişimini baskılamada,

-İdrar yolu enfeksiyonlarına ve seyahatlerde ishale sebep olan E.coli bakterisinin gelişimini engellemede,

-Alerji belirtilerini azaltmada,

-Cildin görünümünün iyileşmesinde

-Sindirim kanalında bazı gerekli enzimleri üreterek sindirime katkıda bulunurlar. Laktoz ve protein sindirimini kolaylaştırmada etkilidirler.(Gülmez ve Güven, 2002)

4.Probiyotik Kullanımı

Bir gıdanın probiyotik olarak tanımlanabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gereklidir. Probiyotik sayılması için bir mikroorganizmanın; önce insan orjinli olmalı, patojenik ve toksik olmamalı, mide asiditesi ve safra tuzlarına karşı dayanıklı olmalı, gastrointestinal kanaldan geçerken canlı kalmalı, bağırsak epiteline tutunabilmeli, doğal floraya adapte olabilmeli, gastrointestinal sistemde kolonize olabilmeli, antimikrobiyal maddeler salgılayabilmeli, konakçının sağlığı üzerinde olumlu etkileri olmalı, üretim ve depolama esnasında canlılığını koruyabilmelidir (Gülbandılar, Okur ve Dönmez, 2017).Günümüzde bulunan probiyotik ürünlerin birçoğu; Bifidobacterium, Lactobacillus, Lactococcus ve Streptococcus gibi diğer laktik asit bakterileri ile geliştirilmiştir (Azad, Sarker, Li ve Yin, 2018). Probiyotikler, intestinal ortamdaki yararlı bakterileri

arttırarak, patojen bakterileri azaltmakta ve mikrobiyotadaki doğal dengenin korunması ve yenilenmesine yardımcı olmaktadır (Kalip ve Atak, 2018). Hafif ila orta derecede aktif ülseratif kolit olan 20 hastayı (plasebo grubu dahil) tedavi etmek için, tedaviyi destekleyici olarak Bifidobacterium içeren (B.breve, B.bifidum ve L.acidophilus) fermente süt kullanılmış ve 12 hafta sonra hem klinik hem de endoskopik aktivite indekslerinde anlamlı bir iyileşme gözlenmiştir. Aynı zamanda, probiyotikle tedavi edilen grupta, dışkıdaki KZYA konsantrasyonu plasebo grubuna oranla daha yüksek bulunmuştur (Basso, Câmara ve Sales-Campos, 2019). Hastalıklar ile bağırsak mikrobiyotası arasındaki ilişki incelendiğinde, bazı hastalıklarda spesifik bir mikrobiyota içeriği bulunduğu ve bu durumun bağırsak mikrobiyotası disbiyozisi ile ilişkisi olduğunu göstermektedir (Zhang ve ark., 2015).

5.Probiyotiklerle Beslenmenin Barsak Mikrobiyotası Üzerine Etkileri

Prebiyotik ve probiyotik ile zenginleştirilmiş süt ürünleri, fonksiyonel süt ürünlerine örnek gösterilebilir. Süt bileşenlerine ilave olarak , probiyotikler olarak bilinen sağlığı geliştiren canlı aktif kültürler, fermente süt ürünleriyle ilişkilidir. Probiyotiklerin sağlık üzerine olumlu etkilerini kanıtlayan önemli araştırma sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu bakterileri içeren süt ürünleri fonksiyonel süt ürünlerinin en önemli grubunu oluşturmaktadır. Buna ilave olarak çoklu doymamış yağ asitleri,çözünebilir lifler, antioksidanlar, mineral ve vitaminler taurin gibi ilaç niteliğindeki ögeler ilavesiyle de fonksiyonel süt ürünleri üretilebilmektedir. Son yıllarda probiyotik bakteri içeren birçok gıda ve özellikle süt ürünleri gelistirilip marketlerdeki yerini almıstır (Charteris ve ark. 1997, Fasoli ve ark. 2003

6.Probiyotik İçeren Besinler

Yoğurt: Probiyotik kültürlerin en iyi kaynaklardan birisidir, genellikle laktik asit bakterileri (Lactobacillus acidophilus) tarafından fermente edilmiş sütten üretilir. B12 vitamini, kalsiyum, fosfor gibi vitamin ve mineralleri içerir. Kemikleri güçlendirir, kan basıncını düşürür, irritabl barsak sendromunun belirtilerini hafifletir. Sütteki laktoz şekerinin sindirilememesi durumunda gaz, şişkinlik, ishal gibi rahatsızlıklar yaşayan laktoz intoleransı olanlar için uygundur.

Kefir: Fermente edilmiş süt içeceğidir, güçlü bir probiyotik kaynağıdır. İnek, koyun, keçi sütüne kefir taneleri eklenerek yapılır. Kemikleri güçlendirir, sindirime yardımcı olur, enfeksiyonlara karşı korur, laktoz intoleransı olanlar tarafından iyi tolere edilir. Kolesterol, kanser, diyabet, bağışıklık üzerinde olumlu etkisi vardır. Tümöroluşumunu engellediği, varolanın ilerlemesini yavaşlattığı düşünülmektedir. Lahana turşusu: Probiyotik özelliklerinin yanısıra C vitamini, B vitamini, K vitamini, demir, manganez, sodyum ve lif açısından zengindir. Göz sağlığı için önemli antioksidanlar içerir. Kanseri, kalp hastalıklarını, alzheimerı önler, karaciğer yağını giderir, kan şekerini düzenler. Kefir; fermente süt içeceği olmasıyla beraber, yoğun mikroorganizma içeriği ve probiyotik olmasıyla ön plana çıkan bir süt ürünüdür (Farnworth 2008a; Çakır-Topdemir et al. 2010).Prebiyotik ve probiyotiklerin insan vücuduna ve özellikle de bağırsak mikroflorasına olumlu etkileri mevcuttur.insan vücudunda faydalı mikroplar için besin görevi yapan probiyotikler, bağırsaktaki mikroorganizmaların gelişim ve aktivitelerini arttırarak bağırsak sağlığı konusunda son derece etkilidirler. Probiyotik bakterilerin vücut sağlığının korunmasında önemli görevleri vardır (Farnworth, 2005).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Resim 1 : Probiyotik Gıdalar

Salatalık turşusu: Kalorisi düşük bir besindir, kanın pıhtılaşması için gerekli olan K vitamini kaynağıdır. Alzheimer, sindirim problemleri, karaciğer sorunları, diyabet gibi daha pek çok hastalıkta fayda sağlayan güçlü bir antioksidandır. Ancak sirkeyle yapılan turşuların probiyotik etkisi yoktur. süt ürünlerine karşı alerjik reaksiyonları olan insanlar için fermente olmuş sebzelerin probiyotik mikroorganizma kaynağı olarak kullanılması, turşu gibi ürünlerde yer alan LAB'nin probiyotik olarak vucuda alımı yönünden önemli görülmektedir.(Şanlıbaba ,2009 P., Sungur, B., 2009).

Boza: Vitaminler, antioksidan lar, mineraller, bakımından oldukça zengin bir besindir.

Vücudun bağışıklık direncini artırır, enerji verir, sinirleri yatıştırır, mide ağrılarını hafifletir, hazımsızlığı giderir. İçerdiği yüksek kalsiyum sayesinde kemik ve kasları güçlendirir.

Bozanın yapısında bulunan protein ve karbonhidratlar nedeniyle beslenmemizde önemli rolü vardır. Bozanın, içerdiği laktik asit sebebiyle, barsak florasını düzenleyici rolü olduğu ayrıca mide bezlerinin faaliyetine olumlu etki sağladığı ortaya çıkmıştır. Bozanın sinirler üzerinde olumlu etkileri olduğu ayrıca zihin açıcı ve etkisi bulunmaktadır.B grubu vitaminlerinden zengin olması beslenmedeki önemini arttırmaktadır. Bozanın Öksürüğün tedavi sürecinde kullanıldığı ve bilhassa emziren annelere solunum sistemi hastalıklarında ve süt veriminin artmasında tavsiye edildiği bilinmektedir(Hancıoğlu vd. 1999, Taş, 2008)

Tarhana: Vitamin, mineral açısından zengindir, oldukça besleyicidir. Dinç tutar, bağışıklık sistemini kuvvetlendirir, tokluk hissi verir. Kolesterolü düşürmeye, mide asidini düzenlemeye yardımcıdır.

Peynir: Besleyicidir ve iyi bir protein kaynağıdır. Kalsiyum, B12, fosfor, selenyum dahil önemli vitamin ve mineraller içerir. Kalp ve kemik sağlığına faydalıdır. Çoğu peynir türü fermente edilmekle birlikte hepsi probiyotik içermez. İyi bakteriler mozzarella, çedar, süzme peynir gibi bazı peynirlerde yaşlanma sürecine dayanır(https://www.medikalakademi.com.tr/probiyotik-nedir-hangi-besinlerde-bulunur-faydalari/#probiyotikler-hangi-besinlerde-bulunur).

Kımız: Kısrak sütünden elde edilen fermente bir süt ürünüdür. Eski Türkler kımızı sultanların içeceği olarak kabul etmişlerdir. Günümüzde Orta Asya'da Türkçe konuşan ülkelerde yaygın şekilde tüketilmektedir. Kımız doğal içecek olarak tüketilmesinin yanı sıra Türk toplumlarında birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Bu nedenle tifo, paratifo, dizanteri, tüberküloz gibi hastalıkların iyileştirilmesinde yaygın şekilde kullanılmıştır.(Anon.,2010) Kımızın yorgunluğu giderdiği, rahatlattığı, mutluluk verdiği yüzyılların bilgi birikiminin sonucu oluşan bilgilerdir. Daha sonra yapılan klinik çalışmalarda iştahsızlıkta da yararlı olduğu saptanmıştır. Kımız 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın birinci yarısında Rusya'da Tüberküloz, bronşit, akut ve kronik hepatit, depresyon tedavisinde kullanılmıştır. Rusya'da kımız ile tedavi temelli kurulmuş sanatoryumlar 100 yıl hizmet vermiştir. Kısrak sütünde total proteinin %50'sini laktalbumin, laktoglobulin oluşturur. Bu özellikleri nedeniyle kısrak sütü kadın sütüne en yakın süttür.(Anon., 2010).

SONUÇ

Dünya üzerinde obezite yaygınlaşmakta her geçen gün obez olan insanların sayısı artmaktadır.Ev dışında zaman geçirmenin fazlalaşması hazır gıdaların tüketimi gibi sebeplerler insanların tedavisi ağır olan

kanser ,ülser,kalp hastalıklara yakalanmalarına sebeb olmuştur. Önemli olan beslenmek değil yediğimiz besinlerin vucutta kullanırlığıdır.Probiyotikler hastalıkların başında önlenmesi açısından vücudu zararlı mikroorganizmalardan korur.Bağırsak florası , insan için hayati öneme sahiptir. Probiyotik içeren gıdalar tüketildiğinde bağırsaklar daha aktif çalışır.Sindirim sorunları doğumdan sonraki süreçte başlayarak ömür boyu devam eder.Anne sütü ile aldığımız probiyotikleri ömür boyu kullanarak yaşam kalitemizi arttırabiliriz.Doğal yöntemlerle Anadolu'da yapılan tarhana,turşu ve benzeri ürünleri tüketmek ömür boyu sağlıklı kalmamızı sağlar.Çocukları erken yaşlardan itibaren probiyotik içeren gıdalarla beslemeliyiz.Bu gıdalar konusunda toplumu bilinçlendirmeliyiz.

KAYNAKÇA

1.Anonim, 2010. Kımız, http://www.veterinerhekimlik.com/2010/09/kimiz/07.10.2010

2.Başyiğit G. 2004. Bazı Laktik Asit Bakterilerinin Probiyotik Olarak Kullanılma Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 96 s, Isparta.

3.Bengmark, S. 2001. Pre-, pro and symbiotic. Currient Opinion Clinical Nutrition 4,
571-79.

4.Ceyhan N, Alıç H. 2012. Bağırsak mikroflorası ve probiyotikler. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 5(1): 107-

5.Çakır-Topdemir, P., Meriç, Ş., Çakır, Ç. and Topdemir, T., 2010.Kefir ve özellikleri.1. Uluslararası Adryatik 'ten Kafkaslar 'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 15-17 Nisan, Tekirdağ, 305.

6.Farnworth, E.R., 2008b. The Evidence to support health claims for probiotics. The Journal of Nutrition,138: 1250-1254.

7.Federico, Lara-V., İlloslada, Mônica., Olivares and Jordi Xaus. 2010. Bioactive Foods in Promoting Health:Probiotics and Prebiotics.

8.Gülmez, M., Güven, A.,2002. Probiyotik, prebiyotik ve sinbiyotikler, Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 8(1),83-89.

9.Gülbandılar, A , Okur, M , Öztop, N , Dönmez, M . 2017. Dumlupınar Üniversitesi Altıntaş Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Antibiyotiklerle Tedavi Konusunda Bilgi ve Tutumlarının Belirlenmesi. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi , 4 (2)

10.Gasbarrini G, Bonvicini F, Gramenzi A. 2016, Probiotics history. Journal Of Clinical Gastroenterology, 50, 116-119.

11.Hancıoğlu, Ö., Gönül, Ş.A.,Karapınar, M., 1999. Bozanın bazı patojen bakteriler üzerine antimikrobiyal etkisi, 11. Kükem Biyoteknoloji Kongresi, 6-9 Eylül, 23(2):93-94, Isparta.

12.Holzapfel, W.H., Haberer, P., Snel, J., Schillinger, U. ve Huis in't Veld, J.H.J. 1998. Overview of gut flora and probiotics. International Journal of Food Microbiology41, 85-101

13.Kızıltaç U. Kronik Spontan Ürtikerli Hastalarda Standart Birinci Basamak Tedavi ile Birlikte Probiyotik Kullanılmasının Ürtiker Aktivite Skorları Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul, 2017.

4.Ohashi Y, ve Ushida K. Health-beneficial effects of probiotics: Its mode of action. Anim Sci J., 2009;80: 361-71.

15.Şanlıbaba, P., Sungur, B., 2009. Probiyotik Gıdalar, I. Uluslararası 5. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, 27-29 Mayıs, Konya, s: 678-683.

16.Taş, E.,2008. Probiyotik laktik asit bakterileri ve baharatların bazı gıda patojenleri üzerine inhibisyon etkisi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Adana.

17.Varsha, A., Singh, R.B., 2014. Probiotics And Gut Health. JIMSA, 27 (1), 41-45.

Zoral, S., 2013. İnsan Kaynaklı Lactobacillus spp. Suşlarının Probiyotik Özelliklerinin Belirlenmesi. Ahi Evran Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir. s:83

18.Zhang YJ, Li S, Gan RY, Zhou T, Xu DP, Li HB. 2015. Impacts of gut bacteria on human health and diseases. Int J Mol Sci. 16: 7493-7519.

19.Zoral, S., 2013. İnsan Kaynaklı Lactobacillus spp. Suşlarının Probiyotik Özelliklerinin Belirlenmesi. Ahi Evran Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir. Sayfa 83.

İnternet Kaynakları

1. https://www.google.com/search?q=probiyotik+besinler&sxsrf=ALeKk01aTT4z04yqwRuCvOnn8HaanaBiuA:1591437963762&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiNgIy0-OzpAhXqwqYKHXQBBe8Q_AUoAXoECA4QAw&biw=1920&bih=888#imgrc=YDHDfXpFxloeUM

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(48)

Yusuf YİĞİT[292]; Emine AY YİĞİT[293]

SEBZELERİN SAĞLIKLI BESLENMEYE ETKİSİ

THE EFFECT OF VEGETABLES ON HEALTHY NUTRITION

ÖZ

Yapısında bulunan flavonoidlerden dolayı insan sağlığı üzerinde oldukça olumlu etkileri olan sebzeler, sağlıklı beslenmeye önemli katkı sağlayan önemli besin gruplarından bir tanesidir.Yüksek su içeriğiyle sebzeler zayıflama diyetlerini destekler.Ayrıca yeni doğanların beslenmesinde ,beslenmeye ilk geçişte kullanıldıklarından insanın bağırsak florasının gelişimine katkıda bulunurlar. Vejetaryan ve vegan diyetlerin popüler olması ile beraber sebzelerin menülerdeki kullanımı artmıştır.

Ülkemizin dört mevsimin aynı anda yaşandığı bir ülke olmasından dolayı, her mevsimde sebzelerin çoğuna taze olarak ulaşmak mümkündür. Bu derleme çalışmasında sebzelerin sağlıklı beslenme üzerine etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beslenme, sağlık, sebzeler.

ABSTRACT

Vegetables that have very positive effects on human health due to the flavonoids in its structure, It is one of the important nutritional groups that make an important contribution to healthy nutrition. With its high water content, vegetables support slimming diets. They also contribute to the development of human intestinal flora, as they are used in the feeding of newborns, the first transition to feeding. With the popularity of vegetarian and vegan diets, the use of vegetables in menus has increased.

Since our country is a country where four seasons are experienced at the same time, it is possible to reach most of the vegetables fresh in every season. This review will focus on the effects of vegetables on healthy nutrition.

Keywords*: Nutrition, health, vegetables.*

[292] **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Otel ve İkram Hizmetleri Bölümü, Muğla**
[293] **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Otel ve İkram Hizmetleri Bölümü, Muğla**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Sağlıklı beslenme denilince, sağlığın korunmasına, geliştirilmesine ve kronik hastalık riskinin azaltılmasına yönelik beslenme biçimi anlaşılmaktadır. Dünyadaki ülkeler bu amaçla kendi ihtiyaçlarına yönelik beslenme rehberleri geliştirmişlerdir. Bu rehberler arasında çok az farklılıklar vardır. Bu rehberlerin ortak yönü beslenmede çeşitlilik olması , temel besin gruplarını kullanırken bunların arasında denge olması, yağ miktarının azaltılması sebze, meyve ve posa tüketiminin arttırılmasına yönelik vurgu yapılmasıdır (Baysal, 1998). Dünya genelinde iş hayatında geçirilen zamanın artışı ile beraber insanlar hazır gıdalara yönelmiştir. Bu gıdaların içerinde, dayanıklılığı arttırıcı koruyucu katkıların olması barsak florasını bozmaktadır. Barsak sağlığını en iyi koruyan posa içeriğinden dolayı sebzelerdir. Sebzeler ile yapılan yemeklerin çeşitlerinin menülerde arttırılması yeni dünya insanlarının sağlığının korunmasında önemli bir faktör olacaktır. Sebzelerin sağlığa olan katkılarını anlamak için yapılarını incelemek,yapılarında bulunan maddelerin vücuttaki görevlerini anlamak gereklidir. Sebzelerin yapısında bulunan en önemli madde flavonoidlerdir. Flavonoidler, bitkilerde sekonder metabolit olarak bitki yaşamıyla ilgili birçok işlevden sorumludur. İnsan diyetinde en yaygın fenolik bileşiklerdir ve şu ana kadar 5000'den fazla farklı flavonoid tanımlanmıştır (Bronze ve ark., 2012).

1.Flavonoidlerin Kaynakları

Pek çok gıda kaynağı flavonoid içermektedir. Meyve ve sebzeler, çay, kahve ve şarap gibi bitkisel kaynaklı yiyecek ve içeceklerde bulunmaktadır. Temel kaynakları, meyveler (örn. narenciye meyveleri, kuşburnu, kayısı, vişne, üzümler, elma, kuş üzümü, yaban mersini), sebzeler (örn. soğan, yeşil biber, brokoli, domates, ıspanak), içecekler (kırmızı şarap, kahve, çay), kahve çekirdeği, soya ürünleri ve baharatlardır (Viskupicova ve ark., 2008; Sultana ve Anwar, 2008). Bu kaynaklar flavanoidlerin alt sınıflarıyla birlikte Ülkemizde var olan 174 familya ve 1.251 cins içerisinde yer alan 9.222 bitki türünün 1/3'ü endemiktir (Karık, 2015). Tüm Avrupa kıtasında toplam endemik bitki türünün 2.750 adet olduğu dikkate alınırsa ülkemizdeki endemizm oranının ne denli yüksek olduğu daha iyi anlaşılmaktadır (Mutlu ve ark., 2009).

2.Sebzelerin Besin Değeri

Sebze ve meyvelerin içeriği incelendiğinde; %70-98 gibi yüksek bir oranda sudur. Taze sebzeler ; özellikle vitamin, mineral ve selüloz bakımından sindirilmeyen karbonhidratlar yönünden oldukça iyi kaynaklardır. Bunun yanında, günlük enerji ve protein yönünden oldukça zayıftırlar. C vitamini ihtiyacı yüksek oranda gruptaki besinlerle karşılanır. Yeşil, sarı ve turuncu sebzeler A vitamininin ön maddesi olan karotenlerce zengindir. Koyu yeşil yapraklı sebzeler, vitamin C bakımından turunçgillere yakın oranda zengindirler. Sebzeler folik asit ve potasyum açısından iyi bir kaynaktırlar. Sebzeler aynı zamanda mineral ve vitaminler ile hücreyi oksidasyon stresinden koruyan antioksidantlar yönünden zengindir. Ayrıca barsak faaliyetlerine yardımcı olurlar. basur,ülser gibi hastalıklardan vücudu korur. Sebzelerin besin değeri kaybına uğramaması için hasattan tüketilinceye kadar her aşamada özen gösterilmeli üzerinde dikkatli çalışılmalıdır.

Tablo 1 : Sebzelerin Yenebilen 100 Gramlarının Sağladığı Enerji Ve Besin Öğeleri Miktarları

Sebze Türü	Enerji	Karbon hidrat	Protein	Yağ	Kalsiyum	Demir	Vit A	Vit B_1	Vit B_2	Niasin	VitC
	Kal.	g	g	mg	mg	mg	IUÜ)	mg	mg	mg	mg
Bakla	72	9.8	5.7	0.4	48	1.0	200	0.30	0.18	1.7	28
Bamya	47	8.7	2.2	0.2	78	1.1	300	0.08	0.12	1.1	28
Enginar	53	7.8	3.0	0.2	50	1.1	280	0.15	0.05	0.8	5
Yeşil Biber	29	4.2	1.1	0.2	12	1.0	1000	0.06	0.07	0.8	5
Taze Fasülye	46	5.4	2.0	0.2	55	1.4	700	0.08	0.11	0.6	20
Lahana	33	5.1	1.7	0.2	43	0.7	90	0.06	0.04	0.3	43
Havuç	42	8.0	1.0	0.03	35	0.9	10000	0.06	0.04	0.6	5
Karnabahar	31	4.0	2.4	0.2	38	1.0	50	0.10	0.10	0.6	80

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Yeşil Kabak	31	5.9	0.6	0.2	19	0.5	285	0.05	0.04	0.5	15
Patates	81	17.5	1.8	0.1	12	0.08	20	0.09	0.03	1.5	16
Pırasa	66	13.0	1.8	0.2	56	1,3	0.09	0.06	0.2	0.5	16
Yeşil Soğan	41	7.3	1.5	0.2	34	1.4	50	0.04	0.04	0.4	22
Kuru Soğan	46	8.9	1.4	0.2	30	1.0	15	0.04	0.04	0.3	10

Kaynak: Megep Besin Grupları Modülü Erişim Tarihi :15.05.2020

Tablo 1 incelendiğinde; en az kaloriye sahip olan sebzenin karnabahar ve yeşil kabak olduğu ,en fazla olanın bakla oldugu görülmektedir. Karbonhidrat değerleri incelendiğinde; En az olanın karnabahar olduğu en fazla olanın patates olduğu görülmektedir. Protein değeri incelendiğinde; en az olanın pırasa olduğu en fazla olanın bakla olduğu görülmektedir.Yağ oranları incelendiğinde; en az olan sebzenin patates olduğu en fazla olanın ise bakla olduğu görülemektedir. Sebzelerin kalsiyum oranları incelendiğinde; en az olanın iki sebzede patates ve yeşil biberde olduğu en fazla olanın pırasa olduğu görülmektedir. Demir oranları incelendiğinde ;en az olan sebzenin yeşil kabak olduğu en fazla sebzenin yeşil soğan ve taze fasülyedir.Vitamin A oranları incelendiğinde; en az olan sebze kuru soğan en fazla olan sebze havuçtur.Vitamin B_1 oranları incelendiğinde; en az olanların yeşil soğan ve kuru soğan olduğu en fazla olanın ise bakla olduğu görülmüştür. Vitamin B_2 oranları incelendiğinde; en az olan sebzenin pırasa olduğu en fazla olanın bakla olduğu görülmüştür. Niasin oranları incelendiğinde; en az olanın kuru soğan olduğu en fazla olanın bakla olduğu görülmüştür.Vitamin C İncenlendiğinde; en az olan sebzelerin Enginar,Yeşil biber ve havuç olduğu en yüksek olanın karnabahar olduğu görülmüştür.

3. Sebze Çeşitleri

Sebzeler bitkiden elde edildikleri kısımlara ve renklerine göre gruplandırılabilir.

Elde edildikleri kısımlara göre;

Yumruları yenilen sebzeler: Yer elması, patates
Kökleri yenen sebzeler: Şalgam grubu, havuç,pancar, kereviz
Soğan ve sürgünleri yenen sebzeler: Pırasa, soğan, sarımsak
Sürgünleri yenen sebzeler: Kuşkonmaz
Yaprakları yenen sebzeler: Lahana,marul, semizotu, ıspanak ,pazı v.b
Çiçek ve çiçek tablası yenen sebzeler: Enginar, karnabahar, bamya
Meyvesi yenen sebzeler: Domates, patlıcan,biber, hıyar, kabak
Meyve ve tohumları bir arada yenen sebzeler:Taze fasulye, bezelye
meyve biçiminde gelişmiş olan çiçek tablasıdır. (örn. çilek, kuşburnu, dut, elma, armut vb.)
Renklerine göre;

Yeşil sebzeler, bileşimlerinde fazla miktarda klorofil pigmenti bulunanlardır. Bu sebzelerde aynı zamanda karotenoidler ve flavonoidler de vardır.
Kırmızı renkli, busebzelerde antosiyonin pigmentleri vardır. Kırmızı lahana, kırmızı Pancar bunlara örnektir .
Sarı renkli, bu sebzelerde, karotenoidler bulunur. Havuç, kayısı, domates bu gruba girer. Turunçgil grubu meyvelerde karotenoidler ve flavonoidler bulunur.
Beyaz renkli , flavonoid pigmenti vardır. Patates, soğan, patlıcan, karnabahar ve kereviz; meyvelerden elma, armut ve şeftalinin rengini verir.

Ülkemizin çeşitli illerinde yörelere özel ve popülasyonlarda çok sayıda ve çeşitte yerli sebze çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, yerel yönetimlerin desteklemeleriyle coğrafi işaret tescili almışlardır. Coğrafi işaret tescili o sebzenin safiyetini ve tohumluğun ticari değerini garanti etmemektedir. Sadece bulunduğu yörelerde yetişen sebze popülasyonunu ayırt edici özelliklerini ortaya çıkararak marka değerini ve

tanınırlığını sağlamaktadır. Türkiye'de Türk Patent Enstitüsü tarafından coğrafi işaret tescili verilen toplam 11 adet yerel sebze çeşidi bulunmaktadır (Balkaya ve Karaağaç, 2017).

4.İlaç Yapımında Kullanılan Sebzeler

Sarımsak

Çürüme ve mayanlamayı durdurucu etkisi sebebiyle hazımsızlıktan ileri gelen akut ve kronik barsak enfeksiyonlarına karşı kullanılan ilaçlar yapılmıştır (Zeybek, 1985).

Lahana

İlaç sanayiinde,bazı ilaç etken maddelerinin elde edilmesinde kullanılır.Bu ham maddeler safra kesesi ve karaciğer hastalıklarına karşı mide,oniki parmak ülseri hastalığı karşı kullanılır (Stoyanov,1982).

Tablo :2 Türkiye'de Coğrafi İşaret Tescili Alan Yerel Sebze Çeşitleri

Coğrafi İşaret Tescilli Çeşitleri	Coğrafi il sınırları	Tescil Tarihi
Şanlıurfa Biberi	Şanlıurfa	2001
Maraş Biberi	K. Maraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Ş. Urfa	2002
Tarsus Şalgamı	Türkiye	2005
Yamula Patlıcanı	Kayseri / Yemliha Kasabası, Yamula Barajı çevresi	2007
Diyarbakır Karpuzu	Dicle nehri kıyıları	2008
Kale Biberi	Denizli / Kale (bazı köyleri)	2008
Kırkağaç Kavunu	Manisa/Kırkağaç (bazı köyleri)	2008
Taşköprü Sarımsağı	Kastamonu / Taşköprü	2009
Tomarza Kabağı	Tomarza Kabağı	2011
Birecik Patlıcanı	Şanlıurfa / Birecik	2017
Ereğli Siyah Havucu	Konya / Ereğli	2017

Kaynak : TPMK, 2017 Erişim Tarihi :10.05 .2020

Yetiştiği toprağın yapısı, sulanma durumu, gübreleme, gece-gündüz sıcaklık farkı, güneşlenme süresi durumu ve benzeri unsurlar meyve ve sebzelerin kuru madde içeriğini, yani şeker ve benzeri madde yoğunluğunu arttırıp ve aroma maddelerinin düzeyini etkileyerek lezzetin iyileşmesine katkıda bulunuyor. (http://research.sabanciuniv.edu/28212/1/Organik_%C3%BCr%C3%BCnler_daha_lezzetli_ve_besleyici_mi.pdf)

Görüldüğü üzere sebzenin yetiştiği coğrafi bölge sebzenin yapısını değiştirmektedir.Gastronomik lezzetler açısından ürünlerin en lezzetli yetiştiği yöre önemlidir.Bu yörelerde yetişen sebzelerle yapılan yöresel yemekler o yörenin gastronomi turizmi ve turizm gelirlerine katkı sağlar.Bu destek sayesinde yerel üreticiler dolaylı olarak desteklenmiş olur.

SONUÇ

Sebzeler,barsak sağlığı ve sağlıklı diyetler için olmazsa olmazlardır.Sebzelerin içeriği çeşitlerine göre farklılıklar göstermektedir.Bütün sebzelerden yeterince yararlanmak istiyorsak menülerimizi sebzeleri değiştirerek hazırlamalıyız.Bunun için her sebzeyi yeterince organik olarak üretmeliyiz.Üretilen sebzeleri coğrafi olarak tescillemeliyiz.Bu sayede hem bölge üreticisinin ekonomik kazancı artsın ve daha kaliteli ürün üretsin.Ülkemizde aynı sebzede çeşit azdır.Soğanın dünyada 700 türü olmasına karşın ülkemizde 4-5 çeşidi üretilmektedir.Diğer sebzelerdede durum aynıdır.Devlet tür üretme konusunda üreticiyi teşvik etmelidir. Her mevsim her türlü sebzeyi bulabileceğimiz ender ülkelerden bir tanesiyiz.Bunun yanında ürünlerin tarladan market raflarına gelinceye geçirdikleri süreç sebzelerin kalitesini bozmaktadır.Yerel pazarlar yöre halkının sebzelere ulaşabilecekleri en güzel yerlerdir. Sebzelerin vitrinleridir.Yörelere özgü yerel üreticilerin ürettikleri bir çok ürüne buralarda ulaşılabilir.Yerel pazarlarda depoların bulunmaması sebzelerin kalitesi bozmaktadır. Festivaller bulundukları yörenin sebzelerinin tanıtılması açısından oldukça önemlidir. Ülkemizde festivallerin sayısı arttırılarak yörenin sebzelerinin tanıtımı attırılmalıdır. Sağlıklı beslenme açısından sebzeler tarladan sofraya her aşamada korunarak gelmelidir. Sağlıklı beslenme açısından sebzelerin doğru yöntemle pişirilmesi oldukça önemlidir.Kamu spotları ile doğru pişirme yöntemleri halka anlatılabilir.

KAYNAKÇA

1. Baysal, A., 1998. Sağlıklı Beslenme: Uzmanların Önerisi Tüketicinin Algılaması, Beslenme ve Diyet Dergisi ,/ J Nıiîr and Diet 27(2): 1-4.

2.Bronze, M ., Figueira, M., Mecha, E. (2012). Flavonoids and its Contribution to a Healthier Life. Handbook on Flavonoids: Dietary Sources, Properties and Health Benefits, Nova Biomedical pp. 197-247.

3.Megep Modülü ,2007. Besin Grupları. Ankara,s. 35.

4.Mutlu, S., Haytaoğlu, A., Kır, A., İçer, B. 2009. Ulusal Gen Bankası Biber (Capsicum annuum L.) Materyalinde Morfolojik Karakterizasyon. Anadolu, J. of AARI, 19 (1): 63-91.

5. Karık, Ü., 2015. Ege ve Batı Akdeniz Florasındaki Anadolu Adaçayı (Salvia fruticosa Mili.) Popülasyonlarının Bazı Verim ve Kalite Özellikleri. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 12 (2): 32-42.

6.Karaağaç, O., Balkaya, A., 2017. Türkiye'de yerel sebze çeşitlerinin mevcut durumu ve ıslah programlarında değerlendirilmesi, Türktob Dergisi, 23: 12.

7.Stoyanov, 1982. N(Çeviri) Tıbbi Bitkilerimizi Değerlendirelim. Akgün Yayınevi, Bursa s. 1.

8.TPMK ,2017. Türk Patent ve Marka Kurumu Coğrafi İşaret Tescil Verileri, Ankara

9.Viskupicova, J., Ondrejovic, M., Sturdik, E. (2008). Bioavailability and metabolism of flavonoids. J. Food Nutr. Res., 47(4): 151– 162.

Vicente, A.R., Manganaris, G.A., Sozzi, G.O., ve Crisosto, C.H., (2009). Nutritional Quality of Fruits and Vegetables. Editör: W. J. Florkowski, R. L. Shewfelt, B. Brueckner and S. E. Prussia. Postharvest Handling: A Systems Approach (pp. 58-93), Elsevier Inc

Zeybek, N., 1985. Farmosotik Botonik. Ecz.Fak. Yay No:1, İzmir, s.4.

İnternet Kaynakları

http://research.sabanciuniv.edu/28212/1/Organik_%C3%BCr%C3%BCnler_daha_lezzetli_ve_besleyici_mi.pdf) Erişim Tarihi 10.06.2020

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(49)

Prof. Dr. Sharan BURAK[294]

STRATEGIC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT WITH RESOURCES-BASED APPROACH
KAYNAK BAZLI YAKLAŞIMLA STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

ABSTRACT

The growing interest in strategic management has increased the interest in the roles of different business functions in the strategic management process. Human resources management tries to integrate with strategic human resources management (SHRM) into the strategic management process. The emergence of a resource-based business model (RBBM) in the field of strategic management has significantly affected SHRM. According to RBBM, the main determinant of sustainable competitive advantage is business resources and human resources are one of the important resources of the business.

This idea shows that RBBM and SHRM are in a natural harmony. KDİM has become the most frequently used model in SHRM field today. In this study, after the basic views of RBBM and SHRM are briefly explained, how to apply RBBM to SHRM is examined based on the literature review.

Keywords: *Strategic Human Resources Management, Resource Based Business Model.*

ÖZ

Stratejik yönetime artan ilgi, stratejik yönetim sürecindeki rolleriyle başa çıkmak için çeşitli iş işlevlerine yol açmıştır. İnsan kaynakları yönetimi, stratejik insan kaynakları yönetimi (SHRM) aracılığıyla kendini stratejik yönetim sürecine entegre etmeye çalışmaktadır. Stratejik yönetim alanında firmanın kaynak temelli görüşünün (RBBM) ortaya çıkması SHRM'yi önemli ölçüde etkilemiştir. RBBM'e göre, sürdürülebilir rekabet avantajının ana belirleyicisi firma kaynaklarıdır ve insan kaynakları önemli firma kaynaklarından biridir.

Bu düşünce, RBBM ve SHRM'nin doğal bir eşleşme olduğunu göstermektedir. Bugün, RBV SHRM alanında en sık kullanılan model haline gelmiştir. Bu çalışmada, hem RBV hem de SHRM'nin ana düşüncelerini kısaca belirttikten sonra RBBM'nin SHRM'ye nasıl uygulanabileceği literatür gözden geçirilerek incelendi.

Anahtar Kelimeler: Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Firmanın Kaynak Bazlı Görünümü.

[294] **Miami Florida USA; Sharonburak1@gmail.com; ORCID identifier: 0000-0002-8579-2531**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

INTRODUCTION

The growing interest in strategic management has increased the interest in the roles of different business functions in the strategic management process. Human resources management (HRM) aims to integrate strategic human resources management (SHRM) into the strategic management process. In other words, the main purpose of SHRM is to ensure the integration of HRM with strategic management. Until recent years, studies in the field of SHRM have been in the form of investigating the relationship between independent HRM practices and business performance. However, the situation has changed dramatically today. The emergence of a resource-based business model (RBBM) in the field of strategic management has led to a significant paradigm shift in the source of sustainable competitive advantage (SCA). According to this model, the main determinant of SCA is not the opportunities around the enterprise but the resources it controls. This model has become the most used model in the field of strategic management and has influenced all the issues related to the field of strategic management. This model also affected SHRM. However, although RBBM did not directly lead to the birth of SHRM, it provided a theoretical foundation to SHRM and made significant contributions to its development. The fact that RBBM sees business resources as the basis of SCA and that human resources are accepted as one of the most important resources of the business shows that the understanding of SHRM and RBBM is in a natural harmony. Therefore, RBBM has become a frequently used model in SHRM field in recent years. Thus, in the HRM-based HRM understanding, human resources have started to be seen as a strategic resource that creates value for the business rather than being a cost resource for both employees and function (Sengul and Cora, 2020).

In this study, after explaining the theoretical structure of RBBM and SHRM briefly as a basis for future explanations, how RBBM can be applied to SHRM is examined. In other words, the conditions under which human resources can be SCA resources and the role of HRM practices in this process have been examined based on the literature review. Thus, how to establish a bridge between strategic management and human resources management has been tried to be revealed in terms of RBBM.

2. SOURCE BASED BUSINESS MODEL

Resource-based business model (RBBM) is a model that developed after the 1980s and tries to explain the achievement of sustainable competition advantage (SCA) of a single business in a single industry based on business resources. As the main determinant of SCA FDYUIO, RBBM sees the strengths in the internal environment, in other words, the resources of the business rather than the opportunities in the external environment. Accordingly, what a business can do is a function of not only the opportunities it encounters but also the resources it controls (Tecee, Pisano and Shuen, 1997: 513). In this section, the basic concepts and views of RBBM will be briefly explained as a basis for future explanations.

2.1. Sources

Business resources can be defined in different ways. Resources are everything that can be thought of as the strengths or weaknesses of a business, or they are concrete and abstract assets that are partially linked to the business (Wernerfelt, 1984: 172). Sources are inputs that participate in the production process (Grant, 1991b: 118). Resources are the stock of existing factors that the business owns or controls (Amit & Schoemaker, 1993: 35). Resources are concrete and abstract assets that an enterprise uses to develop and implement strategy (Barney, 2001: 54). Resources; It can be divided into three basic groups as tangible assets, abstract assets and organizational skills (Collis and Montgomery, 1998: 27).

1) Concrete assets; assets are assets that can be physically observed. As it is easy to identify and evaluate such assets, they are generally tradable and visible on the balance sheet (Grant, 1991a: 100). As an example of concrete assets; buildings, production facilities, amount of cash can be shown. Since concrete assets are relatively easier to imitate by competitors, the SCA potential is quite low (Collis and Montgomery, 1998: 27).

2) Abstract assets; are assets that do not physically observe assets. Since it is relatively difficult to identify and validate such assets, they are assets that are less tradable and often do not appear on the balance sheet. As an example of abstract assets; brand name, business reputation, patents, licenses can be shown. The potential for SCA is short-term, as soft assets are relatively more difficult to mimic by competitors (Fahey, 2000).

3) Organizational skills; is the capacity of a business to perform certain activities better than its competitors or to use its resources better (Collis, 1994: 145). Since it is very difficult to identify and appreciate talent, it is also difficult to be traded and appear on the balance sheet (Hopes, Madsen & Walker, 2003: 890). As an example of organizational skills; fast new product development, management capacity, organizational culture. SCAs are the most resource-rich as the skills are very difficult to imitate by competitors (Collis, 1994: 143).

3. STRATEGIC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

People have been dealing with management for a long time. However, the name of the business function dealing with this issue has changed over time such as "human relations", "personnel management", "human resources management (HRM)". Because they deal with the same phenomenon, the topic of personnel management and human resource management is largely the same, but their perspectives in managing people are different (Mikail and Cora, 2020). The most prominent feature of this difference is that HRM sees people as a "resource" (Truss and Gratton, 1994: 665), so that spending on people is not an expense but an investment. The result of this is that decisions regarding the use of human resources have strategic importance within the scope of business priorities (Truss and Gratton, 1994: 665). Therefore, human resources are more strategy oriented than personnel management.

4. RESOURCES-BASED STRATEGIC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

SHRM research prior to RBBM has two distinct features: First, it is to assume that performance will increase if HRM practices are compatible with the competitive strategy (Delery and Doty, 1996: 803; Boxall, 1996: 62; Truss and Gratton, 1994). : 670). Accordingly, the main purpose of HRM is to adapt to the strategy and to the extent that this harmony is achieved, HRM is considered to be effective. Second, strategy models that are expected to adapt to HRM practices are strategy models based on environmental factors as the main determinant of business performance (Wright, McMahan and McWilliams, 1994: 301). Accordingly, the factors that HRM can affect to adapt are limited. Hence, SHRM studies prior to RBBM mostly focused on the effects of the harmony between HRM practices and strategy on business performance (Truss and Gratton, 1994: 667). While these studies often lack a solid theoretical basis (Delery and Doty, 1996: 803; Wright and McMahan, 1992: 297; Baird and Meshoulam, 1988: 116), also, the findings, in general, show little evidence that compliance affects performance. (Wright, 1998: 56). On the other hand, the recommendations put forward based on the strategy models based on environmental factors have been very limited to be used by managers, since the managers have little emphasis on the factors that may affect them (Wright, McMahan and McWilliams, 1994: 301).

CONCLUSION

"Resource based business model (RBBM)" has become the most frequently used model in the field of competitive strategic management today. According to this model, the main determinant of "sustainable competitive advantage (SCA)" is the resources of the business rather than the opportunities and threats in the external environment. Strategic human resources management (SHRM), which tries to integrate human resources management (HRM) into the competitive strategic management process, has also been significantly affected by RBBM. SHRM, which is often criticized for lack of theory, has legitimately legitimized its existence thanks to RBBM. If the main determinant of SCA is business resources, human resources are also one of the most important business resources. This idea indicates that both approaches are in a natural harmony. Thus, human resources have become a natural part of it, rather than an element that needs to adapt

to the strategy. As a result, RBBM-based SHRM, which tries to explain how human resources can be SCA resources, has become the most frequently used model in SHRM today.

In this study, the theoretical foundations of RBBM based SHRM were examined based on the literature review. Accordingly, it can be said that the general human resources have the potential to be SCA resources because they have the characteristics of being strategic resources (valuable, scarce, not fully imitated and unsubstituted). On the other hand, it can be said that the potential of being a SCA resource is low, since the top management has lower characteristics to carry these features. It can also be said that the potential of human resources system applications to be SCA resources is higher than the potential of individual human resources practices to be SCA resources. The possible future consequences of this situation can be summarized as follows: First, it can be said that the competition among enterprises will increase and human resources will become more important in the search for SCA if it is accepted that human resources have SCA potential. This is expected to lead HR managers to play more important roles in the strategic management of the business. Secondly, since most of the concepts used in RBBM belong to human characteristics, RBBM and SHRM are expected to interact more in the future and RBBM-based SHRM will become more important. Finally, the existence of yet unknown aspects of the role of human resources in achieving SCA requires further research in this area.

REFERENCES

1. Amit, P. ve Schoemaker, P.J.H. (1993); “Strategic Assets and Organizational Rent,” Strategic Management Journal, 14: 33-46.
2. Baird, L. ve Meshoulam, I. (1988); “Managing Two Fits of Strategic Human Resource Management,” Academy of Management Review, 13 (1): 116-128.
3. Barney, J. (1991) “Firm Resources and Sustained Competitive Advantage,” Journal of Management, 17 (1): 99-120.
4. Barney, J. B. ve Wright, P. M. (1998); “On Becoming a Strategic Partner: The Role of Human Resources in Gaining Competitive Advantage,” Human Resource Man-agement, 37 (1): 31-46.
5. Barney, J. B. (2001); “Is the Resource-Based "View" a Useful Perspective For Strategic Management Research?,” The Academy of Management Review, 26 (1): 41-56.
6. Becker, B. ve Gerhart, B. (1996); “The Impact of Human Resource Management on Organizational Performance: Progress and Prospects,” Academy of Management Journal, 39 (4): 779-801.
7. Boxall, P. (1996); “The Staretgic HRM Debate and the Resource-based View of the Firm,” Human Resource Management Journal, 6 (3): 59-75.
8. Boxall, P. (1998); “Achieving Competitive Advantage Through Human Resource Strat-egy: Towards a Theory of Industry Dynamics,” Human Resource Management Re-view, 8 (3): 265-288.
9. Bowman, C. ve Ambrosini, V. (2003); “How the Resource-based and Dynamic Capabil-ity Views of the Firm Inform Corporate-level Strategy,” British Journal of Man-agement, 14: 289-303.
10. Collis, D. J. (1994); “Research Note: How Valuable are Organizational Capabilities?,” Strategic Management Journal, 15:143-152.
11. Collis, D. ve Montgomery, C. A. (1998); Corporate Strategy: A Resource-Based Ap-proach, McGraw-Hill: Boston, Massachusetts.
12. Combs, J.G. ve Ketchen, D.J. (1999); “Explaining Interfirm Cooperation and Perform-ance: Toward a Reconciliation of Predictions from the Resource-basedVıew and Organızatıonal Economics,” Strategic Management Journal, 20: 867–888.
13. Delery, J. E. ve Doty, D. H. (1996); “Modes of Theorizing in Starategic Human Re-source Management: Tests of Universalistic, Contingency, and Configurational Performance Predictions,” Academy of Management Journal, 39 (4): 802-835.
14. Fahy, J. (2000); “The Resource-based View of the Firm: Some Stumbling-blocks on the Road to Understanding Sustainable Competitive Advantage,” Journal of European Industrial Training, 24 (2/3/4): 94 (article-html).
15. Fernandez, E., Montes, J. M. ve Vazquez, C. J. (2000); “Typology and Strategic Analy-sis of Intangible Resources A Resource-based Approach,” Technovation, 20: 81-92.

16. Grant, R. M. (1991a); Contemporary Strategy Analysis: Concepts, Techniques, Applications, Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.
17. Grant, R. M. (1991b); "The Resource-based Theory of Competitive Advantage: Impli-cations for Strategy Formulation,"California Management Review, Spring: 114-134.
18. Hooley, G., Broderick, A. ve Moller, K. (1998); "Competitive Positioning and the Re-source-based View of the Firm," Journal of Strategic Marketing, 6: 97-15.
19. Hoopes, D. G., Madsenz, T. ve Walker, G. (2003); "Guest Edıtors' Introductıon to the Special Issue: Why is There a Resource-based Vıew? Toward a Theory of Com-petitive Heterogeneity," Strategic Management Journal, 24: 889–902.
20. Kamoche, K. (1996); "Strategic Human Resource Management Within a Resource-capability View of the Firm,". Journal of Management Studies, 33 (2): 213-233.
21. Karami, Azhdar, Analoui F. Ve Cusworth J. (2004); "Strategic Human Resource Man-agement and Resource-based Approach: The Evidence From the British Manufac-turing Industry," Management Research News. 27 (6): 50-68.
22. Lado, A. A. ve Wilson, M. C. (1994); "Human Resource Systems and Sustained Com-petitive Advantage: A Competence-based Perspective," Academy of Management Review, 19 (4): 699-727.
23. Lengnick-Hall, C. A. ve Lengnick-Hall, M. L. (1988); "Strategic Human Resource Management: A Review of the Literature and a Proposed Typology," Academy of Management Review, 13 (3): 454-470.
24. Mikail E. H., Çora H. (2020). .Örgüt Ikliminin Özel Saglık Sektöründe Hizmet Kalitesi Üzerine Yansımalarına Iliskin Bir Çalısma. Turkish Studies (Elektronik), 15(1), 481-298. https://doi.org/10.29228/turkishstudies.39507
25. Mueller, F. (1996); "Human Resources As Strategic Assets: An Evolutionary Resource-
26. Based Theory," Journal of Management Studies, 33 (6): 757-785.
27. Peteraf, M. A. (1993); "The Cornerstones of Competitive Advantage: A Resource-
28. Based View," Strategic Management Journal. 14: 179-191.
29. Pfeffer, J. (1995); "Producing Sustainable Competitive Advantage Through the Effec-tive Management of People," Academy of Management Executive, 9 (1): 55-72.
30. Richard, O. C. ve Johnson, N. B. (2001); "Strategic Human Resource Management Effectiveness and Firm Performance," International Journal of Human Resource Management, 12 (2): 299-310.
31. Saa-Perez, P. ve Garcia-Falcon, J. M. (2002); "A Resource-based View of Human Re-source Management and Organizational Capabilities Development," International Journal of Human Resource Management, 13 (1): 123-140.
32. Sengul C., Çora H. (2020). Healthcare Tourism in Second Decade of 21st Century: A Review of Turkey as the New Global Center for International Patients. Journal of Health Systems and Policies (JHESP), 2(1), 56-86.
33. Tecee, D. J., Pisano, G. ve Shuen, A .(1997); "Dynamic Capabilities and Strategic Man-agement," Strategic Management Journal, 18 (7):509-533.
34. Truss, C. ve Gratton, L. (1994); "Strategic Human Resource Management: A Concep-
35. tual Approach," The International Human Resource Management, 5 (3): 663-686.
36. Wernerfelt, B. (1984); "A Resource-based View of the Firm," Strategic Management Journal, 5: 171-180.
37. Wright, P. M. ve McMahan, G. C. (1992); "Theoretical Perspectives for Strategic Hu-man Resource Management," Journal of Management, 18 (2): 295-320.
38. Wright, P. M., McMahan, G. C. ve McWilliams, A. (1994); "Human Resources and Sustained Competitive Advantage: A Resource-based Perspective," International Journal of Human Resource Management, 5 (2): 301-326.
39. Wright, P. (1998); "Strategy-HR Fit: Does It Really Matter?," Human Resource Planning, 21 (4): 56-57.
40. Wright, P. M., Dunford, B. B. ve Snell, S. A. (2001); "Human Resources and the Re-source-based View of the Firm," Journal of Management, 27: 701-721.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(50)

Dr. Ali Nazmi ÇORA[295]

A CONTEMPORARY STUDY ON REALITY OF ARMENIAN GENOCIDE and THE COUNTER MEASURES ORGANIZATION WITH MANAGEMENT TO THE ARMENIAN REBELLION

ERMENİ SOYKIRIMI GERÇEĞİ ve ERMENİ İSYANINA KARŞI KARŞI TEDBİRLERİN ORGANİZASYONU İLE YÖNETİMİ ÜZERİNE GÜNCEL BİR ÇALIŞMA

ABSTRACT

Today, half the world, almost all of the most developed countries and Western countries formally recognize the Armenian Genocide. In certain states of the USA and in some European countries such as Switzerland, saying that "the genocide isn't real," or even arguing about it is considered a offence that will get you into prison (Gürün, K., 2012, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000)

This is a behavior that does not comply with the moral code of the hypocritical West, which has been applying double standards for centuries. The Turks have faced the one-sided, brutal and unrealistic accusations and oppression of the West for 5 centuries, and the same type of irrational impositions by both the USA and the European Union still continue to this day (Gunter, M., 1986, Bruce, F., 2009, Çora, A. N., 2013, Terzioğlu, A., 2016). The Turkish people are unprepared against the Armenian claims. The blind admiration to the West, the lack of foresight on the part of the leaders and unfortunately the UNRESPONSIVENESS of the Turkish society have always encouraged the west. This state of affairs should be stopped as soon as possible. (Mango, A., 2011, Bal H., Arslan A., Demirhan, H., 2012).

Keywords: *Armenian Genocide, Genocide, Human rights, Turkey, Armenia.*

JEL Codes: *N4, N9, Z1.*

ÖZ

Bugün için Dünyanın yarısı, en gelişmiş ülkeler de Batı ülkelerin hemen hemen tamamı Ermeni Soykırımını yasal olarak kabul etmiştir. Hatta, bazı ülkelerde örneğin; ABD'nin bazı eyaletlerinde Avrupada bazı ülkelerde örneğin İsviçre'de "Soykırımı yok" demek, hatta bunu tartışmak bile sizi hapse attıran bir suçtur (Gürün, K., 2012, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000).

Bu durum ikiyüzlü çifte standartlığı yüzyıllar boyunca uygulayan Batının ahlak kurallarına uymayan bir davranışıdır. Türkler 5 asırdır batının tek taraflı, acımasız ve gerçek dışı davranış ithamı ve baskısı ile karşılaşmıştır ve hem ABD hem de Avrupa Birliği'nin aynı tip akıl dışı dayatmaları devam etmektedir (Gunter, M., 1986, Bruce, F., 2009, Çora, A. N., 2013, Terzioğlu, A., 2016). Türk halkı Ermeni iddialarına karşı hazırlıksızdır. Batıya körü körüne hayranlık idarecilerin basiretsizliği ve Türk toplumunun maalesef tepkisizliği hep batıyı cesaretlendirmiştir. Buna bir an önce dur denilmelidir Mango, A., 2011, Bal H., Arslan A., Demirhan, H., 2012).

Anahtar Kelimeler: Ermeni Soykırımı, Soykırım, İnsan hakları, Türkiye, Ermenistan.

JEL Kodları: N4, N9, Z1.

[295] ***Dr. Ali Nazmi Çora, Florida, USA***

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1-INTRODUCTION

1.1. The claims of the "Armenian Genocide" date back to the years of the First World War. After the First World War, there were two major revolutions that affected the course of history in the geography where the Armenian problem was experienced. First in Russia, after the fall of Tsarism, the "socialists" overthrew the government of the masked capitalists, and the Union of Soviet Socialist Republics was established (Saral, A. H., 1970. İlter, E., 1994, Fromkin, D., 2009, Aksakal, M., 2010, Çora, A. N., 2014).

1.2 And in Turkey, our age first war of independence took place against the imperialist occupation. The national forces governing the war established a national state, the aim of which was to purify the land they dominated from imperialism as well as its medieval relations and institutions. The Revolutionary Republic administration made the whole world recognize this victory with the Treaty of Lausanne and ensured its permanence (Akçora, E., 1994, Şimşir, B. N., 1982, Yıldırım, H., 200, Lewy, G., 2005).

1.3 The First World War was initiated by the imperialist states to share the Ottoman Empire, China and Iran, and to redistribute the old colonies in light of the new power balance. The claim of the "Armenian genocide" was brought forward by the imperialist states trying to get the biggest share from the Ottoman lands. However, following the revolutions in the Soviet Union and Turkey, political borders in the region were stabilized and the Armenian problem was solved in a revolutionary and a permanent way (Taşkıran, C., 2005). There was no genocide against the Armenians, but the genocide allegations were cleared with guns. In the two countries where the "Armenian problem" was staged, there were now two revolutionary states. Therefore, even if the claims of the "Armenian genocide" were not completely eliminated after 1923, they were shelved until the 1960s and 1970s (Akçora, E., 1994, Beydilli, K., 1995, Raymond, H. K., Paboudjian, P. B., 2013, Mango, A., 2010, Çora, A. N., 2019)

1.4. Atatürk's revolutions entered the recession in the early 1940s in Turkey and were gradually liquidated after the Second World War. The 27 May 1960 movement created an interruption in this liquidation process, and in the 1970s the pro-Western forces reinforced their power (Eroğlu, M., 1999, İlter, E., 1999, Türkdoğan, B., 2006, Çora H., 2016).

1.5. The allegations regarding the "Armenian genocide" were reignited in the USA and Western European states during these years. The Republican Era was re-launched after these revolutions were withdrawn (Erickson, E.J., 2006, Çora, A. N., 2013).

1.6. The claims and political impositions produced by the West by distorting historical facts could only be confronted with a revolutionary will and attitude, just like between 1917-1922. This was the first step necessary for the struggle to be carried out both in the field of history and politics. However, in Ankara, which then became the direct target of the claims, there was no will to resist imperialism and the psychological war it waged based on diverting historical facts (Shaws S. J. and Kural E., 1977, Çora, A. N., 2014, Kaya, N., Aydın, S., Ongun, G., 2016).

2-ARMENIAN GENOCIDE IS A BIG LIE

2.1. There was no doubt that the real major disaster was taking place in Ankara.From the 1970s to today, as the dependence of those in positions of power in Turkey on the West increased, their ability to resist the pressure and threats from the West got weaker. (Türközü, H. K., 1995). For this reason, those who govern our country have hidden even the hostile activity in this direction from the people of this country, let alone oppose the "Armenian genocide" campaigns originating from the West. Thus, the claims of "genocide" were renewed in the 1960s and situation was escalated with the support provided to ASALA terrorism in the 1970s and the allegations are now used as clear tools of threat (Marchand, L., Perrier, G., and Blaythe, D., 2015, Göcek, F. M., 2015, Kundakçı, H., 2001).

2.2. It's obvious that these threats are coming from the big states who have been defined as "allies" for fifty years by those in power in Turkey. There is nothing more to discuss about the contradiction between the "ally" narration about the USA and Europe and the hostile practices of these states (Herzig E., Kurkchiyan M., Curzon R., 2005, Çora, A. N., 2013).

2.3. The US and European Union collaborators in Ankara have all the historical documents, information, evidence at their disposal. Unlimited state facilities, such as the necessary funds, the diplomatic

power and the people who can bring that information into the light of day, and present it to the publics of both Turkey and the world, are also available. But all that means nothing (Uras, E., 1976). Because there is no will to use these opportunities against the "great ally" and other "allies." How could it be that those in power have common interests with the states they call “allies?" The common interests and complicity, lead up to Turkey being placed under control in the guise of having a candidate European Union member status (Özkan, Z., 2001, Gürün, K., 2012, Şahin, G., 2007, Erickson, E.J.,2013).

2.4. And now the "Armenian genocide" claims are landing like dagger blows one after the other on Turkey, who is nailed on the cross at Europe’s door. Collaborative forces actually rely on the success of this hostile activity, let alone counteract those blows. Therefore, in addition to not preparing and implementing a total resistance plan on all fronts such as economic and political, initiatives in this direction are also undermined at every turn (Göyünç, N., 1985, Halaçoğlu, Y., 200, Marchand and Perrier 2015).

2.5. The institutions, such as the Overseas Promotion Fund that were supposedly established to promote and defend Turkey, are carrying out activities to diminish the values of the revolution and bind Turkey tightly to the West, instead of promoting and defending the Republican Revolution and its culture. Public resources are being spent and scattered for non-national purposes, purposes that are in fact against national interests (Ural, G., 1998, Yurtsever, C., 1999, Uyar, M. And Erickson, E.J., 2009),

2.6. The same Western powers instigate the allegations of “Armenian genocide” as well as support and guide racist and sharia activities in Turkey. It must be clearly stated that Western coconspirators who are in positions of power have intentionally destroyed Turkey's ability to defend itself in rightful a cause. Just like the trial court Damat Ferid Pasha set up by the order of the British imperialism to judge "genocide," they wanted to judge and persecute the revolution and patriotism of Turkey (Tüzün, N., 1983, Suny, R. G., Naimark N. M. and Müge F., 2011).

3. **CONCLUSION**

3.1. Therefore, the responsibility to resist the threat that accuses our country of being guilty of the "Armenian genocide" rests with revolutionary institutions, progressive intellectuals and patriotic researchers (Gazigiray, A., 1982, Çora, A. N., 2019)

3.2. Turkey's revolutionary history is our most valuable treasure in this case. Let us not forget, imperialism wants to condemn our revolutionary War of Independence as "genocide." This is the essence of the matter. It's only possible to resist this attack by embracing revolutionary history. If there is a cause to be presented to the world, it is our right to national liberation, our right to defend our homeland, to live freely and independently. And it's true, we've won all that with our guns. We’ve frustrated the efforts of imperialism that wanted to strangle and destroy us and the forces it fired up, defeated them and established the Republic of Turkey. This is the event that's called "genocide" by some and "the Asia Minor disaster" by others (Karabekir, K., 1995, Gül, N., 2000, Şaşmaz, M., 2000, Talat Paşa., 2005, Gunter, M., 2013).

3.3. Turkey was founded with a revolution and those who ~~can~~ not accept that are now bombarding the national state with their theory of "genocide." Everybody knows that if something is established with guns, it can only be town down by guns. For this reason, it is certain that those who put forward the "Armenian genocide" allegations will attempt to carry out their claims with guns themselves. Therefore, first of all, we should know that we cannot resist this attack with archival documents and historical research alone (Waal, D. T., 2015). Today everything is for national resistance. So we must put historiography and research in the service of national resistance as well. This is the approach that will unite us with facts and keep our scientific honor and morality alive (Şıhaliyev, E. Arifoğlu., 2002, Şimşir, B. N., 1990, 1999,2002, Tacar, P. Y., 2003).

4. COUNTERMEASURES ORGANIZATION WITH MANAGEMENT

4.1. The project that will wake the world up to the truth of Armenian Terror should be addressed immediately. The proposed project should address the issue systematically. The project should consist of complementary subsystems. It will therefore be different from the individual studies conducted until now. In order to answer the question of why the project should be carried out, we should take a brief look at international influencing tools and how they are utilized (Güçlü, Y., 2012, Öke, M. K., 2012, Tacar, P., 2012).

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

The enforcement tools chosen by states play an important role in controlling actions. According to their influence, these tools of enforcement can be listed as follows (Yıldırım, H., 2000, Kaynak, 2001, Lewis, B., 2002, Tashji, E., 2010, Göcek, F. M., 2012);

a) Tools of diplomatic influence
b) Tools of economic influence,
c) Propaganda,
d) Tools of military influence.

4.2. Propaganda is trying to shape human thought by direct methods without requiring use of force. Since the aim of foreign policy is to change the competitor's mind and to follow the country's respective interests; it is clear that propaganda will have an important place in this struggle for the acquisition of mindsets and therefore the public. In order for the propaganda to be successful (Yaşarbaş, E., 1984, Süslü, A., Kırzıoğlu, F., Yınanç, R., Halaçoğlu, Y., 1995, Çora, A. N., 2015).

a) It's purpose should be determined,
b) The addressee, the target group and audience must be determined objectively and correctly,
c) Propaganda organization should be established,
d) The message, words or behavior should be supported with impressive symbols,
f) Tools of communication should be readily available.

4.3. The masses that could be targeted with propaganda activities in such a study are:

a) Our own people,
b) Peoples of friendly states,
c) Peoples of impartial states,
d) Peoples of hostile states.

4.4. The purposes of this documentary, which aims to demonstrate in an objective way that the Armenian claims are baseless and unwarranted, are listed below with their justifications (Mc. Carthy, J., 1983, Süslü, A., 2001, Sır, A.Y., 2012);

a) The Turkish State has every right to respond to the false allegations of Armenians on international platforms. The Turkish State and Nation must demonstrate with real evidence that it's in fact being slandered. The Republic of Turkey is obliged to show the truth to the states giving recognition such artificial agendas with Armenian lobbies seized with an inferiority complex and most importantly to the Republic of Armenia, which aims to benefit from all this. Polluted Western brains should be illuminated and guided. The strategies of Armenian propaganda centers should be disrupted. At least three information campaigns should be organized against every hostile Armenian activity. The campaigns should give weight to visual and audio materials (Yavuz, H., 2011, Çora, A. N., 2015, Kaya, N., Aydın, S., Ongun, G., 2016).

b) The Turkish people are unprepared against the Armenian allegations. This issue is either left out of the curricula or taught to our children very little and in a superficial fashion. And a group of people who know truth of Armenian slanders in all clarity, they have difficulties in transferring this information to younger generations. Therefore, the primary concern should be informing the Turkish people and raising their awareness (Parmaksızoğlu, I., 1981, Gazigiray, A. A., 1982, Kortantamer, T., 2002), Mc. Carthy, J., 1997)

It is particularly necessary to support millions of Turks living abroad so they can be more resilient against the Armenian allegations, and to use this potential more effectively from time to time and use it as an element of pressure on the political institutions in their countries of residence. For this reason, Turkish people who live abroad and can establish lobbies must be informed thoroughly (Amin M. A., Fortna B. C., 2001, Gören, E., and Çora, A. N., 2015).

c) It is inevitable for the Armenian allegations that are always kept popular on agendas, to set the people of the friendly states against Turkey. Even basic sympathy for these allegations antagonizes Turkey. So a propaganda study aimed at the peoples of friendly states means that they will learn the facts objectively and without prejudice. Having the support of the people of the friendly nations, as we do in other issues, will make us stronger in the international arena. Therefore, one of the primary goals is to find ways to broadcast the project to be prepared on TVs in friendly nations (Saray, M., (1985, Akdes, N. K., 1990).

d) Anatolia is a difficult geography due to its location and conditions. Due to its geopolitical location, foreign powers have been trying to keep Anatolia under their thumbs in every period of history. Foreign States try to persecute the Republic of Turkey, under the pretext of the Armenian allegations that their people have no actual interest in, as well as use it as a domestic policy material. A propaganda project targeting the peoples of the nations that we believe to be neutral or that at least exhibit a neutral attitude with regards to Armenian allegations will prevent the Republic of Turkey from standing alone in the face of this baseless slander. Neutral countries and communities should be guided in favor of the Republic of Turkey. The massacres that he occupying armies committed during the First World War should be laid out for the whole world to see. The means of nationalization (allegations of genocide) and the means of identity formation should be taken from the Armenians. It should be explained to the whole world that Armenians live in peace and safety under Turkish rule, as they always have been (Yalçın, A., 1975, Ulu, C., 2009, Türk Dışişleri Bakanlığı, Web site, Şimşir, B. N., 1986, Şaşmaz, M., 2013, Çora A. N., 2015.).

e) As can be seen recently, the parliaments of some countries bring this issue to the forefront with an approach that is far from good intentions, as they are under the influence of Armenian lobbies. In fact, as in the case of the Vatican, even religious leaders began to get involved giving the issue a far more dangerous dimension (Mc. Carthy, J., 1989, Perinçek, M., 2001, Şimşir, B. N., 2009).

f) As can be seen recently, the parliaments of some countries bring this issue to the forefront with an approach that is far from good intentions, as they are under the influence of Armenian lobbies. In fact, as in the case of the Vatican, even religious leaders began to get involved giving the issue a far more dangerous dimension. Although the diplomatic initiatives of the Republic of Turkey are effective, the issue remains on agendas for long periods of time and essentially harms Turkey. In order to put an end to such developments, there is a need for propaganda initiative that can have an impact at least on the peoples of the nations that are considered to be hostile. Only in this way will we be able to explain the Turkish thesis and historical facts to the people of the aforementioned nations. Awareness of other nations will put pressure on the parliaments of these countries (Mc. Carthy, J., and Şimşir, B. N., 1984, Pulat, T., 2012, Mikail, E. H., Tacar, P. Y., 2003, Çora H., Çora A, N., 2019,

REFERENCES

1. Akdes, N. K., (1990), Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı, Ankara, p.47,83
2. Akçora, E., (1994), Van ve Çevresinde Ermani isyanları (1896-1916), Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, p.91, 207-211
3. Aksakal, M., (2010)., The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and The First World War (Cambridge Military Histories), Press Amazon.com, USA, p.146
4. Amin M. A., Fortna B. C., (2001), The Modern Middle East: A Sourcebook for History", Oxford University Press, USA, p.330-672
5. Atatürk Araştırma Merkezi, (2000), Türk-Ermeni İlişkileri & 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış, Ankara, p.23
6. Bal H., Arslan A., Demirhan, H., (2012), Tarihi ve Stratejik Boyutlarıyla Ermeni Meselesi, İdil yayıncılık, İstanbul, p.47
7. Beydilli, K., (1995), Recognition of the Armenian Catholic Community and the Church in the Reign of Mahmud II. (1830), Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkic Sources XXIV, University of Harvard, USA, p. 241
8. Bruce, F., (2009), Lies, Damn Lies, and death of Armenians, Article, The World Post, USA
9. Bogosian, E., (2015), Operation Nemesis: The Assassination Plot that Avenged The Armenian Genocide, Amazon.com, USA, p.113
10. Çora, A. N., (2013), Yalan Ermeni Soykırımı İddiasi, Press Amazon.com, US, p.47
11. Çora, A. N., (2013), Yalan Ermeni Soykırımı İddiası'nın Bugünkü Durumu, Press Amazon.com, USA, p.356
12. Çora, A. N., (2014), Azınlık faaliyetleri-Istiklal Harbi Sırasında Atatürk'ün Nutkuna ve diğer resmi belgelere göre azınlıkların faaliyetleri ve bunlara karşı alınan tedbirler, Press Amazon.com, USA, p.201
13. Çora, A. N., (2014), Ataturk'çü Düşünce Sistemi 2nci Baskı, Press Amazon.com, USA, p.298
14. Çora, A. N., (2015), Armenian Genocide, A Big Lie, Press Amazon.com, USA, p.115
15. Çora H., (2016), Leadership while managing change in the organizations, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30, p .233
16. Ekşi, A., (2006), Türk - Ermeni İlişkilerinde Tarihi Gerçekler Belgeler ve Tanıklarla ALFA YAYINLARI, İstanbul, p.401
17. Erickson, E.J., (2006), Armenian massacres: new records undercut old blame (Reexamining History), An article from Middle East Quarterly
18. Erickson, E.J., (2013), "Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency", Press Amazon.com, USA, p.345
19. Eroğlu, M., (1999), Armenian Issue, Pub. Kök series of Social and Strategical Researchers, Ankara, p.123
20. Fromkin, D., (2009), A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East, Press Amazon.com, USA, p.389, 425

21. Gazigiray, A. A., (1982), Osmanlılardan Günümüze kadar vesikalarla Terörün kaynakları, Gözen Kitapevi, İstanbul, p.62
22. Göcek, F. M., (2012), "A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire", Press Amazon.com, USA, p.386-387
23. Göcek, F. M., (2015), Denial of Violence: Ottoman Past, Turkish Present, and Collective Violence against the Armenians, 1789-2009", Oxford University Press USA, p.157, 253
24. Gören, E. and Çora A. N., (2015), Ermeni Mezalimi ve Ömer Necati Gören'in Anlattıkları, Press Amazon.com, USA, p.23,27
25. Gunter, M., (1986), Contemporary Armenian Terrorism, Press Amazon.com, USA, p.17
26. Gunter, M., (2013), What is genocide? The Armenian case (Turkey, Past and Future), An article from Middle East Quarterly
27. Güçlü, Y., (2012), The Holocaust and the Armenian Case in Comparative Perspective, University Press of America, p.41
28. Gül, N., (2000), Yirmibirinci Yüzyılın Başlangıcında"Haydat" (Ermenilerin Davası), Stratejik Analiz, Cilt 1 (2) , p.25-28
29. Gürün, K., (2012), Ermeni Dosyasi, Bilgi yayınevi, İstanbul, p. 35,394,401
30. Göcek, F. M., (2012), Beni Yıkamadan Gömün & Kürtler Ermeni Soykırımını Anlatıyor, Belge yayınları, İstanbul, p.43
31. Göyünç, N., (1985), Osmanlı idaresinde Ermeniler, Gültepe Yayınlari, İstanbul, p.73
32. Gazigiray, A., (1982), Osmanlılardan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörunun Kaynakları, Gözen Kitapevi, Istanbul. P.23
33. Halaçoğlu, Y., (2001), Realities Behind the Relocation, içinde Türkkaya Ataöv (Ed), The Armenians in the Late Ottoman Period, Turkish Historical Society (Türk Tarih Kurumu), Ankara. P.67-69
34. Herzig E., Kurkchiyan M., Curzon R., (2005), The Armenians: Past And Present In The Making of National Identity, p.234
35. İlter, E., (1994), Ermeni Propogandasının kaynakları, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, Ankara, p.117
36. İlter, E., (1999), Ermeni Kilisesi ve Terör, Köksav, Ankara, p.47
37. Karabekir, K., (1995), Ermeni Dosyası (yayına Hazırlayan Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul, p.287
38. Kaya, N., Aydın, S., Ongun, G., (2016), The Impacts of Servant Leadership and Organizational Politics on Burnout: A Research among Mid-Level Managers", International Journal of Business Administration Vol. 7, No. 2; 2016
39. Kaya, N., Aydın, S., Ongun, G., (2016), The Effects of Organizational Politics on Perceived Organizational Justice and Intention to Leave", American Journal of Industrial and Business Management, 2016, 6, 249-258
40. Kortantamer, T., (2002), Ermeni dosyası, Ege Üniversitesi, Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Grubu, İzmir, p.46
41. Kundakçı, H., (2001), Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, Türkiye gaziler Vakfı Yayınları, Ankara, p.65
42. Lewis, B., (2002), Statement, Princeton University Distinguishing Armenian Case from Holocaust, http://www.ataa .org/reference/lewis.pdf
43. Lewy, G., (2005), "The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Press Genocide (Utah Series in Turkish and Islamic Stud)", Press Amazon.com, USA, p.76
44. Mango, A., (2010), From the Sultan to Atatürk: Turkey (Makers of the Modern World), Press Amazon.com, USA, p.237
45. Mc. Carthy, J., (1983), Muslim and Minorities the Population of Ottoman, New York University Press, Distributed by Columbia University Press, p.154
46. Mc. Carthy, J., and Şimşir, B. N., (1984), "Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)", PressAmazon.com, USA, p.86
47. Mc. Carthy, J., (1989), Turks and Armenians: A manual on the Armenian Question, Press Amazon.com, USA, p.67,101
48. Mc. Carthy, J., (1997), The Ottoman Turks: An Introductory History to 1923 Jan 29, Press Amazon.com, USA, p.77
49. Marchand, L., Perrier, G., and Blaythe, D., (2015), "Turkey and the Armanian Ghost: On the Trail of the Genocide", Press Amazon.com, USA, p.99
50. Mikail, E. H., Çora H., Çora A, N., (2019). Turkish Nationalism and Turkish Union Project. Open Journal of Political Science, 9(04), 610-623., Doi: 10.4236/ojps.2019.94037 (Yayın No: 6140643)
51. Öke, M. K., (2012), Yuzyilin Kan davasi Ermeni Sorunu", İrfan Yayinevi, İstanbul, p. 188,323
52. Özkan, Z., (2001), The Armenian Question from Terror to Policy, Erofset, İstanbul, p.129
53. Perinçek, M., (2001), Atatürk ve Ermeni Sorunu, içinde Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu, Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul, p.88
54. Pulat, T., (2012), Avrupa İnsan Haklari Mahkemesi'nde Dogu Perincek-Isvicre Davasi Bir Dusunceyi Ifade Ozgurlugu Sorunu ve Adil Bellek Talebi", Kaynak Yayinlari, Istanbul, 23,47
55. Parmaksızoğlu, I., (1981), Ermeni Komitelerinin IhtilaI Harekatleri ve Besledikleri Emeller, DSI Basim Foto - Film Isletme Mudurlugu, Ankara, p.48
56. Raymond, H. K., Paboudjian, P. B., (2013), Ermeniler 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda, Aras Yayıncılık, İstanbul, p.56
57. Saray, M., (1985), Turk,Sovyet Munasebetleri ve Ermeni Meselesi" Tarih Boyunca Turklerin Ermeni Toplumu ile iliskileri Sempozyumu. Ankara
58. Suny, R. G., Naimark N. M. and Müge F., (2011), A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire, Oxford University Press, London, p. 44,187
59. Shaw, S. J., (2000), "Studies in Ottoman and Turkish history: Life with the Ottomans (Analecta Isisiana), Isis Press, İstanbul, p.326,
60. Süslü, A., Kırzıoğlu, F., Yınanç, R., Halaçoğlu, Y., (1995). Türk tarihinde Ermeniler (Temel kitap, Kars Kafkas Universitesi, Ankara, p.34,117
61. Süslü, A., (2001), Atatürk ve Ermeniler, Yeni Türkiye, Ermeni özel Sayısı II, Mart-Nisan Sayısı,Yıl 7, 28, p. 742-746
62. Saral, A. H., (1970), Ermani Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, p.77,231Saray, M., (1985), Turk,Sovyet Munasebetleri ve Ermeni Meselesi, Tarih Boyunca Turklerin Ermeni Toplumu ile iliskileri Sempozyumu. Ankara
63. Sır, A.Y., (2012), Diaspora Armenians and their Restitution Attempts" Ermeni Araştırmaları, No: 41, Ankara
64. Şahin, G., (2007), Ermeni Faaliyetleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, p.167,211
65. Şaşmaz, M., (2000), British Policy and the Application of Reform for the Armenians in Eastern Anatolia, 1877-1897, Turkish Historical Society VII. Dizi - Sayı 170, Ankara, p.267
66. Şaşmaz, M., (2013), İngiliz Konsolosları ve Ermenilerin Katliamı İddiaları (1878-1914), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, p.598-601

67. Şıhaliyev, E. Arifoğlu., (2002), Türkiye ve Azerbaycan Açısından Ermeni Sorunu, Türk Kültür ve Eğitim Norm Geliştirme Vakfı Yayını, Ankara, p. 207
68. Şimşir, B. N., (2002), The Genesis of the Armenian Questions, TTK Basımevi, Ankara, p.145
69. Şimşir, B. N., (Ed.), British Documents on Ottoman Armenians (İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri), C. I: 1856-1880; C. II: 1880-1890; C. III: 1891-1895; C.IV:1895; Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982-1990.
70. Şimşir, B. N., (Ed.), Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Arméniennes , C. I: 1886-1893; C. II: 1894-1895; C. III: 1895-1896; C. IV: 1896-1900; Publications de la Societe Turque d'Histoire, Ankara 1985-1999.
71. Şimşir, B. N., (1976), Malta Sürgünleri, Milliyet Yayınları, İstanbul, p. 94
72. Şimşir, B. N., (1982), The Genesis of the Armenian Question, Ankara, Turkish Historical Society, Ankara, p.129
73. Şimşir, B. N., (1986), Osmanlı Ermenileri, Bilgi Yayınevi, Ankara, p.189
74. Şimşir, B. N., (2009), Ermeni Meselesi (1774-2005), Bilgi Yayınevi, Ankara, p.401
75. Tacar, P. Y., (2003), "Ermenilerin Soykırımı Savının Oluşturduğu Gerginliğin Çözümü İle İlgili Hukuki ve Siyasal Öneriler," Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Yayına Hazırlayan-lar: Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.221-255.
76. Tacar, P. Y., (2003), Hukukî ve Siyasî Boyutuyla Ermeni Sorunu: Ermeniler Soy Kırımına Uğratıldı mı?, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim: Özel Sayı: Tarihten Bir Kesit, Sayı: 38 (Nisan 2003), s. 34-37.
77. Tacar, P., (2012), Perinçek case examines the decisions of the Swiss courts in light of international law and international case law and shows that both during the hearings and at their decisions, the Swiss courts violated the basic legal principle of neutrality in several occasions, Kaynak yayınevi, İstanbul, p.7
78. Talat Paşa., (2005), Ermeni Vahşeti ve Osmanlı Devleti Raporu Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra) 1916, Örgün, İstanbul,
79. Kaynak, (2001), Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu/Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul, p.88
80. Tashji, E., (2010), Ermeni İddiaları & Gerçekler Açıklanmalıdır, Avcıol Basım Yayım, İstanbul, p.15, 231
81. Taşkıran, C., (2005), Van'da Ermeni Devleti Denemesi/Belgelerle, Platin, yayınevi İstanbul, p.155
82. Tekinoğlu, H., (2007), Ermeni Sorunu / Geçmişten Günümüze, Kum Saati yayınları, İstanbul, p.37
83. Terzioğlu, A., (2016), Yerli ve Yabancı Kaynakların Işığında Ermeni Tehciri Meselesi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara, p.23
84. Türkkaya A., (2001), The Armenians in the Late Ottoman Period (Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler), Edited by Türkkaya Ataöv, The Turkish Historical Society for The Council of Culture, Arts and Publications of The Grand National Assembly of Turkey, Ankara, p.13
85. Türkdoğan, B., (2006), 1915'ten Günümüze Tehcir Türk-Ermeni İlişkileri, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul, 245,413
86. Türközü, H. K., (1995), Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi, 3. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, P.3
87. Tüzün, N., (1983), Tarihimizde Ermeniler, Akdeniz Üniversitesi Atatürk Devrimleri ve İlkeleri Araştırma Merkezi Yayınları, Isparta, P.201
88. Ulu, C., (2009), Türkiye Cumhuriyeti'nde Ermeniler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, p. 345
89. Uras, E., (1976), Tarihte Ermeniler ve Ermcni Meselesi, Belge yayınlari, İstanbul, p.227
90. Ural, G., (1998), Ermeni Dosyası, Kamer yayınları, İstanbul, p. 387,388
91. Uyar, M. And Erickson, E.J., (2009), A Military History of the Ottomans: From Osman to Ataturk (Praeger Security International), Press Amazon.com, USA, p.307
92. Yıldırım, H., (2001), Armenian Claims and Realities, Sistem Ofset, Ankara, p.55
93. Yalçın, A., (1975), Belgelerin IşığındaTürk·Ermeni Meselesininİ içyüzü", Ünsal yayınevi, İstanbul, p.91
94. Yaşarbaş, E., (1984), Ermeni Terorunun tarihcesi, Petek Yayınevi, Istanbul, p.137-139
95. Yurtsever, C., (1999), The 311 Legacies of the Zeitoun Armenians, Pub: Köksav Canlı Tarih Serisi, No: 5, Ankara, p.27
96. Yavuz, H., (2011), Contours of Scholarship on Armenian-Turkish Relations, Middle East Critique Volume 20, Issue 3,
97. Yıldırım, H., (2000), Ermeni İddiaları ve Geçekler, Sistem Ofset yayınları, Ankara, p.97
98. Waal, D. T., (2015), Great Catastrophe: Armenians and Turks in the Shadow of Genocide", Press Oxford University, USA, p.178-180

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(51)

Dr. Hakan ÇORA[296]

CONTEMPORARY CONFLICT MANAGEMENT and INTERVENTION STRATEGIES FOR BUSINESSES UNDER COVID-19 CRISIS

COVID-19 KRİZİ KAPSAMINDA İŞLETMELER İÇİN ÇAĞDAŞ ÇATIŞMA YÖNETİMİ ve MÜDAHALE STRATEJİLERİ

ABSTRACT

Unexpected events and epidemics occurring on a global scale pose threats throughout the world. The outbreak of New Type Coronavirus (COVID-19), which emerged in Wuhan, China and spread all over the world, has been one of the major threats the world faced in recent years. The anxiety, fear and depression caused by the outbreak have made the psychological, sociological and economic effects more and more appreciable by disturbing both individuals and sectors and thus, enterprises. Effects of the pandemic were increased by the economic problems faced by enterprises and their reflection on people in addition to the sociological and psychological problems experienced especially at the individual and social levels. Scholars frequently use the term "conflict" and we all encounter this term in our daily lives. It refers to negative emotions and behaviors such as disagreement, incompatibility, distress, stress, hostility and anxiety. The main reason for this is the painful experiences people have had in the past with conflict. People often react to conflicts by avoiding conflicts or by attacking the other party's emotions and behavior.

On the other hand, if conflicts are managed effectively, they will have positive effects on the effectiveness and efficiency of organizations rather than causing disastrous and negative consequences. In this study, intervention strategies for managers in high or low level conflicts within the organization as an optimal level of conflict in the organization is presented by emphasizing that constructive conflict is a source of power and creativity for the organization and it is an inevitable fact for the effectiveness and efficiency of the organization during and after this uncertain COVID-19 period.

Keywords: *Conflict Management, Intervention Strategies, Business, COVID-19.*

ÖZ

Küresel ölçekte meydana gelen beklenmedik olaylar ve salgınlar tüm dünyada tehdit oluşturmaktadır. Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan Yeni Tip Coronavirüs (COVID-19) salgını, dünyanın son yıllarda karşılaştığı en büyük tehditlerden biri olmuştur. Salgının neden olduğu kaygı, korku ve depresyon, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik etkileri hem bireyleri hem de sektörleri ve dolayısıyla işletmeleri rahatsız ederek giderek daha fazla takdir edilebilir hale getirmiştir. Özellikle bireysel ve sosyal düzeylerde karşılaşılan sosyolojik ve psikolojik sorunlara ek olarak pandeminin etkileri, işletmelerin karşılaştıkları ekonomik sorunlar ve insanlar üzerindeki yansıması ile artmıştır (Barua, 2020; Ho, Chee & Ho, 2020). Akademisyenler sık sık "çatışma" terimini kullanırlar ve hepimiz bu terimle günlük yaşamımızda karşılaşırız. Anlaşmazlık, uyumsuzluk, sıkıntı, stres, düşmanlık ve kaygı gibi olumsuz duygu ve davranışları ifade eder. Bunun temel nedeni insanların geçmişte çatışmalarla yaşadıkları acı verici deneyimlerdir. İnsanlar genellikle çatışmalardan kaçınarak veya karşı tarafın duygu ve davranışlarına saldırarak çatışmalara tepki verirler. Çatışma sırasında ve sonrasında yıkıcı sonuçlar ortaya çıkabilir. Dolayısıyla çatışma genel olarak olumsuz ve olumsuz sonuçlara neden olan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, çatışmalar etkili bir şekilde yönetilirse, felaket ve olumsuz sonuçlara neden olmak yerine kurumların etkinliği ve verimliliği üzerinde olumlu etkileri olacaktır. Bu çalışmada, örgüt içinde en iyi düzeyde çatışma olarak kurum içinde yüksek veya düşük düzeyde çatışma yaşayan yöneticiler için müdahale stratejileri ve bu belirsiz COVID-19 dönemi sırasında ve sonrasında kuruluşun etkinliği ve verimliliği için yapıcı çatışmanın bir güç ve yaratıcılık kaynağı olduğu ve bunun kaçınılmaz bir gerçek olduğu vurgulayarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çatışma Yönetimi, Müdahale Stratejileri, İşletme, COVID-19.

[296] **İstanbul Okan Üniversitesi; corahakan@gmail.com; Orcid: 0000-0001-5780-549X**

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Introduction

Unexpected events and epidemics occurring on a global scale pose threats throughout the world. The outbreak of New Type Coronavirus (COVID-19), which emerged in Wuhan, China and spread all over the world, has been one of the major threats the world faced in recent years. The course of the pandemic, which started with the first cases reported by the China office of the World Health Organization at the end of December 2019, rapidly spread and became a global threat. COVID-19 spread to many countries around the world and cause the deaths of many people.

According to the latest data from the World Health Organization (WHO), COVID-19 infected approximately 1.9 million people in 212 countries and led to the deaths of more than 120 thousand people. The uncertainty regarding the exact effects of COVID-19 and duration of the outbreak is expected to remain for a while (Atay, 2020). The existence and sustainability of tourism, which has a sensitive and fragile structure, depend on the environment of safety and confidence. Tourism is affected very quickly by epidemics, natural disasters, terrorist events, armed conflicts, street events, and political, economic or social crises (Köşker, 2017). Again, tourism has been one of the sectors most affected by the emergence of COVID-19 (Nicola, et al., 2020). With the COVID-19 outbreak being effective worldwide, all states began to take various measures against the virus. Besides, travel bans are implemented, flights are canceled, sports organizations, congresses and fairs are postponed or canceled. This gives the businesses and industries a deep shock.

The anxiety, fear and depression caused by the outbreak have made the psychological, sociological and economic effects more and more appreciable by disturbing both individuals and sectors and thus, enterprises. Effects of the pandemic were increased by the economic problems faced by enterprises and their reflection on people in addition to the sociological and psychological problems experienced especially at the individual and social levels (Barua, 2020; Ho, Chee & Ho, 2020). Beyond being a serious threat to any country, the outbreak has become an enemy that bring many deaths and that must be fought altogether.

The phenomenon of conflict, which is considered as a requirement of modern social life, occurs as a result of many factors and factors in almost every section of individual and group life and at different levels (Baysal, 1996: 309). Conflicts have become inevitable in organizations made up of people from different cultures to achieve a specific goal or goals. It is natural that there are differences in value, ability, purpose, expectation, personality and perception among the people who make up the organization. The fact that these differences, which are the most important cause of conflicts, can benefit the organization or contribute to the effectiveness and development of the organization depends on the effective management of conflicts.

The phenomenon of conflict management, which is developed within the framework of this view, which is advocated by the modern management approach, reveals the necessity of providing an optimum level of conflict for the organization by intervening in high or low level conflicts within the organization instead of suppressing or eliminating the conflicts completely.

2. Conflict

Conflict; Sociologists, psychologists, economics and politics have been handled in many different disciplines and many researches have been made. Different definitions have been made for conflict in every branch of science. In general terms, conflict can be defined as a dispute arising from various sources between two or more individuals or groups (Koçel, 1993: 395). More broadly; As a social phenomenon that arises due to different interests, goals, preferences, value judgments and perceptions among individuals or groups, causing one of the parties to lose and causing negative behaviors such as restlessness, frequent injections, stress, hostility and quarrel. can be expressed.

As can be understood from this definition; The main factor in the emergence of conflicts is the differences between people. The reason for the differences between people, such as value, ability, purpose, expectation, personality and perception, is due to the fact that people come from different cultural environments. This makes the conflicts within the organization inevitable. Conflicts can arise not only due to the differentities mentioned above, but also due to the increased interdependence in society and organizations, the sharing of limited scarce resources, communication disorders and disruptions in formal structures.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

People who make up an organization and come from different cultures; they endeavor to help the organization achieve its goals or at least survive. Complex organizational structures, complex production and marketing techniques, brutal competition environment and increasing customer demands; it requires the departments, groups and individuals within the organization to work interdependently.

This interdependence and collaboration brings with it some problems. Since the knowledge, personality, talent, interest and goals of individuals in the organization are quite different, they can cause various conflicts in the organization. As can be seen, organizational conflict emerges as a result of this interdependence. It is a fact accepted today that this interdependence within the organization is necessary for the organization to achieve its goals and to sustain its life, and because the differences between the individuals that make up the organization cannot be eliminated, the conflict within the organization is an inevitable part of the organization.

This view, adopted by the modern management approach, reveals the necessity of recognizing the conflicts in the organization by the management and directing them to serve the purposes of the organization instead of completely eliminating or suppressing the conflicts. This view;

1. Lack of organizational conflicts, organizational structure or upper management errors.

2. Conflict is part of the organization, the main reasons for this that it consists of individuals and intergroup differences; these differences disappear by stating the impossibility of its removal, that conflicts should be recognized and resolved,

3. It has been validated on the basis of the foundations that conflicts that can be controlled or managed can be beneficial for both organizational and individual purposes, and that suppressed or uncontrollable conflicts will harm organizations and individuals (Webber, 1979; 446).

Although conflicts in general are considered as a concept that leads to negative results both individually and organizationally, revealing the positive results of conflicts that can be managed effectively gives a new meaning to the conflict.

In this respect, it is clearly stated in the researches that there is a certain level of conflict for the effectiveness of the organization. Conflicts have positive effects on organizational performance by providing flexibility to the organization by promoting organizational cooperation, promoting relationships and communication among members, enabling the emergence of new ideas, enhancing relationships and communication among members rather than being destructive, within certain limits and if managed well. its existence can be mentioned. This means that the activities that can be managed effectively will contribute to the progress and development of the organization.

3. Conflict Management

The acceptance that the conflicts in the organization is an inevitable part of the organization, and even the fact that the conflict is a necessary phenomenon for the development of the organization has changed the perspective of the organization's management towards the conflicts. Instead of suppressing or eliminating conflicts within the organization completely, managing the conflict in a way that contributes to the organizational goals has come to the fore. Conflict management can be defined as directing the level of conflict between individuals or groups within the organization and directing the disagreement and unrest among the parties to the benefit of the organization (Hampton, Summer and Webber, 1982: 634).

An effective conflict management can be expressed as the sum of activities that minimize the harmful aspects of conflicts, maximize their useful aspects, keep the level of conflict in the organization at an optimal level and adopt a win-win solution approach in conflicts.

It would be useful to explain the level of conflict, which is one of the functions of conflict management. It was mentioned that conflicts and tension would be beneficial to the organization within certain limits. It is obvious that conflicts outside these limits will have a negative impact on organizational performance. In

organizations, conflicts can be at very high or very low levels. The low level of conflicts within the organization indicates that the organization is the status quo, that it cannot keep up with innovations, and that there is no change and progress. Increasing competition conditions and advancing technology force today's organizations to constantly develop, be creative and keep up with changes. It is very difficult for organizations that have a low level of conflict to respond to these developments. In these conditions, the existence of organizations with a structure is endangered.

On the other hand, the fact that the conflicts within the organization are at a very high level or cannot be controlled means chaos and complexity within the organization (Hampton, Summer and Webber, 1982: 634). Conflicts at this level will lead to failure to make important decisions in a timely manner, to destroy cooperation and trust between departments or groups, and to hinder communication. This situation is at the loss of the business and may even endanger the life of the business.

As can be seen, conflicts at both levels will have negative effects on organizational performance. Accordingly, conflicts that will prevent stagnation in the organization, motivate innovation, get rid of tensions, and throw seeds of change and development represent the optimal level of conflict for the organization (Dinçer, 1996: 360).

4. Diagnosis Of The Conflict

Diagnosis of the roof sheds is necessary and important for the intervention to be successful. Efforts are made to resolve the conflicts that are not recognized by the management, by taking urgent measures by the management until the conflicts arise clearly. However, it is doubtful that interventions in conflicts that cannot be fully diagnosed will be successful (Gordon, 1993: 471). In this regard, the diagnosis of conflicts is important. In order for the conflicts to be well diagnosed, managers need to find answers to questions about the parties to the conflict, the reasons for the conflict, the roles of the parties in the organization, and their level of relationship and what the parties desire. Once the manager has gathered this necessary information, he will be able to perform the necessary interventions to ensure an optimal level of conflict within the organization.

The sensitive issue here is that administrators have the understanding of what is high and what is low level conflict (Gordon, 1993: 471). This issue can be clarified by expressing the symptoms of low and high level conflicts within the organization.

In the organization where low level conflicts are experienced; individuals generally prefer to remain silent, not to oppose and to accept the situation as it is, in order not to cut the branch they ride. They do not try to find a better way. Individuals tolerate each other's weaknesses and poor performances (Stoner & Freeman, 1989: 399). Avoid discussions and conflicts between individuals or groups, and intra-group conflicts are not encouraged. Individuals are unaware of the potential dangers this environment will cause to the group and the organization. Conflict; If it is happening between groups, group members ignore their interest relations with other groups. There are many written rules to reduce or eliminate differences within the group. Group members approach other groups with an understanding of "cooperating" (Gordon, 1993: 472).

In organizations with high levels of conflict, groups and individuals ignore that they are dependent on the opposite group. They are unaware of the negative and devastating consequences of extreme conflict. The parties approach each other with an understanding of extreme competition. The behavior of group members is generally aggressive (Gordon, 1993: 472). Decreased communication among groups and increased insecurity leads to decreased cooperation. The group, which is in conflict with another group, tries to increase their solidarity and harmony by leaving aside their differences. The main reason for this is that they want to show that they are in solidarity with the outside. In such cases, it becomes even more important to comply with group principles and norms. Group members tend to include the other party in the conflict in a particular negative pattern (Koçel, 1993: 363).

The low or high level conflict symptoms described above will be an important guide for managers in the correct diagnosis of the conflict and in determining the types of intervention to be used.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

5. Conflict Intervention Techniques

As mentioned above, there are conflicts at different levels in organizations. Conflicts can result in sizes ranging from a small disagreement between the parties to a fight between the parties.

It is clear that high-level conflict will be harmful and destructive for the organization. Great attention was paid to the tactics and strategies used to reduce high-level conflicts that arise. In addition, much less attention was paid to low-level conflicts that negatively affect organizational performance and the tactics and strategies used to increase conflicts at this level (Gordon, 1993: 469).

Here, we will talk about intervention techniques that managers can use to reduce or increase conflicts within the organization. What we mean by intervention is to reduce high-level conflicts or raise low-level conflicts by using various strategies to ensure constructive conflict or optimal conflict level.

The strategies that organization management can use in the organization with high level conflicts are as follows:

Setting Upper Objectives: This strategy is a method that requires the mergers and mergers and solidarity in line with these more important and comprehensive goals by setting more important and more comprehensive objectives than the goals of the roofing parties (Koçel, 1993: 406). The implementation of this strategy begins with the understanding that the conflicting parties cannot achieve the set goals without the assistance of the other party. This may lead to mutual dependence and solidarity among the conflicting parties, leading to alleviation of conflicts.

Exposing the Losses of High-Level Conflicts Clearly: The costs incurred by high-level conflicts both to the parties and the organization are explained to the conflicting parties to raise awareness of the parties. The parties will aspire to compromise among themselves, seeing the negative consequences of extreme conflicts.

Emphasizing the Differences within the Group: If the conflict is between the two groups, uncovering the differences within the groups can reduce the conflicts between the two groups. The fact that the groups emphasize the differences among themselves will cause the internal harmony of the group to deteriorate. To this end, they will endeavor to solve problems within themselves. Thus, a decrease in the conflict with the other group will be seen in a temporary period.

Eliminate the negative mold-judgment between the parties to remove:

By bringing together the parties, discussing the misperceptions and confusion between them by talking face to face with each other will enable the common and different aspects of the parties to emerge. During this discussion, the parties really try to understand each other. This leads to the elimination of negative stereotypes that the parties have previously fitted to each other. In this way, the conflict between the parties can be alleviated.

Mutual Interaction and Communication Rewarding: In order for individuals or groups to work on coordination and cooperation issues, mutual interaction and communication between them should be supported and rewarded. For example, organizational rewards are given according to the degree to which groups help each other. This will lead the groups to cooperate and help each other (Baysal, 1996: 319). The groups, approaching with the understanding of cooperating with each other, will try to find various alternatives among themselves in order to resolve the disagreements between them.

Making Structural Changes: This method is based on changing the organizational structure in resolving organizational conflicts. These include rotation, coordinating positions, developing an appeal system, broadening the borders of the group or organization, and renewal of job descriptions. The aim of the rotation is to enable each member to comprehend their problems and thinking structures by taking part in other groups. Thus, the member of one department will get rid of the stereotyped thoughts about the other departments and direct them to a more constructive approach to the solution of their department's problems related to those departments (Baysal, 1996: 319). The duties, powers and responsibilities of the conflict parties are redefined, mutual relations are reduced or the positions of the conflict parties are changed, and the possibilities of seeing each other and engaging in business relations are eliminated (Eren, 1991: 443). Another way is to expand the borders of the group or division to cover the conflicting group or division. The aim of this is to establish a sense of unity within the group.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Judgment of a third party: If the parties cannot agree on each other and the manager cannot bring them together in a common point, it will cause the resolution of the conflicts between them or at least to alleviate the conflicts between them by applying to the arbitration of a third person or group whose objectivity is trusted (Eren, 1991: 441).

Application of organizational development techniques: In situations where conflict is likely, it will be useful to use organizational development techniques that will enable individuals or groups to get to know each other better. Among these are studies such as sensitivity training, T-Group, team building and gathering meetings (Eren, 1991: 444). In these studies, the parties will come together and will have the opportunity to see their common and different aspects and understand each other by exchanging information. This will have an effect on reducing conflicts.

The strategies that organization management can use in the organization that has low level conflicts are as follows:

Encouraging competition: By encouraging competition within the organization, the emergence of creativity causes the devotion and team spirit of the groups that conflict, especially in intergroup conflicts, to develop (Baysal, 1996: 321). This method aims to increase the unity and solidarity of the group and bring the "we and them" environment between the groups to the fore and the relations of interest among the groups. This will have an increasing effect on conflicts between groups.

Emphasis on relationships of interests and differences between individuals or groups: Expressing the relationships and differences of interests between individuals or groups, ignoring the interdependence will increase conflicts between individuals and groups.

Change of organizational culture: It is a known fact that conflict is inevitable and part of the organization. Another fact is the positive or negative consequences of the conflicts. Managers should strive to manage conflicts that arise in the most effective way, taking these facts into consideration. In order for the conflict to be managed effectively, an organizational culture is needed that can express different ideas of individuals within the organization comfortably and without hesitation, encourage discussions, and bring innovation and creativity and change to the fore. In such an atmosphere, individuals will not be afraid of controversy and conflict, they will feel comfortable and will reveal their differences clearly.

Increasing the differences between the aims of the groups and departments and the boundaries of the relationship between them: The purpose of the groups and the departments, their relationship and the boundaries between them will cause the differences between them to appear clearly, and may cause conflicts or conflicts between them.

Element transfer: One of the methods used to ensure a stagnant group and activation of the organization; values, attitudes and management styles are to bring the managers who are different from the organization norms to the head of the group or organization and to create a new air (Stoner and Freeman, 1989: 399).

Finding people who think contrarily: The existence of people who advocate the opposite of feelings and thoughts fed by the majority of the organization and criticize every idea, even if he believes in his righteousness, will serve as a control mechanism for the organization in a sense. It will enable discussions to increase the quality of the ideas and the silent group to express their opinions (Dinçer, 1996: 366). The fact that an individual who is consciously chosen and trained by the managers within the organization constantly criticizes the ideas and suggestions put forward in group meetings and opposes everything provides a discussion environment. This discussion environment causes the positive or negative aspects of the ideas put forward, the ideas and suggestions to be developed and healthy decisions to be made.

Reorganization: Structure changes can be used to create conflicts as well as to reduce conflicts. Centralizing decisions, distributing groups, increasing dependency between units; by shaking the status quo, it makes the internal dynamics working again (Dinçer, 1996: 366). Distributing groups that have been working together for a long time or assigning new individuals to groups creates uncertainty in the organization. Such situations can lead to conflicts or to increase existing conflicts.

Using communication: Conflicts can be encouraged by using communication channels within the organization. Exposing individuals or groups from the routine information they normally receive, spreading inaccurate news into the organization, or adding new groups to the communication chain can lead to new conflicts within the organization.

Hierarchical pressures: Due to the poor performance of individuals and groups, hierarchical pressures can be established on these individuals and groups (Gordon, 1993: 473). This causes conflicts to occur or existing conflicts to increase.

Conclusion

As mentioned in this study, the anxiety, fear and depression caused by the COVID-19 outbreak have made the psychological, sociological and economic effects more and more appreciable by disturbing both individuals and sectors and thus, enterprises.

The approach of organizational management to intra-organizational conflicts has changed over the past two decades. In the classical management approach, conflicts are considered as situations that affect the harmonious and effective functioning of organizations. According to this approach, the reason for the occurrence of conflicts arises from the improper application of management principles.

According to the Modern Management approach, conflicts are inevitable for the organization and in some cases it is a desired reality. According to this view, conflicts arise for a variety of reasons. At the very beginning of these reasons are the differences between the individuals who make up the organization. This view, which accepts the differences as the salt of life, acknowledges that conflicts play an important role in the survival of organizations. This view, which is accepted today, reveals the need to focus on the conflicts that occur in many forms and levels with precision and to direct the conflicts effectively.

Conflicts within the organization should be kept at an optimal level so that conflicts occurring at different levels within the organization do not cause stagnation within the organization, and there are no constant unrest and quarrels within the organization. So what needs to be done is to ensure an optimal level of conflict within the organization by interfering with high or low level conflicts within the organization. The task of the organization managers here is to intervene in high or low level conflicts within the organization, to provide the optimal level of conflict appropriate for their organization structure and to direct these conflicts to contribute to the benefit of the organization.

The importance of effective conflict management within the organization is increasing. The main reason for these developments is the global changes we are experiencing. Conflicts have become inevitable in our world, which is rapidly globalizing, technological progress cannot be prevented, national and international brutal competition is increasing, the interdependence between people is inevitable and the distinction between people is evident. This existing environment reveals the need for managers who have the skills to effectively manage conflicts. Effects of the pandemic were increased by the economic problems faced by enterprises and their reflection on people in addition to the sociological and psychological problems experienced especially at the individual and social levels. Beyond being a serious threat to any country, the COVID-19 outbreak has become an enemy that bring many deaths and that must be fought altogether.

References

1. Aydın, O. (2016). ‘Türkiye’de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi’, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi C. 14 S. 23 ss. 91-96.
2. Barca, Mehmet. Akdeve, Erdal. Balay Gedik, İklim. (2013). ‘Türkiye Sağlık Turizm Sektörünün Analizi ve Strateji Önerileri’, İşletme Araştırmaları Dergisi, C. 5, S.3, ss. 64-92.
3. Baysal, C.ve TEKARSLAN Erdal (1996), İşletmeciler için Davranış Bilimleri, Avcıyol Basın Yayın, İstanbul.
4. Connell J.,(2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and ... surgery, Tourism Management 27:1093–1100.
5. Dincer Ömer ve Fİidan Yahya (1996), İşletme Yönetimi, Beta, İstanbul.

6. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-veriler Erişim Tarihi: 24.05.2018
7. Erdoğan, Elmas. Aklanoğlu, Filiz. (2008). 'Termal Turizm ve Afyon-Gazlıgöl Örneği', e-Journal of New World Sciences Academy, C. 3, S.1, ss. 83-92.
8. Eren Erol (1991), Yönetim ve Organizasyon, İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul.
9. Gordon Judith (1993), Organizational Behavior, Allyn and Bacon Company, Boston.
10. Gülen G.K., Demirci S., (2012). Türkiye'de Sağlık Turizmi Sektörü", İstanbulTicaret Odası Yayınları,Yayın No: 2011-39.
11. Hanefeld J., Horsfall D., Lunt N., Smith R., (2013). Medical Tourism : A Cost or Benefit to the NHS?, PLOS ONE, 8 (10), Netherlands.
12. Hampton David, Summer Charles and Webber Ross (1982),Organizational Behavior and the Practice of Management, Scott Foresman Company, Illinois.
13. Karakoç S. (2017). Küresel Sağlık Turizmi Biyoteknoloji ve Türkiye'nin
14. Durumu, Kayseri: Kimlik Yayınları.
15. Kördeve, M K. (2016). 'Sağlık Turizmine Genel Bir Bakış Ve Türkiye'nin SağlıkTurizmindeki Yeri', Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi', C. 2, S. 1, ss. 51-61.
16. Kocel, Tamer (1993), İşletme Yöneticiliği, Beta Basım Yayım, İstanbul.
17. Kantar Gülnaz. Işık, Erdoğan (2014). 'Türkiye'de Sağlık Turizmi', Sağlık Akademisyenleri Dergisi, C.
18. 1, S. 1, ss. 15-20.
19. Kozak M. (2013). "Turizm Sektörünün Ulusal Ekonomiler Üzerindeki Etkileri"
20. Lengyel, G., Ötvös, P. (2003). "Cross-border cooperation in health care in the acceding countries", Free movement and cross-border cooperation in Europe. The Role of Hospitals & Practical Experiences in Hospitals, Entente Des Hospitaux Luxembourgeois, (79-82).
21. Mueller, H., ve Kaufmann, E. L. (2001). Wellness tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry. Journal of Vacation Marketing, 7(1), 5-17.
22. NaRanong A and NaRanong V. (2011). "The Effect of Medical Tourism: Thailand's Experience" Bulletin of The World Health Organization, https://www.who.int/bulletin/volumes/89/5/09-072249/en/ (access: 20.09.2019).
23. Özer, Özlem. Sonğur, Cuma. (2012). 'Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S.7, ss. 69-81.
24. Özsarı, Salih Haluk. Karatana Özlem (2013). 'Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu', Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, C. 24, S. 2 ss: 136-144.
25. Öztürk, Mensure. Bayat, Murat (2011). 'Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması', Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, ss. 135-156.
26. Roney SA. (2011). Turizm: Bir Sistemin Analizi, Ankara: Detay Yayıncılık
27. Stoner James and Freemen Edward (1989), Management, Prentice Hall, New Jersey.
28. Webber Ross (1979), Management: Basic Elements of Managing Organizations, Richard Irwin, Inc., Illinois.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(52)

Prof. Dr. Kasom BADAK[297]

TÜRKİYE'DE SAĞLIK SEKTÖRÜ İÇİN İNSAN KAYNAKLARI: MEVCUT DURUM, ZORLUKLAR ve ÇÖZÜMLER

HUMAN RESOURCES FOR MEDICAL SECTOR IN TURKEY: CONTEMPORARY SITUATION and RESOLUTIONS

ÖZ

Bir toplumda etkili sağlık politikalarının uygulanması büyük ölçüde sağlık personeli tarafından verimli, erişilebilir, uygulanabilir ve kaliteli hizmet ağının sağlanmasına bağlıdır. Herhangi bir sağlık sisteminin temel amacı nüfusun sağlığını iyileştirmektir. Uygun bir sağlık sektörü işgücü kapasitesi sağlamak bu hedefe ulaşmak için bir araçtır. Sağlık için insan kaynakları (SAİK) sağlık hedeflerine ulaşmak için göz ardı edilemeyecek belirli özelliklere sahiptir. Türkiye dahil çoğu ülkede, sağlık profesyonellerinin yetersizliği, coğrafi yanlış dağıtım ve etkisiz planlama gibi insan kaynaklarında sağlık sorunlarına yönelik açık politikaların bulunmaması, ülkelerin sağlık sistemlerini tehdit eden dengesizlikler yaratmıştır.

Bu bağlamda, bu çalışma, mevcut durumlarda ve insan hakları alanındaki sorunların yanı sıra politika önerilerini de göz önünde bulundurarak potansiyel nedenleri ve çözümleri araştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: sağlık için insan kaynakları, sağlık işgücü, Türkiye'de sağlık işgücü.

ABSTRACT

Implementation of effective health policies in a community depends largely on the provision of an efficient, accessible, applicable and quality service network by healthcare professionals. The main purpose of any health system is to improve the health of the population. Providing an appropriate healthcare workforce capacity is a tool to achieve this goal. Human resources for health (HRH) have certain features that cannot be ignored in order to achieve health goals. In many countries, including Turkey, lack of health care professionals, incorrect geographical distribution and the absence of clear policies on human resources for health problems such as ineffective planning, the country has created imbalances that threaten the health system.

In this context, this study aims to investigate potential causes and solutions, taking into account policy recommendations as well as current and human rights issues.

***Keywords**: human resources for health, health workforce, health workforce in Turkey.*

[297] **Florida USA; prof.k.badak@gmail.com; ORCID identifier: 0000-0002-0422-2415**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Herhangi bir sağlık sisteminin temel amacı nüfusun sağlığını iyileştirmektir. Uygun bir sağlık sektörü işgücü kapasitesi sağlamak bu hedefe ulaşmak için bir araçtır. Literatürde belirtildiği gibi, sağlık endüstrisi, ülke çapında etkili sağlık hizmetleri sunmak ve sürdürmek için iyi eğitimli sağlık profesyonellerine güvenmektedir (Wendt ve Kohl, 2010). Bununla birlikte, birçok ülke sağlık çalışanlarının yetersizliği ve dengesiz dağılımı da dahil olmak üzere işgücü ile ilgili zorluklarla karşı karşıyadır. Türkiye bir örnektir ve diğer ülkeler gibi Türk sağlık sistemi de coğrafi dağılım ve beceri karmasındaki kıtlık ve dengesizlikler gibi zorluklarla karşılaşmaktadır.

Çeşitli kamu kurumları arasındaki işbölümü, Türkiye'de SAİK yönetimi ve eğitiminde parçalanmış bir yapıya ve koordinasyon eksikliğine neden olmuştur (Türkay ve diğerleri, 1996; SB, 2003; Ağartan, 2015). Kıdemli Program Görevlisi insan kaynakları planlamasını üstlendi, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tıp okulları tarafından sağlık insan kaynakları eğitimi verdi; Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda tahsis ve dağıtım kararları alınmıştır. Ayrıca bir dereceye kadar Maliye Bakanlığı (MB), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), İl Valileri (ve İl Sağlık Müdürlükleri) ve STK'lar (Türk Tabipleri Birliği [TMA] gibi) bu denklemde bazı roller oynamıştır. Görüldüğü gibi SAİK'in planlanması, eğitimi ve kullanımı farklı kurumlar tarafından yürütülmüştür. Sorunlar, kısmen bu kurumlar arasında etkin koordinasyonun olmaması nedeniyle ortaya çıkmıştır (SB, 2003).

Sağlık için insan kaynaklarının planlama faaliyetleri Sağlık Bakanlığı İnsan Sağlığı 2023 Vizyonu adına Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda 2007 yılından beri yürütülmektedir (SB, 2007a; 2007b; 2011). İnsan kaynaklarının sağlık için önemi üzerine yapılan bu çalışmalar sonucunda Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Sağlık İnsan Gücü Planlama Müdürlüğü 2011 yılında kurulmuştur (Resmi Gazete, 2011). Bu devam eden çalışmalar, sektörün tüm paydaşlarının katılımıyla yönetilmiştir; 2023'te Sağlık İşgücü Hedefleri ve Sağlık Eğitimi raporunda bir kez toplandılar. Bu rapor, sağlıkta 2023'e yönelik değişen hedefler, eğilimler, ihtiyaçlar ve tahminler nedeniyle periyodik olarak güncellenmiştir (SB, 2014; 2015). Yükseköğretim Kurulu (CoHE) ayrıca, Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İşgücü, sağlık eğitimi ve hizmet birimlerinin durumu, ortaya çıkan ihtiyaç ve sorunların çözümü, çağdaş ve güncel eğitimin tanıtımı hakkında üç rapor hazırlamıştır. 2008 ve 2010 ve 2014 yıllarındaki planlar ve istihdam politikaları (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2014).

SDP ve erişilebilirlik, finans, kalite ve tedarik açısından birçok eşzamanlı sağlık reformu ile birlikte; sağlık hizmetlerinin memnuniyet oranı 2003 yılında% 40 iken 2015 yılında% 72,3'e yükselmiştir (İşlek, 2018). Bununla birlikte, ülkemizde yapılan yerel ve ulusal çalışmalar dikkate alındığında, sağlık personelinin memnuniyeti, vatandaşların sağlıkta artan memnuniyetiyle aynı eğilimde değildi (İşlek, 2018). Türkiye'de sağlık personelinin memnuniyeti 2017 yılında% 64,6 olarak gerçekleşmiştir (SB, 2017). Bu oranın ortalamanın üzerinde olduğu bir gerçektir; bununla birlikte, sağlık personelinin memnuniyetini artırma çabaları, sağlık için insan kaynaklarındaki zorlukları çözmek için çözümler getirecek ve yüksek motivasyonlu sağlık personeli ve daha iyi sağlık sonuçları için yol açacaktır (İşlek, 2018).

Bu arka plana karşı, bu çalışma, mevcut durumları sistematik olarak yerine getirmeyi ve Türkiye'deki SAİK sorunlarını ve bunun altında yatan nedenleri ortaya çıkarmayı, potansiyel çözümleri araştırmayı ve politika ve uygulama için öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, makalenin geri kalanı aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. İkinci bölüm Türkiye'deki mevcut duruma genel bir bakış sunmaktadır. Üçüncü bölümde sağlık işgücü sorunları incelenmekte ve dördüncü bölümde bu sorunların nedenleri incelenmektedir. Beşinci bölüm sorunları yönetmek için çözümler aramaya odaklanır ve sonuncusu bazı politika önerileriyle sonuçlanır.

TÜRKİYE'DE MEVCUT DURUM

Türkiye'de iyi bilinen ve devam eden sağlık işgücü sıkıntısı var. Ancak, iyileştirilmiş sağlık hizmetlerinin merkezinde yer alan kişilerin ihtiyaç, talep ve beklentilerini göz önünde bulundurarak sağlık hizmetlerini geliştirmeye dayalı olan SDP'nin, 2003 yılından bu yana sağlık insan kaynakları (SB, 2003).

Bu bağlamda, Türkiye diğer Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleriyle arasındaki farkı daraltmaktadır; hekim sayısındaki artış özellikle 2000 yılından bu yana artmıştır. Örneğin, 2002 yılında toplam hekim sayısı 95.190 ve 1.000 kişi başına oran 1.37 iken; 2007 yılında toplam hekim sayısı 108.894'e, 1.000 kişi başına oran 1,47'ye yükselmiştir (SB, 2007). Son OECD raporuna göre Türkiye, hekim sayısının

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1000 kişi başına 2, 5 veya daha az olduğu ülkelerden biri. Diğer ülkeler Kore, Polonya, Meksika, Japonya ve Şili olarak sıralanmaktadır (OECD, 2019). Türkiye'nin 1.000 kişi başına hekim oranı 1.9 olarak hesaplanıyor; OECD ortalaması 2017'de 1.000 kişi başına 3,5'tir (OECD, 2019). Tablo 1'de görülebileceği gibi Türkiye'de 153.128 doktor bulunmaktadır; 82.894 tanesi uzman; Bunların 44.053'ü pratisyen hekim ve 26.181'i tıp asistanıdır (SB, 2019). Kamu ve özel sektör ve üniversitelerdeki toplam dişhekimi sayısı 30.615'tir; Bunların 4.890'ı ülke çapında diş uzmanlarıdır (SB, 2019). Ülke genelinde tüm sektörlerdeki hemşire sayısı 190.499'dur; ebelerin sayısı 56.351'dir (SB, 2019).

Tablo 1: Tüm Sektörlerde Sağlık Çalışanlarının Sayısı (Sağlık Bakanlığı, 2019)

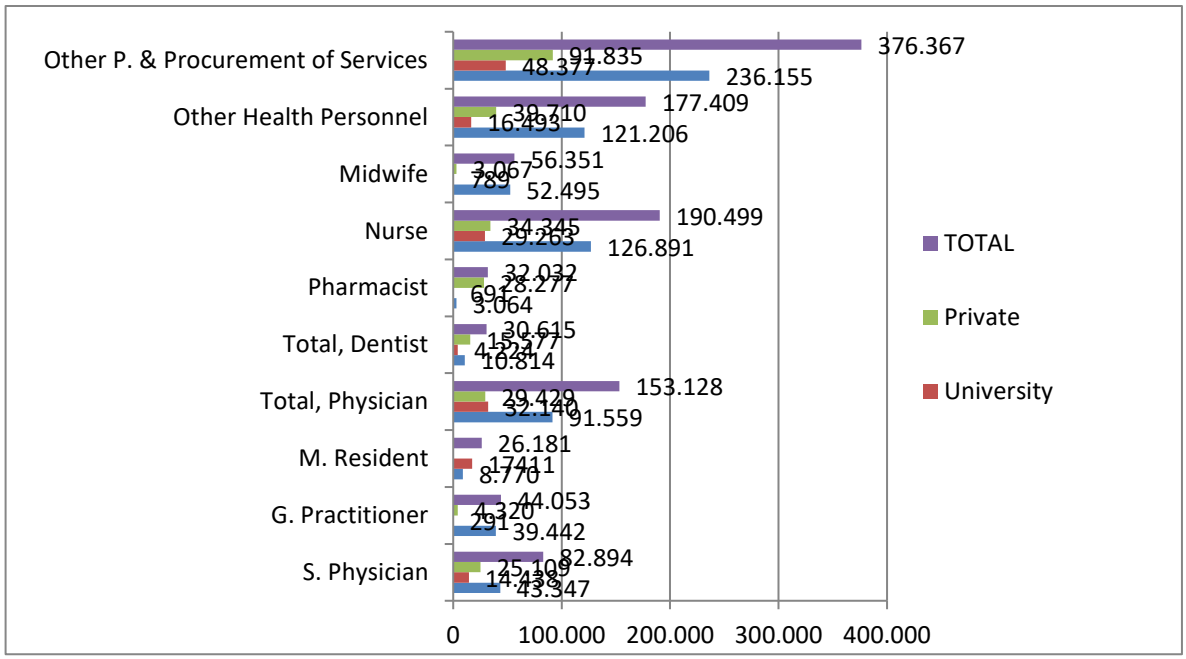

Kişi başına düşen hemşire sayısı, 2000-2017 yılları arasında neredeyse tüm OECD ülkelerinde artmıştır ve ortalama oran, 2000 yılında 1.000 kişi başına 7.4 iken, 2017 yılında 1.000 kişi başına 8.8'e yükselmiştir. OECD'de 1.000 kişi başına 9'dan az hemşire vardı 2017 yılında ülkeler; Türkiye'de her 1000 kişiden 2'si Türkiye olurken; hem Norveç hem de İsviçre aynı yılda 1.000'den fazla 17'ye sahiptir (OECD, 2019).

Sağlık Bakanlığı'ndan alınan son verilere göre, 100.000 kişi başına düşen hemşire ve ebelerin sayısı Türkiye için 301; Avrupa Birliği'nde aynı gösterge aynı dönemde 841'dir (SB, 2019). Hemşire sayısı, çoğu OECD ülkesindeki doktor sayısından daha fazladır ve ortalama olarak her hekime üç hemşire gelir. Şili, Türkiye ve Yunanistan'da hekim başına bir hemşire vardır; Finlandiya, Japonya, İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde doktor başına dörtten fazla hemşire bulunmaktadır (OECD, 2019). 2018 Sağlık İstatistikleri Yıllığı'nda, Türkiye'de 100.000 kişi başına hekim sayısı 187'ye yükseliyor; Avrupa Birliği'ndeki sayı 371'dir ve OECD ülkeleri 2019'da 100.000 nüfus başına 348 hekime sahiptir (SB, 2019). Türkiye'nin 100.000 kişi başına pratisyen hekim oranı 54; 100.000 kişi başına düşen uzman hekim sayısı 101'dir (SB, 2019).

Tablo 2: 100, 000 Nüfusdaki Sağlık Çalışanlarının Sayısı (Sağlık Bakanlığı, 2019)

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İşgücü Durumu, sağlık eğitim ve hizmet birimlerinin durumu, ortaya çıkan ihtiyaç ve sorunların çözümü, çağdaş ve güncel eğitimin tanıtımı hakkında üç rapor hazırlamıştır. 2008 ve 2010 ve 2014 yıllarındaki planlar ve istihdam politikaları (YÖK, 2014). Bu rapora göre, 2014 yılında 129.383 doktor, 21.160 diş hekimi, 26.617 eczacı, 149.012 hemşire, 5.821 fizyoterapist, 52.351 ebelik ve 130.611 diğer sağlık personeli aktif sağlık işgücünü 2014 yılında tamamlarken; ebeler ve tıbbi sekreterler ihtiyacı 2025 yılında tamamlanacaktır (CoHE, 2014).

Devlet ve vakıf üniversitelerinin tıp fakültelerinde tıp programları devam etmektedir. Devlet üniversiteleri 69 fakülte ile tıp eğitimindeki ağırlıklarını ve önemlerini ortaya koymasına rağmen; tıp fakültesi

olan vakıf üniversitelerinin sayısı 23'e ulaşmaktadır (CoHE, 2018). 58 devlet üniversitesi ve 10 vakıf üniversitesi 2018'de 9,392 öğrenciye tıbbi ikamet ve staj imkanı sunmuştur (CoHE, 2018; SB, 2019).

2000 yılından bu yana Yunanistan hariç tüm OECD ülkelerinde kişi başına düşen yerli tıp mezunu sayısı artmıştır. Diğer yandan, bu artışların yolu farklı ülkeler arasında istikrarlı olmamıştır. Örneğin, Şekil 3'te görüldüğü gibi, Belçika, Slovak Cumhuriyeti ve İsviçre OECD ortalamasına yakındır (13.1); ancak Türkiye, Fransa ve İsrail OECD ortalamasının altında değerlendirilmektedir (OECD, 2019). 2000 yılından bu yana hemşirelik mezunlarının sayısı Polonya, Türkiye ve Meksika dahil OECD ülkelerinin çoğunda artmıştır; ancak bu ülkelerdeki rakamlar OECD ortalamasının altında kalmıştır. OECD ortalaması 100.000 kişi başına yaklaşık 44 yeni hemşire mezunudur; OECD ülkelerindeki hemşire mezunlarının sayısı 2006'da 450.000'den 2017'de 550.000'den fazlaya yükseldi (OECD, 2019).

TÜRKİYE'DE SAĞLIK İŞGÜCÜ ZORLUKLARI

Şu anda, Türk sağlık sistemi, sağlık çalışanlarının hem mekansal dağılım hem de beceri karışımı dağıtımı açısından uygunsuz dağılımı da dahil olmak üzere çeşitli sorunlardan muzdariptir. Ek olarak, epidemiyolojik veya demografik koşullara ve sağlık hizmetlerinin kullanımına dayalı tamamen rasyonel bir SAİK planlaması yoktur. Ayrıca, merkezi sağlık çalışanlarının işe alımı, işyükünden ziyade nüfus ve yatak sayılarına dayanan yetersiz personel normlarından olumsuz etkilenmektedir. Sağlık işgücünün sorumlulukları ve yetkileri, yeterli iş tanımları eksikliği ve hizmet içi eğitim programlarının yetersiz koordinasyonu ve izlenmesi konusunda eski bir mevzuat vardır (Türkay ve ark. 1996; SB, 1996; DB, 2003). Bu sorunlar üç ana kümede özetlenebilir: sağlık çalışanlarının yetersizliği, sağlık işgücü dengesizlikleri ve farklı istihdam kalıpları.

Sağlık Profesyonellerinin Yetersizliği

Türkiye'de sağlık çalışanlarının yetersizliği veya fazlası konusunda iki ana karşıt taraf vardır. Sağlık Bakanlığı genel olarak sağlık çalışanları, özellikle doktorlar ve hemşireler açığı olduğunu iddia etmektedir. Sağlık insan kaynaklarının sayısının artırılması, yani eğitim kalitesinden ödün vermeden hekim ve hemşirelerin sayısı özel olarak vurgulanmıştır. Sağlıkta Dönüşüm sürecinin ilk adımından itibaren Sağlık Bakanlığı sağlık için insan kaynakları sayısındaki yetersizliğe işaret etmiştir (Akdağ, 2012). Öte yandan, TMA gibi bazı STK'lar, genel olarak Türkiye'de sıkıntı sorunu olmadığını iddia ederek SB yaklaşımından zıt bir tutum izlemiştir. TMA, HTP'ye karşı finansman mekanizmaları, aile hekimliği ve sağlıktaki insan kaynakları açısından en başından beri zıt konumunu belirtmiştir.

Sağlık Bakanlığı ve TMA arasındaki açık ayrışma, Dünya Bankası'nın paydaş raporunda da kilit aktörler arasındaki ana bölünmenin devlet merkezli ve piyasa merkezli şeklinde ideolojik farklılıklardan kaynaklandığı vurgulandı (Ağartan, 2015; Rosetti, 2014) . TMA, bir yönetim sorununun Türkiye'deki sağlık alanındaki sorunlara yol açtığını iddia etmiş ve sağlık işgücünün eşit olmayan dağılımının çözülebileceği takdirde sorunun büyük ölçüde giderilebileceğine inanmıştır (TMA, 2008). 2008 yılında "Sağlık İşgücü: Gerçekler ve Rakamlar" başlıklı bir rapora göre (TMA, 2008), TMA 198 ülke ve 256 bağımsız değişkeni kullanarak Türkiye'de gerekli doktor sayısını tahmin ederek 109.446 Türkiye olması gerektiğini belirledi. doktorlar. TMA, bu rakamı aynı yıl SB ve CoHE (SB ve CoHE, 2008) tarafından yayınlanan "Türkiye Sağlık İşgücü Durum Raporu" başlıklı bir raporda yayınlanan 103.177 adet ile karşılaştırmış ve hekim eksikliğinin sadece 7.000 olduğunu kaydetmiştir. hekimler ve bu şekilde gösterildiği gibi Türkiye'de sözde hekim açısından büyük bir eksiklik olmadığı sonucuna varmışlardır.

İşgücü-nüfus oranı, mesleki standartlar, talep / arz farklılıkları, göreceli gelir, getiri oranları, sağlık düzeyleri ve toplum memnuniyeti gibi sağlık işgücünün eksiklik / fazlalıklarını ve kapsamını belirlemek için çeşitli göstergeler kullanılmıştır (Sorkin, 1977). Bunlar arasında, "altın standart" ile hekim / nüfus oranı gibi nüfus temelli göstergeler, bir dengesizliğin ve miktarının açık bir şekilde tanımlanmasına izin verir (Zurn ve ark., 2002).

Her ne kadar her ülke ekonomi, tarih, kültür, politika vb. Bakımından farklı olduğu için ülkeler için sağlık profesyonellerine duyulan ihtiyaç konusunda "altın standart" olmadığı yaygın olarak kabul görse de, bunları standardize etmek için bazı girişimlerde bulunulmuştur. oranları. Örneğin, Sağlık İçin Birlikte

Çalışma'ya (WHO, 2006) göre, etkili sağlık hizmeti sunumu için kritik eşik (vasıflı doğum görevlileri veya kızamık aşılaması yoluyla doğumlarda% 80 kapsama oranı elde etmek için) 228 sağlık çalışanı (doktorlar, hemşireler ve ebeler) ve sağlık çalışanlarının arz fazlası ve yetersizliği sayısal olarak açıkça ifade edilebilir.

Öte yandan, sosyoekonomik kalkınmanın benzer düzeylerindeki diğer ülkeler veya AB veya OECD gibi bir grup ülkenin ortalamaları sınırsız olarak kullanılabilir. Her iki önlem de Türk SAİK yönetim alanında kullanılmaktadır. Türkiye'deki sağlık işgücü planlaması, diğer ülkelerin çoğunda olduğu gibi, sağlık çalışanlarının nüfus oranlarına veya sağlık çalışanlarının yatak oranlarına dayanarak, Avrupa ülke oranlarının ölçüt olarak kullanıldığı şekilde gerçekleştirilmiştir.

AB ortalaması bir gösterge olarak alındığında, son yirmi yılda bir miktar artışa rağmen, Türkiye'deki sağlık işgücü AB ortalamalarına göre nispeten küçüktür. 100.000 kişi başına düşen sağlık çalışanı oranı, farklı ülkelerdeki kıtlık açısından karşılaştırma yapmak için önemli bir göstergedir. Bu bağlamda, DSÖ veri tabanına göre, 2014 yılında 100.000 nüfus başına tüm sektörlerde hekim oranı 175 idi; DSÖ-Avrupa ülkelerinin ortalaması 322 iken (DSÖ, 2019). 2014 yılında 100.000 nüfus başına hemşire oranı 252 olarak bildirilmiştir; ancak DSÖ-Avrupa ülkelerinin oranı (100.000 nüfus başına 741) aynı yıl Türkiye'nin oranından daha fazladır (WHO, 2019).

Bu boşluk diş hekimleri, eczacılar ve diğer sağlık personeli gibi diğer sağlık profesyonelleri için de geçerlidir. DSÖ-Avrupa ülkelerinin 100.000 kişi başına düşen dişhekimleri için ortalama oranı 53'tür; Türkiye'nin oranı 2014'te 30 olarak kaldı (WHO, 2019). 100.000 nüfus başına hastaneler tarafından istihdam edilen diğer sağlık personelinin ortalama oranı DSÖ-Avrupa ülkeleri arasında 391,4'tür; ancak 2014 yılında Türkiye'nin oranı 261,85 olmuştur (WHO, 2019). DSÖ-Avrupa ülkelerinin 100.000 kişi başına eczacı ortalaması 57 ve OECD ortalaması 89; Türkiye'nin oranı 2016 yılında 35 olarak kalmıştır (SB, 2017; WHO, 2019).

Sağlık profesyonellerinin eksikliğinin belirlenmesinde bir diğer normatif gösterge, sağlık çalışanı olmayan sağlık tesislerinin sayısı veya yüzdesi olarak ifade edilebilir. SDP'nin başında bu göstergeye göre Türkiye de zor bir durumdaydı. 2003 yılı Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık İstatistikleri'ne göre, hekimi olmayan sağlık merkezlerinin yüzdesi 1999'da% 11,3'ten 2003'te% 16,8'e yükselmiştir, boşluk yavaş yavaş artmıştır (SB, 2003) ve bu boşluk doğuda ve ülkenin güneydoğu bölgeleri. Bu tür bir boşluk, hemşireler, ebeler gibi diğer tüm personel dallarında da kendini göstermiştir. Bu nedenle, SDP'nin reformları bu zorlukları azaltmayı amaçlamıştır. SDP'nin uygulanmasından bu yana, aile hekimliği verileri de iyileşmiştir. 2019 yılında 7.991 Aile Sağlığı Merkezi ve 26.423 Aile Hekimliği Ünitesi bulunmaktadır. Aile hekimi sayısı 24.465 ve sözleşmeli aile hekimi olmayan aile hekimliği birimi sayısı 1.958'dir; sağlık çalışanı olmayan sağlık tesislerinin yüzdesi% 8'dir (SB, 2019).

Öte yandan, Türkiye'de sağlık hizmet sunum sistemi 2003 yılında sağlık reformu ile büyük bir değişim geçirmiştir. Sağlık hizmetlerinin kullanımı tüm sektörler için birincil, ikincil ve üçüncül düzeylerde 2002'den bu yana artmaya devam etmiştir. Örneğin, birinci basamak sağlık kuruluşlarında bir doktora yapılan toplam ziyaret sayısı 2002'de 74.827.588'den 2018'de 265.496.223'e yükselmiştir. İkinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarında bir doktora yapılan toplam ziyaret sayısı, 782.515.204 yılında artmıştır; 2002'de sadece 208.966.049 idi (SB, 2019). Tüm sağlık kuruluşlarında doktora yapılan kişi başı ziyaretlerin OECD ortalamasına rağmen 2016 yılında 6,8; Türkiye'nin oranı (9,5) bu ortalamayı aştı (SB, 2019). Bu rakamlar hastaneye yatma ve ameliyatlara yansıdı; yatan hasta sayısı 2002 yılında 5.508.263'ten 13.651.377 2018'e yükselmiştir; ve 2012 yılında 1.598.362'den 2018'de 5.201.738'e yükselen cerrahi operasyon sayısı (SB, 2019). Hastanelerde kalan gün sayısı da 2018'de 56.642.035'e; 2012 yılında 32.215.516 idi (SB, 2019). Sağlık hizmetlerinde artan kullanım eğilimi, daha fazla sağlık uzmanı üzerinde de baskıya neden olmuştur. Bu bağlamda, Sağlık Bakanlığı'nın sağlık işgücündeki kıtlıkla mücadele stratejisi, her branşta sağlıktaki insan kaynaklarının sayısının artırılmasına dayanmaktadır. Yukarıdaki bilgiler ampirik olarak alındığında, Türk sağlık sisteminin insan kaynaklarına ilişkin temel sorunlarından birinin sağlık profesyonellerinin eksikliği olduğu söylenebilir. İkinci sorun, aşağıda açıklanan sağlık işgücü dağılımıdır.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Sağlık İşgücünün Dengesiz Dağılımları

Sağlık işgücünün ülkeler arasında ve içinde dengesiz dağılımı dünya çapında, uzun soluklu ve ciddi bir sorundur (Dussault ve Franceschini, 2006). Sağlık işgücü dengesizlikleri genellikle beş kategoride sınıflandırılmaktadır: meslek / uzmanlık dengesizlikleri, coğrafi dengesizlikler, kurumsal ve hizmet dengesizlikleri, kamu / özel dengesizlikleri ve cinsiyet dengesizlikleri (Zurn vd., 2002). Bunlar arasında, mesleki / uzmanlık ve coğrafi durum, Türkiye örneğinde öne çıkan iki dengesizliktir.

Beceri Karması Dengesizlikleri

Sağlık profesyonellerinin eksikliğine ek olarak, Türk sağlık sisteminde etkili sağlık hizmetlerinin sunumunu daha da kısıtlayan önemli ölçüde uygunsuz bir beceri karışımı sorunu bulunmaktadır (Türkay ve ark., 1996; Savaş ve ark., 2002; Thomson ve Saka 2003)., Hekimlerle ilgili çok az hemşire ve ebeyle ve yakın zamana kadar pratisyen hekimlerle ilgili çok fazla uzmanla (Thomson ve Saka, 2003) Türkiye'de Sağlık Bakanlığı istatistiklerine göre hekimlerin sayısı hemşirelerin sayısından daha fazladır. planlama başarısızlığının bir sonucu. 1967-1994 yılları arasında tüm meslek grupları için sayısal bir artış oldu; ancak, farklı meslekler arasındaki artış oranı büyük farklılıklar göstermiştir. 1980'den bu yana hekim, hemşire ve ebelerin sayısı hızla artmıştı; ancak hemşirelerin ve ebelerin hekime oranı o yıllarda hala bir azdır (Türkay ve ark. 1996). İnsan kaynaklarında sağlık için bir başka dengesizlik uzman sayısı ve pratisyen hekim sayısı arasında gözlemlenebilir. Pratisyen Hekimler (GP): Türkiye'de 6 yıllık bir temel tıp eğitimini tamamlayan ancak daha fazla uzmanlaşmayan hekimlere "uygulayıcı" denir. Aile hekimliği uzmanları, tıp fakültesinden mezun olduktan sonra aile hekimliği alanında 3 yıllık ikamet programını tamamlar (Güneş ve Yaman, 2008). Bu çalışmada "pratisyen hekim" terimini kullandığımızda pratisyen demek istiyoruz (Yıldırım ve Kaya 2010).

1985'e kadar Türkiye'nin pratisyen hekimlerin iki katı uzmanı vardı (Türkay vd., 1996). Bununla birlikte, pratisyen hekim olarak çalışan hekimlerin oranı son on yılda hızla artmıştır. Başka bir deyişle, 1985'ten bu yana, uzman ve pratisyen hekim sayısındaki fark önemli ölçüde azalmıştır ve 1990'larda pratisyen hekim sayısı uzman sayısını aşmıştır. Bunun nedeni, tıp fakültesine kabul edilen öğrenci sayısının 1990'larda hızlı bir şekilde artması, ancak uzmanlık için kabul edilen hekim sayısının aynı oranda artmamasıdır (Türkay ve ark. 1996). Şu anda, büyük şehirler gibi tercih edilen alanlarda pratisyen hekim görevlerinin yetersizliği mevcut mezunların sayısından fazladır, ancak daha popüler olmayan bölgelerde durum böyle değildir (Savaş ve diğerleri, 2002). Ayrıca, son yıllarda SDP kapsamındaki birinci basamak sağlık hizmetlerinin sağlanmasına yönelik politika değişikliği, pratisyen hekimlerin sayısının artırılmasında etkili bir dinamik olmuştur.

Tablo 2, 1994-2018 yılları arasında Türkiye'deki sağlık çalışanlarının sayısındaki değişimi göstermektedir. Bu tablodan görülebileceği gibi, sağlık çalışanlarının sayısı yıllar içinde sürekli artmıştır, örneğin 1994'ten 2018'e kadar hem doktor sayısı ve hemşireler neredeyse iki katına çıktı. Ancak, hemşire sayısı da yıllarca artmıştır; hekimlerin çok gerisinde kaldı. Türkiye'de hemşire / hekim oranı 1.22 iken; aynı oran OECD ülkelerinde ortalama 2,8'dir. Türkiye'de toplam istihdamdaki sağlığın payı 4,95; ancak OECD ülkeleri arasında aynı oran 10,4'e yükselmiştir (Kosdak, 2019). Bu dengesizlik yetkililer tarafından sürekli olarak ele alınmasına rağmen, sorun bugüne kadar çözülmemiştir (SB, 2002; 2016; 2019).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 2: Yıllara Göre Sağlık Profesyonelleri Sayısı, Tüm Sektörler (Sağlık Bakanlığı, 2002; 2016; 2019)

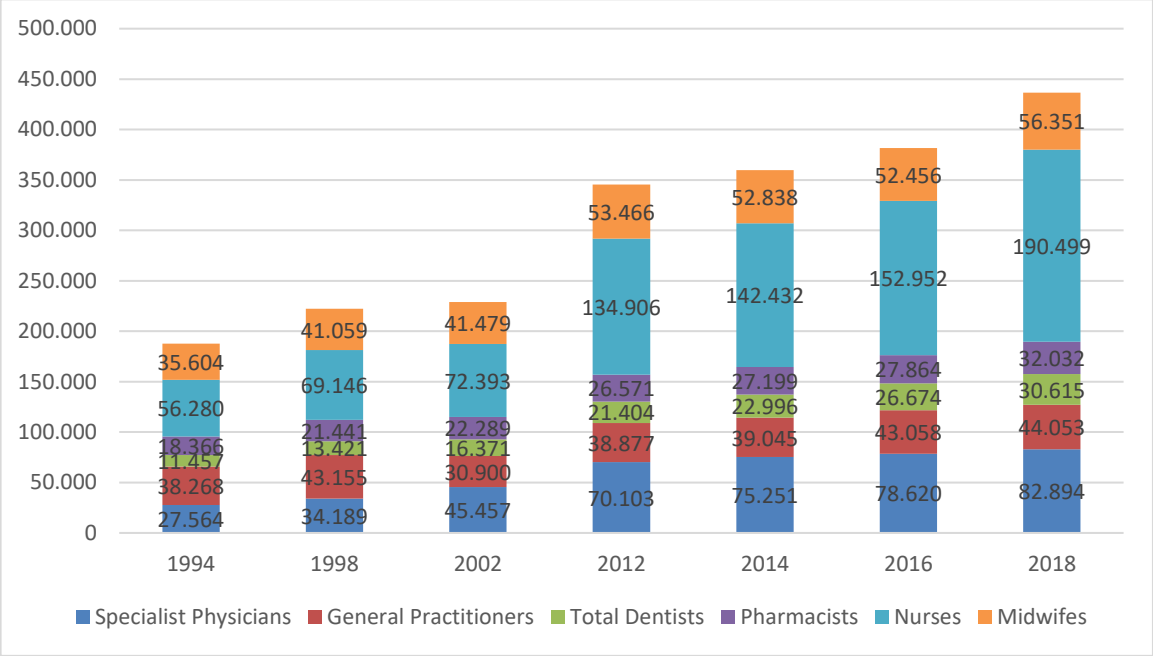

Coğrafi Dengesizlikler

Genel anlamda coğrafi dengesizlikler, kamu ve özel sağlık sektörleri arasında, kırsal ve kentsel alanlar arasında, yoksul bölgelerden zengin bölgelere ve bakım düzeyleri arasında gerçekleşen SAİK iç göçünden veya hareketinden kaynaklanmaktadır (Zurn ve ark., 2002) . Zurn ve ark. (2002), neredeyse tüm ülkeler sağlık işgücünün coğrafi olarak kötü bir şekilde dağıldığından muzdariptir ve ana endişe alanı genellikle doktor işgücüdür. Örneğin, Türkiye'de sağlık işgücünün dağılımı coğrafi bölgelere göre büyük farklılıklar göstermektedir; çoğunluğu kentsel alanlarda çalışırken az sayıda kişi kırsal alanlarda çalışmaktadır. Doktorlar, ülkenin batı ve doğu bölgeleri arasında orantısız bir şekilde dağılmıştır.

Tablo 3'te görülebileceği gibi, toplam hekimlerin 100.000 kişi başına tüm sektörlerde dağılımı Batı Anadolu, İstanbul ve Ege üzerinde yoğunlaşmaktadır; Batı Anadolu'da 267 doktor bulunurken, Güneydoğu Anadolu'da 100.000 kişi başına tüm sektörde 129 doktor bulunmaktadır (SB, 2019). Uzman hekimlerin dağıtımında, ülkenin farklı bölgeleri arasında dengesizlikler de vardır. Tüm sektörlerde 100.000 kişi başına düşen uzman hekim sayısı Batı Anadolu, İstanbul ve Ege'de; Batı Anadolu'da 144 uzman doktor, İstanbul'da 134 uzman doktor ve Ege'de 100.000 kişi başına 112 uzman doktor bulunmaktadır (SB, 2019). Öte yandan, Güneydoğu Anadolu bölgesinde 62 uzman bulunmaktadır; Türkiye'nin ortalama sayısı 100.000 kişi başına uzman hekimler için 101'dir (SB, 2019). Benzer şekilde, tüm sektörlerde 100.000 kişi başına düşen toplam diş hekimi sayısı Batı Anadolu, İstanbul ve Ege'de yoğunlaşmaktadır; Örneğin Batı Anadolu'da 51 diş hekimi, Güneydoğu Anadolu'da 100.000 kişi başına 21 diş hekimi kalmıştır (SB, 2019).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 3: 100 Kişi Başına Toplam Hekim Sayısı, 000 Nüfus, Tüm Sektörler (Sağlık Bakanlığı, 2019)

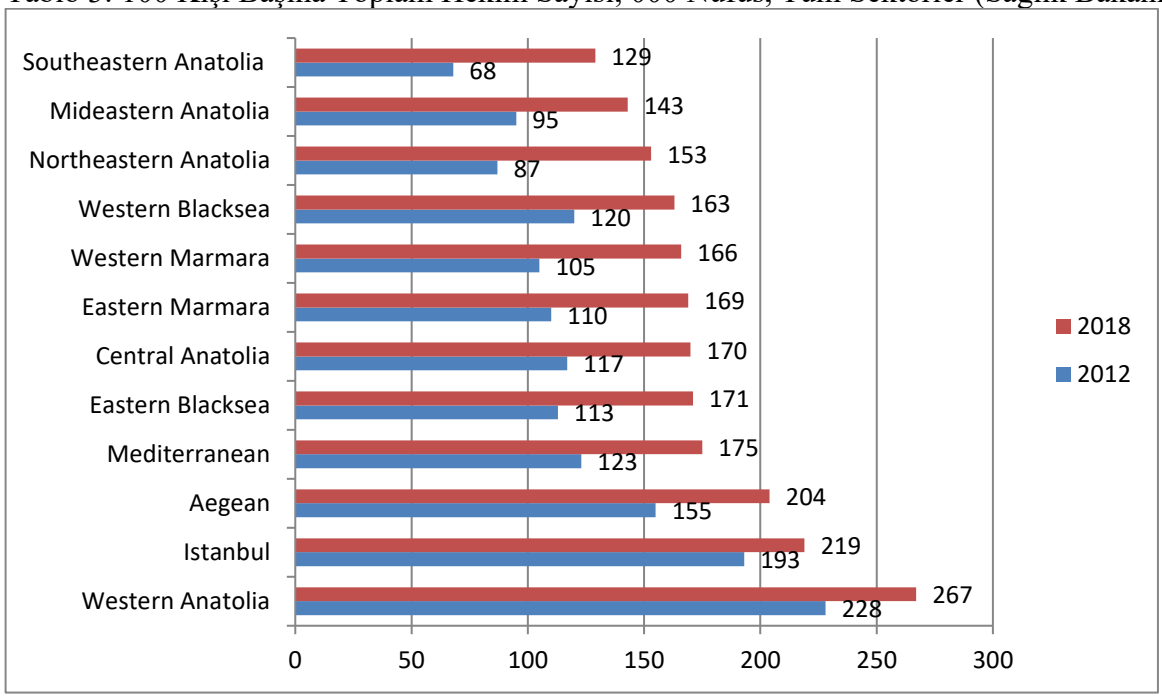

100.000 kişi başına düşen hemşire ve ebelerin sayısı üç bölgeye odaklanmıştır -Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz ve Batı Anadolu. Doğu Karadeniz 368; Batı Karadeniz 345, Batı Anadolu 100.000 kişi başına 335 hemşire ve ebeye sahiptir. Öte yandan, Güneydoğu Anadolu 248; İstanbul'un 100.000 kişi başına 270 hemşire ve ebesi vardır (SB, 2019).

Coğrafi dengesizlik sadece altı bölgede değil, aynı bölgedeki şehirler arasında da kendini göstermektedir. Sağlık Bakanlığı'nın 2019 yılı verilerine göre, Türkiye'de 100.000 nüfus başına tüm sektörlerde ortalama toplam doktor sayısı 187'dir. Bununla birlikte, en zengin üç il olan İstanbul, Ankara ve İzmir'de 33.052 toplam doktor, 16.708 toplam doktor ve 11.047 bulunmaktadır. sırasıyla. Buna karşılık, en yoksul dört il için bu rakamlar Van (1,409), Muş (387), Bitlis (401), Hakkari (273) (SB, 2019).

Türkiye Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 2019 yılında kabul edilen 11. Kalkınma Planına göre, kalkınma hedeflerine ulaşmak için bölgesel ve kırsal-kentsel düzeylerde sağlık hizmetlerinin sağlanmasındaki dengesizliğin artırılması gerekmektedir. Plan, özellikle gelişmiş ekonomiye sahip metropollere ve illere doğru iç göçün ve komşu ülkelerdeki istikrarsızlık nedeniyle dış göçün belirli şehirlerde yoğunlaştığının altını çiziyor. Bu durum sağlık hizmetlerinin dağılımında coğrafi dengesizliklere, fiziksel altyapının kalitesine ve insan kaynaklarının farklı bölgelere yayılmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda amaç, bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmek, ekonomik ve sosyal yaşama aktif ve sağlıklı katılımlarını sağlamak, fiziksel altyapı ve insan kaynakları kalitesini arttırmak, kalitenin bölgesel dağılımını iyileştirmek, güvenilir, etkili ve finansal açıdan sürdürülebilir kanıta dayalı politikalarla desteklenen sağlık hizmeti sunumu (Resmi Gazete, 2019).

ZORLUKLARI YÖNETMEK İÇİN ÇÖZÜM ARAMA

Türkiye, sağlık profesyonellerinin yetersizliği ve iç beyin göçü ile insan kaynaklarının eşitsiz dağılımını bir dereceye kadar başarıyla çözmek için çeşitli önlemler almıştır. Ancak bunu sistematik bir perspektife oturtmak için, Türkiye'deki SAİK sorunlarını çözmek için beş ana politikanın birleşimini izlemiştir: (1) SAİK üretimini artırmak, (2) zorunlu kamu hizmeti, (3) sözleşmeye dayalı istihdam, (4) çifte uygulama ve (5) sağlık profesyonellerinin, özellikle hekimlerin uluslararası işe alınması (Yıldırım 2009a; Yıldırım ve Kaya, 2010).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

SAİK Üretiminin Artırılması

İlk politika seçeneği hekimlerin üretimini arttırmaktır. Artan üretim ile arz artırıldı. Bu bağlamda, 1980'lerin sonundan beri, özellikle yetersiz hizmet verilen alanlarda yeni tıp okulları açılmış ve mevcut tıp okullarında öğrenci alımı artmıştır. TMA'nın 2006 Tıbbi Eğitim Raporu'na (TMA, 2006) göre, Türkiye'deki tıp fakültelerinin sayısı 1980'lerden bu yana on yılda bir neredeyse iki katına çıkmış ve 1990 ile 2000 yılları arasında birçok tıp fakültesi açılmıştır. Aynı raporda öğrenci sayısı kayıtlı olanlar 1985'e kadar sürekli artmıştı; 1985'te bir zirveye ulaştıktan sonra (5.440), 2006'da 4.902 öğrenciye düşmüştür (TMA, 2006). Öte yandan, YÖK ve Sağlık Bakanlığı, tıp fakültelerine öğrenci alımını artırmayı kabul etti. Ayrıca Sağlık Bakanı Recep Akdağ, hastanelerinin hastanesi olmayan tıp fakülteleri yapmak isteyen üniversitelere hastanelerini nakletmeye hazır olduğunu açıkladı.

Bunun sonucunda, öğrenci alımı 2007'den 2008'e kadar yaklaşık% 27 artmıştır. Böylece, tıp fakültesi öğrencilerinin sayısı 2008'de 6.492 öğrenciye ulaşmıştır. Artış eğilimi 2009 ve 2010'da giderek daha fazla gözlenebilir (TMA, 2006; 2010). 2014 yılı itibariyle 129.383 doktor, 21.160 diş hekimi, 26.617 eczacı, 149.012 hemşire, 5.821 fizyoterapist, 52.351 ebelik ve 130.611 diğer sağlık personeli bulunmaktaydı (CoHE, 2014). YÖK'den elde edilen son verilere göre, 2018 yılında devlet üniversitelerinde 69 tıp fakültesi ve özel üniversitelerde 23 tıp fakültesi bulunmaktadır ve 2018'de toplam 9,392 öğrencisi tıbbi ikamet ve staj için bulunmaktadır (COHE, 2018). Türk sağlık işgücü politikasının 1970'lerde ve 1980'lerde vurguladığı temel varsayımlardan biri, sağlık işgücü arzında büyük bir artışın hem sağlık işgücü sıkıntısı sorunlarını çözeceği hem de sağlık işgücünün coğrafi dağılımını optimize edeceği veya dengeleyeceği idi (Türkay et al., 1996). Bununla birlikte, diğerleri sadece doktor sayısının artırılmasının dağılımı iyileştirmeyeceğini savundu (Sorkin, 1977; TMA, 2006). Pazarı doktorlarla doldurmak, coğrafi eşitsizlik sorununu çözmek zorunda değildir (Sorkin, 1977). Sağlık işgücünün boyutundaki artış, sağlık işgücünün kalitesi, iş yükü ve işlevi göz önüne alınmadan gerçekleştirilmiştir (Türkay ve ark. 1996; CoHE, 2018). Sonuç olarak, kırsal ve şehir içi alanlar sağlık işgücü sıkıntısı çekmeye devam etmektedir (WB, 2003). Bununla birlikte, yeni tıp mezunları üretiminde gecikme süresi nedeniyle, bu önlem acil eksiklikleri çözmemiştir ve çözemeyecektir. Aksine, uzun vadeli bir çözümdür.

Zorunlu Kamu Hizmeti

İkinci politika, teşvik edilen zorunlu kamu hizmetini kullanmaktır. Daha az gelişmiş alanlarda eksikliklerin giderilmesi için, doktorlara zorunlu hizmet stratejisi 1920'lerden bu yana ara sıra, ancak 2005'ten bu yana daha yoğun olarak kullanılmıştır. 3359 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin son paragrafına göre; Devlet hizmeti yükümlülüğü altında olan personel, bu zorunlu görevleri tamamlamadan mesleklerini yerine getiremezler (Resmi Gazete, 2011). Başka bir deyişle, tıp fakültesini tamamlayan veya uzmanlık eğitimini başarıyla tamamlayan kişi, mesleklerini Türkiye'de yerine getirmek için zorunlu hizmetini tamamlamalıdır. Bu strateji kısmen başarılı oldu, ancak sorunun tamamen üstesinden gelemedi. Ayrıca Türkay ve ark. (1996) tartışırken, bu uygulama aynı zamanda sağlık hizmetlerinin kalitesi ve çalışanların iş doyumu ile ilgili bazı sorunlar doğurmuştur. Yeni mezun olan sağlık işgücü genellikle birinci basamak sağlık hizmetlerinde istihdam edilmiştir; ancak, genellikle kendilerine aşina olmayan ve yetersiz denetim ve desteği olan bir bölgede çalıştılar. Zorunlu hizmet ve öğrenci alımındaki hızlı artışlar, arz kaynaklı bir istihdam stratejisi ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle, özellikle Sağlık Bakanlığı'ndaki doktorların istihdamı hızla genişlemiş ve finansman üzerinde baskı oluşturmuştur. Zorunlu hizmet süresini tamamlayan hekimlerin çoğu, büyük maaşlar ve daha iyi çalışma koşulları nedeniyle özel sektöre taşındı.

Sözleşmeye Dayalı İstihdam

Üçüncü politika, hekimlerin istihdamının zor olduğu yerlerde özel ödeneklere sahip güçlü mali teşvikleri içeren, sözleşmeye dayalı hekimlerin istihdamını uygulamaktır (Resmi Gazete, 2003). Memur statüsünde çalışan bir doktorun (657 sayılı Kanun) ve sözleşme statüsünde çalışan bir doktorun (İşe Alma Personeli Zorluğu Olan Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli İstihdamı Hakkında Kanun) 2.5 kez sözleşme durumu lehine. Sadece doktor maaşları değil, 4924 sayılı kanun uyarınca sözleşme statüsünde çalışan tüm sağlık personelinin maaşı devlet memuru statüsünde çalışan çalışanların maaşının 2,5 katını geçemez (Resmi

Gazete, 2003). Ancak, bugüne kadar, finansal olmayan teşvikler sisteme doğru ve etkili bir şekilde dahil edilmemiştir.

İkili Uygulama

Dördüncüsü, özellikle kamudan özel sektöre yönelik beyin göçünün kontrol altına alınması ile ilgili olarak, Türkiye ilk olarak ikili uygulama kapsamında üç ana strateji uygulamıştır: 1) mesai sonrası (öğleden sonra saat 4'ten sonra) veya kamu hastanelerinde öğleden sonra özel muayenehane, 2) tam - eğitim hastaneleri, özellikle üniversite hastanesi doktorları (profesör ve doçent), öğretim üyeleri (öğretim personeli) için özel zamanlı özel muayene ve 3) kamu sektöründe çalışan birçok hekimin de özel muayenehane hakkı vardır.

2010'dan önce, doktorlar genellikle "ikili uygulama" ile uğraştılar: hem devlet hastanelerinde hem de özel kliniklerinde aynı anda çalıştılar. Yetersiz maaşları nedeniyle hastalarından para kazanmaları gerekiyordu. Bununla birlikte, bu ikili uygulama sistemi, özellikle ciddi hastalıklar için tedavi almak için cep harcaması ve yoksullaşma nedeniyle felaket açısından korkunç sonuçlara neden oldu, çünkü insanlar bazen özel hastanelerde ve özel kliniklerde tedavi aramaktan başka seçeneğe sahip değildi. Bu bağlamda, Sağlık Bakanlığı bu konudaki dönüşümsel gücünü arttırmak için iki adım atmıştır (Akdağ, 2012; 2015). İlk adım, kamu hastanelerinin döner fonları aracılığıyla performansa dayalı finansal teşvik oluşturmak ve genel maaşları arttırmak için kullanılırken, diğeri 2010 yılında İkili'den kurtulmak için Tam Gün Kanunu'nun (5947 sayılı Kanun) uygulanmasıydı. uygulama ve akademisyenleri özel kliniklerini terk etmeye teşvik etme (Resmi Gazete, 2010).

Performans yönetim sistemi hekimlerin iş yükünü ve gelirini önemli ölçüde artırmıştır. Öte yandan, hekim dışı sağlık personelinin iş yükü artarken maaşları önemli ölçüde artmamış ve hatta yıldan yıla reel olarak azalmıştır (Görmüş, 2013). 2014 yılında ikili uygulama konusunda bir istisna vardı; profesörler ve doçentler, ofis dışında özel hastanelerde ve özel üniversite hastanelerinde, toplam sayının yüzde 50'sini geçmemek ve gelirlerinin üniversiteye kayıtlı olması şartıyla çalışabileceklerdir (SB, 2014). Performans yönetim sisteminin Türkiye'nin sağlık sistemi üzerindeki en önemli olumlu etkisi tam zamanlı hekimlerin oranının arttırılması olmuştur (Görmüş, 2013).

Bu etkili adımların bir sonucu olarak SB, önemli sayıda hekimin tam zamanlı olarak gönüllü olarak sadece kamu pratiğine geçtiğini belirtmiştir (SB, 2017). SB'de çalışan tam zamanlı hekimlerin sayısı 2003 yılında% 11'den 2008'de% 73'e yükselmiştir (SB, 2011). Kamu sektöründeki tam zamanlı hekimlerin oranı% 62'ye yükselirken, yarı zamanlı çalışanlar 2003'ten 2007'ye% 38'e düştü (SB, 2012). Kamu sektöründe çalışan hekimlerin tam zamanlı çalışma oranı 2010 yılında% 83'e ulaşmıştır (Akdağ, 2010). 2018'den bu yana, Sağlık Bakanlığı, doktorların hem devlet hastanelerinde hem de üniversite hastanelerinde çalışmasına izin verecek ve gerektiğinde özel hastanede çalışan bir doktorun bir devlet hastanesinde ameliyat yapmasına izin verecek bir yasa tasarısı üzerinde çalışmaktadır. Özel hastanede çalışan hekim Sağlık Bakanlığı tarafından devlet hastanesinde ameliyat yapmaya ve sağlık turizmi kapsamında yapılan her iş için dört kata kadar ek sermaye yapmaya davet edilebilir. Özel veya serbest meslek hekimleri, Avustralya'daki uygulama gibi konuk hekimler olarak hastaları muayene edebilir veya hizmet başına ödemeli kamu hastanelerinde prosedür uygulayabilirler (Özatkan, 2018). Üniversite hastaneleri, profesörler ve devlet üniversitelerinde görev yapan doçentler, özel hastanelerde veya özel üniversite hastanelerinde mesai saatleri dışında belirli şartlarda çalışabilir ve çalışma saatlerinin dışında uygulama yapabilirler (Özatkan, 2018).

Sağlık Bakanlığı tüm sağlık meslek grupları için ana istihdam sağlayıcı olduğunu ve sağlık meslek gruplarının çoğunun kamu sektöründe çalıştığını ifade etmiştir (SB, 2017). Öte yandan, bu mali teşvikler ve önlemler, hizmet sunmanın etik yönleri ve bakım kalitesi hakkında birçok endişe yaratmıştır. Kamu çalışmasını teşvik etmek ve etik dışı uygulamalar için gerekli önlemleri almak önemlidir. Tüm paydaşların görüşlerini almak ve endişeleri iyi bir kontrol mekanizmasıyla ortadan kaldırmak faydalı olacaktır (Özatkan, 2018).

Uluslararası Sağlık Çalışanlarının İşe Alınması

Yukarıdaki önlemlere rağmen, Türkiye sağlık işgücü alanındaki eksiklik, dengesiz dağılım ve beceri-karma problemlerini iç dinamiklerini kullanarak henüz çözememiştir. Bu nedenle hükümet, sağlık

profesyonellerinin uluslararası işe alınması hem kısmen hem de AB perspektifine uygun bir çözüm olarak görüldüğünden, iç pazarı yurtdışı hekimlere açarak sorunları bir ölçüde aşmayı planlamaktadır.

Türkiye'de uluslararası sağlık çalışanlarının istihdamına ilişkin tartışmalar 2006 yılında ağırlıklı olarak hükümetin "ithal hekimi" girişimi ile ortaya çıkmıştır. O yıldan bu yana, sağlık çalışanlarının Türkiye sağlık ortamında göçü, kıtlığı veya fazlası ile ilgili konular (daha önce kısmi olarak bu tartışmalar) AB dinamiklerinin rüzgârlarını giderek daha fazla ele almaya devam etmiştir (Yıldırım, 2010). Türk nüfusunun büyüklüğü, gençlik oranı ve yüksek işsizlik oranı hakkındaki endişeler bu konudaki tartışmalara katkıda bulunmuştur. Bu, az sayıda çalışma tarafından da desteklenmektedir; Yıldırım ve Yıldırım (2005) 93 kilit katılımcısının% 53'ünün AB üyeliğinin sağlık profesyonellerini göç etmeye zorlayabileceğini ve katılımdan sonra beyin göçünün önemli bir sorun olarak ortaya çıkacağını beklediğini buldu (Yıldırım, 2004; Yıldırım ve Kaya, 2011).

Literatürde, uluslararası insan kaynaklarının Türkiye içinde veya dışında sağlıkta istihdam edilmesine ilişkin tam, kapsamlı ve doğru veriler olmamasına rağmen, Yıldırım ve Kaya'nın (2011) belirttiği gibi, "şu anda, Türkiye, kısıtlayıcı ev işçiliği yasaları nedeniyle tek yönlü bir caddedir. Türkiye'de yabancıların çalışma izinleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (MLSS) tarafından 6 Mart 2003 tarihine kadar onaylanmış ve 25040 sayılı Yabancılar İçin Çalışma İzinleri Yasası (Resmi Gazete, 2003) Çalışma ve Sosyal İşler, 2009) Kanunun 13 üncü maddesinin ikinci fıkrasında; "Yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin diğer kanun hükümleri saklıdır (Resmi Gazete, 2003). Bu bağlamda; 1219, hekimler, diş hekimleri, ebeler ve hemşirelerin Türkiye ile ilgili bir kurumdan diploması olmalı ve Türk olmalı (Resmi Gazete, 1928). 25 Şubat 1954 tarihli 6283 sayılı Hemşirelik Kanunu kapsamında hemşirelik mesleği Türk vatandaşlarına tahsis edilmiştir (Resmi Gazete, 1954). Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'de sağlık profesyonelleri uygulamasını düzenleyen mevcut mevzuat, 1920'lere Tıp ve Diş Hekimliği Sanatının Performansına İlişkin Esaslar Hakkında 1219 sayılı Kanun ile dayanmaktadır. Bu mevzuata göre, Türkiye'de mesleğe devam edebilmek için, Türkiye'deki uygun okullardan birinin diplomasına sahip bir Türk vatandaşı olmak gerekmektedir. Diploma Sağlık Bakanlığı tarafından kaydedilmelidir. Bununla birlikte, Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nun 7. Maddesine göre, özel mesleki bilgi ve uzmanlığa ihtiyaçları varsa veya profesyonel hizmetlerin seviyesini artıracaksa, personel tazminatı talep etmeden Türk veya yabancı sağlık çalışanları sözleşmeye dayalı olarak istihdam edilebilir. (Resmi Gazete, 1987).

Sağlık profesyonelleri ülkeyi başka bir yerde iş aramak için terk edebilir, ancak yabancılar Türkiye'de kurulması ve çalışmasında ciddi zorluklarla karşılaşacaklardır. AB'ye potansiyel katılım için, hükümet yabancı hekimlerin kendilerini Türkiye'de kurmalarına izin vermek için çalışma yasalarını hafifletmeye çalışıyor. Ancak, politika seçeneği Türkiye'de çok tartışmalı bir konudur "(Yıldırım ve Kaya, 2011). Uluslararası işe alımın gerekli yasal düzenlemeleri konusunda çalışmalara başlanmıştır. Ancak, yasama süreci oldukça sorunlu bir şekilde ilerlemektedir. -2007), Erdoğan hükümeti ithal hekimleri 2006'da gündeme getirdi ve yabancı tıp doktorlarının Türkiye'de çalışabilmeleri önündeki engelleri ortadan kaldıran 5581 sayılı kanunun uzun ve sıcak tartışmalarını takiben ("Türk olmak" ifadesi) Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 15 Şubat 2007 tarihinde, 11 Nisan 1928 tarihli ve 1219 sayılı Tıp Sanatının ve Şubelerinin Uygulanmasına İlişkin Kanunun 1. Maddesinde kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 2007) Hükümet, yabancı doktorların Türkiye'de bir sözleşme tabanı ile uygulama yapmasına yol açacak bir yasa tasarısı hazırlamış, yasanın gerekçesinin 1) Ülkedeki hekimlerden, 2) yabancı hekimlerin ülkede başarılı bir şekilde çalışmasını engelleyen engelleri kaldırmak ve 3) AB'nin tam üyelik süreci kapsamında insanların ve hizmetlerin serbest dolaşımını durduran blokları iptal etmek . AB üyelik süreci ve üyelik şartları (sağlık işgücü niteliklerinin karşılıklı olarak tanınması) dört profesyonellik kapsamında sağlık profesyonellerinin serbest dolaşımının sağlanmasını gerektirmektedir (Yıldırım 2009a; Yıldırım ve Kaya, 2011).

Ancak, yasa, bazı yasa maddelerinin halk sağlığı gerekliliği açısından uygun görülmemesi nedeniyle dönemin Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. Bu gelişmenin ardından Erdoğan hükümeti bir süre yasayı dinlendireceklerini açıkladı. Bununla birlikte, ithal edilen tıp doktorlarının sorunu ikinci Erdoğan hükümetinde (2007-2011) gündemindedir (Yıldırım 2009; Yıldırım ve Kaya 2011). Başkanlık vetosuna ek olarak, kanunun askıya alınmasında üç ana faktörün etkili olduğu (etkili olması) belirtilebilir: (1) çeşitli çevrelerden / mahallelerden ve sivil toplum kuruluşlarından, özellikle de TMA'dan gelen tepkiler (TMA,

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2007) , (2) bu tartışmalar / söylemler sırasında (bu söylemlerde), çok fazla doktorun Türkiye'ye göç etmeyeceğini, bu da doktor sorununun eksikliğinin üstesinden geldiğini ve (3) hükümetin 2013'ten sonra insanların serbest dolaşımı ve profesyonellerin niteliklerinin karşılıklı tanınmasına ilişkin AB perspektifi, diğer bir deyişle AB perspektifi tam üyeliğin ortaya çıkmasına endekslenmiştir (Yıldırım, 2010). Üçüncü Erdoğan'da hükümet 2011'de başladı ve bu dönemde Yabancı Hekimler için Çalışma İzni 2012'de çıkarılabilir ve Resmi Gazete'de yayınlanabilir. Halen yürürlüktedir ve çalışma izni diploması denklik belgesi, Türkçe dil yeterlilik belgesi ve SB'de zorunlu kayıt özel sağlık sektöründe çalışmak zorunda olan yabancı hekimler için geçerlidir. Ancak bu yasa dişhekimleri, eczacılar, ebe ve bakıcıları içermemektedir (Resmi Gazete, 2012). Sağlık Bakanlığı ön izniyle sağlık sektöründe kimin çalışacağına karar verir; ancak yabancı uyruklu kişiler Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan izin almalıdır.

Bu bağlamda, sağlık uzmanlarının Türkiye bağlamında uluslararası istihdamı iki kısma ayrılabilir; bunlardan biri, Türkiye'de kimlik numarası ve çalışma izni olan yabancı uyrukluları; ikincisi kimlik numarası olmayan ancak ilgili kurumlardan çalışma izni olan yabancı uyrukluları içerir. İlk bölümdeki sağlık personeli kamu sektöründe çalışabilirken; ikinci bölümdeki sağlık personeli mesleklerini kamu kurumlarında gerçekleştiremez. Ancak, gerekli izinlerle özel sektörde çalışabilirler. OECD'nin 2019'daki son yayınına göre, OECD ülkelerinde çalışan yabancı eğitimli doktorların ve bazı ülkelerde yabancı eğitimli hemşirelerin sayısı ve payı son on yılda artmaya devam etmiştir (OECD, 2019). Bununla birlikte, yabancı eğitimli doktorların payı Türkiye, Litvanya, İtalya, Hollanda ve Polonya'da% 3'ten az, Norveç, İrlanda ve Yeni Zelanda'da yaklaşık% 40'a ve 2017'de İsrail'de yaklaşık% 60'a kadar değişmektedir (OECD , 2019). Tablo 6'da görülebildiği gibi, SB'nin 2019'daki ilk bölüm verileri, 575 uzman, 1.157 asistan ve 287 pratisyen hekim olduğunu göstermektedir; tüm sektörlerde toplam dişhekimi sayısı 173'tür. Ayrıca, hemşirelerin sayısı 84; ve ebelerin sayısı 28'dir (SB, 2020).

Tablo 4: Tüm Ulusal Sektörlerde Yabancı Ulusal Sağlık Çalışanlarının Sayısı (Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2020)

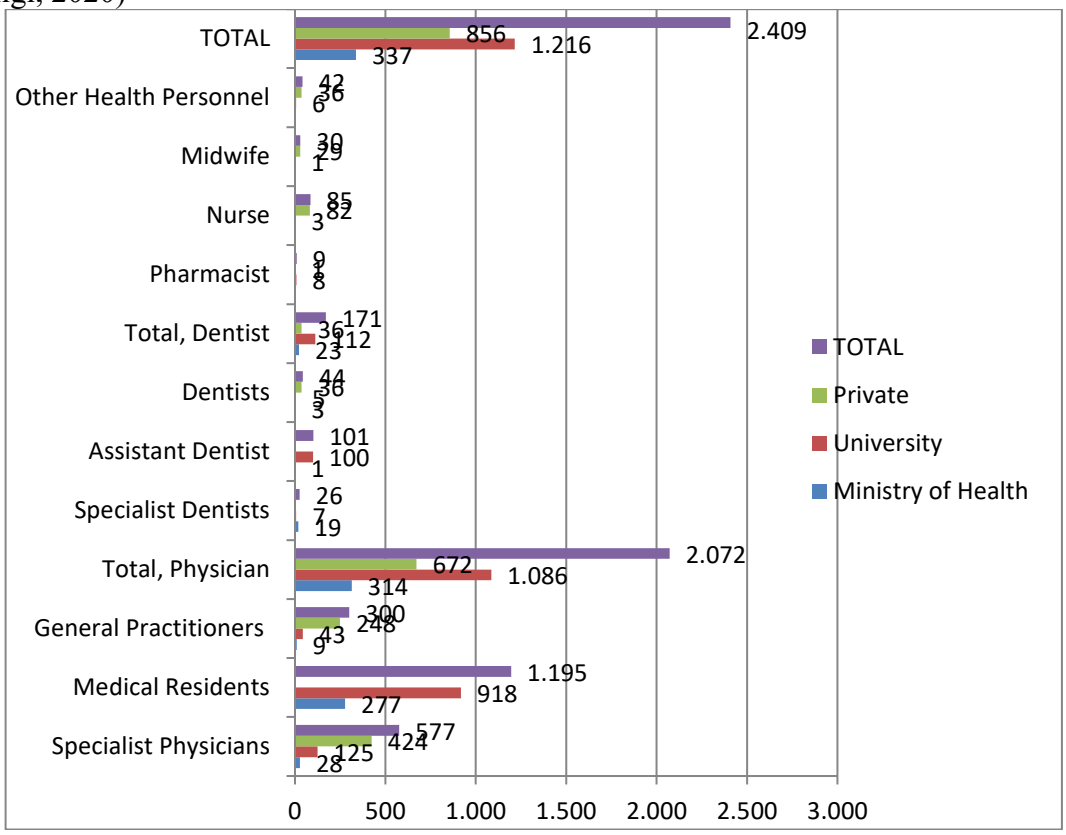

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

TARTIŞMA ve POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, Türkiye'de SAİK'in durumsal bir analizini yapmış ve Türkiye'de SAİK'in getirdiği zorlukları ve altında yatan konuları araştırmıştır. Ayrıca, uluslararası işe alımlar da dahil olmak üzere hükümet tarafından kullanılan potansiyel çözümleri araştırdı. Bu analizden iki temel sonuç çıkarılabilir: 1) Türkiye uzun süredir sağlık işgücü problemleri yaşamış ve bu sorunları şimdiye kadar iç dinamikleriyle çözememiştir. 2) Dolayısıyla, Türkiye, AB üyeliği beklentilerini takiben uluslararası sağlık profesyonellerini (iç pazarını yabancı sağlık çalışanlarına açarak), özellikle AB vatandaşlarını işe alarak bu zorlukların bir dereceye kadar üstesinden gelmek istemektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, ulusal sağlık işgücü piyasasının AB üye ülkelerine açılması, sağlık profesyonellerinin serbest dolaşımı açısından AB dinamizminin şartlarından biridir. Bununla birlikte, Türkiye'nin sağlık çalışanlarının hareketliliği konusundaki beklentisi, AB müktesebat şartının yerine getirilmesinin ötesindedir. Türkiye, eksiklik ve dengesiz dağıtım problemlerinin üstesinden gelmek için yabancı doktorlar almak istemektedir. Ancak, bu stratejinin Türkiye'nin SAİK sorunlarını faktörlerden beri çözmesi pek olası değildir. Genel olarak, daha iyi gelir sağlayan ülkelere doğru uluslararası hareketlilik meydana gelir ve sağlık profesyonellerinin serbest dolaşımının yönünü belirleyen çalışma koşulları dikkate alınır, göçten bu yana Türkiye'den AB ülkelerine değil Türkiye'den AB ülkelerine daha fazla hareket olacaktır. Türk tarafına daha iyi çalışma koşulları, daha yüksek maaşlar ve daha umut verici gelecekler getirecekti. Bu nedenle hükümet, doktor ithalatı (uluslararası işe alım) seçeneğini bir çözüm olarak görmemelidir. Bu nedenle, çıkış akış oranından daha yüksek olacağından, Türkiye'deki sağlık işgücü piyasasında net bir kayıp yaratacaktır. Bu, mevcut sorunları daha da derinleştirebilir. Öte yandan, sağlık profesyonellerinin uluslararası işe alınmasına karşı olan muhalefet, esas olarak pozisyonları güvence altına alınmayacağı için, ithalatçı hekimlerin girişinden korkmamalıdır, çünkü hareket beklendiği kadar gerçekleşmeyecektir. Bunun yerine sağlık profesyonellerinin ve hükümetin sağlık işgücünün sorunlarını çözmek için bir araya gelme zamanı. Uluslararası işe alım konusunda hükümet, doktorları ithal etme seçeneğini tek çözüm olarak görmemelidir, çünkü Türkiye'deki mevcut çalışma koşulları göz önüne alındığında, hekimlerin Türkiye'yi Avrupa Birliği ve diğer gelişmiş ülkelerdeki ülkelere doktorları çekmek yerine terk etme olasılığı daha yüksektir. Türkiye'de çalışmak.

Türkiye bunu uluslararası istihdamın bir yolu olarak görse de; Türkiye'de sağlık çalışanlarının iç ve dış göç hareketliliğinin incelenmesine ilişkin sınırlı veri ve literatür olsa da, hem etkili hem de potansiyel göçün iç göçten daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Weinbrenner & Busse 2006; Yıldırım ve Yıldırım 2005; Yıldırım 2009; Yıldırım 2010; Yıldırım & Kaya 2011). Sağlık profesyonellerinin uluslararası ölçekte hareketliliği ile ilgili veriler çok sınırlı olduğundan, aslında Türkiye'de neredeyse hiç bulunmadığından, sağlam araştırma kanıtlarına bağlı olmamasına rağmen, Türkiye'den gelen sağlık profesyonel beyin göçünün göçten ağır bastığı söylenebilir. Bu, ulusal kaynaklardan üretilen yerli beşeri sermayenin kaybı anlamına gelebilir. Sağlıklı verilerin bulunmaması nedeniyle sağlam bir yargıya varmak mümkün olmamakla birlikte, mevcut veriler değerlendirildiğinde ve iç göç üzerindeki yasal kısıtlamalar göz önüne alındığında, Türkiye'nin kaynak bir ülke olduğu sonucuna varılabilir. Bu, Türkiye'nin eğitimli insan sermayesini, kişi başına sağlık uzmanı açısından geride kalan Türkiye'nin iyiliği için olmayan diğer ülkelere kaybettiği anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Kaya 2011).

DSÖ raporunda (2006) tartışıldığı gibi, sağlık çalışanlarının planlanmamış veya yönetilmeyen bir çıkışı sağlık sistemine zarar verebilir, planlama projeksiyonlarını zayıflatabilir ve beceri tabanını aşındırabilir, ancak Türkiye daha geniş sağlık işgücü sonuçları planlamaya başlamıştır. katılım. Sağlık profesyonellerinin serbest dolaşımı AB bağlamı / dinamikleri olgusu ve gerekliliği olduğundan, sağlık alanında politikalar ve stratejiler planlanırken ve uygulanırken ve uygulanırken dikkate alınmalıdır. Türkiye, AB dinamizmini görmezden gelmemekle birlikte çoğunlukla yerli kaynaklarına güvenmelidir. Bir yandan Türkiye kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmaktadır; Öte yandan, Türkiye sağlık profesyonellerini, özellikle hekimleri çekmek, işe almak ve elde tutmak ve böylece büyük bir uluslararası beyin göçünü önlemek için "iyileştirme önlemleri" almalıdır.

Şu anda, Türkiye'de en önemli sorun, sağlık işgücünün gelişmiş bölgeler lehine yanlış dağıtılmasıdır. Şimdilik, daha önce de belirtildiği gibi, hükümet hem doktorları hem de Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde

mahrum kalmış bölgelerde uygulama yapmaya teşvik etmek için zorunlu hizmet ve parasal araçları kullanmaktadır. Ancak, zorunlu hizmet ve teşviklere rağmen, sorun çözülmekten uzaktır. Sorun sadece finansal nedenlerden ziyade sosyo-ekonomik bağlamda çok daha derin ve köklü görünmektedir. Hükümet sorunu çözmek istiyorsa, iki ana görev yerine getirilmelidir. İlk olarak, sağlık çalışanları ve diğer paydaşları da içeren sağlam bilimsel bilgilere dayanarak etkili planlama yapılmalıdır. Kısa ve orta vadede zorunlu hizmet ve teşviklerin kullanımı sürdürülmeli ve teşvikler hem finansal hem de finansal olmayan unsurları içermelidir. Ancak, eğer ülke sürdürülebilir bir sağlık hizmeti işgücü kurmak istiyorsa, bu önlemler yeterli değildir. Dolayısıyla, daha az gelişmiş bölgelere yatırım yapılması Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bu bölgelerdeki ekonomik kalkınma faaliyetlerinin örneklerinden biri olması önemlidir. Ancak bu proje, genel ve sağlık hizmetleri altyapısını geliştirme potansiyeline henüz ulaşamamıştır. Aksi takdirde, güç ve finansal araçların tek başına kullanılması, insanları ulaşım, barınma, iletişim, sosyal yaşam, eğitim tesisleri ve uygun sağlık altyapısının mevcut olmadığı bu bölgelere gitmeye motive etmek için yeterli olmayacaktır.

Her ne kadar kapsamlı ve tüm ülkeleri temsil edebilecek bir araştırma verilerine dayanmasa da, Yıldırım ve Kaya'nın (2011) yukarıda belirttiği gibi, Türkiye'nin dış ve iç bölgelere göç konusundaki sınırlı araştırma sonuçları net bir göç verdiğini belirtmiştir. uluslararası sağlık işgücünde. Türkiye, tıp eğitiminin maliyetlerini karşılamak için kamu finansmanına sahiptir ve sağlık işgücünün yetersizliği (SB, 2007) ve istikrarsız dağıtım (TMA, 2008) problemlerine sahiptir. Dolayısıyla, göçü uluslararası düzeyde yönetmek de esastır. Türkiye'de uluslararası göçte (iç ve dış göç anlamında) mevcut durumu yönetmek için özel olarak tanımlanmış ve uygulanmış mekanizmalar mevcut değildir (Yıldırım, 2010).

Sonuç olarak, Türkiye'nin yüksek kaliteli bir sağlık işgücüne ulaşması ve bunu sürdürmesi için, özellikle AB'nin potansiyel üyeliği göz önüne alındığında, küresel dinamikleri de dikkate alarak sağlık çalışanlarının, özellikle hekimlerin cazibesini ve tutulmasını sağlayacak önlemlere odaklanmalıdır. yüksek nitelikli profesyonellerin potansiyel olarak zarar verici beyin göçünü önlemek. Türkiye, makalenin üçüncü bölümünde tartışılan sorunların nedenleri için çözüm temelli politikaların uygulanmasına ihtiyaç duymaktadır ve sağlık işgücü sorunlarının çözümü için bir dizi etkili insan yönetimi stratejisi ve planlaması uygulamalıdır.

KAYNAKÇA

1. Abel-Smith, B. (1994). An Introduction to Health Policy, Planning and Financing. London: Longman.
2. Ağartan, T. (2015). Health workforce policy and Turkey’s health care reform. Health Policy, 119, 1621–1626.
3. Akdağ, R. (2010, Feb 01). Interview with the Minister. https://www.medimagazin.com.tr/ozel-saglik/tr-il-il-tam-gun-calisma-oranlari-9-77-24298.html
4. Akdağ, R. (2012). Turkey Health Transformation Program: Evaluation Report (2003–2011). Ankara: Ministry of Health.
5. Akdağ, R. (2015). Lessons from Health Transformation in Turkey: Leadership and Challenges. Health Systems & Reform, 1, 3-8.
6. Aybaş, G., Benli, D., Bezirci, G., Akın-Dervişoğlu, G., Öztek, Z., Saat, Z., Ünal G. (1987). Sağlık Hizmetlerinde Denetim. [Supervision in Health Services]. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
7. Bodur, S. (2002). Job satisfaction of health care staff employed at health centres in Turkey. Occupational Medicine, 52, 353-355.
8. Çora, H. Mikail E H. (2020). Organizasyon Perspektifi ile Küresellesmenin Türk Dünyası Üzerine Etkilerinin Sonucunda Türk Birligi Realitesi. Turk Dünyası Arastırmaları Dergisi,124(244), 217-232., Doi: https://doi.org/10.24155/tdk.2019.111
9. Çora, H. (2019). The Effects of Characteristics of Generation Z on 21st Century Business Strategies. Kafkas Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(20), 909-926. Doi: https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2019.038
10. Dussault, G., Franceschini, M.C. (2006). Not enough there, too many here: understanding geographical imbalances in the distribution of the health workforce. Human Resources for Health, 4, 1-16.

11. Dussault, G.,Dubois, C.A. (2003). Commentary. Human resources for health policies: a critical component in health policies. Human Resources for Health, 1,1.
12. Eker L., Tuzun H.E., Daskapan A., Surenkok O. (2004). Predictors of job satisfaction among physiotherapists in Turkey. Journal of Occupational Health, 46, 500-505.
13. Ergin, C. (1995). Sağlık Personeli İş Anlayışları ve Tutumları Araştırması. [Health Personnel Job Insights and Attitudes Research.] Ankara: Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Koordinatörlüğü.
14. Fişek, N. (1963). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Üzerinde Çalışmalar. [Studies on the Socialization of Health Services in Turkey]. Sağlık Dergisi, 37 .sayfa sayısı?
15. Fişek, N. (1964). Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesinin Tarihçesi ve Temel İlkeleri. [History and Basic Principles of Socialization of Health Services]. Muş Sağlık Bülteni, varsa sayı no ve sayfa sayısı.
16. Günal, A. (2008). Health and citizenship in Republican Turkey: An analysis of the socialization of health services in Republican historical context. Unpublished Ph.D. Thesis. İstanbul: Boğaziçi University.
17. Görmüş, A. (2013). Sağlık Sisteminde Dönüşüm ve Sağlık İnsan Gücü Üzerindeki Etkileri [
18. Transformation in Health System and Its Effects on Health Workforce]. Ankara: Siyasal Kitabevi.
19. Hayran, O.E. (2019). Sağlık insan gücü araştırmalarında yöntem [Methods in health workforce research]. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 49, 6-11.
20. IEG Review Team. (2016, July 12). Turkey - Health Transformation and Social Security Reform Project (English). Washington, D.C.: World Bank Group. http://documents.worldbank.org/curated/en/416431468308041441/Turkey-Turkey-Health-Transformation-and-Social-Security-Reform-Project
21. İşlek, E. (2019). Sağlık Çalışanlarının Memnuniyeti: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. [Satisfaction of Health Workers: Problems and Solutions] TÜSPE Analiz: 2019/1, Ankara: TÜSPE Yayınları.
22. Kılıç M. & Tunç, Ş. (2004). İnsan Kaynakları Planlaması Açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Görev Yapan Hekimlerin Sorunları Önceliklendirmeleri ile Memnuniyet Durumlarının Değerlendirilmesi. [Prioritization of Problems and Evaluation of Satisfaction of Physicians in Eastern and South-eastern Anatolia Regions in terms of Human Resources Planning]. Sağlık İdaresi Dergisi, 7, 39-64.
23. Kosdak, M. (2019). Türkiye'de sağlık insan gücü planlaması: Geçmiş ve Gelecek [Health workforce planning in Turkey: Past and Future]. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 49, 12-13.
24. Mollahaliloğlu, S. (2008). The Effect of Human Resources on Health Reforms: Turkey Case Study, Cambridge: Harvard School of Public Health Takemi Program in International Health.
25. Ministry of Health. (1973). Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. [50 Years in Health Services]. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı.
26. Ministry of Health. (1993). National Health Policy. Ankara: Ministry of Health.
27. Ministry of Health. (1996). Türkiye Sağlık Sistemi Reformu. [Turkey's Health System Reform]. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
28. Ministry of Health. (2006). Health Statistics Yearbook 2006. Ankara: Ministry of Health.
29. Ministry of Health. (2007a). Sağlıkta İnsan Kaynakları Mevcut Durum Analizi. [Human Resources Current Situation Analysis in Health. Ankara: Ministry of Health.
30. Ministry of Health. (2007b). Türkiye'de Sağlığa Bakış 2007. [Health at a Glance 2007 in Turkey]. Ankara: Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi.
31. Ministry of Health & The Council of Higher Education. (2008). Türkiye Sağlık İnsan gücü Durum Raporu. [Turkey Health Workforce's Status Report]. Ankara: Ministry of Health.
32. Ministry of Health. (2019a). Health Statistics Yearbook 2018. Ankara: Ministry of Health.
33. Ministry of Health. (2019b). 2019-2023 Stratejik Planı [2019-2023 Strategic Plan]. Ankara: Ministry of Health.
34. Ministry of Health. (2020). Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık İnsan Gücü Planlama Dairesi Başkanlığı, Daire Başkanı Dr. Mustafa Kosdak, [General Directorate of Health Services, Health Manpower Planning Department, Head of Department MD. Mustafa Kosdak]. Ankara.
35. OECD. (2019). Health at a Glance 2019. OECD Indicators. Paris: OECD Publishing.

36. Official Gazette. (1928). Tababet ve şuabatı san'atlarının tarzı icrasına dair kanun. [Law on the Execution of the Arts of Medicine] Law No. 1219-863. Ankara: Official Gazette.
37. Official Gazette. (1954). Hemşirelik kanunu. [Law on Nursing]. Law No. 6283. Ankara: Official Gazette.
38. Official Gazette. (1987). Sağlık hizmetleri temel kanunu. [Foundation Law of Health Services], Law No. 19461. Ankara: Official Gazette.
39. Official Gazette. (2003). Eleman temininde güçlük çekilen yerlerde sözleşmeli Sağlık personeli çalıştırılması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkında kanun. [Law on the Employment of Contracted Health Personnel in Places with Difficulty in Provision of Personnel] Law No. 25178. Ankara: Official Gazette.
40. Official Gazette. (2006). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. [Social Insurance and General Health Insurance Law]. Law No. 5510. Ankara: Official Gazette.
41. Official Gazette. (2008). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve Bazı Kanun Hükmünde Kararname. [Law on the Amendment of the Social Insurance and General Health Insurance Law and Some Statutory Decrees]. Law No. 5754. Ankara: Official Gazette.
42. Official Gazette. (2010). Üniversite ve sağlık personelinin tam zamanlı istihdamına ve belirli yasaların değiştirilmesine ilişkin kanun. [Law on full-time employment of university and health personnel and amending certain laws] Law No. 5947. Ankara: Official Gazette.
43. Official Gazette. (2012). Türkiye'de özel sağlık kurumlarında yabancı sağlık profesyonellerinin çalışma usul ve esaslarına ilişkin yönetmelik. [Law on regulation on working procedures and principles for foreign health professionals in private health institutions in Turkey]. Law No. 28212. Ankara: Official Gazette.
44. Official Gazette. (2013). Onuncu Kalkınma Planının (2014-2018) onaylandığına ilişkin karar [Decision on the approval of the Tenth Development Plan (2014-2018)] Law No: 1041. Ankara: Official Gazette.
45. Official Gazette. (2018). Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi [Decision on the Strategy and Budget Presidency Organizaton]. Law No: 13 – 30488. Ankara: Official Gazette.
46. Official Gazette. (2019). Onbirinci Kalkınma Planının (2019-2023) onaylandığına ilişkin karar [Decision on the approval of the Eleventh Development Plan (2019-2023)] Law No: 1225. Ankara: Official Gazette.
47. Özatkan, Y. (2018). Hekimlerin Tam Gün Çalışmasına Yönelik Politikalar: Ülke Örnekleri ve Türkiye. [Policies for Full-Day Working of Physicians: Country Case and Turkey]. TÜSPE Analiz: 2018 /8. Ankara: TÜSPE Yayınları.
48. Özcan S., Taranto Y., Hornby P. (1995). Shaping the health future in Turkey: a new role for human resources planning. International Journal of Health Planning and Management. 10, 305-319.
49. SASAM. (2018). Türkiye Sağlık Sisteminde İnsan Gücü Durumunun Analizi. [The Analysis of Human Workforce in Turkey Health System] SASAM No: 4 / 13. Ankara: SASAM Publishing.
50. Savaş, S., Karahan, Ö., Saka, Ö. (2002). Health Care Systems in Transition: Turkey. Edited by Thomson S, Mossialos E. Copenhagen: European Observatory on Health Care Systems, 4(4)
51. Sengul C., Çora H. (2020). Healthcare Tourism in Second Decade of 21st Century: A Review of Turkey as the New Global Center for International Patients. Journal of Health Systems and Policies (JHESP), 2(1), 56-86.
52. Sorkin, AL. (1977). Health Manpower. Toronto: Lexington Books.
53. Sur, H., Hayran, O., Yıldırım C., Mumcu, G. (2004). Patient satisfaction in dental outpatient clinics in Turkey. Croatian Medical Journal, 45(5), 651-4.
54. State Planning Organization. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). [First Five-Year Development Plan (1963-1967)]. Ankara: State Planning Organization.
55. Rosetti, AG. (2014). Strategic options for the implementation of the health sector transformation in Turkey. Ankara: Ministry of Health and World Bank.

56. Tatar M. & Kanavos P. (2006). Health care reform in Turkey. Eurohealth, 12, 20-21.
57. Thomson, S. & Saka, Ö. (2003) Health and health care in Turkey. Euro Observer, 5, 5-6.
58. The Council of Higher Education. (2014). Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsangücü Durum Raporu [Health Education and Health Manpower Status Report in Turkey]. Ankara: YÖK Yayınları.
59. The Council of Higher Education. (2018). Tıp Eğitiminde İntörnlük Çalıştayı. [Introduction workshop in medical education]. Ankara: YÖK Yayınları.
60. Turkish Medical Association. (2006). Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu 2006. [Pre-graduation Medical Education Report 2006]. Ankara: Türk Tabipleri Birliği.
61. Turkish Medical Association. (2008). Sağlık Emek-Gücü: Sayılar ve Gerçekler. [Health Labor-Power: Numbers and Facts]. Ankara: Türk Tabipleri Birliği.
62. Turkish Statistical Institute. (2018). İstatistikler. [Statistics]. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
63. Türkay F., Özcan S., Yenigül T., Veziroğlu A., Akbay K. (1996). Sağlık İnsangücü Mevcut Durum Raporu. [Health Workforce Current Status Report]. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
64. Weinbrenner, S. & Busse, R. (2006). Germany in the Health Care Workforce in Europe, Learning from Experience. In Rechel B, Dubois CA, & McKee M. (Eds.) European Observatory on Health Systems and Policies (pp: 33-46). Geneva: World Health Organization.
65. Wendt, C. & Kohl, J. (2010). Translating Monetary Inputs into Health Care Provision: A Comparative Analysis of the Impact of Different Modes of Public Policy. Journal of Comparative Policy Analysis, 12(1-2), 11-31.
66. World Bank. (2003). Turkey Reforming the Health Sector for Improved Access and Efficiency. (In Two Volumes) Volume II: Background Papers. Report No: 24358-TU. Washington, D.C: World Bank.
67. World Bank & SIS. (2005). Turkey Joint Poverty Assessment Report (in two volumes) Volume I: Main Report. Washington, D.C: World Bank.
68. World Health Organization. (2006a). Working Together for Health. The World Health Report 2006. Geneva: World Health Organisation.
69. World Health Organization. (2006b) Health Worker Migration in the European Region: Country Case Studies and Policy Implications. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
70. World Health Organization. (2010). Health for All Database 2010 (HFA-DB). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
71. Yıldırım, T. (2004). Avrupa Birliği genişlemesi ve sağlık: Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türk sağlık sisteminin karşılaşabileceği sorunlar hakkında değerlendirmeler. [European Union enlargement and health: Assessments on the problems facing the Turkish health system in the process of harmonization with the European Union]. Unpublished PhD thesis. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
72. Yıldırım, HH. & Yıldırım, T. (2005). Avrupa Birliği'ne üyeliğin Türk sağlık sistemi üzerine etkileri: serbest dolaşım açısından bir değerlendirme. İçinde Avrupa Birliği'ne Uyum ve Katılım Sürecinde Türk Sağlık Sektörü Hakkında Değerlendirmeler. [The effects of EU membership on the Turkish health system: an evaluation in terms of free movement. On the Turkish Health Sector in the Process of Integration and Accession to the European Union]. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.
73. Yıldırım, T. (2009). Avrupa Birliği'nde Serbest Dolaşım ve Sağlık Hizmetleri: Ankara ve Muş İllerinde Sağlık Bakanlığı'na Bağlı Hastanelerde Çalışan Hekim ve Hemşirelerin Serbest Dolaşıma İlişkin Görüşleri ve Potansiyel Göç [Free movement in the European Union and health services: opinions of physicians and nurses working in the hospitals belonging to the Ministry of Health on free movement and potential migration]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
74. Yıldırım, HH. & Kaya, S. (2011). At the crossroads: Turkey's domestic workforce and restrictive labour laws. In Matthias Wismar, Claudia B. Maier, Irene A. Glinos, Gilles Dussault, Josep Figueras (Eds), Health Professional Mobility and Health Systems Evidence from 17 European countries (pp: 569-597). Copenhagen: World Health Organization.
75. Yılmaz, V. (2017). The politics of healthcare reform in Turkey. London: Palgrave Macmillan.
76. Zurn, P., Dal Poz M., Stiewell, B., Adams, O. (2002). Imbalances in the health workforce. Briefing Paper, Geneva: World Health Organization.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(53)

Dr. Uğur ORAL[298]

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ARDINDAN BAŞLAYAN ÇOK PARTİLİ HAYATIN İLK MUHALEFET PARTİSİ: "MİLLİ KALKINMA PARTİSİ"

THE FIRST OPPOSITION PARTY OF MULTIPARTY LIFE IN TURKISH POLITICAL HISTORY THAT STARTED AFTER THE SECOND WORLD WAR: "NATIONAL DEVELOPMENT PARTY"

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyanın güç dengeleri değişirken Türkiye yalnız kalmak istememiş, batılı devletlerle, özellikle de ABD ile işbirliğine girmeyi uygun bulmuştu. Bu da Türkiye'nin bütün Batılı devletler gibi demokratikleşmesiyle mümkün olacaktı. Bu yüzden İsmet İnönü çok partili siyasi hayatı mümkün kılacak adımlar atmaya başlamıştı. Aralanan kapıdan ilk giren yani ilk kurulan siyasi parti Milli Kalkınma Partisi'ydi. Ancak bu parti, kurulmuş ilk muhalif parti olma kimliğine rağmen ciddiye alınmadı. Hükümet ve kamuoyu tarafından yokmuş gibi farz edildi.

Bu makale, 1945 sonrası kurularak Türkiye'de çok partili rejimi başlatan Milli Kalkınma Partisi'nin bilinmeyen demokrasi yolculuğunun bir özetidir.

Anahtar Kelimeler: Milli Kalkınma Partisi, MKP, Nuri Demirağ, Türkiye'nin Siyasi Tarihi.

ABSTRACT

As the balance of power of the world changed after the Second World War, Turkey did not want to be alone and found it appropriate to cooperate with Western states, especially the United States. This would be possible if Turkey, like all Western states, became democratized. Therefore, İsmet İnönü began to take steps to make the multi-party political life possible. The first to enter through the opening door, namely the first established political party, was the National Development Party. However, this party was not taken seriously despite its identity of being the first opposition party established. It was assumed by the government and the public that it didn't exist.

This article is a summary of the unknown democratic journey of the National Development Party, which started the multiparty regime in Turkey after 1945.

Keywords: *National Development Party, MKP, Nuri Demirağ, Political History Of Turkey.*

[298] **Dr. Öğretim Görevlisi, Yaşar Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, E-posta: ugur.oral@yasar.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecini irdeleyen kitapların, araştırmaların büyük bölümü Demokrat Parti'nin kuruluşu olan 7 Ocak 1946 tarihini, bu bağlamda, "milat" kabul eder. Ama kriter, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasının ardından (1930), İsmet İnönü'nün yeniden demokrasiye ortam hazırladığı 1945 yılına kadar geçen muhalefetsiz dönemin son bulması yani bir başka deyişle yeni bir partinin kurulması ve "Tek partili Cumhuriyet" rejiminin "Çok partili siyasi hayat"a dönüşmesi ise, bu tezin doğru olduğunu söyleyemeyiz. Zira çok partili hayata geçiş aslında resmen Milli Kalkınma Partisi'nin (MKP) 27 Ekim 1945'te kurulmasıyla gerçekleşmiştir. MKP'nin kuruluşu, Türkiye'de tek partili dönemin artık resmen son bulduğunu duyurmaktadır ancak Türk Siyasetinde "o dönemde kurulmuş bir parti olma" vasfından öte bir anlam taşımayan MKP, iktidar partisi tarafından da sonradan kurulan muhalif partiler tarafından da önemsenmemiştir (Koçak, 1989). Bunda partinin kurucularının siyaseten deneyimsizlikleri ve meclis dışından oluşları, kurucuların kısa bir süre sonra birbirlerine düşmesi, iktidarın dikkatini çekecek bir sosyal tabandan mahrum olmaları önemli etkenlerdi (Yeşil, 2001). Nitekim tarihsel süreçte, sembolik de olsa önemli bir misyon üstlenmiş MKP'nin adı, Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecini irdeleyen çalışmalarda çok ender geçmektedir.

Çok Partili Hayata Uzanan Süreç

2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın dengeleri değişmeye başlamıştı. Sovyetler'in Türkiye üzerindeki baskısının artması CHP'yi zorda bırakıyordu. Sovyetler Birliği 19 Mart 1945'te, 1925 yılında imzalanmış "Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını" yenilemeyeceğini bildirmiş, Boğazlarda denetim hakkının yanı sıra Kars ve Ardahan illerini de talep etmişti. Türkiye bu talepler karşısında, diğer dünya ülkeleriyle, özellikle de ABD ile ilişkilerini güçlendirme stratejisini uygun bulmuş, liberal kapitalist dünya ile flörte geçmişti (Kunt, 2011). Gerek dış politikadaki kaos gerekse içerideki ekonomik sıkıntılar ve halkın bu gidişata gösterdiği reaksiyon, CHP'nin içinde muhalif seslerin ortaya çıkmasına neden olmuş, 1923'ten 1945'e dek tek başına iktidarda kalan CHP, çok partili demokrasiye geçme fikrine sıcak bakmaya başlamıştı.

Bu kararın alınmasında rol oynayan etmenlerin ilki, ülkenin geçirdiği siyasal, ekonomik ve sosyal dönüşümdü ki bu dönüşüm 2. Dünya Savaşı'nın sonunda yeni bir siyasal örgütlenmeyi veya en azından bu alanda bir değişimi zorunlu kılmıştı. Çok partili sistem kararının alınmasında rol oynayan ikinci neden, Birleşmiş Milletler'in ileri sürdüğü koşulların kabul edilmesiydi. Dünyanın yeni siyasi dengelerini belirleyen kavram, demokrasi olmuştu. Demokratikleşmenin Türkiye'yi Batılı müttefikleri arasında daha saygın ve güçlü bir konuma taşıyacağına inanılıyordu. Batı'dan, özellikle de ABD'den gelen askeri ve ekonomik yardıma duyulan gereksinim, Türkiye'yi müttefiklerin görüşlerine çok duyarlı bir hale getirmişti. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, siyasal özgürlük sözü vermişti (Karpat, 2011). Halkın da tek parti düzenine tepkisi artıyordu. Gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de, CHP dışında başka siyasal partilere de izin verileceği, demokrasinin kurulacağı yolundaki ilk ciddi açıklamayı, dünya kamuoyuna, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşu için San Francisco'da bulunan Türk temsilciler yapmışlardı. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmasında, demokrasiye geçileceğini açıklaması, çok partili siyasi hayata hazırlıkların başlangıç işaretiydi. Bu konuşma, dünya kamuoyunda büyük destek bulmuş ve ilgi görmüştü. İsmet İnönü'nün bu konuşmasının hemen ardından, 17 Haziran 1945 ara seçimlerinden sonra, ülkenin yeni bir döneme girdiğini gösteren bir gelişme oldu. Başarısızlıkla sonuçlanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) deneyimlerinin ardından Cumhuriyet döneminin üçüncü muhalif siyasi partisi, Milli Kalkınma Partisi kuruldu. 18 Temmuz 1945'te resmen kurulan MKP'nin Genel Başkanlığını zengin işadamı Nuri Demirağ üstlenmişti (İnan & Haytoğlu, 2006).

Nuri Demirağ kimdir?

Aslında MKP'nin farklı bir parti olacağının ilk sinyali bizzat kurucusu Nuri Demirağ'ın kişiliğiydi. 7 Mayıs 1886 yılında Sivas'ın Divrik kazasında doğan Nuri Demirağ bir dönem memuriyet yaptıktan sonra istifa etmiş "Türk Zaferi" ismini verdiği sigara kâğıtlarını üretmeye başlamıştı (Haytoğlu,1992). Kısa zamanda işleri açılan ve Anadolu'dan da yüklü siparişler almaya başlayan Demirağ, iki yüz elli iki liralık sermayesini üç buçuk yılın sonunda seksen dört bin liraya çıkarmayı başarmıştı (Şakir 1947). Ticarette yoluna devam eden

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Demirağ sonradan Mühürzade Şirketi'ni kurup dış alım satım işine girmiş, Cumhuriyetin kurulmasının ardından müteahhitliğe başlamıştı. Birçok devlet kurumunun inşaat işlerini üstlenen Demirağ, 1930'lu yılların başlarında demiryolu müteahhitliğine yönelmişti. Nitekim Demirağ soyadı kendisine, başarılı demiryolu inşaatlarından etkilenen Mustafa Kemal tarafından verilmişti (Sakaoğlu, 2000). 1936 yılına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet bütçesi 212 milyon lira iken 11 milyon liralık servetiyle Demirağ, Türkiye'nin en büyük kişisel sermayesinin sahibi konumundaydı. (Sakaoğlu, 2000). Milliyetçi yönü ağır basan Demirağ, Türkiye'nin ilk uçak fabrikasını da kuran kişiydi. Tük Hava Kurumu için sipariş edilen uçakların teslimi sırasında büyük sorunlar yaşanmış; kurumun, sipariş ettiği uçakları standartlara uygun olmadığı iddiasıyla satın almaktan vazgeçmesi üzerine yıllarca devam eden mahkemeler başlamış ancak Demirağ davaları kaybetmişti. Uğradığı 10 milyon liralık zararı sineye çekse de ardından fabrikasının ve uçuş etüt merkezinin bulunduğu Yeşilköy'deki arazisi çok düşük bir fiyata kamulaştırılmıştı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve kabine üyelerine birçok defa mektup gönderip yardım istese de sonuç değişmemişti (Öztürk, 2003). Ekonomik alandaki atılımları sürekli devletten dönen Demirağ, 1931'de, dört yıl süren bir etüt çalışmasının sonucunda Asya'yı Avrupa'ya bağlayan, içinden demiryolunun geçeceği bir köprü yapmak istemişti. Salih Bozok'un Atatürk'e götürdüğü bu proje beğenilse de dönemin Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, kentin güzelliğini bozacağını belirtmiş ve girişimi yine reddedilmişti (Öztürk, 2003).

Birçok araştırmacının da vurguladığı üzere Nuri Demirağ, fabrikası kapatıldıktan sonra, "devletçiliğin sapmaz bir düşmanı" olarak (Öztürk, 2014), kendisine yapılan bu haksızlıktan dolayı, davasını savunabilmek için (Avşar & Kaya, 2012), politikaya atılmaya karar vermişti. MKP'yi de bu amaçla kurmuştu. Mücadelesine politikacı olarak devam edecekti. Nitekim Demirağ partisinin açılış konuşmasında CHP'nin devletçi politikalarını eleştirerek "Devletçilik rejiminden bundan daha fazla iş ve adalet beklenemez." demişti (Müjdeci, 2020). Demirağ kurucusu olduğu MKP'nin programında da kendi siyasi ve iktisadi görüşlerini hâkim kılmıştı. Demirağ'ın torunu, Nursuna Memecan'a göre dedesi siyasete daha demokratik, halkın sesinin daha çok duyulduğu bir ülke idealiyle girmiş, bu nedenle ilk muhalefet partisini kurmuştu. Ancak kendisine yapılan baskılardan ötürü son yıllarını çok kırgın olarak geçirmişti (Akşam, 2013).

MKP'nin Kuruluşu

Yeni partinin kuruluş süreci de ilginç olmuştu. İstanbul Valiliği 9 Temmuz 1945 tarihinde teslim edilen MKP'nin kuruluş dilekçesini, Cemiyetler Kanunu'nun 4. maddesine göre, cemiyet teşkili için verilen dilekçelere eklenmesi gereken iki adet cemiyet ana nizamnamesi eksik olduğu gerekçesiyle iade etmişti (Toker, 1970). Demirağ, bunu şöyle değerlendirmişti: "Benim yaptığım, sadece bir yoklamaydı. Nizamnameyi istemeleri, "müsaade ediyoruz" demektir. Nizamnamem hazırdır, derhal göndereceğim" (Müjdeci, 2005). Partisinin gerekliliğini "İstanbul'a asma köprü ne kadar lazımsa bu parti de o kadar lazımdır" diye savunan Nuri Demirağ, dilekçedeki eksiklikleri tamamlayıp tekrar valiliğe vermişti. Valilik dilekçeyi tetkik etmiş ama "milli" kelimesinin kullanımının Bakanlar Kurulu'nun iznine tabi olmasından ötürü süreç biraz gecikmişti. Başbakan Şükrü Saraçoğlu partinin kurulmasına izin verildiğini belirtirken, tek dereceli seçim sistemi, üniversite özerkliği ve Anayasaya aykırı yasaların kaldırılması gibi taleplere, hükümetin prensip olarak karşı çıkmayacağını ifade ediyordu (Kirman, 2006). Karpat'a göre her ne kadar MKP siyasi mücadelede çok küçük bir rol üstlenmiş olsa da hükümet, bu partinin kurulmasına izin vererek, açıkça muhalefet partilerini kabullendiğini ispat etmişti (Karpat, 2010).

MKP'nin kuruluşu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından ciddiye alınmamış hatta "yok" sayılmış (Karatepe, 1993), asıl muhalefetin meclisin içerisinden olması gerektiği dillendirilmişti. Hatta Cumhurbaşkanı İnönü bu düşüncesini 1 Kasım 1945'te TBMM'nin 7. Dönem, 3. Toplantısında yaptığı konuşmada şöyle ifade etmişti: "Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geniş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa, memlekette çıkan tepkiler karşısında bu teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka bir partinin kurulması mümkün olacaktır." (İnan & Haytoğlu, 2006). Oysa Temmuz ayında MKP kurulmuştu, yani iktidarın karşısında artık bir parti vardı ama Demirağ'ın tutucu yapısından ötürü İnönü, kurulan partiyi görmezden gelmeyi tercih ediyordu (Akşin, 2007).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Nuri Demirağ'ın başkanlığında kurulan partinin diğer önemli yöneticileri Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan olmuşlardı. Parti kurucu üyeleri ise Lütfü Bornovalı, Abdurrahman Şakar, Ziya Ok, Bekir Doğaç, Kemal Kaçar ve İzzet Mühürdaroğlu'ydu. Partinin merkez binası olarak Nuri Demirağ'ın Paşa limanındaki köşkü, hizmet binası olarak da Beşiktaş'taki uçak fabrikası seçilmişti (Avşar & Kaya, 2012). Beşiktaş'taki parti merkezinde düzenlenen ve dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfü Kırdar'ın, CHP'yi temsilen ise Faruki Dereli'nin katıldığı açılış toplantısında konuşan Demirağ demokrasi ile yönetilen hükümetlerin, halkını refaha ve saadete, demokrasi ile yönetilmeyenlerin ise halkı sefalete ve felakete sürüklediklerini öne sürmüştü (Vatan Gazetesi, 1945).

MKP'nin Programı

MKP kuruluş safhasında 87 maddeden oluşan nizamnamesinde, devletçiliğe karşı bir duruş sergiliyor, serbest rekabeti savunuyordu. MKP nispi temsil sistemine dayalı tek dereceli seçimi, Cumhurbaşkanının millet tarafından 5 yıllığına seçilmesini, aynı Cumhurbaşkanının iki kez üst aday olamamasını, halk tarafından seçilecek 40 kişiden oluşacak bir ayan meclisi kurulmasını, seçilmiş ve atanmış yöneticilerin yetkilerinin ayrılmasını öneriyordu. Yine parti programında, makamlarını kötüye kullananların hukuk karşısında aldıkları cezaların asla zaman aşımına veya affa uğramayacağı, bu yolla elde edilen servetlere el konulacağı ve miras olarak devredilemeyeceği, öğretmenlerin yaşam seviyelerinin yükseltileceği, mesleki eğitimin ilkokuldan sonra başlayacağı, kırtasiyeciliğin kaldırılacağı, devlet hizmetlerinin hızlandırılacağı, yer altı kaynaklarının ekonomiye kazandırılacağı, mevcut vergi sisteminin yenileneceği, işçi haklarının korunacağı, işsizlikle mücadele edileceği belirtiliyordu (Deliorman,1957). Bir sanayi ve köycülük programına sahip olan MKP, eğitimde her şeyin ahlak ve milli gelenekler çerçevesinde olmasını istiyordu. Müslüman şark devletlerinin öğrencileri için İstanbul'da bir 'Teknik ve Ahlak Üniversitesi' açılacaktı. Nuri Demirağ, 31 Mayıs 1953'te MKP Kongresi'nde bu üniversiteye din, cins, mezhep, ırk farkı gözetmeksizin herkesin kabul edileceğini, tek şartın ise altı çeşit kötülükten yani alkolden, kumardan, iffetsizlikten, eğrilikten, tembellikten, zulümkârlıktan sakınmak olduğunu ifade etmişti. Bunlar aynı zamanda Nuri Demirağ'ın "Gök Okulu" adını verdiği ilk sivil uçuş okulunun da ilkeleriydi ve bilahare partinin seçim afişlerinde de bu ilkeler ön planda olacaktı (Alkan, 2015).

Ülke içinde sanayi burjuvazisinin temsilcisi olmayı amaçlayan parti, dış politikaya dair görüşlerinde ise "İslam Birliği - Şark Federasyonu" projesinin savunucusu olmuştu. Mardin'e göre çok partili hayata geçişin ardından, İslami ideolojiyi baz alan partilerin, 27 yıllık tek başına yönetimde olduğu dönemde CHP'ye yönelik en etkin muhalefetleri, Müslümanların bu dönemde özgürce ibadetlerine devam edememesi üzerinde yoğunlaşmaktaydı ve MKP de aynı tezin savunuculuğu yapmıştı (Mardin, 1991). MKP tüzüğünde, gençliği spor kanalıyla askerliğe hazırlama fikri de partinin propaganda faaliyetlerinde "zorunlu askerliğin kaldırılacağı, paralı ordu" düzenine geçileceği biçimine dönüştürülmüştü (Turan, 1999). MKP'ye göre CHP'nin yönetim anlayışı, komünizme yakın esasları benimsemiş görünmekteydi (Tunaya, 1998).

Parti Yönetiminde Kavgalar

Parti programı, parti kurucularının konuşmaları ve tutumları tatminkâr bulunmamış, ciddiye de alınmamıştı (Akandere, 1999). Basında da MKP'ye herhangi bir şans tanınmıyor hatta Demirağ'ın düzenlediği toplantılarda hep kuzu çevirmesinden ötürü partiye "Kuzu Partisi" benzetmesi yapılıyordu (Pulur, 2008). Esasında partinin kurucuları arasında da bir ahenk yoktu. Daha ilk günden itibaren MKP ciddi siyasi gaflara, strateji hatalarına imza atmaya başlamıştı. Örneğin MKP'nin açılış töreninde konuşan parti kurucularından Hüseyin Avni Ulaş, Milli Kalkınma Partisi'nin Terakkiperver Parti'nin yolunda yürüyeceğini fakat parti olarak yapılan hatalardan ders aldıklarını belirtmişti. Hatta Terakkiperver Fırka ile ilgili bu sözleri daha sonra onun kurucusu olduğu partiden istifa etmesine sebep olmuştu. Genel Başkan Nuri Demirağ, MKP'nin bugüne kadar kurulmuş, siyasi yaşamına devam etmekte olan veya lağvedilmiş bulunan hiçbir partiyle alakası olmadığını açıklamak zorunda kalmıştı (Müjdeci, 2005).

Nuri Demirağ'ın partisini kurarken aynı zamanda kayıtlı bir CHP üyesi olması da ayrı bir fiyaskoydu. Hatta 27 Eylül 1945 tarihinde üyesi bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edilmişti. Demirağ bu konudaki eleştirileri yanıtlarken CHP'ye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı addettiğinden katıldığını, 12

yıl önce partinin Beşiktaş teşkilatında, nahiye başkanlığında bulunduğunu, partinin görüşleriyle ters düşünce ayrıldığını ve sonradan hiç uğramadığını belirterek "Kayıtlı olduğumu bilseydim muhakkak istifa ederdim" açıklamasında bulunmuştu (Müjdeci, 2005).

Demirağ'ın "iki ayaklı fare kapanı" adlı projesi de birçok platformda espri konusu yapılmıştı. Yolsuzlukların şiddetle önlenebileceğini düşünen Nuri Demirağ söz konusu projesi hakkında daha MKP'yi kurmadan Tanin Gazetesi'nin kendisiyle gerçekleştirdiği bir röportajda şunları söylemişti: "Partimi kurmaya muvaffak olursam bir de "iki ayaklı fare kapanı" projem var ki bunu da tatbik edeceğim. Bu, siyah tahta üzerine oturtulup elleri gözleri bağlı, kafası bir demir çember içerisinde oturan bir muhtekir, bir suistimalci, bir karaborsacı veya vazifesini layıkıyla göremeyen, halka müşkülat gösteren suçludur. Tam karşısında bir makineli tüfek bulunacak ve evvela ayar edilmiş olduğu veçhile suçlu sandalyesinde oturmaya layık olan kimsenin tam beynine ateş edecek bir modeldir. Bunlardan büyük ebatta yaptırarak her vilayet ve kazaya ve oraların meydanlarında umuma teşhir edeceğiz. Suiistimallerin, haksızlıkların ve ahlaksızlıkların önüne geçmek için şiddet lazımdır" (Çalapverdi, 2013).

1946 yılı ile birlikte Demokrat Parti kurulunca Milli Kalkınma Partisi ikinci planda kalmıştı. Bu yüzden basında da artık çok fazla yer bulma imkânı olmamıştı. Partisinin basında yer bulamamaya başlaması üzerine Nuri Demirağ, maddi olanaklarıyla kendi medyasını oluşturma yoluna gitmişti. Nuri Demirağ her ne kadar künyelerinde imtiyaz sahibi olarak gözükmese de 'Yurtta Kalkınma' 'Tez Kalkınma' ve 'Öz Kalkınma' gazetelerinin finansörlüğünü üstlenmiş, partisinin görüşlerini basın aracığıyla halka aktarmaya çalışmıştı (Şahin, 2015).

MKP ilk kez 26 Mayıs 1946'daki yerel seçimlere katılmıştı. Parti içi çekişmelerin yaşandığı bir dönemde, seçim tarihinin dört ay erkene alınması ile seçime girilip girilmeyeceğine dair uzun tartışmalardan sonra MKP'nin seçime katılması kararlaştırılmıştı. DP seçimleri boykot edince MKP, tek muhalif parti olarak kalmıştı (Avşar & Kaya, 2012). 25 Mayıs 1946 sabahı başlayan belediye seçimleri sırasında bazı yerlerde CHP ve MKP arasında karşılıklı taarruzlar olmuştu. Baskılardan dolayı MKP öğleye doğru seçimlerden çekilme kararı almış, muhalefet birleşerek seçimlere hile karıştırıldığı iddiasında bulunmuştu (İnan & Haytoğlu, 2006).

Parti içinde arkası kesilmeyen huzursuzluklar baş göstermekteydi. Partinin kurucuları ve Nuri Demirağ arasında karşılıklı suçlamalar ve çeşitli iddialar gündeme gelmişti. Cevat Rıfat Atilhan, "MKP Umumi Reis Vekili" unvanıyla imzalayıp gazetelere gönderdiği mektupta, Demirağ'ın partiyi istibdadı andıran bir baskıyla yönettiğini, bilgisizliğiyle partiye oy kaybettirdiğini, bu tutumlarının partiye ilgiyi azalttığını, İsmet İnönü'ye karşı saygısız tutumlar sergilediğini, bu sebeplerden ötürü 3.3.1946 tarih 2 sayılı kararla partiden ihraç edildiğini duyuruyordu. Parti içindeki Demirağ destekçileri de bunun üzerine karşı atağa kalkmış, "MKP İdare Merkezleri" adıyla basına gönderilen açıklamada Demirağ'a desteklerinin sürdüğünü, parti kurucularından Cevat Rıfat Atilhan, Yaşar Çimen ve Zekai Dik'in, parti nüfuzunu kötüye kullanmak ve parti aleyhine haksız beyanatta bulunmak suçlarıyla partiden çıkarıldıklarını duyurmuşlardı (Haytoğlu, 2002). Daha sonra başkan olan Vahit Çadırcıoğlu da partinin bir düzene girmesini sağlayamamıştı. Böylece Milli Kalkınma Partisi büsbütün zayıflamıştı. Demirağ taraftarları, olağanüstü bir kongre toplayarak Demirağ'ı yeniden genel başkanlığına seçmişlerdi (Avşar & Kaya, 2012). Parti içinde yaşanan bu sürtüşmeler ve ayrışmalar yüzünden Milli Kalkınma Partisi, 1947 ve 1948'deki genel ve yerel seçimlere iştirak edememiş, ancak, 1950 seçimlerine katılacağını bildirmişti. MKP'nin altı ilde seçim iştirak edeceğine dair haberler yayınlanmışsa da parti sadece İstanbul'da seçimlere katılmıştı. Seçim sonuçlarına göre MKP 9257 oy alarak milletvekili çıkaramamıştı (Aydın, 2010).

2 Mayıs 1954 tarihindeki genel seçimlerde ise DP listelerinde yer alması için Başbakan Adnan Menderes ve partinin ileri gelenleri Nuri Demirağ'ı ikna etmişler ve Demirağ DP Sivas Milletvekili adayı listesinde bağımsız olarak yer almış, DP listesinin tamamının seçilmesiyle milletvekili olmuştu. Demirağ MKP'de savunduğu fikirlerini DP çatısı altında dillendirmekte hatta DP ile de zaman zaman sürtüşmelere girmekteydi. Milletvekilliği dönemini tamamladıktan sonra sağlığında meydana gelen rahatsızlıktan ötürü 1957 seçimlerinde aday olmayan Demirağ, 13 Kasım 1957'de şeker hastalığından kurtulamayarak hayata veda etti (Haytoğlu, 1992). 22 Mayıs 1958'de İstanbul Emniyet Müdürlüğü 1 Nolu şubesinin 17670/24855 sayılı

yazısı ile genel kurulu toplanamadığından münfesih ilan edilen Milli Kalkınma Partisi, Milli Birlik Komitesi döneminde, resmen siyasi faaliyetini noktalamak durumunda kaldı. (Müjdeci, 2005).

SONUÇ

Milli Kalkınma Partisi'nin başarılı olamamış, halktan ilgi görmemiş bir siyasi parti olması politika tarihinde üstlendiği sembolik rolü değiştirmez. Sonuç itibarıyla MKP 1945 sonrasında CHP'nin tek parti rejimine karşı ilk kurulan, dolayısıyla çok partili hayata geçişi fiilen gerçekleştirmiş siyasi partidir. Kendisinden hemen sonra Demokrat Parti'nin kurulması, DP'nin kurucularının kamuoyundaki popülaritesi ve kısa zamanda halk tarafından sahiplenilmesi MKP için talihsiz bir gelişme olmuştur. Halkın DP'ye gösterdiği yoğun teveccüh neticesinde MKP ikinci planda kalmış, dikkate alınmamış bu da partinin ölü doğmasının sebeplerinden biri olmuştur. Tabii bu sonucun yegâne sebebi DP'nin kuruluşu değildir. Partinin Meclis dışında olması, siyaset deneyimi olmayan kişilerce kurulması da bunda bir etkendir. Ayrıca daha parti kuruluş evraklarının bile muntazam teslim edilmemesi, parti kurulur kurulmaz üst yönetiminde yaşanan ayrılıklar, kavgalar hatta Genel Başkan'ın ihracı gibi olaylar, MKP'nin sistemsiz ve hazırlıksız kurulduğunun bir göstergesidir. Birçok araştırmacının da iddia ettiği gibi Genel Başkan Nuri Demirağ'ın hükümetin kendisine yaşattığı zorluklara tepki olarak, devletten intikam amaçlı bu partiyi kurduğu kabul edilir ise bu sonuç sürpriz değildir. Siyasi partiler, tabandan tavana doğru kurulmaları durumunda başarılı ve kalıcı olabilirler. Demirağ bu gerçeği görmezden gelip tavanda partisini kurup tabanın kendisine geleceğini öngörmüştür ki, hiçbir siyasi oluşumda olmadığı gibi MKP de bu şekilde halkla bir kaynaşma sağlayamamış ve topluma mal olamamıştır. İş adamı olarak başarılı girişimlere imza atmış Nuri Demirağ aynı başarılı çizgiyi siyasete taşıyamamıştır. Partisinin savunduğu fikirler halkın talepleri olmaktan ziyade bizzat kendi kişisel görüşleridir ki çoğu rasyonel bulunmadığından kamuoyunda "espri konusu" bile olmuştur. MKP bir kadro hareketi veya bir kitlesel hareketten ziyade bir şahıs partisi, "Nuri Demirağ'ın partisi" olarak kalmış, bu yüzden de halkta karşılığını bulamamıştır.

KAYNAKÇA

1) Koçak C., 1999. Siyasal Tarih, 1923-1950, Türkiye Tarihi (4) , Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, Ankara, s. 137.

2) Yeşil A., 2001. Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, TC Kültür Bakanlığı Yayınları / 897, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi /114, s. 58

3) Kunt M. E., 2011. Aydınlıktan Karanlığa Türkiye Cumhuriyeti, Pupa Yayınları, İstanbul , s.66

4) Karpat K.H., 2011. Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi),Timaş Yayınları, İstanbul, 94-95

5) İnan S. & Haytoğlu E., 2006. Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara, 87-88

6) Haytoğlu E., 1992. Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı Ve Projeleri, DEÜ AİİTE Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir, s. 258

7) Şakir, Z., 1947. Nuri Demirağ Kimdir, Kenan Matbaası, s. 44

8) Sakaoğlu N., 2000. Büyük Kalpli Vatandaş Nuri Demirağ, Popüler Tarih Dergisi, Temmuz, 68-73

9) Öztürk Y., 2003. Bir Nuri Demirağ Vardı, Bütün Dünya Dergisi, sayı 2003/03, 16-27

10) Öztürk M. (2014). Siyasi Ahlâkın İmkânı ve Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (3), s.251

11) Avşar B. Z., & Kaya, E. E., 2012. Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: "Milli Kalkınma Partisi", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2012, Cilt 13, Sayı 2, 113-132

12) Müjdeci M., 2005. Türk Basınında Milli Kalkınma Partisi. (www.nuridemirag.com/basindamkp.doc , erişim tarihi 11.06.2020) EKEV Dergisi, Yıl, 9, 25.

13) Akşam Gazetesi, 2013. Sosyal Medyanın İçinde Yokum, Mezin Dedeyi'nin Nursuna Memecan ile röportajı, https://www.aksam.com.tr/pazar/sosyal-medyanin-icinde-yokum/haber-257677, erişim tarihi: 12.06.2020)

14) Toker M., 1970, Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, s. 95

15) Kirman E., 2006. Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950) , Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, s.81

16) Karpat K., 2010. Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s.237

17) Karatepe Ş., 1993. Tek Parti Dönemi, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, s.111

18) Akşin S., 2007. Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.151

19) Vatan Gazetesi, 28 Ekim 1945

20) Deliorman M. N., 1957. Nuri Demirağ'ın Hayat Ve Mücadeleleri, Nu. D. Matbaası, İstanbul, s.70-77

21) Alkan M. Ö., 2015. Seçim Afişleri, Parti Amblemleri ve Demokrasi Tarihimize Dair Notlar. Birikim 313, 114-126.

22) Mardin Ş., 1991. Türkiye'de Din Ve Siyaset (Makaleler III), İletişim Yayınları, İstanbul., s.132

23) Turan Ş., 1999. Türk Devrim Tarihi (4. Kitap, 1. Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, ss. 217-218

24) Tunaya T. Z., 1998. İslamcılık Cereyanı III, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, s. 14

25) Akandere O., 1999. İkinci Dünya Savaşı'dan Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi: "Milli Kalkınma Partisi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(4), 193-211.

26) Pulur H., 2008. Demokrasinin Kabiliyetsiz Aktörleri, Milliyet Gazetesi, 6.12.2008

27) Çalapverdi İ., 2013. Kuzulu Parti Beşiktaş'ta Kuruldu, B+ Beşiktaş Belediyesi Dergisi, İlkbahar 13/20, s.38

28) Şahin M., 2015. Nuri Demirağ, Millî Kalkınma Partisi ve İlk Muhalif Parti Gazeteleri: Yurdda Kalkınma, Tez Kalkınma ve Öz Kalkınma. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (40). s.36

29) Haytoğlu E., 2002. 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi, Türkler Ansiklopedisi XVI, Yeni Türkiye Yayınları, 783-797

30) Aydın A, 2010. Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri ve TBMM (1950–1960), (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(54)

Arş. Gör. Ceyhun SERÇEMELİ[299]

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNE ÇALIŞMA HAYATI ve İŞ HUKUKU AÇISINDAN KISA BİR BAKIŞ

A BRIEF OVERVIEW TO THE COVID-19 PANDEMIC IN TERMS OF WORKING LIFE and LABOR LAW

ÖZ

COVID-19 pandemi süreci, toplumsal hayatı derinden etkilemektedir. Söz konusu süreç çalışma hayatında da oldukça ağır sonuçlara neden olmakta ve iş hukuku başta olmak üzere hukukun birçok alanında tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. COVID-19 salgını ülkemizde ve dünyada, çalışma koşulları, yeni çalışma türleri, iş sağlığı ve güvenliği gibi birçok açıdan daha önce karşılaşılmayan olağanüstü koşulların yaşanmasına neden olmuştur. Bu noktada ülkemizde iş hukuku alanında birçok tedbir alınmış olmakla birlikte sürecin ilerleyen dönemlerde etkilerinin devam edeceği düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında kısa çalışma, ücretsiz izin, fesih hakkı, ikale sözleşmesi, iş kazası ve meslek hastalığı, uzaktan çalışma ve yeni çalışma türleri açısından COVID-19 pandemi sürecinin etkileri araştırılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Çalışma Hayatı, İş Hukuku.
JEL Kodları: A14, O20, Z1.

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic process deeply affects social life. This process causes serious consequences in working life and measures are needed in many areas of law, especially in labor law. The COVID-19 epidemic caused extraordinary conditions in our country and in the world that have not been encountered before in many aspects such as working conditions, new types of work, occupational health and safety. At this point, although many measures have been taken in the field of labor law in our country, it is thought that the effects of the process will continue in the future.

Within the scope of the study, the effects of the COVID-19 pandemic process were investigated and evaluated in terms of short-time work, leave without pay, abrogation right, termination agreement, industrial accident and occupational disease, remote work and new types of work.

Keywords: *COVID-19, Pandemic, Working Life, Labor Law.*
JEL Codes: *A14, O20, Z1.*

[299] **Atatürk Üniversitesi; Erzurum/TÜRKİYE; ceyhun.sercemeli@atauni.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

COVID-19 veya uzun adıyla Koronavirüs hastalığı, insanları etkileyen, bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır. İlk olarak 2019 yılında Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde keşfedilen hastalık, ilerleyen süreçte dünya çapında yayılmaya başlamış ve Dünya Sağlık Örgütü, koronavirüsü pandemi ilan etmiştir (BBC Türkçe, 12 Mart 2020).

Dünya'da milyonlarla ifade edilen onaylanmış vaka ve yine milyonlarca iyileşen vaka varken virüs nedeniyle yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir. Söz konusu vakalar artmaya devam etmekle birlikte, sürecin ne zaman son bulacağı tahmin edilememektedir. Bu süreçte toplum yeni kavramlarla tanışmış olup "sosyal mesafe" bu kavramlar arasında yer almaktadır. Koronavirüsten korunabilmek için sıklıkla ellerin yıkanması, diğer kişiler ile fiziksel mesafenin korunması, başvurulması gereken en önemli tedbirler arasında yer almaktadır. Ayrıca bu süreçte maske kullanımının da hastalığın yayılmasını önlediği ifade edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü Mart 2020'de 2019-20 koronavirüs salgınını pandemi ilan etmiş, bu durumun bir Uluslararası Kamu Sağlığı Acil Durumu (PHEIC) olduğunu açıklamıştır (Wikipedia A, 2020).

Dünya geneline yayılan COVID-19 koronavirüs salgınının Türkiye'deki ilk tespit edilen vakası Sağlık Bakanlığı tarafından 10 Mart 2020'de açıklanmıştır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 1 Nisan 2020'de yaptığı açıklamada koronavirüs vakalarının tüm Türkiye'ye yayıldığını açıklamıştır (Wikipedia B, 2020). Ülkemizde koronavirüsle mücadele "Bilim Kurulu" aracılığıyla yönetilmektedir. Tüm dünyayı etkisi alan COVID-19 salgını ile ilgili gelişmeleri en başından itibaren yakından takip eden Sağlık Bakanlığı, Bilim Kurulunun tavsiyeleri doğrultusunda hareket ederek, ilgili kurum ve kuruluşları bilgilendirmekte ve alınması gereken tedbirlere ilişkin tavsiyede bulunmaktadır (Anadolu Ajansı A, aa.com.tr, 24.03.2020). Bu süreçte ülkemizde bilim kurulunun tavsiyeleri doğrultusunda birçok hukuki düzenlemede bulunulmuştur. Koronavirüsün bulaşıcı özelliği nedeniyle "sosyal mesafe" en önemli tedbir olarak uygulanmaya başlamış ve bu durum da toplu şekilde bulunulabilecek tüm ortamlara ilişkin tedbirler alınmasına neden olmuştur. Bu durumdan çalışma hayatı da etkilenmiş olup, birçok tedbire başvurulmuştur.

COVID-19 pandemi süreci çalışma hayatına ve iş hukukuna etkileri bakımından daha önce örneğine rastlanmamış ağır sonuçlara neden olmuştur. Söz konusu sürecin sona ermesi durumunda dahi hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı yapılan araştırmalarda ve kamuoyunda sıklıkla vurgulanmaktadır (Anadolu Ajansı B, aa.com.tr, 03.05.2020; SETA, 11.04.2020). Çalışma hayatının derinden etkilendiği Pandemi sürecinde ülkeler aldıkları hukuki tedbirlerle söz konusu süreci en az hasarla atlatmanın yollarını aramaktadırlar. Bu noktada iş hukuku alanında ülkemizde birçok düzenlemede bulunulmuş ve ilerleyen süreçte de yeni tedbirlere başvurulması beklenmektedir. Bu noktada alınan tedbirler önemli çözümleri beraberinde getirmiş olmakla birlikte sürecin öngörülemeyen ve daha önce örneğine rastlanmayan özelliği nedeniyle çeşitli ihtilafların yaşanması muhtemel görünmektedir.

Bu çalışmanın amacı COVID-19 pandemi sürecinin çalışma hayatı ve iş hukuku açısından etkilerinin araştırılması ve yaşanması muhtemel uyuşmazlıkların değerlendirilmesi vasıtasıyla konunun önemini vurgulamaktır. Çalışma kapsamında öncelikle COVID-19 pandemi sürecinin çalışma hayatına etkileri incelenecek, ardından mücbir sebep, kısa çalışma ödeneği, ücretsiz izin, fesih hakkı, ikale sözleşmesi, iş kazaları ve meslek hastalıkları, uzaktan çalışma ve yeni çalışma biçimleri açısından değerlendirmelerde bulunulacaktır.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ÇALIŞMA HAYATINA ETKİLERİ

COVID-19 pandemi süreci ile birlikte, toplumsal hayatın pek çok alanında olduğu gibi çalışma hayatında da en azından bu süreç atlatılıncaya kadar bir uyum sürecine girilmiştir. Bununla birlikte sürecin öngörülemez ve olağanüstü niteliği gereği; yeni sorunlar ortaya çıkmış ve sorunların çözümleri aranmaya çalışılmıştır. Kısa vadeli olarak bu mücadele verilirken, uzun vade açısından da önemli dersler çıkarılmış ve krizin fırsata dönüştürülebilmesi için de belirli çalışmalarda bulunulmuştur. Bu sürecin işletmeler ve çalışanlar açısından geleceğe dair ipuçları sunduğu da anlaşılmaktadır. Söz konusu sürece ilişkin yapılan bir araştırmada salgının dünyadaki ve Türkiye'deki etkilerinden yola çıkılarak COVID-19'un çalışanlara ve çalışma hayatına olası etkileri altı ana başlıkta incelenmiştir. Bunlardan ilki "uzaktan çalışma"dır. Koronavirüs Pandemi süreci ile birlikte, uzaktan çalışmanın artık tercihten öte bir zorunluluk halini alabileceği, özellikle evden çalışmanın

yaygınlaşabileceği belirtilmektedir. Çalışma hayatını etkileyecek diğer önemli unsurların ise dijital İşgücü, mobilite, çalışan deneyimi ve motivasyonu, iş garantisi ve sürekliliği ve kapsayıcılık (çalışanlara eşit mesafede olma, ayrımcılıktan kaçınma) olduğu belirtilmektedir. Tüm bu unsurlar bağlamında, özellikle İş Kanunu açısından çalışanları ve işverenleri ilgilendiren izin düzenlemelerinin, iş akdi fesih koşullarının, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin koşulların önem arz edeceği ifade edilmektedir (Deloitte.com, COVID-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri, 2020).

COVID-19'un, çeşitli sektörler ve endüstriler üzerindeki etkisine ilişkin olarak ILO'nun ön değerlendirmeleri, bilgi notları haline getirilmiştir. Söz konusu bilgi notlarında COVID-19'un Mart 2020'de dünya çapında hızla yayılmasının ardından uluslararası turizmin tamamen durduğu, seyahat kısıtlamaları, uçuş iptalleri, çeşitli turizm işletmelerinin kapatılması gibi önlemlerin ulusal ve uluslararası turizm hizmetleri arz ve talebini büyük ölçüde düşürdüğü belirtilmiştir. Turizmin, tarım, ulaşım, yiyecek-içecek hizmetleri gibi çeşitli sektörlerdeki önemli çarpan etkisine bağlı olarak, COVID-19 pandemisinin büyük zorluklar oluşturduğu belirtilmiştir. Küresel ticaretin %90'ını taşıyan deniz taşımacılığı sektörünün ağır darbe aldığı, COVID-19 krizinin denizci ve balıkçıların sağlık ve güvenliğini, çalışma koşullarını etkilediği ifade edilmiştir. Eğitim faaliyetleri de ciddi şekilde etkilenen sektörler arasında yer almaktadır. 192 ülkede zorunlu kapatma önlemi uygulanmakta, bu aksamanın milyonlarca personelinin işini etkilediği anlaşılmaktadır. COVID-19'un hızla yayılması, güçlü bir sağlık işgücüne duyulan acil ihtiyacı ön plana çıkarmaktadır. Yeni koronavirüs hastalığı tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri dahil olmak üzere tüm sosyal ve ekonomik sektörleri ağır şekilde etkilemiş, perakende mağazalarının kapatılması ve ücretlerin azalması tüketici talebini düşürmüştür. Otomotiv sanayii, yıllık cirosu itibariyle, dünyanın en büyük altıncı ekonomisine eşit olmakla birlikte bu sektör de Pandemi sürecinden ciddi şekilde etkilenmektedir (ILO A, ilo.org/ankara, 2020).

Çalışma yaşamı, COVID-19 pandemisinden ciddi şekilde etkilenmektedir. Ekonomik ve sosyal açıdan yaşanan güçlükle, milyonlarca kişinin uzun dönemde geçim ve esenliği tehdit altında bulunmaktadır. Bu süreçte hükümetlerle birlikte işçi ve işveren örgütlerinin, salgınla mücadelede, insanların güvenliğini, işletmeler ve işlerin sürdürülebilirliğini sağlamada kritik önemi bulunmaktadır. Bu süreçte işçi örgütleri, dayanışmaya önem vermeli, işçiler ve hasta olanlara karşı ayrımcılık/yaftalamanın önlenmesi noktasında görev üstlenmelidir. İşverenler de işgücünün eğitimine önem vermeli ve çalışanları ile düzenli iletişimde olmalıdır. Hijyen uygulamaları güçlendirilmeli ve ilgili güvenlik önlemleri alınmalıdır. Hasta olan çalışanların evde kalması sağlanmalıdır. Koronavirüsün işyerindeki etkilerine yönelik mevzuat ve politikalara uyulmalı, beklenmedik durumlara karşı plan hazırlanmalıdır. İş amaçlı seyahatler durdurulmalı veya sınırlandırılmalıdır. İşyerinde bulunması zorunluluk arz etmeyen çalışanlarını evden çalışmaları sağlanmalı ve teşvik edilmelidir (ILO B, ilo.org/ankara, 2020).

COVID-19 pandemi süreci olağanüstü koşulların yaşanmasına neden olmaktadır. Çeşitli sektörlerde yaşanan zorluklar, çarpan etkisiyle diğer sektörlere de yansımakta bu durum da milyonlarca çalışanın etkilenmesine neden olmaktadır. Genel ekonomik, sektörel veya bölgesel krizler ile dışsal etkilerden kaynaklanan dönemsel durumlardan ileri gelen zorlayıcı sebepler İş Hukuku açısından önem arz eden bir husus olup konuya kısaca değinilmesi faydalı olacaktır.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ VE ZORLAYICI SEBEP

COVID-19 pandemi sürecinin, zorlayıcı sebep olarak kabul edilip edilmemesi iş hukuku açısından önem arz eden bir konudur. Zorlayıcı sebep kavramı, davranışta bulunan kişinin iradesi dışında meydana gelen, karşı konulması ve öngörülmesi mümkün olmayan, kaçınılmaz bir biçimde zararlı sonucun ortaya çıkmasına neden olan durumları ifade etmektedir (Akıncı, 2019: 140). Bu açıdan COVID-19 pandemi sürecinin öngörülmesi mümkün olmayan olağanüstü şartlar altında ortaya çıktığı göz önüne alındığında, sürecin iş hukuku açısından zorlayıcı sebep olarak nitelendirilmesi mümkündür.

4857 Sayılı İş Kanununun 24/3 maddesi uyarınca; "İşçinin çalıştığı işyerinde bir haftadan fazla süre ile işin durmasını gerektirecek zorlayıcı sebepler ortaya çıkarsa" işçi iş sözleşmesini feshedebilir. Bu durumda işveren bir haftaya kadar her gün için yarım ücret ödemek zorundadır (İş K. m. 40). Çalışılmayan günler için işçiye ödenen ücret, hafta tatili günü için de ödenir (m. 46/V).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İşçi bir haftalık bekleme süresinden sonra isterse, fesih hakkını kullanmayıp, zorlayıcı sebebin ortadan kalkmasını bekleyebilir. Bu durumda iş sözleşmesi askıda kalır. İş sözleşmesinin askıda kaldığı sürede sözleşmeden doğan borçların ifası da söz konusu olmamaktadır (Aktay, Arıcı ve Senyen/Kaplan, 2009: 211).

COVID-19 pandemi sürecinin çalışma hayatına olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla 4857 Sayılı İş Kanununda iki önemli değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler aşağıdaki tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Pandemi Sürecinde 2020 yılı Mart ve Nisan Ayında İş Kanununda Yapılan Değişiklikler

Değiştiren Kanunun Numarası	4857 sayılı Kanunun değişen veya iptal edilen maddeleri	Yürürlüğe Giriş Tarihi
7226	64	26/3/2020
7244	Geçici Madde 10	17/4/2020

COVID-19 koronavirüs salgınının sosyal ve ekonomik etkilerinin azaltılması amacıyla alınan önlemler kapsamında 16 Nisan 2020 tarihinde kabul edilen ve 17 Nisan 2020 Tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "7244 sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un hükümlerinde de "zorlayıcı sebep" kavramı kullanılmış olup, Kanunun 1. Maddesinde "(1) Yeni koronavirüs (COVID-19) salgını kaynaklı zorlayıcı sebep gerekçesiyle" ifadesine yer verilmiştir. Kanun hükmünden de anlaşıldığı üzere COVID-19 koronavirüs Pandemi süreci açık şekilde "zorlayıcı sebep" olarak nitelendirilmiştir.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE KISA ÇALIŞMA ÖDENEĞİ VE ÜCRETSİZ İZİN

Kısa çalışma ödeneği, "genel ekonomik, sektörel, bölgesel kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere sigortalılara çalışamadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulamadır". COVID-19 Koronavirüs salgınının olası etkileri dikkate alınarak "zorlayıcı sebep" kapsamında kısa çalışma uygulaması başlatılmıştır. Bu süreçte kısa çalışma uygulamasından yararlanılabilmesi için işverenlerin; zorlayıcı sebeplerle işyerindeki çalışma süresinin önemli ölçüde azaldığı veya durduğu yönünde[300] İŞKUR'a başvuruda bulunması ve İş Müfettişlerince yapılan uygunluk tespiti sonucu işyerinin bu durumlardan etkilendiğinin tespit edilmesi gerekmektedir (İŞKUR, iskur.gov.tr, 2020).

Kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği, 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu[301]'nda düzenlenmiş olup, COVID-19 salgınının etkilerinin azaltılması amacıyla yapılan düzenlemeler kapsamında 4447 Sayılı Kanunda 7226 Sayılı Kanun[302] ve 7244 Sayılı Kanun[303]'un ilgili hükümleri ile önemli değişiklikler yapılmış olup bu değişiklikler aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Pandemi Sürecinde 2020 yılı Mart ve Nisan Ayında 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununda Yapılan Değişiklikler

Değiştiren Kanunun Numarası	4447 sayılı Kanunun değişen veya iptal edilen maddeleri	Yürürlüğe Giriş Tarihi
7226	Ek Madde 3, Geçici Madde 22, Geçici Madde 23	Ek Madde 3 ve Geçici Madde 22 ile ilgili yapılan değişiklikler 31/12/2019 tarihinden itibaren

[300] İşverenin kısa çalışma ödeneğine başvurabilmesi için; işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması (45 saat çalışma süresinin 30 saat olması gibi) veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması gerekmektedir.
[301] 8 Eylül 1999 Tarih, Sayı: 23810 Resmî Gazete
[302] 26 Mart 2020 Tarih, Sayı : 31080 (Mükerrer) Resmî Gazete
[303] 17 Nisan 2020 Tarih, Sayı : 31102 Resmî Gazete

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

		uygulanmak üzere yayımı tarihinde, Geçici Madde 23 ile ilgili yapılan değişiklik 29/2/2020 tarihinden itibaren uygulanmak üzere yayımı tarihinde 26/3/2020
7244	Geçici Madde 10	Geçici Madde 25 29/2/2020 tarihinden itibaren uygulanmak üzere yayımı tarihinde, diğer hükümler yayımı tarihinde (17/4/2020)

4447 sayılı Kanunun Geçici 23. Maddesi ile "30/6/2020 tarihine kadar geçerli olmak üzere, yeni koronavirüs (COVID-19) kaynaklı zorlayıcı sebep gerekçesiyle yapılan kısa çalışma başvuruları için, ek 2 nci maddenin üçüncü fıkrasında işçinin kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmesi için öngörülen hizmet akdinin feshi hariç işsizlik sigortası hak etme koşullarını yerine getirmesi hükmü, kısa çalışma başlama tarihinden önceki son 60 gün hizmet akdine tabi olanlardan son üç yıl içinde 450 gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödenmiş olması şeklinde uygulanır. Bu koşulu taşımayanlar, kısa çalışma süresini geçmemek üzere son işsizlik ödeneği hak sahipliğinden kalan süre kadar kısa çalışma ödeneğinden yararlanmaya devam eder." hükmü düzenlenmiştir. Böylece kısa çalışma ödeneğinden yararlanabilmek için aranan 600 gün sigortalı çalışma şartı 450 güne, son 120 gün hizmet akdine tabi olma şartı ise 60 güne indirilmiş ve önemli bir kolaylık sağlanmıştır.

Günlük kısa çalışma ödeneği, sigortalının son 12 aylık prime esas kazançları dikkate alınarak günlük ortalama brüt kazancının yüzde 60'ı olarak hesaplanmaktadır. Hesaplanan kısa çalışma ödeneği miktarı, aylık asgari ücretin brüt tutarının yüzde 150'sini geçememektedir. Bu noktada brüt kazancın miktarına göre bir sigortalı, 1752 Lira ile 4 bin 381 Lira arasında değişen kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmektedir. Bu rakam da günlük 58 Lira ile 146 Liraya denk gelmektedir (TRT HABER, 9 Nisan 2020).

4447 Sayılı Kanunun ilgili hükümlerinden anlaşıldığı üzere çalışma şartına ilişkin belirlenen gün sayısının altında çalışmış bulunan örneğin son 3 yıl içerisinde 400 gün işsizlik sigortası primi ödemiş olan bir işçi veya son 3 yıl içerisinde 900 gün işsizlik sigortası primi ödemiş olmasına rağmen 1 ay önce iş değişikliği yaptığı için 5 gün sigorta bildirimi yapılmayan işçi Kanunda belirtilen koşulları sağlayamadığı için kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayacaktır (TÜRK-İŞ, Kısa Çalışma Ödeneği Uygulaması, 2020).

Kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan çalışanlar açısından 7244 Sayılı Kanun ile önemli bir düzenlemede bulunulmuştur. Kanunun 9. Maddesi ile yapılan düzenleme kapsamında 22/5/2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanununa Geçici 10. madde eklenmiştir. Madde kapsamında "Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç aylık süreyi geçmemek üzere işveren işçiyi tamamen veya kısmen ücretsiz izne ayırabilir. Bu madde kapsamında ücretsiz izne ayrılmak, işçiye haklı nedene dayanarak sözleşmeyi fesih hakkı vermez." Düzenlemeyle işverenlerin çalışanları ücretsiz izne ayırma süresi sınırlandırılmıştır. İşveren 17 Nisan 2020 Cuma gününden itibaren üç aylık süreyi geçmemek üzere işçi/işçileri ücretsiz izne ayırabilmektedir. Ücretsiz iznin üst sınırı üç aydır. Hükümde üç aylık süreyi geçmemek üzere ücretsiz izin süresi sınırlandırıldığı için, işveren işyeri gereklerini göz önünde tutarak dilerse bu sürenin altında bir süreyle örneğin 15 gün, 1 ay veya ay gibi sürelerde de işçinin ücretsiz izne çıkarılması mümkündür (Yürekli, 2020: 86). Öte yandan 7244 Sayılı Kanunun 7. Maddesi ile 4447 Sayılı Kanuna Geçici 24. Madde eklenmiştir. Madde hükmünde "Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte iş sözleşmesi bulunmakla birlikte 4857 sayılı Kanunun geçici 10 uncu maddesi uyarınca işveren tarafından ücretsiz izne ayrılan ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan işçiler ile 15/3/2020 tarihinden sonra 51 inci madde kapsamında iş sözleşmesi feshedilen ve bu Kanunun diğer hükümlerine göre işsizlik ödeneğinden yararlanamayan işçilere, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan yaşlılık aylığı almamak kaydıyla ve 4857 sayılı Kanunun geçici 10 uncu maddesinde yer alan fesih yapılamayacak süreyi geçmemek üzere, bu süre içinde ücretsiz izinde bulundukları veya işsiz kaldıkları süre

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

kadar, Fondan günlük 39,24 Türk lirası nakdi ücret desteği verilir. Yapılan ödemelerden damga vergisi hariç herhangi bir kesinti yapılamaz." İfadesi yer almaktadır.

COVID-19 Pandemi sürecinde işsiz kaldığı halde işsizlik maaşı alamayan veya ücretsiz izne çıkarılanlara verilecek ücret desteği, 4447 Sayılı Kanunun Geçici 24. Maddesi hükmü gereğince günlük 39.24 Lira olarak belirlenmiştir. Söz konusu rakam, günlük asgari ücretin % 40'ına karşılık gelmektedir. Aylık ücret desteği 1.177 Lira olmakla birlikte Kanunun ilgili hükmü gereği damga vergisi kesildikten sonra işçiye 1.168 Lira ödenmesi gerekecektir (HABERTÜRK, 13.04.2020).

Kısa çalışma ödeneğine hak kazanan bir çalışana brüt kazancın miktarına göre, 1752 Lira ile 4 bin 381 Lira arasında değişen miktarda ödeme yapılabilmekteyken, ücretsiz izne çıkarılanlara verilecek ücret desteği 1.168 Lira olmaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere kısa çalışma ödeneği işçi açısından daha avantajlı olmaktadır. Öyle ki, kısa çalışma ödeneğinden yararlanması durumunda 4 bin 381 Lira ödenebilecek olan çalışan bu haktan yararlandırılmayıp ücretsiz izin desteğinden yararlanması durumunda 3 bin 213 Lira kayba uğramaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, işverenlerin çalışanlarının hak kaybına uğramamaları için gerekli tedbirleri almaları önem arz etmektedir. Öyle ki, kısa çalışma ödeneğinden yararlandırılması mümkün olmasına rağmen ücretsiz izne çıkarılan çalışanların bu duruma bağlı olarak dava açabilecekleri değerlendirilmektedir[304]. Ayrıca eşit koşullar altında eşit işi yapmakta olan çalışanlardan bir kısmının bu haktan yararlandırılması, bir kısmının ise yararlandırılmaması durumunda her ne kadar ispat edilmesi kolay olmasa da "eşitlik ilkesine aykırılık" dahi gündeme gelebilecek olup, İş Kanununun ilgili hükmü gereğince 4 aya kadar ücret tutarında tazminat ödenmesi gerekebilir (Alper ve Kılkış, 2017: 70-71; Canbolat, 2020).

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İŞÇİNİN ve İŞVERENİN FESİH HAKKI

İş ilişkilerinin sürekli borç ilişkisi niteliğinde oluşu, sürekli olarak devam etmesini gerektirmemektedir. Taraflar hukuken kendilerine tanınan yollara başvurarak bu münasebeti sona erdirebilirler. Hukuk sistemi, tarafların anlaşarak iş sözleşmesini sona erdirme imkânı ile birlikte, işçi veya işveren tarafına tek taraflı olarak bu münasebeti sonlandırma hakkını tanımıştır. Bu açıdan fesih hakkı, hukuken taraflara tanınan ancak kullanımı bir takım şartlarla sınırlandırılmış ve sonuçlara bağlanmış haktır (Aktay, Arıcı ve Senyen/Kaplan, 2009: 176).

İş sözleşmesinin tek taraflı irade beyanı ile sona erdirilmesi "fesih" olarak nitelendirilmektedir. Bir başka ifadeyle işçi veya işverenin, sözleşmeyi sona erdirme isteğini karşı tarafa iletmesi ile aralarındaki hukuki ilişkinin sona erdirilmesidir. Fesih, tek taraflı bir hukuki işlem olup, karşı tarafın onayına bağlı değildir. Örneğin, işçinin sözleşmeyi feshettiğini bildirmesi üzerine karşı tarafın bu işlemi kabul etmesini, izin vermesini veya onaylamasını beklemesi gerekmemektedir (Alper ve Kılkış, 2017: 81).

4857 Sayılı İş Kanununun 24/I. maddesinde, işçinin sağlık sebeplerine dayanarak iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebileceği haller sıralanmıştır. İlgili madde hükmüne göre;

"a) İş sözleşmesinin konusu olan işin yapılması işin niteliğinden doğan bir sebeple işçinin sağlığı veya yaşayışı için tehlikeli olursa.

b) İşçinin sürekli olarak yakından ve doğrudan buluşup görüştüğü işveren yahut başka bir işçi bulaşıcı veya işçinin işi ile bağdaşmayan bir hastalığa tutulursa." Süresi belirli olsun veya olmasın işçi, iş sözleşmesini sürenin bitiminden önce veya bildirim süresini beklemeksizin haklı nedene dayanarak derhal feshedebilir.

İşçi işyerinde COVID-19 Koronavirüs vakasının işveren ya da işçilerde görülmesi halinde iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilme hakkına sahiptir. İşveren, işyerinde COVID-19 Koronavirüs salgınına karşı her türlü önlemi almış olsa da işçinin sürekli olarak yakından ve doğrudan buluşup görüştüğü işveren yahut başka bir işçinin Koronavirüs veya başka bir bulaşıcı hastalığa yakalanması halinde haklı nedene dayalı fesih hakkını kullanabilir. İşyerinde her türlü önlem alınmış olsa da bulaşıcı hastalık risk teşkil ettiğinden bu riski işçinin üstlenmesini beklemek doğru kabul edilmemektedir (Yürekli, 2020: 115).

4857 Sayılı Kanunun Geçici 10. Maddesi kapsamında "Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç aylık süreyi geçmemek üzere işveren işçiyi tamamen veya kısmen ücretsiz izne ayırabilir. Bu madde

[304] Bu yöndeki görüşleri için bkz. Prof. Dr. Talat CANBOLAT, İş Hukukunda Güncel Sorunlar Online Eğitim Programı, 15 Mayıs 2020, https://www.youtube.com/watch?v=rB7LAN0RuM4.

kapsamında ücretsiz izne ayrılmak, işçiye haklı nedene dayanarak sözleşmeyi fesih hakkı vermez." hükmü düzenlenmiş bulunmaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere işçinin fesih hakları devam etmekte olup, yalnızca "ücretsiz izne ayrılma" gerekçesinin haklı nedenle fesih hakkı vermeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak burada önemli olan husus, işverenin ücretsiz izne ilişkin hakkı kanuna uygun şekilde, dürüst ve hakkaniyetli kullanması gerektiğidir. İşverenin bu hakkını Kanunun gerekçesinde belirtilen dürüstlük kuralına aykırı kullanması durumunda işçinin bu durumu fesih gerekçesi yapabileceği düşünülmektedir (Canbolat, 2020).

İşverenin fesih hakkı da 7244 Sayılı Kanunun 9. Maddesi ile 4857 Sayılı Kanuna eklenen Geçici 10. Madde ile düzenlenmiş bulunmaktadır. Madde hükmünde "Bu Kanunun kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın her türlü iş veya hizmet sözleşmesi, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay süreyle 25 inci maddenin birinci fıkrasının (II) numaralı bendinde ve diğer kanunların ilgili hükümlerinde yer alan ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler dışında işveren tarafından feshedilemez." ifadesi yer almaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere işverenlerin 4857 Sayılı Kanunun 25 inci maddenin birinci fıkrasının (II) numaralı bendinde ve diğer kanunların ilgili hükümlerinde yer alan ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler dışında işveren tarafından feshedilmesi yasaklanmış bulunmaktadır.

4857 Sayılı Kanunun Geçici 10/3 madde hükmünde "Bu madde hükümlerine aykırı olarak iş sözleşmesini fesheden işveren veya işveren vekiline, sözleşmesi feshedilen her işçi için fiilin işlendiği tarihteki aylık brüt asgari ücret tutarında idari para cezası verilir." ifadesi yer almakta olup, Geçici 10/4 madde hükmünde de "Cumhurbaşkanı birinci ve ikinci fıkrada yer alan üç aylık süreleri altı aya kadar uzatmaya yetkilidir." düzenlemesi getirilmiştir.

İş sözleşmelerinin sona erdirilmesi açısından fesih dışında ikale (tarafların anlaşması) de mümkün olmakla birlikte Pandemi sürecinde bu hakkın kullanılması açısından dikkatli olunması gerekmekte olup, bu konunun da ayrı bir başlık altında incelenmesi faydalı olacaktır.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İKALE SÖZLEŞMESİ

COVID-19 pandemi sürecinde, yukarıda değinilen düzenlemeler kapsamında işçinin ve işverenin fesih hakları belirli koşullara bağlanmış ve sınırlandırılmış bulunmaktadır. Öte yandan fesihten farklı olarak iş sözleşmelerinin "ikale" ile de sona erdirilmesi mümkün olup, bu hak COVID-19 sürecinde sınırlandırılmamıştır. Ancak bu hakkın kullanımında dürüstlük kuralına uygun hareket edilmesi, işveren karşısında güçsüz konumda bulunan işçinin haklarının korunabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

İş sözleşmesinin tarafları, sözleşme özgürlüğü çerçevesinde, serbestçe sözleşme yapma ve diledikleri zaman da anlaşarak sözleşmeyi sona erdirme hakkına sahiptirler. Mevcut bir iş sözleşmesinin iki tarafın anlaşmasıyla sona erdirilmesine uygulamada "ikale" adı verilmektedir. Doktrinde ve yargı kararlarında bozma sözleşmesi teriminin kullanıldığı da görülebilmektedir. İş sözleşmesinin ikale ile sona ermesi fesih anlamına gelmediğinden, işçinin iş güvencesi ve işsizlik sigortası haklarından yararlanması da mümkün olmamaktadır. Bu açıdan ikale sözleşmelerinin genellikle işçi yararına sonuç doğurmadığı ifade edilmektedir (Alper ve Kılkış, 2017: 80).

Hukuk dilinde "ikale" olarak nitelendirilen sözleşmeler, bütün sözleşmelerde olduğu gibi ancak tarafların iradelerinin uygun olmasıyla kurulabilir. Çalışanın özgürce karar verdiği bir durum olmaması halinde yapılan sözleşme de geçersizdir. Yargıtay kararlarında işverenin baskısına ve tehdidine ilişkin şüphe olması durumunda işçi lehine değerlendirme yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. İşçiye makul yarar sağlanması, ikale sözleşmelerinin geçerliliğinin en temel ilkesidir. İş sözleşmesinin ikale sözleşmesi yoluyla sona erdirilmesi, ikale sözleşmesinin geçerliliği, işçinin iradesinin ikale sözleşmesindeki önemine ilişkin Yargıtay 9. ve 22. Hukuk Daireleri'nin birçok kararı[305] bulunmaktadır (Kılıç, 2018; Erdoğan, 2019). Sonuç olarak COVID-19 Pandemi sürecinde gerçekte fesih yasağının şartlarının ortadan kaldırılması amacıyla

[305] Bu kararlardan bazıları için bkz. Yargıtay 9. HD 30.03.2016 tarihli ve 2015/27647E. 2016/7838K. Sayılı kararı, Yargıtay 9. HD 31.10.2017 tarihli ve 2016/29473E. 2017/17057K. sayılı kararı, Yargıtay 9. HD 09.11.2017 tarihli ve 2016/29504E. 2017/17925K. sayılı kararı, Yargıtay 22. HD 21.12.2017 tarihli ve 2017/43878E. 2017/30380K. sayılı kararı, Yargıtay 22. HD 28.10.2011 tarihli ve 2011/1351E. 2011/3574K. sayılı kararı

yapılmayan, dürüstlük kurallarına uygun ve işçinin talebinin de bulunması koşuluyla "ikale sözleşmesi"nin yapılması mümkün görünmektedir (Canbolat, 2020).

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Küresel bir salgın olan COVID-19, tarihte görülen en büyük salgınlarından birisidir. Toplumda yaygın olarak görülen bu hastalığa nerede yakalanıldığının ispatlanması ise çok zordur. Virüs nedeniyle işyerinde yaşanabilecek olumsuz durumların iş kazası ya da meslek hastalığı olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği önem arz eden bir konudur.

Ülkemizde yürürlükte bulunan mevzuat hükümleri göz önüne alındığında, iş kazasının dörtlü bir ayrım içerisinde incelenmesi mümkündür. Birincisi 6331 Sayılı Kanun, ikincisi 5510 Sayılı Kanun, üçüncüsü Türk Borçlar Kanununun Genel Hükümleri (Haksız Fiil hükümleri ve tazminat sorumluluğu açısından) ve Taksirle Öldürme ve Yaralama Suçu açısından Türk Ceza Kanunu bağlamında, iş kazası dört ayrı kanun açısından önem arz eden bir konudur. Araştırmamız kapsamında 5510 Sayılı Kanun açısından değerlendirme yapılacaktır.

İş kazası 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu[306]'nda tanımlanmış bulunmaktadır. Kanunun 13. maddesinde "a) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, b) İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle, c) Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda, d) Bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda, e) Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş gelişi sırasında, meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olay" olarak nitelendirilmektedir. Bu noktada işverenin kusuruna bakılmaksızın kavramın çok geniş tutulduğu görülmektedir. Bu açıdan virüsün işyerinde bulaşması "iş kazası" olarak nitelendirilmelidir (Canbolat, 2020; Yürekli, 2020). Yargıtay 21. Hukuk Dairesinin 2018/5018 E 2019/2931 K sayılı ilamında da yine küresel çapta etki göstermiş olan H1N1 virüsü iş kazası sayılmıştır. Bu doğrultuda iş yerinden aldığı görevle COVID-19'un nüfuz ettiği bir bölgede işçinin görevlendirilmesi sonucu ya da iş yeri içindeki çalışma arkadaşlarının taşıyıcılığı ile COVID-19 bulaşan bir işçinin "iş kazası" geçirmiş olduğu kabul edilebilir (Şimşek, 2020).

Meslek hastalığı kavramı ise 5510 Sayılı Kanunun 14. Maddesinde tanımlanmış olup, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir (SSGSSK.m.14). Meslek hastalığı açısından konuya bakıldığında, meslek hastalıklarının, zararlı bir etkenle bundan etkilenen insan vücudu arasında, çalışılan işe özgü bir neden-sonuç, etki-tepki ilişkisinin ortaya konabildiği hastalıklar grubu olduğu bilinmektedir. COVID-19 virüsünün bu kapsamda bir meslek hastalığı olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı düşünülmektedir (Şimşek, 2020). Öte yandan konuyla ilgili mevzuat, Yargıtay kararları, meslek örgütlerinin raporları ve yurt dışı uygulamalarının araştırıldığı bir çalışmada, COVID-19 hastalığının sadece yapılan işle koronavirüs arasında doğrudan ilişki bulunan, özellikle sağlık sektöründe çalışanların, COVID-19 hastalığına yakalanmalarının meslek hastalığı sayılması gerektiği sonucuna varıldığı ifade edilmiştir (Korkusuz, 2020).

İş kazası ve meslek hastalığı konusunda yukarıdaki tanımlamalar, Yargıtay kararı ve doktrindeki görüşler doğrultusunda verilen bu açıklamalar ışığında COVID-19'un iş kazası olarak nitelendirilmesi gerektiği, meslek hastalığı olarak kabulünün ise mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bu noktada COVID-19'un ani şekilde ortaya çıkan bir hastalık olmasının uzun süreçte ortaya çıkan meslek hastalığı olarak nitelendirilmesinde engel oluşturduğu anlaşılmakta, işverenlerin bu açıdan işyerinde çalışan işçilerinin COVID-19'a yakalanmaları durumunda iş kazası bildirimi yapmaları gerektiği, aksi durumda ileride bu durumun dava konusu yapılabileceği ve Yargıtay'ın da COVID-19 vakalarını iş kazası olarak değerlendirme olasılığı yüksek olduğundan, işverenlerin sorumluluklarının bulunabileceği düşünülmektedir (Canbolat, 2020).

[306] 16/6/2006 Tarih, Sayı : 26200 Resmî Gazete

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN ÇALIŞMA VE YENİ ÇALIŞMA TÜRLERİ

COVID-19 sürecinde, uzaktan yapılması mümkün olan işlerin evden yapılması teşvik edilmiş ve işverenler büyük ölçüde çalışanları evde çalışmaya yönlendirmişlerdir. Özellikle internet ve bilgisayar teknolojilerinin yoğun kullanıldığı işler, evden yapılmaya başlamıştır. Bu açıdan çağrı merkezi çalışanları, finans sektöründe çalışanlar, vb. birçok sektörde bu uygulamadan olumlu sonuçlar alındığı gözlemlenmiştir (Deloitte.com, COVID-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri, 2020). Özellikle çalışma zamanını işçinin kendisinin belirleyebilmesi, yolda geçen sürelerden tasarruf edilebilmesi, çocuklu kadınların çocuklarına daha fazla zaman ayırabilmesi gibi avantajlarıyla uzaktan çalışma yönteminin çalışanlara olumlu yansımalarının bulunduğu bilinmektedir (Alper ve Kılkış, 2017: 45).

Türk hukuk sisteminde uzaktan çalışma, 2016 yılında İş Kanununda yapılan düzenleme öncesi genel hüküm olarak Türk Borçlar Kanununda yer alan evde hizmet sözleşmesi kapsamında düzenlenmiştir. Evde hizmet sözleşmesi, Türk Borçlar Kanununun 461. Maddesinde tanımlanmış olup, işverenin verdiği işi, işçinin kendi evinde veya belirleyeceği başka bir yerde, bizzat veya aile bireyleriyle birlikte bir ücret karşılığında görmeyi üstlendiği sözleşmeler, evde hizmet sözleşmesi olarak nitelendirilmektedir (Yürekli, 2020: 89-90).

Uzaktan çalışma, 4857 Sayılı İş Kanununun 14. Maddesinde düzenlenmiştir. Madde hükmünde uzaktan çalışma, "işçinin, işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu kapsamında iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları ile işyeri dışında yerine getirmesi esasına dayalı ve yazılı olarak kurulan iş ilişkisi" olarak tanımlanmış, 14. Maddenin 5. Fıkrasında ise uzaktan çalışmaya ilişkin "iş sözleşmesinde; işin tanımı, yapılma şekli, işin süresi ve yeri, ücret ve ücretin ödenmesine ilişkin hususlar, işveren tarafından sağlanan ekipman ve bunların korunmasına ilişkin yükümlülükler, işverenin işçiyle iletişim kurması ile genel ve özel çalışma şartlarına ilişkin hükümler yer alır." ifadesine yer verilmiştir. Bununla birlikte COVID-19 Pandemi sürecinde birçok sektörde evden çalışma yöntemine geçilmiş olsa da zorunlu nedenlerle yapılan evden çalışmanın, İş Kanunu'nda düzenlenen uzaktan çalışma kapsamında değerlendirilemeyeceği[307] kabul edilmektedir (Yürekli, 2020: 90). Öte yandan mevcut iş sözleşmesine ek yazılı bir sözleşme ile de geçici olarak evde çalışmanın şartlarının belirlenebileceği ifade edilmektedir. Uzaktan çalışma ilişkisinde de çalışanların yaptıkları işin niteliğine ve gereklerine göre iş sağlığı ve güvenliğinden işverenin sorumluluğu devam etmektedir (Şimşek, 2020). Ayrıca kısa çalışma ödeneğinden yararlanmakta olan veya ücretsiz izne ayrılmış olan işçilerin uzaktan çalışma yöntemiyle de çalıştırılmaması gerekmektedir (Canbolat, 2020).

COVID-19 Pandemi süreciyle birlikte çalışma biçimleri değişmeye başlamış, gelecekte de çalışma şekillerinin değişeceği, COVID-19 pandemi süreci ile birlikte, uzaktan çalışmanın artık tercihten öte bir zorunluluk haline gelebileceği, yeni çalışma türlerinin ortaya çıkabileceği, dijital işgücünün yeni dönemin öne çıkan kavramları arasında yer alabileceği ifade edilmektedir (Deloitte.com, COVID-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri, 2020). Örneğin Almanya'da, iş dünyasını tamamen değiştirebilecek yeni bir çalışma modelinin yayılmakta olduğu bir habere konu olmuştur. "Crowdworking" olarak nitelendirilen, müşterilerin ve hizmet sunucularının internette buluştukları platform ekonomisinin bir parçası niteliğindeki bu çalışma biçiminin geleceğin çalışma biçimlerine ilişkin ipucu verdiği düşünülmektedir (deutschland.de, Çalışmanın geleceği bu mu?, 2018). Bu açıdan değerlendirildiğinde, yeni çalışma biçimlerinin İş Hukuku bakımından ortaya çıkarabileceği etki ve sorunların tespit edilmesi ve bu tür koşullara hazırlıklı olunması önem arz etmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

COVID-19 pandemi süreci toplumsal hayatın hemen her alanında çeşitli boyutlarıyla olumsuz etkilere neden olmuştur. Çalışma hayatı ve iş hukuku alanında ise, bu etkinin daha ağır şekilde hissedildiğini ifade etmek kabul edilebilir bir durumdur. Öyle ki ILO tarafından açıklanan raporlar göz önüne alındığında dünyada

[307] Canbolat (2020)'a göre de, uzaktan çalışmada normal koşullarda işçinin yazılı rızasının alınması gerekirken pandemi sürecinin kendine özgü koşulları nedeniyle bu koşul fiili uygulamada yerine getirilmiş olur.

birçok sektörde milyonlarca çalışanın iş bırakmak zorunda kaldığı görülmektedir. Bu durumun getirdiği sosyal ve ekonomik sonuçların etkilerinin azaltılabilmesi amacıyla birçok hukuki tedbir alınmıştır.

Ülkemizde tespit edilen ilk COVID-19 vakasının ardından önemli tedbirlere başvurulmuş, İş Hukuku alanında da birçok düzenlemede bulunulmuştur. İş hukuku alanında alınan tedbirler değerlendirildiğinde, kısa çalışma ve ücretsiz izin uygulaması açısından, çalışanların kısa çalışmadan yararlanma koşullarını taşıyor olmaları durumunda işverenlerin öncelikle bu yönteme başvurması gerektiği aksi takdirde işçi açısından önemli bir maddi kayba neden olunabileceği anlaşılmıştır. Fesih koşulları açısından da işçinin ücretsiz izin nedeniyle iş akdini feshedemeyeceği ancak işverenin bu hakkı dürüstlük kuralına aykırı kullanması –çalışanı öncelikle kısa çalışmadan yararlandırmak mümkünken bu yola başvurulmaksızın ücretsiz izne başvurulması- durumunda bunun fesih nedeni sayılabileceği ifade edilmektedir. Yine bu süreçte ikale sözleşmesi yapılarak iş sözleşmesinin sonlandırılabileceği ancak bu hakkın da dürüstlük kurallarına uygun kullanılması gerektiği belirtilmiştir. COVID-19'un 5510 Sayılı Kanuna ve Yargıtay'ın emsal teşkil edebilecek nitelikteki kararına göre iş kazası olarak nitelendirilebileceği anlaşılmıştır. Uzaktan çalışmanın pandemi sürecinde ön plana çıktığı gözlemlenmiş olup, işverenlerin bu uygulamada da dikkatli olması gerektiği ayrıca uzaktan çalışma ve "crowdworking" gibi yeni çalışma türlerinin pandemi sürecinin ardından yaygınlaşabileceği, bu durumun da İş Hukuku açısından ortaya çıkarabileceği etki ve sorunların tespit edilmesi ve bu tür koşullara hazırlıklı olunması açısından önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Akıncı, Şahin (2019). Borçlar Hukuku Bilgisi, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Konya.
2. Aktay, A. N., Arıcı, K., & Kaplan, E. T. (2009). İş hukuku. Seçkin Yayıncılık.
3. Alper, Yusuf & Kılkış, İlknur (2017). İş ve sosyal güvenlik hukuku. Dora Basın Yayın.
4. Anadolu Ajansı, A (2020). https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/koronavirusu-yenen-hasta-hayatimda-hicbir-sey-eskisi-gibi-olmayacak/1827127.
5. Anadolu Ajansı, B (2020). https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyenin-koronavirusle-mucadele-politikasina-bilim-kurulu-yon-veriyor/1777215
6. BBC Türkçe (2020). https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548.
7. Canbolat, Talat (2020). İş Hukukunda Güncel Sorunlar Online Eğitim Programı, 15 Mayıs 2020, https://www.youtube.com/watch?v=rB7LAN0RuM4.
8. Deloitte.com, (2020). https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/COVID-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.pdf
9. deutschland.de (2018). Çalışmanın geleceği bu mu?, https://www.deutschland.de/tr/topic/ekonomi/almanyada-crowdworking-gelecegin-is-dunyasi-mi.
10. Erdoğan, Şeniz Rabia (2019). Yargitay'in güncel kararlari işiğinda ikale sözleşmesi ile iş sözleşmesinin sona ermesi, https://www.mondaq.com/turkey/contract-of-employment/778400/yargitay39in-gncel-kararlari-i351i287inda-ikale-szle351mesi-ile-i351-szle351mesinin-sona-ermesi
11. HABERTÜRK (2020). https://www.haberturk.com/ucretsiz-izin-maas-destegi-nasil-alinir-ucretsiz-izin-maas-destegi-ne-kadar-2644695-ekonomi
12. ILO A, (2020). https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/COVID-19/WCMS_742714/lang--tr/index.htm
13. ILO B, (2020). https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/COVID-19/WCMS_738782/lang--tr/index.htm
14. İŞKUR (2020). https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odenegi/genel-bilgiler/
15. Kılıç, Cem (2018).İki taraf anlaşınca işten çıkmak kolay mı? (İkale sözleşmesi nedir?), https://www.ntv.com.tr/yazarlar/prof-dr-cem-kilic/iki-taraf-anlasinca-isten-cikmak-kolay-mi-ikale-sozlesmesi-nedir,cpPdbKuCL0yW3rr_slXKBg
16. Korkusuz, A. Y. (2020). Çalışma hayatında COVID-19 pandemisine maruz kalanların sosyal güvenlik açısından değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 (2), 673-693.
17. SETA (2020). https://www.setav.org/hicbir-sey-eskisi-gibi-olmayacak-mi/

18. Şimşek, Nihat (2020). Çalışma Hayatı Açısından (Kovid-19), https://www.kayso.org.tr/tr/2759/CALISMA-HAYATI-ACISINDAN-(KOVID-19-).html.
19. TRT HABER (2020). https://www.trthaber.com/haber/gundem/kisa-calisma-odenegi-ile-ilgili-tum-detaylar-474653.html
20. TÜRK-İŞ (2020). Kısa Çalışma Ödeneği Uygulaması, http://www.turkis.org.tr/KISA-CALISMA-ODENEGI-UYGULAMASI-d388751#:~:text=Asgari%20%C3%9Ccretle%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fan%20%C4%B0%C5%9F%C3%A7inin%20K%C4%B1sa%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20%C3%96dene%C4%9Fi%20Hesab%C4%B1&text=2020%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20ge%C3%A7erli%20olan%20br%C3%BCt,ise%202.558%2C40%20TL%20idi.
21. Wikipedia A (2020). https://tr.wikipedia.org/wiki/COVID-19
22. Wikipedia B (2020). https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_COVID-19_pandemisi
23. Yürekli, Sabahattin (2020). Çalışma Hayatında Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Etkileri, Korona Virüs (Covıd 19) Salgınının Hukukî İlişkilere Etkisi (Özellikle Borçlar Hukuku, Ticaret Hukuku, İş Hukuku, Medenî Usul ve İcra Hukuku Alanlarına ilişkin Bir İnceleme), İstanbul Ticaret Üniversitesi Raporu.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(55)

Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ[308]; Öznur ŞİMŞEK[309]

SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ERZURUM'DAKİ SURİYELİ SIĞINMACILAR[310]

SYRIAN REFUGEES IN ERZURUM FROM THE POINT OF SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS

ÖZ

Suriye'de 2011 yılının mart ayında patlak veren, Esad rejiminin silahlı müdahalesiyle birlikte iç savaşa dönüşen olaylar silsilesi, Türkiye'ye doğru yoğun bir göç dalgasını oluşturmuştur. İlk başlarda sığınmacılar sadece sınır illerinde ve kamplarda ikamet etseler de iç savaşın uzaması ile birlikte Suriyeliler, kamplardan ayrılarak neredeyse ülkenin tamamına dağılmışlardır.

Bu çalışmada, Türkiye'yi bir çıkış kapısı olarak gören Suriyeli sığınmacıların Erzurum'da ikamet ettikleri yer seçiminde etkili olan unsurları belirlemek ve sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada Erzurum'da farklı mahallelerde ikamet eden 50 Suriyeli sığınmacı ile yüz yüze yapılan anketler kullanılmıştır. Anketlere katılanların tamamı aile reisi veya o rolü üstlenen kişilerden oluşmaktadır. Anket sonuçları frekans (f) ve yüzde (%) kullanılarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda Erzurum'da yaşayan Suriyelilerin %78'inin önemli bir kısmı Rabia Ana Mahallesi olmak üzere Yakutiye metropol ilçesinde; sosyo-ekonomik yönden orta ve alt gelirli ailelerin yoğunlukta olduğu muhitlerde; kira değeri düşük olan konutlarda yaşadıkları; yaklaşık %60'ının devlet ve vakıf destekleri ile geçindikleri, önemli bir kısmının eğitimsiz ve kalifiye olmayan bireylerden oluştuğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Suriyeli sığınmacı, mülteci, Arap Baharı.

ABSTRACT

The sequence of events that erupted in Syria in March 2011 and then transformed into a civil war as a result of the armed intervention by the Assad Regime has created an intense wave of migration towards Turkey. Even though the refugees resided in border provinces and camps in the beginning, the Syrians left the camps and dispersed throughout almost the entire country as the civil war extended.

In this study, it is intended to determine the factors that influence the preferences of residence of the Syrian refugees who consider Turkey as an escape route, being Erzurum, and to reveal their socio-economic characteristics, as well. In the study, face-to-face questionnaires conducted with 50 Syrian refugees who reside in different neighborhoods of Erzurum are used. All of the participants are either the heads of family or the persons who assume that role. The questionnaire results are analyzed by using frequency (f) and percentage (%). Within this context, it is revealed that 78% of the Syrians in Erzurum live in Yakutiye central district and mostly in Rabia Ana Neighborhood; in the neighborhoods where soci-economically middle and low income families constitute majority; in domiciles having low rental values; whereas nearly 60% of the Syrian refugees make a living with state and foundation aids, and the majority of them are uneducated and nonqualified individuals.

Keywords: *Erzurum, Syrian asylum seekers, refugee, The Arab Spring.*

---

[308] Doç.Dr.Namık Tanfer ALTAŞ, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Yakutiye, Erzurum, (e-mail:ntanfer@atauni.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0348-8721)

[309] Öznur ŞİMŞEK, Erzurum İbrahim Hakkı Fen Lisesi, Müd.Yrd.Yakutiye, Erzurum, (e-mail: oznurvesimsek@gmail.com).

[310] Bu çalışma 2020 yılında kabul edilen "Erzurum'daki Suriyeli Sığınmacıların Sosyoekonomik Özellikleri" adlı yüksek lisans tezinden sadeleştirilerek üretilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Farklı sebeplerle bir yerden başka bir yere göç eden insanlar, aynı yerde kalmayı tercih ettikleri gibi devamında başka yerlere de göç etmek durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda, Türkiye'ye bakılacak olursa jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde göç için hem geçilen hem de başka yerler için çıkış noktası olabilen bir yer olarak ön plana çıkmaktadır. Bunlar; kaynak ülke, transit ülke ve hedef ülke olarak ifade edilmektedir. Ülkemiz tarih boyunca göç hareketliliğinin diğer ülkelere nazaran daha yoğun yaşandığı bir konumda yer almaktadır. 911 km sınırımız bulunan komşumuz Suriye'de 2011 yılında ortaya çıkan ve tesirini komşu coğrafyalarda hissettiren bir çatışma olarak Suriye iç savaşının Türkiye'ye doğrudan yansımaları olmuş ve neticede çok yoğun bir göç dalgası, Türkiye'ye doğru hareket etmiştir.

Suriye savaşı dokuzuncu yılına girerken, yabancı göçmenlerin dramının halen devam ediyor olması, gelecek açısından ciddi endişeler barındırmaktadır. Türkiye'de, şu ana kadar 3.649.750 geçici koruma altında bulunan Suriyeli sığınmacıların ilk olarak geldiklerin yerlerin %98'inin sınır illere ve yakın kentlere göç ettiği rapor edilmiştir (Göç İdaresi, 2019).

Türkiye, etrafındaki ülkelere göre daha istikrarlı bir yapıya sahip olduğundan komşu ülkeler için çekim merkezi olmakla birlikte, Avrupa'ya yakınlığı nedeniyle transit ülke konumundadır. Yaşadığımız coğrafya, kültürel zenginliği olan, doğu ve batı medeniyetleri arasında köprü vasfı taşıyan bir merkez konumundadır.

UNCHR[311] 2018 raporuna göre; 2018 yılında savaş, zulüm ve çatışmalardan ötürü zorla yerlerinden edilen kişi sayısı 70 milyon 800 bin kişiye ulaşmıştır. Yine söz konusu rapora göre; dünyada en fazla Suriyeli grupların bulundukları yerleri değiştirmek zorunda oldukları görülmüştür.

UNHCR raporuna göre 2018 yılında her gün ortalama altı kişi Akdeniz'i geçmeye çalışırken hayatını kaybetti (UNHCR, 2018). Dramatik vakalara sebebiyet verse de, göç, bazen toplumlar için hayati ölçüde zaruri olabilmektedir. Göçün fazla yaşanmadığı toplumlarda dinamizm kaybolmakta ve Batı Avrupa'da gözlendiği gibi nüfusun yaşlanma problemine maruz kaldığı durumlar ortaya çıkmaktadır (Deniz, 2009: 189).

Arap Baharı ile birlikte değişim talep eden içtimai hareketlerin Suriye'ye sıçraması ile iç savaş başlamıştır. Buna ilaveten savaşın dokuzuncu yılına girerken hala çözüme kavuşmamış olması, mevcut ve gelecekteki durumu gittikçe ciddi hale getirmekte ve göç dalgası halen devam etmektedir (Kaypak ve Bimay, 2016: 91). Suriye'deki güvenliğin yakın gelecekte tesis edileceği hususundaki mevcut belirsizliklerden ötürü söz konusu göç dalgasının aynı ivmeyle devam edeceği düşünülmektedir (Yazgan, Utku ve Sirkeci, 2015: 184).

Bu itibarla bakıldığında, süreç içerisinde sığınmacıların sayılarında meydana gelen yüksek orandaki artış beraberinde ülkenin tamamına dağılmalarına sebep teşkil etmiştir. İç savaşın uzaması ve kangren halini alması ise mevcut göç hareketlerine yenilerini eklemiştir (Tunç, 2015: 36). Türkiye son yıllara kadar coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle, göç hareketlerine çokça maruz kalmış ve insani boyutları nedeniyle de milyonlarca mülteciye kapılarını açmıştır (Kaypak ve Bimay, 2016: 92).

Günümüzde siyasi istikrasızlıkların yoğun olarak yaşandığı coğrafyaları ve söz konusu coğrafyalarda yaşanan hadiselere bağlı olarak cereyan eden göç hareketlerini dikkate aldığımızda, göçlerden ötürü meydana genel demografik ve sosyoekonomik değişimler yanında göçe maruz kalınan bölgelerde de ortaya çıkan genel toplumsal ve mekânsal değişim ve dönüşümlerin sürekli olarak tahkik edilmesi zorunluluk arz etmektedir (Tümertekin, 1977: 30).

Savaşlar, barışlar, fetihler, kayıplar, yapılan anlaşmalar, çizilen yeni sınırlar ve yüzyıllar boyu devam eden daha pek çok önemli siyasi ve sosyal olay göç olayını tetikleyen önemli unsurlar olmuşlardır (Coşkun, 2008: 241). Suriye'de 15 Mart 2011'de patlak vermiş olana kriz, büyük bir nüfus hareketini doğurmuş ve Türkiye'yi en çok mülteci alan ülke konumuna getirmiştir. Suriye ile güçlü tarihi, kültürel ve komşuluk bağları olan Türkiye, toplu göç hareketlerinin başladığı tarihten itibaren krizden etkilenen Suriye vatandaşları için adeta kurtarıcı bir aktör olmuştur.

Türkiye'nin doğu sınırlarını aşan düzensiz göçmenlerin ilk hedefi sınıra yakın büyük kentlerden Erzurum ve Van olmaktadır. Bu iki kente yakalanmadan ulaşmayı başaranlar, bir müddet kalmakta ve fırsat

[311] World Migration Report, 2018, https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf, erişim tarihi: 10.08.2019

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

bulduklarında batı illerine geçmektedirler. Özellikle batıya ulaşmanın en kestirme yolu üzerinde bulunan Erzurum kenti, yaya mülteci akınına sahne olmaktadır (Arınç, Zaman, 2018:679).

Araştırma Sahasının Konumu ve Sınırları

Erzurum şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Erzurum-Kars Bölümü'nün batı ucunda bulunan Erzurum Ovası'nın güneydoğusunda, Palandöken Dağları'nın kuzey etekleri üzerinde bulunmaktadır. Yükseltisinin fazlalığıyla dikkat çeken Erzurum Ovası, Karasu'nun her iki tarafında kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir alanda uzanmaktadır (Altaş, 2015: 9).

Erzurum ili, kuzeyden Artvin, kuzeydoğudan Ardahan, doğudan Kars ve Ağrı, güneyden Bingöl ve Muş, batıdan Bayburt ve Erzincan, kuzeybatıdan ise Rize illeriyle çevrilidir. Araştırma sahasını oluşturan Erzurum şehri (üç metropol ilçesi Aziziye, Yakutiye ve Palandöken) ise kuzeyden Tortum ilçesi, doğudan Pasinler ilçesi, güneyden Çat ve Tekman ilçeleri, batıdan ise Aşkale ilçesi ile çevrilidir (Şekil 1).

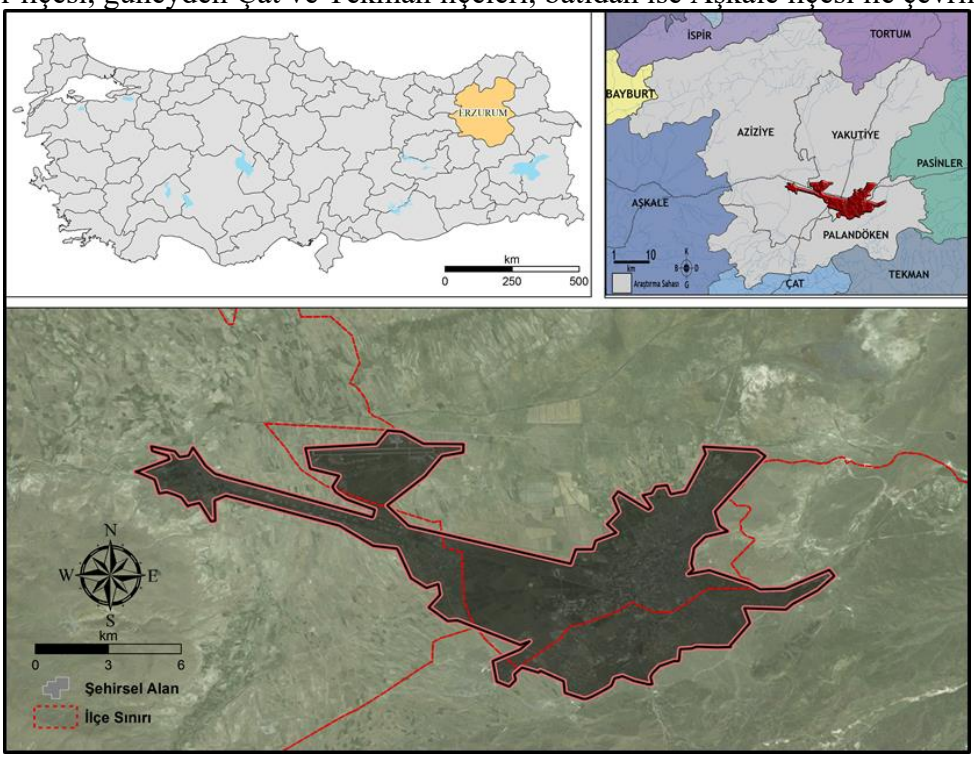

Şekil 1. Araştırma sahasının lokasyonu.

Erzurum şehrinin nüfusu (Aziziye, Yakutiye, Palandöken ilçeleri), 2019 yılı TÜİK ADNKS verilerine göre 386.478 kişidir.[312]

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Suriyeli sığınmacıların Erzurum'da ikamet ettikleri yer seçiminde etkili olan unsurları belirlemek, sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya koymaktır.

Bu çalışma genel olarak nicel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş ve tarama modeli kullanılmıştır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de kalış sürelerinin uzaması ve sığınan nüfusun niceliksel olarak gittikçe artması pek çok alanda çeşitli yol ve yöntemlere göre araştırma yapılmasını gerektirmiştir. Araştırmanın ana materyalini, Suriyeli sığınmacılarla yapılan anket çalışmalarından elde edilen veriler oluştururken, çeşitli kurum ve kuruluşlar ile istatistik birimlerinin kayıtları ile çeşitli araştırma makaleleri ve bildiriler, lisansüstü tezler, kitap ve araştırma raporlarının sonuç ve bulgularından elde edilen verilerden oluşmuştur. Araştırmada Erzurum'da farklı mahallelerde ikamet eden 50 Suriyeli sığınmacı ile yüz yüze yapılan anketler kullanılmıştır. Anketlere katılanların tamamı aile reisi veya o rolü üstlenen kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla anketler, 50 Suriyeli

[312] TÜİK, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr, erişim tarihi 13.04.2020.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

aileyi (yaklaşık 300 kişi) temsil etmektedir. 2017 yılında Erzurum'da bulunan Suriyeli sığınmacı sayısının 512 olduğu düşünüldüğünde, yaklaşık %60'ına ulaşılarak anket yapıldığı söylenebilir.

Anket sonuçları frekans (f) ve yüzde (%) kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler tablo ve grafiklerle sunulmuştur.

Bulgular

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (UNHCR) 2 Temmuz 2018 verilerine göre, en fazla Suriyeli göçmen Türkiye'de bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Suriyeli mültecilerin yaşadığı ülkeler.

Mültecilerin bulunduğu ülkeler	Mülteci Nüfusu	Mültecilerin ülkelere dağılımı (%)
Türkiye	3.562.523	63,3
Lübnan	982.012	17,5
Ürdün	696.596	11,9
Irak	250.708	4,5
Mısır	129.507	2,3
Diğer ülkeler	33.545	0,6
Toplam	**5.624.891**	**100,0**

Kaynak: UNHCR, 2018.

Dünyada en fazla mülteci kabul eden ülkenin Türkiye olduğu kaydedilmiştir. Toplamda yaklaşık 3.700.000 mültecinin Türkiye'de yaşadığı belirtilmiştir. UNHCR[4] raporuna göre; Türkiye'de yaşayan kayıtlı mültecilerin ülkelerine göre sıralaması, Tablo 2'de verilmiştir. UNHCR Küresel Eğilimler 2018 Raporu'nda, Türkiye'ye iltica başvurusunda bulunan kişi sayısının Suriyeliler hariç 83.800 kişiye ulaştığı kaydedilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'deki göçmenlerin sayıları

Göçmen kökeni		Göçmenlerin sayıları
Suriyeliler	:	3.562.523 (113.000 Suriyeli bebeğin Türkiye'de doğduğu belirtilmiştir)
Iraklılar	:	39.100 kişi
İranlılar	:	8.700 kişi
Afganlılar	:	6.600 kişi

Kaynak: UNHCR, 2018.

Suriyeli sığınmacı nüfusun en fazla bulundukları ilk on il ile Erzurum ilinde ve onların bu il nüfusları içerisindeki payları, Tablo 3 ve Şekil 2'de verilmiştir. En fazla Suriyeli sığınmacı barındıran il İstanbul (%3,64), Gaziantep (%22,05), Hatay (%27,10), Şanlıurfa (%21,05), Adana (10,76) ve onuncu sırada sığınmacı bulunduran il ise Konya (%4,94) şeklinde sıralanmıştır. Türkiye'de en az Suriyeli sığınmacı barındıran iller Bayburt 25 (%0,03), Artvin 35 (%0,02), Tunceli 54 (%0,06), Iğdır 86 (%0,04) olarak belirlenmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Diğer taraftan araştırma bölgesi olan Erzurum ilinde 2017 yılında 512 Suriyeli sığınmacı (%0,07) mevcutken, 2019 yılında sığınmacı sayısı ise 1.157'ye (%0,15) yükselmiştir.

Tablo 3. Türkiye'de geçici koruma altında olan sığınmacı Suriyelilerin en fazla yaşadıkları illerdeki sayıları ve il nüfuslarına göre oranları (2019).

İller	Sığınmacı sayısı	İllerin nüfusu	Sığınmacı sayısının illerin nüfusuna oranı (%)
İstanbul	548.476	15.067.724	3,64
Gaziantep	447.389	2,028.563	22,05
Hatay	436.350	1.609.856	27,10
Şanlıurfa	428.493	2.035.809	21,05
Adana	238.914	2.220.125	10,76
Mersin	202.503	1.814.468	11,16

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Bursa	175.399	2.996.521	5,86
İzmir	145.743	4.320.519	3,37
Kilis	115.812	142.541	81,25
Konya	108.876	2.205.609	4,94
Erzurum	1.157	767.848	0,15
Türkiye	**3.649.750**	**82.003.882**	**4,46**

Kaynak: GİGM, 2019.

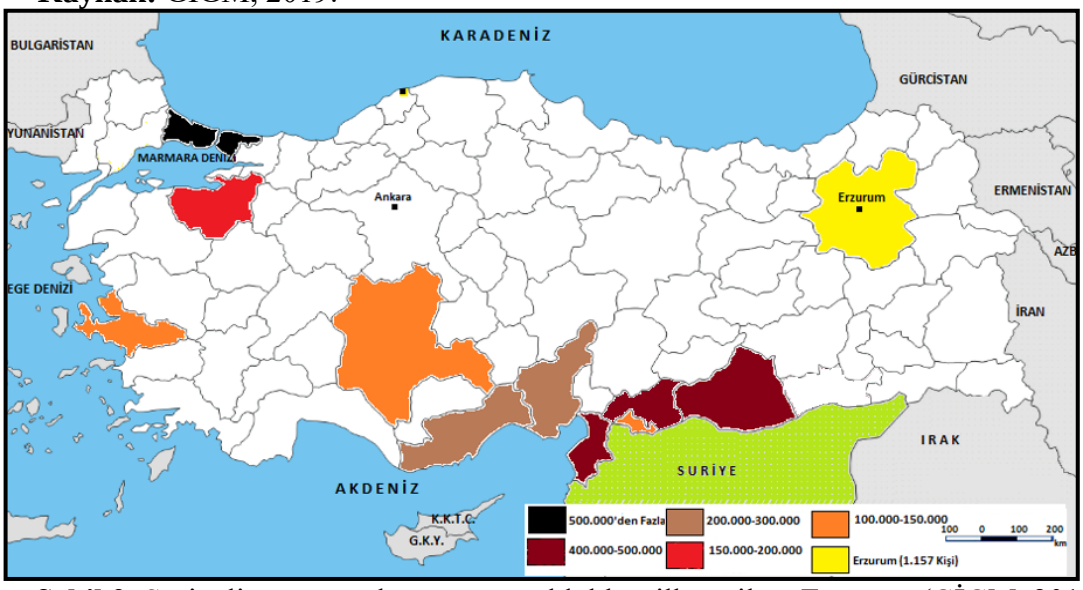

Şekil 2. Suriyeli sığınmacıların yoğun oldukları ilk on il ve Erzurum (GİGM, 2019).

Geçici koruma altında olan Suriyeli sığınmacıların 2017 yılı itibariyle ikamet ettikleri ilçeler ve dağılımları, Tablo 4'te sunulmuştur. Toplam sığınmacı kitlelerinin %78'i Yakutiye, %16'sı Palandöken ve %6'sı da Aziziye metropol ilçelerinde kümelenmişlerdir. Yakutiye metropol ilçesinin iş, eğitim, sağlık, alış-veriş gibi günlük zorunlu aktivitelerin merkezi konumunda olması, en fazla tercih edilmesine neden olmuştur. Erzurum'a gelen Suriyeli sığınmacıların şehrin bütün ilçelerine heterojen bir yapıda dağılmaları, daha çok düşük kiralı konutların bulunduğu mekânlar ile tanıdık Suriyeli soydaşlarının kümelendikleri bölgeler yoğunluk arz etmektedir.

Tablo 4. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri ilçeler (2017 yılı).

İlçeler	Frekans	%
Yakutiye	39	78
Palandöken	8	16
Aziziye	3	6
Toplam	**50**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

Suriyeli sığınmacıların mevcut durumda (2017 yılı sonu itibariyle) ikamet ettikleri mahallelerin isimleri ve dağılımları, Tablo 5'te verilmiştir. Suriyeli sığınmacıların ikamet için en fazla tercih ettikleri mahalleler; %36 ile Rabia Ana Mahallesi, %16 ile Lalapaşa ve Yunus Emre Mahalleleri, %14 ile Şükrüpaşa Mahallesi olmuştur.

Tablo 5. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri mahalleler (2017 yılı).

Mahalleler	Frekans	%
Rabia Ana Mah.	18	36
Lalapaşa Mah.	8	16
Yunus Emre Mah.	8	16
Şükrüpaşa Mah.	7	14

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Muratpaşa Mah.	2	4
Adnan Menderes Mah.	1	2
Kazım Karabekir Mah.	2	4
Üniversite Mah.	1	2
Tınazlı Mah.	1	2
Saltuklu Mah.	2	4
Toplam	**50**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri mevcut konumlarındaki ikamet bölgelerini tercih etmeleri üzerinde etkili olan faktörler, Tablo 6'da listelenmiştir. 5'li Likert Ölçeği (1: hiç önemli değil ve 5: çok önemli skala değerlerine sahip olarak) dikkate alınarak, Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri bölgeleri tercih etmeleri üzerinde daha güvenli bir çevre olması (3,86), ev kiralarının düşük olması (3,78) ve sosyal yapının daha iyi olması (3,52) faktörleri en önemli faktörler iken; arkadaşlarının yanında kalmak, akrabalarına yakın olmak, okula yakın olması, Suriyeliler tarafından tercih edilmesi ve ulaşım olanaklarının daha iyi olması faktörleri ise ikinci düzeyde önem arz eden faktörler olarak analiz edilmiştir.

Tablo 6. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların ikamet bölge tercihlerinde etkili olan faktörler.

Faktörler	Ortalama*
Suriyeliler tarafından tercih edilmesi	2,72
Akrabalarına yakın olması	3,06
Arkadaşlarının yanında kalmak	3,34
Ev kiralarının düşük olması	**3,78**
Güvenli bir çevre olması	**3,86**
Sosyal yapının daha iyi olması	**3,52**
Ulaşım olanaklarının iyi olması	2,64
Okula yakın olması	2,86
Sağlık hizmetlerine kolay ulaşım	2,28
Devletin zorunlu yönlendirmesi	1,34
İlgili bölgede devlet desteklerinden faydalanma	1,60
Vakıf ve dernek olanaklarından faydalanabilme	1,70
Diğer yabancı uyruklulara yakın olma	1,80

*5'li Likert Ölçeği dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

Bazı Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri evlerin dış mekân görüntüleri (Fotoğraf 1) ve iç mekân görüntülerine (Fotoğraf 2) baktığımızda oldukça zor şartlarda bulundukları görülmektedir.

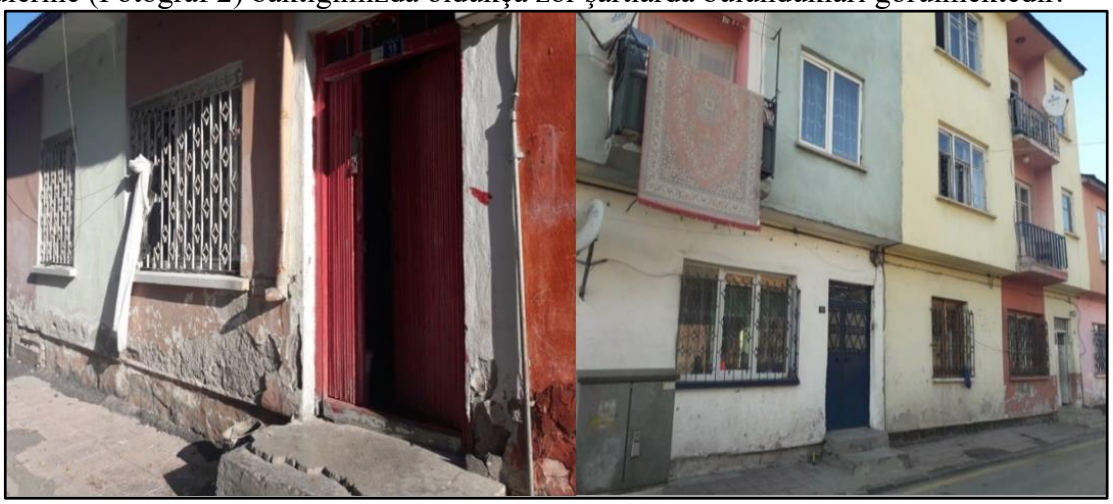

Fotoğraf 1. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri konutların dış mekan görüntüleri.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Fotoğraf 2. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri konutların iç mekân görüntüleri.

Suriyeli sığınmacıların kira harcama grupları ile 2017 yılı sonu itibariyle ortalama aylık kira karşılıkları ve dağılımları, Tablo 7'de verilmiştir. Suriyeli sığınmacıların aylık ortalama 205 TL ile 250 TL'den daha az kira harcaması yapanlar %46, ortalama 438 TL aylık kira ile 250-500 TL aralığında harcama yapanlar %40 ve aylık ortalama 590 TL kira harcaması altında 500 TL'den fazla kira ödemesi yapanların oranı ise %14 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 7. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların aylık konut kiraları (2017 yılı itibariyle).

Konut kirası	Ortalama	Frekans	%
+<250 TL/ay	204,57	23	46
250-500 TL/ay	437,50	20	40
+>500 TL/ay	590,00	5	14
Toplam	**351,70**	**48**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

Suriyeli sığınmacı katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin veriler, Tablo 8'de verilmiştir. Suriyeli sığınmacılar kendi ana dillerinde aldıkları eğitim ile Türkiye'de aldıkları eğitimler dikkate alınarak, eğitim durumları değerlendirilmiştir. Okur-yazar olmayan sığınmacıların oranı %38, herhangi bir okula gitmemiş fakat okur-yazar olanların oranı %4, ilköğretim mezunlarının oranı %20 olarak belirlenmiştir. Düşük düzeyde eğitime sahip ve eğitimli olmayan kişilerin oranı %62'dir.

Diğer taraftan, ortaöğretim mezunlarının oranı %14, üniversite mezunlarının oranı %10 ve lisansüstü mezunlarının oranı ise %14 olarak belirlenmiştir. Bu kategorideki katılımcılar içerisinde yüksek eğitimli ve kalifiye teknik elemanların temin edilebilir olma olasılığı %25'ler düzeyindedir. Dolayısıyla Erzurum'a sığınmış olan sığınmacıların çok önemli bir kısmı eğitimsiz ve kalifiye olmayan bireylerden oluşmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacı katılımcıların eğitim durumları.

Eğitim durumu	Frekans	%
Okur-yazar değil	19	38
Okuma-yazma biliyor	2	4
İlköğretim mezunu	10	20
Orta öğretim mezunu	7	14
Üniversite mezunu	5	10
Lisansüstü mezunu	7	14
Toplam	**50**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Suriyeli sığınmacıların mesleki statülerine ilişkin veriler, Tablo 9'da sunulmuştur. Üniversite'de İlahiyat ve Edebiyat Fakültelerinde istihdam edilmek üzere sözleşmeli olarak çalışan akademik personelinde içinde bulunduğu memurlar, toplam kitlenin %26'sını oluşturmuştur. Diğer taraftan çeşitli hizmet sektörleri ile tarım işletmelerinde işçi olarak çalışanlar ile bireysel işletme ortaklıklarına katılanlar da dikkate alındığında bu oranı %38'lere ulaşmaktadır. Benzer şekilde, ayakkabı boyacısı, seyyar satıcı, taşıyıcı gibi diğer meşguliyetlerin oranı ise %4 olarak belirlenmiştir.

Aktif olarak ekonomik hayata katılmayan, fakat ev hanımı ve öğrenci olarak fonksiyon icra edenlerin oranı %22 iken, herhangi bir işte istihdam edilmeyenler %10'luk nispete sahiptir. Dolayısıyla sığınmacı katılımcıların yaklaşık %30'u, ekonomik katma değer yaratma niteliklerinden oldukça yoksundur.

Tablo 9. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacı katılımcıların mesleki durumları.

Meslek durumu	Frekans	%
Memur	13	26
İşçi	17	34
Esnaf	1	2
Çiftçi	1	2
İşsiz	5	10
Ev hanımı	6	12
Öğrenci	5	10
Diğerler	2	4
Toplam	**50**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçlarının temin yollarından biri olan devlet desteklerinden haberdar olanların oranları %84 olup, bu yardımlardan faydalanmayanların oranı ise %16'dır (Tablo 10).

Tablo 10. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların devlet yardımlarından haberdar olmaları.

Haberdar olma durumları	Frekans	%
Evet	42	84
Hayır	8	16
Toplam	**50**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

Suriyeli sığınmacıların zorunlu ihtiyaçlarının temininde kendi imkânlarının (%42) yanında, vakıf ve dernekler (%22), devlet destekleri (%26) ve yerli halkın yardımları (%10) ile tedarik edildiği görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçlarının temin şekilleri.

İhtiyaçların temin şekilleri	Frekans	%
Kendi imkânlarımla	21	42
Vakıf ve derneklerden	11	22
Devlet desteklerinden	13	26
Yerli halkın yardımlarından	5	10
Toplam	**50**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

Suriyeli sığınmacıların karşılaştıkları çeşitli sorunların çözümüne yardımcı olan kurum ve vakıfların dağılımları, Tablo 12'de sunulmuştur. Sığınmacıların çeşitli sorunlarına yardımcı olan vakıf ve kurumların arasında Ebu İshak Vakfı %33, Vuslat Vakfı %25, Kızılay kurumu %21, THY %17 ve Kültür Eğitim Vakfı %4'lük paylara sahiptir.

Uluslararası göç hareketlerinde tek bir karar ve uygulama mercii olmadığından göç yönetimi yerine göç yönetişimi kavramına daha sık rastlanır (Kahraman ve Tanıyıcı, 2018: 242). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye ilk giriş yapmaya başladıkları tarih olan Nisan 2011'de hükümet, AFAD'ı yetkili kurum olarak belirlemiştir. Daha sonra 18 Mayıs 2015 tarihinde yabancılarla ilgili tüm iş ve işlemleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yetki devri yoluyla üstlenmiştir. Uluslararası yardımlar hakkında ise AFAD, ilgili bakanlıklarla

beraber Türkiye Kızılay Derneği, ilçe kaymakamlıkları bünyesindeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları başta olmak üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile valiliklerle doğrudan işbirliği yapabilmektedir.

Türkiye'de Suriyeli sığınmacılar konusunda baştan itibaren en fazla mesai harcayan sivil toplum kuruluşlarının inanç temelli kuruluşlar olduğu göze çarpmaktadır (Kahraman ve Tanıyıcı, 2018: 246). Erzurum'daki Suriyeli sığınmacılar konusunda da aynı durum söz konusu olmakla beraber, yardımların ilk yıllarda daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 12. Erzurum'daki Suriyeli sığınmacıların karşılaştıkları sorunların çözümüne yardımcı olan organizasyonlar.

Organizasyonlar	Frekans	%
Kızılay	5	21
Türk Hava Yolları (THY)	4	17
Vuslat Vakfı	6	25
Kültür Eğitim Vakfı	1	4
Ebu İshak Vakfı	8	33
Toplam	**24**	**100**

Kaynak: Anket verilerinden elde edilmiştir (2017).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Erzurum'da yaşayan Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri ilçeler sırasıyla (%78) Yakutiye, (%16) Palandöken ve (%6) Aziziye olmakta iken, çoğunlukla ikamet ettikleri mahalleler ise Rabia Ana (%36), Lalapaşa ve Yunus Emre (%16) ile Şükrüpaşa (%14) mahalleleridir. Sığınmacılar keyfi bir şekilde Erzurum'a dağılmamış, belli öncelikler esas alınmak suretiyle dağılım göstermiştir. Homojen bir profile sahip olmayan sığınmacılar, iktisadi, siyasi, içtimai ve kültürel birçok farklılıktan teşekkül etmiştir. Seçtikleri konutlara bu profile göre değişiklik göstermiştir.

Araştırma sonuçları; sığınmacıların hali hazırda ikamet ettikleri bölgeyi seçmelerinde ki temel amillerin güvenli bir çevre, düşük kira harcaması, sosyal yapının uygunluğu olduğuna işaret etmiştir. Devletin herhangi bir yönlendirmesi olmaksızın oturulan muhitler seçilmiştir. Sığınmacılar anketin yapıldığı tarih itibariyle büyük oranda (%94) başka bir semte taşınmayı düşünmemektedir. Bunun sebepleri arasında oturulan semtten memnun olma, bölgeyi iyi bilmeme veya adaptasyon ve entegrasyon noktasında istenen seviyeye gelememe gibi durumlar olmaktadır. Sığınmacılar oturdukları semtlerde herhangi bir değişikliğin olmadığını %62'lik bir oranla ifade etmiş, değişikliğin olduğunu iddia edenler ise bu iddiasını gelen yeni sığınmacıların sayısını gerekçe göstererek ifade etmiştir.

Erzurum'da yaşayan Suriyeli sığınmacıların %10'u işsiz olup, bunlar iş bulana kadar ki geçen zaman diliminde ceplerindeki nakit sermaye ile idare etmeye çalışmışlardır. Söz konusu %10'luk zümreye öğrencileri de katacak olursak aktif olarak ekonomik katma değer yaratma yetisinden mahrum olanların oranı %30'a ulaşmaktadır. Sığınmacılar arasında devlet yardımlarından haberdar olanların oranı %84'tür. Bu oran hem entegrasyon hem de temel haklara erişim hususunda ciddi bir orana sahiptir.

Sığınmacıların barınma problemlerini genellikle biriktirmiş oldukları nakdi sermaye ile çözmeye çalıştıkları, düzenli işlerinin olmamasından ötürü çalışmak için düşük ücretli işlerde çalışmayı tercih ettikleri ve tercih ettikleri konutların ise düşük kiralardan dolayı soğuk, bakımsız, hijyenik olmayan ve eşyasız yerler oldukları gözlenmiştir. Çok katlı, iki katlı ve yığma binalarda oturanların genel itibariyle bodrum katlarda ve fiziki olarak daha kötü dairelerde oturduklarına şahit olunmuştur. Gecekondularda kalan kesimlerde kayıt dışı nüfus daha fazla olmakta, fakat bu durum mahalle sakinleri tarafından şikayet konusu edilmemektedir. Gecekondularda yaşayan bir kısım insanın dilencilik yaptığı tespit edilmiş olup, bu durumun hem onlar hem de yerli halk için birtakım tehlike ve riskler yaratacağı izahtan varestedir.

Araştırma sonuçlarına göre, sığınmacıların göç akabinde ikamet bölgelerine ilk geliş dönemlerinde ve Erzurum'da ikamet ettikleri dönemlerde karşılaştıkları problemlerin çözümüne yardımcı olan kurumların oranı %48'dir. Bu kurumlar sığınmacıların muhtelif problemlerin çözümüne (gıda, giyim, ısınma, barınma,

nakdi gibi) yardımcı olmaktadır. Bunlar arasında Ebu İshak Vakfı (%33), Vuslat Vakfı (%25), Kızılay Kurumu (%21), THY (%17) ve Kültür Eğitim Vakfı gibi kurumlar bulunmaktadır.

Suriye'de 2011 yılından beri yaşananlar sadece can ve mal emniyetini tehdit etmekle kalmamış, ayrıca eğitim alma hakları da gasp edilmiştir. Türkiye sürecin başından beri problemlere acil çözümler getirmeye çalışmış olup meselenin kalıcılığı arttıkça uzun vadeli çözüm yoluna gitmiştir. Sığınmacıların 15-25 yaş arasına tekabül eden nüfusun %3'ünün kısmının üniversite mezunu olup toplam katılımcı nüfusun ise %24'ünün üniversite mezunudur. Erzurum'da üniversitenin bulunması yabancı uyruklu öğrenci sayısının artmasında pay sahibi olmaktadır. Göç idaresi verilerine göre 2018-2019 yılı itibariyle 230 Suriye uyruklu öğrenci Erzurum'daki üniversitelerde eğitim görmektedir. Bunlar arasında 19 doktora öğrencisi, 6 yüksek lisans öğrencisi, 172 lisans öğrencisi ve 13 ön lisans öğrencisi bulunmaktadır.

Sığınmacıların eğitimsizlik (%37) problemi ciddi bir çerçevede ele alınmalı ve bu anlamda onları suça ve dilenciliğe iten sebeplerin önüne geçilmelidir. Zira benzer bir çalışmada da Kilis şehri'ndeki çocukların ciddi oranlarda çalışmak zorunda kaldıkları ve yarısından fazlasının bir an önce ülkelerine dönüp parklarda oyun oynamak istedikleri görülmektedir (Harunoğulları: 2016, 29-63). Bu bir çocuğun en insani hakkıdır. Bu bağlamda sığınmacıların Türkçe ve Türk kültürüne aşina olması maksadıyla, sığınmacı çocuklarla oynamasına izin verme, renkli hikâye kitapları dağıtma, kötü muameleden kaçınma, okullardaki rehberlik hizmetleri vasıtasıyla iletişimi güçlendirme adına etkinlikler yapılabilir.

Mahalle muhtarlarının takip ederek raporlar sunması istenmeli ve aciliyet arz eden konularda harekete geçilmesi sağlanmalıdır.

Suriyeli sığınmacıların şehir merkezlerine taşınması ile birlikte dilencilik ciddi boyutta artmıştır. Bu durum, insanlarda rahatsızlığın ötesinde güvenlik endişesi yaratmış; trafikte, sokakta, parkta gibi mekânlarda dilencilerin yoğun oranda varlığı, insanlarda kapkaç, hırsızlık, gasp olabileceği yönünde endişeye sebep olmuştur. Bu noktadan bakıldığında söz konusu şahıslar hakkında yetkili merciler üzerlerine düşen hukuki, idari ve insani tasarrufları yerine getirmelidir.

Sivil toplum kuruluşları göç etme esnasında yardımcı olduklarından ötürü bundan sonraki uyum aşamasına da katkıda bulunabilirler. Bilhassa yerel sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine müracaat edilerek her şahsın kendi şartlarına uyacak şekilde çözümler getirilmelidir.

Elbette en önemli husus şudur ki; tüm dünya devletleri Suriye'de iç savaşın bitirilmesi ve toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi için gereken tüm çabayı göstermelidir.

KAYNAKÇA

1. Altaş, N.T. (2015). Coğrafi çevre unsurları ile şehirleşme etkileşimi bakımından Erzurum şehri. Pegem Akademi, Ankara.
2. Arınç, K. & Zaman, M. (2018). "Tarihi İpekyolu'ndan Erzurum'a yaya mülteci akını ve ortaya çıkan sorunlar". International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM, 3-6 October, 2018, Ankara.
3. Coşkun, O. (2008). "İç göçler açısından Erzurum ilinin analizi". Doğu Coğrafya Dergisi, 13(20), 239-266.
4. Deniz, O. (2009). Uluslararası göçler ve Türkiye'ye yansıması (sığınmacılar, mülteciler ve yasadışı göçmenler). İstanbul: Çantay Yayınevi.
5. Harunoğulları, M. (2016). "Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği". Göç Dergisi, 3 (1), 29-63.
6. Kahraman, S., Tanıyıcı, Ş. (2018). "Türkiye'de Suriyeli sığınmacılar örneğinde çok düzeyli göç yönetişimi". TESAM Akademi, 5 (1), 235-280.
7. Kaypak, Ş. & Bimay, M. (2016). "Suriye savaşı nedeniyle yaşanan göçün ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri: Batman Örneği". Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 6(1), 84-110.
8. Tunç, A. Ş. (2015). "Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme". TESAM Akademi Dergisi, 2(2), 29-63.

9. TÜİK, 2019. Türkiye ve İllerin Nüfus ve Dağılım Verileri. Erişim adresi: https://www.tuik.com.tr/nüfus (Erişim tarihi: 19 Ocak 2020).
10. Tümertekin, E. (1977). "Türkiye'de iç göçler üzerine". İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, (22), 29-43.
11. Yazgan, P., Eroglu Utku, D. & Sirkeci, I. (2015). "Syrian crisis and migration". Migration Letters, 12(3), 181 – 192.

İNTERNET KAYNAKLARI

12. https://www.goc.gov.tr (Erişim tarihi: Eylül 2019)
13. https://results.unhcr.org.tr (Erişim tarihi: Ağustos 2019)
14. World Migration Report 2018. https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf. (Erişim tarihi: Temmuz 2019)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(56)

Natia CHITADZE(GENÇ)[313]

ULUSLARARASI HUKUK İLKELERİ BAĞLAMINDA RUSYA – GÜRCİSTAN SAVAŞININ İNCELENMESİ[314]

ANALYSIS OF THE RUSSIAN-GEORGIAN WAR IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW PRINCIPLES

ÖZ

Araştırma tartışılan belirli olaylarla, 2008 yılında Rus-Gürcü savaşının başlamasını ve sürmesini uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde seyrini açıklamaktadır. Çalışma aynı zamanda büyük ölçekli düşmanlıkların savaş öncesi dönemini de analiz etmektedir.

Rusya-Gürcistan savaşının adil savaş ilkelerinde haklı olup olmadığını öğrenmek için uluslararası hukukta adil savaş ilkelerinini tartışıldı. Ayrıca, önkoşulların detaylı bir şekilde tartışılması, savaşın başlatılması ve yürümesi, uluslararası savaş hukuku ilkelerine göre analiz edilmesini mümkün kıldı.

Anahtar Kelimeler: Uluslararasi hukuk, adil savaş, örnek olay.

ABSTRACT

The article focuses on the begining and progression of the Russian- Georgian 2008 War according to the international law principles. In addition, the article analyzes the pre-war period of the large-scale hostilities between the two countries.

It aims to find out whether the Russian-Georgian war is justified with the principles of the fair warfare with the international law. Detailed discussions about the begining of the war and it's progress according to the international law principles made it possible to analyze the Russian-Georgian 2008 conflict.

Keywords: *International law, fair war, case study.*

[313] **Natia Chitadze, SOYAL BILIMLER FAKULTESI, ULUSLARARASI ILISKILER, SAKARYA UNIVERSITESI (YL) (Natiachitadze13@gmail.com)**

[314] **Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Devletlerarası ilişkilerde, uluslararası hukuk büyük önem taşımaktadır. Uluslararası hukuk, uluslararası toplumların barışını, güvenliğin korunmasını, ekonomik istikrarı ve kalkınmayı vaad etmektedir. Uluslararası modern hukuk, BM Şartının ikinci maddesinde belirtilen temel ilkelere dayanmaktadır. Bunlar arasında en önemli ilke kuvvet kullanımının yasaklanmasıdır. Çünkü güç ve tehdit kullanımının yasaklanması uluslararası bir güvenlik garantisidir.

Savaş ve Barış - Bu çelişkili iki kavram her zaman dünyanın ileri toplumlarının odak noktasıdır. Dünya yirminci yüzyılda iki büyük savaş deneyimlediği için felaket sonuçları uluslararası barış için daha önemli hale geldi. Bu savaşlardan sonra güç kullanımın yasaklamasının gerekliliği farkedildi. Kuvvet kullanımının yasaklanması yasası, uluslararası ilişkilerde askeri gücün kullanımını düzenleyen bir dizi normdur. Yirminci yüzyılın başından itibaren uluslararası hukukta, savaş, anlaşmazlıkları çözmenin yollarından biriydi.

Modern dünyada barışın tesis edilmesi ve sürdürülmesi için güç kullanımının yasaklanması ilkesi esastır. Birleşmiş Milletler Şartının 2 (4) Maddesinde verilen bu ilke, sadece BM üyesi ülkeler için değil, aynı zamanda örgütün üyesi olmayan ülkeler için de evrensel önemi açısından zorunludur.

2008 yılının Ağustos ayında, dünyanın dikkatini Kafkasya'da bulunan Karadeniz ve Hazar Denizi arasında küçük bir ülke çekmişti. Gürcistan ve Rusya arasında olan birkaç gün süren savaş, uluslararası ülkelerin dikkatini çekti. Rusya, uluslararası topluluk tarafından Gürcistan sınırlarını yasadışı olarak işgal eden saldırgan ülke olarak adlandırıldı. Buna karşılık, Rusya, orada yaşayan insanların haklarının ve uluslararası hukukta adil savaş ilkelerini korumak için savaşı başlattığını açıkladı.

Çalışma amacı - Rusya'nın Gürcistan topraklarında yürüttüğü askeri eylemler, büyük uluslararası tepkilerle sonuçlandı. Uluslararası toplum ise, adil savaş ilkelerine büyük önem vermektedir. Adil savaş teorisinin iki temel kriteri, jus ad bellum (savaş açma hakkı) ve jus in bello'dur (adil savaş). İlk kritere göre, savaşın başlangıcı, bir şeyi ele geçirmek veya birini cezalandırmak olmamalıdır. Askeri müdahale, insanlara herhangi bir zarar vermemeli, sadece insanları korumak hedeflenmelidir. İkinci kritere göre savaş başlarsa siviller zarar görmemeli, hayatları tehlikeye atılmamalı ve kamu kurumları bombalanmamalıdır. Rusya'nın Gürcistan'da açtığı savaş, adil savaş kriterlerine ve uluslararası hukuk kurallarına uygun olup olmadığını ortaya koymak bu çalışmanın amacıdır.

Çalışma önemi - Savaştan yaklaşık 12 yıl sonra bile, bu savaşın derin bir incelemesi akademik alanda eksiktir. Bu çalışmanın önemi, kısa olanı doldurma çabasıdır. Rusya bütün dünyada çok aktif olduğundan doğal olarak Gürcistan kendini güvende hissedemez. Böyle bir durumda, Rus tarafındaki belirli tehditlerin ne olduğunu ve bu tehditlerle başa çıkmak açısından güvenlik sisteminin ne kadar etkili olduğunu doğru bir şekilde değerlendirmek önemlidir. Rusya'nın tehditleri ile başa çıkmak için en güçlü ve en gelişmiş ülkelerin bile daha zor olduğu göz önüne alındığında, bu konu özellikle önemlidir.

Çalışmanın Sorusu - Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi uluslararası hukuk kapsamında meşru mudur? Rusya'nın meşru müdafaa hakkını kullanması uluslararası hukuka uygun mudur?

Çalışmanın Yöntemi - Bu çalışmada, örnek olay yöntemi kullanılarak somut olayların analiziyle sonuca varılacaktır. Örnek olay yöntemi Sosyal bilimlerde bir vaka çalışmasıdır. Çalışmanın (durumun) yanı sıra ilgili bağlamsal koşulların ayrıntılı incelendiği bir araştırma yöntemidir. Dava sonucu, savaş olaylarının ve savaç süreçlerinin resmi bilgilerin, resmi açıklamalarin, resmi belgelerin, sözleşmelerin ve uluslararası çalışmaların ayrıntılı bir şekilde incelenmesinden sonra ortaya koyulacaktır.

Çalışma hipotezleri - Savaşın ve savaşın sona ermesinin ardından uluslararası toplum, Rusya tarafından bir saldırgan, savaşan bir ülke olarak adlandırıldı. Çalışma hipotezleri:

• Rusya-Gürcistan savaşı, Rusya tarafından başlattığı, özgür ve bağımsız devletin barışçıl yaşama ilkelerini göze alarak saldırgan bir eylemdi.

• Savaşın nedeni ve savaş yürüyüşü uluslararası hukuk ilkelerine uymlu değildi

• Savaş süresinde huzurlu nüfusun güvenlik normları ihlal edildi.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Uluslararası Hukukta Savaş

Savaşa dair hukuki tanımlamaların uluslararası hukuk bakımından dört evreden geçtiği belirtilebilir. Birinci evre, haklı savaş düşüncesi dönemidir. Bu dönemde savaş, belirli haklı gerekçelerin varlığı halinde başvurulması gereken meşru bir yol olarak kabul edilmiştir. 1648'den 1918'e kadar devam eden ikinci evrede ise savaş tamamen devletin yetkisi dahilinde ve egemenliğinin doğal bir uzantısı kabul edilmiştir. Üçüncü evrede ise savaş tamamen yasaklanmamış ancak Milletler Cemiyeti'nin koymuş olduğu kurallar çerçevesinde yapılması halinde meşru sayılmıştır. Son olarak dördüncü evre ise Kellogg - Briand Paktı ile başlayan ve savaşı devletlerarasındaki politika dahilinde yasaklayan evredir. [315]

İkinci Dünya Savaşı, öldürülen insan sayısına, insan haklarının tamamen çiğnenmesi ile ve inanılmaz maddi harcamalara sahip en büyük uluslararası çatışmaydı. Savaş bittikten sonra uluslararası toplumun amacı bunun gibi savaş yaşamamak için uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması olmuştur. Bu amaçla, 1945'te San Francisco'da 49 devlet temsilcisi toplandı ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı hazırladı. Uluslararası güvenlik ve barışı hedefleyen Birleşmiş Milletler Antlaşması 24 Eylül 1945'te yürürlüğe girdi. Böylece uluslararası hukukta uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, ülkelerin barışçıl yaşamlarının garantisi haline gelmiştir. [316]

Uluslararası hukukun gelişmesinin en büyük sonuçlarından biri, temel uluslararası hukuk normlarının ve uluslararası hukukun temel ilkelerinin oluşturulmasıdır. Bu ilkeler bütün ülkeler için zorunludur ve bu uluslararası hukukta daha önemli rol oynamaktadır. Bu ilkeler, uluslararası yasal düzenleme sisteminin geliştirilmesinin ana yolunu belirleyen en yaygın, en önemli ve evrensel olarak tanınan uluslararası hukuk normlarıdır. Tüm temel ilkelere göre bir veya daha fazla devletin, diğer devletlerin haklarını ihlal etmek amacıyla hareket etmekten kaçınması eylemlerinin herhangi birini veya tamamını yasaklar. Modern uluslararası hukukun temel ilkelerinin düzenleyici gücü budur. Gelecekte olduğu gibi, modern aşamada devletler, uluslararası barış ve güvenliği korumak için kendi siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerine rağmen, coğrafi konumları ve ekonomik gelişmeleri ne olursa olsun, halkının iyiliği ve gelişimi için birbirleriyle uluslararası ilişkilerin farklı alanlarında işbirliği yapmak zorundadırlar. Bütün bunlar açıkça devletlerin barış içinde bir arada yaşama prensibinin bugün evrensel olarak tanındığını göstermektedir. Modern uluslararası hukukta, aşağıdaki temel ilkeler belirlenmiştir:

1. Devletlerin egemen eşitliği ilkesi;
2. Kuvvet tehdidi veya güç kullanmayı reddetme;
3. Devletlerin toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı ilkesi;
4. Sınırların dokunulmazlığı ilkesi;
5. Başka bir devletin iç işlerine karışmama;
6. Eşitlik ilkesi ve halkların kendi kaderini tayini;
7. İnsan hakları ve temel özgürlükleri;
8. Uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl çözüm ilkesi;
9. Devletler, Birleşmiş Milletler Tüzüğü uyarınca birbirleriyle işbirliği yapmak zorundadırlar;
10. Uluslararası hukuka göre yükümlülüklerin dürüst bir şekilde yerine getirilme ilkesi;

Devletlerin barış içinde bir arada bulunmasının temel unsuru, bu ilkeleri dürüstçe korumalarıdır. Ayrıca barış içinde bir arada yaşama ile kastedilenin de "Devletlerin barış içinde bir arada yaşaması" olduğunu belirtmek gerekir: Savaşı reddederek müzakere yoluyla devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, ülkeler arasında eşitlik, karşılıklı anlayışlı olmak, birbirlerinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak içişlerine karışmamak, her insana ülkelerinin sorunlarını bağımsız olarak çözme hakkını tanımak, tüm ülkelerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı, tam eşitlik ve karşılıklı faydaya dayalı ekonomik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi. Bütün bunlara bağlı olarak, savaş tüm bu ilkelerin ve diğer uluslararası hukuk normlarının ağır bir ihlalidir ve bu nedenle çok büyük bir uluslararası suçtur. [317]

---

[315] Enver Bozkurt, Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı (Ankara: Nobel Yayınevi, 2013), 710.
[316] Enver Bozkurt, Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı (Ankara: Nobel Yayınevi, 2013), 719.
[317] Sadı Çaycı, Silahli kuvvetlerin Kullanılması (Ankara: Genelkurmayu basım evi, 1995), 4.

Birleşmiş Milletler düzeni, Birleşmiş Milletler kurallarında berlirtilen diğer ilkeler yanında, tüm üyelerinin egemen eşitliği, uluslararası uyuşmazlıkları uluslararası barış, uluslararası güvenliği ve uluslararası adaleti tehlikeye sokmayacak barışçıl yöntemlerle çözmeleri sağlamaktadır. Ayrıca devletlerin uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin ülke bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlğına karşı yahut Birleşmiş Milletlerin amaçlarına aykırı bir şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmalarından veya kuvvet kullanmalarından çekinmeleri temeline dayanır. [318] Hukuksal durum bu olmakla beraber, zaman zaman ortaya çıkan bölgesel çatışmalar ve özellikle Sovyet Blokunun çöküşünden sonraki evrede bölgesel veya iç silahlı çatışmaların gittikçe artması, sivil halkın bu gibi çatışmalarda giderek daha çok mağdur duruma düşmesi silahlı kuvet kullanma hukukunun bir bütün olarak yeniden gözden geçirilmesini, güncel sorunların incelenmesini, ilgili hukuk kurallarının doğrulanmasını veya geliştirilmesini, bu hukuk dalına ait kavram ve kuralların ilgili siyasal ve askeri çevrelere bir bütün olarak aktarılmasını ve anlatılmasını gerekli kılmaktadır. [319]

Savaş, insanlığa ve dünyaya karşı en kötü suçlardan biridir, çünkü devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları için evrensel olarak tanınan tüm uluslararası hukuk ilkeleri ihlal ediliyor. Ne tür bir savaş olursa olsun, savaş güç kullanımı ve insan haklarının tam olarak ihmal edilmesi demektir. Böylece, uluslararası hukukun en önemli ilkelerinden birisi "Kuvvet tehdidi veya güç kullanmayı reddetme" dir. Bu ilkeye göre, her bir devlet, başka devletlerin mevcut uluslararası sınırlarını ihlal etmek için güç kullanmaktan veya tehdit etmekten kaçınmalı, bölgesel anlaşmazlıklar ve devlet sınırlarıyla ilgili konular dahil olmak üzere uluslararası anlaşmazlıkları çözmekle yükümlüdür. Bir devlet tarafından saldırgan savaşın başlatılması ise bu ilkenin ağır bir ihlalidir. Ayrıca, savaş sırasında "Devletlerin egemen eşitliği ilkesini" korumak mümkün değildir. Çünkü tarafların temel amacı, belirli avantajlar elde etmek veya birbirleri üzerinde bir çok etkiye sahip olmaktır. Çoğu durumda savaşın asıl amacı bir devletin bir kısmı işgal ederek ele geçirmektir. Böylece, "Devletin toprak bütünlüğü ilkesi" ve onunla yakın ilişki içinde olan "Sınırların dokunulmazlığı ilkesi" uluslararası hukuka aykırı oluyor. Başka bir devlete karşı savaş yürüten devletin temel amacı, bu devletin iç işleri veya politikalarına bariz bir şekilde müdahale etmektir. Bu şekilde başlayan savaş "Başka bir devletin iç işlerine karışmama" ilkesinin açık bir ihlalidir. Sömürge savaşları gibi savaş sırasında "Eşitlik ilkesi ve halkların kendi kaderini belirlemesi" ilkesi ihlal ediliyordu. Bununla birlikte işgal edilen ulusların özgürlükleri için savaşmaları emperyalist devletler ortaya çıkmasına neden oluyordu. Devletlerin bu amaçla savaş açması, yukarıdaki zorunlu ilkelerin açıkça ihlalidir. Bu uluslararası hukuk ilkesi, her milletin (halkın) kendi kaderini tayin etme hakkını kabul eder, tüm milletlerin siyasi statüsünü özgürce belirler ve ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimlerini uygular. Sonuç olarak, BM Şartı ve uluslararası hukukun temel ilkelerine göre savaş, insanların köleleştirilmesi için kategorik olarak yasaktır ve uluslararası bir suç olarak kabul edilir. Günümüzde savaşların birçoğu, ulusal azınlıkların haklarını ihlal etmenin temelini oluşturan savaşlardır. Ulusal azınlıklara karşı yürütülen savaşlar ise, "Eşitlik ilkesi ve halkların kendi kaderini belirlemesi" ilkesinin açık bir ihlalidir. Burada, savaş sırasında her bir insanın insan hakları ve özgürlüklerinin büyük ölçüde ihlal edildiği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca saldırgan savaş, uluslararası ihtilafların barışçıl bir çözümünü teşkil etmediğinden, "Uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl çözüm" ilkesini de ihlal etmektedir. Bu ilkeye göre her devlet, barışı, güvenliği ve adaleti tehlikeye atmamak için diğer devletlerle olan uluslararası ihtilafları barışçıl yollarla çözmelidir. Bu nedenle devletler, sivilleri korumak ve insanlığı tehdit etmemek için müzakere, arabuluculuk, uzlaşma, arbitraj veya diğer barışçıl yollarla uluslararası anlaşmazlıklarını çözmek için mümkün olduğunca kısa sürede adil davranmalıdır. Sonuç olarak, savaş, devletlerin "Birleşmiş Milletler Tüzüğüne uygun olarak işbirliği yapma" ve "Dürüstlükle yükümlülükleri yerine getirme" ilkelerini ihlal etmektedir. [320]

İncelenen uluslararası hukukun ilkelerine göre, bir devletin diğer devlete karşı başlattığı savaşın uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğunu ve uluslararası suçun en zor şekli olduğunu söyleyebiliriz.

---

[318] B.M Sartı, md 2/4, Charter of the United Nations and Statute of the İnternational Court of Justice, United Nations, (New York: Mat 1987), 87.
[319] Sadı Çaycı, Silahli kuvvetlerin Kullanılması (Ankara: Genelkurmayu basım evi, 1995), 1.
[320] Sadı Çaycı, U.S Security Assistance and Foreign Military Sales (Yüksek Lisans Tezi, The Judge Advocate General's School, 1988), 61-64.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Gürcistan Topraklarının İşgali

17 Şubat 2008'de Kosova bağımsızlığını ilan etti ve ardından çeşitli ülkeler tarafından tanındı. Bu gerçek, Rusya tarafından Gürcistan'ın çatışma bölgelerinde yeni harekete geçilmesinde bahane olarak kullanılmıştır. Ruslar, Kosova'nın bağımsızlığının tanınması durumunda, Gürcistan'ın de facto bölgelerinde de benzer bir politika izleyebilecekleri niyetlerini gizleyemediler. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kosova kararının asıl cevabı olarak hazırlık eylem planları hazırladıklarını söyledi. [321]

Nisan 2008'de Vladimir Putin, Abhazya ve Güney Osetya ile doğrudan diplomatik ilişkiler kurma kararı verdi. 20 Nisan'da, Rus askeri uçağı Gali'deki bir köyünün tepesindeki Gürcistan'ın Hermes-450 helikopteri bombaladı. 29 Nisan'da, Rus Savunma ve Dışişleri Bakanları, çatışma alanında Rus barış gücünün artırılacağını söyledi. Rusya'nın bu kararı anlaşmaya aykırı olması ve Gürcü tarafı ile anlaşmadan olması önemlidir. Rusya, Güney Osetya'da Barış güçlerinin himayesi altında, ağır ekipman ve teçhizatla askeri kuvvetlerini artırmayı başladı. İki devlet arasında var olan anlaşmaya ne ordunun türü ne de silah türleri öngördüğü formata uymuyordu. Rus "barış" güçleri, Gürcistan'ın stratejik açıdan önemli bölgelerine yakın olan ağır topçu birimlerini görevlendirdi.

Moskova, başka bir yönden de baskıyı güçlendirmeyi amaçladı. Mayıs ayının başlarında Brüksel'deki NATO-Rus istişareleri çerçevesinde NATO ve Rus askeri yetkilileri arasında bir toplantı yapıldı. Ordu Generali Yuri Baluyevski, NATO meslektaşlarını uyardı ve "anlaşmazlığı önlemek için yeterli adım yoksa, bu yaz Gürcistan'da savaş olabilirdi." Bununla birlikte "NATO üye devletleri, bu ihtilafa karışmak istemiyorlarsa Gürcistan'da planlanan ortak askeri tatbikatlar iptal etsin" diye uyardı.[322]

Uluslararası örgütler Rusya'nın eylemleriyle ilgili endişelerini dile getirdiler ve konuya ilgili tartışılmaları tüm uluslararası forumlarda başlamıştır. Batılı liderler ve üst düzey diplomatlar, Rusları kışkırtıcı eylemi reddetmeye çağırdı.[323]

ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice 9 Temmuz 2008 tarihinde Tiflis'e gitti. Uçak havaalanına vardıktan sonra dört Rus uçağı bir kez daha Gürcü hava sahasını ihlal etti. ABD Dışişleri Bakanı, ABD'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğü konusundaki desteğini vurguladı. [324]

Bundan sonra, görgü tanıklarının verilerine göre 13 Temmuz'da, 100 birim Rus ordusunun tankları ve kendinden tahrikli topları Güney Osetya topraklarına girdi. 15 Temmuz'dan 2 Ağustos'a kadar, Rusya, Gürcistan'ın kuzeyindeki sınırında büyük çaplı askeri tatbikatlar "Kafkasya 2008" yaptı. [325]

AGİT ve AB, Temmuz ayı sonlarında Brüksel'de bir Gürcü-Osetçi toplantısı düzenlemeye çalıştı, ancak Osetli ayrılıkçılar toplantı yapmayı reddetti. 29 Temmuz 2008'de Güney Osetya'nın ayrılıkçı güçleri, Gürcü barış güçlerinin ve Gürcü köylerinin pozisyonlarına birkaç kez ateş açtı. Bir hafta ise sonra Rusya ve Gürcistan savaşın eşiğindeydi.[326]

Gürcistan'ın 7 Ağustos 2008'deki barışı koruma çabalarına rağmen, Rusya Federasyonu Güney Osetya Özerk Bölgesi'ndeki anlaşmazlıkla açıkça karşı karşıya geldi ve Gürcistan topraklarına büyük askeri müdahalede bulundu. Rusya'nın askeri birlikleri, yalnızca Gürcistan Silahlı Kuvvetlere değil, çatışma bölgesindeki yerleşim yerlerinin tamamı imha edilmesi sonucu sivil nesneler ve sivil nüfusa da saldırıya uğradı. Buna paralel olarak, Rus askeri birlikleri, BM Güvenlik Konseyi kararlarını ve uluslararası anlaşmaları işgal ederek Yukarı Abhazya topraklarına bir saldırı düzenledi. Aynı zamanda, bombalamalar sadece çatışma bölgesinde değil, tüm Gürcistan topraklarındaydı. [327]

Silahlı çatışmanın provokasyonu Rusya'dan açıkça belliydi; Rusya daha önce planladığı savaşı binlerce askerle, tankla ve yüzlerce uçak Gürcistan'a büyük çapta saldırarak düzenledi. Savaş sırasında Rus askerler köy veya şehirlerde sivillerin evleri yaktı, sivilleri öldürdüler ve kamu kurumlarını yok ettiler. Ayrılıkçı rejimler tarafından, Rus silahlı kuvvetlerinin yardımı ile Güney Osetya'da yaşayan etnik olarak

---

[321] (Gürcistan Hükümeti'nin Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırısına İlişkin Raporu, Tiflis, 2009), 16.
[322] Ronald Asmus, Dünyayı Sarsan Küçük Savaş (Tiflis: İlya Devlet Üniversitesin Yayınevi, 2008), 164.
[323] (Gürcistan Hükümeti'nin Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırısına İlişkin Raporu, Tiflis, 2009), 42.
[324] Asmus, Dünyayı sarsan küçük savaş, 178-179.
[325] (Gürcistan Hükümeti'nin Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırısına İlişkin Raporu, Tiflis, 2009), 44.
[326] Ronald Asmus, Dünyayı Sarsan Küçük Savaş, 183.
[327] 184

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Gürcüleri kendi evlerinden atıldı ve yerlerine dönme ihtimalini ellerinden almak için ellerinden geleni yaptılar. Rusya, bu gerçekleri ne kadar inkar etse de savaş süresini anlatan gerçekleri bütün dünya video ve fotoğraf olarak gördü. [328]

Moskova, Gürcistan'da 7-12 Ağustos tarihleri arasında yaklaşık 40.000 asker getirdi; Rusya'nın bu bölgelerindeki genel askeri güç, Gürcistan ordusunun üç katıydı. Askeri üslerin ve demiryollarının modernizasyonu, İstiladan birkaç ay önce, Rus ve ayrılıkçı güçlerin modern silahlarla yoğun olarak donatılması, Karadeniz Filosunun Hazırlanması – Bütün bunlar operasyonun uzun zaman önce planlandığını gösteriyor. [329] Bununla birlikte Rusya hava, kara ve deniz saldırıları dışında saldırı internete de düzenlendi. Başlangıçta Gürcistan temmuz ayında epizodik internet saldırılarının kurbanı oldu. 19 Temmuz'da, cumhurbaşkanının cumhurbaşkanlığı resmi web sitesine neredeyse bütün gün boyunca bir saldırı düzenlendi. Ancak, 8 Ağustos'ta gerçekleşen asıl saldırı dalgası, Rusların Gürcü İnternet sitelerin engellenmesi ve kontrol altına alınmasında tam bir ciddiyet gösterdiği bir durumdu. [330]

Cumhurbaşkanının resmi web sitesine ek olarak, bankacılık sektörüne de İnternet saldırıları düzenlendi. Bu tür saldırılar çok amaçlı görünüyordu. Cumhurbaşkanının web sitesine saldırmanın amacı, ülkenin siber alanı ve altyapısının ne kadar savunmasız olduğunu göstermekti, ayrıca siyasi ve haber sitelerine yapılan saldırılar, Gürcistan'ın hükümetin dış dünyaya bağlanma ve bilgi yayma olasılığını en aza indirdi. Bankacılık sektörüne yönelik İnternet saldırısı, ekonomik kaos için hedeflenmiş görünüyor. Polonya ve Estonya, Gürcistan makamlarına kendi web sitelerini dünyaya iletişim kurmanın alternatif bir yolu olarak kullanma fırsatı verdi. [331]

66. ABD Dışişleri Bakanı Rice'ın söylediği gibi "Rusya Gürcistan'a saldırısı çok uzun zaman önce planlamıştı" bunun gerçek olduğunun çok kanıt var. [332] Siber saldırganı resmi web sitelerinde ve bankacılık sektörlerinde kolay değil ve uzun süre gerektiren yeterli hazırlığa ihtiyacı var. Bu olay, bir kez daha savaş Rusya'nın daha önce planladığını ve siber saldırıların dikkatlice hesaplandığını bir kez daha kanıtlıyor.

11 Ağustos'ta, Rus birlikleri aktif olarak hem Tskhinvali bölgesinde hem de çatışma bölgesi dışında bulunan Gürcü köylerinin gözaltına alınmasını başlattı.[333]

Rusya, Kareli ve Kaspi ilçesi, Gori, Bakü-Supsa boru hattı, Kaspi ve Khashuri ilçeleri bombalandı. 12 Ağustos Rus helikopteri Gori'de yolcularla donu bir minibüs bombaladı ve 9 yolcu öldü. Rusya, Abhazya'da tarafından da saldırılar gerçekleştiriyordu ve Abhaz ayrılıkçıların silahlı grupları Kodori Boğazı'na Gürcistan'ın altında olan köylere saldırdı. Bununla birlikte Rus donanması Gürcistan'a saldırdı ve Gürcü Sahil Güvenlik gemilerine zarar verdi.

Rusya Cumhurbaşkanı tarafından savaşın durdurulması emrinin verildiği savaşın bitiminden sonra Rusya Gürcistanı birkaç kez yine bombaladı. Ruslar Gori ve Kareli ilçelerinin köylerini işgal ettikten sonra, Rus askerler yerel halkı yağmalamaya ve ezmeye başladılar. Bu gerçekleri yansıtan video ve fotoğraflardan çoğu dünya medyasında ele alındı. [334]

12 Ağustos'ta Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Gürcistan ile Rusya Devlet Başkanları arasında arabulucu olarak altı maddelik bir barış planı önerdi. Aynı gün Rus ordusunun tek taraflı askeri eylemlerini sürdürdüğü ülke topraklarını işgal ettiği sırada, Gürcistan'ın başkenti gerçek bir tehditle karşı karşıya kaldı, buna rağmen on binlerce insan Tiflis sokaklarında Rus saldırganlığına karşı protestolarını dile getirdi. Rusya'nın eylemleri sırasında Litvanya, Polonya, Ukrayna ve Estonya Cumhurbaşkanları, ve Letonya Başbakanı ile Gürcistan'a geldi. Cumhurbaşkanları oy birliğiyle, sokaktaki insanlara Gürcistan'ın özgürlük

[328] Levan Aleksidze, "Rusya Silahlı Kuvvetlerinin Gürcistan Topraklarına Uluslararası Hukuki Boyutları". Uluslararası hukuk dergisi 2/3 (2008): 7.
[329] Ronald Asmus, Dünyayı Sarsan Küçük Savaş, 183.
[330] 184
[331] 185
[332] 186
[333] (Gürcistan Hükümeti'nin Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırısına İlişkin Raporu, Tiflis, 2009), 53.
[334] (Gürcistan Hükümeti'nin Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırısına İlişkin Raporu, Tiflis, 2009), 53

ve demokrasiyi vurgularak Rusya'nın bu tür yöntemlerle bağımsız bir ülkeye karşı savaşmaya hakkı olmadığını söyledi. [335]

13 Ağustos'ta Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikheil Saakashvili, Tiflis'te ateşkes ve barışı sağlamak için altı aşamalı bir ateşkes planı üzerinde anlaştılar. Gürcistan'ın bombalanması anlaşmalar sürecinde devam etti. Poti limanında üç Gürcistan Sahil Güvenlik gemisi bombalandı ve Senaki'deki Gürcü askeri üssü imha edildi.

Şiddet sadece yerel halk için değildi; Rus ve ayrılıkçı silahlı kuvvetleri, Gürcistan'daki savaşı örtbas eden gazetecileri taciz etti. [336]

Rusya Cumhurbaşkanı Dmitry Medvedev, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin önerdiği 6 maddelik bir planı imzaladı, ancak buna rağmen, Rusya hala Borjomi ormanlarındaki yangınları ateşlemek için Türkiye hava sahasını ve Ukrayna yangın helikopterlerini engelliyordu. Aksine, akkor mermiler Surami çevresindeki ormanlar bombalandı ve yeni yangınlar yaratıldı. [337]

Grakal köyü yakınlarındaki büyük bir demiryolu köprüsünün patlaması, Doğu ve Batı Gürcistan arasındaki demiryolu bağlantısının bir sonucu olarak, tüm bu iletişim engellemelerine eklendi. Rusya, Gürcistan topraklarının askeri işgaline paralel olarak, işgal altındaki bölgelerde kalan Gürcü vatandaşları için ideolojik baskı uygulamaya çalıştı. Ele geçirilen bölgenin yerel nüfusu için çok sayıda Rus pasaportları getirdiler, Rus vatandaşlığını basitleştirilmiş bir şekilde elde edebilmek için.[338]

17 Ağustos itibariyle Rusya'nın 6 maddelik anlaşmayı tamamen görmezden geldiği açıkça görüldü. Senaki askeri üssünü güçlendirmesi, Senaki bölgesi köylerini alıkoyması, Akhalgori'deki Güney Osetya milislerine girmesi, Mestia'ya giden yollar ve Kaspi yakınlarındaki iki köprü mayınlaması, Supsa petrol terminali ile askeri birlikler kurması, bunun kanıtı. Ayrıca, Rusya tarafından Enguri Hidroelektrik Santrali kontrol edildi. Bütün bunlar, Rusya'nın Gürcistan topraklarını işgal ettiğini açıkça ortaya koydu. Çatışma bölgelerinin dışında, Zugdidi, Senaki, Poti, Gori, Khashuri gibi farklı bölgelerde Rus birlikleri görevlendirildi. Rusya, 18 Ağustos sabahı İgoeti köyünde Rus militanlarını görevlendirdi ve Kaspi'ye giden yolu tıkadı. Merkezi otoyolun Rus birlikleri tarafından kapatılması sonucunda, neredeyse Batı ve Doğu Gürcistan'ın tamamı bölündü. [339]

18 Ağustos'ta, Rusya Savunma Bakanlığı, birliklerin Gürcistan topraklarından çekilmesi konusunda bir açıklama yaptı ancak gerçekleştirilmedi.

26 Ağustos'ta, Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev tüm uluslararası norm ve yasaların ihlali ile Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıma ilgili bir kararname imzaladı. [340]

28 Ağustos'ta, Rusya'ya cevaben Gürcistan Parlamentosu, Rus kuvvetlerini iş gücü olarak ilan ederek, Abhazya ve Tskhinvali bölgesi / Güney Osetya - işgal altındaki bölge olarak ilan etti. Gürcistan, 3 Eylül'de Rusya ile resmi diplomatik bağları kopardı. [341]

Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsız devletlerin Rusya Federasyonu tarafından tanınması uluslararası örgütlerde oybirliği ile kabul edilmedi.

Rusya daha da ileri gitti, ayrılıkçı rejimlerle askeri anlaşmalar imzaladı ve bu bölge militarizasyonu hızlandırdı. Bu da Rusya'nın uzun süre savaşa hazır olduğunu kanıt olarak göstermektedir. AB'nin savaşın ilk aşamasındaki belirleyici eylemleri, sonuçlanan altı aşamalı ateşkes anlaşması olmasaydı sonuçları daha trajik olabilirdi. [342]

---

[335] 54
[336] Aleksidze, "Rusya Silahlı Kuvvetlerinin Gürcistan Topraklarına Uluslararası Hukuki Boyutları", 8.
[337] Aleksidze, "Rusya Silahlı Kuvvetlerinin Gürcistan Topraklarına Uluslararası Hukuki Boyutları", 8
[338] 9
[339] Ronald Asmus, Dünyayı Sarsan Küçük Savaş, 190.
[340] 191
[341] Ronald Asmus, Dünyayı Sarsan Küçük Savaş, 192
[342] Aleksidze, "Rusya Silahlı Kuvvetlerinin Gürcistan Topraklarına Uluslararası Hukuki Boyutları", 15.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Rusya Federasyonu'nun Bir Saldırı Eylemi Olarak Gürcistan'a Karşı Güç Kullanımı

Modern uluslararası hukukta askeri güç kullanımının modern düzenlemesi Birleşmiş Milletler Tüzüğü ve bunun temelinde oluşturulan geleneksel kanunla yapılır. Rusya Federasyonu, BM Güvenlik Konseyi tarafından güç kullanımına izin vermemişti ve bu eylemin meşru bir savunma hakkı olduğu düşünülmedi. Böylece Rusya, tüm uluslararası hukuku görmezden gelerek Gürcistan'ın işgali için silahlı bir saldırı düzenledi. Rusya, Gürcistan'a karşı tam boyutlu savaşı ve yabancı bir ülkede kendi vatandaşlarını koruma hakkını kullanarak, bu durumu insancıl müdahale olarak adlandırdı. Fakat uluslararası hukuka göre, tipik bir saldırgan hareketti. Ayrıca, Rusya'nın çatışma bölgelerinde resmi "barışı koruma görevi" bahanesiyle Abhazya ve Tskhinvali bölgesi sakinleri için zorla Rus vatandaşlarının pasaportları toplu olarak dağıtıldı. Böylece Gürcistan vatandaşları, Rus vatandaşı olarak adlandırıldı ve onların Gürcistan'a karşı savunma bahanesiyle başlatmış olduğu savaş, tüm uluslararası hukuk standartları içinde göz ardı edildi. Rusya'nın, Gürcistan'ın iç işlerine askeri güç kullanarak müdahale etme konusunda yasal bir hakkı yoktu. 24 Ekim 1970 tarihli BM Genel Kurul Deklarasyonu beyannamesinde, Uluslararası Hukuk ilkelerine göre: "Hiçbir devletin, diğer Devletlerin iç ve dış işlerine herhangi bir nedenle kesintiye uğratma hakkı yoktur."[343]

Modern uluslararası hukuk teorisi ve pratiğinde, insani müdahalede bulunma girişimini yerine getirmek için bir takım önkoşullar ve kriterler gerekmektedir. [344]

Savaştan sonra, Rusya'nın uluslararası hukuk yoluyla sorunu çözme konusunda çaba sarf etmiş olup olmadığı uluslararası topluluğunda konuşuldu. Rusya, sorunları müzakereler yoluyla çözmeye çalışmadı, üstelik savaş ilan etmeden Güney Osetya'ya asker getirdi ve savaş başladı. [345]

Rusya, askeri güç kullanılmadan önce uluslararası hukukta bilinen herhangi bir mekanizma yapmamıştır. 2008'de Temmuz sonunda ve Ağustos başlangıcında çatışma bölgesindeki durumu çözmesi için, Gürcistan tarafı Rusya'yı Osetli ayrılıkçı liderlerle durumu etkisiz hale getirmek için görüşmelerde bulunmaya çağırdı. Gürcistan tarafından çağırılmasına rağmen, Rus tarafı müzakerelere yönelik bu önlemlerin hiçbirini ele almadı. Özellikle; 29 Eylül 2008'de, ayrılıkçı rejimin silahlı ayrılıkçıları, Gürcü barışını koruma kuvvetleri yönünde yoğun bir top ateşi açtılar. Topçu atışları 7 Ağustos'a kadar düzenli olarak devam etti. [346]

1 Ağustos 2008'de Gürcistan İçişleri Bakanlığı'na ait bir otomobil, Eredvi-Kheti yolunda bombalandı ve 5 polis memuru öldü. Gürcü tarafı, Osetya ayrılıkçı liderlerle, durum ve müzakerelerle başa çıkmak için bir kaç girişimde bulundu ama boşuna oldu. Gürcistan sorunun müzakereleri için çabalarken, Gürcistan'ın köyleri bombalanıyordu. Rusya, durumun karmaşıklığını ve çatışmanın artmasını önlemek için herhangi bir önlem almadı. Rusya'nın askeri kullanımı engellemek istemediği ve askeri makinesini Gürcistan'a zorlamak için bir süre beklediğine dair makul bir kuşku var. Bu nedenle, Rusya'nın diğer tüm ihtilaf çözümü yollarını tükettiği muhtemel değildir. [347]

Uluslararası toplum, Rus askeri eylemlerinin, insani müdahalenin niteliğinin verilmesi gerektiğini açıkça belirtmesi halinde gereken ön şart ve kriterlerin hiçbirine uymadığını açıkça belirtti. [348]

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana Rus politikası, Sovyet sonrası alandaki etkisini korumayı hedeflenmesi ve böylece yeni oluşturulan devletlerin Avrupa uzayı entegrasyonuna izin vermemeyi çabalamaktadır.

Rusya'nın temel amacı vatandaşlarını korumak değil, Gürcistan topraklarında geniş çaplı askeri operasyonlar yapmak ve Gürcistan'ın egemenliğini ihlal etmekti. Sovyet birliğinin eski devletlerinden olan Gürcistan, Rusya'nın etkisinden kaçmaya çalışan ve Avrupa entegrasyonunda etkili adımlar atmaya çalışan en güçlü ülkelerden biriydi, bunun için defalarca Rusya'dan kışkırtıcı ve saldırgan hareketlere uğradı. Ağustos

---

[343] Levan Aleksidze, Modern Uluslararası Hukuk (Tiflis: Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi, 2008), 413.
[344] 415
[345] Nino Rukhadze, Modern Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale, (Tiflis: Uluslararası Hukuk dergisi, #1, 2009), 53.
[346] 54
[347] 55
[348] Levan Aleksidze, "Ülkenin Egemenliğini ve Bölgesel Bütünlüğünü Ortadan Kaldırmak İçin Gürcistan'ın Saldırganlığı, Müdahalesi ve İşgali", Uluslararası Hukuk dergisi 2/4 (2008): 185.

savaşı, Rus siyasi liderleri tarafından "Rusya'nın Gürcistan'ın NATO'ya katılımına izin vermeyeceği" şeklinde tekrarlanan ifadeler bağlamında tartışılmalıdır. [349]

Rus saldırganlığının aktivasyonu her zaman Gürcistan'ın NATO üyelik süreciyle ilişkilendirildi. Bu nedenle, Rusya'nın saldırganlığının Nisan 2008'deki Bükreş'in NATO Deklarasyonun'dan sonra Gürcistan'ın NATO'ya üye olacağına dair yeni bir güçle ortaya çıkması tesadüf değildi. [350]

Rusya'nın eylemleri için bir diğer önemli motivasyon ise, Gürcistan'a yapılan müdahaleden çok önce planlamış Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığının tanınmasıydı. [351]

Avrupa Birliğinin, Gürcistan Askeri Krizini İnceleme Ad Hoc'ın Komitesinin tarafından, Rusya'nın eylemleri, Siyasi Müdahalesi olarak adlandırıldı. Luc Van de Brandi ve Matyas Eorsi tarafından hazırlanan bir rapora göre, Memorandum, Gürcistan'ın NATO'ya Üyelik Eylem Planı'nın (MAP) Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalede bulunma kararında çok etki gösterdi. [352]

Komitenin bir diğer üyesi olan Goran Lindblad da, Abhazya ve Güney Osetya'nın mutabakattaki bağımsızlığının tanınmasıyla ilgili şöyle yazıyor: "Bağımsızlığının tanınması operatif olarak ilan etmesi, beni senaryonun uzun zaman önce yazılmış olduğunu düşündürüyor." Lindblade, Rusya Dışişleri Bakanı'nın "Kosova'nın bağımsızlığının ilan edilmesi ve tanınmasını, Rusya'yı nüfusun çoğunluğunun Rus vatandaşı olduğu Güney Osetya ve Abhazya politikasını yeniden gözden geçirmeye başlacağını" ifadesinde vurguluyor. [353]

Mutabakatta Lindblad, Rusya'nın eylemleriyle Rusya'nın politik hedeflerini yalnızca Gürcistan'la değil aynı zamanda eski Sovyet cumhuriyetlerine de uyguladığını belirtti. Aslında, Rusya ile Gürcistan arasındaki son savaşın sonuçlarından biri, eski Sovyetler Birliği üyelerinin katı bir uyarı almasıydı. Rusya'ya ve onun stratejik çıkarlarına saygı duymaları gerekiyordu. [354]

Lindblade'ye göre, Gürcistan dünya pazarlarında Hazar petrolü taşıyarak, Rusya'yı atlayan büyük bir transit ülke olduğunu vurguluyor. Rusya'nın askeri eylemleri, Gürcistan'ın güvenilir bir transit ülkede güvenini kaybetmesine neden olabilirdi. Böylece Rusya, Hazar petrol taşımacılığı için rekabetçisiz bir ortam yaratacaktır. [355]

Rusya'nın saldırganlığını, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının Gürcistan topraklarına çekilmesi ve Rusya'nın bu projeyi bozma çabalarının yanı sıra, Ağustos ayındaki savaş sırasında Rusya saldırısının hedeflerinden birinin petrol boru hattı olduğu gerçeğini göz önüne alırsak, Rusya'nın saldırganlığının amaçlarından birinin, Gürcistan'ın Batı için istikrarlı ve güvenli bir ekonomik ve stratejik ortak olarak itibarını kırmak olduğu konusunda makul bir şüphe var. [356]

Rusya, Gürcistan'ın egemenliği altında olduğu Abhazya ve Güney Osetya'nın kopmak için Gürcistan'a askeri müdahalesi uygulamanın çeşitli nedenler belirledi. Rusya, müdahalesinin kendisine yönelik olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı:

1) Gürcistan'ın Güney Osetya'ya karşı saldırganlığını durdurmak, (Gürcistanın, savaşın ilanından önce Güney Osetya'ya karşı saldırgan olduğu görülmedi.)

2) Gürcistan tarafından işlenen etnik temizlik, soykırım ve savaş suçlarını önlenmek, (Güney Osetya'da Gürcistan'dan soykırım ve etnik temizlik yapıldığına dair bir kanıt yok)

3) Rus vatandaşlarını korumak, (Güney Osetya'da yaşayan Osetyalılar, Rusya'ya tek taraflı olarak vatandaşlık verdikleri için Rus vatandaşlığına sahipler.)

---

[349] Nino Rukhadze, Modern Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale, (Tiflis: Uluslararası Hukuk dergisi, #1, 2009), 56.
[350] 57
[351] Aleksidze, "Ülkenin Egemenliğini ve Bölgesel Bütünlüğünü Ortadan Kaldırmak İçin Gürcistan'ın Saldırganlığı, Müdahalesi ve İşgali", 186.
[352] Rukhadze, Modern Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale, 57
[353] Rukhadze, Modern Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale, 58
[354] 58-59
[355] 59
[356] 60

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

4) Güney Osetya'da yaşayan Osetyalıları korumak, (Osetya vatandaşlarının, herhangi birinden, özellikle Gürcistan'dan, korunmaya ihtiyaç duyduğuna dair hiçbir kanıt yoktur) [357]

Gürcistan herhangi bir uluslararası hukuk normunu ihlal etmemişti. Onun eylemlerinde ne soykırım belirtileri ne de etnik temizlik açıklanmadı. Bu tür gerçekler olsa bile, Rusya'nın Gürcistan'ı istila etme hakkı yoktu. Soykırım ve etnik temizlik olsa bile onu uluslararası örgütleri tanımalı ve uygun eylemleri başlatmalıdır. [358]

Rusya'nın barışı koruma görevlilerinin korunması için güç kullanma argümanı, Gürcistan'ın Rusya'nın askeri saldırısından birkaç saat sonra savunma operasyonu başlatması gerçeğini zayıflatıyor, bundan önce Gürcistan Silahlı Kuvvetleri ile Barış Gücü Kuvvetleri arasında çatışma yaşanmadı. Aksine, bir hafta boyunca, 7 Ağustos'a kadar Rusya tam bir askeri saldırı ile Güney Osetya'daki sivillere ve Gürcistan'ın barışı koruma kuvvetlerine saldırıyordu. [359]

Saldırganlığın tanımına gelince, 1974 tarihli BM Genel Kurul Kararının 14 üncü Maddesi uyarınca "Saldırganlığın Tanımı": bir ülkenin silahlı kuvvetlerinle, bir başka ülkenin toprakların, işgal veya saldırı, bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından başka bir devletin topraklarının bombalanması veya başka bir devletin topraklarına karşı herhangi bir silah kullanılması, deniz limanları ve diğer silahlı kuvvetlerin kıyı blokajları saldırgandır. Aynı kararın 5. Maddesine göre "Politik, ekonomik, askeri veya başka türlü herhangi bir nitelikle ilgili herhangi bir görüş saldırganlığı haklı çıkarmaz; Agresif savaş, uluslararası barışa engelenen, uluslararası sorumluluğa yol açan bir suçtur." [360]

Rusya'nın eylemleri, agresif eylemin özelliği olan bütün işaretlere sahıptır. Rusya, Gürcistan'ın egemenliğini, toprak bütünlüğüni aldırmayarak, Gürcistan şehirleri, limani, demir yolları bombalandı. BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1974 tarihli "Saldırganlık" tanımıyla ilgili 14 numaralı Kararına göre, saldırganlığın herhangi sebeplerle savunması imkansızdır. Bu nedenle, Moskova'nın resmi bir açıklamada Gürcistan'ın şehirlerini ve yerleşimlerini bombalaması, Oset halkını "kurtarmayı" amaçlayan zorunlu bir önlem olduğunu uluslararası hukuk normlarına dayanmadığı kesindir. Ayrıca, Rus askeri harekatı, güç kullanımı ve orantılılık kriterlerinin gerekliliği ile uyuşmamaktadır. Rusya, askeri güç kullanmak yerine, başka alternatif yollar kullanmayı hiç denememiştir, aksine herhangi bir barış girişimini engelledi. [361]

Rusya hemen hemen her sivil veya askeri nesnesine zarar verdi. Çatışma bölgesi ile hiçbir bağlantısı olmayan bölgelere saldırarak savaş alanı genişletildi. Bundan dolay kendi sivilleri korumak için başlamış Rus askeri eylemleri, tüm Gürcistan topraklarını işgal etmeyi amaçlayan bir operasyon haline geldi. Bu savaş yalnızca Gürcistan'da değil, genel bağlamda Batı'ya da yönelikti. Rusya-Gürcü savaşında Rusya, Gürcistan'ın Avrupa'ya entegrasyonunu açıkça destekleyen ABD ve NATO'ya yıllar içinde birikim sisirleri olduğunu göstermiştir. [362]

Batıda, birçoğu Rusya ile Gürcistan arasındaki savaşı yerel olan bir çatışma olarak göstermeye çalıştı ama bu savaşın Batı etkisinin zayıflatılması ve Rusya sınırındaki Batı kurumlarına ulaşma girişimlerinin engellemesi anlamına gelen yeni bir politikanın başlangıcı olmadığı daha az şüpheli. Moskova geri çekilme süresinin sona erdiğini iddia etti. Böylece tüm Batı'ya Gürcistan'ın etkisi altında olduğunu söylüyordu. Rusya'nın eylemleri, kendi sınırlarına, Batı'nın özellikle NATO'nun daha da yaklaşmasını önlemek için mücadele etmeye gerçekten hazır olduğu bir mesajdı. [363]

---

[357] Aleksidze Levan, Gürcistan'daki Çatışmalar Hakkında Uluslararası Bağımsız Raporlama Raporunun Uluslararası Hukuki Boyutları, (Tiflis: Uluslararasi Hukuk Dergisi, #1, 2010), 7-8.
[358] 8
[359] Gürcistan Parlamentosu'nun Resmi Portalı, "Gürcistan Hükümeti'nin Rusya'nın Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırganlığına İlişkin Raporu", erişim: 30 Mart 2020, http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/23470/komisiis_saboloo_daskvna_1
[360] Resolutiion on the Definition of Agrression, #3314, adopted by General Assembly on 14 December 1974, erişim: 29 Ocak 2020, http://www.un.org/ga/about/background.shtml
[361] Gürcistan Parlamentosu'nun Resmi Portalı. "Gürcistan Hükümeti'nin Rusya'nın Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırganlığına İlişkin Raporu", erişim: 30 Mart 2020, http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/23470/komisiis_saboloo_daskvna_1
[362] Levan Aleksidze, Gürcistan'daki Çatışmalar Hakkında Uluslararası Bağımsız Raporlama Raporunun Uluslararası Hukuki Boyutları, (Tiflis: Uluslararasi Hukuk Dergisi, #1, 2010), 12.
[363] Levan Aleksidze, Gürcistan'daki Çatışmalar Hakkında Uluslararası Bağımsız Raporlama Raporunun Uluslararası Hukuki Boyutları, 13

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Rusya, Birleşmiş Milletler'in tüm üyelerinin, uluslararası ilişkilerde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı başka bir devlete tehdit etmekten veya güç kullanmaktan kaçındığını belirten Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. maddesini ihlal etmiştir. [364]

Ağustos 2008'de olanlar, daha uzun ve daha karmaşık bir dramanın son eylemiydi. Moskova Tiflis'in seçilen yoldan ayrılmayacağını fark ettiğinde, Gürcistan savaşı başlayana kadar fiili olarak savaşı ilan etmişti. Rusya'nın nihai hedefi, komşularının ülkesine geri dönmesini sağlamaktı. Rusya, gerekçesiyle, Gürcistan'ın geri çekilmesini ve Transkafkasya'daki kendi iddialarını reddetmeyi düşünmiyordu bile. Gürcistan'ın, Kafkasya'daki en güçlü ülkelerden birinin Avrupa yolunu seçmesi, Kafkasya'daki Rus etkisinin azalmasının başlangıcı olarak algılandı.

SONUÇ

Tartışılan gerçeklere ve olaylara dayanarak, 2008 savaşının bu çatışmaya yol açan üç farklı faktörün bir kombinasyonu olduğu sonucuna varabiliriz. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından Abhazya ve Gürcistan'ın geri kalanı arasında kaynaklanan yerel çatışmanın devamıydı. Bu geçiş döneminde, daha sonra Rusya ve Gürcistan arasında ulusal-bölgesel bir çatışmaya dönüşen tutarsız ve örgütlenmemiş siyasetle başlayan yerel çatışma oldu. Özellikle Gül Devrimi'nden sonra Mikheil Saakashvili iktidara geldiği zaman iki ülke arasında ilişki bozulmaya başladı. Ülkeyi Rus etkisinden kurtarmak için Saakashvili Gürcistan'ı keskin bir şekilde batılılaşmış bir yönelime yönlendirmeye çalıştı. Buna göre, bu çatışmada, bir tarafta Rusya, diğer tarafta Gürcistan ve Gürcistan'ın Batıya entegrasyonunu destekleyen Batı ülkeleri ile, bölgesel bir çatışma ortaya çıktı. Ağustos savaşı bu üç aşamanın birleşimidir; yerel, ulusal ve jeopolitik çatışma.

Rusya'nın Gürcistan savaşı insanlığa karşı suç olarak adlandırılabilir. Rusya'nın kendi vatandaşlarını saldırganlığa karşı korumak için Gürcistan'a girdikleri yönündeki açıklaması tamamen yasal dayanaktan yoksundur. Saldırganlık, başka bir ülkenin işgalini egemenliğine, toprak bütünlüğüne, ve siyasi bağımsızlığına karşı güç kullanımını içerir. Hiçbir uluslararası belge, hiçbir uluslararası örgüt, Gürcistan tarafının Abhazya Özerk Bölgesi veya Güney Osetya topraklarındaki herhangi bir etnik azınlığın haklarını ihlal ettiğini doğrulamadı.

Rusya tarafından bütün Tskhinvali nüfusunun düşmanlıkların patlak vermesinden önce şehirden çıkartması, Rusya'nın Gürcistan'a karşı saldırganlık başlatma niyetini açıkça doğrulamaktadır. Dolayısıyla, yasal açıdan Gürcü tarafı masum ve Rusya'nın saldırgan Gürcistan'ı fethetmeyi hedeflediği açık,

Ayrıca, Rus politikacılarının Rusya Federasyonu'nun uluslararası hukuku ihlal etmediği yönündeki ifadesi yanlıştır çünkü Gürcistan'a yönelik 2008' de düşmanlıkları da dahil olmak üzere Rusya tarafından uluslararası hukukun ihlali ile ilgili birçok gerçek bilinmektedir:

1. **Gürcistan'a karşı askeri saldırganlığı** - BM Şartı'nın 2. maddesi, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı güç kullanımını yasaklamaktadır. Eylül 2009'da, bağımsız bir Avrupa Konseyi Bulgu Misyonu, Gürcistan topraklarında Rusya'nın büyük ölçekli askeri eylemlerin - Üst Kodori'yi bombaladığı, Gürcistan şehirlerinin yakınında askeri mevziler konuşlandırdığı ve Karadeniz'e gemiler yerleştirdiği, uluslararası hukuka aykırı olduğunu bulundu.

2. **Ağustos 2008 savaşı sırasında barışçıl Gürcü sivillerin öldürülmesi, imhası ve mülklerine el konulması** - Roma Tüzüğünün 7 ve 8. maddelerine göre, zorla sürgün ve nüfusa zulmetmek insanlığa karşı bir suçtur ve sivillere yönelik saldırılar, kasıtlı cinayet, sivillere saldırı, mülk yıkımı ise askeri suçlardır.

Ağustos savaşında fotoğraf - video görüntüleri, görgü tanığı hesapları, uluslararası gözlem raporları oy birliğiyle Rus askerlerinin nüfusa yönelik şiddetini doğruladı ve savaş sırasında evleri, köyleri ve kamu binaları bombalandı.

3. 2008'de Rusya ve Gürcistan arasındaki Altı Noktalı Ateşkes Anlaşması'nın 3. ve 5. paragraflarının ihlali - 15 Ağustos 2008'in Rusya ve Gürcistan arasındaki ateşkes anlaşmasının 5. Paragrafı, Rusya'nın askeri birimlerini daimi yerlerine çekmesini zorunlu kıldı. Rusya sadece askeri birliklerini Gürcistan topraklarından geri çekmek yerine, sayılarını artmaya başladı. Rusya tarafından 8 Eylül 2008

[364] Support The Guardian, "The Wolf That Ate Georgia", erişim: 12 Şubat 2020, http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/sep/01/georgia.russia1

itibariyle, Gürcistan'da 10.000 Rus askeri konuşlandırıldı ve ateşkes anlaşmasının izin verdiği sınırları önemli ölçüde aştı.

Ayrıca, anlaşmanın 3. paragrafındaki talebe rağmen, Rusya çatışma bölgesinde insani yardımın hareketini engelliyordu ve bölgedeki uluslararası izleme misyonlarına izin vermiyordu. [365]

Araştırmada tartışılan gerçekler ve olaylar, giriş bölümünde sunulan üç hipotezi doğrulamamızı sağyalabilir:

1. Rusya-Gürcistan savaşı, Rusya tarafından başlatılan, özgür ve bağımsız devletin barışçıl yaşama ilkelerini göze alarak yapılan saldırgan bir eylemdi. Araştirmada, Rusya'nın uluslararası hukuka göre kesinlikle yasak olan savaşı ilan etmeden önce savaş başlatma hakkında ayrıntılı olarak konuşuldu. Güney Osetya, uluslararası topluluk tarafından Gürcistan topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir ve Güney Osetya'da Rus askeri eylemlerinin başlatılması bağımsız ve özgür bir devletin istilası olarak kabul edilebilir.
2. Savaşın nedeni ve savaş yürüyüşü uluslararası hukuk ilkelerine uyumlu değildi. Rusya-Gürcistan savaşının asıl nedeni Rusya'nın, Gürcistan'ın Avrupa entegrasyonuna karşı olumsuz tutumuydu. Ayrıca iki ülke arasındaki çatışma, donmuş çatışmalar biçimindeki olumsuz bir tarihsel geçmişe de dayanıyordu. Uluslararası hukuk uyarınca, bağımsız ve özgür bir ülkenin dış politikasına müdahale etmek bir ihlal olarak kabul edilir. Rusya'nın Gürcistan'ın bir dış politika kursuna yönelik isteklerini değiştirme konusunda hiçbir yasal hakkı yoktu.
3. Savaş süresinde sivil nüfusun güvenlik normları ihlal edildi. Makale, Rusya-Gürcistan savaşında insan haklarının nasıl ihlal edildiğini göstermek için birçok yabancı gözlem misyonunun bulgularından yararlandı. Birçok Gürcü köyü bombalandı ve tahliye edildi, Gürcistan'ın stratejik tesisleri bombalandı ve mahkumlara şiddetli muamele edildiğine dair kanıtlar var.

Giriş bölümünde sorulan ana sorular: Rusya’nın Gürcistan’a müdahalesi uluslararası hukuk kapsamında meşru mudur? Rusya’nın meşru müdafaa hakkını kullanması uluslararası hukuka uygun mudur?

– Bir tek cevap verilebilir: Rusya'nın Gürcistan'daki askeri harekâtı uluslararası hukuk ilkelerinin hiçbirine girmemektedir ve Rus hükümetinin Rusya'nın bu savaşta savunma konumunda olduğunu bildiren uluslararası hukuk dikkate alınmamıştır. Rusya'ya göre barış adına uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış Gürcistan'a karşı savaşı, adil savaş olarak kabul edilemez.

Ağustos savaşının yasal normlarını göz ardı ederek, Rusya uluslararası toplumdan yaygın eleştiriler aldı ve Rusya-Gürcistan savaşında Rusya açıkça saldırgan bir devlet olarak tanımlandı.

KAYNAKÇA

1. Bozkurt, Enver. Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı. Ankara: Nobel Yayınevi, 2013.
2. Çaycı, Sadı. Silahli kuvvetlerin Kullanılması. Ankara: Genelkurmayu basım evi, 1995.
3. Çaycı, Sadı. U.S Security Assistance and Foreign Military Sales, Yüksek Lisans Tezi, The Judge Advocate General’s School, 1988.
4. Keskin, Funda. “BM ve Kuvvet Kullanma”. Avrasya Dosyası, BM Özel 8/1 (2002): 149-174.
5. Pazarcı, Hüseyin. Uluslararası Hukuk. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.
6. Pazarcı, Hüseyin. Uluslararası Hukuk Dersleri. Ankara: Turhen Kitabevi, 2000.
7. Georgian News Agency. “Gürcistan-Rusya İlişkileri Perspektifleri”. Erişim: (29 Nisan 2019). http://ghn.ge/com/news/view/128679
8. Asmus, Ronald. Dünyayı Sarsan Küçük Savaş. Tiflis: İlya Devlet Üniversitesin yayınevi, 2008.
9. Aleksidze, Levan. "Rusya Silahlı Kuvvetlerinin Gürcistan Topraklarına Uluslararası Hukuki Boyutları". Uluslararası hukuk dergisi 2/3 (2008): 2-20.

[365] Mythdetector, “Rusya'nın Uluslararası Hukuku Asla İhlal Etmediği Efsanesi”, erişim: 5 Mart 2020, http://mythdetector.ge/ka/myth/miti-titkos-rusets-saertashoriso-samartali-arasodes-daurghvevia

10. Aleksidze, Levan. Modern Uluslararası Hukuk. Tiflis: Tiflis Devlet Üniverisesi Yayınevi, 2008.

11. Rukhadze, Nino. "Modern Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale". Uluslararası Hukuk dergisi 4/5 (2009).

12. Aleksidze, Levan. "Ülkenin Egemenliğini ve Bölgesel Bütünlüğünü Ortadan Kaldırmak İçin Gürcistan'ın Saldırganlığı, Müdahalesi ve İşgali". Uluslararası Hukuk dergisi 2/4 (2008).

13. Resolutiion on the Definition of Agrression, #3314, adopted by General Assembly on 14 December 1974. Erişim: 29 Ocak 2020. http://www.un.org/ga/about/background.shtml

14. Support The Guardian. "The Wolf That Ate Georgia". Erişim: (12 Şubat 2020). http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/sep/01/georgia.russia1

15. Mythdetector. ''Rusya'nın Uluslararası Hukuku Asla İhlal Etmediği Efsanesi'' Erişim: (5 Mart 2020). http://mythdetector.ge/ka/myth/miti-titkos-rusets-saertashoriso-samartali-arasodes-daurghvevia

16. B.M Sartı, md 2/4, Charter of the United Nations and Statute of the İnternational Court of Justice, United Nations. New York: Mart 1987.

17. Gürcistan Parlamentosu'nun resmi portalı. ''Gürcistan Hükümeti'nin Rusya'nın Gürcistan'a Karşı Tam Ölçekli Saldırganlığına İlişkin Raporu". Erişim: (30 Mart 2020). http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/23470/komisiis_saboloo_daskvna_1

18. Burkadze, Khatuna. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımının Hukuki Boyutları. Doktora Tezi, Tiflis Devlet Üniversitesi, 2011.

19. Buliskeria, Maka. Rusya - Gürcistan Ağustos 2008 Savaşı Uluslararası değerlendirme. Doktora Tezi, Telavi Devlet Üniversitesi, 2016.

20. Worldbeyondwar. "Adil Savaş". Erişim: (03 Nisan 2020). https://worldbeyondwar.org/ka/just/

21. Supremecourt. "Rusya'ya Karşı Gürcistan". Erişim: (03 Nisan 2020). http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/saqartvelo-rusetis-winaagmdeg.pdf

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(57)

Dr. Öğr. Üyesi Sevilay YILDIZ[366]

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİMİ PLANLAMA YETERLİK ALGILARI İLE ZAMAN YÖNETİMİ BECERİLERİ

EDUCATIONAL PLANNING PROFICIENCY PERCEPTIONS and TIME MANAGEMENT SKILLS OF CLASSROOM TEACHERS

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişkileri tespit etmektir. Tarama modelinde yürütülen bu araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim yılı güz döneminde Sakarya'nın Akyazı ilçesindeki ilkokullarda görev yapmakta olan 96 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri "Öğretimi Planlama Yeterlik Algısı Ölçeği" ve "Zaman Yönetimi Envanteri" ölçme araçları ile toplanmıştır.

Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarının "yeterliyim" aralığında; zaman yönetimi algılarının ise "Orta" düzeyde olduğu ve sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama algıları ile zaman yönetimi ölçeğinin alt boyutlarından Zaman Planlaması boyutu algıları ile arasında, Zaman Tutumları boyutu algıları ile arasında pozitif yönde orta düzeyde ve Zaman Harcattırıcılar boyutu algıları ile arasında ise negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkiler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman yönetimi, öğretimde zaman yönetimi, öğretimi planlama, yeterlik algısı.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the relationships between educational planning proficiency perceptions and time management skills of classroom teachers. The study group of this research carried out in the screening model consists of 96 classroom teachers working in primary schools in Akyazı district of Sakarya in the fall term of 2018-2019 academic year. The data of the research were collected by using "Educational Planning Proficiency Perceptions Scale" and "Time Management Inventory" measurement tools.

As a result of the research, educational planning proficiency perceptions of classroom teachers have been found to be in the "I am proficient" range, the perceptions of time management to be in the "Moderate" level; a moderately significant positive relationship has been found between educational planning proficiency perceptions of classroom teachers and Time Planning dimension perceptions which is one of the sub-dimensions of the time management scale, Time Attitudes dimension perceptions, and a moderately significant negative relationship has been found between between the perceptions of Time Spenders dimension.

Keywords: *Time management, time management in education, educational planning, perception of proficiency.*

[366] **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sevilayyildiz@ibu.edu.tr, 0000-0002-8863-2488**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Sınıf yönetimi, özellikle göreve yeni başlayan öğretmenlerin ana kaygısı ve mesleklerindeki temel zorluk kaynağıdır. Hem eski hem de yeni olan tüm öğretmenler, eğitim sistemindeki zaman yönetimi sorununun akut bir şekilde ortaya çıktığını belirtmektedirler (Kelanı, Gado ve Affo, 2017). Sınıf yönetimi de öğretmen-öğrenci etkileşimlerinin ve sınıfın sosyo-duygusal işleyişinin merkezinde yer almaktadır (Pianta, 2006). Etkili sınıf yönetimi, özellikle de öğretme ve öğrenmeye harcanan zamanın en iyi şekilde kullanılmasını ve öğretim faaliyetlerinin sorunsuz çalışmasını sağlar (Mckee ve Wıtt, 1990). Zaman, sınıfın etkili olarak yönetiminde temel bir öge olarak tahayyül edilir. Sınıf zamanını etkili bir şekilde düzenlemek için çeşitli yollar kullanılabilir. Öğretmen, öğrencilerle yapılan faaliyetlerin her biri için zaman çizelgesinin bir kısmını geliştirebilir ve gün boyunca ne yapmaları gerektiğini açıkça belirterek bunları güvence altına almak için bu programı sınıfta uygulayabilir. Sınıfta geçiş anlarını planlamak, günlük aktivitelerin düzgün bir şekilde yürütülmesinde önemli bir rol oynar. Davranışsal zorluklar gösteren öğrencileri desteklemek için plan özellikle yararlıdır. Özel bir kursta veya iki etkinlik arasındaki geçişler sırasında, önceden hazırlanan planı uygulamak hem etkili zaman yönetimini sağlayacak hem de, disiplinsiz davranışlarının ortaya çıkmasını sınırlayabilecektir. Kısacası sınıf atmosferinin iyi planlanması eğitimde niteliğin artmasını sağlayabilecektir (Gouvernement du Québec Ministère de l'Éducation, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, 2015). Nitekim, okul organizasyonunda, zamanın etkili kullanımı düzeni de beraberinde getirir. Zaman, öğretme sürecini de düzenler. Zaman yönetimi becerisi öğretmenlerin program çalışmalarını eyleme geçirmeye ve de resmi programı etkili bir şekilde hayata geçirmeye yarar. Örneğin bir ilkokul öğretmeni, çok yönlülüğü dikkate alarak her konu için haftalık bir program geliştirebilmelidir (Renard, 2007).

Planlama önemli bir görevdir (Jackson, 1968). Öğretmenler planlama işine çok fazla enerji ayırmaktadırlar ve ayırmalıdırlar da (Clark ve Yinger, 1979; Tochon, 1993). Örneğin öğretmen planlamalarının, öğretim yılının ilk beş haftasında, öncelikle sınıfın fiziksel ortamının yapılandırılmasına, öğrencilerin becerilerinin değerlendirilmesine veya tahminine ve sınıfın sosyal sisteminin kurulmasına odaklandığı bilinmektedir (Clark ve Elmore,1979). Öğretmenler öğretimsel etkinliklerini basitleştirmek için plan yaparlar (Sardo-Brown, 1990). Planlama, zaman yönetiminin basitleştirilmesi ve verimlilik ihtiyacını karşılar (Yinger,1977). Planlama, programı her öğretim durumunun özelliklerine uyacak şekilde dönüştürme ve değiştirme misyonuna hizmet eder (Clark ve Peterson, 1986; Clark ve Yinger, 1987). Program ve beraberindeki materyaller, onları öğretmenin kendi deneyimlerine dönüştürdüklerinden planlama için büyük önem taşımaktadır (Tochon, 1993). Bu nedenle, planlama, resmi program ile öğrencilerin özel doğası arasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Öğretimin planlanması; hedef ve davranışların belirlenmesi, ön koşul öğrenmelerin belirlenmesi, öğrenci özelliklerinin belirlenmesi, öğretim yöntem, teknik ve stratejilerinin belirlenmesi, öğretim materyallerinin seçimi, öğrenme kazanımlarının ölçülüp değerlendirilmesi basamaklarından oluşur (Gökçe, 2014). Öğretmenler, kişisel ve acil ihtiyaç (lar)a cevap verebilmek, eğitim ortamını organize edebilmek, öğretim hedeflerine ulaşmanın yollarını bulabilmek, öğretim sırasında doğrudan bir işleve hizmet etmek, öğretim ve öğrenme faaliyetlerini organize edebilmek amacı ile uzun ya da kısa süreli (ünitelendirilmiş yıllık plan ya da ders planı) planlar yaparlar (Clark ve Yinger, 1979). Planlama, öğretmenlerin prosedürlerini basitleştirmelerinin ve etkinliklerini sınırlı bir süre içinde artırmalarının bir yolunu onlara sunar (Bromme, 1982; Wanlin ve Bodeux, 2006). Dolayısıyla planlama becerisi ile öğretmenler esasında derslerinde zamanın etkili bir şekilde kullanımına ilişkin çeşitli tahminlerde bulunurlar. Planlama, her öğretim durumunun altında yatan belirsizlik düzeylerini azaltmaya hizmet etmektedir (Clark ve Elmore,1981). Bu derece önemli olan planlama becerisi öğretmen eğitimi sırasında öğrenilen, geliştirilen en önemli beceri ve yetkinliklerdendir. Zira planlama, öğretmen eğitiminde başarının kritik bir göstergesi olarak görülür (Mutton, Hagger ve Burn, 2011). Çünkü hitap ettikleri yaş grubunun gelişim özellikleri de dikkate alındığında özellikle sınıf öğretmenleri oldukça kısıtlı bir zaman diliminde oldukça fazla işi bitirmek zorundadırlar. Dolayısıyla sınıf iklimi içerisinde karşılaşılabilecek bir soruna uygun çözüm yolları üretebilmek, orijinal ve yeni yeni stratejiler geliştirerek bu stratejileri uygulayabilmek ve nitekim uygulama sonuçlarını değerlendirebilmek bir yandan üst düzeyde planlama becerisini diğer yandan da zaman yönetimi becerisini gerektirir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İlgili Araştırmalar

Göze (2009) tarafından ilköğretim okulu öğretmenlerinin genel zaman hakkındaki görüşlerinin "yüksek" düzeyde olduğu tespit edilmiş; Boyraz ve Kocabaş'ın (2018) çalışmasında ise öğretmenlerin zaman kullanımı boyutunda en sık okula zamanında gitme, en az ise zaman çizelgesi hazırlama davranışlarını sergiledikleri, zaman tuzaklarından en sık öğrencilerin seviyelerinin farklılığı en az ise veli görüşmelerinin ders saatinde yapılması adlı zaman tuzaklarına yakalandıkları, zamanı etkin kullanma boyutunda öğretmenlerin en sık derse zamanında başlama, bitirme en az ise geç gelen öğrencileri sınıfa almama yöntemlerini kullandıkları bulunmuştur. Güler (2018) Beden Eğitimi öğretmenlerinin yüksek seviyede zaman yönetimi becerilerine sahip olduklarını tespit etmiştir. Gülbahar ve Bölükbaş-Alper (2019) tarafından Türkçe öğretmenleri ile yapılan araştırmada, öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi becerileri "zaman planlaması becerileri" alt faktörü algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki, öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi becerileri "zaman tutumları becerileri" alt faktörü arasında pozitif yönde düşük düzeyin üzerinde anlamlı bir ilişki, öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi becerileri "zaman harcattırıcılar becerileri" alt faktörü arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki, öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi becerileri algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulmuş ve öğretmenlerin öğretimi planlama yeterlik algı düzeyinin "yüksek", zaman yönetimi becerileri algı düzeyinin de "sık sık" olduğu belirlenmiştir. Kocabaş ve Erdem (2003) genel olarak öğretmenlerin zaman yönetimi davranışları açısından olumlu durumda olduklarını; Can (2007) öğretmenlerin sınıfta öğretme zamanının yönetimi davranışlarını "çoğu zaman" sergilediklerini; Gözel ve Halat (2010) ilköğretim okulu öğretmenlerinin genel zaman yönetimi hakkındaki görüşlerinin "yüksek" düzeyde ve branşın, öğretmenlerin genel zaman yönetimine ilişkin görüşlerinde etkili bir değişken olduğunu, sınıf ve okulöncesi öğretmenlerinin zaman yönetimi becerilerinin diğer branş öğretmenlerine göre daha yüksek çıktığını ve çeşitli sebeplerden dolayı matematik öğretmenlerinin zaman yönetim becerileri diğer branş öğretmenlerininkinden daha düşük olduğunu saptamışlardır. Şaktanlı (2001), okul müdürleri ve müfettişlerin öğretmenleri ders zamanının yönetimi konusunda genelde yeterli bulmadıklarını; Sönmez (1992) ilkokul öğretmenlerin 40 dakikalık bir dersin %68'ini kendi ve öğrencilerinin konuşmasıyla geçirmekte olduğunu, Özkılıç ve Korkmaz (2004) çalışmasında katılımcı öğretmenlerin çok azının zaman yönetimi ile ilgili bir etkinliğe katıldığını saptamıştır. Gürkan (2019) sınıf öğretmeni adaylarının eğitim programı, öğretim, öğretimi planlama ve öğretimi değerlendirme kavramlarına ilişkin çok sayıda kelime üretebildiklerini, fakat bunlar arasındaki ilişkiyi sadece hedef/kazanım, öğretmen, öğrenci ve süre/zaman olmak üzere dört kelimeyle kurabildiklerini tespit ederek bu durumun, birbirleriyle ilişkili bu kavramların zihinlerdeki yapılanmasının yetersizliğini gösterdiğini belirtmiştir.

İlgili alanyazın incelendiğinde sınıf içinde öğretimin etkililik ve verimliliği üzerinde doğrudan etkisi olan ve bu araştırmaya konu olan değişkenler arasındaki ilişkilere dayanan araştırmalara araştırmacı tarafından rastlanılamaması (Gülbahar ve Alper, 2019 dışında); ulaşılan münferit çalışmalarda da öğretmenlerin bu becerilere ilişkin problemlerinin olması, bu araştırmadan elde edilen sonuçların gerek hizmet öncesi öğretmen eğitimi süreçleri gerekse hizmetiçi öğretmen eğitim süreçlerinin geliştirilmesine katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişkileri tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

1. Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ne düzeydedir?
2. Sınıf öğretmenlerinin zaman yönetimi algıları ne düzeydedir?
3. Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Y Ö N T E M

Tarama modelinde yürütülen bu araştırma, kesitsel-ilişkisel taramadır ve bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişkileri ortaya koymak amaçlandığından kesitsel-ilişkisel tarama desenine başvurulmuştur (Karasar, 2011; Metin, 2014; Creswell, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim yılı güz döneminde Sakarya'nın Akyazı ilçesindeki ilkokullarda görev yapmakta olan 96 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 1. 'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Cinsiyet	**f**	**%**
Kadın	61	63,5
Erkek	35	36,5

Mesleki Kıdem	**f**	**%**
1-5 Yıl	30	31,3
6-10 Yıl	26	27,1
11-15 Yıl	14	14,6
16-20 Yıl	15	15,6
21 Yıl ve Üstü	11	11,5

Öğrenim Durumu	**f**	**%**
Lisans	89	92,7
Y.Lisans	7	7,3
TOPLAM	**96**	**100**

Tablo 1'de öğretmenlere ait demografik bilgiler yer almaktadır. Öğretmenlerin %63,5'i "kadın" ve %36,5'i "erkek" öğretmendir. Öğretmenlerde mesleki kıdem değişkenine göre yığılma %31,3 ile "1-5" seçeneğinde olmuştur. Bu seçeneği %27,1 ile "6-10 yıl" seçeneği izlemiştir. Mesleki kıdem değişkeninde "21 yıl ve üstü" seçeneği %11,5 ile en az yığılmanın olduğu seçenek olmuştur. Öğretmenlerin %92,7'si "lisans" ve %7,3'ü ise yüksek lisans mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Gülbahar (2016) tarafından geliştirilen "Öğretimi Planlama Yeterlik Algısı Ölçeği" ve Alay ve Koçak tarafından (2002) Türkçe'ye uyarlanan ve Gözel (2009) tarafından tekrar revize edilen "Zaman Yönetimi Envanteri" kullanılmıştır. Gülbahar (2016) tarafından geliştirilen Öğretimi Planlama Yeterlik Algısı Ölçeği 5'li likert tipi ve tek faktörlü bir yapı sergilemekte ve Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayı değeri 0,97' olarak bildirilmektedir. Alay ve Koçak tarafından (2002) Türkçe'ye uyarlanan ve Gözel (2009) tarafından tekrar revize edilen "Zaman Yönetimi Envanteri" ise 4'lü likert tipi ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. "Zaman Planlaması" boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı 0.839, "Zaman Tutumları" boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı 0.592, "Zaman Harcattırıcılar" boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı 0.436 iken ölçeğin bütününe ait güvenirlik katsayısı da 0,816 olarak tespit edilmiştir. Aşağıda da bu çalışmada ilgili ölçeklerden elde edilen güvenirlik katsayıları verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veriler tek seferde toplanmış olup veri toplama süreci yaklaşık olarak 8 dakika sürmüştür. Katılımcılara araştırmaya katılımın gönüllü olduğu belirtildikten sonra boş madde bırakılmayacak şekilde maddeleri içtenlikle yanıtlamaları istenmiştir. Verilerin bireysel olarak değerlendirilmeyeceği ve kimliklerinin açıklanmayacağı vurgulanmıştır. Araştırmanın katılımcılara herhangi bir zarar verme olasılığı bulunmadığından katılımcılardan onam formu alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS ve SmartPLS programlarından yararlanılmıştır. Betimsel istatistiklerde SPSS kullanılırken örneklemin küçük olması, normal dağılım şartının aranmaması ve biçimlendirici yapıların test edilebilmesi gibi avantajlarından dolayı SmartPLS programı tercih edilmiştir (Ringle, Sarstedt ve Straub, 2012).

Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırma modelinin analizinden önce araştırmada yer alan yapıların geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında; iç tutarlılık güvenirliği (internal consistency reliability), birleşme geçerliği (convergent validity) ve ayrışma geçerliği (discriminant validity) değerlendirilmiştir. İç tutarlılık güvenirliği için Cronbach Alfa ve birleşik güvenirlik (CR=Composite Reliability) katsayıları incelenmiştir. Birleşme geçerliğinin tespitinde, faktör yükleri ile açıklanan ortalama varyans (AVE=Average Variance Extracted) değerleri kullanılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 1'de araştırmada yer alan yapıların iç tutarlılık güvenirliği ve birleşme geçerliği ile ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Yapıların, Cronbach Alfa katsayılarının 0,958 ile 0,701arasında; CR katsayılarının da 0,960 ile 0,708 arasında gerçekleşmiş olması nedeniyle iç tutarlılık güvenirliğinin sağlandığı söylenebilir. Tablodaki değerler incelendiğinde, faktör yüklerinin 0,856 ile 0,615 arasında; AVE değerlerinin de 0,710 ile 0,510 arasında olması nedeniyle birleşme geçerliğinin sağlandığı belirtilebilir. Ayrışma geçerliğinin tespitinde, Fornell ve Larcker (1981) tarafından önerilen kriter ile Henseler, Ringle ve Sarstedt (2015) tarafından önerilen HTMT kriterleri kullanılmıştır. Rho_A değerleri ise 0,817 ile 0,962 değerleri arasındadır.

	İfade	Faktör Yükü	p	Cronbach Alfa	CR	rho_A	AVE
Planlama Algısı	PA1	0,641	0,000	0,958	0,960	0,962	0,534
	PA3	0,698	0,000				
	PA4	0,669	0,000				
	PA5	0,675	0,000				
	PA 7	0,763	0,000				
	PA 8	0,720	0,000				
	PA 9	0,666	0,000				
	PA 10	0,790	0,000				
	PA 11	0,767	0,000				
	PA 12	0,727	0,000				
	PA 13	0,758	0,000				
	PA 14	0,652	0,000				
	PA 15	0,759	0,000				
	PA 16	0,832	0,000				
	PA 17	0,786	0,000				
	PA 18	0,756	0,000				
	PA 19	0,765	0,000				
	PA 20	0,811	0,000				
	PA 21	0,757	0,000				
	PA 22	0,670	0,000				
	PA 23	0,641	0,000				
	PA 24	0,727	0,000				
Zamanı Planlama			0,000	0,880	0,899	0,903	0,510
	ZA1	0,647	0,000				
	ZA 2	0,615	0,000				
	ZA 5	0,664	0,000				
	ZA 6	0,725	0,000				
	ZA 7	0,685	0,000				
	ZA 8	0,725	0,000				
	ZA 9	0,671	0,000				
	ZA 10	0,803	0,000				
	ZA 11	0,856	0,000				

Zaman tutumları			0,000	0,701	0,708	0,817	0,528
	ZT 12	0,729	0,000				
	ZT 13	0,636	0,000				
	ZT 14	0,711	0,000				
	ZT 15	0,751	0,000				
	ZT 16	0,832	0,000				
Zaman hatırlatıcı			0,000	0,797	0,800	0,880	0,710
	ZH19	0,830	0,000				
	ZH21	0,847	0,000				
	ZH23	0,852	0,000				

Fornell ve Larcker (1981) kriterine göre, araştırmada yer alan yapıların açıklanan ortalama varyans (AVE) değerlerinin karekökü, araştırmada yer alan yapılar arasındaki korelasyonlardan yüksek olmalıdır. Tablo 3'de Fornell ve Larcker (1981) kriterine göre yapılan analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3: Ayrışma Geçerliği Sonuçları (Fornell ve Larckell Kriteri)

	PA	ZP	ZT	ZH
PA	**(0,743)**			
ZP	0,589	**(0,714)**		
ZT	0,600	0,638	**(0,727)**	
ZH	0,388	0,344	0,152	**(0,843)**

Tablo 3'deki parantez içindeki değerler, AVE'nin karakök değerleridir. Tablodaki değerler incelendiğinde her bir yapının açıklanan ortalama varyans değerinin karekökünün diğer yapılarla olan korelasyonlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Henseler vd. (2015)'nin kriterine göre HTMT (Heterotrait-Monotrait Ratio), araştırmada yer alan tüm değişkenlere ait ifadelerin korelasyonlarının ortalamasının (the heterotrait-heteromethod correlations) aynı değişkene ait ifadelerin korelasyonlarının (the monotrait-heteromethod correlations) geometrik ortalamalara oranlarını ifade etmektedir. Yazarlar HTMT değerinin; 0,90'nın, içerik olarak birbirine uzak kavramlarda ise 0,85'in altında olmasını gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca ölçeklerin indikatörlerinin ilgili olduğu değişkendeki faktör yüklerinin diğer değişkenlerin faktör yüklerinden yüksek olduğu görülmüş dolayısıyla çapraz yükleme (cross loading) kriterliri de sağlanarak ayrışma geçerliğine (Discriminant Validity) ilişkin bir kanıt daha elde edilmiştir. Tablo 4'te de HTMT değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 4: Ayrışma Geçerliği Sonuçları (HTMT Kriteri)

	PA	ZP	ZT	ZH

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

PA			
ZP	0,603		
ZT		0,785	
ZH			0,267

Tablodaki değerler incelendiğinde HTMT değerlerinin eşik değerin altında olduğu görülmektedir. Tablo 3 ve Tablo 4'teki bulgulara dayanarak ayrışma geçerliğinin de sağlandığı söylenebilir. Özetle araştırma modelinin analiz edilmesinde kısmi en küçük kareler yol analizi (PLS-SEM) kullanılmıştır. Veriler SmartPLS 3.2.8 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir (Ringle vd., 2015). Araştırma modeline ilişkin; yol katsayıları ve $R^{2'}$ yi hesaplamak için PLS algoritması çalıştırılmıştır. PLS yol katsayılarının anlamlılıklarını değerlendirmek için yeniden örnekleme (bootstrapping) ile örneklemden 5000 alt örneklem alınarak t-değerleri hesaplanmıştır. Faktör yükleri kriterleri karşılamayan maddeler sırası ile ölçekten çıkarılmış (PA2, PA6, ZP3,ZP4,ZT16,ZT17,ZT18,ZH20,ZH22) ve her çıkarılma işleminden sonra program tekrar çalıştırılmıştır. Son maddenin çıkarılmasından sonra AVE ve CR değerleri incelenmiş maddelerin eşik değer kriterlerini karşıladığı görülmüştür.

BULGULAR

Bu bölümde sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişkileri bulgular yer almaktadır.

Araştırmada sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algılarına ilişkin bulgular alt problemlere göre başlıklar altında verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları

Öğretmenlerin öğretimi planlama yeterlik algıları ilişkin bulgular Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Öğretmenlerin öğretimi planlama yeterlik algıları İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	**Ss**	**Minimum**	**Maksimum**
Öğretimi Planlama Yeterlik Algısı	96	4,13	,502	2,77	5,00

Tablo 5'de öğretmenlerin öğretimi planlama yeterlik algıları ilişkin aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar verilmiştir. Genel olarak sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ($\bar{x}$=4,13, ss=,502) "yeterliyim" düzeyindedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin zaman yönetimi algıları

Öğretmenlerin zaman yönetimi algıları ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 6: Öğretmenlerin zaman yönetimi algıları İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	**Ss**	**Minimum**	**Maksimum**
Zaman Planlaması	96	3,01	,533	2,00	4,00
Zaman Tutumları	96	2,73	,632	1,00	4,00
Zaman Harcattırıcılar	96	1,68	,661	1,00	,3,67
Zaman Yönetimi (Tüm Ölçek)	96	2,47	,366	1,56	3,81

Tablo 6'da öğretmenlerin zaman yönetimine ilişkin algıları ve alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar verilmiştir. Genel olarak ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlerin zaman yönetimi algıları ($\bar{x}$=2,47, ss=,366) "Orta" düzeydedir. Öğretmenlerin zaman yönetimi ölçeğinin alt boyutlarından "Zaman Planlaması" ($\bar{x}$=3,01, ss=,533) ve "Zaman Tutumları" ($\bar{x}$=2,73, ss= ,632) boyutlarında da algıları "Orta" düzeydedir. Öğretmenlerin zaman yönetimi ölçeğinin alt boyutlarından "Zaman Harcatıcılar" ($\bar{x}$=1,68, ss=,661) boyutunda ise algıları "düşük" düzeydedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişki

Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişki Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişki

	Zaman Planlaması	Zaman Tutumları	Zaman Harcattırıcılar	Zaman Yönetimi	Öğretimi Planlama
Zaman Planlaması	1	,622**	-,298**	,665**	,547**
Zaman Tutumları		1	-,151	,788**	,583**
Zaman Harcattır.			1	,371**	-,386**
Zaman Yönetimi				1	,668**
Öğretimi Planlama					1

*n =96, Sig. (2-tailed): ,000 *p<.05, ** p<.01*

Tablo 7'de sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson Korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları (tüm boyutlarda) arasında (r= 0,668; p<0.01) pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Öğretmenlerin öğretimi planlama algıları ile zaman yönetimi ölçeğinin alt boyutlarından Zaman Planlaması boyutu algıları ile arasında (r= 0,547; p<0.01), Zaman Tutumları boyutu algıları ile arasında (r= 0,583; p<0.01) pozitif yönde orta düzeyde

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ve Zaman Harcattırıcılar boyutu algıları ile arasında (r=- 0,386; p<0.01) ise negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile zaman yönetimi algıları arasındaki ilişkileri tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmada, sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarının "yeterliyim" aralığında yani yüksek düzeyde olduğu; öğretmenlerin zaman yönetimi algılarının "Orta" düzeyde olduğu ve öğretmenlerin zaman yönetimi ölçeğinin alt boyutlarından "Zaman Planlaması" ve "Zaman Tutumları" boyutlarında da algılarının "Orta" düzeyde, zaman yönetimi ölçeğinin alt boyutlarından "Zaman Harcatıcılar" boyutunda ise algılarının "düşük" düzeyde olduğu; sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama algıları ile zaman yönetimi ölçeğinin alt boyutlarından Zaman Planlaması boyutu algıları ile arasında, Zaman Tutumları boyutu algıları ile arasında pozitif yönde orta düzeyde ve Zaman Harcattırıcılar boyutu algıları ile arasında ise negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarının "yeterliyim" aralığında yani yüksek düzeyde olması sonucu Gülbahar (2017) ile Gülbahar ve Bölükbaş-Alper (2019) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir. Nitekim Gülbahar (2017) sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlamaya ilişkin algılarının çok yüksek düzeyde olduğunu, Gülbahar ve Bölükbaş-Alper (2019) ise öğretmenlerin öğretimi planlama yeterlik algılarının "yüksek" düzeyde olduğunu tespit ederlerken başka bir çalışmada da (Akyıldız, 2017) öğretmen adaylarının öğretim sürecinin düzenlenmesinde genel olarak yeterli olduklarına inandıkları saptanmıştır. Ancak Gülbahar ve Gürler (2016) ise başka bir çalışmada öğretmenlerin öğretimi planlama yeterliklerine ilişkin algılarının orta düzeyde olduğunu belirlemişlerdir. Bu araştırmada belirlendiği üzere sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarının yüksek düzeyde olması sonucu yine duyuşsal bir değişken olan öğretimi planlama konusundaki olumlu bir tutumun yansıması olarak da düşünülebilir. Zira, Çetin ve Çetin (2019) yapmış oldukları çalışmada öğretmen adaylarının öğretimi planlama konusunda olumlu bir tutum içerisinde olduklarını tespit etmişlerdir. Yıldız (2019) ise öğretimi planlama yeterliği ile ilişkili olan öğretmen adaylarının genel olarak program geliştirmeye ilişkin bilişsel farkındalık algılarını "orta" düzeyde, eğitim programı okuryazarlığı algılarının da "orta" düzeyde olduğunu tespit etmiştir. İlkokulun ilk dört yılında sürekli aynı öğrencilerle görevini icra eden sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarının yüksek olması, sınıf öğretmeninin öğrencilerine öğretmek öğrencilerinin de öğrenmek için harcadıkları zamanın etkili bir şekilde kullanılabilmesi dolayısıyla öğretimin etkililik ve verimliliğinin artması noktasında oldukça önemlidir. Nitekim başarılı ve aynı zamanda iyi olarak nitelendirilebilecek bir planlama ile öğretimin hedeflerine ulaşılabilir dolayısıyla olumlu bir öğrenme ortamı yaratılabilir (Akyol, 2003).

Araştırmada elde edilen bu bulgular, kısa ve uzun vadede zamanın nasıl planlandığı konusunda sınıf öğretmenlerinin orta düzeyde yeterli olduğunu yani, sınıf öğretmenlerinin gerek günlük gerekse haftalık ve dönemsel planlar yapma ile planlarındaki netlik konusunda orta düzeyde yeterli olduklarını, kısaca sınıf öğretmenlerinin kısa ve uzun vadeli planlama yapma konusunda eksikliklerinin olduğunu belgeler niteliktedir. Bireyin zamanı kullanmaya yönelik tutum, davranış ve yaklaşımlarını ölçmeye yönelik bir boyut olan Zaman Tutumları boyutundan elde edilen sonuçlar da, sınıf öğretmenlerinin bu yönde kendi yeterlilik derecesine yönelik orta düzeyde bir farkındalıklarının olduğunu, öğretmenlerin zamanı değil de zamanın öğretmenleri yönlendirdiğini göstermektedir. Zaman Harcattırıcılar boyutunda, öğretmenlerin zamanı boşa harcatan zaman tuzaklarına karşı durumlarının düşük yani sınıf öğretmenlerinin okul ortamındaki işleriyle özel işleri arasında denge kurmada iyi düzeyde oldukları, kendilerine fayda sağlamayacak boş işlere pek girmedikleri, okulla ilgili rutin olarak yapmaları gereken işlerini son ana genellikle bırakmadıkları kısaca sınıf öğretmenlerinin zaman tuzaklarına düşmemek konusunda genellikle iyi olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Ayrıca zamanı boşa geçirme davranışları olarak da yorumlanabilecek zaman harcattırıcıların öğretmenlerde düşük düzeyde çıkmış olması onların zaman kabına yol açan faktörleri elimine edebilmede iyi düzeyde oldukları; zamanlarını etkin yönetebildikleri dolayısıyla bu durumun öğrenme-öğretmen durumlarının düzenlenmesinde başarılı olabilmelerine neden olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın zaman yönetimi algılarına ilişkin olarak elde edilen bu sonuçlar birçok araştırma (Sönmez, 1992; Şaktanlı 2001; Özkılıç ve Korkmaz, 2004; Boyraz ve Kocabaş, 2018; Gürkan, 2019; Yıldız, 2018) sonucu ile de paralellik göstermektedir.

Araştırmada ele alınan değişkenlere yönelik ilişkilerin yönü ve düzeyi Gülbahar ve Bölükbaş-Alper (2019) tarafından yapılmış olan araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Nitekim akademik başarı ile genel zaman yönetimi becerileri arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu kanıtlar araştırmalar (Alay ve Koçak, 2003; Demirtaş ve Özer, 2007) bulunmaktadır. Ayrıca etkili bir sınıf yönetimi için gerekli olan planlama yeterliği, öğrenmeye harcanan zamanın en iyi şekilde kullanılmasını ve öğretim faaliyetlerinin sorunsuz çalışmasını sağlar (Mckee ve Wıtt, 1990; Gouvernement du Québec Ministère de l'Éducation, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, 2015). Planlama yeterliği, zaman yönetiminin basitleştirilmesini ve verimliliği sağlar (Yinger,1977). Araştırmanın sunulan sonuçlarından hareketle araştırmacılar ve uygulayıcılar için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Öğretimin etkililiği üzerinde etkisi olduğu düşünülen öğretimi planlama ve zaman yönetimi becerilerinin gerek hizmetöncesi öğretmen eğitiminde gerekse hizmetiçi öğretmen eğitiminde geliştirilmesini sağlayacak çalışmalar tasarlanabilir. Öncelikle daha büyük bir örneklem üzerinde çalışılarak sınıf öğretmenlerinin özellikle zaman yönetimine yönelik becerilerindeki eksikliklerinin belirlenmesi ve bu eksikliklerin giderilmesi amacı ile çeşitli çalışmalar tasarlanarak (hizmetiçi, deneysel) istenen düzeye getirilmesi sağlanabilir. Okul rehberlik servisleri ya da rehberlik araştırma merkezleri çalışanları tarafından etkili zaman yönetimine yönelik kılavuzlar hazırlanarak öğretmenlerin bu kılavuzlardan yararlanmaları sağlanabilir. Farklı değişkenlerin (kıdem, cinsiyet, yaş vb.) öğretimi planlama ve zaman yönetimi üzerindeki etkileri incelenebilir. Yoğun alanyazın incelemeleri bağlamında bu iki değişken arasında aracı etkisi olduğu düşünülen değişkenlerin (program geliştirmeye ilişkin bilişsel farkındalık, eğitim programı okuryazarlığı, öğretimi planlama özyeterliği, öz disiplin, öğretimi planlamaya yönelik tutum vb.) aracılık rolüne odaklanan çalışmalar tasarlanabilir. Açımlayıcı korelasyonel desenden hareketle tasarlanan bu araştırma, net bir neden-sonuç ilişkisi üzerine yoğunlaşmaya yeterli olamamaktadır. Dolayısıyla gerek farklı değişkenlerin araştırmada ele alınan değişkenler üzerinde gerekse araştırmada ele alınan değişkenlerin farklı değişkenler (akademik özyeterlik, öğrenci başarısı, sınıf yönetimi vb.) üzerindeki etkililiğini ortaya çıkarabilecek deneysel araştırmalar yapılabilir. Bu araştırmanın verileri belli bir zaman kesitinde sınıf öğretmenlerinden bir defada toplanan verilerle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla ele alınan değişkenler çerçevesinde öğretmen adaylarının birinci sınıftan başlayarak meslek sürecinde de değişim ve gelişimini ortaya çıkarabilecek nitelikte olan boylamsal çalışmalar yapılabilir. Sadece nicel desenin kullanıldığı bu araştırma, ne yazık ki bulguların kapsamlı olarak tartışılmasına müsaade etmemektedir. Bu nedenden dolayı yaşanan durum bir sınırlılık olarak kabul edilirse hem nicel, hem de nitel araştırma desenlerinin bir arada olduğu karma yöntemlerle araştırmaların yapılması, ilgili konuda oldukça kapsamlı bulguların elde edilmesine dolayısıyla bu bulguların derinlemesine sorgulanmasına katkı getirebilecektir.

KAYNAKÇA

1. Akyıldız, S. (2017). Pedagojik formasyon öğretmen adaylarının öğretim sürecinin düzenlenmesine yönelik öz-yeterlik inançlarının incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 566-598. Mart 2020 tarihinde http://static.dergipark.org.tr/article-download/b55f/a03c/542e/5a421ca4b176d.pdf adresinden edinilmiştir.
2. Akyol, H. (2003). Olumlu öğrenmeye uygun bir ortam oluşturma. İçinde, L. Küçükahmet. (Ed.) Sınıf yönetimi (ss.243-264). Ankara: Nobel Yayın, Dağıtım.
3. Alay, S. ve Koçak, S. (2002). Validity and reliability of time management questionnaire. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi, 22,* 9-13.
4. Alay, S. ve Koçak, S. (2003). Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi dergisi, 9*(3), 326-335.
5. Boyraz, M. ve Kocabaş, İ. (2018). İlkokul öğretmenlerinin zaman yönetimi becerilerinin belirlenmesi**.** *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2,* Sayı 1, s. 42 – 57. Mart 2020 tarihinde https: // dergipark .org. tr /tr / pub / ysbed/issue/36582/409849 adresinden edinilmiştir.
6. Bromme, R. (1982). How to analyze routines in teachers' thinking processes during lesson planning, Annual meeting of the American educational research association, New-York.

7. Can, N. (2007). Eğitim çalışanlarının görüşlerine göre öğretmenin sınıfta zaman yönetimi davranışları. *AÜ Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 2,* sayı:2, 88-103

8. Clark, C. M. & Yinger, R. J. (1979). Three studies of teacher planning ». **Research series**, n° 55.

9. Clark, C.M. et Elmore, J.L. (1979). - Teacher planning in the first weeks of school (Research series no 55). East Lansing, Institute of Research on Teaching, Michigan State University.

10. Clark, C.M. et Yinger, R.J. (1987). - Teacher Planning. In J. CALDERHEAD (Ed.). Exploring teachers' thinking (pp. 84-103), Londres, Cassell.

11. Clark, C.M. et Peterson, P.L. (1986). - Teachers' thought processes. In M.C. Wittrock (Ed.), Third handbook of research on teaching (pp. 255-298). New York, Mac Millan.

12. Çetin, Ş. ve Çetin, F. (2019). Öğretmen adaylarının öğretimi planlamaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES, 6*(1), 158-174. Nisan 2020 tarihinde http://static.dergipark.org.tr/article-download/4b7b/ebd5/03c3/5d15c0e296ba4.pdf? adresinden edinilmiştir.

13. Demirtaş, H. ve Özer, N. (2007). Öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerileri ile akademik başarısı arasındaki ilişki. *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar dergisi, 2*(1), 34-47.

14. Fornell, C., Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. Journal of Marketing Research, 18 (1), s.39-50

15. Gouvernement du Québec Ministère de l'Éducation, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, (2015). L'intervention auprès des élèves ayant des difficultés de comportement. Şubat 2020 tarihinde https://www.csdgs.qc.ca/wp-content/uploads/2016/10/Cadre-de-r%C3%A9f%C3%A9rence-et-guide-Lintervention-aupr%C3%A8s-des-%C3%A9l%C3%A8ves-ayant-des-difficult%C3%A9s-de-comportement.pdf adresinden edinilmiştir.

16. Gökçe, F. (2014). Sınıfta öğrenme ve öğretme sürecinin yönetimi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

17. Gözel, E. (2009). İlköğretim okulu öğretmenlerinin zaman yönetimi hakkındaki görüşleri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

18. Gözel, E. ve Halat, E. (2010). İlköğretim okulu öğretmenleri ve zaman yönetimi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı 6, 2010, Sayfa 73-89. Nisan 2020 tarihinde http://www.journalagent.com/pausbed/pdfs/PAUSBED_6_73_89.pdf adresinden edinilmiştir.

19. Gülbahar, B. ve Gürler, A. (2016). Türkçe öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarının incelenmesi. *İçinde S, Dilidüzgün (Ed.) Kuram ve Uygulama Bağlamında Türkçe Öğretimi (ss. 193-205),* Ankara: Anı Yayıncılık.

20. Gülbahar, B. (2017). Türkiye'den ilkokul öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science*. *5*,43,s. 315-328. Aralık 2019 tarihinde https://www.resear chgate.net/profile/ Bahadir_Guelbahar /publication /315916624_turkıye %27den_ılkokul_ogretmenlerının_ogretımı_planlama_yeterlık_algılarının_bazı_degıskenler_acısından_ıncelenmesı/links/5c27651e299bf12be3a0d301/tuerkıyeden-ılkokul-oegretmenlerının-oegretımı - planlama-yeterlık-algılarının-bazı-degıskenler-acısından-ıncelenmesı .pdf?origin = publication_detail adresinden edinilmiştir.

21. Gülbahar, B. & Bölükbaş-Alper, Ö. (2019). Öğretmenlerin öğretimi planlama yeterliklerine ilişkin algıları ile zaman yönetimi becerilerine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 6*(46), 4038-4056.

22. Güler, M. (2018). Beden eğitimi öğretmenlerinin zaman yönetimi becerileri ile iş doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Kocaeli ili örneği) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

23. Gürkan, B. (2019). Sınıf öğretmeni adaylarının "eğitim programı, öğretim, öğretimi planlama ve öğretimi değerlendirme" kavramlarına ilişkin bilişsel yapıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi. Cilt:27.*Sayı:2. Mart 2020 tarihinde file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Sinif_Ogretmeni_Adaylarinin_Egitim_Programi_Ogreti. pdf. adresinden edinilmiştir.

24. Henseler, J., Ringle, C.M. & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in varience-based structural equation modelling. *Journal of the Academy of Marketing Science, 43,* 115-135.
25. Jackson, P. W. (1968). **Life in classrooms**. New York : Holt, Rinehart & Winston.
26. Karasar, N. (2011). Araştırmalarda rapor hazırlama. Ankara: Nobel Yayıncılık.
27. Kelanı R., R. Gado I. et Affo F. (2017). Au Benın : Quels Sont Les Perceptıons Des Enseıgnants Debutants Et Les Problemes Rencontres ? Class Management In Benın Secondary School: What Are Begınnıng. Teachers' Perceptıons And Problems Encountered ? J. Rech. Sci. Univ. Lomé(Togo),19(4):227-238. Nisan 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/324727196_gestıon_de_classe_dans_l'enseıgnement_secondaıre_au_benın_quels_sont_les_perceptıons_des_enseıgnants_debutants_et_les_problemes_rencontres_class_management_ın_benın_secondary_school_what_are_begınnıng. adresinden edinilmiştir.
28. Kocabaş, İ. ve Erdem, E. (2003). Yönetici adayı öğretmenlerin kişisel zaman yönetimi davranışları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 13,* Sayı: 2, Sayfa: 203-210. Şubat 2020 tarihinde http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt13/sayi2/191-202.pdf adresinden edinilmiştir.
29. McKee, W. T., & Witt, J. C. (1990). *Effective teaching: A review of instructional and environmental variables.* In T. B. Gutkin & C. R. Reynolds (Eds.), *The handbook of school psychology* (p. 821–846). John Wiley & Sons. Mart 2020 tarihinde https://core.ac.uk/download/pdf/55646459.pdf. adresinden edinilmiştir.
30. Metin, M. (2014). Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: A Pegem Akademi.
31. Mutton, T., Hagger, H. & Burn, K. (2011). Learning to plan, planning to learn: the developing expertise of beginning teachers. *Teachers and Teaching, 17,* (4), 399-416.
32. Özkılıç, R. ve Korkmaz, N. H. (2004). "Sosyal bilimler, fen bilimleri ve beden eğitimi spor öğretmenlerinin sınıfta zaman yönetimine ilişkin davranışları". *Eğitim Fakültesi Dergisi, c. 2,* s. 17, 281-293.
33. Pianta, R. C. (2006). Classroom management and relationships between children and teachers: implication for research and practice. Dans C. M. Evertson et C. S. Weinstein (Dir.) : Handbook of classroom management: research, practice, and contemporary issues. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
34. Renard, P. (2007). Gestion du temps d'enseignement de l'écrit à différentes échelles temporelles, dans quatre CP de ZEP. Université SorbonneNouvelle-Paris 3. Şubat 2020 tarihinde http://ife.ens-lyon.fr/publications/edition-electronique/reperes/RS036-2.pdf. adresinden edinilmiştir.
35. Ringle, C.M., Wende, S., Becker, J.M. (2015). SmartPLS 3. www.smartpls.com
36. Sardo-Brown, D. (1990). « Experienced teachers' planning practices: a US survey ». **Journal of education for teaching**, vol. 16, n° 1, p. 57-71.
37. Sönmez, V. (1992). "İlkokul Öğretmenlerinin Sınıf İçi Etkinlikleri". *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 8,* 97-106.
38. Şaktanlı, C. (2001). Sınıfta ders zamanın yönetimi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
39. Tochon, F. (1993). **L'enseignant(e) expert(e)**. Paris : Nathan.
40. Wanlin,P. & Bodeux, C. (2006). « Les processus de pensée des enseignants durant la planification et l'implémentation de leur enseignement », Actes du colloque international de l'association pour le développement des méthodologies d'évaluation en éducation, Luxembourg.
41. Yıldız, K. (2018). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Zaman Yönetimi ve Stres Algılarının İncelenmesi. Sakarya University Journal of Education, 8(3), 80-99
42. Yıldız, S. (2019). Öğretmen adaylarının program geliştirmeye ilişkin bilişsel farkındalık algıları ile eğitim programı okuryazarlıkları arasındaki ilişki. *International Social Sciences Studies Journal, 5(*44): 5177-5191. Şubat 2020 tarihinde http://www.sssjournal.com/Makaleler/956084161_19_5-44.ID1766_Y%c4%b1ld%c4%b1z_5177-5191.pdf adresinden edinilmiştir.
43. Yinger, R.J. (1977). - A study of teacher planning: Description and theory development using ethnographie and information processing in teaehing. *Educational Research Quarterly, 3,* 66-77.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(58)

Dr. Öğr. Üyesi Saadet Ela PELENK[367]

ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN DEMOKRASİ ve MUHALEFET ÜZERİNE ETKİSİ[368]

THE EFFECT OF ORGANIZATION CULTURE ON DEMOCRACY and DISSENT

ÖZ

Kültür, öğrenilen değerler, semboller, hikâyeler ve normlar bütünü olarak çalışan davranışlarını etkiler. Örgüt kültürü, örgütün kişiliğini yansıtan araçtır. Çalışanlar bu kültür ile kararlara katılım, haklarını koruma (demokrasi) ile sorunları iletme, karşı çıkmak (muhalefet) için destek bulabilirler. Koçel'e (2001) göre, kültür, örgütsel gerçekliğin bulunmasına yardım eder. Kültür, etkili bir iletişim ve etkileşim gerektirir. Quinn ve Cameron'a (1999) göre, kültür klan (koruyucu), adhokrasi (yenilikçi), pazar (rekabetçi) ve hiyerarşik (kontrol odaklı) olarak dört boyuta ayrılır. Araştırmanın amacı, örgüt kültürünün, örgütsel demokrasi ve muhalefet üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaçla, İstanbul'da inşaat sektöründe yer alan büyük ölçekli bir şirketin 380 çalışanı ile anket yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre; inşaat alanında "hiyerarşi ve pazar kültürü" hâkim olduğu tespit edilmiştir. Hiyerarşi kültürü, örgütsel muhalefeti ve örgütsel demokrasiyi (eşitlik ve katılım) pozitif ve anlamlı etkilemektedir. Diğer yandan pazar kültürü, örgütsel muhalefeti ve örgütsel demokrasiyi (katılım, şeffaflık, adalet ve eşitlik) pozitif ve anlamlı etkilemektedir. Araştırma, inşaat sektörün kültürel ve davranışsal özelliği hakkında bilgi sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Örgütsel Demokrasi, Örgütsel Muhalefet.
JEL Kodları: M12, M14, O15.

ABSTRACT

Culture effects the behaviors that work as values, symbols, stories and norms. Organizational culture is a tool that reflects the personality of the organization. Employees can find support for participation on decisions and protection of rights (democracy), saying problems and dissent.According to Koçel (2001), culture helps to find organizational reality. Culture requires effective communication and interaction. According to Quinn and Cameron (1999), culture is divided into four dimensions: Clan (protector), adhocracy (innovative), market (competitive) and hierarchical (control oriented). The aim of the study is to examine the effect of organizational culture on organizational democracy and dissent. For this purpose, a survey was conducted with 380 employees of a large-scale company in the construction sector in Istanbul. According to the results of the research, hierarchy and market culture prevail in construction area was identified. Hierarchy culture effects the organizational dissent and democracy (equality and participation) positively and significantly. Moreover market culture effects the organizational dissent and organizational democracy (participation, transparency, justice and equality) positively and significantly. This research provides information about the cultural and behavioral characteristics of the construction sector.

Key words: *Organizational Culture, Organizational Democracy, Organizational Dissent.*
JEL Codes: *M12, M14, O15.*

[367] Dr. Öğretim Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, saadetela.pelenk@erdogan.edu.tr.
[368]Bu çalışma, 8-9-10 Nisan 2019 Tarihlerinde Kıbrıs'ta düzenlenen ICOAEF Konferansında tam metin olarak sunulmuştur.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Örgüt kültürü, çalışanların paylaştıkları inanç ve beklentiler bütünüdür. Bu unsurlar, çalışanların davranışlarını şekillendiren normları oluşturmakta (Brown, 1998) ve sosyalizasyon süreçlerini biçimlendirmektedir (Allaire ve Firsirotu, 1984). Örgüt kültürü "klan, adhokrasi, pazar ve hiyerarşik kültür" olarak dört alt boyuta ayrılmaktadır. Bu noktada her alt kültürde, çalışanların davranış ve tutumları farklılık gösterebilmektedir (Cameron ve Quinn, 1999). Literatürde, örgüt kültürü ile ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örgüt kültürünün iş tatmini (İşcan ve Timuroğlu, 2007); örgütsel bağlılık (Kaya, 2008; Gülova ve Demirsoy, 2012; Yücel ve Koçak, 2014); liderlik (Tütüncü ve Akgündüz, 2012; Gürdoğan ve Yavuz, 2013);personel güçlendirme (Yücel ve Koçak, 2016); örgütsel vatandaşlık (Özdevecioğlu ve Mahmut, 2013) ile ilişkileri incelenmiştir.

Bir çalışanın hakkını savunması, sorununu yöneticisine iletmesi örgüt iklimi ve kültürüne bağlı olmaktadır. Bu noktada örgütsel muhalefet, pozitif yönlü ve yapıcı bir davranış olup; çalışan, bir sorununu amirine (açık), meslektaşına (gizli) ve iş ortamı dışında birine (dolaylı) anlatabilmektedir. Aslında çalışan bir destekçi bulmak ya da motivasyon amacıyla muhalefet yapabilir ya da gerçekten örgütsel kararlara, iş süreçlerini, yönetici tutum ve davranışlarını benimsemeyebilir (Kassing ve Armstrong, 2002). Ancak Kassing'e (1997) göre; örgütsel muhalefet, örgütsel demokrasinin bir alt unsurudur. Diğer taraftan örgüt kültürünün, demokrasiyi desteklemesi çalışanların kararları ile mümkündür (Rizvi, 2005).

Literatür incelendiğinde örgütsel muhalefet ve demokrasi kavramlarını, kültür açısından ele alan bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın temel problemi; örgüt kültürünün, muhalefet ve demokrasiyi etkileyip-etkilemediği olup; araştırmanın amacı, örgüt kültürünün örgütsel demokrasi ve muhalefet üzerindeki etkisini incelemektir. Bu nedenle, birçok farklı kimlik ve karakterde çalışanı istidam eden inşaat sektöründeki kişiler, araştırma evrenini oluşturmaktadır. Ayrıca bu sektörün seçilme nedeni; birçok yenilikçi proje ve teknolojiyi her alanda yaygın kullanma, yapı-denetim, güçlendirme gibi birçok konuda örgüt kültürü özelliklerinin hissedilmesidir. Örneğin Türk inşaat şirketleri, Türk aile yapısının ve kültür özelliğinin etkilerini binalarına yansıtmaktadır. Bu bağlamda; kurumsallık gereği inşaat şirketleri belli standart ve kuralları uygulamaktadır. Ancak bu sektörde çalışanların (mühendisler, işçiler, ara elemanlar) iş yöntemlerini paylaşmaları, hatalı kısımları tartışmaları, kararlara katılımları ve fikirlerini özgürce ifade edebilmeleri için gereken demokrasi ve muhalefet serbestliği tanıyan bir örgüt kültürünün sağlanması, bu işletmelerin başarısı için önemlidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgütler, açık bir sistem olarak (Eren, 2008: 142), değişik çevre şartlarına ve yapılarına sahiptir. Dolayısıyla her örgüt, diğerlerinden kendini ayıran farklı bir kültüre sahiptir (Sözer, 2006). Kültür, bir grup çalışan tarafından paylaşılan inanç, değerler ve tutumlar olup; çalışanların algılama ve hareket biçimlerini etkileyen bir kavramdır (Tung ve Thomas, 2003). Eren'e (2008) göre; ***örgüt kültürü***, görevsel norm ve kıstaslar ile çalışanların bir grup olabilme özelliği olup; diğer örgütlerden farklı ama örgüt içinde ortak bir takım değerlere sahip olmalarıdır. Bu açıdan işletme içindeki farklı inanç, tutum ya da anlayışlar bir araya gelerek, bireyin örgüt düzenini anlamasını ve davranış kalıplarını öğrenmesini sağlamaktadır. Bu nedenle kültür, örgütsel açıdan çalışan davranışını düzenleyip, iş süreçleri ile ilgili algılamalarını şekillendirmektedir. Örgüt kültürü, buzdağı olarak (Schein, 1992) düşünülürse; buzdağının görünen tarafında sembol, hikâye, tören gibi unsurlar yer alırken, görünmeyen yüzünde varsayım, inanç ve düşünme tarzları gibi kültürün özünü oluşturan unsurlar yer almaktadır (Daft, 2001).

Örgüt kültürü, çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlardan değerler, örgüt üyeleri için iyi ya da kötü, istenen ya da istenmeyen veya yapılması gereken ya da gerekmeyen öğelerin sınıflandırmasını yaparak, çalışan davranışlarının temelini oluşturmaktadır (Erdem, 1996). Bu unsur, ayrıca işletmenin iç ve dış çevreye uyum sürecinde de etkili olmaktadır (Schein, 1985). Kültürün diğer bir unsuru ise, normlardır. Normlar, değerlerin yansıması olarak davranışı etkilemekle birlikte, sosyal sistemi güçlendirmektedir (Pehlivan, 2001). Diğer bir kültür unsuru olan varsayımlar; çalışanların algıları, düşünceleri, hisleri ve davranışlarını biçimlendiren örgüte ilişkin doğrulardır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998). Ayrıca örgütte belli bir mesajın, kahramanlar, mitler ve semboller aracılığıyla iletilerek çalışanlara güç vermesi, bir diğer kültür unsuru

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

seremonilerdir (Van Buskirk ve Mc Grath, 1999; Özalp ve Kırel, 2000). Seremoniler, çalışanlara örgütsel açıdan önemli olan davranış tarzlarını göstermekte olup; örgütsel davranışlar sürekli tekrarlanırsa âdet olarak isimlendirilmektedir (Nelson ve Campbell, 1997). Bu noktada önemli olay ve kişileri vurgulayan hikâyeler ve efsaneler (Kemal, 2002), örgütün geçmişi ve bugününü bağlayan bir köprü görevini sağlamaktadır (Unutkan, 1995). Literatürde, örgütlerde yapısal ve çevresel faktörlerin oluşturduğu farklı kültür dinamikleri, "örgüt modeli" olarak ifade edilmiştir (Sözer, 2006). Tablo 1'de örgüt kültürü için geliştirilen modeller belirtilmiştir.

Tablo 1: Örgüt Kültürü Modelleri

Örgüt Kültürü Modeli	Sınıflandırılması
Deal ve Kennedy	Maço, iddialı, çok çalışma ve süreç kültürü
Quinn-Cameron	Klan, hiyerarşi, adhokrasi ve piyasa kültürü
Harrison-Handy	Güç, rol, görev ve kişi kültürü
Ouchi	A (Amerikan), J (Japon) ve Z tipi kültür
Wallach	Bürokratik, yenilikçi ve destekleyici kültür
Schneider	Kontrol, işbirliği, yeterlilik ve gelişme kültürü
Byars	Sistematik, girişimci, etkileşim ve bütünleşik kültür

Kaynak: Sözer (2006)'den aktaran Yücel ve Koçak, 2014.

Tablo 1'de örgüt kültürü modellerinden Deal ve Kennedy modeli, örgüt çevresinin yapı ve kültür üzerinde etkisi olduğunu; Harrison ve Handy modeli, örgüt kültürünün güç, rol, görev ve kişi alt boyutlarına sahip olduğu; Ouchi modelinde Amerikan, Japon, Amerikan tarzına uyarlanmış kültürlerin ağırlıklı olduğu; Wallach modelinde bürokratik, destekleyici ve yenilikçi kültürün; Schneider modelinde kontrol, işbirliği, yeterlilik ve gelişme kültürünün ve Byars modelinde sistematik, girişimci, etkileşimsel ve bütünleşik kültürün, bu çalışmada yer alan Quinn ve Cameron modelinde klan, hiyerarşi, adhokrasi ve piyasa kültürünün hakim olduğu belirtilmiştir.

Quinn ve Cameron (1999), kültür ve başarı ilişkisini incelemiştir. Buna göre çalışanın değer yargısı, örgütsel etkililikte önemlidir. İlgili çalışmada örgüt kültürü "klan, adhokrasi, hiyerarşi ve piyasa kültürü" olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Klan kültürü katılımcılık, takım çalışması ve aile ortamını ifade etmekte ve kurmay bir yönetici söz konusu olmaktadır. Adhokrasi kültüründe; girişimcilik, yaratıcılık ve uyum sağlama önemli olup; yöneticiler, aynı zamanda bir girişimci karaktere sahiptirler. Dolayısıyla adhokrasi kültüründe yeni fikirler ve yaratıcılık teşvik edilmektedir. Hiyerarşi kültüründe standart ve denetim ağırlıkta olup; piyasa kültüründe, rekabet ve bireysel kazanç önemli olmaktadır (Quinn ve Cameron, 1983'ten aktaran Eren, 2008: 147-150). Şekil 1'de Cameron ve Quinn kültür alt boyutları gösterilmiştir.

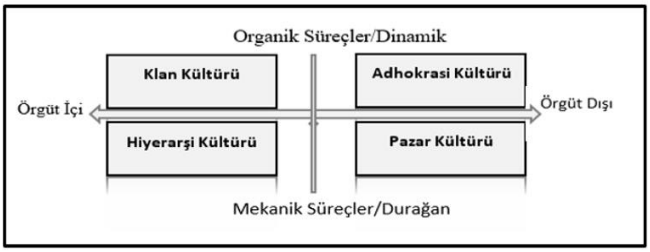

Kaynak: Kim Cameron ve Robert Quinn (2006). Diagnosing and Changing Organizational Culture. San Francisco: Jossey-Bass'dan aktaran Topaloğlu ve Çetin (2018).

Şekil 1: Cameron ve Quinn Kültür Alt Boyutları

Örgüt kültürü, örgüt içinde yer alan farklılıkları ve çatışmaları azaltan ve çalışanları ortak bir amaç etrafında birleştiren bir etmendir (Akıncı, 1997). Bu açıdan ***örgütsel demokrasi***, çalışanların dayanışmasına ve fikirlerin özgürce ifade edilmesi sürecine dayanmaktadır (Collom, 2001). Örgütsel demokrasi katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik alt boyutlarını içermektedir. Bu boyutlardan ***katılım (eleştiri),***

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

çalışanların işletmede alınan kararları sorgulamaları ve bu kararların alınmasına katkı sağlamalarıdır. Şeffaflık, kararlardan etkilenen tüm kişilere bilgi verilmesi olup; adalet, çalışan ücretleri ve ödüllerinin eşit dağıtılmasıdır. Örgütsel demokrasinin bir boyutu olan eşitlik; tüm çalışanların eşit haklara sahip olması iken; hesap verilebilirlik, örgüt düzeninin ve sürecinin, çalışanlar tarafından sorgulanabilmesidir (Tetlock, 1985; Geçkil ve Tikici, 2015). Bu açıdan örgütsel demokrasinin olduğu örgütlerde, karar sistemi olarak hafif derecede işçi katılımı ve işçilerin kendi kendilerini yönettikleri bir süreç söz konusu olabilmektedir (Smith, 1976).

Örgütsel muhalefet, örgütsel demokrasinin bir unsuru olarak (Kassing, 1997), çalışanın örgütsel bir sorunu çekinmeden ifade edebilmesidir. Örgütsel muhalefet açık, gizli ve dolaylı şekillerde yapılabilir. Açık muhalefet, yönetici ve çalışanı ortak faydada buluşturmak için, çalışanın bir sorunu yöneticiye bildirmesidir. Gizli muhalefet, çalışanın bu problemi, meslektaşına iletmesi olup; çalışanı, motive etmekte ve yabancılaşmayı engellemektedir (Goldman ve Myers, 2015). Dolaylı muhalefet, bir problem ya da hoşnutsuzluğu, çalışanın örgüt dışından kişilere anlatmasıdır (Kassing, 1998). Tutar ve Sadykova'ya (2014) göre; örgütsel demokrasi, açık muhalefeti pozitif etkilemektedir. Yıldız (2013), örgütsel muhalefetin örgütsel bağlılık ve sinizmle ilişkini incelemiştir. Öğretmenler ile yapılan çalışma sonucuna göre; katılımcıların örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm algıları arasında yüksek düzeyde negatif, örgütsel muhalefet algıları ile orta düzeyde negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Giritli ve arkadaşlarının (2007), CIB- International Council for Research and Innovation in the Building and Construction adlı projesinde, Türk inşaat sektörünün kültürel özellikleri incelenmiştir. İlgili proje kapsamında, orta ve büyük ölçekli Türk müteahhitlik firmalarının kültürel özellikleri ve bu özelliklerin firmaların iç ve dış pazardaki rekabet gücünü nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bu amaçla; 107 yüklenici ve 27 mimari büroda karar verici pozisyonda 826 profesyonel ile görüşme yapılmıştır. İlgili araştırma sonucunda; yapı ve mimarlık alanında faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunun hiyerarşi ve klan kültürüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, piyasa ve adhokrasi kültürüne sahip işletmelerin sayısı daha düşük çıkmıştır.

Devine ve Maassarani (2011), hiyerarşik örgütlerde çalışanın yapıcı eleştirisinin, yönetici tarafından ters karşılanabileceğini ifade etmişlerdir. Bakan vd. (2017), çalışanların öz yeterliliklerinin, örgütsel muhalefeti pozitif etkilediğini tespit etmişlerdir. Kassing ve Avtgis (2001) ve Kassing'e (2000) göre; örgüt kültürü, örgütsel muhalefeti oluşturmaktadır.

Sadykova ve Tutar (2014), örgütsel demokrasi ve örgütsel muhalefet ilişkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda; kişisel değerlere saygılı olmak ile demokratik yönetim; demokratik davranış ile açık muhalefet arasında pozitif, demokratik tutum ile açık muhalefet arasında negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir sonuç olarak; otorite algısı ile açık, dolaylı ve gizli muhalefet arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Butcher ve Clarke (2002); örgütsel demokrasinin olduğu örgütlerde çalışanların kararlara katıldıkları ve yöneticilerin yetki devri yaptıklarını belirtmişlerdir. Yapılan açıklamalar ve literatürden hareket edilerek araştırmanın modeli (Şekil 2) ve hipotezleri oluşturulmuştur.

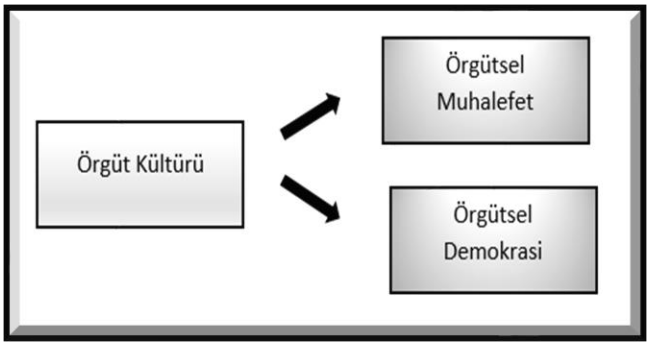

Şekil 2: Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:
H_1: Örgüt kültürü, örgütsel muhalefeti pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{11}: Klan kültürü, örgütsel muhalefetin açık, gizli ve dolaylı boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{12}: Hiyerarşi kültürü, örgütsel muhalefetin açık, gizli ve dolaylı boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{13}: Adhokrasi kültürü, örgütsel muhalefetin açık, gizli ve dolaylı boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{14}: Pazar kültürü, örgütsel muhalefetin açık, gizli ve dolaylı boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_2: Örgüt kültürü, örgütsel demokrasiyi pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{21}: Klan kültürü, örgütsel demokrasinin katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{22}: Hiyerarşi kültürü, örgütsel demokrasinin katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{23}: Adhokrasi kültürü, örgütsel demokrasinin katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{24}: Pazar kültürü, örgütsel demokrasinin katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

3. YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Amacı ve Örneklem

Araştırmanın amacı; örgüt kültürünün, örgütsel muhalefet ve demokrasiye etkisinin incelenmesidir. Araştırma örneklemini, İstanbul'da inşaat sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli bir işletmenin 380 çalışanı oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Katılımcıların %75'i (285 kişi) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %85'i evlidir (323 kişi). Katılımcıların %80'i (304 kişi) saha teknik personeli ve işçilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %20'si orta düzey yöneticidir.

3.2. Veri Toplam Yöntemi ve Ölçekler

Veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket sorularının ölçümünde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır (5= Tamamen katılıyorum, 1= Hiç Katılmıyorum).

Örgüt kültürünü ölçmek için, Quinn ve Cameron'un (1999) yirmi dört soruluk ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek "klan kültürü, adhokrasi kültürü, pazar kültürü ve hiyerarşi kültürü" olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği (α) 0,89'dur.

Örgütsel muhalefeti ölçmek için, Kassing (1998) tarafından geliştirilen yirmi dört soruluk ölçekten yararlanılmıştır. Örgütsel muhalefet "açık, gizli ve dolaylı muhalefet" olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği (α) 0,88'dir.

Örgütsel demokrasiyi ölçmek için, Geçkil ve Tikici (2013) tarafından geliştirilen yirmi sekiz maddelik ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek boyutları "katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik" olarak beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği (α) 0,91 olarak tespit edilmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 23.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Veriler, korelasyon ve çoklu regresyon yöntemleriyle analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlikleri

İstatistiksel analizlere başlanmadan önce örneklerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Yapılan ölçümler sonucu, örgüt kültürü, örgütsel muhalefet ve demokrasi ölçek değerlerinin -2,0 ile +2,0 referans aralığında olduğu tespit edilmiş ve verilerin normallik varsayımını karşıladığı belirlenmiştir.

Örgüt kültürü, örgütsel muhalefet ve örgütsel demokrasi ölçeklerinin faktör yüklerini belirlemek için keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Örgüt kültürü ölçeğinin, Kaiser Meyer Olkin değeri (0,81) ve Barlett Küresellik testi sonucu geçerlilikleri sağlanmıştır. Örgüt kültürü dört alt boyuta ayrılmıştır. Adhokrasi kültürü

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

boyutunun faktör yükleri 0.715-0,813; hiyerarşi kültürünün faktör yükleri 0,820-0,845; klan kültürünün faktör yükleri 0,818-0,851 ve pazar kültürünün faktör yükleri 0,721-0,823 arasında değişmektedir.

Örgütsel muhalefet, üç boyuta ayrılmıştır (KMO=0,82). Örgütsel demokrasi, beş boyuta ayrılmıştır (KMO= 0,89). Örgütsel demokrasinin katılımcılık boyutunun faktör yükleri, 0,676-0,877; şeffaflık alt boyutunun faktör yükleri 0,522-0,662; adalet alt boyutunun faktör yükleri 0,781-0,821; eşitlik alt boyutunun faktör yükleri 0,588-0,717 ve hesap verebilirlik alt boyutunun faktör yükleri 0,569-0,723 arasında değişmektedir. Tablo 2'de örgüt kültürü, örgütsel muhalefet ve örgütsel demokrasi arasındaki ilişkilerin yönünü gösteren korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2: Korelasyon Tablosu

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Hesap (1)	1	0,280**	0,309**	0,278**	0,261**	-0,087	0,028	0,231*	0,219*	0,033	0,072	0,080
Eşitlik (2)		1	0,370**	0,409**	0,400**	-0,059	0,034	0,283**	0,275**	0,042	0,099	0,092
Adalet (3)			1	0,481**	0,495**	-0,120*	0,069	0,223**	0,097	0,036	0,216*	0,229*
Şeffaflık (4)				1	0,584**	-0,105*	-0,003	0,276**	0,060	0,072	0,258**	0,247**
Katılım (5)					1	-0,108*	0,103*	0,166**	0,175**	0,059	0,263**	0,281**
Klan (6)						1	0,275**	0,173**	0,161**	0,092	0,013	0,006
Adhokrasi (7)							1	0,150**	0,064	0,068	0,085	0,234**
Pazar (8)								1	0,569**	0,214**	0,368**	0,243**
Hiyerarşi (9)									1	0,284**	0,425**	0,303**
Açık (10)										1	0,379**	0,254**
Gizli (11)											1	0,646**
Dolaylı (12)												1
N=380; *p<0,05 **p<0,01												
Ort.	4,27	4,18	4,16	4,18	4,10	4,20	4,27	4,12	4,12	4,26	3,74	4,24
ss	0,67	0,52	0,68	0,58	0,70	0,67	0,66	0,85	0,82	0,51	0,44	0,54

Tablo 2'de örgüt kültürü boyutları (klan, pazar, hiyerarşi ve adhokrasi); muhalefet boyutları (açık, gizli, dolaylı) ve örgütsel demokrasi boyutları (katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik) boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Pazar kültürü ile açık muhalefet (r=0,214**), gizli muhalefet (r=0,368**), dolaylı muhalefet (r=0,243**); hiyerarşi kültürü ile açık muhalefet (r=0,284**; p=0,00), gizli muhalefet (r=0,425**; p=0,00), dolaylı muhalefet (r=0,303**; p=0,00); pazar kültürü (r=0,231*; p=0,00) ve hiyerarşi kültürü (r=0,219*) ile hesap verebilirlik; pazar (r=0,283**) ve hiyerarşi kültürü (r=0,275**) ile eşitlik; pazar (r=0,276**) ile şeffaflık; pazar kültürü (r=0,223**) ile adalet zayıf derecede pozitif ve anlamlı ilişkili çıkmıştır. Hiyerarşi kültürü ve gizli muhalefet, orta derecede pozitif ve anlamlı ilişkili çıkmıştır. Hiyerarşi kültürü ile örgütsel demokrasinin adalet ve şeffaflık boyutları ile ilişki bulunamamıştır.

Gizli ve dolaylı muhalefet ile örgütsel demokrasinin adalet boyutu (r=0,216*; r=0,229*); gizli ve dolaylı muhalefet ile örgütsel demokrasinin şeffaflık boyutu (r= 0,258**; r=0,247*); gizli ve dolaylı muhalefet ile örgütsel demokrasinin katılım boyutu r= 0,263** ; r=0,281**); adhokrasi ve dolaylı muhalefet (r=0,234**); pazar kültürü ile dikey, yatay ve dolaylı muhalefet (r=0,214**, r=0,368**, r=0, 243**); hiyerarşi kültürü ile dikey, yatay ve dolaylı muhalefet (r=0,284**; r=0,425**; r=0,303**) arasında zayıf ve orta dereceli pozitif ve anlamlı ilişkiler mevcuttur. Tablo 3'de ve Tablo 4'de, hiyerarşi ve pazar kültürüne ait çoklu regresyon sonuçları gösterilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 3: Çoklu Regresyon Tablosu (Hiyerarşi Kültürü)

	Standardize Olmayan Değişkenler		Standardize Değişkenler			
	β	Std. Hata	β	t	p	F
Gizli Muhalefet	0,796	0,08	0,425	9,139	0,000	83,514
Açık Muhalefet	0,456	0,07	0,284	5,276	0,000	33,248
Dolaylı Muhalef.	0,462	0,07	0,303	6,181	0,000	38,208
Eşitlik	0,276	0,08	0,175	3,447	0,000	11,880
Katılım	0,195	0,05	0,175	3,447	0,000	11,878

Tablo 3'e göre hiyerarşi kültürü, açık muhalefeti (β =0,28; p=0,000); gizli muhalefeti (β =0,42; p=0,000); dolaylı muhalefeti (β=0,30; p=0,00); hiyerarşi kültürü, örgütsel demokrasinin eşitlik ve katılım alt boyutlarını anlamlı olarak etkilemektedir (β =0,17; p=0,000).

Tablo 4: Çoklu Regresyon Tablosu (Pazar Kültürü)

	Standardize Olmayan Değişkenler		Standardize Değişkenler			F
	β	Std. Hata	β	t	p	
Katılım	0,191	0,05	0,166	3,280	0,000	10,758
Şeffaflık	0,256	0,07	0,176	3,480	0,000	12,113
Adalet	0,278	0,06	0,223	4,445	0,000	19,755
Eşitlik	0,298	0,08	0,183	3,616	0,000	13,078
Açık Muhalefet	0,353	0,08	0,214	4,255	0,000	18,105
Gizli Muhalefet	0,708	0,09	0,368	7,691	0,000	59,146
Dolaylı Muhalefet	0,382	0,07	0,243	4,880	0,000	23,811

Tablo 4'de pazar kültürü örgütsel demokrasinin katılım boyutunu (β =0,16; p=0,000); şeffaflığı (β =0,17; p=0,000); adaleti (β =0,22; p=0,000); eşitlik (β =0,18; p=0,000); açık muhalefeti (β =0,21; p=0,000); gizli muhalefeti (β =0,36; p=0,000) ve dolaylı muhalefeti (β =0,24; p=0,000) etkilemektedir. Araştırma sonucunda; H_{22} ve H_{24} kısmen kabul edilmiştir. H_{12} ve H_{14} hipotezleri ise, kabul edilmiştir. Araştırmanın bu sonucu, sadece hiyerarşi ve pazar kültürlerinin, örgütsel muhalefet ve demokrasiyi etkilediğini göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Küreselleşme ve endüstriyel teknolojinin gelişimi, katılımcı çalışanları ve birleştirici lider-yöneticileri arttırmıştır. İş hayatında hemen hemen tüm sektörler, değişim ve yenilikten faydalanmaktadırlar. Doğal afetlerin, ağır hasarlara yol açması hem inşaat şirketlerini hem de onlara yatırım yapan insanları mağdur etmektedir. Bu nedenle yapı güvenliğinin ve kalitesinin artması için, sektörün yeni gelişmeleri takip etmesi ile birlikte deneyimli ve kalifiye iş görene, orta kademe ve üst yönetici-liderlere ihtiyaç vardır. Bu açıdan demokratik örgütlerin temel başarı faktörü, demokratik kültürünün gelişimine destek veren bir üst yönetimin olması ve yöneticilerin desteği ile demokrasinin, tüm çalışanlarca benimsenmesidir (Fenton, 2002). Ancak işletme başarısını, sorunları özgürce masaya yatırıldığı bir kültür etkilemektedir. Bu bağlamda Ataç ve Köse (2017: 117), 387 beyaz yakalı ile yaptıkları çalışmada; fikirlerin açıkça ifade edildiği örgütsel muhalefet düzeyinin artmasının, çalışanlarda örgütsel demokrasi algısı artışına neden olacağını tespit etmişlerdir.

İşletme kültürü; mitler, semboller, hikâyeler ve kahramanlar gibi unsurlardan oluşmakta ve kültür, çalışanların ve yöneticilerin tutum ve davranışları ile şekillenmektedir. Özdevecioğlu' na ve Akın'a (2013: 117) göre; örgütler parmak izi kadar eşsizdir ve bu örgütlerde farklı niteliklerde kültürler yaşamaktadır. Bu nedenle örgüt kültürleri; benzerlikler ve farklılıklar göz önüne alınarak sınıflandırılabilir.

Cameron ve Quinn (1999) kültürü; informel iletişim sistemini içeren aile şirketlerinin olduğu klan; yaratıcılık ve yenilikçiliği destekleyen adhokrasi; bireysel kazanç ve çıkarın ön planda olduğu pazar ve kontrol odaklı olan hiyerarşi kültürü olarak dört alt boyutta ifade etmiştir. Çalışanların, karara katılımları (demokrasi) ve farklı fikirleri savunmak için muhalif özellikleri, farklı örgüt kültürlerinde farklı sonuçlar meydana getirebilir. Bu araştırmanın birinci sonucu; inşaat sektöründe hiyerarşi ve pazar kültürünün ağırlıklı olmasıdır. Bu durum, inşaat işletmelerin projelerini kontrol odaklı ve bireysel kazançları hesaplayarak hazırladıklarını göstermektedir. Sonuçta inşaat sektörü, ekonominin büyümesini ve kalkınmasını sağlayan bir alandır. Bu sektörde birçok kişi istihdam edilmektedir. Bu nedenle inşaat projelerinde birim maliyet ve kârlılık hesapları ön planda olmaktadır. Ayrıca özellikle büyük çapta proje kararları, yönetim kurulları ve stratejik birimlerin onayından geçmektedir. Bu nedenle inşaat işletmelerinde, hiyerarşi ve pazar kültürlerinin ağırlıklı olması söz konusu olabilir. Araştırmanın bu sonucu; Giritli ve arkadaşlarının (2007), CIB -International *Council for Research and Innovation in the Building and Construction* adlı proje sonuçları tarafından kısmen desteklemiştir. İlgili araştırmada, inşaat sektöründe hiyerarşi kültürü hâkimdir ve bu alandaki yapı-denetim, proje verimliliğini sağlamaktadır.

Araştırmanın ikinci sonucu olarak; hiyerarşi ve pazar kültürünün, örgütsel demokrasi ve muhalefete etkisi tespit edilmiştir. Bu açıdan; hiyerarşi kültürü, "gizli, açık ve dolaylı muhalefet" ile ilişkilidir. Ayrıca hiyerarşi kültürü, örgütsel demokrasinin "katılım ve eşitlik" boyutunu pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Diğer taraftan pazar kültürü, örgütsel demokrasinin "katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik" boyutlarını ve örgütsel muhalefetin "açık, gizli ve dolaylı muhalefet" boyutlarını pozitif ve anlamlı şekilde etkilemektedir.

Büyük ölçekli işletmelerin, kurumsal yönetim ilkelerini uyguladıkları dikkate alınırsa; araştırmanın bu sonucu, muhtemeldir. Ancak kurumsal yönetim ilkelerinden şeffaflık boyutunun, hiyerarşik kültür ile ilişkili çıkmaması dikkat çekici bir noktadır. Diğer taraftan hiyerarşi ve pazar kültürünün hâkim olduğu işletmelerde, daha çok kurmay yönetici ve meslektaşlarla fikir alışverişi yapılmaktadır. Çünkü çalışanlar, teknik bir problem ya da riskli durumlar ile karşılaştıklarında ve sahada çalıştıklarından ancak o alanda çalışan meslektaşları ve saha amirlerinden destek görebilmektedirler. Bu noktada çalışanlarına daha yaratıcı ve üretken olacakları yenilikçi projeler için destek sağlamaları ve daha çok yetki devri yapmaları, yöneticilere önerilir. Gelecek araştırmalarda sosyal kimlik ve örgütsel bağlılık değişkenleri de eklenerek, araştırmada incelenebilir.

KAYNAKÇA

1. Akıncı, B. Z. (1997). Örgüt kültürü, özellikleri ve boyutları. *Human Resources,* 6.
2. Ataç, L. O. ve Köse, S. (2017). Örgütsel demokrasi ve örgütsel muhalefet ilişkisi: Beyaz yakalılar üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46*(1).
3. Bakan, İ., Doğan, İ. F. ve Yılmaz, Y. S. (2017). Çalışanlarda mesleki öz yeterlilik algısı ile örgütsel muhalefet ilişkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 9*(2).
4. Butcher, D. ve Clarke, M. (2002). Organizational politics: The cornerstone for organizational democracy. *Organizational Dynamics, 31*(1).
5. Cameron, K. S. ve Quinn, R. E. (1999). An introduction to changing organizational culture. *Diagnosing and changing organizational culture: Based on the competing values framework,* 1-17.
6. Collom, E. (2003). Two classes and one vision? Managers and workers' attitudes toward workplace democracy. *Work and Occupations,* 30(1).
7. Daft, R. L. (2001). *Organizational theory and design* (7th Ed.). Australia: South-Western.
8. Deal, T. E. ve Kennedy, A. A. (1982). *Corporate cultures: The rites and rituals of corporate life.* Harmonds Worth: Penguin Books.
9. Devine, T. ve Maassarani, T. F. (2011). *The corporate whistleblower's survival guide: A handbook for committing the truth*. USA: Berrett-Koehler Publishers.
10. Erdem, F. (1996). *İşletme kültürü.* Ankara: Fredrich-Naumann Vakfı Yayınları.
11. Eren, E. (2008). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi* (11. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
12. Fenton, L. T. (2002) *Democractic company for organizations transforming our workplace and our world.* USA: World Dynamic Inc.

13. İşcan, Ö. F. ve Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt kültürünün iş tatmini üzerindeki etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *21*(1), 119-135.
14. Geçkil, T. ve Tikici, M. (2015). Örgütsel demokrasi ölçeği geliştirme çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, *48*(4).
15. Giritli, H., Yazıcı, E., Oraz, G. ve Acar, E. (2007). Yapı sektöründe örgüt kültürü. *Yapı, 303.*Erişimadresi=https://www.researchgate.net/publication/313032060.Yapi__ _Sektorunde _Orgut_Kulturu (11.06.2020).
16. Goldman, Z. W. ve Myers, S. A. (2015). The relationship between organizational assimilation and employees' upward, lateral, and displaced dissent. *Communication Reports*, *28*(1), 24-35.
17. Gülova, A. A. ve Demirsoy, Ö. (2012). Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: hizmet sektörü çalışanları üzerinde ampirik bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, *3*(3), 49-76.
18. Gürdoğan, A. ve Yavuz, E. (2013). Turizm işletmelerinde örgüt kültürü ve liderlik davranışı etkileşimi: Muğla ilinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *24*(1), 57-69.
19. Kassing, J.. (1997). Articulating, antagonizing, and displacing: A model of employee dissent. Journal of Communication Studies, 48 (4).
20. Kassing, J. W. (1998). Development and validation of the organizational dissent scale. *Management Communication Quarterly*, *12*(2).
21. Kassing, J. W. (2000). Exploring the relationship between workplace freedom of speech, organizational identification and employee dissent. *Communication Research Reports,* 17.
22. Kassing, J. W. ve Avtgis, T. A. (2001). Dissension in the organization as it relates to control expectancies. *Communication Research Reports*, *18*(2).
23. Kaya, H. (2008). Kamu ve özel sektör kuruluşlarının örgütsel kültürünün analizi ve kurum kültürünün çalışanların örgütsel bağlılığına etkisi: Görgül bir araştırma. *Maliye Dergisi,* 155.
24. Kemal, A. (2002). *İşletmelerdeki örgüt kültürünün, toplam kalite yönetimine yatkınlığı açısından değerlendirilmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
25. Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınevi.
26. Nelson, D.L. ve Campbell, J.Q. (1997). *Organizational behaviour*. Eagan, Minnesota- United States: West Publishing Company.
27. Özalp, E. ve Kırel, C. (2000). *Örgütsel davranış* (5.Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
28. Özdevecioğlu, M. ve Mahmut, A. (2013). Yöneticilerin örgüt kültürü ve örgütler arası vatandaşlık davranışları algılamaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, *3*(2).
29. Pehlivan, İ. (2001). *Yönetsel mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem.
30. Rizvi, F. (2005). *Indefence of organizational democracy.* In Smyth, J. (Ed.), Critical perspectives on educational leadership, New York: Routledge.
31. Yıldız, K. (2013). Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Studies*, *8*(6).
32. Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (1998). *Örgütsel psikoloji* (3. Baskı). Bursa: Alfa Yayınları.
33. Schein, E. H. (1985). *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
34. Schein, E.H. (1992). *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey–Bass.
35. Smith, M. (1976). Barries to organizational democracy in public administration. *Administration and Society*, 8 (3), 275-317.
36. Sözer, Z. (2006). *Örgüt kültürünün iş gören motivasyonu ile ilişkisi ve bir uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
37. Tetlock, P. E. (1985). Integrative complexity of American and Soviet foreign policy rhetoric: A time-series analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *49*(6).
38. Topaloğlu, C ve Çetin, A. (2018). Otel işletmelerinde Cameron-Quinn örgüt kültürü tiplerinin yenilikçiliğe etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* 6 (2).

39. Tung, R. ve Thomas, D. (2003). *Human resource management in a global world: The contingency framework extended*. In D. Tjosvold ve L. Kwok (Eds.), Cross-Cultural Management. Foundations and Future. Hampshire, England: Ashgate.

40. Tutar, H. ve Sadykova, G. (2014). Örgütsel demokrasi ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *İşletme Bilimi Dergisi*, *2*(1), 1-16.

41. Tütüncü, Ö. ve Akgündüz, Y. (2012). Seyahat acentelerinde örgüt kültürü ve liderlik arasındaki ilişki: kuşadası bölgesinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *23*(1).

42. Unutkan, G.A. (1995). *İşletmelerin yönetimi ve örgüt kültürü*. Ankara: Türkmen Kitabevi.

43. Van Buskirk, W. ve Mc Grath, D. (1999). Organizational cultures as holdings environments. *Human Relations*, 52 (6).

44. Yücel, İ. ve Koçak, D. (2014). Örgüt kültürü ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII

45. Yücel, İ. ve Koçak, D. (2016). Örgüt kültürü ile personel güçlendırme arasındakı ılıskıye yönelık bır arastırma. *Kafkas University. Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal*, *7*(12), 1.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(59)

İbrahim BARAN[369]

MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEMEL UNSURLARI
KEY ELEMENTS OF CONSERVATISM

ÖZ

Türk siyasi tarihinin en temel siyasal ideolojilerinden biri olan muhafazkârlık, Türkiye'de özellikle son 20 yılda üzerinde sıkça konuşulan konuların başında gelmektedir. Batı menşeli kavramı tanımak ve doğru tanımlayabilmek, Türkiye'de siyaseti yönlendiren ana unsurları da doğru anlamaya yardımcı olacaktır. Bu bakımdan muhafazakârlığın ne olduğu kadar, hangi temel unsurlar üzerine inşa edildiği de önemlidir.

Çalışmamızda, ideolojiyi ortaya koyan temel kriterler özetle ortaya konularak, muhafazakârlığın tanımını somutlaştırmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakarlık, mülkiyet, otorite, hiyerarşi, toplum.

ABSTRACT

Conservatism, one of the most important political ideologies in Turkish Political History, in particular is among the subjects discussed frequently in the last 20 years in Turkey. To recognize and correctly define this western origin concept, the main factors that drive politics in Turkey will help to understand the truth. In this respect, what elements Conservatism is built on is as important as its definition.

In my study, the main criteria that reveal ideology will be summarized and it will be tried to embody the definition of conservatism.

Keywords: *Muhafazakarlık, mülkiyet, otorite, hiyerarşi, toplum.*

[369] **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Ögrencisi**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Muhafazakâr düşüncenin ana temalarından biri gelenektir. Çünkü muhafaza etme düşüncesi, geleneğin iyi özellikleriyle ve onun kalıcılığını ortaya koyan toplumsal kurumlarla yakın ilişki içerisindedir. Muhafazakârlığa göre gelenek, geçmişin birikimini ve yaşanan tecrübelerin sembolü olan kurumları temsil eder. Tayfun Atay, gelenekle moderni birbirinin zıddı olan sosyolojik örüntüler olarak tanımlamanın, aşılması hayli zor olan bir düşünce halinde sosyal bilimler ve toplumsal mühendislik uygulamalarında uzun yıllar belirleyici olduğunu ifade eder. Atay'a göre söz konusu anlayış, geleneğin geçmiş ve ona ait tecrübelerle eşitlenmesine neden olmuş, bu durumu da bugünü yaşama ve geleceği teşkil etme yolunda vazgeçilmesi gereken bir engel olarak görmüştür (Atay, 2009: 155).

Geleneğin muhafazakârlıkla ilgisine ilişkin Andrew Heywood, muhafazakârlığın tekrar eden temel mevzularından birinin gelenek savunusu olduğuna işaret etmiştir. Ona göre gelenek, genel itibariyle zamanın tahribatına karşı ayakta kalabilmiş değerlerle kurumları, bir kuşaktan ötekilere aktarılan değerler olarak tanımlanabilir. Heywood'a göre muhafazakârlar; kurumların yahut değerlerin, kişilerin ihtiyaç ve çıkarlarına ne kadar yaradığı sınavına tabi tutulduktan sonra söz konusu sınavı geçememişlerse, dönüştürülmeleri gerektiğini savunan liberallerden ayrılırlar. Muhafazakârlara göre geleneksel kurumlar ve değerler birtakım nedenlerden dolayı tarih sınavından başarıyla geçmişlerdir ve dolayısıyla korunmak zorundadırlar (Heywood, 2007: 90).

Tayfun Atay, geleneğin yalnızca geçmişle ilgili ve mahdut bir içerik olmanın çok ötesinde, yaşanan zamana ve geleceğe bağlanacağını ifade eder. Ona göre bu bakımdan geleneği gelen-ek şeklinde yorumlamak ve okumak gerekmektedir. Yani geçmişten günümüze gelen, bugün de mevcudiyeti olan ve geleceğe doğru uzanacak ek, bir öz veya mayadır. Atay, özellikle Türkiye'deki gelenekçi muhafazakârların; geleneği sadece mazide kalan, dolayısıyla yaşanıp nihayete ermiş bir kalıntıdan ibaret yahut bugün herhangi bir işlevi bulunmayan bir kavram şeklinde yorumlayan modernist bakışın karşısında olduklarını savunur. Ve onlara göre geleneğin hem bugün hem gelecekte oldukça etkin bir unsur olduğunun altını çizer (Atay, 2009: 156).

Doğu Ergil; muhafazakârların geleneklere, tecrübelere ve sürekliliğe değer verdiklerini ifade ederek onların insan hayatının oldukça hassas birtakım dengelere dayandığına inandıklarını ve bu nedenle mekanik yahut matematiksel türden kesinlik ifade eden kurallarla inşa olunan formüllere ihtiyaçlarının olmadığını vurgular. Muhafazakârların örgüt inşa etmekten ziyade bilgi, gelenekler, kendiliğinden oluşmuş örgütlenmelerle medeniyetlerin yavaş yavaş evrilmelerine inandıklarının altını çizer (Ergil, 1986: 273).

Bu çerçevede muhafazakâr düşüncenin geleneğe ilaveten 4 temel unsuru bulunmaktadır:

1. İnsani Eksiklik

Muhafazakâr düşünce, insanın tabiatı kavramına oldukça karamsar yaklaşmaktadır. Bu düşünceye göre insan üç sıfatla tanımlanabilir: Kısıtlı, tâbi ve güvenliğe muhtaç. Mehmet Akif Kayapınar, muhafazakârlığın insana bakışını değerlendirirken, ideolojiye göre insanın doğası gereği fiziksel, düşünsel ve duygusal mânâda kusurlu ve eksik şeklinde yorumlandığını aktarır. Kayapınar, muhafazakârların insanın zihin dünyasında yaşadıklarının, özellikle de insani yönünü bihakkın kavramaktan aciz olduklarının altını çizer. Çünkü doğanın bilgisinden farklı olarak, beşerî bilgilere değişkenlerin kontrol edilebildiği laboratuvar şartlarında ulaşılmaz. Dolayısıyla Kayapınar'a göre muhafazakârlık, ferdî bilgiye ve ferdî akla alternatif olarak kolektif bilgi ve aklı öne çıkarmaktadır. Dahası muhafazakârlara göre kolektif bilgi ve aklın ete kemiğe büründüğü yapı da toplumun ta kendisidir. Kayapınar, bu nedenle muhafazakârların, bireylerin tabii hallerindeki noksanlıklarını gideren, duygusal ve hissi manada aşırılıklarını sınırlayan kısacası insanı kendisi yapan kurumun toplum olduğunu iddia ettiklerinin altını çizer (Kayapınar, 2004).

Heywood'sa diğer düşünce sistemlerinin, insanın tabiatı gereği iyi olduğu ve sosyal şartların düzeltildiği takdirde iyi kılınabileceklerini söylediklerini aktarır. Söz konusu ideolojilerin en marjinal olanlarının kapsamlarında bulunan bu inançların ütopik olduğunu vurgular. İdeal toplumların mükemmel insanları tasavvur ettiklerini, muhafazakârların ütopik oldukları gerekçesiyle böylesi ideallerin üzerinde pek fazla durmadıklarını söyler. Ve argümanlarını insanoğlunun yeterince eksik olduğu ve mükemmelleştirilemeyecekleri kurgusu üzerine bina ettiklerinin altını çizer. İnsanoğlunun eksikliğinin çeşitli şekillerde anlaşılacağı üzerinde duran Heywood, muhafazakârlıkta insanın önce psikolojik olarak mahdut ve

bağımlı oldukları düşüncesinin varlığından bahseder. Muhafazakârlara göre insanlar yalıtımdan ve istikrarsız olmaktan korkarlar. Psikolojik olarak güven ortamına ve görünür olana sığınırlar. Ve hepsinden de önemlisi muhafazakârlar, insanların bulundukları yerin farkında olmanın sağladığı güven atmosferine ihtiyaç duyarlar (Heywood, 2007: 92).

Bekir Berat Özipek ise, muhafazakârların mütevazı insan düşüne sahip olduklarını, onların insanın tabiatı gereği sınırlı bir varlık olarak algılandıklarını ifade eder. İnsanın mahdut olduğu anlayışı Özipek'e göre Aydınlanma düşüncesinin meydana getirdiği insan algısına karşı bir tepki olarak değerlendirilmelidir. Aydınlanmanın bireye sıra dışı bir iyimserlikle baktığını vurgulayan Özipek, aydınlanma felsefesinin insana ve onun aklına kurucu bir misyon yükleyerek, aydınlanmış akla sahip olan bir insanın dünyayı algılama ve değiştirme potansiyeline atıf yapmıştır. Fakat, 18. yüzyıl filozoflarının ısrarla savundukları bu bakış açısı, sonradan yaşanan gelişmelerle birlikte bir tepki birikimini ortaya çıkarmıştır. Fransız İhtilali'nin ardından hususiyetle aydınlanma düşüncesinden etkilenen ve kendilerinde öyle ya da böyle dünyayı dönüştürme potansiyeli gören liderlerin ve kadroların, insanoğlunu içerisine sürükledikleri felaketler ve bu dönemde yaşattıkları acılar, zamanla daha da belirgin hale gelen muhafazakâr insan hayalinin de zeminini teşkil etmiştir. Bu çerçevede, muhafazakâr düşünceyi benimsemiş bir kişi; insanı maziden, geleneklerden, dinlerden ve ona kimlik kazandıran kurumlardan azade, dünyanın tamamını anlayabilecek ve onu değiştirebilecek kurucu bir unsur gözüyle değil; aksine hali hazırda mükemmel olmayan ve hiçbir zaman da mükemmel olamayacak bir varlık olarak görür. Ve bu varlık, yalnızca kurumlar ve değer örgüleriyle desteklendiği takdirde güçlü olabilir (Özipek, 2007).

2. Mülkiyet

Muhafazakârlara göre mülkiyet, insan karakterinin dışsallaşmış halidir. Robert Nisbet, mülkiyetin insanoğlunun harici uzantısından daha fazlası olduğunun altını çizerek, onu aynı zamanda insan ihtiyacının cansız bir hizmetçisi olarak tanımlar. Ona göre mülkiyet, medeniyette bulunan her şeyin de ötesinde, insanoğlunun insaniyetinin ve onun tüm doğa üzerinde bulunan üstünlüğünün mutlak koşuludur. Nisbet Romalı iddiaya değinerek, insanın çok eski dönemlerde bir toprak parçasını alıp, onun kendisine ait olduğunu ilan etmediği müddetçe, üzerindeki her şey hakkında egemenlik iddia etmesi ve böylece bu durumun medeniyetin gelişiminde önemli bir adım olarak yer etmesinin mümkün olmayacağını dile getirmiştir (Nisbet, 2007: 118).

Heywood'a göre de muhafazakâr düşünce için mülkiyet; derinlikli ve zaman zaman gizemli denilebilecek kadar öneme sahip bir değerdir. Onun tıpkı liberaller gibi muhafazakârlar için de kazanılan bir şey olduğunu, bununla beraber mülkiyetin pek çok psikolojik ve toplumsal yararları olduğunu da öne sürer. Mülkiyet ister bankada ister gayr-ı menkul olarak bulunmuş olsun, kişilere bir koruma kaynağı tahsis etmektedir (Heywood, 2007: 101).

Hüseyin Şeyhanlıoğlu, muhafazakâr düşüncenin toplum ve devlet hayatında mülkiyetin korunması hususuna özel önem verdiğine değinir. Bunun sebebi de yalnızca ayakta kalmak veya maddi anlamda huzurlu olmakla değil, bunlarla birlikte mülkiyetin geleneklerin korunması ve canlılığına zemin hazırlamasına dayanmaktadır. Muhafazakârlar, mülkiyetin korunduğu takdirde, özgürlüklerin de muhafaza edilebileceğini iddia ederler. Özgürlüğün güvence altına alınmış olması da doğal olarak hayatın güvenliği demek olacaktır (Şeyhanlıoğlu, 2014).

Nisbet muhafazakârların mülkiyet meselesine yaklaşımını anlatırken, onların mülkiyete önem vermelerinin gariban ve yoksulların hallerine kayıtsız kalmayı teşvik ettikleri gibi bir anlam çıkarmamak gerektiğinin altını çizer. Muhafazakârların mülkiyetle ilgili sınırlarının çerçevesinden bahsederken de toplumsal bazı grupların aileden başlamak suretiyle kiliseyi de içine alan bir çevreye yardım sunmak için kurulduklarını ve söz konusu yardımların müşterek girişimlerle gerçekleştiğini, hiçbir kamusal yardımın da kabul edilmediğini aktarır. Muhafazakârların kanaatine göre, bu aracı kurumlar bireylere daha yakındır ve toplumsal etki gücü bakımından kişilerin doğal müttefikleridir. (Nisbet, 2007: 123).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3. Otorite ve Hiyerarşi

Muhafazakârlığın Burke'ten bu yana savundukları en temel dinamiklerden biri başta aileye olmak üzere devlete kadar uzanan hiyerarşik bağlılıktır. Söz konusu otorite anlayışı, yine muhafazakârlığın geleneğe atfettiği önemden kaynaklanmaktadır. Fatih Duman, muhafazakâr düşüncenin insanın kısıtlı ve eksik olduğu düşüncesinden hareketle, toplumda oldukça farklı şekillerde otoritelerin oluştuğunu vurgulamıştır. Hangi temel referans noktalarına dayanırsa dayansın, muhafazakârlara göre otorite, toplumsal nizamın vazgeçilmez bir parçası gibi görülmektedir. Ve bu nedenle de, muhafazakârlara göre tabii bir zorunluluğun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Duman, muhafazakârların otorite kavramına yaklaşımını; ailelerde ebeveynlerin otoritesinin, eski çağlarda efendilerin köleleri üzerindeki otoritesinin ve hükümdarların tebaaları üzerindeki otoritelerinin ilahi bir kaynağa dayanması nedeniyle itaat yükümlülüğünün zaruri bir noktada bulunduğu durumlar olarak yorumlar. Muhafazakârlar, söz konusu otoritelerin tarihi süreç içerisinde kendilerinden oluştuğu için, önemli işlevleri yerine getirdiklerine ve mevcudiyetlerini sürdürdüklerine inanırlar (Duman, 2017).

Heywood, hiyerarşi kavramıyla ilgili olarak, muhafazakârların, toplumların tabiatları gereği hiyerarşik olduklarını ifade ettiklerini söyler. Bununla beraber, yerleşik toplumsal derecelerle nitelenirler. Bu nedenle muhafazakârlara göre sosyal eşitlik başarılamaz ve istenemez, bundan dolayı da kabul görmez. Bireyler açısından doğal eşitliğin reddi, muhafazakârları liberallerle yakınlaştırmıştır. Muhafazakâr düşünce, organik toplumlarda eşitsizliklerin kaçınılmaz bir sonuç olduğunu ve bu durumun yalnızca kişisel farklılıklar dolayısıyla ortaya çıkan bir özellik olmadığını iddia etmektedir. Hiyerarşiye yapılan bu vurgular, Heywood'a göre muhafazakârların otorite kavramına verdikleri anlamla güçlenmiştir. Onlara göre otorite, toplumların tabiatında ve bütün sosyal kurumlarda kök salmıştır. Ve otoritenin; okullarda öğretmenlerce, işyerlerinde patronlarca, toplumda da devlet tarafından kullanılması gerektiğini ısrarla vurgularlar (Heywood, 2007: 100).

Ergil, muhafazakâr düşüncede otoritenin bulunmadığı bir yerde kaostan bahsedileceği vurgusuna temas ederek, kaosun egemenliği söz konusu olduğundaysa toplumsal yıkımın söz konusu olacağını aktarır. Muhafazakârların, zikredilen kargaşayı önlemek için çeşitli öğelerden bahsettiklerini ifade ettikten sonra, bunlardan ilkinin toplumsal hiyerarşi olduğunu söyler. Ona göre toplumsal hiyerarşi, yüzlerce yıl boyunca siyasette, kültürel ve toplumsal hayatta yetenekleri bilgi ve becerileri somutlaşmış bir lider gerçeğiyle liderlik kadrosu ortaya çıkarmıştır (Ergil, 1986: 281).

4. Organik Toplum

Muhafazakâr düşünce, toplumu kişilerin ferdi çabalarının ürünü olan bir bütün şeklinde değerlendirmez. Muhafazakârlara göre, toplumlar organik birer bütündürler. Toplumu, kişisel üreticiliğin bir çıktısı olarak görmek yerine, onu bir bütün olarak varolan ve yaşayan bir olgu olarak değerlendirirler. Organik toplum teklifi, Ahmet Okumuş'a göre sosyolojik ilişkileri araçsal şekilde tanımlamaya alışık liberal düşünce sistemine karşı olarak ortaya atılmıştır. Organik toplum iddiası, toplumların canlı birer organizma olduklarını, uzviyetlerinin bulunduğunu ifade eder. Okumuş, muhafazakârların organik toplum idealine göre toplumların kurucu münasebetler üzerine yükseleceğini ve insanın dışında değil, bizatihi onu inşa eden bir etken olarak tanımladıklarını söyler. Dolayısıyla muhafazakâr düşünce, mensubiyet öğesini vazgeçilemez olarak görür. Hatta, muhafazakârlar mensubiyeti, asli unsur ve birincil kimlik katmanı olarak değerlendirirler (Okumuş, 2005).

Heywood, organik toplum anlayışının muhafazakârlıktaki önemine değinirken, liberalizm ve sosyalizmin topluma bakışları üzerinden kıyaslamalar yapar. Organik imasının, muhafazakâr düşünce için oldukça kuvvetli anlamlar barındırdığının altını çizen Heywood, toplumların kendi gayeleri için rasyonel fertler tarafından inşa olunduğunu savunan liberal ve sosyalist akımlardan farklılaşır. Toplumların iyileştirilebileceği argümanına muhafazakârlar, onun organik olduğunu ve bu sebeple yapısının bireylerin denetimlerini aşan birtakım dinamiklerce şekillendirilebileceğini, dolayısıyla toplumların hassas dokularının ona mensup olan bireylerce korunması gerektiğini vurgulayarak karşı çıkmaktadırlar (Heywood, 2007: 96).

İnsan tabiatının, kişilerin politik etkinliklerinde ve siyasi iktidarların insan adına yapabileceklerine sınır getirdiğini iddia eden Ergil'e göre ise insanın kısıtlı oluşu ve muhakeme yeteneğindeki noksanlıklar, muhafazakâr felsefenin temelini oluşturmaktadır. Ergil de siyasetin geleneksel olandan ayırıp rasyonalizm üzerine inşa etmenin bir mühendislik projesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre muhafazakârlar, toplumu

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

rasyonalite ile inşa etmeye mesafeli durmuşlardır. Dolayısıyla toplum mühendisliğine de karşı çıkmaktadırlar. Toplumun büyük güçlüklerle inşa edilmiş hassas dengelerine adeta bir mühendis mantığıyla yapılacak müdahaleler, muhafazakâr mantaliteye göre bireyler arasında sağlanacak uyumla birlikte mevcutla gelecek arasında kurulacak ortaklığa da ciddi anlamda zarar verir. Muhafazakârlar, böyle bir uyuma zarar verildiği takdirde oluşacak durumun kaos olacağını ifade ederler (Ergil, 1986: 276-277).

SONUÇ

Geçmişte olduğu gibi bugün de enikonu anlaşılmaya ihtiyaç duyan muhafazakâr düşüncenin, Türkiye'de muhafazakâr olarak tanımlanan kişilerin düşünce sistematiğini ne kadar yansıttığı sorusuna hâlâ net olarak cevap verilememiştir. Haliyle, kavramın daha geniş çerçevede tartışılması ve sınırlarının kesin çizgilerle belirlenmesi gerekmektedir. Bu makale de söz konusu ihtiyaca yeniden ortaya çıkarmak adına, muhafazakârlığın temel unsurları hakkında asgari düzeyde bilgi vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Kuşkusuz, Türkiye'de dün olduğu gibi bugün ve yarın da muhafazakârlık tekrar tekrar masaya yatırılacak, gelişen dünyada kendini dönüştürme zaruretine binaen uzun yıllar akademik ve entelektüel camianın gündemini meşgul edecektir.

KAYNAKÇA

1. ATAY, T. (2009). Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk "Gelenek-çi" Muhafazakârlığı. M. Belge, & A. Çiğdem (Dü.) içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık (s. 155). İstanbul: İletişim Yayınları.
2. DUMAN, F. (2017). Muhafazakârlık. H. Y. Buğra Kalkan içinde, Siyasi İdeolojiler (s. 48). Ankara: Adres Yayınları.
3. ERGİL, D. (1986). Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 270.
4. HEYWOOD A. (2007). Siyasi İdeolojiler. Ankara: Adres Yayınları.
5. KAYAPINAR, M. A. (2004). Muhafazakârlık Neyi Muhafaza Eder? Anlayış.
6. NİSPET, R. (2007). Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek. (M. F.–K. Bülbül, Çev.) Ankara: Kadim Yayınları.
7. OKUMUŞ, A. (2005). Muhafazakârlığın Trajik Dönüşü. Anlayış.
8. ÖZİPEK, B. B. (2007). Muhafazakârlık Nedir? Köprü.
9. ŞEYHANLIOĞLU, H. (2014). Siyasal Muhafazakârlığın Temel İlkeleri. Muhafazakâr Düşünce, 79-106.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(60)

Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK[370]; Öğr. Gör. Derya ATALAY[371]

COVID-19 PANDEMİSİNDE YETİŞKİNLERDE YAŞAMIN ANLAMI VE ÖLÜM KAYGISI İLE İYİLİK HALİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

PANDEMIC INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEATH ANXIETY and MEANING OF LIFE WİTH WELL-BEING OF ADULTS IN COVID-19 PANDEMIC

ÖZ

Çoğu zaman bireyler ölüm hakkında konuşmak istemez. Ancak COVID-19 pandemisi sürecinde toplumda salgına yakalanan pek çok kişinin ölümü ve bireylerin hastalıktan korunma tedbirleriyle konu ciddiyet kazanmıştır. Bu süreçte bireyler uyulması gereken kurallar, her gün salgın süreciyle ilgili bilgi edinme, karantinada kalma veya şahit oldukları ölümlere dayalı sosyal ve psikolojik sorunlar yanında ekonomik zorluklarla da karşılaşmışlardır. Tüm bu yaşananlar bireylerin iyilik halini etkilediği gibi ölüm kaygısını da artırmış olabilir. Bu çalışmada, yetişkinlerin ölüm kaygısı ve iyilik halinin nasıl etkilendiğini belirlemek amaçlanmıştır.

Çalışma grubunu 884 yetişkin oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Yaşamın Anlamı Ölçeği, Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği ve İyilik Hali Yıldızı Ölçeği kullanılmıştır. Veri analizinde t-Testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson Korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Sonuç olarak; yetişkinlerin yaşama yükledikleri anlamın yaş ve öğrenim durum değişkenlerine göre, ölüm kaygısının ve iyilik halinin cinsiyet, yaş ve öğrenim düzeyine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Yetişkinlerin yaşam anlamı ve ölüm kaygıları arttıkça iyilik hallerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, daha önce yapılan çalışmaların sonuçları ile COVID-19 pandemisi sürecinde yetişkinlerin ölüm kaygısı ve iyilik hali bulguları karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 pandemisi, pandemi, yaşamın anlamı, ölüm kaygısı, iyilik hali.

ABSTRACT

Often individuals do not want to talk about death. However, during the COVID-19 pandemic, the issue became serious with the death of many individuals and the disease prevention measures of individuals. In this period, Individuals faced with rules to follow, getting information about the epidemic process every day, stay in quarantine or economic difficulties as well as social and psychological problems based on the deaths they witnessed. All of these experiences may have affected the well-being of individuals and increased anxiety of death. In this study, it was aimed to determine how death anxiety of adults and well-being are affected.

The study group consisted of 884 adults. The Meaning of Life Scale, Thorson-Powel Death Anxiety Scale, and the Good Star Scale were used to collect the data. T-Test, one-way analysis of variance ANOVA and Pearson Correlation coefficient were used in the analysis of the data. As a result, it was determined that the meaning that adults attribute to life differs according to age and education status variables. It was determined that women have mild and men have moderate anxiety of death, and death anxiety varies according to age and education level. It has been determined that the well-being of adults varies according to gender, age and education level. It is concluded that as the meaning of life and death anxiety of adults increase, their well-being increases. The data obtained were discussed by comparing the results of previous studies with the findings of death anxiety and well-being of adults during the COVID-19 pandemic process.

Keywords: *COVID-19 pandemi, pandemic, the meaning of life, death anxiety, well-being.*

[370] **Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimler Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü-Karabük, a.ozyurek@karabuk.edu.tr**
[371] **Iğdır Üniversitesi Tuzluca Meslek Yüksek Okulu-Iğdır,derya.atalay@igdir.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Hayat tüm zorlukları yanında, insanın pek çok güzelliği yaşaması için bir fırsat olarak görülebilir. Bireylerin yaşama ilişkin beklentileri ve hedefleriyle yaşam tarzı, kişisel ve çevresel şartlardan etkilenebilir. Bu etki bazen olumlu bazen de olumsuz olabilir. Yaşamın anlamı, bireyden bireye değişebilir. Yaşamın anlamına yönelik düşünceleri etkilen bir etmen ölüm deneyimi olabilir. Son dönemde hızlı bir şekilde yayılım gösteren ve pandemi oluşturan COVID-19 salgınıyla birlikte tüm dünyada ölüm konusu gündemi oluşturmuştur. Hemen her yaştan bireyin yaşamındaki zorunlu değişimler yanında ölüm konusunun da yaşamın bir parçası olarak gündemde kaldığı söylenebilir.

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan, zatürre nedeniyle ölümlere yol açan ve COVID-19 olarak nitelendirilen korona virüsü, 02 Nisan 2020 tarihi itibariyle bir milyondan fazla insana bulaşmıştır (Johns Hopkins Üniversitesi, 2020). Benzeri görülmemiş iş kaybı, izolasyon ve COVID-19 ile ilişkili ölümler ve enfeksiyonlar artmaya devam ettiğinden çoğu insan için hayat oldukça kötü olarak nitelendirilebilen bir durum almıştır. Çin'de sağlık çalışanları ve COVID-19 virüsüne yakalanan hastalarda depresyon (Bo vd., 2020), travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve uykusuzluk (Lai vd., 2020; Xiang vd., 2020) olduğu bildirilmiştir, ancak bu psikolojik koşulların koronavirüs kaygısına ne ölçüde atfedilebileceği belirlenmemiştir. Çoğu insan bulaşıcı bir hastalık salgınında klinik olarak önemli korku ve endişe yaşama eğiliminde olduğundan, sağlık çalışanlarının bu özel duruma sahip olanların psikolojik zorluklarını anlamaları hayati önem taşımaktadır (Asmundson ve Taylor, 2020).

Pandemi sırasında, artan ölüm raporlaması ve yeni vakaların ardından toplumda kaygının artması, karantinalar sonucu korkunun kaygıyı artırması beklenebilir. Aslında sosyal mesafe ve el hijyeni, virüsün yayılmasını sınırlamak için en etkili yöntemler olsa da sosyal izolasyon uzun sürmesi anksiyete, ruh hali, bağımlılık ve düşünce bozuklukları gibi zihinsel bozukluk riskini artırabilir. Nesnel sosyal izolasyon ve öznel yalnızlık duygularıyla birlikte sevdiklerin beklenmedik ölümleri, depresyon ve intihar riskini artırmaktadır. Bu dönemde artan medya etkisi, salgını ve salgına yönelik tepkileri olumlu ve olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Halk sağlığı krizleri sırasında medyanın ölümü nasıl tartıştığı, ölüm ve vaka sayısı raporlanması, güvenilir gazetecilik, insanların haysiyetine ve mahremiyetine saygılı olan dengeli medya raporları her zamankinden daha fazla öneme sahiptir. İngiltere medyası hem salgının hem de tepkinin önemli bir psikolojik etkisinden bahsetmektedir. Bölge sakinleri durumu "dünyanın sonu" ile kıyaslarken hastaneler "bunalmış" ve gıda kıtlığıyla ilgili endişeler oluşturmuştur. "Wuhan'da Panik" yaygın bir söylem (Rubin ve Wessely, 2020) haline gelmiş, daha sonra tüm dünyayı etkilemiştir. Bu süreçte hastalar ve ilk müdahale sağlık çalışanları korona virüsün duygusal etkisine karşı savunmasız kalmışlardır (Xiang vd., 2020; Folkman ve Greer, 2000). Konuyla ilgili olarak dünya genelinde çeşitli tedbirler alınmıştır.

Çin 7 Şubat'ta COVID-19 salgını için (National Health Commission of China, 2020) psikolojik destek amaçlı çeşitli rehber belgeler yayınlamıştır. Şubat ayından itibaren İngiltere Hükümeti halkın bilinçlendirilmesine yönelik tedbirleri açıklamış ve uygulamaya koymuştur. Birleşik Krallık Hükümeti ile Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'daki devredilmiş Hükümetler arasındaki ortak eylem planı, virüse "kontrol altına alma aşaması", "engelleme aşaması", "araştırma aşaması" ve "azaltma aşaması" içeren aşamalı bir çalışma ortaya koymuştur. Bentall ve meslektaşları İngiltere'de COVID-19 salgınının psikolojik etkileri üzerine ulusal temsili bir araştırma planlamaya başlamıştır. Sağlık profesyonellerine ve çalışanlarına Roma'nın Fondazione Policlinico Universitario Agostino Gemelli'nin projeleri olan "YALNIZ DEĞİLSİNİZ" ve "COVID-19 Direnişi" gibi psikolojik ve psikiyatrik destek sağlamak için birçok bağımsız–daha çok internet üzerinden-girişimler kurulmuştur. Liu ve arkadaşları (2020), COVID-19 salgınındaki tıbbi sistemlerin yetersizliğini ve acil durumlarda ruh sağlığı hizmetlerindeki potansiyel boşlukları vurgulamışlardır. Dünya genelinde benzer durumlar yaşanırken birçok ülkede, sıkı karantina politikaları insanların ölmekte olan yakınlarını ziyaret etmelerini engellemiştir. Hastanelere ve diğer bakım tesislerine ziyaretleri sınırlayan önlemlerin psiko-sosyal etkisine istinaden, birçok ülkede özel ve kamu sektörü, ölen kişi ile sevdikleri arasında bağlantı düzeyini kolaylaştıran yaklaşımlar uygulamaktadır. Örneğin; Güney Kore Cumhuriyeti'nde, Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC) yönergeleri, aile üyelerinin kişisel koruyucu donanımlı giysi giyilmesi şartıyla veda etmek için hastanın odasına girmesine izin vermektedir. Tayland'da birçok hastanenin akrabalarının hastaları görmesi ve konuşması için kapalı akım televizyonu vardır ve çoğu hastada

akrabalarıyla iletişim kurmak için cep telefonları vardır. İtalya ve İngiltere'de hastalar, cep telefonları veya tabletler kullanarak video bağlantısı üzerinden arkadaşlarıyla ve ailesiyle iletişim kurabilir. Hastaneye ziyaretlerin yasaklanması hasta, akrabalar ve daha geniş topluluklar için üzücü olabilir. Çünkü, sevdiklerinin yalnız ölme korkusu üzücü ve endişe kaynağıdır (Ramsay, 2020).

Ölüm deneyimi, her kültürde, toplumda, bireylerin dini özgürlüğüne, yaşına, kültürel konumuna bağlı olarak farklılıklar gösteren tanımlayıcı bir insan olayıdır. Definler ve yas törenleri düzenlemeleri, ölen kişinin hazırlanması (vücudu yıkamak, giyinmek ve/veya örtmek) dünyanın birçok yerinde büyük öneme sahiptir. Belirli ritüeller ve adetler değişebilir, ancak tüm kültürler, sevdiklerinin ölümünü anmaya önem verir. Ölen kişi ile sosyokültürel bağları arasındaki ilişkiyi sembolize eden defin ve mezarlıklar, ölen kişilerin ruhlarıyla alakalı tabu, dua gibi ölümü uzaklaştırma veya ölümün uzak olduğuna dair güven duygusu oluşturma çabalarıdır (Kılıçbay, 1999). Bir başka ifadeyle cenaze merasimleri, ölümü anlatmaktan çok geride kalan bireylere yöneliktir (Bernasconi, 2004). Bu bağlamda Illich (2004) ölümü yaşamın tazelenmesi için bir fırsat olarak yorumlamaktadır. Örneğin; DRC ailelerindeki Ebola salgını sırasında sevdiklerini hatırlamanın bir yolu olarak ağaç dikmiştir. Şu anki salgındaki birçok yerde alternatif ritüeller sürmektedir, Madrid bölgesel hükümeti günlük olarak bayrakları yarıya indirerek bir dakikalık sessizlik fikri önermiş, İtalya'da polis memurlarının ölenleri taşıyan araçları selamladığı görülmüştür. İtalya ve Fransa'da, cenaze kaldırıcılar ve cenaze müdürleri ölen kişinin sorumluluğunu üstlenmiş ve aile ve arkadaşların yokluğunda cesetlerin haysiyet ve empatiyle gömülmesini sağlama sorumluluğunu üstlenmiştir. Hollanda'daki aileler, arkadaşlarından ve akrabalarından ölen kişinin kartpostallarını, mektuplarını ve fotoğraflarının törende yer almasını istemiştir. İngiltere'de, insanlar ölen arkadaş ve aileleri anmak için pencerelerine mumlar koymuşlardır. Birçok bağlamda Yahudi shiva yas çağrıları ve cenaze törenleri çevrimiçi platformlar üzerinden yürütülmektedir. Uluslararası kılavuzlar, ölüm sonrası COVID-19 bulaşmasının ciddi bir riskini göstermemekle birlikte, bazı raporlar virüsün bir kişinin ölümünden hemen sonra giysi üzerinde hayatta kalabileceğini düşündürmektedir (Ripoll, Gercama ve Jones, 2020). Bu tür tutarsızlıklar, ölümden sonra bulaşma riskinin düşük olmasına rağmen, güvenli prosedürleri neyin oluşturduğu konusunda karışıklığa yol açmıştır. Aileler, akrabalarının bedenlerine ne olacağı ve mezar yerini belirleyebilecekleri konusunda dikkatli, zamanında ve şefkatli bir şekilde bilgilendirilmeli ve beklentiler hassas bir şekilde yönetilmelidir. Aile üyelerine, ölenlerle ilgili kararlara uygun şekilde soru sormaları ve tam olarak katılmaları için zaman tanınmalıdır. Çin ve Türkiye gibi birçok ülkede hükümetler, COVID-19 bağlamında morg ve cenaze uygulamalarıyla ilgili yasa ve politikalar yürürlüğe koymuştur.

Normal şartlarda ölüm, birey için yeterince kaygı veren bir durum iken COVID-19 nedeniyle artan ölümler, insanların yakınlarının ölümüyle ilgili ritüelleri yerine getirememesi gibi durumlar ölüm konusuna daha farklı bir boyut getirmiştir. Canlılar için kaçınılmaz bir son olan ölüm olayı, büyüme çağından çok yaşlılar için gerçekleşeceğine inanılan bir durumdur. Yaşlı bir kişi öldüğünde yakınları üzülse de beklenen bir durumun gerçekleşmiş olması, psikolojik yönden güvende olduğu duygusu oluşturmaktadır (Onur, 1992). Ahiret inancına sahip düşünce yapısında ölüm (Sayar, 1995) başka bir hayatın başlangıcı olarak görülmekteyken bu inanca sahip olmayanlara göre yok oluş olarak algılanmaktadır. Bu nedenle de bazı psikolojik rahatsızlıklara neden olabilir. Yahudi inancına göre ölüm ağır bir ceza ve korkunç bir gerçektir, Hristiyanlık inancında bedenin kaybedilmesi ve hayatın daha güzel bir şekle bürünmesi, Müslümanlık inancında ise ruhun bedenden ayrılıp Allah katına yükselmesi olarak değerlendirilmektedir (Hökelekli, 2008). Ölüm bazen stres kaynağı, bazen stresten kurtulma yolu, bazen yok oluş ve bazen de ölümsüz bir yaşamın başlangıcıdır (Moreno vd., 2008). Kimileri için sevgiliye kavuşma anı olan ölüm birçokları için bir son, hiçlik, yok oluş, güzel olanı yok eden düşmandır. Belki de doğmak kadar ölümün de var olduğunu kabullenmek problemlerin çözümünde daha etkinli olacak, beraberinde sorumluluk almayı ve mutlu olmayı da sağlayacaktır (Madnawat ve Kachhawa, 2007). Yaşamı puzzle olarak görüp ölümü de bunun bir parçası kabul etmek, yaşamı bütün olarak algılamaya neden olur ve bu da ruh sağlığını ifade eder. Bu sebepledir ki "varlığın sonlu oluşu" insanoğlu için kabullenilmesi zor bir durumdur (Karakuş vd., 2012). Zihinde gelişen bu durum ölüme ilişkin dini, felsefi, ahlaki, hukuki pek çok alanda davranış ve yaşam şeklini belirleyen tutumlar geliştirmeyi sağlar. Ölüm düşüncesi karşısında vurdumduymaz bir tavır beklemek nasıl mümkün olmayacaksa aşırı ve patolojik bir ölüm düşüncesi de bireyin kaygı düzeyini artırır, onun çevresine uyumunu zorlaştırır (Aksu ve Okçay,

2010). İnsanlarda yaşlılık ile ölüm arasındaki bağ düşüncesi zamanla kanser veya bazı kronik hastalıklarla ölüm arasında bağ kurmalarına neden olmuştur. Uzun süreli hastane yatışları ve bu sancılı süreç, ölümün acı verici bir olay olduğu fikrini meydana getirir. Dini açıklamalarda da ölümün acı veren, ölüm sonrasının dehşetli azaplarla dolu olduğu anlatıldığından bu durum bireyde ölümle ilgili kaygıların ve korkuların artmasına neden olabilir (Gazalli, 1975). Tedavi sürecinde ailesinden ve sevdiklerinden uzak kalan bireyler ölümle yüzleşmenin yoğun korkusunun yanı sıra kendini soyutlanmış ve yalnız bırakılmış hissedebilirler. Eşini, çocuğunu, anne-babasını veya sevdiklerini kaybedenler içinse onlarsız yaşama düşüncesi korku kaygı ve yoğun üzüntü sebebidir (Hökelekli, 2008).

Freud ölüm kaygısını çözümlenememiş çocukluk dönemi çatışmalarının yansıması olarak görür. Bilinçaltı sonsuza kadar yaşama düşüncesini benimser. Jung, *bireyleşme* süreci çerçevesinde ele aldığı ölümü kişinin kendi potansiyelini, yapmaktan hoşlandığı şeyleri fark etmesi ve hayattan zevk alarak yaşamla bütünleşmesi şeklinde değerlendirir. Jung'a göre kişi, hayatının ikinci evresinde ölüme hazırlanır (Gürol, 1997). İşte tam bu aşamada dinler devreye girer ve bireyin ölüme kendini hazırlama sürecinde motive eder. Varoluşçu Yalom (2000) ise, ölüm kaygısının yaşamın her aşamasında olduğunu, kaygıyı kontrol altına almak için insanların hayat enerjisinin büyük bir bölümünü harcadığını ifade eder. Hayat enerjisinden kastedilen ise sağlıklı ve dengeli beslenme ve fiziksel olarak aktiflik, çevredeki diğer insanlarla sosyal ilişkiler kurma, yaşamı anlamlı bulup hedef odaklı olma, yeni öğrenmelere açık olma, olumlu düşünme, kendinden memnuniyet ve affedebilme davranışlarıdır. Bu durumda iyilik halinden söz edilebilir. Westgate'e (1996) göre iyilik hali, bedensel ve ruhsal gereksinimlerinin farkında olan bireylerin yaşam biçimini bu gereksinimleri doyurmaya yönelik düzenlediği bir süreçtir. Myers, Sweeney ve Witmer (2000) iyilik halini beden, akıl ve ruhun maksimum düzeyde bütünleştiği, güzel yaşamayı amaç edinmiş hedefi ve amaçları olan, sosyal, kişisel ve ekolojik ilişkileri güçlü birey özelliği olarak kullanmaktadır. Rachele ve arkadaşları (2013) iyilik halini her ne kadar psikolojik iyi oluş, sağlık, yaşam kalitesi gibi kavramlar olarak tanımlasa da iyilik halinin bütüncül, çoklu boyutlu, süreç, eylem ve çevreyle karşılıklı ilişki gibi bazı ayırt edici özellikleri olduğunu belirtmektedirler. Miller ve Foster da (2010) iyilik halini seçim, süreç ve bir yaşam tarzı şeklinde ele almışlardır. Ek olarak, iyilik halinin kişisel ve göreceli olduğunu, çok boyutlu olsa da bütüncül bir yapı gösterdiğini, dengeli ve sağlıklı insanların özelliklerini yansıttığını savunmuşlardır.

Bireylerin yaşama yükledikleri anlam ölümle ilgili düşüncelerine ve dolayısıyla iyilik haline etki edebilir. Alan yazında yaşamın anlamı, ölüm kaygısı ve iyilik haline ilişkin çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışma tüm dünyayı ilgilendiren COVID-19 pandemisinde bireylerin yaşam tarzı ve duygularındaki değişim dikkate alınarak yapılmıştır. Çalışmada pandemi sürecinde yetişkinlerin yaşamın anlamı ve ölüm kaygısı ile iyilik hali arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

- Yetişkinlerin cinsiyeti, yaşı ve öğrenim durumlarına göre yaşamın anlamı, ölüm kaygısı ve iyilik hali arasında anlamlı fark var mıdır?
- Yetişkinlerin yaşamın anlamı puanları ile ölüm kaygısı ve iyilik hali arasındaki ilişki nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Betimsel tarama modelinde nicel veriye dayalı bu araştırmada, katılımcıların belirli bir duruma yönelik mevcut görüşleri betimlenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, çalışmaya katılmaya gönüllü ve kendilerine online olarak ulaşılabilen, ülke genelinde farklı illerde ikamet eden 884 kişi oluşturmuştur. Çalışma grubunun 567'si kadın, 317'si erkektir. Katılımcıların %63,2'si 18-24 yaş, %15,3'ü 25-30 yaş aralığında; %35,6'sı ön lisans, %25,7'si lise ve %21,6'sı lisans mezunudur.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Yaşam Anlamı Ölçeği, Ölüm Kaygısı Ölçeği ve İyilik Hali Yıldızı Ölçeği kullanılmıştır.

Yaşamın Anlamı Ölçeği (YAÖ), bireylerin yaşama yükledikleri mevcut anlam ve yaşamdan aradıkları anlamı belirlemek için Steger ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe'ye uyarlaması Akın ve Taş (2011) tarafından yapılan YAÖ 7'li Likert (1 benim için hiç doğru değil-7 benim için tamamen doğru) tipinde ve toplam 10 maddedir. Yaşamda Mevcut Anlam ve Aranan Anlam olmak üzere iki alt ölçekten oluşan ölçekten alınan puanları yüksek olması, yaşam anlamı ve aranan anlam düzeyinin yüksekliği şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları Mevcut Yaşam Anlamı alt ölçeği için .77, Aranan Yaşam Anlamı alt ölçeği için .83 ve ölçeğin tümü için .81 bulunmuştur (Akın ve Taş, 2011). Bu çalışmada YAÖ toplamı için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .77 olarak belirlenmiştir.

Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği, Thorson ve Powell tarafından geliştirilmiş, Türkçe formu geçerlik ve güvenirliğini Karaca ve Yıldız (2001) yapmıştır. Ölçek 25 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipindedir. Ölçekten alınan 0-25 arası puan bireyin ölüm kaygısının çok düşük, 26-50 puan ölüm kaygısının hafif düzeyde, 51-75 puan ölüm kaygısının orta düzeyde ve 76-100 puan bireyin ölüm kaygısının çok yüksek olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasında Cronbach Alfa Katsayısı .84, bu çalışmada ise .76 olarak belirlenmiştir.

İyilik Hali Yıldızı Ölçeği (İHYÖ), Korkut-Owen, Doğan, Demirbaş-Çelik ve Owen (2016) tarafından geliştirilen ölçek 24 maddedir. Yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma, bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal olarak beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları alt boyutları için sırasıyla .83; .72, .60, .57 ve .65 olarak bulunmuştur. İHYÖ Yetişkin Formunun iç tutarlılık katsayısı .73; alt boyutlar için .78, .80, .75, .77 ve .77 bulunmuştur. Yüksek puanlar bireyin iyilik halinin olumlu olduğunu göstermektedir, alt boyutlar da bağımsız olarak puanlanabilmektedir (Owen, Demirbaş Çelik ve Doğan, 2018). Bu çalışmada İHYÖ Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .89 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasından önce çalışmanın etik açıdan uygunluğuna ilişkin olarak Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 07/05/2020-44738881-200-E.50 tarih ve sayılı izin alınmıştır. Ölçek maddeleri online ortama girilmiş ve katılımcılardan online olarak araştırmaya katılım onayı alınmış, ölçek formlarını doldurmaları istenmiştir. Veriler, bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Verilerin normallik dağılımları Kolmogorow Smirnov testi ile incelenmiş ve normal dağılıma uygun olduğundan analizlerde t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Ölçüm setleri arasında fark belirlendiğinde farkın kaynağının belirlenmesi LSD çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. İki ölçek puanı arası ilişkinin belirlenmesinde ise Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1'de cinsiyete göre ölçek puanları t-Testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Ölçek Puanları Analiz Sonuçları

YAÖ	Cinsiyet	n	Ortalama	ss	t	p
Mevcut Anlam	Kadın	567	24,01	4,80	-1,464	0,144
	Erkek	317	24,54	5,94		
Aranan Anlam	Kadın	567	22,67	5,69	-0,075	0,940
	Erkek	317	22,70	6,44		
Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği	Kadın	567	48,21	11,67	-5,334	**0,000***
	Erkek	317	52,93	14,11		
İHYÖ						
Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma	Kadın	567	26,95	4,37	-2,116	**0,035***
	Erkek	317	27,60	4,46		
Bilişsel	Kadın	567	16,87	2,57	0,234	0,815
	Erkek	317	16,82	2,75		
Fiziksel	Kadın	567	12,02	3,00	-4871	**0,000***
	Erkek	317	13,04	2,97		
Sosyal	Kadın	567	15,70	2,69	2,089	**0,037***
	Erkek	317	15,31	2,72		

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

*p<0,05

Tablo 1'e göre YAÖ puanları cinsiyete göre anlamlı fark göstermezken (p>0,05) Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0,05). Erkeklerin puanı (ort.: 52,93), kadınların puanından (ort.: 48,21) anlamlı düzeyde daha yüksek olup kadınların ölüm kaygısı hafif düzeyde (25-50 puan arası) iken erkeklerin ölüm kaygısının orta düzeyde (51-75 puan arası) olduğu bulunmuştur. İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma, Fiziksel ve Sosyal alt boyut puanları cinsiyete göre farklılık göstermiştir (p<0,05). Erkeklerin Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma ile Fiziksel alt boyut puanları (Ort.: 27,60 ve 13,04) kadınların puanından (Ort.: 26,95 ve 12,02); kadınların Sosyal alt boyut puanı (Ort.: 15,70) erkeklerin puanından (Ort.: 15,31) anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 2'de yaşa göre ölçek puanları analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Yaşa Göre Ölçek Puanları ANOVA Sonuçları

YAÖ	Yaş	n	Ortalama	ss	F	p
Mevcut Anlam	18-24 yaş	559	23,98	5,25	2,038	0,048*
	25-30 yaş	135	25,08	4,74		
	31-35 yaş	48	25,29	5,51	Fark: 1-2; 8-2,3,5	
	36-40 yaş	39	24,35	6,58		
	41-45 yaş	38	24,94	6,08		
	46-50 yaş	30	24,00	4,37		
	51-55 yaş	16	22,37	4,04		
	56 yaş ve üzeri	19	21,63	3,62		
Aranan Anlam	18-24 yaş	559	23,42	5,49	5,006	0,000*
	25-30 yaş	135	22,02	6,21		
	31-35 yaş	48	22,66	7,35	Fark: 1-2,4,5,8; 2-3; 3-4; 5-	
	36-40 yaş	39	19,53	7,84 8		
	41-45 yaş	38	20,52	7,17		
	46-50 yaş	30	21,63	5,61		
	51-55 yaş	16	20,62	3,28		
	56 yaş ve üzeri	19	21,63	3,62		
Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği	18-24 yaş	559	48,91	12,04	3,721	0,001*
	25-30 yaş	135	52,71	13,58		
	31-35 yaş	48	52,95	12,47	Fark: 1-2,3,4,5;	
	36-40 yaş	39	53,51	16,50	2,3,4,5-6,7;	
	41-45 yaş	38	53,81	11,55	5-8	
	46-50 yaş	30	45,80	12,89		
	51-55 yaş	16	45,37	16,28		
	56 yaş ve üzeri	19	46,68	14,40		
İHYÖ	18-24 yaş	559	26,76	4,54	2,933	**0,005***
Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma	25-30 yaş	135	28,27	4,04		
	31-35 yaş	48	27,89	3,74	Fark: 2-1,7	
	36-40 yaş	39	27,94	4,63		
	41-45 yaş	38	28,15	3,80		
	46-50 yaş	30	26,80	4,78		
	51-55 yaş	16	25,93	4,17		
	56 yaş ve üzeri	19	28,31	3,33		
Bilişsel	18-24 yaş	559	16,95	2,58	4,487	**0,000***
	25-30 yaş	135	17,12	2,50		
	31-35 yaş	48	17,35	2,36	Fark:1,2,3,4,5-6,7,8	
	36-40 yaş	39	16,61	2,74		
	41-45 yaş	38	16,86	2,35		
	46-50 yaş	30	15,56	2,73		
	51-55 yaş	16	14,68	3,66		
	56 yaş ve üzeri	19	15,10	3,26		
Fiziksel	18-24 yaş	559	12,04	3,01	2,877	**0,006***
	25-30 yaş	135	12,89	2,77		
	31-35 yaş	48	12,75	2,72	Fark: 1-2,4,5,6,7,8	
	36-40 yaş	39	13,05	3,48		
	41-45 yaş	38	13,13	3,48		
	46-50 yaş	30	13,13	3,29		
	51-55 yaş	16	13,31	2,44		
	56 yaş ve üzeri	19	13,05	3,13		
Sosyal	18-24 yaş	559	15,57	2,84	0,396	0,905
	25-30 yaş	135	15,78	2,27		
	31-35 yaş	48	15,12	2,15		
	36-40 yaş	39	15,41	3,07		
	41-45 yaş	38	15,68	2,38		
	46-50 yaş	30	15,40	3,25		
	51-55 yaş	16	15,18	2,37		

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

56 yaş ve üzeri	19	15,52	2,36

*p<0,05

Tablo 2'ye göre YAÖ puanları yaş bakımından anlamlı fark göstermektedir (p<0,05). YAÖ Mevcut Anlam alt boyutunda 18-24 yaş grubundaki katılımcıların puanı (Ort.: 23,98) 25-30 yaşındakilerin puanından (Ort.: 25,08), 56 yaş ve üzerindeki katılımcıların puanı (Ort.: 21,63) ise 25-40 yaş aralığındaki katılımcıların puanlarından (Ort.: 25,08; 25,29; 24,94) anlamlı düzeyde düşüktür. YAÖ Aranan Anlam alt boyutunda 18-24 yaş grubundaki katılımcıların puanı (Ort.: 23,42) 25-30 yaş ve 36-45 yaşındakilerin puanından (Ort.: 22,02; 19,53; 20,52), 31-35 yaşındakilerin puanı (Ort.: 22,66) 36-40 yaşındakilerin puanından (Ort.: 19,53) anlamlı düzeyde yüksek; 41-45 yaşındakilerin puanı (Ort.: 20,52) 56 yaş ve üzerindeki katılımcıların puanından (Ort.: 21,63),25-30 yaşındakilerin puanı (Ort.: 22,02) 31-35 yaşındakilerin puanından (Ort:22,06), anlamlı düzeyde düşüktür.

Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği puanları yaş bakımından anlamlı farklılık göstermektedir (p<0,05). Fark 18-24 yaş ile 25-45 yaş, 25-45 yaş ile 46-55 yaş, 41-45 yaş ile 56 yaş ve üzeri yaşa sahip olanlar arasındadır. Yaşı 18-24 yaş ile 46 ve üzeri yaşındakilerin ölüm kaygısı hafif düzeyde iken 25-45 yaş aralığındaki bireylerin ölüm kaygısı orta düzeydedir.

İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma, Bilişsel ve Fiziksel alt boyut puanları yaşa göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0,05). İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma alt boyut puanı 25-30 yaşındaki katılımcılarda (Ort.: 28,27) 18-24 yaşındaki (Ort.: 26,76) ve 51-55 yaşındakilerin puanından (Ort.: 25,93) anlamlı düzeyde yüksektir. Bilişsel alt boyutunda 18-45 yaş aralığındaki katılımcıların puanları (Ort.: 16,95; 17,12; 17,35; 16,61; 16,86) 46 yaş ve üzerindeki katılımcıların puanlarından (Ort.: 15,56; 14,68; 15,10); Fiziksel alt boyutunda, 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların puanları (Ort.: 12,04) 25-30 yaş (Ort.: 12,89) 36 yaş ve daha büyük olanların puanından (Ort.:13,05; 13,13; 13,13;13,31;13,05) anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 3'te öğrenim durumuna göre ölçek puanları analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrenim Durumuna Göre Ölçek Puanları ANOVA Sonuçları

YAÖ	Öğrenim	n	Ortalama	ss	F	p
Mevcut Anlam	İlkokul	72	22,45	4,28	4,648	0,000*
	Ortaokul	45	24,55	4,46		
	Lise	227	23,46	5,49	Fark: 1-2,4,5,6; 3-4,5,6; 4-6	
	Ön Lisans	315	24,40	5,14		
	Lisans	191	24,92	5,00		
	Lisans Üstü	34	26,41	6,95		
Aranan Anlam	İlkokul	72	20,55	4,69	4,042	0,001*
	Ortaokul	45	22,46	4,79		
	Lise	227	23,03	5,62	Fark: 1-3,4,5; 3-6; 4-5,6; 5-6	
	Ön Lisans	315	23,45	5,81		
	Lisans	191	22,18	6,58		
	Lisans Üstü	34	20,82	8,14		
Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği	İlkokul	72	44,56	13,23	4,825	**0,001***
	Ortaokul	45	52,11	12,16		
	Lise	227	49,81	12,47	Fark: 1-2,3,4,5,6; 4-5,6	
	Ön Lisans	315	49,16	12,91		
	Lisans	191	51,97	12,44		
	Lisans Üstü	34	54,17	12,64		
İHYÖ						
Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma	İlkokul	72	27,33	4,21	2,240	**0,048***
	Ortaokul	45	27,73	4,32		
	Lise	227	26,71	4,65	Fark: 3-5,6; 4-6	
	Ön Lisans	315	26,94	4,69		
	Lisans	191	27,69	3,71		
	Lisans Üstü	34	28,76	3,85		
Bilişsel	İlkokul	72	15,00	3,11	11,085	**0,000***
	Ortaokul	45	16,37	2,54		
	Lise	227	16,68	2,76		

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Haziran; Cilt: 12/İLKBAHAR, Sayı: 46
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: June; Volume: 12/SPRING, Issue: 46
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

	Lisans Üstü	Ön Lisans	315	17,12	2,42	Fark:1-2,3,4,5,6; 2,3-5,6; 4-6	
		Lisans	191	17,21	2,37		
		Lisans	34	18,11	2,25		
Fiziksel		İlkokul	72	13,36	2,84	4,949	**0,000***
		Ortaokul	45	13,86	3,23		
		Lise	227	11,90	3,21	Fark: 1,2-3,4,5,6	
	Lisans Üstü	Ön Lisans	315	12,34	2,84		
		Lisans	191	12,36	2,80		
		Lisans	34	12,08	3,87		
Sosyal		İlkokul	72	15,62	2,53	0,396	0,261
		Ortaokul	45	15,33	2,74		
		Lise	227	15,31	3,00		
	Lisans Üstü	Ön Lisans	315	15,64	2,70		
		Lisans	191	15,86	2,35		
		Lisans	34	15,00	2,81		

*p<0,05

Tablo 3'e göre YAÖ puanları öğrenim durumuna göre anlamlı fark göstermektedir (p<0,05). YAÖ Mevcut Anlam alt boyutunda ilkokul mezunu katılımcıların puanı (Ort.: 22,45) ortaokul, ön lisans, lisans ve lisans üstü mezunlarının puanından (Ort.: 24,55; 24,40; 24,92; 26,41), lise mezunu katılımcıların puanı (Ort.: 23,46) daha yüksek öğrenim düzeyine sahip katılımcıların puanlarından (Ort.: 24,40; 24,92; 26,41) ve ön lisans mezunu katılımcıların puanı (Ort.:24,40) lisans üstü öğrenime sahip olanların puanından (Ort.: 2641) anlamlı düzeyde daha düşüktür. YAÖ Aranan Anlam alt boyutunda ilkokul mezunu katılımcıların puanı (Ort.: 20,55) lise, ön lisans, lisans ve lisans üstü mezunlarının puanından (Ort.: 23,03; 23,45, 22,18) anlamlı düzeyde daha düşükken; lise mezunu katılımcıların puanı (Ort.: 23,03) lisans üstü öğrenime sahip katılımcıların puanından (Ort.:20,82), ön lisans mezunlarının puanı (Ort.:23,45) lisans ve lisans üstü mezunlarının puanından (Ort.:22,18; 20,82) ve lisans mezunlarının puanı (Ort.:22,18) lisans üstü mezunlarının puanından (Ort.:20,82) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği puanları öğrenim durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0,05). İlkokul mezunlarının puanı (Ort.: 44,56), daha üst öğrenime sahip olanların puanından (Ort.: 52,11; 49,81; 49,16; 51,97; 54,11), lise mezunlarının puanı (Ort.:49,81) lisans ve lisans üstü mezunlarının puanından (Ort.:51,97; 54,17) anlamlı düzeyde düşüktür. İlkokul, lise ve ön lisans mezunlarının ölüm kaygısı hafif düzeyde iken (26-50 puan) ortaokul, lisans ve lisans üstü mezunlarının ölüm kaygısı orta (51-75 puan arası) düzeydedir.

İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma, Bilişsel ve Fiziksel alt boyut puanları yaşa göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0,05). Lise mezunlarının İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma alt boyut puanı (Ort.:26,71) lisan ve lisans üstü mezunlarının puanlarından (Ort.:27,69; 28,76), ön lisans mezunlarının puanı (Ort.: 26,94) lisans üstü mezunlarının puanlarından (Ort.: 28,76) anlamlı düzeyde düşüktür. Bilişsel alt boyutunda ilkokul mezunlarının puanı (Ort.:15,00) daha üst öğrenim düzeyine sahip olanlardan, ortaokul ve lise mezunlarının puanı (Ort.:16,37; 16,68) lisans ve lisans üstü mezunlarının puanlarından (Ort.:17,21; 18,11), ön lisans mezunlarının puanı (Ort.: 17,12) lisans üstü mezunlarının puanlarından (Ort.:18,11) anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. İlkokul ve ortaokul mezunlarının Fiziksel alt boyut puanları (Ort.: 13,36; 13,86) daha üst öğrenim düzeyine sahip olanların puanlarından (Ort.: 11,90; 12,34; 12,36; 12,08) anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4'te katılımcıların YAÖ, Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği ve İHYÖ ölçek puanları korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Yetişkinlerin Ölçek Puanları Arası Korelasyon Analizi Sonuçları

				İyilik Hali Yıldızı Ölçeği			
				Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma	Bilişsel	Fiziksel	Sosyal
Yaşamın Anlamı Ölçeği	Mevcut Anlamı	Yaşam	r	0,535	0,397	0,178	0,337
			p	**0,000***	**0,000***	**0,000***	**0,000***
	Aranan Anlamı	Yaşam	r	0,189	0,292	0,079	0,194
			p	**0,000***	**0,000***	**0,019***	**0,000***

Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği	r	0,147	0,138	0,111	0,003
	p	**0,000***	**0,000***	**0,001***	0,926

Tablo 4 incelendiğinde, çalışmaya katılan yetişkinlerin YAÖ Mevcut Yaşam Anlamı ve Aranan Yaşam Anlamı alt boyut puanlarıyla İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma, Bilişsel, Fiziksel ve Soysal alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır (p<0,05). Bu ilişki YAÖ Mevcut Yaşam Anlamı ile İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma, Bilişsel ve Sosyal alt boyut puanlarıyla daha yüksek düzeydedir. Yetişkinlerin yaşama yükledikleri mevcut anlam ve aranan anlam arttıkça yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma, bilişsel, fiziksel ve sosyal iyilik halinin de arttığı söylenebilir. Yetişkinlerin Thorson-Powel Ölüm Kaygısı Ölçeği puanları ile İHYÖ Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma, Bilişsel ve Fiziksel alt boyut puanları arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır (p<0,05). Yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyi arttıkça yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma, bilişsel ve fiziksel iyilik halinin de arttığı söylenebilir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Cinsiyete göre, katılımcıların YAÖ puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Araştırma sonucuyla benzer olarak Weinstein ve Laverghetta (2009), Gündoğar ve arkadaşları (2007), Kıran, Kirman ve Baksı'nın (2019) çalışmaları görülmektedir. Alan yazında kadınların yaşam doyumu puanlarının erkeklerden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu saptayan araştırmacılar kadar (Kıraç, 2013; Tuzgöl-Dost, 2007; Cenkseven ve Akbaş, 2007) erkeklerin yaşam doyumunun kadınlardan daha yüksek olduğunun belirlendiği çalışmalar da mevcuttur (Gündoğar vd., 2007; Özgür vd., 2010; Doğan vd, 2012). Cinsiyet faktörü tek başına yaşam doyumunu etkilemeyip özellikle bireysel farklılıkların yaşam doyumu üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

Yaşa göre incelendiğinde, YAÖ Mevcut Anlamı 18-24 yaş ve 56 yaş üzeri bireylerde anlamlı düzeyde düşük iken Aranan Anlam puanı 18-24 yaşındaki bireylerde anlamlı düzeyde yüksek, 36-40 yaşındaki bireylerde en düşük bulunmuştur. Türk eğitim sisteminde 18-24 yaş aralığı üniversite eğitimi dönemine denk gelmektedir. Dorahy ve arkadaşları (2000) ile Gündoğar ve arkadaşları (2007) çalışmalarında üniversiteye devam eden öğrencilerin yaşam doyumu düzeyinin yüksek olduğunu saptamışlardır. İlköğretim döneminden başlayarak kademe kademe artan okul, sınav, meslek edinme kaygıları sonucu son aşama olan üniversiteye yerleşmiş olmak, gençlerin yaşamında önemli bir noktadır. Çünkü üniversite okumak iyi bir iş bulma, düzenli bir gelire sahip olma, hayal ettikleri mesleği yaparken kendilerini görmek istedikleri yerde olmaları anlamlarına da gelmektedir. Elbette ki her öğrenci arzu ettiği bölümü kazanamamış olabilir, ancak yine de üniversite kazanmış olmak iyi bir gelecek anlamı taşımaktadır (Öztürk ve Ünal, 2019). Bu beklentiler öğrencilerin yaşamın mevcut anlamının düşük olmasına neden olmuş olabilir. Aynı şekilde üniversite dönemi gençlerin daha özgür olabildikleri yaşamlarına dair kendi kararlarını kendilerinin verebildiği dönemdir. Hayallerine ve hedeflerine dair planlamalarının temellerini atarken aldıkları eğitim öğrenciler için oldukça önemlidir. Gündoğar ve arkadaşlarının (2007) eğitimle ilgili doyumun öğrencilerin iyi olma halini etkileyen en önemli ikinci anlamlı yordayıcı olduğunu bulgulayan çalışması ve Cenkseven ve Akbaş'ın (2007) eğitim beklentisi karşılanan öğrencilerin bundan duyacakları hoşnutluk neticesinde olumlu duygular yaşayarak yüksek yaşam doyumuna sahip olacaklarını ifade ettikleri çalışmalar, bu çalışmanın yaşamda aranan anlama ilişkin bulgularla paralellik göstermektedir. Hayatın amacı, bireylerin yaş gruplarına göre değişkenlik gösterebilir. Üniversite eğitiminin bireylerin iş hayatına atılmadan önceki son basamak olduğu varsayılırsa, bu grubun yaşam doyumu oranıyla iş yaşamına dair kaygıları arasındaki anlamlı ilişki açıklığa kavuşmaktadır. Meyer ve arkadaşları (2003) çalışmalarında bir bütün olarak yaşamdan memnun olmanın, yaşla ilgili olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna göre, yaşamdan elde mevcut veya aranan anlamın ve memnuniyet düzeyinin yaş değişkeninden çok hedefler ve beklentiler, bu hedef ve beklentilere erişme düzeyiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Öğrenim durumuna göre incelendiğinde, YAÖ Mevcut Anlamı ilkokul mezunlarında diğerlerinden daha düşük ve lisans üstü mezunlarında en yüksek, Aranan Anlam puanı ise ilkokul ve lisans üstü mezunlarında diğerlerine göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Tuzgöl-Dost (2007) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmasında yaşam doyumunun algılanan akademik başarıyla ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Başarılı olamama durumunun temelinde bazı durumlarda, eğitim aldığı alandan memnuniyet

duymama, mesleki kararsızlık süreçleri ve motivasyon düşüklüğü gibi faktörler bulunabilmektedir. Bireyin yaşamının büyük bir bölümünü içerisine alan, bireyi toplum içerisindeki statüsünü belirleyen mesleki kimliğine ulaştıracak olan üniversite eğitiminde, akademik anlamda başarılı olmak bireylerin mutluluğunu ve dolayısıyla yaşamdan alınan doyumunu önemli derecede etkileyebilir. İlkokul mezunu bireylerin yaşamlarından memnun olmadıkları, lisans üstü mezunlarının ise mevcut durumlarından memnun olup gelecekle ilgili beklentilerinin düşük olduğu söylenebilir.

Cinsiyete göre incelendiğinde, kadın katılımcıların ölüm kaygısı hafif düzeyde iken erkeklerin ölüm kaygısı orta düzeyde ve kadınlara göre anlamlı oranda yüksek bulunmuştur. Halıcı-Kurtalan ve Karaırmak'ın (2016) çalışmaları, araştırma bulgusunu desteklemektedir. Ölüm korkusu ve cinsiyet arasında bir ilişkinin saptanmadığı (Çevik, 2005), kadınların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde ölüm kaygısına sahip olduğuna dair çalışmalar (Abdel-Khalek ve Beshai, 1993; Seyhan, 2015; Thorson ve Powell, 1993) bulunmaktadır. Cinsiyete bağlı farklar görülmesinde kalıtımsal, biyolojik ve hormonal etkiler yanında toplumda erkeklerden duygu ve davranışlarını kontrol etmeleri, kadınlardan ise duygularını erkeklere nazaran daha yoğun yaşaması beklentisi etkili olmuş olabilir. Bunun yanında pandemi sürecinde evde kalınan zaman diliminde kadınların kendilerine ev içinde buldukları uğraşlar erkeklerden daha fazla olmuş, erkeklerin pandemiyle ilgili basın açıklamalarını daha fazla takip etmiş olması gibi farklı nedenler erkeklerde daha fazla ölüm kaygısı oluşturmuş olabilir.

Yaşa göre incelendiğinde, 18-24 yaş ile 46 yaş ve üzerindeki katılımcıların ölüm kaygısının hafif düzeyde, 25-45 yaş aralığındaki katılımcıların ölüm kaygısının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. İlerleyen yaşlarda ölüm kaygısının azalması, zihinsel ve bedensel kayıpların ve yaşamı sürdürmedeki güçlüklerin yaşlıların ölümü arzulamalarına neden olabileceği (Akgül, 2004), yaşıtlarının ve sevdiklerinin ölümüyle sıkça karşılaşmak, zamanlarının çoğunu ölümü düşünerek geçirmelerine, sevdiklerine kavuşma ümidi ile kendilerini ölüm fikrine hazırlamalarına neden olabilir. Seyhan (2015) çalışmasında, gençlerin ölüm kaygısının yaşlılara göre daha fazla olduğunu belirlemiştir. Ergenlik, genç yetişkinlik, orta yaş ve yaşlılık dönemlerinin gelişimsel pek çok açıdan farklı olması nedeniyle ölüm kaygısı düzeyinin de farklı olması beklenen bir durumdur. Çalışmada ulaşılan 25-45 yaş aralığındaki katılımcıların ölüm kaygısının orta düzeyde hissetmesini, bireylerin üretken, doğurgan, iş kariyer planlama hedeflerinin olduğu sosyal, duygusal, romantik ilişkiler yaşadığı bir süreçte, sevdiklerini bir daha hiç görememe, yarım kalma, hedeflere ulaşamama kaygısı ile ilişkilendirilebilir.

Öğrenim durumuna göre incelendiğinde, ilkokul, lise ve ön lisans mezunlarının ölüm kaygısının hafif düzeyde olduğu belirlenmiştir. İlkokul mezunlarının ölüm kaygısı en düşük düzeyde iken ölüm kaygısı en yüksek düzeyde olan grubun lisans üstü mezunları olduğu belirlenmiştir. Hasyılmaz (2007) çalışmasında öğrenim düzeyi yükseldikçe ölümü düşünme sıklığının azaldığı, ölümü yok oluş olarak görme oranının yükseldiği saptamıştır. Çalışmada ortaokul, lisans ve lisansüstü mezunlarının ölüm kaygısının ilkokul, lise ve ön lisansa göre yüksek bulunması, en yüksek düzeyde olan grubun lisans üstü mezunları olması, bireylerin geleceği düşleyebilme, plan yapma arzuları yaşamın aynı zamanda sonlu olması gerçeğini düşünmelerine neden olurken akla bireylerin kariyer planlama ve iş kaygısını yoğun yaşamış olma ihtimalini getirmektedir. Yaşanan pandemi sürecindeki ölümler, öğrenim düzeyi yüksek bireylerde konuyla ilgili bilgileri daha yakından izleme oranlarıyla ve gelecek beklentileriyle ilişkili olarak daha fazla ölüm kaygısı oluşturmuş olabilir.

Cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerin İHYÖ yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma ile fiziksel iyilik halinin kadınlara göre daha yüksek olduğu, kadınların ise sosyal iyilik halinin erkeklerden anlamlı oranda daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Altınparmak ve arkadaşları (2011) yaptıkları çalışmada kadınların iyilik hallerinin erkeklere oranla daha düşük olduğu sonucuna ulaşırken Toptaş (2019) kadınların üzüntü veren algı alt boyutu ve genel bütüncül iyilik hali puanlarının daha yüksek olduğunu saptamıştır. Bu durum, kadınların doğası gereği kendilerinde olan değişiklikleri dışavurumlarının, duygularının özellikle üzüntü duygusunun bastırılmadan daha kolay yaşanmasından kaynaklanabilir. Genel bütüncül iyilik hali puanlarının daha yüksek çıkması ise, kadınların kendilerinde ortaya çıkan fiziksel ya da psikososyal alanlardaki sorunları fark ettiklerinde erkeklere oranla daha fazla yardım arayışına girmesiyle açıklanabilir. Bunun yanında 18 yaş ve üstü yetişkin bireylerde sağlıklı yaşam stillerindeki değişmesiyle cinsiyet ilişkisini inceleyen (Schuster vd., 2004) ve cinsiyetin biyo psikososyal açıdan iyilik halini etkilemediğini belirten (Usta

Yeşilbalkan vd., 2005; Çalışkan vd., 2015) araştırmalar da mevcuttur. Yapılan çalışmalarda kadınların erkeklerden daha iyimser oldukları görülmüştür (Bishop ve Yardley, 2010; Eryılmaz ve Ercan, 2011). Bu durum, kadınların erkeklere oranla daha sosyal olmaları ve daha olumlu yaşam kalitesine sahip olmalarıyla açıklanabilir.

Yaşa göre iyilik hali incelendiğinde, 18-24 yaş ve 51-55 yaşındakilerin yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma puanlarının 25-30 yaşındakilerden anlamlı düzeyde düşük olduğu belirlenmiştir. 18-45 yaşındakilerin Bilişsel alt boyut puanının yaşı daha büyük olanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu, Fiziksel alt boyut puanının ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. İyilik halinin, mutluluk, yaşam doyumu, hayata bakışı ve durum değerlendirmesini etkilediği düşünülmektedir (Sapmaz ve Doğan, 2012; Eryılmaz ve Atak, 2011). Schuster ve arkadaşları (2004), yaşın iyilik haline etki etmediğini ileri sürerken Isaacowitz (2005) yaşla birlikte artan deneyimin iyilik halini arttığını ifade etmiştir. Ancak yaşın artışıyla işlevselliğin azalması ve fiziksel yakınmaların yaşam kalitesini düşürmesi (Dikmenoğlu 2000) çelişkilidir. Yaş artışıyla yaşamdan beklentileri ve hayalleri azalan, yaşama daha gerçekçi bakmaya başlayan kişi yaşamdan daha az doyum almaktadır. Granello (2001), 18-22 yaş ve 35-77 yaş arası kişileri karşılaştırdığı çalışmasında genç yetişkinlerin daha yüksek iyilik haline sahip olduğunu belirlemiştir. Alan yazında bulguların kısmen de olsa araştırma bulgularını desteklediği söylenebilir.

Öğrenim durumuna göre, lise ve ön lisans mezunlarının yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma düzeyleri daha düşük bulunmuştur. Öğrenim düzeyi yükseldikçe bilişsel iyi oluş puanlarının arttığı bulunmuştur. İlkokul ve ortaokul mezunlarının fiziksel iyi oluş puanları daha üst öğrenim düzeyine sahip olanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bahar ve Başıbüyük, (2019) çalışmasında ilköğretim mezunu katılımcıların, üniversite mezunu olanlara göre anlamlı düzeyde düşük iyilik halleri olduğunu saptamıştır. Sevimli (2015) araştırmasında, bireylerin eğitim düzeyinin yükselmesinin onların çalışma hayatına ve işe yükledikleri anlamı artırdığını, sosyoekonomik şartlar izin verdiği ölçüde eğitimine devam etmiş ve yüksek öğrenim düzeyine sahip olanların bakış açılarının çok farklı olduğunu belirlemiştir. İş hayatı sadece para kazanma yanında toplumda saygınlık ve sosyal ilişkileri geliştirme vb. için bir araç olarak görülmektedir (Çakır, 2001). Buna göre, öğrenim düzeyinin artmasının yetişkinlerin fiziksel iyi oluşlarından çok bilişsel iyi oluş düzeyini olumlu etkilediği söylenebilir.

Yetişkinlerde yaşamın mevcut anlamı ve aranan anlam arttıkça yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma, bilişsel, fiziksel ve sosyal iyilik halinin de arttığı belirlenmiştir. Bireylerin yaşam doyumu yükseldikçe iyimserlikleri de artmakta ve bu psikolojik sağlamlığa olumlu katkı sağlamaktadır (Martínez-Martí ve Willibald Ruch, 2017). Harju ve Bolen (1998) çalışmalarında, iyimserlik düzeyi yüksek üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesini yüksek olarak değerlendirdikleri, güçlüklerle başa çıkma ve olayları yeniden yorumlama yönteminden yararlandıklarını belirlemiştir. Yalçın (2011), Demir ve Murat (2017) çalışmalarında yaşam memnuniyeti ve iyimserlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptamışlardır. Gülcan ve Nedim-Bal (2014) çalışmalarında, genç yetişkinlerde iyimserliğin hem mutluluk hem de yaşam doyumu ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir. Eryılmaz ve Atak (2011) tarafından ergenler üzerine yapılan çalışmada iyimserlik, öznel iyi oluş ve özsaygı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yaşam doyumu psikolojik iyilik durumuna göre incelendiğinde, katılımcıların yaşam doyumlarının ve algılanan stres puanlarının psikolojik iyilik durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Psikolojik iyilik durumu yüksek katılımcıların yaşam doyumu düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Buna göre, yaşamının bir anlamı olduğunu düşünen bireylerin iyilik halinin daha yüksek veya iyilik hali yüksek olan bireylerin yaşamlarını anlamlı bulma düzeylerinin de yüksek olduğu söylenebilir. Tersi bir durum olarak yaşamını anlamlı bulmayan bireylerin iyilik hali de düşük olacaktır.

Yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyi arttıkça yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma, bilişsel ve fiziksel iyilik halinin de arttığı belirlenmiştir. Ölümü hatırlatan etkenler ölümlülük bilincini artırdığı için psikolojik iyi oluşu azaltabilmektedir (Routledge vd., 2010). Ölümlü olma bilinci arttıkça birey daha yoğun bir stres yaşamaktadır, bu durum da psikolojik anlamda iyi oluşa sebep olamamaktadır. Ölümün sebep olduğu kaygı, ölümden sonraki hayata inanmayla daha da azalacaktır (Beit-Hallahmi ve Argyle, 2000). Yalom "Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek" (2008) adlı kitabında her dakika ölümü düşünmenin güneşe bakmak kadar zor olduğunu, bu anksiyeteden ancak bu korkuyu kabul edip yaşamı anlamlandırmayla kurtulmanın

mümkün olduğunu belirtmektedir. COVID-19 pandemi süreci, her gün dünya genelinde yaşanan salgının artışı ve ölüm haberleri nedeniyle bireylerde ölüm kaygısını artırmış olabilir. Artan kaygıyla birlikte iyilik halinin azalması beklenirken bu çalışmada katılımcıların iyilik halinin arttığı belirlenmiştir. Salgın sürecinde yaşananlar, yetişkinlerin uyarıları dikkate alıp uygulayarak yeni yaşam tarzına alışmaya başlamalarını sağlamış olabilir. Yaşanan durum yalnızca bireyleri değil tüm dünyayı ilgilendirdiği için ölüm kaygısıyla birlikte salgına yakalanmama çabaları iyi hissetmeye neden olmuş olabilir. Bunun yanında iş yaşamı ve sosyal ortamlardan kaynaklanan stres durumunun evde geçirilen uzun süreli bir yaşamın iyilik halini artırmaya etki ettiği düşünülebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada yetişkinlerin yaşama yükledikleri anlamın yaş ve öğrenim durum değişkenlerine göre, ölüm kaygısı ve iyilik halinin yaşa ve öğrenim düzeyine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Yetişkinlerin yaşam anlamı ve ölüm kaygıları arttıkça iyilik hallerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. COVID-19 pandemi süreci ve bu süreçte izalasyon, sosyal mesafe, kitle karantinaları ve ölüm kaygısına neden olan COVID-19 pandemisi hafızalardan silinmeyecek acı bir durumdur. Tüm dünyada yaşananların bireylerin yaşam anlamı, ölüm kaygısı ve iyilik hali üzerinde etkisi olabileceğini düşündürmüştür. Sonuçlar ve alan yazına göre öneriler sunulmuştur:

- Pandemi bireyleri, toplumları, ülkeleri çeşitli düzeylerde etkilemiştir. Bu süreçte bireylerin ölüm kaygısı veya farklı kaygılar yaşamaları normaldir. Sosyal medya ve çeşitli yollarla, toplum salgından korunmaya yönelik bilinçlendirilmiştir. Fakat salgına yakalanma ve ölüm kaygısı yaşama ihtimali olan bireylere kaygıyla başa çıkmaları için psikolojik destek sağlanması göz ardı edilmemelidir. Hastalıktan korunma ve hastalık anında yapılacaklar yanında ilgili birimler tarafından bireylerin kaygıyla başa çıkmasına yönelik girişimlerde bulunulması önerilebilir.
- Bireylerin pandemi sürecinde evde kaldıkları zamanı olumlu değerlendirmelerine yönelik tedbirler alınabilir. Bu şekilde iyilik halinin artışını katkı sağlanabilir.
- Pandemi sürecinde bireylerin uğradığı iş kaybı, maddi sorunların çözümüne yönelik devlet destekli uygulamalar artırılabilir. Böylece yaşamın anlamına yönelik olumsuz duyguların azalmasına katkı sağlanabilir. Yaşamın anlamı iyilik hali, iyili hali ise ölüm kaygısının azalması üzerinde etkili olacağından bireylerin sağlık düzeyine olumlu etki edecektir.
- Bu çalışmada yetişkinlerden veri toplanmıştır. Her yaş grubundan bireylerin pandemi sürecinden farklı düzeylerde etkilenmiş olabileceğinden hareketle pandeminin etkilerine yönelik çalışmalar yapılabilir. Ayrıca yaşamın anlamı, iyilik hali ve ölüm kaygısı düzeyi aynı çalışma grubunda pandemi süreci ve sonrası verilerle karşılaştırılabilir.

COVID-19 pandemisi olumlu veya olumsuz anlamda çeşitli etkilerinin incelenmesi gereken bir durumdur. Tüm dünyada yaşanan salgın ve ölümler, karantina ve ülkeler bazında alınan çeşitli tedbirler insanların ölümü daha fazla düşünmesine, yaşamın anlamını sorgulamasına neden olmuş olabilir. Pandemi sürecinde sosyal ve sağlık alanlarında yaşanan olumsuzluklar, insanların psikolojik durumunu olumsuz etkilemiş olabilir. Hastalık ve ölüm olaylarının yoğun yaşandığı, korunma tedbirlerinin daha sıkı olduğu bölgelerde olumsuz duygular daha fazla yaşanmış olabilir. Yine de yaşamın anlamı, iyilik hali ve ölüm kaygısı gibi durumlar sürecin uzamasıyla birlikte değişikliğe uğramış olabilir. Bu çalışmada bireylerin yaşam anlamı, iyilik hali ve ölüm kaygısı açısından ele alınarak incelenmiştir. Bireylerin cinsiyeti, yaşı ve öğrenim durumu gibi değişkenler olaylara bakış açısını etkilemektedir. Pandeminin olumsuz etkileri yanında gelecekte yaşanması muhtemel benzer durumlara hazırlıklı olmak açısından olumlu bir etkisi olduğu da söylenebilir. Pandemi sürecini sağlıklı geçiren ve en az zararla atlatan bireylerde, hayatta kalmış olmanın verdiği iyilik hali artışı olabilir. Çünkü ölümün verdiği kaygı kadar hayatta ve sağlıklı kalabilmenin değerini anlamak da önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Abdel-Khalek, A. M., Beshai, J. A. ve Templer, D. I. (1993). The structure of templer's death anxiety scale among egyptian students. *Psychological Reports,* 72, 920–922.
2. Akın, A. ve Taş, İ. (2015). Yaşam anlamı ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies,* 10 (3), 27-36.
3. Aksu, T. ve Okçay, H. (2010). Yaşam dönemlerine göre ölüm algısı ve hemşirelik yaklaşımı. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi,* 113-26.
4. Asmundson, G. J. G. ve Taylor, S. (2020). Coronaphobia: Fear and the 2019-nCoV outbreak. *Journal of Anxiety Disorders, 70,* doi: https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102196
5. Akgül, M. (2004). Yaşlılık ve dindarlık: dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk ilişkisi. *Dinî Araştırmalar, 7, 19,* 19–56.
6. Bahar, T. ve Başıbüyük, H. (2019). Antalya 60+ Tazelenme Üniversitesi Öğrencilerinin İyilik Halinin Değerlendirilmesi, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi,* (1), 160-173.
7. Bernasconi R. (2004). Felsefe ve ölüm kültürleri, *Cogito*. 40, 177-190.
8. Bishop, F. ve Yardley, L. 2010. The Development and ınitial validation of a new measure of lay definitions of health: the wellness beliefs scale. *Psychology and Health*, 25(3), 71-287.
9. Bo, H., Li, W., Yang, Y., Wang, Y., Zhang, Q., Cheung, T., Wu, X. ve Xiang, Y. (in press). Posttraumatic stress symptoms and attitude toward crisis mental health services among clinically stable patients with COVID-19 in China. *Psychological Medicine*.
10. National Health Commission of China. (2020). Guidelines for psychological assistance hotlines during 2019-nCoV Pneumonia epidemic (in Chinese). http://www.nhc.gov.cn/jkj/s3577/202002/f389f20cc1174b21b981ea2919beb8b0.shtml.
11. Cenkseven, F. ve Akbaş, T. (2007). Üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (27), 43-65.
12. Çakır, Ö. (2001). *İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler*. Ankara: Seçkin.
13. Çalışkan, T., Duran, S., Karadaşı, A., Ergün, S. ve Tekir, Ö. (2015). Kanser hastalarının yaşam kalitesi ve sosyal destek düzeylerinin değerlendirilmesi, *KÜ Tıp Fak Dergisi*, 17(1), 27-36
14. Demir, R. ve Murat, M. (2017). Öğretmen adaylarının mutluluk, iyimserlik, yaşam anlamı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7*(13), 347-378.
15. Dorahy, M. J., Lewis, C. A., Schumaker, J. F., Akuamoah-Boateng, R., Duze, M. C. ve Sibiya, T. E. (2000) Depression and life satisfaction among Australian, Ghanaian, Nigerian, Northern Irish, and Swazi University Students. *Journal of Socail Behaviour and Personality*, 15, 569-580.
16. Doğan, A., Deniz, M. E., Odabaş, H., Özyeşil, Z. ve Özgirgin, N. (2012). Job and life satisfaction of the medical staff in rehabilitation centers. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation,* 58, 16-21.
17. Dikmenoğlu, N. (2000). *Değişik Sistemlerde Yaşlanma Olgusu, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon* (Ed: Beyazova, M., Gökçe – Kutsal, Y.) Ankara: Güneş.
18. Çevik, Ş. (2005). Ergenlerde ölüm düşüncesi, intihar ve din. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 89-117.
19. Eryılmaz, A. ve Atak, H. (2011). Investigation of starting romantic ıntimacy in emerging adulthood in terms of self-esteem, gender and gender roles. *Educational Sciences: Theory and Practice, 11*(2), 595-600.
20. Eryılmaz, A. ve Ercan. L. (2010). Beliren Yetişkinlikte Romantik Yakınlığı Başlatma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34), 119-127.
21. Folkman, S. ve Greer, S. (2000). Promoting psychological well-being in the face of serious illness: when theory, research and practice inform each other. *Psychooncology*, 9,11–19.
22. Granello, P.F.A. (2001) Comparison of wellness and social support networks in different age groups. *Adultspan Journal*, 3, 12-22.
23. Gazalli. (1975). İhyau ulumi'd-Din, (Çeviren: Ahmed Serdaroğlu), İstanbul: Bedir.
24. Gündoğar, D., Gül, S.S., Uskun, E., Demirci, S. ve Keçeci, D. (2007). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordayan etkenlerin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 10, 14-27.

25. Gülcan, A., ve Nedim-Bal, P. (2014). Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi, 2*(1), 41-52.
26. Halıcı-Kurtalan, M. ve Karaırmak, Ö. (2016). Ölüm kaygısı, tinsellik, dindarlık eğilimi ve varoluş kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Spiritual Psychology and Counseling, 1,* 163-187.
27. Harju, B. L. ve Bolen, L. M. (1998). The effects of optimisin on coping and perceived quality of life of college students. *Journal of Social Behavior and Personality, 13*(2), 185.
28. Hasyılmaz, H. (2007). *Huzur Evinde Yaşayan Yaşlılarda Dini Hayat (Antalya Örneği).* Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
29. Hökelekli, H. (2008). *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*. 1. Baskı, İstanbul: Dem.
30. Illich, I. (2004). Ölüme Karşı Ölüm. *Cogito,* 40, 107-120.
31. Johns Hopkins University (2020, April 2). Coronavirus COVID-19 global cases by the center for
32. systems science and engineering (CSSE) at Johns Hopkins University. Retrieved from https://www.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b4 e9ecf6.
33. Gürol, E. (Ed.). (1997). *Analitik Psikoloji*, İstanbul: Payel.
34. Karaca, F. ve Yıldız, M. (2001). Thorson-powel ölüm kaygısı ölçeğinin Türkçe çevirisinin normal popülasyonda geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Tabula Rasa-Felsefe & Teoloji,* 1 (1), 43-55.
35. Karakuş, G., Öztürk, Z. ve Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1).
36. Korkut-Owen, F., Doğan, T., Demirbaş Çelik, N. ve Owen, D. W. (2016). İyilik hali yıldızı ölçeğinin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5013-5031.
37. Kılıçbay, M.A. (1999). Yasamın amacı olarak ölüm. *Düşünen Siyaset Dergisi*, 57-62.
38. Kıran E., Kirman, Ş. ve Baksı, E. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumu Üzerinde Etkisi Olan Sosyo-Demografik Etmenlerin Belirlenmesi: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama**.** *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimleri, Dergisi,* 7(2), 89–94.
39. Kıraç, F. (2013). Üniversite öğrencilerinde dindarlık eğilimi ve anlam duygusu. *Mukaddime, 7,* 165-177.
40. Isaacowitz, D.M. (2005). The gaze of the optimist. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 407–415
41. Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., Wu, J., Du, H., Chen, T., Li., R., Tan, H., Liu, S., Yang, L., Zhang, C., Xiang, Y., Liu, Z., Hu, S. ve Zhang, B. (2020). Online mentalhealth services in China during the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*.
42. Madnawat, A.V.S. ve Kachhawa, P.S. (2007). Age, gender, and living circumstances: discriminating older adults on death anxiety. *Death Stud*, 31,763-769.
43. Moreno, R.P., Solana, E.I.D., Rico, M.A. ve Fernández, L.M.L. (2008). Death anxiety in institutionalized and non-institutionalized elderly people in Spain. *Omega,* 58 (1), 61–76.
44. Martínez-Martí, M. L. ve Ruch, W. (2017). The relationship between orientations to happiness and job satisfaction one year later in a representative sample of employees in Switzerland. *Journal of Happiness Studies,* 18 (1), 1-15.
45. Myers, J. E., Sweeney, T. J. ve Witmer, J. M. (2000). The wheel of wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. *Journal of Counseling and Development*, 78, 251–266.
46. Miller, G. ve Foster, L.T. (2010). Critical Synthesis of Wellness Literature. Victoria, Faculty of Human and Social Development, University of Victoria.
47. Moreno, R.P., Solana, E.D.F., Rico, M.A., Fernandez,. LM.L. (208-2009). Death anxiety in institutionalized and non-institutionalized elderly people in spain. *Omega*, 58, 61-76.
48. Myers, J. E., Sweeney, T. J. and Witmer, J. M. (2004). *İyilik hali/ wellness çalışma kitabı.* (Çev: Fidan Korkut). Ankara: Anı.
49. Onur, B. (1992). *Gelişim Psikolojisi*, Ankara: Verso.
50. Öztürk, M. ve Ünal, V. (2019). Temel İnsani Değerler İle Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği**.** *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 36(1), 61-74.

51. Özgür, G., Gümüş, A. B. ve Durdu, B. (2010). Evde ve yurtta kalan üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1, 25-38.
52. Rachele, J.N., Washington, T.L., Cockshaw, W.D. ve Brymer, E. (2013) Towards an operational understanding of wellness. *Journal of Spirituality Leadership and Management*,7, 3-12.
53. Ramsay, S. (2020). Coronavirus: "Everyone dies alone": Heartbreak at Italian hospital on brink of collapse. *Sky News.* https://news.sky.com/story/coronavirus-everyone-dies-alone-heartbreak-at-the-italian-hospital-on-the-brink-of-collapse-11961130
54. Routledge, C., Ostafin, B., Jacob, J., Sedikides, C., Cathey, C., ve Liao, J. (2010). Adjusting to death: The effects of mortality salience and self-esteem on psychological well-being, growth motivation, and maladaptive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 99,* 897-916.
55. Ripoll, S., Gercama, I. ve Jones, T. (2020). Assessing key considerations for burial practices, *Death and Mourning in Epidemics.* SSHAP.
56. Sayar, K. (1995). *Hüzün Hastalığı*. İstanbul: İz.
57. Sapmaz, F. ve Doğan, T. (2012). İyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumuna etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(3), 63-69.
58. Seyhan, B. (2015). Ölüm Kaygısı ve Dua Tutumu Üzerine Bir Araştırma. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.* 10/2, 863-882.
59. Schuster, T.L., Dobson, M., Jauregui, M. ve Blanks, R.H. (2004). Wellness lifestyles I: A theoretical framework linking wellness, health lifestyles, and complementary and alternative medicine. *J Altern Complement Med*. 10 (2), 349-56.
60. Toptaş, S. (2019). Kanser Hastalarının Bütüncül İyilik Hallerinin ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
61. Tuzgöl-Dost, M. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 132-143.
62. Thorson, J. A. ve Powell, F. C. (1993); Personality, death anxiety and gender, *Bulletin of the Psychonomic Society,* 31 (16), 589–590.
63. Usta Yeşilbalkan, Ö., Akyol Durmaz, A., Çetinkaya, Y., Altın, T. ve Ünlü, D. (2005). Kemoterapi alan hastaların tedaviye bağlı yaşadıkları semptomlar ve yaşam kalitesine olan etkisinin incelenmesi, *E.Ü.Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 21 (1), 13-31.
64. Weinstein, L. ve Laverghetta, A. (2009). College Student Stress and Satisfaction with Life. *College Student Journal*, 43 (4), 1161-1162.
65. Westgate, C. E. (1996). Spiritual wellness and depression. *Journal of Counseling and Development*, 75, 26–35.
66. Yalçın, İ. (2011). Social support and optimism as predictors of life satisfaction of college students. *International Journal of Advence Counseling, 33*(2), 79-87.
67. Yalom I. (2000). Varoluşçu psikoterapi (Ed.: İ. Babayiyit). İstanbul: Kabalcı.
68. Rubin, G.J. ve Wessely, S. (2020). Coronavirus: the psychological effects of quarantining a city. The BMJ Opinion. https://blogs.bmj.com/bmj/2020/01/24/coronavirus-thepsychological-effects-of-quarantining-a-city/
69. Xiang, Y., Yang, Y., Li, W., Zhang, L., Zhang, Q., Cheung, T. ve Ng, C. H. (2020). Timely mental health care for the 2019 novel coronavirus outbreak is urgently needed. *Lancet, 7,* 228-229.

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM Uluslararası Endeksli Dergimizi tarayan dünyaca ünlü endeksler ve veritabanları: Pro-Quest(ABD), Ulrich's WEB(ABD), Google-Scholar(ABD), ICI-Index Copernicus International(Polonya/AVRUPA BİRLİĞİ), DAIJ, OAJI, Global Impact Factor, ResearchBib, SIndex, CiteFactor, JournalInformatics, BASE, PubGet, Index Scholar, Region-Hovedstaden, SOBIAD, AsosIndex, AcarIndex, Araştırmax, TopluKatalog, AkademikDizin, Türk Eğitim Endeksi, CEEOL, JournalIndex, DRJI, OpenAıre, WorldCat vs. gibi birçok ulusal ve uluslararası 30 küsür yerli ve yabancı endeks tarafından taranmaktadır.

"TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ" İÇİN MAKALE ÇAĞRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

DERGİ YAZIM KURALLARI

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZ'ü ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - http://www.apastyle.org standartlarına uyulmalıdır.

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, PRO-QUEST ve ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZ, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayınlanmak üzere göndermiş olduğunuz makaleleri bilimsel nitelikte hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe'de karşılığı bulunan "ğ, ü, ş, ı, ö, ç" harflerinin yerine başka "g, u, s, ı, o, c" harflerini kullanan yazarların makaleleri yayınlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayınlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 13 EYLÜL, 2020 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.